KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
1473 2488

De Geschiedenis van
het Nederlandsche Korps Mariniers
van 1665-1945

483445.

984 C62

De Geschiedenis van het Nederlandsche Korps Mariniers van 1665-1945

DOOR

C. J. O. DORREN

Oud-Chef van het Korps Mariniers — Generaal-Majoor tit. der Mariniers b.d.

VOORZIEN VAN EEN WOORD VOORAF VAN

Generaal Majoor H. F. J. M. A. VON FRYTAG DRABBE

Commandant van het Korps Mariniers

1948

AD. M. C. STOK

ZUID-HOLLANDSCHE UITGEVERS MAATSCHAPPIJ — DEN HAAG

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

Aan Hare Majesteit

Koningin der Nederlanden

wordt

met Hoogstderzelver toestemming

dit werk

in eerbiedige trouw

opgedragen

door

den schrijver

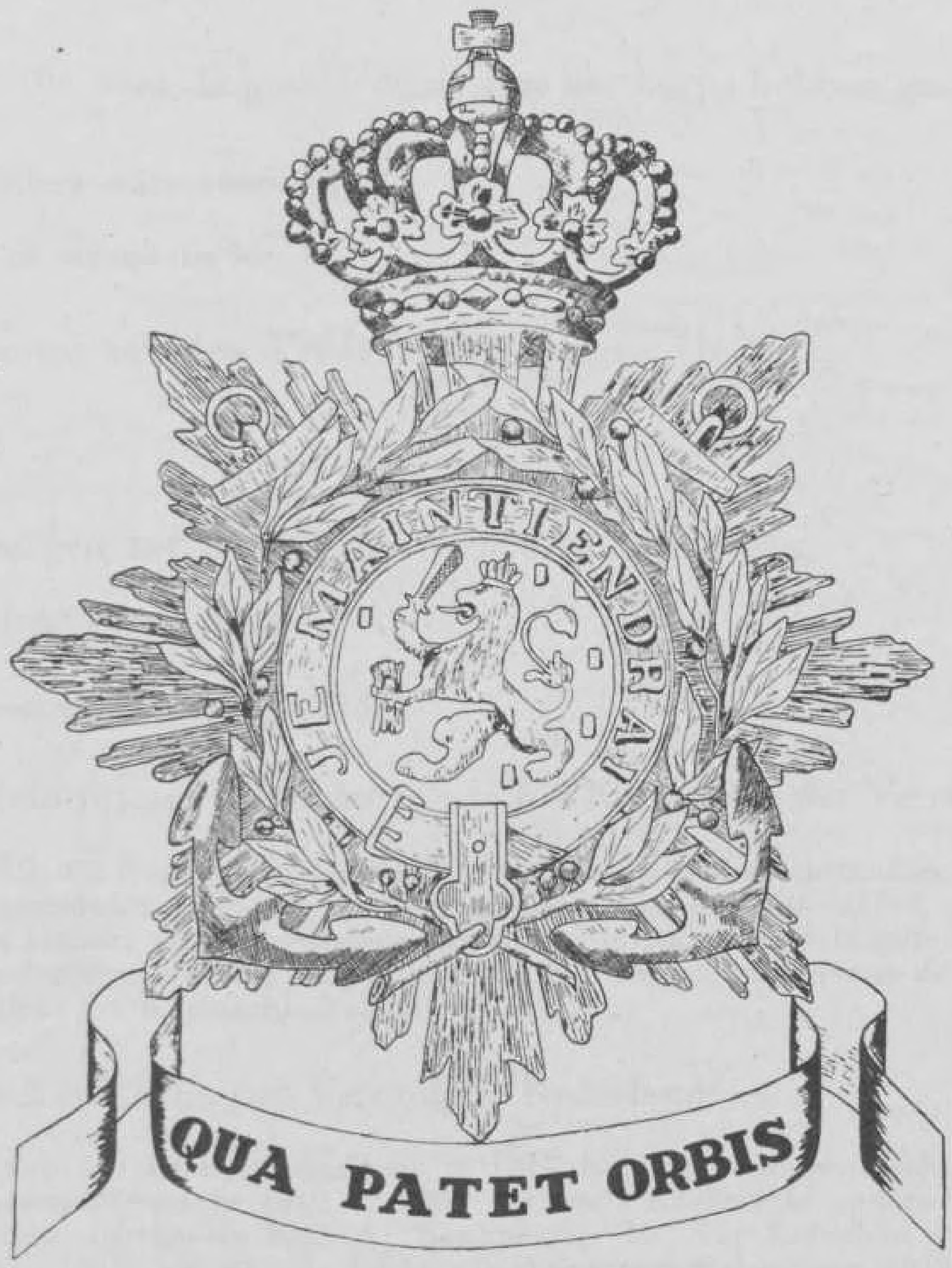

KORPSEMBLEEM,

hetwelk voorkomt op de vergulde frontplaat van de helm voor de groote en ceremonieele tenue der officieren der mariniers (1896—heden)

(Het schild is van blauw email, de rest van verguld metaal)

INHOUD

Deel I

Woord vooraf XV

Voorbericht XVII

Officieren der Mariniers, die over de geschiedenis van het korps hebben geschreven XXI

De Nederlandsche Mariniers van 1665—1672 1

Oprichting en organisatie blz. 1—8

De Nederlandsche Mariniers tot den Vrede van Nijmegen (1678) 9

Tobago (1677) 19

Na den Vrede van Nijmegen tot den Spaanschen Successie-oorlog 26

Organisatiegeschiedenis blz. 26—30

De Spaansche Successie-oorlog (1702—1713) 30

Van den Vrede van Utrecht tot aan de geboorte van het Koninkrijk der Vereenigde Nederlanden 43

Vervaltijd, blz. 43; Negeropstand in Berbice, 1763, blz. 44; Negeropstand in Suriname, 1772, blz. 45; Organisatiegeschiedenis, blz. 46; Vierde Engelsche Zee-oorlog, 1780—1784, zeeslag bij Doggersbank, blz. 47; Het eskader van commandeur van Braam in Riouw en Salangore (Malakka), 1784—1786, blz. 48; De laatste jaren der Republiek, blz. 53; Organisatie tijdens de Bataafsche Republiek, blz. 53; Tijdens het Koninkrijk Holland, blz. 54

De Mariniers tijdens het Koninkrijk der Vereenigde Nederlanden 56

Oprichting van een bataljon Mariniers in 1814, blz. 56; Organisatorische moeilijkheden, blz. 58; Expeditie tegen Algiers in 1816, blz. 59; De eerste Koninklijke onderscheidingen, blz. 59; Tenachterstellingen opgeheven, blz. 61; Bewapening, blz. 61; Koloniale expedities, blz. 62; Molukken, 1817—1818, blz. 62; De beide expedities naar Palembang, 1819—1821, blz. 63; Oorlog tegen de Padri's, 1821, 1823, blz. 65; Expedities op Celebes, 1824 en 1825, blz. 66; Java-oorlog, 1825, blz. 67; De organisatie hier te lande, 1823—1830, blz. 68

De Mariniers tijdens den Belgischen Opstand 69

Inleiding, blz. 69; Opstand te Dendermonde, blz. 70; De mariniers op de vloot, blz. 71; Bombardement van Antwerpen, blz. 71; Van Speijk, blz. 71; Politiek verloop van den opstand, blz. 72; Geen aandeel aan den Tiendaagschen Veldtocht, blz. 73

Van 1832 tot 1873 75

Organisatiegeschiedenis tot 1854, blz. 75; Bali-expeditiën, 1846, 1848, 1849, blz. 76; Beteugeling der zeerooverij in den Indischen Archipel, blz. 78; Expedities naar de Westerafdeeling van Borneo Pamangkat, 1850—1853—1854, blz. 78; Naar Timor en Flores, 1855—1857, blz. 81; Sumatra's Oostkust, Djambi, Reteh en Sepora, 1858, 1859, blz. 82; De beide Boni-expedities, 1859—1860, blz. 83; De Bandjermassinsche krijg, 1859—1863, blz. 84; Expeditie tegen de zeeroovers op het eiland Saljoesoe, 1860, 1861, blz. 85; Organisatiegeschiedenis van 1855—1880 en de opleiding van 1855—1876, blz. 85; Bewapening, blz. 86; Westindisch detachement, 1862, blz. 86; Z.M. „Medusa" in de Japansche wateren, 1863, 1864, blz. 87; Opstand in Karaeng Bonto, blz. 88; Expeditie tegen Commenda (Ned. Guinea, West-Afrika), 1869, 1870, blz. 89; Nieuwe bewapening, het administratief beheer, blz. 90

De Mariniers in Atjeh (1873—1876) 91

Ingeschakeld in 't Indische legerverband, blz. 91; Eerste expeditie April 1873, blz. 93; Tweede expeditie September 1873, blz. 95; Wijziging tenue en bewapening, blz. 97; De operatiën gedurende de jaren 1875 en 1876, blz. 99

Van 1876 tot 1908 110

Verdere koloniale krijgsverrichtingen, blz. 110; Korpsreorganisaties 1880—1895, blz. 110; Expeditie naar Edi (Atjeh), 1890, blz. 112; Tuchtiging der Aroe-eilanden, 1893, blz. 113; Expeditie in het rijk van Tamiang (Sumatra), 1893, blz. 114; De krijgsmacht onder van Heutsz, uitgezonden tegen Toekoe Oemar, 1896, blz. 115; Expeditie naar Boni en Loewoe (Celebes), 1905, blz. 119; Bali, 1905, blz. 120; Actie tegen Kloenkoeng, 1908, blz. 121

Van na de Pacificatie van Nederlandsch Oost-Indië tot 1940 122

De Korpsreorganisatie bij den overgang van de 19e naar de 20e eeuw, blz. 122; Tekort aan officieren, blz. 123; Daling van de Korpssterkte, blz. 123; Overplaatsing en detacheering van Infanterie-officieren bij het Korps, blz. 123; Preventief optreden der mariniers, — als legatiewacht te Peking, 1900—1923, — gedurende de mobilisatie 1914—1918, — bij de communistische onlusten op Java, 1926, — bezetting der Ned. Antillen 1928, na de Curaçaosche beschaming, blz. 124; Organisatie-geschiedenis, 1926—1936, blz. 128; Vaandeluitreiking, 1929, blz. 129; De volksstemming in het Saargebied, 1934—1935, blz. 129; Verbetering bewapening, uitrusting en opleiding, 1934—1940, blz. 130

Bijlagen 133

1. Resolutie der Staten van Holland en Westfriesland, dd. 10 December 1665, blz. 133
2. Lijst van soldijen voor het Regiment Zeesoldaten, getrokken uit de „Ordre en Reglement voor het Regiment de Marine" van 29 Januari 1667, blz. 135
3. Resolutie der Staten van Holland en Westfriesland, dd. 7 Augustus 1666, blz. 136
4. Resolutie der Staten van Holland en Westfriesland, waarbij Lt.-Adm. de Ruyter wordt aangesteld als kapitein eener compagnie Scheepssoldaten van wijlen Hendrick Anthony van Nispen, blz. 137
5. Resolutie der Staten van Holland en Westfriesland, dd. 18 Februari 1672, blz. 138
6. Lijst, getrokken uit de Resolutiën der Staten van Holland en Westfriesland, dd. 27 September 1672, houdende opgave der verschillende Kompagnieën Hollandsche en Zeeuwsche Mariniers voor de landsverdediging gebezigd, zoomede de plaats, waar zij zich in het laatst van het jaar 1672 bevonden, blz. 139
7. Resolutie der Staten-Generaal dd. 30 Juni 1699, blz. 141
8. Reglement waernae de respective Collegiën ter Admiraliteit, mitsgaders de Colonels van de Regimenten Mariniers zich zullen hebben te reguleren, in dato 22 October 1699, blz. 142
9. Zamenstelling der Kompagniën van het Korps Koloniale Mariniers, volgens het Secreet Besluit der Tweede Kamer, van 3 Maart 1801, blz. 143
10. Zamenstelling van het Bataillon Mariniers, ingevolge Besluit van Z.K.H. dd. 6 Februari 1814, blz. 144
11. Zamenstelling van het Korps Mariniers, volgens Koninklijk Besluit van 2 December 1817, No. 90, blz. 145
12. Namen van Vlag- en Hoofdofficieren, die van 1814 tot heden het Korps Mariniers hebben gecommandeerd, dan wel als Inspecteur of als Chef van dit Korps hebben gefungeerd, blz. 147
13. Nominatieve staat der Officieren, Onderofficieren en Manschappen van het Korps Mariniers, aan welke ter zake van hun gedrag bij verschillende krijgsverrichtingen sedert het jaar 1814 militaire belooningen zijn toegekend, blz. 149
14. Het Vaandel van het Korps Mariniers, blz. 156
15. De Van Ghent-marsch, voor hoorn, fluit en trom, blz. 157

Deel II

Inleiding . . . 163
Het voorspel tot het rampjaar 1672 . . . 165
De verhouding der strijdkrachten . . . 172
De zeemacht . . . 175
De zeeslag bij Solebay . . . 180
De inval der Fransche, Munstersche en Keulsche legers . . . 189
Aardenburg . . . 195
Maatregelen in 1672 genomen ter verdediging van Holland . . . 198
Maatregelen bij de zeemacht . . . 203
Friesland en Groningen . . . 205
De crisis in het rampjaar 1672 . . . 206
De verdediging van Holland in 1672 . . . 209
De aanval op Woerden . . . 216
Vervolg van de verdediging van Holland in 1672 . . . 221
Het jaar 1673 . . . 227
De zeeslag op Schooneveld . . . 232
De zeeslag bij Kijkduin . . . 238
Naarden . . . 244
Vervolg van het jaar 1673 . . . 246
Het jaar 1674 . . . 249
Martinique . . . 252
Tegenspoed met de Duitsche bondgenooten . . . 256
De slag bij Seneffe . . . 259
Grave, Maastricht . . . 271
De slag bij Mont-Cassel . . . 276
Verdere krijgsverrichtingen te land, o.a. de slag bij St Denis tot den Vrede van Nijmegen 279
Bijlagen . . . 281

1. Brief van admiraal De Ruyter aan de Staten-Generaal, dd. 23 April 1672, blz. 281
2. Brief van Pieter Vis aan de Staten-Generaal, dd. 20 Mei 1672, blz. 282
3. Brief van admiraal De Ruyter aan de Staten-Generaal, dd. 25 Juni 1672, blz. 283
4. Brief van generaal Willem van Hoorn aan de Staten-Generaal, dd. 7 Juli 1672, blz. 284
5. Brief van kolonel der mariniers F. Palm aan de Staten-Generaal, dd. 27 November 1672, blz. 285
6. Brief van kolonel der mariniers F. Palm aan de Staten-Generaal, dd. 23 December 1672, blz. 286
7. Artikel 5 van de instructie van den Prins van Oranje als „Capiteyn-Generael voor den aenstaenden veldtogt", blz. 287
8. Opschrift van het grafmonument (praalgraf) van Willem Joseph baron van Ghent in de Domkerk te Utrecht, blz. 288

Deel III

De Nederlandsche mariniers in Rio Berbice (1763—1764) . . . 291

Vroegere schrijvers, blz. 291; Toestand omstreeks 1756, blz. 291; Begin van den opstand, blz. 293; Maatregelen van den Gouverneur en gedrag der ambtenaren, blz. 294; Verslechtering van den toestand, blz, 295; Verzoek om hulp rechtstreeks aan de Staten-Generaal, blz. 298; Surinaamsche hulptroepen, blz. 298; Toenaderingspogingen der opstandeligen, blz. 299; Medewerking der Indianen, blz. 299; Hulp van St. Eustatius, blz. 301; Aanval op de

„Dageraad", blz. 300; Tweedracht onder de rebellen, blz. 301; Aankomst van kapitein Salvolani, blz. 301; Eerste succes van de Indianen van Demerary en Essequebo, blz. 301; Muiters en overloopers bij het Surinaamsche grensdetachement, blz. 301) De Canje en de verbinding van den wal met de Corentijn dank zij Salvolani voortdurend in onze macht gebleven, blz. 302; Maatregelen middelerwijl in Nederland getroffen, blz. 302; Uitzending van de kapiteins ter zee Haringman, Bisdom en Van Oyen met een scheermacht van 410 koppen, blz. 302; Oprichting, samenstelling en vertrek van het mariniersregiment De Salve, dat als expeditiekorps bestemd werd, blz. 303. Instructie voor den bevelhebber, blz. 304; Benarde positie op de „Dageraad", blz. 305; Aankomst van Haringman, analyse van den toestand, blz. 306; Expeditie in het Canje-gebied, blz. 306; Zuivering van dit gebied door verjaging der rebellen, blz. 308; Aankomst der eerste versterkingen uit het moederland, alsmede vijftig man Societeitstroepen, blz. 309; Aanvalsplan ontworpen om de rebellen volkomen in te sluiten, blz. 313; Haringman's Journaal; verlies van vele officieren bij eersten aanval, blz. 313; Insluiting der rebellen, blz. 314; Aankomst van het regiment mariniers De Salve, blz. 314; Het juiste moment aangebroken voor den beslissenden slag, blz. 315; Plan de campagne van Van Hoogenheim en De Salve, blz. 315; Opstelling der posten, blz. 315; Mislukte onderneming van Perrin de Salleneuve, blz. 315; Minder gewenscht vertrek van enkele schepen, blz. 316; Tweespalt onder en gebrek der rebellen, die zich nu meer en meer onderwerpen of gevangen geven, blz. 317; Successen van Schreuder en van Van Oyen, blz. 316; Geen aanvallen van beteekenis meer te duchten, blz. 317; Opvangen der wegloopers met behulp van de gegratieerde ex-rebellen Accara en Gouffarie, blz. 317; Begin gemaakt met de berechting, blz. 318; De onderwerping bij de Wikkie-kreek, blz. 318; Goede samenwerking tusschen Van Hoogenheim en De Salve; tegenstelling met Suriname tien jaar later, blz. 318; Geslaagde onderneming tegen de Guango-negers, blz. 318; Tegenstand nu vrijwel overal gebroken, blz. 320; Voortzetting der berechting; zuivering van het gebied, blz. 320; Thuisreis van het regiment mariniers, blz. 321; Fourgeoud commandant over een ter beveiliging achterblijvend gedeelte, blz. 321; Bestemming van het regiment in Patria, blz. 322; De figuur van Van Hoogenheim en de resultaten van zijn bemoeiingen bij de Staten-Generaal, blz. 322; Slotbeschouwing, blz. 322.

Bijlagen 324

1. De indeeling van troepen en vaartuigen op de verschillende posten blz. 324
2. Verklaring van de officieren op Fort Nassau dd. 8 Maart 1763 (ad pag. 14) nopens de verdedigingskansen van deze sterkte, blz. 325
3. Schets van Rio de Berbice blz. 326.

De Nederlandsche mariniers in Suriname (1772—1777) 327

De afzonderlijke krijgsverrichtingen der mariniers zelden in extenso vermeld in de archivaliën, derhalve uitgebreide bronnenstudie veelal noodzakelijk, blz. 327; Oorsprong van het oproer in Suriname, blz. 327; Tegenstelling Berbice—Suriname, blz. 328; Oorzaak van den langeren duur der Suriname-expeditie, blz. 329; Uitzending van het regiment mariniers Fourgeoud, blz. 329; De Societeitstroepen en hun officieren, blz. 329; Gouverneur Nepveu; de mariniers overbodig?, blz. 331; Gevechtshandelingen onder Meyland en de Fridericy vóór de aankomst der mariniers, blz. 332; Onmacht der Societeitstroepen; het „Jagerkorps", blz. 333; Fourgeoud's troepen werkeloos te Paramaribo, blz. 333; Terug naar Nederland?, blz. 334; Eenige economische gegevens, blz. 335; Activiteit der rebellen blz. 336; Aanvang der expeditie: ooggetuige kapitein Stedman, blz. 336; Inleidende verkenningstochten, blz. 336; De Societeitstroepen, jagers en bemanningen der gewapende vaartuigen mede ingedeeld, blz. 336; Stelselmatige insluiting der oproerlingen onbereikbaar, blz. 337; Fourgeoud's tactiek, blz. 338; Nederzettingen en kostgronden verwoest, doch de rebellen ontkomen, blz. 338; Marschtucht, blz. 339; Omstandigheden waaronder gemarcheerd moest worden, blz. 339; Nieuwe verkenningen, blz. 341; Resultaat der tochten gedurende December, blz. 342; Nieuwe tochten Januari—April 1774, blz. 342; Het nut dezer achtervolgingen van de negers, blz. 343; Reeds merkbaar, blz. 344; Aankomst van het hoognoodige „renfort Troupes" uit het moederland, blz. 344; Gebrek aan inzicht in het moederland, blz. 345; Volgende versterking; troepenconcentraties voor nieuwe expeditie in April 1775, blz. 345; „The true piece of generalship", blz. 345; Stedman en Fourgeoud, blz. 346; Zuivering van het gebied om Magdenberg, blz. 346; Groote operatie bij Gado-Saby, blz. 349; Omsingeling mislukt, blz. 349; Toch de beslissende phase genaderd, blz. 351; Negergidsen en -spionnen; Jagers contra rebellen, blz. 351; Afleidingsmanoeuvre der negers, blz. 351; Het systeem van voeling blijven houden is juist gebleken, blz. 351; Voorbarige conclusie, blz. 351; Nieuwe achtervolgingen, blz. 352; Bij de Pierica-rivier, blz. 353; Tusschen Gado-Saby, Boosy Cray en Cofaay, blz. 354; De Fridericy bij de mariniers overgeplaatst, blz. 355; Opnieuw naar de Wana-kreek, blz. 355; Order tot vertrek uit de kolonie, gevolgd door tegenorder; zes maanden uitgesteld, blz. 356; Oprichting compagnieën vrije mulatten en vrije negers; jacht op Bonni, blz. 357; De last tot vertrek opnieuw gegeven en wederom ingetrokken op den dag der afvaart; begrijpelijke ontevredenheid onder de mariniers; petitie der kolonisten, blz. 356; Troepensterkte zeer verminderd, blz. 356; Naar de Boven-Cottica; de rebellen blijken meerendeels naar Cayenne uit te wijken, blz. 356; Medewerking der mulatten- en negerkorpsen en der Indianen, blz. 357; Derde expeditie naar Gado-Saby, blz. 357; Aankomst der aflossingstroepen uit Nederland; schipbreuk en redding der vooraf teruggezonden zieke mariniers, blz. 357; Laatste vernietigingstocht, naar de Marowijne blz. 357; „the finishing blow"; Fourgeoud verklaart nu de expeditie te kunnen beëindigen, blz. 357; Vertrek der mariniers naar Nederland, blz. 357; Louis Henry Fourgeoud, streng, maar reëel!, blz. 358; Aandeel der jagerkorpsen, blz. 358; Fourgeoud en Stedman in Nederland terug; Bentinck opvolger in het regimentscommando, blz. 358; Besluit, blz. 358.

Bijlagen 360

1. Schets van kolonel Fourgeoud's expeditieterrein, blz. 360
2. Missive van den Prins van Oranje aan de Staten-Generaal, dd. 16 September 1774, blz. 361

3. Missive van den Prins van Oranje aan de Staten-Generaal, dd. 5 April 1775, blz. 362
4. Missive van Burgemeesteren van Amsterdam aan Gecommitteerde Raaden, met copie der brief door haar aan H.H.M., dd. 11 October 1774, blz. 363
5. Contra Aanteekening van de Ridderschap & o. k., dd. 16 November 1774, blz. 365
6. Nadere Aanteekening van Heeren Gedeputeerden der Stad Amsterdam, dd. 29 September 1774 blz. 367
7. Missive van den Prins van Oranje aan de Staten-Generaal, dd. 17 Mei 1776, blz. 368
8. Concept-rapport Resolutie en Declaratoir van Amsteldam, ingediend toen in 1776 andermaal de vraag aan de orde was gesteld, of het regiment mariniers al of niet zou worden teruggeroepen of aangevuld, blz. 369
9. Request van de Surinaamsche planters aan Gouverneur en Raaden van Suriname (eerste helft 1776) blz. 370
10. Missive aan Dir. Gen. en Raden in Rio Essequebo en mutatis mutandis aan Comm.n. en Raden in Rio Demerary, dd. 16 October 1776, blz. 371
11. Missive van den Prins van Oranje aan de Staten-Generaal, dd. 28 October 1776 , blz. 372
12. Aanhaling betreffende het gehalte der Societeitstroepen vóór de aankomst van het regiment mariniers onder den kolonel Fourgeoud. Uit: „Tableau historique et politique de l'état ancien et actuel de la colonie de Surinam et de causes de sa décadence" par Dr. Philip Fermin (Maestricht chez J. E. Dufour er Ph. Roux 1778), blz. 373
13. Aanhaling uit laatstgenoemd werk, getuigend, dat zonder de expeditie door kolonel Fourgeoud met zijn regiment mariniers, de kolonie in de macht van de rebellen zou zijn gekomen, blz. 374

Deel IV

Inleiding 377

De verdediging van Rotterdam van 10—14 Mei 1940 379

De mariniers in de overzeesche gebiedsdeelen van 1940—1945 394

Nederlandsch-Oost-Indië, blz. 394; Analyse van den toestand op Oost-Java op den 4en Maart 1942, blz. 398; De strijd op Oost-Java, blz. 399; Suriname, blz. 409; Curaçao, blz. 412

Het detachement mariniers ingedeeld bij de Koninklijke Nederlandsche Brigade „Prinses Irene" gedurende de campagne in Noord-Frankrijk, België en Nederland 414

Inleiding, blz. 414; De strijd in Normandië, blz. 416; De opmarsch door West-Europa, blz. 421

Bijlage. 428

Organisatie van het Marinebataljon in Oost-Java, blz. 428

Naschrift 429

Lijst der afbeeldingen 433

Geraadpleegde bronnen 435

Algemeen naamregister 439

WOORD VOORAF.

Het is mij een groot voorrecht gevolg te geven aan de vereerende uitnoodiging tot het „te water laten” van het prachtige werk, dat thans voor ons ligt: „De Geschiedenis van het Korps Mariniers 1665—1945”, van de hand van den Kolonel der Mariniers b.d. C. J. O. Dorren.
Het jarenlang napluizen van bronnen, nauwkeurige schifting van gegevens, diepgaande studie doch bovenal een groote liefde voor ons Korps, zijn noodig geweest om een werk van dit formaat en van zulk gehalte te scheppen.
Hiermede is een wensch in vervulling gegaan welke reeds jaren door ons, Mariniers, werd gekoesterd.
Immers, met alle respect voor hetgeen op dit gebied door Leupe en Van Braam Houckgeest gepresteerd is, kan toch geconstateerd worden, dat een, ik zou willen zeggen, wetenschappelijk verantwoorde geschiedschrijving van ons eeuwenoude Korps, tot heden nog steeds ontbroken heeft. In deze lacune is thans voorzien.
Het is mijn oprechte overtuiging, dat het thans verschenen werk in beduidende mate zal bijdragen tot het ongeschonden bewaren der Korpstraditie door de huidige en nog volgende generaties; dat het steeds hen, die de eer hebben het uniform der Mariniers te mogen dragen, zal prikkelen tot het evenaren, zoo mogelijk nog overtreffen, van hun voorgangers.
Nog steeds geldt het spreekwoord: „Onbekend maakt onbemind”. Geen weermacht, doch ook geen onderdeel daarvan, kan bloeien als het zich niet gedragen weet door het Volk.
Moge dit werk dan ook ruime verspreiding vinden, niet alleen onder het Korps doch ook vooral daarbuiten, opdat de reeds bestaande belangstelling in ons Korps moge bestendigd blijven en vermeerderen.
Ik aarzel niet te erkennen dat wij, die nog onze krachten aan ons prachtige Korps mogen wijden, den schrijver groote dank verschuldigd zijn.

De Commandant van het Korps Mariniers,
Generaal-Majoor der Mariniers,

Den Haag, 1947 — H. F. J. M. A. VON FRYTAG DRABBE.

VOORBERICHT

De Nederlandsche mariniers maken vanaf de oprichting van hun korps in 't jaar 1665 (10 December) deel uit van de Nederlandsche zeemacht. Kort te voren, den 28en October 1664 werd in Engeland het korps „Royal Marines" opgericht onder den naam: „The Duke of York and Albany's Maritime Regiment of Foot", Het was het korps, dat later den Engelschen schrijver Rudyard Kipling inspireerde tot de volgende versregels:

„There isn't a job on the top o'the earth the beggar don't know or do;
You can leave' im at night on a bald man's ead to paddle 'is own canoe;
'E's a sort of bloomin' cosmopolouse-soldier and sailor too."

Men kan deze regels even goed op ònze mariniers toepassen. Want ook zij hebben evenals hun Britsche kameraden over zeeën en landen rondgezworven om er de eer van de Hollandsche vlag te handhaven. Gedurende de Engelsche zee-oorlogen ondervonden de „Royal Marines" reeds wat hun tegenstanders waard waren, en toen zij als bondgenooten in 1704 te zamen de rotsvesting Gibraltar bestormden en elkaars lotgevallen deelden gedurende den Spaanschen Successie-oorlog (1702—1711), zou het niet de laatste maal zijn, dat zij elkaars kwaliteiten konden waardeeren.
Waren het niet de eminente figuren Johan de Witt en Michiel Adrz. de Ruyter, die in 1665 den stoot gaven tot de oprichting van het eerste „Regiment de Marine"? Drongen niet vóór den beroemden zeeslag bij Kijkduin, door Warnsinck zoo meesterlijk beschreven in zijn monografie over admiraal De Ruyter, toen alles op 't spel moest worden gezet om het vaderland te redden en een overmachtige Britsch-Fransche vloot van onze kust en de Oostindische retourvloot af te houden, de Staten-Generaal er bij den Prins-Stadhouder op aan, om de mariniers van 't regiment Palm te doen inschepen op de oorlogsvloot, „dewijl 't voorschreeve volk bevaaren en op de vloote zeer noodig was?" En was het niet de groote figuur uit ons vorstenhuis, de Koning-Stadhouder Willem III, die na den Vrede van Nijmegen (1678), toen de zeemacht weer in verval raakte, niet rustte, voordat hij den tegenstand der regenten had overwonnen en aan de vloot eenige regimenten mariniers had toegevoegd?
Na de gulden jaren der Republiek misten de vlootvoogden de ruggesteun van een staatsman van 't formaat van Johan de Witt. Onze groote vlootvoogd heeft dien tragischen keer van zaken nog beleefd, toen hij naar Martinique werd uitgezonden en een paar jaar later bij Syracuse den heldendood stierf. In dat tijdperk van verval is er heel wat met het korps Mariniers gesold. De groote lijn, de juiste maritieme visie, noodig voor een doeltreffende beveiliging van een koloniaal imperium, werd maar al te vaak in 't regeeringsbeleid gemist. De partij, die op 't kussen kwam, vond altijd wel staatslieden, die meer als koopman dan als politicus mee laveerden, met al de kwade gevolgen van dien.
In het beknopte overzicht van de Korpshistorie, weergegeven in deel I van dit boekdeel, zullen de

lezers hiervan a.h.w. een afspiegeling vinden. Zelden volgde het marinebestuur een vaste en konsekwente lijn ten aanzien van de mariniers, — Het Britsche model kon toch tot voorbeeld dienen. Een verwatering in doelstelling, zoowel als in gezagsverhoudingen was daarvan het gevolg. De nauwe gezichtshoek, van waaruit de penningwijzen de buitenlandsche politiek beschouwden, bestreek niet altijd het imperium, voor welks veiligheid het kleine Holland immers evengoed als die grooten aansprakelijk was.

En voor de zooveelste maal kwam de harde en dure les, toen de Mongoolsche barbaren in dagen kwamen vernietigen en uitmergelen, wat stoere en kundige Nederlandsche pioniers in eeuwen hadden opgebouwd.

L'histoire se répète! Weer is onze Regeering wakker geschud en voor 't eerst sedert den Spaanschen Successie-oorlog is het korps gereorganiseerd als eenheid op zichzelf, als doelbewuste schakel van de drieëenheid: zee-, lucht- en amphibiestrijdkrachten, die elkaar evenmin kunnen missen als 't lichaam zijn ledematen en zintuigen.

De eerste van mijn voorgangers, die een Korpsgeschiedenis hebben samengesteld, waren P. A. Leupe en F. A. van Braam Houckgeest. Zij zag 't licht in 1867 in zeer beknopt formaat. J. R. J. P. Cambier volgde in 1900 hun voorbeeld. Men treft deze boeken nog slechts aan in enkele bibliotheken en in 't bezit van een zeer beperkt aantal particulieren. Deze schrijvers treden echter pas in meer uitvoerige bijzonderheden in hun beschrijving van de Indische oorlogen en expedities, aan sommige waarvan zij zelf hebben deelgenomen. In het oudere verleden van 't korps, zoo merkwaardig en leerzaam, hebben zij een groote ruimte opengelaten voor meer diepgaande nasporingen.

In de deelen II, III en IV heb ik een poging in 't werk gesteld, om enkele grepen uit de zoo rijke en uitgebreide korpshistorie in 't volle licht der openbaarheid te plaatsen, terwijl ik daarnevens de wenschelijkheid heb gevoeld, om den lezer in deel I een beknopt beeld over het geheele mariniersverleden te geven.

Bij het samenstellen van de gegevens, die over zoo ontelbare bronnen zijn verspreid, heb ik nogal moeilijkheden ondervonden. Veel is immers gedurende het korpsbestaan verloren geraakt. Zelfs de bescheiden overblijfselen der attributen, welke de korpstraditie in de herinnering brachten, nl. de Korpsbibliotheek, een deel van 't Korpsarchief en het Korpsmuseum werden in de Meidagen van 't jaar 1940 met de oude Marinierskazerne te Rotterdam een prooi der vlammen. Een andere moeilijkheid was de volgende: De zee- en veldslagen uit onze krijgsgeschiedenis zijn reeds door zoovelen op uitmuntende wijze beschreven. Wie leidt echter uit al die werken het aandeel af, dat onze mariniers daarin hebben gehad?

Vele schrijvers noemen hen in één adem met de matrozen, soldaten en Staatsche troepen, al naar gelang zij ter zee of te land optraden, verwarren hen met musketiers, grenadiers, militie en landsoldaten of voetknechten. Toch bestond reeds vanaf hun oprichting een karakteristiek verschil in hun bestemming en die van eenig ander lid van zee- en landmacht.

De marinier nam geen deel aan de navigatie, hoogstens aan het scheepswerk. Hij was echter de specialist in het hanteeren van de schiet- en blanke wapenen en dit eischte van hem in een zeegevecht een groote koelbloedigheid en een voorbeeldige tucht. Met het landrottensurrogaat van vóór 1665, dat niet sea-minded was en waarover de admiraal Johan Evertsen na de nederlaag van onze vloot bij Lowestoft (13 Juni 1665) zoo klaagde, had men weinig kunnen uitrichten. Toen zijn er successievelijk vaste regimenten mariniers of zeesoldaten opgericht. Het voordeel van dezen maatregel en de invloed, welke van die vaste militaire kern uitging, zijn kort daarop reeds bij Chatham, Solebay, Schooneveld en Kijkduin gebleken. — Als de zeesoldaten weer ontscheepten, om als ervaren keurtroepen bij de Staatsche militie te worden ingedeeld, viel zulks in den regel samen met een moment, dat het gevaar voor een landing op onze kust was afgewend en de landmacht meer behoefte had aan hun steun dan de zeemacht. Dan trokken zij met de Staatsche en daarmede verbonden legers vaak tot ver buiten de landspalen te velde.

Toch is 't niet zoo gemakkelijk hun aandeel in de zeekrijgsgeschiedenis te preciseeren, omdat zoo zelden afzonderlijke vermelding van de mariniers wordt gemaakt. Al hadden de hoofdofficieren van het eerste „Regiment de Marine" het bevel over een kloeken bodem gevoerd, de taak van den officier der mariniers bepaalde zich in hoofdzaak tot die van troepenofficier. Hij trad eerst recht op den voor-

grond, als hij met zijn detachement ontscheepte voor ondernemingen met een amphibisch karakter, m.a.w. ondernemingen, waarbij het doel niet in de eerste plaats is de vernietiging van de vijandelijke vloot, doch het inleiden van een landing, welke het vormen van een bruggenhoofd op de vijandelijke kust beoogt, dan wel het veroveren van bepaalde maritieme steunpunten, gelijk dit geschiedde bij de inleiding van de maritieme operatiën onder admiraal Nimitz in de Pacific bij het z.g. eilandjes springen, in welke krijgsverrichtingen de Amerikaansche mariniers een hoofdrol vervulden.
De tocht naar Chatham had een zuiver maritiem oogmerk, nl. de vernietiging van de kwetsbare Engelsche oorlogsbodems, die op de rivier van Rochester lagen. In die dagen voerden de hoofdofficieren der mariniers Palm, Van Hoorn en Van Isselmuyden het bevel over een fregat. Zij voerden echter tevens hun detachementen aan bij de verovering van het fort Sheerness, welk feit in het kader van de geheele onderneming echter van secundaire beteekenis was. Uit dit en meer voorbeelden blijkt, dat de daden der mariniers moeilijk los te maken zijn uit de geschiedenis der zeemacht, zonder gevaar te loopen de samenhang te verliezen. Een breede opzet eischt, dat op hun aandeel het juiste licht valt binnen de omlijsting van de geheele zeegeschiedenis, hetgeen overigens de objectiviteit bevordert en ook aan het groote verleden van de zeemacht recht doet wedervaren.
Ik ben er mij van bewust, dat voor voortgezette studie, waartoe mijn werk een gids kan vormen, nog een ruim onontgonnen gebied overblijft. De geschiedenis der mariniers is zoo rijk aan afwisseling en verscheidenheid van wapenfeiten ter zee en te land in alle werelddeelen, zij is zoo nauw verbonden aan onze vaderlandsche geschiedenis vanaf de Republiek der Vereenigde Zeven Provinciën, dat ik mag verwachten niet de laatste te zullen blijven, die de vrucht van zijn studie ter perse zendt.
In 't bijzonder geldt deze verwachting het thans zoo actueele tijdvak vanaf Mei 1940, waaruit in het slotdeel slechts enkele grepen zijn opgenomen.

Met erkentelijkheid voor zijn raad en voorlichting moge ik op deze plaats de nagedachtenis herdenken van wijlen Prof. J. C. M. Warnsinck. Had hij mij niet aangemoedigd ~~om~~ door te zetten, toen hij de eerste proeven van mijn manuscript onder de loupe had genomen, ik zou nooit tot dit resultaat zijn gekomen. Evenmin zou zulks het geval zijn geweest zonder de hulp van den oud-zeeofficier W. E. Wolterbeek Muller, die mij bij mijn nasporingen van onschatbaren dienst is geweest. Ook de heer W. Voorbeytel Cannenburg, directeur van het Nederlandsch Historisch Scheepvaartmuseum te Amsterdam, heeft met raad en daad mijn studie bevorderd zoomede Jhr. Ch. de Stuers, conservator van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, die mij behulpzaam is geweest bij het illustratieve deel van mijn werk, de heer J. M. Palm, die mij verscheidene waardevolle gegevens verschafte, de heer Fred. Oudschans Dentz, die mij in de gelegenheid stelde, eenige belangrijke werken uit de Westindische bibliographie te raadplegen en wijlen de heer Dr A. A. Beekman, die mij den weg heeft gewezen in de kaartenverzameling van de Hollandsche Waterlinie. Niet onvermeld moge voorts blijven de belangrijke medewerking van den heer A. P. J. B. Fermin te Amsterdam, die het typen en persklaar maken van het manuscript heeft verzorgd en een belangrijk aandeel heeft gehad in de illustratieve samenstelling van deze uitgave. Den heer Palm dank ik het initiatief, toen hij mij in 1940 aanzocht, ~~om~~ dit werk op mij te nemen. Een groote voldoening is het voorts voor mij geworden, in den heer Ad M. C. Stok, Algemeen Directeur der Zuid-Hollandsche Uitgevers Maatschappij den man te hebben gevonden, die zich in hooge mate beijverd heeft, niet alleen om deze uitgave zoo spoedig als de tijdsomstandigheden zulks toelieten, te verwezenlijken, doch ook om aan mijn studie een vorm te geven, welk de aantrekkelijkheid van den inhoud ook voor niet-insiders verhoogt.
Echter zou het zonder de medewerking en steun van den generaal-majoor, Commandant van het Korps Mariniers H. F. J. M. A. von Frijtag Drabbe, van den allen lezers welbekenden zeegeschiedschrijver wijlen J. C. Mollema, die helaas midden onder zijn vruchtbare werkzaamheid is ontslapen, en van het voormalig Hoofd van den Marine Voorlichtingsdienst, den heer K. Bezemer, wellicht nog jaren hebben geduurd, vóórdat de toewijzing van het voor de uitgave benoodigde papier zou zijn verkregen. Dat deze schier onoverkomelijke hinderpaal is overwonnen, is te danken aan de door deze heeren genomen stappen bij de bevoegde Regeeringsinstanties.
Alle hierbovengenoemde medewerkers ben ik in hooge mate erkentelijk voor hun hulp.

Moge dit boek er toe bijdragen, dat de traditie in het oudste korps der Nederlandsche weermacht steeds levendig worde gehouden, gedachtig de natuurwet, dat, als de wortels gaan vermolmen, ook de stam sterft. Doch moge vooral het besef eens en voor goed tot de gezaghebbende kringen doordringen, dat, zoolang de veiligheid van ons Koninkrijk het onderhouden van een zeemacht vereischt, een goed georganiseerd en toegerust Korps Mariniers hiervan een onmisbaar orgaan vormt.

Ede, 1 Juli 1945

De Schrijver

OFFICIEREN DER MARINIERS, DIE OVER DE GESCHIEDENIS VAN HET KORPS HEBBEN GESCHREVEN

P. A. LEUPE
Oud-Majoor der Mariniers,
Drager van het Metalen Kruis

J. R. J. P. CAMBIER
Kolonel der Mariniers. Officier in de Orde von Oranje-Nassau. (Alle nasporingen ten spijt is het niet mogen gelukken, een portret van Kolonel Cambier te vinden; de laatste foto's zijn door oorlogsgeweld verloren gegaan).

C. J. O. DORREN
Generaal-Majoor tit. der Mariniers b.d.
Ridder in de Orde van de Ned. Leeuw.
Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

F. A. VAN BRAAM HOUCKGEEST
Generaal-Majoor tit. der Mariniers.
Adjudant i.b.d. van Z.M. Koning Willem III.
Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse.
Ridder in de Orde van de Nederl. Leeuw.

DEEL I

DE NEDERLANDSCHE MARINIERS VAN 1665—1672

Vóór de oprichting van de Nederlandsche mariniers, reeds in de jaren van den tachtigjarigen oorlog, toen de Nederlandsche zeemacht in opkomst was, bestond de bemanning van een oorlogschip uit bootsgezellen (matrozen) en soldaten. De eersten werden getrokken uit de zeelieden en verzorgden in het bijzonder de navigatie, de anderen waren krijgslieden, die het schietgeweer en andere wapens hanteerden. Reeds de eerste schepen der Watergeuzen hadden matrozen en soldaten, althans die van Holland. Die der Zeeuwsche Watergeuzen hadden zeelieden, allen handig in het omgaan met het schietgeweer, en bepaalde „busschieters"[1]). Ook op de schepen van de Oost- en West-Indische Compagnieën werden soldaten aangetroffen, welk voorbeeld werd gevolgd op de oorlogschepen van de Republiek der Vereenigde Zeven Provinciën.

Werd een vloot uitgerust, dan werden de noodige soldaten uit het voetvolk (infanterie) gelicht, dat in dienst van den Staat was, om de bemanningen van de schepen voltallig te maken. Na afloop van den zeetocht werden zij weder aan land gezet, ten einde zich bij hun compagnieën terug te melden. In- en ontscheping hadden evenwel plaats zonder eenige leiding of verband. Bovendien liet de wervingsmethode voor den zeedienst in die dagen heel veel te wenschen over. Bedelend en zonder middel van bestaan, zwierven de ontscheepte soldaten veelal te voet door het land, totdat zij al of niet weer bij hun compagnieën terecht kwamen.

Het is begrijpelijk, dat met zulk soldatenvolk weinig viel uit te richten en dat de krijgstucht onder hen veel te wenschen overliet.

Reeds den 10en December 1627 schreef de luitenant-admiraal Van Dorp in afkeurenden zin over dit tijdelijk gebruik van gewone soldaten op de vloot en hij drong er op aan, dat er compagnieën soldaten zouden worden opgericht, die uitsluitend moesten worden bestemd voor den dienst ter zee. Het zoù echter nog 38 jaren duren, vóórdat deze wensch naar een vast korps zeesoldaten in vervulling zou gaan.

Deze aangelegenheid was te meer van gewicht, omdat bij de vechtwijze dier tijden de vaardigheid in de behandeling van het schietgeweer, het pistool en de blanke wapens een groote rol speelde bij het gevecht ter zee. In hoofdzaak gold het als een dringend belang voor de oorlogsvloot, dat een meer geregelde en doelmatige werving en organisatie van haar scheepsbemanningen tot stand zouden komen.

In 1659 diende de Raad van State (bij Advijs aan H.Ho.Mogenden dd. 3 Mei) een voorstel in bij de Staten-Generaal, om, nevens een getal van minstens 6000 bootsgezellen in vasten dienst, eenige compagnieën van de militie te lande uitsluitend voor den dienst op 's Lands oorlogschepen te bestemmen. Dit voorstel vond tegenkanting bij de Admiraliteit van Amsterdam, die hiervan een besnoeiing vreesde van haar rechten en vrijheden.

Weer verliep een vijftal jaren, totdat op aandrang van de provincie Holland een plan tot stand

---

[1]) De naam „busschieter" is in de Marine bewaard gebleven. De busschieter van thans is de matroos of marinier, die het kanon onderhoudt.

HET VAANDEL VAN HET KORPS MARINIERS
uitgereikt door H.M. Koningin Wilhelmina, te 's-Gravenhage op 16 September 1929.

kwam, om een regiment, sterk 4000 man, op te richten voor den dienst ter zee en aan den wal, doch in hoofdzaak om op de oorlogschepen als matrozen en soldaten dienst te doen. Men vond het echter onnoodig, om dit contingent in eenig korpsverband te organiseeren en bepaalde eenvoudig, dat bij elk der compagnieën van de provinciën Holland, Zeeland en Friesland en die van de Generaliteitslanden, 25 zee-soldaten zouden worden aangeworven.

Al spoedig bleek de uitvoering van dezen maatregel zeer gebrekkig te zijn en het aantal van deze z.g. zeesoldaten verre van voldoende, zoodat men hen gedurende den tweeden Engelschen Zeeoorlog nog met een groot aantal landsoldaten moest aanvullen. In de kaderformatie kwamen bovendien slechts „serjanten" en „korporaals" voor en geen enkel officier (zelfs geen luitenant). De gevolgen bleven dan ook niet uit. Aan boord geraakten deze landrotten in de verdrukking, zij werden door het zeevolk geminacht en de krijgstucht onder hen liet veel te wenschen over.

Na den voor ons zoo rampspoedigen zeeslag bij Lowestoft (13 Juni 1665) schreef de luitenant-admiraal Johan Evertsen aan de Staten-Generaal, „dat de Soldaten de Marine soo gansch slecht bevonden wierden dat het niet om seggen is, ende dat in al haer doen, kruypende bij vijf en twintiche en meer weg wanneer wij voor den vijand quamen".[1])

Na deze droevige ervaring werden op de schepen der vlagofficieren, kapiteins en luitenants en op de overige schepen luitenants geplaatst, die met het bevel over de soldaten werden belast. Zij werden gekozen uit de officieren der landmilitie, die hiervoor het meest geschikt werden geoordeeld, terwijl nog twee kolonels en twee luitenant-kolonels werden benoemd, die als raden aan de afgevaardigden van H.Ho.Mogenden werden toegevoegd.[2])

De hoofdofficieren, die in deze zonderlinge functie werden benoemd, waren de kolonels Van Meeteren en Dolman en de luitenant-kolonels Van Santen en De Gent.[3])

Men dacht met deze regeling de krijgstucht beter te kunnen handhaven. De Staten van Holland, voorgelicht door den raadpensionaris Johan de Witt, achtten evenwel dezen maatregel onvoldoende. Zij waren van oordeel, dat de dooreenmenging van zeesoldaten met gewone landsoldaten schadelijk was gebleken voor den dienst ter zee. Ook zal niet zonder invloed zijn geweest op het advies van den raadpensionaris de brief, aan hem op den 23en Juni 1664 gericht door Herman Ghijsen, die voor handelsaangelegenheden van Dordrecht naar Engeland was gereisd.[4])

Ghijsen gaf hierin een vergelijkende beschouwing over de samenstelling der vlootbemanningen van Engeland en de Republiek en concludeerde daaruit, dat „mits onsen Staet nochtans onfeylbaar de Engelschen gedurig te boven ofte ten minsten gelijck behooren te wesen, soo hebbe ick, naer mijne kennisse een concept ontworpen, hoe men alleen in de provincie van Hollandt seer fatsoenelijck een regiment maritime soude connen oprechten, waarbij ick aenwijse, hoe men gestaedich 4.000 mannen soude connen in dienst hebben, bequaem om te lande voor soldaet ende ter zee voor matroos te connen dienen".

Na inmiddels het advies te hebben ingewonnen van den luitenant-admiraal van Holland en West-Friesland Michiel Adriaansz. de Ruyter, wist Johan de Witt een besluit uit te lokken van de Staten van Holland tot oprichting van een „Regiment de Marine" met eigen officieren, verdeeld in 19 compagnieën, welk regiment in de plaats moest treden van het contingent „Soldaten de marine".

Dit besluit werd den 10en December 1665 afgekondigd, welke datum voortaan is beschouwd als die van oprichting van het Korps Mariniers.[5])

Het bevel over het eerste Regiment de Marine werd opgedragen aan den luitenant-kolonel van het Waalsche Regiment, tevens commandeur van Hellevoetsluis, Willem Joseph baron van Ghent, geboren uit een ouden, adellijken stam in Gelderland, die den vermaarden Merten van Rossum, den oorlogsbliksem genoemd, onder zijn voorouders telde. Hij aanvaardde het bevel in den rang van

---

[1]) Aitzema: Saken van Staat en Oorlog. Dl V, blz. 447.

[2]) Resolutiën van H.Ho.Mog. dd. 28 Juli 1665.

[3]) Zij zijn niet in het Regiment de Marine opgenomen, maar bleven ingedeeld bij het Staatsche leger na de oprichting van dit regiment. De naam Dolman wordt nog genoemd bij den tocht naar Chatham.

[4]) Afgedrukt in „Brieven aan de Witt" (uitgave Fruin). Historisch Genootschap, 3e serie, No. 44, blz. 162 t/m 164.

[5]) Zie bijlage 1.

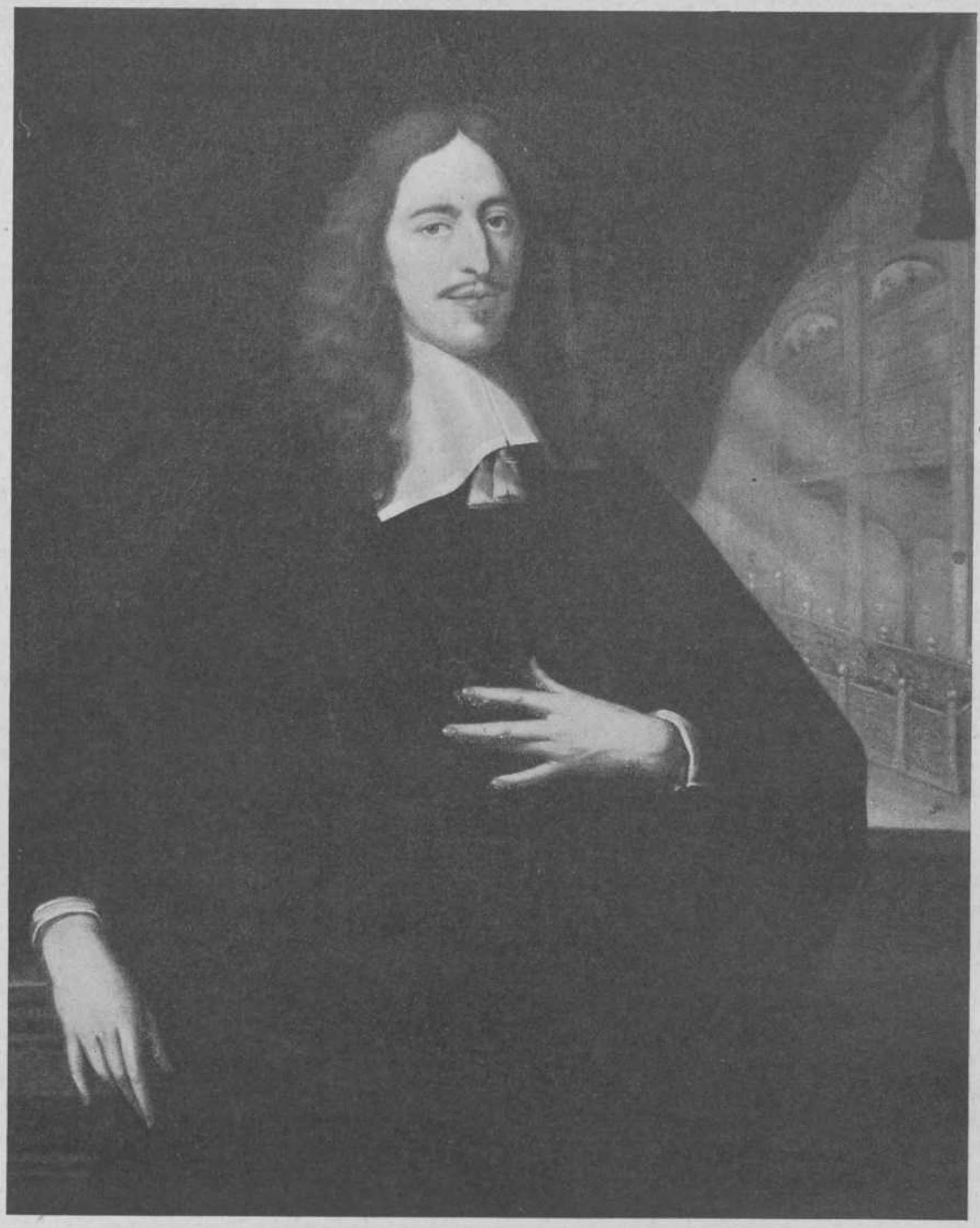

Johan de Witt, Raadpensionaris van Holland
1625—1672

Schilderij door Jan de Baen in het Rijksmuseum te Amsterdam

kolonel. De overige hoofdofficieren waren de luitenant-kolonel François Palm en de sergeant-majoor Johan Belgicus graaf van Hoorn.[1])

De benoemde hoofdofficieren en kapiteins kregen de bevoegdheid tot het aanwerven van een compagnie van 120 hoofden, de kolonelscompagnie van 170 hoofden, met de bepaling, dat de manschappen zouden worden genomen uit de ontslagen zeesoldaten, die geschikt werden geoordeeld en daartoe genegen waren, bij voorkeur echter uit die manschappen, die den lande reeds ter zee hadden gediend.[2]) Ook bij de aanstelling van luitenants en vendrigs werd de noodige selectie in acht genomen.

Alle aangelegenheden van het regiment werden bij reglement vastgesteld.

De mariniers zouden, nevens deelname aan reizen, wachten en expeditiën, ook scheepswerk verrichten en, niet aan boord geplaatst zijnde, garnizoen houden in de zeeplaatsen.

De sterkte van de detachementen mariniers werd voor de oorlogschepen van verschillend charter vastgesteld.

Aan boord van het admiraalschip werd een kapitein, op de overige schepen een luitenant geplaatst.

De behandeling van kleine vergrijpen, door mariniers begaan, werd overgelaten aan den scheepskrijgsraad, waarin de officieren en sergeanten van het detachement zitting namen; ernstige gevallen, waarin verlies van het leven of een der ledematen als vonnis zou kunnen volgen, werden voor den grooten militairen krijgsraad gebracht, die in dat geval was samengesteld uit den vlootvoogd en een door hem te benoemen aantal officieren van het regiment.

De verhouding van den commandant van een oorlogschip tot den detachementscommandant was gelijk aan die van den commandant van een vesting tot den commandant van een compagnie, welke binnen het bevelsgebied van die vesting in garnizoen lag. Aan den wal waren de mariniers onderworpen aan de krijgswetten der landmacht.[3])

De overige provinciën volgden niet het voorbeeld van Holland. De mariniers bleven er nog verdeeld over de compagnieën der landmacht.

Den 7en Augustus 1666 besloten de Staten van Holland, nog 20 compagnieën uit de landmilitie voor den dienst ter zee te bestemmen. Deze compagnieën werden in 1667 gereorganiseerd tot mariniercompagnieën, doch bleven nog deel uitmaken van haar oorspronkelijke regimenten.[4])

In 1669 werden deze compagnieën echter vereenigd tot een tweede „Regiment de Marine" onder het bevel van den kolonel George Johan, Vrijheer van Weede[5]), Heer van Walenburg.

Als hoofdofficier fungeerden bij dit regiment de luitenant-kolonel George de Hertoge, Heer van Valkenburgh[6]) en de sergeant-majoor Aelbrecht van Ruytenburgh van Vlaardingen.[7]) De sterkte van de twee regimenten bedroeg nu in totaal 8000 hoofden.

Jhr Mr J. C. de Jonge komt in zijn werk over het Nederlandsche Zeewezen (dl II) tot de conclusie, „dat er sedert de invoering van deze regimenten meerder geregeldheid en betere tucht onder het krijgsvolk, dat zich op 's Lands vloot bevond, heerschte en dat sedert dezen tijd èn scheepssoldaten

---

[1]) Wordt ook „de Hornes" gespeld. De rang van sergeant-majoor was in die dagen de laagste hoofdofficiersrang. Zie ook „Aanteekeningen en verbeteringen op het in 1906 door het Historisch Genootschap uitgegeven register op de journalen van Constantijn Huygens den zoon", bijeenverzameld door Jhr Mr J. H. Hora Siccama, blz. 340.Van Hoorn werd 26 October 1691 commandeur der stad Hulst en onderhoorige forten; hij stierf ongehuwd; op 18 Januari 1695 werd het lijk van „Sijne Genade Johan Belgicus, Grave van en tot Hornes, kolonel, Gouverneur van Hulst", naar Batenburg overgebracht (De „Navorscher", XIV, blz. 315). Zijn regiment ging 2 Maart 1695 over op Willem van Souteland, den lateren luitenant-generaal gedurende den Spaanschen Successie-oorlog.

[2]) Zie voor de samenstelling der Kompagnie bijlage 2.

[3]) Zie bijlage 1.

[4]) Zie bijlage 3.

[5]) De naam wordt ook wel gespeld „Wée". Zie ook Aant. Hora Siccama op journalen van Const. Huygens den zoon, blz. 754, 755. Hij was geboren in 1627, in 1662 commandeur van Grave, nam deel aan de veldtochten van 1673 en 1675 en aan den slag bij Seneffe. Na zijn bevordering tot luitenant-generaal moeten zich de eerste kenteekenen van zielsziekte bij hem hebben vertoond. In de vesting Grave, waar hij als gouverneur is gebleven na de herovering op de Franschen, werd hij, naar aanleiding van deze symptomen, bijgestaan door zijn broeder Hendrik van Weede (een zonderlinge toestand!). Hij stierf krankzinnig in 1696 („De Navorscher", *XXXIII*, blz. 396).

[6]) De heerlijkheid Valkenburgh bij Leiden.
Zie ook: Aant. Hora Siccama op journalen van Constantijn Huygens den zoon, blz. 713.

[7]) Volgens bovenstaande Aanteekeningen gehuwd met Wilhelmina Anna Van Nassau, de jongste dochter van Jhr Lodewijk Van Nassau, Heer Van Beverweerd en van Elisabeth, gravin Van Hornes. Hij stierf 3 October 1681.

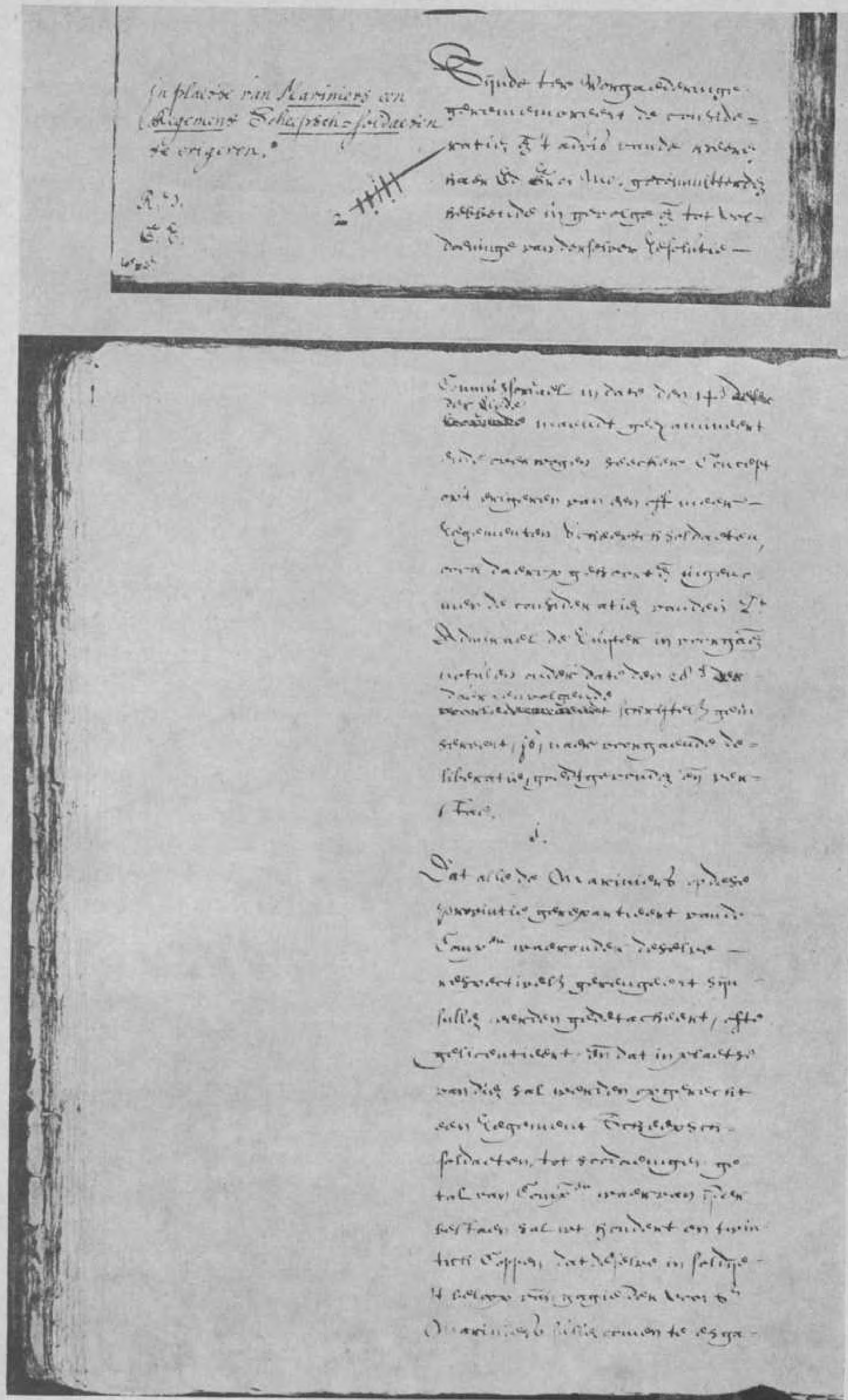

Preambule en gedeelte van het eerste artikel van de Resolutie der Staten van Holland en West-Friesland van 10 December 1665, waarin de oprichting van een VAST KORPS Zeesoldaten haar beslag krijgt. Deze Resolutie is te beschouwen als het oprichtingsstatuut van het Nederlandsche Korps Mariniers.

(Uit het Resolutieboek, gehouden ter Staten-Generaal)

èn mariniers èn gewone soldaten bij onderscheidene gelegenheden zich behoorlijk van hun pligt kweten". Uit deze omstandigheid oordeelt hij „dat de oprigting der bedoelde regementen niet slechts gunstig gewerkt heeft op de manschappen, welke die regementen uitmaakten, maar ook op alle overigen, ja, op de geheele zeemagt van den Staat . . ."

Nu bevonden zich in die dagen, behalve de detachementen, getrokken uit de twee regimenten mariniers, nog een groot aantal landsoldaten aan boord der oorlogschepen, doch het is gebleken, dat de mariniers een krachtige militaire kern vormden en dat men bij de keuze der landsoldaten voor de vloot (die dus buiten de organisatie der mariniersregimenten stonden), toch eenigermate het voorbeeld der mariniers volgde en bij de aanwerving met meer omzichtigheid te werk ging.

Buiten en behalve de twee regimenten van Van Ghent en Van Weede lagen in Zeeland nog 300 mariniers onder een commandeur, een vice-commandeur of adjudant en drie sergeanten te Vlissingen in garnizoen.[1]) Volgens het „Reglement en Ordre", getrokken uit de Resolutiën der Staten van Zeeland van Maart 1666, werd in titel II bepaald, dat „eene troupe van 40 koppen onder een sergeant zal gezonden en gehouden worden op het kasteel van Rammekes". Volgens titel III „zullen de resterende 130 musketiers[2]) worden geordonneerd binnen de stad Veere, onder het kommando van twee Officiers en drie Sergeanten als voren, makende te zamen 135 koppen, zullende onder een Sergeant naar Zierikzee worden gezonden 30 koppen of minder, naer het getal der Schepen van Oorlog, die daer zullen uitvaren, en onder een Sergeant 20 op het fort den Hoeck, min of meer naer gelegenheid". In titel V werd bepaald, dat de „voorschreven musketiers" zich altijd gereed en vaardig moesten houden voor den dienst op de oorlogsschepen.[3]) Omtrent de bewapening vermeldt titel VI, „dat de musketiers van landswege worden voorzien van een goed musket, schietende een kogel van twaalf in 't pond, van een goeden scheepshouwer en zullen haer voorts in goede kleeding moeten houden". In die dagen waren er nog geen uniformen. De manschappen genoten „alle zeven dagen voor gagie en soldij twee guldens, zonder eenige korting of nalooping", de commandeurs tien guldens, de vice-commandeurs acht guldens en de sergeanten vijf guldens.

In titel X wordt de functie van „sergeant d'armes" aangetroffen. Hiervoor werd de oudste sergeant aangewezen. Hij moest zorg dragen voor de wapens „en daervoor moeten respondeeren waervoor alle zeven dagen zal worden toegelegd een gulden boven de 5 guldens, hem tot zijne gagie geordonneerd". . .

Omtrent de Friesche mariniers zijn de bronnen minder duidelijk. Zij komen reeds voor op den Staat van Oorlog ingevolge de Resolutie van H.H.Mogenden van December 1664, dus vóór de oprichting van het eerste Hollandsche „Regiment de Marine". Zij waren verdeeld in negen „troupes de marine", elk onder een commandeur, en zij hielden, niet ingescheept zijnde, garnizoen te Harlingen. Ten gevolge van de gebrekkige organisatie liet de krijgstucht bij hen veel te wenschen over en liep ook de administratie in de war. In 1667 werden zij afgedankt.

Als uitvloeisel van de Resolutie van de Staten van Holland en West-Friesland van 7 Augustus 1666 (zie bijlage 3), waarbij de mariniers werden uitgebreid, kwam na vele „deliberatiën" in 1668 in Zeeland een regeling tot stand, waarbij de Zeeuwsche mariniers werden verdeeld over drie compagnieën, nl. die van den vice-admiraal Cornelis Evertsen, Dominicus de Viry en Jacob de Haze. In 1671 richtten de Staten van Zeeland wederom drie nieuwe compagnieën op, nl. die van den luitenant-admiraal Adriaen Banckers, Justus Zuytland en Anthony Colve.[4])

Het klinkt wel zonderling, dat vlagofficieren in die dagen tevens tot kapitein van een compagnie mariniers werden aangesteld. Dit gebruik behoorde echter tot de middelen, ~~om~~ verhooging van

---

[1]) De band tusschen de Geünieerde Provinciën was in die dagen nog ver van een doelmatige Rijkseenheid verwijderd. Ieder organiseerde nog te veel op eigen gelegenheid en onderling was er veel verdeeldheid en animositeit.

[2]) Hier noemde men de zeesoldaten musketiers vanwege de bewapening met een musket.

[3]) Van deze Zeeuwsche mariniers zijn er ingescheept geweest op het eskader van Abraham Crijnssen op zijn veroveringstocht naar West-Indië en op dat van Cornelis Evertsen den Jongen en Binckes naar Nieuw Nederland. De kapitein der mariniers Anthony Colve voerde hier met zijn compagnie een geslaagde landing uit en was korten tijd gouverneur van die nederzetting.

[4]) Reeds hiervoor genoemd.

De inscheping der zeesoldaten op de reede van Texel in 1670 Ludolf Bakhuysen, Rijksmuseum

inkomsten te verkrijgen. Rechtstreeksche bemoeiing hadden zij natuurlijk niet met hun compagnie, die de facto door een tweeden kapitein werd aangevoerd.[1])
Uit de Resolutiën van de Staten van Holland en West-Friesland dd. 13 April 1672[2]) blijkt, dat ook de luitenant-admiraal De Ruyter op zijn verzoek met dezen sinecure-rang is „gebeneficeert", „door doode van Hendrick Anthony van Nispen vacant gevallen", waarvoor hem werd toegeschat „geduyrende de aenstaende expeditie ter zee voor extra-ordinaris ... een somme van duysent Caroli guldens ter loopende maendt" ...
Op den Staat van Oorlog voor het jaar 1668 werd de provincie Friesland aangeslagen met vier compagnieën mariniers overeenkomstig het plan van H.H.Mogenden van 1667; de Staten zagen zich derhalve verplicht wederom tot de aanstelling van Friesche mariniers over te gaan. Na advies te hebben ingewonnen bij de provincie Holland, werden bij iedere compagnie een kapitein, een luitenant en een vendrig benoemd. Ook werd nu beter gelet op de werving. Ten aanzien van de organisatie van deze troepenmacht werd echter het voorbeeld van Holland weer niet gevolgd: de compagnieën bleven ingedeeld bij de regimenten der landmilitie, waaruit zij oorspronkelijk waren getrokken. Het waren de compagnieën, aangevoerd door de kapiteins Johan Poppo van Andrae, Gerrold Juckema van Burmania, Livius van Scheltinga en Bernhard van Sevenaer. Een compagnie kwam in garnizoen te Sloten, één te Sneek en twee kwamen te Leeuwarden. Na afloop van een zeereis keerden zij naar hun garnizoenen terug.
Hiermede is in het kort de organisatie geschetst van de mariniers vanaf 1665 tot het rampjaar 1672.

[1]) Ook in Engeland werden tal van hooge zeeofficieren tot „sinecure-ranks" in het ongeveer gelijktijdig opgerichte korps „Royal Marines" benoemd, hetgeen bevorderlijk was voor hun belangstelling in dit korps. Van Nelson, den grootsten Britschen admiraal, wordt gezegd, dat hij was „always its friend" en dat „on several occasions it was the excellent musketry of the Marine-detachments, that permitted him to carry out his daringly original plans". (The Royal Marines, by Frank C. Bowen „The King's Navy").
[2]) Zie bijlage 4.

DE NEDERLANDSCHE MARINIERS TOT DEN VREDE VAN NIJMEGEN (1678)

Het belangrijkste tijdvak in de geschiedenis van het Korps Mariniers is wel dat vanaf de oprichting tot den vrede van Nijmegen in 1678.
Vóór 1672 namen zij voornamelijk deel aan de zeeslagen; van 1672—1678 hebben zij ook aan belangrijke veldslagen en expeditiën overzee deelgenomen.
Hun optreden begint gedurende den tweeden Engelschen Zee-oorlog. In die jaren voerden de hoofdofficieren der mariniers ook het bevel over een oorlogsschip. Hoewel de eerste kolonel, Willem Joseph baron van Ghent, vóór zijn benoeming als zoodanig circa twintig jaren als officier bij het Staatsche leger had gediend en in deze kwaliteit slechts éénmaal aanraking had gehad met de zeemacht, nl. gedurende de onderneming van De Ruyter tegen het eiland Funen (1659), is toch gebleken, dat zijn daden als bevelhebber van smaldeelen, eskaders en vloten een zekere vermaardheid in de geschiedenis van de zeemacht hebben verworven en dat hij als vlootvoogd met eere genoemd wordt. In Augustus 1665 bevond hij zich aan boord van een der schepen van de vloot onder De Ruyter, die tot taak had de in Bergen (in Noorwegen) liggende rijke retourvloot van Pieter de Bitter in veilige haven te brengen.[1]) Hij was toen nog landofficier en werd door de Gedeputeerden Johan de Witt, Huygens en Boreel zoomede door De Ruyter en zijn raad van vlagofficieren gekozen, om met den gouverneur ter plaatse te onderhandelen over de maatregelen, noodig om de koopvaarders zoo spoedig mogelijk zee te doen kiezen. De nauwe aanraking, welke hij hierdoor verkreeg met de machthebbers op de vloot, acht professor Warnsinck „niet vreemd aan zijn spoedig na de terugkomst der vloot gevolgde benoeming tot commandant van het nieuw opgerichte „regiment de marine", met den rang van kolonel". Schrijver vervolgt dan: „Zeer goed zagen de Staten-Generaal in, dat, wilde de nieuwe organisatie werkelijk verbetering brengen, de hoogste bevelvoerders als hun manschappen te scheep gingen, niet aan den wal mochten blijven en dat hun integendeel alle gelegenheid moest worden gegeven, zich vertrouwd te maken met de eigenaardige omstandigheden, waaronder de zeesoldaten aan boord zouden moeten leven en vechten."
Op de vloot, die den 1en Juni 1666 onder het bevel van De Ruyter in zee stak, om den vijand op te zoeken en hem slag te leveren, bevonden zich de kolonel der mariniers Van Ghent als commandant van de „Gelderland"[2]), de luitenant-kolonel der mariniers François Palm als commandant van de „Kruiningen"[3]) en de sergeant-majoor Johan Belgicus graaf van Hoorn als commandant over een tweede schip „Gelderland"[4]). Het schip van Van Ghent werd reeds op den eersten dag van den beroemden Vierdaagschen Zeeslag[5]) reddeloos geschoten, zoodat hij overging op het „Wapen van

[1]) Luitenant-admiraal Willem Joseph baron van Ghent, door J. C. M. Warnsinck, Marineblad, afl. 1, jaargang 1934. Zie ook uitvoeriger „Retourvloot van Pieter De Bitter", blz. 56, met Bijlagen O en P van denzelfden schrijver.

[2]) 66 stukken, 305 matrozen en 45 mariniers (Adm. van de Maze).

[3]) 66 stukken, 250 matrozen en 40 mariniers (Adm. van Amsterdam).

[4]) 64 stukken, 280 matrozen en 40 mariniers (Noorderkwartier).

[5]) P. A. Leupe: „Iets naders betreffende den Vierdaagschen Zeeslag" 1666 (Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht, 8e jaargang, 2e serie. Utrecht 1852).

Willem Joseph baron van Ghent. Geboren 1626. Werd in 1665 eerste kolonel van het in dit jaar opgerichte korps Mariniers en reeds in het najaar van 1666 bevorderd tot luitenant-admiraal. Gesneuveld den 17en Juni 1672 in den Zeeslag bij Solebay.

Schilderij door Jan de Baen in het Rijksmuseum te Amsterdam

Utrecht" van kapitein Hendrik Gotskens en, hoewel niet als commandant, dan toch van zeer nabij (het „Wapen van Utrecht" was een der „secondes" of bijstanders van de „Zeven Provinciën", het vlaggeschip van De Ruyter) de geweldige worsteling van 11 t/m 14 Juni 1666 heeft kunnen meemaken.[1]) Aan het einde van dezen slag waren de Engelschen in vollen aftocht.[2])

In het begin van Juli, toen de „Gelderland" hersteld was, kwam Van Ghent weer als kapitein van dit schip onder de vlag. Den 6en van die maand werd in den krijgsraad aan boord van de „Zeven Provinciën" beraadslaagd over het plan ~~om~~ „met alle promptitude en doenlijke snelheid 's vijands vloote op 't onvoorzienst, en noch in 't ongereede weezende, zelfs ter plaatze daar de zelve was leggende", te overvallen.[3]) De loodsen maakten echter tegen het opvaren van de rivier van Londen ernstige bedenkingen. Desondanks zeilde men naar den mond van de Theems, waar vernomen werd, dat op de reede van Duins geen schepen lagen en dat de hooger op de rivier liggende vijandelijke schepen stellig tijdig zouden worden gealarmeerd. Toen wijzigde men het plan en trof men voorbereidingen voor een landing van een strijdmacht van ongeveer 7500 man onder leiding van Van Ghent op Noord-Voorland. Maar ook dit plan scheen onuitvoerbaar te zijn, omdat de vijand alle maatregelen had getroffen tegen een dergelijken aanval, de loodsen niet voldoende bekend waren met de vaarwaters en een Engelsch eskader bij Harwich gereed lag ~~om~~ in te grijpen.[4]) Drie dagen nadat men de Engelsche vloot met eb de rivier had zien afdrijven (4 Augustus 1666) had de Tweedaagsche Zeeslag plaats[5]), noodlottig voor onze vloot, doch eervol voor den grooten vlootvoogd om zijn beleid bij den aftocht. Gedurende dezen zeeslag heeft Van Ghent de eer genoten, aangewezen te zijn als een der secondes van De Ruyter's vlaggeschip. Hij had het toen al zoo ver gebracht, dat de opperbevelhebber vertrouwen in hem stelde, niet alleen in zijn persoon, doch ook in zijn beleid. Hij dankte dit niet aan zijn hooge geboorte en de in die dagen heerschenden „provincialistische en aristocratische geest", gelijk de schrijver Jhr Mr J. C. de Jonge in zijn standaardwerk[6]) oppert. De Ruyter immers was er de man niet naar, ~~om~~ in dien geest mede te werken. De daden van Van Ghent na zijn benoeming bewijzen overigens genoeg de onjuistheid van deze gevolgtrekking.

Na het ontslag van Cornelis Tromp als gevolg van de oneenigheid met De Ruyter, die hem wegens zijn gedrag gedurende den Tweedaagschen Zeeslag had berispt, werd Van Ghent in diens plaats benoemd tot luitenant-admiraal. Ondanks de bezwaren welke hij tegen deze benoeming aanvoerde, nl. dat hij nog te kort de zee had bevaren en het hem aan de noodige zeemanschap ontbrak, persisteerden de Edel Groot Mogende Heeren bij hun keuze en Van Ghent werd „verzocht, aangemaand en desnoods precies gelast" zonder uitstel het hooge ambt op zich te nemen.

Door deze aanstelling eindigde dus Van Ghent's loopbaan als officier der mariniers en moeten zijn daden gerangschikt worden onder die der vlootvoogden.

Toch is zijn vorige staat van dienst niet zonder invloed geweest, toen de keuze op hem viel voor de leiding van den beroemden tocht naar Chatham. Zeker, hij trad toen op als vlootvoogd en niet meer als kolonel der mariniers. „In een grooten zeeslag zal men van hem geen verrassende staaltjes van hoogere zeetaktiek hebben mogen verwachten," zegt Warnsinck[7]), „doch op de Medway, waar met branders, galjoten en sloepen moest worden gevochten tegen forten aan den wal en tegen verankerde oorlogschepen, was de eerste kolonel van het eerste regiment mariniers in zijn element. Cornelis de Witt en De Ruyter hebben dit klaar ingezien . . ."[7])

De raadpensionaris Johan de Witt was te weten gekomen, dat de Engelsche Koning Karel II ge-

---

1) G. Brandt: Het leven en bedrijf van den Heere Michiel de Ruyter (1746), blz. 468, 476 en 478.

2) In den Vierdaagschen Zeeslag sneuvelden o.a. de commandeurs der Friesche mariniers Jelle de Haen en George van Harinxma.

3) G. Brandt, als boven; blz. 502.

4) G. Brandt, als boven; blz. 504.

5) François Palm commandeerde toen de „Oostenrijk" (68 stukken, 249 matrozen, 64 mariniers en 27 soldaten); Johan van Hoorn de „Gelderland" (223 matrozen, 43 mariniers en 27 soldaten).

6) De Jonge, dl II, blz. 178.

7) Luitenant-admiraal Willem Joseph baron van Ghent door J. C. M. Warnsinck, overgedrukt in het Marineblad, afl. 1, jaargang 1934.

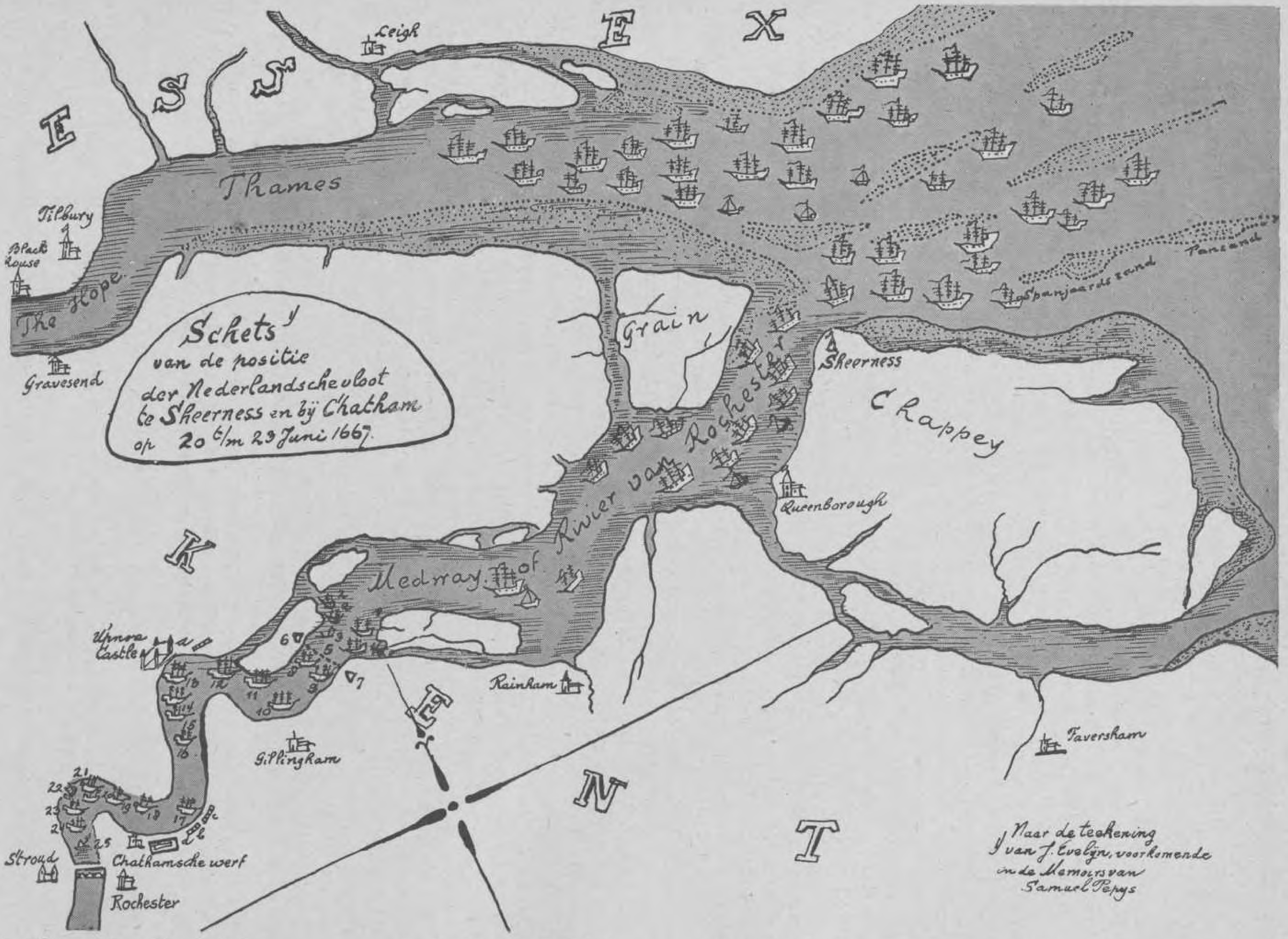

1. Schip v. d. kapt. J. v. Brakel
2. Twee Nederlandsche branders
3. Twee gezonken Engelsche schepen
4. De Unity
5. De Ketting
6 en 7. Twee kleine batterijen aan de einden van den ketting
8. De Karel V
9. De Matthias (verbrand)
10. De Mommouth
11. De Royal Charles
12. De Mary (verbrand)
13. De Royal Oak (verbrand)
14. De London (verbrand)
15. De James (verbrand)
16. De Catharina (gezonken)
17. De Prinses
18. De Old James
19. De Gulden Ruiter
20. De Triumgh
21. De Rainbow
22. De Unicorne
23. De Henry
24. De Hilversum
25. De Vanguard (gezonken)

a. Een fort met 8 stukken
b, c. Twee andere batterijen met 21 en 16 stukken
d. Batterij met 60 stukken, doch niet gemonteerd, ook de overige batterijen waren niet gereed

deeltelijk door geldgebrek en achteloosheid verzuimd had de noodige maatregelen te nemen ter beveiliging van zijn kostbare oorlogschepen. Van deze omstandigheid wenschte De Witt nu gebruik te maken, om den Britschen Koning tot den vrede te dwingen, door het grootsche plan, dat hij reeds lang had gekoesterd, ten uitvoer te doen brengen, nl. de Britsche vloot op de rivier van Londen op te zoeken en te vernietigen.
De aan den opperbevelhebber, den luitenant-admiraal De Ruyter en den gevolmachtigde, Cornelis de Witt (die de expeditie op het admiraalsschip zou bijwonen), verstrekte lastbrief behelsde: „dat de voor deze onderneming bestemde vloot zonder verwijl naar de Engelsche kust zou oversteken, de rivier van Londen inzeilen en de rivier van Chatham of Rochester met gewapend klein vaartuig, branders en zoo veel oorlogschepen, als doenlijk zou zijn, oploopen, om aldaar te vermeesteren of te vernielen zoodanige Engelsche schepen, als voor of omtrent Chatham en elders op de rivier van Rochester zouden worden aangetroffen, mitsgaders ook te verbranden of op andere wijs onbruikbaar te maken de Koninklijke magazijnen, voorraad of krijgsbehoeften, welke daar ter plaatse zouden worden gevonden." „Dat verder het krijgsvolk, de scheepssoldaten of mariniers met een aantal matrozen aan wal zouden worden gezet, zoo om te bemachtigen de forten en blokhuizen, welke de uitvoering van het ontwerp zouden kunnen verhinderen of bemoeielijken . . ."[1])
De tocht naar Chatham is dus als een zuiver maritieme onderneming te beschouwen, welker verloop bekend mag worden verondersteld. Voor de mariniers valt daarbij het zwaartepunt op de tweede lastgeving, ~~om~~ de forten en blokhuizen te bemachtigen. De luitenant-kolonel der mariniers François Palm bevond zich gedurende deze onderneming als commandant van de „Deventer" (64 stukken) bij het smaldeel onder bevel van den luitenant-admiraal Banckert, „dat in 1667 de riviere zoude opzeilen tot bij en ontrent Gravesand".[2])
Hij nam dus ook deel aan de maritieme onderneming en werd later ingedeeld bij het krijgsvolk, bestaande uit mariniers, matrozen en landsoldaten, onder bevel van kolonel Dolman[3]), dat een landing moest uitvoeren. Behalve Palm waren hierbij ingedeeld de kapiteins der mariniers Pauw, Van Assendelft, Van Nispen, Cornelis de Witt, Pompe, Jan de Witte (schoonzoon van M. Adrz. de Ruyter) en Simon van Panhuys. Van het latere 2e Regiment de Marine (dat toen nog uit landsoldaten bestond, die uit de landmilitie gelicht waren, om de expeditie ter zee mede te maken) de kapiteins De Laucourt, Nieupoort en De Glarges. De landing werd uitgevoerd onder dekking van het scheepsgeschut nabij het fort Sheerness, dat, na zwak tegenstand te hebben geboden, door de bezetting werd ontruimd, toen ons krijgsvolk zich opmaakte tot de bestorming. Na rijp beraad werd het geschut van de sterkte geborgen, werden de magazijnen vernield, de wallen geslecht en scheepte het krijgsvolk zich den volgenden dag weder in, om den tocht voort te zetten en de Medway hooger op te varen, teneinde de groote koningsschepen te vernielen.
Dat Van Ghent het in hem gestelde vertrouwen niet heeft beschaamd, blijkt wel uit een brief van den gevolmachtigde op de vloot aan zijn broeder, den raadpensionaris dd. 23 Juni 1667: „Den heere van Gent heeft bij alle occasiën syne vlijt ende neersticheydt ten dienste van ons algemeyne lieve vaederlandt sonderlinge betoont . . . ende met sonderlingen ijver tot executie van de gegeven ordres gearbeydt . . ."
Op den 29en Juni van het laatstgenoemd jaar wordt nog melding gemaakt van een landing, ondernomen door 450 mariniers en landsoldaten „onder het beleid van den L.Kornel Palm en den Major Brederode, met boots ende sloepen op het eiland Chappey, om eenige verversching voor de vloot te haalen . . ."[5]) Zij trokken het eiland door zonder tegenstand te ontmoeten en keerden des avonds naar boord terug.
Zes Engelsche oorlogschepen verbrand en twee buitgemaakt, onder welke het vermaarde vlagge-

[1]) Zie G. Brandt: Het leven van De Ruyter, vanaf blz. 580 e.v. Jhr Mr J. C. de Jonge, dl II vanaf blz. 165. J. J. Backer Dirks: De Nederlandsche Zeemacht in hare verschillende tijdperken geschetst. (1891) Eerste deel, blz. 491 e.v.

[2]) G. Brandt: Het leven en bedrijf van den Heere Michiel de Ruyter, blz. 587.

[3]) Deze is hiervoor reeds genoemd. Hij is niet overgegaan bij het „Regiment de Marine". Hij voerde den titel van generaal der land- en zeesoldaten.

[4]) Brieven aan de Witt (uitgave Dr. N. Japikse), dl II, blz. 325, 326.

[5]) G. Brandt, blz. 580, 581.

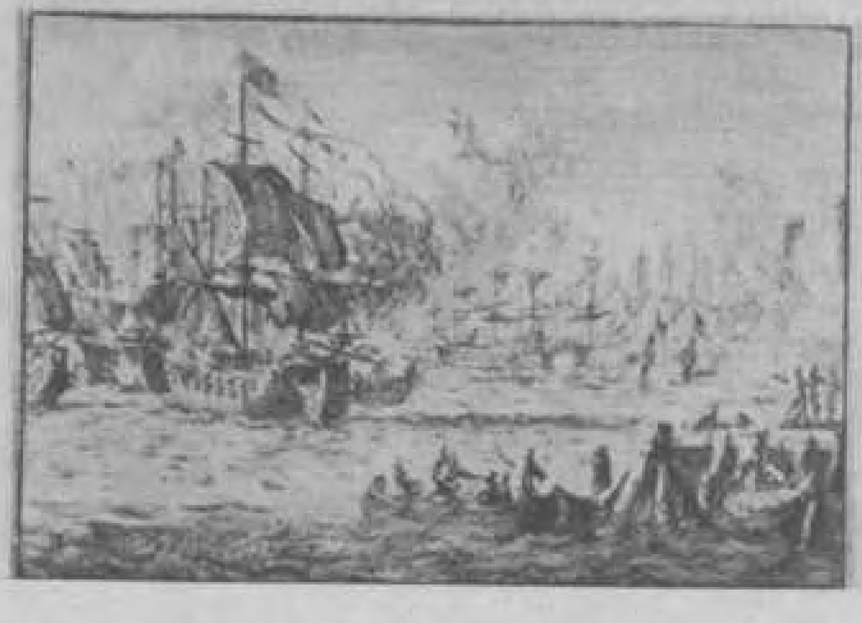

De tocht naar Chatham en Rochester, 19—23 Juni 1667

Kopergravure Romeijn de Hooge (Rijksmuseum)

schip de „Royal Charles", een belangrijke buit aan geschut en oorlogsmaterieel, ziedaar de uitkomst van de roemrijke overwinning van de Nederlandsche vloot.
Van de drie gouden bekers „daerop het exploit en de verkreege victorie ten beste uitgebeelt" bestemden Hun Edel Groot Mogenden één voor Van Ghent tot een gedenkteeken in zijn familie en voor de posteriteit.[1]) Bovendien ontvingen De Ruyter, Van Ghent en Cornelis de Witt een gouden medaille, hangende aan een gouden keten.[2])

*

1672—1678

In de Resolutiën van de Staten van Holland en Westfriesland dd. 18 Februari 1672[3]) komt voor het opdragen van het bevel over „een bequam Schip van Oorloge voor de aenstaende expeditie" aan „die van de Admiraliteyt tot Amstelredam den Lt. Collonel Palm, en die in 't Noorder Quartier den Sergeant Major Johan Belgicus van Hoorn van 't eerste Regiment Scheeps-Soldaten als nu mede gelijck in den voorgaenden Engelschen Oorlog".
De hoofdofficieren van het tweede „Regiment de Marine", die nog geen ervaring op de vloot hadden opgedaan, werden krachtens de genoemde Resolutiën naar „'t Schip van den Heer Lt. Admiraal de Ruyter, of van eenigh ander Hooft-Officier van 'SLants Vloote" gedirigeerd, „om sich tot den Maritimen dienst en tot het commanderen van een Schip van Oorloge in qualiteyt als vooren meer ende meer bequaem te maeken".[3])
In hetzelfde jaar zou echter de bestemming van deze officieren en van een groot gedeelte van de mariniers van de vloot een geheel andere wending nemen.
Toen de Republiek in het voorjaar van 1672 in oorlog geraakte met Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen[4]), namen de Staten maatregelen, om het zwakke en verwaarloosde leger te versterken, door het oprichten van nieuwe eenheden en het overbrengen van bestaande compagnieën mariniers uit de zeemacht naar het leger. Den 13en April 1672 werden 14 regimenten van 1000 man voetvolk opgericht[5]), waaronder waren begrepen 29 nieuwe compagnieën Hollandsche mariniers. Zeeland voegde daar 12 compagnieën bij, Friesland 13. Met inbegrip van de 40 in Holland reeds bestaande marinierscompagnieën steeg dus het totale aantal tot 94. In de jaren 1672 en 1673 hebben zij allen deelgenomen aan de verdediging te land en op de binnenwateren van 't grondgebied van den Staat. Bijlage 6 bevat de opgave der in 1672 voor de landsverdediging bestemde compagnieën Hollandsche en Zeeuwsche mariniers en van de plaatsen, waar zij zich in 't laatst van dat jaar bevonden.[6]) Toetst men deze lijst aan de kaart van de Hollandsche waterlinie van 1672[7]), dan krijgt men een indruk omtrent de belangrijke bijdrage, die de mariniers tijdens het meest kritieke tijdvak van den oorlog aan de landsverdediging hebben geleverd.
Bovendien besloten de Staten-Generaal op 21—24 Juni 1672[8]) ~~om~~ 's lands vloot met een derde te verminderen. Door dezen maatregel bleven slechts 48 groote schepen van oorlog en 18 fregatten

---

[1]) G. Brandt, blz. 583.

[2]) Op den gedenkpenning van Van Ghent staat: „1667. De Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden hebben goedgevonden aan den Luitenant-Admiraal van Ghent als en chef gecommandeerd hebbende 't gros van Fregatten daer mede het fameus exploit den 21, 22, 23 Juny op de rivieren van Londen en Rochester is in 't werck gesteld te vereeren een goude Keete met een Medaille tot een gedenckteeken in zijne familie en voor de posteriteit."

[3]) Zie bijlage 5.

[4]) De belangrijkste wapenfeiten van 1672—1678 worden afzonderlijk behandeld in dl II van dit werk.

[5]) Resolutie Staten van Holland, dd. 13 April 1672.

[6]) Zie bijlage 6. Kolonel Van Weede, die commandeur van de stad Grave was en daar niet kon worden gemist „wegens de jegenwoordige dangereuse Conjuncture van tijden en saken", zoodat hij werd vrijgesteld van „den Maritimen dienst gedurende d'aenstaende expeditie ter zee", heeft doorloopend aan den wal gediend, ook na den zeeslag bij Solebay.

[7]) Zie dl II, Kaarten der Hollandsche waterlinie in 1672.

[8]) Res. Holland, dd. 24 Juni 1672 (Notulen, gehouden ter Statenvergadering van Holland (1671—1675), blz. 183. Uitgave Dr N. Japikse.)

in zee; de mariniers van de ter reede komende bodems moesten ontschepen. Op de in de vaart blijvende schepen werd hun sterkte tot $^1/_3$ teruggebracht, de fregatten moesten het geheel zonder hen stellen.[1]) Ook een aantal zeeofficieren en matrozen moest nu dienst aan den wal verrichten. Het waren de mariniers, die als 't ware in de sleutelposities van het laatste bolwerk, de provincie Holland, op de gevaarlijkste posten stonden, ten einde onze vrijheid en onafhankelijkheid te verdedigen en de Fransche vloedgolf te stuiten, die het geheele gebied van onzen staat dreigde te overstroomen. De rivieren en wateren werden in staat van verdediging gebracht door het stationneeren van enkele kleine oorlogsschepen en vele met matrozen en mariniers bemande uitleggers. De redding van Holland is voor een zeer groot deel toen te danken geweest aan den krachtigen steun van de zeemacht in 't algemeen en die der mariniers in 't bijzonder.
Na het opleggen van een deel der zeemacht, nam het aantal mariniers, dat aan het landleger was toegevoegd, reeds toe tot 3000 man. Op het einde van 1672 bevonden zich volgens de lijst in Bijlage 6 de volgende compagnieën te velde:

Goejanverwellesluis	8
Gorinchem	5
Loevestein	3
Abcoude	1
Hoofdkwartier van den Prins van Oranje . . .	6
Geertruidenberg	4
Workum	5
Nieuwpoort	2
Weesp	5
Hinderdam	1
Muiden	2
Heusden	9
Hellevoetsluis	1
Breda	4
Buiten Amsterdam	1
Sas van Gent	1
Goeree	1
Totaal	59 compagnieën

Met 7 compagnieën te Vlissingen, 5 zonder aanduiding van standplaats, 13 compagnieën Friesche mariniers en 10 compagnieën, die zich bevonden op de oorlogsschepen, welke de zeegaten bewaakten, benevens de mariniers waarmede de vaartuigen op de Zuiderzee en de stroomen bemand waren, komt men dan weer op het totaal van 94 compagnieën. Bovendien bevonden zich op de in de vaart gebleven oorlogschepen nog detachementen mariniers tot een totaal van $^1/_3$ van hun oorspronkelijke sterkte. Eerst in Maart 1673 werd het zich aan den wal bevindende scheepsvolk weder ingescheept, op voorstel van den luitenant-admiraal-generaal De Ruyter. Van de mariniers bleef echter een groot gedeelte te velde; hun wachtten nog roemrijke krijgsbedrijven.
Uit dit alles volgt, dat het zwaartepunt in de krijgsbedrijvigheid der mariniers tijdens de jaren 1672 en 1673 van de zee naar den wal verplaatst is. Dit geschiedde na de overwinning, welke onze vloot op de Britsche behaald had in den zeeslag bij Solebay, op 7 Juni 1672, waarin de eerste kolonel der mariniers, luitenant-admiraal W. J. baron van Ghent sneuvelde. De hoofdofficieren, wier namen ik reeds noemde onder de deelnemers aan de expeditie naar Chatham en den zeeslag bij Solebay, zien wij in het najaar van 1672 aan 't hoofd van hun regimenten opgenomen in het Staatsche leger, om deel te nemen aan de verdediging van de Hollandsche waterlinie. Vooral de kolonel François Palm heeft zich bij verschillende krijgsverrichtingen (te Woerden, Naarden en Seneffe), bijzonder

[1]) Res., dd. 5 Juli 1672. Dr N. Japikse, Notulen (1671—1675), blz. 159 en 246.

onderscheiden. In deel II kunnen de lezers de beschrijving van de krijgsverrichtingen der mariniers van 1672 tot 1678 aantreffen. Van de wapenfeiten, waarbij de mariniers gedurende die jaren met bijzondere onderscheiding worden vermeld, komen Seneffe en Kijkduin op hun vaandel voor. Indien dit vaandel er plaats voor bood, zouden daarop echter met evenveel recht de namen Oudewater, Woerden en Naarden kunnen prijken!
Van de expeditiën ter zee gedurende de jaren 1672—1678 komt in deel II slechts de mislukte aanslag op Martinique ter sprake. Hoewel de mariniers in 1672 en 1673 grootendeels ontscheept waren om Holland te verdedigen, bleven, zooals reeds opgemerkt, detachementen aan boord van de in dienst zijnde oorlogschepen achter, zij het dan ook op verminderde sterkte.
Op het einde van 1672 voer een smaldeel van de Zeeuwsche Admiraliteit onder het bevel van Cornelis Evertsen uit, om een aanval te ondernemen op de Engelsche en Fransche Antillen, gelegen in de Caraïbische Zee. Op dit smaldeel bevonden zich 150 mariniers onder bevel van hun kapitein Anthony Colve. Na eenige ontmoetingen met den vijand vereenigde Evertsen zijn smaldeel met dat der Amsterdamsche Admiraliteit, bestaande uit 4 schepen onder bevel van Jacob Binckes. Beider lastbrieven stemden zoodanig overeen, dat samenwerking voor de hand lag. Den 8en Augustus 1673 kwamen zij aan voor de Britsche kolonie New York en besloten daarop een aanval te wagen. Kapitein Colve landde met 600 man, waaronder zijn mariniers, en veroverde de nederzetting, zonder dat de Engelsche bezetting veel tegenstand bood. Hij werd daarna voorloopig aangesteld tot gouverneur dezer volksplanting, welke echter kort daarna bij den Vrede van Westminster (1674) weer onder Engelsch gezag kwam.
Ook bevond zich een aanzienlijke macht aan mariniers op de eskaders, welke in 1674 onder De Ruyter en Cornelis Tromp, respectievelijk naar Martinique en naar de Westkust van Frankrijk koers zetten. Zij werden echter in aantal overtroffen door de mede ingescheepte landsoldaten; op het eskader van De Ruyter bevonden zich nl. 1996 soldaten tegen 1384 mariniers. Dit geheel stond onder de bevelen van den kolonel der landmilitie Uyttenhove. De overige bij die troepenmacht ingedeelde hoofdofficieren waren de luitenant-kolonels Johan Belgicus graaf van Hoorn en Steelandt, beiden van de mariniers, en de luitenant-kolonel der landmilitie De la Grandmaison. De tocht naar Martinique liep uit op een mislukking, welke in hoofdzaak te wijten was aan de slechte, overhaaste voorbereiding.[1])
De expeditie van Tromp naar de Westkust van Frankrijk heeft evenmin aan de verwachtingen beantwoord. Zij ontaardde in een plundertocht op de eilanden Belle-Isle en Noirmoutiers. Men bereikte er slechts mede, dat de vijand op de westkust werd gealarmeerd. Als een manoeuvre in grooten stijl, — nl. als geslaagde diversie —, om het verplaatsen van het oorlogstooneel naar Fransch gebied voor den Prins van Oranje mogelijk te maken, kan deze tocht geenszins worden aangemerkt. De Ruyter zou hierin wellicht geslaagd zijn, indien de beide eskaders onder zijn opperbevel vereenigd waren gebleven en men voorloopig had afgezien van den tocht naar Martinique.
Een andere expeditie naar de West-Indiën, waarvoor ik in deel II geen plaats heb ingeruimd, was opgedragen aan den commandeur Jacob Binckes. Ofschoon met een minder aanzienlijke macht ondernomen, is zij te merkwaardig om haar hier niet in 't kort te vermelden. Binckes vertrok den 16en Maart 1676 van de reede van Texel met een smaldeel van 7 oorlogschepen, 3 advijsjachten, 1 brander en 2 advijsgaljoots, met bestemming voor Cayenne. Behalve een aantal mariniers, waren 680 man landmilitie op dit smaldeel ingescheept. Het gezamenlijke krijgsvolk stond onder bevel van den kapitein der mariniers, jonker Pieter de Montigny de Glarges, die den titel van kolonel kreeg. De kapitein Van der Graaf van de landmilitie en de kapitein der mariniers Johan van Dongen fungeerden respectievelijk als luitenant-kolonel en majoor bij deze krijgsmacht. Na een voorspoedige reis kwam het smaldeel den 4en Mei voor de rivier van Cayenne. Terstond ontving de Fransche bevelhebber, ridder De Léry, de sommatie tot overgave van het fort en de nederzetting, waarop een weigerend antwoord kwam. Nu werd in den morgen van den 5en geland en het fort bestormd, aan welke actie slechts één versterkte compagnie deelnam onder het bevel van kapitein Tindel. Deze was samengesteld uit 50 mariniers van de compagnie van Cornelis Witsen „die wij van den Capiteijn Tindel met een compagnie scheepssoldaten van 85 koppen lieten secundeeren, om soo een Attaque

[1]) Zie dl II.

op de Buytenwerken te beginnen[1])", aldus het rapport van Binckes. Aan deze eenheid viel dus de eer te beurt, bij den aanval op de buitenwerken van het fort de spits af te bijten, waarop spoedig een volledig succes, de verovering van het fort, volgde. Tindel bleef hier met zijn mannen als bezetting achter.

---

[1]) Brief van Jacob Binckes aan den raadpensionnaris, overgenomen in Sylvius, 14e boek, blz. 341.

TOBAGO

De verdere krijgsverrichtingen van Binckes worden uitvoerig onder aanhaling van vele interessante historische bronnen beschreven door Jhr Mr J. C. de Jonge in deel II van zijn standaardwerk „Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen" (blz. 691—738). De merkwaardigste wapenfeiten zijn wel die op het eiland Tobago van de Westindische Antillen, waarin ook de mariniers betrokken zijn geweest. Dit eiland is herhaaldelijk van eigenaar verwisseld. Reeds in 1625 was een door Engeland in 't werk gestelde poging, om het te koloniseeren, mislukt.[1]) Zeven jaren later ondernamen de Hollanders de kolonisatie, zonder zich te bekommeren over de door den Engelschen Koning aangematigde souvereiniteit over het eiland. Een paar honderd Zeeuwen, door eenige Zeeuwsche kooplieden uitgezonden, vestigden zich toen aan de „Scarborough-bay", door hen „Roodklipbaai" genoemd (Engelsche verbastering „Rockly-Bay"). Maar in 1634 werden zij door een overmacht van Spanjaarden van Trinidad en Indianen overvallen en uitgemoord. De weinigen, die hieraan ontkwamen, kwamen in zoo deplorabelen toestand in Holland terug, dat van verdere ondernemingen tegen het eiland werd afgezien. Twintig jaren later namen de gebroeders Lampsins, Vlissingsche kooplieden, de zaak weer ter hand en verkregen van de Staten-Generaal het uitsluitend recht op het eiland, dat nog in hetzelfde jaar (1654) door den commandeur Pieter Becquard in bezit werd genomen. Hij sloot een verbond met de Indianen, die toen de eenige eilandbewoners waren, en stichtte er een volksplanting op dezelfde plaats, waar in 1632 de eerste Hollandsche kolonisten zich hadden neergezet. Zij noemden hun nederzetting Nieuw-Vlissingen en de baai, waaraan deze was gelegen, de Lampsinsbaai.

Kort daarna vestigden zich Koerlanders, onderdanen van Jacob, hertog van Koerland, op het eiland. Zijn aanspraken werden door Koning Karel II van Engeland ondersteund. Zij vestigden zich op de plaats, welke nog heden ten dage „Courland-bay" wordt genoemd, en bouwden daar het fort „Jacob". De Hollanders beschikten echter niet over voldoende machtsmiddelen, om deze indringers te verdrijven. Intusschen nam de Zeeuwsche kolonie in welstand toe, in tegenstelling met de Duitsche. Toen in 1659 de hertog van Koerland door den Koning van Zweden werd gevangen genomen en deze hem van al zijn staten had beroofd, werd deze omstandigheid door de Hollanders aangegrepen, om de Koerlanders te dwingen het eiland te verlaten, hetgeen in 1660 geschiedde. Tobago werd nu een bloeiende Hollandsche kolonie, maar lang zou dit niet duren. Nadat de Hollanders enkele jaren de aanvallen hunner vijanden hadden weerstaan, konden zij zich niet langer handhaven, omdat het moederland hen in den steek liet.[2]) Vele kolonisten keerden terug naar 't vaderland, anderen vestigden zich op St Eustatius en op St Martin. De kolonie verliep spoedig.

In 1665 kwamen opnieuw plannen tot kolonisatie van Tobago ter tafel op initiatief van Pieter de Huybrecht, den Zeeuwschen raadpensionaris. Zijn voorstel, om een expeditie tegen de Engelsche

---

[1]) Tobago. Een vergeten Nederlandsche Kolonie, door J. H. J. Hamelberg, voorkomende in 't vierde jaarlijksch verslag van het Geschied-, taal-, land- en volkenkundig Genootschap te Willemstad. Curaçao, 1900.
Jhr De Jonge, II, blz. 700 e.v.
A history of Tobago, door H. J. Woodcock, 1867.

[2]) Dat zou Binckes straks andermaal ondervinden.

koloniën in West-Indië uit te rusten, werd door den raadpensionaris Johan de Witt aan de vergadering van afgevaardigden voorgelegd, maar vond weinig instemming. Maar de Admiraliteit van Zeeland kon wel zonder hulp van de overige gewesten en Admiraliteitscolleges aan de voorstellen van Huybrecht gevolg geven. Zij zond een smaldeel van 6 oorlogschepen en 5 fregatten onder het bevel van den commandeur Abraham Crijnssen naar West-Indië. Op dit smaldeel was een troepenmacht van 300 man ingescheept, waaronder zich bevond de reeds hiervoor vermelde compagnie van den kapitein der mariniers Anthony Colve.

Den 28en Februari 1667 veroverde Crijnssen Suriname, waarna hij het gezag der Staten herstelde in Essequebo en vervolgens het toen weer onbewoonde eiland Tobago in bezit nam, er een versterking liet opwerpen en een bezetting achterliet.

Kort daarna veroverden de Britten het eiland andermaal, vernielden er de woningen en plantages, voerden de inwoners als gevangenen mede en vertrokken, zonder er een bezetting achter te laten.

Dat de Staten van Holland en de Admiraliteit van Amsterdam[1]) bij de uitrusting van het smaldeel onder Binckes de stichtias van een nieuwe volksplanting op het eiland Tobago in den aan dezen vlootvoogd verstrekten ngtbrief opnamen, lag na deze voorgeschiedenis wel voor de hand.

Binckes dan zeilde naar lTobago, nam het eiland weer in bezit en liet een fort en ravelijn op 't strand bouwen ter verdediging van de Roodklipbaai.

Maar op de tijding, dat Cayenne door de Hollanders was veroverd en het smaldeel onder Binckes zich nog ophield in de Caraïbische zee, zond Lodewijk XIV een sterk eskader onder het bevel van den vice-admiraal d'Estrées naar West-Indië ter herovering van Cayenne en om het smaldeel van Binckes op te zoeken en aan te tasten. Toen onze commandeur er in Februari 1677 echter de lucht van kreeg, dat dit vijandelijk eskader zich in de nabijheid van de Antillen bevond, waren de verdedigingswerken op Tobago, dank zij de voortvarendheid van dezen vlootvoogd en zijn medewerkers, nagenoeg voltooid.

Intusschen was Cayenne den 21en December 1676 door d'Estrées heroverd. De voormalige gouverneur De Léry — destijds door Binckes als krijgsgevangene naar Amsterdam gezonden en aldaar uit de gevangenschap ontvlucht — bevond zich op het Fransche eskader en genoot de voldoening, om den 19en December de sommatie tot overgave te mogen doen. Omtrent het lot van de compagnie mariniers onder kapitein Tindel werd niets meer vernomen.[2])

Den 20en Februari 1677 kwam het Fransche eskader voor Tobago. Het bestond uit tien oorlogschepen, één brander, twee snaauwen, één kits en één galjoot, alle sterk bewapend en bemand en aan boord hebbende 450 man krijgsvolk en 400 gewapende lieden van de naburige eilanden, in totaal 4060 zeelieden en soldaten.

Het binnenloopen van de baai, bezaaid als zij was met klippen en droogvallingen, was moeilijk. Bovendien had Binckes maatregelen genomen voor de verdediging, zoodat de baai door het fort en het ravelijn aan 't strand geheel werd bestreken, terwijl het Nederlandsche smaldeel in de baai gerangeerd lag.

De schepen lagen geankerd met de breede zijde naar den ingang der baai gekeerd. De bezetting van de verdedigingswerken werd versterkt met kanonniers en krijgsvolk van de schepen, waardoor echter de bemanningen, welke als gevolg van ziekten en sterfte toch reeds sterk waren gedund, zeer zwak werden. Maar Binckes was van oordeel, dat het lot van het eiland en van het eskader afhing van het behoud van het fort en hij begaf zich in persoon naar den wal, om daar de algemeene leiding van de verdediging op zich te nemen, nadat hij de noodige instructies aan de kapiteins van de schepen had gegeven.

Intusschen waren de Franschen den 21en Februari met ruim duizend man geland, ten einde het fort van de landzijde aan te vallen. Maar om naar dit verdedigingswerk op te rukken, moest de vijand zich een weg banen door zwaar boschterrein. Den 23en was hij genaderd tot dicht bij het fort en

---

[1]) De Admiraliteit van Amsterdam had (aangehaald op gezag van De Jonge, dl II, blz. 702) bij notarieele acte het eiland Tobago van de heeren Lampsins voor *f* 36.000.— gekocht. Deze transactie vond plaats kort na het vertrek van Binckes.

[2]) Hollandtze Mercurius 1677, blz. 76.
Eugène Sue: Histoire de la Marine Française, T. III, p. 411—419. Hierin het verslag van D'Estrées.

zond een tamboer, om namens den Franschen vice-admiraal deze sterkte op te eischen, hetgeen natuurlijk door Binckes geweigerd werd. Hoewel de commandeur herhaaldelijk troepen op verkenning uitzond, welke tegelijk opdracht hadden, om den vijand tijdens zijn opmarsch zooveel mogelijk afbreuk te doen, had hij niet kunnen verhinderen, dat de Franschen een batterij hadden opgericht op een domineerend punt, vanwaar het fort werd bestookt, en dat zij tevens erin waren geslaagd, zich op te stellen even buiten musketschootsafstand van het fort. Kennelijk bevonden zij zich nu in hun uitgangsstelling voor den stormaanval.

Van de zeezijde was intusschen door den vijand niets van beteekenis ondernomen. Dit veranderde echter den 3en Maart, toen hij zoowel van de zee- als van de landzijde een hevigen aanval ondernam en het Fransche eskader met volle zeilen op de baai afkwam. D'Estrées had den bevelhebber zijner landingstroepen gelast, de bestorming niet eerder te beginnen, dan een uur, nadat het gevecht met de Hollandsche schepen zou zijn aangebonden, in de verwachting, dat dit gevecht schrik en verwarring onder de Hollandsche fortbezetting zou teweegbrengen en de vermeestering van 't fort zou vergemakkelijken. Het gebeurde echter anders, want ongeveer gelijktijdig met het binnenloopen van 's vijands schepen, liep zijn landvolk verwoed storm tegen het fort, met het voor de onzen gelukkige gevolg, dat het tot driemaal toe met zware verliezen werd teruggeslagen onder achterlating van 170 à 180 dooden en een aantal gewonden, die gevangen werden genomen. Op enkelen na waren alle officieren, een veertigtal, gesneuveld of buiten gevecht gesteld, terwijl onzerzijds slechts het verlies van één officier en veertien manschappen aan dooden en zeven gewonden viel te betreuren.

Middelerwijl is het gevecht tusschen de Nederlandsche en Fransche oorlogschepen reeds ontbrand. Het Fransche eskader is verdeeld in twee smaldeelen, waarvan het eene koers zet op den linker- en het andere op den rechtervleugel en den middentocht van onze linie. Hun eenige brander is reeds tijdens het binnenzeilen van de baai reddeloos geschoten en op de klippen terechtgekomen. Maar ondanks het hevige vuur, waaraan de vijandelijke schepen blootstaan, slagen de overige Fransche schepen er in, de baai binnen te loopen.

De Fransche schout-bij-nacht Gabaret, met twee schepen, is de eerste die met onzen linkervleugel slaags geraakt. Eén dezer, „le Marquis" (48 stukken), entert onze „Leyden" en maakt zich van het bovenschip meester, maar kort daarna vliegt het in brand, waarbij beide schepen een prooi der vlammen worden. Beide commandanten en het meerendeel der bemanningen komen hierbij om het leven.

Vervolgens geraken ook twee Nederlandsche oorlogschepen, een advijsjacht en een behoefteschip in brand.

Intusschen is d'Estrées met het andere smaldeel tegenover den rechtervleugel en den middentocht van onze linie geraakt. Aanvankelijk heeft hij het er op gezet de „Bescherming", het vlaggeschip van Binckes, te bereiken, maar dit mislukt. Hij ziet intusschen kans ~~om~~ het bovenschip te vermeesteren van het „Huis te Kruiningen", gecommandeerd door den kapitein Roemer Vlaq. Een deel van de bemanning hiervan springt in de boot en vlucht naar den wal. De kapitein verliest echter geen oogenblik zijn tegenwoordigheid van geest en geeft bevel om het anker te kappen. Zijn bedoeling is, om het Fransche admiraalsschip tegelijk met het zijne op het strand te zetten. Maar de Fransche vlootvoogd maakt zich nog bijtijds los van het „Huis te Kruiningen" en laat het anker vallen. Het schip van Roemer Vlaq geraakt nu aan den grond en komt, hevig beschoten door dat van d'Estrées, in een hopelooze positie. Nu steekt de dappere kapitein den brand in 't kruit en kort daarna staat zijn schip in lichtelaaie. Zelf ontkomt hij, hoewel op verscheidene plaatsen gewond, ternauwernood aan den dood.

Nòg verbrandt een Nederlandsche brander na een vruchtelooze aanvalspoging op het Fransche admiraalschip „le Glorieux". Maar het vlaggeschip van Gabaret, dat van zijn anker is geraakt en dieper de kleine baai indrijft, staat ondertusschen bloot aan het vuur vanaf het fort en het ravelijn en blijft zonder masten, de schout-bij-nacht en het gros der bemanning gesneuveld, reddeloos liggen. Een gelijk lot ondergaat een ander vijandelijk schip van 58 stukken na een mislukten aanval op het Nederlandsche vlaggeschip.

De Hollanders komen nu in 't voordeel. Het hevige vuur der Franschen betalen zij met gelijke munt

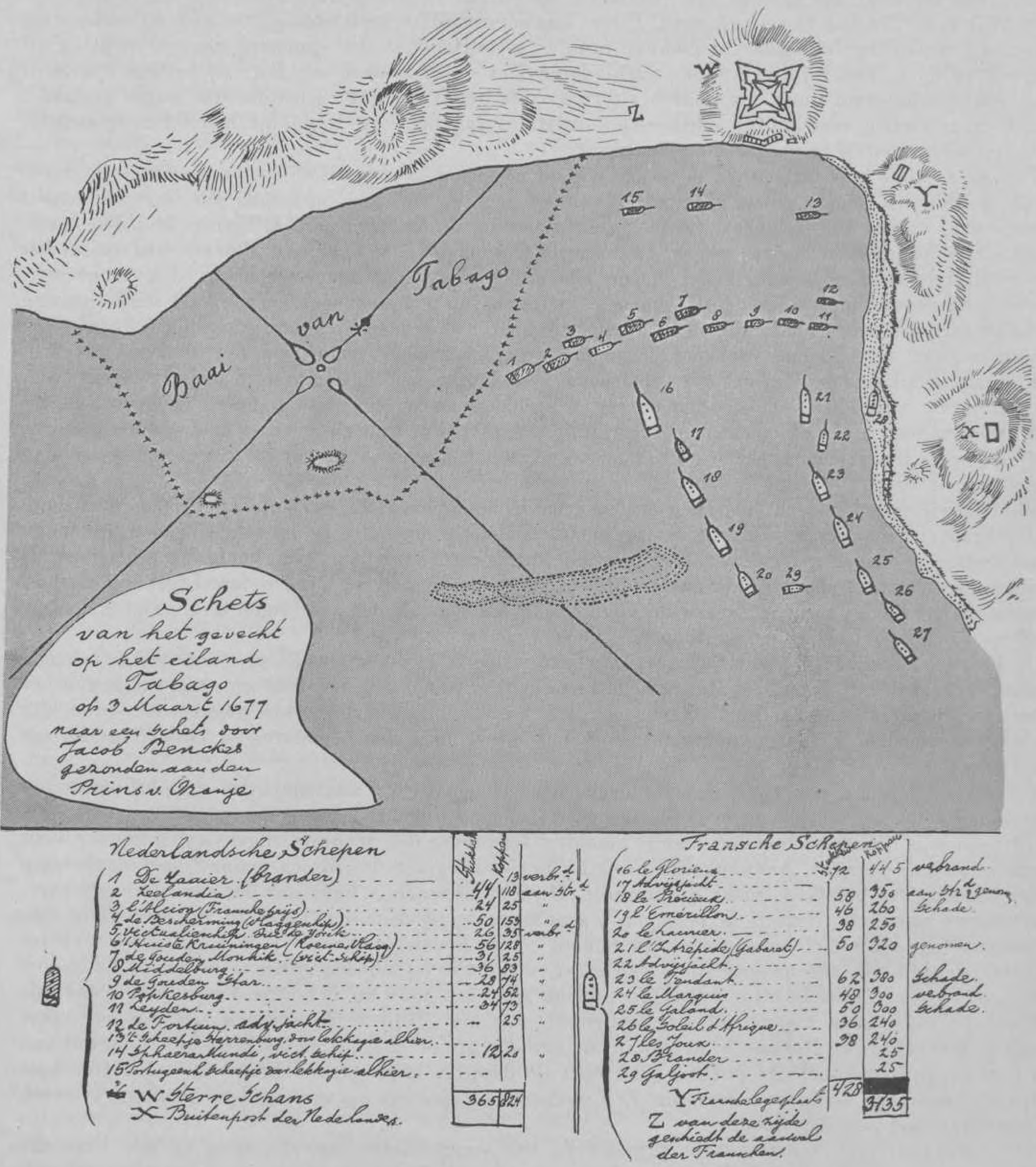
Schets
van het gevecht
op het eiland
Tabago
op 3 Maart 1677
naar een schets door
Jacob Benckes
gezonden aan den
Prins v. Oranje
Baai van Tabago
W
Z
Y
X
Nederlandsche Schepen
1 De Zaaier (brander) 13 verbr.
2 Zeelandia 44 118
3 l'Alcion (Fransche prijs) 24 25
4 de Bescherming (Vlaggenschip) 50 153
5 Victualienschip 26 35 verbr.
6 't Huis te Kruiningen 56 128
7 de Gouden Monnik 31 25
8 Middelburg 36 83
9 de Gouden Star 28 74
10 Popkesburg 24 52
11 Leyden 34 73
12 de Fortuin, adv. jacht 25
14 12 20
W Sterre Schans
X Buitenpost der Nederlanders.
365 824
Fransche Schepen
16 le Glorieux 72 445 verbrand
17 Advijsjacht
18 le Précieux 58 350
19 l'Emérillon 46 260 Schade
20 le Laurier 38 250
21 l'Intrépide (Gabarot) 50 320 genomen
22 Advijsjacht
23 le Fendant 62 380 Schade
24 le Marquis 48 300 verbrand
25 le Galand 50 300 Schade
26 le Soleil d'Afrique 36 240
27 les Jeux 38 240
28 Brander 25
29 Galjoot 25
428
3135
Z van deze zijde
geschiedt de aanval
der Franschen.

terug en van twee der grootste vijandelijke oorlogsbodems, „le Fendant" en „le Galant", worden de masten weggeschoten. Ook het zich dapper werende admiraalsschip krijgt het nu te kwaad, bestookt als het wordt door het hevige vuur van het smaldeel van Binckes en de walbatterijen. Als d'Estrées het gewapende behoefteschip de „Hertog van York" in brand laat schieten, wordt dit tevens het doodvonnis van zijn eigen vlaggeschip. Want als de „Hertog van York" in de lucht vliegt, wordt „le Glorieux" door de brandende resten, welke als een regen van vuur op dit schip terechtkomen, in brand gestoken en in den loop van den middag springt het in de lucht. De Fransche admiraal zelf ontsnapt met slechts weinige zijner bemanning als door een wonder aan den dood en ziet nog kans, om den wal en daarna een zijner schepen te bereiken. Ook een Fransch adviesjacht, het Nederlandsche fregat „Popkensburg", het behoefteschip „Sphaera Mundi" en een Surinaamsch koopvaardijschip worden een prooi der vlammen en terwijl de baai van Tobago een vuurzee gelijk is en het zicht door een dichten nevel van kruitdamp en rook wordt belemmerd, woedt de strijd voort. Van dertien Nederlandsche schepen zijn er nog slechts drie behouden, terwijl de Franschen nog slechts vier kleine bodems hebben en te veel verzwakt zijn, om tegen het vuur vanaf den wal en van onze schepen stand te kunnen houden. Zij staken, een uur vóórdat de zon ter kimme daalt, het vuren en trachten met de hun overgebleven schepen buiten het vuur van de Hollanders te komen. Ongeveer ter zelfder tijd zijn de drie Nederlandsche schepen, de „Bescherming", de „Provintie van Zeeland" en de „Alcion", die moedig op hun post hebben standgehouden, in een zoodanige conditie geraakt, dat zij dreigen te zinken, zoodat de bevelhebbers geen anderen uitweg zien, dan hun schepen op het strand te zetten, daar zij toch niets meer tegen den vijand kunnen uitrichten. De walbatterijen blijven intusschen de vluchtende Fransche schepen bestoken, totdat de duisternis invalt. De Fransche vlootvoogd ondervindt hierbij, dat het uitloopen van de baai heel wat meer moeite kost dan het binnenloopen, want het gelukt hem pas den vierden dag om in het ruime sop te komen. Nog laat d'Estrées het fort en het eiland opeischen onder de bedreiging, dat bij weigering de bezetting over de kling zal worden gejaagd. Maar als vanzelfsprekend wordt deze zonderlinge, op niets steunende, sommatie door Binckes van de hand gewezen.
Onderwijl is het Fransche krijgsvolk aan den wal na de drie mislukte aanvallen op bevel van d'Estrées op het landingspunt aan de Palmytbaai teruggetrokken, waar maatregelen voor de wederinscheping worden getroffen. Een poging, om de op het strand zittende schepen „le Précieux" en „l'Intrépide" (resp. 58 en 50 stukken) vlot te brengen, dan wel te verbranden, door zeelieden van d'Estrées in 't werk gesteld, mislukt en het schamele, zwaar gehavende overblijfsel van het Fransche eskader vertrekt van de reede van Tobago.[1])
Te Parijs werden gedenkpenningen vervaardigd van de luisterrijke overwinning van de Fransche vloot bij Tobago! Zeker, ook Binckers had zware verliezen in zijn smaldeel te betreuren en de aanval der Franschen had in elk geval het resultaat bereikt, dat de Hollanders niets meer tegen de Fransche koloniën konden ondernemen, zoolang zij geen versterking uit het moederland hadden ontvangen. Maar de aanval op Tobago was mislukt en de Fransche vloot had het vermeende succes dan ook duur gekocht.[2])
De vraag, welke rees omtrent het beleid van Binckes, waarom hij met zijn smaldeel niet de baai was uitgeloopen, om de Fransche vloot in open zee te bestrijden, beantwoordt hij zelf in een zijner brieven, waarin hij schrijft: „Bijaldien ik dit gedaan had, zou ik de grootste dwaas geweest zijn, en nooit hebben durven bestaan in het Vaderland terug te komen." Hij motiveert de onmogelijkheid „op de vuilheid en onbezeildheid" zijner schepen en op de te zwakke bemanningen, terwijl de Fransche vlootmacht hem eerst op zee had kunnen verslaan, — daar zij nog beter bezeild en toentertijd even buiten de baai boven wind en stroom van hem ten anker lag — en daarna het fort had kunnen vermeesteren. „Ik heb om die redenen dergelijke raadgevingen als een pest aangehoord, oordeelende,

---

[1]) E. Sue: T. III, p. 426; Verslag van d'Estrées.

[2]) E. Sue: T. III, p. 410. De Fransche geschiedschrijver brengt hulde aan d'Estrées als landofficier (de landing op Tobago is overigens een slecht argument voor die hulde!), maar als vlootvoogd oordeelt hij: „Malheureusement ces rares qualités ne lui étaient d'aucun secours sur mer et son intraitable orgeuil rendait souvent bien funestes les conséquences de sa complête ignorance . . ."

dat wij en het eiland Tobago elkander de hand moesten bieden en bijblijven, en dat wij het voordeel van het kanon aan land niet behoorden op te geven."

Wie nu zou gemeend hebben, dat op het bericht van den slag bij Tobago in het vaderland ijlings maatregelen tot het zenden van hulp aan Binckes zouden worden getroffen, kwam bedrogen uit. Men liet twee maanden verloopen, zonder dat men verder kwam dan beraadslagen (!). Eerst toen het bericht binnenkwam, dat te Brest en andere zeehavens een nieuw eskader werd uitgerust, bestemd ~~om~~ opnieuw naar Tobago te zeilen, werd besloten, dat de kapitein Thomas Tobiasz. met drie oorlogsschepen en een vierhonderdtal soldaten zou worden uitgezonden.[1]) Helaas, er was te veel tijd nutteloos verspild met gedelibereer, zoodat Tobiasz. te laat kwam om Tobago te redden. Want op den 1en October 1677 was de vice-admiraal d'Estrées opnieuw met acht oorlogsschepen, acht fregatten, vier branders en wat kleiner vaartuig in zee gegaan[2]), had zich onderweg meester gemaakt van het Nederlandsche eiland Goerée bij Kaap Verdo, stak daarna over naar Martinique, waar zich nog eenige oorlogsschepen en wat krijgsvolk bij hem aansloten en zette koers op Tobago, waar hij den 6en December dicht bij het eiland, buiten het zicht en het bereik van het fort, het anker liet vallen.

Ditmaal kwam de harde les, door d'Estrées geleerd bij de vorige mislukking, hem van pas. Hij besloot om den aanval uitsluitend van de landzijde te ondernemen en de baai te doen insluiten. Eenmaal meester van 't fort, zoo oordeelde hij nu terecht, waren de schepen[3]), waarover Binckes nog beschikte, voor hem een gemakkelijk te veroveren buit. Nog in den avond na zijn aankomst landden 550 Franschen aan de Palmytbaai, terwijl op de beide volgende dagen meer echelons met het noodige geschut en andere krijgsbehoeften volgden, waardoor de troepenmacht volgens de Franschen tot 1000, volgens onze geschiedschrijvers tot 2000 man aangroeide.[4]) De middelen, waarover Binckes nog beschikte, schijnen ontoereikend te zijn geweest, om den vijand gedurende de landing afbreuk te doen, hij had nog slechts 350 man, die hij hoog noodig had, om de verdedigingswerken bezet te houden, zoodat hij genoodzaakt was, zich tot een hardnekkige verdediging te bepalen.

De vijand werd door het zware boschterrein, de stortregens en de slechte wegen, bovendien door de door onze troepen aangelegde verhakkingen, drie à vier dagen opgehouden, omdat hij zijn geschut niet kon aanvoeren. Eerst den 12en werd het vuur tegen het fort geopend. Ook ditmaal zou de aanval op 't fort, dat den vijand met zijn geschut hevig beschoot, hem duur te staan zijn gekomen, ware het niet, dat een noodlottig toeval den plotselingen val van de sterkte tot gevolg had. De vijand, die nl. over verscheidene mortieren beschikte, wierp eenige bommen op het fort, waarvan er een „recht in de Kruyd-kamer" viel, „stelde het Fort tot een puynhoop, en des selfs bezetters tot verscheurde lijken: juyst op die tijd als de Heer Willem Flammingk, 's Lands Commies op Tabago, tusschen twaalf en een uur, was gegaan na 't Magazijn, om daer te regeeren 't goed en volk, dat sijn voetstappen volgde, ende alsoo gescheyden van den beroemde Binkes, die nevens Jonker Pieter de Montigny de Glarges (eerste Capiteyn in 't Regiment de la Marine, aangestelde Colonel over de Land-militie) met den Generaal Binkes, en de Gouverneur van Tabago en de andere mindere Officiers, in sijn eetzaal boven de Kruyt-kelder ging aansitten, om door noodige verquikkinge, het lighaam te sterken", aldus het reeds aangehaalde „Net verhaal" getrokken uit de journalen van ooggetuigen. De vlootvoogd en de bevelhebber der mariniers en landsoldaten Binckes en De Glarges waren nu met velen van de bezetting gesneuveld en d'Estrées liet, gebruik makende van de verwarring, onmiddellijk oprukken. Degenen van de bezetting, die aan de ramp waren ontkomen, boden nu weinig tegenstand, terwijl ook de „Bescherming" en de „Koning David", zoomede de „Précieux", welke laatste gedurende den vorigen aanval op de Franschen was veroverd, in handen van den vijand vielen.

„Dus verloor den Staat," aldus hetzelfde verhaal, „haar Fort en Eyland, en met het selve aen Jacob Binkes, een voorsichtig soldaat, een manhaftig Capiteyn, een getrouw Commandeur en een goeder-

[1]) Resolutie van H.Ho.Mog., dd. 26 October en 12 November 1677.

[2]) Sylvius: Historiën onzes tijds, 15e boek, blz. 93.

[3]) Als boven. Volgens het „Net verhaal van 't verlies van 't Eyland en 't fort Tabago" drie schepen, waaronder de „Précieux".

[4]) Volgens het „Net verhaal" 1.500 man. Dit verhaal is „gecontrateert uyt de Journalen van de Heer Commies Flammingk en Capiteyn Schoen" (ooggetuigen) door iemand, die onderteekent met: „E. V. H. D."

tieren Christen, wiens voorige Helden-daden bewijs gaven van grooter verwachtingen, nalatende aen het Vaderland een sucht tot sijn Persoon, voor zich selfs een onsterffelijken naam, en voor sijn Bruyd eenige middelen tot vergoedinge van haar verlies en tranen"...

Hoewel de kolonel der mariniers Jonker Pieter de Montigny de Glarges niet in deze huldebetuiging wordt betrokken en er weinig bijzonderheden over zijn persoon bekend zijn, lijdt het toch geen twijfel, of zijn leiding en voorbeeld zijn bij de dappere verdediging van het eiland Tobago, waar hij tenslotte den heldendood is gestorven, van groot gewicht geweest bij den voorafgeganen mislukten aanval van de Fransche overmacht. Het is dan ook, om deze figuur in de geschiedenis van het Korps Mariniers in het licht der nagedachtenis te plaatsen, dat ik aan de weergave van dit roemrijke wapenfeit een ruime plaats heb gegeven in deze beknopte Korpsgeschiedenis. Dat Tobago als belangrijke en vruchtbare kolonie niet voor ons behouden bleef, is waarlijk niet aan de schuld van Binckes en De Glarges te wijten geweest, die zich met hun dappere zeelieden en soldaten tot het uiterste hebben verdedigd tegen een overmachtigen vijand, in het besef, dat het vaderland hun te laat de noodige hulp had toegezonden.

Terecht wekt de naam „West-Indië" op het vaandel van het Korps Mariniers de herinnering op aan het belangrijke aandeel, dat de Nederlandsche zeesoldaten aan de krijgsverrichtingen hebben gehad, welke in dat werelddeel hebben plaats gehad. Tobago, Berbice en Suriname vormen in deze bladzijden van hun krijgsgeschiedenis wel de voornaamste wapenfeiten, waarin de figuren van De Glarges, De Salve en Fourgeoud op den voorgrond treden.

NA DEN VREDE VAN NIJMEGEN TOT DEN SPAANSCHEN SUCCESSIE-OORLOG

Na den Vrede van Nijmegen (10 Augustus 1678) werden leger en vloot belangrijk ingekrompen. De gulden jaren waren voorbij! Het korps werd nagenoeg geheel afgedankt. Weer bestond de bemanning der vloot uit matrozen en landsoldaten, welke laatsten werden aangevoerd door commandeurs. Uit bezuinigingsoverwegingen keerde men terug tot het stelsel, waarvan reeds vroeger de wrange vruchten geplukt waren. Slechts de Koning-Stadhouder Willem III en de Collegiën ter Admiraliteit wilden weer mariniersregimenten en een vast korps zeelieden oprichten.

Het was tot dusverre gebruik geweest, om de matrozen voor één zeereis aan te werven en na binnenkomst der schepen weer aan den wal te zetten. In oorlogstijd werd het bezwaar van dit stelsel niet zoozeer gevoeld, omdat de koopvaardij dan toch geheel of gedeeltelijk stil lag en men zeevolk genoeg kon krijgen voor de oorlogsvloot. In vredestijd echter ondervond men wel degelijk de nadeelen van dit stelsel en kostte het moeite, ja, gelukte het practisch nooit, om de matrozen voltallig te krijgen. Men stopte dan de gaten met mariniers en landsoldaten, die gemakkelijk waren aan te werven. De oprichting van de mariniersregimenten, die een blijvende instelling vormden, waaruit de vloot steeds personeel kon putten, had dit nadeel gedeeltelijk ondervangen en dan alleen indien die mariniers op volledige sterkte werden gehouden. Maar toen na den Vrede van Nijmegen de mariniersregimenten geheel of ten deele ophielden te bestaan, kwamen de gevolgen van de stelselloosheid in het personeelsbeleid, een euvel, dat ook in latere periodes aan onze zeemacht heeft geknaagd, wanneer de bezuinigingsvoorstanders den toon aangaven, weer scherp tot uiting. Een in 1688 in 't werk gestelde poging tot oprichting van een vast korps bootsgezellen mislukte. De zeelieden konden immers op de koopvaardijvloot hun bestaan onder minder knellende banden vinden. Zij wenschten niet, gelijk de mariniers en landsoldaten, onder de krijgstucht te staan. Er boden zich dan ook weinig matrozen aan, zoodat reeds na een jaar de ontbinding der compagnieën plaats had en de zaak op niets was uitgeloopen.

Nu nam het Collegie der Admiraliteit van Amsterdam in 't voorjaar van 1694 (naar aanleiding van haar vergadering van 10 November 1693) het besluit, om 600 man uit de militie van deze stad over te nemen, om op de vloot als marinier dienst te doen. Op iedere 75 man kwamen voor één sergeant en één korporaal (!). Van het optreden van deze nieuwbakken zeesoldaten zijn geen gegevens bekend. Met landsoldaten zijn zij opgelost geweest in de vlootbemanning. Eén ding is echter zeker. De mariniers werden op de vloot zeer gemist. Zulks kwam vooral tot uiting na de nederlaag, door den Duinkerker kaper Jean Bart toegebracht aan het smaldeel onder het bevel van den schout-bij-nacht Hidde Sjoerds de Vries gedurende den tweeden oorlog met Frankrijk. Zijn matrozen werden door het vuur van de vijandelijke musketiers van het dek weggevaagd, zoodat de vijand de kans kreeg, om te enteren en over te springen.

Doortastende maatregelen bleven echter uit. Na den Vrede van Nijmegen had men weinig anders, dan „gedelibereerd en geëxperimenteerd" tot schade en schande van de eertijds zoo zegevierende Nederlandsche vlag op de wereldzeeën. De secretaris der Amsterdamsche Admiraliteit Hiob de

Wildt, hoewel overtuigd van het nut der mariniers, kwam in verzet tegen de voorstellen van Willem III. De omstandigheid, dat een belangrijk deel van de troepen van het leger werd afgedankt, bood overigens een gunstige gelegenheid, ~~om~~ één of meer regimenten mariniers op te richten. Dat het Willem III hiermede ernst was, is wel gebleken uit zijn briefwisseling met den raadpensionnaris van Holland en West-Friesland Heinsius. Deze briefwisseling was reeds in 1697 begonnen. „Alzoo ick my seer veel laet aengelegen sijn, om dese saeck tot een gewenste conclusie te sien gebracht"..., zoo luidt het in een dier brieven. Ook de Amsterdamsche burgemeester Hudde schijnt de oprichting van mariniersregimenten te hebben tegengehouden, in tegenstelling met den burgemeester Witsen, die een broer was van den kapitein der mariniers van dien naam, die zich in 1672 bij de verdediging van het slot Kronenburg bij Loenersloot zoo dapper had gedragen.[1])
Aan burgemeester Witsen's medewerking is het voor een goed deel te danken geweest, dat de Stadhouder zijn plan kon ten uitvoer brengen. „Ick wensche dat den Hr. Witse magh uytwercken, het werck van de Mariniers", schrijft Willem III uit Kensington aan Heinsius (dd. 22 Mei 1699)[2]) en den 31en laat hij er op volgen: „Ik ben seer blijde te vernemen, dat de H.ren van Amsterdam geconsenteert hebben in 't werck van de Mariniers. Ick versoeck dat U.E. particulierlijck den Burg.mtr. Witsen van mijnen 't weege wil bedancken voor sijne goede directie daer in gebruyckt 't geen Ick hoop selfs te doen op mijne aenkonste in den Hagh ..."[3]) Eind Juni scheen deze zaak in kannen en kruiken te zijn, want den 26en schrijft de Koning-Stadhouder over de benoeming der bevelhebbers: „Ick hebbe tot drie Regimenten Mariniers genomineert, Dat van Spar[4]), St. Amant[5]) en Swansbel[6])".
Willem III had de oprichting voorgesteld van 6 regimenten, maar de Staten hadden dit aantal gehalveerd. Bij Resolutie dd. 30 Juni 1699[7]) werden eenige regimenten Hollandsche gardes, die sedert de troonsbestijging van Willem III in Engeland in dienst van dit rijk waren geweest, door het Parlement, dat niet langer de betaling van die regimenten op zich wenschte te nemen, teruggezonden en kwamen zij weder ten laste van de Republiek. In verband met een vroeger plaats gehad hebbende reductie van de militie schijnt er eenige moeilijkheid te hebben bestaan, ~~om~~ deze regimenten in dienst te houden, hetgeen vooral door Willem III werd voorgestaan. Om nu aan dit verlangen tegemoet te komen en tevens den Staat van Oorlog niet nog meer te bezwaren, zouden de onkosten, vallende op het in dienst houden van deze regimenten, gebracht worden ten laste van de verschillende Admiraliteitscollegiën. Deze moesten hiervoor worden schadeloos gesteld; drie regimenten van de landmilitie zouden daarom worden gereorganiseerd tot mariniers en als zoodanig op den Staat van Oorlog worden gebracht. De Admiraliteitscollegiën werden nu gemachtigd, ~~om~~ ten allen tijde over de officieren en manschappen dier regimenten te beschikken voor den dienst op de oorlogsschepen. Willem III, in zijn bevoegdheid als kapitein-generaal en admiraal van de Unie, bepaalde nu dat de regimenten van de kolonels Philippe de St. Amant en Coert Jan van Swansbel, staande ter repartitie van Holland, en van den brigadier Carel Willem baron de Sparre, staande ter repartitie van Zeeland, mariniersregimenten zouden worden.
Omtrent de reorganisatie dier regimenten rees eenig meeningsverschil tusschen de gecommitteerden van de Admiraliteitscollegiën en de benoemde bevelhebbers, wier advies was ingewonnen. Het Hollandsche Collegie wilde de organisatie der vroegere mariniers in de zeeplaatsen, om het inschepen der manschappen te vergemakkelijken en om het handhaven van de krijgstucht en administratieve aangelegenheden te bevorderen.
De wapens zouden aan boord vanwege de Collegiën worden verstrekt, maar, aan den wal zijnde,

---

[1]) Zie dl II van deze Korpsgeschiedenis.

[2]) Archief Heinsius I, No. 2376, fol. 312. R.A.

[3]) Idem, fol. 313.

[4]) Carel Willem baron De Sparre, een Zweed van geboorte. Zie ook: Aanteek. Hora Siccama, blz. 660. Hij stierf te 's-Gravenhage 27 October 1709 ten gevolge eener verwonding, opgeloopen in den slag bij Malplaquet.

[5]) Philippe De St. Amant.

[6]) Coert Jan Van Swansbel. Zie ook: Aant. Hora Siccama, blz. 680. Zijn regiment was dat van Cassiopijn, bekend uit den slag bij Seneffe (1674). Zie dl II. Het was toen als 8e regiment ingedeeld bij de brigade Van Weede Van Walenburg. Archief Heinsius I, No. 2376, fol. 313.

[7]) Alg. Rijksarchief, gedrukte resolutiën No. 661, blz. 415. Zie bijlage 7.

Willem III

Schilderij door Jan de Baen in het Rijksmuseum

zouden de manschappen hun eigen geweer gebruiken. Het werpen van handgranaten zou bepaaldelijk aan de mariniers worden opgedragen.[1])
Kolonel De St. Amant en luitenant-kolonel Johan Palm, laatsgenoemde van het regiment Van Swansbel, waren terecht van oordeel, dat aan de kapiteins en lagere officieren gelegenheid moest worden gegeven, ~~om~~ zich ook ter zee te bekwamen en dat zij zich te dien einde met hun mariniers behoorden in te schepen aan boord van de oorlogsschepen. Zij adviseerden verder, ~~om~~ het straffen van kleine delicten over te laten aan de officieren-detachementscommandanten, hetgeen in strijd was met de beginselen, waarop aan boord der oorlogsschepen de krijgstucht wordt gehandhaafd, volgens welke de strafbevoegdheid op het oorlogschip in één hand berust, nl. in die van den commandant. Ook adviseerden zij — en zulks terecht — dat de mariniers moesten inschepen met het geweer, dat zij aan den wal hadden leeren hanteeren. Voorts werd door hen voorgesteld, ~~om~~ bij ieder detachement van 20 man én daarboven twee „kadets" te plaatsen en die aan boord der schepen op gelijken voet te behandelen als de „appointés" (adelborsten) „om reden, dat sulcks gemeenlijk luiden van een gedistingueerd fatsoen sijn . . ."; aan de detachementen logies te verschaffen vóór de konstabelkamer, niet gemengd ónder de matrozen, ten einde hen bij alle onverwachte gelegenheden onmiddellijk ter beschikking te doen zijn van den commandant; de niet ingescheepte mariniers niet te veel te versnipperen over een groot aantal garnizoenen, met het oog op de zoozeer gewenschte eenheid in hun oefeningen; aan de officieren en manschappen gedurende hun embarkement een verhooging van soldij toe te kennen, gelijk ook gebruikelijk was bij de Zeeuwsche mariniers; de mariniers te oefenen in het werpen met handgranaten en aangezien ieder regiment reeds een zestiental geoefende handgranaatwerpers (grenadiers) telde, zou aldus binnen weinige weken de geheele troep daarmede bekend zijn.
Vergelijkt men deze adviezen met het „Reglement", vastgesteld op den 22en October 1699[2]), dan vindt men wel weinig er in terug van de voorstellen der hoofdofficieren. Omtrent de bewapening werd het onpractische advies der Admiraliteit gevolgd; de punten omtrent de soldijverhooging aan boord en het handgranaatwerpen werden overgenomen; omtrent de overige punten werden de bepalingen van vroegere jaren van kracht verklaard. Ook over het logies, afgescheiden van dat der matrozen, werd niet gerept.
De Hollandsche mariniersregimenten werden verdeeld in tien, het Zeeuwsche in twaalf compagnieën. In den beginne telde de compagnie 51 man, in 1701 werd de sterkte opgevoerd tot 77 en gedurende den Spaanschen Successie-oorlog tot 100 man, terwijl in dit tijdvak (1703) ook de Hollandsche compagnieën tot een aantal van 12 werden uitgebreid en de totale sterkte steeg tot 3600 man. Elk regiment was onderverdeeld in twee bataljons. De bewapening bestond uit een vuursteengeweer, een bajonet en een sabel. Tot de uitrusting behoorde ook een patroontasch, de grenadiers kregen een tasch voor drie à vier handgranaten.
Al spoedig bleek, dat de Koning-Stadhouder een vooruitzienden blik had getoond, toen hij zich door de tegenkantingen van de besturende collegiën niet van zijn plan had laten afbrengen, ~~om~~ weer mariniersregimenten op te richten.
Die regimenten zouden immers deelnemen aan den Spaanschen Successie-oorlog (1702—1713), in welke ook de Republiek werd gewikkeld.

---

[1]) Ook heden ten dage is zulks nog het geval bij de zeemacht, al zijn de handgranaten gemoderniseerd.
[2]) Zie bijlage 8.

DE SPAANSCHE SUCCESSIE-OORLOG (1702—1713)

In 1700 werd een eskader, waarop ook mariniers waren ingescheept, uitgerust onder het bevel van den luitenant-admiraal Philips van Almonde, ten einde te zamen met de Engelsche vloot onder den admiraal Rooke gewapenderhand te bemiddelen in den oorlog, die in Noord-Europa was uitgebroken. Voor het eerst was op dit eskader een gedeelte der drie nieuw opgerichte regimenten mariniers ingescheept.[1]) Nadat de Zweden na de landing bij Elseneur den Koning van Denemarken hadden gedwongen tot den Vrede van Travendahl (18 Augustus 1700) keerden de Engelsche en Nederlandsche schepen weer naar hun vaderland terug.

Ernstiger waren de gevaren, die uit 't Zuiden van Europa dreigden. Karel II, de ziekelijke Koning van Spanje, had geen kinderen en zoowel de Keizer van Duitschland als de Koning van Frankrijk maakten, op grond van hun afstamming van Spaansche prinsessen, aanspraak op de erfenis. Ter voorkoming van een algemeenen oorlog en om de Franschen uit de Zuidelijke Nederlanden te houden, m.a.w. de barrière tusschen het grondgebied der Republiek en het imperialistische Frankrijk intact te houden, had Willem III reeds in 1698 een tractaat van verdeeling bewerkt, waarbij de Spaansche monarchie werd toegewezen aan den minderjarigen Keurprins van Beieren als naasten erfgenaam.

De tweede zoon van den Duitschen Keizer en een kleinzoon van Lodewijk XIV zouden dan de Spaansche bezittingen in Italië, nl. Napels, Sicilië en Milaan, erven. In 1699 stierf echter de Beiersche Prins, zoodat in 1700 een nieuw tractaat noodig werd, waarbij 's Keizers zoon, Karel van Oostenrijk, Koning van Spanje zou worden en Lodewijks kleinzoon, Philips van Anjou, de bezittingen in Italië zou erven. Door de toezegging, dat Milaan tegen Lotharingen zou kunnen worden geruild, werd Lodewijk XIV overgehaald om in de verdeeling te berusten. Althans hij deed alsof.

Toen op 1 November 1700 de Spaansche Koning overleed, werd het testament gepubliceerd, waarin de geheele Spaansche monarchie aan Philips van Anjou werd toegewezen. Nu werd de oorlog tusschen Duitschland eenerzijds en Frankrijk en Spanje anderzijds onvermijdelijk. Om voorbereid te zijn op alle gebeurlijkheden, besloten de Staten-Generaal in 1701 tot een buitengewone uitrusting ter zee. Als veiligheidsmaatregel werden door de Admiraliteiten van Amsterdam, de Maze en Zeeland de gereed zijnde fregatten onverwijld naar de Wielingen gezonden onder 't bevel van den schout-bij-nacht Andries den Boer, ten einde de Duinkerksche en andere Fransche schepen gade te slaan en Zeeland te bewaken. Een groot gedeelte van het jaar hielden deze zestien fregatten zich op nabij de Zeeuwsche kust. Verder zou een gecombineerde Britsch-Nederlandsche vloot worden uitgerust, om de bewegingen der Fransche zeemacht te observeeren en, ingeval de oorlog mocht uitbreken, handel en scheepvaart te beschermen. Reeds in de helft van April stak een eskader onder het bevel van den luitenant-admiraal Philips van Almonde in zee en voegde zich bij de Britsche vloot, die bij Duins lag, om gezamenlijk naar Portsmouth te zeilen. Een ander eskader, onder het bevel van den luitenant-admiraal Callenburgh, kruiste op de vlakte van Schooneveld.

---

[1]) Jhr Mr J. C. de Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, dl III, bijlage *XXI*, blz. 751.

De Fransche vloot bleef echter in de havens en onze eskaders bij Portsmouth en op Schooneveld bleven afwachten.
Toen de gemeenschappelijke vloot dan eindelijk het bevel kreeg, om Portsmouth te verlaten (26 Augustus), bepaalden haar verrichtingen zich tot het begeleiden van een Britsch eskader, dat met een geheime zending naar West-Indië vertrok.
In November 1701 bevond de vloot zich weer in 't Kanaal. Een gedeelte (waaronder zich ook tien Nederlandsche linieschepen, een fregat en twee branders bevonden, onder het bevel van den schout-bij-nacht J. G. baron van Wassenaer en onder het opperbevel van den Engelschen vice-admiraal Benbow), hetwelk was uitgezonden naar de Spaansche kust om de Spaansche galjoenen, die te Cadix werden verwacht en door een Fransch eskader werden geconvoyeerd, te onderscheppen en te veroveren, keerden terug zonder hierin geslaagd te zijn.[1])
In September 1701 overleed de verdreven Engelsche Koning Jacobus II. Lodewijk XIV begroette diens zoon als Koning Jacobus III en liet terstond Italië en België met Fransche troepen bezetten. Onze bezettingen in de grensvestingen werden nu bedreigd en de barrière, het levenswerk van Willem III, werd nu opeens waardeloos. Terecht beschouwde de Koning-Stadhouder het als een schending van het tractaat van Rijswijk, waarbij Lodewijk hem had erkend als wettig Koning van Engeland (20 September 1697) en het gevolg was, dat de beide zeemogendheden zich bij Duitschland aansloten.
Bij het Groot-Verbond van 's-Gravenhage werd nu bepaald, dat Duitschland met 90.000 man, Engeland met 60.000 man en de Nederlanden met 120.000 man te land den oorlog tegen Frankrijk en Spanje zouden voeren, terwijl Engeland en de Republiek bovendien ter zee den vijand zouden bestrijden.
Nog vóór de oorlogsverklaring kwam Willem III, de grootste tegenstander van Lodewijk XIV, te overlijden, hetgeen evenwel geen wijziging teweegbracht in de beraamde plannen, daar de opvolgster op den Britschen troon, Anna, schoonzuster van Willem III, diens politiek voortzette en ook de Republiek, waarvan vijf gewesten een stadhouderloos bestuur instelden, onder leiding van den raadpensionaris Heinsius, op den ingeslagen weg voortging.
Den 15en Mei 1702 verklaarden de Staten-Generaal, de Koningin van Engeland en de Keizer van Duitschland den oorlog aan Lodewijk XIV. Nog kort vóór zijn dood had Willem III het plan beraamd tot een expeditie naar de kust van Spanje. Het eerste doel zou Cadix worden. De daartoe bestemde Nederlandsche vloot bestond uit 23 oorlogschepen en fregatten, waaronder vier van 90—94 en zeven van 72 stukken, benevens 3 branders, 3 bombardeergaljoten, 11 transportschepen, bevattende 3000 man krijgsvolk, grootendeels bestaande uit de onlangs opgerichte mariniersregimenten, de noodige veldstukken en den artillerietrein, 2 hospitaalschepen en 5 behoefteschepen, in totaal met 1726 stukken en 8897 zeelieden, niet inbegrepen het krijgsvolk.
Het opperbevel over deze vloot werd gevoerd door den luitenant-admiraal Philips van Almonde, onder wien gesteld waren de luitenant-admiraal Gerard Callenburgh, de vice-admiraals Philips van der Goes en Anthony Pieterson en de schout-bij-nacht Jan Gerrit baron van Wassenaer. Het bevel over het krijgsvolk was opgedragen aan den reeds genoemden generaal-majoor der mariniers Carel Willem baron de Sparre.[2]) Torbay was het rendez-vous der vereenigde Britsch-Nederlandsche vloot, bestaande uit 50 linieschepen, 13 fregatten, jachten en ander klein vaartuig, 9 branders, 8 bombardeergaljoten, 6 hospitaalschepen en een aantal behoefte- en transportschepen. Onder het opperbevel van den admiraal Rooke ging deze vloot den 12en Juli onder zeil. De 14.000 man troepen, welke zich aan boord bevonden, werden aangevoerd door den hertog van Ormond en generaal-majoor De Sparre. De pretendent naar den Spaanschen troon, Karel van Oostenrijk, werd vertegenwoordigd door den Prins van Hessen-Darmstadt. Eerst werd koers gezet naar Corunha, ten

---

[1]) Benbow had onderweg het bevel overgegeven aan den Engelschen schout-bij-nacht Mundy en de reis naar West-Indië met het daarvoor bestemde eskader voortgezet.
Brief van Willem III aan Heinsius dd. 18 November 1701 (Archief Heinsius I, No. 2376).
Brief van kapitein C. van Brakel aan de Admiraliteit van de Maze, dd. 13 November 1701 (Jhr Mr J. C. de Jonge, dl III, blz. 566, 567).

[2]) Omtrent de krijgsverrichtingen van De Sparre, zie o.a. J. Bosscha: Neerlands Heldendaden te land, dl II, blz. 309.

einde een zich daar ophoudend Fransch eskader van 15 à 16 schepen, dat plan had naar West-Indië uit te zeilen, af te snijden en te vernietigen en daarna op Corunha te landen. Storm en tegenwind werkten het plan tegen en vóór de aankomst van het eskader, dat Rooke tegen de Franschen had uitgezonden, had het Fransche eskader Corunha reeds verlaten.

Nu werd onmiddellijk koers naar Cadix gezet, om die stad zoo mogelijk te veroveren. Den 23en Augustus ankerde de vloot in de nabijheid van deze stad. Op den eisch tot overgave kwam van den bevelhebber een weigerend antwoord. Na eenige beraadslagingen, waarbij de bevelhebbers van zee- en landmacht van meening verschilden over het te volgen operatieplan, voerde Ormond den 26en Augustus een landing uit op het eilandje, waarop de stad Cadix ligt, en maakte zich met zijn Britsche troepen meester van de stadjes Rota en S. Maria, tot groote verwondering van Van Almonde, omdat in den krijgsraad was besloten, ~~om~~ tegen het fort S. Catherina op te rukken. In plaats van nu dadelijk Cadix te gaan bestoken, ging men de veroverde plaatsen uitplunderen, hetgeen de Spanjaarden wel weinig gunstig stemde voor den Oostenrijkschen pretendent en bovendien demoraliseerend werkte op de troepen. Vijf dagen bracht de hertog van Ormond met dit schandelijk bedrijf zoek te Rota en vier dagen te S. Maria, tot groote ergernis van Van Almonde en zijn officieren. Intusschen werd het fort S. Catherina van de zeezijde gebombardeerd, wat tot een spoedige overgave van deze sterkte leidde.[1])

Doch ook dit kon Ormond niet tot meer voortvarendheid aanzetten, zoodat Almonde den generaal-majoor De Sparre op hem afzond. Toen eindelijk het besluit werd genomen, ~~om~~ het leger naar het eiland Cadix over te brengen, verklaarden de Britsche vlagofficieren, dat zij wegens watergebrek hun schepen voor dit doel niet konden beschikbaar stellen. Ormond maakte bovendien bezwaar ~~om~~ met zijn krijgsvolk op te rukken wegens de hitte.

Intusschen kon men niet werkeloos blijven en er werd besloten, dat De Sparre met 2400 man zou worden overgezet naar Port Real, om iets te ondernemen tegen het fort Matagordo. Zulks geschiedde den 8en September. De Sparre had het bevel over 1600 man Britsche en 800 man Nederlandsche mariniers, welke later nog met 800 man werden versterkt. Bij Matagordo ondervond hij boven verwachting krachtigen tegenstand. Bovendien was de bodem zoo moerassig, dat de veldstukken in de modder wegzonken en moesten worden afgevoerd. Van den aanval op dit fort moest derhalve worden afgezien. Matagordo, dat met de daar tegenover op het eiland van Cadix gelegen sterkte Puntal den toegang tot de reede verdedigde, was een belangrijk object. Eenmaal in 't bezit hiervan, zou de verovering van Cadix gemakkelijk zijn gevallen. Ontmoedigd door deze mislukking, verklaarde admiraal Rooke, dat hij de verovering van Cadix opgaf en de troepen scheepten zich weder in.

Den 27en September was alles weer aan boord. Een gedeelte der Britsche vloot vertrok naar West-Indië en de rest zou huiswaarts zeilen. Maar ziet, daar kwam het bericht binnen, dat een rijkbeladen Spaansche zilvervloot onder geleide van een Fransch eskader onder Chateaurenaud uit Amerika, met bestemming naar Cadix in de baai van Vigos was aangekomen, waar Chateaurenaud[2]) zijn konvooi zoo goed mogelijk in veiligheid bracht. Dit bericht bracht de vlootvoogden op de gedachte, een aanval op dit kostbare konvooi te wagen.

Den 19en October vertoonde de vloot zich voor genoemde baai. De vernauwing bij den ingang werd bestreken door 't kasteel Rante en eenige batterijen, terwijl de doortocht nog versperd werd door een uit masten en raas samengestelde hindernis, waarachter de baai een wijde kom vormde. Hierin waren de koopvaarders opgesteld, beschermd door de linie van oorlogschepen, welke met de breede zijde naar den ingang waren gekeerd. Bovendien dreven vóór de schepen nog vlotten rond.

Den 22en October zeilde de vloot naar binnen tot ter hoogte van Vigos. Er werd besloten, ~~om~~ 15 Britsche en 10 Nederlandsche linieschepen met al de branders in te zetten. De fregatten, bombardeergaljooten en andere kleine vaartuigen zouden volgen. Het leger zou daar landen en tegen het fort oprukken.

---

[1]) Tijdens de ontscheping tusschen S. Catherina en Rota onderscheidde zich de luitenant der mariniers Govert de Vooght, die met zijn mannen op moedige en doortastende wijze oprukte en een batterij veroverde.

[2]) François Louis de Rousselet de Château-Renault, zie Ch. de la Roncière: Histoire de la marine française, dl VI, blz. 320.

De Hollandsch-Engelsche Vloot in de baai van Vigos op 24 October 1702

Schilderij van onbekenden XVIIIe-eeuwschen meester in het Rijksmuseum, Amsterdam

Den 23en werd de landing onder dekking van Britsche en Nederlandsche oorlogsschepen uitgevoerd. Te 10 uur v.m. waren ongeveer 4000 man geland, zonder tegenstand te hebben ontmoet. Het was een geluk, dat Ormond dienzelfden dag nog het fort Rante veroverde en de batterijen tot zwijgen bracht, want het kruisvuur uit dit fort en de batterijen zou den vice-admiraals Hopson en Van der Goes, die de vooruitgezonden smaldeelen aanvoerden, duur te staan zijn gekomen. Het oponthoud, dat zij bij gebrek aan wind hadden ondervonden, kon om die reden niet als een tegenslag in het operatieplan worden aangemerkt. Van het vuur vanaf den wal hadden zij nu althans weinig meer te duchten.

Zoodra nu de wind omstreeks twee uur in den namiddag begon op te steken, ging het eskader onder Hopson en Van der Goes onder zeil, totdat de versperring werd bereikt. Hopson brak er doorheen met de „Torbay", maar kwam, toen hij tegen de orders van Rooke te ver doorzeilde, in aanraking met een vijandelijken brander, hetgeen hem, daar het vuur zijn schip al had aangestoken, eenige moeilijke oogenblikken bezorgde. Nadat de versperring was opgeruimd, geraakten de schepen in de wijde kom der baai. Onze matrozen gingen buiten boord, om de sjorringen der vlotten los te hakken. Bij den vijand heerschten nu verwarring en ontsteltenis, de walbezettingen vluchtten in het gebergte en de schepen van Chateaurenaud werden veroverd en vernield, voorzooverre hij hen aan den vijand had gegund, want sommige koopvaardijkapiteins hadden op last van den Franschen vlootvoogd hun lading reeds over boord gezet of hun schip in de lucht laten vliegen, terwijl anderen hadden getracht, hun kostbaarheden in het nabijgelegen stadje Redondella of nog verder landwaarts in veilig-

heid te brengen. Hetgeen in dat stadje gebracht was, viel bij de bezetting ervan door onze troepen weliswaar in onze handen, maar, aangezien er veel vernield en overboord gezet was, bleef de behaalde buit toch ver beneden de verwachting.[1]) Echter gingen het geheele Fransche eskader en al de Spaansche schepen verloren; het admiraalsschip, drie adviesjachten, een brander en acht galjoenen werden een prooi der vlammen, negen oorlogsschepen van 42 tot 76 stukken werden veroverd, waarvan vier à vijf in bruikbaren staat, tien galjoenen en andere koopvaarders werden vermeesterd.
Deze overwinning, behaald ten koste van geringe verliezen, beteekende een gevoelige slag voor de Fransche zeemacht en na den mislukten aanslag op Cadix droeg dit wapenfeit er wel toe bij, om de gemoederen van ons zeevolk weer op te beuren. Het viel echter te betreuren, dat ook Nederlanders zich hadden schuldig gemaakt aan de zoo laakbare plunderingen.
De predikant Petrus Zaunslifer, die zich op hetzelfde schip bevond als de luitenant-kolonel der mariniers Johan Palm, nl. de „Zeven Provinciën" (het vlaggeschip van Van der Goes), geeft in zijn journaal een ooggetuigeverslag[2]) van deze ongeregeldheden. Hij verwijt daarin dezen hoofdofficier zich een aanzienlijken buit te hebben toegeëigend. Hetgeen hij aan boord medebracht „kon niet staan op een tafel van dertien menschen in 't rond, behalve eenige gouden ketenen, die hij van zijn mariniers ver onder de waarde had gekocht", aldus de predikant Zaunslifer, die echter zelf ook niet geheel vrij uit ging. Hij had de bibliotheek van een pastoor geroofd, maar de Engelsche plunderaars maakten hem deze weer afhandig, waarop hij dit met „christelijke gelatenheid" droeg. Hoe het ook zij, het moet betreurd worden, dat een hoofdofficier, die den naam droeg van een der meest schitterende officieren der mariniers, nl. François Palm, onder de wellicht velen behoorde, die een smet hadden geworpen op den naam van ridderlijkheid, welke de groote vlootvoogd De Ruyter steeds hoog had gehouden.
In 1703 bepaalden zich de verrichtingen der zeemacht tot het convoyeeren van een aantal koopvaarders naar Livorno.
Den 2en December van dat jaar viel Almonde met de helft zijner schepen te Texel binnen. De andere helft was onder Van Wassenaer te Lissabon achtergebleven, daar in hetzelfde jaar de Koning van Portugal de zijde van Frankrijk had verlaten en zich aan die der bondgenooten had geschaard. Plannen werden nu ontworpen, om door Portugal troepen naar Spanje te brengen en zoodoende de zaak van Karel van Oostenrijk te bevorderen.
In Januari zeilde de vereenigde vloot, waarop de pretendent zich had ingescheept, uit naar Lissabon, waar overleg plaats had tusschen Rooke, Callenburgh en den Prins van Hessen-Darmstadt over de volgende actie tegen den vijand. Op raad van den Prins zou een aanval op Barcelona worden ondernomen. Aan deze onderneming namen ook de regimenten mariniers deel. Een gedeelte bevond zich echter op de eskaders, die in de volgende jaren naar de Noordzee werden gezonden.
Onder het opperbevel van den Prins van Hessen-Darmstadt werden den 30en Mei 1704 1200 Engelsche en 400 Nederlandsche mariniers voor Barcelona ontscheept, om den aanval der schepen op die stad te steunen. Deze onderneming mislukte, omdat de voornaamste aanhangers van Karel van Oostenrijk in Barcelona reeds waren gearresteerd en derhalve van de zijde der burgerij geen steun kon worden verwacht.
Nadat eveneens een poging om een Fransch eskader, dat uit Brest gezeild was, den weg naar Toulon af te snijden, was mislukt, ontmoette de vloot op den terugweg naar Lissabon (27 Juni) een Britsch eskader onder het bevel van den admiraal Shovell, dat eveneens zonder succes op het genoemde Fransche eskader had gejaagd. De Oostenrijksche pretendent en de Koning van Portugal wenschten nu nogmaals de poging tot verovering van Cadix te herhalen. De vlootvoogden stemden echter niet met dit plan in en besloten een aanval op Gibraltar te wagen, welke vesting, hoewel gunstig gelegen voor de verdediging, slechts van een zwak Spaansch garnizoen was voorzien.

---

[1]) Journaal van den luitenant-admiraal Van Almonde; zijn brief aan H.Ho.Mog., Europ. Mercurius 1702.

[2]) Petrus Zaunslifer: Dagverhaal eener seer aanmerkelijke reyse naar Spangien en Vigos op het Schip de Zeven Provinciën, gevoerd door den Vice-Admiraal Van der Goes in 1702. (Rijksarchief).
Zie ook Dr J. Brouwer: De verzonken zilvervloot van Vigo. W. J. Thieme en Cie, Zutphen, 1940, blz. 14[3]).

[3]) Vgl. Dr J. Brouwer, blz. 13, die zijn gegevens uit vele bronnen heeft geput. Conclusie op blz. 14: zes Spaansche galjoenen en zeven Fransche oorlogsschepen zijn prijs gemaakt.

Den 1en Augustus (1704) kwam de vloot in de baai van Gibraltar aan en nog dienzelfden dag, te 3 uur in den namiddag, werden 1800 Engelsche en Nederlandsche mariniers aan land gezet onder het bevel van den Prins van Hessen-Darmstadt. Zij landden op een smalle strook lands benoorden de vesting. De bevelhebber van dit bolwerk kon nu den leiders van zijn partij geen bericht meer zenden over den hachelijken toestand, waarin hij zich bevond, terwijl onze troepen zich daar konden neerslaan in afwachting van den steun van de vereenigde vloot. Deze had nl. wegens den heerschenden tegenwind de aangewezen ligplaats tegenover de stad niet kunnen innemen. Eerst den 3en Augustus kon het bombardement een aanvang nemen, hetwelk spoedig het geschut van den vijand tot zwijgen bracht. Gedurende de landing van een Britsche afdeeling mariniers ontplofte een landmijn, waardoor een honderdtal hunner sneuvelde, doch spoedig daarna volgden versterkingen, rukte de gezamenlijke troepenmacht van Britsche en Nederlandsche mariniers op en veroverde stormenderhand het naastbijliggend bastion. Vanaf dit oogenblik bood de vijand geen tegenstand meer en den 4en Augustus capituleerde de vesting. Hoewel men meer tegenstand had verwacht, werd toch het moedige en doortastende optreden der Britsche en Nederlandsche mariniers door de geschiedschrijvers geprezen.

Den 12en Augustus stak de vloot over naar de Barbarijsche kust, nadat in Gibraltar een bezetting van 1800 Engelsche mariniers was achtergelaten. Onze vlootvoogden koesterden natuurlijk geen twijfel, of deze zeevesting was nu veroverd voor den pretendent op den Spaanschen troon. Of Rooke andere geheime instructies had en de bezetting met uitsluitend Britsche mariniers daarvan het gevolg was . . .? Hoe 't ook zij, vanaf den 4en Augustus tot heden ten dage is deze belangrijke sleutelvesting tot de Middellandsche Zee, tot welker verovering een Nederlandsch eskader en Nederlandsche mariniers hebben medegewerkt, in het bezit gebleven van Engeland. De eerste poging van den vijand, ~~om~~ de vesting te heroveren, gaf aanleiding tot den zeeslag bij Malaga, waarin de Engelsch-Nederlandsche vloot de overwinning behaalde. Hierbij vormden de twaalf Nederlandsche oorlogsschepen, aangevoerd door Callenburgh en Van Wassenaer, de achterhoede.

In 1705 werd op aandringen van Karel van Oostenrijk opnieuw een aanval op Barcelona ondernomen. Den 22en Augustus kwam de vloot, bestaande uit 38 Engelsche en 20 Nederlandsche linieschepen, behalve nog vele kleinere oorlogsvaartuigen, transportschepen, enz. onder de admiraals Shovell en Almonde voor Barcelona ten anker. Aan boord bevonden zich 7000 man landingstroepen onder den Prins van Hessen-Darmstadt en lord Peterborough. Daaronder waren Nederlandsche mariniers, aangevoerd door den generaal-majoor der mariniers Willem Frederick baron van Schratenbagh en den brigadier der mariniers Philippe de St. Amant. Men verwachtte, dat het bezit van Barcelona de zaak van den pretendent in Catalonië zou bevorderen, maar men werd in die verwachting teleurgesteld na de ontscheping der troepen, toen de hoofdofficieren der landingstroepen deze te zwak oordeelden voor een geregeld beleg. Intusschen ging veel kostbare tijd verloren met beraadslagingen, totdat de Prins van Hessen-Darmstadt aan lord Peterborough het voorstel deed ~~om~~, zonder voorkennis der overige bevelhebbers, het hoofdfort, n.l. het kasteel op Monte-Jouy, onverhoeds aan te vallen, ten einde vanaf dit westelijk van de stad domineerende punt, Barcelona te kunnen bestoken.

Voor de uitvoering van dit plan werd door lord Peterborough een uitgelezen keurkorps, samengesteld uit Britsche en Nederlandsche mariniers, gekozen en in den nacht van 14 September aan wal gezet. De aanval werd met groote onverschrokkenheid uitgevoerd en reeds bij het aanbreken van den dag waren de buitenwerken van het kasteel veroverd. De Prins van Hessen-Darmstadt, die moedig en beleidvol de troepen had aangevoerd, werd hierbij zwaar gewond en overleed kort daarna. Tot de door den vijand gemaakte krijgsgevangenen[1]) behoorden de majoor Van der Voorst en de kapiteins Reck van Mulhuyzen en Jaucourt de Villarnoul, allen van de Nederlandsche mariniers.

De kansen, ~~om~~ Barcelona te kunnen veroveren, stonden er nu beter voor. Van de Britsche schepen werd nog een aantal troepen ontscheept, bovendien 700 Nederlandsche mariniers onder het bevel van den kapitein ter zee François van Aerssen van Sommelsdijk en het noodige personeel aan timmerlieden en konstabels, om de batterijen op te stellen en te bedienen.

Den 17en September werd Monte-Jouy door de vloot gebombardeerd met het gevolg, dat een kruit-

[1]) Leupe en Van Braam Houckgeest: De geschiedenis der mariniers van 1665 tot 1867.

UNIFORMEN VAN HET KORPS MARINIERS 1702—1713

(Spaansche Successie-oorlog)

Tamboer. Zelfde kleeding als marinier scheepstenue.
A. Trommel van kastanjehout met twee kalfsvellen op te spannen met twee sluitbanden (B) en spankoorden (C) met twee hoepels (D). Twee trommelstokken (F), lang 35 à 40 cm van hard hout (perenhout of ebbenhout).

Eenige signalen op de trom:
Alarm: bij plotselingen aanval.
Slag van Diana: bij dagworden.
Reveille: overal.
Verzamelen: soldaten bijeen.
De Marsch: als eerbewijs en bij vertrek.
De charge: vuur openen.
De retraite: vuur staken.
De Ban: Publicatie order, aanstelling off. of stafoefenen.
De roep: Aantreden.

Uit A. Manneson Mallet, „De Werken van Mars, of de Konst des Oorlogs" Leuven 1695. (Ook bij Muller: „Onze Gouden Eeuw")

Marinier-Grenadier

Uit A. Manneson Mallet „De Werken van Mars of de Konst des Oorlogs" 1695

***Links:** Musketier, vermoedelijk in veldtenue, waarbij opvalt de overjas en laarzen. De grenadiersmuts is vervangen door hoed. Kleur overjas vermoedelijk nog ijzerkleur.*
A. Draagband met B. degen. C. Bandelier met kruitmaten. D. Musket of de gewone snaphaan. Degenlengte 90 cm. Bandelier, behalve de kruitmaten voorzien van beurs met kogels en lont, van koeienleer, breedte 8 à 10 cm. Draagb.br. 10 à 12 cm.

***Rechts:** Marinier in scheepstenue. Blauwe rok en broek met tinnen knoopen en gele opslagen. Wapen is de snaphaan.*

Uit A. Manneson Mallet „De Werken van Mars of de Konst des Oorlogs" Leuven 1695. (Ook bij Muller: Onze Gouden Eeuw)

magazijn binnen het fort ontplofte en de gouverneur en vele officieren om het leven kwamen. Gedurende de hierdoor ontstane verwarring drong een Nederlandsch officier der mariniers, wiens naam jammer genoeg in geen enkele bron wordt vermeld, met eenige mariniers de sterkte binnen en veroverde haar.[1])

Nu zette men de groote batterijen tegen de stad in en na een belegering van een drietal weken (8 October) capituleerde zij.

De vloot vertrok in de laatste helft van October en liet de twee Nederlandsche mariniersregimenten van St. Amant en Swansbel achter, om de gewesten Catalonië en Valencia voor Karel van Oostenrijk te helpen bewaren. Kolonel Van Swansbel was in 't begin van 1704 overleden en opgevolgd door den luitenant-kolonel der mariniers Johan Palm, doch ook deze overleed nog in hetzelfde jaar en werd opgevolgd door zijn ranggenoot Adam Palm, die tegelijkertijd tot kolonel werd bevorderd. Beide regimenten bleven gedurende de nu volgende oorlogsjaren in Spanje.[2]) Zij maakten dus verder deel uit van het Staatsche leger, gelijk zulks was geschied in de jaren 1672—1674.

In April 1706 riep Karel van Oostenrijk, die zich met lord Peterborough te Barcelona bevond, de hulp in van de zeemacht der bondgenooten tegen een Fransche vloot, welke in samenwerking met Fransche belegeringstroepen, Barcelona trachtte te ontzetten. Op de nadering van de Britsch-Nederlandsche vloot keerde de Fransche op hoog bevel van Lodewijk XIV — die blijkbaar met zijn zeemacht geen groote risico's meer wilde nemen — terug. Het beleg was dus opgebroken en terecht ging op dat tijdstip het spreekwoord op, dat de redding nabij is, als de nood 't hoogst is. De bezetting van de bondgenooten was verzwakt en uitgeput en stond op 't punt, om de verdediging op te geven. Karel van Oostenrijk, die zelf een voorbeeld van dapperheid was, schreef zeer terecht aan de Staten-Generaal, dat het behoud van Barcelona te danken was aan de komst van de vloot, doch ook aan de dapperheid der Britsche en Nederlandsche mariniers. In twee zijner brieven van 10 en 13 Mei 1706 prees hij in 't bijzonder het mariniersregiment van Philippe de St. Amant, dien hij tot „Generaal de bataille" had verheven, wegens de gewichtige diensten, welke deze bij de verdediging van de stad had bewezen. Hij verzocht daarin, dat de Staten-Generaal hem in dien rang mochten bevestigen. Dit is kort daarna door het hooge College geschied en tegelijkertijd werd de kolonel Adam Palm bevorderd tot brigadier.

Daags nadat het beleg was opgebroken, werden vier oorlogsschepen, aan boord hebbende 600 man Nederlandsche troepen, onder 't bevel van den brigadier Adam Palm naar Gironna gezonden, om die stad te bezetten, vóórdat de Franschen er zich van meester zouden maken. Nadat Palm hierin was geslaagd, werd het krijgsvolk, dat men in Catalonië kon vrijmaken, ingescheept met bestemming naar Valencia, waar het aan wal gezet zou worden, om een legerkorps te vormen onder lord Peterborough.

Den 29en Mei vertrok de vloot naar Valencia, waar 't krijgsvolk ontscheepte; 800 Nederlandsche mariniers en ongeveer evenveel matrozen werden aan de landmilitie toegevoegd.

Alicante te veroveren stond nu op het krijgsplan. Deze stad was echter duchtig voorbereid en versterkt. Men besloot daarom eerst Carthagena aan te tasten. Zeven Britsche en drie Nederlandsche oorlogsschepen zeilden de haven van die plaats binnen, nadat de eisch tot overgave was afgewezen. 1100 mariniers begaven zich in sloepen en ander vaartuig naar den wal, om de stad te veroveren. Maar vóórdat zij voet aan wal hadden gezet, kwam een vaartuig, aan boord hebbende het stedelijke bestuur, hun tegemoet met de mededeeling, dat de stad zich aan Koning Karel onderwierp en zij zich als gijzelaars beschikbaar stelden. De landing ging derhalve niet door, vier schepen zeilden de haven binnen en 600 mariniers werden aangewezen als bezetting van de stad.

---

[1]) Wagenaar: Vaderl. Hist., dl XVII, blz. 267.
Europ. Mercurius 1705.
Jhr Mr J. C. de Jonge, dl III, blz. 683, 684.
J. J. Backer Dirks, dl I, blz. 778, 779.

[2]) Merkwaardig is de navolgende inschrijving in het Ned. Herv. doopboek van Ameide-Tienhoven, waaruit men een indruk krijgt van de positie, waarin het gezin van een toenmalig marinier, die voor 't lieve vaderland ten strijde trok, achterbleef: „Gedoopt 12 April 1705, kind: Joost. Vader: Jacobus Joosten, soldaet onder het regiment mariniers v. d. Colonnel Palm. Moeder: Cecilia Jans, bedelende bij de huijsen; is bij absentie van haar man in Tienhoven in de kraam bevallen . . ."

Zes dagen later vertrok de rest van de vloot naar Alicante. Na aankomst voor die stad zou een expeditiekorps haar van de landzijde, de vloot van de zeezijde aanvallen. Toen echter de vloot den 7en Juli voor de stad ten anker kwam, was van het verwachte troepencontingent nog niets te bespeuren. Daar de bevelhebber van de stad op den eisch tot overgave een weigerend antwoord zond, moest dus de komst van dit krijgsvolk worden afgewacht. Eerst den 20en kwam het opdagen ter sterkte van 1300 man en wat gewapende landlieden. De bevelhebber, de Engelsche brigadier Gorges kon echter met deze geringe strijdmacht niets tegen een versterkte stad beginnen. Hij kreeg daarom 800 Nederlandsche mariniers en ongeveer evenveel matrozen als versterking. De matrozen werden aangevoerd door den kapitein ter zee Jozef Willem van Ghent, zoon van den bij Solebay gesneuvelden admiraal en eersten kolonel der mariniers. Bovendien voorzag de vloot hem van geschut, krijgsbehoeften en konstabelspersoneel.
Na elf dagen bevond de strijdmacht zich in de nabijheid van de stad en werd met het geregeld beleg een begin gemaakt. Terwijl de oorlogschepen de stad naderden, rukten de mariniers, matrozen en soldaten van de landzijde op. Van de walbatterijen des vijands werd weinig schade ondervonden. Den 2en Augustus waren onze schepen in linie gerangeerd en voerden zij een hevig bombardement uit, zoodat de vijandelijke batterijen spoedig tot zwijgen werden gebracht. De volgende dagen werd de beschieting voortgezet en als voorbereiding tot den algemeenen storm naderden onze schepen zoo dicht mogelijk den wal, terwijl het landleger in evenredig tempo volgde. Den 8en Augustus zou de algemeene stormaanval plaats hebben. Als die dag aanbreekt en de admiraalsvlaggen van de vice-admiraals Leake en Van Wassenaer op de oorlogschepen in top worden geheschen, brandt het geschut op de stad los en tot 10 uur in den morgen dondert het voort, totdat op drie plaatsen bres in de stadswallen is geschoten. Intusschen drijft van de landzijde het krijgsvolk der bondgenooten de naar het kasteel vluchtende vijanden voor zich uit. De vlootvoogden achten het oogenblik nu gunstig, ~~om~~ ook van de zeezijde een aanval te wagen. Op het daartoe gegeven sein roeit het zeevolk in sloepen en booten naar den wal, waar het den vijand verdrijft. Er blijft nu nog over het laatste bolwerk, het kasteel te veroveren, dat nu wordt belegerd. Eerst den 6en September wordt zijn dappere bezetting wegens watergebrek genoodzaakt te capituleeren. Een week later vertrok de vloot, om Yvica en Majorca aan 't gezag van Koning Karel te gaan onderwerpen. Te voren waren eenige der zwaarste Britsche en Nederlandsche linieschepen huiswaarts gezonden. Voor laatstgenoemde onderneming, die spoedig slaagde, werd geen wapengeweld vereischt.
Toen onze vloot kort daarop zich van de Britsche afscheidde en koers naar 't vaderland zette, bleven de twee regimenten mariniers nog ingedeeld bij de Staatsche militie in Spanje en Portugal. Zij worden slechts bij enkele wapenfeiten afzonderlijk vermeld. Kort nadat de Franschen het beleg voor Barcelona hadden opgeheven, lag het regiment De St. Amant in Gironna en dat van Adam Palm in Lerida. De rest van de krijgsmacht der bondgenooten was verdeeld over Madrid (waarheen Koning Karel zich begaf, voorafgegaan door lord Peterborough met 6500 man), Barcelona (2650 man), Gironna (3100 man, waaronder het regiment De St. Amant), Lerida (850 man, meerendeels van het regiment Palm) en Tortosa (500 man).[1]
Het Portugeesche leger, aangevuld met Britsche en Nederlandsche hulptroepen, was intusschen met succes opgetreden en tot dicht bij Madrid genaderd. Den 2en Juli 1706 werd Karel III in de hoofdstad tot wettig Koning van Spanje uitgeroepen.
Het duurde echter niet lang, of dit aanvankelijke succes van dezen pretendent werd door Lodewijk XIV's kleinzoon Philipsvan Anjou met behulp van het Spaansche volk tenietgedaan, want het leger der bondgenooten werd door de Franschen genoodzaakt, ~~om~~ Madrid te ontruimen. Het trok terug in de richting van Valencia, om daar de winterkwartieren te betrekken. Nu deed den 4en September Koning Philips zijn intrede in Madrid.
In 't laatst van 1706 overleed de brigadier Adam Palm en werd als regimentscommandant opgevolgd door Lodewijk baron de Leefdael. De beide mariniersregimenten lagen nu in garnizoen te Zaragoza, op welke stad een aanval der Franschen en Spanjaarden mislukte. Maar het gevaar voor een nieuwen aanval bleef dreigen. Er stonden nog 2500 man te velde onder den Franschen ridder Du Pons, om

[1]) De Nederlandsche mariniers van 1665 tot 1900 door J. R. J. P. Cambier, blz. 99.

eenige kleine plaatsen te verontrusten. Een groot deel van het garnizoen van Zaragoza, waaronder de regimenten De St. Amant en De Leefdael rukte nu uit, om dezen vijand op te zoeken en te verslaan (15 December). Hij werd aangetroffen bij het riviertje Biel, dat stroomde in een défilee tusschen de Ebro en de Exea. Het riviertje was sterk gezwollen en kon niet worden overgetrokken. Hier ontbrandde een felle strijd, welke langen tijd onbeslist bleef. Maar ten slotte behaalden de Hollanders, die met groote onstuimigheid aanvielen en den vijand in 't riviertje joegen, de overwinning. Vele vijanden verdronken, anderen werden deels afgesneden, deels gevangen genomen. Meer dan duizend lijken lieten zij op het slagveld achter.

In het daaropvolgende jaar keerden de kansen der krijgsverrichtingen echter ten gunste van de tegenpartij.

Een Portugeesch-Britsch-Nederlandsch leger, sterk 42 bataljons voetvolk en 53 eskadrons ruiterij, onder de bevelen van den markies Del Minas en lord Galloway, trok in April 1707 den vijand tegemoet, om hem te beletten de provincie Valencia binnen te vallen. Dit leger, in totaal sterk 11.000 man voetvolk en 4500 ruiters, was uit verschillende garnizoenen samengetrokken.[1]) In den namiddag van den 24en April stiet men op een Fransch-Spaansch leger, dat in slagorde geschaard stond in de vlakte van Almanza. Het centrum der bondgenooten, dat uit Britsche en Hollandsche troepen bestond, wierp de Spanjaarden terug, maar de Portugeezen werden door de Franschen verslagen, die nu de Spanjaarden te hulp konden komen. Het gevecht was lang en bloedig, maar de bondgenooten werden ten slotte verslagen. Zij trokken in tamelijk goede orde terug en werden in verschillende steden en kasteelen als bezetting gelegd.

Blijkens een missive van den Raad van State aan de Staten-Generaal, dd. 24 September 1710, hadden de Nederlandsche mariniers zich bij die krijgsverrichtingen goed gedragen. Deze missive was voortgevloeid uit een request door De St. Amant aan den Raad van State ingezonden, waarin hij voor zich en zijn onderhebbenden verzocht de afzonderlijke geldelijke toelage te mogen ontvangen, welke wegens de duurte der levensmiddelen en het verlies op den wisselkoers was toegekend aan de Nederlandsche landmilitie in Spanje. Ook toen werden de mariniers, als zij aan den wal waren gedetacheerd, behandeld als in de negentiende eeuw. Het marinebestuur beschouwde hen dan als landmacht en het legerbestuur als marine, met het gevolg, dat hun belangen tusschen schip en kade terecht kwamen, om het in marinetermen uit te drukken.[2]) De Raad van State zond daarop het reeds aangehaalde antwoord, waarin de billijkheid van 't verzoek werd erkend. Ook werd daarin gewezen op het recht, dat de mariniers hadden, vooral wegens hun gedrag bij Almanza, ~~om~~ niet bij de landmilitie achter te staan.

Omstreeks dezen tijd sloeg de vijand het beleg voor Lerida, gelegen aan de Segre, zijrivier van de Ebro. Het was in den regentijd, de rivieren traden buiten de oevers en de wegen werden onbruikbaar. Daarom kon 't geregelde beleg eerst den 2en October een aanvang nemen. Na een dag of tien was een vrij groote bres in den hoofdwal geschoten; des avonds bestormde een groote vijandelijke strijdmacht den bedekten weg en na een gevecht van twee uren nam zij stelling bij de bres. Het garnizoen 1500 man sterk zijnde, waaronder het mariniersregiment De Leefdael, slaagde er niet in, de aanvallers te verdrijven. Bij het aanbreken van den dag werd de stad bezet en geplunderd. De bevelhebber der Franschen en Spanjaarden, de hertog van Orleans, sloeg daarna het beleg voor 't kasteel, waarbinnen de verdedigers zich hadden teruggetrokken, terwijl intusschen de bondgenooten onder lord Galloway tot ontzet der stad in aantocht waren. Hoewel de bezetting zich dapper verdedigde, werden den 1en November de buitenwerken van het kasteel door den vijand vermeesterd. Toen legde deze een mijn onder den muur, nadat reeds verscheidene bressen in 't bastion en het kasteel waren geschoten. Ten gevolge van den hoogen waterstand van de rivier en het bezet houden van alle overgangspunten door den vijand, kon Galloway met zijn leger niets tot ontzet van het kasteel beginnen. De bevelhebber van deze sterkte liet daarom de chamade slaan en droeg den kolonel De Leefdael op, ~~om~~ de onderhandelingen over de capitulatie te voeren. Er werd vrije aftocht voor

[1]) Men kan hieruit afleiden, hoe zwak de bataljons en eskadrons waren.

[2]) Eerst in 1907 bij de reorganisatie van 14 Augustus van dat jaar kwam aan dien toestand definitief een einde, echter weer ten koste van het organisatorisch korpsverband, waar van weinig overbleef.

't garnizoen bedongen, dat daarop met slaande trom en vliegende vaandels uittrok en zich begaf naar het leger onder lord Galloway.[1])

Het beleg van Toulon van 11 Juli tot 21 Augustus (1707) liep ook al op een mislukking uit. Het keizerlijke en Piemonteesche leger onder Prins Eugenius en den Hertog van Savoye was uit Italië opgerukt. Tijdens dezen marsch moest de rivier de Var worden overgetrokken. Aan de monding van deze rivier hadden drie Britsche fregatten en een Nederlandsch post gevat tegenover een vijandelijke verschansing, die door 3500 man werd verdedigd. Terwijl de oorlogschepen hierop vuurden, voerden de in sloepen gezeten mariniërs een schijnlanding uit, terwijl intusschen het leger der bondgenooten ongehinderd hooger op over de rivier trok (11 Juli). Kort daarna werd Toulon van de zeezijde door de Britsch-Nederlandsche vloot belegerd, welke laatste 15 linieschepen, 1 fregat, 2 bombardeergaljoten, 2 branders, 1 hospitaalschip en 3 behoefteschepen telde. De stad Hyères werd bezet. De schepelingen brachten zwaar scheepsgeschut aan wal en veroverden enkele forten. Echter wilde het beleg aan de landzijde niet vlotten en na een met succes bekroonden uitval der belegerden, moest het beleg den 21en Augustus worden opgebroken. Terwijl de vloot het bombardement op de stad voortzette, trok het leger ongehinderd af.

In 1710 werden de krijgskansen van Koning Karel weer eens gunstig, toen hij een beslissende overwinning behaalde bij Zaragoza, welke hem weer in 't bezit stelde van Arragon, Castilië, Madrid en Toledo. Andermaal trok hij zegevierend de hoofdstad binnen, terwijl het leger der bondgenooten, waaronder het mariniersregiment De St Amant, zich nedersloeg in de nabijheid van de stad, waar het ongeveer anderhalve maand is gebleven.

Philips van Anjou nu, die naar Vittoria was uitgeweken, verzamelde daar de uiteengeslagen resten van zijn leger, dat bovendien nog uit talrijke garnizoenen werd versterkt, hetgeen de vijandelijke macht weldra tot op 16.000 man deed aangroeien. De bondgenooten daarentegen, gekampeerd in de dorre omgeving van Madrid, konden in de Castiliaansche steppen geen voldoenden leeftocht vinden. Karel III vertrok daarom naar Barcelona en het leger der bondgenooten naar Arragon, om daar de winterkwartieren te betrekken. Een en ander had in 't begin van December 1710 plaats. Het terugtrekkende leger der bondgenooten was verdeeld in drie marschcolonnes. Een dezer, bestaande uit het Britsche troepencontingent, met uitzondering van een regiment dragonders en een regiment voetvolk, welke bij de overige twee colonnes waren ingedeeld, had een weg ingeslagen, links van de marschrichting, om brood, gerst en stroo in de dorpen te requireeren. Te Brihuega aangekomen, werd deze colonne door 4000 Spaansche ruiters omsingeld, weldra gevolgd door het geheele vijandelijke leger, en zat zij als een rat in den val. Toen de opperbevelhebber, de generaal graaf Van Starrenberg, die bericht had ontvangen van de insluiting van Brihuega, in den avond van den 10en December bij die stad aankwam, was het reeds te laat, want Stanhope, de bevelhebber van de stad, had zich reeds overgegeven. Starrenberg, onkundig van dit feit, trof den vijand in slagorde geschaard, aan in de vlakte van Brihuega. Terwijl hij zijn leger liet opmarcheeren, liet hij de vijandelijke linie door zijn artillerie beschieten. Toen zijn krijgsvolk in bataille was geschaard, werd te half vier in den namiddag zijn linkervleugel door den vijand aangevallen en overhoop geworpen. Slechts een groot carré, gevormd uit twee bataljons Nederlandsche mariniers en twee vreemde bataljons, hield stand.

Nu rukte Starrenberg met het centrum en den rechtervleugel voorwaarts en dreef de Spanjaarden op de vlucht. Met zware verliezen werd de vijand tot over de rivier Tajuna teruggeslagen, waarbij de bondgenooten zijn geschut, een gedeelte van de bagage en verscheidene vaandels en standaards buit maakten. De bondgenooten zagen nu van de vervolging af en brachten den nacht op 't slagveld door.

Eerst toen vernam Starrenberg, dat de generaal Stanhope met zijn geheele legerafdeeling en de bezetting van Brihuega door den vijand was gevangen genomen. Evenwel het leger der bondgenooten leed gebrek aan allerlei behoeften en werd daardoor genoodzaakt den terugmarsch te

---

[1]) Europeesche Mercurius 1707.
C. P. de Vooght van Rijnevelt: Historie van den Oorlog in Spanje en Portugal van 1704—1713.

aanvaarden. Het geschut moest in den steek worden gelaten, nadat het was vernageld en de affuiten verbrand, omdat men over onvoldoende rij- en lastdieren beschikte.
De St Amant was evenals de generaal Belcastel, die de noodlottige colonne had aangevoerd, gevangen genomen. Hij was bovendien zwaar gewond en ook zijn regiment had zware verliezen geleden.[1]) Daar zijn naam later met die van de kapiteins der mariniers Charles Mathurin de St Amant, Jacob Hardemee Palm en van den luitenant Jacob Palm[2]) nog voorkomt op den Staat van Oorlog kan de vermelding van hem onder de bij Brihuega gesneuvelden als onjuist worden aangemerkt.
Gelijk aan de namen Chatham, Seneffe en West-Indië op het vaandel van het Korps Mariniers respectievelijk de roemrijke namen zijn verbonden van Willem Joseph baron van Ghent, François Palm, jonker Pieter de Montigny de Glarges en Louis Henry Fourgeoud, zoo wekt de naam Spanje, welke op dat vaandel voorkomt, de herinnering op aan de grootste figuur uit de krijgsverrichtingen der Nederlandsche mariniers in Spanje: Philippe de St Amant.[3])
Zware verliezen hadden de regimenten mariniers in Spanje geleden. In 1708 was het regiment De St Amant van 1200 tot 792 man in sterkte teruggeloopen. Ook het tweede regiment was sterk gedund; het overschot ervan werd gebruikt, om de gaten in het regiment De St Amant te stoppen en de kolonel De Leefdael werd met zijn officieren naar Nederland gezonden, om een nieuw regiment aan te werven. In 1711 was het regiment De St Amant opnieuw dermate in sterkte teruggeloopen, dat het door den bevelhebber der Staatsche militie werd opgelost in een regiment landmilitie. Hetzelfde schijnt ook te zijn geschied met het regiment De Leefdael, want onder de troepen, die in 1713 naar het vaderland terugkeerden, wordt van mariniers niet afzonderlijk gewag gemaakt.
Het aandeel der mariniers aan de krijgsverrichtingen, welke in de Spaansche Nederlanden voorvielen, verdient nauwelijks vermelding. Mochten er al zeesoldaten aan hebben deelgenomen, dan is het in kleinen getale geweest. Ik heb nergens eenige vermelding omtrent hen kunnen ontdekken. Wel wordt hun generaal, baron De Sparre, vaak genoemd, die na de eerste krijgsverrichtingen in Spanje daar niet meer gedebarkeerd is geweest, doch met het eskader is teruggekeerd naar 't vaderland, waar hem een commando over Staatsche militie werd opgedragen, dat opereerde in de Spaansche Nederlanden. Ook hier was de luitenant der mariniers Govert de Vooght, die zich bij S. Catherina in Spanje had onderscheiden, zijn adjudant. Bovendien wordt bij de krijgsverrichtingen in de Spaansche Nederlanden genoemd de brigadier der mariniers Van Schratenbagh, die in 1705 weer deelnam aan de verovering van Barcelona.
In 1711 stierf Josef Leopold I, Keizer van Duitschland. Karel van Oostenrijk werd door de Keurvorsten tot zijn opvolger gekozen. Engeland voelde er nu weinig voor, om Karel tevens als Koning van Spanje te handhaven, het Oostenrijksche huis zou dan weer te machtig worden. In October van hetzelfde jaar werden daarom Engeland en Frankrijk het eens over de vredesvoorwaarden.
Vanaf dat oogenblik liet Engeland feitelijk zijn bondgenooten in den steek.[4]) De Keizer was nog weinig tot vrede geneigd. Heinsius en de zijnen stonden nu voor een dilemma. Doorvechten met de Keizerlijken? Bij Denain leed het Keizerlijk-Nederlandsche leger een nederlaag. De trouw aan Albion was den raadpensionaris wel duur te staan gekomen. Had hij in 1710 de door Lodewijk XIV aangeboden hand maar aangenomen, toen de Franschen na de zware nederlagen (Höchstadt 1704, Ramillies 1706 en Turijn 1706, behalve die van hun vloot) vredesaanbiedingen hadden gedaan aan de Staten, waarbij o.m. afstand van alle aanspraken op de Spaansche monarchie! Nu was het Engeland, dat de voordeelen in de wacht sleepte, terwijl de Staten alleen maar gepaaid werden met de

[1]) Europeesche Mercurius 1711.
[2]) De familie Palm is dus in een roemrijk tijdperk van de korpsgeschiedenis door velen harer zonen in het officierscorps der mariniers vertegenwoordigd geweest.
[3]) Zie: „Aanteekeningen en verbeteringen op het in 1906 door het Historisch Genootschap uitgegeven register op de Journalen van Constantijn Huygens den zoon", bijeenverzameld door Jhr Mr J. H. Hora Siccama, blz. 15. Hij was in 1673 adjudant van den generaal der artillerie Willem graaf v. Hoorn. Hij was eigenaar van het huis „Moerenburgh", „met de Landerijen daertoe behoorende, een quartier uyrs van Tilburgh". In de kerk te Schrijndel (N.-Br.) hingen voorheen de wapenborden, elk met acht kwartieren van den „hoog edele welgebooren Heer Philip Claude Touroud de St Amand, Generaal-Majoor, Collonel en Capiteyn van de infenterie ten dienste van de Hoog Moog. Heeren Staten-Generael der Vereenigde Nederlanden, obiit den 31 Juli 1717."
[4]) Dr I. H. Gosses en Dr N. Japikse: Staatk. Gesch. van Nederland, blz. 604.

toezegging, dat de vredesonderhandelingen in de Republiek zouden worden gevoerd (van Januari 1712 tot April 1713 te Utrecht). Engeland behield Gibraltar, belangrijke uitbreiding van bezit in Noord-Amerika en een voordeelig verdrag, betrekking hebbende op den slavenhandel.
De Republiek haalde maar een mageren oogst binnen, gelet op het belangrijke aandeel, dat zij aan de krijgsverrichtingen had genomen. „On traitera de la paix chez vous, pour vous, sans vous" had een der Fransche gezanten terecht gezegd.[1])
De wensch van Willem III, de verdeeling van het Spaansche rijk, was evenwel in vervulling gegaan. Philips van Anjou bleef Koning onder den naam Philips V, de Italiaansche bezittingen kwamen op Sicilië na, dat aan Savoye werd toegewezen, aan Oostenrijk. Dat de oppermacht van Frankrijk nu gebroken was, was ook een Nederlandsch belang, hetwelk zonder de hulp van Engeland nooit te verwezenlijken zou zijn geweest. Dit neemt echter niet weg, dat dit belang wellicht beter zou zijn gediend, indien de strijd drie jaren eerder door de Republiek zou zijn gestaakt. De vrede werd geteekend in April 1713, die tusschen de Republiek en Spanje eerst in 1714.

Philip Claude Touroud de St Amand

(Naar de schilderij berustend in het kasteel Nijenrode te Diepenveen)

[1]) Dr Gosses en Dr Japikse: Staatkundige Geschiedenis van Nederland, blz. 605.
Journael of dagelyxe annotitie vant gene ontrend de vredehandel tot Utrecht de Heeren daer toe den 16 December 1711 van stadswege gecommitteert, is voorgekomen, van mr. Everard Harskamp, secretaris der stad Utrecht in de Berigten v.h. Historisch Genootschap te Utrecht, derde deel, tweede stuk 1851, medegedeeld door Dr P. N. Visscher.

VAN DEN VREDE VAN UTRECHT TOT AAN DE GEBOORTE VAN HET KONINKRIJK DER VEREENIGDE NEDERLANDEN

In het beknopte leerboek voor de adelborsten bij het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord omtrent de geschiedenis van het zeewezen door Jan Brouwer, vond ik een rake schets van den toestand van de zeemacht na den Spaanschen Successie-oorlog. Hij zegt nl. „Leidden de omstandigheden er al toe, dat de Nederlandsche zeemacht in de 18e eeuw een veel bescheidener plaats moest innemen dan in de 17e, het snelle verval, waardoor zij in betrekkelijk korten tijd zonk tot volslagen onbeduidendheid, vond grootendeels zijn oorzaken in binnenlandsche toestanden en moet daarom worden geweten aan de regenten, die in de 18e eeuw de Republiek bestuurden, of liever exploiteerden."[1]) Deze uitspraak moge mijn lezers nog vaak te binnen schieten in het vervolg van deze Korpsgeschiedenis bij de beoordeeling van het beleid van de regeering en van de bewindvoerders en Societeitsbesturen onzer overzeesche bezittingen[2]). Bedenkt dan, waarde lezers, hoe groot de moeilijkheden waren, waarmede de militaire bevelhebbers van zee- en landmacht te kampen hadden, wanneer zij op eenige expeditie, hetzij ter zee of te land, werden uitgezonden. Uw bewondering en waardeering voor hetgeen zij met een chronisch tekort aan krijgsbehoeften en personeel nog wisten te bereiken, zal er slechts door stijgen.
Inderdaad, de vloot, die bij Solebay, Schooneveld en Kijkduin de vereenigde zeemachten van twee groote koninkrijken van de zee had verjaagd, zou thans zelfs niet meer in staat zijn, ~~om~~ de Barbarijsche roofstaten in bedwang te houden. De vrede met die staten zou niet met de wapenen worden gesloten maar door onderhandelingen, die een beschaming waren voor der Staten prestige!
Omtrent de mariniers is er dan ook in 't volgende tijdperk niets vermeldenswaard. In de papieren van den secretaris van het Collegie ter Admiraliteit van de Maze, Van der Heim, vindt men, dat omstreeks het jaar 1740 er nog één regiment mariniers, — overblijfsel van de regimenten uit den Spaanschen Successie-oorlog, — bestaan heeft, waarover de kolonel Berchem het bevel voerde. Alle manschappen van dit regiment waren grenadiers. Het was het voormalige regiment De Leefdael.
Over de door deze regimenten verrichte diensten valt niets van beteekenis te vermelden. Evenmin levert de Oostenrijksche successie-oorlog (1740—1748) stof voor de geschiedenis der mariniers. De Vrede van Aken, aldus Jan Brouwer, „maakte een einde aan die jammerlijke vertooning van maritieme machteloosheid, die in de geschiedenis den naam draagt van Oostenrijkschen Successie-oorlog."
Toen in 1763 een opstand uitbrak onder de negerslaven in onze kolonie Rio de Berbice, werd, nadat op den 23en Juli van dat jaar op verzoek van de directeuren der Societeit van Berbice twee fregatten en een snaauw derwaarts waren vertrokken[3]), op voorstel van den Hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel, voogd over den minderjarigen Stadhouder Willem V, een nieuw regiment opgericht, ten einde als expeditiekorps naar die kolonie te worden uitgezonden.[4]) Het regiment stond onder het bevel

[1]) J. Brouwer, dl III, De zeemacht in de oorlogen, in verbond met Engeland tegen Frankrijk, blz. 119.
[2]) Zie ook dl III.
[3]) Journaal, gehouden gedurende de Expeditie tegens de Rebellen Slaven der Colonie Berbice, van den kapitein ter zee Haringman. Algem. Rijksarchief, Admiraliteit No. 2985.
[4]) Res. v. H.Ho.Mog. dd. 11 Juli 1763. Zie dl III van mijn Korpsgeschiedenis.

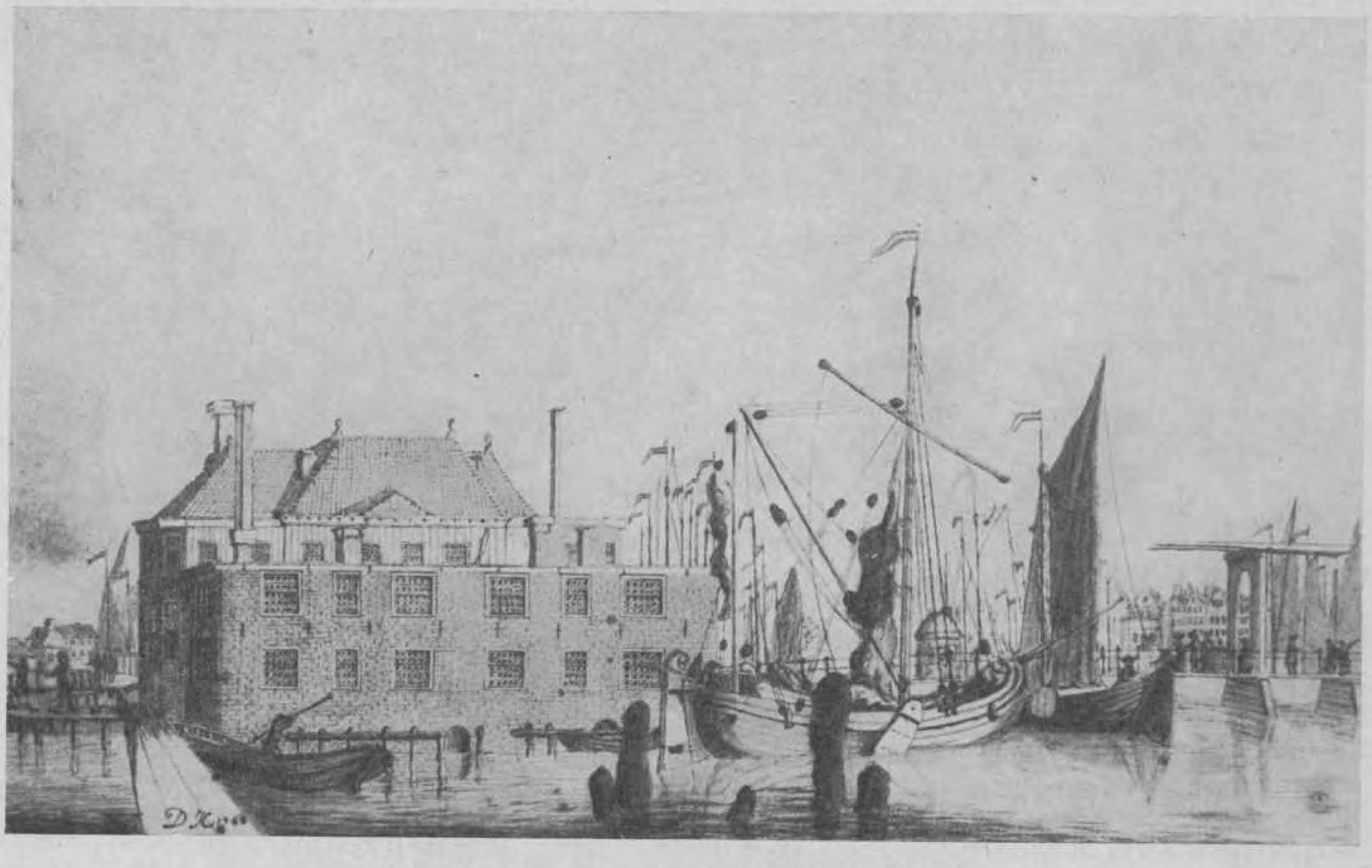

De mariniersk azerne aan het Kadijksplein te Amsterdam

Gewasschen penteekening 26 x 15½ cm, gedateerd 1768, gesigneerd D.K.

van den op 23 Juli 1763 tot kolonel bevorderden luitenant-kolonel Jan Marius de Salve. Het bestond uit vrijwilligers, verdeeld in 2 bataljons, elk van 6 compagnieën, in totaal uit 50 officieren, 73 sergeanten en korporaals, 12 tamboers en 468 manschappen, zoomede 60 kanonniers en timmerlieden, die over de compagnieën waren verdeeld.
Ondanks de dringende noodkreten van den gouverneur Van Hoogenheim van die kolonie, verliepen er ruim drie maanden met de organisatie van dit regiment, zoodat eerst den 6en November 1763 de schepen, waarop het was geëmbarkeerd, de reede van Texel verlieten. Op den 1en Januari 1764 kwam het regiment aan voor de monding van de Berbice-rivier als redder in den nood, want de troepen en de bemanningen der schepen waren afgemat en hadden vooral door het moordend klimaat zware verliezen geleden. Kolonel De Salve slaagde er spoedig in de rebellen den genadeslag toe te dienen.[1]) Den 2en October 1764, toen de rust in de kolonie was teruggekeerd, kon het regiment zich weer voor de thuisreis inschepen. Op grond van de goede diensten aan den lande bewezen, werd het korps na terugkeer in het vaderland, als regiment mariniers in dienst gehouden, voorloopig bestemd voor de garnizoenen Terneuzen en Sluis.[2]) Het bevel bleef opgedragen aan De Salve[3]), die den 26en Mei 1766 werd bevorderd tot generaal-majoor. De majoor der mariniers Louis Henry Fourgeoud, die met een compagnie in de kolonie was achtergebleven, volgde den 18en Augustus 1765 met de rest van het regiment. In de resolutie, waarbij het regiment wordt gehandhaafd, wordt zijn taak afgebakend tot het doen van expeditiën over zee, terwijl het tevens detachementen moet afstaan aan de schepen van oorlog.

---

[1]) Zie dl III, waarin uitvoerige beschrijving.

[2]) Nederl. Jaerboeken 1764, blz. 952—961. Res. dd. 1 December 1765.

[3]) Hij overleed 12 September 1768 en werd 21 September d.a.v. opgevolgd door R. Douglas, die 22 Juni 1779 tot generaal-majoor en 10 Januari 1794 tot luitenant-generaal werd bevorderd. Ook Douglas had in West-Indië gediend.

Frontplaat van de muts van den marinier-grenadier (1740)

Schets vervaardigd door den kolonel der Mariniers F. Lugt

Minder gemakkelijk werd de taak van den evengenoemden Fourgeoud, toen in 1772 een negeropstand was uitgebroken in de kolonie Suriname en op voorstel van Stadhouder Willem V een tweede regiment mariniers, onderverdeeld in twee bataljons, elk van één grenadier- en zes musketiercompagnieën, werd opgericht.[1])

In Suriname was nl. de opstandige beweging te ver doorgewoekerd, om in een handomdraai de rust te kunnen herstellen. Het slappe bestuursbeleid en het inferieure gehalte der Societeitstroepen hadden aan dien toestand vooral voedsel gegeven. Toen Fourgeoud, inmiddels tot kolonel bevorderd, met een te geringe macht in de kolonie aankwam, was er voor hem geen andere weg, dan stelselmatig den rebellen het bestaan in de kolonie ondraaglijk te maken door hun nederzettingen en kostgronden te verwoesten en hun geen oogenblik rust te gunnen. Het is een langdurige en voor de troepen wegens het klimaat en het zware terrein moordend werk geworden, dat tot 1777 heeft geduurd. Het grootste gedeelte van het expeditiekorps is aan de gevolgen van het klimaat, de vermoeienissen en ontberingen bezweken. De kolonel Fourgeoud, die de zestig jaren naderde en die een bewonderenswaardig voorbeeld van moed, volharding en uithoudingsvermogen aan den dag heeft gelegd, had bovendien nog te kampen met de weifelmoedigheid van het Societeitsbestuur en het ongeduld en de laksheid van de hooge regeering, die blijkbaar van hem heeft verwacht, dat hij met een klein expeditiekorps in korten tijd de rust in de kolonie zou herstellen. Het heeft hem de grootste moeite gekost, om periodiek de aflossingen uitgezonden te krijgen ter aanvulling van de groote verliezen aan dooden en zieken.[2])

De regimenten De Salve en Fourgeoud bleven tot 1795 voorkomen op de Staten van Oorlog[3]) als mariniers. In laatstgenoemd jaar werd het oorspronkelijke Fourgeoud-regiment, dat toen werd gecommandeerd door den kolonel L. L. Westerloo, samengevoegd met de infanterie-regimenten „Erfprins" (Oranje-Nassau 3e regiment), „Van Wilcke", „Hessen-Darmstadt" en „Von Dopff" tot de 3e Halve Brigade.

Het Douglas-regiment (oorspronkelijk „De Salve") werd met de infanterie-regimenten „Oranje",

---

[1]) Narrative of a five year's expedition against the revolted negroes of Surinam in Guiana on the wild coast of South-America from the year 1772 to 1777, by Gabriel Stedman.
Algem. Rijksarchief, Verspreide West-Indische stukken No. 714.
Nederl. Jaerboeken 1773—1777.
Zie dl III van mijn Korpsgeschiedenis.

[2]) Zie de briefwisseling in de bijlagen van dl III. De lezers, die de weinige aantrekkelijkheid van die langdradige lectuur op den koop toe willen nemen, zullen daarin wel een juisten kijk opdoen op de toestanden en de mentaliteit in regeerende kringen. De zeemacht was in die jaren nog slechts een schaduw van wat zij te voren was geweest.

[3]) De lezers, die zich zullen verwonderen, dat de mariniers toen weer op de Staten van Oorlog voorkwamen, moge ik er op attent maken, dat zij toen weer dienst deden bij de Staatsche troepen.

„Gelderland", „Oranje-Friesland", „De Schepper", „De Petit" en „Thouars", samengevoegd tot de 4e Halve Brigade.
Voor zooverre zij geen dienst verrichtten in de koloniën, waren zij verdeeld over verschillende garnizoenen, o.a. 's-Hertogenbosch, Gorinchem, Harderwijk, Hattem en Elburg. Het is niet gebleken, dat deze mariniers uit de soldaten van de oorlogschepen zijn gekozen, doch alleen, dat zij voor den dienst in West-Indië zijn bestemd geweest en het zich in Nederland bevindend contingent in verschillende plaatsen garnizoensdienst heeft verricht. Tusschen deze mariniers en de eigenlijke zeesoldaten van vóór 1764 en gedurende de tweede en derde Engelsche zee-oorlogen, is dan ook weinig overeenkomst, al droegen zij den naam van mariniers en al hebben zij dien naam, in 't algemeen gesproken, geen oneer aangedaan.
In de geheele korpsgeschiedenis doet zich het verschijnsel voor, dat zoodra de oorlogsvloot een belangrijke vermindering onderging, men, voor zooverre de mariniers niet geheel werden afgedankt, van de oorspronkelijke bestemming van de zeesoldaten, welke bij de oprichters Johan de Witt en Michiel Adr.z. de Ruyter heeft voorgezeten, ging afwijken en andere bestemmingen voor het korps zocht. Was die taak, b.v. een expeditie over zee naar een kolonie, volbracht, dan wist men met de teruggekeerde mariniers eigenlijk geen weg. Had de vloot op dat oogenblik geen behoefte aan meer krijgsvolk, dan hevelde men die regimenten eenvoudig over naar de landmacht, gelijk met de regimenten Douglas en Westerloo geschiedde, of wel, men dankte ze af.
Op de vloot werden de noodige soldaten intusschen weer uit de landmilitie getrokken en door aanwerving op den voet als bij de matrozenwerving, aangevuld. De „Generale Instructie voor den dienst ter zee" van 13 Juli 1774 behelsde o.m. verschillende bepalingen, die betrekking hadden op de zeesoldaten. Zij stonden onder de bevelen van commandeurs of luitenants de marine, die, indien zij hiervoor bekwaam werden geacht, ook zeeofficier konden worden.
Bij de inscheping eener compagnie werd het aantal soldaten volgens het charter van het schip aangevuld. Op groote schepen werd een luitenant de marine geplaatst, op de overige een commandeur, die in rang één trap lager was. De chef der zeesoldaten stond rechtstreeks onder den commandant van het schip. Hij voerde het bevel over zijn detachement en de met het geweer bewapende matrozen, die onder zijn leiding werden geoefend, was verantwoordelijk voor de krijgstucht in zijn detachement en had te zorgen, dat de militaire wachten en posten behoorlijk werden bezet. Hij moest de zeesoldaten, zoowel als de met het geweer bewapende matrozen onderrichten in het behoorlijk marcheeren. In het gevecht commandeerde hij de geweerdragenden en plaatste de stoutmoedigste schutters en grenadiers (handgranaatwerpers) in de marsen, om als scherpschutters dienst te doen en met handgranaten te werpen. De sterkte der detachementen wisselde af van 42 tot 97 man, al naar gelang het charter van het schip, waartoe zij behoorden.
Den 20en December 1780 werd de Republiek betrokken in den oorlog tusschen Engeland en Frankrijk, welke was voortgevloeid uit den in 1773 uitgebroken opstand der Noordamerikaansche koloniën. De opstandelingen vonden nl. steun bij Frankrijk. De Republiek, hoewel sympathiek gezind jegens hen, wenschte neutraal te blijven, maar beschikte niet over voldoende machtsmiddelen, om die neutraliteit te handhaven, zoodat de opstandelingen, vooral vanaf het eiland St. Eustatius (Westindische Antillen; bgn. „the Golden Rock") behoorende aan de West-Indische Compagnie, van krijgsvoorraden werden voorzien. Het met Rusland, Zweden en Denemarken (de landen, die het meest van 't Britsche dominium maris hadden te verduren) gesloten verbond van gewapende neutraliteit, werkte als olie op het vuur bij de Britten en werd noodlottig voor de Republiek. Wat met sluikhandel was verdiend, ging meer dan dubbel verloren, toen een paar honderd bij het uitbreken van den oorlog op thuisreis zijnde Nederlandsche koopvaarders door de Britten werden opgebracht en in beslag genomen. Ook Demerary en Berbice gingen voor ons verloren. Van het door den Raad van State in April 1781 ingediende voorstel, ~~om~~ een korps mariniers van 6000 man op te richten, kwam niets tot uitvoering.[1])
Het eindeloos gekibbel der provinciën, de invloed van Amsterdam, dat niet het fiere Amsterdam

[1]) Wie er dieper op wil ingaan, moge ik verwijzen naar Leupe en Van Braam Houckgeest (De Geschiedenis der Mariniers van 1665 tot 1867, blz. 57) die uitvoerig zijn over dit onderwerp. Aangezien al die overwegingen en plannen ten slotte weer op niets uitliepen, zal ik den lezer deze onvruchtbare uitweiding besparen.

van 1672 meer was, en de onmacht van Willem V, om aan die geschillen een einde te maken, waren oorzaak, dat de reeds vanaf 1768 door dezen Stadhouder ingediende voorstellen tot versterking van de sedert den Spaanschen Successie-oorlog verwaarloosde vloot, van jaar tot jaar werden opgeschort en ten slotte niet in die mate tot uitvoering kwamen, dat, toen de vierde Engelsche zee-oorlog (1780—1784) uitbrak, de vloot voldoende was voorbereid. In dezen oorlog wordt over de mariniers geen afzonderlijke melding gemaakt, althans levert het weinige, dat vermeld wordt, geen stof, om in dit bestek lang daarover uit te weiden.
Dat de mariniers aan dezen zee-oorlog hebben deelgenomen, staat echter vast. Hun aandeel in den zeeslag bij Doggersbank is bovendien van zoodanige beteekenis geoordeeld, dat het Hare Majesteit Koningin Wilhelmina heeft behaagd, dezen zeeslag nevens die van Chatham en Kijkduin op hun vaandel te doen vermelden. De Engelsche Rear-Admiral Ch. Ekins, die den zeeslag heeft medegemaakt, getuigt, dat, toen de Britsche schepen op de Nederlandsche vloot onder den schout-bij-nacht Zoutman afkwamen, zij daar lag, alsof zij ging paradeeren en de mariniers hun snaphanen zoo correct geschouderd hielden, alsof zij voor een wapenschouwing waren opgesteld. Pleit zulks niet voor de koelbloedigheid en de uitmuntende orde en tucht, waarmede de vijand werd afgewacht? Anderzijds was 't jammer, dat, toen de Engelsche bevelhebber Hyde Parker de fout beging, ~~om~~ met zijn schepen colonnegewijs tot op musketschootsafstand van de tegenpartij te naderen, de onzen aldus gelegenheid biedend, ~~om~~ het Britsche eskader enfileerend de volle laag toe te dienen, Zoutman deze kans liet voorbijgaan, zoodat Parker zich ongestraft in linie tegenover de onzen kon rangeeren en de eerste volle laag op de Hollanders kon doen losbranden, voordat deze in hun stramme parade-orde één schot hadden gelost.[1]) Deze koelbloedigheid der Hollandsche zeelieden en hun verdere houding gedurende den zeeslag heeft niettemin den vijand sterk geïmponeerd, toen na die ijzige stilte het geschut uit al hun vuurmonden losbrandde en de mariniers hun musketten even koelbloedig op hen gericht hielden, alsof zij op schietoefening waren uitgerukt, al mogen dan Engelsche critici Zoutman dankbaar zijn geweest voor zijn consideratie jegens Parker.[2])
Beide partijen hadden taktische fouten begaan, maar sedert den zeeslag van Malaga was Doggersbank de eerste, welke door de vloot der Republiek werd geleverd. De Britsche vloot was superieur aan geschut (490 stukken tegen 400 van de Nederlandsche), haar aanvoerders en zeelieden hadden grootere ervaring in den oorlog ter zee. Desondanks hadden Zoutman en Van Kinsbergen het bestaan, ~~om~~ den vijand, na ongeveer drie en een half uur met hem slaags te zijn geweest, den strijd het eerst te doen opgeven. Dit wapenfeit kan daarom worden vergeleken met de zeeslagen uit de dagen van Tromp en De Ruyter. Het was een opflikkering van den geest, die in dien lang vervlogen tijd op de vloot heerschte.
Het was dan ook begrijpelijk, dat de verbittering over de onmacht van de zoolang verwaarloosde en werkeloos gebleven vloot, welke in den lande heerschte, plaats maakte voor een enthousiasme[3]), dat niet bepaald evenredig was aan 't resultaat van den zeeslag. Want al was de eer van de vlag roemrijk gehandhaafd en 's vijands vloot duchtig gehavend, het doel van het uitloopen onzer vloot, nl. het convoyeeren der koopvaardijvloot naar de Oostzee en het thuisbrengen der in Noorsche havens zich bevindende Oost-Indiëvaarders, had Zoutman niet kunnen bereiken, terwijl de van Doggersbank teruggekeerde oorlogsschepen belangrijke en tijdroovende herstellingen moesten ondergaan, alvorens zij in staat zouden zijn, de zoo dringend gevraagde konvooien te verleenen.
Onder de officieren, die deelden in de vele belooningen, welke Stadhouder Willem V aan de helden van Doggersbank toekende, wordt genoemd de 1e luitenant der mariniers Johan Engelbert Frantzen van het mariniersregiment „Douglas" en detachementscommandant op de „Admiraal-Generaal",

---

[1]) Rear-Admiral Ch. Ekins: Naval battles from 1744 to the peace in 1814, critical reviewed and illustrated. Dl I, p. 117, London 1824.

[2]) Zie ook: Nieuwe en Nauwkeurige bijzonderheden aangaande het gevecht op de Doggersbank voorgevallen den 5 August 1781 te Amsterdam bij Johann Christoph de Roeder. Boekverkooper in de Moolensteeg tusschen de Zeedijk en Ouden-Zijds Agterburgwal.

[3]) Uit dit enthousiasme werd een instelling, de Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam, geboren, welke van groot nut voor onze zeevaart is geworden.

het schip van Van Kinsbergen. De onderscheiding bestond uit de zilveren Doggersbankmedaille.[1]) Kort daarna werd hij op grond van de door hem betoonde dapperheid bevorderd tot kapitein.
De oorlog met Engeland had tot gevolg, dat de Oost-Indische Compagnie aanzienlijk aan bloei en kracht had verloren. De Britten hadden belangrijke bezittingen op haar veroverd en vele rijk beladen schepen van de Compagnie prijs gemaakt. De handel en scheepvaart waren dientengevolge gevoelig benadeeld. Het crediet en het aanzien der Compagnie waren belangrijk verminderd en haar gezag tegenover de inheemsche bevolking had gevoelig daaronder geleden. Gedurende haar meer dan honderdtachtigjarig bestaan had zij nooit de hulp van 't moederland ingeroepen, integendeel, dit had een groot deel van zijn welvaart aan de Compagnie te danken. Thans waren de tijden veranderd. Reeds in 't begin van den oorlog had de Compagnie het verzoek aan H.H.M. gericht, om een eskader van oorlogschepen naar Java te zenden, ten einde mede te werken tot de verdediging van haar bezittingen. De oorlogstoestand liet echter niet toe een scheepsmacht daarvoor af te zonderen. De Staten-Generaal bepaalden zich derhalve tot het verleenen van financieelen steun. De veroveringen van de bezittingen der Compagnie op Ceylon en aan de kust van Coromandel door de Britten gaf aanleiding, dat de Compagnie haar noodkreet, ditmaal rechtstreeks tot den Stadhouder, herhaalde. Gevraagd werd, ~~om~~ met spoed eenige oorlogschepen onder bevel van een vlagofficier of commandeur naar Oost-Indië te dirigeeren, om met de hulp van een Fransch eskader de verloren bezittingen, in het bijzonder Trinconomale op Ceylon, te heroveren. Van den bijstand der Franschen kwam niets, omdat zij met de Britten een wapenstilstand sloten tijdens het gereedmaken van het Nederlandsch eskader onder den commandeur Jacob Pieter van Braam.[2]) Deze kreeg toen een gewijzigde instructie, nl. om zich naar Kaap de Goede Hoop te begeven en daar nadere bevelen af te wachten. Den 14en Maart 1783 aanvaardde Van Braam de reis vanaf de reede van Texel, vertoefde geruimen tijd aan de Kaap de Goede Hoop en kreeg daar bevel, ~~om~~ zich naar Batavia te begeven, ten einde met den gouverneur-generaal overleg te plegen, wat er voor het eskader te doen viel. Het eskader bestond uit vier linieschepen en twee fregatten.
Aan boord bevonden zich soldaten en matrozen. De gewezen officier der mariniers Anthony Hamell, die zich had onderscheiden in de regimenten De Salve en Fourgeoud[3]) bij het onderdrukken van de negeronlusten in Rio de Berbice (1763—1764) en Suriname (1772—1777) was de hoogste in rang van de door den Stadhouder aan den commandeur Van Braam ter beschikking gestelde officieren en ingenieurs van de landmacht. Hij voerde den eigenaardigen titel van „chef de marine" van het eskader in den rang van majoor. Als zijn adjudant fungeerde de luitenant der mariniers Jan George Wisscher.[4])
Den 4en Maart 1784 kwam het eskader te Batavia aan, men kon wel zeggen als redder in den nood. Want de Oost-Indische Compagnie was in oorlog geraakt met den regent of onderkoning van Riouw, genaamd Radya Hadgè, die tegen de Compagnie vijandige verdragen had gesloten met de naburige inheemsche vorsten en de bestaande tractaten openlijk schond door gemeenschap met de Britten en andere buitenlandsche staten te onderhouden.
Een landing op dat eiland was met groote verliezen afgeslagen, waarna de blokkade werd opgeheven en de scheepsmacht der Oost-Indische Compagnie zich overhaast op Malakka terugtrok. De regent van Riouw, bijgestaan door de vorsten van Salangore, Nanning en Rombouw, had het beleg voor die stad geslagen, welke nu aan de landzijde geheel was ingesloten.
Het overleg van commandeur Van Braam met den gouverneur-generaal Alting had tot gevolg, dat het eskader den 29en April 1784 van Batavia vertrok. Het was inmiddels nog versterkt met een schip en eenige kleinere vaartuigen der Oost-Indische Compagnie[5]), terwijl zich nog een artillerie-officier,

---

1) Een ovale zilveren medaille, die in goud werd toegekend aan de commandanten van de linieschepen, welke in den zeeslag hadden meegevochten.

2) Bij dit eskader bevond zich ook de kapitein ter zee Stavorinus, die zich gedurende den neger-opstand in Rio de Berbice had onderscheiden. Zie dl III.

3) Zie dl III.

4) Journalen van den kommandeur J. P. van Braam en van den luitenant der marine H. van Boom gehouden gedurende de expeditie naar Malacca in 1784.

5) Oorlogschepen had de O.I.C. toen niet.

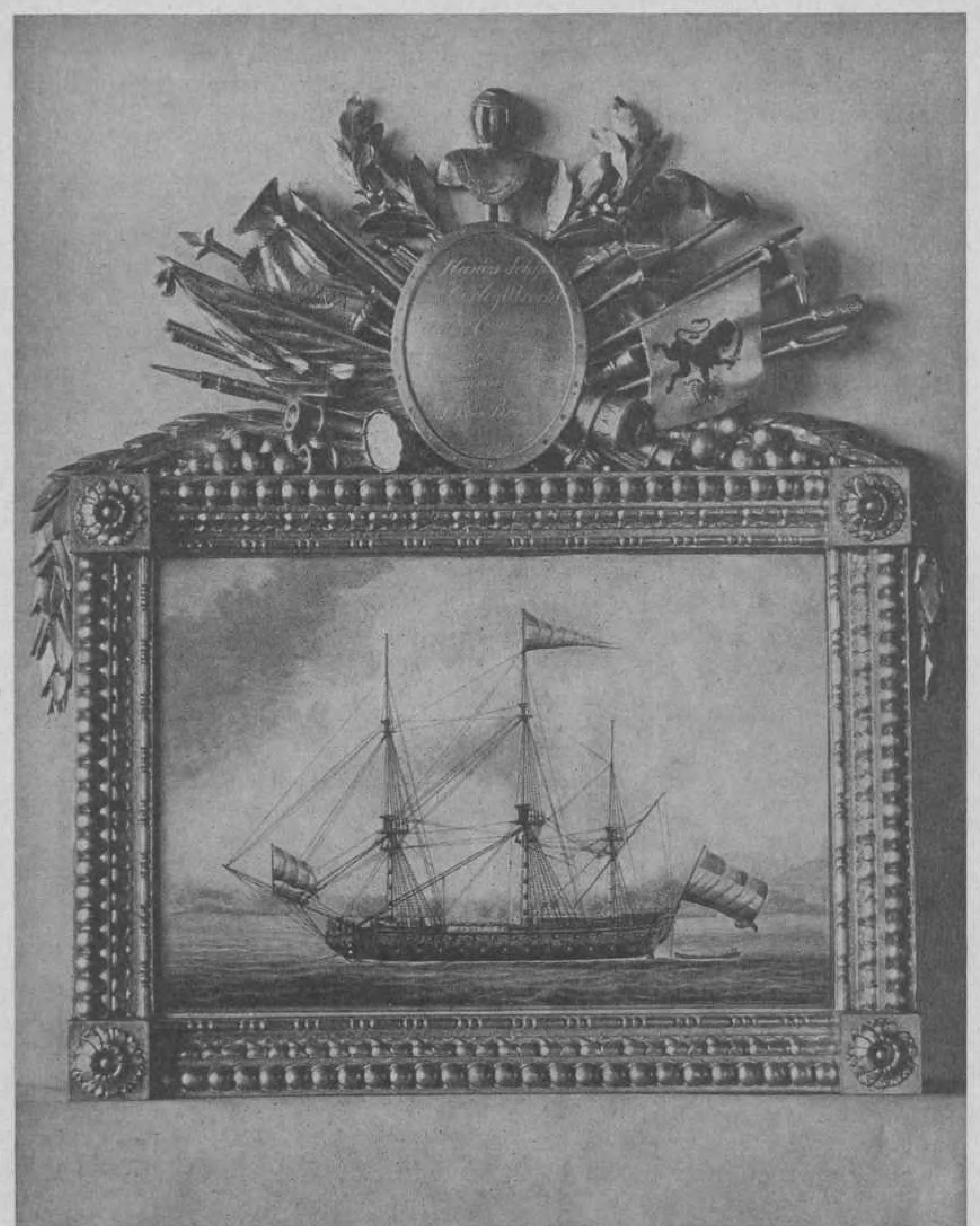

's Lands Schip van Oorlog Utrecht, onder Commando van den Captn. Commandeur J. P. van Braam.

Schilderij in het Rijksmuseum te Amsterdam

eenige bombardiers en artilleristen en 300 man inlandsche troepen mede inscheepten. Ten gevolge van tegenwind en stilte kwam het eskader eerst den 29en Mei ter reede van Malakka aan, waar 's vijands hoofdmacht, geschat op ongeveer 18.000 man, ten Oosten van de stad in de bocht van Ponger was verzameld, waar ook Radya Hadgè zijn legerplaats had opgeslagen.
Terstond na aankomst liet Van Braam daarom het anker lichten en naar de bocht van Ponger zeilen, waar hij nog eenige schepen van de Oost-Indische Compagnie aantrof. Den 5en Juni des morgens te 6 uur werd het vuur door de oorlogschepen geopend, ten einde 's vijands batterijen te vernielen als voorbereiding tot een landing. Het vuur had echter niet de gewenschte uitwerking, omdat de schepen te ver uit den wal lagen. Nu ontwierp Van Braam een beter plan. Hij verrichtte de noodige loodingen, verkende in persoon, het gevaar trotseerende, de meest geschikte landings-

plaats, verzamelde zooveel mogelijk kleine gewapende vaartuigen tot dekking van de voorgenomen landing, liet eenige vlottende batterijen samenstellen van zwaar geschut en Coehoornmortiers en liet zijn schepen opkomen tot zoo dicht mogelijk bij den wal. Aan den majoor Hamell werd het opperbevel over de onderneming te land opgedragen.
Ten gevolge van het ongunstige jaargetijde en de vele regelingen en voorbereidingen, welke noodig waren, debarkeerden de landingstroepen in alle stilte eerst in den morgen van den 18en Juni te drie uur ten getale van 734 man, waaronder 291 inlandsche soldaten. Zij roeiden zoo geluidloos mogelijk oostwaarts, om daar een, door een kreupelbosch aan het gezicht van den vijand onttrokken, afwachtingspositie in te nemen. Nauwelijks waren de landingsechelons afgestoken, of de groote oorlogsschepen naderden door inkorting van hun ankerkabels zoo nabij mogelijk den wal, ten einde door een krachtdadige vuuruitwerking op 's vijands verdedigingswerken de landing te steunen. De vlottende batterijen, ponten en kotters, voorzien van geschut, waren reeds zoo dicht mogelijk den wal genaderd. Bij het aanbreken van den dag was alles bij den vijand nog in diepe rust, totdat hij plotseling de uit het Oosten naderende sloepen en booten van de landingstroepen gewaar werd en onder luid geschreeuw alarm sloeg. Dit is 't moment waarop Van Braam gewacht heeft. Op het afgesproken sein barst een hevig vuur los, hetgeen den vijand in verwarring brengt en hem belet, zijn troepen op het bedreigde punt samen te trekken.
Intusschen kan wegens het langzaam oploopen van 't water met den vloed, de landing eerst te half acht plaats hebben. Ondanks het vijandelijke vuur, waaraan de troepen nu zijn blootgesteld, slaagt de landing uit 28 sloepen en booten in uitmuntende orde. Luitenant Wisscher is de eerste, die uit de sloep springt, gevolgd door twee grenadiers. De vijand biedt aanvankelijk hevigen tegenstand, maar wordt al spoedig teruggeslagen van de landingsplaats en trekt terug op de groote of koninklijke batterij, waar zich de verblijfplaats bevindt van den regent. Ook daar ontmoet majoor Hamell met zijn troepen veel tegenstand, zoodat de strijd een tijdlang onbeslist blijft. Maar plotseling valt Radya Hadgè, van wien bij de bijgeloovige inlanders de roep uitging van onkwetsbare heiligheid, doodelijk getroffen neer, terwijl hij, op de koninklijke batterij staande, zijn mannen aanvuurt. Hetzelfde lot treft eenige met hem verbonden vorsten en zoons van den regent. Nagenoeg gelijktijdig vliegt met een donderenden slag een door onze troepen veroverde en in brand gestoken schans de lucht in. Door schrik bevangen, slaat nu de vijand op de vlucht met achterlating van zijn geschut, wapens, dooden en gewonden. Nog vele vijanden worden tijdens de achtervolging neergeslagen, zij wenschen geen kwartier, verkiezen den dood door 't zwaard boven krijgsgevangenschap. Te 9 uur is de overwinning volkomen. De legerplaats wordt nu aan de vlammen prijsgegeven. 400 à 500 lijken, waaronder dat van den regent van Riouw, bedekken het slagveld, 21 vlaggen en vaandels en 142 stukken geschut van allerlei kaliber worden door onze troepen buitgemaakt, die zelf slechts 12 dooden en 54 gewonden, waaronder 13 inlanders, te betreuren hebben.
Nu bevinden zich de troepen van Salangore en de overige bondgenooten van den gesneuvelden regent nog in hun stellingen aan de westzijde van de stad. Terwijl plannen beraamd worden, om met een aanzienlijke macht tegen hen op te trekken, is de vijand echter in 't nachtelijk duister in alle stilte afgetrokken. Zijn verdedigingswerken worden daarom in brand gestoken en vernield.
Nu Malakka is ontzet, kan Van Braam het verdere gedeelte der expeditie afwerken, nl. de tuchtiging van Salangore, de afzetting van den vorst over dit gebied, die de Compagnie vijandig gezind is, en het op den troon plaatsen van den Maleischen prins Mohamed Ali, die voorheen het bewind voerde over Siak.
Hij zendt daartoe twee fregatten, twee kotters en twee gewapende vaartuigen naar Salangore, om deze plaats van de zeezijde te blokkeeren. Met de rest van zijn scheepsmacht, nl. vier oorlogsschepen en acht gewapende vaartuigen der Oost-Indische Compagnie, volgt hij negen dagen later en komt den 20en Juli voor Salangore aan. Ook hier besluit Van Braam een landing te ondernemen.
Het eenige punt, dat hiervoor in aanmerking komt, is gelegen in een kleine baai, die bestreken wordt door een fort, gelegen op een hoogte, door een verschansing, welke wat lager gelegen is en door een strandbatterij, welke het geheele strand bestrijkt. De rivier, door welke de stad Salangore in twee deelen wordt gespleten, is bovendien versperd door ingeheide palen, welke hindernis door batterijen aan beide oevers wordt beschermd.

Dit weerhoudt Van Braam echter niet, de landing door te zetten, welke den 2en Augustus plaats heeft. Te twee uur in den ochtend bezetten de landingstroepen de sloepen, booten en vlottende batterijen en tegen vier uur roeien zij naar den wal. De vijand ontdekt onze troepen eerst, als zij tot dicht bij de landingsplaats zijn genaderd. De kapitein-luitenant Van Hogendorp heeft het bevel over de landingstroepen, daar de majoor Hamell ziek te Malakka is achtergebleven. Zijn troepenmacht bestaat uit 517 matrozen en mariniers, benevens 305 man inlandsche troepen. Ook nu worden deze op hevig vuur uit de walbatterijen onthaald, maar er wordt desondanks onverstoord doorgeroeid, geland en achtereenvolgens worden de strandbatterijen en de hooger gelegen batterij stormenderhand veroverd, waarop de bezetting van de hoogst gelegen sterkte op de vlucht slaat. Als spoedig daarna ook de batterijen nabij de rivierversperring in handen van onze troepen vallen, blijft voor Van Hogendorp nog slechts de taak over, ~~om~~ den vijandigen vorst, die de rivier is opgevlucht, te achterhalen. De tegen hem uitgezonden vaartuigen komen evenwel den 6en Augustus onverrichterzake terug en ook een volgende expeditie onder een luitenant ter zee heeft geen succes. Van Braam verklaart den gevluchten vorst van zijn troon vervallen en neemt namens de Oost-Indische Compagnie bezit van Salangore, dat hij tot wingewest der Compagnie verklaart, hetwelk Mohamed Ali in leen voor zich en zijn afstammelingen ontvangt, terwijl een bezetting wordt achtergelaten, om den nieuwen vorst in zijn gezag te handhaven.

Van Braam vertrekt nu met zijn eskader, uitgezonderd vier Compagniesvaartuigen, welke bij Salangore worden achtergelaten, naar Malakka, waar zijn scheepsvolk door een hevige ziekte wordt geteisterd, welke 62 leden zijner bemanning ten grave sleept, waaronder de dappere luitenant der mariniers Wisscher.[1])

Dit veroorzaakt een heel oponthoud, hetwelk Van Braam intusschen benut, om zijn voorgenomen expeditie tegen Riouw voor te bereiden, waar na het bericht van de nederlaag en het sneuvelen van Radya Hadgè, diens zwager Radya Aly, eveneens de Compagnie vijandig gezind, zich van 't bewind had meester gemaakt en den titel van onderkoning had aangenomen, terwijl de wettige jonge vorst uit het oude aan de Compagnie verknochte koninklijke stamhuis van Johor (de usurpators waren nl. allen Boegineezen) werd uitgesloten.

Den 10en October begeeft het eskader zich naar Riouw, waar het den 23en aankomt onder de saluutschoten van de vier batterijen op 't eiland. Van Braam laat zich door deze geveinsde begroeting niet van zijn stuk brengen en bezet met zijn schepen onmiddellijk de noordelijke en zuidelijke uitmondingen van de rivier van Riouw, gevormd door het voor den mond van die rivier gelegen eilandje Mars. De onderhandelingen met den Boegineeschen vorst Radya Aly worden kennelijk door dezen slepende gehouden om tijd te winnen en inmiddels groeit het aantal gewapende inlandsche vaartuigen nabij den noordelijken riviermond voortdurend aan. Van Braam's geduld is nu uitgeput. Hij zendt den 28en een ultimatum aan den vorst, dat met de eerstvolgende zonsopkomst verstrijkt. Regen en zuidwestenwind zouden evenwel den 29en een landing bemoeilijken. Toen echter op dien dag plotseling kanongebulder werd gehoord uit de richting van de scheepsmacht, welke onder den kapitein De With geposteerd lag voor den noordelijken riviermond bij het eilandje Mars, waar de inlandsche vaartuigen zich hadden verzameld, leidde Van Braam, die met de rest van zijn scheepsmacht voor den zuidelijken riviermond lag, daaruit af, dat de vijand met zijn vaartuigen een aanval had ondernomen op de schepen van De With, welke bestonden uit een fregat en eenige Compagniesvaartuigen.

Er moest nu onmiddellijk gehandeld worden, om De With te hulp te komen. Van Braam verzamelt derhalve alle landingsvaartuigen rondom het vlaggeschip, zoomede de voor de landing bestemde troepenmacht. Inmiddels komt van het schip van De With, de „Juno", het bericht, dat de vijand bij het aanbreken van den dag twee schoten heeft gelost op een Compagnieskotter en dat zich naar aanleiding hiervan een gevecht heeft ontwikkeld, dat nog voortduurt. Majoor Hamell, die weer hersteld is van zijn ziekte, krijgt nu bevel onmiddellijk met zijn troepenmacht van boord af te steken,

---

[1]) In het aangehaalde journaal van Van Braam wordt Wisscher vermeld als: „een veelbelovend officier, die zich bij de actiën van Malacca en Salangoor zeer bijzonder onderscheiden en blijken van bedaarden moed, kunde en fermiteit gegeven had".

zich met de landingsvaartuigen te begeven buiten om het eilandje Mars heen naar den noordelijken riviermond, de vijandelijke vaartuigen aan te vallen en een landing uit te voeren. Nauwelijks zijn de landingsvaartuigen afgestoken, of Van Braam neemt het fort op de oostpunt van het eilandje krachtig onder vuur, ten einde 's vijands geschut tot zwijgen te brengen. Intusschen blijft de vijand, die op een overwinning hoopt, voordat kapitein De With versterking krijgt, met de uiterste krachtsinspanning op hem aanvallen.

Maar als tijdig genoeg majoor Hamell met de landingsvaartuigen komt opdagen, vlucht hij de rivier in, zoodat het den onzen mogelijk wordt, de landing zonder tegenstand te volbrengen en de noordelijke batterij van het eilandje te vermeesteren.

Door zwaarbegroeid terrein, van tijd tot tijd tot het middel door moerassen wadend, trekken de landingstroepen nu het eilandje door, om zich meester te maken van het hoofdfort, dat omgeven is door een driedubbelen wal en van een talrijke bezetting is voorzien. Terwijl Hamell naar dit fort oprukt, worden zijn troepen plotseling vanuit een hinderlaag beschoten, hetgeen eenige verliezen onder hen teweegbrengt, maar een krachtig geweervuur drijft den vijand uit zijn hinderlaag terug naar het fort. Nu rukken onze troepen van drie zijden op het fort aan en bestormen het onder een hagel van kogels, steenen, schroot en allerlei werptuig. Eenmaal het fort binnengedrongen, werpen zij zich op den vijand, die zich wanhopig verdedigt in een huis, dat hij als laatste bolwerk bezet houdt. Maar onze troepen steken het huis in brand, nadat de vijand den eisch tot overgave heeft afgeslagen. Wie niet neergehouwen wordt, komt in de vlammen om, slechts weinigen kunnen zwemmende ontvluchten. Nu wordt de Nederlandsche vlag op 't fort geheschen ten teeken van de overwinning, die ten koste van geringe verliezen onzerzijds is bevochten, nl. slechts 10 dooden, 14 zwaar gewonden en evenveel lichtgewonden onder de Europeanen en slechts 5 gewonden onder de inlandsche troepen.

Radya Aly met zijn Boegineezen zag kans ~~om~~ in den nacht van 30 op 31 October met al zijn vaartuigen te ontvluchten. Een poging ~~om~~ hem te achterhalen mislukte. Met den jeugdigen vorst van Riouw, genaamd Mahmoed, die afgezanten met een witte vlag op Van Braam had afgezonden, werd nu een vredesverdrag gesloten en nadat de commandeur alle maatregelen had genomen, om voor de Compagnie het veilige bezit van dit eiland te verzekeren, lichtte hij den 27en November 1784 het anker en vertrok via Batavia naar Nederland.

Nadat het eskader den 28en Juni 1786 in 't vaderland was teruggekeerd, werden door den Stadhouder geldelijke belooningen toegekend aan de officieren, die aan de krijgsverrichtingen op Malakka en Riouw hadden deelgenomen. Majoor Hamell ontving 2500 gld., kapitein-luitenant Van Hogendorp 1000 gld. en de overige officieren 600 gld. De commandeur Van Braam werd voor bevordering tot schout-bij-nacht in aanmerking gebracht, hetgeen in 1788 plaats had.

Tusschen de jaren 1788 en 1792 zijn door den advocaat-fiscaal Van der Hoop, den vice-admiraal Reynst en den schout-bij-nacht Van Kinsbergen nog plannen ingediend tot oprichting van een vast korps kanonniers en een korps zeesoldaten. Wegens de hieraan verbonden kosten ging echter geen enkel plan door. Wel werd bij besluit van 7 September 1792 een korps scheepsartilleristen opgericht, nl. zes compagnieën, elk van 140 man.

Intusschen was de politieke toestand in Europa ten gevolge van de Fransche revolutie weer op hoogspanning geraakt. Frankrijk was in September 1792 een democratische republiek geworden, die in het begin van hetzelfde jaar in oorlog was met Pruisen en Oostenrijk, de landen, die het meest beducht waren voor import van revolutionnaire denkbeelden. In April trad de Nationale Conventie in de plaats van het Koningschap. Gedurende den oorlog was het voordeel aan de zijde van de Franschen. België viel hun in het einde van 1792 in handen. Nederland moest het aanzien, dat de Franschen de Schelde openden, terwijl Engeland weinig geneigd was, zich in den oorlog te mengen. Met de nieuwe Fransche regeering kon geen overeenstemming worden bereikt omtrent het verdere lot van België, noch was zij over te halen tot de toezegging, ~~om~~ geen aanval op Nederland te zullen doen, hetgeen Engeland eischte. De gemoederen in de nieuwe republiek waren toen uitermate verhit en er was maar weinig noodig, om met haar in oorlog te geraken, hetgeen kort na de terdoodveroordeeling van Koning Lodewijk XVI geschiedde.

Op den 1en Februari 1793 verklaarde de Nationale Conventie te Parijs den oorlog aan den Stad-

houder der Vereenigde Nederlanden. Aan de verdediging der Republiek in de jaren 1793—1795 namen deel de hiervoor reeds vermelde regimenten Douglas en Westerloo. Zij hadden na hun terugkeer diensten verricht als infanterie, maar hun bestemming, ~~om~~ ten allen tijde met de marine te kunnen worden uitgezonden, hadden zij behouden. De organisatie dezer regimenten was overigens gelijk aan die van een infanterie-regiment van twee bataljons, elk van zes compagnieën, waaronder een grenadierscompagnie.[1]

Aan kader had iedere compagnie 1 kapitein, 1 luitenant, 1 vaandrig, 3 sergeanten en 4 korporaals, terwijl bij de compagnie 2 tamboers en 1 pijper waren ingedeeld. Voor het eerst worden de pijpers vermeld bij deze regimenten. Zij zijn daarna steeds gehandhaafd en hebben zich door hun pittige marschmuziek op de piccolo (fluit in E) tot heden ten dage in een groote populariteit mogen verheugen. De bataljonsstaf bestond uit den luitenant-kolonel of majoor-commandant, den adjudant en den chirurgijn-majoor.

De bewapening der manschappen bestond uit een geweer en bajonet, zoomede een korte sabel. De geweren waren van twee kalibers, één voor kogels van 16 in 't pond en één voor kogels van 18 in 't pond. Per geweer werden 70 patronen verstrekt.

In deze jaren had de zeemacht een belangrijk aandeel in de landsverdediging. Aan de doeltreffende maatregelen van den vice-admiraal Van Kinsbergen, die den 3en Maart 1793 was opgetreden als opperbevelhebber op Maas, Schelde en de stroomen van Holland, West-Friesland en Zeeland, is het te danken geweest, dat de poging van den Franschen generaal Dumouriez, ~~om~~ in dit jaar ons land te veroveren, is mislukt. De kolonel Westerloo voerde toen het bevel over de troepen aan de oevers van het Hollandsch Diep vanaf de Buitensluis tot aan de Dordtsche Kil. De gezamenlijke sterkte van deze troepenmacht bedroeg zes compagnieën grenadiers, vier compagnieën musketiers, 60 man infanterie, eenige artilleristen met zes veldstukken en ruim één eskadron cavalerie. Op 1 Juli 1794 lag van het regiment Westerloo het 1e bataljon, sterk 230 man, in garnizoen te Brielle en het 2e, sterk 221 man, te Hellevoetsluis. De beide bataljons van het regiment Douglas lagen te Hulst in garnizoen en telden respectievelijk 201 en 210 man. De depôtcompagnie lag te Sluis en nam deel aan de verdediging van deze stad tegen de Franschen onder generaal Moreau. Deze bezetting werd echter na de capitulatie den 26en Augustus in krijgsgevangenschap naar Frankrijk gevoerd.

De grenadiercompagnieën der oude mariniersregimenten werden in 1794 ingedeeld bij de grenadierbataljons der infanterie. In November 1794 was de bezetting van Bergen op Zoom sterk 158 officieren, en 3046 onderofficieren en manschappen, waaronder twee bataljons van het regiment Westerloo.[2]

Commandant in Zeeland was de luitenant-generaal De Brauw, die, behalve over eenige artillerie en cavalerie, de beschikking had over 142 officieren en 2266 onderofficieren en manschappen, onder welke de bataljons van het regiment Douglas.

Bij de staatsomwenteling van 't jaar 1795 maakte de Republiek der Vereenigde Nederlanden plaats voor de Bataafsche Republiek en ging de oude, in verval geraakte zeemacht te gronde, om plaats te maken voor die der Bataafsche Republiek. De Admiraliteitscollegiën en de waardigheid van Admiraal-Generaal hielden op te bestaan. Het bestuur over de nieuwe zeemacht werd in handen gesteld van een „Comité de Marine", welk lichaam den 5en Augustus 1796 met een reorganisatieplan voor den dag kwam, dat bij acclamatie werd aangenomen en krachtens het decreet van den 8en Maart 1797 tot wet werd verheven. Volgens dit plan werden 30 luitenants de marine aangesteld, die de scheepssoldaten moesten aanvoeren.

In de „Generale Instructie", reeds vroeger bij Resolutie van de Nationale Vergadering van 11 Juli 1795 vastgesteld, welke in hoofdzaak overeenkwam met hetgeen in de papieren van Van der Heim daarover is te vinden, werden aanwijzingen gevonden omtrent den rang, welke de luitenants de marine bekleedden, nl. evenals de kadets, schrijvers en eerste chirurgijns, dien van onderluitenant[3]. Zij stonden met hun soldaten onder de bijzondere orders van den kapitein, die als eerste officier

1) J. R. J. P. Cambier, blz. 121—122.

2) De overige bataljons lagen aan 't Hollandsch Diep.

3) Leupe en Van Braam Houckgeest, blz. 68.

dienst deed. Op de schepen, waarop zich geen luitenant de marine bevond, werd het bevel over het detachement opgedragen aan den jongsten luitenant ter zee.
Na den voor de Bataafsche Republiek zoo noodlottigen slag bij Kamperduin op den 11en October 1797, werd eenige wijziging in het marinebestuur gebracht. Het „Comité de Marine" werd opgeheven, en in plaats daarvan kwam een „Agent van de Marine", die in 1801 weer werd vervangen door een „Raad van Marine", die uit drie leden bestond. Omstreeks dezen tijd werden opnieuw plannen ontworpen voor een vast korps mariniers. Volgens de missive van den 11en Juni 1800 aan de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam, gezonden door het Uitvoerend Bewind, zou het doel van dit korps tweeledig moeten zijn, nl. koloniale troepen en zeesoldaten. De laatste doelstelling nam een ondergeschikte plaats in den gedachtengang van de ontwerpers in. Den 7en October 1800 nam de Eerste Kamer het ontwerp van het korps koloniale mariniers aan, maar wegens den slechten toestand der geldmiddelen werd het in het Comité-Generaal van de Tweede Kamer verworpen.
Kort daarna kwam men echter op instigatie van den Franschen consul op 't plan terug, toen een eskader zou worden uitgerust naar de Kaap de Goede Hoop. De agent der marine J. Spoors en de vice-admiraal J. W. de Winter traden nu op last van het Uitvoerend Bewind in overleg met den Franschen vice-admiraal Bruix over de wijze, waarop het korps zou worden samengesteld in verband met de inscheping op het eskader. Dit zou door de Bataafsche Republiek gesteld worden onder het opperbevel van den Franschen vice-admiraal.
In de eerste plaats zouden voor dienstneming bij dit korps in aanmerking komen de in dienst zijnde zeesoldaten, aangevuld met 500 à 600 landsoldaten, die wegens desertie waren gedetineerd. Met inbegrip van het korps voor den dienst in de koloniën werd nu de sterkte der zeemacht bepaald op 12.000 man. Het nieuwe korps zou bestaan uit 2400 man infanterie, 1200 man jagers en 960 man artillerie, verdeeld in compagnieën van 240 man.[1]) De manschappen zouden aan boord op dezelfde wijze worden behandeld en bezoldigd als de zeesoldaten, onder stilstand van hun korpssoldij. Zij zouden zich moeten verbinden voor den tijd van acht jaren. Zoodra de werving zou worden opengesteld, zou die voor de zeesoldaten worden gesloten.[2])
Den 20en Maart 1801 werden de officieren aangesteld, hoofdzakelijk gekozen uit diegenen, die met het eskader Lucas[3]) reeds naar de Kaap de Goede Hoop waren geweest en overigens uit officieren, afkomstig van de landmacht. Als luitenant-kolonel over de twee bataljons, welke het eerst werden geformeerd, werden benoemd P. L. Henry en J. B. de Lega.[4]) Toen echter de voor de Kaap de Goede Hoop bestemde vloot gereed lag om uit te zeilen en het nieuwe korps de noodige soldaten reeds had geleverd, hielden de Engelschen de kust zoo grondig geblokkeerd, dat aan vertrek niet viel te denken.
In 1802, bij den Vrede van Amiens, verviel de onderneming, omdat de Kaap weer onder de Bataafsche Republiek kwam. Niettemin werd een militaire bezetting voor de herwonnen kolonie noodzakelijk geacht, waarvoor de koloniale mariniers werden bestemd. Zij werden nu in twee deelen gesplitst, nl. een deel, dat in Nederland diensten aan den wal verrichtte te Hellevoetsluis (waar 't Depôt was gevestigd en het Marine-etablissement werd bewaakt door mariniers) terwijl detachementen aan de vloot werden geleverd, — en het koloniale troepencontingent.
Vóór den Vrede van Amiens bedienden de mariniers ook de batterijen aan de Kwak bij Hellevoetsluis, daar men toen nog een Engelsche landing mogelijk achtte. Het ter plaatse aanwezige garnizoen werd verplaatst en de geheele verdediging onder het opperbevel van den vice-admiraal De Winter opgedragen aan de mariniers.
De geest onder deze mariniers verminderde en er kwamen onder hen vele desertiegevallen voor. Nu de Engelsche landing uitbleef, werd besloten om de mariniers van „de Kwak" een kamp te

---

[1]) Zie bijlage 9, getrokken uit het Secreet Besluit der Tweede Kamer van 3 Maart 1801.

[2]) Leupe en Van Braam Houckgeest, blz. 71.

[3]) Dr T. H. Milo: De geheime onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken van 1795 tot 1797 in verband met de expeditie van schout-bij-nacht E. Lucas naar de Kaap de Goede Hoop. Uitgave N.V. Drukkerij en Uitgeverij v/h C. de Boer Jr, Den Helder. De mariniers worden daarin niet genoemd, maar lezing van dit boekwerk geeft een merkwaardigen kijk op het marinebeleid in die dagen.

[4]) Leupe en Van Braam Houckgeest, blz. 72.

doen betrekken, hetgeen verantwoord was, omdat de bezetting der vesting en omliggende batterijen na den Vrede van Amiens niet meer urgent was.
Na inscheping van de koloniale troepen hielden de desertiegevallen echter gaandeweg op.
Bij het optreden van Lodewijk Napoleon als Koning van Holland telde het korps 13 officieren 8 kadetten, 146 onderofficieren en 1596 manschappen. De onvoldoende officiersbezetting valt hierbij wel op. Op de oorlogsschepen noemde men de detachementen infanterie-garnizoenen aan boord.
Bij decreet van den 14en Augustus 1806 werd een korps „Koninklijke Grenadiers" opgericht, het midden houdend tusschen matrozen en mariniers. Het bestond uit vijf equipages van 130 man voor de linieschepen en 5 compagnieën, elk van 82 man voor de fregatten.[1]) Bij debarkement waren zij bewapend met een geweer en een sabel, aan boord met twee pistolen.
Bij decreet van den 8en April 1808 werd bepaald, dat één infanterie-officier en één artillerie-officier aan boord van verschillende oorlogsschepen zouden worden geplaatst. Zij werden onder de bevelen van den commandant gesteld. Hun plaatsing was ~~een~~ tijdelijk~~e~~. Zij werden respectievelijk genoemd commandant der infanterie en der artillerie en bekleedden den hoofdofficiersrang. Bovendien werden uit het leger vier detachementen infanterie en artillerie aan boord geplaatst, in totaal 600 infanteristen en 100 artilleristen. Op elk detachement kwamen voor 1 kapitein, 1 eerste-luitenant en 1 tweede-luitenant. Deze officieren keerden naar hun garnizoenen terug, zoodra de bemanningen voldoende bedreven waren in de exercitiën.
Na den val van Napoleon verlieten de Franschen ons land, dat nu een Koninkrijk werd, wederom bestuurd door het Huis van Oranje.
Ook onze zeemacht herkreeg haar zelfstandigheid.

Uniformen van het Korps Mariniers 1806.

Rood buis met geel passement; blauwe kraag en opslagen, roode epauletten, lange witte pantalon. Hoed links opgeslagen met roode pluim en granaat.

[1]) Dit was weer naar Fransch model.

DE MARINIERS TIJDENS HET KONINKRIJK DER VEREENIGDE NEDERLANDEN

Bij besluit van 6 Februari 1814 machtigde de Souvereine Vorst den kapitein ter zee P. R. Cantzlaar, oud-commandant van een compagnie van het Korps Koninklijke grenadiers van de Marine, ~~om~~ een bataljon mariniers op te richten ter sterkte van 38 officieren en 957 onderofficieren en manschappen. De samenstelling van dit bataljon was gelijk aan die van een bataljon infanterie.[1]) Met ingang van 20 Februari 1814 werden de officieren bij dit bataljon aangesteld; tot luitenant-kolonel, commandant van dit korps de kapitein ter zee Cantzlaar. Ook de officieren waren allen afkomstig van de marine.[2]) Reeds gedurende de eerste jaren hadden vele mutaties onder hen plaats, omdat het meerendeel der zeeofficieren, die bij het korps hadden dienstgenomen, weer naar hun eigen corps terugkeerden.

De werving werd opengesteld te Hoorn, waar ook garnizoen zou worden gehouden. De commandant had zich te gedragen volgens de instructiën en reglementen van het leger, voor zooveel die betrekking hadden op de werving, de organisatie en de administratie.

In Juli 1814 werd het bataljon onder directie van het Departement van Marine geplaatst, ten einde daaruit de bemanning voor de vloot te kunnen aanvullen. Tegelijkertijd werd de werving van zeesoldaten op den ouden voet gesloten. Uit 't korps werden acht detachementen gevormd, te zamen sterk 2 kapiteins, 5 luitenants, 8 sergeanten en 245 korporaals en manschappen, welke werden bestemd voor de oorlogsschepen, die naar de Middellandsche Zee moesten vertrekken ter bescherming van onzen handel.

Deze detachementen embarkeerden in October 1814. Met de werving was het in die dagen droevig gesteld. Daar men geen voldoend aantal matrozen kon krijgen, werden tot gevangenisstraffen veroordeelde soldaten uit de provoosthuizen gehaald, om de gaten in de bemanningslijsten te stoppen. Zij moesten dan in ruil voor gratie van straf voor zes jaren teekenen.

Ook bij de mariniers kwamen vele ongure elementen voor.

Den 30en November 1814 werd het Korps wederom gereorganiseerd. Het werd samengetrokken tot twee flank-, vier center- en één depôtcompagnieën, in totaal ter sterkte van 30 officieren en 912 onderofficieren en manschappen. Deze reorganisatie was voortgevloeid uit de legerorganisatie, omdat het bataljon aan den wal nog in eenig verband met het Departement van Oorlog was gebleven. Op dat tijdstip was er een tekort van ongeveer 200 mariniers.

Den 2en December 1817 volgde weer een reorganisatie, die nu eens zou gepaard gaan met een belangrijke uitbreiding, althans voorloopig en op papier. Het bataljon heette nu voortaan „Korps Mariniers" en was samengesteld uit den staf, vier divisies en één depôt. De sterkte zou bedragen

[1]) Zie bijlage 10.

[2]) Leupe en Van Braam Houckgeest (blz. 80) noemen hen allen bij name. Ik acht het van geen belang die namen over te nemen, daar in de Korpsgeschiedenis slechts twee hunner bekend zijn, nl. de tot 2e luitenant benoemde auxiliaire scheepsvaandrig P. Colombon, die bij de gevechten voor Palembang op 20 en 24 Juni 1821 de Militaire Willemsorde verwierf, en de tot 1e luitenant benoemde scheepsvaandrig R. de Sitter, die commandant was van een divisie mariniers gedurende den Belgischen opstand (1830).

Marinier in de uniform van omstreeks 1817
„Hoedjesman"

Naar een aquarel, vervaardigd door J. M. Luyt

94 officieren en 2316 onderofficieren en manschappen. Een zeeofficier werd commandant. Door dezen maatregel, zoo weinig aanmoedigend, ja vernederend voor de officieren der mariniers, dacht het marinebestuur, dat het korps voldoende aan zijn bestemming voor de vloot zou beantwoorden en niet zou verbasteren tot landsoldaten. Men zag echter wel in, dat de zeeofficier-commandant niet deskundig genoeg zou zijn, om leiding te geven op infanteriegebied en daarom werd voorgesteld, ~~om~~ een luitenant-kolonel der infanterie als tweede commandant van het korps aan te stellen. Deze hoofdofficier zou dan belast worden met de inspectie der divisies en al wat tot den militairen dienst behoorde, terwijl het administratieve beheer zou worden opgedragen aan den zeeofficier. Dit zonderlinge voorstel werd echter niet aangenomen.
Zoover was het gesol met het oude korps reeds gevorderd, het Korps van Chatham, Gibraltar, Barcelona, Schooneveld, Kijkduin, Woerden, Naarden, Tobago, Seneffe, Berbice, Suriname en zoovele andere roemrijke wapenfeiten. Maar er waren immers geen De Witten, Trompen en De Ruyters meer?
De voorgenomen uitbreiding van het Korps moest nu geleidelijk plaats vinden. Voorloopig werd de samenstelling bepaald op den staf, twee divisies en één depôtcompagie, in totaal 50 officieren en 1158 onderofficieren en manschappen.[1]) In 1821 werd het kader weer verminderd met één 2en luitenant, 2 sergeanten en 4 korporaals. Het aantal mariniers 3e klasse werd daarentegen uitgebreid met 10 per compagnie, bij de depôtcompagnie met 20. Bij den staf van elke divisie werd één adjudant-onderofficier geplaatst.
Intusschen waren in December 1814 één officier en dertig manschappen overgeplaatst naar Nieuwediep, om de magazijnen aldaar te bewaken.
In Maart 1815 volgde het geheele bataljon, uitgezonderd de depôtcompagnie. Het garnizoen van Den Helder had nl. deze stelling verlaten en zich naar de Zuidelijke Nederlanden begeven, waar ons leger werd samengetrokken, om te zamen met de legers der bondgenooten te kunnen optreden tegen de nieuwe veroveringsplannen van den van 't eiland Elba ontsnapten banneling Napoleon Bonaparte, die zich wederom aan 't hoofd van de Franschen had gesteld.
Ook de Nieuwediepsche mariniers brandden toen van verlangen, ~~om~~ mede op te trekken tegen den overweldiger en zonden een request, voorzien van honderden handteekeningen, naar Koning Willem I, waarin zij dit verlangen kenbaar maakten. Zij moesten echter beschikbaar blijven voor den dienst aan boord. Kort daarop vertrok een detachement naar Willemstad, ten einde artilleristisch te worden geoefend en naar mate van de behoefte te voorzien in de bemanning van een flottielje ter verdediging van de Maas. Den 31en Maart kwam dit detachement te Willemstad aan. Twee weken later waren reeds twaalf deserties voorgevallen, vermoedelijk naar het zich in de nabijheid bevindende Pruisische leger.
Intusschen was er van het Nieuwediepsche bataljon nog slechts één compagnie over. De commandant en de officieren, die overcompleet waren, vertrokken nu naar Hoorn, om nieuwe manschappen aan te werven.
In Augustus 1815 kreeg Hellevoetsluis een detachement mariniers. Het detachement te Willemstad was intusschen verplaatst naar Vlissingen op verzoek van den directeur en commandant der marine aldaar, die, naar aanleiding van een oproerige stemming onder de bevolking, op versterking van 't garnizoen had aangedrongen.
In October d.a.v. werd de korpscommandant Cantzlaar wegens zijn benoeming tot commandeur van St. Martin (Bovenwindsche Nederl. Antillen) op zijn verzoek, eervol ontslagen.[2]) Hij werd tijdelijk opgevolgd door den majoor Steeling, die destijds als luitenant ter zee 1e klasse was overgegaan naar het Korps Mariniers.
Op het eskader van zes schepen, dat den 27en Augustus 1816 in vereeniging met een Engelsch eskader,

---

[1]) Zie bijlage 11.

[2]) Cantzlaar heeft in West-Indië als bewindman nog carrière gemaakt. Nadat hij eenige jaren commandeur van St. Martin en sedert 1820 gouverneur der Benedenwindsche eilanden (Curaçao, Aruba en Bonaire) was geweest, werd Paulus Roelof Cantzlaar in 1828 gouverneur-generaal der Nederlandsch-West-Indische kolonie, met zetel te Paramaribo. Hij was dus de tweede officier der mariniers (de eerste was De Fridericy, zie dl III mijner Korpsgeschiedenis), die te Paramaribo als gouverneur-generaal over de West-Indiën heeft geresideerd. Zie W. R. Menkman: De Nederlanders in het Caraïbische zeegebied. P. N. van Kampen & Zn, Amsterdam 1942, blz. 197.

respectievelijk onder de bevelen van de vice-admiraals Van Capellen en lord Exmouth de stad Algiers bombardeerde, bevonden zich vijf officieren en 250 onderofficieren en manschappen van het korps. Eindelijk hadden zij weer wat anders te doen dan magazijnen te bewaken en eentonigen garnizoensdienst te verrichten.

Terwijl in Engeland vele stemmen opgingen voor afschaffing der slavernij in de koloniën, bestond nog altijd de beschamende toestand, dat de Barbarijsche roovers vele duizenden blanken jarenlang in slavernij hielden. De zeemogendheden, die het meest van dezen onveiligen toestand te verduren hadden, waren Engeland en Nederland. Tot ergernis van Engeland had Noord-Amerika reeds den 30en Juni 1815 met Algiers een tractaat gesloten. De Britsche regeering zond een eskader naar de Middellandsche Zee. Den 17en Mei 1816, toen Van Capellen met de „Melampus", de „Diana" en de „Kenau Hasselaar" voor de baai van Algiers kwam, trof hij er het Engelsche eskader aan onder lord Exmouth, bestaande uit vijf linieschepen, drie fregatten en vier brikken. De Nederlandsche schepen waren reeds gevechtsklaar, toen lord Exmouth tot teleurstelling van een ieder na een vruchtelooze onderhandeling van den wal terugkeerde en om onbegrijpelijke redenen nog niet overging tot de zoo dringend gewenschte krachtdadige samenwerking.[1]) Van Capellen keerde toen met zijn schepen terug naar Las Palmas, het rendez-vous van zijn eskader. De onderhandeling van lord Exmouth had zóó weinig uitwerking gehad, dat onmiddellijk na zijn vertrek van Algiers eenige koraalvisschers mishandeld werden en de Engelsche vlag door de Algerijnen werd vertrapt en verscheurd.[2]) Lord Exmouth werd toen den 11en Juli opnieuw naar de Middellandsche Zee gezonden met het nadrukkelijk bevel, ~~om~~ ditmaal door te tasten.

Den 9en Augustus trof hij te Gibraltar het Nederlandsche eskader aan en vijf dagen daarna gingen beide eskaders onder zeil. Eerst den 26en vertoonden zij zich voor Algiers. Den daaropvolgenden dag zond Exmouth een parlementair met een sloep, gedekt door een oorlogsschip, naar den wal, om het ultimatum aan den Dey over te brengen, dat den eisch tot beteugeling van zeeroof en bevrijding van de slaven inhield. Deze keerde echter met negatief resultaat terug. Te één uur in den namiddag werd op het vlaggeschip van den Engelschen admiraal het sein geheschen tot den aanval en twee uren daarna begon het bombardement. Alle schepen van de Britsch-Nederlandsche vloot lagen in slagorde geschaard op anderhalve kabellengte[3]) van den wal. De vijandelijke batterijen, 's vijands schepen, die achter de moelje lagen en de huizen der stad waren tot elf uur in den avond blootgesteld aan het geschutvuur der vloot en verscheidene huizen en kaperschepen stonden toen in brand. Ook de vijand beantwoordde het vuur. De „Melampus" stond bloot aan een kruisvuur van meer dan honderd stukken en de „Dageraad" lag onder het vuur van een fort en een gedeelte eener batterij. Het duurde echter niet lang, of het vijandelijk geschut werd tot zwijgen gebracht. Den volgenden morgen nam de Dey de gestelde voorwaarden aan en leverde zonder losprijs 1083 christenslaven, onder wie 28 Nederlanders, uit. De handel in de Middellandsche Zee werd nu niet meer belemmerd en aan de christenslavernij op de geheele Barbarijsche kust kwam na dit wapenfeit voor goed een einde. Onze verliezen bedroegen 13 dooden en 52 gewonden.

In het vaderland heerschte groote vreugde over het feit, dat de zeemacht na geruimen tijd van werkeloosheid en tegenspoed zich weer eens had doen gelden. De 2e luitenant H. L. Brusse, de sergeant J. Duopré en de mariniers J. C. de Cramer en E. J. Mey waren de eersten van het korps, die benoemd werden tot ridder 4e klasse in de door Koning Willem I in 1815 ingestelde Militaire Willemsorde. Met hen begint de lange rij van Koninklijke onderscheidingen en tevredenheidsbetuigingen, toegekend aan leden van het Korps Mariniers terzake van hun optreden bij de vele krijgsverrichtingen. Dat het gedrag van de mariniers, die aan het bombardement hebben deelgenomen, een eervolle vermelding heeft verdiend, bewijst wel de naam „Algiers" in hun vaandel, waarop slechts

[1]) Op de schriftelijke vraag van Van Capellen „naar de grondslagen, waarop hij nu voor zijn gouvernement zou kunnen handelen," antwoordde Exmouth, insgelijks per missive, dat hij de gedane voordracht aan den Engelschen consul zou achterlaten, om zich daarvan „bij eene gunstiger gelegenheid te bedienen, aangezien de Dey thans te veel geïrriteerd was, om dit onderwerp aan te roeren." Exmouth beloofde zich echter vollediger te verklaren in een missive, die hij te Gibraltar voor den Nederlandschen vice-admiraal zou achterlaten. Backer Dirks, dl II, blz. 468.

[2]) J. J. Backer Dirks, dl II, blz. 467 e.v.

[3]) Een kabellengte is 225 m.

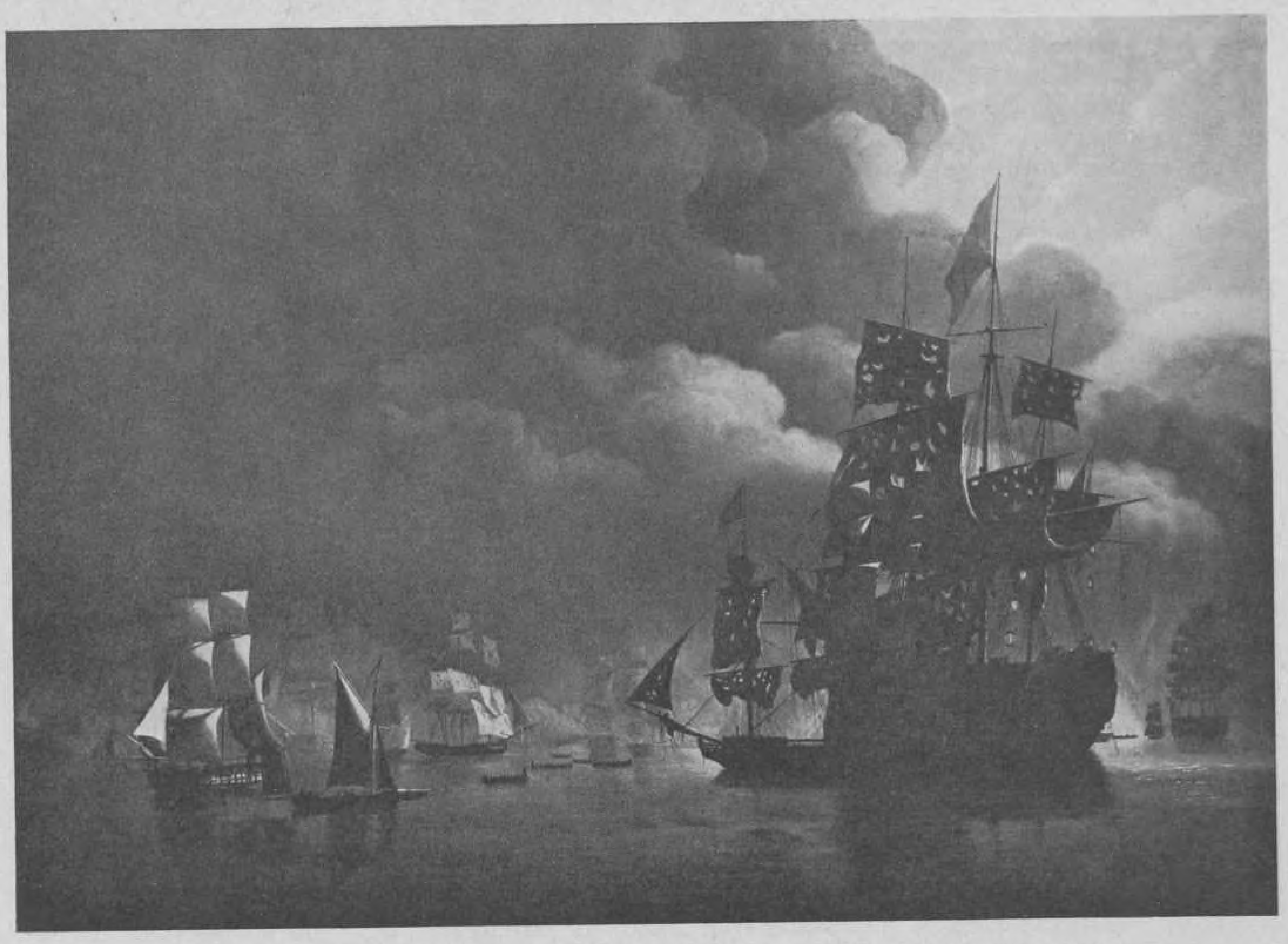

Het bombardement van Algiers op 27 Augustus 1816 door een Hollandsch-Engelsch eskader

Schilderij door N. Baud in het Rijksmuseum te Amsterdam

enkele wapenfeiten van de vele, waarbij zij zich hebben onderscheiden, staan vermeld. Bij de regeling, welke den 28en October 1814 voor het korps was vastgesteld, werden de officieren der mariniers bij de zeeofficieren achtergesteld in traktement en tafelgelden, hetgeen schadelijk was gebleken voor hun prestige aan boord. Leupe en Van Braam Houckgeest geven het aldus weer[1]): „De officier der mariniers, die niet het geluk had met eenige aardsche goederen gezegend te zijn, bleef zich dus voorloopig behelpen met het gewone scheepsrantsoen in zijn hut, dat zeker niet gestrekt zal hebben om zijne positie aan boord te veraangenamen en het prestige van zijn rang als officier te verhoogen". Ook de minderen in rang stonden hierin bij het dekpersoneel ten achter. De commandanten Cantzlaar en Fagel[2]), die voor de belangen van het korps waren opgekomen en verbeteringen hadden voorgesteld, hadden aan doovemansdeur geklopt. Totdat de vice-admiraal Van Braam, die in 1815 de regeling van de Engelsche mariniers had bestudeerd en als na te volgen model bij zijn rapport had overgelegd, hiermede den stoot gaf tot een nieuwe regeling, die den 2en December 1817 werd vastgesteld en verschillende bepalingen inhield, waardoor rechtmatige grieven werden weggenomen.

[1]) Leupe en Van Braam Houckgeest, blz. 91—92.

[2]) Kapitein ter zee Fagel had den majoor Steeling den 9en December 1816 opgevolgd. Hij gaf echter reeds den 8en Januari 1817 per missive aan den Directeur-Generaal van Marine te kennen, dat hem na een verblijf van vier weken bij het bataillon gebleken was, dat hij niet voldoende kunde en ondervinding en te weinig kennis van den dienst bij het leger bezat, om met vrucht als commandant van het korps te kunnen optreden. Hij verzocht eervol ontslag en verkreeg dit den 1en Februari 1817.

Volgens deze regeling werden de ingescheepte mariniers voor hetgeen betreft de voeding en scheepssoldij, behandeld als de matrozen en ontvingen de officieren, met behoud van hun traktement, rantsoenen en tafelgelden als de zeeofficieren van gelijken rang.
Aan boord waren de mariniers in het bijzonder belast met het bezetten van militaire wachten en posten. Zij bedienden ook gezamenlijk met de matrozen het geschut. Op de geschutrollen werden zij bij voorkeur in de marsen geplaatst tot het werpen van handgranaten en het gebruik van het kleine geweer.
Het detachement, dat ingescheept was, bleef een zelfstandig onderdeel van het korps mariniers uitmaken. De detachementscommandant stond in zijn dienst rechtstreeks onder den commandant van het schip. Hij had de leiding over de infanterie-exercitiën van alle schepelingen. Bij debarkement zou het bevel over de landingsdivisie worden opgedragen aan den oudsten in rang zijnden zeeofficier of officier der mariniers en ingeval er meer dan één officier der mariniers aanwezig was, zou een van hen de betrekking van adjudant vervullen. De oudste officier der mariniers van een eskader was belast met de inspectie over de verschillende detachementen der schepen, welke tot het eskader behoorden.
Aan boord stonden de mariniers onder de wetten voor het krijgsvolk te water, aan den wal onder die van de militie te lande. Daar bewaakten zij de Rijkswerven en konden zij in noodgevallen worden aangewezen om te velde te trekken. Aanvankelijk werden de mariniers uitsluitend als infanterist opgeleid, totdat te Rotterdam, waar het depôt was gevestigd, een exercitiebatterij werd gebouwd. Na 30 September 1818 werd aan de mariniers ook de eisch van bedrevenheid in de behandeling van het scheepsgeschut gesteld.
Hun bewapening bestond uit een vuursteengeweer van 17,5 mm, schietende een kogel van $^1/_{18}$ pond, een bajonet en een sabel. Eerst in 1843 werden de geweren voorzien van een percussieslot.[1])
In 1815 zond het Korps Mariniers zijn eerste detachementen naar Oost- en West-Indië met de marine-eskaders. Vanaf dezen tijd hebben de mariniers ook hun naam verbonden aan de Indische krijgsgeschiedenis, waarvan de namen Atjeh en Bali in hun vaandel getuigenis afleggen. Die namen zijn echter slechts een greep uit de vele krijgshandelingen, waaraan zij hebben deelgenomen. Als regel maakten zij daarbij deel uit van de marine-landingsdivisies, waarvan zij uit hoofde van hun bijzondere opleiding en bestemming de kern vormden.
Bij uitzondering, gelijk in de jaren 1873—1876, traden zij hierbij in afzonderlijke korpsformatie op als aanvulling van het Indische leger. Het zou mij te ver voeren over al die expedities en tochten, groot en klein, een uitvoerig verslag te leveren. Er bestaan daarover zooveel uitmuntende boekwerken, dat er moeilijk iets nieuws over te vertellen valt. Echter worden daarin veelal weinig bijzonderheden over de mariniers vermeld, hetgeen begrijpelijk is, aangezien deze, gelijk reeds gezegd, in den regel opgelost waren in een marinelandingsdivisie van een oorlogsschip, aan welke gevechtseenheid uiteraard, wanneer zij samenwerkte met troepen van het Indische leger, een secundaire rol was toebedeeld. — Tòch, de Indische krijgsgeschiedenis levert het bewijs, is die auxiliaire rol van de zeemacht van groote beteekenis geweest voor de pacificatie van de Oostindische gebiedsdeelen.
Zij vormde a.h.w. een mobiele reserve, zoowel aan materieel als personeel, welke voor allerlei diensten kon worden benut, ingeval militaire bijstand werd vereischt. De geographische gesteldheid van het reusachtige eilandenrijk in aanmerking genomen, is samenwerking van zee- en landmacht ook voor de z.g. politioneele taak[2]) een vanzelfsprekende voorwaarde, daar de meer mobiele zeemacht in dringende gevallen spoedig ter plaatse is, waar militaire bijstand vereischt wordt en van haar aanwezigheid alleen reeds preventieve werking uitgaat. Al was dan voor den zeeofficier en zijn dekpersoneel het optreden aan den wal als infanterie iets, wat hun niet direct lag en waarin zij als zeelieden minder geoefend werden, in den regel was bij de landingsdivisie een afdeeling mariniers met haar kader ingedeeld, die de kern vormde en van welke instructieve invloed uitging op de minder geoefenden. Zeker, er zijn fouten gemaakt, welke krijgsgeschiedenis is daarin ongerept?

---

[1]) Op 't gebied van draagbare wapenen was de zeemacht wel wat al te conservatief.
[2]) Handhaving van rust en orde in den archipel.

Er was niet altijd voldoende voorgeoefend en getraind, als onverwachts een landingsdivisie voor gewapend optreden aan den wal moest debarkeeren.
Het gevecht tegen den inlandschen rustverstoorder is een bijzonder werk, dat weer zoo geheel verschilt van de oorlogvoering tegen een gelijkbewapenden tegenstander in Europa. Vroeger liet de oudstaanwezend officier der mariniers de jonge mariniers, die voor de eerste maal in Indië kwamen, eerst eenige maanden bij het z.g. depôtdetachement in de marinekazerne grondig daarin oefenen en als proef op de som aan 't einde van dezen termijn gezamenlijke meerdaagsche oefeningen houden met het Indische leger, vooral met de Indische marechaussees. Van hen leerden zij dan al gauw de knepen van 't vak. Ook in oudere periodes werd daaraan bij de mariniers en ook, hoewel in mindere mate, bij de landingsdivisies van gemengd personeel de hand gehouden, al was het vaak moeilijk, omdat de zeemacht in den regel al tijd te kort kwam voor haar uitgebreide maritieme taak en al kwam het dientengevolge wel voor, dat de infanterie-oefeningen te lang werden verwaarloosd. Maar als de balans wordt opgemaakt van de Indische krijgsgeschiedenis en men daarbij niet te zwaar tilt aan fouten ten gevolge van onbedrevenheid in diensten aan den wal, dan mag het aandeel der zeemacht aan de pacificatie der overzeesche gebiedsdeelen met eere worden genoemd. De taak der mariniers is daarbij niet gemakkelijk geweest. Aan hen toch, vanaf den officier tot den gewonen marinier, werden als kaderkern vanzelfsprekend zware eischen gesteld.
Ik zal in 't voorbijgaan de krijgsverrichtingen, althans de voornaamste, waaraan de mariniers hebben deelgenomen, vermelden, zonder daarover lang uit te weiden. Leupe, Van Braam Houckgeest en Cambier hebben dit reeds vóór mij gedaan. Hun werken zijn echter niet meer onder het bereik van het publiek en nog slechts een zeer beperkt aantal exemplaren bevindt zich in bibliotheken en in particulier bezit.
Bij mijn poging om de geschiedenis van het oude korps in een nieuw kleed onder de aandacht van mijn landgenooten te brengen, zal ik o.m. een dankbaar gebruik van de beschrijving maken, welke door mijn voorgangers omtrent het aandeel der mariniers aan de Indische expeditiën gegeven is.
Den 13en Augustus 1814 kwamen de Oostindische bezittingen ingevolge de overeenkomst tusschen den Prins-Regent van Engeland en den Souvereinen Vorst der Nederlanden weer onder ons koninkrijk, maar ten gevolge van de landing van Napoleon Bonaparte in Frankrijk en den oorlog, die daarop was gevolgd, kreeg deze teruggave eerst in 1816 haar beslag.
In 't begin van 1817 werden de Molukken van de Engelschen overgenomen. Den 17en Mei, op den dag, dat de Engelsche gouverneur Amboina verliet, brak op het eiland Saparoea een opstand uit, welke zich spoedig over de omliggende eilanden uitbreidde. De majoor van het Indische leger Beetjes was met een troepenmacht, samengesteld uit afdeelingen van land- en zeemacht, op dat eiland geland. Ten gevolge van een onbegrijpelijk slechte keuze van de landingsplaats en verzuim van de noodige veiligheidsmaatregelen van de zijde van genoemden hoofdofficier[1]) liep de onderneming op een rampzalige mislukking uit, waarbij hijzelf, 10 officieren en 350 onderofficieren en manschappen sneuvelden, waaronder van Zr.Ms. fregat „Evertsen" 2 sergeanten, 1 korporaal en 12 mariniers en van Zr.Ms. fregat „Nassau" 1 korporaal en 15 mariniers vermist, omtrent wier lot nimmer iets is vernomen.[2])
Zr.Ms. fregat „Maria Reygersbergen" en de „Iris", laatstgenoemd schip van de koloniale marine, vertrokken nu naar Saparoea. Een landingsdivisie van eerstgenoemd schip onder het bevel van den luitenant ter zee Ellinghuyzen bezette het fort te Duurstede en kon zich, gesteund door het geschut van het fregat, daar handhaven, totdat Zr.Ms. „Prins Frederik" met den schout-bij-nacht Buyskes

---

[1]) Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën, door Q. M. R. Verhuell, dl I en II, MDCCCXXXV. Dl 1, blz. 145: „Wij konden ons geen denkbeeld maken, hoe het mogelijk was geweest, dat zulk eene voor de Indianen geduchte krijgsmagt zoo geheel had kunnen verdelgd worden en het blijft onverklaarbaar, waarom Majoor Beetjes niet dadelijk op het kasteel Duurstede is losgegaan, waarin hij zich had staande kunnen houden tegen eene gedugte magt, in plaats van eene landingsplaats te kiezen, besloten door digt geboomte, en waar geen strand genoeg was, om zich behoorlijk in slagorde te stellen."
Kapt. J. Oderwald heeft „Het merkwaardig dagboek van den vice-admiraal J. Boelen Jzn." bewerkt (uitgave de Bussy, 1942), in twee deelen. Het deel 1795—1860, blz. 36—102 behandelt uitvoerig deze expeditie. Ik kan mijn lezers aanbevelen dit interessante boek te lezen.

[2]) Leupe en Van Braam Houckgeest, blz. 109.

aan boord, was aangekomen. De mariniers bleven voorloopig als bezetting in het fort.[1]) De sultans van Ternate en Tidore hadden hun hulptroepen in een honderdtal corra-corra's[2]) ter beschikking van den schout-bij-nacht gesteld. Den 8en November begon de groote aanval en op dezen dag en de daaropvolgende werden landingsdivisies, bestaande uit matrozen en mariniers, troepen van het Indische leger en inlandsche hulptroepen aan land gezet onder hevigen tegenstand van de oproerlingen, die aangevoerd werden door een Ambonnees, genaamd Thomas Matulesia, die den 13en November met twee hoofdmuiters werd gevangen genomen.

Mede dank zij den krachtigen bijstand der zeemacht waren de ongeregeldheden in het gebied der Molukken in 't voorjaar van 1818 onderdrukt. De hoofdaanstokers van den opstand boetten hun misdrijf aan de galg, terwijl een honderdtal gevangenen naar Java werd overgebracht.

In de daarop volgende jaren namen de mariniers deel aan een reeks van expeditiën in den Indischen Archipel. Betrekkelijk gering was hun aandeel in de eerste expeditie tegen Palembang. Na den terugkeer van dit gewest onder het Nederlandsch gezag, had de sultan een vijandige houding aangenomen, waaraan Engelsche invloed niet vreemd scheen. Het gouvernement gelastte de Engelschen het Palembangsche gebied te verlaten, zette den sultan af en stelde zijn broeder Mahmoed Badar Oedien, die met den sultan in onmin leefde, in zijn plaats. Deze laatste had reeds eenige jaren te voren een verraderlijk spel gespeeld en zou dit thans herhalen, want in Juni 1819 viel hij geheel onverwacht het Nederlandsche fort aan, welks bezetting zich, ondanks den steun van 't geschut van twee korvetten, niet staande kon houden en uitweek naar 't eiland Banka. Er werd nu een expeditie tegen hem uitgezonden onder het bevel van den schout-bij-nacht Wolterbeek met Zr.Ms. „Tromp" en vier gecharterde schepen, waarop 1400 man troepen onder bevel van den luitenant-kolonel Bisschoff waren ingescheept.

Deze kwam eind September 1819 voor de rivier van Palembang (de Soensang) aan, welke onder vele moeilijkheden werd opgevaren tot den kraton[3]), die op 16 uur afstand van de monding was gelegen. Vele ondiepten, windstilte en een ondraaglijke hitte belemmerden den voortgang der schepen en bij het naderen van het doel van den tocht, kwam de schout-bij-nacht tot het inzicht, dat zijn expeditionnaire macht niet berekend was op de krachtige maatregelen tot tegenweer, welke de oproerlingen hadden getroffen. Een bombardement op de vier vijandelijke batterijen miste de gewenschte uitwerking, bovendien viel de regentijd in en werd de bemanning van „de Tromp" aangetast door gevaarlijke koortsen. Wolterbeek besloot daarom tot den aftocht. Een honderdtal schepelingen was gesneuveld ten gevolge van het vuur der vijandelijke batterijen. Dit is in 't kort het voorspel tot de tweede expeditie tegen Palembang, welke in 1821 werd uitgezonden onder het opperbevel van den generaal-majoor De Kock. De maritieme bevelhebber was toen de kapitein ter zee Lewe van Aduard.

Ditmaal bestond de expeditionnaire macht uit Zr.Ms. „Dageraad", „van der Werff", „Nassau", de korvetten „Ajax", „Zeepaard", „Zwaluw" en „Venus", de brik „Sirene" en 24 koloniale schoeners en andere gewapende vaartuigen, benevens een aantal transportschepen. De bewapening bestond uit 414 stukken geschut in totaal en de bemanning uit 2580 schepelingen, onder wie ongeveer 200 mariniers. De troepen van de landmacht waren 1679 man sterk, onder wie ditmaal slechts een honderdtal inlanders. Den 17en Mei 1821 passeerde men de bank in de monding der Soensang en werd de rivier opgevaren, waarbij andermaal veel bezwaren werden ondervonden, zoodat de tocht uiterst langzaam vorderde.

Den 11en Juni kwamen de vijandelijke batterijen in 't zicht. Bij de verkenningen bleek, dat de vijand zijn positie aanzienlijk had verbeterd. De rivier en een zijtak, de Peladjoe, waren versperd door ingeheide palen, waarachter zich aan haar samenvloeiing vier batterijen bevonden. Ook het voor de monding der Peladjoe gelegen eiland Gombora was in staat van verdediging gebracht en tusschen dit eiland en den wal lag de z.g. waterbatterij midden in het vaarwater der hoofdrivier, benevens een aantal gewapende prauwen.

---

[1]) Het journaal van den vice-admiraal Boelen (1795—1860), blz. 66.
[2]) Inlandsche vaartuigen.
[3]) Vorstenverblijf, ommuurde hofstad.

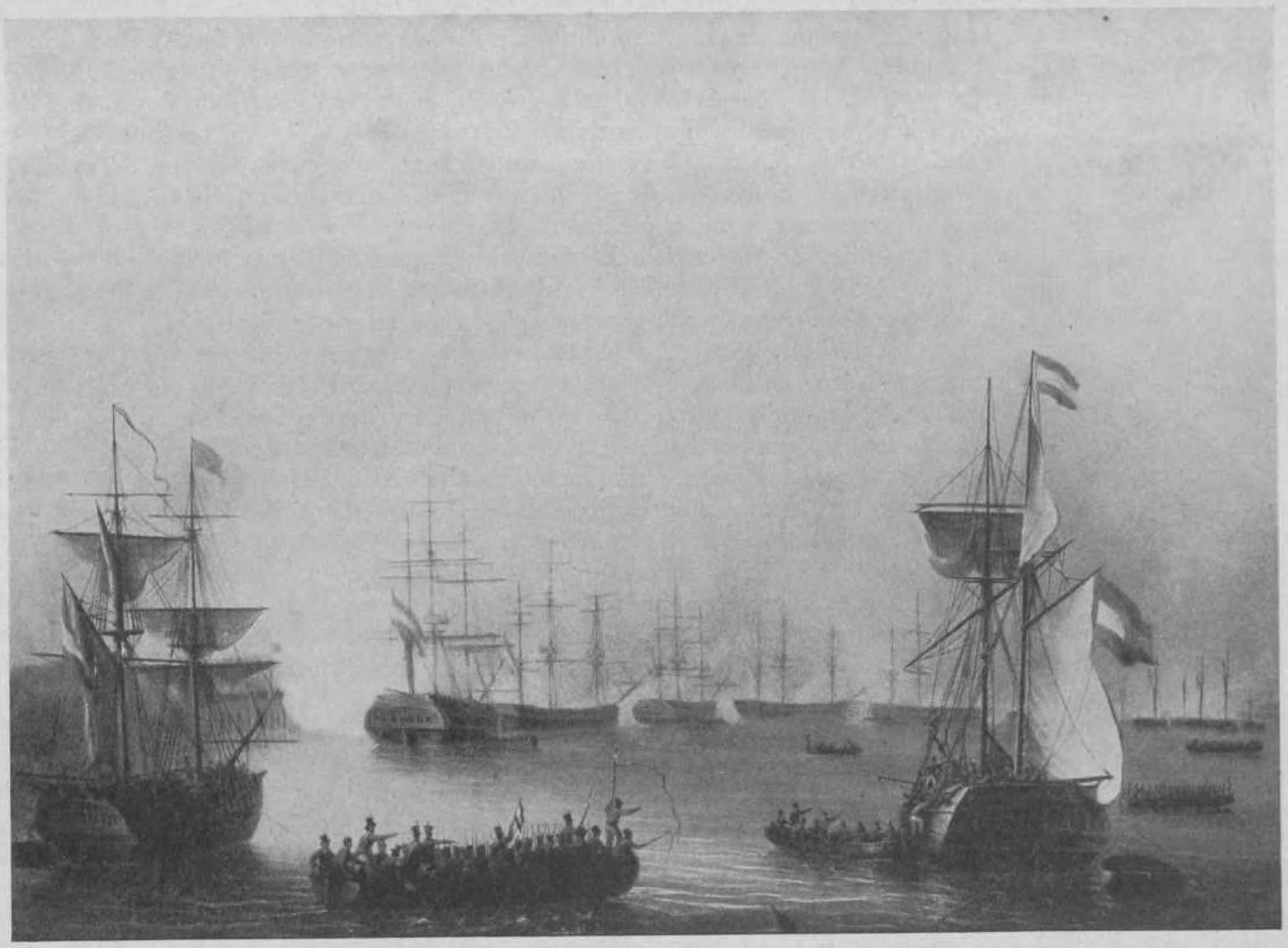

De tocht naar Palembang. Juni 1821

Schilderij door M. Schouman in het Rijksmuseum te Amsterdam

Den 16en Juni ondernam kolonel Bischoff met een colonne van 800 man, welker achterhoede bestond uit 50 mariniers, een aanval in den rug van een versterking aan de Peladjoe. Deze mislukte echter. Den 20en herhaalde hij den aanval. Onder dekking van het geschutvuur der schepen, voornamelijk van het fregat „Van der Werff", werd ontscheept.[1])
Dit schip stond nu geducht bloot aan het vuur van den vijand en de commandant Lewe van Aduard liet daarom de mariniers uit de marsen komen, om de stukken behoorlijk te kunnen bezetten. Doch spoedig moest ook de „Van der Werff" het gevecht staken. Het had reeds 14 dooden en 48 gewonden. De ankertouwen van de „Nassau" en meerdere schepen waren stukgeschoten, waardoor zij in moeilijkheden waren geraakt en niet aan de actie konden deelnemen. De geheele flottielje had reeds 46 dooden en 97 gewonden, waaronder 5 mariniers gesneuveld en 10 gewond. Tegen den middag seinde de opperbevelhebber aan de schepen, ~~om~~ af te houden. Veel schade was geleden aan tuig en rondhout en één kanonneerboot was in den grond geboord. Generaal-majoor De Kock, die na dit échec een opstand op het eiland Banka verwachtte, zond ook daarheen eenige troepen.
Den 24en Juni werd de aanval hervat. In den vroegen ochtend werd het anker gelicht en dreven de schepen met den vloed naar hun posten. Te 4 uur reeds opende de „Nassau" het vuur, gevolgd door de „Van der Werff" en de „Dageraad". Onmiddellijk beantwoordde de vijand dit vuur, ten gevolge waarvan de luitenant der mariniers P. L. C. Serres van de „Van der Werff" sneuvelde.

---

[1]) Backer Dirks, dl II, blz. 510.

Bij het aanbreken van den dag namen ook de overige schepen aan den strijd deel, met het gelukkige gevolg, dat het vuur op het eilandje Gombora spoedig begon te verflauwen. Onmiddellijk voer de kolonel Bischoff er heen met eenige vaartuigen, bemand met landingstroepen, baande zich door de paalversperring een weg en veroverde de batterij op het eilandje, waarop nu de Nederlandsche driekleur werd geplant. Intusschen werd het vuur door de schepen voortgezet en brachten de „Venus" en de „Ajax" een batterij tot zwijgen. Kolonel Bischoff stak de Soensang over boven de vijandelijke batterijen, om deze in den rug te vallen. Toen de marinelandingsdivisies onder bevel van den kolonel La Fontaine ontscheepten en in front tegen de Peladjoe oprukten, liet de vijand zijn stukken in den steek. Omstreeks het middaguur werd ook hier de Nederlandsche vlag geheschen. De zeemacht had een verlies geleden van 33 dooden en 133 gewonden, van het Korps Mariniers de luitenant Serres, 1 sergeant en 1 marinier gesneuveld en 12 mariniers gewond.
Dienzelfden nacht maakte men in de versperring een doortocht voor de schepen, waarna men verder de rivier opvoer tot voor den kraton en den sultan gevangen nam, die naar het eilan d Ternate werd verbannen. De oudste zoon van zijn broeder werd door het Indische gouvernement tot sultan verheven.[1])
Nog was na dit succes de rust op Sumatra niet hersteld. Want de Padri's, een godsdienstige secte, welke gedurende bijna 20 jaren onrust had gestookt in het rijk van Menangkabau in de Padangsche Bovenlanden, met het doel een priesterheerschappij te stichten, hadden den strijd in 't jaar 1821 weer ontketend.
De tegen hen uitgezonden strijdkrachten onder bevel van den luitenant-kolonel Raaff hadden aanvankelijk weinig succes, maar toen zij versterkt werden, slaagde deze erin zich van de twee hoofdzetels van het Menangkabausche rijk meester te maken. De hoofdmacht der Padri's was toen echter nog verzameld in het rijk Lintau en om deze te bestrijden, werden meer troepen vereischt.
In Februari 1823 werden deze aangebracht door de oorlogsschepen „Melampus" en „Zwaluw", waardoor de troepenmacht was aangegroeid tot 26 officieren en 582 onderofficieren en manschappen, waaraan nog werd toegevoegd het detachement mariniers van de „Melampus", 39 man sterk, onder bevel van den 1en luitenant J. A. van den Velden, die zich het jaar te voren bij een expeditie van Zr.Ms. „Melampus" tegen de zeeroovers van Tontali op Celebes had onderscheiden.[2]) De Padri's hadden een berg, den Marapalm, bezet, die toegang gaf tot het rijk van Lintau. Van 13 tot 17 April werd om het bezit van den Marapalm tevergeefs bloedig gevochten tegen een overmachtigen vijand, waarna de luitenant-kolonel Raaff zich ten slotte genoodzaakt zag, het bevel tot den terugtocht te geven. De onderneming had ons een verlies van 21 gesneuvelden en 137 gewonden gekost, de mariniers hadden één doode en 7 gewonden, waarvan er drie aan hun wonden bezweken.
De korporaal der mariniers A. Hosdorft en de marinier 2e klasse N. Vinchent werden door Z.M. Koning Willem I begiftigd met de Militaire Willemsorde 4e klasse. Toen deze onderscheidingen Indië bereikten, waren zij echter reeds aan hun wonden overleden.[3]) Onze troepenmacht onder overste Raaff was na het échec teruggetrokken op Pagar Roejong. Tot in 't begin van Maart 1824 bleven de mariniers nog bij deze troepen ingedeeld om dienst te doen bij de verkenningen.
Ook het eiland Celebes zou weldra het tooneel van den strijd worden. Na het einde van het Engelsche tusschenbestuur waren de vorstin van Boni en door haar invloed ook de vorsten van Tanette en Soepa te kort geschoten in hun verplichtingen jegens het gouvernement en daarna in opstand gekomen. Den 19en Juni 1824 maakte de luitenant-kolonel De Stuers, bevelhebber der tegen deze vorsten uitgezonden expeditie, zich meester van de hoofdplaats van Tanette, waarna den 14en Augustus een landing op Soepa werd uitgevoerd met een macht van 150 man van het Indische leger, 100 ma-

---

[1]) Van het Korps Mariniers werden later ter zake van hun gedrag gedurende deze expeditie benoemd tot ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse de 1e luitenant P. Colombon, de sergeant W. J. van Ackeren, de korporaal J. Moleman, de pijper A. Westenberg en de mariniers F. Schmauder en W. van der Vaart. De naam van den gesneuvelden luitenant P. L. C. Serres werd opgenomen in de registers der kanselarij van de Militaire Willemsorde. De marinier 3e klasse A. F. Henke werd bevorderd tot marinier der 2e klasse.

[2]) Eerst in 1849, toen hij in rang was opgeklommen tot majoor, werd hij wegens zijn gedrag bij dit wapenfeit benoemd tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

[3]) Leupe en Van Braam Houckgeest, blz. 115, noemen onder de deelnemers aan de expeditie nog een kapitein van het Indische leger H. L. Brusse, die ik bij de gedecoreerden na 't bombardement van Algiers heb vermeld. Hij was toen 2e luitenant der mariniers, doch is later overgegaan naar het Indische leger.

trozen en 40 mariniers, — het geheel onder bevel van den luitenant-kolonel Reeder —, om de vijandelijke bentings aan te tasten. De vijand liet onze troepen naderen zonder een schot te lossen, doch toen deze nabij de borstwering waren gekomen, opende hij het vuur en voerden vijandelijke ruiters tegelijkertijd een flankaanval uit, waardoor de onzen, na een verwoed gevecht, in verwarring terugtrokken. Ons schrootvuur bracht den vijand tot staan, maar de onderneming had ons een verlies van ongeveer een derde van de troepenmacht gekost. Van de mariniers waren gesneuveld de luitenant Van Pelt en vijf mariniers en waren 1 sergeant en 12 mariniers gewond, onder welke laatsten de korporaal F. H. Bouvy, wien als belooning voor zijn uitstekend gedrag later vergund werd de lessen op het Instituut der Marine te Medemblik te volgen, ten einde den rang van officier te kunnen behalen.

Even slecht liep het af, toen na aankomst van Zr.Ms. „Euridice" de aanval werd hernieuwd en een landingsdivisie onder den kapitein-luitenant ter zee Buys de troepen van het Indische leger versterkte. De vijandelijkheden werden daarna voorloopig gestaakt, totdat de expeditie op grooter schaal zou kunnen worden voortgezet.

Zulks had plaats in 't voorjaar van 1825 toen de generaal-majoor Van Geen als opperbevelhebber van een groote expeditionnaire macht te Makassar aankwam. De kapitein ter zee Pietersen voerde het bevel over de flottielje van de zeemacht, welke aan de expeditie zou deelnemen. Nadat men Boeloecomba had ontzet, zeilde men naar de golf van Boni. Daar bevonden zich den 11en Maart een colonne onder den majoor Le Bron de Vexela, die den tocht daarheen over land had gemaakt, en eenige hulptroepen onder den vorst van Goa. De hoofdplaats Boni, waar zich de vorstin Aroe Datoe ophield, was het doel van den tocht, waaraan ook een marine-landingsdivisie deelnam.

Den 15en Maart had een gevecht plaats bij Mangarabombang. De luitenant der mariniers F. A. J. 't Hooft, die aan 't hoofd van zijn detachement op den vijand losging, werd door drie lanssteken zwaar gewond.[1])

Den 27en Maart landde men te Badjoa, hetgeen de vijand tevergeefs trachtte te verhinderen. Aan den luitenant der mariniers Van der Velden viel de opdracht ten deel, ~~om~~ met zijn peloton mariniers den vleugel der vijandelijke stelling te omtrekken, terwijl daarop een frontaanval werd uitgevoerd. Ongelukkigerwijs bleef hij met zijn mannen in het moeras steken en kon slechts door geweervuur zijn medewerking verleenen. Boni werd nu vermeesterd, nadat de vijand, die zware verliezen had geleden, op de vlucht was gedreven.

Den 25en Juni werden bij Soepa 1000 man troepen ontscheept, waaronder ook de mariniers, die aan de expeditie tegen Boni hadden deelgenomen. De radja koos nu de verstandigste partij en onderwierp zich. De rust kon daarna in deze gebieden als hersteld worden beschouwd.

De beide luitenants der mariniers 't Hooft en Van der Velden werden in 1828 begiftigd met het ridderkruis der Militaire Willemsorde, maar eerstgenoemde was reeds in 1825 aan zijn wonden bezweken.

Terwijl een groot gedeelte der koloniale troepen zich nog op Celebes bevond, brak in 1825 de Java-oorlog uit. De Pangeran Dipo Negoro, oom en voogd van den minderjarigen sultan van Djocjacarta, was de aanstoker van den opstand tegen het Nederlandsch gezag. Vijf jaren lang heeft hij met veel beleid de opstandelingen aangevoerd, totdat hij het hoofd in den schoot moest leggen. Hij was een geducht tegenstander, een bekwaam en heerschzuchtig man, die zich tot geestelijk en wereldlijk heerscher over Java wilde opwerpen. De zeemacht verleende voornamelijk in de eerste twee oorlogsjaren bijstand aan het koloniale leger, dat onder het opperbevel stond van den generaal De Kock.

Naar aanleiding van de slechte berichten, die van Semarang kwamen, — de regent van Serang had n.l. de zijde van Dipo Negoro gekozen —, rukte den 3en September 1825 een colonne van 250 man

[1]) Aanteekeningen gehouden op eene reis om de wereld met het Fregat de Maria Reigersbergen en de Korvet de Pollux in de jaren 1824, 1825 en 1826 door P. Troost Czn., Eerste Luitenant bij het Corps Mariniers, blz. 312. Schrijver bezocht na de expeditie van Celebes zijn collega en trof hem „in eenen ziekelijken en bedenkelijken toestand" aan. Hij zegt verder: „Weinig tijds na ons vertrek van Sourabaya is hij ook aan boord van Z.M. fregat „Euridice" overleden."
Blz. 295. Hier betreurt hij het verlies van zijn collega Van Pelt, dien hij noemt „een mijner gemeenzaamste en achtingswaardigste vrienden".

infanterie benevens een aantal gewapende burgers (vrijwilligers), aangevuld door de landingsdivisie van het fregat „Javaan" onder het bevel van den kapitein der infanterie Buschkens tegen dit opstandige inlandsche hoofd op. Op vier palen[1]) van Mintering bij Demak geraakte deze troepenmacht slaags met een groote bende opstandelingen, welker sterkte op ongeveer 12.000 man werd geschat. Er ontstond een dusdanige verwarring onder ons volk, dat de officieren niet bij machte waren, om de vluchtenden tot staan te brengen. 34 schepelingen en 12 vrijwilligers vielen den vijand in handen en zijn zeer waarschijnlijk vermoord.[2]) Nu werden de fregatten Zr.Ms. „Maria Reigersberg" en „Pollux", die na een reis om de wereld te hebben gemaakt, eerst kort te voren, den 30en Augustus, ter reede van Soerabaia waren aangekomen, naar Semarang ontboden, waar zij den 8en September aankwamen en hun landingsdivisies, waarbij was ingedeeld de 1e luitenant der mariniers P. Troost, ontscheepten.

Er werd nu een colonne samengesteld, die ongeveer 200 man koloniale troepen sterk was, benevens een aantal inlanders en aangevuld met de landingsdivisies van de beide fregatten. Zij werd in tweeën gesplitst. In de voorste colonne, onder den luitenant-kolonel Phitzinger, den bevelhebber van het geheel, waren 60 mariniers en 50 matrozen ingedeeld, de overige 62 schepelingen maakten deel uit van de tweede colonne, die op eenige palen afstand volgde. Den 12en September werd Phitzinger echter tijdens het oprukken naar Demak teruggeslagen.

De generaal Van Geen was inmiddels van Celebes teruggekeerd met 150 man, terwijl nog 300 andere spoedig werden verwacht, waardoor hij drie colonnes kon vormen. Bij de derde colonne onder bevel van den majoor Elout werden 70 mariniers en 100 matrozen ingedeeld. Bij het gevecht, dat den 15en bij Dempit plaats had[3]), werden de benden van den regent van Serang geheel verstrooid. In den avond van dien dag bereikten onze troepen Demak. Generaal Van Geen keerde nu met twee colonnes terug naar Semarang, terwijl majoor Elout's colonne te Demak achterbleef, om dit gewest te zuiveren. Een deel der schepelingen was wegens ziekte naar boord teruggezonden, doch de luitenant der mariniers J. A. van den Velden was met zijn detachement van de „Javaan" ontscheept en had zich bij de colonne Elout aangesloten, zoodat deze nu beschikte over 80 mariniers en 100 matrozen.

Den 20en September rukte de colonne op naar Dempit[4]), vandaar via Godon en Panawahan naar Poerwodadie (29 September).[4]) Hier nam de kapitein Theunissen het bevel over van den majoor Elout en trok hij naar Madioen, waar onlusten waren uitgebroken; een gedeelte der troepen, waaronder 36 zieke en gewonde mariniers en matrozen, liet hij te Poerwodadie achter. Vanaf dien tijd bepaalden zich de krijgsverrichtingen van de colonne in de gebieden van Rembang en Madioen tot schermutselingen.

De luitenant der mariniers P. Troost zegt hiervan: „Met de tweede colonne, onder bevel van den toenmaligen Majoor Elout, die aller achting verwierf, trokken wij door het Rambangsche, Groboirische tot in het Madioensche, van waar ik den 21sten December te Nieling de colonne wegens een zware ziekte verlaten moest en naar Samarang werd teruggevoerd." Over de gevechten zegt hij: „Den 9den November vochten wij te Padange en den 19den nabij Ngawie; doch buiten die gevechten hadden dezelve veel van de schermutselingen in Europa; naauwelijks toonden wij hun de trompen onzer geweren, of men keerde ons den rug toe en nam de wijk naar de bosschen. In al de gevechten, welke dikwijls kortstondig waren, bleven wij altijd de overwinnende partij, deden den vijand zeer veel afbreuk, zoo aan volk als het verwoesten van een menigte zijner kampons".[5])

Ook de verrichtingen van de te Poerwodadie achtergebleven colonne bepaalden zich tot schermutse-

---

[1]) Een paal — 1507 m op Java.

[2]) Leupe en Van Braam Houckgeest (blz. 118) vermelden dat de landingsdivisie bestond uit matrozen en mariniers. Cambier zegt (blz. 144—1) dat zulks blijkbaar een vergissing is, daar in andere, officieele stukken alleen van matrozen wordt gesproken. Hij noemt echter geen enkel officieel stuk.
Luitenant der mariniers P. Troost (blz. 315) zegt, dat „van de ekiepaadje (equipage = bemanning) van het fregat de Javaan meer dan dertig mannen tegen de opstandelingen zijn gesneuveld." Hij noemt geen mariniers. Ik geloof, dat Cambier het bij het rechte eind heeft.

[3]) P. Troost: Aanteekeningen reis om de wereld, blz. 317.

[4]) P. Troost, als voren, blz. 338. Hier vermeldt luitenant Troost alle plaatsen, die aangedaan werden, met de opvolgende data.

[5]) Als voren, blz. 317 etc. Leupe, Van Braam en Cambier zeggen niets over geschut dat bij de colonne was ingedeeld. Ooggetuige Troost zegt: „Onze krijgsmagt was slechts met vier zesponders en twee kleine mortieren gewapend."

lingen, maar in de laatste dagen van November werd de hoofdplaats Serang verbrand en vluchtte de pangeran[1]) naar Madioen. Aan dezen tocht werd niet door de schepelingen deelgenomen. Zij werden gebruikt om de laatste hand te leggen aan een benting, die kort te voren was opgeworpen. Volgens Troost kwamen eerst den 12en Februari 1826 de laatste schepelingen aan boord terug, die in September 1825 waren ontscheept, — zoogenaamd voor eenige dagen, omdat de toestand te Semarang kritiek en de stad bijna zonder troepen was. Laatstgenoemde ooggetuige verklaart:[2]) „Gedurende dezen veldtogt moesten wij zeer veel doorstaan, want wij hadden aan niets meer dan aan alles gebrek; men zal dit ligtelijk beseffen, als men in aanmerking neemt, dat wij tot dien veldtogt niet behoorlijk waren voorbereid; ons ligchaamsgestel had ook door zoo langen zeetogt (reis om de wereld met een zeilschip) zeer veel geleden. Vele Europeesche soldaten stierven op dezen voor hun ongezonden, vreemden bodem, meer ten gevolge van ziekte en verzwakking dan door de wapenen der talrijke vijanden."

In October 1823 was een detachement van 100 mariniers wederom te Nieuwediep in garnizoen gekomen, om daar de Marine-werf te bewaken. Sedert dien zijn de mariniers in Den Helder gebleven. In 1839 verhuisden zij van het logementschip „Willem I" naar de Marinierskazerne aan de Buitenhaven. Het detachement werd toen vervangen door de Rotterdamsche divisie.
Te Rotterdam bleven slechts over de staf en de depôtcompagnie. Bij Koninklijk Besluit van 15 Mei 1828 werd een commissie benoemd van vijf vlag- en hoofdofficieren, waartoe ook de korpscommandant, de kapitein ter zee Ziervogel behoorde, om verslag uit te brengen over den toestand der marine. Een gedeelte uit het rapport dezer commissie werd in 1829 gepubliceerd. Daaruit bleek, dat de commissie eenstemmig de uitbreiding van het korps voorstond. De meerderheid was van oordeel, dat het verrichten van infanteriediensten voor de mariniers hoofdbestemming behoorde te zijn en dat bovendien de mariniers der 1e klasse zeer bedreven in de bediening van het geschut moesten worden. Ziervogel stemde echter niet in met de vereenigde diensten als zee-artillerist en infanterist; hij gaf daarom in overweging, ~~om~~ een derde divisie te vormen, meer bepaaldelijk bestemd tot zee-artilleristen. Ten gevolge van het uitbreken van den Belgischen opstand bleef het rapport rusten, doch het reglement van 1844 besliste over deze aangelegenheid in den geest van het voorstel-Ziervogel.

[1]) Pangeran is een Javaansche titel voor „prins".
[2]) Troost, blz. 315.

DE MARINIERS TIJDENS DEN BELGISCHEN OPSTAND

De vereeniging van Nederland met België was het werk geweest der groote mogendheden, ~~om~~ uitbreiding van Frankrijks macht naar het Noorden te beletten. Zij verwachtten, dat de militaire positie van het Koninkrijk der Nederlanden sterk genoeg zou zijn, om zulks te waarborgen, hetgeen een duurzamen vrede in Europa zou bevorderen. Tot een volkseenheid in den waren zin des woords heeft deze vereeniging echter niet geleid, integendeel! Tusschen beide gebiedsdeelen bestonden zoovele verschillen in taal, godsdienst, karakter en gebruiken, dat daarmede reeds van den beginne af aan de kiem aanwezig was voor een groot conflict. Ik zal de staatkundige gebeurtenissen, welke aanleiding hebben gegeven tot de omwenteling van 1830 stilzwijgend voorbijgaan. Fransche invloeden waren daaraan natuurlijk niet vreemd, terwijl het gemis aan een krachtige en vaste hand in de Nederlandsche regeering, om de opstandige beweging in de kiem te smoren, voedsel gaf aan de separatisten, die de afscheiding van de noordelijke gewesten eischten.
Mijn voorganger Cambier[1]) zegt het in krijgsmanstaal: „Na den slag bij Waterloo had men bij ons leger gehandeld, alsof de eeuwige vrede ware aangebroken, en hechtte vooral veel waarde aan 't glimmend poetsen, en het uitpakken bij inspectiën." Het oordeel dat de generaal Tindal tegenover Z.M. Willem I over het toenmalige leger uitsprak, luidde aldus: „Sire U heeft veel menschen, die als soldaten gekleed zijn; maar soldaten maakt U er nooit van." — Het straatoproer te Brussel op den 25en Augustus 1830 luidde de omwenteling in, die zich ten gevolge van de slappe en weinig doortastende maatregelen der Regeering maar al te snel uitbreidde en eindigde met de afscheiding.
Ook de zeemacht heeft in dit tijdvak van inwendige beroeringen een werkzaam aandeel aan het krijgsbedrijf genomen, waarin ook de detachementen mariniers der oorlogsschepen zijn betrokken geweest. Ik zal mij bepalen tot het vermelden van eenige bijzonderheden, die speciaal van belang zijn voor deze korpsgeschiedenis.
Tot beteugeling van den opstand en beveiliging van de noordelijke provinciën werden door de zeemacht drie liniën van defensie te water ingericht, nl. op de Schelde vanaf den mond der rivier tot het Sloe, van het Sloe tot Bath en van Bath tot Antwerpen. De tweede linie op de Ooster-Schelde van Bergen-op-Zoom langs Tholen tot Zierikzee, van Keeten tot Zijpe en langs de Krammer tot het Haringvliet; de derde linie van Willemstad langs de Kil, den Kop van 't Land en Geertruidenberg tot Gorinchem en vervolgens langs de rivier tot Nijmegen.[2])
Zr.Ms. fregat „Sumatra" en de „Euridice" waren onder de eerste oorlogsschepen, die zich op de Schelde vertoonden, om die rivier te bewaken. De „Sumatra" strandde echter voor Antwerpen en ging verloren. De bemanning ging over op andere schepen en de luitenant der mariniers G. H. van der Beek kreeg opdracht, om zich met zijn detachement, sterk 49 man, naar de vesting Dendermonde te begeven, waar de majoor Goetz het bevel voerde. Den 8en September kwamen deze mariniers daar het garnizoen versterken, dat door deserties dagelijks verminderde, terwijl de burgemeester van de

---

[1]) J. R. J. P. Cambier, blz. 147.
[2]) Backer Dirks, dl II, blz. 547, 548.
J. C. Koopman: Zijner Majesteits zeemagt voor Antwerpen. 1830—'32. Utrecht, C. Bielevelt, 1853.

stad onbetrouwbaar was en de burgerij oproerig. Drie weken later (1 October) kwam deze in opstand en trachtte de militaire bezetting uit de vesting te verjagen.[1]) De bevelhebber alarmeerde onmiddellijk de bezetting. Eenige mariniers werden naar de Veerpoort gezonden, om de wacht aldaar te versterken, terwijl luitenant Van der Beek met 20 anderen werd geplaatst buiten den ringmuur van het arsenaal, tot dekking van twee veldstukken, welke daar waren opgesteld. Een aanval op de wacht aan de Veerpoort werd afgeslagen, waarbij de wachtcommandant, een sergeant der infanterie en een marinier werden gewond. Bijna tegelijkertijd werd een detachement infanterie, dat onder een kapitein ter versterking van de hoofdwacht naar de markt was gezonden, uiteengedreven, hetgeen den moed der opstandelingen aanwakkerde. Toen zij naar het arsenaal oprukten, werden zij door de mariniers van luitenant Van der Beek op een zoo goed gericht geweervuur onthaald, dat zij na een kwartier strijdens met zware verliezen aftrokken naar het nabijgelegen stadhuis, met het doel, ~~om~~ uit de vensters van dit gebouw de mariniers onder vuur te nemen. Een andere bende trachtte de mariniers in hun linkerflank te vallen. De luitenant der artillerie Von Schubert hield de eerstgenoemde bende in bedwang, door zijn stukken te richten op de ramen van het stadhuis, terwijl de andere aanvallers al gauw in hun schulp kropen, toen zij gewaar werden met wat voor tegenstanders zij te doen hadden. Te middernacht was de rust in de stad hersteld. Ooggetuige Leupe zegt daarvan: „Ontegenzeggelijk had het gedrag der troepen, aan welke de bewaking van het arsenaal was opgedragen, een grooten invloed gehad op dezen gunstigen keer der zaken. Niet alleen bleef hun post behouden, maar tegelijkertijd hielden zij de opstandelingen terug van den aanval op de plaats, waar de Kommandant der vesting zich bevond, die slechts een vijftigtal manschappen om zich heen had kunnen vereenigen".[2])

Toen den 22en October op bevel van den luitenant-generaal baron Chassé de vesting moest worden ontruimd, werd het detachement mariniers samengevoegd met een detachement onder bevel van den kapitein der mariniers Musquetier te Oostburg in Staats-Vlaanderen. Op hun doorreis daarheen, toen het detachement zich te Vlissingen bevond, kwam daar ook de majoor Goetz, die den divisiecommandant der mariniers aldaar, — den majoor De Sitter —, verzocht, ~~om~~ de mariniers, die zich te Dendermonde zoo manhaftig hadden gedragen, toe te spreken en dank te zeggen voor hun getrouwe plichtsvervulling in de moeilijke dagen.

„Wel mogt dan ook de Majoor De Sitter aan den Kapitein ter zee Ziervogel, Kommandant van het Korps, van deze mariniers schrijven," aldus Leupe, „dat zij door hun manmoedig en standvastig gedrag te Dendermonde het voorbeeld aan de armee hebben gegeven, onder den naam van de Hoedjesmannen[3]) den muitelingen een' blijvenden schrik ingeboezemd en voor zichzelven eene blijvende reputatie hebben verworven."

In December scheepten deze mariniers zich in op de oorlogschepen, ter sterkte van 2 linieschepen, 5 fregatten, 10 korvetten, 8 brikken, 3 stoomschepen, 47 kanonneerbooten en 5 gewapende pinken, welke in dienst werden gesteld, om onze stroomen te verdedigen. Deze verdediging had ten doel, ~~om~~ strooptochten der Belgen op de Schelde en haar zijarmen en op de Zuidhollandsche wateren te voorkomen en de grenzen van Nederland aan die zijde te dekken.

De versnippering van de mariniers over vele oorlogschepen had tot gevolg, dat slechts een gering aantal detachementen onder het bevel van een officier der mariniers kwam, zoodat een aantal dezer overcompleet geraakten en een tijdelijke aanstelling verzochten en verkregen bij de mobiele schutterijen. Het waren de majoor J. A. Besier, de kapiteins F. J. W. G. baron van Balveren en D. Lampen, de luitenants G. H. van der Beek[4]), P. Troost[5]), A. A. van Lamsweerde Trier, L. A. Ernst genaamd

[1]) P. A. Leupe en F. A. Van Braam Houckgeest, blz. 122—125. Ik neem dit verhaal over op gezag van eerstgenoemde (P. A. Leupe, oud-majoor der mariniers), die toentertijd als marinier 2e klasse de gevechten bij Dendermonde heeft medegemaakt.

[2]) Leupe en Van Braam Houckgeest, blz. 124. Leupe was een ijverig geschiedvorscher, die ook over andere onderwerpen publicaties heeft gedaan in de werken van het Historisch Genootschap te Utrecht.

[3]) Zie de afbeeldingen op pag. 71, naar een aquarel van den kunstschilder J. M. Luyt, waarop de marinier voorkomt, die vanaf 1817 in den volksmond „hoedjesman" heette, naar den verlakten hoed, die tot zijn uniform behoorde en later werd vervangen door de sjako.

[4]) Bekend van Dendermonde.

[5]) Bekend om zijn boek over zijn reis om de wereld en den Java-oorlog.

Twee uniformen van 1817, de „Hoedjesmannen"

Uit: „Militaire Costumen van het Koninkrijk der Nederlanden" uitg. door Schouten & Carpentier Brussel z. j.

Plaat 19, steendruk, litho d. Madou

Deze Uniform is van vóór 1830; dergelijke afbeelding, doch sprekender bij Teupken uitg. in 1823.

Plaat 49 aldaar Mariniers 2e klasse één in front en één rugwaarts met compl. uitr. elkaar de hand reikend. Achtergrond: schip in 't verschiet. Handgekleurd.

Van Sievert[1]) en L. A. J. H. Zeylemaker. Hun wensch, ~~om~~ een werkdadig aandeel aan de verdere krijgsverrichtingen te nemen, werd niet vervuld, want hun plaatsing bij de schutterijen kwam af, toen de tiendaagsche veldtocht reeds was geëindigd.

Het bombardement van Antwerpen in den avond van den 27en October 1830 was het eerste wapenfeit van de maritieme macht, die voor die stad lag.[2]) Lang had de generaal Chassé gedraald met het bevel tot die daad, terwijl de vijand straffeloos zijn vuur op onze oorlogsschepen richtte, welker bemanningen popelden, ~~om~~ hem dat betaald te zetten. Eindelijk, na herhaald aandringen van den Hertog van Saksen-Weimar bij Chassé, besloot deze de oproerige stad een geduchte les te geven.

Des avonds te elf uur eindigden de oorlogsschepen en de citadel het bombardement. Het had in de stad groote schade aangericht, welke in geldswaarde op 2½ millioen gulden werd geschat. De verliezen op onze flottielje waren 7 dooden, waaronder één marinier (J. Dijkman) en 36 gewonden.[3])

Als grondslag voor de verdere onderhandelingen op de Londensche conferentie[4]) hadden de mogendheden een wapenschorsing voorgeschreven. De Belgen namen echter de bepalingen hiervan niet altijd in acht, getuige de aanval op de kanonneerboot No. 2 onder het bevel van den luitenant ter zee J. C. J. van Speijk, welke zich den 5en Februari 1831 moest posteeren op de Schelde voor Austruweel, doch ten gevolge van den sterken noordwestenwind tegen den wal dreef nabij het fort St. Laurens.

Onmiddellijk snelden Belgische soldaten en werklieden naar de boot en haalden de Nederlandsche vlag omlaag. Van Speyk bedacht zich geen oogenblik, stak de lont in 't kruit en vloog met zijn schip en alles, wat zich daarop bevond, in de lucht. Slechts drie schepelingen kwamen er levend af. Eén dezer was de marinier 3e klasse H. F. Weyler, die dienst deed als oppasser van zijn commandant. Alvorens zich naar de kruitkamer te begeven had Van Speyk hem toegeroepen: „Berg je", waarop Weyler in de met drijfijs bedekte Schelde sprong en, hoewel gewond zijnde, zwemmende het leven wist te redden.[5])

Den 19en Februari had andermaal een schending der wapenschorsing plaats door een troep Belgen,

---

[1]) Werd later ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse na de 3e Balische expeditie in 1849.

[2]) Koopman, blz. 17—25.

[3]) Den 22en November 1830 ontvingen ter zake van hun gedrag tijdens het bombardement het ridderkruis der Militaire Willemsorde 4e klasse de 2e luitenant der mariniers F. B. 's Jacob en de sergeants der mariniers J. Oprel en W. Fetler. In 't rapport van den schout-bij-nacht Lewe van Aduard wordt ook de aandacht gevestigd op den sergeant der mariniers A. Westenberg, die naar aanleiding van zijn gedrag gedurende de gevechten voor Palembang (20 en 24 Juni 1821) het ridderkruis der M.W.O. verwierf.

[4]) Koning Willem I's beroep op de groote mogendheden om medewerking tot het herstel van de rust in België had als gevolg, dat van Engelsche zijde in plaats van hulpverleening werd voorgesteld een conferentie der vijf groote mogendheden te houden, ten einde maatregelen te beramen tot het herstel der rust in de Nederlanden. Deze conferentie had plaats te Londen.

[5]) Koopman, blz. 43 t/m 47, 148, 149, 150. Rapporten van den Kapitein-Luitenant ter zee Koopman aan den Directeur-Generaal van de Marine te 's-Gravenhage, dd. 5 Februari 1831, dd. 20 Februari 1831.

die een marinierspatrouille onder den luitenant 's Jacob, welke van Sas van Gent langs den zeedijk op weg was naar Philippine, aanvielen bij het z.g. „Holletje". Zij vonden echter bij de mariniers, die na eenige salvo's met de bajonet op hen instormden, een zoo warm onthaal, dat zij op de vlucht sloegen.

Intusschen verliep de Londensche conferentie allesbehalve naar den zin van Koning Willem I. De belangen van de daaraan deelnemende mogendheden, waarvan eenige in beslag werden genomen door den opstand in Polen en de oproerige beweging in Italië, liepen uiteen. Frankrijk en Engeland gaven in hoofdzaak den toon aan. Frankrijk zag gaarne het bolwerk aan zijn noordgrens verdwijnen en Engeland dacht er anders over dan ten tijde (1814), dat het deze barrière schiep. Zij was immers geen bolwerk geworden en in dit opzicht beneden de verwachtingen van Engeland gebleven. Trouwens, de noodzaak daartoe werd door de Engelsche regeering niet meer gevoeld, want de Napoleontische bedreiging lag weer in 't verleden.

De Koning, die nog altijd bleef hopen op een ommekeer ten gunste van het behoud der zuidelijke gewesten, had den 18en Februari 1831 de achttien artikelen van het protocol der Londensche conferentie aanvaard, volgens welke hij alles zou behouden, wat de voormalige Republiek der Vereenigde Nederlanden in 1795 bezat, en België als neutrale staat het overige grondgebied zou verwerven, uitgezonderd het Groothertogdom Luxemburg, dat als bezitting van het Oranjehuis deel zou blijven uitmaken van den Duitschen Bond. Het voorloopige bewind, dat zich in België had gevormd, verwierp echter die voorwaarden en de mogendheden oefenden geen druk op België uit, zelfs niet, nadat zij van het voorloopig bewind hadden geëischt, dat het vóór 1 Juni de scheidingsprotocollen zou aannemen. De Koning liet nu door zijn gevolmachtigden ter conferentie weten, dat, indien de Belgen niet aan dezen eisch zouden voldoen, hij zich de vrijheid zou voorbehouden, handelend op te treden.

Onder Engelands invloed kozen de Belgen den 4en Juni den Prins Leopold van Saksen-Coburg tot Koning en den 22en liet Willem I aan de conferentie mededeelen, dat hij den persoon, die de souvereiniteit van België aanvaardde, zonder te voren de acte van scheiding te hebben geteekend, zou beschouwen als zijn vijand. Onherroepelijk bleef de Koning vasthouden aan de protocollen van Januari 1831. Het diplomatieke spel te Londen verliep echter ten nadeele van Willem I. Den 26en Juni werden de 18 artikelen omgewerkt ten gunste van België zonder den Koning daarin te raadplegen en zonder in te gaan op de door hem den 22en Juni gedane waarschuwing, dat hij zich zoo noodig gewapenderhand recht zou verschaffen.

Toen Koning Leopold den 21en Juli te Brussel werd ingehuldigd en gezworen had op de door het Congres in Februari 1831 aangenomen grondwet, waarbij Luxemburg en Limburg bij België gerekend werden, was terecht de maat vol.[1]) Ook bij het Nederlandsche volk, dat België niet terugwilde, maar ook geen duimbreed van het door historische rechten verkregen grondgebied wilde afstaan.

De Nederlandsche Leeuw was ontwaakt! En de Tiendaagsche Veldtocht was de afstraffing, door de overmoedige Belgen uitgelokt. Ook onze zeelieden op de Schelde zagen eindelijk het tijdvak van werkeloosheid plaats maken voor dat der vergelding.

Reeds den 3en Augustus namen 370 mariniers en matrozen onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee W. A. Lans, aan wien de luitenant der mariniers 's Jacob als adjudant was toegevoegd, deel aan de verovering van het fort St. Marie[2]), waarna de luitenant ter zee A. van Vloten met 150 man

---

[1]) Gosses en Japikse: De scheiding van Noord en Zuid, blz. 783 e.v., in hun Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis van Nederland.

[2]) Het merkwaardige dagboek van een Nederlandsch zeeman (1795—1860), Vice-admiraal J. Boelen Jzn., bewerkt door kapt. J. Oderwald (de Indische tijd), blz. 171—172: „Jammer, dat het daarbij zoo schandelijk is toegegaan. Vrouwen en kinderen zijn daarbij vermoord. Doch laten de Belgen zich daarover niet beklagen, want menig braaf matroos hebben zij verraderlijk het licht uitgeblazen, terwijl zij wisten, dat wij order hadden van geen vuurwapenen gebruik te maken . . ." Blz. 173: „Janmaat's élan bij de vervolging tot bij het dorp Callo (de meesten met ongeladen geweer) was wel wat onbezonnen, want de Belgen, die in hinderlaag lagen achter de boomen, namen hen onder vuur, zoodat het ons nog 6 dooden en 14 gewonden kostte." Leupe en Van Braam Houckgeest (blz. 130) geven op, dat luitenant 's Jacob zich vooral volgens het rapport van kapt.-luit. Lans kloekmoedig heeft gedragen bij den aanval op dit dorp (naar de mededeelingen van luit. t/z. Enzlie, die ingedeeld was bij de landingsdivisie onder kapt.-luit. Lans). Beide ooggetuigen verschillen hier in hun waardeering over dit wapenfeit. Het komt mij voor, dat het rapport van den commandant der landingsdivisie Lans hier den doorslag geeft.

naar den post aan „Pijp Tabak" gedirigeerd werd, welke post door de bezetting werd prijsgegeven.[1]) Den 4en Augustus losten Zr.Ms. „Medusa" en „Prosperina" eenige schoten op den vijand in de nabijheid van de citadel en in den morgen van den 5en deden de troepen van Chassé een uitval buiten de citadel en voeren eenige oorlogsschepen onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee Koopman de Schelde op tot Rupelmonde.[2])

Daar namen zij een koopvaardijbrik en drie koffen, die onder Brabantsche vlag lagen.[3]) Dienzelfden dag hadden de luitenants ter zee Bouricius en Maldeghem, die respectievelijk het bevel voerden over de kanonneerbooten No. 41 en No. 42, welke in het Zwin waren gestationneerd, bevel ontvangen, een afleiding te geven en den vijand aan te vallen bij het Hazegras. Zij kweten zich van die opdracht en kwamen tegenover een overmacht van omstreeks 700 man. Omstreeks 8 uur in den voormiddag opende Bouricius het vuur, Van Maldeghem kon dit eerst twee uur later doen. Tegen half twaalf moesten zij wegens het vallen van het water zich laten afdrijven, om in dieper water te ankeren. No. 42 geraakte daarbij met het achterschip aan den grond. Al doorvechtende werd het één uur namiddag, toen een matroos over de plaat naar het Retranchement gezonden kon worden, om den commandant, zoo ook den commandant van Sluis, over den hachelijken toestand der booten, die elk slechts 23 man aan boord hadden, in te lichten.

Eerst 's avonds half zes kwam er versterking opdagen. De vijanden, die het zelfs niet hadden gewaagd, om de booten te enteren, ondanks de doorwaadbaarheid der geul bij laag water, trokken toen af met een verlies van 46 dooden en hun zesponder.

Hoewel deze schermutseling in 't kader van den geheelen strijd van ondergeschikte beteekenis was, verdient de wijze, waarop een handvol schepelingen zich gedurende meer dan tien uren tegen een groote overmacht heeft weten te handhaven, wel een bijzondere en eervolle vermelding. Van de 46 schepelingen waren er 7 gesneuveld, waaronder de marinier J. de Krijger, die, in 't begin van het gevecht gewond geraakt, bleef doorvechten, totdat ook hij sneuvelde; 12 schepelingen, waaronder één marinier, waren gewond. Boot No. 41 was dusdanig gehavend, dat zij in brand gestoken werd. Beide booten hadden volgens het rapport van Bouricius 107 kanonschoten en bijna 3000 geweerschoten afgegeven.[4])

De aanval op Leuven tot insluiting van het Scheldeleger op den 12en Augustus zou de bekroning vormen van den Tiendaagschen Veldtocht en daarmede van de smadelijke nederlaag van dit leger, welks omsingeling op 't punt stond door ons leger onder den Prins van Oranje[5]) te worden voltooid. Maar de regeeringen van Engeland en Frankrijk eischten het staken der vijandelijkheden en een Fransch hulpleger was in aantocht naar de stad Brussel. Het verder voortzetten der vijandelijkheden, zoo werd er aan toegevoegd, zou worden beschouwd als een oorlogsverklaring aan beide regeeringen. Ook voor de zeemacht beteekende dit het staken van de vijandelijkheden.

Op den dag, dat de Citadel van Antwerpen capituleerde (23 December 1832), werd echter een aanval op den Doel gedaan, waaraan de bemanningen van eenige der op de Beneden-Schelde gelegen schepen deelnamen.[6]) In den morgen van dien dag landde een detachement van 46 mariniers en matrozen, ten einde in samenwerking met een deel der bezetting van Liefkenshoek, de Franschen van den Scheldedijk te verdrijven en zich daar te posteeren. De luitenant der mariniers 's Jacob en de luitenant der infanterie Van Gerven met hun detachementen slaagden hierin aanvankelijk, maar de vijand, die inmiddels versterkt werd, groeide tot een dusdanige overmacht aan, dat de onzen genoodzaakt waren terug te trekken. De schepen hadden in hoofdzaak deelgenomen aan den strijd met geweervuur der mariniers uit de marsen.

Luitenant 's Jacob werd hierbij gewond. Bij Koninklijk Besluit dd. 14 November 1831 No. 8 werd

---

[1]) Leupe en Van Braam Houckgeest, bl. 130.

[2]) Backer Dirks, dl II, blz. 558. Koopman, blz. 63 t/m 67.

[3]) Journaal Boelen 1795—1860 (als noot 2 vorige blz.), blz. 172.

[4]) Bij Koninklijk Besluit dd. 29 September 1831, No. 1 werden de mariniers 3e klasse Ph. Reusch, P. E. P. Farinaux en H. Tijssen, die tot de bemanningen der booten no. 41 en no. 42 hadden behoord tijdens dit gevecht, buitengewoon bevorderd tot marinier der 2e klasse en werd hun een maand soldij als gratificatie toegekend.

[5]) De latere Koning Willem II, bekwaam en dapper veldheer.

[6]) Leupe en Van Braam Houckgeest, blz. 132; Oderwald: Merkwaardig dagboek vice-admiraal Boelen, blz. 201.

hij eervol vermeld.[1]) Bij hetzelfde besluit werden de sergeants H. R. Scholter en H. Noordeloos, de korporaals P. K. Hanssen, F. Creszinsky en W. C. Giessen, de mariniers 1e klasse P. J. Verhulle en de marinier 3e klasse L. H. Wolf benoemd tot ridder Militaire Willemsorde 4e klasse.[2]) De korporaal W. Reyers was voor die onderscheiding voorgedragen, maar werd niet benoemd, als ~~zijnde~~ gesneuveld. Zijn naam werd eervol vermeld.
Bij Koninklijk Besluit dd. 12 Juni 1849 No. 43 werd bovendien de marinier 3e klasse J. C. Koderitsch wegens zijn verrichtingen op de Schelde (hij werd zwaar gewond bij de onderneming aan den Doel) benoemd tot ridder Militaire Willemsorde 4e klasse. Leupe en Van Braam Houckgeest (blz. 132) vermelden nog de met name genoemde mariniers, die „geplaatst in de marsen, met de grootste bedaardheid een zeer sterk geweervuur des vijands hadden doorgestaan en alle gewond waren".
Met het staken der vijandelijkheden werden de dwangmaatregelen, welke de Londensche conferentie op de Nederlandsche regeering had toegepast, nl. het embargo op de Nederlandsche schepen in de Engelsche en Fransche havens en de voor ons land zoo onbillijke en nadeelige blokkade onzer kusten, opgeheven. De krijgsgevangenen keerden nu terug naar hun vaderland. Hoewel het aandeel der mariniers aan den oorlog met België gering is geweest, is het er niet minder eervol om.

Officier der Mariniers (kapitein) omstreeks 1830.

[1]) 's Jacob was reeds ridder M.W.O. In 1838 nam hij deel aan een expeditie tegen de Padri's (Sumatra) en overleed als 1e luitenant aan boord ZM fregat „de Zaan" den 3en April 1839 in Straat Banka.

[2]) Koopman, blz. 76.

VAN 1832 TOT 1873

Na de afscheiding van België van het Koninkrijk der Nederlanden trad voor de mariniers een tijdperk in van rust, dat duurde tot het jaar 1846.[1])

Dergelijke periodes werden in den regel benut tot het invoeren van uniformwijzigingen en reorganisaties. De stem van den insider was daarbij maar al te vaak die eens roepende in de woestijn.

De organisatie van 1817, gelijk die voorloopig was vastgesteld, was tot in 1844 van kracht gebleven, behoudens wijzigingen van ondergeschikt belang. In dat jaar werd bepaald, dat het Korps zou bestaan uit twee divisiën en een depôtcompagnie en dat het 50 officieren en 1506 onderofficieren en manschappen zou tellen.

Het in 1838 ontworpen plan tot oprichting van een Indisch korps mariniers is nooit tot uitvoering gekomen. In dat jaar werd de koloniale marine ontbonden.

In 1845 kwam voor het eerst een detachement mariniers bij de Marinewerf te Amsterdam. In 1854 verhuisde het van het logementschip naar de inmiddels gereedgekomen marinierskazerne. In 1850 werd de depôtcompagnie opgeheven en verlieten de mariniers weer Rotterdam.

De 1e divisie met staf en depôt hadden Vlissingen als garnizoen, de 2e divisie Willemsoord. De officieren van gezondheid werden uit het korps afgevoerd. In hetzelfde jaar werd ook de marinewerf te Rotterdam opgeheven. De monumentale gebouwen van de eertijds zoo indrukwekkende Admiraliteit van de Maze vervielen tot pakhuizen van de Rotterdamsche kooplieden.[2]) Sic transit . . .!

Lang duurde de inkrimping van het Korps als gevolg van de reorganisatie van 1850 niet, want drie jaar later werd weer een geleidelijke uitbreiding in het uitzicht gesteld. Het Korps zou bestaan uit vijf compagniën en één depôt, welk laatste met de 1e compagnie te Amsterdam in garnizoen kwam.

In 1854 vertrok de 4e compagnie naar Hellevoetsluis, waar zich sedert 1851 een detachement mariniers bevond.

In de jaren 1846—1849 heeft de zeemacht een belangrijk aandeel gehad in de expeditiën naar het eiland Bali. Dat deze naam vermeld staat in het vaandel van het Korps Mariniers, bewijst tevens, dat het optreden van onze zeesoldaten gedurende deze expeditie gewicht in de schaal heeft gelegd.

Met de vorsten van dit eiland had het Indische gouvernement in 1841 en 1843 verdragen gesloten, waarbij het Nederlandsche gezag door hen werd erkend, het strandrecht[3]) werd afgeschaft en geen slavenhandel op hun gebied zou worden gedreven. Toen echter die verdragen slecht werden nageleefd en de Balineezen het strandrecht bleven uitoefenen en zich niet stoorden aan de vertoogen van het gouvernement, werd besloten een expeditionnaire macht naar het eiland te zenden.

---

1) Aan den oorlog tegen de Padri's, die intusschen weer was uitgebroken en die ruim 8 jaar heeft geduurd, hebben de mariniers geen aandeel van beteekenis gehad, zoodat ik deze stilzwijgend voorbijga.

2) Totdat na het Vletteroproer te Rotterdam in 1869 de mariniers andermaal een bescheiden woonplaats te midden van die pakhuizen zouden betrekken op het Oostplein.

3) Volgens dit strand- of kliprecht werden schepen, die het ongeluk hadden op de kust van Bali te stranden, onmiddellijk voor goeden prijs verklaard, geplunderd en de bemanning in slavernij gehouden, hetgeen den Nederlandschen handel belangrijk nadeel toebracht.

Links: Uniform 1830. Hoed vervangen door sjako met cocarde, plaat en lis, twee gekruiste ankers en roode granaat met vlam, kraag van den rok met twee gele lissen.

Rechts: Groottenue officieren 1843. Sjako met gelen bal en kinketting.

Zie ook iets dergelijks bij Muller 6481 (met officier)
Een octavo uniformen serie (handgekleurd) door Houtman en verhoeven. Hierin komen voor: Officier van het Korps Mariniers en Korporaal van idem, dragende sjako met cocarde en donkere broek (± 1830).

Uit: „Beschrijving der Kleeding, Equipement en wapening van de Nederlandsche Land-zeemacht en Schutterijen", Amsterdam bij L. S. Leman 1845, plaat 63 (kwarto) (Muller (7109)

Het opperbevel werd opgedragen aan den commandant der zeemacht in Nederlandsch Indië, den schout-bij-nacht E. B. van den Bosch; kapitein ter zee Enslie had het bevel over de zeemacht, de luitenant-kolonel Bakker over de landmacht en de kapitein-luitenant ter zee Smit van den Broeke over de landingsdivisies der oorlogschepen, welke laatste 619 man sterk waren.
De expeditie bestond uit een veertigtal oorlogs- en transportschepen, bemand met 1250 schepelingen en 1750 man koloniale troepen. Den 26en Juni 1846 waren alle schepen voor Boeleleng geankerd en in den morgen van den 28en vond de landing in goede orde plaats onder dekking van het scheepsgeschut. Over een moeilijk begaanbaar terrein werd opgerukt naar Boeleleng.
Na eerst teruggeslagen te zijn, werd de aanval hervat en Boeleleng veroverd. De zeemacht had bij deze onderneming 8 dooden en doodelijk gewonden, waaronder een luitenant ter zee en twee mariniers, benevens 20 gewonden, waaronder 7 mariniers. De veroverde plaats werd door 300 mariniers en matrozen bezet en 's anderendaags werd naar Singa-Radja opgerukt. De strijd was toen reeds geëindigd, omdat de Balineesche vorsten zich onderwierpen, zoodat de verdragen met de vorsten van Boeleleng en Karang-Assam konden worden hernieuwd.
De verwachtingen van den schout-bij-nacht Van den Bosch, die twee jaar te voren had gerapporteerd, dat de expeditie volkomen geslaagd was, waren spoedig in rook opgegaan. De Balineezen gingen onverstoord door met de uitoefening van het strandrecht.
Dit gaf aanleiding tot een tweede expeditie in 1848.
Het aandeel van de zeemacht aan deze expeditie was minder dan in 1846. Het opperbevel was in handen van den generaal van het Indische leger Van der Wijck, die 2500 man onder zijn bevelen had, doch over een te gering aantal koelies beschikte.
Geruimen tijd vóór den dag der landing van onze troepen (6 Juni) had de marine het ultimatum aan de Balineesche vorsten overgebracht, wien nu door het Gouvernement de tijd werd gelaten, om zich in geduchten staat van tegenweer te brengen. Terecht vond dit zonderlinge beleid hier te lande ernstige afkeuring. Na aanvankelijk met succes de landing te hebben volbracht, rukten de troepen op naar het binnenland. Voor de verschanste stelling Djagaraga leden zij echter een ernstige nederlaag. Generaal Van der Wijck, die op geen versterkingen had te rekenen, keerde nu met zijn troepenmacht naar Java terug en de zeemacht hield de kust van het eiland geblokkeerd.
Het werd nu wel vanzelfsprekend geoordeeld, dat het prestige van de Nederlandsche vlag, koste wat het wilde, zoo spoedig mogelijk moest worden hersteld. In 't voorjaar van 1849 werd daarom de 3e Bali-expeditie uitgerust, welke onder het bevel stond van den generaal-majoor van het Indische leger A. V. Michiels.[1]) Thans telde de expeditionnaire macht 5000 man koloniale troepen en 3000 koelies. Ook de zeemacht nam met 60 oorlogs- en transportschepen, bemand met 2700 schepelingen, aangevoerd door den vice-admiraal, commandant der zeemacht in Nederlandsch Indië J. P. Machielsen, aan de expeditie deel.

[1]) De derde militaire expeditie naar het eiland Bali in 1849 door den kapitein A. W. P. Weitzel. Te Gorinchem bij J. Noorduyn & Zoon, 1859.

Na met zijn leger den 29en Maart geland te zijn, rukte de generaal Michiels met 700 man, waaronder 178 mariniers, op naar Singa-Radja, dat zonder slag of stoot genomen werd. Hij zond daarna de mariniers weer naar hun schepen terug. Te Singa-Radja had een onderhandeling plaats tusschen den generaal en de vorsten van Boeleleng en Karang-Assam, welke laatste daarom gevraagd hadden, beducht als zij waren voor de groote macht, die tegen hen optrok. Deze onderhandelingen leidden echter tot geen enkel resultaat en de generaal besloot daarom, op te rukken naar Djagaraga. Jammer genoeg werd daarbij van de diensten der mariniers geen gebruik gemaakt; 300 mariniers bewaakten intusschen een strandkampong (Sangsit Loear).[1])

Den 15en April werd de stelling van Djagaraga in front aangevallen. Weer dreigde de onderneming te mislukken, want de hoofdmacht leed groote verliezen en zou haar doel andermaal niet bereikt hebben, indien niet de wakkere en bekwame luitenant-kolonel C. A. de Brauw, chef van den staf der expeditie, het VIIe bataljon (later versterkt met 3 compagnieën van het Ve bataljon) langs een moeilijken weg, het Sangsit-ravijn (dat steile, rotsachtige oevers had en waar een beek doorheen liep) er in geslaagd was, door den vijand onopgemerkt zijn positie te omtrekken om daarna plotseling op eenige nabijgelegen verschansingen aan te vallen. De vijand, ofschoon op dezen verrassenden flankaanval niet verdacht, weerde zich fanatiek, maar de avond maakte een einde aan het gevecht. Den volgenden ochtend nam De Brauw[2]) den strijd weer op en nu viel ook de hoofdmacht onder den luitenant-kolonel Van Swieten in front aan, hetgeen spoedig een einde maakte aan 's vijands tegenstand. Hij liet 6000 gesneuvelden op het slagveld achter.[3])

Na eenige dagen rust werd de expeditie voortgezet. De oorlogschepen zeilden naar de oostkust en kwamen den 12en Mei ten anker in de Laboean-Amokbaai. Daar de landmacht voor Djagaraga groote verliezen had geleden, werd de landingsdivisie, 600 man sterk, ongeveer uit evenveel mariniers als matrozen bestaande, onder bevel van den kapitein ter zee Bouricius ontscheept. Zij was verdeeld in vier compagnieën, waarbij behalve een aantal zeeofficieren, een kapitein en vijf luitenants der mariniers waren ingedeeld.[4]) Deze landingsdivisie werd ingedeeld bij de hoofdmacht van de colonne. De 1e luitenant der mariniers J. L. le Mahieu bekleedde de functie van adjudant van het marinebataljon.[5])

Den 24en Mei ontscheepte dit onderdeel en rukte dadelijk mede ten aanval op. Eenige dagen te voren hadden de koloniale troepen Padang Cove bezet, zonder veel tegenstand te hebben ontmoet. Twee compagnieën van het VIIe bataljon bleven daar achter.[6])

Spoedig geraakte de hoofdmacht nu slaags bij den versterkten tempel Soenla Lawas, die hardnekkig door de Balineezen werd verdedigd. Nadat deze was veroverd, werd hij door een der compagnieën van het marinebataljon bezet.[7]) De drie overige compagnieën werden in de omgeving van den tempel opgesteld. Toen de vijand geen poging tot herovering van dit gebouw in den zin scheen te hebben, volgde het geheele marinebataljon de hoofdmacht naar Kasoemba, waar het bijtijds aankwam, om den vijand te helpen verdrijven en die plaats in bezit te nemen. Hier werd een bivak betrokken.

In den vroegen morgen van den 25en voerden de Balineezen plotseling een aanval uit op onze troepen, waarbij de generaal Michiels doodelijk gewond werd. Door het vuur van het 7e bataljon teruggedreven, viel de geheele massa aan op het marinebataljon, maar dit sloeg den aanval met kracht af.[8])

Volgens den normalen regel zou na den dood van den generaal Michiels de kapitein ter zee Bouricius,

---

[1]) Leupe en Van Braam Houckgeest noemen het getal 120; aangezien dit feit onbelangrijk is, ben ik niet nader hierop ingegaan.

[2]) Deze manoeuvre van De Brauw wordt in de annalen der Indische krijgsgeschiedenis wel vermeld als een der kranigste staaltjes van moed en beleid in het gevecht tegen een inlandschen rustverstoorder.

[3]) Weitzel, blz. 101 t/m 117.

[4]) Kapitein J. A. Ernst, genaamd Van Sievert, 1e luitenant L. J. A. baron Quarles de Quarles, de 1e luitenant J. L. Le Mahieu, de 1e luitenant P. E. Kindt en de 2e luitenant C. G. Ziervogel.

[5]) Weitzel, blz. 247 t/m 253.

[6]) Karang Asem was intusschen onder 't Nederlandsch gezag teruggebracht door de hulptroepen van den radja van Mataram op Lombok.

[7]) Weitzel, blz. 263.

[8]) Weitzel, blz. 164.

de hoogste in rang, hem moeten opvolgen, maar deze liet het opperbevel over aan den luitenant-kolonel van het Indische leger Van Swieten, die besloot, nadere instructies te verzoeken aan het gouvernement. In afwachting hiervan gaf hij bevel tot den terugtocht naar Padang Cove.
Het marinebataljon scheepte zich nu weder in. Intusschen onderhandelde overste Van Swieten met de nog niet onderworpen hoofden. Deze gedroegen zich echter zoo onbetamelijk, dat hij de nadere bevelen van het gouvernement niet kon afwachten en zich genoodzaakt zag de vijandelijkheden voort te zetten. Weer debarkeerde het marinebataljon en nam den 10en Juni deel aan den tweeden tocht naar Kasoemba. Andermaal werd gevochten bij den tempel Soenla Lawas en bij Kasoemba. Die strijd was echter van minder gewicht, daar de vijand, die weinig tegenstand bood, terugtrok.
Hier eindigde de strijd. De radja van Kloenkoeng, die nu begreep, dat de eerste terugtocht van Kasoemba na het sneuvelen van generaal Michiels geen teeken van zwakte was geweest, doch dat de troepen gereed waren, om hem in zijn rijk aan te tasten, onderwierp zich, gevolgd door eenige mindere hoofden. Die van Boeleleng en Karang-Assam waren gesneuveld.
Den 15en Juni werden nieuwe verdragen gesloten, waarbij het Nederlandsche gezag werd hersteld. Het mag wel als een bijzonderheid worden vermeld, dat naar aanleiding van de 3e Bali-expeditie alle bij het marinebataljon ingedeelde officieren der mariniers een Koninklijke onderscheiding waardig werden gekeurd.
Was naar aanleiding van de eerste Bali-expeditie de sergeant der mariniers F. B. Nieuwenhuys bij Koninklijk Besluit dd. 6 December No. 5 begiftigd met de „Eervolle Vermelding". Na de derde Bali-expeditie werden bij Koninklijk Besluit dd. 11 December 1849, No. 44 benoemd tot ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse de kapitein J. A. Ernst, genaamd Van Sievert, de 1e luitenant L. J. A. baron Quarles de Quarles en de sergeant J. E. Broek, allen van het Korps Mariniers, terwijl aan de voordracht betreffende den 1en luitenant Le Mahieu geen gevolg werd gegeven, daar hij reeds den 22en Juni 1849 was overleden. De luitenant Le Mahieu had zich als adjudant bij het marinebataljon onderscheiden door zijn organiseerend talent en door den ijver, waarmede hij de schepelingen tot hun taak aan den wal had voorbereid. In den avond van den 24en Mei was hij door oververmoeidheid genoodzaakt zijn functie neer te leggen, hetgeen niet wegnam, dat hij bij de nachtelijke overrompeling als een der eersten op de alarmplaats aanwezig was. Weinige dagen daarna overleed hij aan uitputting. Ten slotte verwierven bij hetzelfde Besluit de „Eervolle Vermelding" de 1e luitenant P. E. Kindt, de 2e luitenant C. G. Ziervogel, de sergeants J. H. F. L. Stieding, C. Romijn, B. Solinger en J. Snijders, de korporaal B. H. Lambert en de mariniers 2e klasse A. Schenk, J. Adama en E. Stestrop.[1])

Aan de beteugeling van zeeroof in den Indischen archipel heeft de zeemacht uiteraard een belangrijk aandeel gehad. Eerst toen de zeilschepen der zeemacht plaats maakten voor stoomschepen werd het risico voor de inlandsche zeeschuimers te groot en geraakte dit bedrijf in discrediet. Bij eenige ontmoetingen met zeeroovers hebben ook leden van het Korps Mariniers zich onderscheiden. Het was in 1847 toen Zr.Ms. stoomschip „Vesuvius" onder bevel van den luitenant ter zee 1e kl. W. baron De Constant Rebecque met zeeroovers slaags geraakte, waarbij de korporaal der mariniers J. E. Bruins zich onderscheidde. Hij was echter reeds in 1848 overleden, voordat de Koninklijke goedkeuring (1851) afkwam.[2])
In Januari 1851 trad Zr.Ms. stoomschip „Hekla" onder bevel van den luitenant ter zee 1e klasse

[1]) Weitzel noemt ze ook in de bijlagen van zijn boek, blz. 264, 273 en 274. De spelling hunner namen is echter niet nauwkeurig.
[2]) Later geraakte hetzelfde schip op reis van Soerabaja naar Batavia nabij het middenrif der Boompjes-eilanden opnieuw slaags met zeeroovers, naar aanleiding waarvan wegens hun gedrag gedurende deze krijgsverrichting de sergeant der mariniers C. Romijn en de mariniers W. Pavias en W. B. Pabst bij Koninklijk Besluit dd. 21 Augustus 1850 No. 37 de „Eervolle Vermelding" verwierven. Bij hetzelfde Koninklijk Besluit werd bovendien aan negen andere mariniers van dit detachement (zie bijlage 13) de bijzondere tevredenheid des Konings betuigd. Wanneer men nagaat, dat dit detachement, een onderofficierscommando, uit hoogstens twintig man moet hebben bestaan, dan pleit zulks wel voor het gehalte van onze toenmalige zeesoldaten.
Na een expeditie tegen den penghoeloe Lawang Olanda, op het eiland Gata, een der Batoe-eilanden aan de Westkust van Sumatra, werden bij Koninklijk Besluit dd. 13 October 1850 No. 27 „eervol vermeld" de mariniers 1e klasse N. van Winssen en H. Noordam en de marinier 3e klasse K. Smeehuysen.

Hinlopen op tegen zeeroovers in de baai op den zuidwesthoek van het eiland Kangean.[1]) Ditzelfde schip raakte in October en November van hetzelfde jaar opnieuw slaags met zeeschuimers bij de Kalatoea en Flores-eilanden, thans in vereeniging met Zr.Ms. „Samarang" onder bevel van den luitenant ter zee 1e klasse Wichers.[2])

In die dagen was het grootste eiland van den Indischen Archipel, Borneo, slechts op enkele punten door ons bezet. Volgens het den 17en Maart 1824 te Londen gesloten tractaat waren de Nederlandsche bezittingen in Voor-Indië en Malakka geruild tegen de Engelsche in Benkoelen en Padang. Bovendien had de Nederlandsche regeering geen bezwaar gemaakt tegen de bezetting van Singapore door de Engelschen. In 1841 vestigde zich de Engelsçhman James Brooke te Serawak in het noorden van Borneo en in 1846 maakte Engeland zich meester van het eiland Laboean. De ligging van Borneo's westkust eigende zich uitstekend voor den handel met Singapore. Weldra ontstond dan ook een smokkelhandel tusschen deze gewesten, welke dusdanig toenam, dat het gevaar begon te dreigen, dat Borneo aan ons gezag zou ontglippen. De Maleische vorsten stonden hiertegen machteloos, omdat zij tot dusverre geen steun hadden gekregen van het Indische gouvernement. Toen nu de derde Bali-expeditie een gelukkig einde had genomen en de Indische regeering de middelen vrijkreeg, om eindelijk aan den wanordelijken toestand op Borneo's westkust een einde te maken, besloot zij krachtdadig in te grijpen.

In Februari 1850 forceerden twee van Singapore komende zwaar gewapende prauwen, geladen met smokkelwaar, de Sedouw-rivier en stelden zich te Taykong, hooger de rivier op gelegen, in veiligheid. De Chineesche kongsie, door het gouvernement gesommeerd tot uitlevering van de prauwen, weigerde zulks, waarom in Mei van datzelfde jaar, toen Zr.Ms. fregat „Rijn", onder bevel van den kapitein ter zee Johr[3]) en het stoomschip „Tjipanas" onder bevel van den luitenant ter zee 1e klasse Uhlenbeck, te Pontianak aankwamen, deze bodems last ontvingen tot gewapend optreden. Zij begaven zich naar Pemangkat aan de monding van de Sambas-rivier en kwamen daar ten anker, omdat zij de Sedouw-rivier niet konden binnenloopen (5 Juni).

Den 7en Juni voer een gewapend sloepenflottielje onder bevel van den kapitein ter zee Johr de rivier op. Ook de 1e luitenant der mariniers P. E. Kindt en 33 mariniers bevonden zich in de sloepen. Het doel van den tocht was de Koeboe of Chineesche schans te Taykong. Na debarkement uit de gewapende sloepen marcheerde nu een colonne langs beide oevers der rivier, rechts matrozen onder den luitenant ter zee Uhlenbeck, links mariniers, matrozen en hulptroepen onder den luitenant ter zee Van Rhijn. De strijd werd ingezet door de gewapende sloepen, maar weldra ontstond er verwarring onder de hulptroepen. De kapitein ter zee Johr zond toen een gedeelte der schepelingen uit de sloepen naar de linkercolonne. Toen de overmacht van de Chineezen te groot bleek om den aanval met vrucht te kunnen doorvoeren, werd de terugtocht aanvaard. In den namiddag werd de aanval hernieuwd, maar zonder succes. Er werd nu afgezien van het voortzetten der expeditie. De gevolgen bleven niet uit. De Chineezen traden nu driester op en namen Pemangkat in bezit. De toestand werd zelfs gevaarlijk, want de overmoedig geworden Chineezen vormden het plan, ~~om~~ de Hollanders voor goed van Borneo's westkust te verjagen en Taykong riep al de kongsies te wapen.

De expeditie, waarmede het geschokte prestige van het Indische gouvernement moest worden hersteld, stond onder het bevel van den luitenant-kolonel van het Indische leger Sorg. Natuurlijk was de herovering van Pemangkat het eerste doel. Den 11en September werd die plaats door drie colonnes aangevallen. Tot de eerste behoorden 33 mariniers, die wegens ziekte van hun detachementscommandant, den 2en luitenant der mariniers R. J. Gaerthé, door een luitenant ter zee werden aan-

---

1) Naar aanleiding van hun gedrag tijdens dit wapenfeit verwierven de sergeant der mariniers C. G. W. Ludwig, de marinier 1e klasse J. De Haan, de marinier 2e klasse J. H. Mackay en de mariniers 3e klasse H. Heyermans en S. Herfkens de „Eervolle Vermelding" (Koninklijk Besluit dd. 16 Augustus 1851 No. 72).

2) Naar aanleiding van hun gedrag gedurende dit wapenfeit werden voor de tweede maal „eervol vermeld" de sergeant Ludwig en de mariniers De Haan en Mackay hiervorengenoemd en voor de eerste maal de marinier 2e klasse W. Blijker (Koninklijk Besluit dd. 12 Juli 1852 No. 72).

3) Bijzonderheden over dezen zeeofficier vindt de lezer nog op blz. 110 van „Het leven van een vloothouder". Gedenkschriften van M. H. Jansen, door S. P. L'Honoré Naber.

gevoerd. Bij deze colonne bevond zich de expeditiecommandant. De tweede colonne telde 77 mariniers en matrozen, aangevoerd door den luitenant ter zee Siedenburg.
Te 5 uur in den morgen debarkeerde de eerste colonne en rukte over dichtbegroeid en moerassig terrein op naar de vijandelijke voorposten. De vijand werd teruggedreven in de richting van het versterkte kongsiehuis, dat spoedig daarop werd bestormd. De tweede colonne, die intusschen was geland, veroverde een benting op den Paniboengan-heuvel en trok mede op naar het kongsiehuis, waar verwoed werd gevochten, totdat de laatste Chinees der bezetting was gesneuveld.
Helaas was de overste Sorg zwaar gewond en overleed hij kort daarna. Het bevel ging nu over op den kapitein Bade.
Een poging van de Chineezen, om tegen den avond van denzelfden dag het kongsiehuis te heroveren, mislukte, maar des anderendaags hernieuwden zij deze poging. Zij beklommen de steile, zwaar begroeide hellingen van een nabij het kongsiehuis gelegen heuvel en namen vandaaruit onze troepen onder vuur, die wegens het ongunstige terrein niet in staat waren een uitval te ondernemen. Tegen den avond trok de vijand echter af, zonder een stormaanval te hebben gewaagd. Kapitein Bade besloot nu zijn troepen in een gunstiger stelling te brengen in de door de tweede colonne veroverde benting[1]) op den Paniboengan-heuvel, welke dichter aan de Sambas-rivier en gunstiger voor de verdediging was gelegen. Het grootste gedeelte der troepen keerde nu naar Sambas terug en nadat de Chineezen een mislukten aanval ook op de heuvel-benting hadden gedaan, ontruimden zij de omgeving van Pemangkat.
Hiermede kon echter de expeditie nog niet als geheel geslaagd worden beschouwd, want toen de nieuwe bevelhebber der troepen op Borneo's westkust, de luitenant-kolonel Le Bron de Vexela, in 't begin van October te Pontianak aankwam, werd hij door de vermetelheid der Chineezen weldra genoodzaakt krachtdadig op te treden.
Den 18en October verliet hij Sambas met een troepenmacht van 25 officieren en 544 onderofficieren en manschappen, verdeeld in 3 colonnes. De schepelingen behoorden tot de 1e en 3e colonne. Die bij de 3e colonne stonden onder 't bevel van den 2en luitenant der mariniers R. J. Gaerthé. Een detachement van 40 mariniers en matrozen voer bovendien de Sebangkouw-rivier op, om op de daar gelegen vijandelijke versterkingen een schijnaanval uit te voeren. Den 20en November ontscheepten de 1e en 2e colonne nabij ons nieuw gebouwde fort aan den Paniboengan-heuvel. Den volgenden dag trokken zij ten aanval op, ingeleid door onze houwitsers. Al vurende vorderde de eerste colonne slechts langzaam door het moeilijke terrein, gevolgd door de tweede colonne, die de reserve vormde. De houwitsers deden echter goed werk en werden meer en meer vooruitgebracht, totdat plotseling een talrijke bende Chineezen uit een ravijn opdook nabij de plaats, waar die houwitsers waren opgesteld, zich op de dekking der artillerie stortte en de houwitsers vermeesterde. Lang duurde hun bezit echter niet, want de artilleriedekking verzamelde zich, de rest van de troepen snelde te hulp en de houwitsers werden weer heroverd. Hieraan werkte ook de middelerwijl gelande 3e colonne mede, die een flankaanval der Chineezen op de twee andere colonnes afsloeg. De verrichtingen van dien dag eindigden hiermede en het bevel tot den terugtocht werd nu gegeven.[2])
Den volgenden dag belemmerde het terrein wegens de overstrooming van de Pemangkat-rivier de krijgsverrichtingen. Daarom werd van een verdere actie tegen de Chineezen afgezien. Deze toonden zich geneigd tot onderhandeling met het gouvernement en sloten den 11en Februari 1851 een contract, welks grondslag werd gevormd door onderwerping van eenige kongsies aan ons gezag. Binnen enkele jaren ontbrandde de strijd echter opnieuw, totdat in Juni 1854 de verovering van Montrado, het Chineesche bolwerk, voorgoed een einde maakte aan den strijd. De zeemacht heeft in deze pacificatie een belangrijk aandeel gehad. Zr.Ms. „Celebes" onder bevel van den luitenant ter zee Geerling veroverde o.a. den 5en Juli 1853 Bentoenai aan de Slakouw-rivier, terwijl Zr.Ms. „Borneo" onder bevel van den luitenant ter zee Houck de Landak-rivier opvoer, om den vorst van Gebong te dwingen, met ons gouvernement een verbond te sluiten.[3])

[1]) Benting = inlandsche versterking, steunpunt, fort.
[2]) W. A. van Rees: Wachia, Taykong en Amir, of het Nederlandsch-Indische leger in 1850.
[3]) Naar aanleiding van hun gedrag tijdens de krijgsverrichtingen op de Westerafdeeling van Borneo (Pemangkat) den 11en en 12en September en den 21en November 1850 werden de sergeant der mariniers C. van Kintz en de marinier 3e klasse

In het volgende jaar — 1855 — werden Zr.Ms. „Celebes" en „Lansier" naar het eiland Timor gezonden, om den fettor Takaip van het landschap Sonnabait, die zich meester had gemaakt van het district Parittie en zich daar had versterkt, te bestrijden. Den 11en September ontscheepten de landingsdivisies en rukten op tegen een door Fettor opgeworpen benting, die werd veroverd en vernield tegelijk met de huizen in de omgeving. De tuchtiging werd hiermede besloten.
De oorlogsschepen zetten nu hun tocht voort, om een zeerooversnest te Lolla Kotta uit te roeien. Hier had een landing plaats, waarbij een aantal huizen en prauwen werd verbrand. De marinier 3e klasse L. Vos had zich hierbij bijzonder onderscheiden. Hij was de eerste, die de zeeroovers had ontdekt, terwijl hij vrijwillig op verkenning was gegaan en daarbij met de grootste koelbloedigheid het hevige vuur van den vijand had doorstaan.[1])
In het begin van April 1857 ondernamen Zr.Ms. „Montrado" en „Samarang" een expeditie naar het eiland Flores, waar in de baai van Rioem werd geland.[2])
Weer volgde kort daarna een tuchtiging van zeeroovers op het eiland Flores door Zr.Ms. stoomschip „Amsterdam". Den 14en Januari 1858 werd geland in de Gomong-baai, waar de vijand benden ongeregelde ruiterij in 't gevecht bracht.[3]) Na het vernielen van een strandkampong werd tot den terugtocht besloten.
Toen in Juni van hetzelfde jaar andermaal geland werd, werd de marinier Van Sprang tijdens de bestorming van de kampong zwaar gewond. De marinier Kloosterhuis had zich dapper geweerd tegen de tijdens den terugmarsch opdringende ruiters.[4])
In 1858 was het de sultan van Djambi (Sumatra's Oostkust) die zich tegen ons gouvernement had verzet. De kapitein-luitenant ter zee Courier dit Dubekart werd met een expeditie erheen gezonden met opdracht, de vijandelijkheden te openen, zoodra twee etmalen zouden zijn verloopen na het tijdstip, waarop men den sultan zou hebben uitgenoodigd, het contract, in 1834 met zijn voorganger gesloten, te vernieuwen. Deze termijn verstreek den 5en September 1858. Den volgenden dag ontscheepte een landingsdivisie, bestaande uit 4 officieren en 110 mariniers en matrozen, welke zich aansloot bij de aanwezige koloniale troepen. Zr.Ms. oorlogschepen „Groningen", „Celebes", „Onrust" en „Admiraal van Kinsbergen" zouden den aanval op den kraton en de bentings met hun geschutvuur steunen. Nadat zeven bentings, bewapend met twaalf- en achttienponders, waren veroverd, waarbij de marinier 2e klasse H. de Goede, die zich uitstekend had gedragen gedurende het gevecht, doodelijk getroffen werd door een schot in de borst, werd de kraton bestormd. Ook de landingsdivisie van de marine nam hieraan deel. Vier maal werden onze troepen teruggeslagen. Maar de vijfde maal gelukte het den kapitein der infanterie Kroesen, ~~om~~ de compagnieën te doen naderen tot aan den voet van de steile en sterke omwalling. De landingsdivisie oogstte tegelijkertijd het succes, een der voorwerken

P. J. Fallot benoemd tot ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse (Koninklijk Besluit dd. 19 Juli 1851 No. 5). De marinier 1e klasse J. G. Rokx, die voor deze koninklijke onderscheiding eveneens was voorgedragen, was aan zijn wonden, den 11en en 12en September opgeloopen, overleden, weshalve hij niet is gedecoreerd. Bij hetzelfde Koninklijk Besluit verwierven de „Eervolle Vermelding" de 2e luitenant der mariniers R. J. Gaerthé en de marinier 2e klasse F. C. H. Schlamilch.
Ter zake van hun gedrag tijdens de krijgsverrichtingen in de Westerafdeeling van Borneo in 1853 en 1854 verwierven bij Koninklijk Besluit dd. 21 October 1854 No. 103, de „Eervolle Vermelding" de korporaal der mariniers J. H. Mackay, de marinier 1e klasse A. van Woerden, de mariniers 2e klasse W. Blijker, H. Sluyter en J. de Langen. De korporaal Mackay was helaas reeds overleden, toen hij voor de derde maal eervol vermeld werd.

[1]) Hij werd dan ook bij Koninklijk Besluit van 4 April 1856 No. 39 gedecoreerd met de Militaire Willemsorde 4e klasse.

[2]) De marinier 3e klasse A. Oppen, die een der eersten was, die een kampong bestormde en daarbij zwaar gewond werd, verwierf bij deze gelegenheid de Militaire Willemsorde 4e klasse (Koninklijk Besluit van 3 December 1857 No. 82). De korporaal der mariniers S. P. Sterkman, die als pelotonscommandant*) moedig en voortvarend de bestorming leidde, verwierf bij hetzelfde Koninklijke Besluit de „Eervolle Vermelding".

[3]) J. R. J. P. Cambier, blz. 169.

[4]) Leupe en Van Braam Houckgeest, blz. 194—195.
Naar aanleiding van hun gedrag gedurende deze expeditie werden bij Koninklijk Besluit dd. 22 Januari 1859 No. 75 met de Militaire Willemsorde 4e klasse gedecoreerd de mariniers 3e klasse J. van Sprang en H. J. L. Kloosterhuis.

*) Het gebeurde vaak, dat, indien niet over een officier der mariniers werd beschikt en de zeeofficieren, die aan boord tijdelijk konden worden gemist, te weinig in aantal waren om de landingsdivisies te encadreeren, gegradueerden van het Korps Mariniers officiersdiensten verrichtten bij de landingsdivisiën. Met deze omstandigheid hielden de officieren der mariniers bij de kaderopleiding, waaraan hooge eischen werden gesteld, ook rekening.

te veroveren. De kraton werd nu bestormd en te 10 uur in den voormiddag veroverd.[1]) Aan de expeditie naar Reteh in 't najaar van 1858, onder bevel van den luitenant ter zee 1e klasse A. J. Kroef, commandant van Zr.Ms. „Soembing", namen slechts 24 korporaals en manschappen van het Korps Mariniers deel. Waar van dit kleine detachement 4 leden sneuvelden en 7 gewond raakten, terwijl er na afloop der expeditie 4 werden voorgedragen voor de Militaire Willemsorde, verdient dit wapenfeit wel vermelding.

Reteh ligt op Sumatra's oostkust, even benoorden Djambi. Een aantal zeeroovers had zich neergezet aan de oevers der rivier van dien naam. Hun hoofd was de panglima besar Soeloong, die weigerde zich aan ons gouvernement te onderwerpen. Reteh was de verzamelplaats van de ontevredenen in die streken. Luitenant ter zee A. J. Kroef, bevelhebber der expeditie, kreeg de beschikking over eenige kruisbooten en een aantal prauwen, bemand met Maleiers en vechtlustige Boegineezen. Hij begon met den toegang af te sluiten tot de hoofdbenting en zond Zr.Ms. stoomschip „Soembing" naar Riouw, om troepen te halen. Met het gros der expeditie rukte hij intusschen op naar de hoofdbenting en nam daar stelling, hetgeen de vijand niet bij machte bleek te beletten.

Den 7en November, toen de versterkingen waren aangekomen, werd de beslissende aanval ondernomen door een colonne onder bevel van den luitenant ter zee 2e klasse K. C. Bunnik, sterk 173 man, waaronder 24 mariniers, welke colonne tevens beschikte over een houwitser. Onder een stortregen trok de colonne, door den vijand onopgemerkt, in drie sampans de Batang-kreek over, omsingelde de hoofdbenting en naderde deze tot op 150 m. Men kwam toen tot de ontdekking, dat de hoofdingang door een zware hindernis van rotan was versperd. Hiertegen werd nu de aanval gericht, die plaats had onder hevig geschut- en geweervuur uit de benting.

Terwijl men bezig was de versperring van rotan open te hakken, werd de ingang beklommen door den fuselier Wolf, die zwaar gewond naar beneden stortte. Nu beklom de matroos 2e klasse J. F. C. Hanschen de poort en plantte er onze driekleur op.

Nadat een bres in de poort was gehakt, drong de luitenant ter zee L. F. Tuckerman naar binnen, gevolgd door den bootsman Goppel, den korporaal der mariniers H. Thijssen, den marinier 2e klasse H. van der Kleij en nog 4 mariniers en matrozen. Een hevig gevecht van man tegen man met de blanke wapenen ontstond nu binnen de benting. Bij het doorwaden van de gracht was de munitie der schepelingen nat geworden. Achtereenvolgens kwamen echter meer manschappen met bruikbare munitie de benting langs een anderen weg binnen. Een aanval tegen den rug van onze troepen, ondernomen van uit de rooversprauwen en een kleine benting, werd door het schrootvuur uit de houwitser en door geweervuur afgeslagen. De vijand werd uit de hoofdbenting verdreven en ook de kleine benting werd op hem veroverd.

De panglima besar en 70 zijner volgelingen waren gesneuveld, 40 vijanden waren gevangen genomen en een belangrijke buit aan kanonnen, lilla's[2]), geweren en donderbussen, zoomede een paar prauwen vielen in onze handen. De belegering en de bestorming hadden echter ook behoorlijke gaten in onze gelederen geslagen, 15 man gesneuveld en 39 gewond. Onder de gewonden bevonden zich 7 mariniers, van wie er vier aan hun verwondingen bezweken.[3]) Van de 133 Europeesche militairen, die aan de expeditie hadden deelgenomen, werden er 32 tot ridder der Militaire Willemsorde benoemd, waaronder de korporaal der mariniers H. Thijssen, de marinier 2e klasse H. van der Kleij en de mariniers 3e klasse J. Boon en F. van Robenhausen, welke laatste twee aan hun verwondingen waren overleden. Aan hun voordracht werd daarom geen gevolg gegeven.[4])

In April 1859 trok een landingsdivisie onder bevel van den luitenant ter zee Van Alphen op tegen de kampong Saribanoa op het eiland Sepora (Sumatra). Naar aanleiding van deze expeditie werd de korporaal der mariniers S. P. Sterkman ten tweeden male begiftigd met de „Eervolle Vermelding".[5])

[1]) Naar aanleiding van hun gedrag tijdens deze krijgsverrichting verwierven bij Koninklijk Besluit dd. 8 Februari 1859 No. 64, de sergeant der mariniers H. P. Lucas, de marinier 1e klasse J. van Leeuwen en de marinier 3e klasse H. Slemmer de „Eervolle Vermelding".

[2]) Kleine voorlaadkanonnen.

[3]) Cambier, blz. 172. De gep. kapitein ter zee J. M. Brevet heeft deze expeditie uitvoerig beschreven in het Oranjenummer van het Marineblad (1898).

[4]) Koninklijk Besluit dd. 8 Mei 1859 No. 55.

[5]) Koninklijk Besluit dd. 14 September 1859 No. 99.

Jarenlang had de vorstin van Boni op het eiland Celebes ons gezag ondermijnd. Haar bevel, om in de wateren van haar rijk de Nederlandsche vlag omgekeerd te voeren, deed bij de Regeering de maat overloopen en leidde tot een expeditie, spoedig daarna gevolgd door een tweede. De eerste expeditie onder bevel van den generaal-majoor Steinmetz verliep niet naar wensch. Ook de zeemacht nam aan de expeditie deel.[1]) Den 12en Februari 1859 werd onder dekking van een flottielje gewapende sloepen door drie colonnes een landing uitgevoerd nabij Badjoa, waaraan deelnam een landingsdivisie, sterk 250 man, waarvan 101 mariniers, onder bevel van den luitenant ter zee 1e klasse W. K. van Gennep, wien de 1e luitenant der mariniers S. A. Roos als adjudant was toegevoegd. De landingsdivisie was in twee compagnieën verdeeld. Ter misleiding van den vijand hadden de oorlogsschepen een schijnmanoeuvre uitgevoerd tegen een verderop gelegen kampong. De landing gelukte en de vijand, die het hevigst den linkervleugel bestookte, waar zich de marine-landingsdivisie bevond, werd uit een kampong verdreven. Daarna vermeesterde men een met geschut bewapende versterking en een tweede kampong.

Een peloton infanterie rukte nu op ter versterking van de marine-landingsdivisie, het nam een drieponder mede. Nauwelijks hadden de Boniërs er de lucht van gekregen, dat de aanval der oorlogsschepen slechts een afleidingsmanoeuvre was, of het gros hunner ruiterij verplaatste zich naar Badjoa en viel op de landingsdivisie aan, die den carré-vorm aannam. De infanterie volgde dit voorbeeld. Beide carré's openden het vuur, toen de ruiters tot op 50 pas genaderd waren en sloegen hen terug, waarbij 31 ruiters en 6 paarden sneuvelden. Ook een volgende aanval van groote drommen ruiters en voetvolk werd afgeslagen. Bij een dezer gevechten raakte de marinier 1e klasse C. P. Westerhout in gevecht met een vijandelijken ruiter van hoogen rang en nadat hij het paard had doodgeschoten, sloeg hij den ruiter neer.

Nadat de strijd vijf uren had geduurd, trok de vijand terug, werden de omliggende kampongs in brand gestoken en betrok men een bivak aan het strand.

Den 18en Februari embarkeerde de landingsdivisie op Zr.Ms. „Madura", welk schip den 19en ten anker kwam voor de Tjinrana-rivier, alwaar zich reeds vier oorlogsschepen bevonden, die opdracht hadden om de bentings aan de monding van deze rivier te veroveren. Daartoe voer een gewapende sloepenflottielje onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee P. A. Matthijsen de rivier op en stiet op een versperring, die door twee bentings werd verdedigd. Bovendien hadden vier gewapende prauwen in de nabijheid post gevat. De landingsdivisie ontscheepte na een scherp vuurgevecht, veroverde en verbrandde de bentings en de kampong Laoni en keerde weer terug naar de „Madura", welk schip den volgenden dag te Badjoa aankwam.

Ten gevolge van de hevige stortregens kon eerst den 28en Februari naar Boni worden opgerukt. De marinelandingsdivisie was bij de voorhoede ingedeeld, welke onder het bevel stond van den luitenant-kolonel der artillerie Kellerman. Zonderling genoeg, werd zij gesplitst, nl. de eene helft marcheerde vóór, de andere helft achter een bataljon infanterie. De colonne was nauwelijks een half uur op marsch, toen de voorhoede bij een vernauwing van den weg bloot stond aan een hevig vuur, terwijl een bende ruiterij op haar aanviel. In carrévorm werd deze nu onder vuur genomen, waarop de vijandelijke ruiters aftrokken, maar telkens weer dezelfde bedreiging herhaalden, waardoor de marsch naar Boni vertraagd werd. Al vechtende moest men nu die plaats bereiken. Te half twaalf in den voormiddag kwam de colonne nabij de hoofdplaats en hield halt, om de troepen samen te trekken en rust te doen houden, voordat ten aanval zou worden opgerukt. De sergeant der mariniers H. P. Lucas[2]) overleed hier plotseling aan uitputting.

Boni bleek verlaten te zijn en werd in de asch gelegd. De terugtocht werd nu ondernomen en te Badjoa aangekomen, scheepte de landingsdivisie zich weer in. Kort daarna sleepte de cholera honderden soldaten ten grave.

De generaal-majoor Steinmetz, die tijdens de expeditie gewond was en het opperbevel had overgedragen aan den kolonel Waleson, was reeds geruimen tijd geleden naar Batavia teruggekeerd.

Zijn opvolger, de luitenant-generaal Van Swieten, wachtte nu een gunstige gelegenheid af voor een

[1]) In de Tamboers- en Pijpersschool der Koninklijke Marine komt de „Boni-Marsch" voor als herinnering aan het aandeel der Zeemacht in de 1e en 2e Boni-expedities.
[2]) Eervol vermeld na de Djambi-expeditie 1858.

tweede expeditie tegen Boni, die in het laatst van 1859 plaats had. Met de eerste expeditie was nl. geen afdoende beslissing verkregen. Aan de krijgsverrichtingen aan den wal nam een landingsdivisie onder bevel van den luitenant ter zee 1e klasse A. N. L. Koops, sterk 195 man, waaronder 74 mariniers, deel. De zeemacht, welke aan de expeditie deelnam, stond onder het bevel van den kapitein ter zee J. J. Westerouen van Meeteren.

Den 21en November werden de vijandelijke versterkingen te Signy, zuidwaarts van Badjoa gelegen, door de oorlogsschepen onder vuur genomen, terwijl gewapende sloepen die versterkingen van dichtbij beschoten. Den 24en ontscheepten de landingsdivisie, het 4e bataljon infanterie en eenige artillerie. Met de landingsdivisie van de marine aan de spits rukte deze gezamenlijke macht op langs het strand naar de vijandelijke werken, waaruit de vijand werd verdreven. Hierna vereenigde de troepenmacht zich met de colonne onder bevel van den majoor Staring, die vanaf Boelekombo de overige troepen tegemoet was getrokken.

Op de beide volgende dagen nam de marinelandingsdivisie nog aan de krijgsverrichtingen deel en den 26en veroverde zij eenige bentings in een kampong aan de Tangka-rivier. Daarna keerde zij naar boord terug, nam derhalve geen deel aan de tochten naar Boni en Pasempa van het Indische leger, dat er niet in slaagde, de vorstin van Boni gevangen te nemen. Wel ondernam een gewapende sloepenflottielje onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee Kroef andermaal een tocht op de Tjinrana-rivier. Zij bestond uit 10 vaartuigen, gewapend met 14 stukken geschut en bemand met 115 mariniers en matrozen en 60 inlanders. Den 17en December kwam zij voor Pampenoea, nadat de vijand onderweg uit al zijn versterkingen, die hij aan de oevers had aangelegd, was verdreven. Eenige dagen later volgde Zr.Ms. stoomschip „Admiraal van Kinsbergen".

Den 30en Januari 1860 werd de vorstin van Boni uit haar waardigheid ontzet en had het volk zich aan ons gezag onderworpen. Prins Aroe Palakka werd tot vorst van Boni verheven.[1])

Nog vóór het einde der 2e Boni-expeditie brak in het rijk van Bandjermasin op Borneo een opstand uit tegen den door het Nederlandsche gouvernement erkenden sultan. Deze oorlog heeft geduurd tot 1863 en ook de zeemacht heeft een werkzaam aandeel daaraan gehad. De majoor W. A. van Rees heeft in zijn werk: „De Bandjermassinsche Krijg van 1859—1863" dezen oorlog tot in alle bijzonderheden beschreven. Het heeft derhalve geen zin, om hierover uitvoerig uit te weiden, terwijl een beschrijving van het aandeel der zeemacht aan de hand van de talrijke rapporten, welke hierover in de marine-archieven berusten, op zichzelf reeds een boekdeel zou beslaan. Het is een eigenaardige strijd geweest tegen een inlandschen vijand, die een handige guerillatactiek toepaste en beslissende slagen ontweek, een vijand, die vaak het sterkst was, wanneer men hem verslagen waande. Het is een strijd geweest, die land- en zeemacht veel werk heeft gegeven en vele offers heeft geëischt. Ik zal mij bepalen tot het vermelden van de namen der leden van het Korps Mariniers, die zich in die moeilijke jaren bijzonder hebben onderscheiden.

Bij de bestorming van Tabanio op den 27en Augustus 1859 beklommen de luitenant ter zee W. Steffens en de marinier 3e klasse B. van der Vugt het eerst de bres, waarvoor zij bij Koninklijk Besluit dd. 18 Februari 1861 No. 82 benoemd werden tot ridder Militaire Willemsorde 4e klasse. Bij hetzelfde Koninklijke Besluit verkregen de sergeant der mariniers F. H. Vuurpijl en de marinier 3e klasse A. Hanselman de „Eervolle vermelding".

Zr.Ms. „Onrust" onder bevel van den luitenant ter zee 1e klasse J. C. H. van de Velde vertrok in

---

[1]) Ter zake van hun gedrag tijdens de beide Boni-expeditiën werden bij Koninklijk Besluit dd. 22 Juni 1860 No. 69 benoemd tot ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse, de 1e luitenant der mariniers S. A. Roos*), de sergeant der mariniers J. H. Teeve, en de marinier 1e klasse C. P. Westerhout. Bij hetzelfde Koninklijke Besluit werd de „Eervolle Vermelding" toegekend aan den sergeant der mariniers J. S. Schoufour, de korporaals der mariniers J. M. Bouwman en P. J. van der Zwan, den marinier 1e klasse J. Marcelis, de mariniers 2e klasse P. Q. van Gunst en C. Prins en den marinier 3e klasse J. Lourense.

*) Ik stip al die Indische expeditiën slechts kort aan. Wie omtrent het aandeel der mariniers meer wil weten, moge ik verwijzen naar een rapport van den ooggetuige S. A. Roos, die als adjudant van de landingsdivisie een belangrijk aandeel heeft gehad in de organisatie en de uitvoering van haar verrichtingen aan den wal.
S. A. Roos: Rapport door hem ingeleverd in zijne hoedanigheid van Luitenant-Adjudant bij de landingsdivisie gedurende den Eersten Bonischen veldtogt in het jaar 1859.
Zie ook J. J. de Rochemont: De tweede Bonische veldtogt in het jaar 1859 en 1860.

het najaar van 1859 van Bandjermasin naar de Soengei (rivier) Teweh, toen de commandant op die rivier den 28en December het inlandsche hoofd Soerapati met zijn gevolg aan boord ontving. Zij liepen het schip af en de ruim 50 koppen sterke bemanning werd op enkele inlanders na, die wisten te ontvluchten, verraderlijk vermoord. Later werd dit verraad gestraft en het wrak van de „Onrust" vernield.
Een klein detachement met bussen bewapende mariniers onder bevel van den sergeant C. C. Keja, sterk 2 korporaals en 18 mariniers, werd als dienstdoende scherpschutters geplaatst aan boord van verschillende schepen. Den 1en Augustus 1860 bevond het zich respectievelijk aan boord van Zr.Ms. „Sumatra" en „Admiraal van Kinsbergen", den 27en Februari 1861 echter ongesplitst op laatstgenoemd schip, waar het deel nam aan eenige krijgsverrichtingen op en nabij de Soengei Teweh (van 17 tot 19 Maart). Met de „Celebes" nam het deel aan de gevechten op de Soengei Boentok en Soengei Karrau (van 5 tot 14 Augustus), aan die op de Soengei Pakoe (van 19 tot 28 September) en op de Soengei Mentallat van 30 October tot 14 November, aan welke laatste gevechten één korporaal en 8 mariniers deelnamen en waarbij de marinier 2e klasse J. Nussen zich zoodanig onderscheidde, dat hij bij Koninklijk Besluit dd. 7 Maart 1863 No. 68 werd benoemd tot ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse. Den 1e April 1862 werd het detachement geplaatst aan boord van de schoenerbrik „Makassar" en werd het ingedeeld bij de bemanningen der gewapende sloepen, die in December op de Soengei Teweh ageerden. Tot slot nam dit detachement nog deel aan de krijgsverrichtingen in 't landschap Tjantjong van 26—30 April 1863 en aan het veroveren van een versterking te Dindin Pappan, bij welk wapenfeit de marinier 2e klasse A. A. Streur een der eerste stormers was, waarvoor hij bij Koninklijk Besluit dd. 22 Maart 1864 No. 79 de „Eervolle Vermelding" verwierf.
In December 1860 ondernam Zr.Ms. stoomschip „Reinier Claeszen" een tocht naar het eiland Saljoesoe (een van de Paternoster-eilanden, benoorden het eiland Soembawa) ten einde een daar gevestigd rooversnest te vernielen. Den 23en December trok de commandant met 42 schepelingen het eiland in, doch werd spoedig uit drie richtingen door een overmacht van vijanden bestookt met geweer- en lillavuur, hetgeen eenige verwarring in onze kleine colonne teweegbracht. Met behulp van den korporaal der mariniers J. H. Zentler slaagde de commandant, luitenant ter zee J. P. M. Willinck erin, ~~om~~ de colonne stand te doen houden en den carrévorm aan te doen nemen. Weldra vielen negen schepelingen, waaronder korporaal Zentler, wiens knie door een lillaschot werd verbrijzeld. Hij schoot daarna nog twee vijanden neer. De colonne was nu genoodzaakt, terug te trekken en men trachtte den gewonden korporaal mede te voeren. Het was evenwel niet mogelijk hem te redden, evenmin als den marinier J. Meijerhoven. Beiden werden door den vijand afgemaakt.
Later, in Januari 1861, werd in vereeniging met een landingsdivisie van Zr.Ms. „Gedeh" de nederlaag gewroken en het rooversnest door Zr.Ms. „Reinier Claeszen" vernield. Een aantal roovers werd gevangen genomen en het opperhoofd gedood.[1])

In 1855 drong het lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal Storm van 's Gravesande er bij den minister van marine Smit van den Broeke op aan, dat het Korps zou worden uitgebreid, ten einde steeds voldoende mariniers beschikbaar te hebben voor Indië. De minister stemde in met de gedachte van dezen volksvertegenwoordiger, doch was van meening dat de door hem voorgestelde reorganisatie, welke eenige uitbreiding beoogde, reeds moeilijk uitvoerbaar zou zijn, wegens den geringen toeloop bij de werving. Zelfs zou uitbreiding met een 6e compagnie op bezwaren stuiten. Men vraagt zich onwillekeurig af, of er dan geen middelen te baat konden zijn genomen, om dienstneming bij het Korps aantrekkelijker te maken, waardoor de toeloop zou zijn bevorderd.
In 1856 kwam de uitbreiding op voorstel van den minister van marine Lotsy, gevolgd door een vermeerdering met de zevende compagnie, tot stand. De organisatie aan den wal in Nederland was nu als volgt:

---

[1]) Naar aanleiding van hun gedrag tijdens laatstgenoemde expeditie werden bij Koninklijk Besluit dd. 3 Augustus No. 82 benoemd tot ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse de sergeants der mariniers J. H. Kurz en H. F. Bräckel en de marinier 1e klasse W. J. Slagman. Bij hetzelfde Koninklijk Besluit verwierven de mariniers 1e klasse W. J. F. Austerman en H. Le Sage de „Eervolle Vermelding".

Amsterdam . . . . staf, depôt, 1e en 2e compagnie
Vlissingen . . . . 5e en 7e compagnie
Hellevoetsluis . . . . 4e compagnie
Willemsoord (Nieuwediep) . . . . . . 3e en 6e compagnie

In 1860 werd in de marinierskazerne te Amsterdam een opleiding ingevoerd voor officier der mariniers, bestaande in een driejarigen leergang voor kadetten. De kapitein der mariniers F. G. H. Hornborstel werd hoofd van onderwijs van die opleiding. Vóór dat jaar had de opleiding plaats aan dezelfde inrichting als die van de zeeofficieren, nl. vóór 1850 bij het Koninklijk Instituut voor de Marine te Medemblik, na dit jaar aan de Koninklijke Militaire Academie voor Zee- en Landmacht te Breda. Bij den overgang van de opleiding tot zeeofficier naar Willemsoord (Den Helder), bleven de te Breda in opleiding zijnde adelborsten voor het Korps Mariniers aldaar achter. Twee hunner voltooiden in 1857 hun studie, terwijl twee anderen in hetzelfde jaar naar het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord werden overgeplaatst. In 1860 werd die opleiding door de cadettenopleiding te Amsterdam weer gescheiden van die der zeeofficieren. Lang heeft die afscheiding echter niet geduurd. Reeds in 1871 werd zij opgeheven en na een stilstand tot 1876, gedurende welk tijdvak geen opleiding plaats had, werden in laatstgenoemd jaar de aanstaande officieren der mariniers weder aan het Koninklijk Instituut voor de Marine opgeleid.[1])
In 1861 werd het Korps bewapend met een marinebus en een sabelbajonet. De bus was een getrokken voorlaadgeweer (tromplader) en had een kaliber van 16.7 mm, het gewicht bedroeg 4.84 kg, dat van de bus met sabelbajonet 5.91 kg.
Bijna een eeuw nadat kolonel De Salve met zijn regiment den negeropstand in de kolonie Berbice had onderdrukt, nl. in 1862, zouden de slaven in West-Indië weldra worden vrij verklaard. Gevreesd werd echter, dat deze heuglijke gebeurtenis tot ongeregeldheden zou kunnen leiden. Daarom werd het Westindische leger tijdelijk versterkt met een detachement mariniers sterk, 3 luitenants en 196 onderofficieren en manschappen, onder het bevel van den kapitein der mariniers G. Tuning. Het detachement vertrok den 21en December 1862 en keerde ongeveer een jaar later terug. Onlusten waren niet voorgekomen.
In de daarop volgende jaren werd in de volksvertegenwoordiging herhaaldelijk aangedrongen op uitbreiding van het korps. De minister van marine Pels Rijcken stemde wel in met de vermeerdering van het aantal mariniers, doch uitsluitend voor den dienst aan boord. Volgens dezen bewindsman zou het karakter der zeesoldaten verloren gaan, indien het korps werd gebruikt als expeditionnaire macht. Tegenover den aandrang van sommige leden, ~~om~~ het Westindische leger geheel door mariniers te vervangen, voerde de minister aan, dat zij daar maar zouden drinken en verbasteren.
In 1867 werd bij wijze van proef het ramtorenschip „Prins Hendrik der Nederlanden" zonder mariniers bemand. Uit het feit, dat den 10en December 1868 een uitgezocht detachement onder het bevel van den 1en luitenant der mariniers F. A. van Braam Houckgeest op hetzelfde schip embarkeerde, kan moeilijk de gevolgtrekking worden gemaakt, dat deze proef had voldaan.
De vijandige houding, welke de Japansche bevolking aannam tegen vreemdelingen, was de aanleiding, dat onze zeemacht betrokken werd in een onderneming tegen het Japansche rijk.
Zr.Ms. „Medusa", onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee Jhr F. de Casembroot, werd naar de Japansche wateren gezonden. Den 11en Juli 1863 werd dit schroefkorvet met hulpstoomvermogen tijdens de doorvaart van Straat Simonoseki door talrijke batterijen vanaf den wal beschoten, waardoor de romp van het schip werd gehavend. De commandant slaagde er niettemin in, den doortocht te forceeren en de batterijen tot zwijgen te brengen. Hierbij waren aan boord slechts 4 dooden en 7 gewonden gevallen.[2])

[1]) De in 1814 te Delft opgerichte Artillerie- en Genieschool werd in den beginne mede dienstbaar gemaakt aan de opleiding tot zeeofficier en officier der mariniers, totdat het Instituut te Medemblik werd opgericht.

[2]) Het detachement mariniers a/b Zr. Ms. „Medusa" telde 1 sergeant-detachementscommandant (F. Zoomers), 2 korporaals, 1 tamboer en 21 mariniers. Volgens het hieronder geciteerde werk van den commandant van dit schip, Jhr F. de Casembroot (blz. 75) had de korporaal der mariniers W. van Koeverden „door bedaardheid en goed schieten uitgemunt" als

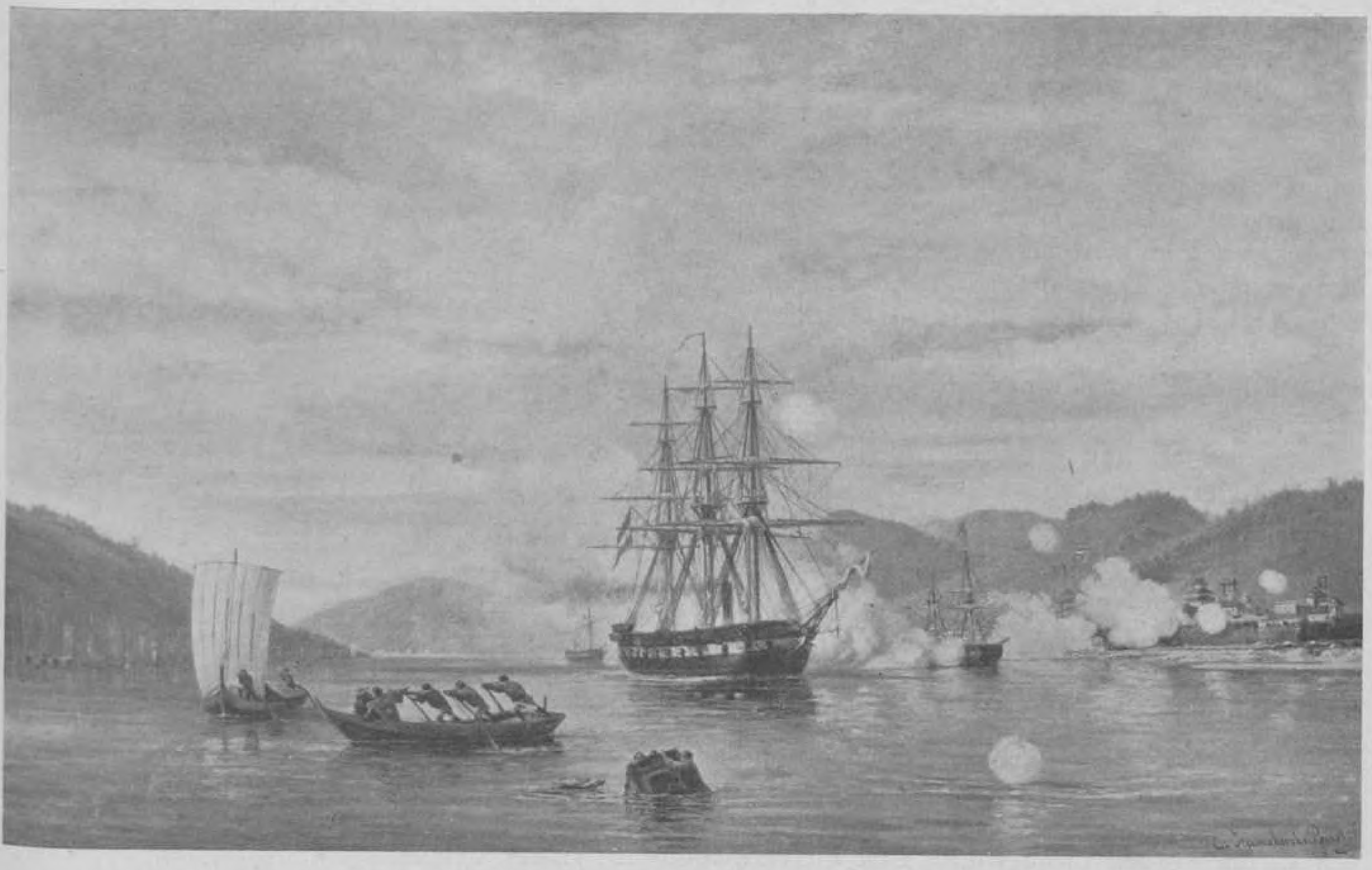

11 Juli 1863. De „Medusa" de Straat van Simonoseki forceerend.

(Schilderij door E. v. Heemskerck van Beest Jr in het Rijksmuseum te Amsterdam)

In 1864 werd door een vereenigde maritieme macht, bestaande uit 9 Engelsche, 3 Fransche en 4 Nederlandsche oorlogsbodems, benevens een Amerikaansch stoomschip, een expeditie tegen Simonoseki ondernomen. Den 5en September begon deze scheepsmacht te 3 uur 40 minuten in den namiddag de Japansche batterijen te beschieten. Toen deze batterijen nagenoeg tot zwijgen waren gebracht, werden van het Engelsche oorlogschip „Perseus" en van Zr.Ms. „Medusa" eenige sloepen naar den wal gezonden, om de kanonnen van de Mata-mura-batterij te vernagelen.[1]) In de bosschen achter deze batterij lagen honderden Japanners verscholen. Het was daarom een stoute onderneming, die echter goed afliep.[2])

Den volgenden dag ontscheepten onder dekking van het geschutvuur der oorlogsschepen de verschillende landingsdivisiën, die zich van de vijandelijke batterijen over een lengte van $2^1/_2$ km meester maakten. Den 10en September waren de vijandelijkheden geëindigd. De 1e luitenant der mariniers D. C. W. Sutherland, detachementscommandant a/b Zr.Ms. „Metalen Kruis"[3]) had aan

kommandeur van een stuk. („De Medusa in de wateren van Japan in 1863 en 1864", door Jhr F. de Casembroot, 1865 bij Gebr. Van Cleeff, 's-Gravenhage).
Bovendien is in 't bezit van de familie Mr D. G. Wolterbeek Muller (zoon van den toenmaligen luitenant ter zee Wolterbeek Muller, die toen tot de état-major van Z.M. „Medusa" behoorde), een manuscript van dezen ooggetuige, hetwelk uitvoerige gegevens bevat over de verrichtingen van dezen bodem en die van de vereenigde maritieme macht in de Japansche wateren. Het manuscript is nog in 't bezit van de familie W. M. en werd mij door bemiddeling van den gep. luitenant ter zee 1e klasse W. E. Wolterbeek Muller ter inzage gegeven.

[1]) Jhr F. de Casembroot, blz. 63.

[2]) Zij werden aangevoerd door den luitenant ter zee 1e klasse J. de Hart. Verliezen werden niet geleden.

[3]) Het vlaggeschip van den Divisiecommandant, den kapitein ter zee J. E. de Man.

deze krijgsverrichting deelgenomen. Eén marinier was aan zijn bekomen verwonding overleden.[1])
In 1868 was het inlandsche hoofd Karaeng Bonto Bonto in Noord-Celebes in opstand gekomen. De gouverneur van Celebes trachtte tevergeefs door zijn persoonlijk optreden de opstandelingen tot rede te brengen. Begeleid door een klein marine-detachement en eenige cavaleristen werd de colonne nabij Pangkadjene aangevallen en teruggedreven. Hiermede werd de expeditie tegen Bonto Bonto ingeleid. Een gecombineerde colonne van land- en zeemacht leverde daarna een aantal gevechten in de omgeving van Pangkadjene, te Saloe Saloe en in het Toeroekapayagebergte, waar Bonto Bonto zich had verschanst. De landingsdivisie der marine stond onder bevel van den luitenant ter zee 1e klasse Van Goens. De 1e luitenant der mariniers P. Spanjaard was daarbij met zijn detachement ingedeeld. Langs steile, glibberige bergpaden werd naar de versterkingen der opstandelingen opgerukt en werden deze genomen, nadat de vijanden waren verdreven. Naar aanleiding van zijn gedrag tijdens deze expeditie werd de 1e luitenant Spanjaard eervol vermeld.
In hetzelfde jaar had de Brahmaan Ida Madé Rahi een opstand op het eiland Bali ontketend, waardoor het gouvernement genoodzaakt was ook hier gewapenderhand op te treden. Bij het begin der expeditie bezette een marine-landingsdivisie, sterk 180 man, onder bevel van den luitenant ter zee 1e klasse Schuurman de hoofdplaats Singa Radja, terwijl het XIVe bataljon infanterie onder bevel van den majoor Van Heemskerk tot tweemaal toe een vruchteloozen aanval uitvoerde op 's vijands stelling te Bandjar. De derde maal nam ook de landingsdivisie aan den aanval deel, maar de vijand hield stand en de majoor Van Heemskerk gaf bevel, het gevecht af te breken. Wegens ziekte moest hij toen het bevel neerleggen. De kolonel De Brabant volgde hem daarna op en het XIe bataljon infanterie werd aan de expeditie toegevoegd.
Den 24en October werd ten vierden male Bandjar aangevallen. Ook hieraan nam de marine-landingsdivisie deel ter sterkte van 11 officieren, waaronder de 1e luitenant der mariniers D. A. van Vuuren, en 170 mariniers en matrozen. Zij volgde in de marschcolonne na het XIVe bataljon.[2]) Twee houwitsers van 12 cm werden meegevoerd. Ook nu verdedigde de vijand zich fanatiek. Kampong Djentarek werd veroverd. Daarna had een aanval plaats op Bandjar. De weg daarheen leidde tusschen hooge klipsteenen muren en versterkte huizen. De doorgangen in de muren waren versperd. Onder een regen van steenen van groote afmetingen vermeesterden onze troepen blok voor blok deze versterkte kampong.
Toen de onzen Ida Madé Rahi's woning naderden, deed een groot aantal met lansen en geweren bewapende vijanden een verwoeden uitval, doch een vernietigend geweervuur versloeg hen. Het XIVe bataljon bezette daarna den kraton en de dichtbijgelegen kampong Kali-Anget. Ida Madé Rahi kwam nu tot onderwerping en de rust was hersteld.[3])
Cambier (blz. 181 van zijn Korpsgeschiedenis) haalt een artikel aan uit de „Militaire Gids" 18e jaargang, 2e aflevering, blz. 75, van de hand van den heer W. Hingman, getiteld: „Herinneringen uit mijne militaire loopbaan". In dit artikel wordt een hoogst ongunstig oordeel geveld over de tucht bij de marinelandingsdivisie tijdens deze expeditie.
De onpartijdigheid eischt, dat men in een korpsgeschiedenis de zuivere waarheid vermeldt en daarom ook de gemaakte fouten niet verbloemt, noch verkleint. Ik neem daarom het citaat in zijn geheel over: „De landingsdivisie was een ware bende; de commandant liep met een zwaren stok rond en ranselde er ongenadig op los, ten einde eenigszins orde te kunnen houden. De onveiligheid in de geïnundeerde kampong Kali Anget was zoo groot, de jantjes liepen zoodanig plunderende en in het wild vurende rond, dat de adjudant van den kolonel een schot in den voet bekwam en een marinier, ik meen zelfs een korporaal, door eigen volk werd doodgeschoten. De ongelukkige was in een woning gegaan, had

[1]) De vice-admiraal Jhr F. de Casembroot heeft later in een particulier schrijven, gericht aan den luitenant-kolonel der mariniers P. Spanjaard, het aandeel der mariniers, waaromtrent de officieele rapporten geen bijzonderheden bevatten, in herinnering gebracht en daarbij hulde gebracht aan het Korps Mariniers. Dit schrijven was in 1938 nog in mijn bezit, doch bij mijn aftreden als Korpschef in hetzelfde jaar deponeerde ik het in het Korpsarchief te Rotterdam, dat helaas bij den brand der Marinierskazerne in de Meidagen van 1940 is verloren gegaan.

[2]) 50 schepelingen waren bewapend met achterladers (stelsel Snider, z.g. fusil à tabatière).

[3]) De 1e luitenant der mariniers D. A. van Vuuren, de sergeant der mariniers H. A. Koper en de korporaal A. C. Kiels ontvingen ter zake van hun gedrag bij deze expeditie de „Eervolle Vermelding".

aldaar een Balisch baadje en hoed gevonden, en kwam, na zich daarmede getooid te hebben, schreeuwende naar buiten; men zag hem voor een werkelijken Baliër aan en schoot hem à bout portant dood. Een oogenblik weerklonk nog de alarmkreet: „de vijand"; wij mochten van geluk spreken dat dit slechts een loos alarm bleek te zijn."[1])

„Nog zie ik de marine in het bivak terugkomen, beladen met allerlei medegenomen goederen, haar landingsgeschut geheel behangen met kippen, eenden, geiten, gedeelten van varkens, vruchten enz. Het was een dankzegging waard, heelhuids uit Kali-Anget te zijn teruggekeerd."

In 1869 zou een expeditie in het zwarte werelddeel worden ondernomen.

Bij het verdrag van den 5en Maart 1867 was de grens tusschen de Engelsche en Nederlandsche Goudkust in West-Afrika nader vastgesteld. Om bij de uitvoering van dit tractaat behulpzaam te zijn, werd Zr.Ms. schroefstoomschip „Metalen Kruis" naar de Golf van Guinea gezonden. De bewoners van het „krom" Commenda verzetten zich heftig tegen den overgang onder Nederlandsch gezag. Zij verlieten hun dorpen en nestelden zich in de nabijgelegen bosschen, vanwaar zij de landingsdivisie van Zr.Ms. „Metalen Kruis", die aan de strafexpeditie deelnam, bestookten.

Aan deze expeditie nam het detachement mariniers, sterk 1 sergeant, 2 korporaals, 1 tamboer en 30 mariniers deel. Den 24en Februari raakte men slaags met den vijand, waarbij twee mariniers gewond raakten. In een brief door den commandant van Zr.Ms. „Metalen Kruis", den kapitein ter zee J. Vos, gericht aan den schout-bij-nacht titulair, commandant en inspecteur van het Korps H. Camp, dd. 4 Juni 1868, brengt deze commandant hulde aan het kranige troepje mariniers en zegt het als een groot voorrecht te beschouwen, dit detachement onder zijn bevelen te hebben.[2])

Na het vertrek van de „Metalen Kruis" en de Afrikaansche soldaten namen de Commendeezen weer bezit van hun krom en pleegden opnieuw ongeregeldheden, zoodat nieuwe operatiën noodig waren. Den 28en Mei sloeg een sloep van Zr.Ms. schroefstoomschip „Amstel", welk schip zich op de kust van Guinea bevond, in de branding op de Afrikaansche kust om, waarbij de luitenant ter zee Vriennet Drabbe, een onderofficier en eenige matrozen verdronken. De luitenant ter zee 2e klasse F. Zegers Veeckens en 4 matrozen wisten zwemmende den wal te bereiken. Een dezer matrozen werd door de negers gedood en het overige viertal als gevangenen weggevoerd.[3]) Door tusschenkomst van de Engelschen werden de gevangenen na eenige weken voor 300 onsen goud (*f* 12.000) losgekocht.

Toen het bericht hiervan het vaderland bereikte, vertrok het schroefstoomschip „Vice-admiraal Koopman" onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee B. D. van Trojen naar Afrika. Een expeditionnaire macht werd samengesteld, bestaande uit de landingsdivisies van Zr.Ms. „Vice-Admiraal Koopman" en „Amstel" en Afrikaansche hulptroepen, nl. 95 negersoldaten en 2 Europeesche sergeants onder den 2en luitenant J. M. C. B. Joost. De landingsdivisies der beide oorlogsschepen waren sterk 1 luitenant ter zee der 1e klasse, commandant (P. ten Bosch), 4 luitenants ter zee der 2e klasse (H. Quispel, F. W. Hudig, F. Zegers Veeckens en H. L. Cadet), 3 adelborsten 1e klasse (J. A. Kloek, J. C. Hora Siccama en L. A. H. Lamie), 1 officier van gezondheid (D. Matak Fontein), 20 scheepsonderofficieren, 11 vuurstokers, 87 matrozen en een detachement mariniers, sterk 1 luitenant (F. A. van Braam Houckgeest), 1 sergeant, 4 korporaals, 2 tamboers, 1 pijper en 38 mariniers. Als adjudant van den troepencommandant fungeerde de 1e luitenant der mariniers F. A. van Braam Houckgeest.[4])

Den 11en November verdreef men den vijand uit Commenda, waarbij onderzijds 7 man gewond raakten, waaronder 2 matrozen en 1 marinier. Hier betrok men tot 9 December een bivak. Denzelfden dag rukte men op naar het krom Anoema Atjenim, dat veroverd en in de asch gelegd werd. Ook deze tocht kostte den onzen 7 gewonden, waaronder 1 matroos. Daarna keerde de troep terug naar 't bivak. Den 11en Januari 1870 had de tocht plaats naar Kwassie Krom, dat gelegen was te midden van een dicht bosch en slechts langs één voetpad was te bereiken.

---

1) De vijanden, die den aanval hadden overleefd, hadden de kampong reeds verlaten, toen onze troepen daar aankwamen.
2) Cambier, blz. 188, 189.
3) Cambier, blz. 189.
4) F. A. van Braam Houckgeest: De expeditie naar de kust van Guinea. Hierin komen niet voor de namen der officieren, die aan die expeditie hebben deelgenomen. Deze bron van ooggetuige berustte bij het Krijgsgeschiedkundig Archief te 's-Gravenhage, dat echter tijdens den Tweeden Wereldoorlog door bombardement is geteisterd. Cambier geeft die wel op, blz. 189 en 190.

De negers ontdekten spoedig onze oprukkende colonne en de lucht weerklonk van hun krijgsgezangen. Een aanval, door hen ondernomen op onze voorhoede, werd gemakkelijk afgeslagen. Daarna volgde echter een hevige aanval op onze achterhoede, waarin twee matrozen sneuvelden en nog acht schepelingen werden gewond, waaronder de sectiecommandant. Deze herstelde zich spoedig en onthaalde met de tien man, die hem nog waren overgebleven, den vijand zoo geducht, dat hij op de vlucht sloeg. Door geweersalvo's en door met den vijfduimer en den mortier nu en dan een schot te lossen, hield men den vijand op afstand.
Te ongeveer half tien in den voormiddag bereikten de troepen het krom. De voorhoede stuitte op zoodanigen tegenstand, dat zij met verlies van eenige gewonden genoodzaakt was, zich wat terug te trekken. De hoofdtroep bestormde daarna het krom en vermeesterde het. Zonder hiertoe het bevel te hebben gehad, staken eenige bevriende boschnegers nu het krom in brand, zoodat de terugtocht moest worden ondernomen in plaats van te kunnen rusten en de gewonden te verbinden. Zulks was te meer geboden, omdat vermoed werd dat in sommige huizen vaatjes buskruit waren geborgen. De colonne had vier gesneuvelden, waaronder drie matrozen, voorts 32 gewonden, waaronder de luitenants ter zee Zegers Veeckens en Hudig, de adelborst 1e klasse L. A. H. Lamie, de 1e luitenant der mariniers F. A. van Braam Houckgeest en 11 Europeesche militairen.
Hiermede was de expeditie ten einde, daar de Commendeezen zich onderwierpen. Van het Korps Mariniers werden na terugkeer in 't vaderland de 1e luitenant Van Braam Houckgeest en de mariniers 3e klasse C. Brandenburg en J. van Dijk benoemd tot ridder Militaire Willemsorde 4e klasse. De marinier 3e klasse J. Kamerbeek ontving de „Eervolle Vermelding".

De in 1868 bij de expeditie naar Bali voor het eerst gebruikte Snider-geweren waren de gewijzigde trompladers en bussen met metalen eenheidspatroon. Zij schoten acht gerichte schoten per minuut en hadden een vizierindeeling tot 900 passen (1 pas = 0,75 m). In 1871 werden deze geweren vervangen door de Beaumont-geweren, kaliber 11 mm met sabelbajonet en een vizierindeeling tot 1100 passen. De maximum vuursnelheid bedroeg twaalf schoten per minuut. De voorlaadrevolvers der marine, systeem Adams Francotte, kaliber 11,2 mm, werden eveneens gewijzigd tot achterladers volgens het ontwerp van den 1en luitenant der mariniers J. H. van Wely. Zij zijn tot 1890 in gebruik geweest en werden in dat jaar vervangen door revolvers bij het leger in gebruik, kaliber 9,4 mm, systeem Chamelot Delvigne.
Sedert 1814 was een onder-inspecteur van de landmacht belast met de administratie van het Korps Mariniers. Bij de reorganisatie van 1817 werd een intendant van het leger voor die betrekking aangewezen. Deze toestand duurde tot 1853. Het administratief beheer werd toen opgedragen aan een militairen intendant met den rang van majoor. Deze functionaris hield bureau te 's-Gravenhage en was ten onrechte geheel onafhankelijk van den korpscommandant te Amsterdam. In vele gevallen werd de intendant de vraagbaak in mariniersaangelegenheden, in plaats van den korpscommandant. Het was immers maar eenige stappen van het eene bureau van het ministerie van marine naar het andere. In die dagen bestond de marine-staf nog niet en een zeeofficier was nog korpscommandant. Dat deze toestand ongewenschte wrijvingen heeft uitgelokt, behoeft het nog gezegd te worden? Onjuiste gezagsverhoudingen missen nooit haar nadeelige gevolgen voor den dienst.
In 1870 werd de schout-bij-nacht H. Camp gepensionneerd en als commandant en inspecteur van het Korps Mariniers vervangen door den kolonel der mariniers D. Vreedenberg. Eindelijk weer een korpscommandant, voortgekomen uit het eigen officierskorps!

DE MARINIERS IN ATJEH (1873—1876)

Het Londensche tractaat, gesloten in 1824, had ons de verplichting opgelegd, zorg te dragen voor de veiligheid in de wateren van Sumatra, maar tevens de onafhankelijkheid van het rijk van Atjeh, dat het noordelijk deel van Sumatra besloeg, te eerbiedigen, eischen die moeilijk met elkander in overeenstemming waren te brengen, want de Atjehers, een fier ras en stoutmoedige zeeroovers, hielden er nu eenmaal hun eigen opvattingen op na over hetgeen in een geordend en beschaafd verkeer tusschen de volkeren wel en niet oirbaar is. Toen dan ook bij het Sumatra-tractaat van 2 November 1871 in ruil voor onze nederzettingen aan de Goudkust van Afrika Engeland afzag van alle vertoogen tegen uitbreiding van ons gezag op Sumatra, had de Nederlandsch-Indische regeering de handen vrij gekregen om een einde te maken aan de ongeregelde toestanden in Atjeh en verklaarde zij den 26en Maart 1873 den oorlog aan den Sultan van dit rijk.
Gelijk ik hiervoor reeds heb aangestipt, is in de geschiedenis van het optreden der mariniers in Nederlandsch Indië het tijdvak van 1873—1876 wel het merkwaardigst. Niet omdat hun aantal zooveel gewicht in de schaal heeft gelegd gedurende den loop der operatiën, maar omdat een contingent van het Korps in die jaren werd ingeschakeld in het Indische legerverband en daarin op zware proef werd gesteld, objectief beschouwd dus een afwijking van de bestemming van het Korps als zeesoldaten, die bij de verrichtingen van de zeemacht aan den wal de kaderkern der landingsdivisies vormen. Het is daarom begrijpelijk, dat zij met eenigen tegenzin door het Indische leger werden ontvangen, dat nu eenmaal liever zijn eigen peultjes dopt en alles wat op zijn terrein komt, als surrogaat-infanterie beschouwt. De marinier heeft echter tijdens zijn detacheeringen aan boord van de oorlogsschepen van den Hollandschen zeeman overgenomen een zekere „common sense", gepaard aan zin voor humor, en deze eigenschappen, vermengd met het soldateske en als het er op aan komt berani-achtige[1]), vielen er bij Jan Fuselier wel in; zij waren spoedig goede maatjes en in 't gevecht deed al gauw de een voor den ander niet onder. Zoo ging het ook met de verhoudingen in de hoogere rangen. De mariniers wisten niet alleen de gevoelens van tegenzin te overwinnen, maar werden gewaardeerd door de opperbevelhebbers om hun gedrag en hun goede diensten. Het spreekt vanzelf, dat zulks de goede harmonie en samenwerking tusschen zee- en landmacht ten goede kwam.
Den 5en April 1873 kwam onze krijgsmacht onder het opperbevel van den generaal-majoor Köhler ter reede van Atjeh aan. Zij was sterk 170 officieren, 3198 onderofficieren en manschappen en 1000 koelies. De zeemacht, onder bevel van den kapitein ter zee Koopman, bestond uit Zr.Ms. „Djambi", „Citadel van Antwerpen", „Marnix" en de „Soerabaja" en „Sumatra" van de Indische Militaire Marine, de gouvernementsstoomers „Siak" en „Bronbeek", vijf stoombarkassen en negen kruisbooten. Het bevel over de vereenigde marinelandingsdivisies was opgedragen aan den kapitein-luitenant ter zee Binkes, wien de 1e luitenant der mariniers C. J. Visser als adjudant was toegevoegd. Zij telden slechts twee compagnieën, waarvan de eene met het Beaumont-, de andere met het Snider-geweer was bewapend, en voerden vijf stukken landingsgeschut, een aantal mortiers, de ambulance en den trein mede. De 1e compagnie telde ± 120 man, waaronder de 1e luitenant der mariniers B. H. Stenfert

---

[1]) „Beranie" beteekent „durf".

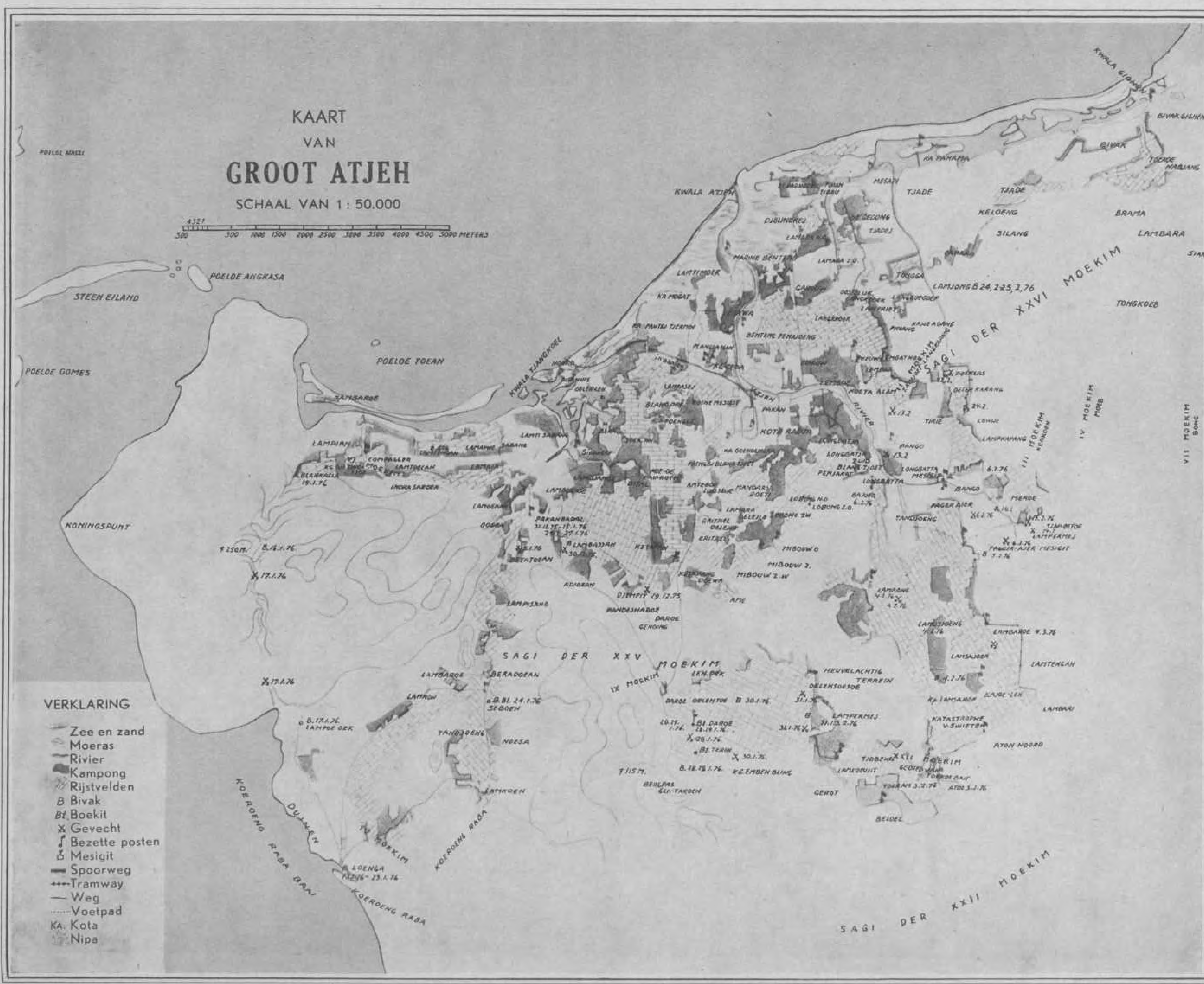
KAART
VAN
GROOT ATJEH
SCHAAL VAN 1 : 50.000
500 1000 1500 2000 2500 3000 3500 4000 4500 5000 METERS
VERKLARING
Zee en zand
Moeras
Rivier
Kampong
Rijstvelden
B Bivak
Bt Boekit
X Gevecht
Bezette posten
Mesigit
Spoorweg
Tramway
Weg
Voetpad
KA. Kota
Nipa
KWALA ATJEH
KWALA TJANGKOEL
POELOE ANGRASA
STEEN EILAND
POELOE GOMES
POELOE TOEAN
KONINGSPUNT
KOTA RADJA
SAGI DER XXVI MOEKIM
SAGI DER XXV MOEKIM
SAGI DER XXII MOEKIM
KOEROENG RABA BAAI
KOEROENG RABA
DUINEN
TJADE
KELOENG
SILANG
BRAMA
LAMBARA
TONGKOEB
LAMPISANG
MIBOUW

en 60 mariniers; de 2e compagnie ± 180 man, waaronder 50 mariniers[1]). Nadat den 6en April een schijnlanding was uitgevoerd, waarbij de vijand geen tegenweer bood, werd den 8en door de marine-landingsdivisie geland onder dekking van het vuur der oorlogsschepen. Dit vuur was te 6 uur in den morgen geopend.
Ditmaal bood de vijand heftigen tegenstand, hij vuurde in hoofdzaak van uit een versterking, ten gevolge waarvan een adelborst sneuvelde en twee matrozen gewond raakten. Na een kort, doch hevig gevecht werd hij teruggeworpen. De landing kon nu zonder moeilijkheden voltooid worden, waarna de landingsdivisie een strandbivak betrok.
Aan een verkenning naar het binnenland in de richting van den kraton namen drie compagnieën infanterie en 1 compagnie der marine deel. Deze verkenning werd echter spoedig gestaakt, nadat zij niets had opgeleverd. Den 10en April gingen de troepen op één bataljon infanterie, de barisans[2]) van Madoera en het marinelandingsgeschut na, op marsch naar den kraton. De marine was oorspronkelijk bestemd, om het strandbivak te bewaken.
Ten gevolge van een oponthoud van eenige uren, veroorzaakt door het verzuim, om vooraf een lagune behoorlijk te overbruggen, bereikte de voorhoede eerst te 10 uur in den voormiddag een uitgestrekte sawah[3]), die door kampongs was omgeven. In front en uit rechtsche richting nam de vijand de colonne hevig onder geweervuur, waardoor de sergeant der mariniers Rood doodelijk werd getroffen. Al oprukkende bereikte men den grooten, sterk verdedigden mesigit[4]), welke de voorhoede tot op 600 pas naderde. De 2e compagnie der marine dekte nu de linkerflank der colonne. Weer sneuvelde een lid van 't Korps, nl. de korporaal der mariniers Van der Werf.[5]) De artillerie schoot de mesigit in brand en de koloniale troepen rukten voorwaarts en veroverden haar, waarna de 1e compagnie der marine zich bij hen aansloot.
De hitte van het brandende gebouw maakte de mesigit niet bepaald tot een geschikte plaats voor de door vermoeienis uitgeputte manschappen, om op verhaal te komen. Zij werden bovendien voortdurend uit den nabijgelegen kraton[6]) beschoten. Er verliep zoo eenige tijd, tot de kapitein-luitenant ter zee Binkes, die zich met de 1e marine-compagnie in den mesigit bevond, bericht ontving, dat hij als commandant van dit gebouw was aangewezen. Het was toen echter reeds te laat om doeltreffende maatregelen te nemen tot het bezet houden van den mesigit en Binkes zond den luitenant der mariniers Visser naar den opperbevelhebber, om hem omtrent den onhoudbaren toestand in te lichten. Generaal Köhler gaf nu last, om den tempel te ontruimen en liet alle troepen het bivak wat meer westwaarts betrekken, waarop het gebouw weer door de Atjehers in bezit werd genomen. Zij bestookten onze troepen nog eenigen tijd met geweervuur. Twee mariniers werden hierdoor gewond.
Nadat den 11en April een pauze in de krijgsverrichtingen was ingetreden, ontstond in den daaropvolgenden nacht een paniek in het marinebivak, dat slecht had kunnen afloopen, indien de vijand werkelijk een aanval had ondernomen. Met veel moeite gelukte het den officieren, om de orde te herstellen.
Terwijl den 12en verkenningen plaats hadden, werd het bivak hevig beschoten. De landingsdivisie sloeg herhaaldelijk 's vijands aanvallen af en weerde zich nu dapper. Bij deze schermutselingen werden 13 schepelingen gewond, waaronder een sergeant der mariniers en vijf mariniers.
Daags daarop werden de marinetroepen naar het strandbivak teruggezonden. Cambier[7]) citeert hier een veelzeggende zinsnede uit het werk van J. J. de Rochemont: „Onze oorlog met Atsjin"; „Drie dagen en nachten van groote inspanning hadden hen ongeschikt gemaakt om langer te velde te opereeren".
De marine-landingsdivisie had niet voldaan. Reeds in den morgen van den 10en April, toen de

[1]) De rapporten van de 1e luitenants der mariniers C. J. Visser en H. B. Stenfert komen wat betreft de aantallen niet geheel overeen.
[2]) Barisans = inheemsch korps.
[3]) Rijstveld.
[4]) Moskee of tempel voor uitoefening van den Mohammedaanschen godsdienst.
[5]) Cambier, blz. 196.
[6]) Inlandsch vorstenverblijf.
[7]) Cambier, blz. 199.

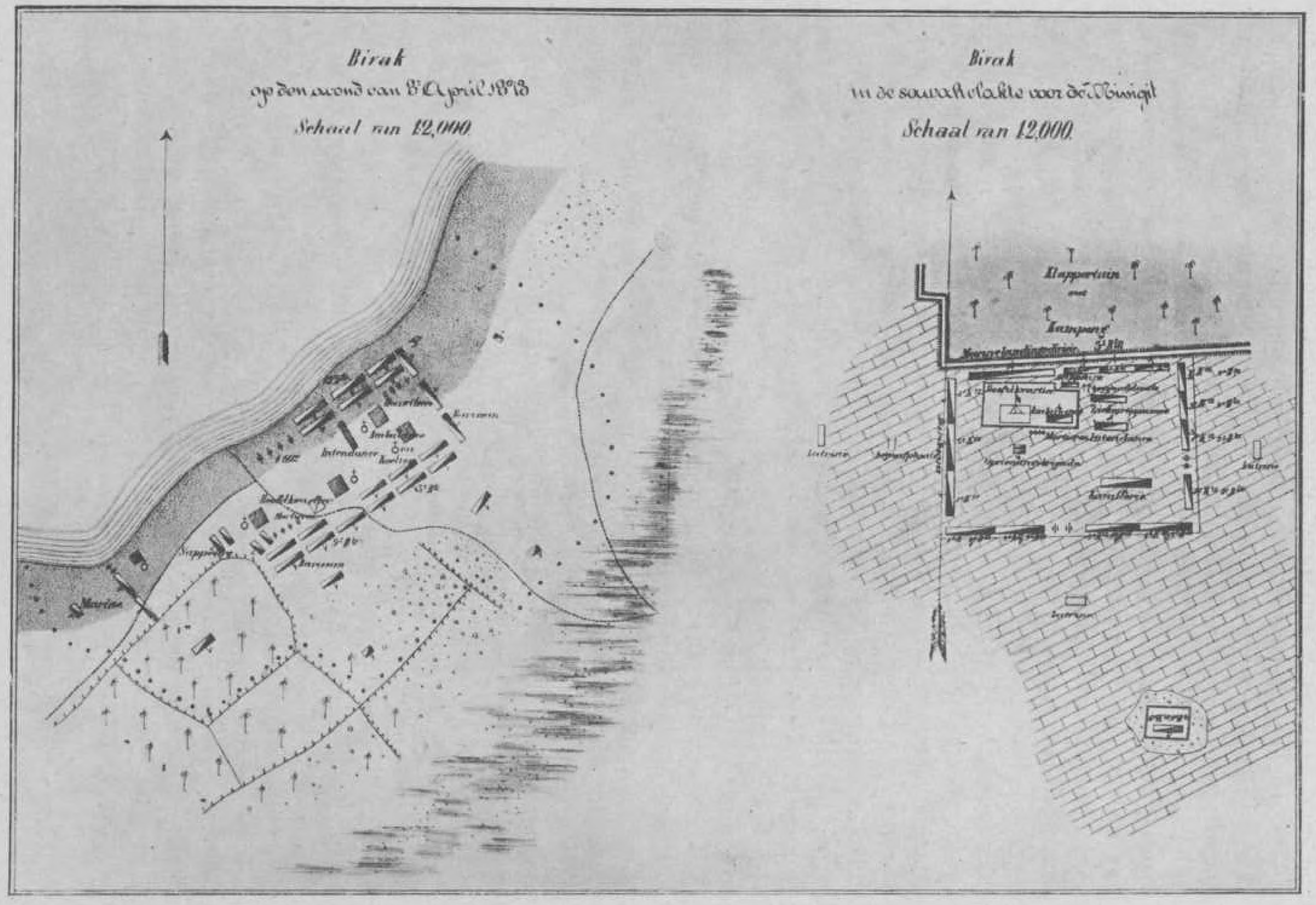
Birak
op den avond van 8 April 1873
Schaal van 12,000
Birak
Schaal van 12,000

sergeant der mariniers Rood bij het eerste vijandelijke schot viel, ontstond er een kortstondig paniek. De samenstelling der landingsdivisie was niet doelmatig; mariniers en zeer jeugdige matrozen van verschillende schepen waren dooreengemengd en kwamen onder aanvoering van kader, dat zij niet kenden en waaronder ook z.g. baantjesgasten[1]) voorkwamen. Dit geheel was niet in onderling verband voorgeoefend, om maar niet te spreken van gebrek aan training voor de hooge eischen, aan welke de landingsdivisie opeens had te voldoen.

Den 14en April heroverden de troepen onder generaal Köhler den mesigit en sneuvelde deze opperbevelhebber. Den 17en April keerde de expeditie naar 't strand terug en twaalf dagen later verliet zij de reede van Atjeh.

Terwijl de zeemacht nu de kusten van Atjeh bleef blokkeeren, werden de toebereidselen voor de 2e expeditie gemaakt, die onder het opperbevel werd gesteld van den luitenant-generaal Van Swieten. Thans was zij aanzienlijk sterker, nl. 389 officieren en 7690 man koloniale troepen, 74 stukken geschut en ruim 3000 koelies. De infanterie werd in drie brigades verdeeld; de eerste zou voorloopig te Padang blijven. Een detachement, sterk 5 officieren en 294 onderofficieren en manschappen van het Korps Mariniers, onder bevel van den kapitein F. A. van Braam Houckgeest, werd ter versterking aan het Indische leger toegevoegd. Dit detachement embarkeerde den 17en Mei 1873 aan boord van het stoomschip „Koning der Nederlanden" van de Maatschappij Nederland. Den 21en Juni ontscheepte het te Padang, waar de marsch naar Fort de Kock werd ondernomen, welk traject via de Anei-kloof in vijf dagen werd afgelegd.

De bij het detachement ingedeelde officieren der mariniers waren de 1e luitenants J. P. Smith, Jhr W. F. Clifford Kocq van Breugel, J. L. Cadet, H. A. J. Batteké en de 2e luitenant W. F. Paehlig. Ten behoeve van den verplegingsdienst was de officier van administratie 2e klasse A. Vermeulen aan den detachementscommandant toegevoegd. De mariniers waren bestemd ~~om~~ deel uit te maken van de eerste brigade, die te Padang werd gevormd.

Na te Fort de Kock vooroefeningen te hebben gehouden, kwam het detachement in 't begin van September weer te Padang, waar het, in twee compagnieën verdeeld, als 3e en 4e compagnie van het Linker Half IIe bataljon bij de eerste brigade werd ingedeeld. Later werden van de scheepsmacht nog de luitenants der mariniers C. J. Visser en A. R. de Wendt, 2 sergeants en 2 korporaals naar het detachement overgeplaatst. Gedurende vier maanden vertoefden de mariniers nu te Padang en hielden daar voortdurend oefeningen gezamenlijk met het Indische leger.

Den 28en November was de expeditionnaire macht vereenigd in de wateren van Atjeh. De zeemacht met 17 oorlogschepen en eenige vaartuigen van de gouvernementsmarine, bemand met 142 officieren en 2993 onderofficieren en manschappen. De landingsdivisie bestond uit een bataljon, bestaande uit twee compagnieën mariniers en evenveel compagnieën matrozen, $^1/_2$ batterij landingsgeschut en de ambulance.[2]) De minister van marine had bepaald, dat deze landingsdivisie slechts voor diensten aan de kust mocht worden gebruikt. De zware regens en de cholera, die op de transportvloot was uitgebroken, waren oorzaak, dat eerst den 9en December kon worden geland, waarna onze troepen langzaam oprukten.

Den 18en December ontving de kapitein der mariniers W. Sutherland last, met de twee compagnieën mariniers der marine-landingsdivisie deel uit te maken van de gewapende sloepenflottielje, welke onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee Bunnik de opdracht had, om de Atjeh-rivier op te roeien. Deze sloepenflottielje forceerde de versperringen op die rivier, terwijl de mariniers een benting veroverden, die later marine-benting werd genoemd. Deze tocht had slechts twee gewonden gekost, nl. een marinier en een matroos.

Den 26en December werden de mariniers aan de monding der Atjeh-rivier ontscheept ter dekking van de vivres, welke daar zouden worden gelost, maar daags daarop embarkeerden zij weder, om deel te nemen aan een tocht naar Pedir. Daar kwam de kapitein ter zee Van Gogh den 29en December met het eskader aan en nam dien dag en den daaropvolgenden de kota van Pedir en de nabijgelegen kampongs onder vuur. Vervolgens werd door een sloepenflottielje, bestaande uit drie

[1]) Baantjesgasten zijn botteliers, koks, hofmeesters, timmerlieden, schrijvers, ziekenverplegers, schoenmakers en kleermakers.

[2]) Verslag over de Krijgsverrichtingen in Atjeh door den 2en luitenant R. P. A. van Rees, voorkomende in de Medeedeelingen van het Zeewezen. Zie Cambier, blz. 201.

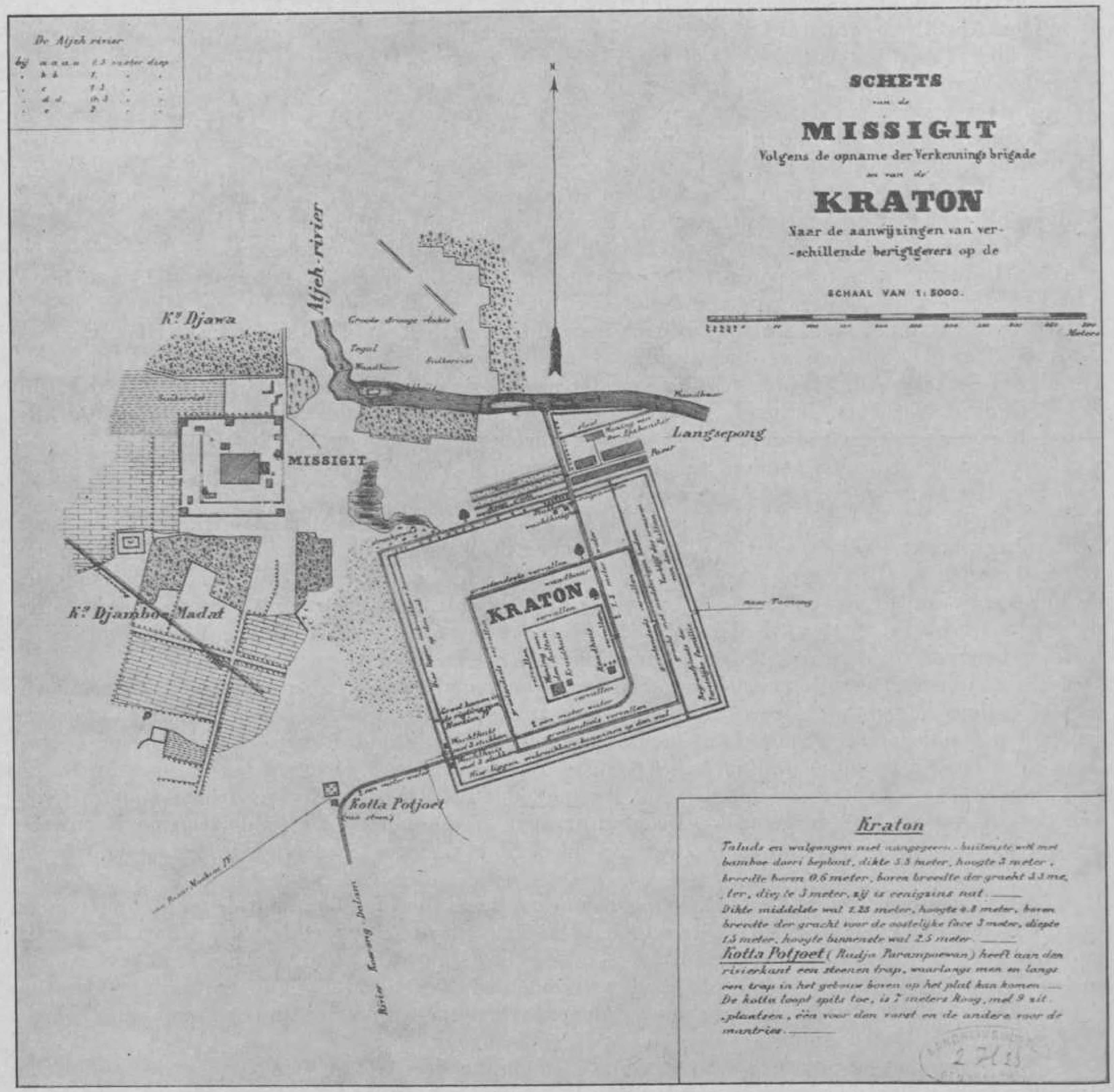
De Atjeh rivier
SCHETS
van de
MISSIGIT
Volgens de opname der Verkennings brigade
en van de
KRATON
Naar de aanwijzingen van ver-
-schillende berigtgevers op de
SCHAAL VAN 1 : 5000.
Meters
Atjeh-rivier
Kᵉ Djawa
MISSIGIT
Langsepong
KRATON
Kᵉ Djambo-Madat
Kotta Potjoet
Kraton
Taluds en walgangen niet aangegeven. - buitenste wal met
bamboe dorri beplant, dikte 5.5 meter, hoogte 3 meter,
breedte boven 0.6 meter, boven breedte der gracht 3.3 me-
ter, diepte 3 meter, zij is eenigzins nat.
Dikte middelste wal 1.25 meter, hoogte 4.8 meter, boven
breedte der gracht voor de oostelijke face 3 meter, diepte
1.5 meter, hoogte binnenste wal 2.5 meter.
Kotta Potjoet (Radja Parampoewan) heeft aan den
rivierkant een steenen trap, waarlangs men en langs
een trap in het gebouw boven op het plat kan komen.
De kotta loopt spits toe, is 7 meters hoog, met 9 zit-
-plaatsen, één voor den vorst en de andere voor de
mantries.

divisiën onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee Van Oordt, de Pedir-rivier opgevaren, terwijl de beide compagnieën mariniers onder den kapitein Sutherland aan wal werden gezet. De Pedir-rivier was echter ondiep, de eb viel in, de mariniers werden in hun marsch belemmerd door het onbegaanbare terrein en de sloepen kwamen geheel op het droge te zitten, zoodat er niets anders overbleef, dan een verdedigend gevecht te voeren, waarbij de marine drie dooden en negen gewonden kreeg. Zoodra de vloed doorkwam, scheepten de mariniers zich in en keerden de sloepen naar boord terug.

Den 1en Januari vertrok het eskader weer naar Groot-Atjeh en den 29en Januari, nadat de mariniers nog korten tijd de monding der Atjeh-rivier hadden bewaakt, embarkeerden zij.

Het Indische leger was ondertusschen weer in 't bezit van den mesigit geraakt, waarom tijdens de eerste expeditie zoo gevochten was, echter ten koste van groote verliezen. Nu werd de kraton voortdurend door het geschut van zee- en landmacht gebombardeerd.

Ten einde de verliezen aan te vullen, werd de eerste brigade uit Padang op het gevechtsterrein ontboden, die met inbegrip van de daartoe behoorende mariniers den 20en Januari ontscheepte en een bivak betrok bij Penajoeng. Den 23en en 24en namen deze mariniers deel aan de omtrekking van den kraton onder den generaal-majoor Verspijck. Op laatstgenoemden dag werd deze zetel van den sultan van Atjeh veroverd. Men dacht nu dat, zooals het doorgaans ging bij expeditiën op kleine schaal in den Indischen Archipel, dit wapenfeit spoedig zou worden gevolgd door de onderwerping van het geheele gebied. Maar nog tientallen van jaren zou een bloedige strijd moeten worden gevoerd, om dit fiere, krijgshaftige volk tot onderwerping aan ons gezag te brengen.

De latere generaal J. B. van Heutsz was in die jaren eerst kortgeleden zijn officiersloopbaan begonnen. Eerst toen in hem de man werd ontdekt, die een groot veldheerstalent paarde aan een helder inzicht in de bestuursmaatregelen, die noodig waren, om niet alleen het verzet te breken, maar tevens de Atjehers te brengen tot de erkenning, dat zij hun belangen het best dienden, door samen te werken met het Indische gouvernement, kwam een einde aan dezen langdurigsten en bloedigsten der oorlogen in den Indischen archipel.

De 1e luitenant der mariniers J. P. Smith, die den 23en Januari een schot in den linkerarm had gekregen, overleed den 26en d.a.v. in het bivak te Penajoeng, waarheen de troepen met inbegrip van de mariniers waren teruggekeerd met uitzondering van twee bataljons infanterie, die als bezetting in den kraton waren achtergebleven. Deze officier was den 11en Augustus 1857 als 2e luitenant aangesteld en had zijn opleiding genoten aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda. Kapitein Van Braam Houckgeest, die de cadettenopleiding bij het Korps te Amsterdam had doorloopen, werd, tegen den bestaanden regel in, in dat jaar den 1en Juli daaraan voorafgaande benoemd, dus vóór de van de K.M.A. afkomstige adelborsten der mariniers. Dit was voor Smith wel een groote teleurstelling geweest, welker gevolgen, — vooral in een klein officierscorps —, met het voortschrijden der jaren steeds pijnlijker gevoeld werden. In den morgen van den 27en Januari 1874 werd het stoffelijk overschot van dezen braven en degelijken officier met militaire eer begraven. Zijn manschappen hadden een krans gevlochten, die met een eenvoudig houten gedenkteeken op zijn graf werd geplaatst.

Het werd nu half Februari, voordat de mariniers weer aan gevechtshandelingen deelnamen, maar van beteekenis was hun rol daarbij niet, omdat zij toen bij de reserve waren ingedeeld. Overigens verrichtten zij wacht- en patrouillediensten en werkten mede ~~om~~ den kraton bewoonbaar te maken voor de bezetting, die bestemd was ~~om~~ achter te blijven na het vertrek van de hoofdmacht. Hun gelederen werden intusschen gedund door cholera, dysenterie en koortsen. De 4e compagnie mariniers van het Linker Half IIe bataljon onder bevel van den 1en luitenant der mariniers Clifford Kocq van Breugel vertrok den 20en April met Zr.Ms. „Vice-Admiraal Koopman" naar het eiland Poeloe Bras als bezetting gedurende den bouw van een vuurtoren aldaar.

Den 22en en 26en April keerde de hoofdmacht der expeditie met den opperbevelhebber naar Java terug.

Het IVe bataljon en de 3e compagnie mariniers Linker Half IVe bataljon vertrokken naar Padang. Te Padang aangekomen, marcheerden de mariniers wederom naar Fort de Kock, om daar garnizoen te houden.

Bij de 1e expeditie tegen Atjeh was men tot het inzicht gekomen van de onbruikbaarheid van de

Uniform en uitrusting der mariniers in Indië en hier te lande ten tijde van de Atjeh-Expeditiën 1873-1876

(Houtgravure, verschenen bij een artikel door Van Braam Houckgeest in „Eigenhaard" 1876, afl. 25 p. 205)

tenue der mariniers tijdens gevechtshandelingen in de tropen. Hun kwartiermuts met witte overtrek en keerkringskap, witte boezeroen en witte broek met slobkousen maakten hen reeds op grooten afstand zichtbaar voor den vijand. Bij de 2e expeditie werd de tenue der bij het Indische leger ingedeelde mariniers vastgesteld als volgt: blauwe uniformpet, blauw baaien matrozenhemd, linnen broek en slobkousen, broodzakje, eetketel en veldflesch. Een sprei met een verschooning aan ondergoed er ingerold, werd door hen en bandoulière gedragen. Zij waren nu uitsluitend met het Beaumont-geweer bewapend, het achterlaad-Snider-geweer had slecht voldaan, het Beaumont-geweer daarentegen uitstekend. Ieder marinier had 50 patronen bij zich, waarvan er 20 werden geborgen in het patroonzakje en de overige in de patroontasch.
Bij Koninklijk Besluit van 6 October 1874 werden vele belooningen toegekend aan de deelnemers die zich hadden onderscheiden gedurende de twee Atjeh-expedities in 1873 en 1874. Van het Korps Mariniers werden benoemd tot ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse de kapitein D. C. W. Sutherland, de sergeant G. Sloof, de korporaal H. J. van der Bunt. Tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw werd benoemd de kapitein F. A. van Braam Houckgeest. Eervol vermeld werden de 1e luitenants C. J. Visser en H. B. Stenfert, de korporaal A. van der Stroom, de mariniers 1e klasse J. J. Blien, A. Boers, P. J. Bosman, C. van Wijck, de marinier 2e klasse A. J. H. Janssen, de marinier 3e klasse W. Blaas en de tamboer Beugelink. De marinier 1e klasse S. van Veen en de marinier J. J. G. Koen, die eervol vermeld werden, waren reeds overleden.
Bovendien ontvingen alle deelnemers aan de genoemde expeditiën het eereteeken voor Belangrijke Krijgsverrichtingen, met gesp Atjeh 1873—1874 en de op den 12en Mei 1874 ingestelde Atjeh-medaille, een rond, verguld bronzen onderscheidingsteeken, vervaardigd van in den kraton gevonden geschut en hangende aan een Nassausch blauw lint.
De generaal Van Swieten had den zetel van den sultan van Groot-Atjeh veroverd en was nu, na achterlating van een bezetting, met de hoofdmacht der expeditie van het oorlogstooneel verdwenen. Hij, noch de regeering, wist veel van den binnenlandschen toestand van Atjeh af, waar geen centraal gezag bestond en de sultan slechts een schijnkoning was. Want toen deze korten tijd na

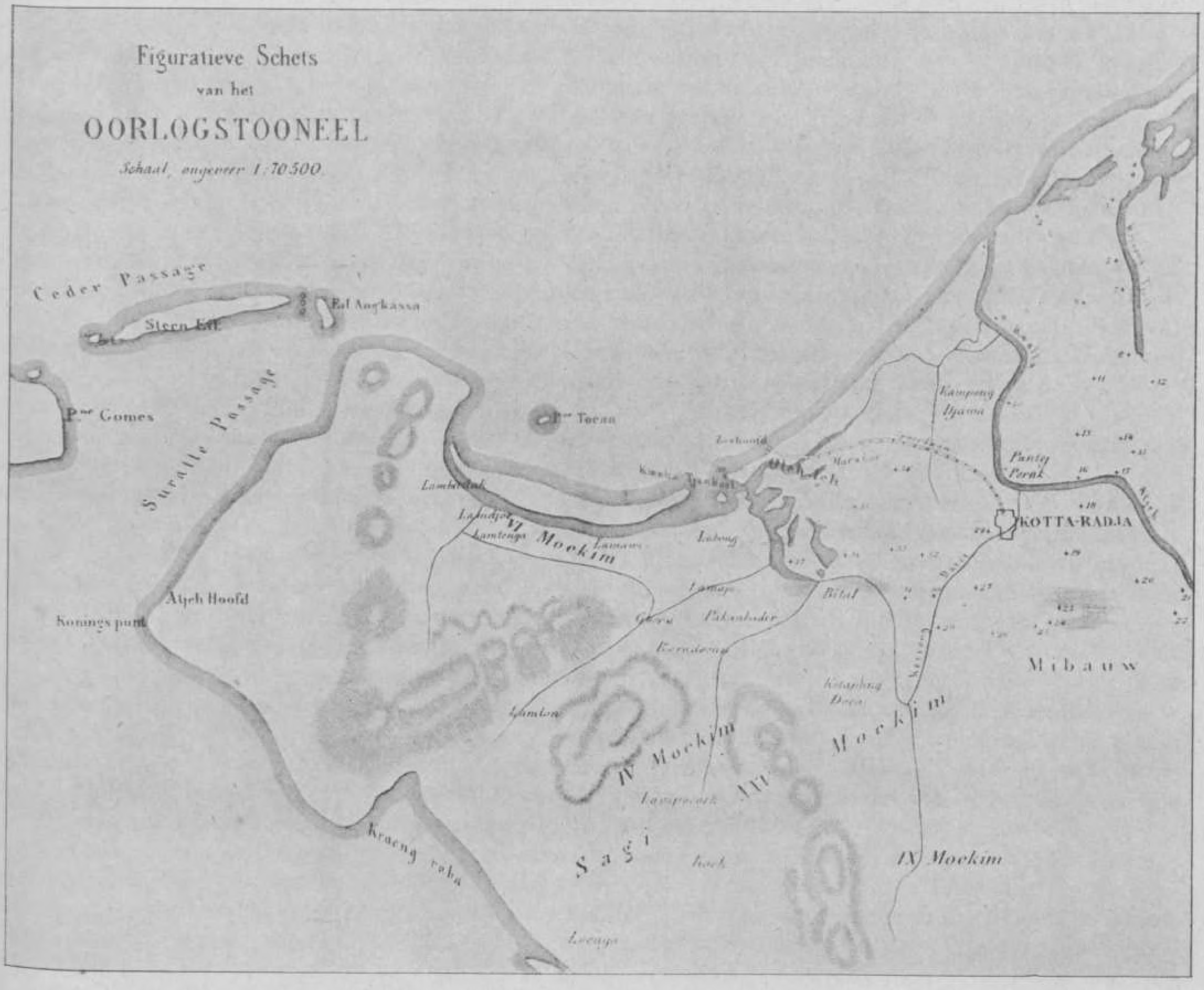

Posten, bezet in den aanvang van December 1875.

Kotta-Radja, benevens

1. Oedjong Kali Atjeh.
2. Radja-Bediel.
3. Tibang.
4. Moesapi.
5. Lamara Noordoost.
6. Lamara.
7. Lamara Zuidoost.
8. Langkroek Oost.
9. Marine-benting.
10. Penajoeng.
11. Langkroek.
12. Lamprit
13. Berouw.
14. Lemboeh Noordoost.
15. Lemboeh.
16. Rivier-benting.
17. Kotta-Alam.
18. Panditi.
19. Lampoeoek.
20. Longbattah Zuid.
21. Blang-Djoet.
22. Missigit Longbattah.
23. }
24. } de 3 Lohongs.
25. }
26. Lamara Oleyloe.
27. Mandarsah-poeti.
28. Kotta-petjoet.
29. Gitjiel.
30. Setoe.
31. Lamrobo.
32. Poengej-Blang-Tjoet.
33. Poe-oe.
34. Lampasei.
35. Blangoe.
36. Soerian.
37. Sinangri.
38. Planggahan.

de expeditie overleed, stelden de Atjehers een kind als sultan aan en verscholen hem te Keumala in 't binnenland van Pedir, ver van het oorlogstooneel verwijderd.
De verovering van den kraton, noch de onderhandelingen, welke generaal Van Swieten vóór zijn vertrek met eenige vijanden had gevoerd, waren van eenige krijgs- of staatkundige beteekenis en de juichkreten, welke over deze zoogenaamde overwinning werden aangeheven, zouden spoedig veranderen in jammerklachten. Want hier was een hardnekkige volks- en godsdienstoorlog ontketend in een gebied, dat zich bij uitstek eigende tot een langdurigen guerilla-krijg.
Na een verblijf van drie maanden op het eiland Poeloe Bras keerde het meerendeel der mariniers, die daar waren gedetacheerd, naar Fort de Kock terug, waar het detachement mariniers in de laatste dagen van Juli weer in twee compagnieën werd ingedeeld. Slechts een detachement van 30 mariniers onder luitenant Battekė bleef op Poeloe Bras achter.
Naar aanleiding van een telegrafisch verzoek van den minister van marine Van Erp Taalman Kip, gericht aan de Indische regeering, ~~om~~ de mariniers zoo veel mogelijk op het oorlogsterrein te gebruiken, kwam den 1en October één der compagnieën mariniers uit Fort de Kock te Kota-Radja aan, waar zij als 4e compagnie aan het Linker Half IIIe bataljon infanterie werd toegevoegd. De andere compagnie bleef te Fort de Kock in reserve en werd nog vermeerderd met één luitenant en 30 mariniers, die van het eskader ontscheepten.[1])
De 4e compagnie (mariniers) nam den 7en November deel aan het gevecht om de kampong Lemboeq. De voor den aanval op die kampong aangewezen troepen verzamelden zich des nachts binnen den kraton en marcheerden naar Langkroek. Zij namen stelling tusschen onze bentings Langkroek-Oost en -West met het front naar het Zuiden. De mariniers, aangevoerd door kapitein Sutherland, waren in de eerste linie ingedeeld, waarin vier compagniescolonnes met 6 stukken veldgeschut stonden. In tweede linie stonden een compagnie infanterie, kleine detachementen van onze dichtbijgelegen bentings en de ambulance. Iedere compagnie uit de voorste linie liet de eerste sectie in groepen oplossen. Te half zes in den morgen rukte men op over een lange sawah tegen Lemboeq en stuitte, aan den rand dier kampong gekomen, op een droge sloot met dicht struikgewas (bamboe-doerie). Met de kapmessen van de Javaansche soldaten, die met hun bloote voeten [illegible]et in de bamboe-doerie konden werken, kapten de mariniers openingen en, binnen de kampo[illegible]nen, dreef de 1e sectie mariniers onder den luitenant Cadet de Atjehers van pagar tot pagar[2]) terug. De 2e sectie mariniers rukte op naar de nabijgelegen vijandelijke rivierbenting[illegible]aartegen de 1e sectie gestuit was, het 2e peloton (3e en 4e sectie) bleef voorloopig in re[illegible]
De rivierbenting was omgeven door een bamboe-d[illegible]ring, waarin de mariniers der voorste sectie doorgangen hakten. De marinier 1e klasse Va[illegible] geholpen door den luitenant Cadet, was het eerst op de borstwering en werd binnen de benting [illegible]volgd door sergeant Notenbos, marinier Jansma en luitenant Cadet. Zij kregen spoedig daarna hulp; het 2e mariniers peloton drong de benting binnen aan de Oostzijde en weldra was deze versterking veroverd. Nadat een bezetting in Lemboeq was achtergelaten, keerden de troepen terug.
Den 31en December 1874 namen de mariniers deel aan het gevecht om Longbatah. Zij waren den 4en Januari 1875 ingedeeld bij de troepen, die den bouw van de benting Longbatah-Zuid moesten dekken. Daags daarop kwam de compagnie mariniers, die te Fort de Kock was achtergebleven, in Atjeh aan en werd als 3e compagnie bij het Rechter Half IIe bataljon ingedeeld. Den 12en was ook het detachement van Poeloe Bras teruggekeerd, na door een compagnie koloniale troepen te zijn afgelost. De compagnieën mariniers bleven nu binnen den kraton en traden als een afzonderlijk geheel, van nu af aan meer zelfstandig op.
Zij dekten de konvooien, die naar de verschillende bentings werden uitgezonden, tijdens welke dienstverrichting twee hunner op den 11en Januari te Longbatah-mesigit sneuvelden; bezetten van 23 tot 27 Januari de op den vijand veroverde benting Blang Tjoet, totdat de omwalling voltooid was van een daar in aanbouw zijnde benting en namen den 4en Februari deel aan het gevecht nabij Loëh en den 15en aan dat bij Lamara-Oeleiloe.

[1]) Mededeelingen van het Zeewezen *XIX*, W. Sutherland: Rapport betreffende de verrichtingen der mariniers op Sumatra van Juli 1874 tot Februari 1876. Sutherland was van 't eskader ontscheept met den luitenant der mariniers Pilaar.
[2]) Pagar = heg.

De cholera had in 't begin van Februari in Atjeh het hoofd weer opgestoken en eischte talrijke offers. Eenige mariniers werden aangewezen, om het tekort aan ziekenverplegers aan te vullen. Ook als zoodanig worden zij in de rapporten geprezen.
De verliezen, door de mariniers geleden van Juli 1874 tot Maart 1875, bedroegen aan dooden 51 (waarvan 46 aan cholera en andere ziekten, 2 gesneuveld en 3 aan bekomen wonden overleden), aan gewonden 21, aan voor den dienst afgekeurden 5, totaal 77 man.
Den 12en December 1874 vertrok uit Nederland een detachement mariniers onder bevel van den kapitein J. J. Korndörffer, sterk twee luitenants en 60 man ter versterking zoowel van het eskader in Oost-Indië als van de mariniers op Atjeh. Den 13en Februari 1875 volgde wederom een detachement onder bevel van den kapitein H. W. de Gelder, sterk 1 kapitein, 6 luitenants en 300 man. De ingedeelde officieren waren: de kapitein W. L. G. J. F. Cramer von Baumgarten, de 1e luitenants P. Dibbetz en M. N. E. Ahn en de 2e luitenants J. B. Verhey, G. C. Mirandolle, J. R. J. P. Cambier en Æ. A. G. de Petit. Den 22en Maart kwam laatstgenoemd detachement te Padang aan, vanwaar op denzelfden dag reeds de kapitein Cramer von Baumgarten met 138 onderofficieren en manschappen naar Atjeh vertrok. De rest marcheerde naar Fort de Kock. Na aankomst van het detachement Korndörffer rukten tusschen 11 en 20 Maart om de drie dagen detachementen mariniers onder het bevel van dezen officier uit om het bouwen van bentings te Lemboeq-O en N.O. te dekken.[1])
Den 25en April gelukte het aan een colonne de goed versterkte kampong Lohong te bezetten. De vijand was hierbij misleid geworden door twee compagnieën mariniers, die te Lamara-Oeleiloe stelling hadden genomen en Mibouw bedreigden en nam nu deze compagnieën hevig onder vuur. Het waren meest jonge, pas aangekomen mariniers van het aanvullingsdetachement, die hier den vuurdoop moedig doorstonden. Slechts één hunner werd gewond.
Den 2en Mei waren 2 compagnieën mariniers ingedeeld bij de colonne onder bevel van den luitenant-kolonel der infanterie De Coevens, die tegen Gitjiel opereerde. Zij kregen drie gewonden.
De operatiën, die ten doel hadden gehad, den kraton met een linie van versterkte posten te omringen (de z.g. geconcentreerde linie), waren voorloopig hiermede geëindigd.
In December 1875 keerden de nog overgebleven mariniers van het detachement, dat sedert 1873 aan de krijgsverrichtingen in Atjeh had deelgenomen, naar het vaderland terug met een der stoomschepen van de maatschappij „Nederland". Telegrafisch ontvingen zij van den legercommandant als afscheidsgroet de volgende dagorder:

> „Nu gij weldra naar het vaderland zult terugkeeren, rust op mij de aangename taak aan U een afscheidsgroet te wijden, ook uit naam van Uwe kameraden van het Indische leger. Sedert meer dan twee jaren hebt gij in dat leger gediend; naast en in zijn gelederen hebt gij op Atjeh's velden moedig gestreden, toen een ruim aandeel gehad in den roem daar ingeoogst. Gij hebt daardoor Uwe korpsgeschiedenis met eene schoone bladzijde verrijkt. Doch groot was ook Uw aandeel in de geleden verliezen. Velen van de makkers, die met U ten strijde trokken, hebben hun trouw aan Koning en Vaderland met hun dood bezegeld. Laat de herinnering aan Uwe gevallen wapenbroeders U steeds dierbaar blijven; en het moet een troost voor U zijn, dat hunne laatste rustplaats veilig is toevertrouwd aan de hoede van het Indische Leger!
> En hiermede nemen wij van U afscheid, en wenschen U eene behouden en gevierde aankomst in het vaderland toe.
>
> Batavia, 19 December 1875
>
> Uit naam van het Indische leger.
> De kommandant van het leger en chef van het
> Departement van Oorlog
>
> De Neve."

---

[1]) Mededeelingen Zeewezen, dl *XX*, Rapport van den kapitein 1e klasse J. J. Korndöffer aan Z.E. den Minister van Marine, over de reis van Nederland via Batavia naar Atjeh.

Den 3en Februari 1876 kwam het detachement te Nieuwediep aan en werd aldaar, evenals later te Amsterdam, feestelijk ingehaald. Ter zake van hun gedrag bij de krijgsverrichtingen te Atjeh in het bijzonder gedurende het tijdvak half Augustus 1874 tot Februari 1875 werden eervol vermeld de 1e luitenant J. L. Cadet, de mariniers 1e klasse P. F. van Tol en H. Jansma en de overleden sergeant P. A. Notenbos. Naar aanleiding van de gevechten op 2 Mei 1875 werden eervol vermeld de kapitein J. J. Korndörffer, de 1e luitenant Jhr W. F. Clifford Kocq van Breugel en de sergeant-majoor G. P. C. Bijsterveld.
Bij Koninklijk Besluit van 28 October 1876 werden bovendien benoemd tot ridder Militaire Willemsorde 4e klasse de kapitein J. J. Korndörffer, de 1e luitenants Jhr W. F. Clifford Kocq van Breugel en J. L. Cadet, de sergeant-majoor G. P. C. Bijsterveld en de marinier 1e klasse H. Jansma.

Den 1en December 1875 bevond zich op het Atjehsche gebied een krijgsmacht van 238 officieren en 5418 onderofficieren en manschappen. Hieronder waren begrepen twee compagnieën mariniers ter sterkte van 7 officieren en 172 onderofficieren en manschappen. In den loop van dezelfde maand werden nog 3 halve bataljons infanterie en een bataljon barisans van Madoera[1]) tot een gezamenlijke sterkte van 80 officieren en 2444 man aan dit leger toegevoegd.
Na een oorlog van drie jaren was nu door ons leger een gebied bezet, dat ongeveer de gedaante had van een vierhoek met zijden van ± 9, 8, $3^1/_2$ en 4 km. Nevens de hoofdversterking Kota Radja waren 38 posten opgericht, die aan infanterie een bezetting van 23 compagnieën, in totaal 109 officieren en 3293 man eischten en aan artillerie een aanzienlijk personeel voor de geschutbediening.
Den tweeden Kerstdag zou met de operatiën weer een begin worden gemaakt. Drie colonnes zouden uitrukken. De eerste colonne onder bevel van den majoor W. Q. E. Vetter bestond uit één bataljon barisans, 1 compagnie mariniers, 2 sectiën artillerie, 1 detachement mineurs, de ambulance en den trein. Bij de beide andere colonnes, die ongeveer de samenstelling hadden van de eerste, bevonden zich geen mariniers. De compagnie onder bevel van den kapitein der mariniers Cramer von Baumgarten had als sectiecommandanten de 1e luitenants M. N. E. Ahn en G. C. Mirandolle en de 2e luitenants J. R. J. P. Cambier[2]) en Æ. A. G. de Petit, terwijl de 1e luitenant J. B. Verhey dienst deed als adjudant. De compagnie telde slechts 90 korporaals en manschappen. Zij was samengetrokken uit de twee compagnieën, die zich te Atjeh bevonden. De cholera woedde in die dagen in Atjeh en had de gelederen aanzienlijk gedund. In dien Kernstnacht werd in alle stilte uitgerukt. De eerste colonne marcheerde te ongeveer kwart over vijf naar onze versterking te Lamara-Oeleiloe. Dicht bij dezen post verliet zij den weg en nam stelling op een sawah, nl. twee compagnieën barisans in sectiecolonne in voorste linie, de mariniers en mineurs als ondersteuningstroep in tweede linie en de rest als reserve daarachter.
Begunstigd door de schemering en het bedekte terrein werd in dezen gevechtsvorm opgerukt. Eerst toen onze troepen op de open sawahvlakte tegenover Mibouw waren genaderd, klonk opeens 's vijands krijgsgeschreeuw en werden uit eenige vijandelijke bentings kanon- en geweerschoten gelost. De compagnieën barisans en de mineurs, over beide compagnieën verdeeld, rukten nu ten aanval op. De compagnie mariniers hield halt en nam een gedekte houding aan. Uit een links voor haar gelegen benting vlogen de kogels uit een kanon over hun hoofden heen. De 3e compagnie barisans bezette den kampongrand en opende het vuur, terwijl de mineurs doorgangen kapten in de pagars. Toen deze voldoende breed waren, werd opgerukt naar de vijandelijke benting, welke nu in de linker face en in den rug werd bedreigd. Het 1e en 2e peloton mariniers kregen nu bevel, om respectievelijk de rechter- en de linkercompagnie barisans te versterken, daar deze niet hard opschoten, hetgeen met élan werd uitgevoerd, zoodat de aanvalslinie nu krachtig opdrong en de Atjehers uit de benting vluchtten en door onze troepen langs een smal kampongpad werden achtervolgd, waarna midden in Mibouw een tweede versterking werd vermeesterd. Ten slotte bereikte men de zuidzijde van de kampong, die grensde aan een uitgestrekte sawah en waar onze troepen onder vuur kwamen van

[1]) Madoereesch hulpkorps.
[2]) J. R. J. P. Cambier, blz. 214. In hoofdzaak beroep ik mij in dit beknopte overzicht over deze Atjehsche periode op het verslag van dezen ooggetuige.

een benting, welke in een uitspringend gedeelte van Z.O. Mibouw lag. Zij kwamen daar in stelling om dit vuur te beantwoorden. Op den rechtervleugel werd een sectie artillerie opgesteld, die zich op den vijand inschoot. Nu rukte de 2e compagnie barisans, welke tot de reserve behoorde, voorwaarts, om den vijand uit Z.O. Mibouw te verdrijven. Middelerwijl waren de 1e compagnie barisans en het 2e peloton mariniers, waarbij zich de kapitein der mariniers Cramer von Baumgarten bevond, Oost-Mibouw binnengedrongen en hadden een benting veroverd. Na deze geslecht te hebben, waren zij tot aan den zuidelijken kampongrand opgerukt. Majoor Vetter sloot zich met de 4e compagnie barisans, die in reserve was gebleven, hierbij aan, waarna men de kampong verder in oostelijke richting doorzocht. Het peloton mariniers loste men hierbij tusschen de barisans op, om aan de voorwaartsche beweging meer stuwkracht te geven. De vijand, die zich in den rug bedreigd zag, week nu al vurende achteruit. Het resultaat was, dat te ongeveer 9 uur in den morgen geheel Mibouw in onze macht was. De Atjehers, opgejaagd door onze troepen, vluchtten over de sawahs naar de verderop gelegen kampongs.

Nu kwam de 2e sectie artillerie naast de 1e sectie in stelling en beide richtten eenigen tijd hun vuur op de Atjehsche benden, die een tusschen twee kampongs gelegen sawah overstaken, waardoor deze in verwarring geraakten en groote verliezen leden. Het vijandelijke vuur, waaraan ondertusschen de artillerie en het 1e peloton mariniers van uit zuidwestelijk van Mibouw gelegen grafheuvels blootstond, duurde slechts kort ten gevolge van de bewegingen der 2e colonne. Deze had bij haar vertrek uit Kota-Radja eenige vertraging ondervonden door den trein der 1e colonne en was eerst bij West-Mibouw aangekomen, toen de 1e colonne reeds lang in gevecht was gewikkeld. Na een hevig vuurgevecht werden West-Mibouw en de verderop gelegen kampong Aroë veroverd. De 1e luitenant-adjudant der infanterie Ernste verdreef met eenige manschappen de Atjehers van achter een der grafheuvels, die in de sawah lagen. Zij lieten er twaalf dooden achter. Vanaf andere hoogten onder vuur genomen, sneuvelde Ernste kort daarop. Ook de majoor der infanterie F. Mekern, commandant der 2e colonne, werd doodelijk getroffen en overleed spoedig daarna.

De rechter- of derde colonne onder bevel van den luitenant-kolonel der infanterie Engel had den vijand uit Groot-Gitjiel verdreven.

In het veroverde terrein werden nu een viertal bentings gebouwd. Des middags kregen de mariniers bevel, om zich naar het bivak te Groot-Gitjiel te begeven, waar zij, door allerlei omstandigheden opgehouden, eerst te 10 uur in den avond aankwamen.

De kring van 's vijands versterkingen, die ons gebied insloten, was nu doorbroken, zoodat het nu mogelijk werd, om de overige, ten westen van de Atjeh-rivier, dicht om onze postenlinie gelegen vijandelijke werken, in den rug aan te vallen.[1])

Ketapang Doewa, om welker bezit den 15en Februari 1874 zoo hevig gevochten was, werd den volgenden dag (26 December) zonder tegenstand veroverd. Den 28en werd een vijandelijke versterking in de kampong Pentjarat door een compagnie infanterie bij verrassing genomen. Daags daarop werd daar onze benting Lo-ong opgericht. Onze verliezen waren bij al deze krijgsverrichtingen slechts gering geweest. Slechts twee mariniers waren gewond.

In den morgen van den 29en December werd het bivak te Groot-Gitjiel opgebroken, om een aanval te ondernemen op de kampong Djempit, gelegen Z.W. van Ketapang-Doewa en door een breede sawah daarvan gescheiden, in welke op een kleine verhevenheid van 't terrein een mesigit lag.

Voor dezen aanval werden bestemd 3 compagnieën infanterie, 1 compagnie mariniers, 1 bataljon barisans, 4 sectiën artillerie, mineurs, ambulance en trein. De luitenant-kolonel, chef van den staf, Meyer, had het bevel over 't geheel.

Drie compagnieën infanterie en de artillerie, die haar vuur op den mesigit openden, leidden den aanval in. Drie compagnieën barisans en de compagnie mariniers werden in colonne-linie opgesteld. Na eenige schoten van onze artillerie stortte het dak van den mesigit in en namen de Atjehers de vlucht. Onder de tonen van het muziekkorps rukte de colonne nu voorwaarts, als ging zij paradeeren. Op 300 pas afstand van Djempit gekomen, klonk het sein „attakeeren". In versnelden pas werd voortgerukt, maar de sawah werd drassig en de aanvallers zakten tot aan de knieën en soms tot het middel

[1]) Mededeelingen betreffende het Zeewezen, dl *XIX*, Rapport van den 1en luitenant der mariniers J. B. Verhey.

in de modder. Dit gaf oponthoud. De temperatuur was inmiddels tot over de 100 graden in de schaduw gestegen. Maar spoedig kwam er weer beweging in de colonne. De commandant van de barisans van Soemenap, de majoor Raden Ario Soeraning Prang, in zijn rechterhand een vergiftigde lans, erfstuk van zijn geslacht, houdend, ging wakker zijn soldaten voor.
Toen de colonne den kampongrand bereikte, waren de soldaten te vermoeid om met het kapmes de pagars open te kappen. Het was daarom een geluk, dat de Atjehers, die tot het laatste toe hevig gevuurd hadden, overhaast de vlucht namen, waartoe vooral had bijgedragen de verovering van den mesigit door drie pelotons van het VIIIe bataljon, welke troepen daarna de kampong waren binnengedrongen. Het bivak werd nu in Djempit betrokken en de mesigit tot benting ingericht.
Den 30en December werd het bivak weder opgebroken en de tocht voortgezet. De mariniers waren bij de hoofdcolonne ingedeeld. Te ongeveer 7 uur in den morgen rukten de troepen uit en een uur later werd Adjoen bereikt, van welke kampong de eerste huizen waren verlaten. Terwijl echter drie compagnieën barisans de kampong doorzochten, vielen er plotseling eenige schoten, gevolgd door salvo's. De kampong was namelijk in tweeën verdeeld door een sawah. Toen de barisans aan den rand van deze vlakte kwamen, werden zij van uit het tegenover liggend geboomte op een regen van kogels onthaald. Door terug te vuren trachtten zij 's vijands vuur tot zwijgen te brengen. Twee sectiën artillerie werden aan den kampongrand in stelling gebracht en openden haar vuur. De 1e luitenant der mariniers Ahn kreeg bevel, om de artillerie met zijn sectie te dekken. De beide andere sectiën artillerie werden opgesteld tegenover een westelijk van de kampong Adjoen, in de kampong Pasoeh gelegen benting, onder dekking van 14 mariniers, aangevoerd door den korporaal Donselaar. De rest van de mariniers werd wat achterwaarts bij de ambulance en reserve-munitie opgesteld. Allen namen een gedekte houding aan.
De opperbevelhebber over de krijgsmacht in Atjeh, generaal Pel, gevolgd door zijn staf, kwam, koelbloedig als altijd, te midden van 's vijands hevige vuur diens stelling in oogenschouw nemen.
De 1e luitenant Ahn kreeg een beenschot en werd naar de ambulance vervoerd. Zijn ranggenoot Mirandolle nam het bevel over zijn afdeeling over.
Het vuur van den vijand begon nu te verflauwen en de sectie mariniers onder luitenant Cambier[1]) kreeg bevel, om aan 't hoofd van twee compagnieën barisans ten aanval op te rukken. Hierbij voegde zich de kapitein der mariniers Cramer von Baumgarten. Het 2e peloton mariniers onder luitenant De Petit volgde als reserve. Terwijl de vijand hun linkerflank onder vuur nam, stormden de mariniers, gevolgd door de barisans, over de sawah vooruit, waarbij een marinier werd gewond. In het gedeelte van de kampong Adjoen, dat door den vijand bezet was geweest, vond men slechts één benting, waarin een zwaar gewonde Atjeher lag, die met zijn klewang sloeg naar een marinier, die zich over hem heen boog, maar van dezen het genadeschot kreeg.
Aan de grens van Adjoen strekte zich een breede sawah uit, waartegenover de kampong Lamhasan in 't gezicht kwam. De colonne hield nu halt, om de overige troepen in te wachten. Zoodra de vijand onze troepen gewaar werd, opende hij het vuur, dat door de mariniers en de barisans werd beantwoord. Achtereenvolgens kwamen nu acht stukken van onze artillerie in batterij en namen het gedeelte van Lamhasan onder vuur, waarin een benting was gelegen, uit welke versterking de vijand op de vlucht ging. Twee compagnieën barisans en drie sectiën mariniers gingen nu over tot den aanval. De barisans moesten hierbij een natte sawah doorwaden. Cambier ontdekte nu een galangan (dijkje) in de sawah en volgde met zijn sectie dit pad, op eenigen afstand gevolgd door het peloton mariniers onder De Petit, en bereikte weldra Lamhasan, dat door den vijand werd verlaten, om de wijk te nemen naar het gebergte, dat aan die kampong grensde. Eenigen tijd later kwamen ook de barisans daar aan, terwijl andere compagnieën, die de kampong Pasoeh hadden veroverd, ook van uit het zuiden de kampong binnen drongen.[2]) Het bivak werd nu hier betrokken. Acht gewonden werden onder dekking van twee compagnieën van het VIIIe bataljon en één sectie artillerie naar

---

[1]) De schrijver van de Korpsgeschiedenis, naar welke ik in deze beknopte beschrijving herhaaldelijk heb verwezen.
[2]) Cambier blz. 220.

Djempit vervoerd, om over Ketapang Doewa naar het hospitaal te Kota Radja te worden overgebracht.[1])

Den 31en December werd zonder tegenstand de kampong Pakan Badak bezet en de nabijgelegen kampongs staken de witte vlag uit als teeken van onderwerping. Te Pakan Badak werd weer een versterking opgericht, om als stapelplaats van krijgsbehoeften te dienen ten behoeve van de volgende krijgsverrichtingen en om het omliggende terrein in bedwang te houden. Ten einde de bergartillerie vrij te houden voor de verrichtingen te velde, moesten de nieuwe bentings van vestinggeschut voorzien worden, terwijl de omgeving moest worden verkend, zoowel om een kortere verbinding met de hoofdplaats Kota Radja tot stand te kunnen brengen, als om de wegen te leeren kennen, die naar de IV Moekims leidden.

Op Oudejaarsavond 1875 werd uit de omliggende kampongs plotseling op ons bivak te Pakan Badak geschoten. In een oogenblik was de alarmstelling ingenomen. Het vuren, dat door onze troepen werd beantwoord, duurde ruim een uur, maar daar de Atjeher meestal te hoog schoot, werd niemand getroffen.

Op last van generaal Pel staken twee compagnieën van het VIIIe bataljon en de compagnie mariniers alle huizen in brand, waarboven de witte vlaggen wapperden, tot straf voor dit verraderlijk optreden.

Den 3en Januari 1876 verkende generaal Pel Sinangri en Bital. De mariniers waren ingedeeld bij de troepen, die den opperbevelhebber vergezelden. Den volgenden dag vertrok de kapitein der mariniers Cramer von Baumgarten wegens ziekte naar Kota Radja, vanwaar hij later naar Padang werd geëvacueerd. In het bevel over de compagnie mariniers werd hij opgevolgd door den 1e luitenant der mariniers J. B. Verhey[2]), die dit bevel tot het einde der expeditie bleef waarnemen.

Den 5en Januari verkende een colonne onder bevel van luitenant-kolonel Engel de z.g. kloof van Beradin, gelegen in het gebergte tegenover Pakan Badak, die naar de IV Moekims leidde. De compagnie mariniers trad hierbij op als rugdekking van de colonne, die al spoedig op haar tocht in een hevig vuurgevecht met den vijand geraakte. Het terrein, waar doorheen de tocht zou leiden, werd zeer moerassig en de colonne werd voortdurend hevig vanaf de bergen onder vuur genomen. Overste Engel aanvaardde daarom na machtiging van generaal Pel den terugtocht, welke gedekt werd door de mariniers en een inlandsche compagnie, waartusschen de colonne marcheerde. Maar niet zoodra werd de vijand zulks gewaar, of hij kwam onder een woest geschreeuw van de bergen en uit de omliggende kampongs opzetten. Onze mariniers hielden echter de Atjehers met hun geweersalvo's op behoorlijken afstand. Te 11.30 uur in den voormiddag was de colonne in 't bivak teruggekeerd met een verlies van één gesneuvelde en twee gewonden.

In de volgende dagen werd voortdurend gewerkt aan den bouw der bentings en de mariniers en andere troepen dekten de transporten en maakten verkenningstochten in de omgeving. De opperbevelhebber besloot nu na de opgedane ervaring niet door de kloof van Beradin, maar langs den bergpas van Blang Kala tot de IV Moekims door te dringen. Aan dezen tocht namen deel het Rechter Half IIIe bataljon infanterie, de compagnie mariniers en een compagnie van het VIIe bataljon, 2 secties artillerie, 20 mineurs, de ambulance en de trein. Deze colonne rukte den 15en Januari uit naar het begin van den bergpas, waar zij halt hield. Hier werd een tevredenheidsbetuiging van Z.M. Willem III ter kennis van onze strijders gebracht, welke veel geestdrift onder hen verwekte.

Tusschen de IV en VI Moekims bevindt zich het gedeelte van het Gle-Raja- of Paran-gebergte, bestaande uit twee onderling evenwijdig loopende bergruggen, welker naar elkander toegekeerde hellingen den pas van Blang Kala vormen. Langs de wanden van dien pas verheft zich zwaar geboomte, dat uit dicht struikgewas oprijst, hier en daar door ruwe rotsblokken afgewisseld. Langs de hellingen leiden smalle kronkelende bergpaden naar schier ontoegankelijke pepertuinen. De pas is ongeveer

[1]) De gewonde 1e luitenant der mariniers Ahn werd eenige dagen later naar 't hospitaal te Padang gezonden. Van daar vertrok hij per stoomschip „Luitenant-generaal Kroesen" naar Batavia. In Straat Soenda stiet dit schip op een klip en verging, waarbij verscheidene opvarenden zich wisten te redden, doch Ahn was hiertoe wegens zijn gewond been niet in staat. Cambier (blz. 220) vermeldt, dat de laatste berichten aangaande dezen officier waren „dat hij bij 't zinken van het stoomschip met gekruiste armen kalm op het dek in een luierstoel*) zat."

[2]) Verhey was later als hoofdofficier lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (district Rotterdam III).

*) Hij zal hiermede bedoeld hebben een z.g. „karossie malas", luie stoel of rieten ligstoel.

6 km lang en zeer smal, op sommige plaatsen minder dan een meter. Te 3 uur werd bij helder maanlicht de pas door overste Meyer met een compagnie infanterie beklommen. De vijand had het bergpad hier en daar met verhakkingen versperd, doch tegen 5 uur in den morgen werd het hoogste punt bereikt.[1])

Een tweede compagnie, die te 3 uur 15 in den voormiddag de voorhoede volgde, verdwaalde en keerde terug. Vóór het aanbreken van den dag ontving generaal Pel het bericht, dat de onderneming was geslaagd en te 6 uur begonnen de overige troepen den bergpas te beklimmen. De sectie artillerie der voorhoede werd gedekt door een peloton mariniers onder luitenant Mirandolle, de artillerie van den hoofdtroep door het peloton mariniers onder luitenant De Petit. Moeizaam bereikte de artillerie der voorhoede het hoogste punt. Onderweg moesten de vuurmonden uiteengenomen en gedragen worden, omdat zij langs de steile en smalle bergpaden niet konden worden voortgetrokken. Hier werden de overige troepen ingewacht. Slechts 1800 m was afgelegd, toen de colonne weer verzameld was en men wegens het vergevorderde uur van den dag moest bivakkeeren onder de meest ongunstige omstandigheden. Er was slechts één put met modderwater ontdekt en er kon geen koffie of thee, noch soep worden bereid. De dorstige en vermoeide troepen moesten zich met hard brood tevreden stellen.

Den 17en werd de marsch onder nog moeilijker omstandigheden voortgezet. Na weinige minuten werd de colonne hevig beschoten vanaf de begroeide berghellingen. Het gelukte haar echter de vijanden te verdrijven, waarbij een officier werd gewond. Telkens gedurende dezen zwaren tocht bestookte de vijand onze troepen met zijn vuur. Daar de artillerie over te weinig koelies beschikte om het materieel te vervoeren, gaven de mariniers elkander de geweren over en hielpen uit eigen beweging het geschut en de munitie dragen. Nadat aldus geruimen tijd was voortgerukt, boog het pad zich om een vooruitstekende rots heen en liep daarna steil naar boven. Hier vielen plotseling eenige schoten, waardoor de Atjehsche gids en een korporaal van de spits werden getroffen. Dwars over het pad lag in de hoogte een aarden borstwering, aan weerszijden waarvan nog meer versterkingen lagen. Deze stelling was niet te overzien ten gevolge van het dichte struikgewas, maar dat de colonne zich hier geplaatst zag tegenover een krachtig verdedigde stelling, werd bewezen door het geweer- en lillavuur, dat daaruit losbrandde en het fanatieke krijgsgeschreeuw, dat de vijand aanhief.

Een compagnie infanterie kreeg nu bevel, ~~om~~ de berghellingen te beklimmen en den vijand daarna onder vuur te nemen, terwijl deze tegelijkertijd in front zou worden aangevallen door een peloton infanterie. De rest der colonne bleef daarachter in gespannen afwachting.

Na eenigen tijd werd een luid „hoezee" gehoord, ten teeken, dat de aanval geslaagd was. De vijand had met achterlating van 12 dooden zijn verschansingen ontruimd. Het had ons 2 dooden en 7 gewonden gekost. Luitenant G. C. C. Simmermacher, die den frontaanval had geleid, was helaas gesneuveld. Op het verdere gedeelte van den tocht bestookte de vijand de colonne niet langer. Te 4 uur 30 in den namiddag kwam de voorhoede aan een hoogte, aan welker voet de vruchtbare vlakte der IV Moekims ligt. Nu ging de colonne zoo snel mogelijk bergafwaarts en rukte op naar een sawah in de vlakte van Lampoe-Oek, waar het bivak werd betrokken. De achterhoede bleef op den top overnachten, daar het niet raadzaam geacht werd in het duister de steile helling af te dalen.

Den 18en Januari kwamen verscheidene hoofden hun onderwerping aanbieden. Na den middagmaaltijd zette men den marsch voort naar de monding der Kroeng-Raba-rivier, waar een bivak werd betrokken. In de baai van dien naam kruiste Zr.Ms. „Bromo", welk schip drie maal met de vlag salueerde, toen het onze colonne gewaar werd. Den 19en vervoerde Zr.Ms. „Aart van Nes" de gewonden en zieken naar Oleh-leh en daags daarop kwam Zr.Ms. „Deli" ter reede ten anker, op welken bodem het detachement mariniers feestelijk werd onthaald.

In de dagen, die nu volgden, onderwierpen zich steeds meer Atjehsche hoofden, werden 's vijands versterkingen langs het strand vernield, de bergpas van Glitaroem, welke naar de IX Moekims leidt, verkend en in de kloof van Beradin de geschikte plaats gezocht om een benting te bouwen. Men koos hiervoor een heuvel, genaamd Boekit Seboen, waarop een oude Atjehsche benting was gelegen.

Den 24en werd het bivak opgebroken en bij de Boekit Seboen een nieuw bivak betrokken. Hier

[1]) Atjeh van 26 December 1875 tot 4 September 1876, door M. F. Meyer, kolonel van den generalen staf bij het Indische leger.

werden de troepen overvallen door een zware wolkbreuk, welke het terrein in een modderpoel veranderde. Tot den volgenden dag stroomde het hemelwater door, zoodat er niet kon worden gekookt en de manschappen, gezeten op hun eetketel in hun sprei gehuld, uren moesten wachten, totdat de regen ophield. In den morgen van den 25en ving de colonne den marsch door de kloof naar Pakan Badak aan, waarbij de mariniers de voorhoede vormden.
Aan de instructie, welke de generaal Pel van de regeering had ontvangen, om over te gaan tot de verovering van de IX Moekims, besloot hij nu onverwijld gevolg te geven.
Tegelijkertijd had de generaal echter de mededeeling ontvangen, dat de detacheering van de mariniers aan den wal zou eindigen. Den 27en Januari deelde hij dit mede aan den 1en luitenant der mariniers Verhey. Hij voegde er echter aan toe, dat hij tijdens het verblijf van de mariniers te veel achting voor de leden van dit korps had opgevat, om de nog aanwezige compagnie te midden der operatiën te laten vertrekken. Zulks zou naar buiten een verkeerden indruk kunnen maken.[1]) De mariniers hadden met hem Kota Radja verlaten, zij zouden onder zijn bevelen daar terugkeeren.
Den 28en gingen weer drie colonnes op marsch naar de vijandelijke kampong Daroe, gelegen aan den oostelijken uitgang van den bergpas Glitaroem.
De rechter-colonne kreeg bevel, om zich door de kloof van Beradin naar Koëh te begeven, om vandaar door den bergpas van Glitaroem in de IX Moekims door te dringen. De midden-colonne onder bevel van den majoor Diepenheim rukte langs den voet van het gebergte zuidwaarts. Hiertoe behoorde het IIIe bataljon, 2 compagnieën barisans[2]), de compagnie mariniers, een detachement mineurs, 2 secties artillerie en de ambulance. Bij de voorhoede was een sectie artillerie ingedeeld, welke als dekkingstroep het peloton mariniers onder luitenant Mirandole had. De sectie artillerie van den hoofdtroep werd gedekt door het marinierspeloton-Verhey.
De linker-colonne bestond voorloopig slechts uit één compagnie, doch te Djempit werd zij aangevuld met 3 compagnieën infanterie en 2 secties artillerie.
De midden- en linkercolonne kwamen omstreeks elf uur in den voormiddag aan te Tjabang, waar zij plotseling hevig werden beschoten. Hier was het terrein zwaar begroeid en drassig, zoodat de vijand moeilijk te ontdekken was. Door geweersalvo's en granaatvuur gelukte het aan de voorhoede de Atjehers voor zich uit te drijven. De chef van den staf beklom onderwijl met een peloton infanterie het gebergte, om het gevechtsterrein beter te kunnen overzien. De vijand had de voor onze troepen liggende kampong Daroe reeds verlaten en vuurde uit de sawah op onze troepen. Men zag veel volk met have en goed over de sawah vluchten. Onmiddellijk klonk nu het sein „voorwaarts", waarop de voorhoede snel oprukte, door de kampong Daroe trok, na een kort vuurgevecht het riviertje van dien naam bereikte en na dit doorwaad te hebben bij een mesigit belandde. Nabij dit gebouw ontspringt uit een nauwe opening in de rotsen de Kroeng Daroe, welke rivier zich langs drassige sawahs kronkelt en door kampongs naar Kota Radja leidt, waar het zich benoorden den kraton in de Atjeh-rivier stort. De mesigit lag in 't geboomte verscholen en was omgeven door een steenen ringmuur. Een pad voerde van dezen tempel naar een in de rivier uitgegraven bassin, dat den Atjehers tot badplaats diende.
Onderwijl vuurde de vijand van uit 't gebergte en van achter verscheidene in de sawahs gelegen hoogten op onze troepen. Het terrein was zoo drassig, dat onze mannen met moeite vooruit kwamen en de paarden bijna geheel in de modder wegzakten.
Met behulp van de omwandingen der kamponghuizen en andere materialen werd een pad door de sawahs gemaakt. De mariniers trokken er over, te zamen met de artillerie, de stukken gedragen door koelies, de paarden aan de hand geleid. De overige troepen kwamen langzaam en in aanhoudend vuurgevecht vooruit. Toen eindelijk tegen den avond de colonne Engel door den bergpas van Glitaroem naderde, vluchtte de vijand overhaast. Het bivak werd nu betrokken. Onze troepen hadden één doode en tien gewonden.

---

[1]) Een besluit, hetwelk door het Korps Mariniers steeds in dankbare en eerbiedige nagedachtenis aan dezen dapperen en nobelen opperofficier in herinnering wordt gehouden.

[2]) Barisans zijn hulptroepen (inheemsche) van 't eiland Madoera. Zij hebben goede diensten bewezen tijdens verschillende expeditiën.

Den 29en Januari werd rust gehouden. De opperbevelhebber bepaalde, dat te Boekit-Daroe een benting gebouwd zou worden, waarmede een begin werd gemaakt.
Toen ons bivak uit eenige kampongs voortdurend beschoten werd, werd in den morgen van den 30en de vijand door twee colonnes daaruit verdreven. Een dezer colonnes kreeg daarbij enkele gewonden en werd op haar terugmarsch door de Atjehers van nabij gevolgd, zoodat een sectie artillerie, gedekt door het peloton mariniers Verhey, in stelling kwam, om hen te verdrijven.
Na afloop hiervan stelden drie colonnes zich in beweging, de mariniers in de midden-colonne. Majoor B. Mekern voerde het geheel aan.
De linker-colonne marcheerde eerst noord- en daarna oostwaarts en verbrandde achtereenvolgens een paar kampongs, bij welke verrichting zij één gesneuvelde en vijf gewonden kreeg. In den namiddag werd het bivak betrokken.
De beide andere compagnieën werden gedurende den marsch voortdurend beschoten en kwamen voor een uitgestrekte, drassige sawah te staan, waardoor slechts enkele slecht begaanbare galangans[1]) voerden. Twee mariniers werden daarbij gewond. Op de omliggende kampongs werden door de infanterie eenige geweersalvo's afgegeven, terwijl de artillerie er eenige granaten in wierp. Moeizaam bereikten de mariniers den overkant van de sawah. Zoodra de luitenant Mirandolle daar een twintigtal mariniers bijeen had, beklom hij met hen een hoogte, om den vijand onder vuur te nemen. Een marinier werd hierbij gewond.
Op een andere plaats werkten zich drie stukken geschut en een compagnie barisans door de sawah heen, de overige troepen vonden echter een weg langs dit moeras.
Op nog geen kwartier afstand van Daroe werd het bivak betrokken. Het eten was in de legerplaats bij Boekit Daroe bereid en zou door dwangarbeiders naar Daroe worden gebracht, maar door de invallende duisternis konden deze den weg niet vinden en zakten met de kookketels in de modder, zoodat men in 't bivak tot den volgenden dag moest vasten. Bovendien was er geen drinkwater. „Temidden dezer ellende", aldus Cambier, „bleef echter de goede geest bewaard, en vertelden de mariniers elkander, dat er theorie gehouden zou worden over eten en drinken"[2].)
De lezers zullen zich kunnen voorstellen, ook al hebben zij niet aan marschen onder de tropenzon door modderige sawahs onder vuur van den vijand deelgenomen, op welke zware proef het moreel van den troep onder dergelijke omstandigheden wordt gesteld. Kort na het aanbreken van den dag brachten de kettinggangers het eten in 't bivak, doch daar de gewonden en zieken naar Djempit moesten worden vervoerd en van daar levensmiddelen moesten worden gehaald, kon eerst des middags te twaalf uur de tocht worden voortgezet. In drie colonnes rukte men toen op naar de kampong Oleh-Soesoe.
De rechtercolonne, waarbij de mariniers waren ingedeeld, moest een rivier, de Loëng Lemo overtrekken; ten behoeve der artillerie moest hierover een brug worden gelegd, gedurende welk oponthoud de vijand onze troepen onder vuur nam. Zoodra de voorste compagnie over was, vormde zij een frontopstelling en gaf eenige salvo's af op den rand eener kampong, die tegenover haar lag. De overige troepen, die over de brug kwamen, breidden zich naar links uit, waardoor de artillerie in 't midden stond, die met 7 stukken het vuur op den vijand opende. Daarna rukte de infanterie sprongsgewijs op.
Op 150 m van den kampongrand gekomen, kreeg de linkervleugel, bestaande uit de mariniers onder Verhey en een compagnie infanterie bevel ~~om~~ vooruit te rukken. Men bereikte spoedig de kampong die door den vijand werd ontruimd. De opperbevelhebber met zijn staf voegde zich bij de rechtercolonne en aan de mariniers werd de bewaking van 't hoofdkwartier en van een aantal krijgsgevangenen opgedragen. Men betrok toen het bivak in de kampongs, waar de colonnes zich bevonden. Een drietal mariniers, die door de cholera waren aangetast, werd in zorgwekkenden toestand naar het hospitaal vervoerd.
In de volgende dagen werd de tocht steeds verder voortgezet. Het aantal zieken vermeerderde echter voortdurend. Op den 4en Februari was volgens Cambier[3]) de sterkte der compagnie mariniers

[1]) Galangans zijn smalle dammetjes tusschen de sawah's (rijstvelden).
[2]) Cambier, blz. 229.
[3]) Cambier, blz. 230.

gedaald tot 2 officieren en 38 korporaals en manschappen, niettegenstaande verscheidene mariniers. die 't hospitaal hadden verlaten, zich dadelijk weer bij de compagnie te velde hadden vervoegd. Aan het detachement viel toen de vereerende taak ten deel, een lijfwacht voor generaal Pel en zijn staf te vormen. De geheele IX Moekims waren thans in ons bezit.

Den 5en Februari werd Kajoe-leh bezet. Dit was een kampong, die te midden van uitgestrekte sawahs gelegen was. Van hier uit noordwaarts marcheerende, bereikte men Lambaroe aan de Atjeh-rivier en vervolgens Pajar-Ajer, waar men weer een benting bouwde. Den 6en voerden twee colonnes een verkenning naar de Atjeh-rivier uit, om te zien of deze doorwaadbaar was. De opperbevelhebber met zijn staf, gedekt door het detachement mariniers, volgde een half uur later de colonnes.

Bij een suikerrietveld gekomen, kregen zij plotseling vuur, van dichtbij afgegeven. Na eenig wachtens kwamen een paar compagnieën van de colonne Mekern oprukken, om 's vijands vuur tot zwijgen te brengen. Weldra kwam echter bericht, dat zij op de Atjeh-rivier gestuit waren. Generaal Pel liet toen het gevecht afbreken en den marsch voortzetten. Ook de colonne Diepenheim was op deze rivier gestuit en in een heftig vuurgevecht gewikkeld. Nergens werden kampongpaden aangetroffen, die naar den linkeroever leidden; doorwaadbare plaatsen zouden op deze hoogte wel niet in de rivier gevonden worden.

Daar de colonnes enkele gewonden hadden gekregen, gaf generaal Pel bevel, dat verder buiten vuurbereik des vijands in noordelijke richting de marsch zou worden voortgezet. Beide colonnes, nu vereenigd, ontwikkelden zich eindelijk op de vlakte ten oosten onzer benting Longbatah-mesigit. Als gevolg van het uit 't zuiden oprukken onzer troepen, was de sterke linie van Pagaritjer bij Longbatah door den vijand verlaten. Het bivak werd nu dadelijk betrokken en de zieken en gewonden werden naar den kraton gezonden.

Intusschen was de sterkte der taktische eenheden tot op een derde van haar oorspronkelijke sterkte verminderd ten gevolge van de cholera en andere ziekten, welke in de door vermoeienis en ontbering uitgeputte troepen in weligen bodem voortwoekerden. Er viel dus aan een voortzetting van de veroveringen niet te denken, voordat de troepen wat op verhaal waren gekomen en de verliezen waren aangevuld. Den 7en Februari keerde de opperbevelhebber en zijn staf aan 't hoofd der troepen naar Kota Radja terug. Daar aangekomen, defileerden de troepen voor den generaal, die daarna zijn woning binnen onze hoofdversterking weer betrok. Het detachement mariniers werd bedankt en keerde naar zijn kazerne terug.[1])

Den 8en Februari vertrokken van Fort de Kock naar Batavia de herstellende zieken van het tweede detachement mariniers, die zich daar bevonden. Twee dagen later vertrokken de mariniers, die nog te Atjeh waren, daarheen. Het waren de kapitein De Gelder, de 1e luitenants Verhey en Mirandolle en de 2e luitenants Cambier en De Petit met ongeveer 70 onderofficieren en manschappen. Zij werden vóór hun vertrek door generaal Pel geïnspecteerd en aldus toegesproken:

> „Officieren en mariniers! Gij hebt U als brave soldaten gedragen en naast het Indische leger moedig gestreden te Mibouw, Djempit, Lamhasan nabij Pakan Badak, in den bergpas van Blang Kala, te Boekit Daroe, Lampenehan, en andere plaatsen. Zware vermoeienissen en vele ontberingen hebt Ge doorstaan, elk oogenblik waart Ge blootgesteld aan de gevaren des oorlogs; maar doordrongen van plicht- en eergevoel, hebt Ge dat alles licht geteld, en heeft een goede geest U steeds bezield. Uw verblijf te Atjeh beslaat eenige schoone en roemrijke bladzijden in de geschiedenis van het Korps Mariniers! Weldra zult Ge naar het vaderland terugkeeren en het voorrecht genieten, daar Uw bloedverwanten en vrienden weder te zien. Ik wensch U een goede reis toe! Het ga U allen wel!"[2])

[1]) Verslagen der Marine-Vereeniging III 1889—1890. J. R. J. P. Cambier: De mariniers te Atjeh van 26 December 1875 tot 7 Februari 1876.

[2]) Cambier, blz. 233.

De „MacKinnon", het stoomschip, waarmede het detachement naar Batavia vertrok, lichtte des namiddags te 5 uur het anker. De taak van de mariniers in Atjeh was hiermede geëindigd.
Terecht zegt de latere commandant van het Korps Mariniers J. R. J. P. Cambier, die zich toen als 2e luitenant onder de vertrekkenden bevond, dat de krijgsbedrijven in Atjeh, waarop generaal Pel in zijn toespraak tot hen had gezinspeeld, „het waardig slot vormden van een schoon geheel". Hun aantal was niet groot, ongeveer 660 mariniers hebben bij het Indische leger in de jaren 1873—1876 dienst gedaan en meer dan $^1/_3$ gedeelte heeft in Atjeh een laatste rustplaats gevonden. Maar hun offer is niet vergeefs geweest, want Atjeh heeft een onvergankelijke bijdrage geleverd tot de traditie van het oude Korps, heeft ook het bewijs geleverd, dat de mariniers, mits goed aangevoerd, niet alleen op de vloot, maar ook aan den wal bruikbare soldaten zijn, die zich spoedig aanpassen aan de gewijzigde omstandigheden.
Na Atjeh zou het Korps in den Indischen archipel, in kleiner verband opgelost in de marinelandingsdivisies, nog een belangrijke taak wachten, want vele expedities en kleinere tochten zouden nog volgen, alvorens overal in deze uitgestrekte gebiedsdeelen de pacificatie een voldongen feit zou zijn geworden. De ervaringen te Atjeh opgedaan, de lessen getrokken uit de samenwerking met de kameraden van het kranige Indische leger, zijn het Korps stellig ten goede gekomen en hebben bevorderd, dat de mariniers ook bij hun verdere krijgsverrichtingen in Insulinde als kern der marinelandingsdivisies hun traditie hebben kunnen handhaven, ondanks den twijfel aan hun verder nut als onderdeel der Nederlandsche zeemacht en de daaruit voortvloeiende aanvallen op hun voortbestaan, waaraan zij ook daarna herhaaldelijk weer blootstonden.[1])

[1]) Naar aanleiding van de krijgsverrichtingen in Atjeh, in 't bijzonder gedurende het tijdvak van 26 December 1875 — 9 Maart 1876 werden benoemd tot ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse de kapitein der mariniers W. L. G. J. F. Cramer von Baumgarten, de 1e luitenant der mariniers J. B. Verhey en de mariniers P. J. Akkermans en C. A. Roelofs.

Onze zeemacht bleef na 1876 de kusten van Atjeh blokkeeren en nam ook deel aan andere krijgsverrichtingen, als tegen Simpang Olim (1876 en 1878), Analaboe (1877), Samalangan en Merdoe (1877), Segli (1878), Flores (1878 en 1891), Pedir (1878), enz.[1])

In 1878 kwamen de pennen weer in beweging, die aandrongen op een nuttige en doelmatige bestemming van het Korps Mariniers. Waarde lezers, voelt gij niet hierin de tegenstrijdigheid? *Als men het eerbiedwaardige register van krijgsverrichtingen ter zee en te land nagaat, waaraan het oude korps heeft deelgenomen, vraagt men zich toch onwillekeurig af, hoe het mogelijk is, dat men telkens weer naar bestemmingen zocht buiten het organiek verband der zeemacht, vooral nu deze als staatsmarine en in het bijzonder in de uitgestrekte overzeesche gebiedsdeelen zulk een omvangrijke taak heeft te vervullen.*

Bij Koninklijk Besluit van 18 September 1880 werd het Korps gereorganiseerd. Het zou bestaan uit den staf, 3 bataljons, elk van 4 compagnieën, en één depôtcompagnie. Het officierscorps werd bepaald op 1 kolonel, 3 luitenant-kolonels, 15 kapiteins, 30 luitenants, 1 luitenant-kolonel-intendant, 2 kapiteins-kwartiermeester, 1 eerste en 1 tweede-luitenant-kwartiermeester, 1 kapitein-administrateur van kleeding en wapening. De sterkte aan onderofficieren en manschappen werd vastgesteld op 2191.

De kolonel-commandant stond onder het oppergezag van den minister van marine. Het Korps werd tevens bestemd tot het deelnemen aan expeditiën en militaire verrichtingen in en buiten Europa. Deze bestemming is tot heden van kracht gebleven. Bij deze reorganisatie is uitgegaan van de gedachte, steeds een bataljon beschikbaar te hebben, om onmiddellijk naar Indië te kunnen worden uitgezonden. Op grond van dit uitgangspunt was in voorkomende gevallen eenige vermeerdering van het aantal manschappen[2]) toegelaten. Een „geringe” toename had plaats bij Koninklijk Besluit van 26 Februari 1883, nl. met 10 sergeants, 13 korporaals, 1 schrijver 1e klasse, 1 hoofdmagazijnknecht en 3 magazijnknechts.

Den 1en Augustus 1882 werd het mariniersgarnizoen te Hellevoetsluis „wegens den slechten toestand der kazerne” (!) aldaar opgeheven en het detachement mariniers aan boord van Zr. Ms. Wachtschip aldaar vermeerderd.

Den 1en November van dat jaar trad de kolonel der mariniers F. A. van Braam Houckgeest (dien de lezers hebben leeren kennen van de krijgsverrichtingen op de kust van Afrikaansch Guinea en op Atjeh), op als commandant van het Korps. Ook op dezen post heeft hij zich als een bekwaam en

---

[1]) W. J. Cohen Stuart, gep. kapitein ter zee, oud-minister van Marine: De Zeemacht in Nederlandsch-Indië 1874—1888. Aanhangsel op „Backer Dirks”. Hierin vindt men zoo goed als niets over de mariniers in Atjeh, maar meer uitvoerig de verrichtingen van de Indische vloot.
Bij Koninklijk besluit dd. 17 December 1878 werd de marinier 2e klasse E. Jansen wegens zijn houding tijdens de operatiën tegen Simpang Olim eervol vermeld.
Bij Koninklijk Besluit van 5 Juli 1893 werd de gepensionneerde sergeant-majoor der mariniers M. van Buuren eervol vermeld wegens zijn gedrag op Flores in 1878.

[2]) Waarom niet een evenredige kadervermeerdering? Waartoe altijd die schrielheid ten koste van een doeltreffende organisatie?

krachtig chef doen kennen, die het Korps op een hoog peil wist te brengen. Koning Willem III, bij wien hij hoog stond aangeschreven, benoemde hem tot adjudant in b. g. d. Het was de eerste, maar ook de eenige keer, dat deze onderscheiding aan een officier der mariniers ten deel viel.

Uit dit overzicht zullen mijn lezers reeds de conclusie hebben kunnen trekken, dat herhaaldelijk, nadat de mariniers voor het vaderland op de bres hadden gestaan, de twijfelaars aan het nut van dit korps en de bezuinigers de overhand kregen en er een tijdperk van afbraak voor het Korps intrad. Reeds jaren was het personeel niet voltallig gehouden, de sterkte was bovendien versnipperd over vele schepen, het aantal aan den wal dienende mariniers gering. Als gevolg hiervan stond het aantal compagnieën, dat organiek tot de korpsformatie behoorde, niet in verhouding tot de sterkte van het walcontingent in Nederland, waar derhalve een opeenhooping van kapiteins en onderofficieren was ontstaan. Dit gevolg van achterstallige personeelsregeling werd door den minister van marine J. C. Jansen aangegrepen, om aan de Staten-Generaal een reorganisatieplan voor te leggen, dat als voorlooper moest dienen voor een algeheele opheffing. De Tweede Kamer was echter zoo verstandig, om dit wetsontwerp te verwerpen. Als voornaamste woordvoerder en pleiter voor het behoud van de bestaande korpsformatie trad hierbij op de gepensionneerde schout-bij-nacht H. D. Guiot, lid van de volksvertegenwoordiging.

Echter was die reorganisatie (het woord desorganisatie is hier overigens beter op zijn plaats), reeds bezig zich te voltrekken, vóórdat goedkeuring der Staten-Generaal was afgewacht.

Bij Koninklijk Besluit van 5 Maart 1895 werd het voorstel van den minister van marine Jhr H. M. van der Wijck overgenomen, behelzende de vermindering van het aantal kapiteins met vier en het aantal onderofficieren met elf. Voorts verviel de bepaling, dat de mariniers aan boord in het bijzonder voor den wachtdienst waren bestemd.

In dien tijd bestond het Korps uit den staf, die te Amsterdam zetelde, en 3 afdeelingen, elk bestaande uit 3 compagnieën, respectievelijk te Amsterdam, Willemsoord en Rotterdam. Een der Rotterdamsche compagnieën heette Instructie-compagnie, waar de recruten-mariniers, tamboers en pijpers werden opgeleid, terwijl de 3e compagnie dezer afdeeling depôt was, waaraan ook de recrutenwerving was verbonden. De 3e compagnie der IIe Afdeeling diende, om de artilleristische opleiding van de uit Rotterdam daarheen gezonden afgerichte recruten te verzorgen. In den volksmond heette zij daarom „pantsercompagnie". Aan die artilleristische vorming werd voortaan meer dan voorheen waarde gehecht.

Een belangrijk contingent volgde ook de jaarlijksche opleidingscursus tot kanonnier aan boord van het Artillerie-Instructieschip en uit de besten en meer ontwikkelden van deze cursisten werden evenals uit de matrozen-kanonnier de onderofficieren-konstabel gevormd, zoodat ook geregeld een bepaald percentage uit 't Korps naar een anderen tak van dienst overging (ook geschiedde zulks naar den dienst van hofmeesters, koks, botteliers en schrijvers).

Verder moest de marinier leeren roeien en armseinen en nam hij meer dan voorheen een werkzaam aandeel in het scheepswerk.

Uniformen uit het laatst der vorige eeuw. Links: Sergeant, rechts: Tamboer

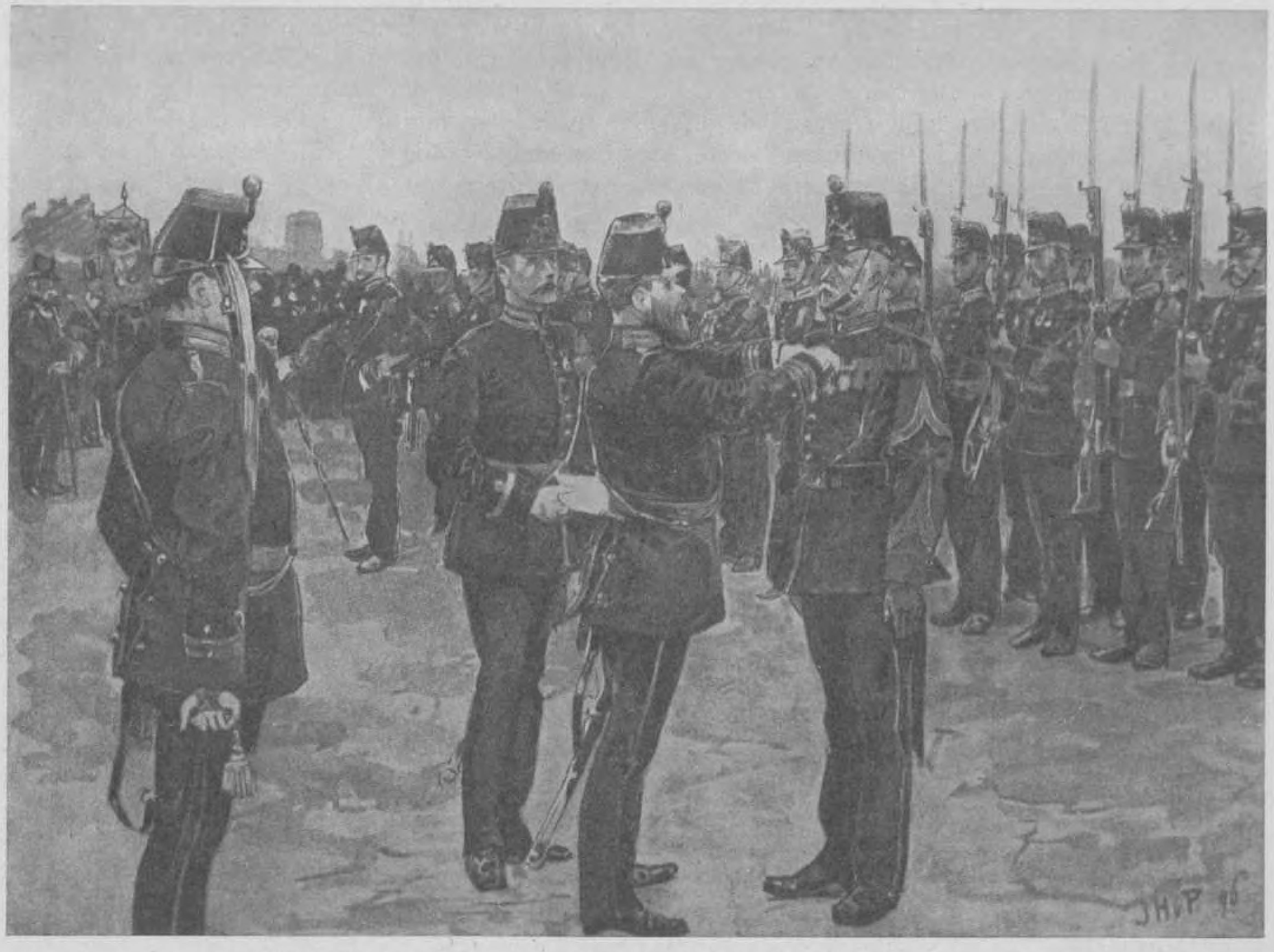

„Het uitreiken van de Militaire Willems Orde aan een Marinier 1e klasse door den luit. kolonel der Mariniers J. B. Verhey."
(later lid der 2e kamer der Staten Generaal)

(Aquarel van J. Hoynck van Papendrecht)

De sterkte van het Korps bedroeg 2209 onderofficieren en manschappen, die van het officierscorps 52 officieren, nl. 1 kolonel-commandant, 3 luitenant-kolonels, 12 kapiteins, 30 luitenants, 1 luitenant-kolonel-intendant, 2 kapiteins-kwartiermeester en 3 luitenants-kwartiermeester.

Nadat de marine-landingsdivisies sedert geruimen tijd niet meer aan ondernemingen in vereeniging met het Indische leger hadden deelgenomen, bracht het jaar 1890 een opleving in dat gezamenlijk krijgsbedrijf.
Ons gouvernement vijandig gezinde Atjehers hadden zich namelijk genesteld in het landschap Edi en maakten dit onveilig. Het werd dus zaak, hen daaruit te verdrijven. In verband hiermede kwam den 8en Maart van genoemd jaar Zr.Ms. ramtorenschip „Prins Hendrik der Nederlanden" ter reede van Edi aan, alwaar een landingsdivisie van ruim 100 man onder bevel van den luitenant ter zee 1e klasse J. M. P. Kluit aan de krijgsverrichtingen van de landmacht deelnam. Deze landingsdivisie bestond voor de helft uit mariniers en matrozen, het detachement mariniers onder bevel van den 1en luitenant der mariniers J. C. Schraver.
Den 29en werden door de vereenigde troepenmacht een paar versterkingen veroverd en de kwaadwillige Atjehers verdreven. Deze maakten zich kort daarna meester van het versterkte huis van het hoofd van Pedawa Pondong en den nabijgelegen mesigit. Den 15en Mei rukte de colonne wederom tegen den vijand op, maar na een strijd, die $2^1/_2$ uur duurde, trok zij terug; het was haar niet gelukt,

den vijand te verdrijven. De landmacht had 3 dooden en 11 gewonden, de marine 14 gewonden, waaronder 9 mariniers.

Nu kwam de civiele en militaire gouverneur van Atjeh, de generaal-majoor Van Teyn persoonlijk de leiding der krijgsverrichtingen op zich nemen. De landmacht kreeg versterking en van de zeemacht waren Zr.Ms. „Samarang" en „Benkoelen" ter reede van Edi aangekomen, die den vijand met hun granaatvuur verliezen toebrachten.[1])

Den 11en Juni werd de aanval ondernomen op de vijandelijke stelling op den linker-oever van de Edi-rivier. Hieraan namen deel 7 compagnieën infanterie, cavalerie, artillerie en de marine-landingsdivisie, de laatste ter sterkte van 5 officieren en 123 onderofficieren en manschappen. Na een doeltreffende inleiding van artillerievuur werden door de infanterie eenige bentings veroverd. De luitenant ter zee Kluit vestigde toen de aandacht op een versterking op 's vijands rechtervleugel, die wegens het bedekte terrein onopgemerkt was gebleven, welke benting toen door luitenant Schraver met het rechter marine-peloton, waarachter een sectie infanterie als ondersteuningstroep volgde, werd bestormd. Kort nadat men de versterking had bereikt, deden de Atjehers een verwoeden klewangaanval, waaraan de commandant der marine-landingsdivisie, de luitenant ter zee 2e klasse Van der Hegge Spies en luitenant Schraver, die zich aan 't hoofd van de aanvallers bevonden, het eerst blootstonden. Een matroos schoot nog juist bijtijds den Atjeher neer, wiens klewang boven Schraver's hoofd zwaaide, Kluit legde met zijn revolver twee vijanden neer en verwondde een derde en Van der Hegge Spies sloeg, zich dapper met zijn sabel werende, een zijner aanvallers neer, maar kreeg een klewanghouw over het hoofd, hetgeen voor hem geen beletsel was om aan de bestorming deel te nemen en als een der eersten de versterking binnen te dringen.[2]) De manschappen stonden hun officieren met groote koelbloedigheid ter zijde en maakten de Atjehers af, die op hen aanvielen. Een matroos liep hierbij een klewanghouw op. De versterking werd genomen. Men trof daar achttien gesneuvelde Atjehers aan.

Den 21en Juni rukten twee colonnes op naar 's vijands stelling in Pedawa Pondong. De marine-landingsdivisie was ingedeeld bij de hoofdmacht der eerste colonne. Na een zwaren marsch werden, zonder dat hierbij verliezen werden geleden, een paar bentings op den Boekit Toealang veroverd. De vijand was nu met zware verliezen uit al zijn heuvelstellingen verdreven.[3])

In 1893 had een tuchtiging plaats van de Aroe-eilanden, wegens verschillende daar bedreven moorden. Men vreesde, dat onze vestiging op Dobo gevaar liep.

Hr.Ms. „Java" onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee R. Jansen van Afferden werd er heen gezonden. Besloten werd de kampongs Kroemoel en Watoelei te tuchtigen.

Den 9en Januari werd een landingsdivisie, sterk 40 man, waaronder 10 mariniers, aan wal gezet. Kroemoel lag op een schiereiland, dat slechts over een 1 km lang rif kon worden bereikt. Hierop ontscheepte de landingsdivisie. Om te kunnen aanvallen, moest zij een omtrekkende beweging maken naar de plaats, waar het schiereiland aan den vasten wal is verbonden. De aanval werd ingeleid door het geschut van uit de gewapende sloepen, waarop de vijand al spoedig uit het eerste gedeelte van de kampong werd verdreven. Het tweede gedeelte was omgeven door een 2 meter hoogen muur, die men nu bestormde onder een regen van pijlen, die de vijand afschoot, waardoor eenige schepelingen werden gewond. De commandant der landingsdivisie, de luitenant ter zee 2e klasse M. Beynen, gevolgd door zijn ranggenoot Van Asperen, twee onderofficieren en den marinier 2e klasse Vastenholt, waren spoedig op den muur. Alleen de commandant was er, zonder getroffen te worden afgekomen, maar men vocht door, behalve de kwartiermeester, die ernstig gewond van den muur viel. Ook de overige manschappen beklommen nu den muur, waarop zich een handgemeen ontspon van bajonet tegen lans. De bajonet overwon ten slotte en de vijand vluchtte, achtervolgd door ons geweervuur. Hij trachtte in prauwen en door te zwemmen Watoelei te bereiken en liet een aantal dooden achter.

[1]) Marineblad 1890—'91. Gedetailleerd verslag van de krijgsverrichtingen eener marine-landingsdivisie te Atjeh door J. C. Schraver.
J. Kluit: Verrichtingen der landingsdivisie te Edi (in hetzelfde nummer van dit orgaan).

[2]) Hij werd beloond met de Militaire Willemsorde 4e klasse.

[3]) Van de mariniers werden wegens hun gedrag tijdens deze expeditie de 1e luitenant J. C. Schraver en de marinier 1e klasse E. Heilbron eervol vermeld.

Aan onze zijde waren gewond 1 officier en 13 schepelingen, waaronder 2 mariniers. Kroemoel werd in de asch gelegd, evenals den volgenden dag Watoelei. Spoedig daarna was de rust op de Aroe-eilanden weer hersteld.[1])

In Februari 1893 nam de zeemacht deel aan een meer gewichtige expeditie in het rijk van Tamiang op Sumatra. De bevolking van dit rijk had namelijk partij gekozen voor het Atjehsche bendehoofd Nja-Makam, die zich daar in het laatst van 1892 had genesteld.

Den 13en Februari vertrok de kolonel der infanterie Van de Pol met 130 man troepen van Deli. Vóór de Tamiang-rivier sloot zich hierbij aan een gewapende sloepenflottielje onder bevel van den luitenant ter zee 1e klasse W. Allirol, afkomstig van Hr.Ms. „Flores", „Soembawa" en „Sindoro". Een detachement van 30 mariniers onder bevel van den 1en luitenant der mariniers J. Copius Peereboom scheepte zich met de landmacht in op drie stoombootjes.

Wegens den lagen stand der rivier konden de schepen deze eerst den 15en opvaren, waarbij de gewapende sloepenflottielje onder hevig vijandelijk vuur een versperring van rotan, touw en bamboe opruimde. De adelborst 1e klasse Obbes werd hierbij licht gewond. De landmacht, die op haar rechterflank werd gedekt door de mariniers, veroverde, na geland te zijn en zich door zwaar terrein een weg te hebben gebaand, een zestiental versterkingen. Te 7 uur 's avonds kwam de geheele colonne te Seroeway aan, waar den volgenden morgen de rivier werd overgestoken, om van daaruit de expeditie te beginnen. Terwijl de troepen oprukten, voeren de stoombarkassen en sloepen der zeemacht langzaam den stroom op, zoodoende op gelijke hoogte blijvend met de troepen. Al spoedig werd de vijand verdreven, die op zijn terugtocht op de spits vuurde, welke één doode en twee gewonden kreeg. Te half een in den namiddag kwam de colonne weer te Seroeway terug. De 1e luitenant Copius Peereboom overleed te vijf uur aan de gevolgen van uitputting, gepaard aan een zonnesteek. Volgens spionnenberichten had de vijand een verlies van 15 dooden en 35 gewonden geleden.[2])

Toen een maand later de Tamiang-rivier opnieuw versperd was, werd andermaal tot een expeditie daarheen besloten. Hr.Ms. „Koerier", speciaal voor dit doel ingericht, werd voorzien van vier snelvuurkanonnen van 3.7 cm en verschanst met zware planken op de meest kwetsbare plaatsen. Vóór den steven werd een schoen aangebracht, om versperringen te kunnen forceeren, terwijl in elk der beide marsen een gevechtsmars voor scherpschutters werd aangebracht. De expeditionnaire macht, onder bevel van den kolonel Van de Pol, bestond uit 280 man infanterie en 90 schepelingen. Behalve de marine-landingsdivisie namen Hr.Ms. „Koerier", vijf stoombooten en de sloepenflottielje van vier oorlogsschepen aan de expeditie deel.

Den 30en Maart stoomde men de rivier op, de „Koerier" voorop, die de twee versperringen, welke de rivier afsloten, verbrak onder het vuur van den vijand, waarbij wij vijf gewonden kregen, nl. de luitenant ter zee 2e klasse Van Dijk en vier schepelingen, waaronder twee mariniers. Intusschen waren twee colonnes en een gedeelte der landingsdivisie ontscheept, die den vijand verdreven.

Den 2en April werden de expeditionnaire macht, sterk 430 man, benevens een bergbatterij over de Tamiang-rivier gezet, waarna zij zich in beweging zette, terwijl de zeemacht de rivier opstoomde. Bij Oud-Seroeway, waar een viertal vijandelijke versterkingen lagen, werd de landingsdivisie aan wal gezet. Eenigen tijd later naderde de voorhoede van de expeditionnaire troepenmacht. Hierbij waren 20 mariniers van Hr.Ms. „Koning der Nederlanden" onder bevel van een luitenant der infanterie ingedeeld.

Op dat moment opende de vijand het vuur, dat weldra door de artillerie werd beantwoord. Nu ontvingen de landingsdivisie en de voorhoede bevel, om een groote redoute op den linkervleugel, die door zware hindernissen was omgeven, te veroveren. Langzaam rukte de landingsdivisie der marine op over een drassige sawah onder het concentrisch vuur van den vijand. Zij leed daarbij zware verliezen.

Op 200 pas afstand van de redoute werd de bestorming aangevangen. De officieren gingen vooraan en drongen door de hindernissen heen. Maar op 't punt zijnde, de borstwering te beklimmen, ontwaarden zij, dat de manschappen hen niet gevolgd waren. Eerst later, toen de infanterie oprukte,

[1]) De marinier 2e klasse W. J. G. Vastenholt werd ter zake van zijn gedrag bij dit wapenfeit benoemd tot ridder Militaire Willemsorde 4e klasse.

[2]) Jaarboek van de Koninklijke Nederlandsche Zeemacht 1892—'93.

kwamen zij voor de benting. De luitenant ter zee 1e klasse Mensert liep een zware verwonding op en werd als commandant der landingsdivisie vervangen door den luitenant ter zee 2e klasse Broers. De korporaal der mariniers Viergever, die de poort van de redoute trachtte binnen te dringen, werd door een kogel doodelijk getroffen. Binnen de versterking ontspon zich een handgemeen, waarbij alle in de benting aangetroffen vijanden werden afgemaakt. Tijdens dit gevecht sneuvelden de korporaal A. Smit en twee mariniers, terwijl de luitenant ter zee 2e klasse J. H. Zeeman en zeven mariniers werden gewond. De houding van de mariniers van Hr.Ms. „Koning der Nederlanden" werd zeer geprezen.
De 1e colonne had onderwijl den rechtervleugel van den vijand omgetrokken en de zich daar bevindende bentings veroverd. De vijand liet 63 dooden achter, volgens spionnenberichten was zijn totaal verlies 123 dooden en gewonden.
Den 5en April scheepte de landingsdivisie weder in. De rust was in 't Tamiang-gebied evenwel nog niet hersteld, later zou de zeemacht daar nog bij te pas moeten komen.[1])
Gedurende de Lombok-expeditie in 1894 namen de marine-landingsdivisies geen rechtstreeksch aandeel aan de belangrijke krijgsverrichtingen. Zij bewaakten strandbivaks en verrichtten wacht- en transportdiensten. Toen de overval der troepen in ons vaderland werd vernomen, bood de regeering aan, om een bataljon mariniers, sterk 600 man, onder bevel van een luitenant-kolonel naar Indië te zenden. De Indische regeering bedankte echter voor dit aanbod. Ik zal daarom de Lombok-expeditie, die voor het geschiedkundig overzicht van het Korps van minder beteekenis is, stilzwijgend voorbijgaan.
Eind Maart 1896 had het verraad van Toekoe-Oemar plaats. Dit Atjehsche bendehoofd had zich destijds onderworpen en was door het gouvernement aangesteld als aanvoerder der zoogenaamde bevriende Atjehers, die zelfs met achterladers werden bewapend.[2]) Gevaarlijker vijand kon men zich niet indenken en de toestand in Atjeh werd nu wel zeer ernstig ingezien. Kota Radja was bovendien grootendeels van troepen ontbloot, zoodat men daar elk oogenblik den vijand kon verwachten. De bezetting van Oleh-leh werd versterkt door een peloton der marinelandingsdivisie van Mr.Ms. „Tromp". Het peloton bleef daar drie weken lang garnizoenswachten betrekken, maar er had geen aanval op Kota Radja, noch Oleh-leh plaats. Wederom bood de Nederlandsche regeering aan een bataljon mariniers naar Indië te zenden, maar andermaal bedankte het Indische gouvernement voor dit aanbod.
Aan de krijgsverrichtingen van het Indische leger, welke er op gericht waren den gevaarlijken panglima perang[3]) in handen te krijgen, nam ook de zeemacht deel. Na een aantal schermutselingen waren Toekoe Oemar en zijn benden uit Groot-Atjeh, Lepong en andere staatjes verdreven en was Pedir het brandpunt van verzet tegen ons gezag geworden. Vandaar, dat de regeering had besloten een expeditie onder den kolonel J. B. van Heutsz daarheen te zenden. De hiervoor bestemde troepenmacht bestond uit 4 bataljons infanterie, 12 brigades marechaussee, 5 pelotons cavalerie, een bergbatterij, 3 sectiën genietroepen en een marine-landingsdivisie, sterk 180 man; verder den trein, de ambulance, den topografischen en administratieven dienst en 1940 koelies. Bovendien zou een gedeelte der troepen uit Groot-Atjeh, de z.g. „Selimoen-colonne", aan de expeditie deelnemen. De zeemacht bestond uit Hr.Ms. „Prins Hendrik der Nederlanden", „Atjeh", „Mataram", „Nias" en „Batavia" en stond onder bevel van den kapitein ter zee W. J. P. van Waning.
Schepelingen van de twee eerstgenoemde schepen vormden de landingsdivisie, waarover de luitenant ter zee 1e klasse P. G. J. graaf van Hogendorp het bevel voerde. Zij telde 2 luitenants ter zee 2e klasse, 2 luitenants der mariniers, 2 adelborsten 1e klasse, 1 officier van gezondheid 1e klasse, 180 schepe-

[1]) Naar aanleiding van hun gedrag tijdens deze expeditie werden benoemd tot ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse de marinier 1e klasse N. A. van Blom en de marinier 2e klasse D. van Peppel. De 1e luitenant der mariniers G. Faassen, detachementscommandant aan boord van Hr.Ms. „Koning der Nederlanden", ontving in December 1893 een dankbetuiging van den commandant der zeemacht in Nederlandsch Indië voor zijn optreden tijdens een tocht met Hr.Ms. „Koerier" op de boven-Tamiangrivier.

[2]) Het paard van Troje!

[3]) Verslag van den luitenant ter zee 1e klasse P. G. J. graaf van Hogendorp in het jaarboekje Kon. Ned. Zeemacht 1897—'98.

lingen, waarvan 75 mariniers, 2 tamboers, 1 pijper, 1 korporaal-ordonnans van den commandant, 3 korporaals-ziekenverpleger, 3 inlandsche schepelingen, voorzien van een verbandtrommel, en 40 koelies onder een mandoer.[1]) De 2e sectie telde 45 mariniers onder den 1en luitenant der mariniers J. A. H. L. baron Melvill van Carnbeé, de 4e 30 mariniers en 15 matrozen onder den 2en luitenant der mariniers J. G. Grüschke. Kort te voren was de landingsdivisie bewapend met het Mannlicher-geweer van 6.5 mm en had zich zoo veel mogelijk geoefend in de behandeling van dit wapen.
De ontscheping der expeditionnaire macht had met behulp van de zeemacht tusschen 24 en 29 Mei plaats te Segli. Het XIVe bataljon lag daar reeds in garnizoen. Den 1en Juni trokken de troepen het binnenland in.
De marinelandingsdivisie ontscheepte een week later en betrok het bivak te Segli. In vereeniging met het IIe reservebataljon dekte zij den volgenden morgen een transport levensmiddelen naar de colonne Van Heutsz.
Den 5en herhaalde zich deze handeling, thans naar kampong Mantroë. De sectiën van luitenant Melvill[2]) en luitenant ter zee Dijkhuis dekten de linkerflank van 't transport. Het bijhouden der colonne werd belemmerd door riviertjes, die moesten worden overgetrokken, en pagars, waarin doorgangen moesten worden gehakt, terwijl per sectie slechts zes kapmessen waren verstrekt. De uitrusting der marinelandingsdivisies liet in 't algemeen veel te wenschen over. Onderweg kwam men onder vuur, dat de marinelandingsdivisie beantwoordde. Te 11 uur in den voormiddag kwam de colonne te Mantroë aan en een uur later ondernam men den terugtocht. De marine werd nu voorhoede. Den 7en Juni maakte de landingsdivisie andermaal deel uit van de dekking van een transport. Twee dagen later keerde zij voorloopig naar boord terug, omdat het bivak door de Selimoen-colonne werd ingenomen, welke ongehinderd van Groot-Atjeh naar Pedir was gemarcheerd.
Den 12en rukten twee colonnes op in zuidelijke richting; de eerste, onder kolonel Van Heutsz, had tot doel Panglima Polim en Toekoe Oemar te verdrijven uit de kampongs, waar zij zich volgens de berichten ophielden; de tweede, onder den luitenant-kolonel H. G. Willems, bestond uit de Selimoen-colonne en de marine-landingsdivisie en had opdracht om de landstreek Sama Indra van vijanden te zuiveren en, indien de afstand niet te groot bleek te zijn, de verkenning door te zetten tot Keumala, de verblijfplaats van den pretendent-sultan.
De colonne Van Heutsz ontmoette heftigen tegenstand, doch bracht den vijand zware verliezen toe. De colonne Willems ondervond, langs de Pedir-rivier marcheerend, nergens tegenstand. 's Avonds werd het bivak betrokken in een verlaten kampong.
Den volgenden dag werd Sama-Indra onder even gunstige omstandigheden doorzocht. Den 14en marcheerde men naar Keumala. Eén compagnie bleef als bivakbewakening achter. Nadat de colonne bij Keumala-Reuloh de rivier had doorwaad, zag zij de Atjehers over de zuidelijk gelegen heuvels vluchten, met medevoering van hun vee. Ten zuiden van Keumala-Raja kwam onze artillerie in stelling en opende het vuur op de zich op de heuveltoppen vertoonende Atjehers. De 4e sectie der landingsdivisie deed daarbij dienst als artilleriedekking, terwijl de 3e sectie in den zuid-oostelijken rand van Keumala stelling nam. De cavalerie en een gedeelte der colonne beklommen de heuvels van den Glé Meulinteuëng, om den vijand te achtervolgen, doch zulks was niet meer mogelijk. De mariniers der sectie Melvill gingen nu de in een dal gelegen kampong Keumala-Dalam verkennen. Er werd echter niets van den vijand waargenomen. Bij den terugtocht langs de rivier werd een Atjeher, die met zijn rentjong dreigde, een zich ten doode gewijd hebbende, door een marinier van de spits neergeschoten.
Na terugkeer van de sectie bij de colonne, daalde deze de heuvels af en hield rust te Keumala-Raja, waar voeling werd verkregen met de colonne Van Heutsz.
Te 6 uur in den namiddag was de colonne terug in het bivak te Langga. Men had dien dag 29 km afgelegd.
In den morgen van den 16en brak men het bivak op en zette men den marsch voort in oostelijke richting naar Treuëng Poedeng, 22 km ver. De marinelandingsdivisie vormde nu de voorhoede.

[1]) Verslag van den luitenant ter zee 1e klasse P. G. J. graaf van Hogendorp in het jaarboekje Kon. Ned. Zeemacht 1897—'98.
[2]) 1e luitenant der mariniers J. A. H. L. baron Melvill van Carnbée.

Men nam alleen in de verte wat Atjehers waar, doch vond in het doel van den tocht slechts enkele zeer oude vrouwen, die waren achtergebleven en eenige voorlaadgeweren en patronen, die vernietigd werden.

Den volgenden morgen leidde de tocht over den Glé Siblah, vanwaar men een goed uitzicht had op de zuidelijke bergen en op de Kroeng Tiro, een riviertje, dat zich langs den voet der heuvels kronkelt. Nadat de colonne dit riviertje was overgetrokken, kreeg zij vuur uit achterlaadgeweren, zonder dat dit echter verliezen teweegbracht. Dit vuur werd spoedig door de rechter-flankdekking beantwoord en tot zwijgen gebracht. Na nog eenige uren te hebben gemarcheerd, werd te Oedjong Rimba een bivak betrokken. Ook gedurende dezen tocht hadden de schepelingen zich goed gehouden. Hadden zij den 14en slechts drie achterblijvers gehad, thans was dit aantal tot nul gedaald. De lezers, die zelf dergelijke omstandigheden niet hebben medegemaakt, moeten niet te gering denken over dagmarschen van 29 en 22 km onder een brandende tropenzon, door moeilijk terrein, onder ingespannen aandacht op vijandelijk gebied, waar men ieder oogenblik kans loopt in een hinderlaag te vallen. Bovendien heeft een marine-landingsdivisie lang niet altijd de gelegenheid, om zich vooraf te trainen, gelijk zulks bij de landmacht het geval is.

Den 18en ondernamen 3 compagnieën infanterie en de marinelandingsdivisie een tocht naar Tjot[1]) Moerong. De colonne kreeg op dezelfde plaats als daags te voren vuur, waardoor één man werd gewond. Den 19en werd naar Segli teruggekeerd, waarbij de marinelandingsdivisie de achterhoede vormde. Toen deze de grens eener bevolkte landstreek, de Moekims Keumangan voorbij was, werd zij aanhoudend onder vuur genomen, waarop de marine-sectiën beurtelings antwoordden. De inlandsche bediende van luitenant Grüschke[2]) werd hierdoor doodelijk gewond, terwijl later een matroos zwaar en een andere licht gewond werd. In den namiddag te 5 uur 30 kwam de achterhoede te Segli aan. De daarop volgende dagen trad de marinelandingsdivisie op als dekking van wegwerkers en transporten naar het binnenland. Den 6en Juli scheepte zij zich weer in, om deel te nemen aan een expeditie tegen Edi.

Gedurende de Pedir-expeditie had zich nl. te Kerti een inlander gevestigd, genaamd Tengkoe Tapa, die bij tal van volgelingen aan de Oostkust in reuk van heiligheid was komen te staan en die nu den heiligen oorlog was gaan prediken, zijn aanhang allerlei moois voorspiegelend, dat Mahomed hem in zijn droom had beloofd. Het spel begon met een aanval op onze civiele benting te Edi. Kolonel Van Heutsz besloot deze beweging onmiddellijk den kop in te drukken. Hij zond twee compagnieën van Groot-Atjeh naar Edi en vertrok zelf derwaarts met het XIVe bataljon infanterie, 120 man marechaussees en de marine-landingsdivisie, welke troepenmacht tegen den 9en Juli ontscheepte en den 11en den vijand zware verliezen toebracht, hem uit alle door hem bezette stellingen verdrijvend. Den volgenden dag rukte men uit, om een bende Perlakkers te verdrijven, die nog niet naar hun land waren teruggekeerd. De marinelandingsdivisie vormde hierbij de voorhoede, de mariniers-sectie Melvill was voortroep en had een spits onder den korporaal Pieffers uitgezonden. De marsch leidde aanvankelijk langs een breeden weg, totdat na ongeveer 2 km het Perlaksche gebied werd betreden, dat tot aan de Perlak-rivier geen bewoonde plaatsen telt en bestaat uit hooge alang-alangvelden[3]), bosschen en moerassen. Te 10 uur 30 in den voormiddag kwam de voorhoede aan de Paja Gadja, een diep moeras, waarover een 40 à 50 m lange brug is geslagen. Toen 3 sectiën der voorhoede de brug over waren, meldde de spits dat eenige Atjehers ontdekt waren, die in de alang-alang verscholen zaten. Terwijl de voortroep naar beide zijden front maakte, verliet de commandant van de spits met 4 mariniers den weg, om een nader onderzoek in te stellen. Een met klewang gewapend Atjeher, die uit de alang-alang opsprong, werd neergeschoten. Nu kreeg de voorhoede vuur uit de alang-alang, hetgeen terstond werd beantwoord. Kolonel Van Heutsz, die te paard achter de landingsdivisie reed, gelastte aan eenige infanterie en aan de 4e sectie mariniers onder den adelborst 1e klasse A. ten Broeke Hoekstra[4]) bezijden den weg de alang-alang in te trekken, maar kort daarop

[1]) Tjot = heuvel of bergtop.
[2]) De 2e luitenant der mariniers J. G. Grüschke.
[3]) Alang-alang is hoog gras.
[4]) De latere vice-admiraal, commandant der zeemacht in Nederl. Indië (1927—'31).

werd laatstgenoemde sectie terugontboden. Toen daarop weer schoten links van den weg vielen, kreeg Hoekstra opnieuw bevel, om de alang-alang in te gaan, maar spoedig werden deze officier en de sergeant-konstabel, alsmede vijf matrozen, die hen volgden, door geweerkogels niet gevaarlijk gewond. De marsch werd voortgezet, toen alle Atjehers neergeschoten of gevlucht waren. In Atjehsche vaartuigen werden de troepen met behulp van gouvernements-stoombarken over de Perlak-rivier gezet, waarna het bivak werd betrokken.
Den 13en Juli werd een tocht ondernomen naar de kampong Semali, waarheen volgens ingekomen berichten Tengkoe Tapa gevlucht was. De marinelandingsdivisie vormde weer de voorhoede en de marinierssectie Melvill voortroep en spits. Aan weerszijden van het pad, waarop de colonne met éénen moest marcheeren, groeide hooge alang-alang. De spits nam een twaalftal gewapende Atjehers waar, die uit een huisje kwamen naast het pad. Toen zij geen gevolg gaven aan de sommatie, om te naderen, werden eenige hunner neergelegd. Door verlaten kampongs en over steile heuvels ging het nu verder, waarna er een bericht binnenkwam, dat Tengkoe Tapa zich met veel aanhangers te Tapayang Batoe ophield. De marsch werd daarom niet voortgezet en er werd in de open lucht gebivakkeerd. Gedurende den nacht stonden de troepen aan zware regenbuien bloot.
Den 14en werd naar Edi terug gemarcheerd en na daar een rustdag te hebben gehouden, opnieuw uitgerukt, om Tengkoe Tapa na te zetten. Den 23en Juli konden de troepen weder worden ingescheept, met uitzondering van twee compagnieën, die voorloopig te Edi als bezetting achterbleven. De bevolking was naar haar kampongs teruggekeerd en de rust was hersteld.
Den 29en werd de landingsdivisie weer te Segli aan wal gezet en betrok zij de barakken in het kampement. Zij verrichtte daarna diensten als dekking van transporten naar het binnenland. Het was daarbij eenige malen noodig, om op te treden tegen beschietingen van nabij en in hinderlaag liggende Atjehers. Den 9en Augustus had de marinelandingsdivisie, na 30 km te hebben afgelegd, geen achterblijvers.
Den 10 Augustus loste zij de bezetting van de benting Mantroë Garöt af en bleef hier tot 3 September. Deze benting lag aan de Pedir-rivier op den weg naar Keumala en was telefonisch met Segli verbonden, langs welke route een dagelijksch verkeer plaats had van transporten of troepencolonnes.
De werkers aan den weg werden herhaaldelijk beschoten uit de kampong Toengkob, welke zuidoostelijk van de benting lag. Om hieraan een einde te maken rukten den 15en Augustus 3 sectiën landingsdivisie uit, om zich in hinderlaag te leggen. Binnen Toengkob gekomen, vonden zij een verlaten vijandelijke benting, welke zij bezetten. Verscheidene Atjehers, die, zoodra zij de landingsdivisie zagen, waren teruggetrokken, kwamen nu met groote tusschenruimten de sawah oversteken. Een paar hunner werden gevangen genomen, waaronder een met geweer bewapende Atjeher. De sectie Grüschke maakte toen een schijnbeweging van te gaan uitrukken, maar kreeg in de sawah vuur uit een in oostelijke richting gelegen kampong, welk vuur zij beantwoordde. Toen de beide andere sectiën daarop uitrukten onder den luitenant ter zee Van Hogendorp en in die kampong aankwamen, werd geen vijand meer aangetroffen. Een der sectiën gaf toen eenige salvo's af op een bende Atjehers, die ongeveer een km verwijderd was, en schoot er eenigen neer, waarop de rest snel een heenkomen zocht. De terugtocht naar Mantroë Garöt werd nu aangenomen. De wegwerkers werden daarna niet meer gehinderd.
Den 3en September werd de benting overgegeven aan den vorst van Sama Indra en keerde de landingsdivisie terug naar Segli en vervolgens naar boord.
De luitenant ter zee 1e klasse Van Hogendorp en de luitenant der mariniers Grüschke hadden alle 29 tochten, waaraan de marinelandingsdivisie had deelgenomen, medegemaakt.
Spoedig zouden vele deelnemers aan de Pedir-expeditie opnieuw aan de actie tegen Toekoe Oemar deelnemen, want kolonel Van Heutsz rustte niet, voordat hij dit bendehoofd, hetzij dood of levend, in handen had en besloot hem nu onverwijld op de westkust na te zitten, waar hij zich scheen op te houden. Daartoe werd aangewezen een colonne der landmacht en een landingsdivisie der marine onder bevel van den luitenant ter zee 1e klasse S. F. Nolst Trénité, sterk 4 officieren en 83 onderofficieren en manschappen, waaronder 32 mariniers onder bevel van luitenant Grüschke. Den 12en September had de inscheping der troepen plaats en vertrokken deze, begeleid door Hr.Ms. „Mataram" en „Macasser" naar de Rigasbaai, waar de schepen den volgenden

morgen voor anker kwamen. Toekoe Oemar had toen reeds de wijk genomen naar Tenom. Den 14en rukte de colonne der landmacht langs de Rigasbaai op, Hr.Ms. „Macasser" volgde over zee en bleef ongeveer op gelijke hoogte. Den 15en ontscheepte de marinelandingsdivisie en betrok een bivak in den mesigit te Tjelong, welke diende als opslagplaats van levensmiddelen. Vanaf den 18en werden op drie achtereenvolgende dagen tochten naar het binnenland ondernomen, om een van Toekoe Oemar's vrouwen op te sporen, die zich op een plateau benoorden Rigas zou schuil houden. De tochten waren zeer vermoeiend, doch de schepelingen, die hieraan deelnamen, hielden zich uitstekend.[1]) Toen die tochten in het verdere gedeelte van September en ook in October werden voortgezet, werden vele hunner ziek en moest ook de luitenant Grüschke den 10 October tot herstel van gezondheid worden geëvacueerd. De Pasanganstreek, waarin deze actie plaats had, bestaat uit een aantal kuststaatjes, die zich uitstrekken over een afstand van 65 km; langs de kust bevinden zich breede, ondoorwaadbare lagunen, waarachter de sawahs en het kamponggebied liggen, welke door vele modderige rivieren worden doorsneden en waarin ook uitloopers van het barisangebergte worden aangetroffen. Die speurtochten door de modder waren in hooge mate afmattend.
Den 1en November keerde de landingsdivisie weer naar haar eigen bodem terug.
Den 10en Februari werd Toekoe Oemar bij Melaboeh op de westkust van Atjeh door een patrouille der infanterie, die in hinderlaag lag, doodelijk gewond. Met hem was de hoofdverzetsleider in Atjeh onschadelijk gemaakt.
De verdere verrichtingen van marine-landingsdivisies op Atjeh (excursie naar Glé Poetoes, Westkust, Maart 1900, Meulaboh 25—29 April) zijn voor dit overzicht van minder beteekenis. Vermelding verdient nog de deelname in het laatst der maand Januari 1901[2]) van een marinelandingsdivisie onder bevel van den kapitein der mariniers J. A. Gauw aan de bestorming van Batoe Ilië (Samalanga) onder het opperbevel van generaal Van Heutsz. De kapitein Gauw werd na deze expeditie onderscheiden met de Militaire Willemsorde 4e klasse, terwijl de marinier 2e klasse A. van de Watering eervol werd vermeld.
Intusschen kwamen er in 1904 weer slechte berichten uit Celebes, waar de zelfbestuurders van de rijken Boni en Loewoe het met onze regeering gesloten contract herhaaldelijk schonden. Alle pogingen, om met hen tot een schikking te komen, strandden op hun onwil. De regeering nam daarom in 1905 het besluit tot het ondernemen van een expeditie naar die gewesten.
Ook de zeemacht nam aan deze expeditie deel met Hr.Ms. pantserschepen „Hertog Hendrik" en „Koningin Regentes". Nadat aanvankelijk bij Patiro was geland, waar echter bleek, dat het aanvalsdoel Badjowé van daar uit wegens de terreinbelemmeringen niet bereikbaar was, werd de kampong Bena bij Badjowé als landingsplaats aangewezen. De geheele kuststrook van Tippoeloewé tot Badjowé was een aaneengesloten linie van versterkingen en loopgraven. De ontscheping van de landingsdivisies van de oorlogsschepen op 28 Juli 1905 had daarom plaats onder dekking van hun geschutvuur.
In vereeniging met de expeditionnaire troepenmacht van het Indische leger werd de versterkte kampongrand binnengedrongen. De landingsdivisies ageerden hierbij op den rechtervleugel, de marechaussée tegen een drietal bentings, waarin de Boniërs moedig stand hielden. Na verovering van deze bentings werd de vijand uit een ongeveer 200 meter verder landwaarts gelegen volgende verdedigingslinie verdreven. Eenige geweren en een aanzienlijke hoeveelheid munitie vielen in onze handen.
De vijand had zware verliezen geleden, terwijl aan onze zijde bij de landing vier schepelingen, waaronder een marinier en gedurende het gevecht vijf schepelingen gewond werden.
Den 1en Augustus ontscheepte de landingsdivisie van Hr.Ms. „Hertog Hendrik", ten einde het strandbivak te Badjowé te bezetten gedurende den tijd, dat de daar aanwezige landmachtbezetting op een tocht naar 't binnenland was. Tot 5 Augustus bleef deze landingsdivisie daar in bezetting, patrouilleerde er en dekte transporten levensmiddelen. Na inscheping van de landingsdivisie bleef

---

[1]) Verslag van den luitenant ter zee 1e klasse S. F. Nolst Trénité. Jaarboekje Kon. Ned. Zeemacht 1897—'98.
[2]) De landingsdivisie van Hr. Ms. Fregat „Tromp", onder bevel van den kapitein der mariniers J. A. Gauw, werd den 29en Januari 1901 ingedeeld bij het Ned. Indische leger onder opperbevel van Van Heutsz.

slechts een seinbrigade achter onder den 1en luitenant der mariniers R. G. M. A. Heg, wien de zorg voor de geregelde communicatie tusschen het bivak en de oorlogsschepen was opgedragen.
Den 23en Augustus werd dit strandbivak opgeheven, waarna luitenant Heg te Pampanoea werd gedetacheerd, waar hij belast werd met het ontschepen en opvoeren van levensmiddelen, het embarkeeren van zieken en meer verrichtingen van organiseerenden aard.
In 't begin van September had de actie tegen het rijk van Loewoe plaats. In den avond van den 9en bevonden zich ter reede van Paloppo Hr.Ms. „Hertog Hendrik", „De Ruyter", „Borneo" en „Serdang", zoomede twee stoomschepen van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij.
Bij Balandait, dat niet was versterkt, zou geland worden. Met hoog water konden de sloepen er onder den wal komen en een goed pad leidde van daar naar Paloppo.
De landingsdivisies van Hr.Ms. „Hertog Hendrik" en „De Ruyter" stonden onder het bevel van den luitenant ter zee 1e klasse F. Bauduin.[1]) Tijdens de ontscheping werd niet gevuurd, maar daarna nam de gewapende sloepenflottielje de versterking te Pandjalaë onder vuur, waarop de vijand, echter zonder succes, met lilla- en geweervuur antwoordde. Onderwijl hadden de landingsdivisies der marine op de landingsplaats stelling genomen, waarbij eenige tegenstand werd ondervonden. Terwijl de schepelingen de sloepen verlieten en naar den wal waadden, ontdekte men eenige inlanders, die oogenschijnlijk niets vijandigs van zin, in werkelijkheid bezig waren twee lilla's gereed te maken, hetgeen gelukkig nog bijtijds werd opgemerkt door den 1en luitenant der mariniers F. A. Kimball. Deze waarschuwde zijn manschappen op zijde te gaan en verwijderde zelf de reeds brandende lont en het buskruit van het zundgat. Daarna ontstond een schermutseling met eenige vijanden, die aan 't strand waren gebleven en weigerden de wapenen af te leggen. Vier hunner sneuvelden, terwijl aan onze zijde de luitenant ter zee 1e klasse J. A. van Zadelhoff (die later in 't hospitaal te Makassar aan tetanus overleed), een bootsman en een tamboer gewond werden.[2])
Te 11 uur in den voormiddag was de geheele troepenmacht opgerukt. Te 1 uur in den namiddag werd halt gehouden op ongeveer 600 m afstand van de woning van Opoe Patoenraë. Twee compagnieën, waarvan één een omtrekkende beweging maakte, rukten tegen het huis op, waarna zij de zuidwestelijke face van den kraton aanvielen. De landingsdivisie van Hr.Ms. „Hertog Hendrik" bestormde de noordwestelijke face, terwijl die van Hr.Ms. „De Ruyter" in reserve bleef. Gedurende dezen aanval kreeg de landingsdivisie vuur uit den kampongrand, waardoor een matroos zwaar gewond werd. Te 2 uur in den namiddag was de kraton in ons bezit. Later werd hierin het bivak betrokken.[3])
Aan de expeditie naar het eiland Bali in September 1905 namen Hr.Ms. „De Ruyter", „Zeeland" en „Koningin Wilhelmina" deel met hun landingsdivisies, die er den 14en landden, waarna Samoer en Pabean Samoer werden bezet en Den Paser werd beschoten. In vereeniging met de expeditionnaire troepenmacht van het Indische leger rukte de landingsdivisie van Hr.Ms. „Koningin Wilhelmina" nu den 19en September over Kesiman naar Den Paser op, terwijl de overige landingsdivisies het strandbivak bezet hielden. Twee dagen later werden, onder steun van het geschutvuur der oorlogsschepen Den Pasar en Pametjoetan met geringe verliezen onzerzijds genomen.
In April 1908, terwijl het Nederlandsche eskader ter reede van Ampenan (Lombok) lag, verzocht de resident van Bali en Lombok den eskadercommandant om bijstand naar aanleiding van het gewapend verzet van de bevolking in 't landschap Kloenkoeng bij de invoering van de opiumregie. Hierop stoomden de schepen naar de reede van Lebih, terwijl Hr.Ms. Koningin Regentes" voor Oedjong (Karang Asem) werd geposteerd en Hr.Ms. „Koningin Wilhelmina" ter reede van Ampenan achterbleef voor telegrafische gemeenschap. De landingsdivisie van Hr.Ms. „Mataram" ontscheepte ter bezetting van het bivak Gianjar. In afwachting van de door de regeering toegezegde versterkingen werd den eskadercommandant verzocht Kloenkoeng, Gelgel en Satria te bombardeeren, hetgeen

[1]) De latere eskader-commandant in Ned. Indië en vice-admiraal.

[2]) Ik las destijds een brief van een zeeofficier, ooggetuige, die deze verwonding toeschreef aan eigen vuur, ten gevolge van eenige verwarring in het gelande échelon. In officieele rapporten heb ik zulks niet bevestigd gevonden.

[3]) Wegens hun gedrag tijdens de krijgsverrichtingen op Boni (1905—1906) werd benoemd tot ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse de marinier 2e klasse J. Pos, werd eervol vermeld de 1e luitenant der mariniers F. A. Kimball en werd benoemd tot ridder in de Orde van Oranje-Nassau de 1e luitenant der mariniers R. G. M. A. Heg.

den 18en April geschiedde. Onderwijl ontscheepten de landingsdivisies van Hr.Ms. „Noord Brabant", „Hertog Hendrik" en „Koningin Regentes" en bezetten zij de bivaks van Den Paser, Gianjer en Karang Asem, ten einde den landmachttroepen meer vrijheid van beweging te verzekeren.
Aan de actie tegen Kloenkoeng na aankomst van de versterkingen van de landmacht op 26 April, nam slechts een sectie landingsgeschut van 3.7 cm van Hr.Ms. „Mataram" deel.
Dien avond kwam het bericht van den val van Kloenkoeng en het sneuvelen van den Dewa Agoeng, den Tjokorda Gelgel en de beide vorsten van Satria.
Den 29en April werden de beide landingsdivisies weer ingescheept.

VAN NA DE PACIFICATIE VAN NEDERLANDSCH OOST-INDIË TOT 1940

Onder het bewind van den minister van marine Jhr J. A. Roëll werden maatregelen genomen, om het Korps voltallig te maken. De soldijen en toelagen der mariniers beneden den rang van officier werden verhoogd, zoomede de handgelden bij reëngagement van korporaals en manschappen, ten einde het snelle verloop tegen te gaan en den lust tot dienstneming aan te moedigen.

Deze maatregelen vielen ongeveer samen met de afschaffing van het remplaçantenstelsel, zoodat in 1899 de organiek vastgestelde sterkte bij uitzondering eens werd bereikt.[1]) Maar lang zou het niet duren of het Korps zou van dat hoogtepunt terugvallen, want in 1902 diende de minister van marine Kruys aan de Staten-Generaal voorstellen in, welke aan het korps den doodsteek moesten toebrengen. In 't kort samengevat hielden zij in: vermindering der sterkte tot 1500 man, de mariniers zouden uitsluitend op de schepen dienen; geen kazernes meer, opheffing van het officierscorps der mariniers. Men vraagt zich af, wat had deze minister dan voor met die 1500 mariniers zonder eigen officieren, dus zonder vorming als marinier en zonder eenig korpsverband? Zou dit krijgsvolk, als 's ministers ontwerp was aangenomen, nog niet minder zijn geworden dan de landsoldaten waarover Johan Evertsen na den rampspoedigen zeeslag bij Lowestoft zijn jammerklachten aanhief?

Ook ditmaal was de volksvertegenwoordiging zoo verstandig, deze ontbindende voorstellen te verwerpen.

In 1905 kwam de minister van marine Ellis andermaal met een reorganisatieplan voor den dag. Ook dit beteekende het einde van het Korpsbestaan, maar door een langzaam verkwijningsproces. Het officierscorps zou moeten uitsterven (en daarmede vanzelfsprekend de militaire korpsgeest en de korpstraditie, het door de eeuwen heen gewaardeerd erfgoed der roemrijke voorgangers, dat de mariniers zoo heeft bezield, als zij voor 't vaderland op de bres werden geroepen).[3]) Opnieuw verwierp de volksvertegenwoordiging dit plan. Slechts het voorstel tot opheffing der afzonderlijke administratie werd aangenomen. De kwartiermeester werd vervangen door een officier van administratie der marine en de kazerne kreeg voortaan scheepsadministratie. Het merkwaardige hierbij is wel, dat, terwijl de voorstellen door de volksvertegenwoordiging werden verworpen, de aftakeling rustig voortging, want van 1900 tot en met 1919 werden geen adelborsten voor het Korps Mariniers meer aangenomen, ondanks het feit, dat ten gevolge van de onzekere vooruitzichten van het officiers-

---

[1]) Het heugt mij overigens niet, dat na 1899 ooit de organiek vastgestelde sterkte is bereikt. Eerst vanaf 1936 tot 1940, toen er feitelijk geen organieke sterkte meer was vastgesteld, maar zooveel recruten werden opgeleid als de capaciteit van de opleiding toeliet, steeg de sterkte geleidelijk weer. Het was na de reactie in den lande als gevolg van de muiterij aan boord van Hr.Ms. „Zeven Provinciën" en de ongeregeldheden onder het marinepersoneel te Soerabaia, dat er groote gaten in de toch reeds tijdens het bewind van den minister van Defensie Lambooy te sterk besnoeide personeelsorganisatie waren geslagen, ten gevolge van de noodzakelijk geworden zuivering van het personeel der zeemacht.

[2]) L'histoire se répète! Zou men *nu* eindelijk geleerd hebben?

[3]) Een korps, dat op de gevaarlijkste posten voor 't vaderland steeds klaar staat, is geen kudde zonder ziel. Dat de officier der mariniers dat goed beseft en hooge eischen stelt aan de encadreering en leiding, daaraan dankt het Korps zijn reputatie.

corps, een belangrijk percentage hiervan, voornamelijk de jongeren, het Korps verliet, om een goed heenkomen in de burgermaatschappij te zoeken (bij de Nederlandsche en Nederlandsch-Indische Spoorwegen, Nederlandsch-Indische Arbeidsinspectie, Pandhuisdienst, enz.).

Toen hierdoor de dienst bij het Korps geheel spaak dreigde te loopen, werd het tekort voor een klein gedeelte aangevuld met luitenants ter zee der 2e klasse, die de ontbrekende luitenants der mariniers moesten vervangen. Hoewel het meerendeel dezer zeeofficieren na beëindiging van hun detacheeringstermijn als warme voorstanders en pleitbezorgers van het Korps naar de vloot zijn teruggekeerd en ik aangename herinneringen aan de samenwerking met hen heb bewaard, kan ik toch niet getuigen, dat dit stelsel heeft voldaan. De detacheeringstermijnen waren in 't algemeen te kort en het kwam verschillende malen voor, dat de bij 't Korps gedetacheerde zeeofficier dezen termijn benutte als overgang naar de burgermaatschappij. In dien tijd was nl. het verloop onder de gehuwde jonge zeeofficieren veel grooter dan in de laatste twintig jaren, omdat de medeneming van de gezinnen naar Indië op kosten van het Rijk toen nog niet was ingevoerd en slechts bestond voor de weinige bevoorrechten, die een walplaatsing aan het Departement der Marine te Batavia en het Marine-etablissement te Soerabaia (gedurende hun Indischen torn) kregen.

Behoeft het nog gezegd te worden, dat door al die aftakelingen de in dienst gebleven officieren der mariniers voor schier onoverkomelijke moeilijkheden werden geplaatst, om het gehalte en den geest in het Korps op het gewenschte peil te houden?

Zoo sukkelde men voort, totdat de reorganisatie van Augustus 1907 weer ingrijpende wijzigingen invoerde.

De „Inwendige Dienst van het Korps Mariniers aan den wal" kwam te vervallen, om plaats te maken voor den scheepsdienst in de kazerne. Het militaire tucht- en strafrecht der Koninklijke Marine werd ook in de marinierskazerne van kracht. Het officierscorps werd niet aangevuld. Het zwaard van Damocles bleef dus boven het Korps hangen.

Bij Koninklijk Besluit van 7 Maart 1908 werd de maximum-sterkte aan onderofficieren en manschappen vastgesteld op 2209; bij dat van 17 November 1908, dat met ingang van 1 Januari 1909 de drie afdeelingen van het Korps aan den wal los zullen zijn van het garnizoensverband en vanaf dien datum rechtstreeks zullen ressorteeren onder de Directeuren en Commandanten der Marine, respectievelijk te Amsterdam, Willemsoord en Hellevoetsluis. Het Korps werd dus grondig gesplitst en elk der drie afdeelingen kreeg als opperste chef een anderen vlootvoogd, terwijl de Korpscommandant naar het Departement van Marine te 's-Gravenhage overging, om daar belast te worden met de betrekking van inspecteur, welke een aanmerkelijke besnoeiing van zijn bevoegdheden en verzwakking van zijn invloed op de Korpsaangelegenheden medebracht. Weliswaar stond de inspecteur rechtstreeks onder den minister, doch hij had rekening te houden met drie verschillende vlootvoogden, die elk het oppergezag uitoefenden over een der afdeelingen van het Korps. Van gezagsdrager was hij nu adviseur geworden. Zijn kapitein-adjudant had hij nog behouden. Doch ook deze zou hem later ontnomen worden.

In de daaropvolgende jaren daalde geleidelijk de sterkte aan onderofficieren en manschappen der Ie en IIe Afdeeling te Amsterdam en Willemsoord, hetgeen werd aangegrepen, om die Afdeelingen op te heffen en de marinierskazernes te reorganiseeren tot marinekazernes ter onderbrenging van verschillende andere personeelsgroepen en opleidingen.

Het eenige bolwerk van het Korps, dat nu nog overbleef, was de Afdeeling Mariniers te Rotterdam, welke tot 1940 dien naam heeft behouden[1]) en waar de recruten werden opgeleid, het kader werd gevormd, de Korpsoefeningen werden gehouden, kortom, waar nog „eenige" centrale leiding van uitging.

Na 1915 werden een zevental luitenants der infanterie hier te lande door het Korps Mariniers overgenomen, terwijl ook een kapitein en een vijftal luitenants van hetzelfde wapen gedurende vijf jaren bij het Korps werden gedetacheerd, welke termijn in enkele gevallen op verzoek van de betrokkenen met eenige jaren is verlengd. In het algemeen heeft de ervaring met dezen maatregel bewezen, dat de overgang van de officieren der infanterie in permanenten dienst bij het Korps de voorkeur verdient boven de korte detacheeringen van zeeofficieren en de tijdelijke detacheeringen van infanterie-

[1]) 10 Dec. 1946 kwam deze Afdeeling weer in Rotterdam, thans in de „Van Ghentkazerne" aan 't Toepad.

officieren. In een enkel geval is een gedetacheerde officier geplaatst geweest aan boord van een kruiser als detachementscommandant, als regel — en terecht — geschiedde zulks niet, omdat de officieren der infanterie niet den artilleristischen grondslag hebben van de officieren der mariniers, die op het Koninklijk Instituut voor de Marine dezelfde artilleristische opleiding hebben doorloopen als de zeeofficieren en derhalve aangewezen kunnen worden als torencommandant, chef van het seinstation, instructeur vuurleiding en andere artilleristische functies, nevens hun taak bij de landingsdivisie en in den algemeenen dienst aan boord. In het zeegevecht kan de officier der mariniers derhalve voor alle functies aan boord, behalve de nautische, invallen. De in permanenten dienst bij 't Korps overgenomen infanterieluitenants, uit welke eenige zeer bekwame krachten zijn voortgekomen, ontvingen daarom een aanvullenden cursus in zeeartillerie aan boord van het artillerie-instructieschip en lessen in de Maleische taal bij het Koninklijk Instituut voor de Marine, terwijl zij zich eerst geruimen tijd te Rotterdam grondig moesten inwerken in den dienst en de oefeningen van het Korps. Doch ook deze maatregel heeft in den loop der jaren slechts gedeeltelijk het tekort kunnen dekken.

Nadat dank zij het krachtige en doeltreffende beleid van den gouverneur-generaal Van Heutsz Nederlandsch Indië was gepacificeerd en het tijdperk der expeditiën tot het verleden behoorde, hebben de mariniers vóór den Tweeden Wereldoorlog niet meer aan belangrijke krijgsverrichtingen deelgenomen. Wèl werd door de regeering gedurende het tijdvak van betrekkelijke rust meermalen een beroep op hun paraatheid gedaan. Zonder dat het hierbij tot bloedige botsingen kwam, kan toch gezegd worden, dat hun optreden in verschillende gevallen er toe heeft bijgedragen, dat onlusten uitbleven en dat van hun paraatheid een nuttige preventieve invloed is uitgegaan.
Van 1900 tot 1923 na het uitbreken der Chineesche troebelen, bekend onder den naam van Boxeropstand, werd in Peking (China) een marinierswacht onder het bevel van een kapitein gevestigd ter bewaking van ons gezantschap aldaar. Aan deze inmiddels versterkte legatiewacht werd gedurende den wereldoorlog 1914—1918 ook de bewaking der Duitsche en Oostenrijksche gezantschapsgebouwen en terreinen opgedragen. De kapitein der mariniers H. baron van Hemert tot Dingshof was van 1913 tot 1920 commandant van dit detachement.

Bereden mariniers van de Gezantschapswacht te Peking (1904). Uniform van 't jaar 1897.

Gedurende de mobilisatie van 1914—1918 waren de in het moederland dienende mariniers in hoofdzaak gemobiliseerd op de Waddeneilanden en bij de kustverdediging in Zeeland. In de overzeesche gebiedsdeelen waren zij meerendeels verspreid over de vloot.
Ten tijde van de communistische onlusten op Java in 1926 had Soerabaja nagenoeg geen landmachtgarnizoen. Er moesten toen met spoed militaire maatregelen worden getroffen, om de stad, de haven, het Marine-etablissement, de vitale objecten en Europeesche woonwijken tegen aanslagen te beveiligen. Het civiel bestuur riep daarom de hulp in van de marine. De landingsdivisies van een aantal schepen debarkeerden, terwijl de kern van deze gezamenlijke troepenmacht werd gevormd door het detachement van de Marinekazerne Goebeng te Soerabaja onder het bevel van den oudst-aanwezend officier der mariniers[1]), die door den commandant der marine te Soerabaia[2]) met de uitvoering der militaire maatregelen werd belast. Dank zij de beschikking over een kleine, doch krachtige kern van mariniers en de vlotte en bekwame medewerking van een uitmuntend Soerabaiaasch politiekorps, konden de gevreesde aanslagen worden verijdeld en nauwelijks twee maanden later de bijzondere maatregelen worden ingetrokken.
In 1928 had een Venezolaansche bende bandieten onder aanvoering van een zekeren Urbina een strooptocht op het eiland Curaçao ondernomen. Deze onderneming bleek goed te zijn voorbereid. De aldaar gevestigde Nederlandsche militaire politie en het bestuur werden althans volkomen over-

[1]) De toenmalige kapitein der mariniers C. J. O. Dorren.
[2]) De toenmalige kapitein ter zee Mr. J. C. Jager, later vice-admiraal, chef Marinestaf.

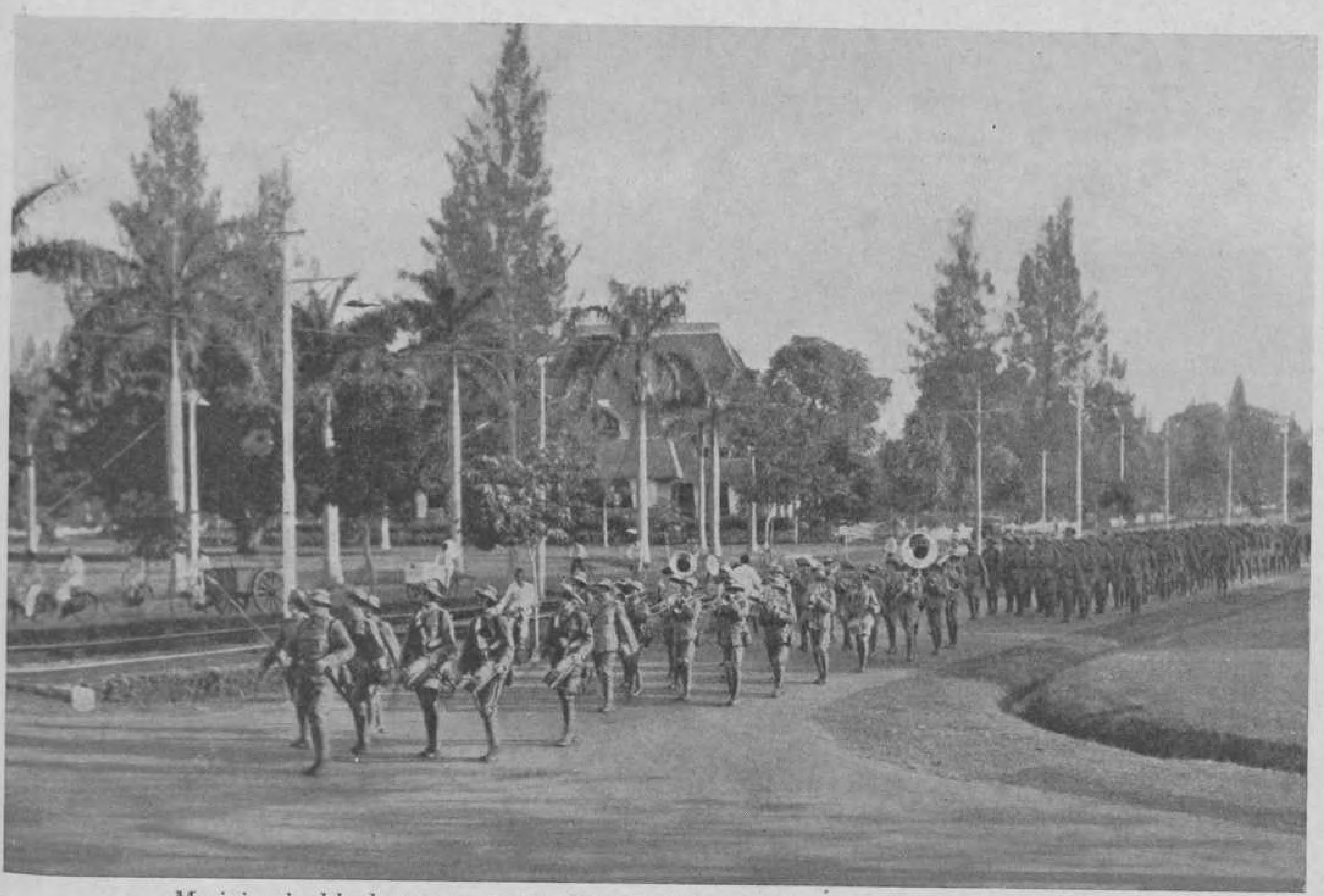

Mariniers in debarkementstenue, uitrukkende uit de marinekazerne „Goebeng" te Soerabaia.

De Marinierskazerne aan het Oostplein te Rotterdam

Aquarel door J. Verheull

De tamboers, pijpers en klaroenblazers, aan het hoofd de tamboer-maître

rompeld. De gouverneur en de kapitein-commandant van de militaire politie werden per schip weggevoerd, doch toen de bandieten met hun buit, nl. wapens en munitie uit het Curaçaosche arsenaal, de veilige zee hadden bereikt, weer vrijgelaten. Bij de verdediging van het arsenaal bood de wacht tegenstand en leed daarbij enkele verliezen.
Curaçao had in die dagen slechts een handvol militaire politie, welke als politie en als militaire bezetting dienst deed. Een scheepsmacht was niet meer in de Caraïbische Zee aanwezig. De buitenlandsche pers liet zich nogal schamper uit over deze beschaming en ons nationaal prestige had weer een geduchten knauw geleden, hetgeen tot verwijt kon strekken aan een Regeering, die blijkbaar meer aandacht besteedde aan het geredekavel over kruideniers- en broodbakkersaangelegenheden dan aan de imperiale — niet te verwarren met imperialistische — belangen van het Nederlandsche Rijksverband. Onder het personeel van de C.I.P.M., de olieraffinaderijen der Bataafsche Petroleummaatschappij op de z.g. Isla, huisden elementen van allerlei landaard, waarop blijkbaar de contrôle te kort geschoten had. De voorstellen van den commandant der militaire politie, om uitbreiding van zijn korps, schenen afgeketst te zijn op de kostenraming. Door dit alles werd het Urbina maar al te gemakkelijk gemaakt, ~~om~~ zijn aanslag goed voor te bereiden en uit te voeren.
Gelijk in de geheele korpshistorie gebruikelijk, kwam nu het sterk gedunde overblijfsel van het Korps Mariniers in het teeken der belangstelling, al zou het ditmaal slechts de taak ten deel vallen, ~~om~~ den put te dempen, nu het kalf verdronken was. Binnen 24 uur, nadat de Regeering dit had bevolen, verliet de torpedobootjager „Kortenaer", aan boord hebbende een detachement Rotterdamsche mariniers onder bevel van een luitenant, met twintigmijlsvaart den Nieuwen Waterweg op weg naar Curaçao, kort daarna gevolgd door Hr.Ms. pantserschip „Hertog Hendrik", aan boord hebbende de rest van de voor aanvulling van het garnizoen bestemde compagnie mariniers. De kapitein der mariniers, die bestemd was als commandant dezer compagnie, tevens garnizoenscommandant te Curaçao, bevond zich op dezen oorlogsbodem.
Sedert dien tijd hebben de mariniers de bezetting van Curaçao en Aruba, de belangrijkste eilanden der Nederlandsche Antillen, uitgemaakt, zeer tot tevredenheid van den gouverneur en de bevolking;

de militaire politie kon zich nu ook meer tot haar eigenlijke taak bepalen. Ook het stationsschip in de Caraïbische Zee werd weer ingesteld.

Het detachement mariniers werd uitgerust als infanterie, doch met een belangrijk verzwaarde mitrailleurbewapening.

Bij Koninklijk Besluit van 31 December 1926 werd een nieuwe „Regeling voor het Korps Mariniers" vastgesteld, welke 1 Januari 1927 in werking trad. Volgens deze regeling trad de oudste hoofdofficier op als Chef van het Korps Mariniers. Zijn instructie kwam ongeveer overeen met die van den voormaligen inspecteur. Zijn standplaats werd echter Rotterdam, waar de eenig overgebleven Afdeeling Mariniers nog de oude, bouwvallige doch om haar fraaien antieken bouwstijl bewonderde Mariniers-kazerne aan het Oostplein bewoonde.[1]) Van 1927 tot 1933 was de Chef van het Korps Mariniers tevens commandant van de Rotterdamsche Afdeeling Mariniers, bovendien van eind 1934 tot 1 Mei 1936.

Ook de zeemacht stond tijdens het bewind van den minister van defensie Lambooy in 't teeken van personeelsvermindering. In Nederlandsch Indië werd meer en meer gebruik gemaakt van inlandsch marinepersoneel en zeemilitie.

De kadervorming uit deze categorieën werd al te zeer geforceerd, voordat werving en opleiding den kinderziekten ontgroeid waren. Minder deskundige krachten, die te oppervlakkige kennis hadden van de taal en mentaliteit van de inlandsche bevolkingsgroepen, waarop de zeemacht was aangewezen, bewerkten dezen nog maagdelijken bodem. De nadeelige gevolgen zijn niet uitgebleven en men heeft later ingezien, dat over 't paard getilde zoontjes van priaya's[2]), die, aangelokt door mooie voorspiegelingen van een goed gesalarieerde toekomst enz. en na de opleiding te Makassar te werk gesteld aan boord van een oorlogsschip, aan dek, in de machinekamer of elders, daar niet op hun plaats waren en al gauw het voorbeeld der ontevreden Europeesche kankeraars in de vakbonden gingen copieeren. Ja, toen de groote explosie kwam in den vorm van de muiterij aan boord van Hr.Ms. „De Zeven Provinciën", was de bittere les geleerd en *het is te hopen, dat zij nooit vergeten wordt en men eindelijk gaat inzien, dat een doelmatige personeelsvoorziening van een ingewikkeld gestel als een moderne oorlogsmarine nu eenmaal niet vluchtig en op een koopje kan behartigd worden, zonder tot groote teleurstellingen en misrekening te leiden.*

In het begin van 1930 bedroeg de sterkte van het Korps Mariniers nog slechts 1 kolonel, 2 luitenant-kolonels, waarvan één als oudstaanwezend officier der mariniers in Nederlandsch-Indië, 7 kapiteins, 11 eerste-luitenants, 2 tweede-luitenants, 4 adjudant-onderofficieren, 21 sergeanten-majoor, 69 sergeanten, 111 korporaals, 854 mariniers, 1 majoor-tamboer, 1 sergeant hoornblazer, 3 korporaals-tamboer, 1 korporaal-pijper, 38 tamboers, 20 pijpers, 1 meester(sergeant)-kleermaker.

In 1933 werden door de Staatscommissie Idenburg voorstellen aan de Regeering ingediend, o.m. behelzende de opheffing van het Korps Mariniers. Dit voorstel kwam echter niet tot uitvoering. Integendeel, de personeelswerving werd weer opengesteld en hoewel druppelsgewijs, werden weer eenige adelborsten voor het Korps in opleiding genomen bij het Koninklijk Instituut voor de Marine. Het werd ook hoog tijd, dat aan de hegemonie, de bemoeizucht en het dilettantisme van bezuinigingsinspecteurs een einde kwam en er in de zeemacht, immers staats-marine, welker taak Nederlandsche gebiedsdeelen in vier werelddeelen bestrijkt, opbouwend werk werd verricht. Want de zuivering in het personeel beneden den rang van officier, die na de calamiteiten van 1933 bij de Indische zeemacht, grondig was doorgevoerd, had tegelijkertijd een dusdanig gat geslagen in de toch reeds onvoldoende personeelsbezetting van de vloot en van de opleidingen, dat er jaren zouden verloopen, voordat een normale bezetting van de bemanningslijsten zou worden bereikt.

Op den 16en September 1929 des namiddags te half twee vond de plechtige uitreiking plaats van het vaandel aan het Korps door Hare Majesteit Koningin Wilhelmina, vergezeld door Hoogst-

[1]) Deze kazerne had behoord tot het gebouwencomplex van de Admiraliteit van de Maze en was in het laatst der 18e eeuw verbouwd naar het ontwerp van den Italiaan Jean Giudici in renaissance-stijl. In de oorlogsdagen van Mei 1940 werd zij verwoest. Met haar gingen het Korpsarchief voor zooverre dit niet elders was ondergebracht en het in 1937 opgerichte Korpsmuseum met een waardevolle verzameling van wapens, schilderijen, uniformen, enz. verloren.

[2]) Adellijke inlanders.

derzelver Gemaal Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Hendrik der Nederlanden en Hunne Dochter, Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Juliana.
Eindelijk werd een langgekoesterde wensch verwezenlijkt!
Reeds den 14en October 1886 had de gepensionneerde vice-admiraal Jhr J. F. de Casembroot in het Algemeen Handelsblad het schenken van een vaandel aan het Korps Mariniers vurig bepleit. Ook de officieren der mariniers P. A. Leupe en F. A. van Braam Houckgeest hadden in hun in 1867 verschenen boekwerk, dat hier meermalen is aangehaald, een warm pleidooi gehouden voor een vaandel.
En den 6en October 1896 zeide de kapitein ter zee W. J. de Bruyne in de Marine-Vereeniging te Den Helder: „Indien de mariniers een vaandel mochten bezitten, zou dat voorzeker geen voldoende ruimte bieden, om de heldenfeiten te vermelden, die dit Korps verricht heeft."
Gedenkwaardig is wel de rede welke Hare Majesteit bij de vaandeluitreiking op 't Haagsche Malieveld uitsprak. Zij luidde als volgt:

> „Officieren, Onderofficieren en Mariniers!
>
> Het is Mij een voorrecht u heden het Vaandel uit te reiken, dat gij voortaan in uwe gelederen zult medevoeren.
> Als oudste corps onzer weermacht, wekt gij als het ware vanzelf de herinnering op aan ons groote verleden, waarin Neerlands groote Admiraal uwe oprichting voorstond en tot stand bracht.
> Van die stonde af aan hebt gij steeds klaar gestaan tot onmiddellijk handelen, waar het van U gevraagd werd, gelijk dit een wakker Korps betaamt, onverschillig waar en wanneer, te land of zijde aan zijde met uwe kameraden op de vloot.
> Waar de Koninklijke Nederlandsche Marine geroepen wordt de belangen des Rijks op alle wereldzeeën te dienen, rust ook op U de plicht ten allen tijde de eer van onze Nederlandsche driekleur hoog te houden.
> Met dankbaarheid gedenk Ik uwe onverflauwde en steeds betoonde plichtsbetrachting en uw krijgsmansdeugden, waar het Vaderland in den loop der tijden meermalen een beroep heeft moeten doen op uwe offervaardigheid.
> Enkele wapenfeiten van de vele, waarbij gij u hebt onderscheiden, staan vermeld op uw Vaandel en leggen hiervan getuigenis af.
> Mocht onverhoopt, ondanks het ernstig streven naar een duurzamen vrede, dat de volkeren bezielt, te eeniger tijd onder omstandigheden, welke thans niet te voorzien zijn, andermaal een beroep moeten worden gedaan op die offervaardigheid, dan houd Ik Mij er van overtuigd, dat gij uwe traditie en verleden getrouw, U zult gedragen overeenkomstig de schoone wapenspreuk, die op uw Vaandel staat:
>
> „Je Maintiendrai"
>
> In dit vertrouwen overhandig Ik U thans het zinnebeeld van Vaderland en Koningin. Leve het Vaderland!"

Op het einde van 1934 en in het begin van 1935 heeft een detachement mariniers, sterk twee compagnieën (260 man), waarbij werd gevoegd een sectie van den Motordienst der Koninklijke Landmacht, het geheel onder bevel van den kapitein der mariniers M. R. de Bruyne[1]), deel uitgemaakt van de internationale troepenmacht onder het opperbevel van den Engelschen generaal-majoor Brind, bestaande uit Engelsche, Nederlandsche, Italiaansche en Zweedsche troepen, welke tot taak had, ongeregeldheden te voorkomen gedurende de in het Saargebied plaats hebbende volksstemming. Het Nederlandsche contingent mocht de voldoening oogsten van eenstemmigen lof over zijn houding en optreden gedurende dit plebisciet, zoowel in de officieele rapporten[2]) als in de buitenlandsche pers.

[1]) Thans generaal-majoor.
[2]) De „Haut-Commissaire" in het Saargebied rapporteerde in een geheim schrijven aan den Franschen minister-president (welken brief ik gelezen heb), over de Nederlandsche mariniers, dat zij een troep vormden „d'une correction parfaite et disciplinée".

Mariniers in marschtenue 1935. Geïnspecteerd door den korpschef

Het was voor het Korps Mariniers een bijzondere eer, toen Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard benoemd werd tot kapitein der mariniers à la suite. Door deze Koninklijke geste en de bijzondere belangstelling welke het Korps meermalen van de zijde van Zijne Koninklijke Hoogheid mocht ondervinden, werd in den boezem van het Korps van hoog tot laag gevoeld, dat het Korps Mariniers als onderdeel van de Koninklijke Marine in de gevoelens van ons regeerend Vorstenhuis een bijzondere plaats is blijven innemen.
Van 1934 tot 1940 werden maatregelen genomen, om de bewapening en uitrusting van het Korps op het gewenschte peil te brengen. De mariniers van alle rangen en standen werden nu van Rijkswege voorzien van een dolk met scheede, een stalen helm, naar legermodel, doch met een onklaar anker met kroon als frontembleem, een rugzak met driedeeligen aluminium eetketel van ongeveer het Indische legermodel, twee debarkementsjassen en twee debarkementsbroeken van groene dril volgens het Indische legermodel en een paar beenwindsels. Ook de algemeene verstrekking van een gasmasker met foudraal was in voorbereiding. De officieren ontvingen eveneens van Rijkswege een velduitrusting, welke onder hun korpswapennummer op de wapenrol van het Korps Mariniers werd verantwoord.
Evenals de adjudant-onderofficieren, sergeanten-majoor, tamboers en pijpers werden de officieren bewapend met het automatisch pistool, stelsel Parabellum, en met een klewang. De overige uitrustingstukken (rugzak, veldflesch, stalen helm, enz.) werden nu ook aan hen verstrekt. Zelf moesten zij zich op eigen kosten een veldkijker, een zakkompas volgens legermodel en een schouderriemenstel met koppel volgens legermodel aanschaffen.

Toen ook de marinelandingsdivisies bewapend werden met lichte mitrailleurs en ook de eihandgranaten, zoowel voor aanval als voor verdediging aan de bewapening werden toegevoegd, werden de mariniers speciaal in de behandeling van die wapens geoefend.

Werd in den beginne hiervoor opgeleid een speciale kern van onderofficieren en manschappen, gaandeweg breidde deze zich uit, totdat de kennis van en de geoefendheid in de behandeling van deze infanteriewapens gemeengoed bij het Korps werden.

De kaderopleiding werd aangepast aan de eischen, welke het hedendaagsche infanterie-gevecht aan de onderofficieren stelt, terwijl de opleiding der tamboers en pijpers werd uitgebreid met de behandeling van eenvoudige sein- en communicatiemiddelen te velde, ten einde hen nevens hun dienst als hoornblazer ook voor de overbrenging van berichten en voor den verbindingsdienst te kunnen gebruiken.

Ook de pionieropleiding werd meer dan voorheen in het leerplan betrokken, ten einde de mariniers te bekwamen, om in voorkomende gevallen zich ook zonder hulp van technische troepen te kunnen behelpen bij de inrichting van een bivak en bij het aanleggen van vluchtige versterkingen en hindernissen. Ten slotte werd ook de noodige zorg besteed aan den gasdienst.

Toen den 10en Mei 1940 ook ons vaderland in den wereldoorlog werd betrokken, stonden verschillende verbeteringen in organisatie en bewapening nog op het punt, ~~om~~ te worden uitgevoerd.

De sterkte, noch de bewapening van het over 't moederland, de vloot in Oost en West, Curaçao en Aruba verspreide Korps kon veel gewicht in de schaal leggen tegenover de formidabele overmacht, waarvoor de verspreide onderdeelen kwamen te staan. Toch is zijn aandeel aan den jongsten Wereldoorlog van beteekenis geweest. Immers er zijn voldoende authentieke gegevens en verklaringen van ooggetuigen vastgelegd, welke getuigenis ervan afleggen, dat het optreden der mariniers, waar ter wereld ook, het typische kenmerk heeft gedragen van hun traditioneelen korpsgeest. Deze heeft zich het meest opvallend gemanifesteerd te Rotterdam, waar de opleidingen van kader en recruten waren gevestigd, waar vóór den oorlog hun opperste chef, de kolonel, zijn zetel had. Kortom, waar 't hart van het oude Korps klopte. De strijd om de Maasbrug in de Meidagen van 1940, door een handvol licht bewapende mariniers onder de moeilijkst denkbare omstandigheden gevoerd, mag zonder overdrijving worden aangemerkt als een der schoonste bladzijden van hun korpsgeschiedenis. Niet hun aantal bepaalt het oordeel van den geschiedschrijver, maar de geest, het élan, de offervaardigheid tot den hoogsten inzet, waarmede zij vochten en volhielden, totdat de vlammenzee joeg over de stad, die de mariniers zoo dierbaar is, en het bevel tot staking der vijandelijkheden hen tot gehoorzaamheid dwong.

Ook de verrichtingen van de mariniers op Oost-Java van 1 tot en met 9 Maart 1942 zijn om dezelfde reden, welke ik hierboven noemde, van beteekenis voor de korpsgeschiedenis, evenals die van het detachement mariniers, dat, ingedeeld als kern van de 2e gevechtsgroep der Koninklijke Nederlandsche Brigade „Prinses Irene", deelgenomen heeft aan de campagne in Noord-Frankrijk, België en Nederland van 6 Augustus 1944 tot 1 April 1945.

Dat ik mij in het slotdeel IV van mijn korpshistorie heb bepaald tot de uitvoerige beschrijving van deze drie wapenfeiten, beteekent geenszins, dat de daden der mariniers, die zijde aan zijde met hun kameraden op de vloot hebben gestreden tegen een overmachtigen vijand, aan de vergetelheid worden prijsgegeven. Niet minder dan tijdens de gulden jaren der Republiek is het devies „Per mare et per terram" op hen van toepassing gebleven. Want op het eskader onder bevel van schout-bij-nacht Karel Doorman, dat den 27en Februari 1942 de overmachtige Japansche vloot in de Javazee aanviel, bevonden zich ook detachementen mariniers onder hun commandanten kapitein Wilhelmy Damsté en luitenant Von Freytag Drabbe. Met Hr.Ms. „De Ruyter", het vlaggeschip, en Hr.Ms. „Java" zijn zij ondergegaan in de diepte der zee. Ook zij deelen met hun kameraden van de vloot in den onsterfelijken roem van dezen zeeslag in de geschiedenis der Nederlandsche zeemacht.

Hier moet ik mijn beknopt historisch overzicht afbreken. Latere geschiedschrijvers zullen de daden beschrijven van het vernieuwde naoorlogsche korps, dat in getalsterkte een veelvoud is van het oude, dat, dank zij de ervaring, opgedaan gedurende den laatsten oorlog, een organisatie, bewapening en uitrusting heeft verkregen, welke meer in overeenstemming zijn met de belangrijke taak, welke de mariniers in een moderne zeemacht hebben te vervullen. Doch al had het oude Korps in organisa-

torisch opzicht het getij niet mee, het heeft zijn diep in 't verleden gewortelde traditie gehandhaafd, de korpsgeest is gezond en krachtig gebleven, de feiten hebben het bewezen. In den strijd op de wereldzeeën heeft het „cleene hoopske", dat in 1940 nog van de eens in een ver verleden zoo machtige vloot was overgebleven, de beste zijde van het karakter van ons zeevarend volk gemanifesteerd. Met de Nederlandsche zeemacht is het Korps Mariniers historisch gegroeid, de zeesoldaat vormt aan boord het onmisbare element. Hij voelt zich daar thuis, is vertrouwd met de zee, de wederzijdsche uitwisseling tusschen den marinier en den matroos bevordert de tucht en de paraatheid en daarmede de efficiency van het bedrijf van het oorlogsschip. In den tijd van den oprichter van het Korps, den grooten vlootvoogd, was dit zoo, het is thans in wezen niet anders. Van den zeeman heeft de marinier den zin voor avontuur, de neiging tot rondzwerven om den aardbol overgenomen. Hij is daarom niet honkvast, verduft niet in garnizoenssleur, staat ten allen tijde klaar om binnen enkele uren zich los van den wal te maken en overal heen te gaan, waar ter wereld ook, waar zijn diensten worden vereischt. Deze afwisseling en de wisselwerking met het leven en werken aan boord heeft haar stempel gedrukt op de mentaliteit van den marinier, heeft hem gevormd tot het karakteristieke type, dat in bewogen tijden zooveel frischheid van krijgsmansgeest aan den dag heeft gelegd.

Dit is de geestelijke erfenis, die het vernieuwde groote Korps van het oude, kleine Korps heeft overgenomen. Moge het die als een kostbaar bezit in eere houden en er leering uit trekken tot heil van Koningin en Vaderland!

BIJLAGEN

Bijlage 1

RESOLUTIE DER STATEN VAN HOLLAND EN WESTFRIESLAND
dd. 10 December 1665

Wordt besloten, ingevolge uitgebragt advies, waarop tevens gehoord zijn de consideratiën van den Lieutenant-Admirael de Ruyter:

I

Dat alle mariniers, op deze provincie gerepartieërd van de Compagniën, waarbij zij respectivelijk zijn gerangeerd, zullen worden gedetacheerd of gelicenciëerd en dat in plaets daervan zal worden opgerigt een regiment scheepssoldaten, tot zoodanig getal van Compagniën, waervan ieder bestaen zal uit 120 koppen, dat dezelve in soldij 't beloop van de gagie der voorschreven mariniers zullen komen te egaleren. Evenzoo dat de Capiteins, welker Compagniën maer voor weinig tijds met de voorschreven mariniers zijn versterkt geweest, voor zooveel die bevonden zullen worden, in 't doen van de voorschreven versterking eenige notabele onkosten te hebben gesupporteerd, daervan in redelijkheid gededommageerd zullen worden; welk aengaende de Heeren gecommitteerde Raden mits deze geauthoriseerd worden, zoodanig te disponeren, als dezelve naer exigentie van zaken in billijkheid zullen bevinden te behooren.

II

Dat om dit regiment ordentlijk en naer de intentie van de regering op de been te brengen, de Hoofdofficieren en de gemeene Capiteins geauthoriseerd en gelast zullen worden, zooals zij geauthoriseerd en gelast worden bij deze, hunne Compagniën zamen te stellen uit bekwame zeelieden, die reeds in kwaliteit van matroos of soldaet eenige togten in zee gedaen hebben; nemende dezelve uit de voorgaende mariniers, zooveel die bevonden zullen worden van de voornoemde qualiteit voorzien te wezen, en voorts hunne wervingen zooveel doenlijk aenleggende buiten 's lands op uitheemsche zeekusten, terwijl zij voor ieder man, op die wijze aengeworven, tot aenritsgeld zullen genieten vier ryckdaelders of tien caroliguldens.

III

Dat tot meerder gerustheid en om verzekerd te wezen dat geen ander dan goed en bekwaem volk in 't voorschreven emplooi gebragt zal worden, de gecommandeerde soldaten gestuurd zullen moeten worden aen de Collegiën ter Admiraliteit, onder welke zij gebruikt staen te worden, tot zulken effecte, dat bij zooverre onbekwame mannen daeronder gevonden werden, die ten koste van den Capitein wederom teruggezonden, en zoo die binnen den tijd van 14 dagen geene andere bekwame personen in hunne plaets stuurt, alsdan ten laste van den Capitein, anderen bij het Collegie ter Admiraliteit aengenomen zullen worden.

IV

Dat ook om de lieden des te williger tot den dienst te maken, hunne gagie zal worden gesteld, gelijk dezelve bij provisie en tot nader ordre gesteld wordt bij deze, op tien guldens over iedere korte maend en dat zij over den tijd, dat zij in effectief emplooi ter zee zijn, nog daerenboven zullen genieten een stuiver daegs.

V

Dat alle voorschrevenen, zoo Hoofdofficieren en Capiteins, als mindere Officieren en gemeene soldaten particulierlijk en specialijk geaffecteerd zullen wezen tot den dienst ter zee, blijvende de soldaten ook gehouden, allerhande scheepswerk beneden en naer vermogen te doen en niet te min ook gehouden togten en wachten te doen als naer behooren.

VI

Dat dezelve, buiten actueel emplooi ter zee, ordinair zullen worden gelegd en gehouden in garnizoen op de zeehavens en de steden en plaetsen, daaraen of omtrent gelegen, blijvende ook aldaer en elders, waer zij gebragt zullen worden, gehouden, togten en wachten te doen als naer behooren.

VII

En ten einde de gerequireerde dienst ter zee van 't voorschreven regiment te beter moge getrokken worden, dat over zulks ook tot Officieren over hetzelve en over de particuliere Compagniën caeterus paribus zullen worden gekozen, diegenen, die voorheen al eenige togten op zee gedaen hebben en daertoe gewillig en bekwaem zijn.

VIII

Dat een competent getal van zoodanige soldaten, tot 40, 50 of daeromtrent, op een ordinaris schip van oorlog gelegt wordende, dezelve door een Vendrich of Lieutenant gecommandeerd zullen worden, en zoo wanneer een meerder getal gelegt wordt op een Admirael, Vice-Admirael of Schout-bij-nacht van een eskader, dat in zulk cas het commandement daerover aen eenen Capitein zal worden toevertrouwd.

IX

Dat om alle misverstanden in 't punt van rang, respect, en exercitie van jurisdictie te vermijden, voor een generale regel zal worden vastgestelt, gelijk vastgestelt wordt bij deze, dat een Admirael, Vice-Admirael, Schout-bij-nacht en ook een gemeen Scheepscapitein in het schip hem toevertrouwd, zal moeten worden geconsidereerd en hem gedefereerd gelijk respect, als aen een Gouverneur of Commandeur in eene stad of forteresse, mits dat hij wederom van zijne zijde aen eenen Capitein, Lieutenant of Vendrich, commanderende eenig aantal der voorschreven scheepssoldaten, op zijn onderhebbend schip late wedervaren gelijke eere en respect, als een Capitein of ander Officier, eene Compagnie commanderende, in een garnizoen toekomt, en 't wedervaren gebruikelijk is.

X

Dat de Colonel, Lieutenant-Colonel en Major van 't voorschreven regiment, zoowel als de Capiteins, Lieutenants en Vendrichs van de voorschreven Compagniën in alle notabele expeditiën mede op zee gecommandeerd zullen worden, en aldaer volgens hunne qualiteit en carakter behoorlijk respect en commoditeit genieten, ook het gerequireerde commandement over de Officieren en soldaten van 't voorschreven regiment en de gantsche vloot naer krijgsgebruik behouden zullen.

XI

En in specie, wat aengaet 't punt van jurisdictie en de krijgsdiscipline, dat eenig Officier, onder 't voorschreven regiment gepecceerd hebbende, of ook wel een gemeen soldaet, begaen hebbende eenig zwaer delict, daerover hij met verlies van 't leven of van eenig lid, of ook wel met kielhalingen zoude mogen gestraft worden, in zulken cas daerover geoordeeld en gesententiëerd zal worden bij den grooten Militairen Krijgsraed, die gecomposeerd zal wezen uit den Admirael van de vloot, als Generael van 't gansche leger te water, de presente Hoofdofficieren van 't voornoemde regiment en voorts uit een zoodanig aental van Capiteins, onder 't voorschreven regiment behoorende, als de gemelde Admirael daertoe zal gelieven te beroepen, waertoe de Lieutenant van de Colonels-compagnie naer ouder gewoonte mede admissible zal wezen.

XII

Maer als over eenig gemeen soldaet in 't regard van kleine delicten regt gesproken zal moeten worden, dat alsdan 't zelve zal geschieden door den krijgsraed van 't schip, gecomposeerd uit de ordinaire scheepsofficieren, met en nevens den Capitein, Lieutenant of Vendrich, mitsgaders de Sergeanten, over de voornoemde Scheepssoldaten op 't schip commanderende.

XIII

En Nademael het gebruik van musketten met lonten op zee niet geheel bekwaem is, dat derhalve de soldaten van 't voorzegde regiment zullen worden gewapend met geweer, van snaphaensloten voorzien, dewijl hetzelve ook bekwaem geoordeeld wordt, om daermede eene expeditie te lande te doen.

Bijlage 2

LIJST VAN SOLDIJE VOOR HET REGIMENT ZEESOLDATEN, GETROKKEN UIT DE ORDRE EN REGLEMENT VOOR HET REGIMENT DE MARINE VAN 29 JANUARI 1667

Lijst van de traktementen der Hoofdofficieren ter loopende maand:

Collonel	f 300.--
Lieutenant-Collonel	100.--
Major	80.--
Quartiermeester	25.--
Provoost	20.--
Chirurgijn	nihil
Som	f 525.--

Collonelscompagnie van 170 Hoofden:		Comp.e van 120 H		Comp. van 100 H	
2den Capiteyn (Met hunne jongens)	f 114- 8-"	2	f 114- 8-"	2	f 114- 8-"
2den Lieutenant (Met hunne jongens)	38- 7-4	2	38- 7-4	2	38- 7-4
2den Vendrich (Met hunne jongens)	34-15-2	2	34-15-2	2	34-15-2
3 Sergeanten	60- "-"	2	40- "-"	2	40- "-"
3 Corporaels	39- "-"	3	39- "-"	3	39- "-"
1 Corporael van de Adelborsten (tevens dienst doende als Capiteyn des Armes)	13- "-"	1	13- "-"	1	13- "-"
3 Landpassaeten	35- 2-"	3	35- 2-"	3	35- 2-"
3 Tambours	30- "-"	2	20- "-"	2	20- "-"
6 Adelborsten	66- "-"	6	66- "-"	6	66- "-"
1 Chirurgijn	10- "-"	1	10- "-"	1	10- "-"
1 Provoost	10- "-"	1	10- "-"	1	10- "-"
1 Schrijver	8-14-"	1	8-14-"	1	8-14-"
28		26		26	
142 gemeene Soldaten à f 10.- per hoofd	f 1420- "-"	94 Soldaten à f 10.-	f 940- "-"	74 Soldaten à f 10.-	f 740- "-"
170 Hoofden ad	f 1879- 6-6	120 ad	f1369- 6-6	100 ad	f1169- 6-6

Lijst van eene Compagnie Mariniers van 89 Hoofden ten 42 dagen:

1 Capiteyn	f 150- "-"
1 Lieutenant	45- "-"
1 Vendrich	40- "-"
2 Sergeanten	55- 5-"
3 Corporaels	53-17-"
1 id. van de Adelborsten	17-19-"
3 Landpassaeten	48- 9-"
2 Tambours	27-12-"
14	f 438- 2-"
14	f 438- 2-"
6 Adelborsten	91- 2-"
1 Chirurgijn	13-16-"
1 Provoost	13-16-"
1 Schrijver	12- "-"
23	
63 Mariniers	869-18-6
3 Jongens	24- "-"
89 Hoofden ad	f1462-14-6

Bijlage 3

Holland
1666
No. 99.

Noch twintich Compagnien tot Scheeps-soldaten te affecteren.

RESOLUTIEN VAN DE HEEREN STATEN VAN HOLLANDT EN WEST-VRIESLANDT, GENOMEN IN HAER ED. GROOT MOG. VERGADERINGE SATURDACH DEN 7 AUGUSTI 1666

De resolutien van gisteren zijn geresumeert. —

Is, nae voorgaende deliberatie, goedt gevonden ende verstaen, dat boven ende behalven het Regement Scheeps-Soldaten, ingevolge van haer Ed.Groot Mog. resolutie van den thienden December lestleden, den achtienden daer aen volgende geformeert, noch tot ghelijcken dienst sullen werden geaffecteert, twintich Compagnien Voetknechten, staende op de repartitie deser Provintie, En werden daer toe van nu af aen midts desen geaffecteert ende vastgestelt de twintich Compagnien, die voortaen successivelijck aen den anderen sullen komen te vaceren, ende in cas tegens het aenstaende voorjaer geene of wel soo veel Compagnien als boven niet en mochten komen vacant te werden, ende dat echter soodanich getal van Compagnien in emploij ter zee souden moeten werden gebracht, sullen als dan daer toe werden ghebruyckt twintich van de jonchste Compagnien der Hollandtsche Regementen, ofte soo veel van de selve, als aen 't volle getal van twintich Compagnien als vooren souden moghen komen te manqueren. Des werden de Heeren Gecommitteerde Raden mids desen verzocht ende gelast, hare gedachten te laten gaen, midtsgaders haer Ed.Groot Mo. van advise te dienen, of de voorsz. twintich Compagnien niet mede onder het voorsz. Regement Scheeps-Soldaten sullen dienen te werden gerengeert, en de Hooft-Officieren van 't selve, soo wel te Lande als te Water te pareren, midtsgaders oock op wat voet, ordre ende maniere, de gelijckheydt onder andere Regementen best soude konnen werden onderhouden, bij aldien in 't voorsz. cas uyt het eene Regement meer Capiteynen quaemen te versterven, als uyt het ander.

Bijlage 4

R.A. bl. 57. No. 105

RESOLUTIEN VAN DE HEEREN STATEN VAN HOLLANDT ENDE WEST-VRIESLANDT

Lieutenant Admirael de Ruyter
een Compagnie Scheeps-Soldaten
of Mariniers.
Item, 1000 guldens 's maends
extra ordinaris in expeditie. —

Is ter Vergaderinge gelesen sekere Requeste bij ofte vanwegen de Heer Michiel de Ruyter, Lieutenant-Admirael van Hollandt en West-Vrieslandt aen haer Edele Groot Mog. gepresenteert, versoeckende, om redenen breeder in de voorsz. Requeste gementioneert, dat haer Edele Groot Mog. souden gelieven te verhoogen sijn Tractement, ofte andersints hem te beneficeren met eene Compagnie Scheeps-Soldaten; Waer op gedelibereert sijnde, hebben haer Edele Groot Mog. bij dispensatie van voorgaende Resolutien, ende namentlijck van die van den tweeden Augusti des Jaers sestien hondert vier en sestigh, mede brengende, dat alle Ampten, Officien ende Beneficien, staende Vergaderinge vacant vallende, eerst op den derden dagh van de volgende ordinaris Vergaderinghe sullen mogen werden vergeven, mitsgaders van die van den achtienden December 1665, houdende, dat geene Compagnien Scheepssoldaten vergeven sullen mogen werden aen Hooft-Officieren, Commandeurs, ofte gemeene Capiteynen ter zee, op den welgemelden Heere Lieutenant-Admirael de Ruyter geconfereert, gelijck op deselve geconfereert werdt bij dezen, de Compagnie Scheepssoldaten, door doode van Hendrick Anthony van Nispen vacant gevallen; ten welcken eynde voor hem (midts doende alvoorens den gewoonlijcken Eedt van zuyveringe op het Formulier, begrepen in haer Edele Groot Mog. Resolutie, van dato den vier en twintighsten Februarii des Jaers 1656) behoorlijcke Commissie daer toe dienende, gedepecheert sal werden, ende is voorts goed gevonden en verstaen, dat van weghen haer Edele Groot Mog., ter Generaliteyt de saecke daer heenen sal werden gedirigeert, ten eynde den gemelten Heere Lieutenant-Admirael de Ruyter, geduyrende de aenstaende expeditie ter zee voor extra ordinaris moge werden toe gevoegt een somme van duysent Caroli guldens ter loopende maendt.

R.A. bl. 74. No. 105

Of de Hooftofficieren van de Regimenten Scheeps Soldaten in employ.

RESOLUTIEN VAN DE HEEREN STATEN VAN HOLLANDT ENDE WEST-VRIESLANDT GENOMEN IN HAER EDELE GROOT MOG. VERGADERINGHE. Den 18 Febr. 1672

In deliberatie geleydt zijnde, of bij de jegenwoordige conjuncture van tijden ende saecken, de Hooft-Officieren van de Regimenten Scheeps-Soldaten niet wederom voor de aenstaende expeditie ter zee in employ gebracht, ende sulcks yder met een goedt ende bequam Schip van Oorloge voorsien souden behooren te werden; is nae voorgaende deliberatie goedt gevonden ende verstaen, dat van wegen haer Ed.Groot Mog. ter Generaliteyt sal werden bevordert, ten eynde de Raeden ter Admiraliteyt tot Amstelredam ende in 't Noorder-Quartier, bij haer Hoog.Mog., aengeschreven mogen werden, gelijck haer mede uyt den name ende van wegen haer Edele Groot Mog. ten besten sal werden gerecommandeert, ten eynde deselve den Lt. Collonel en Sergeant Major van 't eerste Regiment Scheeps-Soldaten, als nu mede gelijck in den voorgaenden Engelsen Oorlog, yder met een bequam Schip van Oorloge voor de aenstaende expeditie willen accomoderen, te weten, die van de Admiraliteyt tot Amstelredam den Lt.Collonel Palm, en die in 't Noorder-Quartier den Sergeant Major Johan Belgicus van Hoorn; en belangende de Hooft-Officieren van 't tweede Regiment Scheeps-Soldaten, aengesien George van Weede, Heere van Walenburg Collonel van 't selve Regiment, en Commandeur van de Stadt Grave bij de jegenwoordige dangereuse conjuncture van tijden en saken uyt 't selve sijn Commandement niet wel kan of magh absenteren, dat derhalven de saecke van wegen haer Ed.Groot Mog. ter Generaliteyt daer henen gedirigeert sal werden, ten eynde deselve van den Maritimen dienst gedurende d'aenstaende expeditie ter zee moge werden ge-excuseert; en wert den Lt.Collonel en Sergeant-Major van 't selve Regiment mits desen gerecommandeert, haer gedurende d'aenstaende expeditie op 't Schip van den Heer Lt. Admirael de Ruyter, of van eenigh ander Hooft-Officier van 's Lants Vloote te begeven en onthouden, om sich tot den Maritimen dienst en tot het commanderen van een Schip van Oorloge in qualiteyt als vooren meer ende meer bequaem te maeken.

Bijlage 6

LIJST, GETROKKEN UIT DE RESOLUTIEN DER STATEN VAN HOLLAND EN WEST-FRIESLAND DD. 27 SEPTEMBER 1672, HOUDENDE OPGAVE DER VERSCHILLENDE KOMPAGNIËN HOLLANDSCHE EN ZEEUWSCHE MARINIERS VOOR DE LANDSVERDEDIGING GEBEZIGD, ZOOMEDE DE PLAATS, WAAR ZIJ ZICH IN HET LAATST VAN HET JAAR 1672 BEVONDEN

Staande ter repartitie van Holland en behoorende tot het Regiment de Marine van wijlen den Heer van Ghent, de volgende Kompagniën:

Namen der Kapiteins: [1]	Geplaatst te:
1. François Palm, luitenant-kolonel	Goejanverwellensluis
2. Graaf Jan van Hoorn, sergeant-majoor	(Goejanverwellensluis)
3. Michiel Adriaansz. de Ruyter (van deze compagnie een vaandrig met 39 soldaten te Bergen)	(Goejanverwellensluis)
4. *Hugo van Assendelft*	Abcoude
5. Hendrick van Padtburgh	Loevestein
6. Ernst Knoppert	Gorinchem
7. François Brouwers	Kwartier van Z.H. Prins Willem III
8. Johan Sixti	Goejanverwellensluis
9. *Gerrit Carbet*	Workum
10. Cornelis Pompe	Geertruidenberg
11. *Simon van Panhuys*	
12. Johan de Witt	Gorinchem
13. Laurens du Pois, geseid Chaljou [1]	Nieuwpoort
14. Gerlach van Isselmuyden	Weesp
15. Willem Zoete de Lake van Villers	Goejanverwellensluis
16. Jan van der Does	Heusden
17. Caspar Lodder	Gorinchem
18. Dirck van Bronsvelt	Goejanverwellensluis
19. Daniel van Theuven	Workum
20. Daniel van Lanckvelt	Heusden

Behoorende tot het Regiment van Weede:

21. George Johan van Weede van Walenburgh, kolonel	Workum
22. George de Hertoge, Heer van Valckenburgh, luitenant-kolonel	Kwartier van Z.H.
23. Albert van Ruytenburgh van Vlaardingen, sergeant-majoor	Weesp
24. Johan Jacob de Lancourt	Goejanverwellensluis
25. Pieter van Arckel	Nieuwpoort
26. *Pieter de Glarges*	
27. Coenraet Drost	Heusden
28. *Cornelis Witze*	(Heusden)
29. Jean de Neel	Geertruidenberg
30. *Allart van Harderwijck*	Heusden en ten deele in het Kwartier van Z.H.
31. IJsbrandt Boterkooper	Kwartier van Z.H.
32. *Dirck Haringhcarspel*	Weesp
33. Johan Blanckvoort	Kwartier van Z.H.
34. Daniel Oem (nu Frieshem)	Weesp
35. Georgius Boxtel	(Weesp)
36. Jacob Visser	Kwartier van Z.H.
37. Boudewijn Dompselaer	Hinderdam
38. *Johan Rammelman*	Goejanverwellensluis

Volgt de militie ten laste van de provincie Holland in 't particulier en daarvan:

Mariniers:

39. *Jan Teding Berckhout*	Muiden
40. Carel Sybrandt Kievit	Heusden

[1]) De gecursiveerden hebben ook deelgenomen aan den zeeslag bij Kijkduin. Zie ook G. Brandt: Het leven en bedrijf van De Ruyter, blz. 849.

41. Gerardus van Ecke	Heusden
42. *Otto van Nievelt*	Heusden
43. Nanning van Louvesteyn	Muiden
44. Jacob van Ommeren	Hellevoetsluis
45. Pieter La Fèbre	Gorinchem
46. Willem Beveridge	Breda
47. *Jan Baptist Bernard Sieur de Reze*	Goeree
48. Jan Fluid van Gilse (eene Zeeuwsche kompagnie in betaling bij Holland)	Sas van Gent
49. Jodocus Dominicus Benoist	Buiten Amsterdam
50. Nicolaes de Molembaix	Geertruidenberg
51. Otto Lodewijk van der Groven	Workum
52. Johan van Dongen	Geertruidenberg
53. *Wernard Matthijsz. van Copenhage*	Breda
54. Hendrik van der Graef	Workum
55. *Johan Morres*	Loevestein
56. Julius Caesar Bovetius	Breda
57. *Frederick Lije van Wijenhorst*	Breda
58. *Severin van Oldenhof*	Loevestein
59. Carel Gisberti	Heusden

Staande ter repartitie van Zeeland:

Mariniers:

1. Adriaen Coenraets
2. Pieter Isaec Keuvel

Zonder aanduiding der plaats waar zij zich bevinden

Opmerking:

Op de lijst behoorende bij de Resolutie der Staten-Generaal van den 28en September 1672 worden deze compagnieën genoemd „nieuwe mariniers"; in die Resolutie wordt gesproken van vier compagnieën, maar slechts drie daarvan worden genoemd, zijnde die van de kapiteins Coenraets en Keuvel, zoomede die van den kapitein Van Gilse (zie bij Holland).

De zeven volgende compagnieën komen op de lijst der Staten-Generaal voor als „oude mariniers", maar bij Holland als:

Compagnieën de Marine:

3. Cornelis Evertsz.	Vlissingen
4. Dominicus de Viry	Vlissingen
5. Jacob de Haze	Vlissingen
6. Adriaen Banckert	Vlissingen
7. Anthony Colve	Vlissingen
8. Justus Zuytlandt	Vlissingen
9. Johan Harris	Vlissingen

Bijlage 7

R.A. gedrukt boek
No. 661, blz. 415

RESOLUTIEN VAN DE HOOGH MOGENDE HEEREN STATEN-GENERAEL DER VEREENIGHDE NEDERLANDTSCHE PROVINCIEN genomen in den Jare 1699 den 30 Junii

Praeside, de Heer Mulert Martis.
Praesentibus, de Heeren van Essen, Ham, van de Lier, Raed-Pensionaris Heynsius, Becker, Bergesteyn, Domburgh, Sminia, Schurman, Lemker, van Heeck, Drews.

De Resolutien gisteren genomen, ...
Ontvangen een Missive van Sijne Majesteyt den Koningh van Groot Brittannien, geschreven tot Dieren den acht en twintighsten deser, houdende, dat hooghst-gedachte sijne Majesteyt wel hadde ontfangen haer Hoogh Mogende Missive van den twee en twintighsten daer te vooren, en daer nevens derselver Resolutie van den selven dato, daer bij haer Hoog Mogende meerhooghst gedachte sijne Majesteyt hadden gelieven te communiceren, hoe dat tot uytvindinge van het geene was te kort schietende aen de penningen, nodigh tot betalinge der soldijen van de respective Guardes, onlanghs wederom in dienst van den Staet gekomen, naer het geene geprofiteert soude werden door de laetste cassatie ende reductie, de daer toe vereyst, gebracht en Jaerlijcks gerepartieert, in de Provincien van Hollandt ende West-Vrieslandt, en van Zeelandt, ende dat haer Hoogh Mogende Sijne Majesteyt te gelijck hadden versocht, om daer tegens aen de gemelde Collegien ter Admiraliteyt te gemoet te komen, te designeren en te noemen drie Regimenten, om tot den maritimen dienst geaffecteert te wesen; dat derhalven meer-hooghstgedachte Sijne Koninghlijke Majesteyt hadde goed gevonden daer toe te nomineren de Regimenten van den Brigadier Sparre, ende van de Collonellen St. Amand en Swansbel, aen de welcke Sijne Majesteyt de verdere nodige ordres ten dien eynde soude laten afgaen;
Waer op gedelibereerdt zijnde, is goedt gevonden en verstaen dat copye van de voorschreve Missive gesonden sal werden aen de Collegien ter Admiraliteyt op de Maze tot Amsterdam in Zeelandt en in West-Vrieslandt en het Noorder quartier residerende, om te strecken tot der selver naerichtinge.
Ontvangen, ... (enz.)

Bijlage 8

REGLEMENT WAERNAE DE RESPECTIVE COLLEGIËN TER ADMIRALITEIT, MITSGADERS DE COLONELS VAN DE REGIMENTEN MARINIERS ZICH ZULLEN HEBBEN TE REGULEREN

in dato 22 October 1699

Getrokken uit het Groot Plakkaatboek, 4e deel, blz. 208

I

Eerstelijk heeft Zijne Majesteit goedgevonden, dat wanneer de Collegien ter Admiraliteit eenige manschap van de voorschreven regimenten zullen komen te requireren tot het emplooi ter zee, hare orders te dien einde zullen hebben te adresseren aen de Colonels, of in hare absentie aen de commanderende Officieren van voorschreven regimenten, en bezorgen de noodige schepen en provisiën tot transport derzelve, buiten kosten der militie.

II

Dat de voorschreven militie, aen boord van de schepen van oorlog gekomen zijnde, zich zal hebben te reguleren naer den Artikelbrief te water, gedurende den tijd van haer actueel emplooi ter zee.

III

Dat de Krijgsraad bij voorkomende gelegenheid geformeerd zal moeten worden, conform de order, bij Zijne Majesteit in gelijk geval geïntroduceerd op den 24sten April van het jaer 1673.

IV

En opdat de voorzegde militie in het emplooi te water van te meerdere nuttigheid moge wezen voor den dienst van den lande, heeft Zijne Majesteit verder goedgevonden, dat de respective Colonels dezelve zullen hebben te doen dresseren als granadiers.

V

Dat de voorschreven regimenten of eenig detachement derzelve geëmployeerd wordende te water door de respective Collegiën ter Admiraliteit, zullen worden voorzien van de noodige wapenen en van 't gevolg van dien, mits in allen deele gelijk zijnde aen die, van dewelke zij gewoon zijn, zich aen land te bedienen, edoch dat van boord gaende, subject zullen wezen, de noodige verantwoording derzelve aen de respective Collegiën.

VI

Dat de gemelde regimenten of eenig gedeelte van dien, weder te land gekomen zijnde, zich zullen hebben te bedienen van hun eigen wapen, blijvende op haer presente voet.

VII

Dat door de meergemelde Collegiën, aen de gecommandeerde militie hoofd voor hoofd, zal worden voldaen drie guldens op de loopende maend, ter concurentie van den tijd dat op de schepen van oorlog zijn geemployeerd geweest; edoch dat daeruit bij preferentie zullen worden gevonden, alle schulden, gedurende haer verblijf aen boord met ordre gemaekt.

VIII

En ten laetste, dat, zoo in 't regard van de Officieren, te commanderen bij de detachementen, die van tijd tot tijd door de meergemelde Collegiën tot den dienst te water zullen worden gerequireerd, als van hetgeen verders (buiten de bovengemelde punten) het emplooi van de voorzegde regimenten ter zee zal mogen concerneren, in allen deele zal worden opgevolgd het exempel van de jaren 1668, 1669 en 1670.

Aldus gedaen te 's Gravenhage den 22sten October 1699.

(was geteekend:) William R.

(onder stond:)

Ter ordonnantie van Z.M. gecontrasigneerd

d'Allone.

ZAMENSTELLING DER KOMPAGNIËN VAN HET KORPS KOLONIALE MARINIERS

volgens het Secreet Besluit der Tweede Kamer, van 3 Maart 1801

1	Kapitein	*f* 1.400
1	Luitenant	„ 800
1	Tweede Luitenant	„ 500
1	Sergeant-Majoor	„ 250
4	Sergeanten à *f* 200	„ 800
12	Korporaals à *f* 150	„ 1.800
4	Kadets à *f* 120	„ 480
2	Tamboers à *f* 100	„ 200
1	Chirurgijn	„ 250
214	Gemeenen à *f* 104	„ 22.256
241	Hoofden	*f* 28.736

4.579 Hoofden maakt voor 19 compagnieën . . . *f* 545.984

Komt bij de Staf als:

2	Luitenant-Kolonels	*f* 6.000
2	Majoors	„ 4.000
2	Adjudanten	„ 1.400
2	Luitenant-Kwartiermeesters	„ 2.000
2	Chirurgijn-Majoors	„ 3.000
2	Tamboer-Majoors	„ 500

12 Hoofden à . . . . *f* 16.900

4.591 totaal, bedragende per jaar: . . . . *f* 562.884

Bijlage 10

ZAMENSTELLING VAN HET BATAILLON MARINIERS, INGEVOLGE BESLUIT VAN Z.K.H. dd. 6 Februari 1814

Staf:

Luitenant-Kolonel	1
Majoor	1
Kwartiermeester	1
Adjudant	1
Chirurgijn-Majoor	1
Aide-chirurgijn	1
Chirurgijn-Elèves	2
Onder-Adjudant	1
Tamboer-Majoor	1
Bataillons-Tamboer	1
Meesters-Werklieden	4
	15

Tien Kompagniën:

Kapiteins	10
Eerste-Luitenants	10
Tweede-Luitenants	10
Sergeant-Majoors	10
Sergeanten	40
Fouriers	10
Korporaals	80
Tamboers	20
Pijpers	10
Mariniers	780
Hoofden	995; waarvan 38 Officieren.

Bijlage 11

ZAMENSTELLING VAN HET KORPS MARINIERS, VOLGENS KONINKLIJK BESLUIT van 2 December 1817, No. 90

Staf van het Korps en van het Depôt:

Kapitein ter zee, Kommandant	1
Kapitein-Kwartiermeester	1
Officier, Administrateur van Kleeding en Wapening	1
Luitenant-Adjudant	1
Chirurgijn van de 1e klasse	1
Onder-Adjudant	1
Tamboer-Majoor Onderwijzer	1
Korporaal Pijper idem	1
Meester-Kleermaker (rang van Sergeant)	1
Meester-Schoenmaker (idem)	1
Meester-Geweermaker (idem)	1
Hoofden	11

Staf van eene Divisie

Kommandant met rang van Majoor	1
Eerste-Luitenant-Kwartiermeester	1
Tweede-Luitenant-Adjudant	1
Chirurgijn van de 2e klasse	1
Chirurgijn van de 3e klasse	1
Korporaal-Tamboer	1
Meester-Geweermaker (rang van Sergeant)	1
Hoofden	7

Eene Kompagnie

Kapitein	1
Eerste-Luitenant	1
Tweede-Luitenants	2
Sergeant-Majoor	1
Sergeanten	8
Fourier	1
Korporaals	16
Tamboers	4
Pijpers	2
Mariniers 1e klasse	20
Mariniers 2e klasse	40
Mariniers 3e klasse	40
Hoofden	136

Het Depôt

Kapitein	1
Eerste-Luitenants	2
Tweede-Luitenants	2
Sergeant-Majoor	1
Sergeanten	10
Fourier	1
Korporaals	20
Tamboers	6
Pijpers	2
Mariniers 1e klasse	20
Mariniers 2e klasse	30
Mariniers 3e klasse	100
Hoofden	195

Recapitulatie

Staf van het Korps en van het Depôt		11
De Staf van eene Divisie	7	
Eene Kompagnie	136	
Vier Kompagniën	544	
Eene Divisie	551	
Vier Divisiën		2204
Het Depôt		195
Hoofden		2410

Voorloopige Zamenstelling der Depôt-Kompagnie

Kapitein	1
Eerste-Luitenant	1
Tweede-Luitenant	1
Sergeant-Majoor	1
Sergeanten	6
Fourier	1
Korporaals	12
Tamboers	4
Pijpers	2
Mariniers 1e klasse	10
Mariniers 2e klasse	10
Mariniers 3e klasse	50
Hoofden	99

Bijlage 12

NAMEN VAN VLAG- EN HOOFDOFFICIEREN, DIE VAN 1814 TOT HEDEN HET KORPS MARINIERS HEBBEN GECOMMANDEERD, DAN WEL ALS INSPECTEUR OF CHEF VAN DIT KORPS HEBBEN GEFUNGEERD

Namen	Rangen	Bevorderingen en verdere bijzonderheden
P. R. Cantzlaar	Kapitein ter zee	Wordt 6 Februari 1814 gemachtigd tot de oprichting van het Bataillon Mariniers, 20 Maart 1814 daarbij benoemd tot Commandant en 27 October 1815 eervol ontslagen wegens zijn benoeming tot gezaghebber van St. Martin (Ned. Westindische Antillen).
J. Steeling	Majoor der Mariniers	Van 8 November 1815 tot 9 December 1816 tijdelijk Commandant.
F. W. Fagel	Kapitein ter zee	Den 9en December 1816 met het bevel belast; geeft 8 Januari 1817 per missive aan den Directeur-Generaal van Marine kennis, „dat het hem na een verblijf van vier weken bij het Bataillon gebleken is, dat hij niet de genoegzame kunde en ondervinding en te weinig kennis bezit van de dienst van het leger, om met vrucht als Commandant op te treden". Verzoekt zijn eervol ontslag en verkrijgt dit 1 Februari 1817.
P. Ziervogel	Kapitein ter zee	1 Februari 1817 Commandant. Van 3 December 1831 tot 11 November 1834 opperbevelhebber van Den Helder. Bij Zr.Ms. Besluit van 17 April 1835 No. 14 eervol ontslagen als Commandant. 22 Juli 1837 tijdelijk Inspecteur van het Korps. 16 November 1842 eervol ontslagen en gepensionneerd als vice-admiraal, Inspecteur van het Korps.
R. de Sitter	Majoor der Mariniers	Commandant ad interim van 3 December 1831 tot 22 Juli 1837.
J. A. Besier	Luitenant-kolonel der Mariniers	Commandant ad interim 22 Juli 1837, Commandant effectief 16 November 1842. Eervol ontslagen en gepensionneerd als Kolonel Commandant 30 April 1850.
J. D. Musquetier	Luitenant-kolonel der Mariniers	Kolonel Commandant en Inspecteur van het Korps 1 Mei 1850. Eervol ontslagen en gepensionneerd 1 Januari 1853.
G. C. Zoutman	Kapitein-luitenant ter zee	Commandant van het Korps 1 Januari 1853. Als zoodanig in den rang van kolonel overleden 11 Maart 1855.
C. M. Nabal	Luitenant-kolonel der Mariniers	Commandant 1 April 1855. Op verzoek eervol ontslagen en gepensionneerd 1 Mei 1858 met den rang van kolonel.
A. J. Voet	Kapitein ter zee	Inspecteur van het Korps van 1 Januari 1856 tot 1 Januari 1857. Commandant 1 Mei 1858 en op verzoek eervol ontslagen en gepensionneerd 1 Mei 1864 in den rang van schout-bij-nacht.
H. Camp	Kapitein ter zee	Commandant 1 Mei 1864. Tevens Inspecteur en bevorderd tot schout-bij-nacht titulair 1 Januari 1866. Gepensionneerd 1 Mei 1871.
D. Vreedenberg	Kolonel der Mariniers	Commandant van 1 Mei 1871—1 Mei 1875.
J. H. Stengel	Kolonel der Mariniers	Commandant van 1 Mei 1875—1 November 1881.
F. A. van Braam Houckgeest	Kolonel der Mariniers Adjudant i.b.d. van Z.M. den Koning	Commandant van 1 November 1881—1 Mei 1892. Gepensionneerd in den rang van generaal-majoor titulair.
A. H. W. de Gelder	Kolonel der Mariniers	Van 1 Mei 1892—1 Mei 1896 Commandant.
J. H. van Wely	Kolonel der Mariniers	Van 1 Mei 1896—1 Augustus 1903 Commandant.
J. R. J. P. Cambier	Kolonel der Mariniers	Van 1 Augustus 1903—17 Augustus 1908 Commandant.

Namen	Rangen	Bevorderingen en verdere bijzonderheden
A. P. Timmers	Kolonel der Mariniers	Van 17 Augustus 1908—1 April 1909 Commandant. Van 1 April 1909—1 April 1913 Inspecteur (Kon. Besluit van 12 Maart 1909 No. 38).
G. A. Linckers	Kolonel der Mariniers	Van 1 April 1913—1 September 1917 Inspecteur, daarna Commandant van de Positie IJmuiden tot het einde der mobilisatie. Werd na pensionneering onderscheiden met den rang van generaal-majoor titulair.
L. de Jonge Oudraat	Kolonel der Mariniers	Van 1 September 1917—1 September 1920 Inspecteur.
C. P. van Borselen	Kolonel der Mariniers	Van 1 September 1920—2 Augustus 1924 Inspecteur.
P. S. Groen	Kolonel der Mariniers	Van 2 Augustus 1924—1 Januari 1927 Inspecteur.
J. Oele	Kolonel der Mariniers	1 Januari 1927 Chef van het Korps Mariniers, tevens Commandant van de afdeeling Mariniers te Rotterdam. 1 November 1934 gepensionneerd.
C. J. O. Dorren	Kolonel der Mariniers	Van 1 November 1934—1 September 1938 Chef van het Korps Mariniers.
H. F. J. M. A. von Frijtag Drabbe	Kolonel der Mariniers	Van 1 September 1938 af Chef van het Korps Mariniers, thans generaal-majoor, Commandant Korps Mariniers.

Bijlage 13

NOMINATIEVE STAAT DER OFFICIEREN, ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN VAN HET KORPS MARINIERS, AAN WELKE TER ZAKE VAN HUN GEDRAG BIJ VERSCHILLENDE KRIJGSVERRICHTINGEN SEDERT HET JAAR 1814 MILITAIRE BELOONINGEN ZIJN TOEGEKEND

Volgno.	Namen	Rangen en Standen	De volgende belooning toegekend	Bij Kon. Besluit van	Korte vermelding van het krijgsbedrijf en de aanleiding tot hun Koninklijke onderscheiding
1	H. L. Brusse Jz.	2e Luitenant	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	24 Nov. 1816	Bombardement van Algiers op 27 Augustus 1816.
2	J. Duopré	Sergeant			
3	J. C. Cramer	Marinier			
4	E. J. Mey	Idem			
5	P. Colombon	1e Luitenant	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	7 Mei 1822 No. 29	Gevechten voor Palembang op 20 en 24 Juni 1821.
6	W. J. van Ackeren	Sergeant			
7	J. Moleman	Korporaal			
8	A. Westenberg	Pijper			
9	F. Schmauder	Marinier			
10	W. van der Vaart	Idem			
11	P. L. C. Serres	2e Luitenant	Ingeschreven in de registers der Kanselarij der Militaire Willemsorde		
12	A. F. Henke	Marinier 3e klasse	Buitengew. bevorderd tot Marinier 2e klasse	Bij Kabinetsbrief van 30 Juni 1822 van Z. M.	
13	A. Hosdorft	Korporaal	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	27 Mei 1824 No. 103	Oorlog op Sumatra tegen de Padri's in 1823.
14	N. Vinchent	Marinier 2e klasse			
15	J. A. van den Velden	1e Luitenant	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	22 Nov. 1828 No. 28	Expeditie op Celebes 1824 en 1825. 't Hooft was reeds in 1825 overleden.
16	F. J. A. 't Hooft	Idem			
17	F. B. 's Jacob	2e Luitenant	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	22 Nov. 1830 No. 52	Bombardement van Antwerpen op 27 October 1830. Oprel had reeds den Java-oorlog medegemaakt, Fetler de expeditie naar Palembang in 1821.
18	J. Oprel	Sergeant			
19	W. Fetler	Idem			
20	B. T. Bijlsma	Marinier 3e klasse	Twee maanden soldij als gratificatie	8 April 1831 No. 96	Wegens zijn gedrag op 19 Maart 1831 bij het vastraken der sloep van de kanonneerboot No. 30 voor Biervliet en Philippine.
21	Ph. Reusch	Marinier 3e klasse	Een maand soldij als gratificatie en buitengewone bevordering tot Marinier 2e klasse	29 Sept. 1831 No. 1	Behoorden tot de bemanningen der kanonneerbooten No. 41 en No. 42, die op 5 Aug. 1831 zijn slaags geweest aan het Hazegras.
22	P. E. P. Farinaux	Idem			
23	H. Thijssen	Idem			
24	J. de Krijger	Idem			
25	F. B. 's Jacob	2e Luitenant	Eervolle Vermelding	14 Nov. 1831 No. 8	Bij de 2e Divisie 1e Afdeeling van de Linie van defensie te water hoofdzakelijk gedurende de eerste helft van Aug. 1831. De luitenant 's Jacob had reeds de M.W.O. 4e kl., werd bij de onderneming aan den Doel (Dec. 1832) gewond, woonde in Oost-Indië een expeditie tegen de Padri's bij (1838) en overleed als 1e luitenant a/b Z.M. fregat „de Zaan" 3 April 1839 in Straat Banka. Sergeant Noordeloos had reeds
26	H. R. Scholter	Sergeant	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse		
27	H. Noordeloos	Idem			
28	P. K. Hanssen	Korporaal			
29	F. Creszinsky	Idem			
30	W. C. Giessen	Idem			
31	P. J. Verhulle	Marinier 1e klasse			
32	L. H. Wolf	Marinier 3e klasse			
33	W. Reyers	Korporaal	Eervolle Vermelding		

Volgno.	Namen	Rangen en Standen	De volgende belooning toegekend	Bij Kon. Besluit van	Korte vermelding van het krijgsbedrijf en de aanleiding tot hun Koninklijke onderscheiding
					't bombardement van Algiers (1816), de expeditie naar Palembang (1821) en die naar Celebes (1824 en 1825) medegemaakt en bij de laatste zich onderscheiden. Korporaal Reyers was voorgedragen voor de M.W.O., maar werd niet benoemd, als zijnde gesneuveld, terwijl van zijn naam eervolle vermelding werd gemaakt.
34	F. B. Nieuwenhuys	Sergeant	Eervolle Vermelding	6 Dec. 1846 No. 5	Eerste Bali-expeditie in 1846.
35	J. A. van den Velden	Majoor	Ridder i/d Orde v/d Nederl. Leeuw	3 Mei 1849 No. 41	Zie No. 15 als 1e luitenant reeds in 1828 de M.W.O. Expeditie tegen de roovers te Tolontay op Celebes in 1822. Eerst 27 jaren later werd hem deze Kon. onderscheiding toegekend.
36	J. C. Koderitsch	Marinier 3e klasse	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	12 Juni 1849 No. 43	Wegens zijne verrichtingen op de Schelde in 1832; werd zwaar gewond bij de onderneming voor den Doel.
37	L. A. Ernst, genaamd van Sievert	Kapitein	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	11 Dec. 1849 No. 44	3e Bali-expeditie 1849. Aan de voordracht van luitenant Le Mahieu werd geen gevolg gegeven, daar hij reeds den 22en Juni 1849 was overleden.
38	L. J. A. baron Quarles de Quarles	1e Luitenant			
39	J. E. Broek	Sergeant			
40	J. L. le Mahieu	1e Luitenant	—		
41	P. E. Kindt	1e Luitenant	Eervolle Vermelding	11 Dec. 1849 No. 45	3e Bali-expeditie. De luitenants Kindt en Ziervogel, de sergeant Stieding, de korporaal Lambert en de mariniers Schenk en Stestrop waren voorgedragen voor de M.W.O.
42	C. G. Ziervogel	2e Luitenant			
43	J. H. F. L. Stieding	Sergeant			
44	B. H. Lambert	Korporaal			
45	A. Schenk	Mariniers 2e klasse			
46	E. Stestrop				
47	C. Romijn	Sergeant			
48	B. Solinger	Idem			
49	J. Snijders	Idem			
50	J. Adama	Marinier 2e klasse			
51	C. Romijn	Sergeant	Eervolle Vermelding	21 Aug. 1850 No. 37	Zie No. 47 C. Romijn 2e maal E.V. Ontmoeting van Z.M. stoomschip „Vesuvius", commandant luit. t/z H. Camp, met eenige zeeroovers nabij het middenrif der Boompjes-eilanden.
52	W. Pavias	Marinier 2e klasse			
53	W. B. Pabst	Marinier 3e klasse			
54	L. van Hoeve	Marinier 2e klasse	Betuiging bijzondere tevredenheid des Konings	Als boven	Als boven. Uit het aantal, dat zich van dit kleine detachement heeft onderscheiden, blijkt wel het goede gehalte.
55	M. Penders	Idem			
56	J. van der Sloot	Idem			
57	A. Hodes	Idem			
58	C. F. Putter	Marinier 3e klasse			
59	C. van Eynsbergen	Idem			
60	P. van Dulkenraad	Idem			
61	P. W. Groen	Idem			
62	M. Schaap	Idem			

Volgno.	Namen	Rangen en Standen	De volgende belooning toegekend	Bij Kon. Besluit van	Korte vermelding van het krijgsbedrijf en de aanleiding tot hun Koninklijke onderscheiding
63	N. van Winssen	Marinier 1e klasse	Eervolle Vermelding	13 Oct. 1850 No. 27	Expeditie tegen Penghoeloe Lewang Olanda op het eiland Gata, Batoe-eilanden (W.kust Sumatra) onder bevel van den luitenant t/z 1e kl. C. J. Berghuys.
64	H. Noordam	Idem			
65	K. Smeehuysen	Marinier 3e klasse			
66	J. E. Bruins	Korporaal	Betuiging der Koninklijke goedkeuring	4 Mrt 1851 No. 47	Ontmoeting van Z.M. stoomschip „Vesuvius", commandant luitenant t/z 1e kl. W. baron de Constant Rebecque, met eenige zeeroovers in de Indische wateren in 1847. Bruins was reeds in 1848 overleden.
67	C. van Kintz	Sergeant	Ridder Militaire Willemsorde	19 Juli 1851 No. 5	Westerafdeeling Borneo (Pamangkat) 11 en 12 Sept. en 21 Nov. 1850. Rokx is niet gedecoreerd, omdat hij aan zijn bekomen wonden reeds was overleden. Hij was 11 Sept. licht en 12 Sept. zwaar gewond.
68	P. J. Fallot	Marinier 3e klasse			
69	J. G. Rokx	Marinier 1e klasse			
70	R. J. Gaerthé	2e Luitenant	Eervolle Vermelding		
71	F. C. H. Schlamilch	Marinier 2e klasse			
72	C. G. W. Ludwig	Sergeant	Eervolle Vermelding	16 Aug. 1851 No. 72	Gevecht van Z.M. stoomschip „Hekla", commandant luit t/z 1e kl. Hinlopen, tegen eenige zeeroovers in de baai op den Z.W.-hoek van het eiland Kangean (Januari 1851).
73	J. de Haan	Marinier 1e klasse			
74	J. H. Mackay	Marinier 2e klasse			
75	H. Heymans	Marinier 3e klasse			
76	S. Herfkens	Idem			
77	C. G. W. Ludwig	Sergeant	Eervolle Vermelding	12 Juli 1852 No. 72	Gevecht tegen zeeroovers bij de Kalatoea- en Flores-eilanden met Z.M. schepen „Hekla" en „Semarang" onder bevel van den luitenant t/z 1e kl. Wichers (Oct. en Nov. 1851). Sergeant Ludwig en de mariniers De Haan en Mackay voor de 2e maal eervol vermeld. Zie resp. No. 72, 73 en 74.
78	J. de Haan	Marinier 1e klasse			
79	J. H. Mackay	Marinier 2e klasse			
80	W. Blijker	Idem			
81	J. H. Mackay	Korporaal	Eervolle Vermelding	21 Oct. 1854 No. 103	Krijgsverrichtingen Westerafdeeling Borneo 1853 en 1854. De korporaal Mackay was reeds overleden, toen hij voor de 3e maal eervol vermeld werd. De marinier Blijker werd voor de 2e maal eervol vermeld. Zie No. 80.
82	A. van Woerden	Marinier 1e klasse			
83	W. Blijker	Marinier 2e klasse			
84	H. Sluyter	Idem			
85	J. de Langen	Idem			
86	L. Vos	Marinier 3e klasse	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	4 April 1856 No. 39	Expeditie tegen den Fettor Takaip van het landschap Sonnabait op het eiland Timor in 1855.
87	A. Oppen	Marinier 3e klasse	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	3 Dec. 1857 No. 82	Expeditie naar het eiland Flores. Landing in de baai van Rioem (April 1857) door Z. M. schepen „Montrado" en „Samarang", gecommandeerd door de luitenants t/z 1e kl. Andrea en Van Ommen.
88	S. P. Sterkman	Korporaal	Eervolle Vermelding		

Volgno.	Namen	Rangen en Standen	De volgende belooning toegekend	Bij Kon. Besluit van	Korte vermelding van het krijgsbedrijf en de aanleiding tot hun Koninklijke onderscheiding
89	J. van Sprang	Marinier 3e klasse	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	22 Jan. 1859 No. 75	Expeditie tegen de zeeroovers op het eiland Flores (Jan. en Juni 1858) door Z.M. stoomschip „Amsterdam" onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee P. A. Matthijsen.
90	H. J. L. Kloosterhuis	Idem	Eervolle Vermelding		
91	H. P. Lucas	Sergeant	Eervolle Vermelding	8 Febr. 1859 No. 64	Verovering van het rijk Djambi op het eiland Sumatra (6 Sept. 1858).
92	J. van Leeuwen	Marinier 1e klasse			
93	H. Slemmer	Marinier 3e klasse			
94	H. Thijssen	Korporaal	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	8 Mei 1859 No. 55	Bestorming en verovering der bentings van den Panglima besar te Reteh (7 Nov. 1858). Aan de voordracht betreffende Boon en Van Bobenhausen is geen gevolg gegeven, omdat zij aan hunne wonden reeds waren overleden.
95	H. van der Kley	Marinier 2e klasse			
96	J. Boon	Marinier 3e klasse	—		
97	F. van Bobenhausen	Idem	—		
98	S. P. Sterkman	Korporaal	Eervolle Vermelding	14 Sept. 1859 No. 99	Expeditie tegen de kampong Saribanoa op het eiland Sepora (Sumatra) in April 1859. 2e E.V. van Sterkman, zie No. 88.
99	S. A. Roos	1e Luitenant	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	22 Juni 1860 No. 69	1e en 2e Boni-expeditie in 1859 en 1860.
100	J. H. Teeven	Sergeant			
101	C. P. Westerhout	Marinier 1e klasse			
102	J. S. Schoufour	Sergeant	Eervolle Vermelding		
103	J. M. Bouwman	Korporaal			
104	P. J. van der Zwam	Idem			
105	J. Marcelis	Marinier 1e klasse			
106	P. Q. van Gunst	Marinier 2e klasse			
107	C. Prins	Idem			
108	J. Lourense	Marinier 3e klasse			
109	B. van Vugt	Marinier 3e klasse	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	18 Febr.1861 No. 82	Expeditie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Vermeestering van Tabanio (Aug. 1859).
110	F. H. Vuurpijl	Sergeant	Eervolle Vermelding		
111	A. Hanselman	Marinier 3e klasse			
112	J. H. Kurz	Sergeant	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	3 Aug. 1861 No. 82	Expeditie tegen de zeeroovers op het eiland Saljoesoe door Zr.Ms. stoomschepen „Gedeh" en „Reinier Claeszen", onder bevel resp. van den kapitein-luitenant ter zee Siedenburg en den luitenant ter zee 1e kl. Willink (Dec. 1860, Jan. en Febr. 1861).
113	H. F. Bräckel	Idem			
114	W. J. Slagman	Marinier 1e klasse			
115	F. Austerman	Idem	Eervolle Vermelding		
116	H. le Sage	Idem			
117	J. P. A. Sloots	Marinier 2e klasse	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	21 Nov. 1861 No. 58	Krijgsverrichtingen Wester-afdeeling van Borneo in 1854. Was toen flankeur bij het Ned. Ind. Leger.
118	J. Nussen	Marinier 2e klasse	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	7 Mrt 1863 No. 68	Gevechten in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo in 1860 en 1861.

Volgno.	Namen	Rangen en Standen	De volgende belooning toegekend	Bij Kon. Besluit van	Korte vermelding van het krijgsbedrijf en de aanleiding tot hun Koninklijke onderscheiding
119	A. A. Streur	Marinier 2e klasse	Eervolle Vermelding	22 Mrt 1864 No. 79	Expeditie tegen het landschap Tjantong in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.[1]
120	P. Spanjaard	1e Luitenant	Eervolle Vermelding	2 Sept. 1870 No. 23	Actie tegen Kareng Bonto Bonto in N.-Celebes in 1868. Vermeestering van de versterking in het gebergte in de omstreken van Pangkadjene.
121	D. A. van Vuuren	1e Luitenant	Eervolle Vermelding	2 Sept. 1870 No. 23	Expeditie op Bali in 1868 tegen den Brahmaan Ida Madé Rahi. Aanval op Bandjar.
122	H. A. Koper	Sergeant			
123	F. A. van Braam Houckgeest	1e Luitenant	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	23 April 1870 No. 21	Expeditie tegen Commenda, Nederl. Guinea, Westkust Afrika (Jan. 1870).
124	C. Brandenburg	Marinier 3e klasse			
125	J. van Dijk	Idem			
126	J. Kamerbeek	Idem	Eervolle Vermelding		
127	D. C. W. Sutherland	Kapitein	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	6 Oct. 1874	Oorlog tegen het rijk van Atjeh, 1873 en 1874. F. A. van Braam Houckgeest had reeds de Militaire Willemsorde 4e klasse; zie No. 123. Van Veen en Koen waren reeds overleden toen hun de Kon. onderscheiding werd toegekend.
128	G. Sloof	Sergeant			
129	H. J. van der Bunt	Korporaal			
130	F. A. van Braam Houckgeest	Kapitein	Ridder i/d Orde van den Nederl. Leeuw		
131	C. J. Visser	1e Luitenant	Eervolle Vermelding		
132	H. B. Stenfert	Idem			
133	A. van der Stroom	Korporaal			
134	J. J. Blien	Marinier 1e klasse			
135	A. Boers	Idem			
136	P. J. Bosman	Idem			
137	C. van Wijck	Idem			
138	A. J. H. Jansen	Marinier 2e klasse			
139	W. Blaas	Marinier 3e klasse			
140	.. Beugelink	Tamboer			
141	S. van Veen	Marinier 1e klasse			
142	J. J. G. Koen	Marinier 3e klasse			
143	J. L. Cadet	1e Luitenant	Eervolle Vermelding	12 Nov. 1875 No. 18	Krijgsverrichtingen in Atjeh in het bijzonder gedurende het tijdvak medio Aug. 1874 tot Febr. 1875. Sergt. Notebos was reeds overleden, toen hem de Kon. onderscheiding werd toegekend.
144	P. F. van Tol	Marinier 1e klasse			
145	H. Jansma	Idem			
146	P. A. Notebos	Sergeant			
147	J. J. Korndörffer	Kapitein	Eervolle Vermelding	27 Dec. 1875 No. 9	Als boven, bij de gevechten op 2 Mei 1875.
148	Jhr W. F. Clifford Kock van Breugel	1e Luitenant			
149	G. P. C. Bijsterveld	Sergeant-Majoor			

[1] Tot hiertoe worden de Kon. onderscheidingen der Zeemacht ook vermeld in de „Verzameling van Dagorders", betrekking hebbende op de krijgsverrichtingen van het K.N.I.L. van 1818 tot en met heden. Uitgave 1939.

Volgno.	Namen	Rangen en Standen	De volgende belooning toegekend	Bij Kon. Besluit van	Korte vermelding van het krijgsbedrijf en de aanleiding tot hun Koninklijke onderscheiding
150	J. J. Korndörffer	Kapitein	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	28 Oct. 1876 No. 39	Krijgsverrichtingen in Atjeh in het bijzonder in het tijdvak medio Aug. 1874 tot Febr. 1875. Allen waren reeds eervol vermeld, zie Nos. 143, 145, 147, 148 en 149.
151	Jhr W. F. Clifford Kock van Breugel	1e Luitenant			
152	J. L. Cadet	Idem			
153	G. P. C. Bijsterveld	Sergt-majoor			
154	H. Jansma	Marinier 1e klasse			
155	W. L. G. J. Cramer von Baumgarten	Kapitein	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	24 Mrt 1877 No. 5	Krijgsverrichtingen in Atjeh in het bijzonder in het tijdvak 26 Dec. 1875—9 Maart 1876.
156	J. B. Verhey	1e Luitenant			
157	P. J. Akkermans	Marinier .. klasse			
158	C. A. Roelofs	Idem			
159	E. Jansen	Marinier 2e klasse	Eervolle Vermelding	17 Dec. 1878	Operatiën tegen Simpang Olim.
160	M. van Buuren	Sergeant-Majoor	Eervolle Vermelding	15 Juli 1893	Voor zijn gedrag op Flores in 1878 bij de tuchtiging van de kampong Manse-Ngoök te Endeh. Eerst 15 jaar later, toen hij als sergt.-maj. was gepensionneerd, ontving Van Buuren de Kon. onderscheiding.
161	J. C. Schraver	1e Luitenant	Eervolle Vermelding	30 Aug. 1891 No. 2	Expeditie naar Edi (Sumatra) Juni 1890.
162	E. Heilbron	Marinier 1e klasse			
163	W. J. G. Vastenholt	Marinier 2e klasse	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	1 Sept. 1893 No. 41	Bij de tuchtiging van de kampongs Kroemoel en Watoeleï (Aroe-eilanden) Jan. 1893.
164	N. A. van der Blom	Marinier 1e klasse	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	20 Febr. 1894 No. 33	Expeditie tegen Tamiang. Verovering van bentings bij Oud-Seroeway en aan de Tamiang-rivier.
165	D. van de Peppel	Marinier 2e klasse			
166	J. A. Gauw	Kapitein	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	23 Oct. 1901 No. 61	Expeditie Samalanga en Peusangan (Atjeh). Verovering van Batoe Ilië, Jan. 1901.
167	A. van de Watering	Marinier 2e klasse	Eervolle Vermelding		
168	J. Pos	Marinier 2e klasse	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	28 Mrt 1907 No. 98	Krijgsverrichtingen op Celebes (Boni-expeditie) 1905—1906.
169	F. A. Kimball	1e Luitenant	Eervolle Vermelding		
170	R. G. M. A. Heg	Idem	Ridder in de Orde van Oranje-Nassau		
171	W. Schuiling	Kapitein	Ridder Militaire Willemsorde 4e klasse	10 Mei 1946 No. 10	Heeft zich in den strijd door het bedrijven van uitstekende daden van moed, beleid en trouw onderscheiden. Door op 10 Mei 1940 te Rotterdam aan het hoofd van een Compagnie Mariniers de opdracht om de Boompjes van vijanden te zuiveren met grooten moed en bijzonder beleid uit te voeren en aldaar 24 uur stand te houden, zoodat de Noorderkop van de Maasbrug met slechts ge-

Volgno.	Namen	Rangen en Standen	De volgende belooning toegekend	Bij Kon. Besluit van	Korte vermelding van het krijgsbedrijf en de aanleiding tot hun Koninklijke onderscheideng
					ringe verliezen weder in onze handen kwam en verder oprukken van den vijand belet werd. Daarna afgelost. Voorts — nadat de opstelling op den Noorderkop verloren was gegaan, den 13en Mei door hernieuwden aanval onder zijn persoonlijk bevel met uitgeputte en onvoldoend gevoede manschappen er toe bijgedragen, dat de vijand niet over de Maasbrug kon opdringen. In den tijd tusschen 10 en 13 Mei door tactvol optreden eenige kleine ondernemingen met succes uitgevoerd. [1])

[1]) Aangezien de voordrachten voor Koninklijke onderscheiding wegens gedurende den laatsten wereldoorlog bedreven uitstekende daden nog niet waren afgehandeld, beveel ik den leden van het Korps, die dit boek in hun bezit krijgen aan, ~~om~~ t.z.t. deze lijst aan te vullen. Ik heb mij bepaald tot de vermelding van de onderscheidingen van het Korps tot het uitbreken van den wereldoorlog met uitzondering van die van Kapitein W. Schuiling, omdat de motiveering daarvan mijn beschrijving in Deel IV van het optreden der Mariniers te Rotterdam versterkt.

Bijlage 14

HET VAANDEL VAN HET KORPS MARINIERS

Uitgereikt door Hare Majesteit Koningin Wilhelmina,
te 's-Gravenhage op 16 September 1929

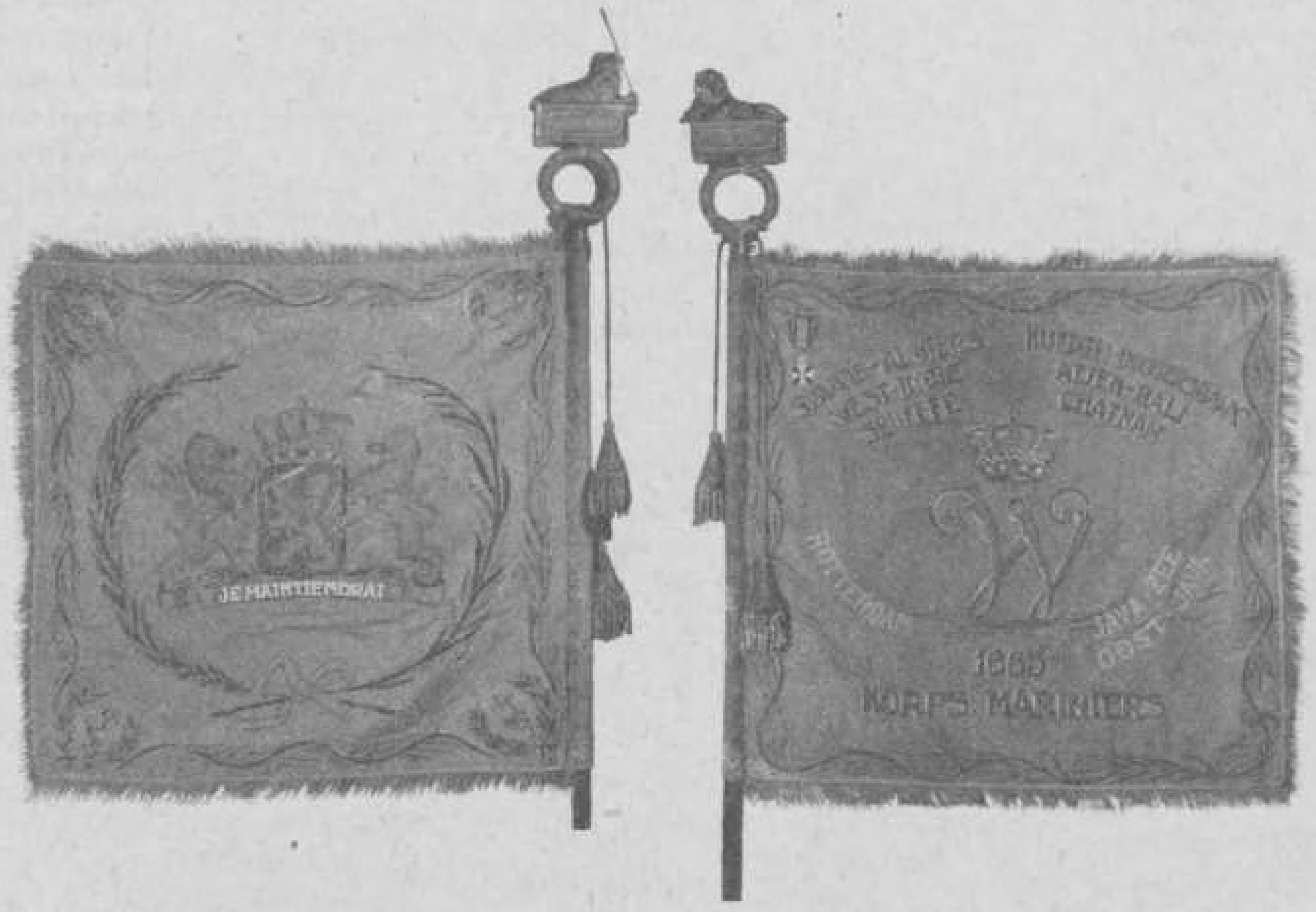

Een met gouden franje omboord en met gouden lauwertakken omzoomd fond van oranje, vertoonende in de bovenhelft met zwarte kapitalen de boogvormig geplaatste opschriften:

SPANJE — ALGIERS KIJKDUIN — DOGGERSBANK
WEST-INDIË ATJEH — BALI
ROTTERDAM — JAVA-ZEE

In het midden:
Eene koninklijke kroon, geplaatst boven een cursieve W
(beiden van goud)

Hieronder in zwarte kapitalen:

1665
KORPS MARINIERS

Het vaandel werd vervaardigd door C. M. van Diemen
te Dordrecht

Bijlage 15

DE VAN GHENT-MARSCH [1]

Pianopartij

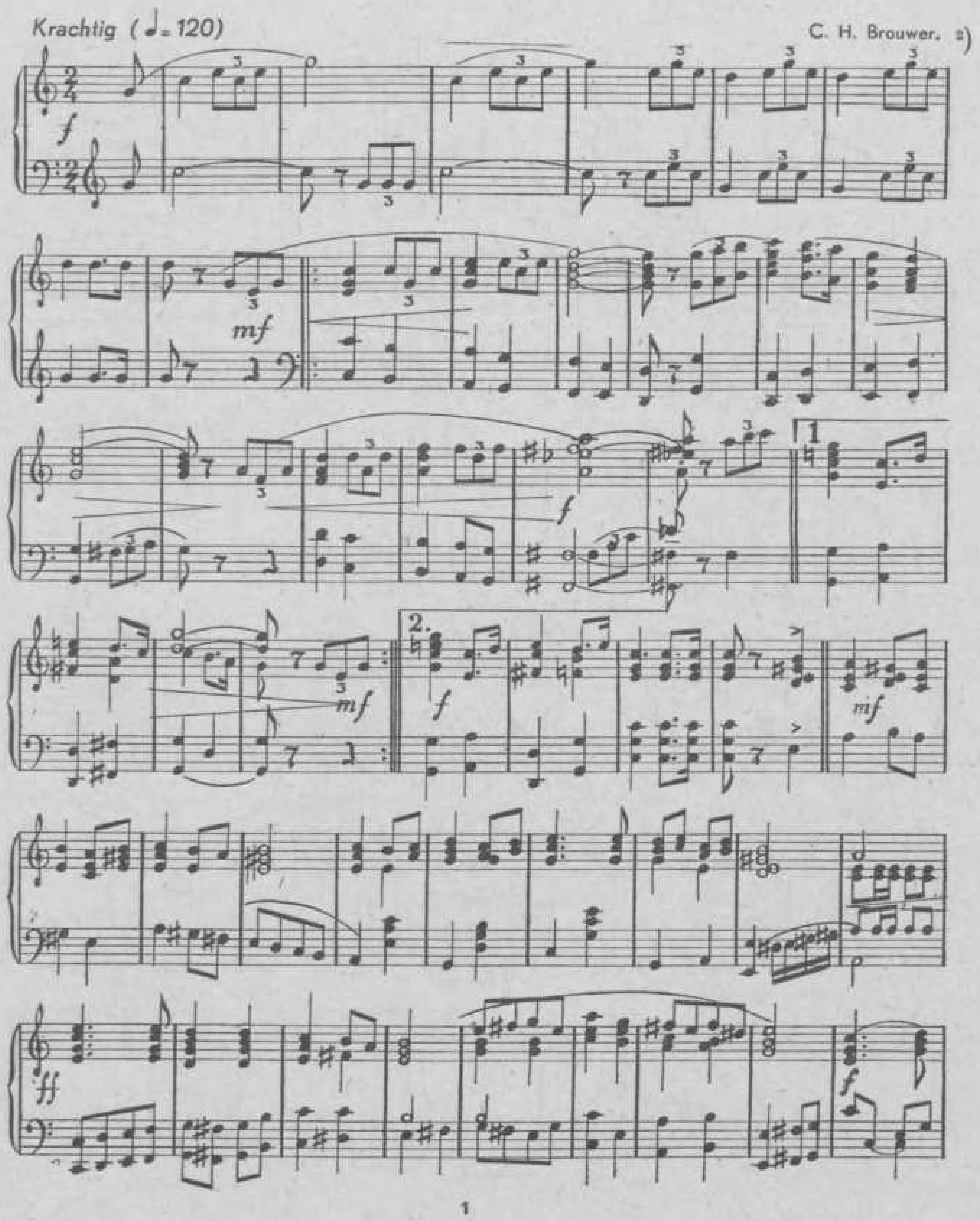

[1] Wordt ook gespeeld te zamen met de Marinierskapel.
[2] Thans Schout-bij-Nacht, lid v. h. Hoog-Militair Gerechtshof.

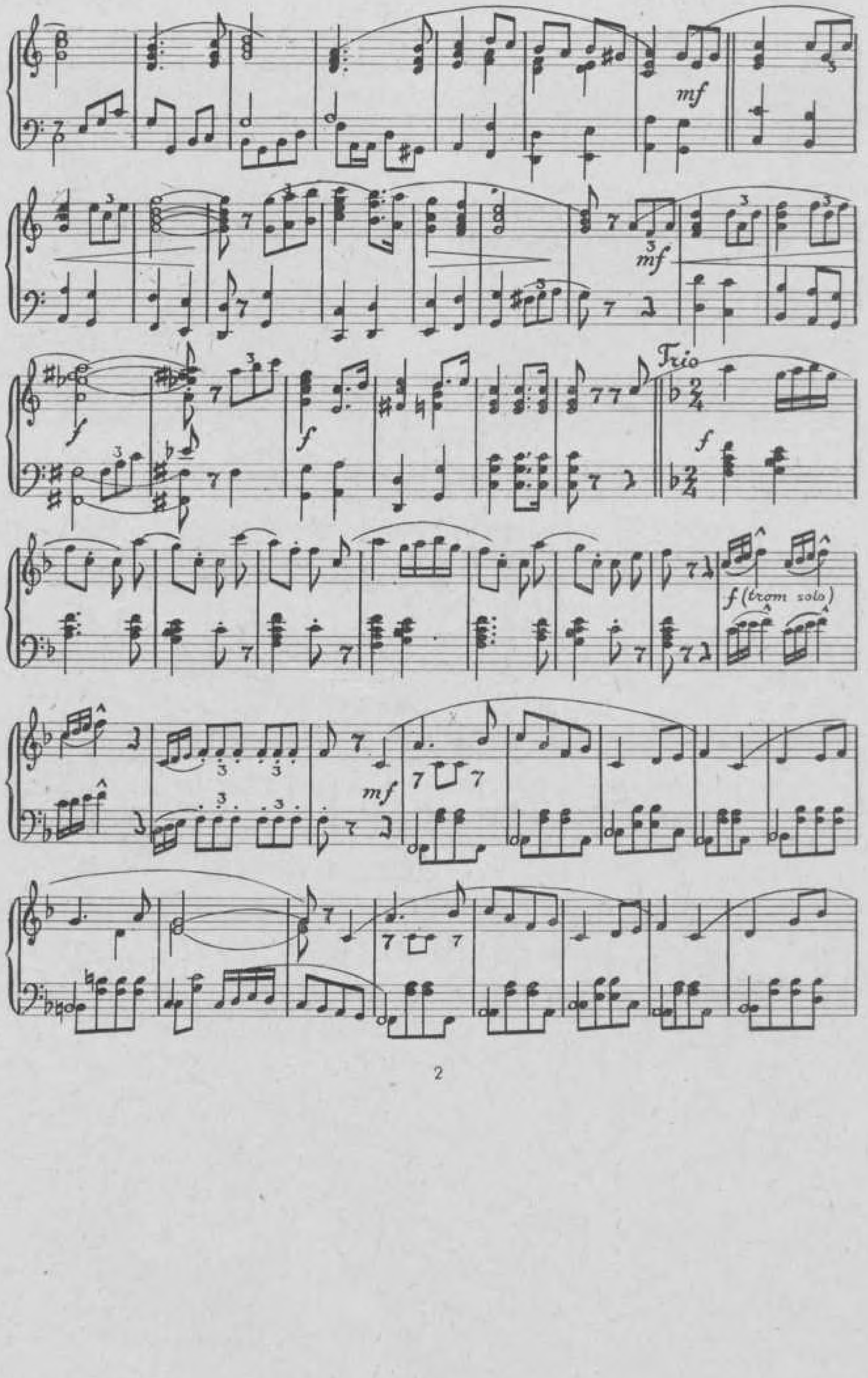

2

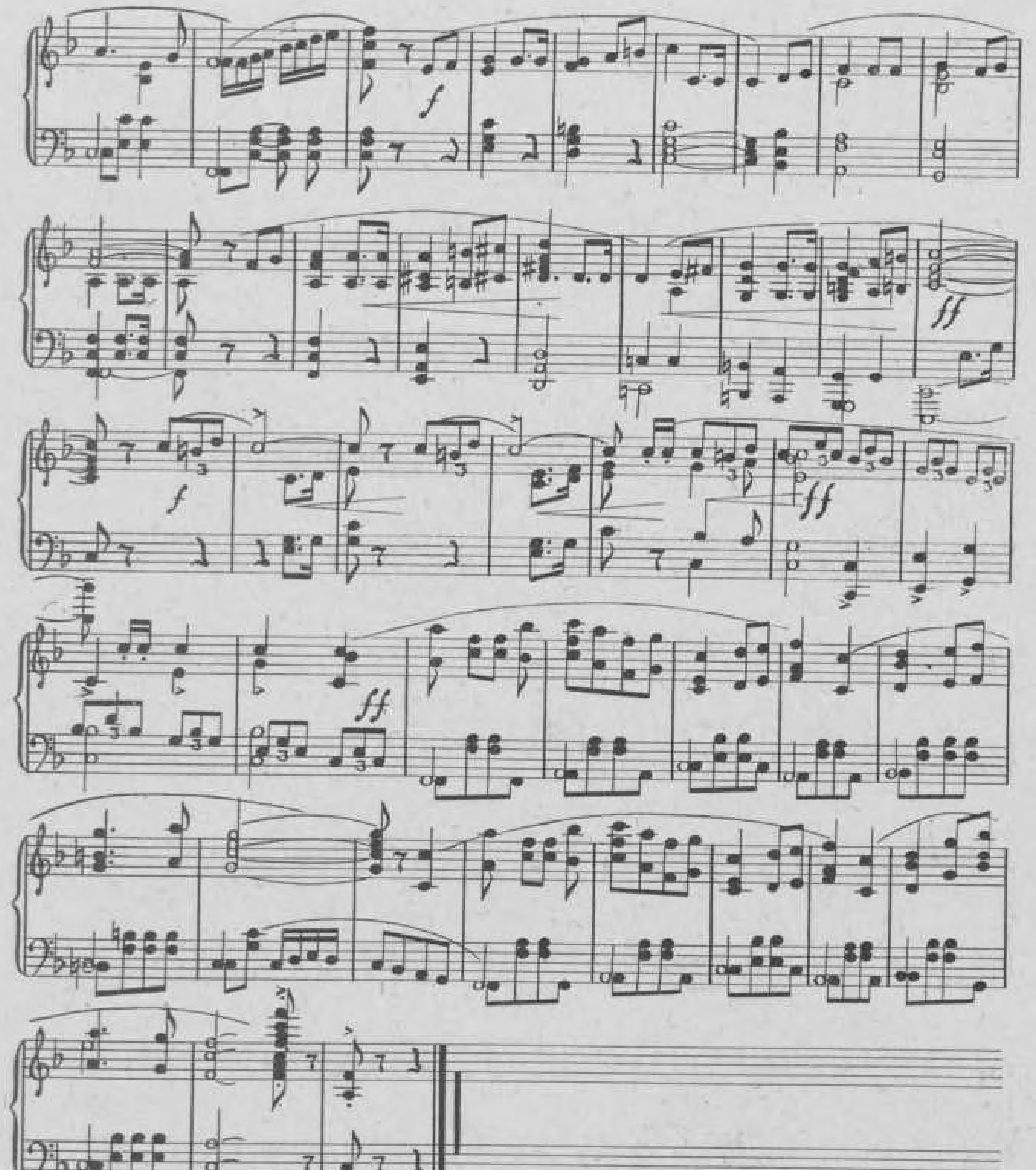
f
ff
f
ff
ff
Ped

De Nederlandsche Mariniers gedurende de jaren 1672–1678

DEEL II

Van de krijgsverrichtingen, waaraan Nederlandsche mariniers van 1665 tot 1945 hebben deelgenomen, zijn die tusschen de jaren 1672—1678 wel de meest belangrijke. Wil men de beteekenis van hun aandeel aan die wapenfeiten op haar juiste waarde schatten, dan is eenig inzicht in de gevaren, welke de Republiek der Vereenigde Zeven Provinciën in die jaren bedreigden, onontbeerlijk.

Die bedreiging kwam niet alleen van de vijanden der Republiek, die haar ondergang hadden gezworen „parce qu'elle était riche et fière", gelijk Voltaire het zegt in zijn „Siècle de Louis XIV", maar zij kwam ook van binnen uit, van de inwendige verdeeldheid en de beroeringen, welke daaruit voortvloeiden. Zelfs toen de vloed der Franschen het grondgebied der Republiek dreigde te overstroomen en de noodklok in het laatste bolwerk Holland luidde, was het gevaar, dat door gebrek aan eendracht de nauwelijks sedert een kwart eeuw verworven vrijheid en onafhankelijkheid weer zouden worden prijsgegeven, nog niet geweken.

Nimmer in hun korpsgeschiedenis hebben de mariniers zulk een belangrijke rol in het krijgsbedrijf vervuld, als in het tijdvak vanaf hun oprichting (1665) tot den Vrede van Nijmegen (1678). Nooit is bij hen het „per mare et per terram" zoo treffend tot uiting gekomen als in die jaren.

Ik mag daarom niet volstaan, met over het tijdvak, dat ik thans ga beschrijven, een chronologische weergave te geven van de daden van onze zeesoldaten, neen, die behooren naar mijn gevoelen te worden ingeschakeld in het geheel, zoowel in de slagorde van leger en vloot, als in hun omgeving, de sfeer en de politieke omstandigheden, waaronder zij ten strijde moesten trekken. Eerst dàn zal de lezer zich een onpartijdig en zuiver oordeel kunnen vormen over hun verdiensten gedurende de merkwaardigste en roemrijkste periode van ons volksbestaan.

Gelijk het bijna regel schijnt te zijn, dat na het sluiten van vrede het krijgswezen een tijdperk van verval ingaat, zoo ging het ook na den Vrede van Munster (1648), welke een einde maakte aan den tachtigjarigen oorlog. In een tiental jaren slonk de legersterkte tot ongeveer 26.000 man, vestingwezen en oorlogsmaterieel werden schromelijk verwaarloosd. Na den dood van Willem II werd de benoeming van een nieuw legerhoofd vooral door de Staten van Holland tegengehouden en nadat de veldmaarschalk Wolphert van Brederode was overleden, wist hetzelfde college ook de afschaffing van deze betrekking in vredestijd door te drijven.

Sedert 1651 berustte het oppergezag over de militie in handen van de Algemeene Staten en verkregen de Staten der provinciën het recht, om krijgsambten te vergeven, hetgeen tot allerlei knoeierij en tot ernstig verval van de krijgstucht heeft geleid.

In 1667 had het Fransche leger een groot deel van Vlaanderen en Franche-Comté veroverd. De Republiek der Vereenigde Zeven Provinciën had hiermede een geduchten nabuur gekregen. Om nu paal en perk te stellen aan de veroveringszucht van Koning Lodewijk XIV, kwam tusschen de Republiek, Engeland en Zweden het Drievoudig verbond tot stand[1]) hetwelk den 2en Mei 1668 werd gevolgd door den Vrede van Aken.

Raadpensionaris Johan de Witt was de bewerker van dit verbond, de Engelsche gezant te Brussel, William Temple, en de Zweedsche gezant graaf von Dohna waren de vertegenwoordigers der twee andere mogendheden. Lodewijk XIV zag zich nu in zijn veroveringsplannen door de Republiek gedwarsboomd en zon op wraak.

Weldra zou blijken, dat Johan de Witt de draagwijdte van het Drievoudig verbond had overschat. Immers, reeds den 1en Juni 1670 sloten de Koningen van Engeland en Frankrijk te Dover een tractaat, dat den 14en d.a.v. te Whitehall werd bekrachtigd en dat inhield, om aan de Republiek den oorlog te verklaren.

Natuurlijk was dit tractaat geheim en in strijd met het Drievoudig verbond. Volk en parlement, die in Engeland destijds Koning Karel II hadden gedwongen, zich bij het Drievoudig verbond aan te sluiten, moesten voorloopig nog onkundig worden gehouden en er moest een stel omkoopbare ministers worden gevonden.

De Engelsche Koning wenschte aan zijn rijk den wereldhandel te verzekeren, maar meer nog dreef hem de hoop op een aanzienlijken buit voor zichzelf, krijgsroem voor zijn broeder, den Hertog van York, en als einddoel de absolute macht met wegcijfering van het parlement tot een conflict met de Republiek. „The King had been running into a great debt ever since his Restoration", zoo getuigt bisschop Gilbert Burnet, die in dien tijd aan het hof verkeerde.[2])

Een geheime clausule van het tractaat hield in, dat de Koning den Roomsch-katholieken godsdienst

---

[1]) Mr. Abr. de Wicquefort: Mémoires sur la guerre faite aux Provinces Unies en l'année 1672. Berigten van het Historisch Genootschap, 6e dl, eerste stuk 1837, blz. 6.

[2]) Gilbert Burnet: History of his own time. Vol. II, blz. 554.

zou aannemen. Als tegenprestatie zou Frankrijk hem twee millioen ponden Troys schenken. Een tweede onderhandeling met Frankrijk droeg Karel II op aan zijn ministers, die in schijn zijn vertrouwden waren en die hij in den waan bracht, dat zij in deze aangelegenheid zelfstandig handelden.
Deze ministers, Clifford, Ashley, Buckingham, Arlington en Lauderdale, naar hun initialen het Cabal-ministerie genoemd, werden met schitterende geschenken en onderscheidingen door Lodewijk XIV bewerkt, . . . „et quelques-uns des principaux ministres et de ceux qui gouvernoient le roi, s'étoient vendus à la France", zegt De Wicquefort.[1])
Het geld voor het aannemen van den R.K. godsdienst door Karel II werd in rekening gebracht als oorlogskosten voor het eerste oorlogsjaar.
Het tweede tractaat, dat den 31en December 1670 werd gesloten, was ongeveer een copie van het eerste, uitgezonderd dan de verduistering van de premie op de Roomsch-katholieke bekeering van den Engelschen Koning en de toevoeging van eenige plaatsen aan de aan Engeland toegezegde Zeeuwsche en Zuidhollandsche eilanden.[2]) Deden zich nieuwe aanspraken voor op den Spaanschen troon, dan zou de Engelsche Koning den Franschen bijstaan, om die te doen gelden.[3])
De oorlogsverklaring werd vastgesteld op de lente van het jaar 1672. Lodewijk XIV moest nl. de Duitsche vorsten eerst op zijn hand krijgen en de onderhandelingen met hen waren nog gaande.
Een voorname rol in de samenzwering tegen de Republiek hebben gespeeld de hertogin van Orleans, zuster van Karel II en een van haar hofdames, nl. Louise, Renée de Penancoët de Kéroualle, die als „Séductrice plenipotentiaire" op den „surtout très galant monarque" werd losgelaten.[4])
„Mais la source de l'union . . .", aldus de marquis de Feuquières, die in dien tijd een generaalspost in 't Fransche leger bekleedde, . . . „entre les deux Rois étoit Madame la Duchesse de Portsmouth, françoise d'extraction, maîtresse du Roi d'Angleterre, qui par son crédit sur l'esprit de son amant, sut le déterminer à se joindre à la France pour faire la guerre à la Hollande . . ."[5])
Het eerste symptoom van de samenzwering tegen de Republiek was de terugroeping van den ambassadeur Temple. De diplomaat A. de Wicquefort, die in nauwe relatie stond met Johan de Witt, getuigt omtrent hem, dat hij was van „une probité et intégrité d'autant plus rares dans une personne de sa qualité . . ."[6])
Voltaire zegt, dat van alle vijanden, die zich op de Republiek wierpen, er geen was „qui put alléguer un prétexte de guerre".[7]) Karel II had er echter wat op gevonden, om aan de samenzwering met Lodewijk XIV tegenover zijn volk en parlement een schijn van recht te geven.
Engeland maakte nl. aanspraken op Suriname, de Staten der Republiek verleenden asyl aan verraders, die zich aan de Engelsche justitie hadden onttrokken. Penningen en afbeeldingen, die beleedigend waren voor den Koning, werden in de Republiek toegelaten.[8]) Een incident, dat plaats had in de voorhoede van de vloot onder het bevel van den luitenant-admiraal Willem Joseph baron van Ghent, den eersten kolonel der mariniers, die na een waarschuwingsschot van het Engelsche jacht „Merlin", dat de echtgenoote van den ambassadeur Temple naar Engeland bracht, geweigerd had de vlag te groeten[9]), omdat hij dit schip niet als oorlogsschip beschouwde, werd tot een casus belli

---

[1]) A. de Wicquefort: Mémoires etc., p. 42.

[2]) A. de Wicquefort: Mémoires etc., p. 24, 42.
A. Samson: Histoire de Guillaume III, T. II, p. 22 & 25.

[3]) M. Mignet: Négociations Relatives à la succession d'Espagne sous Louis XIV (behoorende tot de Collection de documents inédits sur l'histoire de France), T. I, p. 265, 267.

[4]) Eugène Sue: Histoire de la marine française. T. II, p. 10, 12, 288 (uitvoerige en eenigszins romantische beschrijving van de hofintriges).

[5]) Mémoires du Marquis de Feuquières. T. I, p. 49.

[6]) A. de Wicquefort: Mémoires etc., p. 43.

[7]) Voltaire: Siècle de Louis XIV, Chap. X.

[8]) G. Burnet: History of his own time. Vol. II, p. 552.
A. de Wicquefort: Mémoires etc., p. 45 & 46.
A. de Wicquefort: Histoires des Provinces Unies des Pays-Bas (Historisch Genootschap, door Chais van Buren).

[9]) In de monografie over den luitenant-admiraal W. J. baron van Ghent (Marineblad, jaargang 1934, afl. 1) door J. C. M. Warnsinck, vindt men een gedocumenteerde beschrijving over het geval met de „Merlin", naar welke ik den lezer, die dieper op die kwestie wil ingaan, gaarne verwijs.

opgeblazen. Burnet ontwaarde „joy in the looks of those, that were in the secret . . .", toen het bericht omtrent dit incident aan het Engelsche hof kwam en hij voegt er aan toe: „Seldom had in his Mare Clausum raised this matter so high, that he made it one of the chief rights and honours of the Crown of England, as the acknowledgement of the King's Empire in the four seas . . ."[1])
De Republiek bood voor de toekomst alle mogelijke satisfactie aan, maar weigerde haar admiraal te straffen. Karel II was hiermede echter niet tevreden, hij wenschte immers oorlog en had alleen nog een tijdlang den schijn te redden tegenover de oppositie; de publieke opinie moest worden bewerkt, om zijn zaak te zien als recht en billijk. Hij besloot daarom Temple als ambassadeur naar Den Haag te zenden. Lord Clifford, de felste vijand der Republiek, moest hem daartoe overhalen.
Temple, als fatsoenlijk man, antwoordde, dat hij de Republiek niet van trouweloosheid kon beschuldigen, waar hij zooveel bewijzen had van het tegendeel, noch in staat was tot een daad, die zoo in strijd was met de eer en de onkreukbaarheid, naar welke hij in zijn ambt steeds had gestreefd.
Dus werd Downing naar Den Haag afgevaardigd, „a crafty fawning man" volgens zijn landgenoot Burnet, . . . „who was ready to turn to every side that was uppermost and to betray, who by their former friendship and services thought they might depend on him . . ."[2]) Al spoedig begon deze wolf in schaapsvacht, die was begonnen ~~om~~ al zijn vernuft uit te spelen, om de Staten van de goede en oprechte bedoelingen des Konings te overtuigen, hoog van den toren te blazen. Den 12en Januari 1672 eischte hij prompte en volledige satisfactie, niet alleen ten aanzien van de erkenning der heerschappij ter zee, maar bovendien moesten de Hollandsche schepen het saluut brengen aan de Engelsche vlag, ongeacht de hoedanigheid en het aantal der schepen. Ten slotte eischte hij een voorbeeldige bestraffing van den luitenant-admiraal Van Ghent en drong hij zoo agressief op een spoedig antwoord aan, dat zijn démarche veel weg had van een ultimatum. Toen de Staten hem dit antwoord op den 3en Februari toezonden, weigerde hij het te aanvaarden, voorgevende, aldus De Wicquefort: . . . „qu'il n'étoit plus en son pouvoir de la recevoir et qu'il n'avoit plus de caractère, parce que le roi, son maître, l'aïant révoqué, il ne pouvoit plus faire figure, mais seulement le personnage de G. Downing . . ."
Intusschen nam deze schaamtelooze vertegenwoordiger van Karels perfide politiek wel officieel afscheid als ambassadeur, toucheerde als zoodanig ook 6000 pond, „parce qu'il ne faisoit pas partie de la satisfaction qui eût pu empêcher la rupture"(!).[3])
De Staten zorgden natuurlijk, dat haar antwoord langs anderen weg den Engelschen Koning in handen kwam en beklaagden zich daarin terecht over het zonderlinge optreden van zijn ambassadeur. In zijn missive van 13 Februari 1672 desavoueerde de Koning Downing en ontkende, dat hij last had gegeven, het antwoord van de Staten te weigeren. Downing sprak zulks tegen in zijn apologie. Het kan zijn, dat de tegenorders van Karel II, die vreesde, dat bij ontdekking van zijn toeleg, de Republiek onmiddellijk krachtige maatregelen in het belang van haar defensie zou gaan nemen, Downing niet tijdig hebben bereikt. Hoe het ook zij, hij werd bij aankomst te Londen uit zijn ambt ontzet en in den Tower opgesloten.[4])
De Staten zonden nu den oud-burgemeester van Leiden, Meerman, naar Londen, om de bedoelingen van den Engelschen Koning uit te vorschen. De ambassadeur Boreel had weinig anders dan geruststellende berichten gezonden.[5]) Hij schreef, „als men satisfactie geeft wegens de vlagge en de Prins

---

[1]) G. Burnet: History of his own time. Vol. II, p. 552.

[2]) Burnet. Vol. I, p. 326.

[3]) A. de Wicquefort: Mémoires etc., p. 47.

[4]) Ook Samuel Pepys in zijn: „The diary of Samuel Pepys" (edited with additions by Henry B. Wheatly — G. Bell & sons Ltd, London), door J. C. Mollema op boeiende wijze in 't Nederlandsch bewerkt (Tjeenk Willink & Zn N.V., Haarlem, 1939), heeft Downing leeren kennen als een „Stingy fellow, a perfidious rogue" vol „servility, treachery and avarice".
Zie ook: Briefwisseling tusschen de Gebroeders van der Goes (1659—1673) uitgegeven door C. J. Gonnet, Tweede deel, Amsterdam, Johannes Müller, 1909, blz. 356, 3 Maert 1672. „De tydinge die uyt Engelandt gecomen was, dat Downing in den Tour geset was, om dat buyten last van den Coning was tuys gecomen ende dat wel hadde mogen affwachten d'antwoort van de Heeren Staten . . .".

[5]) A. de Wicquefort: Hist. des Prov. Un. d. Pays Bas, p. 245.

van Oranje vordert[1]), de saecken sigh wel sullen schicken; eijsschen straf over van Gent, alhoewel de Coningh een grootte estime heeft voor sijn persoon . . ."[2])

Wicquefort noemt die brieven van Boreel — niet ten onrechte — „sans exemple", . . . „Il preschoit les bonnes intentions du Roi d'Angleterre", zoo roept hij uit, . . . „dans un temps où toutes les lettres qu'on recevoit des autres Cours marquoient qu'il y avoit une très étroitte correspondance et des conférences entre ses Ministres et ceux de France qui ne dissimuloient point que le Roy, leur Maistre, feroit la guerre à cet Etat".[3]) En omtrent den ambassadeur te Parijs zegt Burnet, dat de hofkliek „possessed de Groot, then Dutch Ambassador at Paris, or they corrupted him into a belief, that they had no design on them, that they were to secure, and depended too much on his advertisements".[4])

Intusschen kwam Meerman te laat. Karel II verklaarde hem botweg, dat hij bevel had gegeven ~~om~~ de Nederlandsche retourvloot van Smyrna aan te vallen en alle andere Hollandsche schepen, die zijn oorlogsschepen in zee zouden ontmoeten, op te brengen. Voorts deelde de Koning hem mede, dat hij reeds was gebonden aan een overeenkomst met den Koning van Frankrijk, zonder wiens goedvinden hij geen verdragen met de Republiek kon sluiten.

De Smyrnasche retourvloot was rijk beladen en voer onder konvooi van enkele oorlogsschepen in de Middellandsche Zee op weg naar het vaderland. Ook Engelsche oorlogsschepen, onder bevel van Eduard Spragg, waren daar aan het kruisen. Den 20en Maart 1672 ontmoette Spragg een ander Engelsch eskader van zes groote schepen en een fregat onder het bevel van Robert Holmes, dien hij inlichtte omtrent de situatie van het Hollandsche konvooi, er aan toevoegend, dat, als het Hof daartoe den last verstrekte, er een mooie slag te slaan was. Holmes had echter juist dien last ontvangen. Wat lag dus meer voor de hand, dan dat hij en Spragg de handen ineensloegen? Holmes evenwel twijfelde geen moment, of hij zou het zonder hulp van Spragg wel met de Hollanders klaarspelen. Hij behoefde dan immers niet den buit met Spragg te deelen? Hij liet hem dus zijn reis vervolgen, zonder met een woord te reppen over zijn opdracht.

Den 23en Maart viel hij het konvooi aan nabij het eiland Wight, nadat hij daarop het voordeel van den wind had behaald. Hij leidde den aanval in met een waarschuwingsschot om zijn vlag te doen salueeren en een officier aan boord te ontbieden. De Hollandsche bevelhebber De Haese zond een officier in een sloep naar het Engelsche vlaggeschip. Niet zoodra was deze aan boord, of hij rook lont. Hij gelastte daarom den matrozen, die hij in de sloep had achtergelaten, ~~om~~ naar boord terug te keeren en den vlootvoogd in te lichten omtrent het dreigend gevaar. Onder een hagel van musketvuur vanaf het Engelsche schip kwamen zij weer aan boord van hun schip terug. Op dat oogenblik bond Holmes het gevecht aan. Zijn schip telde 84 stukken geschut, dat van den kapitein ter zee De Haese slechts 50. Toch zag deze kans het vijandelijke vlaggeschip spoedig reddeloos te schieten en het voordeel op den vijand te behalen. Zelf vond hij hierbij den heldendood.[5]) Den volgenden morgen omtreeks negen uur werd de aanval door de Britten met een tot 14 à 15 schepen versterkte vlootmacht met verdubbelde hevigheid hervat. Holmes liep thans in de lij van den Hollandschen bevelhebber Du Bois en twee fregatten tastten hem te loefwaart aan, naar het scheen met het voornemen, ~~om~~ zijn schip van beide boorden aan te klampen.

De dappere kapitein onthaalde echter den vijand zoo geducht met zijn geschut en klein geweer, dat het Engelsche vlaggeschip weer zwaar werd gehavend en zich uit het gevecht moest terugtrekken met de beide fregatten. Tegen de overige schepen werd de strijd nu voortgezet. Tegen den middag werd Du Bois de linkerhand afgeschoten. Daarmede verflauwde het gevecht geen oogenblik. Want, aldus het relaas: „de kapitein der mariniers Gerlach van Isselmuyden, het gebied over het schip

---

[1]) Onder de eischen was ook begrepen het erfelijk Stadhouderschap van den Prins van Oranje, dat door de Republikeinen, de partij der De Witten, werd aangehouden.

[2]) Zie ook p. 45 van de bron ad 1): Missive Boreel dd. 27 Febr. 1672 en blz. 49 Missive de Groot, Paris dd. 25 Maart 1672.

[3]) A. de Wicquefort: Hist. d. Prov. Un. d. P.B., p. 245.

[4]) G. Burnet. Vol. II, p. 552.

[5]) Notulen der Admiraliteit v. Zeeland, dd. 26 Maart 1672 en van H.Ho.Mog. dd. 29 Maart 1672. Dl I, Bijlage XXVI.

aanvaard hebbende, verdedigde het met dezelfde kloekheid, waarmede Du Bois zulks had gedaan". [1]) Minder geluk had Jan Jacobse van Nes, gezegd oude Boer Jaep. Voor ruim twee jaren had deze oude zeerob heldhaftig gestreden tegen zes Algerijnsche kapers. Hij voerde thans het bevel over een oud schip, de „Klein Hollandia", dat 44 stukken, meest van klein kaliber, voerde en onderbemand was. Hij kweet zich op beide dagen voortreffelijk van zijn taak, maar zijn schip werd ten slotte reddeloos geschoten en dreigde te zinken, terwijl een vijftigtal zijner manschappen sneuvelde en bijna evenveel gewond raakten. Hoewel zelf tot tweemaal toe gewond, bleef hij onversaagd door zijn voorbeeld en zijn woorden de weinige overgeblevenen zijner bemanning aanwakkeren, totdat hij in den namiddag van den tweeden dag door een kogel doodelijk werd getroffen. Zijn schip werd geënterd, doch zonk kort daarop met vriend en vijand.

Deze gebeurtenis bracht het smaldeel, waarover Van Nes het bevel voerde, eenigermate in verwarring, hetgeen tot gevolg had, dat drie Hollandsche koopvaarders werden afgesneden. Deze waren dan ook de eenige van de talrijke en kostbare retourvloot, welke ondanks den hevigen aanval van de Britsche overmacht verloren gingen. Onder een gunstigen zuidwestenwind bereikten de Hollanders die, al vechtende, steeds hun koers hadden voortgezet, tegen den avond de Hoofden, welke zij, beveiligd door een opkomenden mist, in den nacht doorzeilden, nadat Holmes en zijn onderbevelhebbers de hoop hadden opgegeven op verdere successen en hen reeds vroeger hadden verlaten.[2])

De door Holmes veroverde buit woog niet op tegen de door hem geleden schade. Had hij met Spragg samengewerkt, dan zou de overmacht het lot van het Hollandsch konvooi wel beslist hebben.[3])

Nu was bij den Vrede van Breda destijds overeengekomen, dat in de toekomst geen koopvaarders door een der partijen zouden mogen worden aangevallen binnen een termijn van zes maanden na de oorlogsverklaring. Ook toen schenen overeenkomsten op diplomatiek terrein niet meer te gelden dan als vodjes papier. „This was a breach of faith", zoo roept de Engelsche schrijver Burnet verontwaardigd uit, „such as even Mahometans and Pyrates would have been ashamed of . . ."[4]) Holmes werd geprest ~~om~~ zijn aanval toe te schrijven aan de weigering van den Hollandschen bevelhebber, ~~om~~ het saluut af te geven, maar dit voorwendsel was zoo leugenachtig, dat hij dit onmogelijk kon bevestigen tegenover zoovele getuigen van de waarheid.

De Engelsche Koning zond nu het bericht omtrent den zeeslag naar het Fransche hof en drong er op aan, ~~om~~ aan de Republiek den oorlog te verklaren. Lodewijk XIV achtte echter wegens het jaargetijde en om andere redenen het tijdstip hiervoor nog niet gunstig en wachtte daarmede tot den 8en April. Om zijn oorlogsverklaring nu een schijn van recht te geven, publiceerde Karel II een soort manifest. Als apologie voor zijn perfide handelwijze kon hij het niet onhandiger hebben gesteld. Ik zal den lezers den inhoud besparen, het stuk wordt het best gebrandmerkt door een kostelijk citaat uit het in dien tijd verschenen geschrift, dat als titel had: „Réflexions sur l'Etat présent des Provinces Unies"[5]), luidende: „Que le manifeste de l'Angleterre n'étoit qu'un tissu d'incongruitéz, et que celui qui l'avoit composé étoit ou grossièrement ignorant ou imprudemment malicieux, s'il n'étoit l'un et l'autre, puisque cette pièce n'étoit remplie (à ce que l'auteur dit) que de positions fondéez sur des principes directement contraires à la vérité, et tiréez de l'école de celui qui est meurtrier et menteur déz le commencement . . ."

Aan de verdediging van Maastricht had de raadpensionaris Johan de Witt groote zorg besteed, in de veronderstelling, dat de Franschen hun aanval zouden doen langs de Maas. De zaakgelastigde te Parijs C. C. Rumpf schreef den 29en April 1672 aan de Staten „dat het op Maastricht niet aan-

[1]) In „Tooneel des Oorlogs" door Lambert van den Bosch, T'Amsterdam Bij Jacob Meurs en Johannes van Someren Boekverkoopers. In Compagnie Anno 1675, komt in het Tweede deel p. 38 voor het „Pertinent Rapport door den Capiteyn IJsselmuyde (de kapitein der mariniers Gerlach van Isselmuyden), in den Hage gedaan, behelsende d'Attaque der Engelse op de Smirnasche vloot." Uiteraard is dit rapport van een ooggetuige, die Du Bois na zijn verwonding als commandant opvolgde, belangrijk.

[2]) Ten onrechte zegt de Engelsche geschiedschrijver Hume, dat de admiraal Van Nes de Nederlandsche vloot commandeerde.

[3]) G. Burnet. Vol. II, p. 554 e.v.

[4]) G. Burnet, Vol. II, p. 554 e.v. Zie ook: A. de Wicquefort: Mémoires etc. p. 52 & 53.

[5]) A. de Wicquefort: Mémoires etc., p. 56.

gesien noch aangelecht soude sijn, maar wel op Wesel off eenige andere Considerabele post aan den Issel . . .".[1])
Weldra zou de misrekening van dezen overigens eminenten staatsman op dit punt blijken. Opmerkelijk dat Johan de Witt, aan wiens opbouwend werk de Republiek eenerzijds zijn krachtige vloot dankte, tot het laatste toe nog een zeker optimisme, niet vrij van overschatting van de macht der Republiek, aan den dag legde en dat hij Lodewijk XIV nog te weinig wantrouwde.[2])
Aan de geruststellende brieven van Boreel, die kennelijk niet opgewassen scheen te zijn tegen de streken van het Londensche Cabal-ministerie, scheen hij nog te veel beteekenis te hechten.[3]) Aan een onmiddellijke overrompeling van de Republiek werd door hem niet gedacht, ondanks de tractaten, die Lodewijk XIV met de Duitsche vorsten sloot en waarvan de bedoeling toch niet twijfelachtig scheen.[4]) Tot die vorsten behoorden de Keurvorst van Brandenburg, de Hertog van Neuburg, de Keurvorst van Keulen, de Bisschop van Munster en de vier Hertogen uit het huis van Brunswijk, Zell, Hannover en Wolfenbüttel, zoomede de Bisschop van Osnabrück.
Al deze vorsten waren min of meer gebeten op de Republiek, die zich destijds met de verovering van de z.g. Kleefsche vestingen een voormuur had verschaft tegen een vijandelijke invasie.[5]) Lodewijk XIV wist van die gevoelens handig partij te trekken. De onderhandelingen met den Keurvorst van Brandenburg, noch met de Hertogen van Zell en Wolfenbüttel leidden tot het gewenschte resultaat. De Hertog van Hannover en de Bisschop van Osnabrück daarentegen sloten tractaten van onzijdigheid, welke in 't wezen der zaak overeenkomsten waren voor hulp en medewerking. Bij het tractaat met den Keurvorst van Keulen werd overeengekomen, dat Lodewijk XIV met twee legers, elk van 50.000 à 60.000 man de Republiek zou binnenvallen en dat de Keurvorst een leger van 17.000 à 18.000 man op de been zou brengen. De stad Nuys zou worden versterkt en door Zwitsersche troepen in Franschen dienst worden bezet.
Met den Bisschop van Munster sloot Lodewijk twee tractaten. Het eene, dat openbaar mocht worden gemaakt, was een soort onzijdigheidsverklaring van den kerkvorst, maar in het tweede, geheime, tractaat stelde hij zijn staten en alle hulpmiddelen ter beschikking van den Franschen Koning. Den 22en Januari 1672 volgde nog een nader verbond, waarbij de Bisschop beloofde, den Koning met oorlogstuig, vivres, enz. te zullen bijstaan, op voorwaarde, dat deze hem 4000 man voetvolk en 2000 ruiters zou zenden, om een stad aan den IJssel te veroveren.
Ook met den Bisschop van Paderborn werd een verbond gesloten, waarbij deze de verplichting aanging, ~~om~~ den bisschop van Munster bij te staan. Natuurlijk werden de nieuwe bondgenooten door Lodewijk gepaaid met rijke subsidies en de toezegging van de teruggave der door de Republiek op hen veroverde gebieden, zoomede met de bescherming van den Franschen Koning.
Ook Zweden werd door Lodewijk tot een tractaat overgehaald. Voorzooverre het werd gepubliceerd, bevatte het slechts een hernieuwing van de sedert 1661 gesloten tractaten, maar krachtens eenige geheime artikelen was bepaald, dat de Koning van Zweden zich met de wapenen zou verzetten tegen de Duitsche vorsten, die de Republiek zouden willen bijstaan. Desgevraagd zou Zweden dan 16.000 man naar Pommeren zenden. Lodewijk XIV zou nevens de aan Zweden toe te kennen subsidie de garantie op zich nemen van den vrede tusschen Zweden en Denemarken zonder de gemeenschappelijke toestemming van beide vorsten.
Om nu de omsingeling van de Republiek te voltooien, zocht Lodewijk nog de hoven van Weenen en Madrid te bewerken. Den Keizer moest worden belet, de Republiek te hulp te komen door een tractaat van onzijdigheid, dat den 18en December 1671 werd bekrachtigd.
Geen wonder, dat de loop, welke de zaken gingen nemen, den raadpensionaris verontrustte. Een poging, ~~om~~ het oude verbond met Frankrijk te herstellen, mislukte. Nu zocht hij zich van bondgenooten

---

[1]) Reg. res. secrete militaire saken 1672, fol. 89.
[2]) Zulks moge o.a. blijken uit een brief van Joh. de Witt aan zijn broeder Cornelis, dd. 8 Maart 1672 (Mr De Jonge: Verhandelingen en onuitgegeven stukken. Dl I, blz. 281).
[3]) O.a. die van 1 Maart 1672, vermeld in Reg. H.Hoog.Mog. Secrete Brieven 1672, waaruit Johan de Witt concludeerde, dat de zaken in Engeland nog niet zoo geheel ongunstig stonden.
[4]) Mignet: Négociations Relatives, etc., I, p. 265, 267, 287. (Uitvoerig; ik geef het verloop slechts zeer beknopt weer).
[5]) Straks zal blijken, dat van dien voormuur geen gebruik is gemaakt.

en beschermers te verzekeren. Op Spanje kon hij rekenen. Hij zond er Van Beverningh heen om een defensief verbond te sluiten. Deze keerde terug met de toezegging van hulp. Ook de gouverneur der Spaansche Nederlanden Don Juan de Zuninga, graaf van Monterey en Fuente, was den Hollanders welgezind. In Februari 1672 werd tusschen de Republiek en Spanje een geheim verbond gesloten, genoemd „Acte van mutueel secours", gegrond op de „Acte van Guarantie" en op het „Tripel Concert", den 9en Mei 1668 en den 7en Mei 1669 tusschen de Republiek, Engeland en Zweden gesloten tot bescherming van de Spaansche bezittingen in de Nederlanden tegen Frankrijk.[1])
Den 18en Maart 1672 werd onderling overeengekomen, dat ingeval de Republiek werd aangevallen, Monterey 3000 ruiters zou zenden, van welke desverlangd 1000 man naar Maastricht zouden worden gezonden; dat, ingeval de Spaansche Nederlanden werden aangevallen, de Republiek 13 Regimenten voetvolk zou zenden, van welke er zes dadelijk derwaarts zouden vertrekken; voorts, dat men van beide zijden de troepen zou mogen terugtrekken, zoodra het land, dat ze had gezonden, zou worden aangevallen.
Uit de Notulen ter Staten-Vergadering in Holland[2]) blijkt, dat ingeval de oorlog zou uitbreken, de Franschen langs de Maas verwacht werden en dat men er op rekende, dat het beleg van Maastricht hun opmarsch gedurende geruimen tijd zou kunnen vertragen.
Reeds in Januari 1672 hadden de Staten den Heer van Amerongen, Godard, Adriaan van Reede naar Berlijn gezonden, om de hulp van den Keurvorst van Brandenburg Frederik Willem in te roepen overeenkomstig het tractaat van 1666, waarbij deze zich tot het leveren van troepen had verbonden. Op dat tijdstip was ook de onderhandelaar van Lodewijk XIV, de graaf van Saint Géran, te Berlijn aanwezig, om op een tractaat aan te dringen. Hij had echter geen succes en werd teruggeroepen. Den 6en Mei 1672 kwam te Cöln aan de Spree een tractaat tot stand, waarbij de Keurvorst zich verbond, ~~om~~, zoodra de Staten binnen de Vereenigde Provinciën of daaraan grenzende landen werden aangevallen, hij een leger van 20.000 man op de been ~~zou~~ te brengen, waarvan 3000 man voetvolk en 600 ruiters tot dekking der Westfaalsche vestingen zouden worden bestemd. Elk der partijen zou voor de helft in de kosten deelen. De Keurvorst zou het bevel over dit leger voeren, maar de bewegingen ervan zouden tusschen den Keurvorst en de gevolmachtigden der Staten bij rade van den Prins van Oranje als kapitein-generaal voor den aanstaanden veldtocht worden geregeld. Den 11en Juni werd het tractaat door den Keurvorst en den 1en Juli d.a.v. door de Staten bekrachtigd.[3])
Hoewel de Keizer een verbond had gesloten met Lodewijk XIV, was hij niet onverschillig ten opzichte van het lot der Republiek. Er zou echter nog geruime tijd verstrijken, eer de voorspoed der Fransche wapenen hem ertoe zou brengen de Republiek te hulp te komen. Den 25en Juli 1672 kwam een verbond tot stand tusschen den Keizer en de Staten, waarbij deze vorst toezegde, 5000 ruiters en 7000 voetknechten te zullen toevoegen aan het Brandenburgsche leger. Zelfs zou hij deze troepen met een gelijk aantal vermeerderen.
De Staten zouden 20.000 rijksdaalders betalen, zoodra de vereeniging van de keizerlijke troepen met die van den Keurvorst plaats had, 45.000 rijksdaalders 's maands, ingeval er 24.000 man werden geworven en naar evenredigheid van het aantal minder. Bovendien zouden de Staten desgevraagd 12.000 voetknechten en 8000 ruiters bij het geallieerde leger voegen.[4]) De bekrachtiging van dit verbond had echter eerst plaats in het najaar van 1672 ten gevolge van kuiperijen aan het Weensche hof.
Ook met Denemarken werd later, toen de kansen van de Republiek er gunstiger voor kwamen te staan, een verbond gesloten (20 Mei 1673)[5]), zoo ook met den Hertog van Lotharingen (begin Juli 1673).

---

[1]) Du Mont: Corps Diplomatique. T. VII, p. 107 & 155.
[2]) Notulen, gehouden ter Staten Vergadering in Holland (1671—1675) door Cornelis Hop en Nicolaas Viviën. Uitgave Dr N. Japikse. blz. 39. „Concert met Monterey op mutueel secours".
[3]) Wagenaar: Vaderlandsche historie. Dl XIV, blz. 16—21.
[4]) Wagenaar: Vaderlandsche historie. Dl XIV, blz. 132.
[5]) Idem, blz. 274, 275.

De Nederlandsche zaakgelastigde C. C. Rumpf deelde in zijn missive van 29 April 1672 aan de Staten de sterkte van het Fransche leger mede, als volgt:[1])

Het leger des Konings.	31.000 voetknechten	12.000 ruiters
„ „ van Condé	17.000 „	8.000 „
„ „ „ De Créqui.	11.400 „	3.600 „
Te zamen	59.400 „	23.600 „
Het geheele leger . .	83.000 mannen.	

Conform het tractaat met den keurvorst van Keulen zou de door Lodewijk XIV verzamelde krijgsmacht ruim 110.000 man sterk moeten zijn geweest. Dit klopt met de opgaven van Voltaire.[2]) Vroegere schrijvers stellen dit aantal hooger. De opgaven loopen nogal uiteen. De chevalier De Beaurain van den staf van Lodewijk XIV geeft op 120.000, Valckenier[4]) en De Quincy[5]) 146.600, Sylvius[6]) 150.000; de schrijver van „d'Ontroerde Leeuw"[7]) geeft op „dat het geschat wierd op meer als 300.000 koppen en in der daat niet minder was, gerekent alle de Pages, Lacqueijen, Koetsiers, Voerluy, Jongens, Krauwels, Pioniers, Wijven, Trossen, Hoeren, etc., waarvan de Monsterrollen uytleverden 146.270 effectieve Soldaten met Mortepayen en al en daarbij een geweldige Artillerij . . ." De Munstersche en Keulsche troepen, welke het Fransche leger zouden bijstaan, waren ruim 20.000 man sterk. Maarschalk De Luxembourg had reeds in 't begin van het jaar 1672 van den Koning den last ontvangen, om die troepen op voet van oorlog te brengen, welke last later werd gevolgd door de opdracht, om met die strijdmacht een inval in het grondgebied der Republiek te doen langs de Oostgrens, terwijl drie Fransche legers waren bestemd, om tot in 't hart van het land binnen te dringen.

Ik wees hiervoor reeds op het verval van het krijgswezen te land sedert den Vrede van Munster. De

[1]) Reg. Res. H.H.M. voor secrete militaire saken 1672, fol. 89.
[2]) Voltaire: Siècle de Louis XIV. Chap. X.
[3]) De Beaurain: Histoire de la Campagne de M. le prince de Condé en Flandre en 1674. Paris MDCCLXXIV.
[4]) P. Valckenier: Verwerd Europa.
[5]) Marquis De Quincy: Histoire militaire de Louis le Grand. Vol. I, p. 314.
[6]) L. Sylvius: Historiën onzes tijds, behelzende saken van Staat en Oorlogh.
[7]) d'Ontroerde Leeuw, blz. 12.

legerorganisatie is ook gebleken niet vrij te zijn geweest van corruptie, zoodat, hetgeen op papier werd verantwoord en uitbetaald, niet in vollen getale aanwezig was.[1])

Volgens den Staat van Oorlog van 1671 was het leger toen 37.155 man sterk, waaronder slechts 2600 man ruiterij. Als uitvloeisel van de in 't voorjaar van 1672 genomen maatregelen, nam de sterkte toe tot ruim 52.000 man. Hiervan werd een gedeelte, dat onder de bevelen stond van den Prins van Oranje, den 17en Mei achter den IJssel tusschen Zutphen en Deventer samengetrokken.[2])

De sterkte van deze legerafdeeling bedroeg op 5 Juni 1672 14.400 man voetvolk en 7600 ruiters. Omtrent het gehalte van dit krijgsvolk werd gemeld, „dat de gemeyne officieren, over die voorschr. militie gestellt, ten meesten deele sijn seer onbedreven en de militie selfs t'eenemael ongedisciplineert en dat daerboven soowel de voorschr. officieren als de voorschr. militie selfs niet met de grootste courage sijn aengedaen, omme den vijant het hooft te bieden en te wederstaen, maer dat deselve sijn seer schroom- ende schrickachtigh . . ."[3])

Vaak werden kinderen, die de wapens niet konden hanteeren, met militaire functies bekleed, waarvoor ook gunstelingen en bedienden in aanmerking kwamen. Zelfs werden militaire rangen aan den meest biedende verkocht, terwijl oud-gedienden en ervaren militairen, die geld noch kruiwagen hadden, veelal als bedelaars langs den weg liepen.

Geen wonder, dat zulk een leger niet opgewassen was tegen een machtig, goed georganiseerd en goed geoefend leger, aangevoerd door veldheeren als Turenne, Condé en De Luxembourg.[4])

De Spaansche hulptroepen werden overeenkomstig het tractaat en de toezegging van den landvoogd Monterey al spoedig ter beschikking van de Staten gesteld. Die van den Keizer en den Keurvorst van Brandenburg hebben zich eerst in September 1672 vereenigd en althans gedurende de eerste oorlogsjaren 1672 en 1673 weinig of niets bijgedragen tot de verdediging der Republiek tegen de Fransche overmacht. Wèl hebben de bewegingen van hun legers ertoe bijgedragen, dat Lodewijk XIV een deel van zijn strijdmacht onder Turenne aan den Rijn moest samentrekken. Turenne, wel een der bekwaamste veldheeren uit dien tijd, is er grootendeels in geslaagd, de Duitsche legers in bedwang te houden en de doeltreffende concentratie der bondgenooten onder den Prins van Oranje te verhinderen.

Wat betreft het vestingwezen, alle oorlogsbehoeften waren over het algemeen in een staat van verval. Er was gebrek aan ingenieurs, het geschut lag op vermolmde affuiten; in tientallen jaren was niets gedaan aan het onderhoud, laat staan de verbetering der fortificaties. Bovendien was er een nijpend tekort aan munitie. Zelfs de vloot, die dank zij De Ruyter en Johan de Witt er wel geheel anders voor stond en die een geducht wapen vormde tegen onze belagers, kon niet naar behoefte worden voorzien.

Zoo nijpend was het tekort, dat toen de vijand reeds tot in 't hart des lands was doorgedrongen, een groot gedeelte van den vlootvoorraad moest worden ontscheept, om te dienen voor de verdediging te land.

De vesting Maastricht, onder het bevel van den Rijngraaf, een ouden, afgeleefden man[5]), scheen wel behoorlijk in staat van verdediging te zijn gebracht.

De oostgrens werd beveiligd door de Kleefsche vestingen Orsoy, Rijnberk, Burik, Wezel, Rees en Emmerik. Langs Rijn en Waal lag de Schenkenschans. In de rivier bij Nijmegen lagen twee goed gewapende uitleggers en tegenover deze vesting lag het fort Knodsenburg. Vóór de rivier de IJssel

---

[1]) G. R. Depping: Geschiedenis van den Oorlog der Munsterschen en Keulschen. Amsterdam 1841, blz. 17. De Guiches: Mémoires, p. 256. Brief van d'Estrades aan Lionne dd. 20 Août 1665 in zijn: Lettres et Mémoires. T. II. Armand de Gramont, graaf van Guiche was een Fransch edelman, die wegens een hofintrige als banneling in de Nederlanden leefde. Hij was Johan de Witt vijandig gezind.

[2]) Brief van den gedeputeerde te velde aan den griffier van H.H.M. Doesburg dd. 15 Mei 1672. (Reg. Res. H.H.M. secrete militaire saken 1672, fol. 193).

[3]) Reg. Res. H.H.M. secrete militaire saken 1672, fol. 145.

[4]) De Luxembourg was beter veldheer dan diplomaat en bewindsman. Zijn bestuur over het gebied van de Republiek dat hij bezet heeft gehad, had meer weg van een schrikbewind. Aan 't Fransche hof was zijn onaanzienlijke figuur geen persona grata.

[5]) Brief van Van Beverningh aan Joh. de Witt, dd. 24 April 1672.

lagen de vestingen Bredevoort, Grol[1]) en Deutecom in 't graafschap Zutphen. Tot verdediging van deze rivier dienden de vestingen Arnhem, Doesburg, Zutphen, Deventer, Hattem, Zwol en Kampen. Behalve deze vestingen had men nog buiten die van de noordelijke provinciën, de vestingen Borculo, Goor, Delden, Enschede, Oldenzaal, Almelo, Ommerschans, Zwartsluis, Steenwijk, Elburg en Harderwijk. Tot verdediging van de provincie Noord-Brabant dienden de vestingen Grave, Ravestein, Huis te Gennep, 's-Hertogenbosch, Crèvecoeur, Engelen, Heusden, Breda en Bergen op Zoom. De vesting Grave was een der weinige, welke in goeden staat verkeerden. Zij telde 52 stukken geschut en was ruim voorzien van oorlogsbehoeften. De bezetting telde 33 compagnieën, in totaal 2425 man. Bevelhebber was de kolonel der mariniers George, Johan, vrijheer van Weede, Heer van Walenburg[2]), commandant van het tweede „Regiment de Marine". Hij was de eenige hoofdofficier der mariniers, die niet inscheepte en wien niet het bevel over eenig oorlogschip was opgedragen.[3])
In het „Ontroerde Nederlandt" komt een schets voor, waaruit valt af te leiden, dat de toenmalige IJssellinie een aaneengeschakelde linie was, bestaande uit een borstwering, gracht, bedekten weg, glacis en voorgracht en voorzien van een groot aantal hindernissen. Een nauwkeurige beschrijving van die linie ontbreekt echter. Ook zijn onze geschiedschrijvers het antwoord schuldig gebleven op de vraag, of de IJssellinie verdedigbaar was. De Franschen beoordeelden haar als te zwak en van geen nut, maar dit oordeel mist elken grond om de eenvoudige reden, dat de verdedigers haar hebben prijsgegeven, vóórdat er sprake kon zijn van een aanval.
Dat zij van geen nut was, vond haar oorzaak niet in de inrichting der linie, maar in het verzuim, haar te beveiligen tegen omtrekking op de vleugels. Immers de IJssel bleef beneden Deventer tot aan de Zuiderzee onbezet, terwijl aan den tegenoverliggenden vleugel de Rijn van IJsseloort tot Schenkenschans te zwak was bezet. Had men maatregelen genomen, om de vleugels tegen omvatting te beveiligen, dan zou de verschanste IJssellinie althans dit nut hebben gehad, dat de vijand eenigen, zij het korten tijd, zou zijn tegengehouden, hetgeen onder de kritieke omstandigheden reeds van groot belang zou zijn geweest.
Omtrent de vitale voorwaarden voor de verdediging van de linie, zooals de juiste sterkte der Rijnbezetting, de opstelling en verdeeling der troepen langs de rivier en de instructies voor de verschillende posten aan de rivier, laten de geschiedschrijvers ons in 't duister tasten. Het wil mij voorkomen, dat, ondanks het bezwaar van den lagen waterstand gedurende den Franschen inval, de IJssellinie met bekwame bevelhebbers en bruikbare troepen, bezield door de noodige „fighting spirit", wel degelijk weerstand had kunnen bieden. De jammerklachten van de gedeputeerden te velde wezen er maar al te zeer op, dat aan dezen kapitalen eisch alles behalve is voldaan.
Dit, en niet de onverdedigbaarheid van de IJssellinie, is wel de oorzaak geweest, dat het den vijand zoo snel gelukt is, ~~om~~ tot in 't hart van het land binnen te dringen.
W. Temple slaat den spijker wel precies op zijn kop, wanneer hij zegt: „les troupes étoient sans Général et ce qui est bien pis encore, elles étoient sans courage. Il n'y avoit que leur Flotte qui fût exemte de ce mal contagieux en ayant été préservée par la prudence admirable De Ruyter . . ."[4])

---

[1]) Groenlo.
[2]) Een heerlijkheid bij Rotterdam, waar nog de Walenburgerweg bestaat.
[3]) Resolutiën v. d. Staten van Holland en West-Vriesland 1672 No 105, overgenomen in dl I, bijlage No 5.
[4]) W. Temple: Mémoires (Fr. vertaling) p. 22.

"The attacks of the Dutch were made with a sustained and unanimous vigour, that showed a great military advance", aldus Mahan in zijn bekend werk over zeestrategie.[1] De tegenstelling tusschen het moreel op de vloot en dat bij het landleger was wel groot! De roemrijke tocht naar Chatham (1667), waarin de mariniers een belangrijke rol hadden vervuld en waarbij hun eerste kolonel Willem Joseph baron van Ghent als luitenant-admiraal de leidende rol had gehad[2], lag een ieder nog versch in het geheugen, zij had getuigenis afgelegd van de bekwaamheid onzer vlootvoogden en scheepscommandanten en den paraten geest der vlootbemanning.

„It is not to be expressed, how high the spirits of the Dutch are at present", zoo schreef de spion Samuel Tucker, een Rotterdamsche koopman — zich ditmaal onderschrijvende als W. Smith — den 29en Juli 1667 naar Londen, „ . . . An Englishman is nothing here now, but as one that has lost all his credyt . . .".[3]

Volgens de overeenkomst tusschen Engeland en Frankrijk inzake het optreden ter zee, zou de Engelsche vloot opereeren in de Noordzee en in 't Kanaal, terwijl Fransche eskaders zich zouden ophouden in de Middellandsche Zee en in den Atlantischen Oceaan.[4] Hierdoor kreeg de Nederlandsche vloot, indien het haar mocht gelukken de vereeniging van de Britsche en Fransche vlootmachten tijdig te beletten, de gelegenheid, deze verspreide opstelling te benutten, om met de afzonderlijke eskaders af te rekenen. Inderdaad is zulks ook de toeleg van admiraal De Ruyter geweest. Verschillende omstandigheden hebben hem echter verhinderd, de Fransche vloot te vernietigen, vóórdat zij zich met de Engelsche kon vereenigen. De voornaamste hinderpaal was wel, dat de Zeeuwsche schepen niet gereed waren, zoodat die vereeniging van Britten en Franschen plaats greep gedurende het oponthoud van De Ruyter vóór de Zeeuwsche kust. Wicquefort zegt hiervan: . . . „l'on y auroit réussi (d'empêcher la jonction des arméez navales de France et d'Angleterre), si les autres provinces eussent secondé les bonnes intentions et l'application de la Hollande . . ." Maar, zoo vervolgt hij op bitteren toon, „elles s'opposoient à tout ce que celle-ci désiroit dans le dessein de l'obliger par là à donner le commandement des armes au prince d'Orange . . .".[5]

De lezer voelt wel, hier was een aanhanger van de partij van De Witt aan het woord, maar al klinkt zijn verwijt wat scherp, een feit was het, dat ook de vlootvoogden te kampen hadden tegen de verdeeldheid der partijen en de te groote souvereiniteit of autonomie der provinciën, welke de oorzaken waren van „the wretched lack of centralisation in their naval administration", gelijk Mahan juist opmerkt.[6]

---

[1]) Capt. Mahan: U.S. Navy, Influence of Sea Power upon History, p. 144.
[2]) Van Ghent was hierbij opgetreden als vlootvoogd, niet als kolonel der mariniers, zeker, maar daarom heeft zijn nagedachtenis in onze korpsgeschiedenis niet minder beteekenis.
[3]) Stukken, betrekking hebbende op Chatham door Dr P. Geyl (Historisch Genootschap), blz. 422.
[4]) Bescheiden uit vreemde archieven omtrent de groote Nederlandsche zeeoorlogen (1672—1676) door Dr H. T. Colenbrander, 2e deel (1667—1676), blz. 81.
[5]) A. de Wicquefort: Mémoires etc., p. 92.
[6]) Mahan, p. 144—145.

Willem Joseph, baron van Ghent. Eerste kolonel der Mariniers.

Borstbeeld in gebakken aarde, door Rombout Verhulst (Mauritshuis, Den Haag)

Den 14en Mei 1672 verlieten de schepen van onze vloot de reede van Texel en de Maas, koers zettend naar de Engelsche kust, waar zich nog eenige oorlogsschepen bij de vloot voegden. Onder deze laatste worden vermeld de „Waasdorp" onder het bevel van den luitenant-kolonel der mariniers François Palm en de „West-Friesland" onder dat van den sergeant-majoor[1]) der mariniers Johan Belgicus, graaf van Hoorn (of de Hornes).[2]) Eerstgenoemde had aan den tocht naar Chatham deelgenomen als commandant van het schip „Deventer" met 250 matrozen, 40 mariniers en 62 stukken geschut. Ook Van Hoorn had als commandant van een oorlogsschip aan dien tocht deelgenomen.[3])
Beiden behoorden tot het eerste „Regiment de Marine" en zouden nog in hetzelfde jaar ontschepen, om met hun regimenten een belangrijke rol bij de verdediging te land te vervullen.
De raadpensionaris Johan de Witt had het van het dringendst belang geacht, in de hachelijke omstandigheden, waaronder het vaderland verkeerde, de vloot een grootsche daad te doen verrichten.[4]) Hij drong er bij de Admiraliteiten herhaaldelijk op aan, toch met den meest mogelijken spoed haar schepen „uit te pressen", hetgeen als gevolg had, dat de vloot onder Michiel Adriaansz. de Ruyter gaandeweg werd versterkt met oorlogsschepen en branders. Nu het bericht was ingekomen, dat de Engelsche vloot was uitgeloopen en in zee gestoken, was de kans verkeken, om deze in de Theems te overvallen.[5])

---

[1]) In dien tijd de laagste hoofdofficiersrang.

[2]) Hollandt No 1871. Rijksarchief. Incomende Missiven aen de Staten 1672, 2e deel. Brief van De Ruyter aan H.H.M. dd. 1 Augustus 1672.

[3]) Blijkens o.a. een brief van G. Middelkamp aan mevrouw Maria van Reygersbergh dd 14 Juni 1667, geschreven in 's lands schip . . . „Wij verwachten oock noch den Heere Lt.Admirael Aylva van Vrieslandt met 17 schepen, daeronder Graaf Jan van Hoorn . . ."
Zie ook Hollandt No 1871 R.A., Incomende Missiven aen de Staten van Jaere 1672, 2e deel: Brief van Pieter Vis aan H.H.M. dd. 20 Mei 1672 (opgenomen in Bijlage 2).

[4]) Johan de Witt's verdiensten als opbouwer der zeemacht worden o.m. uitvoerig beschreven in: Dr Johanna K. Oudendijk's „Johan de Witt en de zeemacht". N.V. Noord-Holl. Uitgevers Mij, Amsterdam 1944.

[5]) Brief van Cornelis de Witt aan H.H.M. dd. 15 Mei 1672 in zijn Journael of Daghregister.

In den namiddag van den 15en Mei werden op de reede van Duins slechts enkele kleine vijandelijke schepen aangetroffen. In de veronderstelling, dat de Engelsche vloot naar Portsmouth was gestevend, besloot de krijgsraad haar te volgen. De tijding kwam echter binnen, dat de vereeniging van de Britsche en Fransche vlootstrijdkrachten in den middag van den 14en Mei beoosten het eiland Wight had plaatsgevonden. De Witt's plan, ~~om~~ de Britsche vloot aan te tasten vóór die vereeniging, was derhalve in duigen gevallen. De ruwaard Cornelis de Witt, die zich, evenals gedurende den tocht naar Chatham, opnieuw als gevolmachtigde van de Staten op de vloot bevond, schreef terecht dezen tegenslag toe aan het oponthoud der Zeeuwsche schepen.[1])

Voor Dover werd nu geankerd, waar onze vloot door stormweer werd overvallen, de krijgsraad kon zich daarom eerst den 17en over de verdere plannen beraden. In den lastbrief van De Ruyter en Cornelis de Witt was bepaald, dat in 't geval, dat de vereeniging der gecombineerde vijandelijke zeestrijdkrachten niet kon worden verhinderd, een hoofdtreffen met den vijand zou worden vermeden, tenzij lasthebbers de gelegenheid gunstig achtten om voordeel op hem te behalen. De krijgsraad oordeelde echter terecht, dat de vloot wederom naar de Noordzee moest vertrekken en daar tusschen de Wielingen en de Maze omstreeks 5 à 6 mijl uit den wal een gunstige opstelling moest kiezen, om de schepen, welke bij de verschillende Admiraliteitscolleges werden gereedgemaakt, in te wachten.[2]) Men zou dan met deze versterkte zeemacht den vijand het hoofd bieden en hem aantasten.

Aan de Staten werd bericht gezonden van dit besluit en er op aangedrongen, de nog ontbrekende schepen, behoorlijk bemand en uitgerust, ten spoedigste naar de vloot te zenden, vooral zooveel mogelijk branders.

Niet zonder reden was die aandrang geschied. „Het schijnt . . .," zoo klaagt Cornelis de Witt in zijn brief van 21 Mei aan den raadpensionaris, „dat de Raeden gecontenteert sijn, als de schepen maer sijn uytgeloopen, sonder dat deselve in behoorlijken staet sijn gebracht, om den gerequireerden dienst te konnen doen . . ."[3]) Deze klacht was gegrond op de aankomst van de schepen „Dordrecht" onder het bevel van den kapitein ter zee Rhees en „Delft" onder dat van den kapitein der mariniers Gerlach van Isselmuyden met „merckelijck manquement van bootsvolck ende soldaten . . ." Van Isselmuyden had nl. 60 man te kort bij zijn equipage en Rhees 20 soldaten.[4]) Den 3en Juni d.a.v. schrijft de gevolmachtigde: „Indien Uw Ed. ons conde berichten, off ende wat wij tot versterckinge van 's Landts Vloote uyt het Vaderlandt ende van de defectueuse Collegiën ter Admiraliteyt te verwachten hebben . . .", . . . „Alsoo aan bevarend volck al vrij wat mancquement is ende aan den Grave van Hornes[5]) noch ontrent 60 matrosen mancqueren, behalve de defecten in het generael . . ."

Blijkens zijn brieven aan zijn broeder, den gevolmachtigde op de vloot, was de raadpensionaris van meening, dat nog vele kapitale Engelsche oorlogsschepen in de Theems waren achtergebleven, o.m. het best bewapende „the Royal Prince" met 120 stukken. Hij hoopte dat, indien deze zouden kunnen worden veroverd of vernietigd, groote verslagenheid te Londen, wellicht de ontruiming van het fort Sheerness hiervan het gevolg zou zijn. De verovering van deze sterkte zou tot een oproer kunnen leiden onder de ontevredenen.[6])

De krijgsraad opperde tegen al deze suggesties overwegende bezwaren. Immers, volgens de berichten waren alle kapitale schepen van den vijand, inclusief „the Royal Prince", uitgeloopen en waren slechts tien à twaalf lichte fregatten nog in de Theems, zoodat er niets belangrijks te doen viel. Bovendien was men zich ervan bewust, dat op geringen afstand boven Gravesend, waar de rivier het smalst was, in 1667 (na Chatham) aan beide oevers sterke forten, ieder van 80 à 90 stukken geschut waren gebouwd. Het afzakken van de rivier na den tocht zou vooral voor de schepen, die averij

---

[1]) Mr J. C. de Jonge: Verhandelingen, enz., dl I, blz. 359.

[2]) Brief van C. de Witt aan H.H.M. dd. 17 Mei 1672 in zijn Journael of Daghregister.
G. Brandt: Het leven en bedrijf van den Heere Michiel de Ruyter, blz. 659.

[3]) Zie ook Brief van De Ruyter aan de Staten Generaal, dd. 23 April 1672 (Bijlage 1), en de brief van Pieter Vis aan de Staten, dd. 20 Mei 1672 (Bijlage 2).

[4]) Mr de Jonge: Verhandelingen enz., dl I, blz. 373.

[5]) De meergenoemde graaf J. B. van Hoorn.

[6]) Mr de Jonge: Verhandelingen enz., dl I, blz. 346—352.
Brieven van J. de Witt, dd. 15 Mei 1672.

hadden opgeloopen, een riskante manoeuvre worden, die dan nog onder een gunstigen wind moest worden uitgevoerd. Erger nog, de vereenigde Britsche en Fransche eskaders zouden met een westelijken wind, de eenige gunstige kans voor het uitloopen van onze schepen uit de Theems, in minder dan een etmaal tijds van Portsmouth, waar zij zich thans schenen te bevinden, vóór of op het Koningsdiep een gunstige positie kunnen innemen en dan stellig niet verzuimen, om met hun overmacht in onze vloot te vallen.
De Nederlandsche schepen zouden in dat geval „à la file", gelijk Cornelis de Witt het uitdrukt, den vijand over de gevaarlijke „Middle Grounds" moeten voorbijtrekken en in deze ongunstige positie tegen de overmacht moeten ingaan òf zich binnen de rivier laten insluiten. De krijgsraad zag er daarom van af, om met de geheele vloot zich in het Koningsdiep (the King's Channel) of op de Theems te wagen.
Tòch, de zinsnede, welke in de missive van den raadpensionaris voorkwam, „dat men vertrouwde, dat de vloot met zeilen en drijven den tijd niet zou doorbrengen", had bij den gemachtigde en de vlootvoogden wel ingeslagen. Er werd daarom besloten, om ondanks de geringe kans op succes, met een smaldeel van vijftien der lichtste oorlogsschepen en fregatten, zeven gewapende advijsjachten, acht branders en zes galjoten de rivier in te loopen en te zien, wat tot afbreuk van den vijand te doen viel.
Wederom werd Van Ghent, de held van Chatham, en onder hem de vice-admiraal Cornelis Evertsen en de schout-bij-nacht Jan Jansse van Nes met de uitvoering van dit besluit belast.[1])
Na eerst door een zwaren mist te zijn opgehouden, kwam de vloot tegen den avond van den 23en Mei ter bestemder plaatse aan en vatte post bij het Koningsdiep voor de Theems, houdende den hoek van Olpherness in het gezicht. Tegen een overval van den vijand werden de noodige veiligheidsmaatregelen genomen en den 24en liep Van Ghent met zijn smaldeel het Koningsdiep in, Evertsen in de voorhoede, Van Ghent in den middeltocht en Van Nes in de achterhoede.
Reeds den avond te voren hadden zich elf vijandelijke schepen, onder welke zes of zeven kloeke bodems en de rest branders, in het Koningsdiep vertoond. Het was „a squadron of belated British ships under Captain Coleman", aldus weergegeven in een studie van Julian Corbett, . . . „feeling their way out to join the Duke . . ."[2]) Van Ghent ontdekte dit smaldeel, toen de mist opklaarde en „at once gave chase". „Right into the river he followed him till the new Sheerness batteries". Hier hield Coleman stand en werd Van Ghent zoowel door het fort als door de schepen op een zoo hevig vuur onthaald, dat hij besloot, ~~om~~ de lichtste schepen te doen terugkeeren. Zelf bleef hij met de zwaardere ter plaatse. Hij meende, dat de Engelsche schepen met de eb, welke toen begon te loopen, wel zouden komen afzakken, om zijn smaldeel aan te tasten. Coleman nam daarentegen met zijn schepen een positie in dicht achter Sheerness. Van Ghent achtte het nu van geen nut meer, om met kans op succes iets te ondernemen en keerde met zijn schepen terug, zonder door den vijand te worden achtervolgd.
„The bold stroke", een herhaling van 1667 in de Theems, was dus mislukt en na terugkeer van het smaldeel bleef de vloot nog twee dagen voor het Koningsdiep kruisen, „completely paralysing the flow of trade to London and particularly the coal traffic with New Castle . . ." Bovendien kwamen nog voortdurend schepen ter versterking van onze vloot uit het vaderland aan.[3])
De wind, die reeds tien dagen uit het oosten woei, bleef tot nadeel van den vijand aanhouden, zoodat hij werkeloos te Portsmouth bleef liggen. Eerst den 27en Mei draaide de wind naar het noorden en daarna naar het zuiden, waarvan de vijand gebruik maakte, om zich naar de Noordzee te begeven. De kapitein ter zee Philips van Almonde, die op brandwacht lag tusschen de Duinkerksche banken

---

[1]) Besluit van den krijgsraad a/b „de Zeven Provinciën" dd. 20 Mei 1672.
Journael of Daghregister van C. de Witt.
Resolutiën en Verbaal van Cornelis de Witt als Gedeputeerde van Hare Hoogmogenden op 's Lands vloot. 9 Mei—22 Juni 1672 (Archieven der Admiraliteitscolleges. Aanhangsel, XLVII, No 3, 4 en 5.

[2]) A note on the drawings in the possession of the Earl of Dartmouth, illustrating the battle of Sole Bay May 28 1672 etc. by Julian Corbett, p. 11 e.v.

[3]) A note on the drawings in the possession of the Earl of Dartmouth, illustrating the battle of Sole Bay, May 28 1672 etc, by Julian Corbett, p. 11 e.v.

en het Noord-Voorland, berichtte te middernacht, dat hij tot op een mijl afstand bij den vijand was geweest, die zich nu in het zuidwesten op vijf mijlen van de Nederlandsche kust bevond.
Dit gaf De Ruyter aanleiding het anker te lichten. Met oostelijken koers ging onze vloot onder zeil. Terecht achtte De Ruyter het ongewenscht, ~~om~~ onder den toen heerschenden zuidenwind op vier mijlen van de Engelsche kust voor anker liggende, op een lager wal slag te leveren.[1]) Tot verbazing van een ieder op de vloot, werd bij het aanbreken van den dag geen vijand gezien. Men had nu toch wel een hoofdtreffen met hem verwacht.
Den 29en werd, nadat dezelfde koers tot ter hoogte van Duinkerken was voortgezet, om daar den vijand in een voordeelig positie af te wachten, wederom niets van hem waargenomen, hoewel hij zeer nabij moest zijn en de wind gunstig, om onze vloot aan te tasten. Daags daarop was het mistig. Er woei een krachtige wind, maar den 31en was de gelegenheid voor den vijand opnieuw gunstig. Deze ontweek echter onze vloot.
Nu besloot De Ruyter, ~~om~~ zijn vloot op te stellen tusschen Ostende en Walcheren tot tijd en wijle de wind voordeelig werd, om den vijand aan te vallen.[2]) Echter stond de aanhoudende westelijke wind de uitvoering van dit besluit nog in den weg. Er werden nu eenige fregatten en advijsjachten uitgezonden, om den vijand, die sedert den 31en Mei uit 't gezicht was verdwenen, op te zoeken. In afwachting van de terugkomst van die schepen, behield de vloot de positie tusschen de reeds genoemde plaatsen en werd zij nog versterkt met schepen en branders en een aantal matrozen en mariniers.
Den 6en Juni kwam bericht binnen van twee advijsjachten, dat de vijand zich naar Solebay had begeven en zich daar ophield. De wind woei nu uit het noordoosten. Nadat krijgsraad was gehouden, besloot De Ruyter den vijand daar aan te tasten.[3])

[1]) Brief van C. de Witt aan den raadpensionnaris dd. 28 Mei 1672. Verhandelingen enz., door Jhr Mr J. C. de Jong dl I bl. 398
[2]) Besluit van den krijgsraad dd. 31 Mei 1672 in 't Journael of Daghregister van C. de Witt.
[3]) Besluit van den krijgsraad dd. 6 Juni 1672 in 't Journael of Daghregister van C. de Witt.

DE ZEESLAG BIJ SOLEBAY

Na dat wij den 6 dezer kontschap hadden bekomen, dat de Engelsse en Fransse Vloot in Soulsbay was leggende, resolveerden na de middagh de zelve op te gaan soecken . . ." aldus de luitenant-admiraal De Ruyter in zijn missive van 8 Juni 1672 vanaf zijn vlaggeschip „de Seven Provintiën". Eenvoudiger en korter kon het al niet gezegd worden. En toch, welk een stoute, ja vermetele onderneming werd in die enkele woorden aangekondigd, om een overmacht van twee gecombineerde zeemachten op de vijandelijke kust te gaan aanvallen, alsof het vanzelfsprekend was en niet de moeite waard, om daar meer woorden aan te verspillen. Ja, zoo was De Ruyter, de mooiste en meest indrukwekkende belichaming van den rasechten Hollandschen zeeman, kort en sober van stijl, eenvoudig en vroom, wars van praal en snoeverij, groot in daden![1])

Welk een tegenstelling met den geest van schrik en moedeloosheid, door welke men in 't vaderland was bevangen, nu de Kleefsche vestingen reeds stuk voor stuk gingen capituleeren en een machtig Fransch leger naar den Rijn oprukte! Johan de Witt had juist gezien. Er moest in deze benarde positie iets gewaagd worden. En de eenige kans daartoe bood de vloot. De Witt wist, wat hij aan De Ruyter had. Er moest, kostte wat het wilde, worden voorkomen, dat de Britten zich meester maakten van de kostbare retourvloot, die van Oost-Indië op thuisreis was. De vijand ontweek een hoofdtreffen met de Hollandsche vloot, dit was nu duidelijk gebleken. Hij lag de Oostindische retourvloot af te wachten. Zoodra hij zich op die prooi zou werpen, zou de Hollandsche vloot haar schuilplaats achter de Zeeuwsche banken immers verlaten, om de retourvloot te beschermen.

De Britten hadden dan het voordeel, dat zij op eigen terrein den strijd met den vijand konden aanbinden. Het plan de campagne van Karel II aan den graaf d'Estrées, den bevelhebber der Fransche vloot, kenbaar gemaakt, hield in „à attirer les forces hollandoises dans une mer moins dangereuse que les eaux territoriales, puis à guetter sur le Dogger-Bank leurs flottes des Indes . . ."[2])

Maar De Ruyter zou hem voor zijn. Hij had achter zich een vlootbemanning „united and disciplined as they had never been during the previous war".[3]) En hij wist, dat hij op zijn zeevolk kon rekenen.[4])

Zijn geheele macht bestond uit 61 oorlogsschepen, 14 fregatten, 22 gewapende advijsjachten en 36 branders, bovendien ettelijke bewapende galjoten, te zamen met 4484 stukken geschut en 20.738 manschappen.[5])

Hieronder waren drie schepen van 80, veertien van 70—78, zes en twintig van 60—68 en twaalf van 50—56 stukken, voorwaar, een geduchte vlootmacht, waarmede De Ruyter hoopte, vooral

---

[1]) P. J. Blok: Michiel Adriaansz de Ruyter. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1928.

[2]) Histoire de la Marine Française, La guerre de trente ans, Colbert, par Charles de la Roncière. Paris 1934, T. V, p. 533.

[3]) The Royal Navy by Wm Laird Clowes. Vol. II, p. 299.

[4]) Remarques faites par le Sieur Arnoul sur la marine d'Hollande et d'Angleterre dans le voyage qu'il fit en l'année 1670. Bescheiden uit vreemde archieven enz., door Dr H. F. Colenbrander, 2e dl (1667—1676), p. 22: „On peut dire que ce (les Hollandais) sont les meilleurs matelots de l'Europe . . ."

[5]) Laird Clowes in Vol. II van: „The Royal Navy history" geeft overeenkomstige opgaven als de Nederlandsche schrijvers.

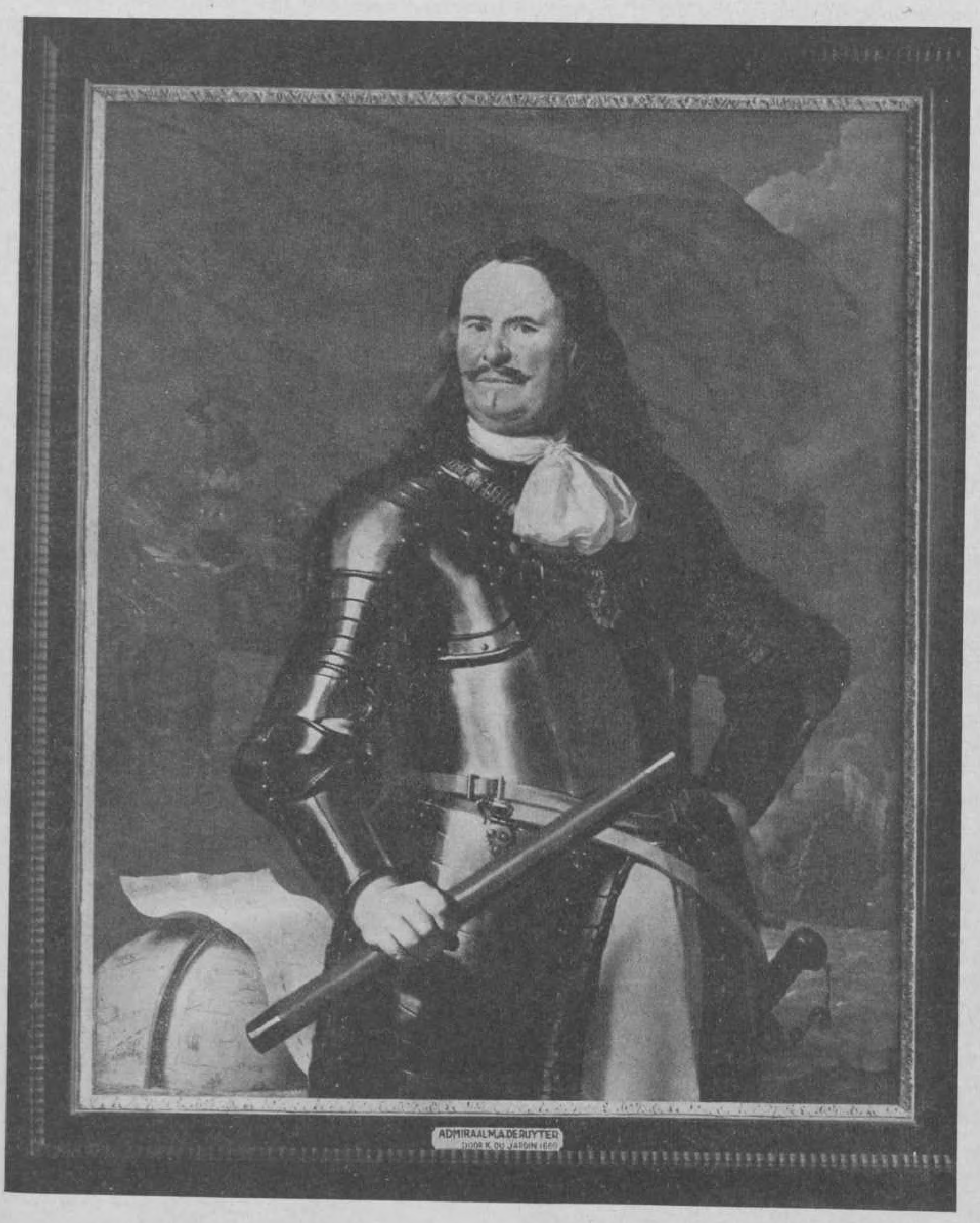
ADMIRAAL M.A. DE RUYTER
DOOR K. DU JARDIN

door het groote aantal door den vijand zoo gevreesde branders, hem een flinke nederlaag te kunnen toebrengen.
Tegenover de weifelmoedigheid der Regeering, die nog had geaarzeld het besluit goed te keuren, en onder de moedelooze stemming in Holland, welke nu weer meer overhelde naar een voorzichtig afwachtende houding achter de Zeeuwsche banken, bleven De Ruyter en Cornelis de Witt vastberaden op hun stuk staan. Dit maakte zooveel indruk op de Staten, dat zij algeheele volmacht verstrekten om te doen, wat De Ruyter oordeelde tegen de vijanden van den staat te moeten ondernemen.
Volgens Laird Clowes[1]) was de sterkte van de vereenigde Britsch-Fransche vloot als volgt:

	Engelsche vloot	Fransche vloot	Totaal
Linieschepen en fregatten . .	65	33	98
Branders	22	8	30
Kleinere vaartuigen	Considerable number	4	—
Kanonnen	4.092	1.926	6.018
Aantal koppen	23.530	10.966	34.496

Merkwaardig is nog de volgende Fransche opgaaf:
„A nos 147 bâtiments (onder welke: 75 vaisseaux et 58 brûlots et yachts) 40.090 hommes et 6158 canons, les Hollandais opposaient des forces beaucoup moindres, 75 vaisseaux, 58 brûlots et yachts et 20.738 hommes".[2]) De opgave omtrent onze vlootsterkte komt hierin overeen met die van Laird Clowes en de Nederlandsche schrijvers. Laatstgenoemde Engelschman voegt er aan toe, dat hij tot zijn getallen is gekomen, „after a careful balancing of all available authorities".
De Ruyter verdeelde de vloot in drie eskaders. Zelf nam hij den middeltocht, Banckert (Adriaen van Trappen, gezegd Banckert) voerde den linkervleugel en Van Ghent den rechtervleugel aan. Onder deze drie vlootvoogden voerden de overige vlagofficieren de verschillende smaldeelen der eskaders aan, terwijl het bevel over de bijzondere schepen (de z.g. forlorns) was toevertrouwd aan kapiteins, die gedurende den vorigen zeeoorlog reeds bewijzen van bekwaamheid en dapperheid aan den dag hadden gelegd. Uit elk smaldeel van de drie eskaders werden twee oorlogsschepen en twee branders gekozen, die de opdracht kregen ~~om~~, zoodra men tot den vijand zou zijn genaderd, gezamenlijk een weinig vooruit te steken, ten einde, onder begunstiging van den rook en het geschutvuur, de branders met voordeel te benutten. Voor deze gevaarlijke taak werden o.a. aangewezen de kapiteins Jan van Brakel en Jan Danielsz. van de Rijn, Philips van Almonde, Engel de Ruyter (zoon van den admiraal) en de luitenant-kolonel der mariniers François Palm, allen uitmuntende commandanten, die, getuige Chatham, voor niets stonden, waar het gold hun geheele persoon in te zetten voor het vaderland.
De vereenigde Britsch-Fransche vloot stond onder het opperbevel van den Hertog van York, broeder van Karel II. Zijn onderbevelhebbers waren de admiraal Eduard Montagu, graaf van Sandwich, de vice-admiraals Spragg en Jordan en de schouten-bij-nacht Harman en Kempthorne. De Fransche vloot werd gecommandeerd door den vice-admiraal le comte Jean d'Estrées. Over dezen vlootvoogd zijn de Fransche geschiedschrijvers al evenmin te spreken als de overige. Hij was matig bekwaam, eigenzinnig en autoritair. Eugène Sue typeert hem aldus: „Mais pour passer d'emblée vice-amiral (d'Estrées) qu'a-t-il fait? Rien ... Il a déplu à Louvois ..." „Il dégouta d'Estrées, il se brouilla de propos délibéré avec lui, il le réduisit à Colbert ..."[3]) Colbert was toen minister van marine. De Fransche marine beschikte in die dagen nog lang niet over de bekwaamheid en ervaring van de Nederlandsche en Engelsche. „Les Anglois en fait de tactique devenoient nos maîtres, comme Martin Tromp avoit été le leur", zegt Violette, een Fransch scheepskapitein van die dagen in zijn

[1]) Wm Laird Clowes: The Royal Navy. Vol. II.
[2]) Ch. de la Roncière: Hist. de la Marine Française. T. V, p. 536, ontleend aan Bibl. Nationale Mélanges Colbert 160 fol. 175—176.
[3]) Eugène Sue: Histoire de la Marine Française, p. 550.

„Mémoires". Maar Colbert was een uitmuntend minister. Op Hollandsche scheepswerven had hij schepen laten bouwen; hij liet magazijnen, werven, dokken en arsenalen aanleggen en bediende zich hierbij van Nederlandsche werkkrachten. Helaas, de Regeering van het gemeenebest had dit alles begunstigd, in de hoop, den Franschen koning nauwer aan zich te verplichten. Het koopmanschap en de winzucht gingen in de Republiek vaak uit boven het buitenlandsch politiek beleid.[1])
Van de Britten wordt vooral Montagu geroemd als een bekwaam en dapper vlootvoogd en ook onder zijn onderbevelhebbers en kapiteins bevonden zich bekwame en dappere zeeofficieren. De opperbevelhebber York, broeder van den Engelschen Koning, was geen man van groot formaat.
Aldus waren, globaal geschetst, de verhoudingen der strijdkrachten. Materieel was het overwicht beslist aan 's vijands zijde, moreel, in zeemanschap, gehalte van het zeevolk en dicipline, stond de kleinere Hollandsche vloot er beter voor. En . . . zij stond onder het opperbevel van „le plus grand Capitaine assurément qui ayt jamais esté en mer . . ." gelijk de vijand in niet minder dan den minister Colbert omtrent De Ruyter heeft getuigd.[2]) Kan men beter dan met de aanhaling van de getuigenissen van de tegenpartij de historische onpartijdigheid dienen?
Toen De Ruyter had besloten den vijand op te zoeken, bevond deze zich in een baai, genaamd Solebay, aan de oostkust van Engeland in 't graafschap Suffolk, even bezuiden het plaatsje Southwold gelegen. Hij had zich hierheen begeven om de vloot van water en behoeften te voorzien.
De hertog van York voerde den middeltocht aan, zijnde het eskader van de roode vlag, Montagu den linkervleugel, het eskader van de blauwe vlag en d'Estrées den rechtervleugel, het eskader van de witte vlag.
De positie van den vijand was beslist ongunstig. De schepen lagen niet behoorlijk gerangeerd en waren niet gevechtsklaar.
„Les Anglois ne se corrigent point de la trop grande confiance qu'ils ont en leur supériorité et du grand mespris qu'ils ont pour les ennemis", schreef Colbert aan den Franschen ambassadeur te Londen, Colbert de Croissy, vier dagen na den zeeslag, „ . . . se mettre à l'ancre le cul en terre pour faire de l'eau, en présence d'un ennemy comme celuy-là paroist surprenant . . ."[3]) De zorgeloosheid van York schijnt mede te zijn beïnvloed door zijn vlaggekapitein sir John Cox[4]), die hem overhaalde, op Solebay te blijven liggen „to complete his watering and give the ship a pair of boot-hose tops". Montagu keurde terecht dit besluit af en dreef zijn tegenstand zoo ver, dat York hem beschuldigde van een overmaat van voorzichtigheid. Doodelijk beleedigd verliet Montagu de raadstafel, om er nooit meer terug te keeren.
Den 7en Juni „met het lumieren van den dag" aldus het Journaal van den vlaggekapitein Michiel Kindt[5]), „zagen zij de Engelsche kust omtrent Solebay; en de Engelsche en Fransche vloten in lij van ons, waar wij op dragende hielden, wezende van alles genoegzaam klaar om in te vallen. De kapitein Brakel met 's Lands Schip „Groot Hollandia", uit de Maas, met een brander gesecondeerd, liep geheel dicht onder het eskader van de blauwe vlag, zijnde de loefwaarste van 's vijands vloot, en kanonneerde daarop allereerst".[6])
De verrassing zou volkomen zijn geweest en de geheele of gedeeltelijke vernietiging van den vijand zeer waarschijnlijk het gevolg, indien niet de wakkere Fransche commandant van de „Eole", Gogolin, die op de buitenwacht lag, de vloot had ontdekt, in allerijl naar Solebay was teruggekeerd en daar alarm had gemaakt. Het was bovendien een geluk voor de Britten, dat er weinig wind was, waardoor De Ruyter met zijn vloot slechts langzaam kon opkomen en zijn plan, ~~om~~ met het vooruit-

---

[1]) Helaas niet alleen in de dagen der Republiek!
[2]) Colbert au duc de Saint-Aignau dd. 21 juin 1673. (Lettres de Colbert, T. III, p. 493), aangehaald in het werk van Ch. de la Roncière. T. V, p. 549.)
[3]) Lettres de Colbert; T. III, p. 438. Ch. de la Roncière T. V, p. 536.
[4]) Julian Corbett: A note on the drawings etc., p. 21.
Laird Clowes: Vol. II, p. 287—296.
[5]) „Journaal van 's Lands schip De Dolphijn, voerende de vlag van den Luitenant-Admiraal W. J. baron van Ghent, en gecommandeerd door den Kapitein Michiel Kindt" in zijn geheel overgenomen in de monografie over Willem Joseph baron van Ghent door J. C. M. Warnsinck. Marineblad, afl. 1, jaargang 1934.
[6]) Rijksarchief, collectie De Ruyter, aanwinsten 1896, XCV, No 241.

geschoven smaldeel met branders den vijand onverwachts op het lijf te vallen, niet ten uitvoer kon brengen.
Kindt's journaal vervolgt dan: „Ziende de klok omtrent 7 uren, 's vijands vloot zoo confuus liggen, vielen wij en eenige van onze schepen met een moedige couragie daar op in, doch van sommige niet al te wel gevolgd . . ." In breede linie kwamen de drie Nederlandsche eskaders aanzetten, De Ruyter in 't midden, Banckert aan de linker- en Van Ghent aan de rechterzijde.[1]) Voor ieder eskader uit zeilden twee oorlogsschepen en twee branders, in totaal 18. In deze slagorde werd de vijand aangevallen, De Ruyter zette het op York aan, Van Ghent op Montagu en Banckert op d'Estrées.
Gedurende den vorigen zeeoorlog, toen de Fransche vloot aan de zijde der Hollandsche stond, had De Ruyter reeds een voorproefje omtrent de twijfelachtige waarde van dit bondgenootschap ondervonden. Thans, nu de rollen waren omgekeerd, wist hij natuurlijk „the indifferent seamanship of that day"[2]) te waardeeren. Bovendien, aldus de Engelsche geschiedschrijver, achtte hij het mogelijk, dat de Fransche vice-admiraal instructies had, om niet al te groote risico's te nemen. En hij schrijft het hieraan toe, dat De Ruyter zijn onderbevelhebber Banckert „with a comparatively small force" detacheerde „to hold in check the 33 French ships" en met de rest van zijn vloot, waarschijnlijk 50 à 55 linieschepen en fregatten benevens het meerendeel van zijn branders, op de blauwe en roode eskaders aanviel.
Nu De Ruyter wegens de vertraagde aankomst van de Zeeuwsche schepen de vereeniging van de geallieerde eskaders niet had kunnen verhinderen, lag het wel geheel in de lijn van zijn tactiek, om een betrekkelijk klein gedeelte van zijn vloot te bestemmen, om de Franschen, wier maritieme waarde hij niet hoog zal hebben aangeslagen, van de Britten weg te lokken en bezig te doen houden, hetgeen aan een man als Banckert was toevertrouwd. Gedeeltelijk bereikte hij immers met deze manoeuvre het doel, dat hij in eersten aanleg had gemist, nl. de Britten gescheiden te houden van de Franschen. Banckert benutte het voordeel van den wind en gaf het Fransche eskader de volle laag. En d'Estrées wendde, tegen het uitdrukkelijk bevel van York in, om de zuid en verwijderde zich zoodoende van zijn bondgenoot, hetgeen De Ruyter juist had gewild. Banckert zette de Franschen na en deed alle moeite, om met hen slaags te geraken; zij ontweken zulks echter „l'on escarmoucha d'assez loin pour que j'aie regret à dix-huit cents coups de canon que je tirai pour faire comme les autres", zoo merkt M. le marquis de Grancey, commandant van „L'Illustre" van het eskader van Du Quesne in zijn brief aan Colbert sarcastisch op.[3]) Tegen den middag verdween het furieus door Banckert nagezeten witte eskader uit het gezicht.
Keeren wij terug tot de rest van onze vloot, waarvan de middeltocht onder De Ruyter het met de „Zeven Provinciën", der traditie getrouw, al dadelijk recht op het Engelsche admiraalschip aanzette. „Stuurman Zegers, dat is je man," roept onze vlootvoogd zijn stuurman toe en hij wijst op de „Royal Prince". Zegers ontbloot het hoofd en antwoordt: „Dat zal je gebeuren, mijnheer." Twee uren lang liggen de twee machtige schepen vlak bij elkaar in hevig gevecht gewikkeld. De „Royal Prince" wordt zwaar gehavend en als ten slotte de groote steng met koninklijken standaard wordt neergeschoten, wijkt York van De Ruyter af en gaat over op de „St Michael", waarover Robert Holmes, de man van den aanval op de Smyrnasche retourvloot, het bevel voert. Tot tegen den avond woei de koninklijke standaard daar in top, totdat York ook dit schip moest verlaten en overging op de „London".
Ook de luitenant-admiraal Van Nes was intusschen in fellen strijd gewikkeld met den vice-admiraal van de roode vlag. Hij had de „Royal Catherine" veroverd, welk schip evenwel kort daarop ten gevolge van nalatigheid en ontijdig plunderen door de Britten werd heroverd.

---

1) Zie ook brief van C. de Witt, dd. 8 Juni 1672.
Holl. Mercurius, 23e dl, blz. 54, 55.
De Jonge: Verhandelingen, enz., dl I, blz. 432, 435.

2) Wm Laird Clowes; Vol. II, p. 303.

3) Weliswaar discht de Fransche schrijver Guérin (Histoire Maritime de France, T. III, p. 220—222) hierover een opgesmukt verhaal op, maar niemand valt hem daarin bij, ook niet zijn eigen landgenooten, ooggetuigen. „Most of this is pure imagination" concludeert terecht Laird Clowes, „The French kept as much as possible out of the fight . . .".
Zie ook Eugène Sue: Hist. de la Marine Française, T. II, p. 220—222.

Van Ghent had van den beginne af aan zijn eskader aangezet op het eskader van de blauwe vlag en bestookte dit met groote dapperheid, moedig bijgestaan door den schout-bij-nacht De Haen, die den vijand „aan zeilage als anders zeer beschadigde en in onmacht bracht, zoodat dezelve gedwongen was af te houden", aldus Kindt. Ongeveer op hetzelfde tijdstip, dat Van Nes de „Royal Catherine" veroverde, gebeurde er iets onverwachts. Jan van Brakel, de held van Rochester, brak uit de linie van den middeltocht, waartoe zijn schip de „Groot Hollandia" behoorde, en voerde den commandeur De Munnik met zijn brander de „Gorcum" tegen het vlaggeschip van Montagu aan. Dit had plaats ongeveer een half uur, nadat De Ruyter het gevecht had aangebonden. Het was een vermetele daad, maar tegen alle orde en discipline in. Zijn schip met slechts 62 stukken en 300 man kwam recht onder den boegspriet van de „Royal James" met 100 stukken en 800 man. Deerlijk gehavend, zijn bovendek meermalen door den vijand bestormd, ongeveer de helft van zijn bemanning gesneuveld, bleef Van Brakel er dusdanig op los beuken, dat Montagu, indien Brakel een commandovlag had gevoerd, zich vermoedelijk zou hebben overgegeven. De brander van commandeur De Munnik, „. . . doch alzoo hij niet wel was toegemaakt, brandde (hij) flauwelijk, lag aan lij en deed geen effect, en raakte vruchteloos af", aldus Kindt.
Nu greep Van Ghent in met zijn eskader. „Wij prepareerden alles tot de entering en lieten de roode vlag waaien om in te vallen", zoo luidt het verder, „maar vermits de stilte konden wij niet achter hem om komen, weshalve wij met klein zeil stilletjes langs zijn stuurboordszijde moesten drijven, zoo dicht, dat ik met een musketkogel daar gemakkelijk in kon werpen, gevende volle lagen van onder en van boven meest met dubbel scherp en schroot, benevens het dechargeeren van de snaphanen . . ."
Evenmin lieten de Engelschen zich onbetuigd. Zij schoten Van Ghent's vlaggeschip geheel reddeloos en bezorgden ons verscheidene dooden en zwaargewonden. Den luitenant-admiraal Van Ghent, „staande achter den grooten knecht"[1]), werd zijn linkerbeen boven de knie afgeschoten en hij werd bovendien zwaar gewond in borst en buik, „in voege de gemelde Heer plotseling en hardsteecken doodt voorovervíel . . ."[2])
Omtrent de stilte, die inviel toen het gevecht eenmaal met kracht werd voortgezet, komt ook iets voor in het journaal van Cornelis de Witt. „De wind begon 't eenemael te stillen, soodat de Vlooten door den anderen dreven, sonder dat de Schepen bequamelijck gegouverneert konden werden, soodat wij pesle-mesle onder den anderen geraeckten . . .".[3]) De schepen van Palm[4]) en Van Nes raakten daardoor aan elkanders boord, waarop Palm ten anker kwam en de schepen van elkander raakten.[5]) Maar juist die windstilte was oorzaak, dat zoo langdurig en hevig gevochten werd en de schepen elkaar niet loslieten. Na het sneuvelen van Van Ghent was de aanvalskracht van zijn eskader verzwakt. Men zag er tevergeefs uit naar de seinen van den vlootvoogd; een gedeelte van den linkervleugel der Engelschen zag nu kans, om zich ook op de schepen van De Ruyter te werpen.
De kapitein der mariniers Simon van Panhuys, detachementscommandant aan boord van de „Dolphijn", begaf zich te midden van 't gevecht in een sloep naar de „Zeven Provinciën", om het bericht van het sneuvelen van zijn vlootvoogd over te brengen. De Ruyter beval hem dit verlies nog geheim te houden, de luitenant-admiraalsvlag te laten waaien en den aanval op 's vijands linkervleugel door te zetten. Van Panhuys gaf gevolg aan dezen last, maar kort nadat hij aan boord van zijn schip was teruggekeerd, werd hij zelf zwaar gewond.
De Ruyter had niet alleen het eskader van York tegenover zich, maar ook een deel van het eskader van de blauwe vlag. Zijn vlaggeschip liep toen groot gevaar door twee branders te worden vernield. Philips van Almonde wist dit bijtijds te voorkomen. Ook de Britsche schout-bij-nacht John Harman

---

[1]) Een houten opstelling achter den grooten mast voor het beleggen en doorhalen van loopend want.
[2]) In bijlage 8 vindt de lezer een copie van het op het praalgraf van Van Ghent in de Domkerk te Utrecht gebeitelde „in memoriam".
[3]) Brief van C. de Witt aan zijn broeder den raadpensionnaris, dd. 8 Juni 1672.
Verhandelingen, enz., door Mr de Jonge, dl I, blz. 433 en Journael of Daghregister van C. de Witt.
[4]) De luitenant-kolonel der mariniers François Palm.
[5]) G. Brandt: Het leven en bedrijf van den Heere Michiel de Ruyter, blz. 669.

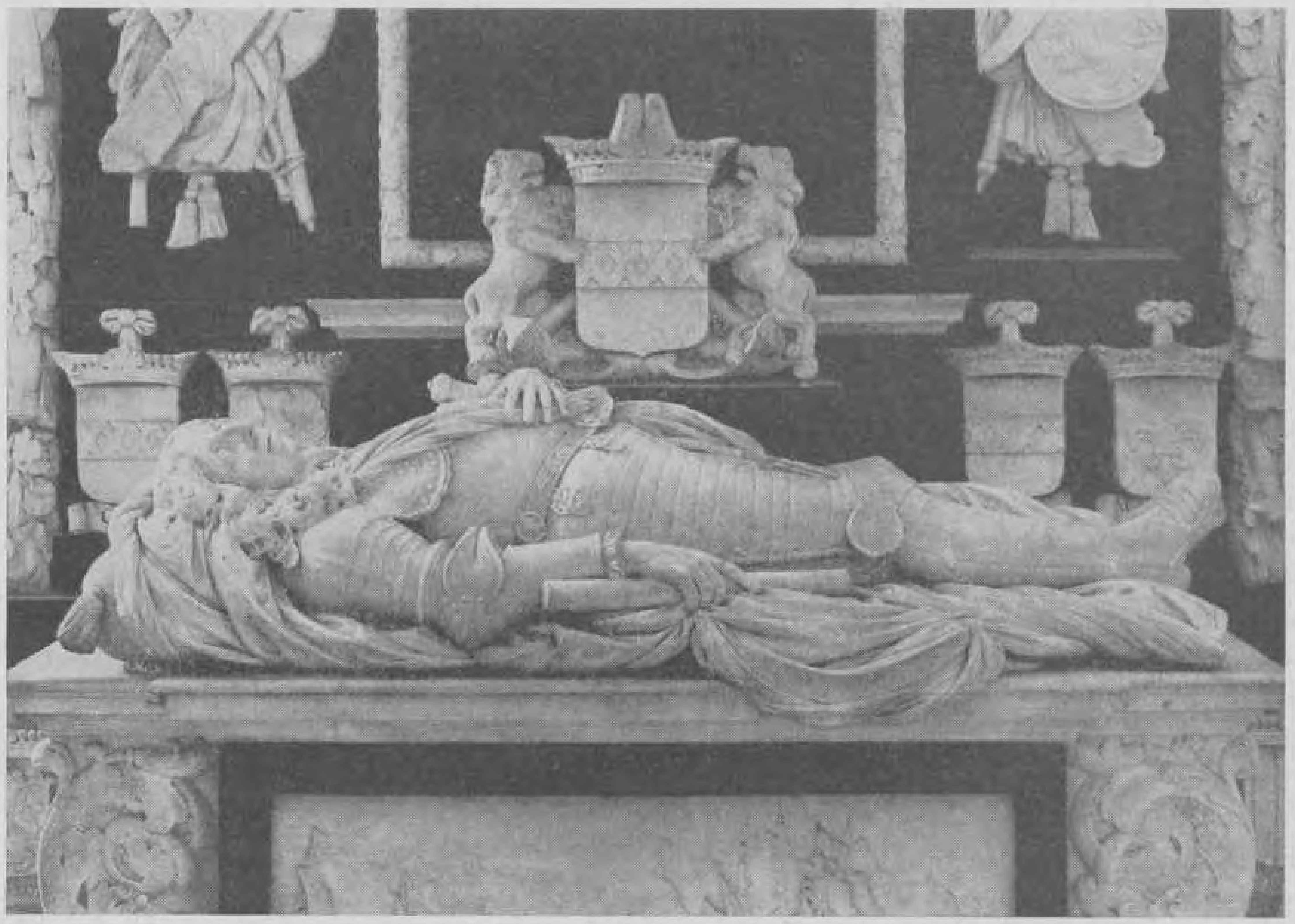

Het praalgraf van Van Ghent in de Domkerk te Utrecht, door Rombout Verhulst.

viel hevig op De Ruyter aan, maar deze sloeg in samenwerking met den luitenant-admiraal Aert Jansse van Nes en diens broeder, den schout-bij-nacht, den aanval af en bracht den vijand aanmerkelijke schade toe, zij het ten koste van een tiental branders, die hun doel misten. Het schip „The Henry" van 74 stukken onder het bevel van captain Francis Digby vloog in brand, de commandant en bijna al zijn officieren sneuvelden. Het schip werd veroverd, maar later door den vijand heroverd. Ook de kapiteins Wijnbergen van 't Noorderkwartier en Van Aersse uit de Maze vermeesterden ieder een groot schip, maar toen de Britten uit alle richtingen toeschoten om deze schepen te ontzetten, moesten zij hun buit loslaten, na een aantal gevangenen te hebben gemaakt.[1])
„Kort na den middag", aldus Kindt in zijn journaal, „bekwamen wij wat meer koelte en zagen, dat de admiraal van de Blauwe vlag (Montagu) te loefwaart achteruit gedeinsd was. Wij deden toen sein om tegen hem aan te wenden, gelijk met de onzen geschiedde, maar hadden geen gevolg van onze dicht aanwezende schepen . . ." De kapitein Van Panhuys, die inmiddels aan boord van de „Dolphijn" was teruggekeerd, „rapporteerde om af te houden naar de Roode Vlag, gelijk geschiedde, komende de admiraal (Montagu) binnen schoots op zijde, maar hadden weder geen gevolg en van niemand gesecondeerd, hebbende een zeer gedevaliseerd schip, zoodanig, dat wij het met geen vier pompen lens konden krijgen . . ."
De seinen, gericht tot den vice-admiraal Schram, schout-bij-nacht Vlug, luitenant-kolonel Palm en eenige andere scheepscommandanten, om af te komen — zij lagen met hun schepen loefwaarts van de „Dolphijn" — hadden niet het gewenschte resultaat, „zoodat", zoo vervolgt Kindt's journaal, „wij niet suffisant waren om tegen den vijand stand te houden . . ."
Maar ongeveer tegelijkertijd zag deze ooggetuige den admiraal van de blauwe vlag, die van den kapitein Van Brakel was losgeraakt, „geabordeerd door een brander van de Maas . . ." Hoe had zich dit toegedragen? Na den vermetelen aanval van Jan van Brakel was Montagu er in geslaagd, door het loshakken der enterdreggen zich van hem los te maken. Maar Jan Daniëlsz van de Rijn, die bij Chatham den ketting had verbroken, zette zijn brander recht op de „Royal James" aan, klampte

[1]) Brief van C. de Witt aan den raadpensionnaris, dd. 9 Juni 1672.

zich aan dit schip vast en zette het in korten tijd in lichter laaie. Een „sauve qui peut" van over boord springende zeelieden was hiervan het gevolg. Ook Montagu trachtte zich met een zijner zoons, sir Philip Carteret, in een sloep te redden om op een ander schip over te gaan. Maar de met volk overladen sloep zonk en Montagu en zijn zoon vonden den dood in de golven.[1])

Nadat de koelte des middags was aangewakkerd, besloot De Ruyter met de beide andere smaldeelen om de zuid te wenden, om zich met het eskader van Banckert te vereenigen en het gevecht met de gezamenlijke macht voort te zetten, hetgeen ook geschiedde. Het gevecht duurde voort, totdat de avond viel. Het journaal van Kindt vermeldt: „'s Avonds omtrent 9 uren scheidden de vloten van elkander (nadat wij tot dien tijd gedurig schutgevegt hadden gehouden). Wij legden het om de zuid, de wind O.N.O. en N.O. t. Oosten, koers Z.O. en daaromtrent . . ."

Den volgenden dag was De Ruyter gereed ~~om~~ opnieuw slag te leveren. „Ick soude van opinie sijn, dat wij het Gevegt metten eersten behoorden te hervatten . . .", schreef de gevolmachtigde aan zijn broeder den raadpensionaris vanaf de „Zeven Provinciën", die zich op dat tijdstip (8 Juni) omstreeks 9 mijlen van Olpherness bevond.[2]) Deze moedige staatsman had zich gedurende den geheelen zeeslag aan dek nabij de stuurmanshut opgehouden.

„Het getal der dooden op ons schip kan ick niet specificeeren", zoo vervolgt hij, „alsoo deselve aenstonts over boort sijn geset, maer kan ick seggen, dat van de twaelf soldaten, tot mijne Helberdiers met een Sergeant uyt de Compagnie van den Heere van Ruytenburgh[3]), die ontrent mij en de eenige boven de Stiermanshutte hebben gestaen, negen levendigh overgebleven sijn en van dezelve éen twee beenen afgeschoten ende noch een of twee seer swaer gequetst, die apparent mede sterven sullen."[4])

Onder de gewonden bevonden zich de luitenant-admiraal Banckert, de kapitein van de „Windhond", J. M. Cuycq, die aan zijn wonden overleed, de zoon van den opperbevelhebber Engel de Ruyter, David Sweers, de kapiteins der mariniers Gerlach van Isselmuyden en Simon van Panhuys e.a.[5])

Van het scheepsvolk was het aantal dooden en gewonden groot, maar het werd door de Engelsche verliezen ovetroffen.

De Britten gaven toe, dat drie hunner vlaggeschepen waren gezonken, waaronder de „Royal James", het mooiste schip van de Engelsche vloot. Vele Engelsche schepen waren zwaar gehavend, onder welke de „Henry" en de „Happy Returne". Behalve het verlies van een der dapperste en bekwaamste vlootvoogden, nl. Montagu, betreurden de Britten dat van vele kapiteins.

De Engelsche geschiedschrijver Hume zegt van dezen zeeslag: „It might be deemed honourable for the Dutch to have fought with some advantage the combined fleets of two such powerful nations . . ."

Het Fransche eskader, dat in 't algemeen den strijd had ontweken, had een brander verloren, verscheidene schepen waren zwaar gehavend, één ervan kon nauwelijks de Theems bereiken. Eenige officieren, ~~waar~~onder de schout-bij-nacht Treillebois de la Rabesnière waren gewond.[6]) In een brief dd. 13 Juni 1672 van den Franschen gezant te Londen schrijft deze nl.: „M. des Rabenieres est arrivé à Chatam fort blessé et son vaisseau qui a eschoué au Midelgronde, a esté relevé et a besoin d'un fort grand radoub . . ." Drie dagen later schrijft hij: „A son lit de mort des Rabesnieres déposait, qu'il y avoit quelques-uns de nos capitaines qui n'avoient pas fait leur devoir . . .".

Aan onze zijde waren twee schepen verloren gegaan, nl. de „Jozua" en de „Stavoren", terwijl de

---

[1]) Wm Laird Clowes. Vol. II, p. 299 e.v.

[2]) Brief van C. de Witt aan den raadpensionnaris, dd. 8 Juni 1672.

[3]) Aelbrecht van Ruytenburgh van Vlaardingen, kapitein der mariniers. Die „helbaerdiers" waren dus — zoo blijkt uit dezen brief — mariniers, die boven en behalve de „garde maritime" als lijfwacht aan C. de Witt waren toegevoegd. Deze ijdele vertooning heeft overigens dezen staatsman geen goed gedaan.

[4]) Zie verder de „Generale lijst van de dooden en gequetsten in de jongste bataille", Journael of Daghregister van C. de Witt

[5]) In de brochure: „Verscheidenheden", betr. Walhorn, Kloosterrade, Venlo, etc. door E. Slanghen, Roermond 1872, wordt nog gewag gemaakt van „Jonker Johan van der Does, kapitein eener compagnie mariniers, op het oorlogsschip van Kapitein Tol in den slag van Soulsbaai (1672)". Hij overleed in 1674. Zijn vrouw, Maria Schuil van Walhorn, gesproten uit een oudadellijk geslacht van ontvangers-generaal en houtvesters van 't hertogdom Limburg hertrouwde in 1700 met Hans George baron van Baltweyn van Tweybrucken (of juister: afkomstig uit Tweebrugge), generaal-majoor der cavallerie (Poswick, „Histoire de la Noblesse Limbourgeoise", p. 249).

[6]) Dr H. F. Colenbrander: Bescheiden uit vreemde archieven, dl II, blz. 120.

„Westergo", een schip van het Friesche eskader, ten gevolge van een ontploffing was verbrand. Verscheidene schepen, waaronder de „Groot Hollandia", het schip van Jan van Brakel, waren zwaar gehavend, terwijl elf branders een prooi der vlammen waren geworden of gezonken.

Een zwaar verlies voor de zeemacht was de dood van Van Ghent, die door de vernietiging van een smaldeel van Algerijnsche zeeroovers op de kust van Afrika, den tocht naar Chatham en zijn manhaftig optreden in den jongsten zeeslag het vaderland uitstekende diensten had bewezen.[1])

Sommige Engelsche schrijvers doen het voorkomen, alsof na de afscheiding van het naar het zuiden instede van naar het noorden wijkende Fransche eskader, de Engelsche vloot in de minderheid was tegenover de Hollandsche in de verhouding twee tot drie. Laird Clowes zet dit recht. „This claim seems to be untenable", zegt hij, „. . . the Dutch were then apparently still inferior in numbers."

Wat was nu het resultaat van dezen bloedigen zeeslag?

Het staat vast, dat de Hollanders meester ter zee waren gebleven, zij waren gereed ~~om~~ den strijd voort te zetten. De Engelsche vloot daarentegen ontweek dien en zakte af om de N.N.W. De Franschen waren reeds te voren naar Brest teruggekeerd. In elk geval had de vijand zijn doel gemist, zijn schepen waren bovendien dusdanig gehavend, dat van een stilleggen van de Hollandsche scheepvaart, noch van een landing op de Hollandsche kust om den Franschen inval te steunen, voorloopig sprake kon zijn. „Spragg with a small squadron", aldus Julian Corbett,[2]) „was able to cut up their fishing fleet, but that was all . . ."

Uit een strategisch oogpunt beschouwd, had De Ruyter zijn doel bereikt. Het dreigende gevaar was voorloopig afgewend. Op een beslissing was zijn stoutmoedige aanval op de overmacht niet uitgeloopen. Hij was er niet in geslaagd met zijn voorhoede van schepen en branders de vijandelijke vloot die materieele schade toe te brengen, welke hij zich had voorgesteld. De waakzame Fransche kapitein Gogolin had de Britsch-Fransche vloot toch nog een grooten dienst bewezen. Daarenboven was het een geluk voor den vijand, dat de weinige wind, welke De Ruyter in zijn zeilen kreeg op het moment van zijn aanval, oorzaak werd, dat de Britsch-Fransche vloot nog juist den tijd kreeg ~~om~~ een algeheele débacle af te wenden.

Van de Hollandsche mariniersregimenten hadden 2400 man aan den zeeslag deelgenomen, ongerekend Zeeuwsche en Friesche mariniers, die een afzonderlijke gewestelijke organisatie vormden.[3])

De overwinning bij Solebay was vooral ook een moreele winst geweest. De stemming in den lande was na de vorderingen der Franschen, die reeds tot aan den IJssel waren genaderd, uiterst moedeloos. Den 10en Juni schreef Van Beverningh, de gedeputeerde te velde, aan den raadpensionaris: „dat eene terreur panique en een schrick soo groot onder de officieren van onze militie is, dat ick oock schricke, als ick overlegge, wat men daervan te verwachten heeft . . ."

Het werd dus hoog tijd, dat de gemoederen wat werden opgebeurd. Ter zee had men, althans voorloopig, geen aanval meer te duchten. De zeemacht kon nu het zinkende schip van staat redden door de landsverdediging te hulp te komen.

„The battle of Solebay had sufficed to delay, but not to prevent the allied fleet from crossing to co-operate with the Frensch", zegt Laird Clowes.[4]) Maar straks zou De Ruyter bij Schooneveld en Kijkduin het succes voltooien, zoodat in het volgende jaar „the Dutch could close the campaign, satisfied that they had attained their object of keeping the command of the sea in dispute".[4])

[1]) Zie de meer aangehaalde monografie door J. C. M. Warnsinck, waarin uitvoerige bijzonderheden over dezen vlootvoogd. Zie ook dl I van deze Korpsgeschiedenis.

[2]) Julian Corbett: A note on the drawings etc.

[3]) Jhr M. J. C. de Jonge: Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen, dl II, blz. 774, Staat der Nederl. vloot in den zeeslag bij Solebay op den 7en Juni 1672.

[4]) Laird Clowes, Vol. II, p. 309.

DE INVAL DER FRANSCHE, MUNSTERSCHE EN KEULSCHE LEGERS

Den 5en Mei 1672 komt Lodewijk XIV te Charleroi, waar het hoofdleger onder maarschalk Turenne is verzameld. Het tweede leger onder den prins van Condé bevindt zich nabij Sédan en een legerafdeeling onder den hertog de Luxembourg is opgerukt naar Westfalen, om zich te vereenigen met de Munstersche troepen. Bovendien trekt een legerkorps van 7000 man naar de stad Bonn, om daar het magazijn- en verplegingscentrum te beschermen en tot ondersteuning van den Keurvorst van Keulen. Een korps van 5000 man onder den graaf de Chamilly is verzameld bij Hoey, terwijl een observatiekorps nabij Ath is geposteerd, om de Spanjaarden in 't oog te houden. Aldus zijn de vijandelijke landstrijdkrachten verdeeld.

Den 9en Mei begint de strategische opmarsch der legers. Het hoofdleger langs den linker Maasoever oprukkend, vereenigt zich met het leger van den maarschalk De Créqui, dat nu wordt aangevoerd door Chamilly. Het verovert Tongeren, Maseyck, St Truyen en Bilsen, ten einde de gemeenschap met de vesting Charleroi te blijven beheerschen. Charleroi is nl. volgens De Quincy „le seul passage par où l'on pouvoit faire entrer des convoys . . ."[1])

Condé rukt met zijn leger langs den rechter Maasoever door de Ardennen op tot Luik, waar hij den 19en Mei aankomt, twee dagen nadat de Fransche Koning bij Visé is aangekomen, waar zijn leger zich heeft vereenigd met dat van Turenne. De vesting Maastricht is nu ingesloten en 11.000 man van de beste Staatsche troepen zijn van Holland afgesneden.

De raadpensionaris had aan zijn broeder geschreven: „Eenige advisen brengen mede, dat de Coning van Vrankrijck sich wel lichtelijck eerst ende vooraff van Cölln soude trachten meester te maecken, eer ende bevorens hij noch op de frontieren van den Staet aen den Rhijn ende voorts naar den IJssel sal comen afsacken, 't welck ick mij beswaerlijck kan inbeelden . . ." Het liep echter anders.

Merkwaardig is, dat kolonel Bamphield den 16en April 1672 aan den griffier van de Staten een voorstel indiende, om het Fransche leger aan den Rijn het hoofd te bieden. Het leger van den Staat zou volgens zijn verdedigingsplan stelling moeten nemen tusschen Rijnberk en Burik. De vestingen Wesel, Burik en Rijnberk zouden dan gedekt zijn en het leger zou door deze vestingen kunnen worden ondersteund. Het zou, vóórdat de Franschen naar den IJsel konden zijn opgerukt, zoodra zulks noodig mocht blijken, tijdig op die rivier kunnen terugtrekken. Door die vooruitgeschoven stelling zou men den vijand kunnen noodzaken, Maastricht te belegeren, hetgeen vooral zooveel tijdwinst zou opleveren, dat de bondgenooten te hulp konden komen.[2])

In 't verbaal van de gedeputeerden te velde[3]) vindt men echter omtrent dit voorstel, dat „bij faute van de noodighe acten van auctorisatie bij de Staten van de respectieve provinciën te passeren op de Compagnien van employ en bij gebreck van de lijsten van remplacement met de depesches daer van dependerende het onmogelijc was eenigh Corpus van militie bijeen te trecken . . ." Ook hier dus weer, om de uitdrukking van Mahan te bezigen „a wretched lack of centralisation!"

[1]) Marquis de Quincy: Histoire de Louis le Grand, MDCCXXVI, T. I, p 338.

[2]) Register Res. H.H.M. Secrete militaire saken 1672, fol. 9.

[3]) Verbaal van de gedeputeerden te velde dd. 23 April 1672, fol. 8.

Was het voorstel van Bamphield gevolgd, dan zou de loop der gebeurtenissen zich wellicht anders[1]) hebben afgespeeld. Maar het gemis van een krachtig centraal militair opperbevel en de overdreven autonomie der provinciën zouden de Republiek weldra noodlottig worden.
In een door Lodewijk XIV gehouden krijgsraad wordt nu tegen het gevoelen van Condé in, het besluit genomen, om Maastricht geblokkeerd te houden en den aanval op de Republiek langs den Rijn in te zetten. Chamilly wordt met 6000 man voetvolk en 4000 ruiters achtergelaten met den last, zich te vereenigen met de nog verwacht wordende troepen onder den markies De Nancré en de veroveringen in den omtrek van Maastricht uit te breiden. Hij bezet het kasteel Valkenburg en laat Maseijck versterken naar het ontwerp van Vauban.
Den 24en Mei trekt de Koning met zijn leger bij Visé over de Maas met behulp van een geslagen schipbrug en rukt door het Kleefsch gebied,op naar den Rijn bij Keulen, waar Condé den 29en d.a.v. de rivier overtrekt.
Nu rukken de legers weer langs beide Rijnoevers op in noordelijke richting. 1 Juni belegert Condé de vesting Wesel, 3 Juni capituleert de Lippeschans, 5 Juni Wesel. Emmerik, het volgende doel, is reeds op verzoek van den Keurvorst van Brandenburg door onze troepen verlaten, omdat er de archieven van het vorstendom Kleef worden bewaard.
9 Juni komt Condé daar aan en neemt dienzelfden dag bezit van Deutichem. Turenne belegert intusschen de vesting Rees, de tegenover die vesting gelegen schans Nieuw-Rees heeft zich reeds overgegeven, zonder eenigen tegenstand te hebben geboden. 3, 4 en 6 Juni zijn de vestingen Orsoy, Burik en Rijnberk in 's vijands handen gevallen, laatstgenoemde door verraad van den bevelhebber den kolonel der ruiterij baron d'Ossery, die deswegen ter dood veroordeeld en onthoofd wordt. Ook de Bisschop van Munster is met zijn leger het grondgebied der Republiek binnengedrongen. Achtereenvolgens verovert hij de heerlijkheid Lingen en de steden Oldenzaal, Ootmarsum, Enschede, Almelo, Delden, Goor en Borculo, waarna hij de vesting Grol belegert. Te voren heeft hij zich vereenigd met de legerafdeeling samengesteld uit Fransche en Keulsche troepen. Grol capituleert den 10en Juni. Een deel der Munstersche troepen, sterk 2000 man wordt nu naar Breevoort gezonden en verovert die plaats den 18en d.a.v. Na de bezetting van Grol trekken de verbonden Munsterschen en Keulschen naar Deventer, dat den 16en wordt ingesloten en den 22en capituleert. Achtereenvolgens vallen nu ook Hattem, Elburg, Harderwijk, Zwol, Hasselt, Kampen, Zwartsluis en de Ommerschans in 's vijands handen.
Dat de vijand zoo snel vordert is eensdeels toe te schrijven aan verraad, lafhartigheid en onbekwaamheid, anderdeels aan gebrek aan voldoende middelen ter verdediging van de vestingen.
11 Juni bereikt Lodewijk XIV met zijn leger den Rijn. Condé raadt hem aan, rechtstreeks voort te rukken naar den IJsel. De Koning volgt echter den raad van Turenne, om nogmaals den Rijn over te gaan en in de Betuwe door te dringen, terwijl Luxembourg dan het leger van den Prins van Oranje in 't oog moet houden. Hij wil deze strijdmacht achter den IJsel omtrekken en zoo mogelijk van Holland afsnijden. Door schijnmanoeuvres moet zij inmiddels worden bezig gehouden. De omstandigheden zijn voor dit plan gunstig. De Rijn tusschen IJsseloord en Schenkenschans is slechts zwak bezet. Ter verdediging van de Betuwe nabij het Tolhuis en omgeving, van de Schenkenschans en Huizen zijn slechts twee regimenten ruiterij beschikbaar, die onder het bevel staan van een Franschman in Nederlandschen krijgsdienst, den Commissaris-generaal der ruiterij De Montbas. Deze zendt op de nadering van den vijand het geschut en het gros der troepen weg en verlaat den 11en Juni zijn post. Dit nu is in strijd met de bevelen van den Prins van Oranje, De Montbas beroept zich op de instructie welke hij later van de gedeputeerden te velde heeft ontvangen, luidende, dat hij zijn troepen niet zou blootstellen, ingeval er kans bestond, dat de vijand met zulk een overmacht zou komen opzetten, dat zijn troepen gevaar liepen uiteengeslagen te worden. Een zonderlinge instructie, maar nog zonderlinger verweer van een krijgsoverste, die een vitaal punt, een rivierovergang, moet verdedigen! De Montbas heeft geen risico's willen nemen en, Nijmegen bedreigd achtend, is hij met

---

[1]) Ik zeg niet „gunstiger", want dit kan bij nabetrachting niet worden uitgemaakt. Andere factoren speelden ook een groote rol.

zijn troepen op die vesting teruggetrokken.[1]) Terecht zegt de Fransche geschiedschrijver Rousset hiervan: „On doit reconnaître que Montbas ne faisait pas bonne garde, et que les Hollandais ont eu de justes motifs de l'accuser de négligence, sinon de trahison".[2])

Op den dag, dat De Montbas zijn post verlaat, verkent Condé den Rijn. Hij besluit de rivier over te steken tusschen Laag-Elten en het Tolhuis en daar een pontonbrug te slaan. Door verraad van de boeren komt hij er achter, dat iets hooger op nabij het Tolhuis de rivier doorwaadbaar is. Het slaan van een pontonbrug eischt intusschen te veel tijd en de Koning, bevreesd, dat de Prins van Oranje met eenige regimenten zal oprukken, besluit nu, om de rivier te doorwaden. De Guiches[3]), aan 't hoofd van eenige edellieden en gevolgd door een regiment kurassiers, gedekt door batterijen geschut, aangelegd op den rechteroever, begeeft zich nu in den vroegen ochtend van den 12en Juni te water. In het begin is er verwarring, omdat men, in plaats van in dichte drommen, man voor man te water gaat en zwaar te lijden heeft onder het vuur van de Nederlandsche ruiterij. Want na de vlucht van De Montbas heeft de Prins van Oranje den veldmaarschalk Wirtz naar 't Tolhuis gezonden met vier regimenten ruiterij en één regiment voetvolk. Helaas, geen geschut!

Onze ruiters, opgesteld nabij het overgangspunt, kunnen echter niet door ons voetvolk gesteund worden. Wirtz is dus, mede door gebrek aan geschut, niet bij machte, den overtocht over de rivier te beletten. Hij valt den vijand aan, maar, niet voldoende gesteund door de meer achterwaartsche eskadrons, trekt hij terug.

Het gelukt den vijand nu den overwal te bereiken en weldra is ook Condé en met hem een groot gedeelte van het Fransche leger op den linker Rijnoever, waar de in den steek gelaten Nederlandsche infanterie nu de wapens neerlegt. De jonge hertog de Longueville begaat de roekeloosheid, om ons voetvolk aan te vallen. Dit is onzen Frieschen jongens te machtig. IJlings nemen zij de wapens weer op en vallen op den onverlaat aan, die zijn dolzinnigheid met het leven boet. Een moorddadig gevecht ontstaat, waarbij een groot aantal Franschen, waaronder vele voorname officieren, sneuvelt en ook velen, waaronder Condé, gewond worden. Maar van het Friesche regiment ontkomen slechts weinigen aan den dood.

13 Juni staat het leger van Condé, waarover na diens verwonding Turenne het bevel voert, op den linker Rijnoever. In zijn „Mémoires" qualificeert Napoleon dezen overtocht als „une opération du quatrième ordre", maar in 1672 werd deze manoeuvre opgeblazen tot een ongekend exploit. Voltaire drijft er den spot mee: „L'opinion étoit", aldus de schrijver, „que toute l'armée avoit passé ce fleuve à la nage, en présence d'une armée retranchée et malgré l'artillerie d'une forteresse imprenable, appelée le Tholus . . ."[4])

Nog denzelfden dag (13 Juni) bereikt Turenne den weg Nijmegen—Arnhem, terwijl de rest van 't leger, waarbij zich de Koning bevindt, in verschillende richtingen naar den IJsel trekt, ten einde de IJselversterkingen te gaan belegeren.

Nu het Nederlandsche leger „van vooren en op den rugge" wordt bedreigd, gelijk het verluidt in het rapport van de gedeputeerden te velde, men de IJsellinie niet verdedigbaar acht[5]) en zich rekenschap heeft gegeven van den slechten toestand der IJselvestingen, besluiten de gedeputeerden te velde, om namens de Staten-Generaal aan den Prins van Oranje den last te geven, met het IJselleger op Holland terug te trekken, ten einde te voorkomen, dat dit leger zou worden afgesneden. Het veldleger wordt nu samengetrokken te Arnhem en een gedeelte naar de noordelijke provinciën gezonden ter versterking van de troepen onder den luitenant-generaal Hans, Willem van Aylva, die met de territoriale verdediging van Friesland is belast. De rest van 't veldleger komt den 14en Juni in den na-

[1]) De Prins van Oranje liet De Montbas in arrest zetten; doch hij is spoedig daarna ontvlucht en naar de Franschen overgelopen. De Montbas was de zwager van den ambassadeur De Groot (zoon van Hugo de Groot). De Prins van Oranje had hem opgevolgd als kapitein-generaal, zoodat De Montbas, die niet tot de Oranjepartij behoorde, nu in een ondergeschikte positie kwam.
Zie ook C. J. Gonnet: Briefwisseling tusschen de Gebroeders van der Goes (1659—1673), 2e dl blz. 391.

[2]) C. Rousset: Histoire de Louvois et de son administration politique et militaire jusqu'à la paix de Nimègue. T. I, p. 359.

[3]) Mémoires du Comte de Guiches, T. II, p. 343.

[4]) Voltaire: Siècle de Louis XIV, Chap. X.

[5]) Ten gevolge van den lagen waterstand in de rivier. Zie brief van den Prins van Oranje aan den voorzitter van H.H.M. gedeputeerden te velde. Dieren 18/28 Mei 1672.

middag aan te Rhenen, vertrekt dien nacht nog naar Amerongen en Wijk-bij-Duurstede en komt den 15en Juni aan bij Utrecht, waar het zich neerslaat langs den Daalschen Dijk. Het telt slechts 3000 man voetvolk en 5000 man ruiterij. Volgens het rapport van H.H.M. dd. 5 Juni 1672 was echter het IJselleger 22.000 man sterk. 13.000 à 14.000 man zijn derhalve achtergebleven en onttrokken aan de verdediging van Holland, opgeofferd aan een hopelooze zaak. Toch had de raadpensionaris den 12en Juni aan Van Beverningh te kennen gegeven, dat „het hoofdpoinct is, dat het gros van 't leger met de cheffs in Hollandt moge geraecken". Bedoelde hij met dat gros het schamele legertje, dat nu langs den Daalschen Dijk bij Utrecht lag? En dat een tienvoudige overmacht moest beletten Holland binnen te dringen?
Tegenover deze strategische fouten stond de Prins van Oranje machteloos! Zijn instructie als kapitein-generaal voor den aanstaanden veldtocht, met welke waardigheid hij was bekleed, toen de oorlog voor de deur stond, was zeer beperkt. De gedeputeerden te velde vanwege de „Souvereine Provinciën" hadden te grooten invloed op de besluiten van den krijgsraad. De provinciën staarden zich veelal blind op haar locale belangen, zagen niet altijd in de eerste plaats het hoogere belang van het gemeenebest, zelfs niet, toen de Fransche vloed het geheele land dreigde te overstroomen. Het vijfde artikel van de instructie van den kapitein-generaal was wel het meest noodlottige.[1]) Een treffend staaltje van de uitwerking van dit zonderlinge artikel werd in Mei van 't rampjaar 1672 geleverd door de gedeputeerden van de Staten van Gelderland, die „met wat drift", gelijk het in den brief van Van Beverningh aan den raadpensionnaris verluidt[2]), protesteerden tegen een „campement", dat door den kapitein-generaal was „geordonneert" langs den Veluwezoom tusschen Deventer en Zutphen. Het protest was nl. op artikel 5 gegrond.
Terwijl de Republiek met ondergang werd bedreigd, durfden deze kleingeestige provinciale potentaatjes dit artikel nog uitspelen ter wille van hun plaatselijke belangetjes „ende daeruyt infereren, dat de Capiteyn-Generael soo weynigh als de Heeren Gedeputeerden van Haer Hooch Mogende selfs, niet en waren bevoecht tot het doen van soodaenigen campement op het Territoir van een Souveraine Provincie sonder het praeadvis ende consent van de Heeren Staten van deselve . . ."
Is het eigenlijk te verwonderen, dat het vaderland kort daarna voor een groot gedeelte in handen van den overweldiger viel, nu men den kostbaren tijd verspilde, door elkaar lastig te vallen met dergelijke haarkloverijen?
Hoewel de Prins van Oranje bij de gedeputeerden te velde aandringt op de verdediging van de stad Utrecht, als knooppunt van land- en waterwegen, wenscht de burgerij zich geen opofferingen te getroosten ten behoeve van de verruiming van het schootsveld rondom de stad. De Staten van de provincie durven in deze aangelegenheid niet krachtig en doortastend op te treden, omdat het volk muitziek en weerspannig is. De Algemeene Staten besluiten daarom de stad niet te verdedigen. Zij gelasten den Prins van Oranje, zich te bepalen tot de verdediging van Holland.[3])
„De saecken alhier loopen, Godt betert, daegelijx van quaat tot arger", schrijft de raadpensionnaris aan zijn broeder, „ende het aldergrootste quaet dat ons druckt, is een genoechsaem generaele wiltheijdt ende ongehoorsaemheijdt van alle de ingesetenen in de steden en ten plattelande."[4])
De omstandigheden waren voor de verdediging van Utrecht overigens ongunstig. De werken, die in 1629 ten behoeve van de Utrechtsche waterlinie waren gemaakt, waren geheel vervallen. Toch had Johan de Witt den wederopbouw van die linie herhaaldelijk aanbevolen.[5]) Onderlinge verdeeldheid en de naijver van de overige provinciën jegens Holland, bovendien de vrees voor de hegemonie van deze provincie hebben zijn plannen in den weg gestaan.[6])

[1]) Dit is overgenomen in de bijlage 7.
[2]) Brief van Van Beverningh aan Johan de Witt, dd. Mei 1672.
Mr De Jonge: Verhandelingen, enz.
[3]) Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht, 3e dl, Eerste stuk, 1850. Bijdrage tot de Geschiedenis van het jaar 1672 door J. P. de Bordes, blz. 227.
[4]) Brief van Johan de Witt aan zijn broeder Cornelis dd. 20 Juni 1672; De Jonge, Verhandelingen, enz., dl I, blz. 445.
[5]) Brief van Johan de Witt aan Van Beverningh; De Jonge: Verhandelingen, enz., dl II, blz. 433.
[6]) Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht. Derde deel, Eerste stuk, 1850. Bijdrage tot de Geschiedenis van het jaar 1672 door J. P. de Bordes, blz. 210.
Hier wordt de inhoud van Joh. de Witt's missive aan Van Beverningh aangehaald. Hieruit blijkt, dat de samenstelling der Staten uit zoo vele souvereine leden een hoofdoorzaak is geweest van het verwaarloozen der verdedigingsbelangen.

17 Juni komt Lodewijk XIV voor de vesting Doesburg; vier dagen later trekt hij de stad binnen. Van hier uit zendt hij een legerafdeeling naar zijn broeder, den hertog van Orleans, die Zutphen moet belegeren.

Nu zendt de Koning den markies De Rochefort met 4000 ruiters naar Utrecht en volgt spoedig daarna met zijn leger. Turenne heeft den 13en Juni den weg Nijmegen—Arnhem bereikt en trekt op naar 't fort Knodsenburg, terwijl een ander gedeelte van zijn leger oprukt naar IJsseloort, welk fort reeds door zijn zwakke bezetting is verlaten. In den nacht van 13 op 14 Juni trekken de Franschen den Rijn langs, gaan de rivier over door middel van een uit koperen schuiten samengestelde pontonbrug en slaan het beleg voor Arnhem, dat reeds den 16en capituleert. Dàn rukt een Fransche legerafdeeling voort door de Betuwe en verovert Kuilenburg, Buuren en Tiel (18 Juni), zoomede de schansen Voorne en St Andries (22 Juni).

Te voren, in den nacht van 15 op 16 Juni, is ook het fort Knodsenburg door den vijand aangetast en na dapperen tegenstand van de bezetting vermeesterd. Daarentegen geeft zich de bezetting van de Schenkenschans lafhartig over. Ook Nijmegen biedt dapper tegenweer. Nadat de kanonnade vanaf het veroverde fort Knodsenburg niet tot het gewenschte gevolg heeft geleid, besluit Turenne de vesting van de landzijde te belegeren. Daartoe trekt zijn leger bij Gent over een schipbrug (een uur boven Nijmegen) de Waal over. In den avond van den 3en Juli opent hij de loopgraven voor Nijmegen, welke vesting zes dagen later capituleert. In zijn werk over Willem III zegt Samson „Si le Gouverneur Welderen n'eut pas le bonheur de conserver la ville de Nimègue, au moins ne peut-on lui refuser la gloire d'avoir rendu un service signalé à sa Patrie par la belle résistance qu'il fit".[1]) Hij trekt de conclusie, dat deze tegenstand veel heeft bijgedragen tot het behoud van Heusden en 's-Hertogenbosch, waarheen de Franschen zonder deze vertraging zouden zijn opgerukt.

Van Nijmegen rukt Turenne den 11en Juli op in de richting van Grave, gaat de Maas over en komt den 13en aan te Empel bij 't fort Crevecoeur.

Intusschen is Rochefort den 23en Juni Utrecht binnengetrokken en den 27en d.a.v. is de Koning te Zeist en den 3en Juli te Utrecht, waar hij, na 't bevel over de troepen aan Luxembourg te hebben opgedragen, den 10en d.a.v. met een gedeelte van zijn leger naar Brabant vertrekt en den 17en te Boxtel aankomt.[2]) Rochefort rukt met een verkenningsafdeeling op naar Muiden, welke plaats zou zijn veroverd, indien de prins Johan Maurits van Nassau niet op zijn hoede was geweest. De bejaarde veldmaarschalk had nl. in allerijl versterkingen naar de bedreigde plaats gezonden, welke den vijand terugdreven.

In Fransche kringen werden verwijten hierover aan het adres van Rochefort gericht. Ten onrechte, want hij had geen andere instructie, dan ~~om~~ de bewegingen van het leger van den Prins van Oranje gade te slaan. „Il tarda de marcher à Muyden, poste important à une lieue d'Amsterdam où sont les écluses principales au moyen desquelles on peut inonder tout le pays",[3]) zegt Beaurain. Maar die zeesluis bestond toen niet te Muiden, maar te Hinderdam[4]) op een uur afstand van die plaats gelegen. Eerst later in 1673 is zij te Muiden gebouwd.[5]) In het Fransche kamp scheen men niet op de hoogte te zijn van de situatie ter plaatse. Straks zou bovendien niemand minder dan Condé de grootste blunder voor die zeesluis begaan, welke in zijn overigens gunstige krijgsannalen wordt vermeld.

Als Lodewijk XIV nu te Boxtel aankomt, zijn ruim 40.000 man Fransche troepen rondom 's-Hertogenbosch samengetrokken. Kennelijk is 't zijn voornemen geweest, geheel Noord-Brabant te veroveren. Hij komt echter te laat! Want, als 't bericht omtrent den opmarsch van het leger van Chamilly is

---

[1]) Samson: Histoire de Guillaume III, T. II, p. 331.
P. Valckenier (Verwerd Europa) noemt den Heer van Welderen „een man van geen minder beleijt en ervarentheijt, als van courage en standvastigheijdt" (blz. 518).

[2]) G. Burnet: History of his own time. „Upon which the Prince of Condé said, he (Lod. XIV) had not the soul of a conqueror in him, and that his Ministers were the best Commis, but the poorest Ministers in the world, who had not souls made for great things, or capable of them.

[3]) Beaurain: Hist. de la Campagne, etc., p. 28.

[4]) De verdediging van Nederland in 1672 en 1673 ('s-Gravenhage 1850) door Jhr J. W. van Sijpestein en J. P. de Bordes, dl II, blz. 24, 25.

[5]) Bij Resolutie van de Staten van Holland, dd. 9 Februari 1673. In hetzelfde jaar is de sluis voltooid.

binnengekomen, hebben de Hollanders met spoed de vestingwerken doen opmaken en de bezettingen doen versterken met schutterijen uit Holland en Zeeland, terwijl Monterey, de landvoogd der Spaansche Nederlanden, eenige troepen zendt, o.a. naar 's-Hertogenbosch 1800, naar Breda 900 en naar Bergen op Zoom 800 Spanjaarden. Ook komen eenige Spaansche compagnieën in de vestingen van Staats-Vlaanderen. Het is bovendien een geluk, dat het den laatsten tijd zwaar heeft geregend en 's-Hertogenbosch omgeven is door een uitgestrekten modderpoel. De vijand moet nu afzien van zijn plan en hij bepaalt zich tot de verovering van twee minder belangrijke vestingen, n.l. Crevecoeur en Bommel. De Fransche Koning, „n'ayant plus de gloire à acquérir" aldus Beaurain, keert terug naar St Germain, „passer le reste de l'été au milieu des plaisirs et applaudissements de ses sujets . . ."[1])

Ik maakte hiervoor reeds gewag van een legerafdeeling onder het bevel van den markies De Nancré, die in de Spaansche Nederlanden als observatiekorps was achtergebleven. De zegetocht van zijn Koning scheen dezen bevelhebber naar het hoofd te zijn gestegen, zoodat hij zich niet bij zijn eenigszins passieve taak kon neerleggen. Die Hollanders geven zich toch zonder slag of stoot over of trekken zich terug achter hun beschermende wateren. Waarom zou ik ook niet wat krijgsroem behalen? Zoo ongeveer moet wel de gedachtengang van De Nancré zijn geweest.

Zonder daartoe eenigen last te hebben ontvangen, rukt hij met zijn legerafdeeling op naar Staats-Vlaanderen en verschijnt in den nacht van 25 op 26 Juni vóór de vesting Aardenburg.

[1]) Beaurain: Hist. de la Campagne etc., p. 32.

AARDENBURG[1])

Een roemrijke bladzijde in onze krijgsgeschiedenis! De verovering van Staats-Vlaanderen zou op de Zeeuwsche eilanden onrust en verslagenheid teweegbrengen en zoodoende indirect bijdragen tot de onderwerping van de Republiek.

Een bescheiden vaandrig, Elias Beekman[2]) genaamd, met zijn onderhebbende sectie en een handvol gewapende burgers hebben dat gevaar eens en voor goed afgewend. Maar Beekman had ook het geluk, niet een Turenne, maar een ijdelen, eigenzinnigen avonturier tegenover zich te krijgen, die een goedkoop succes op hem wilde behalen. Na de verdediging van Nijmegen door gouverneur van Welderen, de eerste heldendaad te land, die tot eerherstel van het Staatsche leger strekte, maar toch met dit verschil, dat Van Welderen moest capituleeren en Elias Beekman een groote overmacht met bebloede koppen heeft teruggeslagen.

De Nancré zette zijn onderneming in met een macht, door de Fransche geschiedschrijvers op 4000 man, door de Nederlandsche op 5000 à 6000 man geschat, ruiterij en voetvolk, begeleid door vier veldstukken. Aardenburg was een stadje, omgeven door een gebastionneerden hoofdwal met eenige kleine ravelijnen; de palissadeering ontbrak en op sommige plaatsen stond in de gracht geen twee voet water. Er waren 9 stukken geschut van klein kaliber, maar er was slechts één kanonnier voor de bediening. Eén compagnie voetvolk was er in bezetting geweest, maar die was grootendeels verplaatst naar de Elderschans, een half uur van Aardenburg gelegen, naar de zijde van Sluis.

Op 't tijdstip, dat De Nancré met zijn strijdmacht de vesting aanviel, was er geen andere bezetting dan 36 à 38 soldaten onder het bevel van den vaandrig Elias Beekman. In den avond van den 25 Juni komt te Aardenburg een brief uit Gent, met het bericht omtrent 's vijands nadering. Hierop vergadert de stedelijke raad, om met den commandant der bezetting te beraadslagen wat te doen. Beekman wil van geen overgave weten, liever tot den laatsten man vechten, dan zijn eed schenden. Dat geeft met recht den burger moed!

165 mannen scharen zich nu om den wakkeren vaandrig. Zij allen bezetten den hoofdwal, terwijl vrouwen en kinderen helpen met het gereedmaken en aanvoeren der munitie. Als De Nancré voor Aardenburg verschijnt, rekent hij op weinig tegenstand. Gedurende de eerste verwarring kan hij dan onmiddellijk de vesting bestormen. Zijn ruiterij stijgt af en met de sabel in de eene hand en takkebossen, om de gracht te dempen, in de andere hand, stormt zij te twee uur in den nacht van 25 op 26 Juni op de vesting aan. De kleine heldenschaar onder Beekman verdedigt zich met leeuwenmoed en de Franschen worden bij hun herhaalde pogingen, ~~om~~ tot den hoofdwal door te dringen, teruggeslagen, totdat bij het aanbreken van den dag het gevecht wordt afgebroken. Reeds zijn er flinke gaten geslagen in de Fransche gelederen.

---

1) Tooneel des Oorlogs, enz. door Lambert van den Bosch, Tweede deel, blz. 222—223—224, behelzende extracten van brieven van ooggetuigen.

2) Tot belooning voor zijn heldenmoed den 29en Juli 1672 bevorderd tot kapitein, maakte nog den slag bij Mont-Cassel mede. † 1677.

De Nancré wacht nu tot al zijn troepen, die zijn nagekomen, zich bij hem hebben gevoegd, hetgeen den 26en plaats heeft. In den middag van dezen dag worden de verdedigers versterkt met 40 soldaten van het retranchement van Cadzand, onder bevel van den vaandrig Vaneveld. Zij brachten twee wagens met ammunitie mede. Beekman beschikt nu over 240 soldaten en gewapende burgers, welke macht echter nog niet toereikend is om de buitenwerken te bezetten. Hij bepaalt zich derhalve tot de verdediging van den hoofdwal en laat boomen kappen en op de borstwering leggen, om die naar beneden te kunnen laten rollen. Bij gebrek aan voldoende kogels, laat hij de kanonnen laden met allerlei schroot. Als nu de avond valt, gaat er bij de Franschen een vuurpijl op. Dat is het sein voor den nieuwen aanval! Met groote onstuimigheid komen zij in dichte drommen aanstormen en dringen door tot in 't onbezette ravelijn tusschen 't Zuiderbastion en het bastion „Oranje". Zij werpen fascines in de ondiepe gracht en trachten aan alle zijden den hoofdwal te beklimmen. Zij worden echter dusdanig op musket- en schrootvuur en neerstortende boomen onthaald, dat geen Franschman tot in 't stadje doordringt. Wie nog de kruin van de borstwering bereikt, wordt neergeslagen of gevangen genomen.

Woedend over dezen onverwachten tegenslag, drijft De Nancré telkens nieuwe stormers naar voren in de hoop, den zwakken verdediger ten slotte met zijn massale overmacht onder den voet te kunnen loopen. Door de duisternis geraken echter de aanvalscolonnes, die op verschillende plaatsen worden ingezet, door elkander en stormt alles naar het ravelijn, dat reeds in 't begin van 't gevecht door den vijand is bezet, omdat het den gemakkelijksten weg opent om door te dringen. Het schroot- en musketvuur vanaf den hoofdwal richt noodlottige verwoestingen aan onder de zich opeenhoopende stormers. Reeds begint hun élan te verzwakken. Als te middernacht een versterking voor de verdedigers aankomt, onder den kolonel Spindler, is de uitslag van 't gevecht al niet meer twijfelachtig.

Tegen het aanbreken van den dag trekt De Nancré met de overblijfselen van zijn strijdmacht overhaast terug op Ath. Eenige honderden van zijn mannen zijn in 't ravelijn achtergebleven. Zij leggen de wapens neder. Het aantal krijgsgevangenen overtreft reeds verre dat van de dappere bezetting. Zeeland is nu weer veilig en het volk krijgt weer moed.

De Franschen geven op, dat de verliezen van De Nancré 700 man hebben bedragen, maar volgens een brief van een der Fransche officieren aan Louvois, waren te Deinze reeds 800 gewonden achtergebleven.[1]) Onze geschiedschrijvers schatten de Fransche verliezen op 1500 man.

In de Hollandtze Mercurius[2]) komt nog voor een „Extract uyt Sluys in Vlaanderen, geschreven na 's Gravenhage dd. 28 Juni 1672". Hierin wordt gemeld, dat 400 à 500 Franschen gevangen zijn genomen en naar Zeeland gebracht, „onder welcke veel Officiers, Capiteyns en andere zijn, oock een Graef en Collonels . . ." Verder, dat den 27en Juni, dus meer dan een etmaal nadat Nancré ten aanval was opgerukt, nog twee compagnieën soldaten en 60 matrozen (of mariniers?) onder den Kommandeur Jan Matthijsz. te Aardenburg waren aangekomen.

Na zijn nederlaag ontvangt De Nancré den last, om zijn troepen te vereenigen met die, welke onder Chamilly Noord-Brabant binnenrukken. Het optrekken van dit op 10.000 man geschat leger verwekt ongerustheid voor 's-Hertogenbosch en Breda. De Staten besluiten daarom Ravestein en Grave op te offeren, om met de bezettingen dier plaatsen die van de overige Noordbrabantsche vestingen te versterken. Den 28en Juni ontvangt de kolonel der mariniers van Weede, bevelhebber van Grave, het bevel tot ontruiming van de vesting.[3])

Dit bevel wordt hem toegezonden door twee afgevaardigden der Staten-General. Maar Van Weede geeft aan dezen last geen gevolg en verzoekt (zeer terecht!) nadere bevelen aan den Prins van Oranje

[1]) Le Peletier de Souzy à Louvois dd. 28 juin 1672. (Arch. Dep. v. Oorlog, Parijs, No 293). Aangehaald door C. Rousset. Zie ook Rousset: Louvois, T. I, p. 371, 372.
De Quincy verzwijgt het Aardenburgsche échec. Het past niet in 't kader van zijn „Histoire de Louis le Grand".
Rousset zegt: „Il fallut enfin battre en retraite avec une perte énorme, cinquante officiers, quatre cents soldats tués ou blessés sans compter un grand nombre de prisonniers, un quart de l'infanterie avoit perdu ou jeté ses armes . . ."

[2]) Hollandtze Mercurius, 23e dl, blz. 93.

[3]) Secr. Res. Hollandt, dd. 23 Juni 1672: „De stadt Grave evacueren en 5 compagniën, niet staende op de repartitie van Hollandt, naer Nimwegen te senden en rest met het magasijn naer Den Bosch". Daags te voren had de kolonel Van Weede nog vanuit Grave geklaagd: „Dat het garnisoen niet bij den anderen kan houden off de Stadt defenderen, soo de Raad van State geen ordre stelt tot betalinge, dat 5 Compagnien op Hollandt staen, eén op Gelderlandt, eén op Seelandt . . ."

Tot tweemal toe wordt het bevel namens H.Ho.Mog. aan Van Weede herhaald, de laatste maal zelfs, met bedreiging des doods, wanneer de bevelhebber niet gehoorzaamt. Van Weede, die nog geen antwoord van den Prins van Oranje heeft ontvangen, besluit nu aan dezen last gevolg te geven. Den 2en Juli wordt de vesting ontruimd. Middelerwijl zijn uit de Zuidelijke Nederlanden Spaansche troepen opgerukt, om Breda en 's-Hertogenbosch te versterken.
Zoodra de Prins van Oranje hiervan kennis neemt, geeft hij het tegenbevel voor Grave en indien reeds ontruimd, de vesting onverwijld weder te bezetten. De bezetting was den 2en Juli des avonds te 10 uur 'te 's-Hertogenbosch aangekomen. Zij vertrekt den volgenden dag des namiddags tusschen 4 en 5 uur weer naar Grave. Kolonel Van Weede rijdt voorop met een tachtigtal dragonders en komt nog dienzelfden dag bij de vesting aan. Echter te laat! De regeering van Grave onderhandelt reeds met een officier van het leger van Turenne en de ruiterij van Chamilly staat reeds bij de vesting. Als den volgenden ochtend de voorste colonne van Van Weede's troepenmacht, ongeveer 1000 man en 200 ruiters zich te Reek vertoont, wordt zij plotseling door de Fransche ruiterij overvallen en verslagen. Den 4en Juli wordt Grave door de Franschen bezet. Chamilly wordt er gouverneur. Ravestein was reeds te voren door hen in bezit genomen. Chamilly plaatst nu zijn leger te Vlijmen en Bokhoven.
Dit was weer eens een treffend staaltje van „the wretched lack of centralisation". De lezer zal nu wel een indruk krijgen, hoe moeilijk het in deze kritieke dagen was voor de militaire bevelhebbers!
Het leger van den Prins van Oranje is intusschen in den nacht van 17 op 18 Juni teruggetrokken op Holland, veldmaarschalk Wirtz met 2 regimenten voetvolk, 2 regimenten ruiterij en 2 eskadrons Spaansche ruiters op Gorinchem; de markies de Louvignies met één regiment voetvolk, 2 regimenten ruiterij en 2 eskadrons Spaansche ruiters over de vaart op Schoonhoven; de graaf Willem van Hoorn[1]), broeder van den luitenant-kolonel der mariniers Johan Belgicus, met één regiment voetvolk en 2 regimenten ruiterij naar Goejanverwellensluis; de Prins van Oranje met den graaf van Nassau-Zuilensteyn en 2 regimenten voetvolk, 4 regimenten ruiterij en 5 eskadrons Spaansche ruiters naar de Nieuwerbrug bij Bodegraven en de veldmaarschalk Johan Maurits van Nassau met één regiment voetvolk, 2 regimenten ruiters en 2 eskadrons Spaansche ruiters naar Muiden.

---

[1]) In het dagboek van Simon van der Tocht, zoon van den burgemeester van Gouda in 1672, waaruit gedeelten zijn uitgegeven door een nakomeling, nl. A. J. van der Tocht bij de Leidsche Uitgeversmaatschappij onder den titel: „Een Don Juan in de zeventiende eeuw" (1672—1673), wordt hij genoemd: Graaf Guillaume d'Hornes, Generaal der Artillerie, die in garnizoen ligt te Jan Goeverwellesluis. Hierin vindt de lezer eenige meer pikante bijzonderheden, die in mijn werk geen plaats vinden.

MAATREGELEN, IN 1672 GENOMEN TER VERDEDIGING VAN HOLLAND

Condé en Turenne hadden den Koning aangeraden de vestingwerken van het meerendeel der veroverde steden te doen slechten en met het leger voort te rukken. Ongetwijfeld, uit een strategisch oogpunt bezien, de juiste raad. Maar Lodewijk XIV gaf meer gehoor aan de inblazingen van zijn minister van buitenlandsche zaken Louvois, liet den tijd verspillen met het belegeren van zwakke vestingen, die desnoods door een geringe troepenmacht onschadelijk te maken waren en versnipperde zijn leger door het achterlaten van aanmerkelijke bezettingen in de veroverde plaatsen.

„Il se refusa", aldus Beaurain, „aux conseils de Condé qui vouloit qu'on ne donnât pas aux Hollandois le tems de se reconnaître et qu'on marchât droit à Amsterdam, tandis que tout y étoit livré au désordre, à l'épouvante et à la terreur ..."[1])

Gelukkig voor de Republiek, gaf het advies van den burgerminister den doorslag. De latere geschiedschrijver Rousset bestrijdt de zijns inziens overdreven gevolgtrekking, als zou Lodewijk XIV na de versnippering van zijn strijdkrachten tot geen onderneming in grooten stijl meer in staat zijn geweest. Hij schrijft de werkeloosheid van het Fransche leger na de bezetting van Utrecht toe aan de sterkte van de stelling van Amsterdam. „Il ne faut pas perdre de vue le point capital", zoo zegt hij, „à savoir, qu'à dater du 22 ou du 23 juin au plus tard, Amsterdam, entourée à perte de vue d'eaux immenses et profondes, était absolument inattaquable."[2]) Hij komt tot de slotsom, dat de Koning, ondanks de bezetting van de steden, nog „une masse compacte de soixante mille hommes, force plus que suffisante pour enlever Amsterdam, s'il eût été possible d'en approcher ..." tot zijn beschikking had. En hij breekt een lans voor het beleid van Louvois en zegt: „Ainsi tombe l'accusation contre Louvois". Maar de historicus is hier geen strateeg. Waarom sloeg de Koning de adviezen van zijn veldheeren in den wind? Was de ophef over den mislukten aanslag op Muiden door Rochefort anders dan een bemanteling van eigen fouten?

Had het leger van Lodewijk XIV gedurende den toestand van paniek, waarin het de politieke en militaire situatie van Holland had gebracht, het legertje van den Prins van Oranje zonder verwijl op den voet gevolgd, dan zou de Republiek in zeer korten tijd zijn onderworpen, vóórdat Amsterdam „inattaquable" was gemaakt. Het plan van Lodewijk XIV verried onjuiste strategische inzichten. Louvois speculeerde te veel op de verwachting, dat de Republiek tot elken prijs om vrede zou smeeken en vond het niet noodig vóór den winter de veroveringen voort te zetten. Hij onderschatte echter de Hollanders en bestemde voor den Utrechtschen post Luxembourg, een slechte keus! „Had the King of France left such a man as Turenne at Utrecht", zegt Burnet, „it might have had ill effects on the resolution taken by the Dutch ..."[3]) Hij liet er Luxembourg achter, „who had no regard to articles, but made all people see, what was to be expected, when they should come under such a yoke, that was them so intolerable a burden".[3])

[1]) Beaurain: Hist. de la Campagne, etc., p. 32.
[2]) Camille Rousset: Louvois. T. I, p. 364, 365.
[3]) G. Burnet: History of his own time. Vol. II, p. 598.
Ik wil hiermede Luxembourg niet als veldheer neerhalen, maar wel als militair bestuurder van het bezette gebied.

De Republiek won nu tijd om de stelling, waarin haar leger was geplaatst, in geduchten staat van tegenweer te brengen.

Die stelling strekte zich uit van Gorinchem, Schoonhoven, Goejanverwellensluis, Nieuwerbrug, Woerdensche Verlaat, den Uithoorn, Ouderkerk, Abcoude, Hinderdam, Uitermeer langs Weesp tot Muiden. Zij ontleende haar sterkte vooral aan de aaneengesloten inundaties, welke vóór die stelling konden worden gesteld.[1])

De waterlinie, welke aldus ontstond, leunde met haar rechtervleugel tegen de rivier de Merwede en met haar linkervleugel tegen de Zuiderzee.[2]) Zij werd door de rivieren de Lek, den Hollandschen IJssel en den Leidschen Rijn in verschillende kommen verdeeld, nl.:

1e. de inundatie in 't land van Altena;

2e. die van de Merwede bij Gorinchem tot de Lek bij Ameyde;

3e. die van de Lek bij Schoonhoven tot den IJssel bij Goejanverwellensluis;

4e. die van den IJssel bij Goejanverwellensluis tot den Leidschen Rijn en vandaar tot het Woerdensche Verlaat;

5e. die van het Woerdensche Verlaat tot den Amstel en vandaar tot de Zuiderzee bij Muiden.

Uit verschillende brieven is gebleken, dat de vijand de steden Utrecht, Amersfoort en Naarden liet bezetten, om den winter af te wachten en dan, versterkt door de bezetting der meer achterwaarts gelegen plaatsen, Holland binnen te rukken. „Le Roi a de grosses Garnisons dans les villes" klaagt Luxembourg in zijn brief aan Louvois[3]), „qui ne courent aucun risque, pourquoi ne me pas envoyer quelque monde?[3]) De minister antwoordt echter afwijzend: „... mais oubliez toute autre entreprise, et ne songez qu'à bien conserver les Troupes qui sont sous votre Commandement, pour donner une Bataille à la Suédoise entre Noël et la Chandeleur ..."[3])

De eerste maanden nadat de beide legers, verdeeld over de verschillende posten, tegenover elkander zijn geplaatst, worden door den Franschen veldheer vrijwel werkeloos doorgebracht.

De Prins van Oranje daarentegen en de Staten hebben dien tijd benut tot het in staat van verdediging brengen van de Hollandsche waterlinie en tot het versterken van het leger.[4])

De vijf posten, welke ik hiervoor reeds noemde, vormden a.h.w. de sleutelposities van de linie. In hoofdzaak werden die posities na de vermindering der vlootsterkte en het debarkement der mariniers en een deel der matrozen, als volgt geregeld:

1e. *Gorinchem:* Tot de middelen, waarover deze vesting beschikte, behoorden ook de uitleggers[5]), voorzien van geschut en bemand met personeel van de zeemacht, die bij die vesting op de rivier waren geplaatst. Gorinchem kreeg 8 uitleggers, de grootste bewapend met 6 kleine stukken, vermoedelijk drieponders, en twee „schrooties".[6])

Bij Werkendam bevond zich één vaartuig, bewapend met 16 à 18 stukken; op de inundaties tusschen de Lek en de Merwede en tusschen de Waal en 's-Hertogenbosch 24 Groenlandsche sloepen, elk bemand met acht matrozen en één commandant.[7]) Op 1 Juli 1672 werd het garnizoen van Gorinchem uitgebreid met 167 mariniers.

2e. *Schoonhoven:* Op last van de Staten werden den 30en Juni 1672 79 mariniers naar Schoonhoven

---

[1]) Clausewitz in zijn boek: „Over den Oorlog", dl II, blz. 94, Nederl. vertaling, zegt, dat de verdediging der Hollandsche inundatiën in 1672 te danken was aan de verstandige, schrandere en krachtige leiding van Willem van Oranje.

[2]) Zie uitvoerig in het werk van Sijpesteyn en De Bordes: De verdediging van Nederland in 1672 en 1673. Zie ook: Geschiedkundige atlas van Nederland; De oorlog van 1672 door Dr A. A. Beekman. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1922.

[3]) Campagne de Hollande en MDCLXXII sous les ordres de M. le Duc de Luxembourg; A la Haye chez Pierre de Hondt. MDCCLIX. De brief dateert van 30 août 1672.

[4]) Den lezer, die op de bijzonderheden van de Holl. waterlinie dieper wil ingaan, verwijs ik gaarne naar het uitmuntende werk van Sypesteyn en De Bordes (reeds aangehaald) en naar de „Geschiedkundige atlas" (De oorlog van 1672), door Dr A. A. Beekman. Ik bepaal mij tot een vluchtig overzicht en beschrijf voornamelijk dat gedeelte, waarin de stellingen van de mariniers en de marinevaartuigen op de binnenwateren voorkomen.

[5]) Platboomde, gewapende vaartuigen.

[6]) Kleine kanonnen, die „schroot" (kartetsvuur) afgaven.

[7]) Brief van Wirtz aan de Staten van Holland, dd. 1 en 4 Augustus 1672.

Overgenomen uit „Geschiedkundige Atlas van Nederland"

door
Dr A. A. Beekman

gezonden. Louvignies vond dit te weinig.[1]) Hoewel er den 26en een uitlegger bij Schoonhoven op de Lek lag, verzocht hij aan de Staten meer uitleggers.[2])

In de Notulen, gehouden ter Staten Vergadering van Holland (1671—1675) is aangeteekend, „dat Louvignies oordeelt, dat sijn post wel gedefendeert kan werden, dogh versoeckt wat meerder mariniers".[2])

Hoe traag de ambtelijke molen zelfs in die kritieke dagen nog werkte, blijkt wel uit de notulen van 11 Juli d.a.v. Louvignies sputtert nl.: „Dat de Gedeputeerden daer komen als blixems, resolverende veel goede saecken, sonder te executeren; dat den vyant dagelijx ageert en wij den tijdt niet en gebruycken; dat men moet executeeren en niet delibereren . . ."

Het aantal uitleggers werd later uitgebreid met vier en in 't begin van December kwamen er nog twee bij, terwijl op de inundatie tusschen de Lek en den IJsel in diezelfde maand nog acht Groenlandsche sloepen werden geplaatst.[3])

3e. *Goejanverwellensluis:* Wegens het geringe aantal beschikbare troepen achtte de krijgsraad het niet mogelijk dezen post te verdedigen. Hierbij waren ook de afgevaardigden van Gouda aanwezig. De generaal der artillerie Willem, graaf van Hoorn besloot echter dezen post tot het uiterste te verdedigen. Kort daarna werden zijn troepen versterkt met 508 mariniers, die den 29en en 30en Juni uit Hellevoetsluis naar dezen post werden gezonden[4]), zoomede 280 matrozen, die onder het bevel van den kapitein ter zee Jan van Brakel[5]) den 7en Juli op dezen post aankwamen.[6]) Omtrent deze matrozen schrijft Van Hoorn aan de Staten van Holland: „dat schoon volck is, maar was te wensen dat sij snaphanen hadden, want dat de matrosen met de musketten niet wel weten om te gaen . . ."[6])

4e. en 5. *Nieuwerbrug* en *Muiden:* Deze posten ontleenden een groote kracht aan de uitleggers en gewapende vaartuigen, welke op alle rivieren en vaarten waren geplaatst. Op verzoek van den gedeputeerde te velde Van Beverningh werd de post aan de Nieuwerbrug den 2en Juli 1672 versterkt met een groot aantal mariniers onder het bevel van den kapitein Jan Snaets.[7])

De post aan den Uithoorn werd in 't najaar bezet door den kolonel der mariniers François Palm met zijn 1e Regiment de Marine.

Om *Amsterdam* aan de zeezijde te beschermen, gaven de Staten van Holland den 18en Juni last, ~~om~~ bij H.H.M. te bewerken, dat 12 snaauwen en 4 jachten of andere kleine vaartuigen uit de vloot naar het Pampus, den mond van het IJ, zouden worden gezonden. Aan dit verzoek werd voldaan. Den 25en Juni zond de luitenant-admiraal De Ruyter uit 's lands vloot vanaf Westkapelle twee fregatten en 9 jachten naar Texel, om vandaar naar het Pampus te zeilen.[8])

Het waren de fregatten „Bommel" en „Popkensburg" en de adviesjachten „Triton", „d'Eenhoorn", „de Katt", „Eghmont", „de Liefde", „de Mossel", „de Haes" en „de Vaendrigh".

Den 28en Juni werd ook het schip van den luitenant-admiraal Cornelis Tromp op het Pampus geposteerd.

Ten einde den vijand te beletten, zijn vaartuigen over te brengen naar een of ander punt in de waterlinie, werden op alle belangrijke vaarten, weteringen enz. gewapende vaartuigen geposteerd en daar

---

[1]) Brief van Louvignies aan de Staten van Holland, dd. 26 Juni 1672.

[2]) Notulen, gehouden ter Staten-vergadering van Holland (1671—1675). Uitg. Dr N. Japikse, blz. 176, dd. 4 Juli 1672, blz. 207, dd. 11 Juli 1672.

[3]) Brief van Wirtz aan de Staten van Holland, dd. 5 Dec. 1672.

[4]) Notulen, gehouden ter Statenvergadering v. Holland (1671—1675). Uitg. Dr N. Japikse, blz. 153, dd. 29 Juni 1672: „dat de pas bij Jan-Goe-Verwelle niet te bewaren is, omdat de werken te groot sijn, ten ware mariniers daerbij waren . . ."; blz. 160: . . . „Datter 4 Compagnien mariniers naar Goe-Jan-Verwellensluis sijn gesonden".

[5]) Welbekend van Chatham en Solebay.

[6]) Brief van den graaf W. v. Hoorn aan de St. v. Holland, dd. 7 Juli 1672. Overgenomen in bijlage 4.

[7]) Naar aanleiding van zijn brief dd. 30 Juni 1672 uit Bodegraven aan H.H.M. verzonden. Hij schrijft daarin: „Dat in 't seecker bericht werden, dat de vijant nadert; dat sober voorsien sijn van infantrij; versoecken, dat de mariniers over de posten mogen verdeelt worden . . .", „dat de saecke geen uitstel kan lijden . . ." Notulen, gehouden ter Statenvergadering van Holland. Uitg. Dr N. Japikse, blz. 159.

[8]) Brief van De Ruyter aan de Staten van Holland, dd. 25 Juni 1672. (Holland no 1871). Incomende Missiven aen de Staten van de jaere 1672, 2e deel. Overgenomen in bijlage 3.

men op de half voltooide verdedigingswerken nog weinig staat kon maken, plaatste men bij de belangrijkste posten vaartuigen, voorzien van zwaarder geschut.
In de Bijlevelt en in de Mijdrecht werden twee uitleggers geplaatst. Eén ervan kwam aan den Uithoorn. In October kwamen er nog twee op de Kromme Mijdrecht en 1 November nog twee aan den Uithoorn.
Voor de posten tusschen de Goejanverwellensluis, den Uithoorn en den Amstel werden noodig geacht twee uitleggers in de Wiericken, twee in den Rijn bij de Nieuwerbrug, drie in de Mije achter Nieuwkoop en Noorden, één aan de Claas-Dollen, één in de Hein-Oomen-vaart bij den watermolen, één in het Bijleveld, twee in de Geuse-sloot, in totaal twaalf uitleggers.[1])
Na 10 November 1672 kwamen daar nog bij:[2]) één tjalk of „plattluis", bewapend met zes drieponders en twee drievierdeponders en bemand met 26 koppen, geplaatst bij den Voetangel aan de Bullewijk; één groot pontschip, bewapend met zes zesponders en vier drieponders en bemand met 41 koppen bij Ouderkerk; vijf Utrechtsche vrachtschuiten, elk bewapend met drie donderbussen en dertien snaphanen en bemand met 16 koppen respectievelijk geplaatst, één aan de Hoeft (hoeve), omtrent het Pannenhuys bij de Groene Jonker, in de Cromme Mijdrecht bij de „heer van Niecoops-Coy"; één in de Mijdrecht omtrent de „Moye huyse". (De plaats van de 5e niet na te sporen.)
Bovendien waren nog beschikbaar drie pontschepen, elk bewapend met vier gotelingen à vier pond en bemand met 19 koppen, één drijvende batterij met twee twaalfponders en zes drieponders en bemand met 30 koppen, twee pontscheepjes en zes Groenlandsche sloepen.
Vóórdat de vijand de stellingen van het Nederlandsche leger achter den IJssel bedreigde, had de raadpensionnaris reeds het oog gevestigd op Amsterdam als laatste bolwerk van verdediging.
Den 29 Juni 1672 schreef hij aan Van Beverningh: „. . . mijne consideratiën in 't particulier gaen daerhenen, dat bij sooverre 't gunt Godt verhoede, den vijandt Nimwegen comt te emporteren off andersins aldaer door te breecken, wij sedem imperii behooren te figeren binnen Amstelredam, aldaer nevens de Staetsgewijse Vergaederinge van H.H.M. ende H.E.G.M., met subalterne Collegiën daeraen dependerende, alle het voorraet van canon, waepenen, enz. te brengen ende uijt die plaetze als het harte, alle de leden, soo veel mogelijck hulp ende secours te brengen, ende onder Godes genaede den vijandt het landt tot de uytterste man toe met eene Batavische constantie te disputeren. . . ."
Merkwaardige woorden van den eminenten staatsman, die kort daarna valschelijk werd beschuldigd, zijn vaderland aan den vijand te hebben verkocht!
De inundaties van de Amsterdamsche waterlinie vereenigden zich aan den linkervleugel met die, welke om en bij Muiden waren gesteld en dus met het gedeelte der Hollandsche waterlinie, waarover de zorg was opgedragen aan de regeering van Amsterdam.
De beteekenis van die hoofdstad ten aanzien van de verdediging van dat gedeelte der Hollandsche waterlinie in 1672 was dus zeer belangrijk en de maatregelen, door het stadsbestuur genomen, hebben zich niet alleen bepaald tot de stad zelve, maar bovendien tot het beschikbaar stellen van de vele hulpmiddelen en voorraden, waarover de stad beschikte, aan de naburige posten. Amsterdam voorzag de linie van Muiden tot Ouderkerk, zelfs den Uithoorn en het Woerdensche Verlaat van al het noodige.

[1]) Volgens een Staat in 't archief van Amsterdam van October 1672.
[2]) Stads Missiven van Amsterdam. 5e boek. 23 Nov. 1672. Groot Memoriaal 21 Nov. 1672.

Na den zeeslag bij Solebay had de vloot een positie ingenomen vóór de Zeeuwsche zeegaten op Schooneveld. Verschillende redenen hadden daartoe geleid. Vele schepen waren gehavend, er was munitiegebrek en men wilde den vijand noodzaken 's lands vloot op de Hollandsche kust te bestrijden. De schepen, die averij opliepen, waren dan dicht bij de havens, waar zij thuis behoorden, terwijl de vijand dan juist in 't nadeel zou zijn op de gevaarlijke kusten.[1]) De vloot liet daarom den 9en Juni het anker vallen buiten de gronden op vier mijlen afstand van Walcheren en Schouwen. Dit besluit wekte in den lande wantrouwen en misnoegen. Verwijten werden gericht tegen Cornelis de Witt, die als gedeputeerde en gevolmachtigde de jongste zeeslagen had bijgewoond. Men achtte het post vatten op Schooneveld na den bij Solebay behaalden roem een schandelijke terugtocht.

De regeering durfde echter het post vatten vóór de Engelsche kust onder de gegeven omstandigheden niet aan. Immers, de Franschen dreigden het geheele land met hun krijgshorden onder den voet te loopen. De politieke omstandigheden maanden bovendien tot terughouding en afwachting, mede ten opzichte van Engeland, waarheen de Republiek een gezant had gezonden, om Karel II over te halen tot het sluiten van vrede.

De vloot bleef dus voor de Wielingen kruisen zonder iets te ondernemen en Cornelis de Witt, wiens gezondheidstoestand te wenschen overliet, ontscheepte den 22en Juni, om zich naar Dordrecht te begeven.

Den 24en besloten de Algemeene Staten op voorstel van de provincie Holland, de vloot met ongeveer een derde te verminderen, zoodat zij werd teruggebracht tot 48 kapitale schepen en 18 fregatten. De rest van de schepen zou buiten dienst worden gesteld. Tegelijkertijd werd last gegeven, dat de mariniers der buiten dienst te stellen schepen en der bij de vloot blijvende fregatten, zoomede tweederde van de mariniers der bij de vloot blijvende 48 kapitale oorlogsschepen zouden debarkeeren.[2])

Volgens een brief van De Ruyter aan de Staten[3]) waren op den 27en Juni „in de Vloote ende aen ons boort geweest de bewuste Heeren haer Ho.Mo. Gedeputeerdens vergeselschapt met eenige Heeren Gecommitteerdens uyt de respective Collegie ter admiraliteyt tot Rotterdam, ende Amsterdam resideerende, dewelcke met den anderen hebben gelaboureert tot affligtinge van twee derde parten van de Zee-Soldaten van alle 's Lands Schepen, hier onder de Vlagge zijnde, monterende circum circa de nombre van ontrent twee duysent man . . ."

De ontscheepte mariniers werden naar de verschillende zeehavens gezonden, om van daaruit hun bestemming ten behoeve van de landsverdediging te volgen. Ook van de matrozen der uit dienst

---

[1]) G. Brandt: Het leven en bedrijf van den Heere Michiel de Ruyter, blz. 677.

[2]) Campagne de Hollande; Brief van Luxembourg aan Louvois, dd. 30 août 1672: „Plusieurs raisons doivent engager à fortifier ce Lieu plutôt que de l'affaiblir; une essentielle c'est que les Ennemis ont désarmé leur Flotte, ce qui leur donnera dix mille soldats, meilleurs qu'aucuns qu'ils aient . . ."

[3]) Brief van De Ruyter aan de Staten dd. 3 Juli 1672. Holland No 1871 Rijksarchief. Incomende Missiven aen de Staten van Jaere 1672.

te stellen schepen werd een aantal met hun officieren bestemd voor de uitleggers en andere vaartuigen, waarvan hier reeds gewag werd gemaakt. De rest werd verdeeld over de in dienst blijvende schepen.
Aan dit besluit werd nu onverwijld gevolg gegeven. De toestand aan de landzijde was uiterst benard. Er moest dus alles op alles gezet worden, om Holland, het laatste bolwerk der Republiek, te behouden.[1]) Door het grootste gedeelte der mariniers aan de verdediging te land toe te voegen, won het leger een aantal geoefende soldaten, die bij Chatham en Solebay met eere den vuurdoop hadden doorstaan. Het is gebleken, dat deze maatregel gewicht in de schaal heeft gelegd.[2]) De mariniers, in den beginne ten getale van 2000 man, verlieten de schepen onder de bevelen van den luitenant-kolonel François Palm en den sergeant-majoor Johan Belgicus, graaf van Hoorn.
De uitleggers werden bemand met matrozen en mariniers en stonden onder het commando van zeeofficieren. Die uitleggers en vaartuigen hebben in 't algemeen bij de verdediging der binnenwateren belangrijke diensten gepresteerd. Het behoud der voorname sleutelposities Gorinchem en Schoonhoven is voornamelijk te danken geweest aan de waakzaamheid der zeelieden. Na het opleggen van een deel der zeemacht nam het aantal mariniers, dat aan de landsverdediging was afgestaan, reeds toe tot 3000 man. De belangrijkste posten, welke den vijand den toegang tot Holland moesten beletten, waren, gelijk hierna zal blijken, bezet door mariniers en uitleggers en andere vaartuigen. Ook op de Zuiderzee was een belangrijk aantal schepen gestationneerd. Deze scheepsmacht werd in tweeën gesplitst. De grootere schepen en eenige advijsjachten werden naar Texel gezonden, om daar het doordringen der vijandelijke schepen te beletten en handel en scheepvaart te beschermen.[3]) Het andere gedeelte, bestaande uit één of twee kleine schepen, de rest der advijsjachten, snaauwen, tjalken, roeibooten, eenige vlottende batterijen of geraseerde schepen en enkele branders, hield zich dàn hier, dàn daar op in de Zuiderzee, voornamelijk tusschen Schokland en het Enkhuizerzand, welke plaats de meest geschikte werd geoordeeld, om vijandelijke ondernemingen vanuit Gelderland en Overijssel te beletten en snel hulp te bieden, waar zulks noodig zou blijken. Jacob Lobs, afgevaardigde uit de gecommitteerde raden der Staten van Holland, was opperbevelhebber over deze vloot. Het meest belangrijke werk is wel verricht door het tweede smaldeel, over hetwelk onder het opperbevel van Jacob Lobs, de kapitein ter zee Pieter Claesz. Decker op het fregat „Bommel" het bevel voerde.[4]) Het zijn vooral deze schepen geweest, die de Zuiderzee vrij van vijanden hebben gehouden, Amsterdam en Noord-Holland tegen overvallen hebben beveiligd en voortdurend de in den omtrek gelegerde Fransche en Munstersche troepen hebben verontrust door aanvallen en strooptochten, die met groote durf en dapperheid werden ondernomen en waarvan zij vaak met rijken buit terugkeerden.
Om den Franschen te beletten tot in Staats-Vlaanderen door te dringen en van daar uit de Zeeuwsche eilanden te bedreigen, werden verscheidene vaartuigen, z.g. „Drummelaers" in dienst gesteld, die tot in 't najaar op de Schelde kruisten en daar wacht hielden. Bovendien werden eenige compagnieën mariniers en matrozen onder het bevel van den schout-bij-nacht Jan Matthijsz. naar de grensvestingen van dit gewest gezonden, ten einde deze in beteren staat van verdediging te brengen.

---

[1]) Res. Staten van Holland, dd. 24 Juni en 5 Juli 1672.

[2]) Krijgs- en geschiedkundige beschouwingen over Willem den Derde, door luitenant-generaal W. J. Knoop, dl I, blz. 116 e.v.: „Meer kracht ontleende het leger aan de toevoeging van een aantal mariniers en matrozen, die nog pas bij Solebay zoo dapper hadden gevochten en zich ook te land door stoute wapenfeiten zouden onderscheiden."

[3]) Notulen der Admiraliteit van Amsterdam en het Noorderkwartier, dd. 19 Juli, 28 Juli en 22 Nov. 1672. Ontroerd Nederland, dl I, blz. 456.

[4]) Brief van De Ruyter aan de Staten, dd. 25 Juni 1672, overgenomen in bijlage 3.

FRIESLAND EN GRONINGEN

Ook de regeeringen van Friesland en Groningen hadden maatregelen getroffen tegen de bedreiging der Munstersche en Keulsche troepen. De vervallen forten werden, mede door het stellen van inundaties, verbeterd en de zwakke bezettingen werden aangevuld. De weerbare bevolking werd te wapen geroepen onder generaal Aylva, die met de van Overijssel teruggetrokken troepen stelling nam te Heerenveen. De vijand, die de positie van Aylva sterker waande dan zij in werkelijkheid was, zag van een inval in Friesland af en wendde zich naar Groningen. De Oude of Bellingwolderschans, de Nieuwe of Langakkerschans, de Beylerschans en het Huis ter Wedde vielen zonder slag of stoot in 's vijands handen.
Den 29en Juni kwam de vijand voor Coevorden, dat daags daarna werd ingesloten en den 11en Juli capituleerde. Nu sloeg hij het beleg voor Groningen. Onder leiding van Rabenhaupt werd deze vesting dapper verdedigd en het is den vijand niet mogen gelukken, de insluiting te voltooien, zoodat hij den 28en Augustus moest aftrekken. Onverwijld trof Rabenhaupt nu maatregelen, ~~om~~ den vijand uit de oostelijke vestingen terug te werpen. Den 8en September joeg hij hem uit Winschoten, kort daarna uit de Winschoterschans, de Winschoterzijl, het huis te Wedde en de Bruggeschans. Ook Aylva ging tot den aanval over, nadat hij tot driemaal toe een aanval der Munsterschen in den nacht van 18 op 19 Augustus op de Friesche schans te Heerenveen had afgeslagen.
Een troepenafdeeling van 4000 à 5000 man Staatsche troepen werd ingescheept, om zich meester te maken van Blokzijl. Zij landde in den nacht van 1 op 2 September te Blankenham, gelegen een uur ten noorden van Blokzijl aan de Zuiderzee. De Munstersche bevelhebber trok onze troepen den 2en September tegemoet. Hij werd echter verslagen en vluchtte binnen Blokzijl. Hier kwam de burgerij in opstand en opende de poorten voor de Friezen, die de Munsterschen op de vlucht dreven. Eenige dagen later werd ook de Kuinderschans door de Friezen heroverd en ontruimde de vijand Vollenhoven. Een poging, ~~om~~ Zwartsluis te ontzetten, mislukte echter.
In September 1672 was paal en perk gesteld aan den opmarsch der Munstersche en Keulsche troepen en begonnen de kansen te keeren.

DE CRISIS IN HET RAMPJAAR 1672

Den 4en Juli 1672 werd de Prins van Oranje aangesteld tot Stadhouder en kapitein-en-admiraal-generaal van de Unie, een hoogst belangrijke maatregel, welke de beperkende bepalingen van de den 25en Februari daaraan voorafgegane instructie als kapitein-generaal wegnam, welke eindelijk heeft geleid tot de instelling van het centrale militaire opperbevel in één krachtige hand, een maatregel, die zeer veel heeft bijgedragen tot redding van de Republiek.
Ik zal de politieke gebeurtenissen, welke plaats hebben gehad gedurende de zomermaanden van 1672[1]), slechts vluchtig de revue laten passeeren en mij tot de hoofdzaak bepalen.
De Staten-Generaal hadden gezantschappen gezonden naar het Fransche leger en naar Engeland, om de Koningen te polsen over de voorwaarden, waarop vrede zou kunnen worden gesloten. De Heeren Halewijn en Van Weede van Dijkvelt vertrokken naar Karel II en Van Gent-Odijk en De Groot naar Lodewijk XIV. Laatstgenoemden ontvingen tot bescheid, dat de Koning alleen met gevolmachtigden wenschte te onderhandelen en dat hij van de Staten begeerde te weten, wat zij hem hadden aan te bieden.[2])
De Groot keerde daarop naar Den Haag terug, waar de Staten den 26en Juni besloten tot het verleenen van volmacht. Gelukkig slaagde dit college er niet in, deze resolutie ter Staten-Generaal door te drijven. De wankelmoedigheid ging bij sommige gewesten zoo ver, dat zij tot elk toegeven bereid waren, mits er maar vrede werd gesloten. De Staten van Holland beraadslaagden zelfs, of het niet voordeeliger zou zijn, aan de eischen van Lodewijk XIV toe te geven, om het risico te ontloopen, dat de handel, hoofdbron van Hollands rijkdom, verloren zou gaan(!). Ook overwogen zij, het lot van Holland te scheiden van dat der overige, meest Oranjegezinde provinciën en een bijzondere republiek te stichten.[3])
Maar Zeeland, Friesland en Groningen wilden van geen toegeven weten. Eerstgenoemd gewest zond tot tweemaal toe een protest met een gecommitteerde naar de Staten van Holland, om te verzoeken, „dat sij de bezwooren Unie voor al doch wilden in haar geheel bewaren, en dat men malkanderen doch met goed en bloed wilde bijstaan tot verdediging van de Religie, Vrijheijt en Wettige Regeering".
En wat antwoordde Holland? „. . . datse haer aen de eertijds gezwoorene Unie door de tegenwoordige ontroering en verwerringen niet langer en konden gedragen en dat derhalven elk nu omsien most hoe hij sich selven het best kon redden . . ." Zoover was 't reeds met Holland gekomen!
Op aandringen der pensionarissen van de meest bedreigde steden, Leiden en Gouda, vertrok De Groot in den morgen van den 27en Juni met de toezegging, dat hem de volmacht wel zou worden nagezonden.

---

[1]) Zie Wagenaar: Vaderlandsche historie, dl XIV, blz. 47 e.v.
A. de Wicquefort: Mémoires, p. 116 e.v.
G. Burnet: History of his own time. Vol. II, p. 580, 584, 585.

[2]) Inleiding blz. XXI van Colenbrander: Bescheiden uit vreemde archieven.

[3]) Wagenaar: Vaderlandsche historie, dl XIV, blz. 47.

Den 29en kwam hij te Rhenen en bood de Generaliteitslanden aan. Maar Louvois overhandigde hem de eischen des Konings, die heel wat verder gingen, waarop De Groot naar Den Haag terugkeerde, om nieuwe instructies te halen (1 Juli). Hier viel geen besluit en den 4en werd de Prins van Oranje tot de waardigheid van Stadhouder verheven. Daags daarop verklaarde deze in een indrukwekkend betoog de eischen voor onaannemelijk.

De Staten van Holland besloten nu De Groot op matiging van die eischen te doen aandringen. Voordat de Staten-Generaal zich met dit besluit hadden vereenigd (8 Juli), besloten de Staten van Holland de onderhandelingen af te breken.[1])

In deze hachelijke tijden gaf Amsterdam een schitterend voorbeeld van vaderlandsliefde[2]). Welke indruk dit naar buiten maakte, niemand minder dan de aartsvijand Lodewijk XIV zegt het in zijn „Mémoires"[3]): „Et je ne saurois m'empêcher d'estimer et de louer le zêle et la fermeté de ceux qui rompirent la négociation d'Amsterdam, quoique leur avis, si salutoire pour leur patrie ait porté un grand préjudice à mon service . . ."

De Statenmeerderheid had zich geheel laten leiden door vrees en het oordeel van Amsterdam niet eens afgewacht, toen zij besloot, om De Groot nogmaals naar den Franschen Koning te zenden, maar de pensionnaris C. Hop heeft haar namens Amsterdam geducht de les gelezen en het genomen besluit als onwettig verklaard.[4]) Velen kwamen hierdoor tot een ander inzicht en „wierden verstomt en schemroot . . ."[5])

In Engeland kregen onze afgezanten intusschen geen gehoor bij den Koning. Zij zonden bericht, dat Buckingham en Arlington zouden overkomen, om de eischen des Konings over te brengen, die o.m. zouden inhouden Sluis, Vlissingen en Den Briel in pandschap aan Engeland en het erfelijk Stadhouderschap aan den Prins van Oranje. Den 3en Juli was dit bericht in Den Haag bekend. Met Buckingham kwamen den 4en Juli Williamson, Seymour en Weede van Dijckvelt in Den Haag aan, waar zich Van Beuningen bij hen voegde en van Statenzijde, behalve laatstgenoemde, ook Van Beverningh en Gockinga werden gecommitteerd om den Stadhouder in zijn besprekingen met de Engelsche gezanten bij te staan.[6])

De Stadhouder bleek tijdens deze besprekingen niet gezind, ~~om~~ de Staten tot het inruimen van pandsteden aan Engeland te adviseeren. Ook de regenten waren van hetzelfde gevoelen en ook zij verklaarden de Fransche eischen voor onaannemelijk.

Den 9en Juli kwamen Sylvius, Germain en Seymour in 't hoofdkwartier van den Stadhouder en trachtten hem een verklaring te doen teekenen, waarin hij zich verbond, vrede te sluiten, op de voorwaarden, welke de Koningen billijk en rechtvaardig achtten, onder garantie van des Prinsen souvereiniteit door deze vorsten. In de door Buckingham en Arlington vanuit Boxtel op den 17en Juli gezonden missive, waarschuwden zij tegen verdere pogingen, wantrouwen tusschen Frankrijk en Engeland te zaaien. Om den Prins te overtuigen van de onvruchtbaarheid dier pogingen, zonden zij hem een copie van het zoojuist gesloten tractaat van Heeswijk en de nieuwe voorwaarden van Frankrijk en Engeland. Deze hielden in 't kort in: erkenning van het dominium maris, betaling van £ 10.000 per jaar voor de haringvisscherij in de Noordzee, £ 1.000.000 oorlogsschatting, afstand van Walcheren, Goeree en Voorne met Sluis en Cadzand (deze laatste twee kwamen niet aan Frankrijk); een handels-

---

[1]) Wagenaar, dl XIV, blz. 42, 98 e.v.
Dr N. Japikse: Notulen van Hop en Viviën, blz. 127, 139, 157 e.v., 184, 187, 202.

[2]) Amsterdamsche aanteekeningen uit 1672, door J. F. Gebhard Jr, blz. 153.
Bontemantel: Aant. Raad der Vroedschap, dl II, blz. 199, 202.

[3]) Mémoire inédit sur la Campagne de 1672 de Louis XIV (Dep. v. Oorlog te Parijs No 1112).

[4]) Amsterdamsche aanteekeningen uit 1672, door J. F. Gebhard. Zie voor bijzonderheden vooral Mr J. van Lennep: Eene vergadering der Staten van Holland in 1672, in: Holland-Almanak voor 1849.

[5]) Dr N. Japikse: Notulen v. Hop en Viviën, blz. 165 en 167.
Zie ook De Neufville: Histoire de Hollande, T. IV, livre XIII, p. 83 (1702). Hij prijst de stad Amsterdam „qui prit alors toutes les résolutions que l'amour de la liberté, joint au désespoir pouvoit inspirer" maar in 't bijzonder den pensionaris Hop „qui parla si vivement dans l'assemblée des Etats de Hollande, qu'il rendit muets pour un temps ceux, qui vouloient qu'on retournasse trouver le Roi très Chrétien".

[6]) Colenbrander: Inleiding bl. XXIII.

verdrag in de Indiën, de souvereiniteit van den Prins van Oranje over 't gebied, dat vrij bleef.[1]) Binnen 10 dagen werd het antwoord van de regeering der Republiek verlangd. Den 20en Juli verklaarde de Stadhouder aan de Staten „dat de missive niet aennementlijk is; datter niet één artikel is, die hij soude aengaen, dat men sigh liever aen stucken behoort te laten houden, als sulcken accoort te maecken; dat hetgeen op sijn persoon slaet, van sijn vijanden komt en niet van sijn vrienden . . ."

Den 20en Augustus werden de gebroeders De Witt door het Haagsche gepeupel op laaghartige en wreede wijze vermoord.[2]) Deze schandelijke daad en de hieraan voorafgegane aanklacht van een berucht individu, genaamd Willem Tigchelaar tegen Cornelis de Witt, de tegen laatstgenoemde gevoerde rechtzaak en de omstandigheid, dat Tigchelaar en de schuldigen aan den moord ongestraft zijn gebleven, werpen een schel licht op de ontreddering en zwakte der organen, op welke in die dagen de orde en de publieke veiligheid moesten steunen.[3])

---

[1]) Zie ook: Staatkundige Geschiedenis van Nederland, door Dr I. H. Gosses en Dr N. Japikse.
Hist. des Prov. Unies des Pays-Bas par Mr A. de Wiquefort, publié au nom de la Société de l'Histoire à Utrecht par A. Chais van Buren. Amsterdam 1874, p. 453, 454 en 455.

[2]) Zie hierover B. Costerus: Historisch verhaal omtrent Woerden. Leiden 1736, blz. 119.

[3]) Zie ook G. Burnet, Vol. I, p. 226, om een buitenlandsch oordeel over deze schanddaad te lezen.

Korten tijd na haar nederlaag bij Solebay vertoonde de vereenigde Britsch-Fransche vloot zich weder voor onze kust. Zij bestond uit ongeveer 90 oorlogsschepen en een groot aantal kleinere vaartuigen.

Den 13en Juli werd zij ter hoogte van Den Helder gesignaleerd en den 18en d.a.v. verscheen zij andermaal voor onze kust met het duidelijke oogmerk, ~~om~~ een landing te beproeven.

Gelukkig kwam hier niets van, omdat een hevige Zuidwesterstorm bijtijds opstak, welke drie dagen lang met een orkaankracht woedde en met tusschenpoozen bijna drie weken aanhield. Met veel averij werd hierdoor de vijandelijke vloot uiteengejaagd. Weliswaar had de Prins van Oranje, toen de vloot werd ontdekt, de noodige voorzorgsmaatregelen getroffen en de kust doen bezetten, doch als de weersomstandigheden de plannen van den vijand niet hadden doen mislukken[1]), zou het leger wel te zwak zijn geweest om de landing te beletten. Er was echter nog de vloot en zoolang deze niet was verslagen, bleef een landing op onze kust voor den vijand een riskante onderneming.

Volgens Wicquefort hadden de Engelschen in 1672 het oogmerk een landing te ondernemen, „après que l'avantage d'un combat les auroit fait maistre de la mer". Volgens hem was onze kust in die dagen voldoende beveiligd door onze vloot, die tot taak had: „de se poster en sorte qu'elle pust charger l'armée Angloise lorsqu' elle seroit occupée à débarquer ses gens pour faire descente".[2])

Dr Fruin neemt aan, dat de juistheid van deze voorstelling buiten twijfel wordt gesteld door een depêche van den Franschen gezant aan 't Engelsche hof Colbert de Croissy dd. 25 Mei, waarin hij zegt: „Aussitôt que la Flotte aura obtenu quelque avantage considérable sur les Hollandois, le Duc de York s'embarquera avec toutes les troupes qui sont propres pour une descente . . ." Al had de vijand zich weer hersteld van zijn nederlaag bij Solebay, op den 18en Juli werd aan de in bovenaangehaalden brief genoemde voorwaarde voor een landingsmogelijkheid niet voldaan. Uit de instructie, welke Prins Robert van de Paltz als opperbevelhebber van de vloot vóór Schooneveld en Kijkduin van den Koning ontving in 1673, is echter gebleken, dat de Engelschen het met de strategie der landing zoo nauw niet namen en dat derhalve het voornemen van een landing te hooi en te gras, zonder vooraf eenig voordeel op de vijandelijke vloot te hebben behaald, op 18 Juli 1672 niet onwaarschijnlijk is geweest.

Hoewel de Fransche krijgsmacht onder Luxembourg zich geplaatst zag tegenover een uitgestrekte watervlakte, slechts onderbroken door smalle accessen, die door 't leger van den Prins van Oranje werden verdedigd, was 't haar toch gelukt, Woerden te bezetten (23 Juni) en twee dagen later Mont-

[1]) Valkenier (Verwerd Europa, dl I, blz. 809) zoekt de oorzaak in een dubbele of verlengde eb, die twaalf uur duurde, terwijl de vijand den vloed afwachtte om zijn krijgsvolk te ontschepen.
Mr J. C. de Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, dl II, blz. 340, toont de onwaarschijnlijkheid hiervan uitvoerig aan. Er is over deze kwestie veel gepolemiseerd. Zie ook Dr R. Fruin: Bijdragen voor vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. Nieuwe Reeks, Xe deel, 1880, blz. 125.

[2]) A. de Wiquefort: Hist. des Prov. Un. des P.B., T. IV, p. 570.

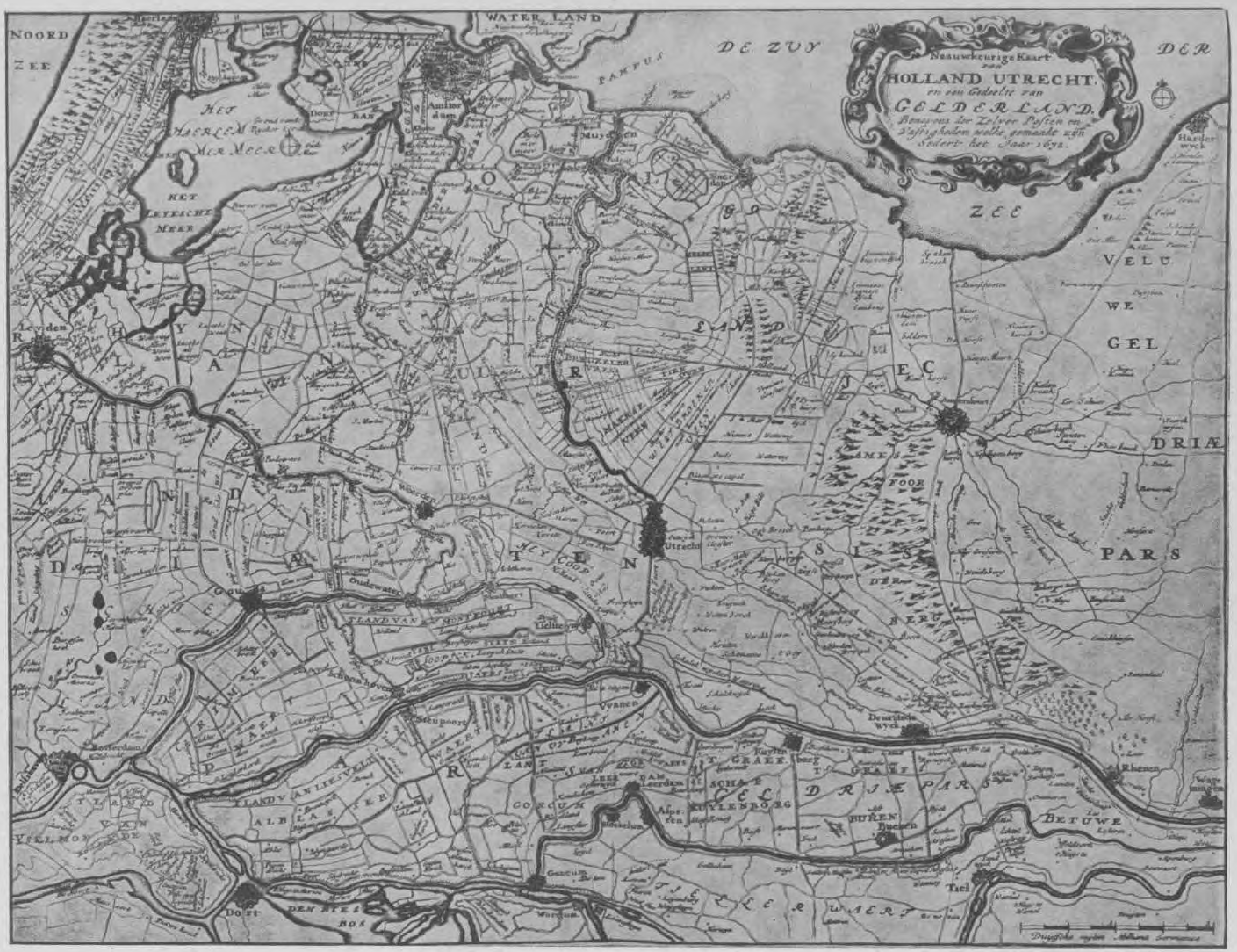
Nauwkeurige Kaart
van
HOLLAND UTRECHT.
en een Gedeelte van
GELDERLAND.
Benevens der Zelver Posten en
Vastigheden welke gemaakt zijn
Sedert het Jaar 1672.
NOORD ZEE
DE ZUY DER ZEE
WATER LAND
PANPUS
HET HAERLEM MER MEER
HET LEYTSCHE MEER
Leyden
Amsterdam
Muyden
Utrecht
Woerden
Oudewater
Gouda
Rotterdam
Schoonhoven
Vyanen
Leerdam
Asperen
Buren
Rhenen
Tiel
Gorcum
Dort
Harderwyck
Amersfoort
Wyck
VELU
WE
GEL
DRIÆ
PARS
BETUWE
TIELER WAERT
DEN BIES BOS
ALBLASSER WAERT
Nieuwe Hollandsche Waterlinie

foort en Oudewater. Het bezit van eerstgenoemde plaats was voor de Franschen van groot gewicht als voorpost van hun stelling.
Terwijl de legers nu gedurende twee maanden tegenover elkaar stonden, vielen er talrijke schermutselingen voor. Luxembourg, gebonden als hij was door de bevelen des Konings, verontrustte onophoudelijk de onderbevelhebbers van den Prins van Oranje op de vleugels van diens stelling.
Een van de eerste schermutselingen met de Franschen had plaats tusschen Hoenkoop en Goejanverwellensluis. Nadat nl. Oudewater den 25en Juni door de Franschen was bezet, wilden dezen op aanstoken van de Hoenkoopsche boeren in de eerste dagen van Juli den generaal Willem van Hoorn beletten, om de wegen tusschen Hoenkoop en Goejanverwellensluis onbruikbaar te maken. De generaal, hiervan in kennis gesteld, zond 126 mariniers onder hun kapiteins Hendrik Padbergh en Willem Zoete de Lake van Villiers en een kapitein-luitenant er heen, om de arbeiders te dekken. Dit detachement werd bij Hoenkoop door een troep Franschen, die in de hennepvelden in hinderlaag lagen, aangevallen, maar hoewel de vijand numeriek sterker was en nog voortdurend ondersteuning kreeg, werd hij door de mariniers op de vlucht gejaagd.[1]) Van Hoorn zond toen nog den majoor Heide met twee afdeelingen musketiers, om de mariniers te versterken, totdat de wegen onbruikbaar waren gemaakt. Op zijn terugtocht stak de vijand alle huizen langs den weg in brand, om het verder voortrukken van onze troepen te beletten. Aan onze zijde waren twee man gesneuveld en waren gewond de kapitein-luitenant, een luitenant[2]) en vijf à zes mariniers.
Den 11en Juli werden Oudewater en Woerden door den vijand verlaten. Nadat de Koning was opgebroken van Zeist, besloot Luxembourg evenwel spoedig daarna op aanstoken van den verrader De Montbas, die plaatsen opnieuw te doen bezetten, hetgeen hem gelukte met Woerden en Montfoort. Generaal Van Hoorn voorkwam nog tijdig de bezetting van Oudewater. In „Verwerd Europa" komt een verhaal voor van een schermutseling tusschen de mariniers en de Franschen in de buurt van het Huys te Hekendorp, toebehoorende aan Johan de Witt.[3]) Hoewel numeriek verre in de minderheid zijnde, joegen de mariniers van het regiment van Johan Belgicus van Hoorn, dat post hield bij Oudewater, de Franschen op de vlucht en brachten hun verliezen toe. Generaal Willem van Hoorn liet te Oudewater 300 mariniers met eenige ruiterij achter, maar geen nadere bevelen ontvangend, bracht hij dit aantal terug tot een kapitein en 50 mariniers, niet meer dan een wacht, die iedere week werd afgelost. Den 11en Augustus kwam de Prins van Oranje te Oudewater, om die plaats te bezichtigen. Van Hoorn drong er toen bij den Prins op aan, om de stad te versterken, hetgeen hem werd toegestaan.[4])
Den 15en September zond hij zijn broeder, den luitenant-kolonel der mariniers Johan Belgicus, met 600 mariniers en 200 ruiters als bezetting naar Oudewater. De burgerij van die stad vatte toen weer moed en iedereen pakte aan, om de stad in geduchten staat van tegenweer te brengen. De Prins van Oranje benoemde toen Johan van Hoorn tot gouverneur van Oudewater. Ook was den 19en September op deze plaats aangekomen de luitenant-kolonel der mariniers F. Palm met troepen, bestaande uit mariniers en ruiters.[5])
Oudewater was nu een krachtig steunpunt geworden, van waaruit de Franschen door de mariniers en de ruiterij werden verontrust. Op hun strooptochten brachten zij hun telkens verliezen toe, maakten zij gevangenen, vielen vijandelijke konvooien aan en brachten vaak buit mede.[6])

---

[1]) Brief van graaf W. v. Hoorn aan de Staten van Holland, dd. 7 Juli 1672, overgenomen in bijlage 4.

[2]) De luitenant der mariniers Van Borselen.

[3]) Mr Petrus Valkenier: Verwerd Europa, dl I, blz. 361.

[4]) Tooneel des Oorlogs opgerecht in de Vereenigde Nederlanden (reeds aangehaald), 2e dl, blz. 250, 251. Hierin komt voor, dat het commando van Palm bestond uit vijf vaandelen mariniers en zestig ruiters onder den majoor Ittersum. De luitenant-kolonel Johan Belgicus van Hoorn was te Oudewater gekomen met 600 mariniers en 200 ruiters. Door deze troepenmacht zijn ongeveer evenveel Fransche gevangenen binnengebracht als door alle andere posten te zamen, blijkens de brieven van Luxembourg aan Louvois.

[5]) L. Sylvius: Historiën onzes tijds, dl I, blz. 342.
Zie noot [4]) hierboven.

[6]) Uitvoerig vindt men die in 't Journael ofte Dagh-Verhael van dat tot Uytrecht en Woerden bij de Franschen is voorgevallen. 't Amsterdam Bij Jan Claasz. ten Hoorn. 1674.

Al die schermutselingen hebben uiteraard slechts beteekenis, als men ze in haar geheel beschouwt als schakel in het grootere verband der krijgsverrichtingen. Zij bezorgden Luxembourg, die tot een bepaalde hoogte tot werkeloosheid was teruggevallen, een gevoel van onrust en onbehagen. Toch, waar ik mij tot taak heb gesteld, in het bijzonder en meer uitvoerig eenige krijgsverrichtingen te beschrijven, aan welke onze mariniers hebben deelgenomen, acht ik een opsomming van eenige dier schermutselingen nuttig, om den lezer een indruk te verschaffen omtrent de taak, welke den mariniers in die dagen in de waterlinie was ten deel gevallen.

Den 12en Juli des namiddags reden een aantal Fransche dragonders uit Utrecht naar IJsselstein, „daar van de Mariniers kennisse hebbende, op de zelve zijn aangevallen, zo dat het meestendeel vergaten wederom te komen, d'overige vluchten zo verbaast, dat ze des nachts weder voor Utrecht komende, aan de Poort Allarm bliezen en trommelden, waardoor al 't Garnizoen in roer geraakten . . .", aldus een verhaal uit Valkenier.[1])

Den 3en Augustus werd een Fransch konvooi, bestaande uit 48 karren en gedekt door ruiterij, door eenige mariniers aangevallen. Een der kolonnes van 21 karren met dekkingstroep werd door hen vernietigd.[2])

Den 8en Augustus vertrok een troep Fransche ruiters van Woerden naar Gorinchem. Zij vonden te Leerdam een dusdanig onthaal, dat van een der eskadrons slechts vier ruiters aan den dood of aan krijgsgevangenschap ontkwamen.[3])

Den 10en Augustus hadden de mariniers weer de geheele bezetting van Utrecht gealarmeerd door hun aanvallen op de vooruitgeschoven posten. De konvooien, die fourage en andere gerequireerde behoeften moesten ophalen, werden voortdurend bedreigd en moesten onder steeds sterker dekking worden uitgezonden.

Den 24en Augustus had een ontmoeting plaats te Kamerijk, waar de Franschen 10 gevangenen maakten, maar zij lieten wel 300 à 400 mannen op het slagveld achter, waaronder een markgraaf en eenige hoofd- en subalterne officieren.[4])

In het begin van November vielen eenige mariniers Jutphaas binnen, „daarse eerst wel aten en dronken en daar op de helft van de brantwacht wech namen".[5])

De Prins van Oranje had van den beginne af aan Woerden buiten zijn verdedigingslinie gelaten. Van deze linie vormden Nieuwerbrug bij Bodegraven het middelpunt, Gorinchem en Muiden de vleugels. Woerden werd echter niet bezet, zoodat de Franschen er den 18en September weer binnen konden trekken, zonder tegenstand te ondervinden.

Omtrent de reden, dat Woerden niet bezet werd, spreken de geschiedschrijvers elkaar tegen. Dit geval is te merkwaardig om er overheen te stappen.

Reeds geruimen tijd te voren hadden de Staten van Holland een stelsel van inundatiën vastgelegd. Hoewel zulks aan de bevelhebbers bekend was, schijnt het hun te hebben ontbroken aan plannen en teekeningen van de te stellen inundatiën, zoodat zij met de bijzonderheden daarvan niet bekend konden zijn. Van Beverningh had zich hierover reeds beklaagd, terwijl hij te Utrecht vertoefde.

Nu doet Valkenier het voorkomen, alsof op den 11en Juni te 's-Gravenhage werd beraadslaagd, om de provincie Holland te verzekeren tegen den naderenden vijand[6]), ingeval deze den IJssel mocht komen te passeeren.

B. Costerus, die toen secretaris van de stadsregeering van Woerden was, bestrijdt dit: „Wat konde den Prince van Orange dit in deliberatie brengen, ende voorsz. Heeren in het zelve Cas adviseren . . .", „daar bij den Staat de posten precise waaren geadsigneert . . .", zoo merkt hij op. Aan Costerus viel nl. de eer te beurt, ~~om~~ de noodige toelichtingen aan de hand van „zeekere kaarten van het Hoogheemraatschap van Rijnland" aan den Prins van Oranje te geven. Over Woerden is volgens dezen

---

1) P. Valkenier: Verwerd Europa, dl I, blz. 452.

2) B. Costerus (toenmaals Secretaris der vroedschap van Woerden): Historisch verhaal omtrent Woerden, blz. 62.

3) B. Costerus: Historisch verhaal omtrent Woerden, blz. 63, 229. „Omtrent dezen tijdt zijn verschijde rencontres voorgevallen tusschen de Fransche militie en de Mariniers in dienst van dezen staat zijnde".

4) B. Costerus: Historisch verhaal omtrent Woerden, blz. 69; Montanus: Wilhelm III, blz. 439.

5) L. Sylvius: Historiën onzes tijds, Boek 6, blz. 487.

6) P. Valkenier: Verwerd Europa, dl I, blz. 452, 361 e.v., 66.

ooggetuige en betrokken ambtenaar, die het geweten kan hebben, in 't geheel niet gesproken, wel over den post aan de Nieuwerbrugge, die „bij den Staat was geadsigneert".[1])

Intusschen blijft het onverklaarbaar, dat Woerden niet in de verdedigingslinie werd betrokken. Het bezit van die plaats, van waar men langs drie wegen Utrecht kon bereiken, was immers voor Luxembourg van veel gewicht. Hij werd zoodoende meester over een uitgestrekte landstreek, waaruit de ruiterij van fourage kon worden voorzien.

Volgens Costerus was Woerden „eene binnenlandtsche plaatze, ende zonder eenige opgemaackte ofte reguliere fortificatie . . ." Dat kort na de bezetting van deze stad door de Franschen, de Prins van Oranje zich, na den mislukten aanslag op Naarden, genoodzaakt zag ten koste van groote offers Woerden aan te tasten, bewijst in ieder geval, dat het bezit van die plaats voor de landsverdediging van groot gewicht was. De groote verliezen, voor die plaats door onze troepen geleden, hadden kunnen worden voorkomen, indien, gelijk bij Oudewater was geschied, onmiddellijk na de ontruiming door de Franschen, ook Woerden door het Staatsche leger was bezet en men, naar het voorbeeld van generaal Van Hoorn bij Oudewater, zonder uitstel had aangepakt, om de stad behoorlijk te bevestigen. Sylvius discht een verhaal op, dat de ingezetenen onwillig waren hun pannenbakkerijen af te breken en daarom den Prins smeekten, ~~om~~ hun stad toch te willen verschoonen, dat de Prins hiervoor zwichtte, „maar liet deze stijffzinnige hoop op hun eygen riemen drijven . . ."[2]) Een zeer onwaarschijnlijk verhaal! Indien men Woerden in de verdedigingslinie had willen betrekken, zou de Prins van Oranje dan voor eenige onwillige burgers uit den weg zijn gegaan, waar het zulk een belangrijke schakel in een rationeel verdedigingsplan betrof?

Er is meer. Het stadsbestuur, waarvan Costerus deel uitmaakte, had den 16en en 17en Juni geklaagd bij de Heeren Meerman en Van Beverningh, „als dat de Stede van Wourden in deze noot wierde verlaaten ende niet gedefendeert, dog op die klagten zijn gelijck als de schouwderen opgehaalt, ende is kortelijck betuygt, als dat wij niet te helpen waaren, ende daeromme niets overig was als sauvegarde te verzoeken . . ."

Na dit argument ligt de conclusie, tot welke Costerus komt, wel voor de hand, „dat de tijdelijke (hij bedoelt natuurlijk „tijdige") bezettinge van Wourden was verzuimt ende dat men die faute te laat heeft willen redresseren . . ."[3])

Ik maakte reeds hiervoor gewag van het verontrusten der vleugelstellingen door Luxembourg. Den 18en Augustus trok de maarschalk Wirtz de Franschen tegemoet, toen deze Gorinchem wilden aantasten. Hij dwong hen onverrichterzake terug te keeren. De vijand zette zich toen vast te Poederoyen, maar den 1en September trok Wirtz uit Gorinchem daarheen, veroverde deze post en verwoestte het kasteel. Ernstiger werd de maarschalk Johan Maurits van Nassau bestookt, die zijn hoofdkwartier te Muiden had. Amsterdam had arbeiders, geld en allerlei behoeften gezonden, om Weesp te versterken, hetgeen intusschen was geschied. Ook de sloten Kroonenburg en Loenersloot waren versterkt. Toch schijnt hieraan nogal wat te hebben ontbroken. Toen de Raad van Amsterdam den 5en Augustus van Johan Maurits van Nassau een schriftelijk verzoek ontving, om versterking van het slot te Abcoude, besloot de Raad daaraan gevolg te geven, maar dit College voegde er aan toe: „dat hij zelf (Prins Joh. M. v. N.) dat had verzuimd en door slappe naelaeticheyt is achtergebleeven".[4]) De vroede vaderen schenen te zijn ingelicht door den kapitein der mariniers Cornelis Witsen, die met eenige mariniers op het slot Kroonenburg lag en naar Amsterdam had geschreven om versterking. Niet ten onrechte was de prins Joh. Maurits hierover vertoornd en hij schreef „dat sulcke Capitynen die direct aan Burgemeesteren schrijven, voor soude laeten maecken een galch . . ."

[1]) B. Costerus: Historisch verhaal omtrent Woerden, blz. 176.

[2]) L. Sylvius: Hist. onzes tijds, 5e boek, blz. 417.
Vgl. Costerus, blz. 109 en 263. Costerus valt Sylvius heftig aan en zegt: „als dat alle zijne raisonnementen ende illatiën zijn geschickt tot louange der Grooten ende tot accusatie der minderen . . ."

[3]) B. Costerus, blz. 111.

[4]) Bontemantel: Aanteekeningen Res. v. d. Raden 1668—1672, dl II, blz. 277.
Amsterd. aanteekeningen uit 1672, door J. F. Gebhard Jr.
Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, door Dr. R. Fruin. Histrisch Genootschap, Nieuwe Reeks, Xe deel, blz. 202, 203.
Archives de la Maison d'Orange-Nassau, IIe Serie V, p. 266.

Cornelis Witsen was echter een broeder van Mr Nicolaas Witsen, den lateren burgemeester van Amsterdam, een invloedrijk man in de hoofdstad.

Kroonenburg en Loenersloot lagen den vijand in den weg, omdat zij den toevoer naar Utrecht afsneden.

Den 27en Juli werd Kroonenburg aangevallen door een afdeeling van ongeveer 1500 Franschen met drie stukken geschut. Het dak en de verdere bovenbouw van het kasteel werden naar beneden geschoten, de belegerden vuurden nu vanuit de kelders op de belegeraars en brachten hun zware verliezen toe.

De bezetting telde slechts 130 man, die zich dapper weerden onder leiding van den kapitein der mariniers Witsen.[1])

Plotseling echter trad de fortcommandant, de kapitein van 't Staatsche leger Bouwman, naar buiten om met den vijand te onderhandelen, waarop hij de sterkte lafhartig overgaf. Witsen stoorde zich hier echter niet aan en bleef zijn mannen aanvuren ~~om~~ door te vechten. Toen echter de Franschen riepen, dat de bevelhebber billijke voorwaarden had bedongen en zij, indien zij zich bleven verzetten, aan de galg zouden gaan, wierpen de manschappen hun geweren neer en luisterden niet meer naar de bevelen van hun kapitein, die tot het laatste toe van geen overgave wilde weten.[2])

Denzelfden dag viel ook Loenersloot in 's vijands handen. De bezettingen werden krijgsgevangen gemaakt. Kapitein Witsen lag in September 1672 weer te Heusden in garnizoen.[3])

Na de verovering van Kroonenburg en Loenersloot werden in het Fransche kamp plannen gemaakt ~~om~~ Muiden te veroveren, dan wel van uit Breukelen en Nieuwersluis tusschen de hoofdkwartieren van den Prins van Oranje en den maarschalk Johan Maurits van Nassau door te trekken, om dan na verovering van het slot te Abcoude naar Amsterdam op te rukken. De maarschalk liet echter Abcoude onder water zetten en sloeg de bewegingen van Luxembourg nauwlettend gade.

De Prins van Oranje koesterde als tegenzet het voornemen tot een aanval op Utrecht, ten einde Luxembourg te noodzaken tot splitsing van zijn strijdmacht. Den rechtervleugel van de Fransche stelling, waarvan Naarden het uiterste steunpunt vormde, zou hij van uit Muiden met een omvatting in de richting van Amersfoort bedreigen. Na Naarden zouden dan Amersfoort en Harderwijk aan de beurt komen. Amsterdam, bezorgd als het was, dat de werken van Muiden en Weesp een vijandelijken aanval niet zouden kunnen weerstaan, was bereid met alle beschikbare middelen tot het aanvalsplan mede te werken. Het zou troepen en geschut over het IJ en het Pampus in den nacht naar Muiden doen overbrengen en in den vroegen ochtend van den 28en September zou Naarden van de zee- en landzijde worden aangevallen. De schepen konden echter wegens windstilte niet uitzeilen, waardoor het plan in duigen viel. Immers ten gevolge van deze vertraging was de vijand op zijn hoede en was een verrassende aanval uitgesloten.

Op den terugtocht werd nog een Fransche colonne, die van Utrecht op weg was naar Naarden, door onze troepen verslagen, waarbij talrijke gevangenen werden gemaakt en 60 paarden werden buit-

---

[1]) In 1673 bevindt C. Witsen zich weer op de vloot en maakt den zeeslag bij Kijkduin mede.

[2]) Het leven, bedrijf en oorlogsdaaden van Willem den Derden, door A. Montanus, blz. 435—436.
In het „Dagsregister van een ongenoemden schutter" (Amsterdamsche aanteekeningen uit 1672, door J. F. Gebhard Jr, blz. 20 e.v.) wordt vermeld, dat de Franschen met 6000 man zijn uitgerukt „medenemende eenige stukken, waaronder een daer 16 paarden aan doende waren om hetselve voort te trekken en dat het slot Kroonenburg door 200 man werd verdedigd.

[3]) Dit wordt opgehelderd door het Dagsregister van den ongenoemden schutter, dd. 2 Aug. 1672 (zie Amsterd. Aanteekeningen uit 1672 door J. F. Gebhard Jr & Bijdragen voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk. Hist. Genootschap, Nieuwe Reeks, Xe deel, blz. 203, door Dr R. Fruin). Hierin komt het volgende verhaal voor: „van deze morgen is een franse Capiteyn hier binnen gebraght door 6 soldaten van de Comp. van den gevangen Capiteyn Witsen, die haar in huismanskleeren staken en met een kleyn schuitie met hangelroede en vistuyg versien, tot onder Naarden quamen vissen. En alsoo dese Capiteyn de poort van Naarden, die hij van meining sijnde, wat te wandelen, uytquam, hebbende zij hem voor deselve aangetast, in het schuitie gesmeten en zoo gevangen ingebraght, hopende, dat haar Capt. daar tegens zal vrij gelaten werden, welke daat van trouwe zeer wert gepreezen . . ."
Een overeenkomstig verhaal levert L. Sylvius. Hij vertelt bovendien, dat deze Fransche kapitein „naderhant weder tegen den Capiteyn Witzen op het slot te Kronenburg gevangen, gelost is . . ." „Het was daar voorzekerlijk op aangelegt, alsoo dese mannen van de compagnie van Capiteyn Witzen's broeder waren . . ."
Een aardige bijzonderheid is nog, dat het verhaal van Witsen Ter Gouw de stof heeft geleverd voor een zijner meest onderhoudende schetsen: „Wat zeven Visschertjes vingen, toen ze eens uit hengelen gingen", te vinden in het eerste deel van zijn „Amstelodamiana".

gemaakt. Ook te Maarsseveen leed de vijand verliezen. Maar te 's-Graveland werden de aldaar gedurende den terugtocht achtergelaten troepen door de Franschen gevangen genomen (7 October).
Luxembourg, die in 't begin van October met ongeveer 6000 man en vier-veldstukken uit Utrecht was getrokken, had bij laatstgenoemde plaats post gevat, vernielde er het lusthuis van Cornelis Tromp en viel in den avond van den 8en October aan op het retranchement bij Ankeveen, ten einde de Staatsche bezetting daaruit te werpen.

De luitenant-kolonel Stockheim van 't Staatsche leger sloeg echter dien aanval af. De bedoeling van Luxembourg, ~~om~~ na de verovering van Ankeveen de schans te Hinderdam en de versterkte Uitermeersche sluis te veroveren, zoodat hij dan meester zou worden van de inundatie-werken aan de Vecht, was hierdoor verijdeld.[1])

Maarschalk Johan Maurits had den 2en October verlof gevraagd, ~~om~~ den aanslag op Naarden nogmaals te beproeven, maar vijf dagen later kwam het bericht binnen, dat Luxembourg het garnizoen van die stad had versterkt en aan de vestingwerken en doorsnijdingen van dijk en wegen liet arbeiden, voorts, dat de Franschen in den afgeloopen nacht uit Utrecht waren opgerukt.[2])

De Prins van Oranje voelde daarom niets voor een nieuwe onderneming op Naarden, maar wel gaf hij den maarschalk den raad, ~~om~~ door geschutvuur uit eenige vaartuigen de bezetting van Naarden in alarm te houden. Hij verwachtte hiervan, dat Luxembourg hem dan met rust zou laten en naar Utrecht terug zou keeren. Het lag nl. in 's Prinsen voornemen, ~~om~~ dien avond naar Woerden op te rukken, ten einde deze plaats te heroveren. Ook op den linkervleugel van de Fransche stelling, waar het versterkte dorp Vreeswijk lag, moest de vijand worden bezig gehouden, voor afleiding en tijdwinst ten behoeve van den aanval op Woerden.

De aanval op dit dorp werd opgedragen aan den markies De Louvignies, die in 't begin van Juni door den Spaanschen landvoogd der Zuidelijke Nederlanden aan de Staten te hulp was gezonden met 2000 ruiters. Ook die onderneming mislukte. Valkenier vermeldt hierover, „dat men den vijand door een loosen allarm op Naarden en door een loose attaque[3]) op de Vaart inmiddels soude allarmeeren, haare macht diverteeren, welke laatste mede groote ontsteltenisse onder den vijand causeerde, zijnde 60 à 70 Mariniers aan de Vaart onverwachts aan land gekomen die uyt de daaken van de huysen op den Vijand schooten, waar op de Vijand deselve van onderen in den brand stak, die terwijl sich de Mariniers na haar vaartuyg weder salveerden, so vehement toenam, dat daar de kerke en diverse huysen in de asch raakten . . ." [4]) De intendant der Fransche troepen Robert schreef aan Louvois: „C'est Monsieur Camus de Morton qui y commandoit, et vous pouvez juger de quelle vigueur a été cette Action, puisqu'il n'est resté que lui, et un autre Officier qui n'ayent été ou tués ou blessés. Lorsque j'aurai pû l'examiner plus au juste, je vous envoyerai une liste des Officiers tués et blessés, qui sont un très grand nombre . . ." [5])

Volgens Robert waren alle paarden, uitrustingen en al het geld van de bezetting verloren gegaan.

---

[1]) In 1673 zou Condé de laatste poging aanwenden ~~om~~ zich van de inundatiewerken meester te maken, welke, gelijk hierna zal blijken, ook jammerlijk zou mislukken.

[2]) Brieven van Prins Joh. Maurits v. Nassau aan de Regeering v. Amsterdam, dd. 26 September en 7 October 1672.

[3]) Schijnaanval.

[4]) P. Valkenier: Verwerd Europa.

[5]) Campagne de Hollande etc., p. 215, 218.

DE AANVAL OP WOERDEN

Woerden was sedert den 18en September 1672 door de Franschen bezet, volgens sommige opgaven door 2000 man onder het bevel van den graaf De la Marck, die de stad in behoorlijken staat van verdediging had laten brengen, waartoe arbeidskrachten uit de bevolking waren gerequireerd.
Hiervoor maakte ik reeds melding van een demonstratie tegen de vleugels van 's vijands stelling Naarden—Vreeswijk, welke in 't aanvalsplan op Woerden lag opgesloten.
Terwijl de vijand op die beide vleugels zou worden verontrust, zouden de generaals Frederik van Nassau, Heer van Zuylestein[1]) en graaf Willem van Hoorn vanaf Nieuwerbrug en Oudewater oprukken, om Woerden in te sluiten. Eerstgenoemde zou oostelijk van de stad stelling nemen naar de zijde van Utrecht aan de Grovenbrug en zich daar verschansen, om den vijand, die van Utrecht mocht komen om de belegerden te ontzetten, den weg te versperren. Hij beschikte daartoe over 1200 à 1500 man voetvolk en vier stukken geschut. Van Hoorn beschikte over een macht van 12 compagnieën mariniers en infanteristen, in totaal ongeveer 1000 man met 12 stukken geschut. Hij had opdracht, ~~om~~ aan te vallen van de zijde van Polanen, het oostelijk front van de stad. Zijn terugtocht moest worden gedekt door 8 compagnieën voetvolk en eenige ruiterij. Onmiddellijk nadat de insluiting was voltooid, zou de Prins van Oranje met vier regimenten van Bodegraven oprukken, om de stad aan het westfront aan te vallen. De totale macht van de aanvallers wordt door de schrijvers geschat op 6000 à 8000 man.
Als Luxembourg het bericht ontvangt omtrent het samentrekken van vijandelijke troepen te Muiden en Weesp, vreest hij een hernieuwden aanval op Naarden, verlaat daarom Utrecht met het grootste gedeelte van zijn krijgsmacht en bevindt zich den 10en October te 's-Graveland, denzelfden dag, waarop Zuylestein en Van Hoorn te Woerden aankomen. Eerstgenoemde is de stad voorbijgetrokken en heeft in den nacht stelling genomen aan de Grovenbrug, gelijk bevolen was. Hier heeft hij een verschansing doen opwerpen, waar achter zijn geschut stelling neemt. Van Hoorn heeft bij Polanen een batterij van 12 stukken doen opwerpen, om daarmede het vuur op de stad te openen. De Prins van Oranje, die aan de westzijde van Woerden oprukt, heeft een uitval van eenige honderden Franschen uit de vesting afgeslagen. De uitval had ten doel, de pannenbakkerijen in brand te steken, hetgeen slechts ten deele gelukte. Deze pannenbakkerijen lagen nl. in het schootsveld.
De acht compagnieën voetvolk met eenige ruiterij, welke de afdeeling Van Hoorn in den rug dekken, hebben stelling genomen bij Montfoort.
Inmiddels hebben de belegerden op de nadering van onze troepen door middel van seinvuren van den toren Luxembourg gewaarschuwd. Deze spoedt zich nu in den nacht van 10 op 11 October naar Utrecht en draagt aan een zijner onderbevelhebbers, genaamd De Genlis op, hem onverwijld met troepen te volgen. Den 11en komt Luxembourg te Utrecht aan en begeeft zich alvast op marsch.[2])

[1]) Natuurlijke zoon van Frederik Hendrik.

[2]) B. Costerus: Historisch verhaal omtrent Woerden, blz. 285.

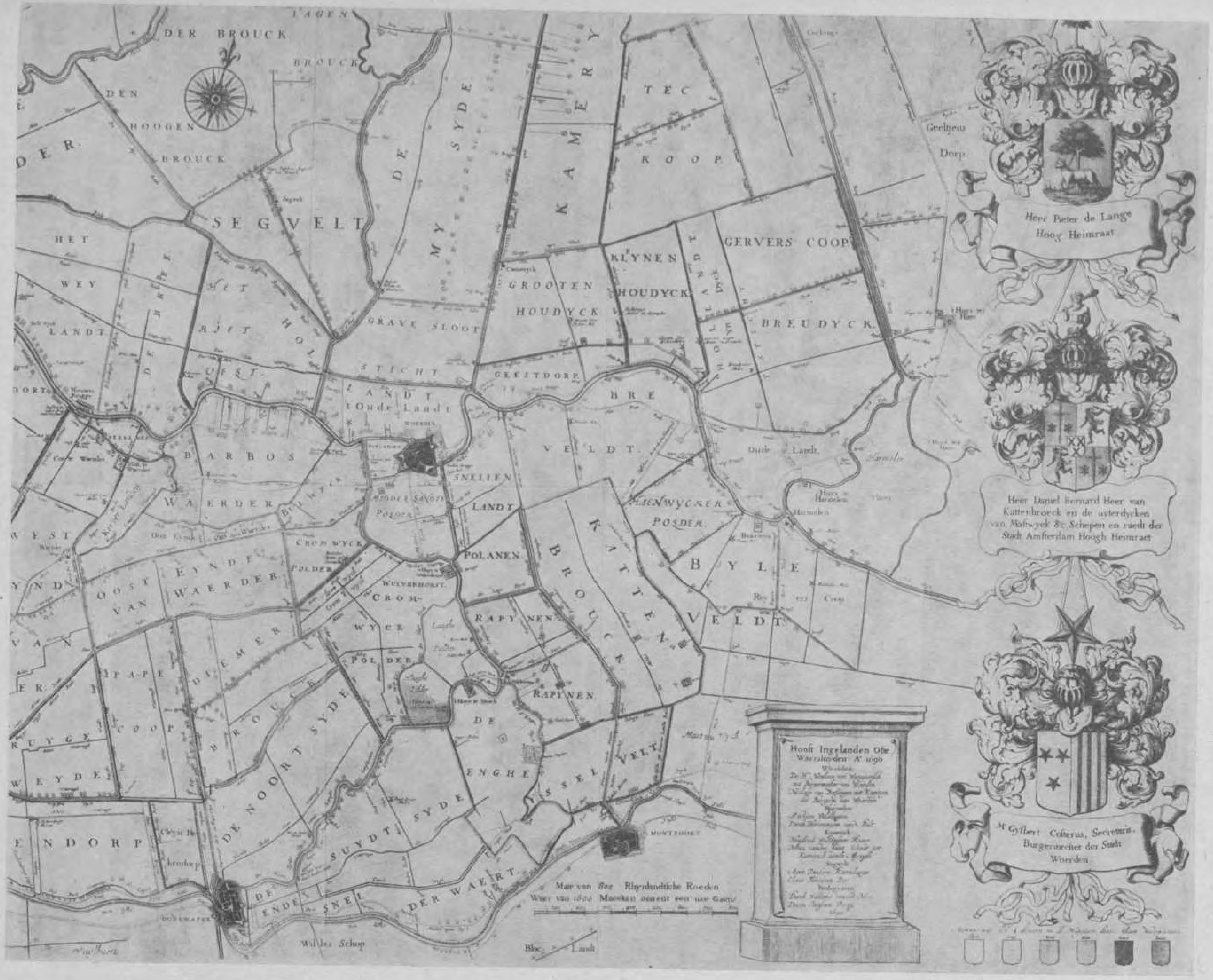
DER BROUCK
DEN HOOGEN BROUCK
SEGVELT
DE MY SYDE
KAMERY
TEC KOOP
HET WEY LANDT
GRAVE SLOOT
STICHT
t'Oude Landt
GROOTEN HOUDYCK
KLYNEN HOUDYCK
GERVERS COOP
BREUDYCK
BARBOS
WAERDER
SNELLEN LANDT
VELDT
POLANEN
OOST EYNDE VAN WAERDER
CROM WYCK POLDER
BROUCK
KATTEN
BYLE VELDT
RAPYNEN
DE ENGHE
YSSEL VELT
DE NOORT SYDE
SUYDT SYDE
DER WAERT
ENDORP
Maet van 800 Rhynlandtsche Roeden
Hooft Ingelanden Ofte Waersluyden A° 1690
Geeltjens Dorp
Heer Pieter de Lange Hoog Heimraat
Heer Daniel Bernard Heer van Kattenbroeck en de uyterdycken van Maswyck &c Schepen en raedt der Stadt Amsterdam Hoogh Heimraet
Mr Gysbert Cotterus, Secretaris, Burgermeester der Stadt Woerden
Willes Schop

Te Harmelen aangekomen laat hij licht op den toren plaatsen, om van zijn nadering kennis te geven aan De la Marck. Reeds in den avond van den 11en valt hij de stelling van Zuylestein aan. Hij wordt echter teruggeslagen. De frontaanval biedt hem geen kans. Hij wil daarom de stelling omtrekken. Ritmeester De Mélac, die te Woerden deel heeft uitgemaakt van de bezetting, wijst hem nu den weg, die over Houtdijken naar Kamerijk leidt en vandaar over half verdronken land van de „Cruyp-in" uitkomt tusschen de stelling van Zuylestein en de stad. Op dien weg had Zuylestein ongelukkigerwijs onvoldoende acht geslagen, omdat de boeren hem verzekerd hadden, dat hij onbegaanbaar was.

Dien nacht begeeft Luxembourg zich naar Kamerijk met een gedeelte van zijn voetvolk en laat het overige gedeelte van zijn troepen in front tegenover de stelling van Zuylestein. Onder groote moeilijkheden komt hij te Kamerijk aan. Ooggetuige Costerus zegt „dat de Franschen nat, vuyl, ende zeer vermoeyt zijnde, (gelyck ick haar binnen Wourden hebbe zien komen) in het laatste van deze actie geen of zeer weynig buskruyt overig hadden, ende dat daar omme naa alle apparentie dezelve zeer ligtelyck door eenig gecommandeert volck uyt de geene, welke den Prince van Orange bij zig hadde, zouden hebben konnen werden geslagen, waartoe eene bequame route was over den nieuwen ende den 's Graveslooter Dijck, omme tot het quartier van den Heere van Zuylestein te konnen avanceren . . ."

Om van Kamerijk op den weg Utrecht—Woerden te komen, roept Luxembourg de hulp der inwoners in. Hij geeft zich uit voor de graaf Van Hoorn, die met Spaansche hulptroepen is gezonden, om aan 't beleg deel te nemen. De boeren van Kamerijk, hierdoor misleid, verleenen de gevraagde inlichtingen. Onze geschiedschrijvers maken gewag van het verraad der boeren. Blijkens de resolutie van H.H.M. dd. 13 October 1672 heeft ook de Prins van Oranje den marsch langs de Kamerijksche wetering aan verraad toegeschreven.[1]) Maar hoe het ook zij, in den vroegen ochtend van den 12en is het Luxembourg gelukt in den rug van de stelling van Zuylestein te komen. Een woedend gevecht, dat vijf uren duurt, ontbrandt nu, waarbij aan weerszijden dapper wordt gevochten. Het geschut- en geweervuur der Hollanders richt groote verwoestingen aan in Luxembourg's troepen, die over het moeilijke terrein slechts langzaam kunnen vooruitrukken. Maar bezield door het voorbeeld en de dapperheid van hun aanvoerder en zijn officieren, bereiken zij de borstwering, die tot het laatst toe dapper wordt verdedigd. Zuylestein sneuvelt en zijn troepenmacht wordt grootendeels vernietigd. De overwinning op dezen post is den vijand evenwel duur te staan gekomen. Alleen reeds van het regiment Navarre, dat met slechts één bataljon aan dezen aanval heeft deelgenomen, zijn 21 officieren gesneuveld of gewond.

Intusschen heeft de generaal Van Hoorn zijn macht in slagorde opgesteld. Door de aankomst van vluchtelingen heeft hij kennis gekregen van Zuylestein's nederlaag. Als de Franschen nu ijlings tot ontzet op de stad aanrukken, stuiten zij op de stelling van Van Hoorn, die dicht voor de Utrechtsche poort een retranchement heeft doen opwerpen, waarin de Snellenbrug over den Rijn is begrepen. Deze brug is bezet door eenige compagnieën mariniers, onder het bevel van den luitenant-kolonel François Palm. Terwijl zich nu een hevig gevecht ontwikkelt, doet de bezetting van Woerden een uitval naar de brug, die door Palm is bezet en derhalve van twee zijden onder vijandelijken druk komt te staan.

Dàn barst uit de verschansing een moorddadig schrootvuur op de Franschen los, zoodat zij in verwarring weer op de stad terugtrekken. Gedurende hun uitval hadden zij de valbrug vóór de Hofpoort neergelaten en hiervan maken zestien dappere mariniers gebruik, ~~om~~ zich op de naar binnen vluchtende vijanden te werpen. Costerus zegt: „daer sestien onversaechde soldaten van de Marine op aenvielen en tot over de Valbrugh indrongen, en soo sij van de hunnen wel gevolght waren geworden, de Stadt ingenomen soude hebben, doch dewijl sij, de Franschen met groote dapperheyt naer binnen drijvende, niet wel gevolgt en ondersteunt wierden, soo moesten sij aftrecken.[2])

[1]) B. Costerus: Historisch verhaal omtrent Woerden, blz. 26. — „Op Woensdagh, de zes-en-twintighste (October 1672), wierdt de bekende verspieder Dirck Schuylenburgh, op welcks lijf men twee hondert gulden gestelt hadt, te Kamerick door eenige Soldaten van de Marine (mariniers) uyt Sijn Hoogheyts Leger uyt sijn huys gehaelt. Hij hadt den Franschen de wegh over de velden ghewesen, toen sij quamen, om Woerden t'ontzetten, 't welck hen anders niet geluckt sou hebben . . ."

[2]) B. Costerus: Historisch verhaal omtrent Woerden. Dit exploit wordt door verschillende schrijvers aangehaald.

Een goede kans, om de stad te veroveren te midden van de onder de belegerden ontstane verwarring was dus gemist. Als bijzonderheid deelt Costerus nog mede, dat „een onversaeghde marinier" een kapitein van de Zwitsers op of bij de valbrug neervelde en ziende, „dat hij wel gekleedt was", hem, ofschoon de Franschen op de wallen hevig op hem schoten, de kleederen van het lijf scheurde en een bandelier, waarin veel goud was, „om sijn bloot lichaem vindende", hem deze ontrukte en om zijn hals slingerde.

Luxembourg tracht intusschen de voor Palm en zijn mariniers vluchtende Franschen op te vangen en tot een tegenaanval aan te drijven. Zijn troepen zijn echter uitgeput door vermoeienis en ontmoedigd door de in hun gelederen geslagen gaten. Ook is De Genlis met zijn troepen nog altijd niet aangekomen. Hij moet zich dus bepalen tot de verdediging in de op Zuylenstein veroverde stelling in afwachting van de komst van De Genlis.

Nu krijgt Palm met zijn mariniers, die Luxembourg's troepen achtervolgen, zijn kans!

De Prins van Oranje, die intusschen kennis heeft genomen van Zuylestein's nederlaag, verkeert echter in twijfel, of Van Hoorn, die weliswaar den vijand heeft belet tot Woerden door te dringen, in staat is, om hem op den rechter Rijnoever tegen te houden, terwijl hij nog gevaar loopt door de gecombineerde aanvallen van de belegerden en van de troepen van Luxembourg in 't nauw te worden gedreven. Bovendien overweegt de Prins, dat de hoofdmacht onder De Genlis elk oogenblik kan aankomen. Hij geeft daarom den 12 October te 10 uur v.m. het bevel, om het beleg op te breken. Aan generaal Van Hoorn wordt opgedragen, den terugtocht te dekken en terwijl deze door geschutvuur de bezetting van Woerden bezig houdt, haar zelfs tot overgave sommeert, keert de Prins van Oranje terug naar Bodegraven en laat zijn troepen ongemerkt terugtrekken op Linschoten.

De aanval op Woerden is hiermede mislukt. Beide partijen boekten zware verliezen, niet in het minst de Franschen[1]), die zich nu wel rekenschap moesten geven, dat zij tegenover een geduchten tegenstander stonden. „C'a été une des plus vigoureuses actions qui se puisse faire dans la guerre", schreef de intendant Robert aan Louvois[2]) en twee dagen later: „Nous devons craindre, à tout moment, qu'ils ne nous tombent sur les bras d'un côté ou d'autre . . ."[3])

Omtrent de Fransche verliezen is het ook van belang, kennis te nemen van het „Pertinent Verhael van het Verlies der Francen in de laetste Slagh bij Woerden, enz."[4]) Volgens dit verhaal was het regiment van Normandië geheel vernietigd en hadden de Franschen wel drie duizend dooden en gewonden. „De Franschen seggen, het is geen vechten geweest, maer moorden . . ."

Onder de talrijke gesneuvelden aan onze zijde bevonden zich de kapiteins der mariniers IJsbrand Boterkooper en Jacob Visser.[5]) Boterkooper had te voren gevochten tegen de Munsterschen bij de verovering van Lochem en in verscheidene zeeslagen tegen de Engelschen. Omtrent Visser wordt vermeld: „Hij was mede wel gemaakt van leden, van meer dan gemene groote, fris van persoon en niet minder in fiere moedigheid dan zijn makker, daar van Chattam, Munster, Herwits en menig zeegevecht getuigen". Uit deze bijzonderheden zou men kunnen afleiden, dat de mariniers in 1672, behalve in de Hollandsche waterlinie, ook in 't Oosten des lands hebben gevochten tegen de Munsterschen en Keulschen. Waarschijnlijk zijn het de Friesche mariniers geweest, die organiek niet behoorden tot de Hollandsche regimenten.

1) De lijst, welke Luxembourg zond met de Fransche verliezen, bevat 91 hoogere en lagere officieren gedood en gewond. Sylvius (blz. 461) zegt dat een heer uit Utrecht 128 Fransche officieren had zien begraven. Zie ook Campagne de Hollande, p. 224.

2) Campagne de Hollande, p. 215

3) Campagne de Hollande, p. 262. 18 October schrijft Robert: „J'ai prié M. de Saveuse de vous dire que les ennemis sont forts".

4) Getrocken uyt een Authentijcken Brief uyt Utrecht van den 15en October 1672, Amsterdam bij Albert van Panhuys gedruckt (pamflet R.A.).

5) Historie der vermaerde Zee- en Koopstad Enkhuizen door Geeraerdt Brandt, 2e druk met een vervolg, vermeerdert door Sebastiaan Centen, blz. 350. Hierin komen o.m. hun grafschriften voor, gedicht door Hubertus van der Meer, predikant te Bovenkarspel. Ook vermeldt deze bron, dat Boterkooper bevelhebber van 't fort Crevecoeur is geweest „daar uit hij nevens veel kloeke welmeenende mannen uit andere sterkten in 't begin dezes oorlogs, geligt en met zijn vendel zeesoldaten 't scheep wierd gezonden".

De aanval op Woerden, waarbij het optreden van de mariniers van Palm zoo op den voorgrond is getreden, verdient in het bestek van de korpsgeschiedenis wel een meer uitvoerige nabetrachting. Ik heb mij nl. afgevraagd: Zou de Prins van Oranje, indien hij den aanval had doorgezet, niet een goede kans gehad hebben, ~~om~~ Woerden te veroveren? De belangstellende lezer, die het verhaal omtrent dezen slag heeft gevolgd, zal onwillekeurig opmerken, dat de vraag stellen gelijk staat met haar te beantwoorden. Maar zoo eenvoudig is het niet. Men moet zich kunnen verplaatsen in de omstandigheden van die dagen, toen de verbindingsdienst o.a. nog op omslachtige en primitieve wijze werd onderhouden.
Bij het opsporen van het antwoord op de vraag, moet ik mij vanzelfsprekend verlaten op de getuigenis van den ooggetuige en die toetsen op de geschiedschrijvers, die zich hierop beroepen, en op de openbare meening van die dagen.
Costerus, die als ooggetuige[1]) kan worden aangemerkt, zegt, „dat ontrent vijf ofte zes hondert Staatsche Mariniers onder den Commando van den Heere van Valkenburgh[2]) (George de Hertoge, Heer van Valkenburgh, luitenant-kolonel der mariniers) zelfs tot op den 's Graveslooter Dijck, nauwelijcx een half quartier van het retranchement van den Heere van Zuylestein zijn gemarcheert geweest met ordre, omme den vijandt aan te tasten, waar van men niet als een goet succes te wagten hadde".[3])
Ook de uitvoering van dezen aanval op Luxembourg's vermoeide troepen schijnt jammer genoeg gestrand te zijn op het bevel, ~~om~~ het beleg op te breken.
Dat het opperbevel deze mooie kans liet voorbijgaan, vindt volgens Costerus zijn verklaring hierin, „dat den Prince van Orange abusivelijken geadverteert, dat niet alleen den Heere van Zuylesteyn, maar ook den Grave van Hoorn was geslagen, de voorsz. manschap (van Valkenburgh) was gecontramandeert ende zoo op ontfangen ordre afgemarcheert". Dat dit verhaal klopt met de in die dagen heerschende meening, blijkt ook uit het volgende citaat uit het werk van De Wicquefort[4]): „Si le Prince eut été averti de bonne heure de cet avantage (zinspelende op het voordeel, dat Palm met zijn mariniers op de troepen van Luxembourg had behaald), il ne seroit pas retiré . . ."
Bovendien, terwijl Palm met succes Luxembourg achtervolgt en een handvol mariniers zegevierend de stad binnentrekt, jammer genoeg niet door eenige troepenmacht gevolgd, is ook gebleken, dat de bezetting in verwarring is geraakt, want Costerus, die in de stad was, zegt: „Deze zoo rude rencontre, waer mede de uytgevallene waaren ontfangen, ende het agterlaaten van zoo veele Officiers ende voornaame persoonen, surpreneerde geweldig de Franschen en necessiteerde haar, naa dat zij de valbrugge even hadden opgehaalt, ende de poorten geslooten, omme de chamade te doen slaan ende te verzoeken, dat haare dooden ende gequetsten mogten binnenhaalen 't welck de belegeraars consenteerden".[5])
Het blijft intusschen jammer, dat de gunstige kans door den belegeraar niet is benut en de nederlaag van Zuylestein en de vrees voor de in aantocht zijnde strijdmacht onder De Genlis te veel invloed hebben uitgeoefend op het besluit van het opperbevel, ~~om~~ verder geen risico's te nemen. Valkenier[6]) en Sylvius[7]) stellen het voor, alsof de marsch der Franschen over de landen van den Houdijk een schier onmogelijke onderneming was en schrijven de schuld van het noodlottige ongeluk van Zuylestein toe aan de boeren, maar Costerus qualificeert deze voorstellingen als „ongefundeerde ficties". Hij zegt verder „dat die weg naar Kamerijk even goed te vinden was als „een gemeene en publique passage", dat er niet het minste beletsel voor de Franschen was, ~~om~~ dien weg te benutten,

[1]) Zelf zegt hij op blz. 258: „Wij zullen voorts als oor- ende ooggetuyge van het geene in en omtrent Woerden is gepasseert, alles na waarheyt te voorschijn brengen, ende zoo vervolgens, daer door de onwaarheden in de Historien onzes tijdts (Sylvius) gezait, doen verdwijnen . . ."

[2]) Aanteekeningen en verbeteringen op de journalen van Constantijn Huygens den Zoon, door Jhr Mr H. J. Hora Siccama (Werken Hist. Genootschap, 3e Serie, no 35), blz. 713.

[3]) B. Costerus, blz. 285.

[4]) A. de Wicquefort: Mémoires, p. 190.

[5]) B. Costerus, blz. 279.

[6]) P. Valkenier: Verwerd Europa, dl II, blz. 827—830.

[7]) L. Sylvius: Hist. onzes tijds, 6e Boek, fol. 459.

daar de polderdijken niet tijdig waren doorgestoken, noch de lage weilanden door middel van inundatie ontoegankelijk gemaakt, „waar van de nootzaakelijkheit zonder op het zeggen van anderen reflexie te nemen, de krijgshoofden hadden moeten examineren, alvoorens inspectie van het terreyn genomen hebbende . . ." [1]) Toen de Franschen in Kamerijk aankwamen, hadden zij het voordeel, langs de Kamerijksche wetering aan de oostzijde op den dijk en aan de westzijde op de kade aan de Mijezijde en 's Gravesloot gelegen, te kunnen oprukken en op die wijze de stelling van Zuylestein te naderen. Vóórdat de vijand was opgerukt tot den watermolen van Kamerijk, had hij eenig volk vooruitgezonden, om dien molen in bezit te nemen, benevens eenige huizen aan de Kamerijker sluis, genaamd de „Cruyp in". Vandaaruit nam hij de stelling van Zuylestein, gelegen ten oosten van de Kamerijker brug, reeds onder vuur, zoomede de Tonbrug, welke diende om deze stelling communicatie te verschaffen met het Jaagpad. De stelling van Zuylestein was trouwens volgens Costerus „maar ligt opgesmeten, ende nog niet gepalissadeert met die palissaden, welke tot twaalf hondert in getal op gegeven ordre, door de Landlieden aldaar waren aangebragt . . ." De toegangen tot dit retranchement, nl. de dijk ten oosten en de kade ten westen er van, waren niet „naar behooren vergraven, noch de landen geïnundeert . . .", „zulcx den Vijandt een terrein ende open hebbende omme het voorsz. quartier te konnen attaqueeren, heeft gesolveert gehadt, daar van een tentamen te doen . . ." [2])

Uit dit alles is wel gebleken, dat de stelling van Zuylestein niet naar behooren was voorbereid en onvoldoende in den rug was gedekt. Luxembourg heeft deze zwakke plek in het aanvalsplan handig benut.

De mariniers van Palm hebben zich bij deze krijgsverrichting bijzonder onderscheiden. Hun succes is echter door de overige troepen niet uitgebuit tot een overwinning. Palm werd door den Prins van Oranje „om dese sijne ongemeene dapperheydt vereert met het Colonelschap van het Regiment de Marine" (12 October 1672), als opvolger van den bij Solebay gesneuvelden eersten kolonel W. J. baron van Ghent.[3])

De druk, dien de Franschen bleven uitoefenen op Muiden en Hinderdam, gaf na den mislukten aanslag op Woerden aanleiding tot eenige schermutselingen. Den 18en October hadden de Franschen een aanval beproefd op Hinderdam. Prins Johan Maurits had echter de bezetting tijdig versterkt met 5 à 6 compagnieën en de werken zwaar doen palissadeeren.[4])

In den nacht van 19 op 20 October deden de Franschen een aanval op de traversen op den zeedijk bij Muiden. Langs dien dijk genaderd zijnde, veroverden zij die werken, welke door de bezetting lafhartig werden verlaten. Op weg naar de stad joeg de wachthebbende officier aan het hoornwerk haar echter terug.

In den nacht van 4 op 5 November trokken 400 Franschen uit Utrecht, om zich meester te maken van den uitlegger bij de Bijleveltsche brug. Dit vaartuig beschermde de omliggende dorpen, maar het hinderde den vijand bij het ophalen van turf uit de venen. Het was een turfschip, bewapend met 7 stukken geschut, voorzien van boordverschansingen en bemand met 27 matrozen onder het bevel van kapitein Spelt. De Franschen trokken over Breukelen en ter Aa naar Demmerik, van waar een gedeelte door Vinkeveen en de overigen door Wilnis en Mijdrecht over smalle wegen naar Waverveen en Botshol trokken, met het oogmerk, om die dorpen aan beide zijden aan te vallen. Bij het aanbreken van den dag werden de huislieden, die de wacht hadden, overvallen en op de vlucht gedreven.

Ook de uitlegger werd overweldigd, echter na dapper tegenstand te hebben geboden. Het schrootvuur van dit vaartuig had den vijand vele verliezen toegebracht. „Elle (la frégate) fit une fort bonne résistance", schreef Luxembourg aan Louvois, „tirant son canon et son mousquet très bien sans se

---

[1]) B. Costerus, blz. 281 e.v.

[2]) B. Costerus, blz. 283; een tentamen te doen = een poging in 't werk stellen.

[3]) Aanvullingen en verbeteringen van het Register op de Journalen van Constantijn Huygens den Zoon (Werken van het Historisch Genootschap, 3e Serie, no 35), door Jhr Mr J. N. Hora Siccama, blz. 524. Palm is te Dordrecht begraven nadat hij den 14en Augustus 1674 aan zijn verwonding was overleden.

[4]) Brief van Prins Maurits van Nassau aan de regeering van Amsterdam, dd. 20 October 1672.
Zie ook: Campagne de Hollande, p. 231: „ils étoient pourtant d'une manière à n'être pas insultés, car il y avoit deux rangs de palissades par étages toutes garnies de grosses pointes de fer derrière lesquelles étoit un fort bon parapet de terre . . ."

vouloir rendre, le capitaine, qui dit avoir couru les mers, y avoir souvent attaqué et jamais (été) pris, ne se peut consoler; il l'est pourtant cette fois et blessé légèrement en deux endroits; son lieutenant pris et douze soldats, c'est à dire matelots et braves gens avec treize de tués . . ." [1]) Waverveen en Botshol werden uitgeplunderd en verbrand. Als gevolg hiervan werden de posten te Ouderkerk en aan den Voetangel versterkt en het aantal uitleggers op de verschillende wateren uitgebreid.
Den 17en November trokken de Franschen met 500 man over de inundatie voorbij het slot te Abcoude en staken het dorp in brand, hetgeen de zwakke bezetting van het fort niet kon verhinderen. Toen zij opnieuw een aanval deden, was inmiddels het fort voorzien van een sterker bezetting, welke een uitval deed en 30 Franschen gevangen nam.
Den 25en October was een Fransch konvooi uit Woerden getrokken naar Zegveld, waar het volgens Costerus „in plaats van roof te halen, rijckelijck slagen kreeg, in voeghen dat'er ontrent hondert weer keerden, die zich deur dick en dun, deur water en modder, geberght hadden . . ." [2]) Driehonderd krijgsgevangenen werden door onze troepen opgebracht. Het aantal dooden werd door de Franschen verzwegen. Een nieuwe aanval op Zegveld op 12 December werd door het geschut afgeslagen.
Den 19en December kwam een marinier op schaatsen dicht onder Woerden en „schoot een Serjant in de buyck, draeyde daer mêe velde-waert heen, laedde sijn Roer en wenckte, dat sij hem souden volgen" [3]) In het „Ontroerde Nederlant" komt nog voor een „Extract van een brief uyt Ameyden" dd. 28 November 1672, waarin gewag wordt gemaakt van een schermutseling en van een groot marinekonvooi op de binnenwateren, uit Amsterdam gezonden, om „turf en andere ruyghte", die zij daar vonden, te halen, hetgeen ongehinderd kon plaats hebben.
Hoe moeilijk het voor de Franschen werd ~~om~~ verder nog iets te ondernemen, blijkt wel uit den brief van Luxembourg aan Louvois dd. 10 October 1672. Hij schrijft daarin „Ce pays est inondé, je suis posté dans la plaine, à la tête de digues, par où ils peuvent venir à moi, et sur lesquelles ils ont des traverses et de bonnes palissades, de distance en distance, plantées en sorte, que, chassés de l'une, ils se retirent à l'autre sans pouvoir être coupés par la droite ni par la gauche, à cause des canaux si bien, qu'on ne va à eux que par une petite tête, qu'ils disputent tant qu'ils peuvent et quand on est à leurs palissades et qu'il faut les couper pour les joindre, les coquins se retirent . . ."
Het is wel gebleken, dat in 't gevecht in 't polderland de Hollanders de Franschen de baas waren. Vooral de mariniers en de vrijwilligers uit Oudewater hebben zich tot in het voorjaar van 1673, zoolang de vorst aanhield, onderscheiden door hun strooptochten op schaatsen naar de zijde van Woerden.[4]) Zij vielen de Franschen, die zich buiten die plaats waagden, voortdurend op het lijf, bezorgden hun telkens verliezen en brachten vaak gevangenen en rijken buit mede. Later ondernamen zij ook vele tochten over de inundaties met kleine vaartuigen, bewapend met licht geschut, ten einde de arbeiders aan de werken van Woerden te verontrusten, konvooien op te lichten en den aanvoer van levensmiddelen naar Woerden te verhinderen.
De mariniers waren bij de Franschen zeer gevreesd, „doordien zij wel gewoon waren die met bloote messen onder haar geweer in te vallen en de rest te geven".[5])

Het jaar 1672 liep ten einde. De kansen voor de Republiek stonden er heel wat gunstiger voor, dan in 't begin van 't rampjaar, al dreigden er nog groote gevaren. De overweldiger kreeg in 't gebied, dat hij bezet had, meer en meer een gevoel van onbehagen en machteloosheid.[6])
Ook ter zee had Lodewijk XIV niets gewonnen, integendeel, de oorlogsvloot had aan prestige veel ingeboet en de Fransche koopvaardijvloot had verliezen geboekt, teweeggebracht door de Zeeuwsche en Hollandsche kaapvaart, hetgeen zich duidelijk afspiegelde op de Londensche beurs.
De Fransche Koning, bevreesd, dat de Keizer de Nederlanders te hulp zou komen, nu de toestand

[1]) Luxembourg aan Louvois, dd. 8 November 1672.
[2]) Costerus, blz. 36.
[3]) Costerus, blz. 40.
[4]) Costerus, blz. 58, 59, 61, 63, 66, 69, 70, 71, 77.
[5]) Het ontroerde Nederlandt, blz. 274.
[6]) Het ontroerde Nederlandt, blz. 494 e.v.

voor hem minder gunstig werd, liet zijn gezant Gremonville een scherp dreigende rede houden. De Keizer doorzag echter Lodewijk XIV en liet zich niet weerhouden om een nauw verbond te sluiten met Spanje en de Republiek en voor het komende jaar een groot leger te vormen. Intusschen beraamde de Prins van Oranje het plan, om aan het Fransche leger een langer verblijf op ons grondgebied onmogelijk te maken, door het, in samenwerking met de Duitsche bondgenooten, van de gemeenschap met Frankrijk af te snijden.

De Keurvorst van Brandenburg en de keizerlijke veldheer Raimond, graaf de Montecuculi, hadden zich te Halberstadt met hun legers vereenigd, om naar den Rijn op te rukken en den Prins van Oranje te hulp te komen. Toen deze zekerheid hierover had, belegde hij den 16en October met de veldmaarschalken en andere hooge bevelhebbers en den luitenant-admiraal De Ruyter een krijgsraad te Gouda. De beraadslaging ging in hoofdzaak over de verdere voorzieningen ten behoeve van de landsverdediging gedurende den tijd, dat een deel van het Staatsche leger naar elders zou worden gezonden en de Prins van Oranje afwezig zou zijn.

Onwillekeurig vraagt men zich af, of de tijd hiervoor reeds was gekomen en het plan van den Prins van Oranje, om nu reeds zijn leger te gaan splitsen en Lodewijk XIV nabij zijn eigen grenzen te gaan uitdagen, niet àl te vermetel? De strijdkrachten der Republiek waren immers nauwelijks toereikend, om Holland te beschermen. Hoe stond het verder met het gevaar voor een landing op onze kust? De Ruyter schijnt den Prins op dit laatste punt te hebben gerustgesteld. In alle stilte werden nu de noodige maatregelen getroffen voor dit grootsche plan.

Den 7en November werd een leger van 30.000 man, waaronder verscheidene Spaansche regimenten, samengetrokken. Daags daarop ging dit leger op marsch van Oudenbosch naar Maastricht, waar het na vier dagen aankwam. Het voetvolk was teruggezonden naar Bergen op Zoom, omdat het in 't vaderland van meer nut kon zijn. Voor den infanteriedienst meende men te kunnen volstaan met 2000 dragonders en de Hollandsche ruiterij, welke gewend was af te stijgen en te voet te vechten. Op de nadering van het Staatsche leger trok de Fransche bevelhebber te Maseijck, graaf De Duras, hooger de Roer op. Zoodra dit leger de Maas overtrok om hem aan te vallen, nam hij de wijk over den Rijn tusschen Bonn en Andernach en vereenigde zich met het leger van Turenne. Het Staatsche leger ging nu over op den linker Maasoever, na den 6en December het kasteel Valkenburg te hebben veroverd. De Prins van Oranje wilde het den vijand onmogelijk maken, zijn plannen te doorgronden. In elk geval bereikte hij hiermede, dat de legers van Condé en Turenne genoodzaakt werden, den Rijn vanaf den Elzas in 't oog te houden. De Hollandsche linie werd nu ongemoeid gelaten en deze tijdelijke rust kon worden benut, om verschillende verbeteringen in die linie aan te brengen. Hiermede is tegelijk het antwoord gegeven op de vraag, welke ik zooeven stelde.

Helaas, 's Prinsen poging om zich in verbinding te stellen met de Brandenburgsche en Keizerlijke legers werd niet alleen verijdeld door Turenne, maar ook gaf Montecuculi zich, ingevolge 's Keizers instructie, zoo min mogelijk bloot. De Duitsche bondgenooten waagden het niet, den Rijn over te trekken en in December gingen zij uiteen.

De Franschen, in onzekerheid verkeerende omtrent de bedoelingen van den Prins van Oranje, hadden het vermoeden, dat hij Tongeren zou aanvallen. De gouverneur van Charleroi begaf zich daarheen, maar toen de Prins van Oranje het beleg voor Charleroi sloeg, spoedde hij zich naar de bedreigde vesting en slaagde er in, door de Spaansche veldwachten heen te breken en binnen de vesting te komen. De Prins van Oranje had geen geluk. Een felle vorst bracht vertraging in het opvoeren van belegeringsgeschut, dat van Maastricht langs Maas en Sambre moest komen. Bovendien kon de grond niet worden bewerkt, om belegeringswerken aan te leggen en werd het verblijf onder den blooten hemel voor de troepen ondraaglijk. Hij brak dus met zijn leger op en veroverde den 22en December de stad Binche. De koude nam echter toe en noodzaakte den Prins van Oranje den terugtocht te aanvaarden. In den nacht van den 30en December kwam hij aan te Alfen. De groots opgezette onderneming was op een mislukking uitgeloopen.

Terwijl de Prins van Oranje de legers van Condé en Turenne had bezig gehouden, hadden de twee veldmaarschalken Luxembourg in bedwang gehouden. „Mais je n'ose déguerpir d'ici, c'est à dire, je n'ose pas découcher", schreef de Fransche veldheer aan Louvois.[1]) Hij had al zijn verwachtingen

[1]) Campagne de Hollande, p. 237.

gebouwd op den naderenden winter en speculeerde bovendien op de verdeeldheid en ontevredenheid der bevolking. Hiertoe moesten de plunderingen en brandstichtingen in de weerlooze dorpen het hare bijdragen. Met dit schrikbewind hoopte deze tactlooze bezetter moedeloosheid en verlangen naar vrede te doen ontstaan. „J'ai mandé ce soir à Monsieur de la Marck" (bevelhebber van Woerden), zoo schrijft hij aan Louvois, „de faire brûler dans tout le Pays . . ." [1])
Natuurlijk bereikte hij het tegendeel, want met verbeten haat en woede werden in alle Hollandsche steden met spoed maatregelen getroffen, om het gewest in beteren staat van verdediging te brengen. Als de vorst dreigt in te vallen, worden de watermolens in werking gesteld, om door uit- en instrooming van het water de inundaties levendig te houden.
Den 27en December zijn de beide Wiericken in 't waterschap Woerden, de Mijdrecht (waar dit water, vereenigd met de Drecht, den Amstel vormt) en de Amstel tot Amsterdam, opengebijt. Andere waterwegen, die naar Amsterdam leiden, worden door ijsbrekers opengehouden. Alleen Amsterdam levert reeds 6000 weerbare mannen, biedt bovendien aan, om binnen twee weken uit Holland buiten kosten van den Staat 10.000 landlieden en burgers onder de wapenen te brengen.
Zoodra de vorst intreedt, verzamelt Luxembourg te Utrecht uit verschillende door de Fransche bezette plaatsen het beste krijgsvolk, om, nu hij geen kans ziet Amsterdam te veroveren, den bestuurszetel 's-Gravenhage in brand te steken. „Je ne doutois point de brûler la Haye, à quoi vous ne vous seriez pas attendu avant les glaces . . .", schrijft hij aan Louvois.[2])
Na een kortstondigen dooi valt de vorst met felheid in en bedekt de wateren spoedig met een ijslaag. Luxembourg trekt nu met een sterke macht op naar Woerden. Nauwelijks hier aangekomen, valt de dooi in (27 December). Dien dag schrijft de maarschalk Johan Maurits aan den Prins van Oranje: „Le dessein a été de ne point attaquer aucun de nos postes, mais de passer outre tout droit vers Ter Gouda et de là à la Haye . . ." [3]) Dit zou ook werkelijk zijn geschied, indien de dooi niet was ingevallen. Ritmeester De Mélac, die tegen den avond met een eskadron ruiters op verkenning is uitgetrokken naar het terrein ten zuiden van den Rijn, keert terug met het bericht, dat in de Dubbele Wiericken (een water tusschen Gouda en Oudewater uit den Hollandschen IJssel komend en tegenover de Nieuwerbrug met den Rijn samenvloeiend), het ijs niet betrouwbaar is, om er het leger te doen overgaan. De Hollanders hadden nl. het water levendig gehouden door het tewerkstellen van de sluizen. De vijand had er bovendien de lucht van gekregen, dat Gouda sterk bezet was. Nog dienzelfden avond te 10 uur trekt Luxembourg met zijn leger over het ijs naar Zegveld. Hij wil de stelling van Bodegraven om de noord over Zegveld omtrekken en op die wijze over Leiden naar Den Haag oprukken. Hij wordt echter dien nacht opgehouden bij de Rietveldsche wetering en de Slimme wetering, waarin het water stroomende is. De in der haast geslagen noodbrug bezwijkt, als een deel van het leger er overheen is getrokken en het ijs is intusschen te zwak geworden om het overtrekkende leger te kunnen dragen. Daarom zendt Luxembourg het grootste gedeelte terug en zet met de rest den tocht voort. Hij rukt op naar de Mije, die bij Zwammerdam in den Rijn uitmondt. Hier ligt een gewapend vaartuig, dat bij de poging om het te veroveren, zoo dapper tegenstand biedt, dat de veldheer met verlies van een aantal dooden en gewonden den aanval opgeeft en in noordelijke richting naar Nieuwkoop oprukt. Hier vindt hij de toegangen tot het dorp zoo goed bezet, dat zijn troepen overal, waar zij trachten door te dringen, worden teruggeslagen. De toestand wordt nu voor Luxembourg hachelijk. Hij kan niet terug langs den weg, waarlangs hij is opgerukt, wegens den toestand van het ijs. Hij rukt nu verder op langs de Mijekade naar Zwammerdam, vindt daar twee verlaten schansen en komt, zonder tegenstand te ondervinden, aan de wipbrug over den Rijn, die toegang geeft tot het dorp. Hij vindt de brug opgehaald, terwijl de rivier open ligt. In tegenstelling met de Nieuwkoopsche bezetting, vluchten de wacht en de bezetting hier voor hem uit. De brug wordt neergelaten en zijn troepen trekken het dorp binnen en rukken op naar Bodegraven, na te Zwammerdam hun woede en spijt over de mislukte onderneming te hebben gekoeld op de weerlooze bevolking. Beide dorpen, Zwammerdam en Bodegraven, „furent mis à feu et à sang" volgens

[1]) Campagne de Hollande, p. 239; zie ook post-scriptum van een brief van denzelfde, dd. 8 November 1672.
[2]) Brief van Luxembourg aan Louvois, dd. 29 November 1672.
[3]) Archives de la Maison d'Oranje, T. V., p 296.

een geschiedschrijver uit dien tijd.[1]) „La destruction de ces deux magnifiques Bourgs de Hollande, la haine de nom François, et la terreur des armes du Roy, répandues de plus en plus dans le pays, furent à peu près les seuls fruits de cette expédition qui fut très courte . . ."

Welke maatregelen had Konigsmarck, die het bevel in 't hoofdkwartier te Bodegraven gedurende 's Prinsen afwezigheid voerde, intusschen genomen? Nauwelijks heeft hij bericht over de nadering der Franschen, of hij trekt uit Bodegraven en Zwammerdam terug op Alfen en zet op de tijding, dat de zwakke bezetting, welke hij te Zwammerdam heeft achtergelaten, is gevlucht, den terugtocht voort tot voor de poorten van Leiden.

Dit nu is in flagranten strijd met de bevelen van den Prins van Oranje. Konigsmarck schijnt zich te hebben blind gestaard op het voorschrift ~~om~~ „ingeval van terugtocht de stad Leiden te dekken" en, Luxembourg met zijn leger in aantocht zijnde, dat geval vanzelfsprekend te hebben geacht, zonder daarbij in aanmerking te hebben genomen de slechte kansen van Luxembourg, nu de dooi was ingevallen en zijn strijdmacht tusschen de stroomende wateren en inundaties zich bevond als een rat in de val.

Omtrent de bewuste clausule in de instructie van Konigsmarck had de raadpensionaris Fagel, opvolger van Johan de Witt, nadere instructies verzocht aan den Prins van Oranje, doch deze had van uit Charleroi kort en bondig geantwoord, dat zijn last aan Konigsmarck gegeven, was: „den post niet dan in uiterste extremiteyt te abandonneeren . . ." De Staten hadden toen Konigsmarck last gegeven, volgens dit bevel te handelen. Vermoedelijk was de desbetreffende missive den 27en nog niet in het hoofdkwartier aangekomen. Maar . . . hield zij feitelijk niet in een volkomen overbodige herhaling van een reeds gegeven, èn in 't kader der hardnekkige verdediging van de Hollandsche waterlinie vanzelfsprekenden last, welke herhaling was uitgelokt door een weifelenden, zwaartillenden en al te voorzichtigen bevelhebber?

Niettemin, de kansen van Luxembourg blijven er nòg slecht voor staan. Over 't ijs kan hij niet terug en de terugweg naar Woerden is nog versperd door de schansen aan de Nieuwerbrug. Jammer, dat Palm met zijn mariniers reeds te voren is overgeplaatst naar den Uithoorn! Luxembourg moet nu òf zich overgeven, òf Nieuwerbrug aanvallen. Hij heeft geen andere keus. Bevelhebber op laatstgenoemden post is de kolonel der Staatsche troepen Pain et Vin. Na den onbegrijpelijken aftocht van Konigsmarck is hij afgesneden van de hoofdmacht en geheel op zichzelf aangewezen. Nu volgt de tweede beschaming! Zonder daartoe bevel te hebben ontvangen, ontruimt Pain et Vin de schansen en trekt hij met zijn troepen terug op Gouda. De terugtochtsweg naar Woerden ligt open voor Luxembourg.

Konigsmarck komt intusschen te Leiden voor gesloten poorten. De gedeputeerden der Staten zenden hem terug met opdracht, onverwijld naar Alfen terug te keeren, de Gouwsche sluis tot het uiterste te verdedigen en een linie te bezetten, welke zij hem aanduiden.

Dat de regeering van Amsterdam den vice-admiraal Sweers met 600 mariniers en matrozen naar Alfen had gezonden, hield hiermede geen verband, doch had betrekking op het voornemen van den Prins van Oranje, ~~om~~ met de invallende vorst een aanval op Utrecht te ondernemen. Aan den Uithoorn waren nl. 3000 man verzameld, waaronder het regiment mariniers van Palm[2]), dat den 17en December reeds naar deze plaats was vertrokken en den 22en daar was aangekomen. De dooi heeft echter dit plan in duigen doen vallen.

Het was nog een geluk, dat Luxembourg den post aan de Nieuwerbrug niet bezette en zich bepaalde tot de vernieling der schansen, die later door den Prins van Oranje opnieuw werden opgericht en in beteren staat dan voorheen gebracht.

Luxembourg gaf de poging, ~~om~~ verder door te dringen op en keerde met zijn leger over Woerden terug. Pain et Vin werd door den krijgsraad gevonnist, doch de Prins van Oranje weigerde het zijns inziens

[1]) Histoire de la guerre de Hollande où l'on voit ce qui est arrivé de plus remarquable depuis l'année 1672 jusques en 1677. A la Haye chez Henri van Bulderen.
Zie ook: „Avis fidelle aux véritables Hollandois, touchant ce qui s'est passé dans les villages de Bodegrave et Swammerdam et les cruautés inouïes que les François ont exercées avec un mémoire à la dernière marche de l'armée du roy de France en Brabant et en Flandre. (Leyde 1723).

[2]) Secr. Res. Holland, dd. 25 December 1672.

te milde vonnis goed te keuren en drong aan op revisie, waarop de terdoodveroordeeling en onthoofding van dien bevelhebber volgde.

„Het gemeen heeft noyt konnen begrijpen", zegt Costerus zeer terecht, „dat Pain et Vin moest worden gestraft ende Coningsmarck niet . . ." [1]) Laatstgenoemde immers had de hoogste verantwoordelijkheid. Als hij niet was teruggetrokken en Pain et Vin niet in den steek had gelaten, zou er voor dezen commandant niet de minste aanleiding zijn geweest, om zijn post te verlaten, al heft dit zijn schuld niet op. Ondanks den terugtocht van Konigsmarck had Pain et Vin stand moeten houden, want door terug te trekken, gaf hij een der belangrijkste sleutelposities van de linie prijs tegenover een vijand, die, hoewel numeriek veel sterker, in een zeer ongunstige positie was geraakt.

Dat Holland aan een groot gevaar was ontsnapt, was meer aan het toeval dan aan zijn leger te danken geweest. Geen wonder dan ook, dat een algemeen misnoegen over deze beschaming in den lande tot uiting kwam.

In het noorden des lands was 't gelukkig voorspoediger toegegaan. Rabenhaupt had bij de dappere verdediging van Groningen de belegeraars gedwongen het beleg op te breken. Blokzijl had 't Fransche juk afgeschud en Coevorden was op de Munsterschen heroverd, dank zij mede het beleid en het vernuft van een eenvoudigen koster en schoolmeester, genaamd Meindert van der Thijnen, die Rabenhaupt tot de uitvoering van zijn aanvalsplan had weten over te halen en zelf een belangrijk aandeel daarbij heeft gehad.[2])

De Prins van Oranje had de noordelijke provinciën onder het algemeen opperbevel gesteld van Prins Johan Maurits van Nassau. Zijn oorspronkelijk voornemen, om door middel van een diversie uit Friesland den bondgenoot, den Keurvorst van Brandenburg, te steunen, had hij moeten opgeven, toen diens leger, uitgeput door marschen en ontberingen, winterkwartieren had betrokken in Westfalen, waar het door het leger van Turenne en de Munstersche en Keulsche troepen werd bedreigd. De Keurvorst zag zich toen genoodzaakt, een afzonderlijken wapenstilstand te sluiten, waardoor de Munsterschen en Keulschen weer de handen vrij kregen om onze oostelijke grenzen te bestoken. Krachtige verdedigingsmaatregelen werden daarom ook hier geboden. Rabenhaupt had reeds den omtrek van Coevorden onder water doen zetten, zoodat een poging tot herovering van deze vesting, ondanks de groote overmacht van den aanvaller, mislukte en een groot deel der vijandelijke troepen verdronk.

Deze nieuwe nederlaag, gevolgd door het verlies van de Nieuwe- of Langakkerschans, welke den 18en Juli 1673 stormenderhand werd veroverd door den luitenant-kolonel der Staatsche troepen Tamminga, deed den oorlogszuchtigen kerkvorst van verdere ondernemingen tegen de Republiek afzien. Nog vóór het einde van 1673 waren alle plaatsen, welke hij in Overijsel had bezet, ontruimd.

Intusschen stond Condé gereed met een leger voor een hernieuwden inval in 't hart van Holland. Duitschland deed vrijwel niets om de Republiek te hulp te komen, de Keurvorst had vrede met Frankrijk gesloten. Spanje bleef over als eenige daadwerkelijke bondgenoot.

Onder deze omstandigheden overwoog de Regeering der Republiek in 't voorjaar van 1673, of men op 't voorstel van Zweden zou ingaan, om als onzijdige mogendheid bemiddeling te verleenen voor een wapenschorsing en vredesonderhandelingen aan te knoopen.

De Prins-Stadhouder, gesteund door den raadpensionaris Fagel, wist de Staten hiervan af te brengen en hij ontbood in de maand Maart zijn veldmaarschalk Johan Maurits van Nassau, om te beraadslagen over de voortzetting van den oorlog.[3])

---

[1]) Costerus: Historisch Verhaal omtrent Woerden, blz. 324.
Valkenier: Verwerd Europa, dl III, blz. 844.
Sylvius: Historiën onzes tijds, 7e Boek, fol. 499.
Dagboek van Simon van der Tocht, gedeeltelijk overgenomen in: „Een Don Juan in de zeventiende eeuw" (1672—1673) door A. J. van der Tocht. Leidsche Uitgevers Mij, Leiden, blz. 14, 136, 137, 138, 139, 140, 143.

[2]) Bericht van Chamilly aan Louvois, dd. 23 Janvier 1673: „Comme les meschantes trouppes de Mr. de Munster estant la seule cause de la perte de cette place-là . . ."

[3]) Brief van Prins Johan Maurits van Nassau, dd. 8 Mei 1673 (Archives de la Maison d'Orange, T. V, p. 312).

HET JAAR 1673

In 't tweede oorlogsjaar werd met voortvarendheid gearbeid aan de nieuwe verdedigingswerken te Nieuwpoort, Schoonhoven, Oudewater, de beide Wiericken en het Woerdensche Verlaat, aan den Hinderdam, te Weesp en te Muiden. Bij Nieuwersluis werd een gebastionneerde schans opgeworpen, die door de Vecht in tweeën werd gesplitst. Het werk hield verband met een uitbreiding van de waterlinie naar 's vijands zijde. Hierdoor werd het voordeel verkregen, dat men zonder gevaar de achtergelegen landen (door het weer open maken van kaden, het verzwaren van dijken, het dichten van doorsnijdingen en het uitmalen door de poldermolens) gedeeltelijk van het inundatiewater kon verlossen. Nieuwersluis moest nu worden bezet, omdat de Hollandsche waterlinie van richting was veranderd. Daartoe had de Prins van Oranje te Weesp verscheidene vaartuigen doen verzamelen en zond hij den kolonel Stockheim naar Nieuwersluis, om de ingenieurs en arbeiders te beschermen. Hoewel Stockheim met zijn troepen zich tegenover een groote overmacht geplaatst zag, gelukte het hem de vijandelijke voorposten te verdrijven. Tusschen Nieuwersluis en Breukelen hadden nu nog verscheidene schermutselingen plaats. In laatstgenoemde plaats hadden zich de Franschen verschanst.

Van den post aan den Uithoorn, die, gelijk de maarschalk Johan Maurits van Nassau had geschreven, „van veel importancie" was, niet alleen om Amsterdam en het platteland te dekken, maar ook, om den vijand bij een inval in de flank van achteren in zijn marsch aan te vallen[1]), was de bezetting in November 1672 met 200 soldaten en 18 musketiers uit Amsterdam versterkt. Den 22en December d.a.v. was op dien post aangekomen het regiment mariniers van kolonel F. Palm.[2]) Het grootste gedeelte der overige troepen werd nu ingescheept, om naar Bodegraven te worden overgebracht. De last tot het zenden van dit mariniersregiment naar den Uithoorn was den 25en December door de Staten van Holland gegeven.[3]) Prins Johan Maurits scheen het met dit besluit niet eens te zijn en schreef aan de Staten, dat hij het beter oordeelde, het regiment van kolonel Palm, dat zeer goed was, elders te gebruiken, daar aan den Uithoorn de kolonel Tilani het bevel voerde, die „seer bequaem was en geen schobberijen begaen sal . . ." [4])

De vier compagnieën, die Amsterdam in November 1672 had gezonden, zijn aan den Uithoorn gebleven, totdat zij door anderen zijn vervangen.

Den 20en Maart 1673 voeren van Amsterdam ongeveer 70 schepen, aan boord hebbende 3000 man,

[1]) Brief van Prins Johan Maurits van Nassau, dd. 17 December 1672. Origineele correspondentie met Gecommitteerden te velde, fol. 55.

[2]) Zie bijlage 6. Holland no 1871. Incomende Missiven aen de Staten van Jaere 1672, 2e deel; Brief v. d. luit.-kolonel der mariniers F. Palm aan de Staten dd. 27 November 1672. Zie ook bijlage 5.

[3]) Zie bijlage 6.

[4]) Zie noot [1]); Uit een brief van Hendrik Roeters, den dag van aankomst van Palm geschreven aan de Staten van Holland, wordt vermeld: „de Colonel Palm is met alle sijne militie op den 17 deser, sijnde, Saturdagh 's middaghs met goede orde van de Ronde veenen opgebroocken en met groote armoede door de vorst gecomen aen den Uithoorn post connen vatten en de andere militie haer hebben begeven in schepen, om affgevoert te werden naer haer geordonneerde poste . . ."

onder het bevel van den kolonel der mariniers F. Palm naar de Zuiderzee, met het doel, Harderwijk van de zeezijde aan te tasten. Een vijftigtal vlot- en modderschuiten, sloepen en uitleggers werd medegenomen, om daar te kunnen landen. Den 21en Maart des nachts te 3 uur kwam deze vloot nabij Harderwijk te laag onder den wal, zoodat zij moest oplaveeren en daardoor gevaar liep, ontijdig te worden ontdekt. Men stak daarom weer in zee en besloot de landing den volgenden nacht te beproeven, hetgeen ook geschiedde. Ter zijde van de stad werden eenige troepen aan land gezet, die om de stad heen trokken om het front aan de landzijde te verkennen. Deze troepen werden gewaar, dat binnen de stad reeds alarm was gemaakt en de aanslag derhalve bijtijds ontdekt, hetzij door de vloot van Harderwijker visschers, hetzij door de toebereidselen, die twee dagen te voren te Amsterdam waren begonnen voor de inscheping der soldaten. De vlotschuit, waarop zich de muurbrekers, mokers, dommekrachten en ander stormmaterieel bevonden, was bovendien losgeslagen en op drift geraakt, hetgeen wel een groote tegenslag was. Het aanvalsplan moest nu worden opgegeven en de vloot keerde weer terug, zonder iets te hebben bereikt.
De verbeteringen, die aan de Hollandsche waterlinie waren aangebracht, hadden ten doel, elke nieuwe poging van Condé en Luxembourg, ~~om~~ in Holland door te dringen, te doen mislukken. De gevaren dreigden echter niet alleen van de landzijde. De Engelsche en Fransche eskaders hadden een groot aantal landingstroepen aan boord en troffen voorbereidingen voor een landing op onze kust. Ook hiertegen nam de Prins van Oranje maatregelen. Hij zond maarschalk Wirtz met zes regimenten van Gorinchem naar Zeeland, om met de in dat gewest reeds aanwezige troepenmacht te waken tegen een landing van den vijand. Bovendien gaf hij de noodige voorschriften betreffende de aansluiting van het gewapende landvolk (de z.g. huislieden) en zond naar de vloot, die onder het opperbevel van De Ruyter (die sedert 21 Februari 1673 tot luitenant-admiraal-generaal van Holland en West-Friesland was bevorderd en bij Schooneveld lag), een missive, waarin de Hollandsche schepelingen werden aangespoord, zich als brave soldaten en zeelieden voor den vijand te gedragen. Al die maatregelen hielden Condé ervan terug, ~~om~~ met zijn leger en dat van Luxembourg Holland binnen te vallen.
Lodewijk XIV wenschte nu aan al zijn vruchteloos geschermutsel een einde te maken. Met een leger van 40.000 man trok hij Vlaanderen binnen (1 Mei 1673), terwijl een legerafdeeling onder den hertog van Orleans naar Staats-Vlaanderen trok om een aanslag op Sas-van-Gent te beproeven. Deze mislukte. Het overige gedeelte van 's Konings leger stond den 2en Juni 1673 in de nabijheid van Brussel en kwam acht dagen later aan voor Maastricht, welke vesting reeds was ingesloten door de legerafdeelingen van De Lorge en Montal.
Maastricht was tot dusverre niet aangevallen. Bij den huidigen stand van zaken hechtte de Fransche Koning veel gewicht aan de verovering van deze vesting als steunpunt in verband met de bewegingen van 't leger van Turenne aan den Rijn, die er op gericht waren, om de communicatie van het Fransche bezettingsleger in de Nederlanden met het eigen land te beveiligen en de samenwerking van de Duitsche bondgenooten met het Staatsche leger zoo veel mogelijk te hinderen. Hij sloeg daarom het beleg voor Maastricht. De bezetting van die vesting was aanmerkelijk zwakker dan in 1672. Zij bestond uit ongeveer 4000 man voetvolk en 800 à 900 ruiters. Bevelhebber was Jacques de Fariaux, Franschman van geboorte. Den 30en Juni capituleerde de vesting, na dapper tegenstand te hebben geboden. Aan weerszijden waren bloedige verliezen geleden. Van het regiment van den Dauphin, sterk 3000 man, bleef slechts 10% over.[1])
De Fariaux ontving van de Staten-Generaal een dankbetuiging en de Prins van Oranje prees hem en bevorderde hem tot generaal-majoor.[2])
Terwijl Lodewijk XIV Maastricht belegerde, stond de vurige Condé machteloos tegenover de onmetelijke watervlakte, die Holland beschermde. „Les eaux sont toujours si grandes qu'il n'y a encore eu moyen de rien entreprendre sur les ennemis", schreef hij aan Louvois.[3]) Condé zou echter

1) Sylvius: Historiën onzes tijds, blz. 625.
2) Latere schrijvers (W. J. Knoop: Krijgs- en geschiedkundige beschouwingen over Willem den Derde, blz. 268; en Ir J. G. W. Merkes: Memorie behelzende eenige krijgsgebeurtenissen gedurende het leven van Menno baron van Coehoorn, enz., 1825) oefenen critiek uit op Fariaux.
3) Brief van Condé aan Louvois, dd. 23 Mai 1673 (Receuil des Lettres, T. I, p. 374).

Condé niet zijn, als hij geduldig zijn kans bleef afwachten. Hij kreeg een gelukkigen inval, althans dat dacht hij. Hij zou den zeedijk bij Muiden doen doorsteken en het inundatiewater op zee doen aflaten. Nietwaar? Simple comme bonjour! „Waarom had die domme Rochefort zijn kans het vorige jaar laten voorbijgaan?" Zoo ongeveer moet de gedachtengang van Condé geweest zijn. Eén punt zag hij over 't hoofd, nl. dat hij stond tegenover Hollanders, uit welke de beroemde waterbouwkundigen zijn voortgekomen.
In de laatste dagen van Mei (1673) verzamelt Condé zijn troepen. Hij laat twee coupures maken in den Muider zeedijk en daar een sluis in leggen om het water te keeren. Door het leggen van dammen in de Vecht en in den Vaartschen Rijn tracht hij nu te beletten, dat men toevoer van inundatiewater krijgt, kortom, aldus een schrijver uit dien tijd: „il entreprit assez inutilement des travaux considérables pour faire écouler les eaux et empêcher celles du Zuyderzee de refluer dans les terres . . ."
Al spoedig wordt hij ontnuchterd. Den 6en Juni schrijft hij aan Louvois: „Les deux coupures qu'on fait sur la digue de la mer ont toujours coulé assez rapidement et pourtant nous ne voyons point jusqu'à cette heure diminution considérable à l'inondation . . ."
De knappe veldheer stond hier voor een raadsel der natuur. Of . . . voelde hij reeds de drift in zich opkomen, omdat de Hollanders hem hadden beetgenomen? Terwijl de Franschen 't water in de Zuiderzee laten afloopen, laten de Hollanders 't zeewater weer binnenloopen door de Uitermeersche sluis.[1]
Het was, gelijk generaal Knoop geestig opmerkt „het omgekeerde van het vat der Danaïden".[2]
Het eenige middel, ~~om~~ door de linie heen te breken, is dus mislukt. Maar Condé, ditmaal meer door drift dan door taktisch inzicht geleid, blijft koppig het beleg voor Muiden volhouden.[3]
En wat voor een beleg! Generaal Knoop noemt het sarcastisch „een soort van belegering". Maar dan een wonderlijk soort, de veldheersreputatie van Condé onwaardig! Zij bepaalt zich nl. tot het aanleggen van eenige loopgraven, die ongeveer een slag in de lucht beteekenen, wilde hij een vesting insluiten en daarna bestormen, een vesting nota bene, die slechts over een smal acces kon worden benaderd, hetgeen dan nog altijd plaats moest hebben onder voortdurend frontaal vuur uit de vesting en enfileerend vuur uit de gewapende marinevaartuigen op de Zuiderzee en op de inundaties.
In het begin van Juni bezet Condé ~~den~~ Muiderberg met een aanzienlijke strijdmacht en laat die plaats verschansen. Van hier rukken zijn troepen tot bij de Hakkelaarsbrug, waar zij arbeiden aan een soort van parallel en aan eenige batterijen. Die arbeid wordt al spoedig gestoord door een zware batterij, welke de Hollanders tegenover de Franschen aan de andere zijde van de Hakkelaarsbrug hebben opgesteld, zoomede door 't geschut van eenige uitleggers op de Zuiderzee en op 't Naarder Meertje. Het geschut van de Hollanders is zwaarder dan de veldstukken, die Condé hier tegenover kan stellen, is bovendien in voordeeliger stellingen geplaatst. In 't begin van Juli wordt de Fransche veldheer dan ook gedwongen, den Muiderberg te ontruimen. Hij ziet nu eindelijk in, dat hij voor een stevig gegrendelde deur staat en hoewel hem na den val van Maastricht uit 't Fransche hoofdkwartier versterkingen worden toegezonden, geeft hij de hoop op, om de Hollandsche waterlinie te kunnen forceeren. Hij laat Luxembourg te Utrecht achter en neemt medio Juli met een gedeelte van zijn leger stelling tusschen Grave en 's-Hertogenbosch. De Prins van Oranje, verdacht op de verdere handelingen, die Condé wellicht in den zin heeft, vreest nu, dat Den Bosch en Breda zullen worden belegerd en trekt onmiddellijk met 18.000 man troepen naar Geertruidenberg, met het voornemen, ~~om~~ met deze krijgsmacht en de hem door den Spaanschen landvoogd toegezegde 15.000 man het leger van Condé op te zoeken en hem slag te leveren. In Augustus trekt de Fransche veldheer echter af van het grondgebied der Republiek.
Het waren intusschen nòch het beleg van Maastricht, nòch de ondernemingen van den Prins van Condé, zegt Beaurain, welke Holland het meest verontrustten; nog meer had het te vreezen van de zijde der vereenigde Engelsche en Fransche vlootmachten . . . Inderdaad, zoo was de toestand. Beaurain vervolgt dan: „l'habileté et la valeur de ses Amiraux et de ses gens de mer la sauva dans

[1]) Journael ofte Dagh-Verhael van dat tot Uytrecht en Woerden bij de Franschen is voorgevallen. l'Amsterdam, bij Jan Claasz. ten Hoorn 1674, blz. 196.
[2]) W. J. Knoop: Krijgs- en geschiedkundige beschouwingen over Willem den Derde.
[3]) De Fransche geschiedschrijver Rousset verzwijgt deze zonderlinge manoeuvre van Condé.

trois batailles sanglantes, données à peu d'intervale l'une de l'autre. Il suffit de nommer Ruyter et Tromp pour faire présumer des succès de la marine Hollandoise".[1])

Over die zeeslagen zal ik kort zijn. Zij zijn door meer bevoegden, zoowel Nederlandsche als buitenlandsche zeegeschiedschrijvers, uitvoerig beschreven. Na het standaardwerk van professor J. C. M. Warnsinck over „De zeeslag op Schooneveld" voorkomende in zijn monografie „Admiraal de Ruyter",[2]) valt daarover uiteraard niets nieuws meer te vertellen.
Toch meen ik in mijn korpsgeschiedkundige beschrijvingen niet te mogen volstaan met een enkele verwijzing naar deze en andere uitnemende bronnen van bij uitstek deskundigen, omdat aan deze roemrijke gebeurtenissen de mariniers ook hun aandeel hebben gehad, al mogen dan niet hun leidende figuren een belangrijke rol daarin hebben gespeeld. Ik zal mij daarom bepalen tot een beknopt overzicht van die krijgsverrichtingen en daarin eenige bijzonderheden, betrekking hebbende op de mariniers, opnemen.
In Maart 1673 werd het zich aan den wal bevindend scheepsvolk op voorstel van luitenant-admiraal-generaal De Ruyter weer ingescheept, de mariniers echter slechts gedeeltelijk.
De regimenten Palm en Van Weede werden omstreeks dezen tijd gevoegd bij 't Staatsche leger, dat ongeveer 30.000 man sterk was. Dat er nog een groot aantal mariniers op de vloot diende, blijkt uit de opgaven omtrent hun aantal, verdeeld over de eskaders van De Ruyter, Banckert en Cornelis Tromp, dat heeft deelgenomen aan de zeeslagen bij Schooneveld en Kijkduin.[3])
In Mei 1673 werden Friesland en Groningen nog te veel aan de landzijde bedreigd, om aan de uitrusting van de vloot te kunnen deelnemen. Zeeland was evenmin gereed om zich te kunnen aansluiten bij eenige onderneming tegen de vereenigde Britsch-Fransche vloot. Desondanks gelukte het den Admiraliteiten van de Maze, Amsterdam en het Noorderkwartier, om twee eskaders uit te rusten, die krachtig genoeg werden geoordeeld, om de rivier voor Londen af te sluiten, vóórdat de vereeniging van de vijandelijke strijdkrachten ter zee kon plaats hebben. Die eskaders stonden onder 't opperbevel van De Ruyter, die het eerste eskader aanvoerde; de luitenant-admiraal Aert van Nes voerde het bevel over het tweede eskader.
De vloot bestond uit 31 oorlogsschepen, 12 fregatten, 18 branders en 3 advijsjachten, benevens een achttal met ballast beladen zinkschepen, die aan de Theemsmonding tot zinken moesten worden gebracht. Uitschakeling van een deel der Engelsche vloot door afsluiting van dezen riviermond was nl. weer het doel der onderneming. Als dan de onder handen zijnde Zeeuwsche en Hollandsche schepen zich bij onze vloot zouden hebben gevoegd, zou er in dit geval van een overmacht der vijandelijke vloot geen sprake meer zijn. Den 11en Mei werden de ankers gelicht en werd koers gezet naar de Theems. De Engelsche brandwachters waren ditmaal op hun hoede en de goed voorbereide onderneming mislukte. Ruim 40 groote vijandelijke oorlogsschepen waren de nauwste vaarwaters reeds gepasseerd, vóórdat het afsluitingsplan kon worden uitgevoerd.[4])
„Dat Mei 1673 geen herhaling van de gebeurtenissen van Juni 1667 (Chatham) heeft gezien", aldus Warnsinck, „heeft Engeland geheel aan het doortastend optreden van Prins Robert[5]) te danken".[6])
De Ruyter keerde nu naar Schooneveld terug, waar zijn vloot gaandeweg tot een belangrijke macht aangroeide. Hier wachtte hij den vijand af.
Uit de instructie, welke Prins Robert, de opperbevelhebber der Engelsche vloot (opvolger van York), van den Koning had ontvangen, is gebleken, dat de Engelschen nog kans van slagen zagen in een landing op onze kust, zonder voorafgaande vernietiging van onze oorlogsvloot[7]), een opvatting

---

[1]) Beaurain: Hist. de la Campagne, etc., p. 46.

[2]) J. C. M. Warnsinck: Admiraal de Ruyter. De Zeeslag op Schooneveld.

[3]) G. Brandt: Het leven en bedrijf van den Heere Michiel de Ruyter, blz. 849. Zie ook dl I, bijlage 6. De daarin gecursiveerden van de lijst der officieren der mariniers hebben deelgenomen aan den zeeslag bij Kijkduin.

[4]) Journaal van De Ruyter, dd. 8—15 Mei 1673, blz. 83—86.

[5]) Prins Robert van de Paltz, neef van Karel II, opvolger van den hertog van York als oppervlootvoogd.

[6]) J. C. M. Warnsinck: Admiraal de Ruyter. De zeeslag op Schooneveld, blz. 7.

[7]) Dr. H. T. Colenbrander: Bescheiden uit vreemde archieven, enz., blz. 297 (Karel II aan Prins Robert, dd. 13 Augustus 1673)

volgens Warnsinck, die niet pleit voor het peil, waarop de toenmalige Engelsche zeestrategie stond. De wijze, waarop de Hollanders daarentegen den zeeoorlog voerden, karakteriseert captain U. S. Mahan als „a strategic use of their dangerous coast and shoals".[1])

Schooneveld en Kijkduin hebben wel 't bewijsgeleverd van de juistheid dezer uitspraak. De Hollanders waren meesters in 't benutten van hun gevaarlijke kust, maar even goed verstonden zij de kunst en betoonden zij den moed om, wanneer wind en getij gunstig waren, hun schuilplaatsen te verlaten en een aanval te wagen, om den vijand, ongeacht zijn overmacht, op het lijf te vallen.

[1]) Captain A. T. Mahan U.S. Navy: The influence of Sea-Power upon History, p. 144.

DE ZEESLAG OP SCHOONEVELD

In den middag van den 7en Juni 1673, den verjaardag van den in 1672 geleverden bloedigen zeeslag bij Solebay, viel de vereenigde Britsch-Fransche zeemacht de Hollandsche vloot aan.

Prins Robert was uitgegaan van de meening, dat deze zich binnen de Zeeuwsche banken zou terugtrekken en het gevecht zou ontwijken, hetgeen de Engelsche vlootvoogd juist wilde beletten, hij wilde de Hollanders tot den strijd dwingen.

Hij liet daarom vóór zijn hoofdmacht uitgaan een dertigtal schepen van geringen diepgang, begeleid door de noodige branders, die zich veilig over de banken konden wagen en de Hollanders konden vasthouden, totdat de hoofdmacht zich in den strijd zou mengen. Van ieder smaldeel wees hij daartoe enkele schepen aan, om deze formatie samen te stellen. Het was een soort nabootsing van De Ruyter's taktiek bij Solebay, alleen, aan den opzet van deze manoeuvre ontbrak een zeer voornaam bestanddeel, nl. het éénhoofdig bevel. Want Prins Robert droeg het bevel over ieder dezer groepen van de roode, witte en blauwe eskaders op aan den oudsten kapitein, ten gevolge waarvan elke groep geheel op zichzelf ging ageeren en in den wedloop, om 't eerst aan den vijand te geraken, al spoedig een groote verwarring ontstond, waardoor de formatie ten eenenmale haar doel miste.

Trouwens, De Ruyter liet haar niet den tijd, om dit plan uit te voeren en — zegt de Fransche kapitein Valbelle, commandant van de „Glorieux", „contre la mauvaise opinion que les Anglois avoient des Hollandois"[1]) wachtte den vijand niet af. Wel verre van zich achter de banken terug te trekken, legde de Nederlandsche vloot zich zoo hoog mogelijk over stuurboord bij den wind in drie eskaders, respectievelijk onder Tromp, De Ruyter en Banckert in de linie en viel onstuimig aan op de formatie van lichte vaartuigen en branders, vóórdat de slagorde bij den vijand behoorlijk was geformeerd. De Solebay-imitatie van Prins Robert had het omgekeerde effect van wat hij had berekend en er zat voor hem niets anders op, dan onmiddellijk met zijn vloot te komen opzetten, eerst het eskader van de roode vlag, zuidelijk hiervan dat van de witte vlag onder d'Estrées en verder nog om de zuid dat van de blauwe vlag onder Eduard Spragg, elk van deze eskaders verdeeld in drie smaldeelen.

Ditmaal vormden de Franschen den middeltocht, volgens een Fransche geschiedschrijver „pour satisfaire à l'opinion publique qui se plaignoit hautement que, lors du Combat de Southwood Bay l'escadre françoise, ayant un poste séparé, n'avoit pas voulu participer à l'action . . ." [2]) Van onze scheepsmacht lag de voorhoede onder Cornelis Tromp het meest om de noord, gevolgd door den middeltocht onder De Ruyter en de achterhoede onder Banckert. Het was dus Tromp, die 't eerst met Prins Robert slaags geraakte en hem dwong van koers te veranderen van oost tot noord-oost en noord-noord-oost, door zoo hoog mogelijk aan den wind te gaan liggen, ten einde den vijand den loef af te winnen. Op deze wijze zou de vijand gebrek krijgen aan ruimte om zich te ontplooien, zoodat hoogstens een twintigtal schepen slaags kon geraken met Tromp's eskader.

[1]) Relation de M. le Chevalier de Valbelle, Capitaine du „Glorieux" donné le 7 Juin 1673, aangehaald door Eugène Sue in: Histoire de la Marine Française, T. III, p. 7.

[2]) Eugène Sue: Histoire de la Marine Française, T. III, p. 7.

De Franschen hielden recht aan op onzen middeltocht. Ook De Ruyter was hoog aan den wind gaan liggen, zoodat het Fransche eskader te veel naar het zuiden uitkwam en het smaldeel van De Grancey het zuidelijke smaldeel van onzen middeltocht onder Jan van Nes misliep en doorzeilde naar het smaldeel onder Cornelis Evertsen van onze achterhoede. De smaldeelen van Des Ardens en D'Estrées kwamen nu tegenover den middeltocht onder De Ruyter, die nu ontwaarde, dat de achterhoede van Banckert niet alleen werd bedreigd door 't eskader van de blauwe vlag, nl. de Britsche achterhoede onder Spragg, maar tevens door 't Fransche smaldeel onder De Grancey, dat te ver om de zuid was doorgezeild.

Het was intusschen één uur namiddag geworden, toen Tromp met het eskader van de roode vlag in gevecht was gewikkeld en zijn pogingen, ~~om~~ den loef te winnen, had moeten opgeven. Daar hij overal vijanden tegenover zich zag, moest hij wel eenige streken afhouden. Met ruime schooten zeilde hij nu noordoostwaarts en kreeg zoodoende meer vaart, zoodat zijn eskader zich geleidelijk afscheidde van onzen middeltocht. Hij kon echter de overmacht van vijanden niet van 't lijf houden en werd hierdoor medegevoerd naar de ondiepe Domburger Rassen en Banjaard. Bijna twee uur lang bevond hij zich met vijftien schepen tegenover een meer dan dubbele overmacht. Het was wel een wonder, dat hij nog geen zware verliezen had geleden, maar niettemin werd zijn positie hachelijk, omdat hij geheel aan zichzelf was overgelaten. Gelukkig besloot Prins Robert uit vrees voor de banken te 3 uur n.m. te wenden en met zuidwestelijken koers uit den wal te houden, hierdoor het voordeel van zijn loefpositie prijsgevend, om met zijn overmacht in onze linie te vallen. Tromp had nu gelegenheid om uit zijn benarde positie te ontkomen en het Oostgat of het Veeregat in te loopen. De zeeheld dacht daar echter niet aan. Hij besloot, al vechtende, de hoofdmacht van De Ruyter te gaan opzoeken, hetgeen hem ook gelukte, aangezien de vijand ook in zijn nieuwen koers zijn overmacht niet wist te benutten, om in onze linie te vallen.

Daar Prins Robert het aanvankelijk gemunt had op onze voorhoede onder Tromp, alvorens het eskader van De Ruyter aan te vallen, had deze vlootvoogd een betrekkelijk geringe macht tegenover zich, die nog verminderde, toen het smaldeel van De Grancey zich had geworpen op dat van Cornelis Evertsen in onze achterhoede.

Gelijk reeds gezegd, had De Ruyter tijdig de benarde positie van Banckert opgemerkt. Om het Zeeuwsche eskader te hulp te komen, moest hij door de Fransche hoofdmacht heen breken en tegelijkertijd een groot deel van het eskader van Spragg afsnijden. Ook Tromp, die het om de noordoost had gelegd, was van onze hoofdmacht afgeraakt en zijn positie werd niet minder hachelijk.

De Ruyter had een advijsjacht naar hem toe gezonden met het bevel, ~~om~~ over den anderen boeg te gaan en onzen middeltocht te volgen. Toen hij kon aannemen, dat deze last zijn bestemming had bereikt, lieten De Ruyter en Aert van Nes hun schepen over stag gaan en zeilden over bakboord bij den wind, in goede orde, gevolgd door het grootste gedeelte van het Rotterdamsche eskader, met een zuidwestelijken koers op de Fransche linie af.

Deze manoeuvre verraste de Franschen wel totaal! Indien op dat moment De Ruyter niet over stag gegaan was en door de linie van het Fransche eskader was heengebroken[1]), zegt de vice-admiraal D'Estrées, „l'amiral de Zélande (Banckert), se trouvant extrêmement incommodé par M. de Grancey eust été emporté et poussé comme les autres".[2])

De Fransche bevelhebber zag nog kans, ~~om~~ met zijn vlaggeschip „La Reine" de „Zeven Provinciën" (het vlaggeschip van De Ruyter) bovenwinds te passeeren, hetgeen plaats had, terwijl beide vlaggeschepen elkaar de volle laag gaven. Daarna raakten deze van elkander.[3])

Ook het smaldeel van Des Ardens en eenige andere schepen van het Fransche eskader zagen kans,

---

[1]) Nl.: „entre le contre-amiral et le vice-amiral Spragg des vaisseaux de S.M. Près de vingt-cinq vaisseaux changèrent de bord avec lui."

[2]) Colenbrander: Bescheiden uit vreemde archieven enz., dl II, blz. 248. Missive dd. 9 juin 1673 van d'Estrées aan Lodewijk XIV, ook aangehaald in Eugène Sue: Hist. de la Marine Française, T. III, p. 15, 19, 59.
Zie ook: Relation de M. le chevalier de Valbelle, capitaine du Glorieux du combat donné le 7 juin 1673. Eugène Sue, T. III, p. 25.

[3]) Histoire de la Marine Française — Eugène Sue — T. III, „Rapport de l'information secrète sur la Campagne de la Manche par M. Deseuil.

om benoorden de onzen langs te loopen, maar de rest van dit eskader geraakte aan lij van de Hollanders en hadden het meest onder hun aanvallen te verduren.
De Ruyter had het meesterstuk, om door de Fransche linie heen te breken, volbracht en naderde nu het smaldeel van De Grancey, die met dat van Spragg het Zeeuwsche eskader onder Banckert en Evertsen hevig bestookte.
De Grancey hield nog een tijdlang noord-noord-oostwaarts aan, totdat hij kwam bij de schepen van D'Estrées, die aan lij waren geraakt. Toen ging hij door den wind en liep onder de lij van De Ruyter's eskader eveneens om de zuidwest. Het Zeeuwsche eskader was nu uit zijn benarde positie gered en baande zich een weg door de zwaar gehavende Fransche schepen, om zich aan te sluiten bij het smaldeel van Jan Jansse van Nes. Middeltocht en achterhoede waren nu weer vereenigd en zeilden benedenwinds van D'Estrées en Des Ardens en te loevert van De Grancey en het grootste gedeelte van het eskader van de blauwe vlag verder om de West.
Het was ongeveer zes uur in den namiddag, toen Tromp hen in 't zicht kreeg. „Mannen, daar is Bestevaêr, die komt ons helpen!" riep hij. Inderdaad, „nul autre que Ruyter", aldus oordeelt een Fransche zeegeschiedschrijver[1]) „n'eut été capable d'opérer avec tant d'ordre et d'adresse, au milieu de la bataille, une pareille jonction d'escadres . . ."[2])
Niettegenstaande het voordeel van den wind en zijn groote overmacht, waagde de vijand het niet, om in de slagorde der Hollanders te breken. Deze drongen daarentegen zoo dicht mogelijk op hem aan en volgden hem, totdat de duisternis des avonds te 10 uur een einde maakte aan 't zeegevecht. De vijand had geen enkel onzer schepen veroverd.
Als gewoonlijk werd over den uitslag van den zeeslag getwist. Al had onze vloot nog geen overwinning behaald, die van beslissende beteekenis zou worden, afgaande op onze geringe verliezen en op het feit, dat de landing in Zeeland was verhinderd, tot welke onderneming de krijgsmacht reeds in Engeland werd gereed gehouden, hadden de onzen ongetwijfeld een groot strategisch voordeel behaald.
De Stadhouder en de Staten-Generaal betuigden aan De Ruyter hun tevredenheid en dank voor den moed en het beleid bij het bestrijden van den vijand in dezen zeeslag aan den dag gelegd. De Stadhouder voegde daar aan toe de mededeeling, dat vanwege de Staten-Generaal en Zijne Hoogheid drie afgevaardigden naar de vloot zouden worden gezonden, om met den opperbevelhebber overleg te plegen over hetgeen verder met de zeemacht ten dienste van den lande zou kunnen worden ondernomen.[3]) De vijandelijke vlootmacht was nl. sedert den zeeslag op Schooneveld voortdurend in de nabijheid van onze vloot gebleven en scheen haar voornemen, om haar aan te tasten en na haar verdrijving of vernietiging een landing in Zeeland te beproeven, nog niet te hebben opgegeven. Er moest dus alles op worden gezet, om de vloot weer zoo spoedig mogelijk in slagvaardigen toestand te brengen. Opnieuw werd zij in drie eskaders verdeeld en in haar oude positie op Schooneveld geposteerd.
In den morgen van den 14en Juni kwamen de afgevaardigden van de Staten-Generaal aan boord van de „Zeven Provinciën". Eenparig werd het besluit genomen, om den vijand aan te tasten en De Ruyter gaf het sein, om onder zeil en onder een gunstigen wind op den vijand los te gaan.[4])
Onze vloot, bestaande uit 51 oorlogsschepen, 13 fregatten, 16 advijsjachten en 24 branders, was ongeveer even sterk als in den jongsten zeeslag.[5]) De vijand telde 118 schepen, waaronder 85 oorlogsschepen fregatten of branders waren, onder welke de „Sovereign" en de „Royal Charles" met 100 stukken.
Den 14en Juni te elf uur in den voormiddag ging de vloot onder een stijven noordoostenwind onder zeil en kreeg den vijand al spoedig in 't zicht. Tromp had het bevel over de voorhoede, De Ruyter voerde den middeltocht aan en Banckert de achterhoede. Zoodra de vijand de lucht kreeg van de

[1]) Volgens professor J. C. M. Warnsinck is Ch. de la Roncière de beste Fransche zeegeschiedschrijver.
[2]) Histoire de la Marine Française par Ch. de la Roncière, T. V, p. 560.
[3]) G. Brandt: Het leven enz. van De Ruyter, blz. 808, 809.
Brief van den Prins van Oranje aan De Ruyter, dd. 11 Juni 1673.
[4]) G. Brandt, blz. 811, 815.
[5]) Ontroerd Nederlandt, dl II, blz. 433.
G. Brandt, blz. 812, 813, 814. Lijst van schepen en bevelhebbers op het eskader van De Ruyter, o.a. de kapitein der mariniers Simon van Panhuys, (reeds vermeld bij den zeeslag bij Solebay) commandant van de „Zeeland".

nadering van onze schepen, lichtte hij het anker en zeilde zoo dicht mogelijk bij den wind over, ten einde de Hollanders den loef af te winnen.[1]) Tromp loefde echter zooveel aan, dat hij boven de vijandelijke voorhoede, nl. het eskader van de blauwe vlag onder Spragg, geraakte, waarop deze begon af te deinzen en met de beide andere smaldeelen naar de Engelsche kust aanhield, achtervolgd door Tromp, wien het gelukte tusschen vier en vijf uur in den namiddag het gevecht met Spragg aan te binden.[2])

Ook De Ruyter en Banckert namen aan dit gevecht deel, maar het gelukte hun niet, om in de slagorde van Prins Robert te breken, daar deze voortdurend voor den wind afliep.

Terwijl nu onze vloot de Britten en Franschen steeds op de zijde volgde, bracht zij hun aanmerkelijke schade toe. De „Royal Charles" werd dusdanig gehavend, dat Prins Robert moest overgaan op de „Sovereign". Al vechtende werd meer en meer de Engelsche kust genaderd, totdat des avonds te 10 uur de invallende duisternis een einde maakte aan het gevecht.

Toen bij het aanbreken van den dag geen vijand meer werd gezien, aanvaardde De Ruyter den terugtocht naar Schooneveld.[3])

Een week te voren was de overmachtige vijand nog op onze vloot afgekomen. Thans waren de rollen omgekeerd en had De Ruyter den vijand aangevallen en achtervolgd tot nabij de Engelsche kust en liep deze de Britsche havens binnen, om de in twee zeeslagen opgeloopen schade te herstellen.

Zes weken lang bleef de vijand op de Theems, om op verhaal te komen, terwijl onze vloot op Schooneveld voeling met hem bleef onderhouden door middel van een drietal fregatten, die naar de rivier op verkenning werden gezonden en de Britsche brandwacht op de vlucht dreven in de rivier van Rochester.[4])

Een grootere macht onder den schout-bij-nacht Den Haen, die daarna naar de Theems werd gezonden, constateerde, dat de vijand nog steeds in de havens vertoefde, maar ook, dat voortdurend werd gewerkt aan de herstelling der schepen en dat 30.000 man troepen werden gereed gehouden, om het tot dusverre mislukte landingsplan in Zeeland ten derden male te beproeven.

Zulks bleek ook uit een brief, dien de raadpensionaris Fagel den 30en Juli aan De Ruyter zond, inhoudende „dat den Konink van Grootbrittanje dessein hadde van zijn vloot wederom in zee te zenden en het gevecht voor de derde maal te hervatten; dat Zijne Majesteit met éénen ordre had gegeven, om een goede quantiteyt infanterije in kleyn vaartuigh te embarqueeren, met intentie om een landinghe te doen en voorts te rooven en te branden, en dat men dat vaartuigh onder de bescherminge van de groote vloot zoude laten zeilen ende gedurende 't gevecht stillekens doen landen en wel voornamentlijck, zoo men konde, omtrent Scheveningh, om den Haagh in confusie te brengen . . ."[5])

Inderdaad had de Engelsche vloot, die in de eerste dagen van Augustus voor onze kust verscheen, een aantal kitsen en ander klein vaartuig met 8000 man landingstroepen onder haar geleide, tot ergernis van Prins Robert, die oordeelde, dat hij hierdoor in zijn bewegingen werd belemmerd. Bovendien schijnt hij verschil van meening te hebben gehad met Schomberg, den Franschen bevelhebber over de landingstroepen, zoodat hij het eerste het beste voorwendsel aangreep, om de troepen naar Yarmouth terug te zenden tot na den zeeslag.[6])

Zulks geschiedde na een twist tusschen Prins Robert en maarschalk Schomberg naar aanleiding van

---

1) Ch. de la Roncière: Hist. de la Marine Française, T. V, p. 563.

2) Pamflet Knuttel 10788. Attestatie hoe sich den Vice-Admirael Isaac Sweers gequeten heeft in de Zee-slag op den 14 Juny 1673.

3) G. Brandt: Brieven van Tromp, De Ruyter en De Liefde. Extract-journaal van Tromp.

4) Ontroerd Nederlandt, dl II, blz. 442.

5) Brief van raadspensionaris G. Fagel aan De Ruyter, dd. 30 Juli 1673.
G. Brandt, blz. 837—838. Over de landing in Zeeland wordt in dien brief niet gerept. Prins Robert had alleen dat voornemen, ingeval 't hem zou gelukken, de Hollandsche vloot van Schooneveld weg te lokken; De Ruyter liep echter niet in den val

6) Works of John Sheffield, Duke of Buckingham (die diende onder Schomberg), aangehaald in 't werk van Dr R. Fruin, dl II, blz. 29: „I am apt to believe there never was seen before so great a fleet as this of ours, when the French squadron join'd with it, convoying 8.000 landsoldiers all shipped in small vessels, which was some addition to the magnificence of so terrible and yet so goodly a spectacle. Which incited him (Prince Rupert) to command away all the land forces to Yarmouth, where they lay incamped all summer by the sea-side, without being ever reembarked or able to do the least service . . ."

het feit, dat deze op het scheepje, dat hij zich had gekozen, nl. „the Greyhound", de vlag van een zijner regimenten had gevoerd.
Intusschen was men in 't vaderland ijverig in de weer, om de vloot weer op volle sterkte te brengen. Zij werd versterkt met eenige kloeke Zeeuwsche en Friesche schepen, zoomede met branders en kleinere vaartuigen.

Den 3en Juli ging de vloot onder zeil. Ten gevolge van tegenwind en stilte bereikte zij eerst in den avond van den 5en de Engelsche kust. Maar een groot gedeelte der bemanning werd door een besmettelijke ziekte aangetast, zoodat De Ruyter moest besluiten naar Schooneveld terug te keeren, waar hij het bericht ontving, dat de vijand de Theems had verlaten en in zee was gestoken.
Hij liet daarom de ankers weer lichten en stevende den vijand tegemoet, die den 31en Juli in 't zicht kwam.
Beide partijen gingen den 1en Augustus onder zeil, leggende het met een westenwind gemeenschappelijk met het hoofd eerst naar 't zuiden en toen De Ruyter oordeelde ver genoeg te zijn overgeloopen, wendde hij het om de noord naar den vijand toe. Echter, deze verwijderde zich zoo snel van hem, dat het ondoenlijk werd, hem te achtervolgen. Toch waren wind en getij den vijand gunstig, om de Hollanders aan te vallen.
Het kwam nu onzen vlootvoogd wel zeer verdacht voor, dat de vijand met zijn overmacht, ondanks het voordeel van den wind, voortdurend van hem afweek. Het was hem bovendien bekend, dat het voor Zeeland bestemde landingsleger nog grootendeels in Engelsche havens lag. Uit dit alles leidde hij af, dat de vijand voornemens was, om de landingstroepen onder het geleide van eenige fregatten naar Zeeland te doen oversteken, na de Hollandsche vloot vooraf zoo ver in zee te hebben gelokt, dat zij niet tijdig de landing zou kunnen verhinderen. Hij seinde derhalve, om de achtervolging te staken en keerde met de vloot naar Schooneveld terug.[1])
Het was een geluk, dat De Ruyter 's vijands plan had doorzien, want nauwelijks had hij de vloot naar de vaderlandsche kust doen wenden, of ook de vijand liep op onze kust af en verscheen in den avond van den 2en Augustus voor de Maas. Het was duidelijk, dat hij geen kans zag op een landing in Zeeland, nu de Hollandsche vloot voor de Zeeuwsche kust de wacht hield. Hij wilde daarom te Scheveningen landen, ten einde Den Haag in rep en roer te brengen.
Den 7en Augustus ontving De Ruyter een brief van den Prins van Oranje, waarin deze hem gelastte, op den vijand acht te slaan, hem te volgen en aan te grijpen, voor zoover zulks met den dienst en het voordeel van den lande overeenstemde. Onmiddellijk na ontvangst van deze missive lichtte de vloot het anker en zette koers naar Scheveningen, om daar verder te beraadslagen, wat te doen.
De afgevaardigden van de Staten-Generaal verklaarden, dat de Prins van Oranje voldoende maatregelen had genomen, om de kusten tegen een landing te beveiligen. De vraag werd echter geopperd, of er met de vloot iets kon worden ondernomen om de Oostindische retourvloot, die elk oogenblik kon worden verwacht, te behouden. Men was zich bewust, dat men heel wat op het spel zette met een aanval op een overmacht, maar niet minder, dat er een besluit moest worden genomen om, zoodra wind en getij gunstig werden, een poging aan te wenden den vijand althans van onze kust te verdrijven.
In den krijgsraad werd nu besloten, om de beslissing over te laten aan den Prins van Oranje, die zich in eigen persoon naar de „Zeven Provinciën" begaf, waar hij met geestdrift werd begroet. Wel zelden in onze vaderlandsche geschiedenis is het voorgekomen, dat de last der verantwoordelijkheid zoo zwaar op de jeugdige schouders van een regeerend vorst heeft gedrukt, als op dezen historischen dag! De bezielende woorden van den Prins en de toespraak van onzen grooten vlootvoogd verdrongen echter alle twijfel en wankelmoedigheid en na gehouden krijgsraad in tegenwoordigheid van Zijne Hoogheid, ontving De Ruyter den schriftelijken last, om onverwijld het anker te lichten en de vijanden met 's lands vloot te volgen, de zeegaten voor de Oostindische retourvloot en andere schepen veilig te maken en de retourschepen zoo veel mogelijk te beschermen. Ingeval de vijand de

[1]) G. Brandt, blz. 835—837.

zeegaten zou verlaten, zou het niet noodig zijn, hem aan te grijpen of te volgen, tenzij De Ruyter van oordeel mocht zijn, dat hij daarmede voordeel zou kunnen behalen.[1])

Den 13en Augustus ging de vloot onder zeil met noordelijken koers. De Ruyter wenschte nu den vijand tot den strijd te dwingen.

In den morgen van den 21en Augustus tastte hij de vereenigde Britsch-Fransche vloot aan bij Kijkduin.

---

[1]) G. Brandt, blz. 850—853. Brief van den Prins van Oranje aan De Ruyter, dd. 12 Augustus 1673.

DE ZEESLAG BIJ KIJKDUIN

„The battle of the Texel, closing the long series of wars in which the Dutch and English contended on equal terms for the mastery of the seas, saw the Dutch navy in its highest efficiency, and it greatest ornament, de Ruyter at the summit of his glory . . .", aldus Mahan in zijn boek over zeestrategie.[1])

21 Augustus 1673 zou de historische dag worden, in gulden letters in de geschiedenis der Nederlandsche zeemacht vermeld!

Op dien dag bestond onze vloot uit 75 oorlogsschepen en fregatten, 25 branders en 18 advijsjachten, te zamen 118 zeilen[2]) met 4312 stukken geschut en bemand met 17.629 matrozen en 2747 mariniers en soldaten.

De zee- en landsoldaten stonden onder kapiteins, luitenants, vaandrigs, sergeants of korporaals. Onder de zich op de vloot bevindende kapiteins der mariniers worden vermeld: Hugo van Assendelft, Gerrit Carbet, Simon van Panhuys (commandant van de „Zeeland"), Pieter de Glarges[3]), Cornelis Witzen[4]), Allart van Harderwijk, Dirk Haringhcarspel, Johan Rammelman, Jan Teding Berckhout, Otto van Nievelt[5]), Jan Baptist, Bernard Sieur de Reze, Wernard Mathijsz. van Copenhage, Johan Morres, Frederick Lije van Wijenhorst en Severein van Oldenhoff.[6])

In een met de afgevaardigden der Staten-Generaal gehouden krijgsraad was besloten, dat aan den Stadhouder „zou worden verzocht te willen goedvinden, dat negen kompagniën voetknechten van het regiment van den kolonel Palm ten deele albereits naar 's Lands vloote verzeilt, ten deele in d'uiterste gaaten deezer Landen zeilreede leggende, op 's Lands vloote tot de voorschreeve tochten mogten worden gebruikt, dewijl 't voorschreeve volk bevaaren, en op de vloote zeer noodig was, en dat de voorschreeve togt alleen voor eenige weinige daagen zou duuren en over zulks aan hooggemelde Zijne Hoogheit geen groote ongemakken zou toebrengen".[7])

Waarde lezers, vindt ge in de korpsgeschiedenis der mariniers schooner getuigenis omtrent het nut van onze zeesoldaten, dan in dit besluit van den krijgsraad op den vooravond van den beroemden zeeslag, waarin het uiterste op het spel moest worden gezet, om een machtigen vijand van onze kusten te verjagen?

Nauwelijks hadden zij in de Hollandsche waterlinie op de bres gestaan, om den vijand den toegang

---

[1]) Mahan: Influence of Sea Power upon History (1660—1783), blz. 157.

[2]) Ch. de la Roncière, T. V, p. 565(5) geeft dezelfde opgaaf van 't aantal schepen als G. Brandt.

[3]) Jhr Pieter de Montigny de Glarges, die later op Tabago sneuvelt. Zie dl I bij „Tabago".

[4]) De verdediger van het slot Kronenburg in 1672.

[5]) Was in 1664 adelborst op het eskader van De Ruyter op diens tocht naar de Goudkust van Guinea. Na De Ruyter's herovering van Goeree op de Engelschen bleef deze tot kapitein bevorderde adelborst daar achter met één bezetting van 132 matrozen en soldaten.

[6]) G. Brandt, blz. 855. De namen zijn getoetst op het authentiek stuk uit het Rijksarchief, nl. de Res. Staten van Holland en Westfriesland, dd. 27 September 1672, waarop zij ook voorkomen.

[7]) G. Brandt, blz. 849.

tot Holland te betwisten, of de vloot riep weer om hun bijstand, terwijl zij na den zeeslag weer naar het Staatsche leger terug zouden keeren, om daar als keurtroepen te worden ingedeeld en den vijand buiten de landsgrenzen aan te grijpen.

Nimmer in hun korpsgeschiedenis werd het „Per Mare et Per Terram" zoo treffend gedemonstreerd, het devies, dat onzen zeesoldaten in tijden van bezuiniging en verval van de weermacht als de vloek der tweeslachtigheid zou worden aangewreven!

Den 21en Augustus bevond onze vloot zich in 't zicht van de Hollandsche kust tusschen Petten en Kamperduin. De Ruyter zag toen den vijand in lij van zijn vloot liggen. Het was hem gelukt, gedurende den voorafgeganen nacht den loef van hem te winnen, welk voordeel hij nu wenschte te benutten.

Hij beval zijn onderhebbenden commandanten ~~om~~ zich in slagorde te scharen en den vijand aan te vallen. Ook deze nam de slagorde aan en wachtte de Hollanders met klein zeil af. Evenals haar tegenstander was de Britsch-Fransche vloot in drie eskaders verdeeld; dat van de roode vlag onder Prins Robert met den vice-admiraal Johan Harman en den schout-bij-nacht John Chicheley vormde de middeltocht, dat van de blauwe vlag onder den vice-admiraal Eduard Spragg met den vice-admiraal John Kempthorne en den schout-bij-nacht graaf d'Ossery de achterhoede en dat van de witte vlag onder den vice-admiraal graaf d'Estrées met den vice-admiraal markies de Martel en den schout-bij-nacht Des Ardens de voorhoede.[1])

Terwijl onze vloot op den vijand toeliep, voerde Cornelis Tromp de voorhoede aan met den vice-admiraal Isaac Sweers en den schout-bij-nacht Jan den Haen, De Ruyter den middeltocht met den luitenant-admiraal Aert van Nes en den vice-admiraal Jan de Liefde en Banckert de achterhoede met de vice-admiraals Cornelis Evertsen en Enno Doedes Star.

De Fransche geschiedschrijver Ch. de la Roncière geeft als sterkte van het Fransche eskader op: 30 vaisseaux, 9 brûlots, 4 frégates légères, 3 flûtes de charge et des bâtiments à faire de l'eau", voor het Engelsche eskader: „60 vaisseaux, 25 brûlots, 40 transports de troupes, des frégates, des flûtes, des barques longues . . ."[2])

Omstreeks half acht in den morgen, toen de vijand tegen De Ruyter aanwendde, deed deze vlootvoogd het sein, ~~om~~ eveneens te wenden en liep hij met de vloot voor den wind om, ten einde spoedig bij den vijand te geraken. Door deze manoeuvre werd het eskader van Banckert voorhoede en dat van Tromp achterhoede. Een uur later viel Banckert op 's vijands voorhoede — het Fransche eskader — aan, De Ruyter op dat van Prins Robert en Tromp op dat van Spragg. Aan alle kanten ontbrandde nu het gevecht.

Weer paste De Ruyter de taktiek van Solebay toe, „simply holding the French in check", gelijk Mahan het uitdrukt, zoodat hij met de rest van zijn vloot „on equal terms" met de Britsche vloot kon afrekenen.[3])

Sedert Solebay was de leiding over de Fransche vloot er niet op vooruitgegaan. Du Quesne, die ver boven d'Estrées uitstak in bekwaamheid, was na oneenigheid met dezen vlootvoogd vervangen door De Martel, „brave soldat et mauvais matelot", gelijk de geschiedenis hem nageeft.[4]) De Martel had het bevel over de voorhoede van 't Fransche eskader „and consequently the leading subdivision of the allied fleet".[5]) Hij had den last „to stretch ahead, go about and gain to windward of the Dutch van[6]), so as to place it between two fires"[7]), aldus Mahan.

De Martel, met de beste voornemens bezield ~~om~~ eindelijk met de Fransche vloot de spits af te bijten,

1) Copie d'une lettre de M. le Marquis de Martel à Monseigneur l'ambassadeur du 6 Sept. 1673.

2) Ch. de la Roncière, T. V, p. 566 (1).

3) Mahan, p. 152, 153.

4) Ch. de la Roncière, T. V, p. 566 haalt Vilette aan, p. 14.

5) Zie noot [1]).

6) Voorhoede.

7) Zie ook Eugène Sue, T. III, p. 42. D'Estrées schijnt weder gebonden te zijn geweest aan de instructie van zijn Koning, om de Fransche vloot niet te veel bloot te geven en de Engelschen en Hollanders het zoo veel mogelijk tegen elkander te laten uitvechten. De beschuldiging, welke De Martel na den zeeslag tegen D'Estrées uitbracht, raakte eigenlijk den Koning en opsluiting in de Bastille werd het loon van De Martel voor zijn al te groote moed en oprechtheid.

VICTORIEUS
ZEE GEVECHT
der
Nederlanders tegens de Fransse
en
Engelse vloot den 21
Augusti A° 1673
a. De H.r Luytenant Admiraeel de Ruyter.
b. Prins Robbart Admiraeel der Engelsche.
voerende de Roode Vlag wyckende
c. De Admiraeel tromp.
d. Eduard Sprag. voerende de Blaeuwe Vlag.
e. De Secondt vande Blauwe Vlag daer na Verbrande.
f. De Admiraeel Bankert. dryvende
g. Fransset Esquader van de witte vlag op de Vlucht.
h. De Vice Admiraeel Sweerts. heerlyck voordlandt syn leven op offerende.
i. Een Brander van de engelsche gemonteert: als een Schip van 70. Stucken inde gront geboort.
k. Een gevluchte Ghaloup vand' Engelsche
l. De Vice Admiraeel van de Roode Vlag reddeloos geschoten.
m. Een groot schip vant Esquader van de Blaeuwe Vlag verbrandt.
n. Een groote Brander zijnde de Royale Esel: voerende 90 Stucken.
o. De Vice Admiraeel de Liefde geruineert: manhaftigh strijdende en t leven latende.
p. Jonker Jan van Gelder sich dapper quytende en t leven opofferende.
q. Enige branders en 10 a 12 kleyne: Vyandts schepen geruineert.
r. De France Admiraeel die t over wend om te vluchten.
s. Het Esquader vande Witte Vlag vluchtende door de onse gevolght.
t. Een Gailliot ket Rind
u. Schout by Nacht van de Blaeuwe vlag.
w. Vice Admiraeel van de Blauwe Vlag op d'ander zyde van Tromp.
x. Capiteyn de Jonge verwert in t miden vant vyandelyck Esq.
y. een groot Engels Schip reddeloos geschoten.

ging er moedig op in. In een hevig gevecht met Banckert werd zijn vlaggeschip al spoedig in brand geschoten, welke brand ternauwernood kon worden gebluscht.
Tegen De Martel's verwachting in en tot zijn bittere teleurstelling liep D'Estrées met de rest van de Fransche vloot met volle zeilen van den wind af en (zoo beklaagt hij zich in zijn brief aan Colbert de Croissy[1]) („au lieu de prendre le parti de faire tête au gros de cette armée, et de combattre un des pavillons, tint toujours au plus près du vent, et laissa M. le prince Rupert et M. Sprag à soutenir toute l'armée des ennemis, à la réserve de l'escadre de Zélande, qui étoit aux mains avec moi . . ." [2])
Weliswaar liep het vlaggeschip van Banckert een moment gevaar, toen de commandeur Guillotin het met zijn brander aanklampte, maar diens poging, tot tweemaal toe in 't werk gesteld, mislukte volkomen. De Martel, ziende, dat hij aan zijn lot werd overgelaten, trok zich nu terug bij het overige gedeelte van het Fransche eskader en Banckert dreef de Franschen om de oost, waar zij in den wind bleven liggen, zonder weer op hem af te komen. Banckert had het dus opnieuw volbracht, om, in de lijn van De Ruyter's meesterlijke taktiek, het Fransche eskader althans voorloopig uit te schakelen.
Intusschen was De Ruyter met zijn eskader in hevig gevecht gewikkeld met dat van Prins Robert, wiens vlaggeschip werd beschermd door een aantal branders, die het omringden. Het gelukte hem niettemin, in dit vijandelijk eskader eenige wanorde te weeg te brengen, zoodat eenige van zijn branders afdreven en veroverd en in brand geschoten konden worden.
Te ongeveer tien uur in den morgen kwam een dikke mist met regen opzetten, welke ongeveer een uur aanhield. De luitenant-admiraal Van Nes raakte slaags met het vlaggeschip van Prins Robert en een aantal andere schepen, met het gevolg, dat zijn vlaggeschip ernstig werd gehavend. Hij zond een snaauw naar de kapiteins van zijn smaldeel, met het bevel, naderbij te komen, maar dit leidde niet tot het gewenschte gevolg. Toen de mist optrok, zag Van Nes drie schepen van den vijand in brand staan. Nu kwam echter Banckert weer opdagen en werd de aanval met verdubbelde hevigheid op het eskader van de roode vlag hervat. De Ruyter, Van Nes en Banckert vervolgden Prins Robert, die van alle kanten hevig onder vuur werd genomen en zoodoende om de west werd gedreven. De wind woei toen zuid-zuidwest. Tevergeefs verwachtte Prins Robert intusschen de hulp der Franschen.
De eskaders van Tromp en Spragg waren onderwijl uit 't gezicht geraakt. Beide opperbevelhebbers, De Ruyter en Prins Robert, waren daarom bekommerd over het lot van hun respectieve achterhoeden. De Ruyter besloot derhalve, Tromp te gaan opzoeken en zoo noodig te ontzetten. Een gelijk voornemen bezielde Prins Robert ten opzichte van Spragg. Nu braste De Ruyter zijn voormarszeil tegen en hield het met zijn eskader en dat van Banckert voor den wind af. Prins Robert wendde eveneens en zeilde aan bakboord, doch even buiten schoots van de Hollanders, om Spragg te hulp te komen, zoodat beider koers nagenoeg overeenkwam, zonder dat zij elkaar beschoten. D'Estrées met zijn eskader volgde hem.
Omstreeks negen uur bevond Tromp zich met zijn eskader tegen de Engelsche achterhoede onder Spragg aangewend. Deze had hem opgewacht. Tusschen de beide vlootvoogden scheen een persoonlijk antagonisme te bestaan. Spragg scheen het als een eerezaak te beschouwen, dezen tegenstander, gelijk hij in een zekere stemming zijn Koning had beloofd, hetzij dood of levend in handen te krijgen. Beiden waren onstuimige vechtersbazen en aan elkander gewaagd. Hoewel in strijd met de instructie, volgens welke hij niet door een afzonderlijk gevecht aan te gaan mocht afwijken van het hoofdeskader, kon Spragg de verleiding niet weerstaan, op de uitdaging van Tromp in te gaan.
Het gebeurde nu, gelijk Mahan het in zijn strategische nabetrachtingen weergeeft, dat „in the rear an extraordinary action on the part of Sir Edward Spragg increased the confusion in the allied fleet".[3])
De vice-admiraal Sweers was met zijn smaldeel de eerste, die met de voorste schepen der blauwe vlag onder Kempthorne en den graaf d'Ossery slaags raakte, en kort daarop waren Tromp en Spragg met elkaar in gevecht. Sweers drong zoo onstuimig tegen Kempthorne op, dat deze genoodzaakt was te wijken, waardoor het meerendeel van de schepen van de blauwe vlag ging afzakken, achter-

[1]) Den Franschen ambassadeur te Londen.
[2]) Eugène Sue, T. III, p. 42. Copie d'une lettre de M. le Marquis de Martel à Monseigneur l'ambassadeur dd. 6 Septembre 1673.
[3]) Mahan, p. 153, 154.

Zeeslag bij Kijkduin 21 Augustus 1673, voorgesteld in het afzonderlijk gevecht van Cornelis Tromp, bevelhebber van het 3e eskader der Hollandsche vloot, met Sir Edward Spragg, aanvoerder van het Engelsche eskader.

Schilderij door Willem van de Velde den Jongen, afkomstig uit Engeland. Voor het Rijksmuseum aangekocht in de veiling van Fred. Muller, 27 April 1919.

volgd door de Hollanders. Tromp en Spragg bleven echter verwoed doorvechten als gold het een duel op leven en dood, Tromp op de „Gouden Leeuw", Spragg op de „Royal Prince". Meer dan drie uur lang brandden hun kanonnen op elkaar los, maar tegen twaalf uur in den middag werd Spragg op de vlucht gedreven, beschermd door vijftien à zestien schepen.

Dit weerhield Tromp echter geenszins van de achtervolging. Hij geraakte hierbij met zijn vlaggeschip zoodanig onder den vijand verward, dat het reddeloos werd geschoten en uit de vloot moest afwijken. Hij ging toen over op de „Komeetster", waarmede hij voortging op de „Royal Prince" aan te houden, totdat ook Spragg genoodzaakt werd over te gaan op de „St George", welk schip het spoedig daarna eveneens moest afleggen. Andermaal moest Spragg nu op een ander schip overgaan. Terwijl hij zich in een sloep naar de „Royal Charles" wilde begeven, werd deze sloep dusdanig getroffen, dat zij in de diepte verdween en Spragg den dood in de golven vond.

Intusschen was Tromp nog hevig slaags gebleven met het eskader van de blauwe vlag, totdat omstreeks vier uur in den namiddag De Ruyter en Banckert kwamen opdagen.

Tezelfdertijd verscheen ook het eskader van de roode vlag onder Prins Robert. Beide vlootvoogden, „également anxieux, ils avaient couru le même bord à portée de canon, sans tirer, pour rallier leur second", aldus Ch. de la Roncière.[1])

De meeste schepen van het eskader van de blauwe vlag waren deerlijk gehavend; vele hunner hadden masten of stengen verloren en groote verliezen onder de bemanning geleden. Het schip van Spragg werd door een fregat gesleept.

Tromp rangeerde zich nu onder de vlag van den opperbevelhebber en omstreeks vijf uur 's namiddags ontbrandde opnieuw een hevig gevecht. Op dit oogenblik, aldus De la Roncière, „se présenta la plus

[1]) Ch. de la Roncière, T. V, p. 571.

belle et la plus avantageuse occasion qui ait été jamais à la mer . . ." Tegen zes uur in den middag „une division fraîche arriva vent-arrière, celle du comte d'Estrées . . ."[1])
Prins Robert liet de blauwe vlag hijschen op de ra van de bezaansmast, volgens De Martel „marqué dans les signaux généraux pour arriver et attaquer les ennemis . . ."
Een dergelijke kans, als nu hier den Franschen vlootvoogd werd geboden, om het overwicht van de geallieerde vloot in de schaal te werpen, doet zich slechts éénmaal voor!
Het was trouwens zijn plicht, ~~om~~ dit sein, vastgelegd in zijn instructie, hem destijds door den Hertog van York uitgereikt, op te volgen en de achterhoede van Prins Robert te beveiligen, ten einde deze in de gelegenheid te stellen, een vijftal reddelooze Engelsche schepen in veiligheid te brengen. D'Estrées echter „continua de tenir le vent" zonder eenige poging in 't werk te stellen, om den vijand aan te vallen. „Voilà la vérité . . ." „M. d'Estrées a déshonoré la nation, ayant fait tout autant mal qu'il pouvoit"[2]), luidt De Martel's scherpe aanklacht tegen zijn chef. Deze bleef intusschen „spectateur immobile" in den zeeslag, natuurlijk onder allerlei ongemotiveerde voorwendsels.
Prins Robert en zijn onderbevelhebbers weerden zich dapper en hadden de handen vol met de ontredderde schepen uit het gevecht te sleepen, maar De Ruyter, Van Nes en Banckert drongen zoo op hen aan, dat zij omstreeks zeven uur in den namiddag moesten afwijken, tot na zonsondergang achtervolgd door de Hollanders. Het Fransche eskader was intusschen „op een bequaame veerte boven wind van Prins Robert"[3]) blijven liggen, zonder er over te denken, op de Hollanders af te komen en zijn bondgenoot in zijn hachelijke positie te hulp te komen.
De Engelschen bleven zich terugtrekken en ruimden de zee. De Ruyter had het meesterstuk volbracht. Ik heb in de buitenlandsche litteratuur omtrent het optreden van den grooten vlootvoogd geen betere nabetrachting kunnen vinden dan in de reeds aangehaalde studie van Julian Corbett: „De Ruyter had exhibited an example of naval defence against a superior enemy that perhaps has never been equalled . . . The tactical skill and power of handling which he had displayed were quite without precedent in sailing warfare".[4])
De zeeslag op Schooneveld, hoewel een overwinning voor de Hollanders, had de gevaren, voornamelijk voor de kostbare Indische retourvloot, niet kunnen afwenden. De overwinning bij Kijkduin had echter het pleit beslecht. De vloot der Republiek was meester ter zee gebleven en de kusten waren nu veilig.
Aan onze zijde waren gesneuveld de vice-admiraals Jan de Liefde en Isaac Sweers, bovendien de kapitein ter zee Jan van Gelder, schoonzoon van De Ruyter, en meerderen.[5])
In 't algemeen had onze vloot weinig verliezen geleden, op het Amsterdamsche eskader slechts 71 dooden en 120 gewonden.[6]) Geen schip was verloren of vermist, vier à vijf branders waren verbruikt. De schepen van Tromp, Den Haen en van de kapiteins Van Brakel en De Jong moesten in herstelling. Alle anderen bleven in zee en herstelden hun zeilen, rondhouten en ander tuig.
Daarentegen was de Engelsche vloot dusdanig gehavend, dat zij de zee moest verlaten. Zij had ook aanmerkelijk meer dooden en gewonden.

[1]) Eugène Sue, T. III, p. 42. Copie d'une lettre de M. le Marquis de Martel (reeds aangehaald).
[2]) Eugène Sue, T. III, p. 43.
[3]) G. Brandt: Het leven en bedrijf van den Heere Michiel de Ruyter.
[4]) Julian Corbett: A note on the drawings, etc., p. 44.
[5]) G. Brandt, blz. 862.
[6]) Het gevecht tusschen Tromp en Spragg, waarbij Isaac Sweers op zijn vlaggeschip de „Olyphant" sneuvelde, is afgebeeld op een schilderij van Willem van de Velde den Jongen.

NAARDEN

Nu van de zeezijde niets meer te duchten viel, achtte de Prins van Oranje den tijd aangebroken, om de Franschen buiten de eigen verdedigingslinie aan te vallen en hen zoodoende te dwingen ons grondgebied te ontruimen.
De herovering van Naarden was nu het eerste doel. Door een schijnmanoeuvre in de richting van Grave wordt Luxembourg uit Utrecht gelokt naar Tiel. Dan trekt de Prins van Oranje onverwachts over Werkendam, Schoonhoven en Alphen naar de Vecht en komt den 3en September, na in den nacht onder een zwaar onweder deze rivier te zijn overgestoken, te Loosdrecht, waarheen Waldeck de troepen zendt, welke te Muiden zijn bijeengetrokken.
Hieronder bevindt zich weer het mariniersregiment van Palm. In den avond van den 5en bevindt de Prins zich met de krijgsmacht, welke nu tot ongeveer 25.000 man is aangegroeid, op de 's Gravelandsche Heide. Daags daarna slaat hij het beleg voor Naarden.
Luxembourg is ijlings naar Utrecht teruggekeerd en ontbiedt alle troepen naar Zeist, om een beslissenden slag te slaan.
Als de Prins van Oranje den 6en September zijn leger van de 's-Gravenlandsche heide laat oprukken, zendt hij den kolonel Schwartzenberg met spoed naar den maarschalk Johan Maurits van Nassau, die zich te Heerenveen bevindt, met het bevel, om onverwijld ruiterij en dragonders en zooveel voetvolk als mogelijk is, te zenden. De transportvoertuigen voor die troepen zijn reeds onderweg. De maarschalk aarzelt echter om aan dit bevel gevolg te geven en zet zijn bezwaren uiteen tegen het in gevaar brengen van de veiligheid van Friesland.
„Gij weet genoeg," antwoordt hem de Prins van Oranje, „zonder dat ik hierover uitweide, van hoeveel importancie deze onderneming hier is en hoe de saken staan souden, soo ons hier een ongeluk overkwam."[1]) De maarschalk zendt nu de ontboden troepen.
Den 9en September wordt het geschutvuur op de wallen en poorten van Naarden geopend en dag en nacht voortgezet. De Waterlandsche poort wordt stuk geschoten en het geschut op de wallen al spoedig onklaar gemaakt. De noodseinlantaarns van den toren worden tot drie maal toe omlaag geschoten.
Intusschen verzamelt Luxembourg bij Zeist een leger, dat op 13.000 à 14.000 man is geschat, om Naarden te ontzetten. De Staatsche ruiterij is echter op haar hoede. Wèl valt een zwakke verkenningsafdeeling in hinderlaag en slaat zich met verlies van eenige dooden en een veertigtal gevangenen door het kordon heen, dat haar heeft omsingeld, maar als kort daarna een sterke afdeeling ruiterij op den vijand wordt afgezonden, trekt deze terug.
Een in den nacht van 9 op 10 September door de belegerden ondernomen uitval mislukt. Op den 10en zijn de Spaansche troepen met hun loopgraven tot dicht bij de contre-escarp genaderd onder hevig musketvuur vanaf de wallen. De luitenant-generaal d'Aguerto van de Spaansche ruiterij is nu terecht van meening, dat er geen tijd meer te verliezen valt en den vijand moet worden belet, het gevecht slepende te houden, totdat het leger van Luxembourg tot ontzet komt aanrukken. De

[1]) Archives de la maison d'Orange, T. V, p. 336, 343.

Prins van Oranje is van gelijk gevoelen en er wordt nu besloten, dien nacht de contre-escarp van twee zijden aan te vallen, zoo ook het ravelijn, dat voor de Huizerpoort ligt.

Als de avond valt, wordt den markies De Warignies opgedragen, om met zijn regiment en de regimenten van Palm en van den Rijngraaf, ondersteund door het halve mariniersregiment van Van Weede van Walenburg den aanval te doen.

Onder een hagel van musketvuur wordt de contre-escarp nu bestormd en de palissaden worden uitgerukt, zoodat een bres ontstaat. Na een gevecht van drie uren is de contre-escarp in ons bezit en vluchten de belegerden met verlies van vele dooden en gewonden de stad in.

Het is de kolonel der mariniers F. Palm, die aan 't hoofd van zijn regiment het eerst de contre-escarp en vervolgens het ravelijn vóór de Huizerpoort verovert, terwijl hij zelf door een granaat is gewond en twee zijner zoons heeft zien vallen.[1])

Nu begint de achtervolging van de belegerden. De Franschen herstellen zich intusschen en voeren een tegenaanval uit, welke de onzen weer op de contre-escarp terugdringt. Als zij echter gewaar worden, dat deze stelling nog stevig in onze handen is gebleven, verzoeken zij een wapenschorsing. D'Aguerto wil hier echter niet van weten en laat de batterijen zonder ophouden op de vesting beuken. Den 12en capituleert de Fransche bevelhebber Dupas.[2]) Naarden is nu weer in ons bezit en wordt

[1]) Sylvius: Historiën onzes tijds, blz. 662; Tooneel des Oorlogs, enz., door Lambert van den Bosch, Vierde deel, blz. 53—61.

[2]) Relation de tout ce qui s'est passé pendant le Siège de Grave en l'année 1674. Paris chez Rollin Fils MDCCLIII, p. 72. Schrijver is G. Luine, stafofficier van Chamilly tijdens het beleg van Grave door den Prins van Oranje. Volgens hem werd Dupas gevangen gezet te Grave, maar tijdens het beleg gaf Chamilly hem de vrijheid, om mede te vechten . . . „y fut tué après avoir très bien fait . . ."

versterkt. Konigsmarck wordt nu tot gouverneur (!) en kolonel Palm tot commandant van de vesting aangesteld.[1])

Tijdens het beleg was ook de kapitein der mariniers Johan de Witte, schoonzoon van De Ruyter, door een musketkogel in de wang gewond. Na zijn genezing benoemde de Prins van Oranje hem tot „ordinaris scheepskapitein onder 't Kollegie van Amsterdam".[2])

De positie van Luxembourg in de Nederlanden begint nu hachelijk te worden en ook in politiek opzicht is Frankrijk zwakker geworden. De Europeesche mogendheden zien namelijk het gevaar in, dat ook haar dreigt, indien de Franschen de Nederlanden veroveren. Bovendien heeft onze regeering verbintenissen gesloten. De aanslagen op Spaansch grondgebied in de Zuidelijke Nederlanden en de verovering van Maastricht hebben den 16en October de oorlogsverklaring van Spanje aan Frankrijk tot gevolg. Weldra zou ook Engeland vrede met de Republiek sluiten.

De keizerlijke veldheer Montecuculi had ingevolge zijn instructie tot dusverre geen werkzaam aandeel aan den strijd genomen en slechts het eigen grondgebied beveiligd. Ook dit zou anders worden.

Tegelijk met het verbond met Spanje, sluit de Republiek een verbond met Keizer Leopold, waarbij deze zich verbindt, in den oorlog te gaan met Frankrijk en een leger van 30.000 man naar den Rijn te zenden, waarvan de kosten gedeeltelijk door de Staten zullen worden gedragen.

De Hertog van Lotharingen sluit zich hierbij aan. Ook hij zal een leger op de been brengen.

Op het einde van September trekt de Prins van Oranje met een leger van 10.000 man, meerendeels ruiterij, op van Roozendaal en vereenigt zich te Herenthals en Lier met 15.000 man Spaansche troepen. Hij trekt vervolgens over Diest naar Venlo, waar hij de Maas overgaat en door het land van Gulik op het grondgebied van den bondgenoot van Lodewijk XIV, den Keurvorst van Keulen, belandt.

Tegelijkertijd zakt het keizerlijke leger onder Montecuculi, sterk 40.000 man, den Rijn af, totdat het zich den 3en November vereenigt met het leger van den Prins van Oranje tusschen Bonn en Andernach. Intusschen hebben zich te Rheinbach, enkele uren ten Westen van Bonn, eenige Keulsche troepen en een aantal gewapende burgers en boeren verzameld en zijn twee Nederlandsche officieren door hen vermoord.

Op dit bericht zendt de Prins van Oranje den luitenant-kolonel der mariniers George de Hertoge, Heer van Valkenburgh, met twee regimenten voetvolk en twee regimenten dragonders naar Rheinbach. Den 2en November komt deze krijgsmacht voor de stad en eischt haar overgave. De Keulenaars weigeren echter hardnekkig te capituleeren. Maar spoedig daarop, nadat Valkenburgh de stad heeft bestormd, worden zij tot overgave gedwongen. Al wat de wapens draagt, wordt nu over de kling gejaagd en het opperhoofd van 't verzet met de stadssleutels om den hals en een degen in de hand, aan een boom opgehangen.

De dapperheid van Valkenburgh, die, hoewel zelf gewond zijnde, voortging met de bestorming te leiden, wordt door de geschiedschrijvers geprezen. Hij werd benoemd tot bevelhebber der stad. In 1674 zou hij weer met zijn regiment bij het Staatsche leger worden ingedeeld, evenals de kolonels Palm en Van Weede.

Den 7en November belegert de Prins van Oranje de stad Bonn. Tevergeefs tracht Turenne haar te ontzetten. Na zes dagen heeft de capitulatie reeds plaats. Gedurende het beleg is Konigsmark, wien destijds het lot van Pain et Vin is ontgaan, gesneuveld.

Achtereenvolgens wordt nu het geheele grondgebied van den Keurvorst van Keulen door den Prins van Oranje veroverd, waarna de legers der bondgenooten uiteengaan, om hun winterkwartieren te betrekken.

Reeds een jaar te voren had de Prins van Oranje met den tocht naar de Maas en Charleroi de troepen van Luxembourg van hun communicatie met Frankrijk willen afsnijden. Toen waren de omstandigheden nog te ongunstig. Na den zeeslag van Kijkduin en de verovering van Naarden waren de ge-

---

[1]) De kazerne der Kon. Landmacht te Naarden is genoemd naar den Kolonel der Mariniers François Palm. Stellig maakt zijn loopbaan bij de Zeemacht aanspraak om te worden betrokken in de naamgeving van schepen en/of inrichtingen der Kon. Marine.

[2]) G. Brandt, blz. 879. Hij verdronk later bij een schipbreuk.
P. Valkenier: Verwerd Europa, dl II, blz. 487, 488.
Ontroerd Nederlandt, dl II, blz. 610.

varen voor een inval in de provincie Holland, zoowel van de zeezijde als van de landzijde, voor goed afgewend. Het succes was dus volkomen. Maar tegelijk was hiermede het hoogtepunt van onzen wapenroem tegenover de overmachtige vijanden bereikt. Een lange en moeilijke weg zou nog moeten worden afgelegd, vóórdat de Republiek op billijke voorwaarden vrede zou kunnen sluiten. Het leger zoowel als de vloot zouden op dien weg nog vele tegenslagen en teleurstellingen ondervinden.

Nu de verbonden legers van den Prins van Oranje en Montecuculi meester waren in de landstreek tusschen Maas, Rijn en Moezel en de belangrijke étappeplaats Bonn door hen was veroverd, kon Luxembourg van alle gemeenschap met zijn land worden afgesneden.

Dit gevaar noopte den Franschen Koning, ~~om~~ last te geven tot ontruiming van het grondgebied der Republiek, hetgeen den 5en November een aanvang nam met het verlaten van Woerden en den 23en d.a.v. werd gevolgd door de ontruiming van Utrecht, waarna die van Amersfoort, Wijk-bij-Duurstede, Rhenen, Montfoort, de kleine steden in Zuid-Holland, Hattem, Elburg, Harderwijk, Wageningen, Doesburg, Bommel, Crevecoeur en de schans te Engelen volgde.

Luxembourg trok bij Rijnberk de 10.000 man voetvolk en 6000 man ruiterij, die nog over waren van de bezettingen dezer plaatsen, samen en marcheerde daarmede den 3en December naar Maastricht. De bezettingen der Geldersche steden zouden vier maanden later volgen. De aftocht der Franschen ging gepaard met geldafpersing, brandstichting en plundering, terwijl ook gijzelaars, meest notabelen, werden weggevoerd.[1]) De tegenspoed der Fransche wapenen had natuurlijk tot deze vexaties tegenover de bevolking bijgedragen.

Nu het grootste gedeelte van zijn grondgebied door de Hollanders was veroverd, kon de Keurvorst van Keulen niet langer aan Fransche zijde blijven en de Bisschop van Munster moest toen wel volgen. De vredesverdragen met beiden werden respectievelijk den 22en April en den 11en Mei 1674 gesloten. De Fransche Koning hield nu nog Grave en Maastricht bezet. De bezettingen werden zelfs aanzienlijk versterkt.

Luxembourg moest zijn leger nog veilig naar Frankrijk terugbrengen. De Franschen kregen dan het voordeel van een meer doelmatige concentratie van hun legers. Tegenover deze verbetering van hun strategische positie ten opzichte van de legers der bondgenooten, stonden hun politieke verzwakking en een aanmerkelijk verlies aan prestige ten gevolge van de in 't afgeloopen jaar geleden nederlagen bij Kijkduin, Naarden en Bonn. Bovendien zouden zij weldra hun machtigen bondgenoot Engeland verliezen. Dit alles had in Frankrijk de gemoederen verontrust, daarentegen den moed der Hollanders doen herleven.[2])

Toen Luxembourg zijn leger te Maastricht had verzameld, trok hij langs den rechter Maasoever met het voornemen, ~~om~~ door de Ardennen naar Mézières te marcheeren en zoo Frankrijk te bereiken. De Prins van Oranje had echter een legerafdeeling onder Waldeck naar Herenthals doen oprukken, waar deze den 7en December aankwam. Hij stelde zich aan 't hoofd van deze strijdmacht, welke 25.000 à 30.000 man telde, en rukte op naar de Maas, welke rivier hij bij Hoey overtrok. Van daar vervolgde hij zijn marsch naar Marche en Tamine. Juist toen het Fransche leger op den rechteroever voor de Ourthe verscheen, kwam het Staatsche leger aan die rivier. Luxembourg achtte het niet geraden tegen deze overmacht slag te leveren; hij werd bovendien in zijn bewegingen gehinderd door zijn grooten wagentrein. Hij keerde derhalve terug naar Maastricht.

De Prins van Oranje liet nu een gedeelte van zijn leger onder den Prins de Vaudemont op den rechter Maasoever achter. Zijn hoofdmacht keerde terug op den linker Maasoever en nam den schijn aan, uiteen te gaan.

Nogmaals trok Luxembourg met zijn leger op marsch, doch ditmaal langs den linker Maasoever in de richting van Charleroi. IJlings verzamelde de Prins van Oranje nu zijn troepen en trok den vijand tegemoet, maar deze ontweek andermaal den strijd en trok onder het geschut van Maastricht terug. De Prins meende nu, dat het ondoenlijk was, Luxembourg tot een veldslag te dwingen. Het vergevorderde jaargetijde en het bericht omtrent het samentrekken van een Fransch leger aan de Sambre waren bovendien factoren, welke het voor hem een te gewaagde onderneming maakten, om den

[1]) Rousset: Hist. de Louvois, T. I, p. 481, 485.
[2]) Burnet: History of his own time. Vol. II, p. 651.

vijand langer den weg naar Frankrijk te versperren. Hij liet dus zijn leger uiteen gaan en de winterkwartieren betrekken.
Ten derden male ging Luxembourg nu op marsch, terwijl 4000 man ruiterij onder Schomberg van Charleroi naar Tongeren oprukte, om zijn marsch te beveiligen. Den 11en Januari 1674 vereenigden beide Fransche bevelhebbers hun strijdkrachten, rukten op naar Charleroi en lieten hun troepen tusschen de Maas en de Sambre winterkwartieren betrekken.
Gedurende de ontruiming van Holland door de Franschen, wordt nog omtrent Bommel vermeld, dat de generaal W. van Hoorn op het bericht, dat deze sterke vesting zou worden ontruimd, het plan opvatte, de Franschen daarbinnen aan te tasten. Hiertoe lagen drie regimenten, waaronder twee regimenten mariniers onder Palm en Van Weede beneden Gorinchem gereed, doch ten gevolge van tegenwind konden zij niet wegvaren. Zij werden toen met 100 Groenlandsche sloepen derwaarts gebracht, maar bij hun aankomst hadden de Franschen de stad reeds ontruimd. In den namiddag van den 14en November 1673 deed de generaal Van Hoorn zijn intocht in Bommel.
Het overige gedeelte van het Fransche leger, dat de Geldersche steden nog bezet hield, volgde in 't voorjaar van 1674 en bevond zich in Mei van dat jaar te Maastricht, om van daar naar Frankrijk terug te keeren. Dit leger, dat ongeveer 22.000 man telde, stond onder 't bevel van den maarschalk De Bellefonds.

Den 15en Februari 1674 kwam te Westminster de vrede tot stand tusschen de Republiek en Engeland. Karel II had moeten zwichten voor het verlangen naar vrede van zijn volk.

„And so he got out of the war, very little to his honour, having both engaged in it upon unjust grounds, and managed it all along with ill conduct and bad success ...”[1]), aldus het oordeel van Burnet over Karel II.

Toch kwam het Britsche Rijk er na de geleden nederlagen ter zee nog niet zoo onvoordeelig af[2]), hetgeen het stellig te danken had aan de omstandigheid, dat de Republiek de handen vrij wilde hebben om met Frankrijk af te rekenen. Het kreeg twee millioen gulden, waarvan het grootste deel strekte tot aflossing van de schuld der Stuarts aan het Oranjehuis; verder werd het dominium maris door de Republiek erkend[3]) op de zeeën van Brittannië van kaap Finisterre tot Stadtland op de kust van Noorwegen, onder uitdrukkelijk beding, dat deze erkenning niet zou mogen strekken tot belemmering der vrije visscherij. Voorts werd het handels- en scheepvaartverdrag van 1668 bevestigd en in het einde van 't jaar door een nieuw van gelijke strekking vervangen.

Wederzijdsche veroveringen werden teruggegeven, hetgeen ten gevolge had, dat New York, dat door ons tijdens den oorlog was veroverd[4]), aan Engeland bleef en Suriname aan Nederland. Eindelijk werd overeengekomen, dat beide landen elkander tegen hun vijanden zouden steunen. Vergeleken met de in 1672 gestelde eischen, kon de Republiek de uitkomst nog als bevredigend beschouwen. De eer van de vlag aan Engeland latend, behield zij het Nederlandsche zeerecht en de vrijheid der zee. Zij had nu alleen nog met Frankrijk af te rekenen en de handen vrij gekregen, omdat de veiligheid van haar kusten tegen landingen geen zorg meer behoefde te baren. Daarentegen was Frankrijk niet meer beveiligd tegen een landing op zijn uitgestrekte kustlijn.

Een grootsch strategisch plan werd nu opgezet, nl. om met een gedeelte van de vloot de Fransche Antillen aan te vallen en met het andere gedeelte een landing in Bretagne op Normandië te beproeven. Tusschen de Republiek en dit gewest was een verstandhouding gaande, welke uitzicht gaf op een opstand onder de bevolking van dat gewest. In de Zuidelijke Nederlanden zou een keizerlijk leger zich vereenigen met dat van den Spaanschen landvoogd Monterey en met het Staatsche leger. De Prins van Oranje hoopte dan met die verbonden macht in het noorden van Frankrijk door te dringen, ten einde den oorlog daarheen te verplaatsen. Een ander Duitsch leger zou tegelijkertijd den Rijn overtrekken, om de oostelijke provinciën van Frankrijk binnen te vallen.

[1]) G. Burnet: History of his own time, Vol. II, p. 653.

[2]) Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis van Nederland, door Dr J. H. Gosses en Dr N. Japikse, blz. 570.

[3]) Hoewel de Republiek na Kijkduin in feite meester ter zee was gebleven.

[4]) Door de commandeurs Cornelis Evertsen den Jongen (ter onderscheiding van den toenmaligen vice-admiraal Cornelis Evertsen) en Jacob Binckes (zichzelf toenmaals schrijvende Benckes) in Augustus 1673. De landingstroepen (waaronder 150 mariniers) stonden onder bevel van den kapitein der mariniers Anthony Colve, die na de bezetting van Nieuw Nederland tot gouverneur van die nederzetting werd aangesteld. Wie hierin belang stelt, moge ik verwijzen naar de uitvoerige beschrijving en bronnenopgaaf van Jhr Mr J. C. de Jonge: Het Nederlandsche Zeewezen, dl II, blz. 444—467.

Inderdaad een welberaamd plan en de omstandigheden schenen er gunstig voor te staan. Voorbereiding zoowel als uitvoering waren echter slecht. De voorbereiding kwam haastig en gebrekkig tot stand. Bovendien was de splitsing van onze zeemacht, gelet op de kansen van de onderneming op de Normandische kust, in strategisch opzicht niet te verdedigen. Men had meer rekening moeten houden met het goed geoefende Fransche leger, dat een uitmuntende ruiterij had en onder bekwame veldheeren als Turenne, Condé en De Luxembourg stond. Ook zij voerden een weldoordacht operatieplan uit, dat al in 't voorjaar van 1674 werd doorgevoerd, toen zij de strategische positie van het Fransche leger verbeterden door de verovering van Franche-Comté.
De Spaansche vestingen waren bovendien zwak bezet, de legers van den Prins van Oranje en van den Duitschen Keizer konden op zijn vroegst in Mei te velde verschijnen en dàn zelfs nog door Condé en Turenne in bedwang worden gehouden. In Juni was de verovering van Franche-Comté een voldongen feit.
De tocht naar de Fransche Antillen van De Ruyter zou op een mislukking uitloopen, evenals die van Cornelis Tromp naar de westkust van Frankrijk.[1]) „Alleen voor zoover deze onderneming bestemd was den Franschen eenige afleiding te verschaffen, is zij te verdedigen," zegt de schrijver J. J. Backer Dirks, „want het was weinig meer dan een plundertocht."[1]) En professor J. C. M. Warnsinck noemt den tocht van Tromp: „Cornelis Tromp's zonderlingen, hem onwaardigen tocht".[2])
Terwijl De Ruyter zich met een eskader en de noodige landingstroepen naar de Fransche Antillen begaf, had Tromp met een ander eskader, waarvan Banckert en Aert van Nes respectievelijk de voor- en achterhoede aanvoerden, de opdracht, om de westkust van Frankrijk te bestoken. In sommige gewesten heerschte nl. ontstemming over de verliezen aan menschenlevens en den achteruitgang van den handel, die ook veel van onze kapers te lijden had. Deze onrust werd nu benut, om een samenzwering op touw te zetten, met het oogmerk, de westkust van Frankrijk in opstand te brengen gedurende het verschijnen van de Hollandsche vloot op de kusten van Normandië en Bretagne.[3]) Men hoopte hiermede de verplaatsing van een groote Fransche troepenmacht naar het westen te bereiken. Van deze manoeuvre zouden de Prins van Oranje met de bondgenooten dan gebruik kunnen maken, om met hun legers Frankrijk binnen te rukken. Aan 't hoofd van dit complot stond de ridder Louis de Rohan, een hoveling, die bij den Koning in ongenade was gevallen wegens de ontvoering van de schoone Hortense de Mancini, een nicht van kardinaal Mazarin. Vanuit Brussel onderhandelde de Spaansche landvoogd met dezen avonturier door tusschenkomst van den Vlaamschen schoolmeester Van den Ende, die zich in de buurt van Parijs had gevestigd. Het complot werd spoedig ontdekt, De Rohan werd onthoofd, terwijl Van den Ende zijn leven aan de galg eindigde.
Op Tromp's eskader bevond zich een landingsleger van 154 compagnieën infanterie en mariniers onder 't opperbevel van generaal W. van Hoorn. Voor een belangrijke onderneming bleek het eskader te zwak te zijn.
„Désorienté, incapable de rien tenter contre notre division de la Charente," aldus Ch. de la Roncière, „que couvraient cinq estacades, Cornélis Tromp rabattit ses prétentions sur de maigres ilôts de la côte bretonne . . ." En hoe was dan nog de uitvoering!
Onwillekeurig vraagt men zich af, waarom de vloot werd gesplitst voor twee ondernemingen. Het meest belangrijke was toch het welslagen van het grootsche operatieplan van den Prins van Oranje, hetwelk afhing, althans voor een groot deel, van het succes met de afleidingsmanoeuvre op de westkust van Frankrijk. Blijkbaar toonden onze regenten meer begrip voor de winstgevende suikerplantages op de begeerde Antillen-eilanden, dan voor de strategie van den Prins van Oranje. Zoo ooit, dan was hier wel het spreekwoord van toepassing: „Qui trop embrasse, mal étreint".
Den 27en Juni 1674 voerde het eskader van Tromp een landing uit op het eiland Belle-Isle, dat een bezetting had van ongeveer 3000 man. De landing ondervond weinig tegenstand. De vijand nam de wijk naar het kasteel, dat op een hooge, nagenoeg ontoegankelijke rots lag en met 200 stukken geschut was bewapend. Aan de zeezijde was het omringd door tal van klippen, zoodat de schepen

[1]) J. J. Backer Dirks: De Nederlandsche Zeemacht in hare verschillende tijdperken geschetst, dl I, blz. 569.
[2]) J. C. M. Warnsinck: Admiraal de Ruyter, De Zeeslag op Schooneveld, p. 17.
[3]) Ch. de la Roncière: Histoire de la Marine Française, T. V, p. 582.

niet dicht genoeg onder den wal konden komen, om uitwerking van hun vuur te kunnen verwachten. De onderneming ontaardde hier in een plundertocht en de vloot lichtte den 30en Juni het anker, om verder de Fransche kust te verontrusten. Den 3en Juli kwam zij bij Noirmoutiers, dat slechts door een smallen, ondiepen zeearm van het vasteland was gescheiden, een kreek, die bij eb droog liep. Ook hier werd den volgenden dag geland, zonder dat veel tegenstand werd ontmoet. De bezetting nam de wijk naar Poitou en liet het kasteel met batterijen en eenige schepen in handen der Hollanders. Nadat de Hollandsche vlag gedurende bijna drie weken van 't kasteel had gewaaid, werd het eiland weer ontruimd en de vloot gesplitst, „nadat wij" zoo luidt het in een brief van den generaal Van Hoorn, „tevooren een gedeelte van 't kasteel hadden doen springen, haar werken langs het strand geslecht, haar huysen geleegt, al haar vee, dat seer groot in getal was, geconsumeert, en daarenboven ostagiërs tot voldoeninge van de brandschattinge ter somme van 14.000 rijkxdaalders, medegenomen, welk tractement sij sich door hare oppositiën geattireert hebben . . ."[1])
Het is dus niet ten onrechte, dat de geschiedschrijvers over dezen tocht niet te spreken zijn.
Den 26en Juli zette Tromp met een gedeelte van de vloot koers naar St Sebastiaan, terwijl Van Nes en Banckert met het voortzetten van den kruistocht in de bocht van Frankrijk werden belast, waar nog menige koopvaarder door hen werd buitgemaakt.
Na de Fransche Middellandsche-zeekust nog een tijd te hebben verontrust, werd Tromp met zijn eskader op hoog bevel teruggeroepen. De Staten-Generaal en de Prins van Oranje waren nl. van oordeel, dat Tromp en de generaal Van Hoorn hun instructie hadden te buiten gegaan, in welke geenszins sprake was van een tocht naar Catalonië.
Trouwens, het resultaat van de expeditie was verre beneden de verwachtingen gebleven. Integendeel, Condé, Turenne en Luxembourg hadden sterke posities ingenomen. Zij hadden, gelijk het zoo juist wordt weergegeven door Dr J. H. Gosses en Dr N. Japikse „de eenheid van actie in hun leger" vóór boven de „veelheid van zinnen in het leger der Spaanschen, Keizerlijken en Nederlanders".[2])

[1]) J. J. Backer Dirks: De Nederlandsche Zeemacht in hare verschillende tijdperken geschetst. Deel I, blz. 570, — haalt dezen brief aan.
[2]) Dr I. H. Gosses en Dr N. Japikse: Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis der Nederlanden, blz. 574.

MARTINIQUE

De Ruyter was met Cornelis Tromp uitgezeild naar het Kanaal, waar in Tor Bay de vloot, waarop zich 9000 man landingstroepen bevonden, in tweeën werd gesplitst.[1]) Het kleinste deel onder De Ruyter, nl. 18 oorlogsschepen en fregatten, 6 gewapende snaauwen, 6 branders en 24 transportschepen, fluiten en andere vaartuigen, te zamen met 1100 stukken geschut bewapend, zou in 't diepste geheim de Fransche Antillen gaan aanvallen en zoo mogelijk veroveren, gelijk in 1664 met de Engelsche bezittingen in Guinea was geschied.[2])
Op het eskader waren ingescheept 1384 mariniers en 1996 soldaten onder het opperbevel van den kolonel der Staatsche troepen Uyttenhove.[3]) De landingstroepen waren verdeeld in drie brigades, respectievelijk onder het bevel van de luitenant-kolonels der mariniers J. B. graaf van Hoorn[4]) en Steelandt en den luitenant-kolonel der landsoldaten La Grand Maison. De vlagofficieren bij het eskader waren de vice-admiraal Cornelis Evertsen en de schout-bij-nacht Engel de Ruyter, zoon van den opperbevelhebber Michiel Adriaansz.
Gelijk reeds gezegd, de voorbereidingen waren te overhaast getroffen. De meeste behoefteschepen bleven nog uit. In plaats van 9000 à 10.000 man troepen, waren er op de transportschepen slechts 6000 à 7000, omdat sommige provinciën (Friesland en Stad en Lande) bezwaren hadden ingebracht tegen het in zoo korten tijd aanwerven van zoo veel krijgsvolk, al welke nadeelen De Ruyter er niet van terughielden, ~~om~~, zonder die schepen en behoeften af te wachten, koers te zetten naar de Canarische eilanden en vandaar naar het Fransche eiland Martinique der Antillen, dat hij den 19en Juli in 't zicht kreeg.
Met spoed werden nu de noodige maatregelen genomen voor de landing. Uit de mededeelingen van de eilandbewoners bleek weldra, dat de vijand de geheimen omtrent de voorgenomen landing had onderschept en reeds alle maatregelen tot krachtigen tegenweer had genomen.[5])
Van een verrassing kon derhalve geen sprake meer zijn, zoodat, hoewel vloot- en troepenmacht ruim toereikend waren om het eiland in bezit te nemen, het nu een gevaarlijke onderneming werd, te meer, omdat de voorbereiding te wenschen had overgelaten, aan uitrusting van de vloot en van de landingstroepen zeer veel ontbrak en men op het eskader niet voldoende bekend scheen te zijn met de topografische gesteldheid van het eiland en de groote moeilijkheden, welke een landing zou ontmoeten. Martinique was nl. tot aan de kust door steile bergen en schier ontoegankelijke toppen doorsneden, waartusschen rivieren en wateren stroomden en zich moerassen bevonden. Van de zeezijde was het eiland slechts op drie plaatsen te naderen, maar deze werden door forten verdedigd.

---

[1]) Het Nederlandsche Zeewezen, door Jhr Mr J. C. de Jonge, dl II, blz. 491, noot 1.
[2]) Journaal van De Ruyter. Algem. Rijksarchief, aanwinst 1896, No XCV De Ruyter, No 21.
[3]) Rapport van De Ruyter aan de Staten-Generaal dd. 5 October 1674. Holl. Mercurius, blz. 576.
[4]) Johan Belgicus graaf van Hoorn was bestemd voor den post van gouverneur van de te veroveren Antillen-eilanden.
[5]) Ch. de la Roncière, T. V, p. 587 citeert: „Ordre à Colbert de Terron d'expédier la fregate garde-côtes de Pingaut pour avertir M. de Baas que Ruyter se dirige vers les Antilles" (10 juillet 1674). Arch. Nat. Marine, B-2, 26, fol. 255 vo.

Ondanks alles besloot De Ruyter de landing door te zetten en hij koos als landingsplaats de baai ten westen van de „Cul de Sac", een haven, die werd verdedigd door de voornaamste sterkte, het „Fort Royal".

In den morgen van den 20en Juli kwam het eskader voor die haven. Blijkens zijn brief aan den Prins van Oranje[1]) was De Ruyter van meening, dat „die meester is van de Culsac is meester van 't landt" en had hij het voornemen „de zelve fortresse op 't spoedighste, zoo te water als te lande, met een surprise, viva force, aan te grijpen en, was 't doenlijk, ons meester daar van te maaken". Toen het eskader onder de hoogten van 't eiland naderde, „wierdt het stille" en door „continuatie van de stilte" kwam het eerst den 20en Juli „des middaghs ten elf uuren", in de baai, even bewesten de Culsac, ten anker, op 14 vadem.[2])

De Ruyter had nl. zijn aanvankelijk plan, om de „Culsac" binnen te loopen, moeten opgeven, omdat het fort goed bewapend en bezet was, een oorlogsschip en een gewapende koopvaarder hem in den weg lagen en de vijand aan den ingang van de haven, die bovendien voor groote schepen te ondiep was, twee vaartuigen had laten zinken.

De nabijgelegen baai was echter evenmin veilig tegen 't geschutvuur uit het fort en vanaf de vijandelijke schepen.

De weersgesteldheid liet bovendien de landing niet eerder toe dan tegen den middag van den 20en, een slecht gekozen moment tusschen de keerkringen. Zij had plaats onder hevig vuur uit het fort en vanaf de schepen. Op een gegeven sein werd onder dekking van het geschut onzer oorlogsschepen in één linie naar het strand geroeid. De booten van de groote schepen hadden op den boeg kleine kanonnen.

Ondanks het hevige vuur, waaraan zij bloot stonden en den slechten toestand van de landingsplaats, kwamen de landingstroepen onder den kolonel Uyttenhove aan den wal en vielen de Franschen met groote dapperheid aan. Zij verdreven hen uit een hooge stelling tegenover de landingsplaats. Na de landing zond De Ruyter nog een tweede échelon van 1500 zeelieden ter ondersteuning naar den wal. Dit échelon heeft echter zijn doel gemist, gelijk hierna zal blijken.

Met groot élan werden de vijanden nu uit 't kreupelhout, waarheen zij waren teruggeweken, verjaagd. Dan stieten onze troepen op een sterkte, die door hooge palissaden en schanskorven was omgeven en waaruit een hevig vuur op hen losbrandde, hetwelk verschrikkelijke verliezen onder hen aanrichtte. De graaf Jan van Hoorn was de eenige hoofdofficier, die hierbij niet gewond raakte. Hij zette den aanval door op de achterzijde van het eigenlijke fort. Aanvankelijk dekking vindend in een boschje, dat moest worden doorschreden, belandde hij met zijn troepen op een vlakte, waar men was blootgesteld aan het vuur van de in de haven liggende schepen, hetgeen groote verwoestingen in onze gelederen teweeg bracht.

De zeelieden van het tweede echelon hadden tot dusverre nog niet aan den strijd deelgenomen. Zij wachtten op de bevelen van den kolonel Uyttenhove, maar deze was gewond en de bevelen bleven uit. Blijkbaar haperde hier iets aan de leiding of organisatie van de landing.

Onwillekeurig vraagt men zich af, of het naar den wal zenden van het tweede echelon zeelieden vooraf was geregeld en bekend bij den commandant Uyttenhove of wel het gevolg van den niet verwachten tegenstand. Maar hoe het ook zij, in dat tweede echelon werd het een bende. In een lange colonne, twee aan twee langs een steile hoogte — ongunstiger kon het al niet — trokken zij langs het nauwe strand, om zich bij de troepen van den graaf Van Hoorn aan te sluiten.

De vijand maakte van deze nadeelige positie een dankbaar gebruik en bekogelde hen met zware rotsblokken, welke hij vanaf zijn veilige, domineerende stelling op de colonne wierp. Dit veroorzaakte een zoodanige paniek onder onze zeelieden, dat velen op de vlucht sloegen, anderen onder den voet geloopen of in het water gedrongen werden en weer anderen zich redden in de sloepen.[3]) Na de geleden verliezen en de verwarring, die nu was ontstaan, begon de moed van het krijgsvolk te zakken

---

[1]) Brief van De Ruyter aan den Prins van Oranje, dd. 8 Augustus 1674.
G. Brandt, blz. 899.

[2]) G. Brandt, blz. 899.

[3]) Journaal uyt 't Schip de Prins te Paert, 't Amsterdam, gedruckt bij Alexander Lintman, 1674. Pamflet 11109.

en de tucht onder hen liet veel te wenschen over. De Ruyter zag dit ten slotte in en na een vergeefsche poging, om de „Cul de Sac" binnen te zeilen en zoodoende het fort te veroveren, gaf hij de onderneming op en beval de inscheping der landingstroepen, hetgeen door den luitenant-kolonel der mariniers Jan van Hoorn met goed beleid en zonder verdere verliezen werd uitgevoerd.
De mislukte expeditie had ons 159 dooden en 380 gewonden gekost.[1]) De luitenant-kolonel der mariniers Steelant overleed aan zijn wonden.[2])
Het échec was het gevolg van slechte voorbereiding, onbekendheid met de topografische gesteldheid, het ontijdig uitlekken van het veroveringsplan, ergo verlies van het verrassende element en tegenslag in de weersgesteldheid, toen men het eiland naderde.
Ook schijnt de tucht onder de landingstroepen veel te wenschen te hebben overgelaten. Van Fransche zijde wordt vermeld, dat bij de landing eenige magazijnen met wijn en brandewijn waren vermeesterd, welke waren uitgeplunderd en waarbij de landingstroepen zich aan drank te buiten gingen.[3]) In den brief van Cornelis Evertsen wordt hierover vermeld, „dat de Graaf de Hornes hem gezegd had, zijn volk niet veel te vertrouwen, daar hij wel kon merken, dat er wijn gevonden was".[4]) Mr De Jonge leidt uit dezen brief af, dat de zeelieden, die in paniek op de vlucht sloegen, mariniers „zullen zijn geweest", daar Evertsen hen „roorokken" noemt.
De mariniers en soldaten waren echter verdeeld in drie brigades onder bevel van respectievelijk Steelandt, Van Hoorn en La Grand Maison en deze troepen vormden het eerste landingsechelon. Het komt wel heel onwaarschijnlijk voor, dat deze hoofdofficieren hun eigen brigade, waarover zij het bevel voerden, bij het ondersteuningsechelon zouden hebben ingedeeld, terwijl zij zelf met het eerste echelon naar den wal gingen. Het sterkste argument tegen de veronderstelling van Mr De Jonge levert de brief van De Ruyter aan den Prins van Oranje.[5]) „. . . en naar dat wij alles aandachtelijk hadden overwoogen, en alle de militie gerengeert in drie brigades onder de L.Kollonellen, den Grave Johan van Hornes, De la Grandmaison, en Steelant, ende bij ieder gevoeght een kommandeur, en twintigh matroozen met handgranaden, *van gelijken ook geformeert uit de bootsgezellen*[6]) *drie battaljons, elk van driehonderdt en zeventigh koppen, in rijen en gelederen, tot assistentie van de militie . . .*"[7])
Hieruit blijkt, hetgeen ook voor de hand lag, dat het ondersteuningsechelon, dat op een ongunstige plaats landde en in verwarring geraakte, bestond uit bootsgezellen[8]) alias matrozen onder den schout-bij-nacht Engel de Ruyter.
De kwestie van het drankmisbruik staat hier buiten. Het is best mogelijk, dat het eerste landingsechelon zich aan drank te buiten is gegaan en dat de tucht daaronder heeft geleden, maar van een sauve qui peut is alleen gebleken bij het ondersteuningsechelon, dat niet uit mariniers en soldaten, maar uit matrozen bestond.
Op het eskader van De Ruyter bevond zich de Hugenoot De Birac, die van 1668—1670 op Martinique was geweest. In een brief aan den raadpensionnaris Fagel gaf deze de schuld der mislukking aan De Ruyter.[9]) Dr P. J. Blok zegt in zijn op 2 December 1927 voor de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden gehouden voordracht over: „De Ruyter's tocht naar Martinique", dat De

---

[1]) Holl. Mercurius 1677, blz. 580; De la Roncière, V: „143 tués et 378 blessés".

[2]) Dépêche de M. le duc de Chaulnes à M. de Seignelay dd. 1 Oct. 1674, aangehaald door Ch. de la Roncière, T. V, p. 67: „Le brûlot pris par le capitaine qui raconte tout ceci eut en partage de blessés le corps embaumé d'un lieutenant-colonel, nommé Stellan (Steelandt) mort de ses blessures à bord du jeune fils de Ruyter (Engel de Ruyter), qui lui promit, comme il 's allait mourir, de l'envoyer sûrement enterrer à la Haye, ce qui consola grandement ce moribond, officier fort aimé et considéré de M. le prince d'Orange . . ."

[3]) Ch. de la Roncière, T. V, p. 594.

[4]) Jhr Mr De Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, dl II, blz. 495, noot 2.

[5]) Brief van De Ruyter aan den Prins van Oranje, dd. 8 Augustus 1674. G. Brandt, blz. 898.

[6]) Jhr Mr De Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, dl II, blz. 491, noot 1.

[7]) Ik cursiveer.

[8]) Vroegere benaming voor matrozen. Tweejaerige geschiedenissen, blz. 325. Vgl. De la Roncière, V, p. 592 etc.: „Et voici qu'à deux heures, de nouvelles vagues déferlent à l'assaut, Engel de Ruyter en tête . . ."

[9]) Jhr Mr J. C. de Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, dl II, blz. 491, noot 1. Archief Fagel (Alg. Rijksarchief No 105 en 142).

Ruyter volgens zijn instructie „alleen belast was met het overbrengen der troepen, terwijl de eigenlijke aanval zou geleid worden door de aanvoerders der blijkbaar ondeugdelijke landingstroepen". En hij concludeert „dat het voldoende is gebleken, dat De Ruyter geen verantwoordelijkheid heeft gehad voor de leiding der landingstroepen zelf en dus geen schuld aan de mislukking".[1])
Ik somde hiervoor reeds de oorzaken van de mislukking der onderneming op. Opzettelijk heb ik daarbij niet genoemd: ondeugdelijkheid der landingstroepen, omdat mij dit ongeloofwaardig voorkomt. Het waren ruwe klanten, die op de oorlogsvloot dienden, maar Schooneveld en Kijkduin en de verdediging van de Hollandsche waterlinie en de binnenwateren hadden het onomstootelijk bewijs geleverd, dat onze zeesoldaten uitmuntende troepen vormden.
Dat de ondeugdelijkheid onzer landingstroepen de eenige oorzaak der mislukking van de onderneming is, moet m.i. verworpen worden, evenals de bewering, dat de schuld van de mislukking geheel moet worden afgewenteld op den commandant der landingstroepen. Immers de voorwaarden voor het gelukken van een landing, die reeds het grootste gedeelte van het succes inhouden, zijn in de hand van den hoogsten bevelhebber, die opdracht heeft van de Regeering. Hij treft voorbereidingen, zorgt voor geheimhouding, organiseert personeel en materiaal, geeft het landingsbevel uit, dat in alles voorziet, kiest de landingsplaats, regelt de samenwerking en de verbindingsdienst met de scheepsmacht, allemaal factoren van vitaal belang.
De schuld aan de mislukking lag in hoofdzaak bij de opdrachtgevers in Den Haag en bij de Admiraliteitscolleges. Dat De Ruyter naar Martinique werd gezonden met een behoorlijk groot eskader uitsluitend om landingstroepen te vervoeren, dus schippersdiensten te verrichten, gelijk uit de weergave van Dr P. J. Blok's voordracht zou moeten worden afgeleid, komt mij onwaarschijnlijk voor.
Den 21en Juli vertrok het eskader naar San Domingo en van hier over Newis naar de Bermuda's. Van hieruit zond De Ruyter den kapitein ter zee Thomas Tobiaszoon met den luitenant-kolonel der mariniers graaf Jan van Hoorn vooruit, om in 't vaderland verslag uit te brengen. Zij kwamen daar den 8en September aan.

[1]) Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, 1927/1928, p. 40, 41. Zie ook P. J. Blok: Michiel Adriaansz. de Ruyter, blz. 363. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1928.

TEGENSPOED MET DE DUITSCHE BONDGENOOTEN

Onze bondgenooten aan den Rijn waren numeriek veel sterker dan de Franschen. Aan hun paraatheid ontbrak echter veel. Ook hun aanvoerders konden niet in de schaduw staan van de Fransche veldheeren. Turenne paste tegenover den keizerlijken veldheer te land ongeveer de taktiek toe van De Ruyter en Banckert ter zee ten opzichte van den Franschen vlootvoogd (Solebay en Kijkduin). Het werd een soort kat-en-muisspel, waarbij het oogmerk van Turenne was, om de keizerlijken als bondgenooten van den Prins van Oranje uit te schakelen, door hen bezig te houden, zoodat zij meer beducht voor eigen veiligheid waren, dan neiging vertoonden, om mede te werken tot het krijgsbedrijf van het Staatsche leger. Turenne bleek een meester te zijn op 't schaakbord van het oorlogstooneel. Ondanks de groote stoutmoedigheid en geestkracht van den Prins van Oranje brachten daarom de jaren, volgende op het roemrijke jaar 1673, ook vele tegenslagen en teleurstellingen en zeer terecht zeggen Gosses en Japikse „dat groote rampen slechts door de behendigheid en de onmiskenbare bekwaamheid van Willem III als tacticus werden voorkomen".[1])

De krijgsverrichtingen van Turenne tegen de keizerlijke troepen onder Bournonville ga ik stilzwijgend voorbij, omdat zij niet rechtstreeks verband hielden met die van het Staatsche leger.

Indirect oefenden zij echter wel een nadeeligen invloed uit op de oorlogvoering der Republiek, omdat een beduidende strijdmacht der bondgenooten werd gebonden aan de verdediging van haar eigen grondgebied.

Terwijl in Mei 1674 het laatste gedeelte van het Fransche bezettingsleger onder De Bellefonds het grondgebied van de Republiek had verlaten, trok aan de noordgrens van Frankrijk Condé zijn leger samen, dat bestemd was voor de oorlogvoering in de Nederlanden.

Omtrent de sterkte van deze strijdmacht loopen de opgaven uiteen. Le chevalier de Beaurain, destijds behoorende tot den staf van Condé, die gebruik heeft gemaakt van diens brieven en aanteekeningen, geldt wel als betrouwbare bron. Hij geeft op, dat op 10 Mei 1674 het op den linkeroever van de Schelde bij Doornik verzamelde Fransche leger 44 bataljons voetvolk, 121 eskadrons ruiterij en 10 eskadrons dragonders, in totaal 45.000 man, telde.

Condé wenschte nu in de eerste plaats zijn troepenmacht te vereenigen met die van De Bellefonds. Daartoe rukte hij den 12en Mei op naar Lichtenberg, waar hij den 22en aankwam en kampeerde op den St Pietersberg met den rechtervleugel tegenover het kasteel van Navagne en het algemeen front naar de Maas. Gedurende den opmarsch van Condé naar Maastricht, had De Bellefonds de kasteelen Argenteau en Navagne belegerd, welke de vaart op de Maas tusschen Maastricht en Luik beheerschten. Hierom was het bezit van deze sterkten van groot gewicht. De nabijheid van de reeds in Fransch bezit zijnde vesting Maastricht gaf De Bellefonds gelegenheid, om op gemakkelijke wijze belegeringsgeschut tegenover die sterkten aan te voeren. Argenteau gaf zich spoedig over en toen op 22 Mei Condé ook nog op den linker Maasoever verscheen, volgde de capitulatie van Navagne.

[1]) Dr I. H. Gosses en Dr N. Japikse: Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis van Nederland, blz. 574.

Daags daarop ging 't leger van De Bellefonds de Maas over door middel van een schipbrug en vereenigde zich op den linkeroever met dat van Condé. Deze vereenigde krijgsmacht haalde echter nauwelijks 50.000 man, belangrijk verzwakt als zij was door deserties, ziekten en achterblijvers. De Prins van Oranje had de vereeniging van de legers van Condé en De Bellefonds niet kunnen verhinderen, omdat er geen samenwerking was tusschen de bondgenooten.
Toen De Bellefonds met zijn leger oprukte, verlieten de keizerlijke troepen eindelijk hun kwartieren en trokken samen tusschen Keulen en Bonn. Van hieruit kwamen zij naar de Nederlanden en namen den 22en Mei stelling tusschen Limburg en Verviers, te laat echter om Navagne te ontzetten.
Nadat de Fransche legermacht de Maas had verlaten, had de Prins van Oranje den keizerlijken bevelhebber aangespoord, om Navagne en Argenteau te gaan heroveren. Terecht wilde hij het Duitsche leger doen overgaan op den linker Maasoever, om de vereeniging van dit leger met de Hollandsche en Spaansche strijdkrachten tot stand te brengen. De keizerlijke bevelhebber De Souches was echter meer bedacht op eigen veiligheid en gaf tegen het einde van Juni bevel aan zijn leger, om naar de Roer terug te keeren, alwaar opnieuw kantonnementen werden betrokken, in hoofdzaak op den rechteroever der rivier, zich uitstrekkend tusschen Düren en Lechenich (een plaatsje tusschen Keulen en Bonn), met vooruitgeschoven posten, aan de eene zijde aan den Moezel, aan de andere zijde naar de Maas tot dichtbij Roermond. Deze opstelling moest den vijand in 't onzekere laten omtrent de plannen van De Souches, die overigens niet het minste begrip toonde voor 't strategisch plan van den Prins van Oranje, nl. om de drie legers der bondgenooten samen te voegen tot een geduchte strijdmacht en daarmede tot een krachtig offensief over te gaan.
De Fransche veldheeren hebben van dit gebrek aan samenwerking handig gebruik gemaakt, zoodat, toen het den Prins van Oranje eindelijk gelukte, om de legers te vereenigen, zij een gunstige strategische positie hadden ingenomen.
Had de Duitsche bondgenoot ten volle medegewerkt, dan zou de komende phase van den oorlog ongetwijfeld een gunstiger verloop hebben gehad. De politieke aspiraties der bondgenooten liepen echter te veel uiteen. De Prins van Oranje wilde natuurlijk zoo spoedig mogelijk Grave en Maastricht heroveren, maar niet, dan nadat hij met de overmacht der bondgenooten het Fransche leger onschadelijk had gemaakt. De Keizerlijken wilden in de Nederlanden zooveel mogelijk Fransche troepen bezighouden, ten einde den inval van het Duitsche leger aan den Boven-Rijn te vergemakkelijken en de Spanjaarden wilden de door Lodewijk XIV veroverde plaatsen in de Spaansche Nederlanden terugwinnen. Voor den Prins van Oranje waren die verschillen van ondergeschikt belang. Hem was het er in de eerste plaats om te doen, het Fransche leger slagen toe te brengen, snel en raak, totdat het vernietigd was, althans aan offensief vermogen zooveel zou hebben ingeboet, dat de zuivering van het nog door de Franschen bezette gebied daarna des te gemakkelijker kon plaats hebben. Ongetwijfeld het eenige juiste standpunt. De bondgenooten beschikten over een geduchte overmacht. Waarom die niet onmiddellijk ingezet? De Souches verspilde den kostbaren tijd echter met manoeuvres, die geen nut hadden en Condé slechts in de kaart speelden. Want de Fransche veldheer ontweek den strijd, wetende, tegenover welk een overmacht hij dan zou komen te staan. Zonderling genoeg oefent de geschiedschrijver Rousset hierop critiek uit en verstout zich zelfs daaruit af te leiden, dat de ouderdom aan den veldheer begon te knagen.[1]) Er verliepen intusschen maanden, vóórdat er iets van belang op 't krijgstooneel voorviel. Onder allerlei voorwendsels bleef De Souches op zichzelf ageeren in de streek tusschen Maas, Rijn en Moezel en Turenne hield hem bezig, om den overgang van het Keizerlijke leger zoo lang mogelijk te verhinderen.
Ik zal die schermutselingen niet beschrijven, omdat zij voor deze korpsgeschiedenis van geenerlei belang zijn. Genoeg zij, dat na eindelooze onderhandelingen de Prins van Oranje als resultaat bereikte, dat het leger van De Souches op den linker Maasoever verscheen en zich den 28en Juli bij Méhaigne bij de legers der bondgenooten aansloot.[2])
Toen de Duitsche legers van plan schenen, Champagne binnen te rukken, kwam Condé met zijn leger op het einde van Juli meer nabij de Sambre en betrok een zeer sterke stelling achter het riviertje

[1]) Rousset: Louvois, T. II, p. 26—27. De daarop gevolgde slag bij Seneffe heeft wel het tegendeel bewezen.
[2]) Rousset: Louvois, T. II, p. 36, 38.

Piéton. Een afdeeling onder Luxembourg nam stelling tusschen de Maas en de Sambre, een andere afdeeling onder Rochefort bezette de grenzen van Lotharingen en Champagne.[1])
De sterkteopgaven van de Hollandsche en Spaansche troepen — respectievelijk 30.000 en 12.000 man — welke de Hollandsche geschiedschrijvers geven, komen ongeveer overeen met die van Beaurain. Deze schat echter de sterkte van het Duitsche leger te hoog, nl. op 25.000 man, maar hij voegt er aan toe, dat dit leger aanmerkelijk was verzwakt door deserties. De hoogste opgaaf bedraagt 27.000 man, waarvan echter 6000 man op den rechter Maasoever waren achtergebleven nabij Chimay, terwijl Dinant door 1800 man bezet was. De krijgsmacht van De Souches moet dus minder dan 20.000 man hebben geteld en de totale sterkte der bondgenooten ongeveer 60.000 man met 72 stukken geschut.[2])
Tegen den zin van De Souches dreef de Prins van Oranje in den legerraad zijn besluit door, om het Fransche leger van nabij te gaan verkennen, ten einde te onderzoeken, of het met succes zou kunnen worden aangevallen.
Het was sedert 23 Juli gelegerd ten noorden van Fontaine-l'Evêque aan het riviertje Piéton. Den 1en Augustus (1674) marcheerden de legers der bondgenooten op vanaf de oevers der Méhaigne en de beide Geeten over Gembloux naar de Dyle en Gemappe, totdat Nivelles werd bereikt.
De Prins van Oranje wilde met dezen langzamen marsch dicht voorbij het leger van Condé een veldslag uitlokken.[3]) Maar de Fransche veldheer bleef rustig in zijn sterke stelling. In den legerraad kwamen de meeningen nu met elkaar in botsing. De Souches wilde Ath belegeren, de Prins van Oranje wenschte den opmarsch over Binch naar de Fransche grens voort te zetten. De meerderheid stemde met dit laatste plan in. Men zou gedurende den opmarsch dicht voorbij de Fransche legerplaats trekken en de Prins van Oranje rekende er dan op, dat de gelegenheid gunstig zou worden, om de Franschen aan te vallen.
Den 9en Augustus brak het leger der bondgenooten op van Nivelles en nam stelling tusschen Roeulx en Arguennes.[4]) De rechtervleugel had nu het uitzicht op Seneffe. De berichten der verkenningen luidden eenparig, dat het Fransche leger een sterke en gunstige positie had ingenomen.
De streek ten noorden van Fontaine-l'Evêque was door riviertjes met drassige oevers doorsneden. Het terrein was bedekt met dorpen, kasteelen en met bosschen, die door muren waren omheind. Daar er slechts smalle wegen en paden doorheenliepen, eigende het terrein zich geenszins voor de ontplooiing van breede fronten, voor opstelling van geschut en voor snellen opmarsch van ruiterij. Het was ondoenlijk door dit terrein een groot leger te persen. Niet ver van Fontaine-l'Evêque, ten noordwesten van deze plaats, ontsprong 't riviertje Piéton. Het stroomde eerst noordwaarts, maar het dorp Seneffe naderende, vormde het een bocht naar het oosten, kronkelde zich vervolgens weer zuidwaarts, om zich ten slotte langs het bosch van Gosselies, evenwijdig met den grooten weg van Quatre-Bras naar Charleroi, in de Sambre te storten. De Fransche legerplaats bevond zich dicht bij den oorsprong langs den rechteroever van de Piéton. Alle toegangen tot de legerplaats waren met veldwerken en geschut in staat van verdediging gebracht. In de nabijheid lag de afdeeling van Luxembourg langs den grooten weg van Mons naar Charleroi, met den rechtervleugel geleund tegen Fontaine-l'Evêque.
Zeer terecht werd in den legerraad van 10 Augustus in het kamp bij Arguennes, nog geen uur van de Fransche legerplaats verwijderd, het denkbeeld verworpen, om het Fransche leger in zijn onaantastbare stelling aan te vallen. Hieraan dacht de Prins van Oranje evenmin. Hij wilde Condé uit zijn tent lokken, zoodat het Fransche leger zijn sterke stelling verliet en derhalve meer kwetsbaar werd tegen de overmacht der bondgenooten.
Dat de bejaarde, maar opvliegende Condé zou toelaten, dat het leger der bondgenooten tusschen het Fransche leger en de Fransche vestingen in Henegouwen doorglipte, om het oorlogstooneel op Franschen bodem over te brengen, achtte de Prins van Oranje ondenkbaar. Dit zou wel de ergste schending worden van de eer der Fransche wapenen. Hierin heeft hij zich niet vergist.

[1]) Rousset: Louvois, T. II, p. 30.
[2]) Tweejaerige geschiedenissen, blz. 251, geeft een te hooge raming, nl. 74.000. Sylvius komt ongeveer overeen met Beaurain (blz. 920 Sylvius).
[3]) Temple: Mémoires; Fr. vertaling, p. 47.
[4]) Zie de kaart van de „Bataille de Seneff" naar de gravure in 't werk van Beaurain (reeds aangehaald), p. 107; komt voor in de collectie Bodel-Nijenhuis (Universiteitsbibliotheek Leiden).

DE SLAG BIJ SENEFFE

In het werk van Beaurain[1]) komt de beste en meest oorspronkelijke beschrijving voor van den slag bij Seneffe, welke ook generaal Knoop[2]) de stof heeft geleverd voor zijn uitmuntende critische beschouwingen. Het aandeel der Nederlandsche mariniers aan dit wapenfeit komt er echter niet in uit. En de naam Seneffe prijkt immers in gulden letters in hun korpsvaandel, neemt als exploit te land derhalve een bijzondere plaats in de korpsgeschiedenis in. Ik mag daarom niet volstaan met een verwijzing naar Beaurain en Knoop, omdat een beknopte weergave van dezen belangrijken veldslag in de korpsgeschiedenis over de episode 1672—1678 zeker niet mag ontbreken.
De Prins van Oranje hechtte terecht meer gewicht aan een veldslag met een beslissende uitkomst, dan aan de verovering van een vesting. De sterkteverhoudingen van de legers waren bovendien in 't voordeel van de bondgenooten, die met 60.000 man stonden tegenover 45.000 à 50.000 Franschen. Een beslissende uitkomst ten gunste van de bondgenooten zou kunnen leiden tot een gemakkelijke herovering, wellicht vrijwillige ontruiming van Grave en Maastricht, zoodra die overwinning zou worden gevolgd door de volledige afsnijding van de bezettingen dezer vestingen van Frankrijk. Een belegering van die vestingen, vóórdat de kracht van het Fransche leger zou zijn gebroken, zou een riskante onderneming worden. De Franschen waren in de verdediging van vestingen opgeleid in de leer van Vauban, terwijl de Hollanders, meesters als zij waren gebleken in de verdediging van de waterlinie, in het belegeren van vestingen gedurende dezen oorlog niet bepaald hun sterkste zijde hadden getoond, getuige Woerden en straks Maastricht.
De grootste misrekening in 's Prinsen krijgsplan was de gebrekkige samenwerking tusschen de bondgenooten. Het gehalte van hun troepen was over 't algemeen minder dan dat van den vijand, ik zeg over het algemeen. Maar ook de aanvoering was minder. De bevelhebbers tilden te zwaar aan de kwade kansen eener stoutmoedige onderneming. Een nederlaag zou immers onmiddellijk gevaar opleveren voor de Spaansche Nederlanden.
Het besluit, ~~om~~ tusschen het Fransche leger en de vestingen in Vlaanderen naar de Fransche grens door te dringen, was niet scherp omlijnd, en scheen wel zeer vermetel te zijn. Het steunde op 's Prinsen overtuiging, dat Condé uit zijn sterke stelling zou opbreken en daarna, zoo vertrouwde de jeugdige veldheer, zou de overmacht van zijn leger het succes wel voltooien. Daarom besloot hij de stelling van Condé dicht te naderen, mede om zich beter van haar sterkte te kunnen vergewissen.
Het Staatsche leger bestond uit een rechter- en een linkervleugel, elk samengesteld uit twee brigades ruiterij en twee brigades voetvolk. De brigadier der mariniers Van Weede van Walenburg, commandant van de vesting Grave, voerde het bevel over de tweede brigade voetvolk van den rechtervleugel. Het derde regiment was het mariniersregiment van Van Weede. Dat van kolonel F. Palm was als achtste regiment ingedeeld bij de derde brigade voetvolk van den linkervleugel. De indeeling blijke uit het volgende schema.

1) Le chevalier de Beaurain: Histoire de la Campagne de M. le Prince de Condé en 1674, p. 107.
2) W. J. Knoop: Krijgs- en geschiedkundige beschouwingen over Willem III.

Opperbevelhebber: Stadhouder Willem III, Prins van Oranje.
Lijfgarde: onder bevel van Ouwerkerk, één regiment garde-ruiterij onder kolonel Bentinck.

Veldmaarschalken:

Rechter Vleugel:			Linker Vleugel:
Bevelhebber: Prins Johan Maurits van Nassau			Bevelhebber: Graaf Waldeck
2e *ruiterijbrigade* (5 regimenten). Bevelhebber: de Commissaris-generaal der ruiterij De Mompouillan. 4e *ruiterijbrigade* (5 regimenten). Bevelhebber: generaal Steenhuyzen.	1	2	1e *ruiterijbrigade* (6 regimenten). Bevelhebber: generaal Ginkel. 3e *ruiterijbrigade* (6 regimenten). Bevelhebber: generaal Weybrunn.
2e *brigade voetvolk* (8 regimenten; No 3 mariniers). Bevelhebber: brigadier der mariniers Van Weede. 4e *brigade voetvolk* (8 regimenten). Bevelhebber: generaal Erpach.	3	4	1e *brigade voetvolk* (9 regimenten. Bevelhebber: generaal Solms. 3e *brigade voetvolk* (9 regimenten; No 8 mariniers onder kolonel F. Palm). Bevelhebber: brigadier Van Heeswijck.

1. Commando over ruiterij rechtervleugel: generaal Steenhuyzen.
2. „ „ „ linkervleugel: graaf Willem Maurits van Nassau.
3. „ „ voetvolk rechtervleugel: generaal Aylva.
4. „ „ „ linkervleugel: generaal Solms.

Den 9en Augustus trekt het leger der bondgenooten het riviertje de Senne over en betrekt de legerplaats aan de overzijde, de rechtervleugel nabij het dorp Famille-à-Roeulx, de linkervleugel nabij Arguennes. Voorwaarts van den rechtervleugel ligt het dorp Seneffe. Den 10en Augustus blijft het leger in die positie, maar den morgen daarop zet het den marsch voort in de richting van Binch, om van daar uit Frankrijk binnen te rukken. Gedurende dezen opmarsch moet het leger zich geruimen tijd op korten afstand van den vijand bewegen, dien het dan op de linker flank krijgt.
Er vormen zich nu drie verschillende colonnes. Meest links de ruiterij, die zich het dichtst bij den vijand bevindt; in 't midden het voetvolk en rechts het geschut en de trein. De legers der bondgenooten marcheeren ieder op zichzelf, voorop de Souches met de Keizerlijke troepen, in 't midden de Hollanders en achteraan de Spanjaarden.
Tot dekking van den marsch wordt nabij Seneffe een achterhoede geplaatst, bestaande uit 4000 ruiters en 700 à 800 dragonders onder het bevel van den Prins de Vaudemont. Wegens het moeilijke terrein acht men een aanval van den vijand op onze marschcolonnes niet waarschijnlijk. Tusschen onze colonnes en de stelling van Condé liggen de beek en de bosschen. Verondersteld werd, dat de sterke ruiterij het leger wel voldoende in den rug zou kunnen beveiligen, althans den vijand zoo lang zou kunnen ophouden, totdat er tijd gewonnen was, om 't leger behoorlijk in slagorde te plaatsen en den aanval af te slaan. Deze maatregel lag voor de hand, maar de misrekening lag alweer in de gebrekkige samenwerking tusschen de bondgenooten en de moeilijkheden van het bedekte en doorsneden terrein, dat snelle en tijdige wederkeerige hulp in den weg stond.
Condé is intusschen op zijn hoede. Als hij gewaar wordt, dat de marsch der bondgenooten is ingezet in de richting van Famille-à-Roeulx en Seneffe, besluit hij zich te Seneffe op de achterhoede te werpen, vóórdat deze hulp kan verwachten van de voorhoede en den middeltocht. Reeds te voren heeft hij twee regimenten voetvolk en één brigade ruiterij gedetacheerd te Gouy, waar de Piéton doorwaadbaar is, ten einde de bondgenooten tegen te houden, zoodra zij de beek zouden willen overtrekken. Die twee regimenten hebben zich opgesteld tusschen dit riviertje en de beek van Seneffe en zijn gedekt achter een hoogte, waarop zich een vooruitgeschoven post bevindt. Aan den voet van die hoogte stroomt de Haine.
Terwijl nu in den vroegen ochtend de voorhoede der bondgenooten de hoogte nadert, de middeltocht op de smalle wegen voortrukt en de achterhoede zich in beweging stelt, rukken de Franschen uit het kamp voorwaarts, waden door de Piéton en trekken over de brug van het dorp Gouy. Ook

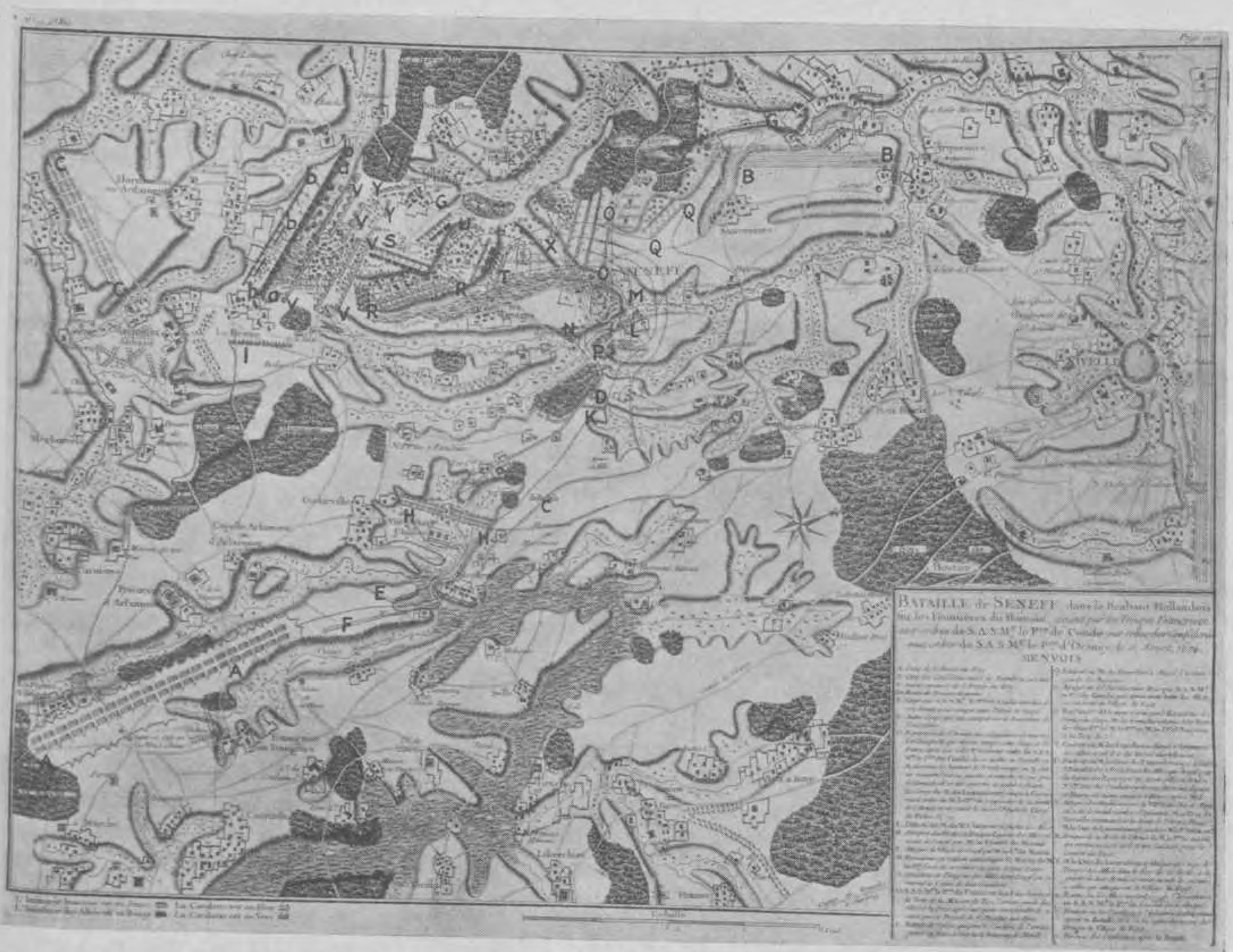

Betaille de Seneff, dans le Brabant Hollandois, sur les Frontières du Hainaut, gagné par les Troupes Françoises, aux ordres de S.A.S. Mgr. le Pce de Condé, sur celles des Confédérés, aux ordres de S.A.S. Mgr. le Pce d'Orange, le 11, Aoust, 1674

Renvois

A. Camp de l'Armée du Roy.

B. Camp des Confédérés avant la Bataille, du 9 au 11 Août.

C. Garde avancée de l'Armée du Roy.

D. Poste des Troupes Legères.

E. Corps que S.A.S. Mgr. le Pce de Condé détacha de son Armée pour camper entre Piéton et Gouy.

F. Autre Corps qui fut camper sur le Ruisseau de Traisignies.

G. Equipages de l'Armée des Confédérés en marche. Les Troupes E, qui étoient campé entre Gouy et le Piéton ainsi que celles F, reçoivent ordre de S.A.S. Mgr le Prince de Condé: de se mettre en Bataille en H, derrière la hauteur. L'Armée campé en A, fait un mouvem.t par sa gauche et marcha jusque près de Gouy, où elle se tint apportée de passer le Piéton.
Le corps de M. de Luxembourg campé à Liernue, reçoit ordre de M. le Pce, de s'approcher de la droite de l'Armée et en suivit le mouv.t Voyes le Camp de Piéton No. 19.

I. Detach.t de M. de St. Clar pour enquiéter les Alliés.

K. Attaques des Postes et Troupes Legères des Alliés avant de Seneff, par M. le Comte du Montal.

L. Attaque du Village de Seneff par M. le Cte du Montal.

M. Escadrons qui veulent interrompre la Marche de M. le Pce, forcé de se retirer au gros de leur Corps.

N. Infanterie et Dragons des Alliés dans Seneff qui se retirent à l'abri de leur Cavalerie.

O. S.A.S. Mgr le Pce de Condé et son Fills chargé à la teste de la Maison du Roi, l'arrière-garde des Alliés et la força après uns perte considérable de se retirer près le Prieure de St. Nicolas aux Bois.

P. Batterie de 6 pièces qui prent la Cavalerie de l'arrière-garde en flanc et leur tuoit beaucoup de Monde.

Q. Endroit où M. de Fourilles a chargé l'arrière-garde des Bagages.

R. Attaque de St. Nicolas aux Bois par S.A.S. Mgr. le Pce de Condé, qui après avoir battu les Alliés, se retirèrent au Village du Fayt.

S. Regts[1]) du Pce d'Orange, déffait par 3 Escadrons des Gardes du Corps. M. de Fourilles charge à la Teste des deux et M. le Pce et M. le Dc d'Anguien à la Teste du 3e.

T. Endroit où M. de Fourilles a chargé l'Infanterie des Alliés et où il a été blessé mortellement.

U. Endroit ou M. le Duc de Luxembourg a défait 3 Bataillons et 9 Escadrons des Alliés qui étoient pour la garde des Equipages qui furent pillés et brulés. (N.B.) tous les Combats cy-dessus durèrent depuis 10 Heures du matin jusqu'à 2 Heures après Midi.

V. Attaque des Houblonnières du Village et du Cha. du Fayt, où a été le Grand Combat d'Infanterie. M. le Duc de Navaille commandoit la droite de l'Armée Françse, M. le Duc de Luxembourg la gauche et M. le Pce étoit au centre.

X. Troupes de la droite de l'Armée de M. le Pce en marche, qui arrivèrent fort tard et très fatiguées pour le Combat du Fayt.

Y. M. le Duc de Luxembourg attaque un Corps de Troupes des Alliés dans le Bois de la droite à la gauche de leur Armée et réunit ensuite les siennes à celles qui attaquoient le Village du Fayt.

a. Ravine où les Alliés avoient mis de l'Infanterie et où S.A.S. Mgr le Pce de Condé les a attaqué.

b. Hauteur où la Cavalerie et l'Infanterie des Imperiaux étoient en Bataille, et d'où ils rafraichissoient de Troupes le Village du Fayt.

c. Bivouac des Confédérés après la Bataille.

[1]) Reg.ts ers.

Luxembourg rukt met zijn troepen uit. Een afdeeling van 400 ruiters wordt afgezonden, om het hoofd van de colonne der bondgenooten te verontrusten, ten einde hen af te leiden en hun te beletten, de aangevallen achterhoede te hulp te komen.
De ruiterij van Vaudemont heeft zich opgesteld op een kleine vlakte aan den linkeroever van de beek, die bij Seneffe in noordelijke richting stroomt en zich verderop in de Senne werpt. Haar rechtervleugel is geleund tegen drassig terrein, waar doorheen een zijarm van de beek van Seneffe stroomt, haar linkervleugel tegen een bosch, westelijk van Seneffe. De Vaudemont beschikt hier slechts over een smal front, zoodat zijn ruiters zich in drie linies moeten opstellen. Zes eskadrons heeft hij opgesteld aan de uiterste grens van het bosch, om den weg te dekken dien het geschut en de trein volgen.
De dragonders[1]) houden Seneffe bezet en hebben posten vooruitgeschoven naar den rechteroever van de beek, waar ook de voorste Fransche posten staan. Van hier krijgt Vaudemont 't bericht omtrent de dreigende bewegingen van den vijand. Hij ontwaart nu de vijandelijke voorposten en een sterke afdeeling Fransche ruiterij, die reeds in slagorde staat, bovendien het voetvolk, dat met zes stukken geschut achter de hoogte is opgesteld. Hij zendt onverwijld dit bericht door aan den Prins van Oranje, met het verzoek, een paar bataljons te zenden, waarop onmiddellijk drie bataljons onder den jongen graaf Willem Maurits van Nassau naar Seneffe terugkeeren. Vóórdat zij daar in stelling zijn gekomen, in een bosch, voorwaarts van 't dorp, op den rechter oever van de beek, komt de Prins van Oranje bij de achterhoede aan.
Het is intusschen 10 uur voormiddag en de bondgenooten zijn reeds eenige uren op marsch. Condé acht hen althans ver genoeg verwijderd, om tot den aanval te kunnen overgaan. Hij zendt een regiment dragonders en een brigade ruiterij vooruit, die gevolgd worden door drie regimenten voetvolk en zes stukken geschut, om de vijandelijke dragonders en infanteristen, die nog om Seneffe staan, te verdrijven. Bij den opmarsch naar dit dorp ondervindt hij zoo goed als geen tegenstand, wel echter bij den strijd om het bezit van dit dorp. Hij bestemt voor de bestorming de dragonders en het voetvolk onder Montal. De zes stukken geschut worden beneden het dorp nabij de beek geplaatst en wel zoodanig, dat zij het vuur kunnen richten op de flank van de ruiterij der bondgenooten. Onderwijl trekt een deel der Fransche ruiterij onder den markies De Fourilles in een wijden boog langs 't gehucht Renissart naar de beek van Seneffe, om deze meer benedenwaarts over te trekken en zich vervolgens te keeren tegen den linkervleugel der bondgenooten. Een ander gedeelte trekt ook de beek over beneden Seneffe, maar op zeer korten afstand van 't dorp. Condé, vergezeld door zijn zoon (le duc d'Enghien), Luxembourg en Navailles, voert in persoon deze ruiters aan. Uit den Franschen linkervleugel rukt Montal met zes regimenten voetvolk, eenige eskadrons dragonders en zes stukken geschut op de bruggen aan, die toegang geven tot het dorp Seneffe. Vastbesloten, om de ruiterij, die hem wil beletten, zich op de achterhoede van de bondgenooten te werpen, te vernietigen, verschijnt in het centrum Condé aan 't hoofd der Koninklijke keurbende „Maison du Roi".
Seneffe wordt nu in een onstuimigen aanval door de troepen van Montal veroverd, zonder dat de aanvaller veel verliezen lijdt. Het Hollandsche voetvolk wordt uit het dorp verdreven, maar verzamelt zich weer onder dekking van de ruiterij, die echter door het terrein in haar bewegingen wordt belemmerd en wordt ingesloten. In de verwarring, welke nu ontstaat, gaan velen verloren en worden velen op de vlucht gedreven.
Nòch De Vaudemont, nòch de Prins van Oranje slagen er in, de vluchtenden tegen te houden en de orde te herstellen. De drie ter ondersteuning gezonden bataljons onder den jongen graaf van Nassau worden uiteengeslagen en Willem Maurits wordt krijgsgevangen gemaakt. De troepen, die de achterhoede moesten dekken, zijn hiermede uitgeschakeld. De achterhoede is nu ongedekt.
Condé heeft tegelijk met den aanval op Seneffe zijn ruiterij over de beek laten trekken. De enkele eskadrons, die zulks trachtten te verhinderen, worden teruggeslagen. Nu schaart zich de Fransche ruiterij in slagorde, de rechtervleugel aangeleund tegen 't bosch, waarbij zich de linkervleugel der bondgenooten bevindt, de linkervleugel tegen het reeds veroverde Seneffe. Terwijl het Fransche voetvolk uit 't dorp deboucheert en van achter heggen het vuur opent op de ruiterij der bondgenooten, gaat Condé over tot den aanval op den rechtervleugel van de ruiterij der bondgenooten. Twee Hol-

[1]) Een dragonder verplaatst zich te paard, vecht echter te voet. Men kan hem vergelijken met de latere bereden infanterie.

landsche eskadrons en een Spaansch, die hun tegemoettrekken, worden overhoop geworpen. Verscheidene bevelhebbers, onder welke Ginkel en Solms, worden gewond en vallen in 's vijands handen. Vier volgende eskadrons, die op den vijand losgaan, maken rechtsomkeert en de geheele voorste linie slaat op de vlucht, de andere linies met zich meesleepend. De Prins van Oranje en De Vaudemont werpen zich te midden van de vluchtenden. Nòch door woorden, nòch met bedreigingen kunnen zij hen tegenhouden. Op een nauwe ruimte opeengedrongen en door geschutvuur bestookt, is hun positie volstrekt onhoudbaar. De zes eskadrons, die op den linkervleugel der bondgenooten aan het uiteinde van 't bosch zijn opgesteld, om den marschweg van den trein te dekken, zijn nu afgesneden van de hoofdmacht der ruiterij. Fourilles, die ter hoogte van Renissart de beek is overgetrokken, valt op die eskadrons aan, maar deze trekken zich haastig terug op den weg, dien de trein volgt, en Fourilles laat hen verder met rust en sluit zich aan bij Condé. Een groot gedeelte der achterhoede van de bondgenooten is nu vernietigd. Condé heeft zijn doel bereikt en de overwinning is onbetwistbaar aan zijn kant, de opmarsch der bondgenooten naar Frankrijk verhinderd. Condé wil echter meer, hij wil den vijand een beslissende nederlaag toebrengen en daartoe acht hij, hetgeen onder deze omstandigheden begrijpelijk is, de kans gunstig. De troepen, die zich ten zuiden van Seneffe bevinden, laat hij nu oprukken. De rest van zijn leger trekt bij Gouy de Piéton over en rukt op naar het slagveld.

Het is intusschen den Prins van Oranje gelukt, zijn vluchtende troepen te verzamelen en het verband te herstellen. Hij treft nu maatregelen, om een sterke stelling in te nemen te St Nicolas-aux-bois, gelegen een half uur ten zuiden van Seneffe, een gehucht bestaande uit een abdij en eenige huizen, omgeven door boomgaarden en heggen. Al vechtende is het overschot van zijn leger in dit plaatsje teruggeweken. De Souches, die bevel heeft ontvangen, met spoed zijn voorhoede te doen terugkeeren, daagt nog altijd niet op.

Voorwaarts, ten noorden van St Nicolas-aux-bois, dus naar de zijde van Seneffe, bevindt zich een kleine vlakte, geschikt voor opstelling van ruiterij. De toegang tot die vlakte vanaf Seneffe wordt bemoeilijkt door heggen en boomgaarden, die westelijk daarvan staan. Die terreinvoorwerpen kunnen nu door het voetvolk worden bezet en ten noorden van St Nicolas-aux-bois kan de vijand in een gunstige stelling worden afgewacht, die rechts aanleunt tegen de beek van Seneffe, links tegen het doorsneden terrein.

De eerste Staatsche troepen, welke de Prins van Oranje hier tot zijn beschikking krijgt, zijn die van den brigadier der mariniers Van Weede.[1])

Van deze brigade bezetten vier bataljons de zijden van het omheinde gebied van 't gehucht St Nicolas-aux-bois, één bataljon van 't regiment Cassiopijn de naar den vijand gekeerde zijde, drie bataljons mariniers van 't regiment Van Weede de drie overige zijden. Een paar bataljons van deze brigade waren te voren reeds bestemd voor treindekking.[2])

Drie bataljons van de regimenten Aylva en Schwartzenburgh[2]) worden op verzoek van den markies d'Assentar tot steun van de ruiterij vooruitgeschoven naar een eveneens met heggen en boomgaarden bedekt terrein. Dit terrein strekt zich aan de linkerzijde uit ter hoogte van de plaats, waar de vijand van den middenweg moet afkomen, ten noorden van St Nicolas-aux-bois. Links van deze bataljons, nabij den weg, dien de trein volgt, worden twee bataljons geplaatst van de regimenten Fariaux en Thouars. Wil de vijand nu naderen langs de wegen ten westen van Seneffe, dan stuit hij op een sterke stelling, bezet door vooruitgeschoven deelen der brigade Van Weede. Hij moet deze veroveren, alvorens de nieuwe stelling te kunnen aantasten. Op de rechterflank wordt zulks belet door het drassige terrein, waarin zich de twee beekjes vormen. Op de vlakte ten noorden van St Nicolas-aux-bois is de Spaansche ruiterij onder Villa Hermosa en D'Assentar opgesteld. Hierbij sluit zich aan de van Seneffe op de vlucht gedreven ruiterij en het overschot van de verslagen bataljons voetvolk schaart

[1]) Hollandtze Mercurius, 25e dl, blz. 149. „De Tweede Brigade, gecommandeert door den Heer Weé, Brigadier", bestond uit de volgende regimenten: 1. Het regiment van den heer Aluwa (Aylva); 2. het regiment van den heer Fariaux; 3. het regiment van den heer Weé (mariniers); 4. het regiment van den marquis Thouars; 5. het regiment van den heer Ammema; 6. het regiment van den heer Schwartzenburgh; 7. het regiment van den heer Mornout; 8. het regiment van den heer Cassiopijn.
[2]) Brief van Willem III aan H.H.M., dd. 18 Augustus 1674 uit zijn hoofdkwartier te Quarignan.
Historiën onses tijds, behelzende saken van staat en oorlogh, enz., door L. Sylvius, 1685, dl III, Boek II, blz. 97.

zich bij de brigade Van Weede. De Hollandsche brigades Van Heeswijck (waaronder het 8e regiment, dat van de mariniers van Palm), Erpach en Solms, benevens de ruiterij hebben reeds bevel ontvangen, om terug te keeren en naderen het dorp Fay, een klein kwartier ten zuiden van St Nicolas-aux-bois gelegen. Solms is na zijn gevangenneming opgevolgd door Villaumaire.
Intusschen is De Souches met de Keizerlijke troepen reeds genaderd tot de Haine, een paar uur ten zuiden van Seneffe, als het bericht omtrent den veldslag hem bereikt. Er verloopt echter geruime tijd, eer hij gevolg geeft aan het bevel van den Prins van Oranje, om terug te keeren en het aangevallen leger te ondersteunen. Eerst te één uur 's middags komt hij met zijn leger aan te Fay.[1]) De Prins van Oranje had hem herhaaldelijk renboden gezonden, om hem tot spoed aan te manen.[2]) In zijn brief aan de Staten-Generaal dd. 18 Aug. 1674 rept hij met geen woord over dit talmen van den Keizerlijken veldheer, integendeel, hij prijst de „stantvastigheyt van de Battaljons van het Regiment van Souches met de Heeren Sijne Soonen voor aan de selve . . ." in het voor onze troepen gelukkiger gevecht bij Fay. Daarentegen zegt G. Burnet, dat de Prins van Oranje de onvoordeelige uitkomst van den slag bij Seneffe toeschreef aan de lafhartigheid van De Souches, hetgeen ook getuigd wordt door den diplomaat Temple. „With relation to the battle of Seneff", aldus Burnet, „the Prince himself told me the day before he saw a Capuchin that came over from the French army and had a long conversation with Zouch, the Emperor's general, who behaved himself so ill on the day of the battel, that the Prince said to his son at night, that his father had acted so basely, that if it had not been for the respect he bore the Emperor he would have shot him thro' the head . . ."[3])
Hoe het ook zij, of de Prins van Oranje uit politieke overwegingen officieel geen gewag maakt van de tegenwerking van De Souches, het is duidelijk gebleken en zal hierna nog verder blijken, dat zijn medewerking veel te wenschen overliet.
De ruiterij van Condé heeft intusschen die der bondgenooten tot aan de heggen en boomgaarden van St Nicolas-aux-bois vervolgd. Daar houdt zij halt op musketschotafstand van die hindernissen en stelt zich in slagorde in afwachting van de van Seneffe oprukkende infanterie en dragonders. Als deze op het slagveld aankomen, verdeelt zich de Fransche ruiterij over de beide vleugels, stelt het voetvolk zich op in 't midden en komen de zes stukken geschut in stelling op den rechtervleugel. Zij openen onmiddellijk het vuur op onze stellingen en als dit korten tijd heeft aangehouden, laat Condé zijn infanterie en dragonders voortrukken tot den aanval op de heggen. Hier ondervinden zij echter krachtigen tegenstand. De luitenant-generaal Aylva en de kolonel Schwartzenburgh worden daarbij zwaar gewond. Aanvankelijk blijft de strijd onbeslist. „Le prince d'Orange", aldus Beaurain, „se montroit partout avec un courage intrépide et faisoit en même tems avec autant d'activité que de sang-froid les dispositions propres à arrêter les progrès ultérieurs des François."
Condé verliest nu zijn geduld over het oponthoud, dat hij ondervindt. Hij gelast de ruiterij, ~~om~~ door te dringen over de wegen, te midden van de heggen, ten einde het Hollandsche voetvolk in den rug te kunnen aanvallen.
Fourilles stelt zich nu aan het hoofd van twee eskadrons van de „Maison du Roi" en Condé en zijn zoon volgen met een derde eskadron. Ondanks het moeilijke terrein gelukt het hun, eenige Hollandsche eskadrons, die in de vlakte zijn opgesteld, terug te werpen. Het zijn de eskadrons, die aan de ruiterij van Condé het deboucheeren moesten beletten. Vervolgens werpt de Fransche ruiterij zich op ons voetvolk, dat hierdoor in verwarring geraakt. Het Fransche voetvolk en hun dragonders benutten deze omstandigheid, om den tegenstand der Hollanders te breken en de heggen en boomgaarden te veroveren. De rest der Fransche ruiterij wordt hierdoor in staat gesteld, ~~om~~ voort te rukken en te belanden op de vlakte tusschen de heggen van St Nicolas-aux-bois, waar zij zich in slagorde plaatst tegenover de ruiterij der bondgenooten. Andermaal heeft een ruitergevecht plaats. De Fransche ruiters zijn van beter gehalte dan die der bondgenooten. „Den Heere Grave van Waldeck, . . . dede al wat mogelijk was, omme de disordre van 't Voetvolk te beletten", zoo luidt de brief van

[1]) Beaurain, p. 114.
[2]) G. Burnet: History of his own time, Vol. II, p. 669.
[3]) G. Burnet: History of his own time, Vol. II, p. 669.

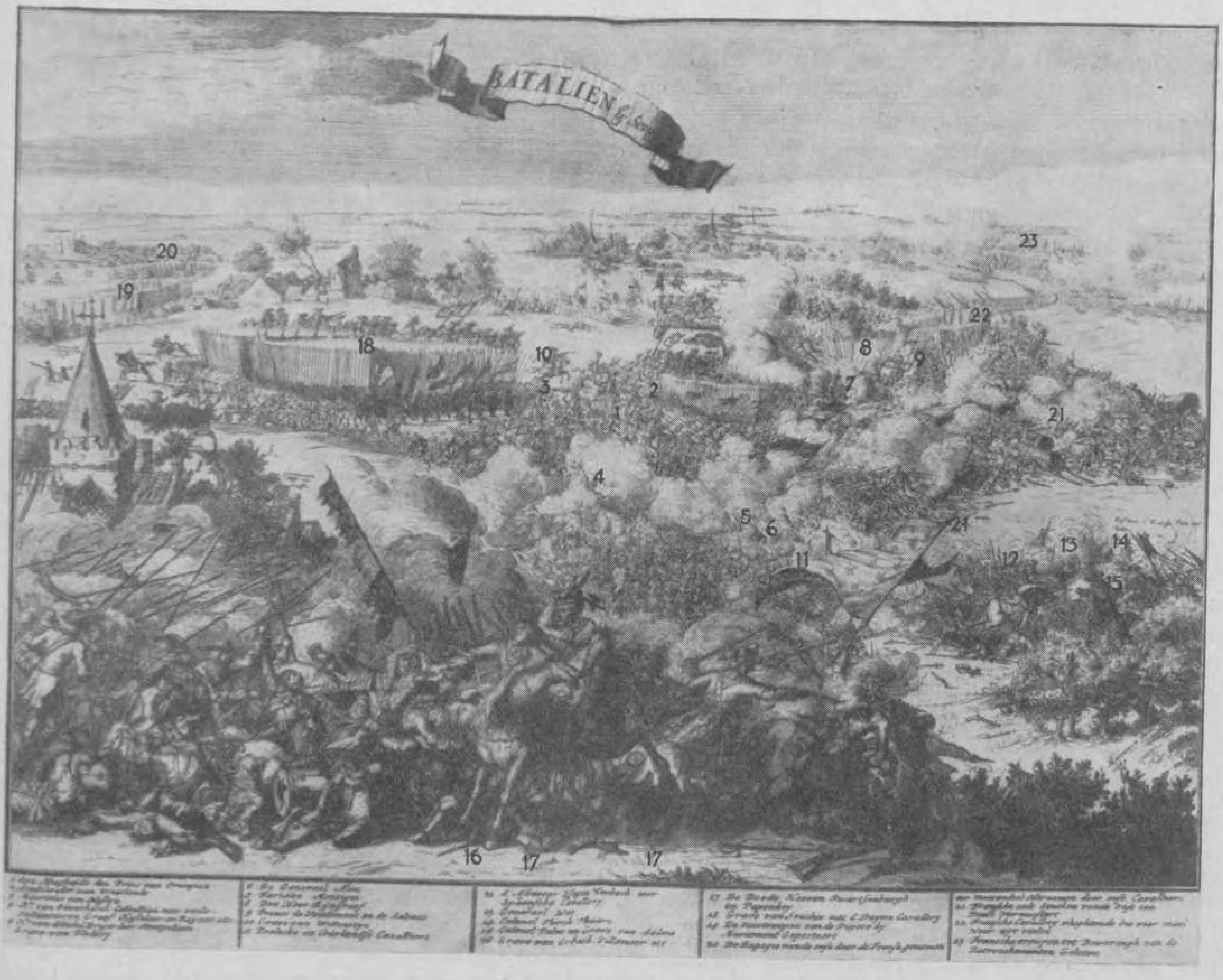

1. Sijn Hoogheijdt den Prins van Orangien.
2. Stadthouder van Vrieslandt.
3. Mauritius van Nassau.
4. Hr van Ouwerkerk. Cabbelliau met veele voluntairen, Greaf Hasselaer en Reijnst, etc.
5. Hr van Ginckel Brigardier Montpeliam, Grave van Flodorp.
6. De Generael Alua.
7. Fariaux Montigni.
8. Den Heer Rijngraef.
9. Prince de Vaudemont en de Salines.
10. Grave van Wittenstijn.
11. Poolsche en Courlandse Cavalliers.
12. d'Assentar IJsegen Corbeck met Spaensche Cavallery.
13. Generael Wee.
14. Colonel Turck Thuars.
15. Colonel Palm en Grave van Solms.
16. Grave van Erbach, Villameer etc.
17. De Doode Heeren Swartsenburgh en Papenkop.
18. Grave van Souches met d'Duijtse Cavallerij.
19. De Voortroupen van de Duijtse bij Mariemont geposteert.
20. De Bagagie van de onse door de Franse genomen ter meerendeel hernomen door onse Cavalliers.
21. Fransche velt Stucken van de Onse ten Deele vermeestert.
22. Fransche Cavallerij vlughtende die vier mael weer uyt vielen.
23. Fransche Troupen tot Bewaringh van de Retrenchementen gelaten.

den Prins van Oranje. Aan 't hoofd van een eskadron voerde de maarschalk een charge uit, maar werd niet gevolgd en kwam midden onder de vijanden terecht, waarvan hij twee ruiters neersabelde, die hem gevangen wilden nemen. „En alsoo gequetst en bebloed, als hij was, vervoegde sig weder bij het gros van de Armée, konnende niet dan met groote moeyte gebragt werden, om sig te retireeren, hoewel geen kragt meer hebbende om sig te paarde te konnen houden . . ." [1]) Zijn heldendaad is vruchteloos! De Spaansche ruiterij wordt overhoop geworpen en de Hollandsche slaat op de vlucht achter St Nicolas-aux-bois. De Spaansche aanvoerder der ruiterij D'Assentar sneuvelt hierbij.
In St Nicolas zijn 't de Hollandsche mariniers van 't regiment Van Weede, die de Fransche ruiterij

[1]) Brief van den Prins van Oranje aan de Staten-Generaal, dd. 18 Augustus 1674.

tegenhouden, waardoor de Hollandsche andermaal gelegenheid krijgt, om de slagorde te herstellen en een sterke linie te vormen. Een woedend gevecht heeft nu plaatst tusschen de Fransche ruiters en de Hollandsche zeesoldaten. Condé wordt ongeduldig en geeft bevel tot den aanval op St Nicolas. Maar Fourilles wijst hem op de sterkte der verdediging. In drift ontstoken, antwoordt Condé hem, dat hij geen raad, maar gehoorzaamheid vraagt. Jammer genoeg voegt hij er smadelijk aan toe, dat hij Fourilles reeds lang kent als iemand, die beter kan praten dan vechten. Doodelijk beleedigd, valt Fourilles nu blindelings aan 't hoofd van zijn voetknechten en dragonders aan op de Hollandsche mariniers, doch deze slaan hem terug en Fourilles stort doodelijk getroffen van zijn paard. Nu stelt Condé zich persoonlijk aan 't hoofd van zijn voetknechten en dragonders en bestormt onstuimig de abdij van St Nicolas. Ook nu weren zich de mariniers heldhaftig. Maar niets kan den aanstormenden veldheer tegenhouden.

„Le choc et les décharges y furent extrêmement rudes, et après une assez grande résistance, ils commencèrent à plier," schrijft hij aan Louvois.[1])

De dappere bezetting van de abdij wordt teruggeworpen op de achterwaarts opgestelde ruiterij. Condé en zijn voetvolk en dragonders bezetten nu de huizen, heggen en boomgaarden en dekken de Fransche ruiterij, die nu op verschillende plaatsen voortrukt en zich in slagorde plaatst aan de zuidzijde van St Nicolas-aux bois. Ten derden male stuit zij hier op de Staatsche ruiterij en bindt 't gevecht met haar aan. En wederom wordt deze, geschokt als zij is door de geleden verliezen, teruggeworpen en neemt zij de wijk naar 't dorp Fay.

Na de verovering van St Nicolas-aux-bois is 't den vijand gelukt, tot den legertrein der bondgenooten door te dringen. Luxembourg heeft de treindekking verdreven, zoodat de legertrein nu à la merci van den vijand komt en wordt uitgeplunderd, een aantal wagens in brand worden gestoken en de rest in alle richtingen wordt verspreid. Alleen De Souches had zijn bagagetrein reeds doen teruggaan. Een groot gedeelte van de Hollandsche en Spaansche legertreinen valt in handen van den vijand.

Het is nu twee uur in den namiddag. Reeds vier uren is de bloedige veldslag aan den gang en de Franschen zijn nog steeds aan de winnende hand. Condé heeft zijn doel bereikt en een nieuwe poging van de Prins van Oranje, om het oorlogstooneel naar Frankrijk over te brengen, zal hem wel heel onwaarschijnlijk zijn voorgekomen.

De Fransche veldheer wil echter zijn succes voltooien en op een beslissing van den oorlog aansturen. Met spoed laat hij zijn reserves oprukken, om nogmaals ten aanval op te rukken en den tegenstander geen tijd te laten, andermaal een verdedigende stelling in te richten.

De Prins van Oranje heeft onmiddellijk na het verlies van St Nicolas-aux-bois een nieuwe stelling laten innemen bij het dorp Fay. Dit plaatsje bestond uit hier en daar verspreid staande huizen, verbonden door hopvelden, die door stevige heggen waren omheind, zoodat ieder dezer velden afzonderlijk te verdedigen was. Ook om het dorp heen bevonden zich dergelijke velden. De kerk en het kasteel leenden zich goed voor de verdediging. Het dorp sprong wat vooruit ten opzichte van het overige gedeelte van de nieuwe stelling, welker rechtervleugel zich uitbreidde tot ten noorden van Le Hestre, een gehucht, gelegen een klein kwartier ten zuidoosten van Fay. Daar stonden boomgaarden omgeven door heggen en voorwaarts en naar den rechtervleugel lag een moeras. Tusschen al die terreinhindernissen bleven nog enkele stukken open, waar de ruiterij doorheen kon, maar die werden krachtig bestreken door het vuur van de achter de heggen opgestelde infanterie. Op het uiteinde van dien rechtervleugel groeide houtgewas en lag een moeras, waaruit een der zijtakjes van de beek van Seneffe ontsprong. De linkervleugel der nieuwe stelling leunde tegen een ravijn, dat begon achter 't dorp Fay en eindigde nabij het bosch van Roeulx, een kwartier ten westen van Fay. Door dit ravijn stroomde een kleine beek. Achter of ten zuiden van Fay lag een uitgestrekte open vlakte, geschikt voor opstelling van ruiterij. Deze vlakte liep glooiend op en beheerschte het voorterrein.

Hier neemt de Prins van Oranje stelling met de brigades Van Heeswijck (waaronder het mariniers-regiment van Palm), Erpach en La Villaumaire, van welke laatste reeds eenige bataljons bij Seneffe in gevecht zijn geweest[2]), bovendien met de ruiterij en de Keizerlijke troepen, die van de Haine zijn

[1]) Receuil de Lettres, T. II, p. 66.
[2]) Tweejaerige geschiedenissen, blz. 254.

teruggekeerd en te ongeveer één uur 's middags bij Fay zijn aangekomen. Ook een deel van het geschut, dat daar is aangekomen, wordt onmiddellijk in stelling gebracht bij de wegen en toegangen, die naar Fay leiden, en bij het ravijn. Het voetvolk, behalve de hiervoorgenoemde regimenten, wordt meerendeels in het dorp geplaatst achter de heggen, in de boomgaarden en bij het ravijn, vóór den linkervleugel. Ook de oostelijke rand van het bosch van Roeulx wordt door voetvolk bezet. Achter Fay staan sterke reserves, voornamelijk ruiterij. De linkervleugel wordt in hoofdzaak bezet door het Keizerlijk leger, de rechter vleugel en het dorp door de Staatsche troepen.
Condé zet intusschen zooveel mogelijk spoed achter den opmarsch van zijn leger. Van Gouy en Seneffe rukken achtereenvolgens zijn regimenten op het slagveld aan. Met de reeds aanwezige troepen wil hij het dorp Fay aantasten. Luxembourg moet den linkervleugel der bondgenooten achter het ravijn voor zijn rekening nemen en hiertoe voor een deel de troepen gebruiken, die den bagagetrein der bondgenooten hebben geplunderd. Navailles krijgt opdracht, ~~om~~ den rechtervleugel aan te vallen. Gelukkig laat de gesteldheid van het terrein niet toe, dat de ruiterij aan den aanval deelneemt. Deze meer achterwaarts geplaatste afdeelingen moeten wachten, tot bepaalde heggen en boomgaarden zijn vermeesterd en zij daar tusschendoor kunnen deboucheeren. De omstandigheid, dat de stelling op beide vleugels is aangeleund, zoodat zij niet kan worden omvat, is wel zeer nadeelig voor Condé. Ook is zijn geschut nog niet aangekomen. De eenig mogelijke aanval in front wordt zoodoende onvoldoende voorbereid en het artillerie-overwicht is nu aan de zijde der bondgenooten. Hier ondervindt Condé dan ook de gevolgen van zijn onbesuisde achtervolging. Hij heeft al te veel gespeculeerd op het bij Seneffe en St Nicolas-aux-bois aan 't wankelen gebrachte moreel der bondgenooten. Den geheelen dag tot ver in den avond wordt de strijd voortgezet. Condé laat het dorp op drie verschillende plaatsen aanvallen, links door de regimenten D'Enghien, Condé, Conti en Auvergne, in front door het regiment des Konings, Royal des Vaisseaux, Navarre en het regiment der Koningin, rechts door de Zwitsersche regimenten van Stouppa, Erlach, Pfeiffer en Salis. De Franschen worden echter bij hun opeenvolgende aanvallen op hevig geschut- en musketvuur onthaald en wie de stelling der bondgenooten tracht binnen te dringen, wordt neergeveld. In 't bijzonder onderscheidt zich hierbij een der bataljons van het mariniersregiment van Palm. Herhaaldelijk worden de aanvallen afgeslagen en zoowel de Hollandsche als de Keizerlijke troepen handhaven zich in hun stellingen.
Slechts éénmaal gelukt het den Franschen regimenten in het dorp door te dringen en drie stukken geschut te veroveren. Dan rukt de Prins van Oranje echter onmiddellijk met een afdeeling reservetroepen op en werpt den vijand weer terug, na de stukken te hebben heroverd.
Evenmin heeft Luxembourg succes tegen den linkervleugel. Zijn troepen zijn bij de plundering van den bagagetrein wat uit den band gesprongen, zoodat er met het herstel van het verband en het ten aanval drijven van de troepen veel tijd is verloren.
Toen zij klaar stonden voor den aanval, hield volgens Beaurain de tucht onder hen geen gelijken tred met hun dapperheid. Een aanval op 't bosch van Roeulx mislukt. Luxembourg komt nu met zijn leger in slagorde tusschen 't dorp Fay en den rand van dit bosch, welks verdedigers hij door eenig voetvolk en zijn dragonders laat bezighouden, terwijl hij met de rest van zijn troepen een aanval doet op 't ravijn. Condé ondersteunt dien aanval met een deel van zijn tegen 't dorp Fay bestemde troepen. Het bezit van 't ravijn is voor de Franschen van groot gewicht. Hun ruiterij kan dan in beweging komen en de Hollandsche aan de overzijde van 't ravijn aanvallen. Slaagt deze manoeuvre, dan kunnen zij het dorp Fay aan de achterzijde binnenrukken en is de slag beslist. De Prins van Oranje heeft dit tijdig voorzien. Het ravijn is zwaar bezet door voetvolk en geschut, de Keizerlijke ruiterij als ondersteuningsorgaan daarachter. Chavagnac[1]) voert er het bevel. Op enkele punten kan het overigens steile en diepe ravijn door ruiterij doorschreden worden, het gemakkelijkst bij het dorp Fay, waar het ravijn begint.
Het gelukt den vijand werkelijk deze zwakke plaats over te trekken, de Keizerlijke troepen terug te werpen, eenig geschut te veroveren en eenige Fransche eskadrons zien kans ~~om~~ te deboucheeren op de vlakte aan de zuidzijde van het ravijn. De Prins van Oranje laat den vijand echter geen tijd ~~om~~ zich hier uit te breiden. Onmiddellijk laat hij Chavagnac met zijn ruiters op de Franschen chargeeren,

[1]) Gaspard, graaf de Chavagnac.

die overhoop worden geworpen en op de vlucht slaan. Ook het Fransche voetvolk, dat is doorgedrongen, wordt teruggeslagen en het geschut heroverd. De Keizerlijke ruiterij, die nu tot den aanval overgaat, wordt echter door die van Condé teruggeslagen.
Te ongeveer vijf uur namiddags doet Condé opnieuw een poging, ~~om~~ door 't ravijn heen te dringen met twee bataljons van de Zwitsersche garde. Deze troepen hebben in de voorafgegane gevechten reeds veel van hun aanvalskracht ingeboet. Hij stelt die bataljons in slagorde op ten noorden van het ravijn. Voetvolk en ruiterij staan hier bloot aan 't geschutvuur, dat Chavagnac op hen laat losbranden uit zes achter het ravijn geplaatste stukken. De Fransche ruiterij moet dit geschutvuur doorstaan en stand houden, om den rechtervleugel van Condé's leger bij zijn aanval op Fay te beveiligen. Het heeft veel van een massa-executie. „A chaque coup des files entières", zegt De Quincy, worden weggemaaid; „. . . ces mêmes corps d'élites engagés depuis le matin, déployés en rideau", aldus Rousset, „supportaient le feu du canon, chargés à cartouches, c'est à dire à mitraille, n'ayant d'autre mission que de tenir ferme pour protéger la formation de l'infanterie . . ."
De Prins van Oranje laat nu een sterke afdeeling voetvolk en ruiterij een omtrekkende beweging door het bosch van Roeulx om 's vijands rechterflank uitvoeren. De oostrand van dit bosch is in ons bezit. De kans, dat deze afdeeling na de omtrekkende beweging kan deboucheeren, is gunstig.
Tegenover dien boschrand staat de vijandelijke infanteriebrigade van Picardië met eenige eskadrons dragonders. Als Luxembourg de lucht krijgt van de omtrekkende beweging, begeeft hij zich met de brigade Gens d'armes naar den uitersten rechtervleugel. Hij plaatst zijn troepen bij den boschrand en houdt daarmede de bondgenooten in bedwang, zoodat zij niet uit het bosch kunnen deboucheeren.
Op den linkervleugel der Franschen heeft Navailles dapper maar zonder succes gevochten. De herhaalde aanvallen van zijn voetvolk op de door de Hollanders bezette heggen en boomgaarden worden telkens afgeslagen. De uitvallen der Hollandsche ruiterij door de open terreindeelen op de Franschen leveren voor geen der partijen eenige beslissing op.
Tegen zeven uur in den avond schijnt echter de krijgskans ten voordeele van Navailles te keeren.
Twee Staatsche infanteriebataljons zijn opgesteld op een weide, omgeven door een heg. Zij worden in den rug gesteund door twaalf eskadrons ruiterij. Tegen dit gedeelte der stelling rukt Navailles nu op met voetvolk en ruiterij; het voetvolk onder Moussy bestaat uit het regiment Royal des Vaisseaux en deelen van andere regimenten, bij de ruiterij bevindt zich weer de „Maison du Roi". Terwijl het Fransche voetvolk zich verdekt opstelt in de nabijheid van de weide, rukt de ruiterij op, om het Hollandsche voetvolk achter de heggen in den rug aan te vallen. Nu ontstaat een spannende worsteling tusschen de ruiterijen van beide partijen. Vijf Hollandsche eskadrons, die de Fransche ruiterij tegemoet trekken, worden geslagen, voornamelijk door de uitwerking van het vuur der Fransche infanterie. Zeven andere Hollandsche eskadrons rukken op en werpen de ruiterij van Navailles overhoop. Deze krijgt echter versterking en chargeert opnieuw. Na een hevige en langdurige worsteling in de nabijheid van de door het Hollandsche voetvolk bezette heggen, wordt onze ruiterij andermaal overhoop geworpen. Navailles met zijn ruiters wordt nu gevolgd door het voetvolk van Moussy, dat zich onstuimig op de heggen werpt, daarin doordringt en de twee Staatsche bataljons verslaat, waarvan het grootste gedeelte sneuvelt of gevangen wordt genomen.
Op het kritieke oogenblik echter snellen de Prins van Oranje en de bejaarde graaf Johan Maurits van Nassau met hun ruiterij naar den rechtervleugel, verzamelen de overblijfselen van de geslagen eskadrons en vallen aan op Navailles, die intusschen opnieuw versterkingen heeft gekregen. Lang blijft de strijd onbeslist, maar ten slotte worden de Franschen teruggeslagen. „Den Heere Prince Maurits ageerde met eene kloekheyt boven sijne Jaren", zoo luidt het in den brief van den Prins van Oranje aan de Staten-Generaal. En ook de Keizerlijke veldheer, „den Heere Grave van Souches" had volgens Zijne Hoogheid „seer uytstekende preuven gegeven van de couragie en dapperheyt, dewelke hij heeft doen blijken in soo veel andere occasiën . . ."
Intusschen loopt de dag ten einde. Op eenige regimenten van Luxembourg na, zijn alle korpsen van het Fransche leger op het slagveld aangekomen en hebben zij aan den strijd deelgenomen. De vijand is uitgeput van vermoeienis en verzwakt door zware verliezen. Alleen Condé wil den strijd nog voortzetten, maar hij ziet eindelijk in, dat hij dit niet meer van zijn troepen kan eischen en laat langzamerhand het gevecht afbreken. Eerst trekt de ruiterij wat terug, maar 't voetvolk blijft in 't maanlicht

nog tot 10 à 11 uur vuren tegen de gedekt staande Hollandsche infanterie. In die laatste oogenblikken van den veldslag sneuvelt nog een goed aantal Franschen. Condé neemt zich nu voor, den strijd den volgenden dag te hervatten en laat zijn troepen op het slagveld blijven en rusten met de wapens in de hand. Ook de bondgenooten zijn in hun stellingen gebleven. Als beide legers onbeweeglijk en stil op korten afstand van elkander rusten, barst plotseling een hevig musketvuur los, vermoedelijk veroorzaakt door alarmschoten van een schildwacht. Hierdoor sneuvelt aan beide zijden weer een aantal krijgslieden. Bij de Franschen is een paniek ontstaan, de wat achterwaarts gelegerde ruiterij geraakt uiteen en er verloopt eenige tijd, voordat de orde is hersteld. Condé besluit nu af te zien van verderen strijd en geeft bevel tot den terugtocht, voor een man als Condé zeker een bitter besluit, maar daarom te meer noodzakelijk. In den morgen tusschen 8 en 9 uur is het Fransche leger weer terug in het kamp bij de Piéton.

De bondgenooten bemerken eerst niet, dat Condé het slagveld heeft ontruimd. Ook zij zijn aanmerkelijk verzwakt. De Prins van Oranje wil den strijd voortzetten. De overige bevelhebbers der bondgenooten stemmen daarmee echter niet in. Twee uren nadat de Franschen zijn afgetrokken, trekken ook de bondgenooten terug. Bij het ochtendgloren houden zij halt tusschen Roeulx en Marimont nabij de Haine, waar eenige uren rust wordt gehouden. Daarna trekken zij over deze rivier naar de zijde van Mons en legeren zich in den avond van den 12en Augustus in de nabijheid van deze vesting. De berichten omtrent de in dezen veldslag geleden verliezen zijn tegenstrijdig; Beaurain zegt, dat het Fransche leger minstens 7000 à 8000 man aan dooden en gewonden had verloren, maar de bondgenooten 10.000 à 12.000. Volgens De Quincy waren 1000 Fransche officieren gesneuveld en in een brief van Condé aan den Koning wordt gemeld, dat hij zijn beste infanterie had verloren en een goed deel van zijn cavalerie.[1]) Ook de opgaven der Nederlandsche schrijvers schijnen niet geheel betrouwbaar te zijn.[2])

Vast is echter komen te staan, dat de slag bij Seneffe voor beide partijen wel een der bloedigste uit dit tijdperk is geweest. Uiteindelijk was hij voor de Hollanders geen nederlaag, hetgeen wel in het bijzonder is te danken geweest aan de Nederlandsche infanterie, waarvan de ter zee zoowel als te land beproefde mariniersregimenten Palm en Van Weede keurtroepen vormden. De geschiedschrijver Bosscha zegt omtrent dien veldslag: „Jammer, dat mannen als de kolonels Palm en Eybergen, krijgslieden zonder smet of blaam, een eerherstelling niet mochten beleven, welke zij persoonlijk niet behoefden.”[3])

Alle geschiedschrijvers, ook van Fransche zijde, zijn eenstemmig in hun lof over den Prins van Oranje. Temple zegt, dat de roemrijkste getuigenis omtrent des Prinsen gedrag door Condé zelf is gegeven: „Il dit en parlant du Prince d'Orange, qu'il avoit agi en tout en vieux capitaine, excepté en s'exposant à trop de dangers en quoi il avoit agi en jeune homme”.[4]) En de stafofficier Beaurain getuigt: „Mais le prince d'Orange est celui dont la valeur, à la foi active, intrépide et froide, mérite surtout d'être transmise à la postérité . . .”[5])

Van de mariniers waren gesneuveld de kolonel François Palm[6]), wiens nagedachtenis, naast die van Willem Joseph baron van Ghent, wel de eereplaats inneemt in de geschiedenis van het Nederlandsche korps Mariniers. ~~Ook~~ de kapiteins der mariniers Willem Zoete de Lake van Villers, Gerlach von Isselmuyden en Aerssen[1]) ~~waren op het slagveld gebleven~~. Gewond en gevangen genomen waren de

---

[1]) Daniel: Journal de Louis XIV, p. 118.

[2]) Lijst, getrokken uit Sylvius, 10e Boek, blz. 55 en „Verwerd Europa”, blz. 916.

[3]) Bosscha: Neêrlands heldendaden te land.

[4]) Temple: Mémoires (Fr. vertaling), p. 59.

[5]) Zie ook: Rousset, T. I, p. 477—478; en: Quincy T. I, p. 386.

[6]) Uittreksel uit het Journal van Constantijn Huygens Jr. Deel IV, pag. 61. 1675 Septembre, Samedy 7.
Nous marchâmes de Strépy à une maison qui estoit une Prieuré nommé Serdinissard, estant à une demy heure de Senef et à deux lieues de Strépy. La marche alla tout joignant le Village de Fay et celuy de Senef, où je fus avec Mr. de Rhingrave examiner touts les endroits oû s'estoit donne le combat l'année passée, nommement à cette barrière où il avoit esté tant opinastre et où le Prince de Birkefeltz avoit esté blessé. Cet endroit est proche de la petite Eglise de Fay située fort plaisemment avec des fort grands tilleux et chaisnes auprès. Il y eut encor un autre coin du champ de bataille où il y avoit une houblonière où l'on s'estoit fort battu et où Palm avoit esté blessé.

luitenant-kolonel der mariniers George de Hertoge, Heer van Valkenburgh, de majoor der mariniers Aelbrecht van Ruytenburgh van Vlaardingen, de kapiteins der mariniers Van der Goes, Blankevoort, Harderwijk, Johan Palm[2]), Van der Stegge en Breukel, negen luitenants, waaronder Karel Evertsen, vierde zoon van den luitenant-admiraal Cornelis Evertsen en drie vaandrigs.
Gevangengenomen waren de kapiteins der mariniers baron De Friesheim, Rammelman en Haringhcarspel, zoomede vijf vaandrigs.
Ten onrechte noemt Sylvius onder de gesneuvelden de brigadier der mariniers Van Weede, welke opgaaf o.a. is overgenomen door Montanus. Van Weede heeft den slag bij Seneffe nog lang overleefd; hij heeft deelgenomen aan de herovering van Grave (27 October 1674), is daarna tot gouverneur over die stad aangesteld en is in 1696 als generaal-majoor overleden.[3])
Er is veel getwist over de vraag, wie overwinnaar is geweest in den slag bij Seneffe. Het antwoord lijkt eenvoudig en voor de hand liggend. Er is geen overwinnaar geweest. Het Fransche leger overwon bij Seneffe en St Nicolas-aux-bois, maar het leger der bondgenooten bij Fay, waar eigenlijk het hoofdtreffen heeft plaats gevonden en over den uitslag van het gevecht is beslist.
Dat een man van het temperament en het formaat van Condé heeft moeten besluiten, als eerste het slagveld te ontruimen, is moeilijk te rijmen met de hem van Fransche zijde met veel ophef toegeschatte zegepraal, integendeel, dit feit reeds spreekt voor zichzelf.
Het heeft overigens Condé eenige moeite gekost, om de Franschen uit hun overwinningsroes te ontnuchteren.
Zeker, zij hadden vaandels veroverd en een aanzienlijk gedeelte van den bagagetrein buitgemaakt en zij dachten nu, dat de bondgenooten wel tot moedeloosheid waren geslagen en een deel van het leger van Condé dat van Turenne aan den Rijn zou kunnen versterken.
Condé betoogde echter, dat hij integendeel zelf dringend versterkingen noodig had en dat de vijand nog steeds de overmacht had. Het merkwaardigst is wel de door Beaurain gegeven analyse van den toestand na den veldslag; het citaat is wat lang, maar te belangrijk, om het niet in zijn geheel weer te geven: „Au milieu des rejouissances publiques, on eût à s'occuper de réparer ses pertes. Plusieurs corps n'étoient plus en état de servir. Presque tous avoient besoin de beaucoup de recrues et de remontes. Le Royaume épuisé et pressé ailleurs par des ennemis qui s'augmentoient de jour en jour étoit peu en état de fournir à l'armée de Flandre les ressources nécessoires et le Ministre s'étoit même flatté que la victoire (?) de Seneffe lui laisseroit la possibilité de tirer des troupes de cette armée pour renforcer celles de M. de Turenne. Les comptes que rendit M. le prince (Condé) en détrompèrent bientôt . . . Peu s'en fallut qu'on ne regrettât secrettement les succes, dont on se glorifioit".[4])
Ook Louvois is moeilijk uit zijn overwinningsdroom tot de werkelijkheid te brengen. Als hij van den intendant Robert den staat ontvangt van de dooden en gewonden, is hij buiten zichzelf. „Il faut que les officiers en aient augmenté très considérablement le nombre, puisque, s'il étoit véritable, Sa Majesté auroit eu plus de sept mille hommes hors de combat de cette journée,"[5]) schrijft hij. Robert kan hierop niet anders doen dan opnieuw de juistheid der opgaven bevestigen.
De Prins van Oranje had niet de strategische voordeelen behaald, welke hij had beoogd. De door hem behaalde krijgsroem had echter op den vijand diepen indruk gemaakt, hetgeen een groote moreele en politieke winstpost beteekende.
Door sluwe inblazingen en verleidelijke aanbiedingen zocht Lodewijk XIV nu de Republiek te doen afzien van de bescherming der Spaansche Nederlanden.[6]) Want, zegt Rousset, de politieke resultaten van den slag bij Seneffe, „étaient loin d'être à l'avantage de la France . . ."[7])

---

[1]) Aerssen komt ook voor in een brief van Corn. de Witt dd. 8 Juni 1672 a/b „de Seven Provintiën", waaruit blijkt, dat hij den zeeslag bij Solebay heeft medegemaakt als commandant van een galjoot.

[2]) Dezen zou later een belangrijk marinierscommando ten deel vallen gedurende den Spaanschen Successie-oorlog (1702—'13).

[3]) Aanteekeningen en verbeteringen op de Journalen van Constantijn Huygens den Zoon, door Jhr Mr J. A. Hora Siccama (Werken van het Hist. Genootschap, 3e Serie, No 35), blz. 754.

[4]) Beaurain: Histoire de la Campagne etc. en 1674.

[5]) Brief van Louvois aan Condé, dd. 19 Août 1674, aangehaald door Rousset (Dep. van Oorlog, Parijs, No 381).

[6]) Receuil des Lettres, T. II, p. 76 en 87.

[7]) Rousset: Louvois, T. II, p. 56—58.

Na den slag bij Seneffe werd het leger der bondgenooten versterkt met 4000 man Spaansche ruiterij. Het begaf zich op marsch naar Quiévrain en het Fransche leger brak den 22en Augustus het kamp aan de Piéton op, om een legerplaats te gaan betrekken ten zuiden van de Sambre tusschen Thuin en Solre-sur-Sambre. Het telde nu ongeveer 35.000 man.

De Prins van Oranje achtte thans den tijd aangebroken, ~~om~~ de vestingen Grave, Maastricht en Maseijck te gaan heroveren. Aan Rabenhaupt, die de Munsterschen en Keulschen voor Groningen had doen afdeinzen, werd de belegering van Grave opgedragen. Reeds in Juni lekten deze plannen bij de tegenpartij uit. Van een verrassenden aanval kon derhalve geen sprake meer zijn. Te voren waren Ravestein en Boxmeer reeds door Rabenhaupt bezet. Den 15en Juli tast hij het eilandje Middelweert in de Maas tusschen Mook en Kuik aan, ten einde de bovenrivier voor de Fransche bezetting af te snijden. Hier viel nog een merkwaardig gevecht voor. Majoor Boot van de Staatsche troepen was met 180 man uitgezonden, om het eilandje in bezit te nemen. Als hij bezig is, daar een borstwering op te werpen, verschijnen de Franschen op den tegenoverliggenden dijk bij Kuik en storen hem in dezen arbeid. Chamilly, die bevelhebber is te Grave, is nl. aan 't hoofd van zijn ruiters uit de vesting opgerukt, gevolgd door 300 man voetvolk. Tegenover het eilandje aangekomen, laat hij een afdeeling afzitten, om van achter den dijk de Hollanders onder vuur te nemen in afwachting van zijn infanterie. Hij besluit echter daarop niet te wachten en in de veronderstelling, dat de rivier overal doorwaadbaar is, laat hij de ruiters te water gaan. Al spoedig blijkt dit een misrekening te zijn geweest, want wie van hen nog zwemmende het eilandje bereikt, wordt dusdanig op musketvuur onthaald, dat hij het niet waagt, voet aan wal te zetten.
Nu begeeft Chamilly zich persoonlijk te water, om zijn mannen voor een nieuwen aanval aan te voeren, maar ook deze aanval wordt afgeslagen. De dappere majoor Boot, die reeds gewond is, blijft intusschen zijn troepje tot tegenstand aanwakkeren. Hij slaat ook een derden aanval af, neemt zeven Fransche officieren gevangen en noodzaakt den vijand van een verdere aanvalspoging af te zien. Intusschen is het Fransche voetvolk ter plaatse aangekomen en geeft een moorddadig vuur af op de Hollanders. Chamilly stelt twee eskadrons ruiters op langs den dijk en gelast zijn voetvolk, met deze eskadrons over te steken naar het eilandje. Zelf geeft hij het voorbeeld, door ten derden male in de rivier te springen. Van de verdedigers zijn er reeds velen gesneuveld en Boot is andermaal gewond, doch ditmaal buiten gevecht gesteld. Hij heeft bovendien gebrek aan munitie, zoodat het hem onmogelijk is, zich langer te handhaven. „L'affaire dura deux heures et demie", aldus de stafofficier van Chamilly G. Luine, „et nous coûta cher aussi bien qu'aux Ennemis . . ."[1])
Middelweert moet nu worden ontruimd en deze mislukte onderneming, zonderling genoeg niet gesteund door aanrukkende versterkingen, is mede oorzaak, dat het verrassende element in de belegering van Grave, welke nu volgt, is prijsgegeven.
De Prins van Oranje was den 12en September opgebroken van Quiévrain. Den 15en d.a.v. belegerde hij Oudenaarden. „La place incommodait extrêmement Gand, Dendermonde et le païs d'Alost, c'est pourquoy les Flamans en souhaittaient la réduction avec passion . . .," zegt Wicquefort.[2])
Condé was echter tijdig met zijn legers opgerukt, om de vesting te ontzetten, zoodat dit plan moest worden opgegeven.
Nu deed de Prins van Oranje in den legerraad het voorstel, ~~om~~ het Fransche leger tegemoet te trekken, het na zijn overhaasten marsch geen tijd tot rust te laten en het dadelijk aan te vallen. Den 21en had de Prins zijn leger reeds tot dit doel in slagorde geplaatst, maar De Souches, „que l'âge et l'expérience rendoient ou prudent ou timide", aldus Wicquefort, gaf te kennen, dat de plaats hem niet geschikt voorkwam om slag te leveren en hij daarom met zijn troepen aftrok.[2])
Inderdaad brak hij met zijn leger overhaast op, „leva le piquet, abandonna l'artillerie, que le Prince lui avoit prestée et fit la retraite, sans l'ordre et mesmes sans la participation du Prince d'Orange, qui, n'ayant plus de choix, fut contraint de prendre le mesme party."[3])

[1]) Relation de tout ce qui est passé pendant le siége de Grave en l'année 1674, par Guillaume Luine (ooggetuige van Fransche zijde), Paris, chez Rollin Fils MDCCLIII, p. 26 etc. Ooggetuigenverslag, overgenomen in „Verwerd Europa", blz. 924.
[2]) A. de Wicquefort: Hist. des Prov. Un. des Pays-Bas, p. 710 etc.
[3]) A. de Wicquefort: Hist. des Prov. Un. des Pays-Bas, etc., p. 710 etc.

De toegang tot de vesting Oudenaarden lag nu open voor het leger van Condé, dat reeds tot ontzet was komen opdagen.[1])
Volgens Feuquières, toendertijd generaal in 't Fransche leger, werd de terugtocht van den Prins van Oranje begunstigd door een dikken mist „qui fit perdre à M. le prince (de Condé) le fruit de ses beaux mouvements . . ." zoodat hij zich niet op de achterhoede van 't leger der bondgenooten kon werpen, omdat De Souches op bekwame wijze de terreinsgesteldheid benutte „pour faire le crochet à la cavalerie de l'Empereur, et la mettre en bataille sur une hauteur, qui se trouvoit derrière l'Armée du Roi, dont elle n'étoit séparée que par un petit ruisseau, qui couloit entre les deux hauteurs . . ."[2])
Deze schrijver maakt de gevolgtrekking dat die „Contre-marche" van een leger, dat scheen terug te trekken, om een veldslag te ontwijken, een zoo oordeelkundige manoeuvre was, dat Condé niets durfde ondernemen tegen de achterhoede, omdat hij dan zijn flank zou bloot geven aan het zoo gunstig opgestelde Keizerlijk leger.
Een andere meening van Nederlandsche zijde geeft echter Wicquefort weer, nl. dat de ruiterij van De Souches dwars door den marschweg van 's Prinsen van Oranje's leger doorbrak onder een dusdanige verwarring, dat, indien niet een dikke mist op dat oogenblik het uitzicht van Condé op het leger van zijn tegenstander had ontnomen, dit leger niet meer te redden zou zijn geweest.[3])
Het komt wel het meest waarschijnlijk voor, dat niet het beleid van De Souches, maar de mist hier de redder is geweest.
Nadat de Prins van Oranje het beleg had opgebroken, spoedde hij zich naar Grave. Rabenhaupt was reeds sedert 17 Juli die vesting aan het belegeren.
Met den Prins kwamen mede 8000 ruiters en 3000 voetknechten onder het bevel van Willem Maurits graaf van Nassau. Onder het voetvolk was inbegrepen het regiment mariniers onder het bevel van den brigadier Van Weede van Walenburg, die den Prins van Oranje vergezelde.
Wicquefort maakt gewag van „un renfort de six-mille hommes de pied, y compris ceux qui avoient servi dans l'armée navale sous le Lieutenant-Admiral de Ruyter".[4]) Volgens denzelfden schrijver was de bezetting van Grave „capable de la bien défendre", maar was Rabenhaupt, hoewel een krijgsman van goede reputatie, niet de geschikte man voor het belegeren van een vesting.
Het was in ieder geval duidelijk, dat de Prins van Oranje naar Grave trok om in te grijpen en de „finishing stroke" aan de Fransche bezetting toe te brengen.
Den 28en October was de vesting weer in ons bezit.[5]) De brigadier der mariniers Van Weede werd tot gouverneur over de stad aangesteld.[6])
Nu bleef den Prins van Oranje nog slechts over, de Franschen terug te dringen binnen hun voormalige grenzen. De omstandigheden waren evenwel voor dit plan allerminst gunstig.
De Spaansche vestingen waren slechts zwak bezet. De landvoogd speculeerde te veel op de hulp van den Prins van Oranje, in de meening, dat het zelfbehoud voor de Republiek vanzelf medebracht, dat de Hollanders die vestingen niet in Fransche handen zouden laten vallen.
Turenne hield het Duitsche leger meesterlijk in bedwang; de bewegingen van dit leger waren voor de gemeenschappelijke zaak van volkomen onnut.
In 1675 vielen Dinant, Hoey en Limburg in Fransche handen, in 1676 Condé en Bouchain. Het eenige voordeel, dat de Prins van Oranje behaalde, was de verovering van Binche op den 31en Augustus 1676. Den 7en Juli van dit jaar werd Maastricht door hem belegerd. De Fransche bevelhebber d'Estrades was op dat oogenblik te Nijmegen bij de vredesonderhandelingen. De vrede zou nog ruim twee jaren

[1]) Temple: Mémoires (Fr. vertaling), p. 62—63.
Quincy: T. I, p. 387.
Rousset: Louvois, T. II, p. 61—63.
[2]) Feuquières: Mémoires Hist. et Mil.
[3]) A. de Wicquefort: Hist. des Prov. Un. des Pays-Bas, p. 710 etc.
[4]) De Wiquefort: Hist. des Prov. Un. des Pays-Bas, p. 70—71.
[5]) Relation de Guill. Luine, p. 347.
[6]) Pamflet 11093; Journael of Daghregister van d'aenmerkelijkste saken, voorgevallen in het seer strenge en gedenkwaerdige belegh der Stadt Grave, belegert den 27 Julii en door Sijn Hoogheydt gewonnen den 28 October 1674. t'Amsterdam Gedruckt bij de Weduwe van Joseph Bruyning aen de Beurssluys in 't jaer 1674.

op zich laten wachten. D'Estrades was opgevolgd door De Calvo, dien Rousset beschrijft als een man van groote geestkracht.

De vesting Maastricht was sterk en ruim voorzien van alle middelen voor een krachtige verdediging. Den 4en Juli was de Prins van Oranje met 6000 man voetvolk en 25 eskadrons ruiters opgebroken van Nivelles. Den 7en d.a.v. kwam hij aan voor Maastricht, tegelijk met de Spaansche troepen onder Louvignies, troepen van den Bisschop van Osnabrück, die in de eerste dagen van Juli op den linker Rijnoever waren gekomen en eenige krijgsmacht van den Keurvorst van Brandenburg, den Keurvorst van Neuburg en troepen onder bevel van den Rijngraaf, afkomstig van de bezettingen van 's-Hertogenbosch, Breda, Bergen-op-Zoom en andere plaatsen. De totale sterkte is geschat op 24.000 à 26.000 man. De Fransche bezetting wordt door onze schrijvers geschat op 4500 man voetvolk, 2000 ruiters en 500 dragonders, benevens een aantal grenadiers en de geschutbediening.[1])

Onmiddellijk na aankomst bij de vesting werden aan de verschillende regimenten hun kwartieren toegewezen. De Prins van Oranje nam zijn hoofdkwartier aan het noorderfront, Louvignies aan het zuiderfront. Deze kreeg ook het bevel over de troepen van Osnabrück, die meer noordelijk ter hoogte van de Tongersche en Brusselsche poort hun kwartieren hadden.

In het leger van den Prins van Oranje bevonden zich drie Engelsche regimenten, die hun kwartieren naast die van de garde aan de zijde van de Boschpoort kregen. Aan Fenwick[2]), den oudsten kolonel, werd het bevel over die regimenten opgedragen, welke in totaal 2600 man sterk waren.

In de eerste dagen van het beleg hadden herhaaldelijk schermutselingen plaats met de bezetting, die uit den omtrek het slachtvee ophaalde. Toen het belegeringsgeschut aankwam, werden vier batterijen opgesteld, respectievelijk voor 14, 8, 6 en 4 vuurmonden. Over de soort en het kaliber zeggen onze schrijvers niets, evenmin over de inrichting der vestingwerken.

In den nacht van 19 Juli werden de loopgraven geopend door het garderegiment en de regimenten van Beaumont en Clooster, zoomede door eenige Engelsche vrijwilligers, met het gevolg, dat zij bij het aanbreken van den dag voldoende dekking boden. Een uitval der bezetting tegen die loopgraven werd afgeslagen.

Den 22en Juli openden de batterijen van de belegeraars het vuur en zetten dit voort tot den 29en. Zij schoten een bres in het voorwerk (bastion) genaamd „Dauphin". Den 30en werd dit bastion vruchteloos bestormd door de Engelsche regimenten, die daarbij groote verliezen leden. Ook daags daarna werden zij bij een herhaalde bestorming met zware verliezen teruggeslagen. Opnieuw werd nu het bastion onder geschutvuur genomen en de schansarbeid tegenover dit werk voortgezet, maar de belegerden beantwoordden het geschutvuur. In den nacht van 2 op 3 Augustus werd nogmaals het bastion door de Engelsche en Hollandsche garderegimenten bestormd. Zij vonden de bres afgesloten door Friesche ruiters en ijzeren kettingen en werden door de Franschen op een moorddadig vuur onthaald. Ten slotte gelukte het hun onder aanvoering van den dapperen Engelschman Barnwell de hindernissen op te ruimen en het bastion te veroveren, dat nu door de Engelschen werd bezet. Barnwell zelf was daarbij gesneuveld.

De Engelschen meenden nu in 't bastion veilig te zijn, omdat zij geen gemeenschap met de stad ontdekten. Maar toen dien nacht de Engelsche schildwacht door slaap werd overmand, lieten de belegerden een paar mijnen springen, hetgeen een paniek veroorzaakte onder de bezetting van 't bastion. Weer kwam dit werk in Fransche handen. Kort daarop liet de Rijngraaf het opnieuw bestormen en kwam het weer in 't bezit der bondgenooten.

Ook op andere punten werd de vesting, evenwel met weinig succes, aangevallen.

Na de verovering van het bastion ging de belegeraar nog eenige dagen voort met de naderingsloopgraven, totdat hij kwam aan den bedekten weg van een hoornwerk, vóór den ouden hoofdwal der vesting. Nog werden eenige nieuwe batterijen opgesteld, ook in 't veroverde bastion.

[1]) Hollandtze Mercurius. Later zijn er nog vier regimenten bijgekomen, zoodat de sterkte der belegeraars 25.000 à 30.000 man zal zijn geweest.

[2]) Fenwick vocht dapper, maar later bezoedelde hij zijn naam, door deel te nemen aan een samenzwering tegen den Koning-Stadhouder Willem III. Hij eindigde zijn leven op het schavot (28 Januari 1697). Zie: Werken Historisch Genootschap, 3e Serie, No 35, Register op de Journalen van Constantijn Huygens den Zoon (Aanteekeningen en verbeteringen, door Jhr Mr J. N. Hora Siccama), blz. 243.

Den 6en Augustus werd een uitval der Franschen opnieuw afgeslagen, eveneens den 7en en 8en. Men was nu zoover gevorderd, dat de bedekte weg van 't hoornwerk voor bestorming open lag. Die bestorming had den 11en Augustus plaats tusschen 11 en 12 uur middernacht.

Aan de linkerzijde stormden de Rijngraaf met de regimenten van Stirum, Dutel en Slangenburg, aan de rechterzijde de luitenant-kolonel der mariniers Johan Belgicus, graaf van Hoorn, met twee bataljons van het mariniersregiment Van Weede. Beide afdeelingen hadden bovendien ieder nog een regiment in reserve. Aan de linkerzijde slaagde de aanval, maar aan de rechterzijde gelukte het eerst den volgenden nacht tot den bedekten weg door te dringen en dien te bezetten.

De bedekte weg was nu in ons bezit en herhaaldelijk sloegen de belegeraars de uitvallende Franschen af. In den nacht van den 14en op den 15en Augustus werd de Rijngraaf zwaar gewond[1]), terwijl van het regiment Van Weede ook de kapitein der mariniers Ingelby gewond raakte.[2])

Omtrent het voorgevallene daarna (tusschen 14 en 26 Augustus) bij het hoornwerk laten onze schrijvers ons in het duister.

De aanval onzer troepen op 14 Augustus mislukte.

Volgens de Fransche schrijvers was de tegenstand der belegerden zoo krachtig, dat de belegeraars in de laatste dagen van het beleg geen enkele vordering hebben kunnen maken. Dit komt wel met de waarheid overeen. Den 26en Augustus mislukte andermaal de bestorming van het hoornwerk. Op dien dag kwam het bericht binnen, dat een sterke troepenmacht onder Schomberg tot ontzet van de vesting oprukte.

De Prins van Oranje besloot nu, na gehouden legerraad, het beleg op te breken, hetgeen den 27en Augustus plaats had. Het leger nam daarna stelling bij Lanaken.

In een brief aan den beroemden vestingbouwer Vauban liet Louvois zich smalend uit over dit beleg. Het werk van den Hollandschen ingenieur d'Yvoy, den ontwerper der Geneefsche vestingwerken, die bij het beleg de technische leiding had, bestempelde hij als „âneries".[3])

Er schijnt tijdens het beleg gebrek aan ingenieurs te zijn geweest. De Engelsche majoor Archer, die zich door fortificatiekennis onderscheidde, was ongelukkigerwijs reeds tijdens de eerste schermutselingen gesneuveld. De Fransche ingenieurs uit de school van Vauban waren zeer bekwaam. De Prins van Oranje heeft dit tekort aan vakkundige leiding willen compenseeren door dapperheid én onstuimigheid bij de uitvoering der bestorming. Wicquefort zegt hiervan: „comme le zèle du Prince ne rencontra pas dans les officiers ny dans les soldats l'expérience necessoire pour des factions de cette force, la résistance de François les rébutoit" . . . „parce qu'ils voyoient que pour vaincre il falloit avoir quelque chose de plus qu'une vaillance ordinaire . . ."[4]) Coehoorn was in die dagen nog kapitein, had nog geen stem in den legerraad. Bij het beleg van Grave had hij zich eenmaal ongevraagd doen hooren, maar toen had niemand naar hem geluisterd.

Ook de Prins van Oranje erkent in zijn brieven, dat tijdens het beleg groote verliezen zijn geleden, waardoor de Fransche opgaven meer waarschijnlijk worden. Het leger der bondgenooten was althans te veel verzwakt om, nu Schomberg tot ontzet in aantocht was, zijn leger nabij Maastricht aan te vallen.

Den 28en Augustus bleef de Prins van Oranje in zijn positie te Lanaken. Schomberg had zijn doel bereikt. Hij bleef in zijn legerplaats op den St Pietersberg. Natuurlijk kon de Prins hierin niet berusten. Hij moest Schomberg weglokken van de vesting Maastricht en desnoods op een andere, meer gunstige plaats met zijn legerafdeeling afrekenen. Den 29en brak hij op uit zijn stelling te

---

[1]) Hij overleed drie weken later. De Prins van Oranje had hem na den slag bij Seneffe zeer geprezen in zijn missive aan de Staten-Generaal, dd. 18 Augustus 1674. Hij zegt daarin o.a. „dat een groot gedeelte van het succes in deze Battalje moet geweten werden aan sijne couragie en goed beleyd . . ."

[2]) W. J. Knoop, Krijs- en geschiedkundige beschouwingen over Willem den Derden, dl II, blz. 223, ontleent aan het Dagboek van Huygens de vermelding, als zou Ingelby voor Maastricht zijn gesneuveld. Deze bron is hierin niet juist.
Zie Hora Siccama, blz. 360. Hij wordt in een resolutie van H.H.M. van 9 Mei 1689 vermeld als majoor in het regiment van den graaf van Hoorn; later heet hij luitenant-kolonel. Volgens Ferwerda (Genealogie Van der Dussen, gener. 12) stierf hij den 4en Juni 1693.

[3]) Rousset: Louvois, T. II, p. 249. Blijkens een brief van den Prins van Oranje aan Waldeck dd. 17 Juli 1676, dus in 't begin van het beleg, is d'Yvoy ziek geweest. Bovendien gewond geraakt.

[4]) A. de Wicquefort: Hist. des Prov. Un. des Pays-Bas, p. 70, 71.

Lanaken en trok met het leger der bondgenooten naar St Truyen en van hier naar de Jeker bij Waremme, bleef daar eenige dagen, trok weer in de richting van Méhaigne en kwam den 9en September aan te Gemblours. Het geschiedde nu ook werkelijk, dat Schomberg hierdoor uit zijn tent werd gelokt, want hij verliet het Nederlandsche grondgebied, om 't leger der bondgenooten naar Waremme te volgen. Hij vond echter de Jeker reeds verlaten en trok den 8en September naar Gemblours.

Daar wilde de Prins van Oranje Schomberg's leger den weg naar Charleroi afsnijden.[1])

Feuquières zegt in zijn „Mémoires", dat Schomberg zoo goed wist te manoeuvreeren en gebruik te maken van de Jeker als natuurlijke dekking, „qu'il entra ensuite dans la Méhaigne, et gagna Charleroi, sans qu'il fut possible à Mr. le Prince d'Orange d'engager une affaire, quelque désir qu'il en eût . . ."[2])

Deze schrijver toont al even weinig objectiviteit als in zijn lof over den geslaagden z.g. „contremarche" van De Souches, wanneer hij Schomberg's manoeuvre opzweept tot „une fort belle marche pour se retirer de devant Mr. le Prince d'Orange . . ." In werkelijkheid dankte hij dit succes aan een samenloop van omstandigheden, waaraan het beleid van den Prins van Oranje part noch deel had. Het eenige, wat deze veldheer had kunnen doen, was een poging, om Schomberg van zijn verbinding met Frankrijk af te snijden. In den leggerraad vond hij echter geen steun voor dit plan. Zijn onderbevelhebbers maakten het Schomberg dus al heel gemakkelijk om een veldslag te ontwijken en Charleroi te bereiken.

Nu Maastricht nog in Fransche handen was gebleven, werd de strategische positie der bondgenooten al heel moeilijk.

De vijand kon nu winterkwartieren betrekken vlak bij de nog te veroveren Spaansche vestingen, kon die aantasten, vóórdat de Prins van Oranje vanaf verder verwijderde winterkwartieren tot ontzet van het bedreigde object kon aanrukken. Bovendien, gelijk reeds gezegd, waren de Spaansche vestingen zwak bezet en vielen den vijand reeds in handen, vóórdat het leger der bondgenooten kon ingrijpen. Zulks geschiedde ook in 1677, toen de Prins van Oranje zich te Bergen-op-Zoom aan 't hoofd van zijn leger stelde, maar te laat kwam, om Valenciennes te kunnen ontzetten of den val van Kamerijk te voorkomen.

Den 3en April van dat jaar hadden de Franschen het beleg voor St Omer geslagen, maar de bezetting bood dapper tegenweer en had zich tot de aankomst van den Prins van Oranje kunnen handhaven.

De belegeraars lieten toen voldoende troepen achter, om de stad ingesloten te houden en verlieten met de rest van hun strijdmacht de linies, om den weg te versperren voor het leger der bondgenooten, dat van Yperen oprukte. Dit gaf aanleiding tot den slag bij Mont-Cassel.

---

[1]) Rousset, T. II, p. 247, 248.
[2]) Feuquières: Mémoires Hist. et Mil., T. II, p. 235.

DE SLAG BIJ MONT-CASSEL[1])

Een langdurige oorlog tusschen twee partijen gaat in den regel gepaard met wisselende krijgskansen.

Het jaar 1673 was het jaar geweest, waarin de roem onzer wapenen, zoowel ter zee als te land, maar toch wel in het bijzonder ter zee, de dreigende gevaren voor het verlies onzer onafhankelijkheid had afgewend. De daaropvolgende jaren brachten ons weinig succes. De mislukte tocht naar Martinique onder De Ruyter, de onvruchtbare expeditie van Cornelis Tromp naar de westkust van Frankrijk, het mislukte beleg van Maastricht en de verdere tegenslagen als gevolg van het gebrek aan samenwerking tusschen de bondgenooten, wezen er maar al te zeer op, dat onze krijgskansen in de dalende lijn waren gekomen. Een heel zwaar verlies had de Republiek bovendien geleden, toen De Ruyter den 30en April 1676 in den zeeslag bij Syracuse tegen de Fransche vloot onder Duquesne was gesneuveld. Van de drie groote figuren, de staatsman Johan de Witt, de vlootvoogd De Ruyter en de veldheer Prins Willem van Oranje, was alleen laatstgenoemde nog in leven. Al die tegenslagen konden den jeugdigen Stadhouder slechts stijven in zijn plannen, ~~om~~ de vijanden van de Republiek te dwingen, de veroverde gebieden te ontruimen.

Nu weer maakte hij zooveel mogelijk spoed, om St Omer te ontzetten en kwam zijn leger in den middag van den 10en April 1677 in 't gezicht van den vijand, die tusschen St Omer en Mont-Cassel op twee linies in slagorde geschaard stond achter de beek van het dorp Piennes, tusschen de hoogten van Aplinghen en Balenberghe.

Deze beek vormde een hindernis, die slechts over te trekken was door middel van overgangsmiddelen. Hiervoor was eenige voorbereiding noodig. Het oponthoud, dat er mee gepaard ging, was den vijand natuurlijk welkom, omdat hij nog 15.000 man versterkingen verwachtte onder Luxembourg, die nog niet waren aangekomen. Was hij thans slaags geraakt, dan zou hij niet opgewassen zijn geweest tegen de overmacht der bondgenooten. De hulptroepen der Duitsche vorsten waren echter nog niet te velde.

Dien dag bleven beide legers tegenover elkander staan, zeer ten nadeele van de bondgenooten. Want, toen Luxembourg den daarop volgenden nacht kwam opdagen, beschikte elk der partijen over ongeveer 30.000 man en had de vijand bovendien het voordeel van de terreinhindernissen.

Den 11en April tegen het aanbreken van den dag trokken de bondgenooten de beek over, hetgeen zoo vlug in zijn werk ging, dat de vijand het niet gewaar werd. Maar nu bleken zij opnieuw te zijn beland op een terrein, dat met waterloopen was doorsneden, die weer naar een tweeden zijtak van de beek leidden. Dezen zijtak moesten zij op musketschotsafstand van den vijand overtrekken. Dit was de tweede tegenslag. In dien tijd beschikte men nog niet over de nauwkeurige en volledige topografische kaarten, die van zooveel belang zijn voor de grondige voorbereiding van een aanval.

Men was nog te veel aangewezen op de inlichtingen van de landslieden en natuurlijk afhankelijk van hun goede trouw. Zulks was ook de hoofdoorzaak geweest van den mislukten aanslag op Woerden in 1672.

[1]) Missive van den Heere van Dijkvelt geschreven aan de Ed. Mogende Heeren Raden van Staten, uyt Yperen den 12 April 1677. Missive van Sijn Hoogheyd den Heer Prince van Orangien geschreven aan haar Ho.Mo. uyt Yperen den 13 April 1677.

Het leger der bondgenooten plaatste zich nu zoo goed mogelijk in dit ongunstige terrein in slagorde, evenwijdig met de Fransche opstelling, van welke het door den zijarm der beek was gescheiden. Een frontaanval bleek nu ondoenlijk te zijn. De Prins van Oranje besloot daarom een aanval te beproeven op 's vijands linkerflank. Hij liet daartoe de abdij van Piennes, die slechts zwak bezet was, door een regiment dragonders veroveren. Luxembourg echter voerde een tegenaanval uit op die abdij. De dragonders verdedigden haar dapper, maar zij waren geheel op zichzelf aangewezen, daar de omgeving van Piennes zoo doorsneden was, dat er voor de overige deelen van het leger geen doorkomen aan was. Na een bloedig gevecht werden zij dan ook genoodzaakt de abdij te ontruimen, nadat zij haar in brand hadden gestoken.
Op den rechtervleugel der bondgenooten voerde graaf Willem van Hoorn het bevel. Op dien vleugel scheen de Prins van Oranje alles te willen zetten om door te breken. De vijand breidde zich echter uit over den linkervleugel der bondgenooten, om hierop een flankaanval te ondernemen.
Ter beveiliging van dien linkervleugel hadden achter de heggen, welke zich daar bevonden, twee bataljons mariniers van het regiment Van Weede stelling genomen, die met drie andere bataljons en eenige eskadrons ruiters werden versterkt. De ruiterij werd geplaatst achter het voetvolk. De brigadier der mariniers Van Weede bevond zich op dat oogenblik te Grave als gouverneur van die vesting. Kolonel George de Hertoge, Heer van Valkenburgh, voerde het regiment aan. De mousquetaires van de „Maison du Roi" vielen zoo onstuimig op de mariniers aan, dat deze op de vlucht sloegen en in de verwarring, welke hierdoor ontstond, de drie andere bataljons meesleepten, vóórdat deze zich behoorlijk in slagorde hadden kunnen plaatsen. „Zij quitteerden haer post infamelijck, soodra den vijant op haer aenquamen", schreef de Prins van Oranje aan de Staten-Generaal.[1])
De aanvallers maakten van de verwarring gebruik om de vluchtenden na te zetten. De Prins van Oranje snelde toe en vocht moedig te midden van de verwarring, om door zijn voorbeeld de vluchtenden tot staan te brengen. Wel herstelde zich spoedig de ruiterij en viel deze opnieuw aan op den vijand, dien zij terug drong, maar het onder die bedrijven oprukkende Fransche voetvolk had stelling genomen achter de heggen, die te voren door de op de vlucht gedreven Staatsche bataljons waren bezet. Onze ruiters moesten nu terugtrekken en de geheele linkervleugel sloeg op de vlucht, den Prins van Oranje in den stroom medevoerend.
Gunstiger verliep de strijd in het centrum, waar de graaf van Waldeck het bevel voerde. Bij het overtrekken van de beek had de eerste linie der Franschen hevigen tegenstand ontmoet en zware verliezen geleden, zoodat de hertog van Orleans versche troepen had moeten aanvoeren, om de orde te herstellen. Maar dit plaatselijk voordeel kon de nadeelige positie van de beide vleugels niet goedmaken. Want ook de rechtervleugel der bondgenooten moest na drie uren strijd wijken voor den druk, dien Luxembourg, die bij Piennes de beek was overgetrokken, daarop uitoefende.
Toen de Prins van Oranje met den vluchtenden linkervleugel was aangekomen bij het gedeelte van zijn leger, dat nog stand had gehouden, herstelde hij de orde en regelde den terugtocht.
De ruiterij onder den graaf Willem Maurits van Nassau trok westwaarts van Cassel, terwijl eenige van haar regimenten den terugtocht beveiligden van het voetvolk, dat ten oosten van de stad aftrok. Te Steenvoorden verzamelde zich het leger, dat dienzelfden dag Poperinghen bereikte.
Het Fransche leger had slechts een oogenblik den terugtocht gehinderd, maar het had de vervolging gestaakt, toen deze vruchteloos was gebleken. De overwinnaars hadden 1200 dooden en gewonden, het leger der bondgenooten 3000 dooden en 4000 à 5000 gewonden, bovendien 2500 krijgsgevangenen in handen der Franschen moeten laten.[2])
De Fransche opgaven zullen, gelijk bij hen gebruikelijk, wel zijn opgevoerd; dit neemt intusschen niet weg, dat de bondgenooten een geduchte nederlaag hadden geleden.
Hier had het nadeel van de strategische positie tegenover de zooveel voordeeliger ligging van de Fransche stelling zich wel duidelijk uitgesproken.
Van de mariniers waren gesneuveld de kapitein Droost en de luitenant Karel Evertsen, vierde zoon van den luitenant-admiraal Cornelis Evertsen. Gevangen genomen waren de luitenant-kolonel Van

[1]) Missive, dd. 13 April 1677, hiervoor reeds aangehaald.
[2]) Volgens Fransche opgaaf; zie ook Sylvius, dl IV, blz. 47. Temple: Mémoires, p. 254. Quincy, T. I, p. 533.

Valkenburgh en de kapiteins Philips van der Goes en Junius van der Goes, die beiden gewond waren. Ook de majoor Ruytenburgh van Vlaardingen en de kapitein Groelart waren gewond.[1])

Het mariniersregiment Van Weede, dat zich tot dusverre in het bijzonder bij Seneffe had onderscheiden en het beleg van Maastricht en de herovering van Grave had medegemaakt, had bij al die krijgsverrichtingen zeer zware verliezen geleden, die later door pas aangeworven jongelieden, die nog weinig geoefend waren en bij Mont-Cassel den vuurdoop kregen, waren aangevuld. Volgens Sylvius en andere geschiedschrijvers zijn er negen „bij lotinge in het leger van Sijn Hoogheyt tot Eckeloo opgehangen, de anderen is tot Sluys het Vaandel weder over het hooft gewaayt en de smaat benoomen . . ."[2])

Maar wat ook ter verontschuldiging is aangevoerd voor deze wellicht wat vroeg in den strijd geworpen nieuwelingen, ditmaal hadden zij een smet geworpen op den krijgsroem van hun regiment.

De nederlaag was vooral te wijten geweest aan de slechte voorbereiding, welke het gevolg was van de ongunstige positie der bondgenooten, die grootere afstanden hadden af te leggen om de Spaansche vestingen te bereiken, dan de Franschen en overhaast te werk moesten gaan, wilden zij tijdig ter plaatse zijn, om de belegering van deze vestingen te verijdelen.

Was de toeleg van den Prins van Oranje gelukt, ~~om~~, vóórdat Luxembourg zich bij het Fransche leger onder den hertog van Orleans en den maarschalk d'Humières voegde, met zijn overmacht den vijand op het lijf te vallen, dan zou de overwinning — ook de tegenpartij erkende zulks — niet twijfelachtig zijn geweest.

Nu had de nederlaag tot gevolg, dat het ontzet van St Omer moest worden opgegeven.

De krijgsverrichtingen van 1677 waren nu geheel ten voordeele van Lodewijk XIV verloopen. Van de vestingen in de Spaansche Nederlanden waren alleen Namen en Mons nog niet in Fransch bezit.

In Maart 1678 waren Gend en Yperen door het leger van Lodewijk XIV veroverd en in het begin van Mei het stadje Leeuwen aan de Geete.

De Fransche gevolmachtigden op het Vredescongres te Nijmegen begonnen dan ook hoog van den toren te blazen, terwijl in de Republiek velen oorlogsmoede werden.

Onder deze omstandigheden besloten onze staatslieden in te gaan op de aanbiedingen van Frankrijk, ~~om~~ door een afzonderlijken vrede de banden van het bondgenootschap los te maken. Reeds was men tot groot ongenoegen van de bondgenooten gedurende een wapenstilstand van zes weken tot overeenstemming gekomen over de vredesvoorwaarden, toen het optreden der Fransche gevolmachtigden een spaak in 't wiel kwam steken en terecht het wantrouwen onzer staatslieden gaande maakte. Bij de voorwaarden was nl. bepaald, dat de Koning eenige door hem veroverde plaatsen terstond zou doen ontruimen na het tot stand komen van den vrede. Men ontdekte echter nog bijtijds zijn voornemen, ~~om~~ dan met de uitvlucht voor den dag te komen, dat aan die voorwaarde geen gevolg kon worden gegeven, alvorens Frankrijks bondgenoot Zweden, wiens satisfactie in het Fransche ultimatum was bedongen, weer in het bezit was gesteld van de hem ontnomen plaatsen. De Republiek was echter niet bij machte, ~~om~~ Zweden die voldoening te verschaffen, evenmin was zij geneigd, om op die Fransche chicanes in te gaan. Gelukkig gingen Engeland eindelijk de oogen open voor de gevaren, welke dreigden, indien Frankrijk de heerschappij over de Nederlanden kreeg. De Britsche hulptroepen, die — zonderling genoeg — na den Vrede van Westminster zich nog altijd in Frankrijk bevonden, werden teruggeroepen en er werden zelfs Engelsche troepen naar Ostende en Brugge gezonden, om het verder doordringen der Franschen te helpen verhinderen.

Bovendien noodzaakte het Engelsche parlement den Koning, ~~om~~ den 26en Juli een verdrag met de Republiek te sluiten, waarbij hij zich verbond, ~~om~~ den oorlog tegen Frankrijk gezamenlijk voort te zetten, indien niet vóór den 11en Augustus de Franschen verklaarden aan de oorspronkelijk gestelde voorwaarden te zullen voldoen, gelijk die door de Republiek waren aanvaard.

Den 10en Augustus haalden de Fransche gevolmachtigden dan ook bakzeil en kwam op dien dag vóór middernacht de vrede te Nijmegen tot stand.

---

[1]) Sylvius, 15e Boek, blz. 49.

[2]) Sylvius, 15e Boek, blz. 54. De Holl. Mercurius 1677, blz. 46.

Na het einde van den wapenstilstand had het Fransche leger de belegering van de Spaansche vestingen voortgezet en de stad Mons ingesloten, ten einde die vesting tot overgave te dwingen, vóórdat het tijdsverloop, bepaald in het Engelsch-Nederlandsch verdrag, zou zijn verstreken. Door deze nieuwe verovering hoopte Frankrijk de Staten er toe te brengen, toe te geven aan de hoogere eischen, welke het in eerste instantie had gesteld. De Prins van Oranje hoopte echter nog een overwinning op den vijand te behalen en daarmede het teekenen van den vrede te doen opschorten. Hij trok dadelijk te velde, naderde met zijn leger de bedreigde vesting over Braine-le-Comte en Soignies, Roeulx en Ville.

Louvois scheen op dat tijdstip de tegenpartij als „quantité négligeable" te beschouwen. In een brief aan Luxembourg schreef hij: „Si M. le prince d'Orange avec trente-et-un bataillons, qu'il peut au plus ramasser, veut jeter un convoi de chariots dans Mons, le roi s'attend de recevoir nouvelle que vous l'aurez bien battu et que la saignée sera assez grande pour évacuer ce qui reste d'humeurs opposées à la paix dans le corps de la republique hollandoise . . ."

Spoedig zou deze minister er anders over gaan denken!

Den 14en Augustus bevindt de Prins van Oranje zich met zijn leger in 't gezicht van het Fransche leger, dat opgesteld is met den linkervleugel bij het dorp Casteau en met den rechtervleugel naar de zijde van Mons. Luxembourg had zijn hoofdkwartier in de abdij van St Denis, anderhalf uur van die stad gelegen. Nog dienzelfden dag valt de Prins van Oranje het Fransche leger aan en slaagt er in, de beide hoofdstellingen van den vijand te overrompelen. Zoo ook de abdij van St Denis, waar Luxembourg hoofdkwartier houdt. Deze laatste handeling wordt uitgevoerd door de Nederlandsche dragonders, gesteund door eenige bataljons voetvolk en het geschut onder generaal W. van Hoorn.[1])

Hier handhaaft zich het overwinnende leger na een hardnekkig gevecht gedurende ruim zes uren. Langs een diepe, steile kloof, welker hooge rand door den vijand zwaar bezet is, wordt het dorp Casteau veroverd, waarbij zich vooral de gardetroepen van den Prins van Oranje onderscheiden. „Particulierlijk hebben de Guardes in 't pousseren van den vijand in en door de Défilé gesormonteert difficulteyten, daarover een ijder, die de gelegentheyt daarna heeft besightigt, verwondert staat en gesurpreneert is . . .", schreef de gedeputeerde te velde Van Beverningh aan H.Ho.Mog.[2])

Ook de Prins van Oranje schreef aan de Staten-Generaal, dat de „Infanterye van den Staat" had betoond een „vigueur, die onvergelijkelijk is". Hij betreurde het, dat de terreingesteldheid het niet heeft toegelaten, dat de ruiterij in actie heeft kunnen komen. Zelf was hij overal in 't heetst van het gevecht; „le prince d'Orange témoigna une grande valeur et une grande conduite", zegt Quincy.[3]) Zelfs was hij op een gegeven moment zoo dicht onder den vijand geraakt, dat de Fransche ridder d'Esclainvillers hem reeds het pistool op de borst had gezet, toen Ouwerkerk, de commandant van 's Prinsen garde, dezen Franschman uit het zadel schoot.[4])

De eenige opgaaf omtrent de door de onzen geleden verliezen, welke slechts een raming bevat, vermeldt 500 à 600 dooden.[5]) De Franschen verzekerden echter, dat het verlies aan beide zijden even groot is geweest en voor elk der partijen ongeveer 2000 dooden heeft bedragen. Maar hoe het ook zij, de overwinning was onbetwistbaar aan onze zijde.

De Franschen waren immers uit hun stellingen verdreven en trokken bij het invallen der duisternis niet zonder eenige wanorde terug naar de zijde van Mons, welks belegering op last van den Koning door Luxembourg moest worden gestaakt.

Uit een brief, daags vóór den slag bij St Denis door Luxembourg geschreven, blijkt, dat de maarschalk geen aanval had verwacht. „Vous voyez bien," schreef hij, „que je suis en état de donner la main à M. de Montal et M. de Quincy et que, comme il n'y a pas d'apparence, que M. le prince d'Orange nous attaque au poste, où nous sommes, il faudroit donc, s'il arrivoit quelque chose, que ce fût dans un des quartiers de ces messieurs."[6])

---

[1]) De mariniers, hoewel nog bij het Staatsche leger ingedeeld, worden hierbij niet vermeld.
[2]) Missive van Van Weede van Dijkvelt aan H.H.M., dd. 15 Augustus 1678.
[3]) Quincy, T. I, p. 594.
[4]) De Staten-Generaal vereerden Ouwerkerk met een eeredegen, een koppel sierpistolen en toomsieraden uit waardeering voor dezen belangrijken dienst aan het vaderland bewezen.
[5]) Missive van Van Weede van Dijkvelt aan H.H.M., dd. 15 Augustus 1678.
[6]) Brief van Luxembourg aan Louvois, aangehaald door Rousset, T. II, p. 533, 534.

Luxembourg, anders vlot met de pen, maar lang van stof, zond ditmaal een opvallend kort verslag over den veldslag, hetgeen in Fransche kringen werd gewantrouwd. „S'il se tairoit, n'étoit-ce pas qu'il avoit des fautes à dissimuler?" aldus uitte zich de Fransche pers. Luxembourg had zich laten verrassen (dit was ook juist) en de vijand was reeds meester van het défilé van St Denis, terwijl in het hoofdkwartier vroolijk gedineerd werd, roddelde de Fransche pers voort. Toen nam de veldheer opnieuw de pen op en reconstrueerde een maand na den slag een tweede, thans zeer uitvoerig rapport. Echter deze apologie werd door Louvois beantwoord met „un air de distraction voisin de l'indifférence et de l'ennui . . ."

De minister vond het wat laat, ~~om~~ thans nog een relaas te publiceeren omtrent St Denis en toonde geen lust, ~~om~~ Luxembourg te zuiveren van de door de pers op hem geworpen smet. Kort, maar afwerend schreef hij: „Au surplus je crois inutile de vous dire que je ne me mêle point de controler la Gazette."[1])

Merkwaardige briefwisseling, omdat zij aantoont, dat Luxembourg zich door de geleden nederlaag in geduchte verlegenheid bevond.

De lezer zal zich verwonderd hebben, dat vier dagen nadat de Vrede van Nijmegen was geteekend, er nog een veldslag heeft plaats gehad. Rousset trekt hierover te velde tegen den Prins van Oranje.[2]) Ten onrechte! Immers de Prins wist wel, dat de vrede op handen was, maar droeg op 14 Augustus geen kennis van de onderteekening van het vredesverdrag. Zeer terecht wilde hij daarom voortgaan met paal en perk te stellen aan de veroveringen van Lodewijk XIV en hem de laatste troef, de verovering van Mons, uit handen slaan.

Temple zegt in zijn „Mémoires", dat men het er in die dagen algemeen over eens was, dat „si le Prince avoit eu la liberté de pousser sa pointe le lendemain avec sept ou huit mille Anglois qui étoient prêts de joindre son Armée, il auroit suivant toutes les apparences non seulement secouru Mons, mais encore pénétré en France, dessein qu'on avoit toujours formée depuis le commencement de la Guerre . . ."

De Engelsche regimenten, die aan den slag bij St Denis hebben deelgenomen en zich daarbij hebben onderscheiden, waren reeds in soldij bij de Republiek en reeds langer ingedeeld bij het Staatsche leger (Beleg van Maastricht). De hertog van Monmouth met de Engelsche hulptroepen kwam aan op het oogenblik, dat de slag zou beginnen, maar deze troepen voegden zich eerst eenige dagen na den veldslag bij het Staatste leger.

De Vrede van Nijmegen stelde de Republiek weer in het bezit van Maastricht en ging gepaard met een handelsverdrag met een winstgevend perspectief.

De Republiek kwam dus nog gelukkig uit den langdurigen en moeilijken strijd om ~~zijn~~ haar onafhankelijkheid.

Bij den Fransch-Spaanschen vrede, die in September volgde, verloor Spanje Franche-Comté en wisselde de in 1668 afgestane vestingen ten deele tegen andere. Valenciennes, Kamerijk en St Omer werden nu voor goed Fransch en Yperen tot na den Spaanschen Successie-oorlog (1713). Spanje had dus vooral het gelag moeten betalen.

Lang zou de rust voor de Republiek niet duren. Nog geruimen tijd zou zij in bloedige oorlogen worden gewikkeld.

---

[1]) Rousset, T. II, p. 534 etc.

[2]) Rousset, T. II, p. 514.

Bijlage 1

BRIEF VAN ADMIRAAL DE RUYTER AAN DE STATEN-GENERAAL, DD. 23 APRIL 1672

(Algemeen Rijksarchief, Holland No 1871; Incomende Missiven aen de Staten van Jaere 1672 — 2e deel)

Edele Groot Mogende Heeren.

Mijne Heeren, Nae dat ick op den 19e deser lopende maent van Rotterdam hier aan Boort gecomen was, hebbe ick 'sLands Schepen van desen ressorte nog seer onclaer ende ongereddert gevonden, ende op den 21e dito, mijn restaent canon 't Scheep gekregen; waer op gister na de middagh hier eenige Heeren Gecommitteerders uyt het Ed.Mo: Collegie ten Admiralteyt tot Rotterdam residerende, sijn verschenen, daer op mij doen de verdere Hooftofficieren ende Capiteynen hebben beroepen, ende ernstlijck gelast, in hare respective onderhebbende Schepen, soodanige ordre te stellen, ende die voorsieninge te doen, dat desen dagh, nevens mij soude connen affdrijven tot voor 't Goereesche Gadt, ten eynde, omme morgen, soo gereet, ende ongereet, als deselve waren, zee te kiesen, ende Haer mede te vervoegen naer de bekende rendevous dat deselve alle hebben belooft te doen sulx dat ick staet maeke, soo van hier, als uyt de Maes, met agt Capitale 'sLands schepen twee Fregatten, ende drie Branders te gelijck in zee te sullen steeken, en UEd.Gr.Mo: bij gevolge advertentie geven wanneer wij op de voorsz. rendevous sullen wesen aengekomen. De Capiteyn Brakel met het Schip Groot Hollandia vertrouwen wij, dat eerst in 't midden van de toecomende weecke sal connen volgen, maer de Capitale Schepen van de Capiteynen Lourens Davidts ende Cornelis de Lieffde genoemt Gelderlandt ende Delft, leggen nogh voor de Maes in de Putt, van waer nogh hier eerst moeten binnen comen, om haer Geschut, Ammonije, ende verder behoeften in te nemen.

Edele Groot Mogende Heeren ick hebbe met aengenaemheyt verstaen, dat UEd.Gr.Mo: 't zedert mijn jongste affwesen uyt den Hage niet alleen de goetheyt hebbe gehadt, mij bij derselver resolutie van den 12e ende 13e deser lopende maendt te beneficeren met een Compagnie Scheeps soldaten; maer oock de Heeren Gedeputeerden wegens UEd.Gro.Mo: ter Admiraliteyt comparerende gelast, de saeke daer heenen te dirigeren, dat mij gedurende de tijd, dat ick in actuelen dienst ben, een duysent guldens ter maendt Extra ordinair, soude werden toe gevoegt, waer voor ick van mijn schuldige pligt hebbe geagt UEd.Gr.Mo: bij desen, seer goedsdienstelijck te bedanken, hoopende occasie te hebben, van 't selve in effecte ende met de daet breeder te betuygen en te betoonen, dat ick UEd.Gr.Mo: dienthalve ten hoogsten ben geobligeert. Waer mede eyndigende Edele Groot Mogende Heeren, Bidde ick Godt Almagtigh UEd.Gr.Mo: lofffelijke Regieringe ende derselver persoonen hoe langer hoe meer te willen zegenen.

Actum in 'sLands Schip de Seven Provintien afdrijvende van voor Hellevoetsluys naer Goeree, den 23e April 1672.

Onderstont:

UEd.Gr.Mo: Oytmoedige en getrouwe dienaer

w.g. Michiel Ad. de Ruyter.

Bijlage 2

BRIEF VAN PIETER VIS AAN DE STATEN-~~GENERAAL~~ [VAN HOLLAND], DD. 20 MEI 1672

(Algemeen Rijksarchief, Holland No 1871; Incomende Missiven aen de Staten van Jaere 1672 — 2e deel)

Edele Groot Mogende Heeren.

Ingevolge van UEd.Gr.Mo: ordres mij van tijd tot tijd toegesonden, hebbe van mijn devoir geagt den dienst van den Lande soo wel in mij is te betragten, gelijck het dan oock soo verre gebragt hebbe, dat de Schout-by-Nagt David Vlugh ende Graef Jan van Hornes[1]) wegens 't Collegie ter Admiraliteyt in Westvrieslandt ende 't Noorder.qr., ende de Colonel Palm[2]) wegens 't Collegie ter Admiraliteyt tot Amsterdam naer communicatie bij Sijn Ed. volgens ordre van sijne principalen met mij gesonden met nogh twee Branders ende twee Snawen bij ons Collegie geequipeert, op heden naer de middagh zee hebben gekosen, waer van ick oculaire getuygnisse kan geven.

Ick moet UEd.Gr.Mo: met Leetwesen onder alle behoorlijcke eerbiedigheyt voordragen dat de twee Schepen onser Collegie niet te wel en sijn bemand, als wesend op 't Schip van den Schoute bij Nagt Vlugh naer gedaene monsteringe alleen maer bevonden twee hondert en drie matrosen welk defect onder 't goetvinden van UEd.Gr.Mo: eenigsints hebbe . . . te suppleren met veertigh matrosen, als twintigh geligt van 't Schip de Roode Leeuw daer op commandeert de Cap.n. Adriaen Berkhout ende twintigh van 't Schip Golve onder 't Commando van den Cap.n. Croock, . . . met eenige zeesoldaten van de kapitein Visscher[3]). Nog sijnde aen boord van de Schout bij Naght Vlugh, die anders volgens patenten van haer Ed.Mo: den Raede van State op het Schip van den Capiteyn Berkhout souden hebben moeten worden geembarqueert, het Schip Westvrieslandt is uytgeseylt met twee hondert ende ses matrosen, ende de geheele Compagnie van den Graeff Johan B. de Hornes[1]) die daer op commandeert, daer door dan oock het Schip van den Cap.n. Wijnbergh van een goede partije Mariniers is gedestitueert, welk defect alsoo wel diende te werden gesuppleert, hebbe van mijne pligt geagt UEd.Gr.Mo: sulx in alle onderdanigheyt te notificeren, de andere vijff Schepen sullen uyterlijck op Maandag aenstaende, soo maer van Cruyt ende Soldaten sijn voorzien, mede connen zee kiesen. Waer mede Edele Groot Mogende Heeren. Bidde Godt Almagtigh Uw Ed.Gr.Mo. te willen conserveren in langdurige gesontheyt ende voorspoedige Regeeringe.

Actum int Schip de Jonge Prins leggende uit Nieuwediep den 20e May 1672.

w.g. Pieter Vis.

---

[1]) Sergeant-majoor der mariniers Johan Belgicus, graaf van Hoorn. Sergeant-majoor was in die dagen de laagste hoofdofficiersrang bij het leger.

[2]) Kolonel der mariniers François Palm.

[3]) Kapitein der mariniers Jacob Visser, gesneuveld 11 October 1672 tijdens de poging van den Prins van Oranje, om Woerden op de Franschen te heroveren.

Bijlage 3

BRIEF VAN ADMIRAAL DE RUYTER AAN DE STATEN-~~GENERAAL~~ VAN HOLLAND DD. 25 JUNI 1672

(Algemeen Rijksarchief, Holland No 1871; Incomende Missiven aen de Staten van Jaere 1672 — 2e deel)

Edele Groot Mogende Heeren,

Mijn Heeren. Gister Avondt sijn mij te gelijck ter handen gekomen haer Ho.Mo. Missiven ende Resolutien van den 27 Mey lestleden ende 21e deser lopende maend, beyde geadresseert aen den Heere Cornelis de Witt hare Ho.Mo. Gedeputeerde ende Gevolmagtigde op 'sLands Vloote, in wiens absentie ik deselve hebbe geopent, spreekende d'eerste van de voorsieninge te doen tot conservatie van de bewuste ses Cassen, met vijff ende duysent Stucken van achten, toekomende den Coninck van Hispagnen, 't welke de Casus nogh voorvallende, naer behooren sal worden geobserveert soo veele in ons vermogen is, ende d'andere rakende het opsenden van twaelff bequaeme Advisjachten binnen Texel, tot op het Pampus, daertoe ick eerst dese morgen de gereg.de ordre hebben connen stellen, gaende hier nevens de Lijste van de namen die wij daertoe hebben gedespirieert, ende bereyts van 'sLands Vloote gedetacheert, ende naer 't Texel voorsz. affgesonden, daer deselve bij continuatie van dese stijve Zuydtwestelijcke windt, —naer onse gissinge, morgen al tijdelijck sullen binnen comen, ende vervolgens naer 't aengewesen district advanceren, van waer den Commandeur hebbe gelast, dat hij soo wel aen de Collegien ter admiraliteyt ende in 't Noorderquartier, als Haer Ho.Mo: soude geven de vereyschte notificatie van sijn arrivement aldaer, ende derselver naeder bevelen affwachten.
Wat nu verder de Generale Constitutie van 'sLands Vloote betreft, mitsgaders hoe langesaem dat de Scheepsbehoefte ende Ammonitie, mitsgaders supplement van de defecten van 't Volck, om weder in behoorlijcke staet van defensie te werden gebracht, te voorschijn comen, dies aengaende referere ick my cortheytshalven, tot et gunt de Heere Ruwart van Putten, in Sijne qualiteyt aen Haere H.Mo: voor desselfs vertreck van hier, ende ick bij mijne Missive van den 19e ende 21e deser lopende maendt, hebben geschreven ende waer van Sijn WelEd. heeft aengenomen te Lande gekomen wesende haer Ho.Mo: omstandiger berigt ende openinge te doen, ofte te laten toecomen, dat ick nogmaals serieuselijck versoecke ende recommandere, in behoorlijcke achtinge magh werden genomen, ende wij daer door te bequamen gemaeckt, omme van dese zijde het Lieve Vaderland voor alle vijandt lijcke invasie te preserveren, wenschende daer toe specialijk den Zegen van Godt Almachtigh in wiens H. protectie de geheele Stadt ende UEd.Gr.Mo. personen bevolen hebbende, verblijve Edele Groot Mogende Heeren,

Onderstont:

Uwe Ed.Gr.Mo. onderdanige, gehoorsame ende getrouwe Dienaer

Actum in 'sLands Schip de Seven Provincien
ten anker leggende W. ten N. omtrent drie mijlen van West-Cappel den
25en Juny 1672.

w.g. Michiel de Ruyter.[1])

[1]) Bij deze missive is gevoegd een lijst van de namen van de officieren en vaartuigen, die onder het bevel van den Capiteyn Pieter Claesz. Decker „naer ende binnen het Texel tot op 't Pampus zijn geordonneert te verseylen den 25en Juny 1672".

Bijlage 4

BRIEF VAN GENERAAL WILLEM VAN HOORN AAN DE STATEN-~~GENERAAL,~~ VAN HOLLAND DD. 7 JULI 1672

(Algemeen Rijksarchief, Holland No 1871; Incomende Missiven aen de Staten van Jaere 1672 — 2e deel)

Edele Groot Mogende Heeren,

Naer dat ick gisteren avondt verstaen hadde dat de Boeren van Hoencoop eenige Volck van de Franse tot Oudewater versoght hadden, om te beletten, dat ick de wegen dewelke van die Plaetse herwaerts aenloopen niet soude doen doorgraeven en onbruyckbaer maecken, soo stuirde ick met den dagh de Capiteynen Padburgh en Villers[1]) en mijn Capiteyn Lieutenant met 126 musquettiers[2]) om den vijand te stuyten, terwijlen 60 arbeyders mijn voornemen souden effectueren.

De militie vooraen in de buyrte van Hoencoop genadert zijnde, wert onversiens van een troup Fransen (in den Hennep verborgen) besprongen; dogh wierden aenstonts van de onse op de Vlugt gebracht, en niet tegenstaende de Franse veel sterker waeren als de onse en continueel secours kregen uyt de Stadt, dewelcke van dese Plaetse binnen een Musquet Schoot lagh, soo heeft eghter ons Volck (dat ick mede had doen sousteneren door den Majoor van mijn Regiment de Heyde[3]) met 2 troupen musquettiers[4]) haer post gemainteneert, tot dat mijn gansch voornemen geëffectueert was.

Den Vijandt (naer alle apparentie vresende dat wij ons voordeel gepousseert souden hebben) staecken aenstonts verscheyde huysen langs den wegh, en een molen aen Brandt, om alsoo ons het advanceren te beletten.

Mijn Capiteyn-Lieutenant heeft een Schoot door het Lijff, die het Schouderbladt uytkomt, en ....[5]) geoordeelt werdt, dat jammer soude wesen, want het een goet Officier is, den Lieutenant Borsele heeft mede een Schoot boven in 't dicke van sijn been; verders maer twee dooden en 5 à 6 gequetsten.

Sijne Hoogheyt het Continueel Schieten in Sijn quartier hoorende, quam in persoon alhier, en nae dat Hij de geadvanceerde Posten besigtight hadde, vertrock wederom aenstonts.

Ick hebbe drie Boeren van Hoencoop, (die men seyt mede plichtigh aen het waerschouwen der Fransen sijn) gevangen hier doen brengen; dewelcke ick sal doen examineren, en van het selve UEd.Gr.Mo: alsdan naeder informeren.

Van daegh is Capiteyn Braeckel met 290 matrosen hier gekomen, dat schoon Volck is; maer was te wensen dat sij snaphanen hadden, want de matrosen met de musquetten niet wel weten om te gaen.

Verders sijn onse wercken alreeds soodanigh geadvanceert, dat wij hoopen en vertrouwen dese Post tegens de gansche Macht der Fransen te mainteneeren; dogh sal nogh tot meerdere securiteyt gestadigh met wercken continueren, tot dat ick bevinden sal, dat daer niet meer tot versterckinge van dese Post kan gedaen werden; en sal verders met alle respect en getrouwigheyt verblijven

Edele Groot Mogende Heeren, onderstont

UEd.Gr.Mo: Oitmoeden en onderdanigen Dienaer, aen Goe Jan Verwellen Sluys den 7en July 1672.

w.g. W. H. Gr. van Horne.

---

[1]) De kapiteins der mariniers Hendrik Padbergh en Willem Zoete de Lake van Villers.

[2]) Bedoeld wordt „mariniers".

[3]) Van het Staatsche leger.

[4]) Generaal Van Hoorn noemt alles wat met het musket is bewapend „musquettiers", dus zoowel zeesoldaten als landsoldaten.

[5]) Hier komt een onleesbaar woord in voor (doodelijk?).

Bijlage 5

BRIEF VAN KOLONEL DER MARINIERS F. PALM AAN DE STATEN-~~GENERAAL~~ VAN HOLLAND, DD. 27 NOVEMBER 1672

(Algemeen Rijksarchief, Holland No 1871; Incomende Missiven aen de Staten van Jaere 1672 — 2e deel)

Edele Groot Mogende Heeren,

Uwe Ed.Gr.Moo. Missive in dato den 26en deser sijn mij tot Muyden ter hand gestelt, diend op UEd.Gr.Mo. te adviseren, dat ick Saturdagh den 26en November de klocke twaelff uyren, met mijn Regiment volgens mijn patent ben gearriveert tot Muyden; maer het Regiment van Hertogh van Holsteyn, die neffens mijn patent op Muyden bevonden heeft, is hier nogh niet aengekomen, sal verder het commando van Haer Ed.Gr.Mo. in alle dilligentie naercomen; wil verder bidden dat Godt Almachtige de Regieringe van Haer Ed.Gr.Mo. gelieve te zegenen, ende blijve

Edele Groot Mogende Heeren onderstont

Uw Ed.Gr.Mo. onderdanigen en getrouwen Dienaer

Muyden den 27en November 1672 namiddags ten twee uren.

w.g. Fr. Palm.

Bijlage 6

BRIEF VAN DEN KOLONEL DER MARINIERS F. PALM AAN DE STATEN ~~GENERAAL~~ VAN HOLLAND DD. 23 DECEMBER 1672

(Algemeen Rijksarchief, Holland No 1871; Incomende Missiven aen de Staten van Jaere 1672 — 2e deel)

Edele Groot Mogende Heeren,

Uwe Ed.Gr.Mo. Missive in dato den 20 deser sijn mij ten nacht gewerden en daer uyt verstaen dat het resterende Hoy ende Turff dat nogh in de ronde Venen overigh mogh sijn gebleven, door mij soude geruineert en verbrand worden. 't Welck al lange soude hebben geschiet ten waere ons de vorst niet en hadde overvallen, maer hebbe eghter voor mijn vertreck, soo veel doen verslinden, dat niet veel overigh gebleven is, ende aengaende het commando van UEd.Gr.Mo: van het verder nogh overgeblevene, totaliter te ruineren, hebbe daer ook aan Zijn Vorstelijke Genade Prins Maurits, ende de intentie van UEd.Gr.Mo: desaengaende doen verstaen, om redenen ick alhier met mijn bijhebbend Volck mijne jegenwoordige post niet wel besetten, ende wederom afftreckende om de voorsz. verdere ruine te doen, deselve post te seer ontbloten soude, ende te meer door dien dese nacht patent bekomende hebbe van haer Ed.Gr.Agtb.en van Amsterdam voor vier Stads Compagnien die alhier jegenwoordigh nogh op mijn post leggen, die ick eghter niet sal laten vertrecken voor en aleer nader ordre van Zijn Vorst:Gen. aen mij over gesonden worde, ofte bij vertreck van de selve vier andere Compagnien in plaets van dien bekome, 't welck aen Zijn Vorst.e gen. instantelijck mede hebben versoght, Sijn Vorst.Gen.: ende de Heer van Castricum hebben mij belooft dat de ...... resterende Compagnien van mijn Regiment patent souden becomen, omme alhier aen den Uythoorn guarnisoen te houden tot nader ordre, aen dewelcke ick de naemen van de resterende Capiteynen en guarnisoenen schriftelijck hebbe opgegeven versoecke seer instantelijck dat UEd.Gr.Mo: gelieve te ordonneeren de Heere Gedep.en tot Alphen dat Patenten mogen gedepescheert en in plaetse van dien weder Landmilitie gesuppleert worden, alsoo oordeele deselve alhier zijnde daer mede den Lande goeden dienst te sullen doen, en sal niet naerlaten het Commando van UEd.Gr.Mo: in alles naer te komen en blijve

Edele Groot Mogende Heeren, onderstont

UwEd.Gr.Mo: onderdanigen en gehoorsaemen Dienaer,

Uythoorn den 23 Decemb: 1672.

w.g. Fr. Palm.

Bijlage 7

ARTIKEL 5 VAN DE INSTRUCTIE VAN DEN PRINS VAN ORANJE ALS CAPITEYN-GENERAEL VOOR DEN AENSTAENDEN VELDTOGT

Artikel 5

De Capiteyn-Generael sal sich binnen het territoir van de stemmende Provinciën ofte van eenige van deselve, geene authoriteyt ofte gesach ter Werelt aenmatigen, buyten expresse ende vrijwillige overgifte ofte delatie van de Heeren Staten van deselve Provincie, maer daermede privatoir laten gewerden, de Hooch gem. Heeren Staten ende hare particuliere Capiteyns-Generael ofte andere, geauthoriseerden daertoe uyt dien hoofdde van den Souverein van 't Territoir gequalificeert ende dienvolgende oock geenzints op ofte onder pretext van Commissie ofte authorisatie van H.H.M., off onder eenige andere Titul, schijn off couleur yets mogen ondernemen te doen ofte int werck te stellen in het Territoir van d'eene ofte d'andere, ofte oock eenige der voorschreve Souveraine stemmende Provincien, ende veel min yets te ondernemen ofte ter executie te leggen tegens de eene ofte de andere oft oock tegens eenige van deselve Provincien, Leden ofte Steden van dien, noch oock tegens eenige Regeerders, Bedienden ofte Ingezetenen van deselve, hoe ofte waer 't selve oock soude mogen wesen, directelijck ofte indirectelick in eenige maniere.

Bijlage 8

LATIJNSCH OPSCHRIFT VAN HET GRAFMONUMENT (PRAALGRAF) VAN WILLEM JOSEPH BARON VAN GHENT IN DE DOMKERK TE UTRECHT

(vertaling)

Ter eere van den Allerhoogsten God

Hier ligt

Willem Joseph baron van Gendt
Gesproten uit een zeer edel en oud geslacht in Gelderland.
Admiraal van het Edel Mogende College ter Admiraliteit te Amsterdam.
Kolonel van het eerste Regiment Zeesoldaten.

Een voorbeeld van de erfdeugd zijner voorvaderen, onder wie hij telde Maarten van Rossem, dien oorlogsbliksem; en Walraven en Otto, Baronnen van Gendt, zijn ooms, namen vermaard in den oorlog tegen drie Philipsen.

Een dapper, beleidvol, onoverwinnelijk man.
Een schrik en vrees voor de vijanden te water en te land
Bekend in geheel Europa door zijn beroemden tocht op de Theems.

Een ware klip voor de zeeroovers, die de zee voor de Bataven onveilig makende, hij verstrooid en gevangen genomen, en (wier schepen) hij verbrand heeft.

Na zulke groote daden, manhaftig en getrouwelijk verricht te hebben, heeft deze dappere held, op den 7.den Juni van het jaar 1672 in den slag tegen de Engelsche en Fransche vloten door een kanonskogel gedood zijnde, zijn krachtige ziel aan God, zijn Schepper teruggegeven.

Vaart wel, Reiziger.

De Edel Mogende Heeren van het Doorluchtige College ter Admiraliteit van Amsterdam hebben dit gedenkteeken te zijner eer en nagedachtenis doen oprichten.

Aandeel in het dempen van Negeronlusten

Berbice 1763–1764
Suriname 1772–1777

DEEL III

DE NEDERLANDSCHE MARINIERS IN RIO DE BERBICE (1763—1764)

Mr Jan Jacob Hartsinck, Charter- en Request-Meester van de Admiraliteit tot Amsterdam en Lid van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen heeft een standaardwerk geschreven, getiteld: „Beschrijving van Guiana of de Wilde Kust in Zuid-Amerika", verschenen in 1770 bij Gerrit Tielenburg.

In dit werk wordt de geschiedenis beschreven van onze toenmalige koloniën aan de noordoostkust van Zuid-Amerika, nl. Suriname en westelijk aan deze kolonie grenzende, in volgorde Rio de Berbice, Demerary en Essequebo.

Hartsinck geeft o.m. een beschrijving van de gebeurtenissen in Berbice in 1763 en 1764, toen die kolonie door ernstige onlusten onder de negerslaven op den rand van den ondergang heeft gestaan.

De latere geschiedschrijver P. M. Netscher[1]) noemt het verhaal van Hartsinck het beste en uitvoerigste, dat daarover in druk verscheen.[2])

De belangrijkste bron, aan welke beide schrijvers hun gegevens hebben ontleend, is wel het journaal van den toenmaligen gouverneur van Berbice, Wolfert Simon van Hoogenheim vanaf 28 Februari 1763 tot 31 December 1764. Dit is een zeer belangrijk eigenhandig geschreven document, dat aan de Directeuren van Berbice is toegezonden. Het bestaat uit meer dan 600 foliobladzijden.

Minder duidelijk en samenhangend, bovendien onvolledig, is het verhaal, voorkomende in het Journaal van den kapitein ter zee Maarten Haringman van de Zeeuwsche Admiraliteit[3]), die een gedeelte der expeditie heeft meegemaakt.

Hartsinck schetst den toestand van de kolonie omstreeks den tijd van 1756 aldus: „Na dat deeze Colonie eenigszins in een bloeiende Staat begon te komen en een aangenaam vooruitzigt gaf dat zij eerlang het Hoofd zoude konnen opbeuren, en een zeer nuttige Bezitting voor den Staat uitleveren, wierd zij tusschen de Jaaren 1756 en 1757, bezocht met heete koortsen niet vrij van besmetting, welke sterk hebben gewoed en in weinige Jaaren het grootste gedeelte der Blanken weggerukt, waar door verscheide Plantagiën van hunne Directeurs en blanke Bediendens zijn ontbloot geraakt en de gezonde Militairen in den beginne van 1762 naaulijks een getal van twintig Koppen konden uitmaken."

De schrijver noemt de behandeling der negerslaven in Berbice „vrij humaan" in vergelijking met andere kolonies. De raddraaiers van het oproer hebben dit echter toegeschreven aan onredelijke en verregaande mishandelingen, welke de negerslaven op de plantages van sommige particulieren hadden moeten ondergaan.

Inderdaad stonden de negerslaven in die tijden bloot aan slechte behandeling, willekeur en wreedheden van hun meesters, vooral op de particuliere plantages.

Die meesters bekleedden bovendien veelal gewichtige bestuursfuncties in de kolonie of in de burgermilitie, oefenden derhalve invloed uit op den gang van zaken, zoodat de hoogste bewindsman in de

---

[1]) P. M. Netscher: Geschiedenis van de Koloniën Essequebo, Demerary en Berbice. 1888.

[2]) Netscher, blz. 397.

[3]) Journaal gehouden gedurende de Expeditie tegens de Rebellenslaven der Colonie Berbice door den kapitein ter zee Haringman (18 December 1763 — 1 Januari 1764). Rijksarchief Admiraliteit No 2985.

KAART
van
ESSEQUEBO, DEMERARA EN BERBICE
naar de kaarten van
WILLIAM HLLHOUSE 1825,
MAJ. BOUCHENRODER 1798 & 1802 EN ANDEREN.
Samengesteld door
P. M. NETSCHER
1887.
Op deze kaart zijn in rood aangegeven de benamingen van vroegeren tijd en de namen van plantages en posten die thans verlaten zijn.
Uitgeroeide kampen van weggeloopen slaven
Compagnie's of Societeitsplantages
Particuliere plantages
Schaal in Engelsche Zeemijlen van 60 op den Graad
5 10 20 30 40 50
Eng. Mijlen à 1852 Meters elk
ATLANTISCHE OCEAAN
KOLONIE POMEROON
SAVANNA
WARROW INDIANEN
CARAÏBEN
KOLONIE ESSEQUEBO
KOLONIE DEMERARY
KOLONIE BERBICE
ARROWAKKEN
ACCOWAIJ INDIANEN
ACCOWAIJ'S
VERSCHILLENDE HARDE HOUTSOORTEN HIER EN DAAR MET ZANDHEUVELS
HEUVELS EN BOSCH
NIEUW AMSTERDAM
GEORGE TOWN (Stabroek)
FORT WILLEM FREDERIK (Brandwacht)
SURINAME
CORENTIJN RIV.
BERBICE RIV.
RIO ESSEQUEBO
DEMERARA RIV.
HOOFD DIVISIE
BENEDEN BERBICE
BOVEN BERBICE
DIVISIE CANJE
De Blauwe bergen
The Sandhills
Savanna
Bosch
Dicht bosch

kolonie niet altijd opgewassen bleek te zijn tegen hun eigenmachtig optreden in 't gebied, waarover zij zich heer en meester waanden. Men moet zich overigens de toestanden in die tijden kunnen indenken, toen ook de blanke militairen en zeelieden voor hun vergrijpen tot wreede lijfstraffen werden veroordeeld, toen de tropische koloniale gebieden veelal als toevluchtsoord dienden voor avonturiers en lieden, die in de Europeesche samenleving schipbreuk hadden geleden.
Tot zekere hoogte traden de planters zelfstandig correctief op tegenover hun personeel, doch het is bekend, dat de grenzen vaak schandelijk werden overschreden en de gevolgen van tropenkolder maar al te vaak op de ruggen der slaven neerkwamen. De door Hartsinck beschreven verzwakte toestand van de blanke bevolking ten gevolge van de koortsepidemie bood nu aan de ontevreden elementen onder de slaven een eenige kans, ~~om~~ zich van de macht meester te maken en wraak te nemen op hun verdrukkers. Aangezien zich in de kolonie geen militaire macht meer bevond van voldoende beteekenis, om de goedwillende en trouwe slaven, voornamelijk die op de societeitsplantages, te beschermen tegen de vexatiën der oproerlingen, werden ook zij gaandeweg in den stroom der rebellie medegesleurd.
Er is wel een opvallend verschil tusschen de omstandigheden, waaronder het mariniersregiment De Salve in Berbice en een tiental jaren later het mariniersregiment Fourgeoud in Suriname tegen de negerrebellen had op te treden.
Eerstgenoemd regiment heeft weliswaar de expeditie tegen de oproerige slaven in Berbice tot een goed einde gebracht, maar toen het in de kolonie aankwam, kwam het er nog slechts op aan, de door den gouverneur getroffen maatregelen te voltooien en aan de muiters den beslissenden klap toe te dienen. Het heeft daarom geen zin, het aandeel van dit regiment aan die expeditie afzonderlijk te behandelen, omdat de geschiedenis, welke aan dit optreden van het regiment De Salve is voorafgegaan, eigenlijk het meest belangwekkend is. Was tijdens de expeditie in Suriname de militaire bevelhebber, de kolonel der mariniers Fourgeoud, de krachtige figuur, waaromheen zich de gebeurtenissen afspeelden, in Berbice was het de civiele bewindsman, Van Hoogenheim, die de mooiste heldenfiguur in de expeditie vormt.
In het jaar 1762 woonden op het fort Nassau en in de z.g. Stad Nieuw-Amsterdam in de kolonie Berbice of Rio de Berbice, ongeveer dertig officieren en hoogere en lagere „Bediendens der Societeit"[1]), allen Europeanen, voorts 150 negerslaven en 10 Indiaansche of roode slaven.
Er bestonden 11 Societeitsplantages, waarop te werk waren gesteld 40 Europeanen, 1061 negers en 30 Indianen; bovendien 84 particuliere plantages, waarop 216 Europeanen, 2622 negers en 204 Indianen werkten.[2])
In het Octrooi van 6 December 1732 kwam een artikel voor, krachtens hetwelk op elk getal van vijftien negers één blanke in de kolonie aanwezig moest zijn. De opgaaf van Netscher wijkt niet noemenswaard af van de bepaling van het octrooi, maar de gevolgen van de hevige koortsepidemie zullen hierin wel niet verdisconteerd zijn en de voorgeschreven verhouding wel belangrijk hebben gewijzigd.
De bezetting van het fort Nassau bestond uit een zestigtal soldaten; kleinere bezettingen hadden de post St Andries, de post aan de Brandwacht en die bij de Accoway-Indianen.[3])
In totaal telde de kolonie 346 blanken, 244 Indianen en 3833 negers of 4423 zielen. Netscher heeft deze gegevens verkregen door raadpleging van het jaarlijksch verslag van den gouverneur met de nominatieve lijst der ambtenaren en van de officieele lijst der hoofdgelden voor het jaar 1762 opgemaakt, beide documenten berustend op het Rijksarchief.
Reeds in dat jaar viel een incident voor, dat de voorlooper zou worden van den opstand. Op den 5en Juli sloegen nl. een aantal kwaadwillige negerslaven op de plantage „Goed land en Goed Fortuin", toebehoorende aan den heer Laurens Kunckler en gelegen aan den bovenloop der Berbicerivier, vlak bij de Societeitsplantage „Savonette", aan het muiten. Kunckler was op dat tijdstip ter vergadering aan het Hof van Politie. De muiters staken het woonhuis in brand en roofden alles,

[1]) Ambtenaren der kolonie.
[2]) Netscher.
[3]) Zie kaartje.

wat van hun gading was. De posthouder bij de Accoway werd verdreven en vluchtte het bosch in. De luitenant Thielen werd met een patrouille van één korporaal en twaalf soldaten naar de Accowaysche post gezonden, daags daarop gevolgd door eenige manschappen. Ook de gouverneur Van Hoogenheim, die vreesde voor uitbreiding van den opstand, spoedde zich derwaarts. De muiters werden vervolgd en aangetast en nadat luitenant Thielen tot tweemaal toe door hen was teruggeslagen, slaagde hij er in, de meeste hunner neer te leggen en een gevangene mee te brengen, die ter dood werd veroordeeld. Kort na zijn terugkomst op het fort werd de gouverneur door koorts aangetast. Hij bleef drie weken bedlegerig en ontsnapte ternauwernood aan den dood. In een eigenhandig geschreven brief van 16 September 1762 schetst hij den toestand in de kolonie. Hij meldt daarin, dat de ziekte erger dan ooit blijft voortwoeden en nu weer twee leden van den Raad en eenige directeuren van Societeitsplantages heeft weggerukt, zoodat het Hof van Justitie geen zitting meer kan houden; dat de soldaten op het fort op tien na dood of ziek zijn en dat er in sommige divisiën niet meer dan zes à tien gezonde Europeanen over zijn. Hij dringt aan op uitzending van soldaten en meer Europeesch personeel, ook met het oog op de bepaling van het Octrooi, dat er op elke vijftien negers een blanke op de plantage moet zijn. Verder klaagt hij, dat hij nagenoeg alleen voor al het werk staat, daar de meeste ambtenaren òf dood òf ziek zijn. Zijn secretaris en fiscaal Harkenroth noemt hij een onbruikbaar sujet, de weesmeester Wijs heeft zich opnieuw aan debauches en drank overgeleverd en de kapitein-ingenieur Hattinga[1]) heeft „op den duur een abominabel gedrag" en voert al sedert maanden niets uit. Drie in de rivier gereed liggende schepen met volle ladingen van eenige honderden vaten suiker en bijna 20.000 ponden koffie, cacao en katoen kunnen niet vertrekken, daar bijna de geheele bemanning overleden of ziek is.

Een volgende brief aan Directeuren van de Societeit van 25 Februari 1763 is geschreven na aankomst van een schip met provisiën en van een „armazoen" van 350 slaven „schoon volk". Hij deelt daarin mede, dat uit die slaven, van Afrika aangevoerd door het Zeeuwsche schip „Adriana Petronella", 50 stuks van de besten voor de Societeit zijn aangekocht voor *f* 17.834,—. Deze 50 slaven werden onmiddellijk over de Societeitsplantages verdeeld, de overige 300 over verschillende particuliere ondernemingen.

Spoedig zou echter blijken, dat deze versche slaveninvoer olie op het vuur van den opstand zou worden, want deze krachtige wilden sloten zich dadelijk aan bij het kort daarop uitbrekende oproer. Het slot van den brief is geschreven, toen dit oproer losbarstte; de stemming van den gouverneur wordt nu somber. Hij schrijft: „hiermede was ik voornemens deze te sluyten en de post, die door den Slaven-Capitein Cock[2]) is aangelegt te doen vertrekken, wanneer mij per missive van den directeur Chambon uit Canje de droevige en smartelijke tijding gemeld wierd, dat aldaar de plantage Magdalenenburg, toebehoorende aan mevrouw de Weduwe Vernesobre dien selfden morgen, zijnde den 23en dezer (Febr. 1763) door deszelfs oproerige slaven afgeloopen was, nadat zij den directeur André Faurié met den Christen-timmerman op een onmenschelijke wreede wijze vermoort hadden, dat zij nog beezig waaren het huis en meubelen te spoeilleeren . . . enz." In denzelfden brief luidt het verder, dat de oproerlingen van Magdalenenburg waren getrokken naar de plantage „Providence", om den directeur Joly aldaar te vermoorden. Deze had zich echter, na een vruchtelooze poging tot weerstand, door de vlucht naar Stevensburg weten te redden, waarbij zijn trouwe meesterknecht (bomba) gevangen genomen en gedood werd. Chambon had gevraagd om een detachement soldaten, doch men had hem niets kunnen zenden, daar er op het fort Nassau slechts 8 à 10 gezonde soldaten waren. De gouverneur had daarom een stuurman en twaalf matrozen van een koopvaardijschip langs het communicatiepad tusschen het fort en Canje tot hulp naar Stevensburg gezonden. In vereeniging met den directeur Joly en eenige gewapende burgers rukten zij tegen de muiters te Magdalenenburg op, doch deze namen de vlucht in de richting van de Corentijn.

Den 24en Februari had een buitengewone vergadering van het Hof van Politie plaats, om zich over den benarden toestand te beraden.

---

[1]) D. W. C. Hattinga, zeer bekwaam topograaf, maar onverbeterlijke dronkaard. Het plan tot beteugeling van den opstand, dat hij kort vóór zijn cassatie indiende, droeg de goedkeuring van den gouverneur weg en is door dezen tot de aankomst van kolonel De Salve in hoofdzaak gevolgd.

[2]) Kapitein van een „slavenhaalder", een schip, dat slaven aanvoert.

De gouverneur had toen juist bericht ontvangen, dat de post bij de Accoway-Indianen boven de plantage „Savonette" werd bedreigd en dat in het naburige Demerary een plantage was afgeloopen, al hetgeen onrust onder de slaven verwekte, die nu hun kansen tot oproer maken schoon begonnen te zien.

„God weet, wat ons nog boven het hoofd hangt," zoo besluit Van Hoogenheim zijn brief.

Als een loopend vuur breidde zich intusschen de opstand uit. De meeste particuliere plantages werden er in betrokken en de trouwgebleven slaven op de Societeitsplantages werden door de muiters gedwongen, zich bij hen aan te sluiten.

Den 28en Februari kwam het bericht binnen, dat de plantages „Leliënburg", „Juliana", „Hollandia en Zeelandia", „Elisabeth" en „Alexandria", allen gelegen tusschen de Societeitsplantages „Vlissingen" en „West-Souburg", waren geplunderd en in brand gestoken, met uitzondering van de gebouwen op „Hollandia en Zeelandia", waarin de muiters zich nestelden. De blanke inwoners der afgeloopen plantages waren vermoord. De directeur van de nabijgelegen plantage „Antonia", W. van Lentzing, die officier was bij de burgermilitie, had evenmin als de overige directeuren der afgeloopen plantages eenige poging in het werk gesteld, ~~om~~ weerstand te bieden. Op lafhartige wijze namen zij de vlucht en wat het ergste was, zij lieten daarbij de voorhanden zijnde wapens en munitie achter.

Ook in de boven-Berbice was het meerendeel der ondernemingen door de planters verlaten, zonder dat eenige weerstand werd geboden. Zij verzamelden zich op de Societeitsplantage „Peereboom" en verscheidene hunner weken langs Indianenpaden uit naar het naburige Demerary. De vluchtelingen op de „Peereboom" zouden echter niet aan hun noodlot ontkomen.

Nu riep de gouverneur de weinige strijdbare mannen, die zich nog op Nieuw-Amsterdam en de naburige plantages bevonden, op naar het fort Nassau, posteerde in linie op stroom in de rivier de drie koopvaardijschepen van de kapiteins Laurensen, Ramelo en Pijnappel, om het fort en de stad Amsterdam te dekken en gelastte den slavenhaler kapitein Cock, ~~om~~ met zijn goed gewapend en sterk bemand schip de rivier op te varen, onderweg de rebellen zooveel mogelijk te benadeelen en daarna post te gaan vatten bij de „Peereboom", waar de verzamelde plantersgezinnen door honderden moordlustige oproerlingen waren omsingeld, ten einde hen te ontzetten. Had Cock aan dezen last gevolg gegeven, dan zouden vele onheilen zijn voorkomen. Niet alleen zouden de vluchtelingen zijn ontzet, maar de rebellen op de lager aan de rivier gelegen plantages „Hollandia en Zeelandia", waaronder zich de aanstokers Coffy en Accara bevonden, zouden van de overige muiters zijn afgesneden.

Hetgeen het journaal van Van Hoogenheim hierover vermeldt, is inderdaad verbijsterend en geeft blijk van een ontstellend gebrek aan plichtsgevoel bij dezen gezagvoerder. Cock was nl. met zijn schip twee uren hoogerop dan het fort Nassau ten anker gegaan, tusschen de plantages „Geertruid" en „Zubli's lust" en was daar bezig met meubels en ander gerief van waarde van die plantages en van de naburige ondernemingen „Oostermeer" en „Schermersgenoegen" in zijn schip te laden, niet de minste aanstalten makend, ~~om~~ verder de rivier op te varen en de in doodsnood verkeerende landgenooten op de „Peereboom" hulp te bieden.

De gouverneur zond onmiddellijk de raadsleden Gillissen en Abbensets op schipper Cock af, om hem tot plichtsbetrachting aan te sporen. Noch het persoonlijke aandringen dezer raadsleden, noch de aan den ongehoorzamen schipper overhandigde schriftelijke lastgeving van den gouverneur, ~~om~~ onverwijld den reeds gegeven last op te volgen, hadden het gewenschte gevolg. Cock weigerde te gehoorzamen, tenzij men hem nog een schip ter versterking zond. Hij verkoos zich niet verder alleen onder de muiters te wagen. Ook kapitein Pijnappel, wiens schip wegens geringen diepgang alleen hiervoor in aanmerking kwam, weigerde hulp, onder voorwendsel, dat hij te veel zieken aan boord had. Helaas beschikte de gouverneur niet over de machtsmiddelen, om deze plichtsverzakers en lafaards te dwingen, den hun gegeven last te volbrengen.

Voorloopig kon er dus niets tegen de muiters worden ondernomen en de meeste plantages, die boven het fort lagen, werden afgeloopen en in brand gestoken. Wie van de blanken niet werden vermoord, namen in corjalen[1]) of wel door de bosschen de vlucht. Het oproer was nu algemeen.

---

[1]) Ranke Indiaansche booten, van uitgeholde boomstammen gemaakt.

Nogmaals deed de gouverneur een beroep op de medewerking van schipper Cock, zelfs tegen een belooning van *f* 25.— voor elken muiter, dien hij zou gevangen nemen en *f* 300.— bovendien, indien hij slechts wilde besluiten, om de rivier op te varen tot aan de „Peereboom". Maar hij bereikte slechts, dat Cock één uur verder de rivier op dreef tot bij de plantage „La Solitude", eigendom van den raad Abbensets. Als reden van zijn onwil gaf hij op, dat zijn scheepsvolk, verontwaardigd over de lafhartige vlucht van den burgerofficier Lentzing en zijn onderhoorige burgers, onwillig was geworden, om tot het plan van den gouverneur mede te werken. Den 4en Maart, toen de raad Abbensets opnieuw bezig was den onwilligen schipper op zijn plicht te wijzen, bleek het reeds te laat te zijn en kwam het bericht binnen, dat de plantage „Peereboom" door de rebellen was afgeloopen, nadat de verzamelde vluchtelingen ruim een etmaal weerstand hadden geboden tegen ongeveer 600 rebellen, waarvan er velen waren neergelegd door het uit ramen en gaanderijen op hen afgegeven geweervuur, dat geleid werd door den heer George, lid van het Hof van Politie, en den heer Zubli. Toen de verdedigers alle hoop op ontzet van de zijde van schipper Cock moesten opgeven, en zij uitgeput waren van vermoeienis en gebrek aan levensmiddelen en drinkwater, traden zij met de muiters in onderhandeling. Zij bedongen hierbij vrijen aftocht in hun booten, waarmede de rebellen zich accoord verklaarden. Deze verbraken echter dit accoord en richtten een verschrikkelijk bloedbad aan. Slechts de predikant Ramring met zijn vrouw en zuster, die in de naast de „Peereboom" gelegen pastorie waren gevangen genomen, werden op last van Coffy vrijgelaten, omdat hij een mensch was, die met God sprak en ook voor de negers had gebeden. Den 5en Maart kwam de predikant op het fort aan met de mondelinge boodschap van Coffy voor den gouverneur, dat de slechte en wreede behandeling der slaven door sommige planters, wier namen werden genoemd, uitsluitend de oorzaak van den opstand was.
Het succes van den aanval der rebellen op de „Peereboom" en het lafhartige optreden van schipper Cock en den burgerofficier Lentzing c.s. versterkte natuurlijk het zelfvertrouwen der rebellen en verdubbelde hun aanvalswoede. Cock had zich intusschen met zijn schip weer naar 't fort laten afzakken. Gunstiger positie konden de muiters niet verlangen. In den rug waren zij veilig, omdat op de geheele bovenrivier tot aan de plantage „Savonette" geen blanke meer in leven was en ook de slaven in het Canjegebied zich bij den opstand hadden aangesloten. Zij hadden vele blanken vermoord en anderen verdreven tot aan de post „St Andries".
De secretaris en fiscaal Harkenroth en de weesmeester en ontvanger Wijs hadden zich reeds op het eerste bericht van het algemeen oproer met al hun hebben en houden in veiligheid gesteld aan boord van een der drie schepen, onder voorwendsel van ziekte. Hun ambtelijke bescheiden en waarden hadden zij medegenomen. Bij geen der overige ambtenaren, noch bij kapitein Hattinga vond de gouverneur steun. Hij en de dappere luitenant Thielen waren de eenigen, die onder deze hachelijke omstandigheden hun plicht bleven vervullen. Droeviger beeld van het gehalte en de mentaliteit der koloniale ambtenaren en planters in die tijden, zult gij, lezers, u nauwelijks kunnen indenken. Het was nog een geluk voor de kolonie, dat een man als Van Hoogenheim het bewind voerde.
Den 6en Maart zond hij door middel van getrouwe negers en Indianen over land een brief aan den gouverneur van Suriname, den heer Crommelin, met het verzoek om hulp. Hij voegde daarbij via dezen bewindsman twee missiven, gedagteekend 25 Februari en 3 Maart, bestemd voor de Directeuren der Societeit te Amsterdam. Hij wenschte stand te houden op het fort en rekende hierbij op den steun der schepen en op de bij het fort aangekomen vluchtelingen. Het waren echter strohalmen, waaraan hij zich vastgreep. De militaire officieren gaven hem schriftelijk hun gevoelen te kennen omtrent de verdedigingskans van het fort[1]), welke door hen volkomen hopeloos werd geacht.
De krijgsraad besloot nu het fort Nassau op te geven, het fort te slechten en zich met de bezetting en de op het fort Nassau en op Nieuw-Amsterdam aanwezige burgers, vrouwen en kinderen in te schepen op de schepen, waarmede men de rivier zou afzakken tot aan de plantage „Dageraad". De toestand was uiterst critiek. Reeds zwierven er benden rebellen in de nabijheid van Nieuw-Amsterdam en het oproer was reeds overgeslagen op het meerendeel der beneden het fort gelegen plantages.
Den 8en Maart te 6 uur n.m. lichtten de schepen de ankers. Luitenant Pronk bleef met eenige sol-

[1]) Zie bijlage 2.

daten achter, om de stukken te vernagelen en de gebouwen in brand te steken. Daarna zou hij met zijn manschappen in kleine vaartuigen volgen. De gouverneur was de laatste, die zich inscheepte aan boord van de „Standvastigheid" onder bevel van kapitein Laurensen. Langzaam de rivier afzakkend, kwamen de flottille van drie koopvaarders, de slavenhaler van kapitein Cock en een aantal kleinere vaartuigen, beladen met lafaards en onwilligen, beangste vrouwen en kinderen en tal van zieken, den 11en Maart aan bij de Societeitsplantage „Dageraad", waar de schepen ankerden. Hier was alles nog rustig en hoopte de gouverneur stand te kunnen houden, totdat de hulp uit het vaderland zou komen opdagen. Dit zou echter nog lang duren.

De drie leden van het Hof vielen dit plan bij, maar door den onwil en de tegenwerking van de scheepskapiteins moest het worden opgegeven en na vele onaangenaamheden werden de ankers wederom gelicht en dreef de flottille de rivier af tot bij den post St Andries, gelegen aan de mond van de Canje-rivier tegenover het Krabben-eiland. Den 16en Maart kwam de flottille daar aan en St Andries werd de zetel van den gouverneur en de raden, en de verblijfplaats van „tot defendeeren willige Burgers", welke laatste — schande genoeg voor de kolonie — slechts ongeveer een dozijn in aantal waren. De militie bestond uit 1 kapitein, 2 luitenants, 1 vaandrig, 1 sergeant, 4 korporaals en 24 soldaten; 16 soldaten waren wegens ouderdom of ziekte onbekwaam voor den dienst, terwijl de bezettingen van den Acquewijnschen post en van de plantage „Savonette" door de rebellen waren afgesneden. De nood was onbeschrijfelijk. Nijpend gebrek aan mondvoorraad en drinkwater voor de vele monden. Het meerendeel der vluchtelingen bestond uit onwilligen, die bovendien nagenoeg niets aan levensmiddelen bij zich hadden. Het regenwater moest in open vaten worden opgevangen. Er was overdag geen beschutting tegen de brandende zon, terwijl men des nachts bloot stond aan de muskietenplaag. Velen leden aan koortsen en buikloop. Kortom, het was een tooneel van wanhoop en ellende! Te midden daarvan was er één sterke man, de gouverneur, die zijn kalmte en vastberadenheid behield en die kans zag, om eenige orde in den toestand te brengen. Hij liet aan de bestaande gebouwen dakgoten aanbrengen, om het regenwater op te vangen, stelde een geregelde vaart vast van gewapende sloepen naar de plantages, die nog niet in handen van de muiters waren gevallen, om levensmiddelen en drinkwater te halen, liet een batterij opwerpen en een borstwering, welke het geheele kampement omringde en tegen mogelijke aanvallen moest beschermen, enz.

Wel diep beschamend was de tegenwerking, welke hij hierbij ondervond van de koopvaardijkapiteins. Met moeite en onder bedreigingen moest hij er hen van afhouden, om er met hun schepen vandoor te gaan naar Nederland. Ook de ambtenaren waren slechts op eigen veiligheid bedacht. Sedert het vertrek van het fort Nassau was alle plichtsgevoel bij hen geweken; zij werden daarentegen brutaal en insubordinair.

In de tweede helft van Maart 1763 was de geheele kolonie met uitzondering van St Andries en enkele plantages aan de monding van de Canje-rivier in de macht der rebellen. Zij hielden schandelijk huis, dronken en brasten, roeiden in booten de rivier op met de negerinnen, die waren opgedirkt in de van haar meesteressen gestolen kleederen. Op wreede wijze koelden zij hun wraak op de Europeesche vluchtelingen, die zij hier en daar nog opvingen. Het was nog een geluk, dat al deze buitensporigheden ten slotte gingen leiden tot onderlingen naijver en oneenigheid, waardoor hun kracht ging verminderen. Het opperhoofd Coffy had zichzelf tot gouverneur der negers geproclameerd. Hij en zijn kapitein Accara hadden zich tot dusverre meestal opgehouden op de plantage „Hollandia en Zeelandia", welke het middelpunt van den opstand vormde, of op het vernielde fort Nassau en Nieuw-Amsterdam. Zij brachten nu tijdelijk hun hoofdkwartier over op de „Vigilantie", een groote suikerplantage, gelegen stroomopwaarts naast de „Dageraad". 600 à 700 strijdbare negers, voorzien van geweren, munitie en blanke wapens stonden te hunner beschikking.

Hoe kritiek de toestand ook was op St Andries, de gouverneur besloot in overleg met de drie leden van het Hof, om zich niet langer te verzetten tegen het vertrek van de schepen van Ramelo, Pijnappel en Cock. Bovendien maakte hij bekend, dat de burgers, die onder militaire tucht wilden medewerken tot de verdediging van den post St Andries, in de kolonie konden blijven, doch alle anderen moesten vertrekken, daar zij toch niet meer van nut voor de kolonie waren, integendeel slechts de levensmiddelen opaten. „Alleen eerlijke en brave en geresolveerde manschap, die genegen waren, om zich tot het uiterste tegen de rebellen te defendeeren"... zouden nog in de

kolonie geduld worden. Slechts twaalf burgers gaven gehoor aan den roep van den gouverneur. Voorts besloten de gouverneur en raden „daar zij van de gewone langzame en zwakke maatregelen der Directeuren geen spoedige en afdoende hulp verwachtten", om zich, in afwijking van den regel, ditmaal rechtstreeks tot de Staten-Generaal te wenden. Zulks geschiedde bij Missive van 23 Maart 1763, welke een verslag over den toestand en een dringende bede om hulp inhield.
Den 26en Maart herhaalde Van Hoogenheim bij afzonderlijk schrijven dit dringend verzoek aan H.Ho.Mog. Den 8en April werden die missiven naar Nederland verzonden met de vorengenoemde vertrekkende schepen. Al deze bescheiden kwamen pas 10 en 11 Juli d.a.v. in Nederland aan, lang nadat men door particuliere berichten reeds kennis had gekregen van den toestand.
De gouverneur stond nu op het punt, ~~om~~ met zijn weinige getrouwe burgers en enkele militairen hulpeloos op St Andries achter te blijven. Zelfs de zieleherders, de Luthersche predikant Muller en de predikant Ramring, weigerden in de kolonie te blijven. Laatstgenoemde ondanks het op hem door den gouverneur gedane beroep „om tot stigting en vertroosting in hun jammerlijke en bedroefde staat bij het overschot der gemeente te blijven" (!).
Eenige uitkomst bracht den 28en Maart de Engelsche brigantijn „Betsy", kapitein George Buckmaster, met hulptroepen uit Suriname aan boord, welke het anker voor St Andries liet vallen.
Dit hulpcorps bestond uit de kapiteins Van Rijssel en Texier[1]), 4 luitenants, 4 korporaals, 3 tamboers en 83 soldaten. De gouverneur van Suriname, de heer Crommelin, had tevens een detachement soldaten naar de Corantijn gezonden, om te beletten, dat de wegloopers uit Berbice het oproer naar Suriname zouden overbrengen. Het schip bracht tegelijk provisiën en levensmiddelen mede.
Nu wenschte de gouverneur de „Dageraad" weer te bezetten, waartoe hij met de kapiteins Van Rijssel en Texier overleg pleegde. Met veel moeite en onder toezegging van een groote premie werden de schippers Ramelo, Pijnappel en Cock, die vertrekklaar waren, er toe overgehaald, ~~om~~ nog hun medewerking tot deze verplaatsing te verleenen. Men zond den Surinaamschen luitenant Knollaert met 25 soldaten de Canje-rivier op tot de plantage „Frederiksburg", om zich tegen aanvallen, welke van die zijde mochten komen, te dekken. Kapitein Hattinga zou met een klein detachement op St Andries achterblijven. De schippers Ramelo en Pijnappel moesten hun schepen brengen vóór den mond van de Canje-rivier en vóór St Andries. Met de overige macht, nl. de „Standvastigheid", de brigantijn „Betsy" en schipper Cock's slavenschip, zeilde de gouverneur den 30en Maart de Berbice-rivier op en kwam in den avond van den 31en voor de „Dageraad" aan, waar hij met blijdschap werd verwelkomd door tal van trouw gebleven negers.
Hier werden de troepen ontscheept en de vooruitgeschoven posten van de rebellen, wier hoofdmacht op de „Vigilantie" was verzameld, zonder veel moeite teruggedreven. Te rechter tijd, toen het bericht werd ontvangen, dat de rebellen een grooten aanval op de „Dageraad" beraamden, kwamen den 3en Mei twee gewapende barken van St Eustatius met respectievelijk 80 en 66 soldaten aan boord de Berbice-rivier opvaren en lieten het anker vallen voor St Andries. Spoedig daarop verschenen zij voor de „Dageraad".
Ik zeide te rechter tijd, want reeds op den 2en April hieraan voorafgaande had de gouverneur drie aanvallen van 300 à 400 rebellen te verduren gehad, welke echter werden afgeslagen.
Naar het scheen, had Accara tegen den zin van Coffy deze aanvallen geleid. Coffy zond althans een brief aan den gouverneur, waarin hij zijn spijt betuigde over de „attaque" van den vorigen dag, door Accara op eigen gezag uitgevoerd. Hij verklaarde verder, dat de negers geen oorlog hebben gezocht, maar alleen in verzet zijn gekomen tegen de slechte behandeling van sommige meesters, met name de heeren Barkey, De Graaff, Schook, Dell, Van Lentzing, Betgen, e.a.; dat zij bereid waren de helft van de kolonie aan de blanken te schenken als men hun de andere helft wilde laten, maar dat zij in geen geval opnieuw slaven wilden zijn. Ook noodigde hij den gouverneur uit tot een bespreking. De brief werd spoedig daarna gevolgd door een tweeden brief van ongeveer dezelfde strekking, waarbij was gevoegd een geschenk, nl. twee gouden schoengespen voor den gouverneur namens het rebellenhoofd, met de mondelinge boodschap, dat het Coffy leed deed, dat de gouverneur „om

[1]) Texier was later gedurende de expeditie van den kolonel der mariniers Fourgeoud in Suriname (1772—1777) kolonel, commandant van de Societeitstroepen en na den dood van gouverneur Nepveu diens opvolger in die kolonie.

soo veel quade christenen, die de neegers altijt zeer mishandelt hadden, mede lijden moest, maar dat al de neegers hem lief hadden en hem ook geen quaed zogten te doen". . .[1])
De gouverneur gaf natuurlijk geen gehoor aan deze mooie woorden. Hij zond Coffy uitvoerig antwoord, om tijd te winnen en hij bereikte dit doel ook, want de maand April verliep met het heen en weer zenden van brieven, waarbij Van Hoogenheim evenwel de steeds hooger wordende eischen van het rebellenhoofd op kalme en gemoedelijke wijze van de hand wees.
Zoo kon het gebeuren, dat de rebellen den tijd verloren lieten gaan, terwijl in het kamp der blanken maatregelen werden genomen, om den opstand te onderdrukken.
De directeur-generaal van Essequebo en Demerary, de heer Storm van 's Gravezande had reeds in het begin van Maart door vluchtelingen kennis gekregen van den opstand in Berbice. Later had Van Hoogenheim hem uitvoerig ingelicht en om hulp gevraagd, welke hij echter niet bij machte was te verleenen. Hij liet echter een burgerofficier met eenige Indianen als gidsen naar de hoofden der Caraïbische, Arrowaksche en Accowaysche Indianen zenden, die in het binnenland tusschen de Demerary- en Berbice-rivieren hun nederzettingen hadden, ten einde onder belofte van geld en andere belooningen, hen over te halen, ~~om~~ de rebellen in de boven-Berbice aan te vallen, althans te beletten, dat zij zich in het achterland zouden terugtrekken.
Deze maatregel is voor het dempen van den opstand in Berbice van groote beteekenis geweest en heeft tevens voorkomen, dat het oproer naar Essequebo en Demerary is overgebracht.[2])
Bovendien had de heer Storm van 's Gravezande onmiddellijk met de eerstvertrekkende schepen uit Essequebo de Directeuren der Westindische Compagnie en die van de Societeit van Berbice, zoomede den gouverneur van St Eustatius, den heer De Wind, verwittigd van den opstand op Berbice, zoodra hij hiervan ondershands had kennis gekregen.
Hieraan had Van Hoogenheim de hulp van St Eustatius te danken, welke bestond uit de gewapende barken de „Zeven Provinciën" en de „St Eustatius", eerstgenoemd schip het grootste, met tien vierponders en twaalf draaibassen[3]) aan boord.
Nu belegde de gouverneur een krijgsraad met zijn raden van politie en den commandant der hulptroepen van Suriname. In overweging werd genomen, om, nu men over een sterke troepenmacht beschikte, tot den aanval over te gaan. *Zeer terecht werd daartegen het bezwaar ingebracht, dat de onlusten niet afdoende de kop zou worden ingedrukt, door de rebellen op te jagen van de eene plantage naar de andere, totdat zij zich in de bosschen en savannen zouden terugtrekken en overeenkomstig het slechte voorbeeld van Suriname in zijn strijd tegen de marrons, een permanente bedreiging van de kolonie zouden vormen.*[4])
Men was van gevoelen, dat eerst meerdere versterkingen moesten volgen, om dan in samenwerking met de Indianen de rebellen in te sluiten, hen langs de Canje, de Berbice en de Abary-Creek tegelijkertijd aan te vallen, ondertusschen hun terugtochtsweg afsnijdend. Een plan, dat doeltreffend zou blijken. In dien geest schreef Van Hoogenheim aan Storm van 's Gravezande, die reeds eenige weken bezig was de Indianen uit Demerary naar de boven-Berbice te sturen. Hij stelde bovendien een premiestelsel vast, om de soldaten, die toenmaals uit het schuim der Europeesche naties bestonden, aan te moedigen tot het vervullen van hun plicht. Voor het opvangen van de hoofden Coffy en Accara werden premies uitgeloofd van *f* 500.— en *f* 400.—, voor het levend opbrengen van een negerrebel *f* 50.— en voor het dooden van een dito *f* 20.—. Van al het buitgemaakte geld, de kleeding, het huisraad, de wapens enz. zou de helft der waarde als buitgeld onder de troepen worden verdeeld. Ook werden gratificaties toegekend bij opgeloopen verwondingen, nl. tusschen *f* 200.— en *f* 1500.— al naar gelang den ernst der verwonding.
Op de „Dageraad" was men intusschen op zijn hoede, daar den 13en Mei een groote aanval werd

[1]) De weergave van deze boodschap is uit het journaal van Van Hoogenheim.
[2]) Buitenl. Brievenboek der Bewindhebberen van de W.I. Comp. ter Kamer Zeeland. (R.A.).
[3]) Een soort orgelkanon van licht kaliber.
[4]) Toen kolonel Fourgeoud tien jaar later met zijn regiment mariniers in Suriname kwam, was de positie der marrons te sterk, om het insluitingssysteem van Berbice over een bovendien belangrijk uitgebreider gebied na te volgen; er bleef hem dus geen ander middel over, dan jarenlang rusteloos achtervolgen en harceleeren, totdat de rebellen hun rooftochten staakten en de kolonie met rust lieten.

verwacht. De barken van St Eustatius hadden dus niet later moeten komen. Den geheelen voorafgaanden dag van 12 Mei en ook des nachts hadden de schildwachten namelijk lawaai, getrommel en heen en weer trekken bij de rebellen op de „Vigilantie" waargenomen. Ook de vaandrig Rees, die in den morgen van dien dag op patrouille was geweest, keerde na eenige schermutselingen met de rebellen terug met het bericht, dat zij in aantocht waren.

Te 9.30 uur v.m. vielen zij ook werkelijk aan. Zij kwamen uit drie richtingen tegelijk opzetten en schenen aanvankelijk eenig voordeel te behalen. Maar het geschutvuur der schepen bracht hen tot staan. Vijf uren lang werd verbitterd gevochten onder een ondraaglijke hitte. Nu waren de kansen gekeerd en toen de rebellen het schenen op te geven, rukte de dappere luitenant Thielen met een detachement van 80 man vooruit en joeg hen totaal op de vlucht. Zij hadden in dit gevecht zware verliezen geleden. Het getal der verliezen was moeilijk te schatten, omdat het meerendeel der dooden en gewonden door hen werd weggevoerd, maar nog dienzelfden dag werden van hen een vijftigtal lijken gevonden.

Aan onze zijde waren acht dooden en tien gewonden gevallen. Zoowel de gouverneur als de kapitein Van Rijssel waren voortdurend in 't heetst van het gevecht geweest. Het journaal van Van Hoogenheim op 13 Mei des avonds vermeldt: „Wij schatten dat de rebellen wel twee duysent man sterk geweest zijn en uit haeren geheelen aenstal is duydelijk te zien, dat zij hun ganse magt bijeen verzameld hadden, om ons eensklaps te extermineren."

Het grootste gevaar was nu voorbij, althans een aanval op zoo groote schaal heeft gedurende den opstand niet meer plaats gehad.

Door gebrek aan levensmiddelen, kruit en lood en vooral door onderlinge twisten hebben de rebellen geen kans meer gezien, al hun kracht te concentreeren. Het liet zich thans wel aanzien, dat de „Dageraad" een tijdperk van meerdere rust zou tegemoetgaan. De gevreesde ziekte, die sedert eenige weken was afgenomen, stak echter weer opnieuw den kop op en bleek de ergste vijand te worden. Vooral de barken van St Eustatius en de „Standvastigheid", waarvan de gezagvoerder, de stuurman en bijna al het scheepsvolk waren overleden en de overigen ziek waren, werden door de ziekte geteisterd. De zoo welkome hulp van die schepen werd derhalve zoo goed als uitgeschakeld. Ook over de „hulptroupes" van St Eustatius, „welke niet anders als op roven en plunderen tot buytmaking denken en waarvan ik dagelijks veel intolerable insolentie en ongehoorde tael tot mijn groot verdriet moet verdragen", aldus het journaal van Van H., is de bewindsman slecht te spreken en hij betreurt het, dat de omstandigheden van tijd en zaken hem weerhouden „correctie na merites tot een behoorlijke subordinatie te doen". Zijn journaal vermeldt nu ook bijna dagelijks gedurende het tijdvak van Juni tot September, sterfgevallen onder de militairen en ambtenaren. Den 26en Augustus teekent hij daarin aan, dat van de bark „Zeven Provinciën" alleen reeds 54 soldaten waren overleden, terwijl omstreeks dien tijd twee raden van politie, Gillissen en Schirmeister, de boekhouder-generaal Schook, twee schippers en bijna alle matrozen van twee later door de Directeuren van de Societeit uitgezonden schepen aan de noodlottige epidemie waren bezweken.

Ook de gouverneur en de kapiteins Van Rijssel en Texier en de luitenant Thielen hadden herhaaldelijk van zware koortsaanvallen te lijden.

Van de hoogere ambtenaren was de gouverneur de eenige, die zijn intrek niet aan boord der schepen had genomen en zijn hoofdkwartier op de „Dageraad" bleef houden. Van de leden van den raad had hij nu nog slechts Abbensets over[1]), die echter meestal afwezig was. Ook het raadslid Van Daalen was ernstig ziek geworden. De gouverneur stond dus alleen voor de zware bestuurstaak. In zijn journaal op 12 Mei klaagt hij, dat de raadsleden Gillissen (die op dien dag nog leefde) en Abbensets (Schirmeister lag toen al ziek) met hun vrouwen en kinderen zich aan boord van de „Standvastigheid" bleven ophouden en „volstandig weigerden", om aan den wal te komen wonen, hetzij op de „Dageraad" of wel op den post St Andries. Het werd hierdoor bezwaarlijk, om over dat schip voor eventueele ondernemingen tegen de rebellen te beschikken; „deese en diergelijke inconvenienten",

[1]) De raad Abbensets bleef steeds weigeren de regeeringstaak met den gouverneur te deelen. Hij vertoefde doorloopend aan boord van een der schepen, die voor St Andries ten anker lagen, dan wel op zijn eigen plantage „Maria" en hij kwam slechts op de „Dageraad", om als lid de zittingen van het Hof van Politie en Crimineele Justitie bij te wonen. Hij is later na onderdrukking van den opstand ter verantwoording geroepen en uit zijn ambt ontzet.

aldus het journaal, „ontmoet ik dagelijks van luyden die mede de Regeering uytmaken en in deze allerdroevigste omstandigheid, meer op haer gemak, als om het wezentlijke generale welzijn uytzien . . ."

Geen wonder dan ook, dat onder dergelijke omstandigheden er voor dezen bewindsman weinig anders overbleef, dan trachten tijd te winnen en de onderhandelingen met Coffy en Accara slepende te houden. Aan eenige onderneming tegen de rebellen viel immers thans niet te denken. Bovendien had de heer Storm van 's Gravenzande bericht gezonden, dat op de ondersteuning van de Caraïben voorloopig nog weinig staat was te maken, vanwege het regenseizoen. Hij adviseerde daarom niet te overhaast met ondernemingen tegen de rebellen voort te gaan. De overgebleven raad en de officieren drongen er nu bij den gouverneur op aan, om de „Dageraad" prijs te geven en opnieuw terug te trekken op St Andries, maar Van Hoogenheim bleef onverzettelijk in zijn voornemen, om stand te blijven houden op de „Dageraad", totdat er hulp uit het vaderland zou opdagen.

Die hulp zou echter nog lang uitblijven. Dat de kolonie niet reeds was ondergegaan, was te danken aan de hulp der naburige koloniën.

Een lichtstraal brak door de duisternis, toen het bericht binnenkwam, dat de tweedracht tusschen de rebellen den laatsten tijd was toegenomen. Het beleid van Coffy scheen hun niet naar den zin te zijn. De twist liep zoo hoog, dat zij een anderen gouverneur aanstelden, nl. Atta, met het gevolg, dat Atta en Coffy slaags met elkander raakten en velen van den aanhang van Coffy werden gedood. Coffy liet toen het kruit, waarover hij nog beschikte, begraven, om het niet in handen der tegenpartij te doen vallen, doodde, om de geheimhouding hiervan te verzekeren, de negers, die dit werk hadden uitgevoerd, en sloeg daarna de hand aan zichzelf.

Een andere gelukkige omstandigheid was de aankomst van de bark „Demerary's Welvaren" onder bevel van den kapitein Salvolani, een Griek, welk schip door den gouverneur van St Eustatius met een voorraad provisie en veertig soldaten te hulp was gezonden en den 7en Juli voor de „Dageraad" ten anker kwam. Het schip kwam als redder in den nood, want op dat tijdstip was geen enkele gezonde soldaat meer beschikbaar, om de wacht af te lossen.

Een ander lichtpunt was de medewerking van den directeur-generaal van Demerary en Essequebo, wiens pogingen, om de Indianen in zijn gebied over te halen, tegen de rebellen op te trekken, met eenig succes bekroond waren. Die Indianen hadden nl. na eenige gevechten, waarbij een veertigtal rebellen was gesneuveld, in de laatste dagen van Juli de plantage „Savonette" en al de bosschen en savannen in de boven-Berbice bezet. *Dit vooral is van beteekenis geweest voor het latere vlotte verloop van de expeditie.* Eindelijk onderhielden de heeren Storm van 's Gravezande en Bergeyk (commandeur van Demerary) geregelde communicatie met den heer Van Hoogenheim door middel van kleine kustvaarders, hetgeen de samenwerking en de approviandeering ten goede kwam.

Waren er dus allerlei redenen, om er weer den moed in te houden, nieuwe zorg gaf een hoogst pijnlijke gebeurtenis, welke bij het Surinaamsche grensdetachement was voorgevallen. Gelijk ik hiervoor reeds vermeldde, was dit detachement in de maand Juli door den gouverneur van Suriname naar de Corentijn gezonden, om post te vatten op de grens der kolonie Berbice. Het bestond uit 70 man onder bevel van den majoor Reynet en had tot taak, om de rebellen van de plantage „Magdalenenburg" in de Canje-streek, die zich in een kamp nabij de Corentijn hadden neergeslagen, te beletten, verder oostwaarts te trekken en zich met de Surinaamsche wegloopers te vereenigen.

Het gehalte van dit detachement was minderwaardig, het meerendeel bestond uit verloopen Franschen en Duitschers. Met behulp van een veertigtal Indianen had het een aanval gedaan op het rebellenkamp en hierbij eenigen buit veroverd. Maar over de verdeeling van dien buit ontstond oneenigheid: de soldaten sloegen toen aan het muiten, mishandelden en ontwapenden hun officieren. Tweeënveertig hunner, onder aanvoering van den chirurgijn Mangemeister, den sergeant De Niese en den soldaat Jean Renaud, trokken langs Indianenpaden het bosch in met het voornemen, zich bij de rebellen in Berbice aan te sluiten òf door het binnenland te ontvluchten in de richting van de Orinoco, inderdaad een fantastisch plan, dat onmogelijk gelukkig kon afloopen en slechts in het brein van desperado's kon ontstaan. Al spoedig kwamen zij bij de plantage „Magdalenenburg", waar een groote macht rebellen was verzameld, die deze blanke soldaten natuurlijk wantrouwden en aan een krijgslist dachten, hen gevangen namen, ontwapenden, alvast, om er den schrik in te

brengen, 28 hunner om hals brachten en de rest over de verschillende plantages als slaven verdeelde. De reeds genoemde raddraaiers onder hen werden overgebracht naar het fort Nassau, waar zich toen nog het opperhoofd Coffy bevond.[1])
De chirurgijn werd daar verpleger van de zieken en gewonden der rebellen, de overigen werden belast met het onderhoud en de herstelling der wapens en met het vervaardigen van buskruit. Ook moesten zij instructie geven in het gebruik der wapens. De pogingen van den gouverneur, om hen in het rechte spoor terug te brengen, beantwoordden zij op onbeschaamden, afwijzenden toon. Het gevaar was niet denkbeeldig, dat de soldaten, waarover de gouverneur beschikte, en die toch al ongedisciplineerd waren, dit slechte voorbeeld zouden volgen.
Nu het Surinaamsche grensdetachement als gevolg van de muiterij was uitgeschakeld, hadden de rebellen in Berbice vrijen aftocht naar de Corentijn verkregen, ingeval zij uit het gebied van de Berbice-rivier werden verdreven. Daarom had Van Hoogenheim den kapitein Salvolani reeds daags na zijn aankomst (8 Juli) met zijn schip de Canje-rivier opgezonden, om op die rivier zoo hoog mogelijk post te vatten en mogelijke flankaanvallen van die zijde te voorkomen.
Salvolani bleef nu met zijn schip eenige maanden op de Canje gestationneerd, zoodat die rivier en ook de communicatie vanaf den wal met de Corentijn steeds in onze macht bleven. In tegenstelling met het beschamend gedrag van de Nederlandsche koopvaardijschippers, was deze Griek steeds bereidwillig, om zich met zijn schip in dienst der kolonie te stellen.

Ik verlaat nu een oogenblik de kolonie Berbice, om na te gaan, welke maatregelen in Nederland werden getroffen, om de zwaarbeproefde kolonie hulp te bieden. Daar kwam het eerste particuliere bericht omtrent den opstand in Berbice einde Mei 1763 binnen met het schip „de Gezusters", schipper Richard Robberts. Weinige dagen later werd het bevestigd door den schipper Cornelis Spruyt, die van Suriname was gekomen. De belanghebbende kooplieden van Amsterdam, brachten het ter kennis van de Directeuren der Societeit van Berbice, die in hun extra-ordinaire zitting van 30 Mei besloten, om twee schepen onder de schippers Kamp en Kraay met 50 soldaten naar de kolonie te zenden. Verder dienden zij onverwijld een request in aan de Staten-Generaal, dat werd ondersteund door den burgemeester van Amsterdam en waarin zij „ten dringendste" verzochten „dat het H.H.Mog. gelieve hen supplianten met de sterke hand te assisteeren en zoo spoedig doenlijk twee fregatten van Oorlog benevens eenige gereguleerde landmilitie naer de Colonie te zenden". Het request werd in gunstige overweging genomen. Bij Resolutiën van H.H.M. van 8, 17 en 20 Juni werd vastgesteld, dat in de eerste plaats het fregat „St Martensdijk", onder bevel van den kapitein ter zee Maarten Haringman van de Zeeuwsche Admiraliteit, dat juist zeilrêe lag voor een reis naar de Middellandsche zee, zoo spoedig mogelijk naar Berbice zou worden gezonden, voorzien met 20 stukken en 150 koppen, terwijl het fregat „Dolphijn", onder bevel van den kapitein ter zee Evert Bisdom, met 24 stukken en 150 koppen, en de snaauw „Zephyr", onder bevel van den kapitein ter zee Ludolf Hendrik van Oyen, met 12 stukken en 110 koppen, respectievelijk behoorende tot de Collegiën ter Admiraliteit van Amsterdam en van de Maze, zoo spoedig mogelijk zouden worden gereed gemaakt, om te volgen.
Den 23en Juli vertrok de „St Martensdijk" en den 15en Augustus vertrokken de „Dolphijn" en de „Zephyr" naar West-Indië. Zij hadden opdracht, om eerst Suriname aan te doen, daar nadere berichten in te winnen en hun optreden dienovereenkomstig te regelen in overleg met de bestuursautoriteiten ter plaatse.
Omtrent het hulpkorps van ongeveer 600 man, dat noodig werd geoordeeld, traden de gedeputeerden uit de Staten-Generaal in overleg met den hertog van Brunswijk-Wolfenbuttel, veldmaarschalk en commandant van het krijgsvolk der Vereenigde Nederlanden, tevens voogd van den jeugdigen Erfprins Stadhouder Willem V.
Bij Resolutie van H.H.Mog. dd. 7 Juli 1763 werd besloten, een expeditiekorps van de door

[1]) Later vielen deze overloopers, voor zoover zij niet door de rebellen waren vermoord, bij verschillende schermutselingen successievelijk in handen van onze troepen en werden, na de volledige onderdrukking van den opstand, naar Suriname teruggevoerd. Zij stonden daar terecht voor den krijgsraad en den 20en Juli 1764 moesten Mangemeister en Jean Renaud met nog twee anderen op het rad en aan de galg voor hun schanddaad boeten. Hartsinck geeft bijzonderheden over de executie.

Directeuren van Berbice gevraagde getalsterkte voor den tijd van 18 maanden uit te zenden. Tevens werden de Directeuren uitgenoodigd aan H.H.Mog. op te geven, aan welke redenen de opstand was toe te schrijven, of zij zich wel in alle opzichten in het beheer der kolonie hadden gehouden aan de beginselen van het Octrooi van 6 December 1732, ook speciaal aan het artikel, hetwelk de verhouding voorschreef van het aantal negers op één blanke; voorts in welken toestand zich de defensiemiddelen der kolonie (forten, troepen, munitie) bevonden, en welke maatregelen zij dachten te nemen, om de groote kosten, die thans tot redding van de kolonie moesten worden gemaakt, later te restitueeren, waarbij zij echter op alle faciliteiten van de zijde der Regeering mochten rekenen.[1])
Het expeditiekorps, dat nu werd samengesteld, bestond uit vrijwilligers, verdeeld in twee bataljons van elk zes compagnieën, in totaal tellende 50 officieren, 73 sergeants en korporaals, 12 tamboers en 468 soldaten, bovendien 60 kanonniers en timmerlieden, verdeeld over de 12 compagnieën. Het zou het eerste mariniersregiment vormen, dat voor een expeditie tegen opstandelingen in de koloniën werd uitgezonden.
Den 11en Juli ontvingen de Staten-Generaal de rechtstreeks aan hen gerichte verslagen van gouverneur Van Hoogenheim, welke den 8en April van Berbice waren afgezonden, en dit gaf aanleiding, dat zij zich zonder verwijl geheel accoord verklaarden met het voorstel van den hertog van Brunswijk. Zij bevestigden zulks bij Resolutie van 11 Juli 1763. De luitenant-kolonel Jan Marius de Salve werd den 23 Juli bevorderd tot kolonel en met het bevel over het expeditiekorps belast. De staf der expeditie bestond verder uit den luitenant-kolonel Robert Douglas, de majoors Casper Christiaan Pusch en Cornelis de Brauw[2]), de majoor-ingenieur François Samuel de Veye en 2 subalterne militaire ingenieurs, 2 adjudanten, de chirurgijn-majoor Adam Koroknyai, 7 opper- en 7 onderchirurgijns en één ziekentrooster, de kwartiermeester Jan Willem Burggraeff en één predikant. Verder waren ingedeeld de kapiteins H. F. Lutteke, La Croix, Blank, Syburg[3]), L. H. Fourgeoud[4]), J. M. de Monchy, H. Douglas en J. J. Fisbach.
Elk der 12 compagnieën bestond uit 1 kapitein-commandant, 1 lieutenant, 1 sous-lieutenant, 1 vendrig, 3 sergeants, 1 tamboer, 3 corporaals en 39 gemeenen. De compagnieën ten name van de hoofdofficieren werden in werkelijkheid gecommandeerd door vier waarnemende commandanten of kapitein-luitenants, nl. door Swarm, Meybeaum, Hamell[5]) en Perrin de Salleneuve[6]).
Den 3en September benoemde de hertog van Brunswijk nog tot luitenant-kolonel-titulair bij het regiment De Salve, D. W. H. baron Van Brakel. Hieruit blijkt, dat er nog mutaties bij het regiment zijn voorgekomen.
Ruim drie maanden verliepen met de organisatie van het regiment, dat op den 19en en 20en October in twee gedeelten naar Muiden afmarcheerde, vanwaar het in lichters over de Zuiderzee naar Texel werd overgevoerd. Daar embarkeerde het op vier driemasters en twee kleinere schepen, welke volgeladen waren met mondkost, provisiën, wapens, munitie en oorlogsbehoefte.
Den 6en November 1763, dus vier maanden na het desbetreffende besluit van de Staten-Generaal en zeven maanden nadat de gouverneur Van Hoogenheim zijn missiven had verzonden, verlieten de schepen de reede van Texel. Het is werkelijk verbijsterend, zoo traag als de ambtelijke molen in die dagen werkte, dat na de dringende noodkreten van een met ondergang bedreigde kolonie er

---

[1]) Het uitvoerige en weinig bevredigende antwoord werd aan H.H.Mog. gegeven in een missive van Directeuren van Berbice, dd. 17 Augustus 1763 met tal van bijlagen, welke stukken mede zijn opgenomen in de Resolutiën der Staten van Holland en West-Friesland van 1763 (2e deel).

[2]) Douglas en De Brauw waren zwagers. Eerstgenoemde had reeds te voren als officier in West-Indië gediend. Hij was bevriend met den hertog van Brunswijk, met wien hij gedurende zijn verblijf in Berbice correspondeerde. Deze correspondentie bevindt zich niet meer in het Koninklijk Huisarchief.

[3]) Later hoofdofficier onder kolonel Fourgeoud in Suriname.

[4]) De latere kolonel der mariniers, commandant van de Surinaamsche expeditie.

[5]) Anthony Hamell werd later ook bij de Surinaamsche expeditie onder kolonel Fourgeoud aangetroffen. In 1784 was hij chef de marine van het eskader van Jacob Pieter Braam, commandeur der Marine, belast met de hulpexpeditie naar Riouw in Oost-Indië. Hij had toen den rang van majoor en voerde bij die expeditie de landingstroepen aan op 29 Mei 1784, waarbij hij een volledig succes behaalde.

[6]) Commissieboek van den Raad van State. 1749—1766 (Rijksarchief).

vier maanden noodig waren, om een resolutie om te zetten in een daad, welke immers kon worden vergeleken met het te hulp komen van een zinkend schip.
De instructie, welke kolonel De Salve ontving, bevat eenige merkwaardige artikelen, merkwaardig omdat hem daarin bevoegdheden werden toegekend, welke een ruimere opvatting van zijn taak toelieten, van welke bevoegdheden hij echter geen gebruik heeft gemaakt. Ik zal hier de voornaamste artikelen uit die instructie achtereenvolgens behandelen:
Artikel VII. „In de Berbice aangekomen zijnde, zal hij met den Gouverneur en met den Commanderenden Officier van 'sLands Schepen van Oorlog overleggen, op wat wijze met de meeste apparentie van Succes eenige onderneemingen tegens de Weggeloopene Slaven en Rebellen-Negers zullen kunnen worden gedaan."
Artikel X. „Indien de noodzaakelijkheid het mogt vereisschen, dat de operatiën aan meer dan éénen kant moeten worden begonnen, zo zal het hem Commanderenden Officier vrijstaan een of meerder Schepen of Manschap te mogen agterlaaten te Suriname of te detacheeren naar Essequebo, Demerary of Elders, daar de noodzaakelijkheid het zoude mogen vereisschen, en daar hij zal oordeelen dat dezelven van de meeste dienst zullen kunnen weezen."
Uit dit artikel blijkt, dat De Salve bevoegd was over de maritieme strijdmiddelen, dus ook over de oorlogsschepen, te beschikken, ingeval zulks in verband met de operatiën aan den wal noodzakelijk mocht blijken. De lastgever had dit zeer juist ingezien. De maritieme macht had hier een auxiliaire taak, terwijl aan het expeditiekorps de hoofdtaak, het herstel van de rust in de kolonie, was opgedragen.
Artikel XIII. „Alle betaalingen door hem Commanderenden Officier te doen, zullen kunnen geschieden in Wisselbrieven op de Solliciteurs Heeneman en de Vriend in 's-Gravenhage, op welke hij ook per Wissel zal kunnen trekken de Penningen die hij zal noodig hebben, tot subsistentie van zijn onderhebbende Troepen, en tot andere zaaken en casueele onkosten, die men niet heeft kunnen bezorgen of voorzien, als het geeven van belooningen tot encouragement en diergelijke, zullende van die Wissels te gelijk advijs moeten werden gegeeven en aan ons kennis, tot welke eindens de Penningen zullen zijn ge-employeerd, wanneer op de prompte voldoening van die Wissels ordre zal werden gesteld."
Artikel XIV. „Zo ras hij Commanderenden Officier van den toestand der Colonie grondig zal onderrecht weezen, zal hij bij de eerste occasie daar van aan ons rapport doen, en indien hij mogt bevinden, dat het getal der Troepen, die hij bij zich heeft, niet toereikend is, om de Negers of weggeloopene Slaaven tot hun pligt te brengen en de Coloniën tegens derzelver invasiën te verzeekeren, zal hij aanstonds daar van aan ons kennis hebben te geeven en ter zelver tijd requisitie doen van al hetgeen tot dat einde zoo in Manschap als anderszins zou oordeelen noodig te hebben."
Volgens dit artikel was De Salve bevoegd, zich rechtstreeks tot de Regeering te wenden. De strekking van het artikel was ruim. Men kan het niet anders verstaan, dan dat het kwaad in de koloniën (meervoud) in West-Indië met wortel en al moest worden uitgeroeid en dat De Salve desnoods tot vergaande requisities daartoe was bevoegd. Het is wel heel jammer geweest, dat, terwijl hij er in slaagde, den opstand in Berbice te onderdrukken en daar grondig met de muiters af te rekenen, in de aangrenzende kolonie Suriname het Societeitsbestuur er toe overging, om met de z.g. „marrons" (weggeloopen Negerslaven), die een voortdurende bedreiging voor de kolonie vormden, een voor het gezag van dit bestuur zoo vernederend vredesverdrag te sluiten. Het onderdrukken van den opstand in Berbice kreeg voor dit deel van ons Westindisch bezit weliswaar een belangrijke beteekenis, doch ruimer bezien, werd er slechts mede bereikt, dat een plaatselijke uitbarsting van verzet de kop werd ingedrukt. Had men in die dagen wat verder gezien, dan had men de gelegenheid aangegrepen, om ook de toestanden in Suriname te zuiveren. Zoowel de oorlogsschepen als het expeditiekorps hadden last, om vooraf Suriname aan te doen, alvorens zich naar Berbice te begeven. In het artikel wordt gesproken van „de Coloniën tegens derzelver invasiën te verzeekeren". Het meervoud zal wel geen schrijffout zijn geweest en een voortwoekerend kwaad als de toenemende onveiligheid van Suriname na het sluiten van het beschamende vredesverdrag met het rooversgespuis, vormde immers tevens een voortdurende bedreiging voor de aangrenzende kolonie!
Artikel XV. „Zo als hij ook te gelijk rapport zal doen van den Staat der Forten, die de Colonie

tegens Vreemde of Binnenlandsche invasiën zouden moeten dekken, daar bij voegende deszelfs Consideratiën of die Forten welke daar reeds zijn, zouden kunnen verbeterd werden en of die met de noodige Artillery zijn voorzien, en of er ook nieuwe zouden gemaakt werden en wat Artillery en Ammunitie dan tot dezelven zouden werden gerequireert."

Artikel XVII. „De Commanderende Officier zal zo veel mogelijk vermijden en door zijne onderhoorige Officieren doen vermijden alle questiën met de Gouverneurs en Raaden, en met de Officieren van de Schepen van Oorlog. Hij zal alle zaaken in een vriendelijk concert met dezelven ten besten schikken en helpen overleggen en van zijn kant zorg dragen dat het geen van de Landmilitie werd gedemandeerd, met alle promptitude en exactitude mogelijk, volgens de gemaakte Concerten geexecuteerd werde."

enz. . . .

Gegeeven in 's Gravenhage den eersten
October 1763.

Na een voorspoedige reis kwam het expeditiekorps den 19en December 1763 te Suriname aan. Het vertrok den 26en d.a.v. naar Berbice.[1])

Wij begeven ons nu weder naar de kolonie Berbice. Hier was op de „Dageraad" bericht ingekomen van een hoogst pijnlijk incident onder de militaire bezetting van den post St Andries. De commandant van dien post, de kapitein-ingenieur Hattinga, had in een soort aanval van delirium met vijftien manschappen zijn post verlaten en roeide met hen in twee sloepen de Canje-rivier op; onderwijl liet hij van beide boorden vuren op alle vaartuigen, welke hij passeerde, en op alle negers, die hij ontdekte, zonder zich rekenschap te geven, of zij rebellen of goedgezinden waren. Op het bericht van dit onstichtelijk en voor het gezag van het bestuur beschamend incident, zond de gouverneur onverwijld den kapitein Van Rijssel van de „Dageraad" naar den post „St Andries", om daar het bevel over te nemen. De luitenant Pronk werd met een klein detachement naar de Canje gezonden, om Hattinga te arresteeren. Met de hulp van kapitein Salvolani werd spoedig een einde gemaakt aan deze bandeloosheid. Hattinga werd voor een krijgsraad gebracht onder voorzitterschap van den majoor Van Ewijk[2]), de kapiteins Van Rijssel en Texier en de luitenants Thielen, Pronk en Knollaert als leden, terwijl de luitenant Abercrombie fungeerde als auditeur-militair. Laatstgenoemde eischte in zijn requisitoir de doodstraf, doch den 30en October veroordeelde de krijgsraad hem, „om voor het front der bezetting van al zijne charges gedeporteert en met infamie gecasseert te worden", terwijl hij verder „ten eeuwigen dage" uit de kolonie werd verbannen en per eerste gelegenheid naar Nederland moest worden gezonden.

Ook op de „Dageraad" kwamen onder de subalterne officieren gevallen voor van insubordinatie en ongehoorzaamheid, als gevolg waarvan op den 27en September een luitenant en een vaandrig der Surinaamsche hulptroepen naar Paramaribo werden teruggezonden.

Door al deze tegenvallers werd de toestand op de „Dageraad" meer en meer onhoudbaar.

De majoor Van Ewijk en de kapiteins Van Rijssel en Texier hielden zich wegens ziekte op bij St Andries, waar de koelere zeewind de temperatuur eenigszins draaglijker maakte. Den 4en October dienden zij bij den gouverneur een memorie in, waarin zij zijn aandacht vestigden op de benarde positie waarin hij zich bevond. Hij werd op de „Dageraad" slechts bijgestaan door den luitenant Thielen. Opnieuw adviseerden zij hem, terug te trekken op den post St Andries.

„Het is heden nu al den 4en October," schrijft Van Hoogenheim dien dag aan de directeuren, „en wij zien onze verlossers nog niet opdagen, nog verneemen taal of teeken van U Ed.Agtb.; waer zal dit op 't laatste heen, zoud U.Ed.Agtb. ons dan geheel vergeeten hebben. Het is hier met ons tot op 't aller uyterste gekomen, het water is ons tot aen de lippen gebragt, zoodat, indien er binnen korten tijd geen uytkomst is, ik wel gedwongen zijn na 't advijs van den Hove en de Sentimenten

[1]) Het „Journaal gehouden gedurende de Expeditie tegens de Rebellen-Slaven der Colonie Berbice", door den kapitein ter zee M. Haringman vangt aan op 18 December 1763 en eindigt op 1 Januari 1764, den dag, waarop de schepen, aan boord hebbende het expeditiekorps van De Salve, vóór de monding van de Berbice-rivier aankwamen. (Haringman was toen ziek) Rijksarchief No 2985; over het expeditiekorps vermeldt het journaal niets.

[2]) In November 1763 overleed Van Ewijk aan koortsen.

van de Crijgsraet mij te reguleren, deese post te verlaten en meer na de uyterste grenzen aen de Zeekant te retireeren..."

Nòg bleef hij echter op zijn post met de nog slechts 42 strijdbare mannen, die waren overgebleven. Door een smalle kreek te laten opstoppen, had hij een inundatie doen stellen, waardoor hij het aantal posten kon verminderen. Op de aangrenzende plantage „Vigilantie" bevond zich nog steeds een groote macht rebellen. Zij voerden telkens kleine aanvallen uit en het was nog een geluk, dat zij wegens onderlinge twisten en gebrek aan levensmiddelen en munitie niet tot grootere ondernemingen in staat bleken. De nieuwe aanvoerder had andere onderbevelhebbers aangesteld, nl. Accabré, Quaco, Baubé, Gouffarie, e.a.

Herhaaldelijk had de gouverneur reeds ondervonden, dat er redding kwam, als de nood ten top was gestegen. Te midden van lafhartige en minderwaardige ambtenaren en een troepenmacht, welker gehalte en discipline veel te wenschen overlieten, had hij de crisis met moed, volharding en vastberadenheid doorstaan. Andermaal zou het geluk hem dienen, want den 28en October kwam er bericht, dat de kapitein ter zee Haringman met de „St Martensdijk" voor de monding der Berbice-rivier was aangekomen. Het schip was te zwaar beladen om tot St Andries te kunnen opkomen. De gouverneur zond daarom onverwijld een vaartuig er heen, om eenig geschut over te nemen, ten einde het schip in staat te stellen, op de rivier te komen. Haringman maakte echter bezwaar, om met zijn schip dadelijk tot aan de „Dageraad" te komen, omdat de ziekte er nog zoo hevig woedde. Hij bleef dus voorloopig bij „St Andries", doch zond een detachement van 40 man naar den gouverneur als voorloopige versterking. Den 5en November begaf de gouverneur zich aan boord van de „St Martensdijk", om den commandant te verwelkomen en met hem te beraadslagen.

De analyse van den toestand was nu als volgt:

Aan de Berbice-rivier werd de streek tusschen St Andries tot aan de „Dageraad" nog door ons beheerscht. In dit gebied bevonden zich geen andere bewoonde plaatsen, dan de plantage „de Herstelling" en de vervallen en verlaten „Brandwacht" of redoute „Samson". Ten zuiden van de „Dageraad" waren de rebellen aan de Berbice heer en meester. Zij onderhielden een druk verkeer met hun makkers aan de Canje-rivier langs het pad, dat uitkwam op het fort Nassau. Deze laatsten hadden nog weinige dagen geleden rooftochten gehouden tot dicht bij de samenvloeiing van deze rivier met de Berbice-rivier, hoewel kapitein Salvolani met zijn schip in de nabijheid van die plaats op wacht lag. Vóórdat een algemeen offensief kon worden ingezet, moest dus eerst de Canje worden gezuiverd, ten einde den rug en de linkerflank te dekken en de rebellen het ontvluchten langs dien weg naar Suriname te beletten.

De eerste expeditie moest nu gericht worden op het Canje-gebied. Hiertoe werden bestemd 5 officieren en 171 onderofficieren en manschappen. De bezettingen van de „Dageraad" en St Andries werden versterkt met matrozen en mariniers[1]) van het nieuw aangekomen oorlogsschip. Met den gewapenden tweemastschoener, welke onder het bevel stond van kapitein Salvolani en voor de plantage „Wijburg" in de Canje-streek was geposteerd, en de koloniale bark „de Hoop" zou men nu de rivier opvaren, de afgeloopen plantages heroveren en een sterk detachement doen oprukken naar de plantage „Don Carlos" (gelegen achter „Magdalenenburg" en „Olleron", op één na de bovenste plantage aan de Canje-rivier), ten einde deze in den rug te vallen. De barkas zou dan die plantage van de rivierzijde aantasten.

Vanaf deze onderneming liep een weg naar het fort Nassau, die ongeveer drie uren gaans lang was en waarlangs de rebellen nog ongehinderd de gemeenschap onderhielden met die in het Berbice-gebied. Op deze gronden onderstelde men, dat zich de grootste macht der rebellen op de plantage ophield. Het voorgenomen aanvalsplan zou hen tusschen twee vuren drijven, daarna kon een sterk detachement op de plantage worden geposteerd, om den terugtochtsweg naar de Corentijn te versperren, zoodra de rebellen langs de Berbice-rivier werden aangevallen. Zij zouden zich dan bovendien niet in het Canje-gebied van levensmiddelen kunnen voorzien.

[1]) Hartsinck en Netscher maken alleen gewag van matrozen. De omstandigheid, dat de buitenstaander matrozen en mariniers veelal niet van elkaar onderscheidt, is een zware handicap voor dengene, die de geschiedenis der mariniers grondig wil uitpluizen. Gelukkig vond ik het journaal van Haringman, waaruit blijkt, dat ook de ingescheepte detachementen mariniers, reeds vóórdat De Salve met zijn mariniersregiment aankwam, een werkzaam aandeel aan de expeditie hebben genomen.

Van de kolonie zouden aan dezen tocht deelnemen 3 officieren, 5 sergeanten, 2 korporaals, één chirurgijn en 70 soldaten; van de „St Martensdijk" 2 officieren, 1 sergeant en 93 matrozen en mariniers. Van dit fregat zouden bovendien 9 schepelingen op de „Dageraad" blijven voor geschutbediening. De twee barken van St Eustatius werden tot dekking geposteerd voor de „Dageraad". Een dezer, de „Zeven Provinciën", ontving den last, ~~om~~ den 13en November de rivier op te varen voorbij de „Vigilantie", tot dicht bij de hoofdplantage, om den muiters te beletten, naar de „Dageraad" te komen. Het schip moest zich onthouden van vijandelijkheden, zoolang het zelf niet werd aangevallen. Ook werden de noodige instructies gegeven voor de samenwerking, aan de Indianen die de posten hadden bezet bij de Araby- en Jakkada-kreken.

Ongerekend de negen schepelingen voor geschut-bediening werden nog één officier en 34 manschappen achtergelaten als bezetting van de „Dageraad". Den kapitein-luitenant Smit werd hier het bevel opgedragen. Den 8en November voeren de gouverneur en de kapitein ter zee Haringman met deze macht naar St Andries, waar het geschut werd overgezet.

Drie dagen later voeren zij de Canje-rivier op, overal de muiters verdrijvend, waar tegenstand werd ondervonden. Den 13en kwamen zij ten anker bij de plantage „Don Carlos", waar een sterk detachement onder luitenant Thielen, bestaande uit ongeveer honderd man, aan wal ging. Deze officier ontving den last, om van „Don Carlos" door het bosch te trekken, achter langs „Magdalenenburg" en „Olleron" en verderop naar „Stevensburg", ten einde de rebellen langs den weg naar het fort Nassau in den rug aan te tasten. Tegelijkertijd zouden dan ook de barken van St Eustatius daar ter hoogte op de rivier aanwezig zijn en de muiters onder vuur nemen. De barken zouden twee waarschuwingsschoten afgeven, ten teeken, dat zij de rivier open hadden gevonden. Eerst op dat tijdstip mocht het detachement op marsch gaan. Mocht het echter niet wenschelijk blijken, de muiters door 't kanongebulder te wekken, dan zou het detachement een schriftelijk bevel worden toegezonden, ~~om~~ voorwaarts te gaan.

Nadat de gouverneur en Haringman alles hadden geregeld en geïnspecteerd, voeren zij met de barken de rivier op tot voorbij de Postkreek en de in asch gelegde plantages „Guitarrenburg", „Catharinenburg", „La Patience", „Petite Bretagne" en „de Gennes". Op geen dezer plantages werden negers ontdekt. Wèl vischte men onderweg eenige houten vlotten op, waarvan de negers zich bedienden, om de rivier over te steken. Nu werd terstond bevel gezonden naar het detachement op „Don Carlos", ~~om~~ met den meesten spoed op te komen. De barken voeren intusschen de rivier op tot voor „Magdalenenburg", het punt, vanwaar men van plan was, de rebellen vanaf de rivier in het nauw te drijven en indien zij op de vlucht zouden slaan, hen door het detachement Thielen, dat achter die plantage om moest marcheeren, te laten opvangen.

Echter werd geen neger ontdekt. De gebouwen op de plantages lagen in de asch. Ook op „Olleron" stond alles in brand. Aan een stelling hingen drie klokken, die een seinpost vormden van de negers op „Stevensburg". Verderop zag men ook de plantages „Stevensburg" en „Horstenburg" in brand staan. De rebellen hadden dus geen stand gehouden.

Er moest nu spoed worden gemaakt, om ongeveer gelijktijdig met het detachement op de afgesproken plaats aan te komen en de muiters in 't nauw te drijven.

Den 14en November kwamen de barken voor „Stevensburg" ten anker. Hier stonden nog verscheidene gebouwen in brand. Kort te voren was het detachement Thielen op de plantage aangekomen. De commandant kwam terstond aan boord met de mededeeling, dat hij op zijn tocht op ongeveer één uur of drie kwartier van „Olleron" naar de zijde van het fort Nassau vier of vijf voorposten der rebellen had ontdekt. Zij hadden hem op zijn nadering aangeroepen, waarop hij het marschtempo had versneld, om hen te achterhalen. Alles was echter vergeefsch geweest, hij kon hen zelfs met het schietgeweer niet bereiken. Toen hij daarna was opgerukt naar „Stevensburg", hadden de rebellen „Olleron" in brand gestoken en daarna „Stevensburg" en „Horstenburg", zonder dat het hem mogelijk was geweest, dit te verhinderen. Dank zij de wakkere marineschepelingen, had hij echter den brand op „Stevensburg" nog kunnen blusschen.

Nu kreeg kapitein Salvolani bevel, ~~om~~ met zijn bark de rivier op te gaan naar „Horstenburg", om daar den toestand te verkennen, terwijl de gouverneur met den kapitein ter zee Haringman aan wal ging, om „Stevensburg" te bezichtigen en daarop het noodige orde te stellen. Op deze plantage

werd een detachement van 106 man gelegd, dat daar post zou blijven houden. Het bestond uit een officier, een sergeant en 48 schepelingen van de „St Martensdijk" en troepen van Berbice en Suriname, zoomede vijf burgers, het geheel onder het bevel van den oudsten luitenant Thielen.
Nu brachten twee negers, die zich hadden onderworpen, het bericht over, dat de muiters kort vóór de aankomst van onze strijdmacht reeds bericht van haar nadering hadden ontvangen van uit de Gouverneurskreek, waar zich gevluchte negers bevonden. Zij hadden toen nog beraadslaagd, of zij tegenstand zouden bieden, maar zij hadden al hun reistuig met hun vrouwen en kinderen gezonden naar den kant van het fort Nassau en kort voor de aankomst van het detachement Thielen de vlucht genomen naar de plantage „Hollandia en Zeelandia" aan de Berbice-rivier. Er waren omstreeks duizend negers en negerinnen langs de Canje-rivier gehuisvest geweest. Toen nu kapitein Salvolani met zijn bark terugkeerde, deelde hij mede, dat op „Horstenburg" alles in de asch was gelegd. Verder had hij nog verscheidene vaartuigen, waaronder een „kloek Jacht", in de kreek achter die plantage gevonden, welke echter alle in brand waren gestoken.
De gouverneur en de kapitein ter zee Haringman vertrokken nu met de bark „de Hoop" weer naar beneden, terwijl kapitein Salvolani post bleef houden op de rivier, om het detachement te dekken en tot eventueele wijkplaats te kunnen dienen.
Van Hoogenheim en Haringman kwamen weer voor St Andries, waar de gouverneur aan wal ging en Haringman zich weer naar zijn schip begaf. De tocht had in zooverre niet aan het doel beantwoord, dat de rebellen van het Canje-gebied waren verjaagd, instede van vernietigd of gevangen genomen. Toch was het voordeel verkregen, dat dit gebied van rebellen was gezuiverd en men het, hoewel voor een groot deel verwoest, weer in handen had. De post „Stevensburg" was nu sterk bezet, waardoor men bij machte was, den muiters te verhinderen, gebruik te maken van den eenigen toegangsweg naar de „Corentijn", die langs „Stevensburg" liep. Bovendien konden de rebellen niet meer profiteeren van de levensmiddelen, welke de langs deze rivier gelegen plantages in overvloed voor hen hadden opgeleverd.
Van St Andries spoedde zich de gouverneur naar de „Dageraad", waar hij den 19en November aankwam en de bezetting in beklagenswaardigen toestand aantrof. Verscheidene militairen waren overleden en het meerendeel lag ziek. De rebellen hadden alle gebouwen op de „Vigilantie" in brand gestoken.
Kapitein Marchant, die zijn post had aan de Corentijn, kreeg nu opdracht, ~~om~~ den post achter de „Wikkie-kreek" met zooveel Indianen te versterken, als hij kon bijeen brengen, ten einde den rebellen te beletten, door die kreek naar de Corentijn of elders de wijk te nemen.
Kort daarop ontving de gouverneur een brief van den directeur-generaal van Essequebo en Demerary, inhoudende de mededeeling, dat de Indianen van Demerary hevig slaags waren geweest met de muiters in de Boven-Berbice, waarbij vele der laatsten waren gesneuveld.
Een tweede bericht meldde de aankomst voor St Andries van de twee door de directeuren uit Nederland gezonden koopvaardijschepen (schippers Kraay en Kamp) met 50 soldaten. Deze schepen werden onmiddellijk naar de „Dageraad" gezonden.
Eindelijk kwamen achtereenvolgens den 27en November en den 5en December (1763) in de kolonie aan het oorlogsfregat „Dolphijn", onder het bevel van den kapitein ter zee Evert Bisdom en de oorlogssnaauw „Zephyr" onder het bevel van den kapitein ter zee Van Oyen met een gezamenlijke bemanning van 260 man.
Nu meende de gouverneur wel in staat te zijn, spoedig een beslissenden aanval op de muiters te kunnen ondernemen, waartoe hij in overleg met den oudsten zeeofficier, Haringman, het volgende aanvalsplan ontwierp.
Eenige dagen vóórdat men de rivier zou opvaren, zou de luitenant Abercrombie met 70 man troepen over het water naar Demerary worden gezonden. Op de bovenste plantage aan de Demerary-rivier zou dit detachement zich vereenigen met een detachement uit deze kolonie, bestaande uit een Engelschen kapitein, genaamd Smith, die met 30 vrijwilligers van Barbados naar Demerary was gezonden en door de zorg van den gouverneur van Essequebo naar dit punt van samenkomst was gedirigeerd. De detachementen zouden daarna gezamenlijk naar de plantage „Savonette" marcheeren, ten einde de muiters, die zich daar mochten bevinden, te verrassen, en hen te

vernietigen of gevangen te nemen. Vervolgens zouden zij daar tot nader bevel post blijven houden. De post „Stevensburg" aan de Canje-rivier zou door een officier en 56 man bezet blijven, om een eventueel uitwijken der muiters naar de „Corentijn" te beletten en de communicatie met het gewezen fort Nassau, welke plaats door onze troepen zou worden bezet, met onze oprukkende hoofdmacht vrij te maken, zoodra de rebellen daar verjaagd waren. Deze hoofdmacht zou den aanval in front langs de Berbice-rivier uitvoeren. Ten behoeve van dezen frontaanval beschikte de gouverneur over:

de „Dolphijn" met	150 man en 22 stukken	
de barken van St Eustatius[1]) met	62 „ „ 19 „	drieponders
de koloniale bark „De Hoop" met	38 „ „ 16 „	
Totaal	250 man en 57 stukken	

Het oorlogsfregat „St Martensdijk", dat niet dan met veel moeite over de droogte „Marepaan" gebracht kon worden, had te veel diepgang, om de rivier op te varen en zou daarom vóór het fort St Andries ligplaats blijven houden ter beveiliging van die plaats. Het grootste gedeelte van zijn bemanning ging echter over op de barken, om de bemanning daarvan aan te vullen.
De twee koopvaardijschepen onder de schippers Kraay en Kamp, nl. de „Zonnestijn" en de „Hercules", zouden ten anker blijven voor de „Dageraad" en de „Vigilantie", om de communicatie met de zeekust te onderhouden. Ten slotte beschikte de gouverneur nog over de gewapende barkas van de „Dolphijn" met 20 man en acht staartstukjes. De troepen, die aan den wal zouden optreden, bestonden uit: 4 officieren en 85 soldaten van Berbice en Suriname; zoonoodig zouden worden toegevoegd: 60 schepelingen van de „Dolphijn" en 80 schepelingen van de „Zephyr". Totaal: 4 +(?) officieren en 225 manschappen.
Laatstgenoemde oorlogsschepen zouden dan nog respectievelijk 40 en 30 man equipage overhouden, nadat de „Dolphijn" nog 30 man aan het detachement, dat over Demerary naar „Savonette" werd gezonden, en 20 man als bemanning van zijn gewapende barkas had afgestaan. Van de „St Martensdijk" werd een gelijk aantal (110) manschappen verdeeld over de posten „Stevensburg", „Dageraad"[2]) en de hoofdmacht.
De „Dolphijn" zou ligplaats nemen voor het fort Nassau, de „Zephyr" en de overige vaartuigen zouden de rivier opvaren en ligplaats nemen waar zulks noodig zou worden geoordeeld, ten einde de communicatie op de rivier tot aan de monding vrij te kunnen houden.
Met dit plan beoogde de gouverneur een volkomen insluiting van de rebellen, om daarna grondig met hen te kunnen afrekenen. Een weldoordacht plan, dat hem tot eer strekt en dat met het slappe beleid in Suriname, waar het kwaad na den vernederenden vrede met de marrons voortwoekerde en ongeveer tien jaren later tot een gevaarlijken opstand zou losbarsten, wel een schrille tegenstelling vormt. De uitvoering zou echter voorloopig nog niet zoo vlot verloopen.
Alles was nu voor de expeditie voorbereid en men vermoedde, dat het detachement van Abercrombie aan de Boven-Berbice wel zou zijn aangekomen. Besloten werd, ~~om~~ den aanval in te zetten met de voor de „Dageraad" verzamelde hoofdmacht.
„Den 19en December," aldus het journaal van den kapitein ter zee Haringman, „'s morgens om drie üüren ligten wij 't Anker en dreven de revier op, de volgende als de bark de hoop, bemand met seven en twintig matroosen, als meede drie militaire offiecieren, en 15 soldaten, gemonteert met 14 stükken Canon, De bark de Seven Provintien gecommandeert door den Commandeur Stavorinus, bemand met 42 Matroozen en twee militaire officieren en 35 soldaten, en gemonteert met 11 stükken en eenige draaybassen. De bark de St Eustatius, gecommandeert door den luytenant Marjenjoüw (Maurignault), gemonteert met 8 stükken Canon en eenige draaybassen, alsmede de Capiteynen Bisdom en van Oyen in deese ordre . . ."

[1]) De „Zeven Provinciën" en de „St Eustatius", resp. onder bevel van den commandeur Stavorinus en den lieutenant Maurignault.

[2]) Aan het bezettingsplan van de „Dageraad" werd echter slechts gedeeltelijk en onvoldoende gevolg gegeven. De ziekte was den laatsten tijd wederom in hevigheid toegenomen. Men bepaalde zich daarom voor de bezetting van het magazijn tot een burgerluitenant (De Graaf) met acht man en tot vier schepelingen voor geschutbediening.

Op de meeste plantages, welke men passeerde, zag men troepen negers vluchten naar de achtergelegen bosschen en savannen. Van St Andries was intusschen bericht gekomen, dat de kapitein Van Rijssel van de Surinaamsche troepen was overleden.
Op elk schip waren de noodige manschappen aangewezen voor het uitvoeren van landingen.
Te 9 uur v.m. kwam de flottielje ten anker voor de „Vigilantie". Alle gebouwen dezer onderneming waren tot den grond toe afgebrand. Te 3 uur n.m. dreven de schepen met den vloed verder, totdat te 5 uur de hoofdplantage in 't zicht kwam. Men zag de rebellen te voet en te paard door de savanne vluchten en alle gebouwen van deze plantage waren door brand vernield.[1]) Te 6 uur kwamen de schepen voor de plantage „De Velde", waar de gebouwen eveneens in brand waren gestoken.
De kapitein ter zee Evert Bisdom liet eenige kanonschoten afgeven op de vluchtende negers en zond een patrouille naar den wal. De rebellen waren echter reeds in 't bosch gevlucht. Een kwartier later passeerde men de plantage „Dantzig", waarvan de gebouwen eveneens in de asch waren gelegd. Men ontwaarde vanaf de marsen verscheidene troepen negers in de savanne.
Dien avond tusschen 7 en 8 uur kwamen de schepen voor Nieuw-Amsterdam, waar alle gebouwen, uitgezonderd de kerk en pastorie, verwoest waren. Hier werd het anker uitgeworpen en de troepen, die den 20en over land naar de plantage „Antonia" zouden marcheeren, aan wal gezet. Tot hun nachtverblijf diende de Luthersche kerk.
Dit detachement bestond uit één kapitein, één vaandrig en 50 soldaten, zoomede een officier van de marine en 50 schepelingen. Intusschen ontving commandeur Stavorinus van de „Zeven Provinciën" den last, „om met die bark van de nagt met de vloot op te vaaren, na gemelde plantagie, en aldaar voor deselve post te vatten tot dekking van 't gem. detachement, dat morgen derwaars marcheeren zal".[1]) Haringman bleef met de barken en schepen voor Nieuw-Amsterdam tot den middag van den 20en, „als de vloed koomt, om aldan de geheele stad te laten recognosceeren . . ."[1])
Bisdom kreeg tegelijkertijd opdracht, ~~om~~ voor Nieuw-Amsterdam te blijven liggen en dagelijks patrouilles den weg naar Canje op te sturen, ten einde de communicatie open te houden. Dezelfde gedragslijn volgde de commandant van het detachement, dat post hield in het Canje-gebied.
Omtrent de verrichtingen op den 20en vermeldt het journaal van Haringman, dat te half vijf in den ochtend het anker werd gelicht „en zijn met de vloed verder op gedreven, in deeze ordre, d'heer van Oijen voorüijt, hebbende de avangüarde, en ik de middeltogt, de bark de St. Eustatius de arriergüarde".
Men zag, dat de plantages „Geertruyd", „De Goede Hoop" en „Rosendael" alle verbrand waren. Op „Zubli's lust" ontdekte men eenige negers, waarop een officier met een patrouille en een gewapende sloep van het schip van Van Oyen die plantage ging verkennen. Hoewel zij niets hadden waargenomen, bleek toch uit het patrouillebericht, dat het niet lang geleden kon zijn geweest, dat de rebellen die plantage hadden verlaten.
Te half acht liet men het anker vallen voor de plantage „Oostermeer", die men eveneens verkende, echter met hetzelfde negatieve resultaat. Toen te half zes in den morgen van den 21en de vloed opkwam, lichtte men het anker en dreven de schepen verder de rivier op. Men verkende de plantages „Schermer's Vergenoegen" en „Maria Agnes". Te half zeven kwam men aan de plantage „Johanna". Men vond daar alle gebouwen nog intact, „waerop een offiecier, benevens een sergeant en 6 gemeene, als meede een barcas met een offiecier met eenige mariniers door mij wierden gecommandeert, om te gaan recognosceeren", aldus Haringman's journaal. Op hun nadering zagen zij negers naar de bosschen vluchten, „terwijl men sustineerd, dat dit goed volk soude weesen, maar üijt benaaüwtheijd weggelopen . . ." Haringman liet daarom een sergeant en 6 manschappen op „Johanna" post vatten, om zoo mogelijk goed willende slaven aan te halen. Aan de plantage „Solitude" gekomen, vond men weer alles in de asch gelegd.
Intusschen was de commandeur Stavorinus reeds met zijn schip voor de plantage „Antonia" gekomen en kwam hij bij Haringman aan boord met de mededeeling, dat, toen hij daags te voren met de bark aan de plantage „Johanna" was gekomen, hij verscheidene korjaalen met negers voor hem uit had zien varen, „waarop hij haar alle seynen van vriendschap had gedaan en geroepen om bij

[1]) Journaal van Haringman.

hem te komen, en daar op haar een corriaer met eenige manschappen sond".[1]) Nauwelijks was echter die korjaal genaderd, of zij werd hevig onder vuur genomen door de negers, die daarna de bosschen in vluchtten, doch „zij hadden de hardiessen om tot drie reysen toe de bark met charges van 30 schooten te beschieten".[1]) Ook het detachement, dat vanaf „Nieuw-Amsterdam" over land had gemarcheerd, was slaags geraaks met de negers, die zich op „Antonia" bevonden, waarbij twee negers waren doodgeschoten en verscheidene hunner vaartuigen waren vermeesterd.

Te half twaalf werd het anker uitgeworpen een half uur beneden de plantage „Antonia", doch te 5 uur n.m. lichtte men het weer en een half uur later passeerde men „Antonia", waar alle gebouwen nog stonden. Te 7 uur n.m. kwam men ten anker nabij de kreek Cimbia, waar men verscheidene vuren en een groot aantal negers waarnam.

De kapitein ter zee Van Oyen kreeg last ~~om~~ vlak vóór die kreek ten anker te gaan en goede wacht te houden, ten einde te beletten, dat vaartuigen uit de kreek voeren. De kapitein-luitenant Smit ontving de opdracht, ~~om~~ 's anderendaags met zijn detachement van „Antonia" naar de Cimbia-kreek te marcheeren; de barkas zou die kreek dan binnenvaren, om voeling te houden met dit detachement en tevens de kreek te verkennen. Het detachement zou dan den marsch voortzetten via de plantages „Altenklingen", „Alexandria" of „Hollandia" en op één dezer ondernemingen post vatten.

Den 22en gaf Haringman bevel, dat van alle schepen patrouilles zouden worden uitgezonden, om de suikertuinen van „West-Souburg" en de kreek te verkennen. Het eenige bericht, dat inkwam, was, dat alle suikertuinen waren verbrand.

Te 7 uur werd het anker gelicht en dreven de schepen met den vloed weer verder. Na een kwartier kwamen zij aan meergenoemde kreek, waar Haringman tot zijn verbazing — „want hij wel een üür hooger aan de kreek had moeten üytkomen, ten welke eynde de barcas daar in was opgevaren" — Smit met zijn detachement „vlak aan de revierkant" aantrof.

Hij zond nu een vaartuig naar de barkas, met het bevel, ~~om~~ terug te keeren en gaf Smit order, ~~om~~ zich met zijn detachement de kreek over te laten zetten en daarna den marsch volgens de reeds gegeven bevelen voort te zetten. De bark „Zeven Provinciën" zou ter plaatse post blijven houden, totdat de barkas was teruggekeerd. Bij 't passeeren van de plantage „Leliënburg" vond men ook deze in de asch gelegd. Een oude, zieke neger vertelde hier, dat zulks drie dagen te voren was geschied. Op „Hollandia" waren echter alle gebouwen nog intact. Kapitein ter zee Van Oyen kreeg bevel, ~~om~~ voor deze plantage ten anker te blijven, totdat de kapitein-luitenant Smit zou zijn aangekomen.

Ook op de plantage „Alexandria" zag men nog alle gebouwen staan. Toen hier het anker werd uitgeworpen, kwam er bericht van Van Oyen, dat het detachement Smit op „Hollandia" was aangekomen. Smit had echter niets bijzonders te rapporteeren. Van Oyen kreeg nu bevel, ~~om~~ met zijn schip op te komen. Te 10.15 uur werd het anker gelicht en kort daarop de plantage „Juliana" gepasseerd, waar de gebouwen nog stonden. Te 11 uur ankerde men voor de plantage „Altenklingen". Zoowel de commandeur Huygens van de barkas, die uit de Cimbia-kreek terugkeerde, als de commandeur Stavorinus rapporteerden niets bijzonders te hebben waargenomen. Het detachement werd nu overgebracht op de plantage „Zeelandia", om aldaar gedurende den nacht post te blijven houden en bij 't aanbreken van den dag op marsch te gaan naar de plantage „Cornelia Jacoba". Intusschen nam het aantal zieken aan boord, zoowel als onder de troepen aan den wal, met den dag toe. Na te 6.30 uur anker te hebben gelicht kwamen de schepen te 9 uur bij de plantage „Vlissingen", waar alle gebouwen nog stonden. Te 11 uur bereikte men de Wironje-kreek, waar geankerd werd. De barkas nam ligplaats vóór de monding van die kreek. Ook hier zond men den 23en een officierspatrouille naar den wal om de kreek en de plantage „Prosperiteyt" te verkennen.

Voor 't eerst wordt nu melding gemaakt van een bevriende negerpatrouille, die men de rivier opzond. Blijkbaar maakte men toen reeds gebruik van trouw gebleven negers, die onder belofte van de vrijheid te verkrijgen, hun opstandige rasgenooten bestreden. Commandeur Huygens voer met den vloed de Wironje-kreek op en ontving bevel, ~~om~~ te gaan verkennen tot vóór de plantage „Cornelia

[1]) Journaal van Haringman.

Jacoba" en daar post te blijven houden; een gelijke order ontving de commandant van de bark „St Eustatius". Deze manoeuvre had ten doel, nevens verkenning en zoo mogelijk vangen van negers en rebellen, het detachement te dekken, dat over land naar „Cornelia Jacoba" was gemarcheerd.

Uit de berichten kon worden afgeleid, dat de „Prosperiteyt" eerst kortgeleden door de negers was verlaten; de negerpatrouille keerde terug met het bericht, dat daar alle gebouwen nog stonden. Zij had er een zilveren kandelaar gevonden, met den naam er op gegraveerd van den predikant Ramring[1]). Veel resultaat hadden al die verkenningen dus niet opgeleverd. Er werd wel mee bereikt, dat de al of niet rebelsche negers, die zich nog op de plantages of in de nabijheid derzelve ophielden, de bosschen in vluchtten, zoodat slechts hier en daar een enkele neger en vrouwen, kinderen, grijsaards of zieken werden opgevangen, welke door de rebellen waren achtergelaten.

Te 2 uur n.m. kwam bericht binnen, dat het detachement, dat over land naar de plantage „Cornelia Jacoba" was gezonden, daar was aangekomen. Ook de bark „St Eustatius" en de barkas bevonden zich ter plaatse, van den vijand was echter niets bespeurd. Een uur daarna werd vernomen, dat er brand op de plantage „Peereboom" was uitgebroken. Een daarheen per korjaal gezonden patrouille meldde, dat de suikermolen en het kookhuis in brand stonden.

Te 7 uur n.m. ontving de kapitein ter zee Van Oyen het bevel, van zijn schip een officier met 50 man te detacheeren tot versterking van het commando op de plantage „Petronella Jacoba", ten einde des anderendaags over de Wironje-kreek door de savanne naar de plantage „Peereboom" te marcheeren en daar de rebellen, die er zich mochten ophouden, in den rug aan te vallen, terwijl dan getracht zou worden, om de barken daar tegelijkertijd te doen aankomen. De commandeur Stavorinus kreeg order, om den volgenden morgen met de „Zeven Provinciën" onmiddellijk de rivier op te varen tot vóór de plantage „Savonette", zonder zich ergens op te houden en ingeval de rebellen hem zouden aanvallen, hun zooveel mogelijk afbreuk te doen, zorgende echter tijdig het detachement te dekken en zoo noodig bij te staan, dat over Demerary naar deze plantage was gemarcheerd.

Den 24en des ochtends te 4 uur kwam het detachement over de plantage „Cornelia Jacoba" terug; de weg van hier naar de plantage „Peereboom" was niet toegankelijk gebleken. Het werd nu in kleine vaartuigen gebracht, welke naast de schepen op de rivier zouden drijven. Te 9 uur v.m. werd het anker gelicht. Luitenant Thielen ging met 25 man op verkenning naar de „Peereboom". Te 10.30 uur passeerde men die plantage, waarvan de suikermolen en het kookhuis in de asch waren gelegd. Hier deden twee zieke negerinnen het verhaal, dat de rebellen drie dagen geleden naar boven waren vertrokken, doch den 23en eenige hunner naar de plantage hadden teruggezonden, om den suikermolen en het kookhuis in brand te steken.

Te 11 uur bereikte men de plantage „Engadin", waar alle gebouwen nog stonden. Hier kreeg de kapitein-luitenant Smit het bevel, om met zijn volk bij de plantage „Philipsburg" te landen en vandaar te marcheeren naar de plantage „Doornroos".

Op „Philipsburg", dat men te 12 uur passeerde en waar het detachement Smit aan wal ging, waren de gebouwen nog intact. Te half één in den middag zag men echter van verre rook opstijgen van de plantages „Landskroon" en „Beresteyn". Beide ondernemingen waren, toen de schepen daar aankwamen, reeds in de asch gelegd.

Voor „Beresteyn" aangekomen, nam men een der Corentijnsche overloopers van het Surinaamsche grensdetachement gevangen. Hij deed het verhaal, dat de rebellen in groote verlegenheid waren geraakt en „met alle hünne kostelijkheeden, dat daags te vooren nog op deeze plantagie geweest is, na boven zoude gevlügt zijn, en deselve van te vooren al eens door het Detachement (En) op Savonette is, waren teruggeslagen . . ."[2])

Te 5 uur n.m. marcheerde het detachement verder naar de plantage „Doornroos". Onderweg pikte men een neger, een negerin en een kind op, die het verhaal van den Surinaamschen overlooper bevestigden. Bovendien deelden zij mede, dat zich op de plantage „Markey" een groote bende rebellen op-

[1]) Het journaal van Haringman spelt den naam: „Do. Ramzyng", maar bedoeld wordt de geestelijke herder, die de kolonie lafhartig in den steek liet.

[2]) Journaal van Haringman.

hield, die het voornemen hadden, ons daar het hoofd te bieden. Nu de aftocht naar het Canje-gebied en naar Demerary voor hen was afgesneden, trok het meerendeel deels naar het terrein achter de plantage „Markey", deels naar de bosschen bij de plantage „Hardenbroek" aan den ingang van de Wikkie-kreek. Ook het bendehoofd Atta had de wijk daarheen genomen, om de onzen op te wachten.
De bark „St Eustatius", benevens een detachement, sterk één luitenant en 20 man, werden nu teruggezonden naar de Wironje-kreek, om aldaar post te vatten op de plantage „Cornelia Jacoba", ten einde de communicatie met het fort te beveiligen en te voorkomen, dat de rebellen bij een eventueelen terugtocht daar zouden doorbreken.
De kapitein ter zee Bisdom zond bericht, dat de communicatie tusschen zijn schip en het Canjegebied thans open en veilig was en dat deze streek geheel was gezuiverd. Bij de plantage „Doornroos" aangekomen, trof Haringman daar het detachement aan, dat over land daarheen was gemarcheerd. Op deze plaats wierp men het anker uit.
Na den 25en te 10 uur v.m. het anker te hebben gelicht, bereikte men een uur later de plantage „Markey", waar de gebouwen nog stonden. In toenemend aantal kwamen zich nu negers onderwerpen, soms in groepen tegelijk. Daaronder waren ook vrouwen en kinderen. Voor het meerendeel waren het negerslaven van de Societeitsplantages, die door de rebellen gedwongen waren geweest, zich bij hen aan te sluiten. Verscheidene hunner trof men in deerniswekkenden toestand aan, als gevolg van de mishandelingen, waaraan zij bij de rebellen hadden blootgestaan.
Dienzelfden dag nam de gouverneur het besluit, om alles voor den grooten aanval gereed te stellen. Zijn algemeen plan was goed doordacht en systematisch uitgevoerd. Het Canje-gebied was gezuiverd, de terugtochtsweg voor de rebellen versperd, de plantages waren doorzocht en van rebellen gezuiverd, die nu in groote troepen naar de bosschen waren opgejaagd. Nu kwam het er nog slechts op aan, hen te vernietigen, althans onschadelijk te maken, de goedwillende slaven tot hun werkzaamheden terug te brengen en de raddraaiers over te leveren aan den arm der gerechtigheid. Vooral het laatste, de vernietiging van den verzetshaard, achtte de gouverneur terecht van het grootste gewicht.
De uitvoering van het groote aanvalsplan liet veel te wenschen over. Het lag voor de hand, dat men alvorens te doen landen en ten aanval op te rukken, de positie der rebellen door eenige militairen met vertrouwde Indianengidsen in kleine kano's zou laten verkennen. De kapitein ter zee Haringman had immers gedurende zijn tocht over de rivier vanaf 19 December bij het passeeren van plantages en kreekjes ook niet de noodige voorzorgsmaatregelen verzuimd, gelijk zijn journaal vermeldt. De eentonige lectuur uit dit journaal op den koop toe nemende, had ik die juist noodig, om zoo veel mogelijk licht te laten schijnen op de geheele manoeuvre, welks inleidende phase goed werd uitgevoerd, maar waarbij men bij de beslissende handeling in een onvergeeflijke fout verviel. Wat was er dan geschied?
De officieren van de landingstroepen roeiden gezamenlijk in een tentboot vooruit, ten einde vóór de sloepen van hun troepen den oever te bereiken.
„Om 12 üüren 's middags qüamen wij voor gem.d kreek Wickie ten anker", zegt Haringman in zijn journaal den 25en December, „de troüpes waren voor de mond van deselve, om aan land gezet te worden, terwijl ik geordonneert had, dat de Barcas insgelijks de kreek in zouden vaaren, een der tentbooten was de eerste, alwaar de capteyn Smith met alle de offiecieren in was 't welk nogtans tegen de ordres was . . ."
Tot zoover Haringman, die blijkbaar het bevel over de militaire expeditie had. Hij verklaart, dat de officieren tegen de orders hadden gehandeld, maar onwillekeurig vraagt men zich af, welke orders hadden zij dan wèl ontvangen, hadden zij geen positieve instructie, om bij de onderdeelen te blijven, waarover zij het bevel voerden, gelijk het bij een behoorlijk geregelde landingsmanoeuvre als vanzelfsprekend betaamt?
Had deze afwijking van den normalen taktischen regel niet kunnen worden voorkomen? Het journaal blijft het antwoord schuldig. Het werpt de schuld op de officieren[1]), die echter onder zijn leiding

[1]) Zie noot 1 pag. 314.

stonden „en daar die offiecieren op eijge aüthoriteijt gedaan was, denkelijk om voor de hitte der sonne bevrijd te zijn, naauwlijks was die tent boodt voor de Landingsplaats gekomen of de rebellen, die daar geambüsqüeerd lagen, gaven vüür op dezelfde met hun kleyn geweer, met dat droevig gevolg den Capteyn Smith Luyten.t. Thiel[1]), en Vendrik Rees, het leeven daarbij verlooren, en twee Zee offiecieren, met een Bürger offiecier swaar geqüest, met een neger genaamt Qüassie, en nog een Indiaan, die benevens den vendrig Rees met een vergiftpijl waaren dood geschooten . . ."
De hinderlaag was gesteld door een aantal rebellen, aangevoerd door de Corentijnsche overloopers van het Surinaamsche grensdetachement. Zij lagen langs den oever verscholen in het struikgewas en gaven het zich kennelijk van geen onraad bewuste tentbootje met de aanvoerders der landingstroepen natuurlijk de volle laag.
„Dit verwekte een groote Consternatie, onder het volk, want die sagen sig nü van al hünne offiecieren ontroofd en niet dan een Sergeant bij haar", zegt Haringman. Zij zetten echter den aanval onder aanvoering van dezen sergeant, genaamd Johan Carel Hofwaal[2]) door en bereikten na een hevig vuurgevecht den wal.
Hier volgde een verwoed gevecht, dat aan weerszijden vele dooden en gewonden kostte. Het slot was echter, dat men de rebellen uiteen sloeg en onze landingstroep zich vestigde op de plantage „Hardenbroek" nabij den ingang van de Wikkie-kreek.
Deze troep bestond uit den reeds genoemden sergeant Hofwaal, wien het bevel werd opgedragen, 42 mariniers en 25 soldaten. Dien avond werden alle gesneuvelden op de plantage „Hardenbroek" met militaire eer begraven.
Inmiddels bleef de flottielje, waarop zich ook de gouverneur bevond, de rivier opvaren en kwam zij den 28en December ten anker voor de plantage „Savonette", waar de luitenant Abercrombie met zijn detachement en de Engelsche kapitein Smith met zijn vrijwilligers werden aangetroffen. Zij waren daar een week te voren aangekomen en na een zwaren, afmattenden marsch door de bosschen en savannen in de nabijheid van „Savonette" slaags geraakt met een talrijke bende rebellen, die zij hadden verslagen. 50 à 60 rebellen waren toen gesneuveld en hun aanvoerder Jean Renaud, den Surinaamschen overlooper, met 27 rebellen gevangen genomen.
Voorloopig werd de bark „Zeven Provinciën" hier geposteerd met een detachement van 45 soldaten en schepelingen. De Engelsche kapitein en zijn detachement keerden met een vaartuig terug naar Demerary, de gouverneur verliet met de overige macht „Savonette".
Van den commandeur Huygens kwam nu bericht, dat hij met de barkas doorloopend in de Wikkiekreek had gepatrouilleerd en waargenomen, dat de rebellen zich daar in de bosschen schuil hielden. Hij had hen voortdurend verontrust, door manschappen van „Hardenbroek" op hen af te sturen.[3])
Nu de rebellen niet langs de Berbice-rivier konden ontvluchten, beproefden zij zulks langs de Wikkie-kreek, die geheel doorloopt tot in de bovenlanden van het Corentijn-gebied. De uitgangen waren echter stevig in handen van de Indianen, ondersteund door militairen uit het Corentijn-gebied.
Op den 1en Januari 1764 ontving de gouverneur ter hoogte van de plantage „Hardenbroek" een brief van den kolonel De Salve, inhoudende het bericht van zijn aankomst voor de monding van de Berbice-rivier met zes transportschepen en ongeveer 600 man troepen. De aankomst van dit langverwachte expeditiekorps bood hem nu de welkome gelegenheid, ~~om~~ de rebellen den genadeslag toe te brengen. Zijn troepen waren immers afgemat ten gevolge van de doorgestane vermoeienissen in het moordend klimaat.
Weliswaar waren de rebellen ingesloten, maar zij waren niet onschadelijk gemaakt. De eerste poging om dit te doen had vele offers geëischt, vooral onder de officieren, en had bovendien niet tot het gewenschte gevolg geleid. Een herhaling van den mislukten aanval bij de Wikkie-kreek kon niet

[1]) De lezer zal zich verwonderd hebben, dat de dappere en voortvarende luitenant Thielen ook in die tentboot zat. In hoeverre hij de verantwoordelijkheid deelde voor deze zonderlinge landingsmanoeuvre, heb ik niet kunnen ontdekken. Hij had echter niet de leiding.

[2]) Deze Hofwaal is waarschijnlijk een sergeant der mariniers geweest, daar hij volgens het journaal van Haringman later op de plantage „Hardenbroek" met 42 mariniers en 25 militairen post moest houden.

[3]) Deze bestonden volgens Haringman's journaal voornamelijk uit mariniers van de oorlogsschepen.

geriskeerd worden. Anderszijds werd snel doortasten geëischt, daar het klimaat het aantal voor den strijd bruikbare mannen snel deed afnemen. Uitstel kon tot een nieuwe crisis leiden. Al was er dan op onverantwoordelijke wijze in 't vaderland getreuzeld met de organisatie en uitzending van dit mariniersregiment, het kwam toch nog op het juiste oogenblik, om aan de rebellen den beslissenden slag toe te brengen.

Was dit expeditiekorps niet gekomen, dan zou ondanks de verbeterde situatie, welke de maatregelen van Van Hoogenheim hadden teweeggebracht, het einde van den opstand wellicht niet te overzien zijn geweest. In dit licht dient het aandeel van het regiment De Salve in het onderdrukken van den opstand te worden beschouwd.[1])

De gouverneur verzocht nu kolonel De Salve, ~~om~~ de rivier op te komen tot aan de kerk. Daar stonden nog eenige gebouwen, die konden worden benut, om er troepen en voorraden onder te brengen. Kolonel De Salve zond echter bericht, dat zijn schepen te veel om den westelijken hoek waren geraakt, om nog met den eersten springvloed te kunnen binnenkomen. Hij verzocht daarom den gouverneur, bij hem aan boord te komen, ten einde over de verder te nemen maatregelen te beraadslagen. Dit bezoek had den 7en Januari plaats. De Salve was intusschen met zijn schepen reeds tot de hoofdplantage opgevaren. Het overleg tusschen beide autoriteiten leidde nu tot het volgende besluit:

De „Dageraad" blijft hoofdbestuurszetel. Den 9en Januari kwam de gouverneur daar aan. Het hoofdkwartier van kolonel De Salve wordt Nieuw-Amsterdam, nl. het huis van den voormaligen Lutherschen predikant, de kerk wordt hospitaal. Voor logies van vier compagnieën van het hoofdkwartier en voor magazijnen worden houten barakken gebouwd. Het geheel wordt omgeven door een soort retranchement, bestaande uit een viertal lunetten of bastions, verbonden door palissadeeringen, alles naar het ontwerp van den majoor-ingenieur De Veye.

Van de overige acht compagnieën worden er drie geplaatst op de plantage „Stevensburg" in het Canje-gebied onder bevel van den majoor Pusch; drie op de plantage „Hardenbroek" en in de Wikkie-kreek, onder bevel van den majoor De Brauw, één compagnie op de plantage „Cornelia Jacoba" aan de Wironje-kreek en één compagnie op de plantage „Savonette" in de boven-Berbicestreek.[2]) Den commandanten van deze posten wordt opgedragen, ~~om~~ door middel van patrouilles en kleine vaartuigen de gemeenschap met het hoofdkwartier open te houden en alle rebellen, die, hetzij zich vrijwillig onderwerpen, hetzij gevangen worden genomen, naar het hoofdkwartier te doen opbrengen.

Kort nadat de troepen hun posten hadden betrokken, vernam de majoor De Brauw, dat het opperhoofd Atta zich met een talrijke negerbende had nedergezet op de plantage „Goed land en Goed Fortuyn", nabij „Hardenbroek". Hij zond in verband hiermede den kapitein Perrin de Salleneuve met een luitenant en 33 man er heen, om Atta aan te vallen. Dit geschiedde den 18en Januari. Op grond van de opgedane ervaring bij de Wikkie-kreek was deze inzet beslist te gering. Perrin was een dapper officier, echter onervaren in de vechtwijze in „the jungle". Hij maakte al dadelijk de fout, ~~om~~, zoodra hij de negers ontwaarde, zich met groote onstuimigheid op hen te werpen, werd echter na een verwoed gevecht teruggeslagen. Op zijn terugtocht schijnt hij te ver van zijn troep te zijn afgeraakt, althans de rebellen achterhaalden hem, sneden hem af van zijn troepen en maakten hem op gruwelijke wijze af. Zij achtervolgden zijn detachement tot nabij „Goed land en Goed Fortuyn". De kapitein Syburg, die daar post hield, onthaalde hen echter zoo warm, dat zij hals over kop met verlies van eenige dooden en gewonden op de vlucht sloegen.

Nu zond de majoor De Brauw zijn luitenant-adjudant in een vaartuig naar de plaats, waar de kapitein Perrin de Salleneuve was teruggeslagen. Deze officier trof verscheidene mariniers van het verslagen detachement aan den waterkant en in de bosschen aan, hetgeen tot de gevolgtrekking leidde, dat de terugtocht van het detachement Perrin een „sauve qui peut" was geweest. Hier had dus, hoewel op kleine schaal, een herhaling plaats gehad van de fout, welke ook tot het drama aan de

[1]) Haringman sluit op 1 Januari 1764 het journaal over de expeditie af. Over de aankomst van kolonel De Salve rept hij met geen woord, doch omstreeks dezen tijd werd ook Haringman door de koorts bezocht en verving de kapitein ter zee Van Oyen hem.

[2]) Al deze officieren behoorden tot het mariniersregiment „De Salve".

Wikkie-kreek had geleid, nl. aanvallen zonder zich vooraf te hebben vergewist van de positie en de kracht van den vijand. Wellicht een gevolg van het optimisme over de veiligheid van de kolonie, waarmee Haringman zijn journaal had besloten?
Toen kolonel De Salve het bericht omtrent deze mislukking ontving, zond hij den kapitein Hamell met de 1e compagnie van het eerste bataljon, de z.g. lijfcompagnie, naar den post „Hardenbroek". Deze post was nu door den commandant ingericht als een schans en voorzien van twee stukken geschut en vier draaibassen. Vervolgens zond hij een missive aan den gouverneur en aan den kapitein ter zee Haringman, waarin hij er op wees, dat „dewijl de Rebellen nog magtiger waren dan hem was opgegeven", hij verzocht „dat de schepen van Oorlog nog niet mogten vertrekken, veel min Capiteyn van Oyen van zijn Post geroepen werden . . ."
Blijkbaar had men De Salve een te rooskleurig beeld opgehangen over de situatie en wenschten de commandanten der oorlogsschepen de kolonie zoo spoedig mogelijk te verlaten. De krijgsraad der zeeofficieren besloot nl., dat de schepen van Haringman en Bisdom zouden vertrekken en dat de snaauw van Van Oyen voorloopig nog in Berbice zou blijven, echter met de opdracht, den post aan de Wikkie-kreek te verplaatsen en naar de monding van de rivier af te zakken. Het besluit werd voornamelijk gegrond op de toename van het aantal zieken onder de schepelingen.
Kort daarop ontving Van Oyen den last, om naar Demerary te vertrekken. Dit geschiedde op verzoek van den gouverneur van Essequebo, die het noodig vond, dat er eenig machtsvertoon in zijn kolonie plaats vond, opdat de slaven in zijn gebied niet het voorbeeld van Berbice zouden volgen. Van Oyen zou echter, alvorens te vertrekken, nog deelnemen aan een tocht naar de wijkplaats der rebellen.
Van de zes transportschepen werden er drie teruggezonden, bovendien de barken van St Eustatius en de Surinaamsche hulptroep, laatstgenoemde op aandringen van den gouverneur van Suriname.
Intusschen kwamen zich meer en meer negers onderwerpen. Zij werden meerendeels te werk gesteld bij het hoofdkwartier.
Twee trouw gebleven slaven, vergezeld van een Indiaan, kwamen met het bericht, dat de rebellen zich van elkander gingen afscheiden en in grooten getale uit de Wikkie-kreek kwamen, zich overal verspreidend, om kost te zoeken. Zij zouden zich reeds voeden met allerlei ongedierte.
Een tot nog toe ongekend succes oogstte de sergeant Schreuder, die post hield op de onderneming „Johanna". Hij had zestig negers gevangen genomen, zoowel na vrijwillige onderwerping, als met geweld, onder welke er waren, die met een geweer gewapend waren. Een groote bende, aldus meldde hij, was voor hem in de bosschen gevlucht, na geweigerd te hebben, zich op zijn sommatie over te geven. Daar deze onderofficier een post commandeerde van slechts een zestal mariniers, viel hieruit wel af te leiden, dat de verslagenheid bij een groot deel der rebellen in hooge mate was toegenomen.
Op dit bericht zond kolonel De Salve terstond een versterking naar den sergeant Schreuder met de twee negers en den Indiaan, om als gidsen en tot voorlichting te dienen.
Eindelijk kwam nog een bericht binnen, dat een groote bende rebellen in de bosschen aan de Wikkie-kreek hun opperhoofd Atta in den steek hadden gelaten en zich hadden neergezet in de Cimbia-kreek, nabij de plantage „Eenzaamheid". Daar deze onderneming bij een knooppunt van wegen lag, die van Wikkie uit in verschillende richtingen liepen, besloot De Salve daar een vasten post te plaatsen. Hij zond verder een troep van 2 officieren en dertig man langs de savannen naar een plaats, genaamd „Addabe", gelegen nabij de Cimbia-kreek. Het detachement moest daar overnachten en de mulat, die als gids fungeerde, de rebellen bespieden. Werden er ontdekt, dan moesten zij omsingeld en daarna aangevallen worden.
De majoor De Brauw ontving het bericht van den kapitein ter zee Van Oyen, dat een neger van Atta's bende, een van Quacco's en een van Baubé's bende, waren gekomen met de mededeeling, dat zij bekend waren met de plaatsen, waar die hoofden zich ophielden.
Indien de majoor hem, Van Oyen, eenig volk zond, zou hij daar wat manschappen aan toevoegen. De Brauw zond daarom den kapitein Hamell met twee officieren, drie sergeants en zeventig manschappen. Met het detachement, dat Van Oyen hieraan toevoegde, werd de sterkte: 4 officieren, 7 onderofficieren en 163 mariniers en matrozen.
Den 26en Januari rukte Van Oyen aan 't hoofd van deze colonne uit vanaf de plantage „Goed land

en Goed Fortuyn" in de richting van de Wikkie-kreek, waar Atta zich na het gevecht met den kapitein Perrin de Salleneuve had teruggetrokken. Hij dreef de voorposten der rebellen onder Quacco en Baubé terug en stiet toen op de hoofdmacht, welke op 1200 à 1500 man werd geschat. Deze sloeg echter op de vlucht zonder den strijd aan te binden en liet het opperhoofd Atta voor goed aan zijn lot over.

Alle teekenen begonnen er nu wel op te wijzen, dat aan den opstand een gevoelige slag was toegebracht. De negers, die zich van Atta hadden afgescheiden en zich aan de Wimbia-kreek hadden neergezet, kwamen zich nu meerendeels op de plantage „Johanna" aanmelden en verzochten weer door de Christenen te worden aangenomen om op de plantages te werken.

De majoor Pusch was inmiddels overleden en opgevolgd door den kapitein Hamell. De majoor De Brauw werd nu belast met het bevel op den post „Savonette" en de luitenant-kolonel Douglas met het bevel over het Wikkie-gebied. Buikloop en koortsen teisterden wederom de bezettingen en dunden haar gelederen.

Kolonel De Salve had tot dusverre de expeditie geleid vanaf zijn schip, dat voor Nieuw-Amsterdam lag. Toen de inrichtingen voor het hoofdkwartier en de daar gevestigde legerplaats gereed waren, ging hij den 24en Januari over naar zijn standplaats aan den wal.

De legerplaats aan het hoofdkwartier was omringd door een kordon van vijf wachten, die iederen avond onder het bevel van een kapitein de wacht betrokken. Later, toen er te veel zieken kwamen, kwam er een frontwacht vóór het kampement onder een onderofficier en gelijke wachten op den rechter- en linkervleugel, één bij de magazijnen, die omringd waren door Friesche ruiters, en één bij het stafkwartier. Kolonel De Salve zag nu wel in, dat van de zijde der rebellen geen aanvallen van beteekenis meer te duchten waren. Zijn taak bestond nu nog in een grondige zuivering van het afgesloten gebied der kolonie, opdat de kans uitgesloten zou zijn, dat het kwaad opnieuw den kop opstak. Hij was van oordeel, dat deze zuivering het snelst bereikt zou worden, door te trachten de aanstokers in handen te krijgen en de uiteengeslagen rebellen en overal verspreide plantagenegers zooveel mogelijk op te vangen en hun te beletten dat zij de bosschen in vluchtten. Er deed zich een ongezochte gelegenheid voor, welke hem het ten uitvoer leggen van dit plan in hooge mate heeft vergemakkelijkt. Twee rebellenaanvoerders, Accara, voorheen kapitein van Coffy, en Gouffarie, kwamen zich nl. aan het hoofdkwartier melden en hun diensten aanbieden. Eerstgenoemde was een der grootste moordenaars en brandstichters geweest. Uit taktische overwegingen werden zij door kolonel De Salve met voorkennis van den gouverneur begenadigd, echter op voorwaarde, dat zij de bosschen zouden ingaan en zooveel mogelijk vluchtelingen zouden opvangen en terugbrengen. Zij hebben zich trouw aan deze voorwaarde gehouden.

Uit zijn brief aan directeuren dd. 28 Februari 1765 blijkt, dat Van Hoogenheim zich weliswaar niet heeft verzet tegen de wijze, waarop kolonel De Salve deze aangelegenheid behandelde, maar dat hij er persoonlijk alles behalve mede instemde. . . . „Ik heb om redenen, mij daartoe moveerende, niet willen nalaten, hoewel tegens mijn zin, deze schurken daartoe te employere". . . zoo luidt het in zijn journaal, „ . . . maar onder pretext van diergelijke Courssen houden zij zich op met steelen en roven overal, daar zij komen en zijn van een insolentie, die ondragelijk is . . ."[1])

De slaven van de Societeitsplantages hadden over het algemeen weinig aan den opstand deelgenomen en waren daarom voor het meerendeel weer te werk gesteld op de kostgronden. Aan de suikerfabricage viel vooreerst niet te denken. Alle suikermolens waren verbrand of vernield. Het aantal der vrijwillig zich aanmeldende negers nam met den dag toe. Het werd daarom dringend noodig, het gevangenenkamp aan het hoofdkwartier te ontlasten, de misdadigers te berechten en de minder schuldigen, die zich niet aan bepaalde wandaden hadden schuldig gemaakt, wederom te werk te stellen. De rechterlijke macht was echter onvoltallig. Reeds den 26en Januari had de gouverneur aan directeuren geschreven „dat hij gaarne een fiscaal en eenige onpartijdige rechters uit Nederland overgezonden zou krijgen, daar hij vreesde, dat degene, die hij daartoe zou moeten gebruycken, door eigen-

[1]) Zij hebben ruim 600 rebellen, waaronder de hoofden Atta, Baubé, Fortuyn en meerdere naar het hoofdkwartier opgebracht. Het blijft de vraag, of zonder dezen bijstand de expeditie van De Salve zoo vlot geslaagd zou zijn.

baat gedreven worden en daarbij met vooringenomenheid de saaken soo zullen zoeken te drayen, dat er weinig of geen negers schuldig zullen bevonden worden . . ." Van Hoogenheim klopte aan doovemansdeur.

Hij besloot nu, ~~om~~ met het eenig overgebleven lid van het Hof van Politie en Justitie, den raad Abbensets en twee nieuw aangestelde burgers, de heeren Stubbeman en Sollicofre, met de berechting van de gevangen genomen rebellen een begin te maken. Ongerekend de reeds aan de eigenaars teruggegeven slaven, bevonden zich op den 1en Maart 800 gevangenen aan 't hoofdkwartier.

Een honderdtal, benevens de raddraaiers, werd daags daarna overgebracht naar de „Dageraad". Den 6en d.a.v. werden 53 rebellen ter dood en één tot geeseling veroordeeld, 47 negers werden vrijgesproken. De executie nam den geheelen volgenden dag in beslag, 15 rebellen werden verbrand, 16 geradbraakt en 22 opgehangen.[1])

De regentijd was intusschen aangebroken, hetgeen het verblijf van de rebellen in de bosschen onmogelijk maakte.

Atta bevond zich nog met eenigen aanhang in den omtrek van de Wikkie-kreek. Een ander bendehoofd, genaamd Accabré, tegenstander van Atta, die reeds eenige malen met hem slaags was geweest, hield zich met 200 à 300 Guango-negers (menscheneters) op in een boschachtige savanne achter de plantage „Markey". Hij had zijn legerplaats verschanst en de toegangen door voetangels van scherp gepunte bamboes versperd.

De Salve vatte nu het plan op, ~~om~~ een expeditie tegen hen uit te zenden onder het bevel van den majoor De Brauw. De meest geduchte bende was die van Accabré. Men verwachtte, dat hij nog heftig tegenstand zou bieden.

Tegen dezen aanstoker zou de majoor De Brauw met zijn troepenmacht optrekken. Doch laat ik mij, voordat ik dezen tocht beschrijf, naar het gebied bij de Wikkie-kreek begeven, waar de luitenant-kolonel Douglas het bevel voerde. Toen deze het bericht ontving, dat Atta zich met zijn aanhang over deze kreek had neergezet, besloot hij tegen hem op te trekken en hem van drie zijden tegelijk aan te vallen, nl. van uit de Canje, Wikkie en het fort. Terwijl deze aanval werd voorbereid, kwam de gegratieerde rebel Accara met eenige negers van een speurtocht terug met de mededeeling, dat zich in de bosschen een menigte volks ophield, die zich wel wilde onderwerpen, maar nog te beschroomd waren. Tegelijkertijd bracht de luitenant Hanewinkel ruim 50 negers op, die zich vrijwillig hadden overgegeven. Hij voegde daaraan toe, dat een groot aantal nog rondzwierf achter het Predikantshuis en over de plantage „Arend".

Terecht trok de gouverneur het nu in twijfel, of een gewelddadige expeditie met een groote troepenmacht nu wel de doelmatigste manier was, omdat zulks bij het gedeelte, dat geneigd was zich te onderwerpen, te veel schrik zou teweegbrengen. Het was immers gebleken, dat dagelijks heele troepen tegelijk hun onderwerping kwamen aanbieden, zoodat verwacht kon worden, dat binnenkort slechts met een kleine macht onverzettelijken zou moeten worden afgerekend. Hij gaf dit inzicht te kennen aan kolonel De Salve en adviseerde hem, ~~om~~ Atta en zijn aanhang eenigen tijd te gunnen, om zich ergens neder te zetten, hem intusschen in het oog te houden en hem voortdurend van de eene plaats naar de andere te verjagen, totdat hij met zijn volgelingen, door voedselgebrek gedreven, zich vanzelf kwam onderwerpen.

Met De Salve kwam hij nu overeen, dat last zou worden gegeven, geen negers af te maken, dan in het geval zij verzet boden. Er moest nu op worden aangestuurd, hen te vangen of tot vrijwillige onderwerping te dwingen. Aan Accara werd een door den gouverneur onderteekende pas, een soort volmacht, versterkt.

Dit besluit had, gelijk onder de gegeven omstandigheden te verwachten viel, een gunstige uitwerking. Accara kwam geregeld met eenige negers aan 't hoofdkwartier, soms in troepen van dertig à veertig tegelijk.

Opvallend is wel de tegenstelling tusschen de samenwerking van Van Hoogenheim met De Salve en die, welke tien jaren later in Suriname tusschen den gouverneur Nepveu en kolonel Fourgeoud plaats had. Het persoonlijk voorbeeld en de leiding, welke van den gouverneur van Berbice uit-

[1]) Hartsinck beschrijft uitvoerig deze executies.

gingen, heeft de taak van den militairen expeditiecommandant wel zeer gemakkelijk gemaakt. De luitenant-kolonel Douglas kreeg nu van het hoofdkwartier bevel, ~~om~~ een kapitein met eenige manschappen naar de plantage „Oosterlee" te zenden, waar zich volgens de berichten vele rebellen ophielden. Bij aankomst ter plaatse zou deze kapitein daar aantreffen twee officieren met eenig volk, welke het hoofdkwartier er heen had gezonden. Ook de kapitein Meybeaum, die bericht had gezonden, dat tusschen zijn post aan de Wironje-kreek en de plantage „Peereboom" achter de kerk nog vele negers waren ontdekt, wier hutten, kost en huisraad door zijn manschappen waren vernield, kreeg een aanvulling van één officier en 12 manschappen met opdracht, vanaf de „Peereboom" langs de savanne door de Wironje-kreek te patrouilleeren, waar hij nog een officier met een gelijk aantal manschappen zou aantreffen, die waren gezonden van de onderneming „Cornelia Jacoba", om hen bij te staan.

Ieder, die tegenstand bood, moest neergeslagen worden. Ook kwam er bericht van den sergeant, die post hield op „Johanna", dat zich in de omgeving van zijn post nog veel kwaad volk ophield, dat weigerde zich over te geven en op het zien der onzen naar de bosschen uitweek. Uit al deze berichten kon worden afgeleid, dat de grootste macht der rebellen, ook Atta, zich ophield tusschen het hoofdkwartier en de omgeving van de Wikkie-kreek en dat zich in het Canje-gebied weinig kwaadwilligen meer bevonden.

Uit voorzorg wegens de opeenhooping van gevangenen aan 't hoofdkwartier, ontbood De Salve één der compagnieën van den post „Stevensburg". De belhamels, waaronder de broeder van Atta en één van zijn onderhoofden, genaamd Quabi, werden geboeid naar de „Dageraad" overgebracht.

Intusschen zond luitenant-kolonel Douglas bericht, dat achter de plantage „Engelenburg" zich een bende Guango-negers ophield, die andere negers slachtten en opaten, dat een negerkapitein, genaamd Baubé, dien zij hadden gevangen genomen, dit lot niet had ondergaan, omdat hij een opperhoofd was, echter wel zijn vrouw. Ook de berichten, die inkwamen van de kapiteins Blank, Meybeaum, La Croix en van den luitenant De Borgnes, bevestigden meer en meer, dat de Guango-negers zich ophielden achter de ondernemingn „Engelenburg", „Landskroon", „Markey" en „Peereboom". De directeur van „Landskroon" was door hen gevangen genomen en mishandeld, zijn woning vernield, zijn levensmiddelen waren gestolen en vijf zijner negerinnen weggevoerd.

Kolonel De Salve nam nu het besluit, tegen deze gevaarlijke bende op te trekken. Tevoren ontbood hij den luitenant-kolonel baron Van Brakel met de twee compagnieën uit het Canje-gebied en liet hij den post „Stevensburg" slechts bezet houden door één kapitein, twee officieren, twee sergeants en dertig manschappen, omdat aan die zijde geen aanval meer te duchten viel.

Tegelijkertijd ontving de majoor De Brauw het bevel, ~~om~~ van de plantage „Savonette" naar 't hoofdkwartier te komen, ten einde met de leiding der voorgenomen expeditie te worden belast. De datum van den aanval werd vastgesteld op 21 Maart.

De maatregelen van kolonel De Salve kwamen neer op het volgende:

1e. Het hoofdkwartier zendt 1 kapitein, 4 officieren, 4 sergeants en 44 manschappen, bovendien 2 barkassen, voorzien van draaibassen, op elk twee artilleristen.

2e. De luitenant-kolonel Douglas, commandant op post „Hardenbroek", zendt met het grootste vaartuig, waarover hij beschikt, 1 kapitein, 3 officieren, 3 sergeants en 40 manschappen naar de plantage „Markey".

3e. De kapitein Meybeaum, commandant op post Wironje-kreek, zendt 1 officier, 1 sergeant en 16 man naar de „Peereboom". De kapitein La Croix, die met 1 officier, 1 sergeant en 16 man gedetacheerd is op de plantage „Oosterlee", zal langs de rivier varen tot aan de plantage „De drie Gebroeders", tegenover „Engelenburg". Hij zal daar post vatten, om de rebellen te verhinderen, de rivier over te steken. Aan al deze troepen wordt een voorraad vivres verstrekt voor acht dagen en aan ieder man 36 patronen.

4e. Aan de expeditie nemen deel de luitenant der artillerie Sesseler, een bombardier en 8 kanonniers met vier mortieren Coehoorn, waarbij de noodige ~~a~~mmunitie.

5e. Hangmatten worden medegenomen tot de halve sterkte, ten einde hun, die des nachts niet op wacht of patrouille trekken, gelegenheid tot rusten te verschaffen. Voor het transport dezer goederen worden 24 en van dat van de mortieren met ammunitie 16 negerdragers bestemd.

Toen de majoor De Brauw aankwam op de plantage „Oosterlee", ontving hij bericht, dat de negers zich ophielden in een klein bosch gelegen op een eilandje, dat werd gevormd door een moeras in een groote savanne, ruim drie uren van de rivier verwijderd.

Het aanvalsplan moest daarom eenige wijziging ondergaan; de plaats, waar de rebellen waren verkend, moest natuurlijk binnen het troepenkordon vallen, dat om hen heen zou worden getrokken. De majoor De Brauw deed dan ook nadere voorstellen aan zijn chef, die zijn goedkeuring daaraan hechtte. In hoofdzaak kwamen die voorstellen hierop neer, dat de geheele macht beschikbaar moest zijn om de rebellen te omsingelen, nu de troepen aan de rivier daar overbodig waren geworden.

In den nacht van 22 op 23 Maart werd de aanval ingezet. Het bosch, waar de rebellen waren verkend, werd vooraf met de Coehoorn-mortiers bestookt, hetgeen reeds veel verwarring onder hen teweegbracht. Toen rukten onze troepen uit drie verschillende richtingen het bosch binnen, waarin de rebellen slechts korten tijd weerstand boden. Accabré en de voornaamsten van zijn aanhang, werden gevangen genomen, in totaal 81 rebellen; 30 hunner waren gesneuveld en een vijftig- à zestigtal was ontsnapt. Het meerendeel nam men daarna gevangen. Het rebellenkamp ten getale van 65 hutten werd verbrand. De toegang tot dit kamp was versperd geweest met voetangels, hetgeen bij verscheidene militairen, onder wie majoor De Brauw, kwetsuren had veroorzaakt. Overigens hadden onze troepen geen verliezen geleden. Zij waren bijna een etmaal voortdurend op de been geweest.

Toen Accabré voor den gouverneur werd geleid, scheen deze nog eenigszins onder den indruk van deze persoonlijkheid te geraken.

„Hij is een schoon kerel en had de presentie van een Prins toen hij tegen mij sprak," zoo luidt het in zijn journaal. Van Hoogenheim vroeg hem, „of hij geen Commandant en groot Heer onder de rebellen geweest was, hij antwoordde van ja, dat hij 't corps gecommandeert had en een Heer van zijn volk geweest, maar van mij een slaeff was . . ."

Weer had kort daarna een executie plaats; 22 rebellen vonden aan de galg, 16 aan 't rad en 15 op den brandstapel den dood.

In de volgende dagen kwamen van alle kanten rebellen hun onderwerping aanbieden. Zij gaven eenparig te kennen, dat het verblijf van hun makkers in de bosschen gedurende den regentijd ondraaglijk was geworden en dat er dagelijks velen van honger en ellende stierven.

Op den 3en April gaf de kolonel De Salve schriftelijk kennis aan den gouverneur, dat, nu de tegenstand zoo goed als gebroken was, hij het voornemen koesterde, ~~om~~ het grootste deel van zijn troepen, de magazijnen en hospitalen op het hoofdkwartier samen te trekken.

In bijlage 1 is de regeling van de bezetting, welke werd voorgesteld, tabellarisch aangegeven. De veiligheid der kolonie werd hiermede in voldoende mate verzekerd geacht, bovendien was nu aan 't hoofdkwartier nog een flinke reserve aanwezig. De gouverneur stemde met dit plan in.

In de dagen, die nu volgden, werden steeds meer negers opgebracht. Zoo kwamen aan het hoofdkwartier twee gewapende benden Indianen, die elf gevangen negers opbrachten en zestien afgekapte negerhanden. Zij vertoonden tevens een stokje met 43 inkervingen, ten bewijze, dat dit aantal negers door hen was gedood. Blijkbaar was dit geschied bij een poging van een aantal rebellen ~~om~~ naar Demerary te ontkomen. De Salve zond deze Indianen uit, om jacht te maken op de rebellen, die zich nog bevonden achter de plantage van Jeremias Broer.

Den 14en April werd een goede vangst gedaan. Het beruchte opperhoofd Atta werd door een sergeant en 6 man aan 't hoofdkwartier opgebracht. Niet zonder tegenstand te ondervinden, hadden Accara en Gouffarie zich van hem meester gemaakt. Van Atta vernam kolonel De Salve, dat er nog een gering aantal negers rondzwierf in de bosschen, die op het punt waren, ~~om~~ van honger om te komen. De post „Oosterlee" werd nu weer versterkt tot een kapiteinscommando en op de plantage „Maria Agnes" werden een sergeant en 12 manschappen gedetacheerd. Achter deze plantage, zoo was De Salve ter oore gekomen, onderstelde men, dat zich het onderhoofd der rebellen Baubé bevond aan 't hoofd van de overgebleven Guango-negers. Het gelukte Accara en Gouffarie echter gedurende een vierdaagschen speurtocht dit bendehoofd met 42 rebellen gevangen te nemen. In een barkas onder geleide van een officier en vier manschappen werden zij naar het hoofdkwartier overgebracht. Den 28en April werden weer 34 aanstokers en andere misdadigers ter dood gebracht, 9 hunner werden verbrand, waarvan 7 met klein vuur (langzame roostering), onder welke Atta, 8 geradbraakt en 17 opgehangen.

Wie niet aan moord of brandstichting schuldig werd bevonden, werd vrijgesproken. Omtrent Atta vermeldt Van Hoogenheim in zijn journaal: „Voor een opperhoofd en een soo groot Heer als hij geweest is, vond ik hem al vrij nederig, want voor mij verschijnende wierp hij zich ter aarde en wilde mij de voeten kussen. Accabré, die altoos zijn tegenpartij was, hem siende, begon luidkeels te laggen en den spot met hem te drijven . . ."

Bijna alle ter dood veroordeelden doorstonden moedig en zonder kermen hun wreede straffen. Het eenige, wat Atta sprak gedurende zijn langzame roostering, was: „De Gouverneur heeft gelijk, ik lijd wat ik verdiend heb."

Men had nu wel gegronde verwachting, dat de rust in de kolonie spoedig zou terugkeeren. Van tijd tot tijd kwamen de ingezetenen weer op hun woonplaatsen en de plantages werden geleidelijk weer opgebouwd, de vrijgesproken slaven werden weer aan hun eigenaars teruggegeven en men toog weer aan 't werk.

Echter had de koortsepidemie weer heviger dan ooit den kop opgestoken, zoodat de drie hospitalen en verscheidene barakken opgepropt waren met zieke militairen en er geen dertig gezonde manschappen meer beschikbaar waren, om de wacht aan het hoofdkwartier te betrekken. Kolonel De Salve werd hierdoor genoodzaakt, de posten te verminderen, terwijl hij een dankbaar gebruik maakte van de gelegenheid, dat weer een bende van twintig Indianen haar diensten kwam aanbieden, om de bosschen te zuiveren. Zij kwamen kort daarna ten getale van 60 à 70 met pijl en boog gewapenden terug. Zij hadden elf negers gevonden, die zij hadden gedood. Accara en Gouffarie wisten de hand te leggen op den rebellenaanvoerder Fortuyn, een der hoofden achter de plantage „Helvetia". Deze werd den 16en Juni tegelijk met 31 ter dood veroordeelden terechtgesteld. Hetzelfde lot trof den 20en Juli de Corentijnsche overloopers van het Surinaamsche grensdetachement. Alle verzetshoofden waren nu onschadelijk gemaakt. De kolonel De Salve besloot zich nu met zijn regiment in te schepen voor de thuisreis.

De gouverneur en de raden antwoordden op zijn voorstel, „dat de Rebellie ten eenemaale gedempt, en de tranquilliteit en gehoorzaamheid der gerebelleerd hebben Slaaven, in volkomen rust en stilstand gebragt was. Dat in consideratie de magt der Militaire Manschap van de Colonie maar een zeer gering getal uitmaakte, en het te duchten zoude zijn, dat de Negers hunne Overwinnaars ziende weggaan, lichtelijk tot de eene of andere kwaade t'zamenspanning zouden kunnen overgaan, Zij hem Colonel verzochten een Corps Troepes ten getale van honderd Man sterk in de Colonie te willen laaten . . ." Aldus werd besloten. Fourgeoud, die gedurende de expeditie tot majoor was bevorderd, zou in de kolonie achterblijven met 2 kapiteins, 5 onderofficieren, 6 sergeants, 6 korporaals, 2 tamboers, 70 soldaten, 8 artilleristen, 1 opperchirurgijn en 1 onderchirurgijn, totaal 102 koppen.

Voor het vertrek van de rest van het regiment werden de noodige voorbereidingen gemaakt. Er waren echter vele zieken en van de 12 chirurgijns was er slechts één in staat, ~~om~~ dit groote aantal te verplegen. Op de transportschepen bevonden zich nauwelijks elf gezonde schepelingen.

Aan thuisvaren viel dus niet te denken, zoolang deze toestand niet verbeterde. Kolonel De Salve liet daarom aan den gouverneur van St Eustatius het verzoek richten, een aantal matrozen te zenden. Zulks geschiedde: 24 matrozen werden met een bark naar Berbice gezonden, doch deze leed schipbreuk, hetgeen weer vertraging veroorzaakte. De gevraagde hulp kwam nu te laat in de kolonie aan. Een ander schip, de „St Martin", met mondkost voor de troepen, kwam op de Modderbank voor de monding van de Berbice-rivier te stranden. Het schip ging verloren, maar de lading kon gelukkig nog bijtijds worden overgenomen.

Den 16en September kwam een schip, genaamd „Christina Maria", geladen met mondvoorraad voor de thuisreis der troepen, te Berbice aan. Het was goed bemand, waardoor eenige matrozen op de drie andere schepen de bemanning konden aanvullen.

Den 2en October had de inscheping van het regiment plaats. Wegens tegenwind en lagen waterstand op de Modderbank konden de vier schepen eerst den 24en November zee kiezen; het schip „Wakkerheid", dat na verlies van zijn ankers op een zandbank was geloopen, moest achterblijven.

De kolonel De Salve had het voornemen, naar St Eustatius te zeilen en daar ververschingen in te nemen. Wegens zwaren tegenwind was hij echter genoodzaakt Curaçao aan te doen, waar de schepen den 4en December aankwamen. Echter kon de reis wegens den toestand van schepen en be-

manningen niet worden voortgezet. De vele zieken bracht men nu aan wal en de schepen werden opgekalefaterd. Den 5en Januari 1765 kwam ook de „Wakkerheid" te Curaçao aan, doch eerst den 26en kon het vertrek van de transportschepen plaats vinden. De thuisreis verliep al evenmin vlot. Ten gevolge van het stormachtige weer geraakten de schepen van elkander en kwamen zij achtereenvolgens in April en Mei 1765 op de reede van Texel aan. Het regiment kreeg Bergen op Zoom als voorloopig garnizoen.

De expeditie, hoewel vlot verloopen, had, in hoofdzaak ten gevolge van 't klimaat, de gelederen belangrijk gedund. Alleen van de officieren en den staf waren de majoor Pusch, de kapiteins Perrin de Salleneuve (gesneuveld) en Blank, de chirurgijn-majoor Koroknyai, de 1e luitenant der artillerie Sesseler, vijf luitenants en vaandrigs en twee chirurgijns overleden.

Het korps werd, op grond van de goede diensten aan den lande bewezen, niet opgelost, maar als een regiment mariniers in dienst gehouden, voorloopig bestemd voor de garnizoenen Terneuzen en Sluis.[1])

Het bevel bleef opgedragen aan den kolonel De Salve, die werd bevorderd tot generaal-majoor. In de desbetreffende resolutie werd o.m. bepaald „tot het aenhouden en formeren van het voorschreven Corps tot een Regiment, en dat het zelve op den Staet van Oorlog voor den jare zeventien honderd zes en zestig moge worden gebragt, op den voet, breder in gemelde Missive en Rapport gedetailleerd, in onderstelling, dat het voorschreven Regiment zal worden gehouden als een Regiment Mariniers, waer van tot het doen van Expeditiën over zee, en voorts op de Schepen van Oorlog, met kennisse van hunne Hoog. Mog., of van den Capitein en Admirael-Generael, of denzelven representerenden, in der tijd, naer gelegenheid dat hetzelve zal exteren, gebruik zal kunnen worden gemaekt . . ."

Den 18en Augustus 1765 volgde de majoor Fourgeoud met de rest van het regiment. Ook Accara en Gouffarie kwamen met hem mede. Ondanks hun begenadiging en de belangrijke diensten, welke zij daarna aan de kolonie hadden bewezen, had de gouverneur het toch maar veiliger geacht, deze exroovers en moordenaars uit de kolonie weg te zenden.

De krachtigste figuur uit de beschreven gebeurtenissen is zeker wel de gouverneur Van Hoogenheim. Hoewel hij van de directeuren vleiende brieven over zijn kordaat optreden had ontvangen, schijnen zij hem geducht kwalijk te hebben genomen, dat hij in Maart 1763 rechtstreeks, buiten hen om, aan de Staten-Generaal hulp had verzocht. In deze brieven kwamen nl. de tekortkomingen en de machteloosheid der directeuren maar al te zeer aan het licht.

Na zijn terugkeer in Nederland heeft Van Hoogenheim nog geschreven een „Corte memorie vervattende een waaragtige en beknopte beschrijvinge van het gepasseerde in de Berbice in den jare 1763 met relatie tot de Revolte van de Negros-Slaven, enz." Hij vertoefde toen te Arnhem en dateerde zijn memorie 18 Juni 1766.

Hij meent daarin de wijze, waarop hij door directeuren is behandeld geworden, op goede gronden te moeten toeschrijven aan „de hem eerst onlangs gebleken geraaktheid en wrevel van Directeuren, over de door hem in Maart en April 1763 rechtstreeks aan de Souvereinen dezer landen, de Staten-Generaal, gerichte en door hoogen nood gedwongen verzoeken om hulp, welke hulp dan ook werkelijk is gezonden". Dit stuk werd aangeboden aan den Hertog van Brunswijk.

Van Hoogenheim beklaagt zich hierin terecht, „dat de Directeuren, alhoewel zij zoo vaak zijn ijver en vigilantie als Gouverneur geprezen hadden, hem nu bij zijne terugkomst niet alleen geen convenable recompens gaven, maar zelfs weigerden zijn deugdelijk bewezen bij den opstand geleden schade en zijn terugreis naar Holland tot een gezamenlijk bedrag van *f* 5375.— terug te betalen". Op deze klacht schijnt de Regeering niet nader te zijn ingegaan, althans schijnt het haar niet te zijn gelukt, de Directeuren van Berbice tot een fatsoenlijke gedragslijn ten opzichte van een verdienstelijk bewindsman als Van Hoogenheim te bewegen. Wel werd hij door den Hertog van Brunswijk den 4en April benoemd tot majoor in het Regiment van Cronström en den 19en Juni 1775 bevorderd tot luitenant-kolonel in 't Regiment van Hardenbroek.[2]) Maar de rang, welke hij als militair bereikte, was niet in verhouding tot zijn kwaliteiten en prestaties als bewindsman; hij kan eerder

---

[1]) Nederl. Jaerboeken 1764, blz. 952—961.

[2]) In 1788 komt zijn naam niet meer in de ranglijst der officieren voor.

als een doekje voor het bloeden na het ondergaan van grof onrecht, dan als een bekroning van een eervolle loopbaan genoemd worden.
Wie van de lezers echter een indruk heeft opgedaan over de wijze, waarop de waardigheid en het gezag van het bestuur ondergeschikt werden gemaakt aan het winstbejag der Amsterdamsche kooplieden, zal zich niet er over verwonderd hebben, dat, gelijk in meer tijdperken van verval van Hollands glorie is geschied, onkreukbare en moedige figuren als Van Hoogenheim geen kans kregen, ~~om~~ den top te bereiken van een loopbaan, in welke zij hun krachtige bestuurseigenschappen konden doen strekken tot nut van het gemeenebest.

Bijlage 1

DE INDEELING VAN TROEPEN EN VAARTUIGEN OP DE VERSCHILLENDE POSTEN

	Hoofdoffic.	*Kapiteins*	*Officieren*	*Onderoffic.*	*Sergeanten*	*Korporaals*	*Soldaten*	*Tamboers*	*Verdere instructies:*
1. Post „Savonette"		1	2		2	2	23		Benevens de noodige artilleristen. Een gewapende barkas kruist in de rivier tot aan „Goed land en Goed Fortuyn".
2. Post „Hardenbroek"	1 (Bevelhebber over alle posten)	1		2	2	2	29		Benevens de noodige artilleristen. Twee gewapende barkassen kruisen in de rivier, een tot „Goed land en Goed Fortuyn", de andere tot „Engelenburg" en „Landskroon".
3. Post „Landskroon"		1			1	2	13	1	
4. Voor de monding van de kreek Wikkie	Het gewapende schip „Samuel Galei" gezagvoerder Paulus Jansen.								Onderhoudt patrouillegang tot „Markey" en de „Peereboom".
5. Aan den mond van Wironje-kreek					1		4		Te leveren door den: (post 6)
6. Post „Cornelia Jacoba" ...			1		2	1	14		Dagelijks door patrouille het terrein tot „Johanna" laten verkennen.
7. Post „Oosterlee"			1		1	2	13		In omgeving doen patrouilleeren.
8. Hoofdkwartier	Een gewapende barkas kruist in de rivier tot aan „Engelenburg".								
9. Post „Stevensburg"		1	2		2	2	28	1	
Totaal	1	4	6	2	11	11	124	2	Benevens de noodige artilleristen en negers, één gewapend schip en vier gewapende barkassen.

Bijlage 2

VERKLARING VAN DE OFFICIEREN OP FORT NASSAU DD. 8 MAART 1763 NOPENS DE VERDEDIGINGSKANSEN VAN DEZE STERKTE

(Uit Rijksarchief, West-Indische Compagnie — Papieren van Berbice)

De ondergeschreeven Militaire Officieren op dato den 8sten Maart 1763, binnen gestaan hebbende in den Edelen Hove van Politie, gedeclareert voor gemelde Hove van Politie, dat alle de Burgers zig onwillig toonde om verder de Fortresse Nassau te defendeeren tegens de weggeloopene Negers, en zig op de Scheepen zouden retireeren, zo als reeds bijna de helft gedaan heeft.

Verders gevraagt, of wij als Militaire Bezetting capabel zijn, om gemelde Fortresse alleen te defendeeren? geantwoord van neen, dat het onmogelijk was, ten eerste reden de gezonde Manschap der Militie bestaan ten hoogste in twintig Man, afgemat, zeven dagen niet van haar Post geweest, zieken kunnen komen, en wij in 't geheel geen ontzet te hoopen hebben, dus stellen wij den Hove voor, dat ten minste de rest onzer gezonde Manschap bewaart worde, in cas van verdere dienst capabel te blijven, boven alles, daar wij verstaan hebben door U Edele Achtbare, het complot reeds over de zes honderd Man sterk is, om na deze Fortresse te marcheeren.

Fortresse Nassau den 8sten Maart 1763.

was geteekend

D. W. C. Hattinga, Capitein en Ingenieur.

Gerard Thiele, J. W. Pronk, Lieutenants.

C. Rees, Vaandrig.

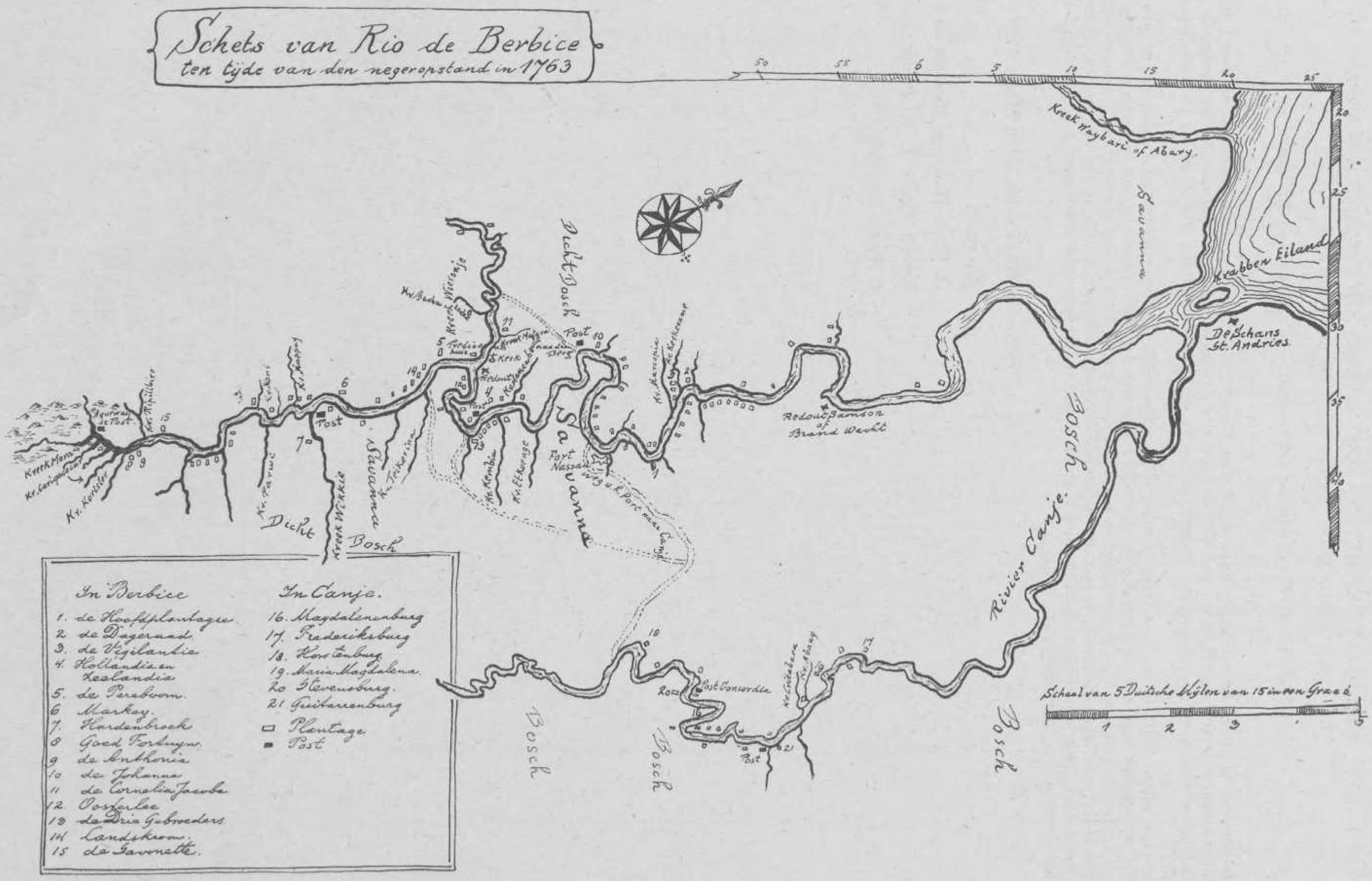

Schets van Rio de Berbice
ten tijde van den negeropstand in 1763
Kreek Maybari of Abary
Savanna
Krabben Eiland
De Schans St. Andries
Dicht Bosch
Post
Redout Bamson of Brand Wacht
Bosch
Rivier Canje
Fort Nassau
Sa vanna
Savanna
Dicht Bosch
Kreek Wikkie
Post Concordia
Schaal van 5 Duitsche Mylen van 15 in een Graad
In Berbice
1. de Hoofdplantage
2. de Dageraad
3. de Vigilantie
4. Hollandia en Zeelandia
5. de Peereboom.
6 Markay.
7. Hardenbroek
8 Goed Fortuyn.
9 de Anthonia
10 de Johanna
11 de Cornelia Jacoba
12 Oosterlee
13 de Drie Gebroeders
14 Landskroon.
15 de Savonette.
In Canje.
16. Magdalenenburg
17. Frederiksburg
18. Hortenburg
19. Maria Magdalena.
20 Stevensburg.
21 Gechterenburg
Plantage
Post

Bijlage 3

DE NEDERLANDSCHE MARINIERS IN SURINAME
(1772—1777)

Het aandeel der Nederlandsche mariniers in de krijgsverrichtingen ter zee en te land, zoowel binnenslands als in den vreemde en in de koloniën dagteekent vanaf 1665, toen de Republiek der Vereenigde Zeven Provinciën zoo snel tot grooten bloei was gekomen. Zelden traden zij geheel zelfstandig in eigen korpsverband op, in den regel waren zij in detachementen opgelost op de oorlogsvloot of vormden zij bij hun optreden aan den wal een toegevoegd onderdeel van het leger. Het is dan ook uitzondering, dat men hun aandeel in extenso afzonderlijk vermeld vindt. Zelfs de officieele bronnen, die op het Rijksarchief en andere bewaarplaatsen berusten, noemen hen veelal landmilitie of Staatsche troepen.

Het is voor dengene, die zich op de studie der merkwaardige en eervolle historie van dit Korps heeft toegelegd, een moeilijke taak, ~~om~~ door vergelijking van een onnoemelijk aantal bronnen wat meer omtrent onze zeesoldaten te onthullen dan tot dusverre is geschied.

Een merkwaardige uitzondering vormt wel het fraai geïllustreerde boekwerk, geschreven door den Engelschman John Gabriël Stedman.[1])

De schrijver was vóór zijn indiensttreding bij de Nederlandsche krijgsmacht luitenant bij „the Honourable General John Stuart's regiment". Prins Willem V benoemde hem in 1772 tot kapitein bij het regiment mariniers, dat onder het bevel van den kolonel der mariniers Louis Henry Fourgeoud naar Suriname zou worden uitgezonden, om een einde te maken aan het negeroproer, hetwelk die kolonie met ondergang dreigde.

De oorsprong van dit oproer vindt men reeds vóór het tijdstip, waarop Abraham Crijnssen Suriname op de Engelschen veroverde.

„Le mauvois traitement des Anglois ayant porté plusieurs d'entr'eux à s'y soustraire par la fuite," zegt Dr Philip Fermin[2]), die jarenlang de geneeskundige praktijk in Suriname heeft uitgeoefend en verscheidene werken over die kolonie heeft geschreven. Men behoeft slechts Stedman er op na te slaan, om tot de conclusie te komen, dat de Hollandsche planters er toe hebben medegewerkt, dat het aantal in de oerwouden verscholen weggeloopen slaven „s'est si fort accru d'année en année", gelijk Fermin constateert, „qu'ils ont formé des peuplades dans les bois presque inaccessibles le long des Rivières de Surinam, de Saramacca et de Copename, et sont devenus les ennemis les plus redoutables de la Colonie".[3])

Ongeveer ter zelfder tijd, dat aan het negeroproer in Rio de Berbice een einde werd gemaakt (1764),

---

[1]) Narrative of a five year's expedition against the revolted negroes of Surinam in Guiana on the wild coast of South-America from the year 1772—1777 by John Gabriël Stedman. Er bestaan ook Fransche en Duitsche vertalingen en een verkorte Hollandsche vertaling door J. D. Pastour in 2 deelen (Leiden 1799) en een in 4 deelen, bewerkt naar de Fransche.

[2]) Dr Philip Fermin: Tableau historique et politique de l'état ancien et actuel de la colonie de Surinam et des causes de sa décadence, p. 139. Maestricht, J. E. Dufour et Ph. Roux 1778.

[3]) Dr Philip Fermin: Tableau historique et politique de l'état ancien et actuel de la colonie de Surinam et des causes de sa décadence, p. 139. Maestricht, J. E. Dufour et Ph. Roux 1778. Fermin's geschriften kenmerken zich door een helder en scherp oordeel.

Deez Krijgsman is FOURGEOUD, wiens heldenvuist en moed
In 't Surinaamsch gewest de veiligheid herſtelde,
De bosſchen vaagde van al 't plonderziek gebroed,
Dat, Jaaren achter een, den nijvren planter kwelde.
Hij Stierf, na zoveel dienst tot aller braven ſmart,
Maar zijn gedachtenis leeſt eeuwig in hun hart.

P. LENTFRINCK.

werd in Suriname een voor het gezag van het Societeitsbestuur vernederende overeenkomst gesloten met de Surinaamsche boschnegers (marrons).[1])
Zuinigheid en gemakzucht speelden in die dagen een al te groote rol in het bestuursbeleid.
De kolonie Berbice had als gevolg van dit beleid aan den rand van den ondergang gestaan. Kolonel Fourgeoud zal zich dit in 1772 maar al te goed herinnerd hebben, toen hem op 55-jarigen leeftijd de bovenmenschelijke taak werd opgelegd, ~~om~~ met een geringe strijdmacht in het in die tijden moordend klimaat van Suriname het reeds door geheel de kolonie voortgewoekerde kwaad uit te roeien. Hij had immers als kapitein en majoor de expeditie in Berbice meegemaakt onder kolonel De Salve. Hoe geheel anders dan deze voorganger stond Fourgeoud voor zijn taak, toen hij met zijn regiment te Paramaribo aankwam.[2])
In Berbice had De Salve zijn man gevonden in den kranigen gouverneur Van Hoogenheim en kwam het er nog slechts op aan, ~~om~~ den oproerlingen den beslissenden slag toe te brengen. Door voortdurend nauw contact te houden, zoowel met de strijdmacht, waarover hij beschikte, als met zijn

[1]) In de Surinaamsche Staatkundige Almanach voor den jare 1796 vindt men de historie der oorlogen met de „marrons".
[2]) Louis Henry Fourgeoud, Zwitser van geboorte, Capitaine le 2 juillet 1763, lieut.colonel 21 juillet 1766, Colonel 24 août 1772 (Annales Militaires, Bibliothèque Wallone, Leiden).

ambtgenooten in de aangrenzende kolonies, en door zich te verzekeren van de medewerking van de Indianen, was de gouverneur Van Hoogenheim er in geslaagd, vóór het te laat was, de opstandelingen stelselmatig in te sluiten en hen te verhinderen over de Corentijn (grensrivier van Suriname) de wijk te nemen naar Suriname.
Eenmaal die insluiting met medewerking van antagonistische inheemsche stammen voltooid, was voor De Salve de Berbice-expeditie slechts een in vlot tempo uitgevoerde manoeuvre van eenige maanden tijds, gedurende welke het klimaat eigenlijk de grootste vijand van de troepen was.
En Fourgeoud . . .? „Le nombre des fugitifs, qu'on fait monter à plus de vingt mille", aldus Fermin, „s'augmente encore journellement par la facilité qu'ils trouvent à déserter dans une si vaste étendu de terre, environnée de marais et couvertes par des bois presque inaccessibles . . ."[1])
Stedman schrijft het opmerkelijk verschil in tijdsduur tusschen de Berbice- en de Suriname-expedities toe aan de omstandigheid, dat in eerstgenoemde kolonie de bosschen zooveel minder uitgestrekt waren dan in Suriname. Stellig moet dit als één der oorzaken van den jarenlangen duur der Suriname-expeditie worden aangemerkt. De hoofdoorzaak was wel het moreele verval der kolonie: „la constitution défectueuse du Gouvernement, le relâchement dans la discipline militaire" en „le relâchement dans les moeurs, dans le maintien du bon ordre et de la Société, enfin dans l'observation des loix . . ." zooals Fermin terecht opmerkt. En . . . toen Fourgeoud in Paramaribo aankwam, vond hij daar geen man als Van Hoogenheim aan het roer!

Toen de Staten van de Vereenigde Provinciën besloten, ~~om~~ een voldoende (?) maritieme macht naar Suriname te zenden, werd hiervoor bestemd een regiment mariniers onder bevel van den kolonel Louis Henry Fourgeoud, Zwitser van geboorte.[2]) Het regiment bestond uit 2 bataljons ad 7 compagnieën[3]), te zamen tellend 500 man. Den 7en December 1772 was het verzameld op het eiland Wieringen. De oorlogsschepen „Boreas" en „Weststellingwerff", respectievelijk onder bevel van Capitein Jacob Andries van de Velde en Capitein David Hendrik Cras, benevens drie transportschepen, werden voor de overbrenging van dit regiment bestemd.
Reeds den 25en December werden van de reede van Texel de ankers gelicht en den 8en Maart 1773 kwamen de schepen te Paramaribo aan, waar het regiment door de bevolking feestelijk werd ingehaald.
Ik schetste reeds den toestand, waarin Fourgeoud de kolonie aantrof, en het moet daarom bevreemding wekken, dat een expeditiekorpsje van 500 man werd uitgezonden, om de kolonie te redden van den ondergang, terwijl op dat tijdstip de Sociteitstroepenmacht uit ongeveer 1200 man (althans op papier), heette te bestaan, verdeeld over twee bataljons.[4]) Bovendien had de stad Amsterdam een versterking gezonden van 300 man, waarvan echter na hun aankomst te Paramaribo nauwelijks een vijftigtal geschikt voor den dienst werd bevonden. Men kon toch op zijn vingers natellen, dat van die mariniers een flink percentage aan den dienst zou onttrokken worden ten gevolge van het klimaat? Blijkbaar was er met die numeriek zooveel sterkere troepenmacht van de kolonie niet veel te beginnen. Dit wordt wat meer opgehelderd, wanneer men Stedman en Fermin als getuigen oproept. Eerstgenoemde zegt: „but for the private men I cannot say much, they are in fact little better than the outcasts of all nations", welke getuigenis overigens klopt met het voorproefje, dat de kolonie Berbice in 1763 met de Surinaamsche troepen had genoten, toen o.a. de grenstroep zich bij de muitende negerslaven aansloot.
Over de officieren is Stedman beter te spreken. Niet echter Dr Fermin.[5]) Hij beschuldigt hen van verregaand plichtsverzuim en lafhartigheid en haalt eenige voorbeelden aan, welke inderdaad de haren te berge doen rijzen, o.a. van een kapitein, die de oproerlingen had verrast en uit lafhartigheid de unieke kans, ~~om~~ hun een beslissenden klap toe te dienen, had laten voorbijgaan. Zeer terecht veroordeelde de krijgsraad hem ter dood. Maar wat geschiedt? De gouverneur verleent hem gratie

[1]) Dr Ph. Fermin: Tabl. Hist. etc., p. 305.
[2]) Nieuwe Nederl. Jaerboeken 1772, blz. 1174 e.v.
[3]) Waarvan één grenadiercompagnie.
[4]) Encyclopaedie van Ned. West-Indië, door Dr H. D. Benjamins en Joh. F. Snelleman.
[5]) Zie bijlage 13.

Kaart van Suriname ten tijde van Kolonel Fourgeoud

hun voogden en bewakers. De Boni's vestigden zich aan de Marowijne [illegible]
drongen zelfs tot in de rivier Oyapoc door, maar hun aanval op een Franschen post aldaar werd afgeslagen. (H. Coudreau: „Chez nos Indiens".)

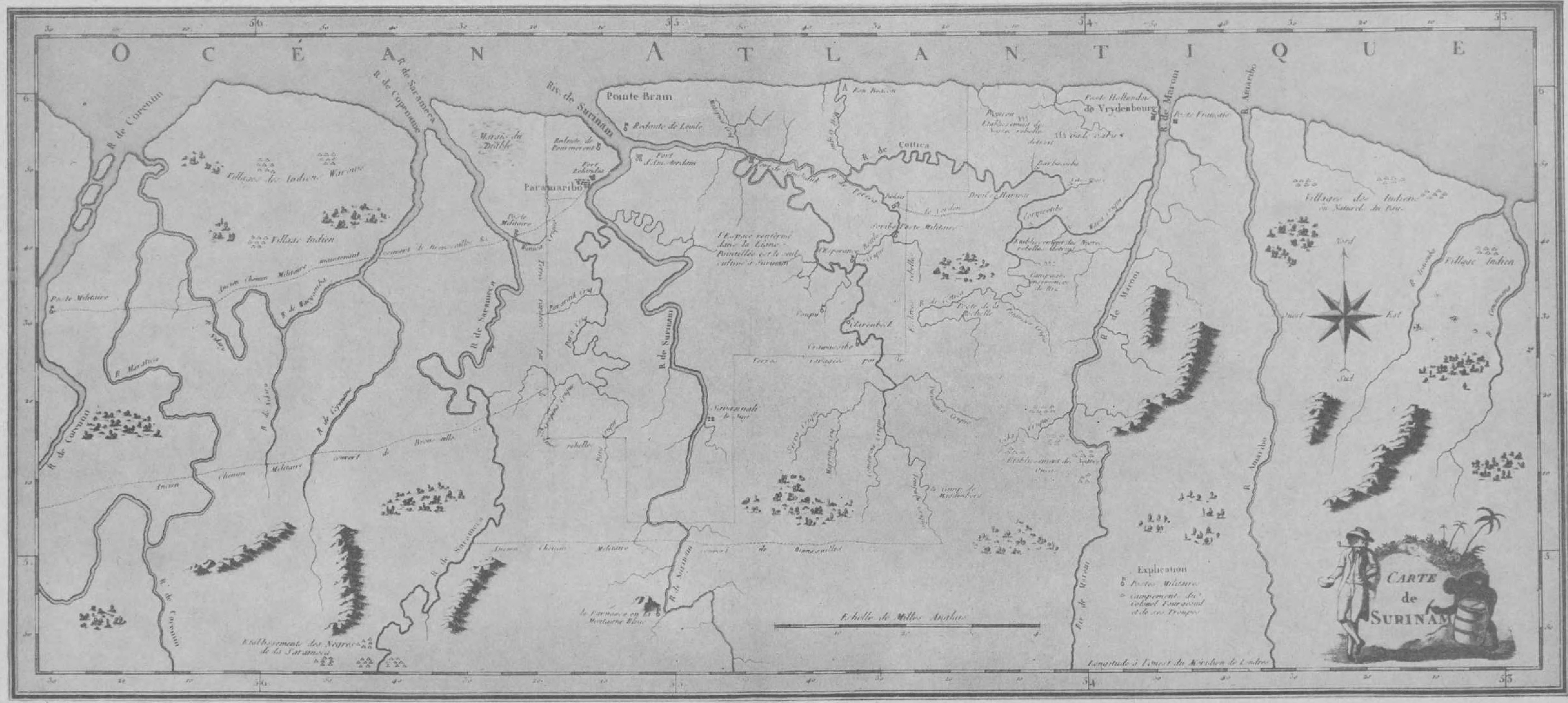

OCÉAN ATLANTIQUE
CARTE de SURINAM
Pointe Bram
Paramaribo
Fort d'Amsterdam
Riv. de Surinam
R. de Surinam
R. de Saramaca
R. de Copename
R. de Corentin
R. de Cottica
R. de Maroni
R. Amanibo
Poste Hollandois de Vrydenbourg
Villages des Indiens Warows
Village Indien
Villages des Indiens ou Naturel du Pais
Village Indien
Poste Militaire
Savannah
Explication
Postes Militaires
Echelle de Milles Anglais
Etablissements des Negres de la Saramaca
Longitude à l'Ouest du Méridien de Londres

en eenige dagen daarna zag men den kapitein weer in uniform door de straten van Paramaribo flaneeren! „Que pensera-t-on d'une pareille discipline militaire!" roept Fermin verontwaardigd uit en terecht noemt hij het verval van tucht en . . . gezag in de kolonie als een der hoofdoorzaken van den tegenspoed.

Wie het interessante werk van Stedman leest, moet hem op één gebied cum grano salis nemen, nl. waar hij zich te buiten gaat aan critiek op het straffe beleid van zijn chef, kolonel Fourgeoud. Deze had evengoed zijn menschelijke gebreken. Maar zijn optreden wordt alleszins begrijpelijk, wanneer in aanmerking wordt genomen, voor welke taak hij werd gesteld en welke middelen hem daartoe waren toegewezen. Hij stond niet alleen tegenover het roovers- en muitersgespuis, dat de kolonie onveilig maakte, hij moest tevens den strijd aanbinden tegen de bureaucratie en de verwording van den geest, welke hem in zijn plannen dwarsboomden.

Gelet op de figuur van den gouverneur Jean Nepveu „generally known by the appellation of Reynaud" (de vos) en „almost the reverse" van het karakter van Fourgeoud, gelijk Stedman beschrijft, moest het tusschen deze beide autoriteiten wel tot een botsing komen. Fourgeoud, ijverig en dapper officier, weinig plooibaar, geen salon-man, maar krijgsman in hart en nieren, wond er geen doekjes om, gebruikte geen zachte middelen, schoot te kort in hoffelijkheid jegens Nepveu. Men kan ongeveer nagaan, wat er in hem omging, toen Reintje de Vos, alias gouverneur Nepveu, hem bij zijn melding van het regiment met een sardonisch lachje mededeelde, dat het regiment mariniers niet meer noodig was, dat de rust in de kolonie was teruggekeerd en de Societeitstroepen het wel verder met de „marrons" konden klaarspelen. Fourgeoud wist wel beter.

Merkwaardig is zeker het motief, waarop Reintje de Vos het onnut van het mariniersregiment grondde. Merkwaardig, tevens beschamend voor het bestuur van de kolonie! Wat was er dan geschied? Toen het regiment mariniers te Paramaribo aankwam, waren de opstandelingen,„ Cottica's" genaamd, weer aanvallend opgetreden. Zij werden aangevoerd door een desperado, genaamd Baron[1]) en hadden een sterke stelling ingericht tusschen de Cottica-rivier en de zeekust, vanwaar zij de aan die rivier gelegen plantages en ook de verderop gelegene, voortdurend bestookten. Hun stelling was omringd door uitgestrekte moerassen. Zij onderhielden de communicatie door middel van accessen, die door hun tegenstanders niet te verkennen waren, omdat zij met een laag moeraswater waren bedekt. Die accessen werden bovendien versperd door hindernissen en bestreken door draaibassen, die van de naburige plantages waren geroofd.

Een andere versterking lag tusschen de Suriname-rivier en de Saramacca. Ook deze was door water en moerassen omringd, bovendien waren de bosschen hier zoo dicht en ondoordringbaar, dat zelfs de negers haar niet konden ontdekken. Vanuit deze rooversnesten ondernamen de oproerlingen hun roof- en moordtochten. „Sous les ordres des Chefs qu'ils se donnent, ils cultivent des terres pour leur subsistence et font de fréquentes incursions sur les plantages voisins pour piller, ravager et emporter, même jusqu'à massacrer tout ce qui tombe sous leurs bras vigoureux" aldus Fermin, en hoewel dom in voorkomen en weinig geoefend in het oorlogsbedrijf, weten zij hun rooversnesten zoo meesterlijk te verbergen en ontoegankelijk te maken, dat de blanken machteloos tegenover hen staan.

Een sterk detachement onder bevel van kapitein Meyland, dapper officier der Societeitstroepen, gevolgd door een tweede detachement onder luitenant De Fridericy, werd op hen afgezonden. De moe-

---

[1]) Volgens de Encyclopaedie van West-Indië was van 1770—1793 Bonni met Baron en Joli-Coeur, later ook met Cormantijn Kodjo, de aanvoerder der Cottica-negers, naar hem ook wel Bonni-negers genoemd.
In 1771 werd een met palissaden verschanste legerplaats van wegloopers, „Boucou" genaamd, veroverd. In 1778 konden de tochten tegen de wegloopers worden gestaakt. De overgebleven benden van Bonni hadden naar de Lawa-rivier de vlucht genomen en werden daar in 1791 door den luitenant-kolonel Beutler vervolgd. Bonni had reeds vroeger vrede willen sluiten, maar de Directeuren (door schade en schande wijs geworden), wenschten, tegen de adviezen van het Surinaamsche bestuur in, de Bonni-negers (ook wel Aloekoe-negers genoemd) te vervolgen en te vernietigen. Het waren de Aucaner-Boschnegers, die onder hun opperhoofd Bambi den laatsten slag toebrachten en in 1792 Bonni doodden.
In later jaren hielden de Aucaners de Marowijne min of meer voor de Bonni-negers gesloten en beschouwden zij zich als hun voogden en bewakers. De Bonni's vestigden zich aan de Marowijne-kreek, raakten slaags met de Trio-Indianen en drongen zelfs tot in de rivier Oyapoe door, maar hun aanval op een Franschen post aldaar werd afgeslagen. (H. Coudreau: „Chez nos Indiens".)

Chasseur nègre armé

rassen werden belegd met een soort vlotbrug van fascines; dit experiment faalde echter en kostte bovendien zware verliezen.

Men was nu ten einde raad en besloot het beleg op te breken, toen opeens de „Vrije Negers" of Jagers[1]), die bij de colonne waren ingedeeld, hun onvermoeide pogingen ~~om~~ de geïnundeerde accessen op te sporen, met succes bekroond zagen.

Nu kon de stelling worden omsingeld en van twee kanten tegelijk worden aangevallen. Na een zeer bloedig gevecht veroverde men haar. De hoofdman Baron zag echter kans, om met het grootste deel van zijn aanhang te ontvluchten in 't oerwoud, na te voren een twaalftal negerjagers in gruwelijk

---

[1]) Stedman noemt hen „rangers". Het was een korps „Vrijnegers", opgericht den 6en December 1770, telde aanvankelijk één, later twee compagnieën.
Dit korps was van geringe militaire waarde. In 1772 richtte de gouverneur Nepveu het korps „Jagers" op, dat beter heeft voldaan. Het bestond ook uit vrijgemaakte negerslaven. De sterkte bedroeg 300 man. Het korps bestond uit de besten, gekozen uit de door de kolonie aangekochte slaven. Zij droegen aanvankelijk een groene muts, die later werd vervangen door een roode, toen eenige groene mutsen in handen waren geraakt van de boschnegers. In de volkstaal werden die negerjagers sindsdien steeds „redi-moesoe" (roodmutsen) genoemd. Het kader werd gevormd uit de overige militaire korpsen in de kolonie. Stedman prijst hen in 't bijzonder: „They indeed proved ultimately of as much service to the colony as all the others together". Op hun vorming tot een korps, dat kan worden vergeleken met de latere „Atjehsche marechaussées", hebben vooral Fourgeoud en De Fridericy veel invloed gehad.

verminkten toestand te hebben achtergelaten. Ditmaal hadden de Societeitstroepen den rebellen een nederlaag toegediend, maar een verre van beslissende.
Toch — het Societeitsbestuur was de laatste jaren in dit opzicht niet verwend — werd dit wapenfeit opgeblazen tot een beslissende overwinning. „Dit gevecht werd als ten eenemael beslissend aengemerkt . . ." zoo heet het in de Nieuwe Nederlandsche Jaerboeken 1772[1]) „en men rekende toen, dat de veiligheid en zekerheid volkomenlijk hersteld waren, voornamenlijk aan de Rivieren Cottica, Pierica, Motte-kreek en Commewijne. Deze tijding heeft echter niet belet, dat de voornoemde Oorlogsschepen („Boreas" en „Weststellingwerff") en gem. Bende Krijgsvolk (regiment mariniers Fourgeoud) naar Suriname zijn vertrokken".[1])
De lezers zullen al begrepen hebben, waarom Fourgeoud en zijn mannen zulk een zonderling onthaal in Paramaribo te beurt viel van de zijde van „Gouverneur en Raden". Deze hadden in hun overwinningswaan reeds aan het opperbestuur in Nederland te kennen gegeven, dat de rust was hersteld. De Hoogmogende Heeren vertrouwden blijkbaar dit plotseling optimisme niet geheel en lieten de „Boreas" en de „Weststellingwerff", met de „Bende Krijgsvolk" toch maar onder zeil gaan. Baat 't niet, dan schaadt het niet, zullen zij gedacht hebben, en . . . de Societeit kan later de lasten dragen.
De bevolking van Suriname dacht er anders over dan gouverneur en raden. Zij had de tragedies, welke zich op de cultuurondernemingen afspeelden, maar al te zeer aan den lijve ondervonden en . . . zij voelden wel de onmacht der Societeitstroepen tegen de „invasiën" der Negerrebellen. De gouverneur dacht er echter niet aan, te zwichten voor den aandrang der kolonisten, ~~om~~ zonder verwijl de diensten van het versche troepencontingent te benutten en eens en voorgoed met de excessen der Cottica-negers af te rekenen. Hij kon immers, na al de beschamingen, die het Societeitsbestuur en de militaire bezetting hun prestige hadden gekost, thans een beslissende overwinning boeken? En dien aanmatigenden en onhoffelijken kolonel Fourgeoud met zijn mariniers terugzenden? Wellicht had Nepveu al zijn hoop gevestigd op het door hem nieuw opgerichte „Jagerkorps", met welks oprichting, het moet worden toegegeven, hij een gelukkige hand heeft gehad. Onder de krachtige leiding van Fourgeoud is dit korps ook werkelijk een succes geworden. Hij wilde de vruchten echter plukken, voordat de boom had aangeslagen en liet het regiment Fourgeoud onbenut en doelloos te Paramaribo in afwachting van de wederinscheping voor terugkeer naar Nederland.
Waarde lezers, gij zult u kunnen indenken, hoeveel dit regiment aan gevechtswaarde inboette gedurende die maanden van verveling, garnizoenssleur en . . . verbroedering met de bevolking in een ongezonde tropische stad, ongezond van klimaat èn opvattingen van zeden. Stedman beschrijft de toestanden in geuren en kleuren.
Maar ook, welk een zware obsessie deze werkeloosheid voor Fourgeoud moet zijn geweest, machteloos als hij stond tegenover dezen gang van zaken, zoo lijnrecht in strijd met zijn instructie en zijn plannen. Terwijl deze ongunstige acclimatisatieperiode de gelederen van zijn regiment reeds ging dunnen, zat er voor hem niets anders op, dan er zelf maar op uit te trekken en de situatie, voornamelijk aan de rivieren, te gaan verkennen en de Societeitsposten en het terrein tusschen deze posten te gaan opnemen. De posten waren op bepaalde afstanden van elkander gevestigd en dienden om te beletten, dat de rebellen de rivieren overstaken en tot beveiliging van de aan de rivieren gelegen plantages.
Op een van deze verkenningstochten kreeg kapitein Stedman van een gastvrijen plantagehouder de volgende bemoedigende woorden te hooren: „As for the enemy, you may depend on not seeing one single soul of them; they know better than to make appearance openly, while they may have a chance of seeing you from under cover; thus Sir, take care to be upon your guard, but the climate will murder you all . . ." Omtrent Fourgeoud had deze kolonist al een indruk opgedaan, want hij voegde er aan toe: „However, this shews the zeal of your commander, who will rather see you killed, than see you eat the bread of idleness at Paramaribo . . ."
Het werd intusschen 7 Juni 1773, toen het regiment, dat reeds vanaf eind Februari in de kolonie en vanaf 8 Maart te Paramaribo vertoefde, tot ieders onuitsprekelijke verbazing kennis nam van de mededeeling van het Societeitsbestuur, dat, nu de rust in de kolonie was teruggekeerd, er geen verdere aanleiding bestond ~~om~~ van zijn diensten gebruik te maken. „These fluctuating Councils,"

[1]) Nieuwe Nederlandsche Jaerboeken 1772.

Marinier van Fourgeoud

zoo vervolgt Stedman, „did not fail to produce much discontent among the military, as well as the inhabitants, and cabals were formed, which threatened to break out in a civil contest . . ." De een beschuldigde den gouverneur, dat hij naijverig was op de onbeperkte macht van Fourgeoud, de ander, dat deze kolonel den gouverneur niet met de vereischte hoffelijkheid bejegende.
„Thus, while one party acknowledged us to be the bulwark of the settlement by keeping the rebels in awe, the opposition hesitated not to call us the locusts of Egypt, who were come to devour the fruits of the Colony . . .," zegt Stedman.
Onderwijl hadden de rebellen zich door de hoog opgeblazen overwinning van kapitein Meyland niet laten weerhouden ~~om~~ hun roof- en moordtochten voort te zetten.
Terwijl het regiment Fourgeoud de toebereidselen maakte voor de thuisreis, zond het Societeitsbestuur een luitenant met een troepje op hen af! Het was werkelijk verbijsterend en had veel weg van een demonstratie van het civiel bestuur tegenover Fourgeoud! De luitenant Lepper en zijn mannen werden er de dupe van. Zij werden op gruwelijke wijze door de rebellen afgemaakt. Den 15en Juni was het lot van dit armzalig troepje ruchtbaar geworden.[1]) Nu was bij de kolonisten de maat vol en gouverneur Nepveu moest zijn tegenstribbelende houding wel opgeven, wilde hij niet de oorzaak zijn van een tweede oproer, nl. onder de blanke bevolking. Onder al die bedrijven was het regiment

---

[1]) Fourgeoud vond later op een van zijn tochten de verminkte lijken.

mariniers reeds door ziekte en sterfgevallen tot op driekwart van zijn oorspronkelijke sterkte aan voor den dienst bruikbare officieren en manschappen geslonken.
Voordat ik aan de hand van Stedman's journaal overga tot een critische beschouwing over de expeditie, vraag ik de aandacht voor eenige economische gegevens, uit welke de lezers kunnen afleiden, hoeveel er, behalve de veiligheid van de bevolking, voor de Republiek der Vereenigde Provinciën op het spel stond, om deze winstgevende kolonie te behouden.
Van 1750 tot 1775 kon men de waarde van den uitvoer der kolonie Suriname op gemiddeld tien millioen gulden 's jaars stellen en de vrachtgelden van de Hollandsche schepen op meer dan *f* 800.000.— 's jaars.
In 1770 nam Amsterdam het aandeel over van de familie Van Aerssen en werd Suriname a.h.w. een kolonie van Amsterdam. Amsterdamsche handelshuizen werden de geldschieters, later de eigenaars van een groot deel der plantages, die haar producten naar die huizen moesten consigneeren en al haar benoodigdheden van deze betrekken.[1])
In 1775 kwamen ter reede van Paramaribo aan 54 schepen, waaronder 10 slavenhalers, die 2356 slaven aanvoerden. Behalve de slavenhalers, die met hun „armesoenen" naar elders zijn gezeild, zijn van Paramaribo 63 schepen naar het vaderland vertrokken, welker lading ongeveer bestond uit 18.000.000 lb. koffie, 15.200.000 lb. suiker, 600.000 lb. cacao en 150.000 lb. katoen. Behalve de mindere en geringere producten, beliep dit tezamen aan „t'huisvragt", „welke de Vaert daer van trekt, buiten de uitvragten" de somma van *f* 1.416.250.—.
Fermin geeft nog op, dat „outre les denrées ci-dessus spécifiées, il sort encore annuellement une grande quantité de bois de charpente et de marqueterie, dont je ne saurois apprécier la valeur, non plus que celle de la vente clandestine des denrées dans la colonie, où les barques Angloises en prennent des charges presque entières. En supposant à peu près la même proportion telle qu'elle a été en 1771 et 1775, entre ce qui se décharge à Amsterdam et Rotterdam, la somme de la valeur de tout le produit en café, sucre, cacao et coton, monte à fl. 265.460.000.— en 26 ans, ce qui fait par année plus de dix millions". Voorwaar, voor die tijden respectabele cijfers!
Eindelijk nam dan in 't begin van de maand Juli 1773 de expeditie onder leiding van kolonel Fourgeoud een aanvang. Hij zond gewapende vaartuigen de Cottica- en Patamaca-rivieren op[2]), om die op alle plaatsen te verkennen en den rebellen te beletten, die rivieren over te steken, hen zoo mogelijk te vernietigen en de aan die rivieren gelegen plantages te beschermen in samenwerking met de daaraan gelegen militaire posten der Societeitstroepen.
Hoe aantrekkelijke lectuur Stedman ook levert in zijn uitvoerige beschrijving, welke hij telkens onderbreekt met interessante ethnografische en andere bijzonderheden over fauna en flora, zelfs met zijn liefdesroman met een schoone mulattin, genaamd Johanna, is het toch niet wel doenlijk, omtrent die samenwerking met de Societeitstroepen en de tochten van Fourgeoud een even duidelijk en samenhangend verslag af te leiden, als van de Berbice-expeditie in 1763—1764.
Van alle land- en volkenkundige bijzonderheden ontdaan is Stedman's krijgskundig journaal wat eentonige lectuur.
Toch, om de historie geen geweld aan te doen, moet ik Fourgeoud op zijn tochten aan de hand van de gegevens van den ooggetuige, op den voet volgen, zoodat ik er mij niet geheel aan kan onttrekken, in dezelfde fout als Stedman te vervallen. De lezers mogen mij dit ten goede houden.
De inleidende verkenningstochten kostten het regiment reeds een groot aantal dooden en zieken. Na een tocht van twee maanden waren o.a. van een der colonnes, sterk 54 man, slechts 1 sergeant 2 korporaals en 15 mariniers overgebleven; drie van de vijf officieren waren overleden, de andere twee ziek. Dit schamele overschot moest toen den post, dien Stedman „Devil's Harwar" noemt, bezetten, waar te voren 300 man Societeitstroepen waren gelegerd. Slechts 20 man uit deze troepenmacht werden aan de mariniersbezetting van dien post toegevoegd. Toen kwam van den kapitein

[1]) Encyclopaedie van Ned. West-Indië door Benjamins en Snelleman.
Dr Ph. Fermin: Tabl. Hist. etc., p. 369 en 372 t/m 374.
Nieuwe Nederl. Jaerboeken 1775, blz. 1432.
[2]) Zie de schetskaarten.

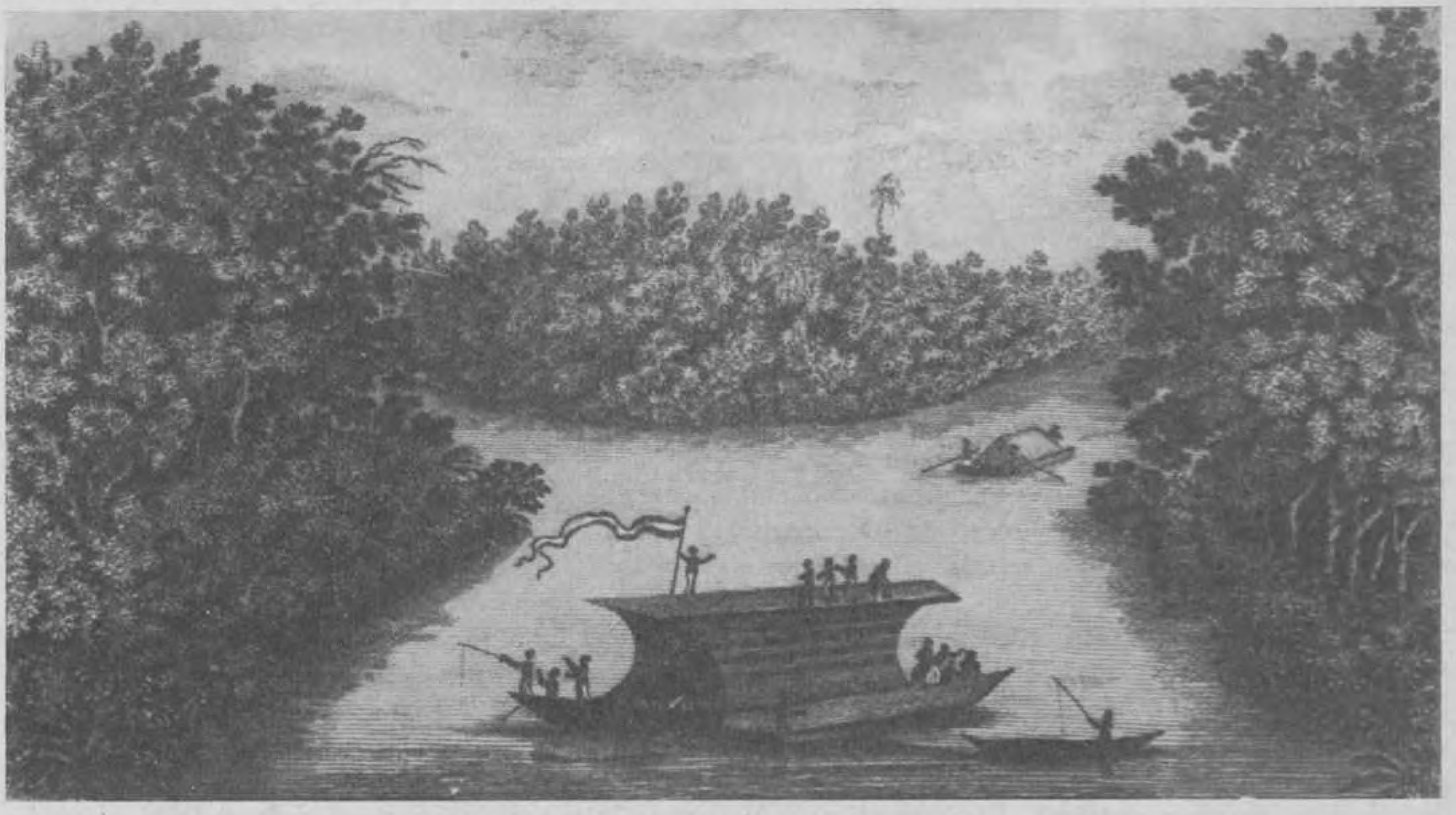

Barques armées; Commandées par le Capitaine Stedman

der militie Stoelman het bericht binnen, dat de rebellen drie ondernemingen hadden verbrand en de blanke bevolking er van hadden vermoord. Op hun terugtocht moesten zij Devil's Harwar passeeren. Als dan van den post La Rochelle een kleine afdeeling als versterking van den post Devil's Harwar aankomt, zijn er weer een aantal mariniers overleden en is hun aantal nog slechts zeven. Eerst toen kwam er aanvulling van troepen en voorraden en een geneesheer uit Paramaribo. Zij brachten het bevel mede van den kolonel Fourgeoud, ~~om~~ onmiddellijk de voetsporen van de rebellen te volgen tusschen Cottica en Pierica. Het zou echter nog lang duren, voordat die tochten vruchten zouden afwerpen. Stedman beschrijft de moeilijkheden, waarmee de troepen te kampen hadden den die elk begrip te boven gaan.

Overeenkomstig de bevelen van zijn chef ging hij met zijn colonne op marsch in de richting van de Pierica-rivier en ontdekte de voetsporen der rebellen, leidendn aar de plantage „Pinneburgh," maar de vogels waren gevlogen.[1])

Door water en moeras wadend, gehinderd door allerlei gedierte en insecten, omgevallen boomen op den marschweg, enz. werd de marsch voortgezet naar de Societeitsposten Soribo en Pierica. Daar aangekomen, was de colonne uitgeput van vermoeienis en niet in staat ~~om~~ den marsch voort te zetten. De zieke mariniers werden hier vervangen door een klein aantal Surinaamsche soldaten.

---

[1]) R. Stedman: Narrative etc. Vol. I, p. 195. Hij vermeldt nog een aardige bijzonderheid, nl. dat „Okera en Goufary" (de Engelsche spelling is niet juist; Hartsinck en Netscher, die hun gegevens uit authentieke bronnen hebben geput, spellen de namen Accara en Gouffarie), die bij Resolutie van de Staten-Generaal van 15 October 1765 in het regiment mariniers De Salve als tamboer waren geëngageerd, thans weer ingedeeld waren bij het regiment Fourgeoud „and were Colonel Fourgeoud's greatest favourites . . ." Deze negers waren destijds op voorstel van kolonel De Salve begenadigd, omdat zij zich vrijwillig hadden onderworpen en er in hadden toegestemd, mee te werken tot het vangen en opbrengen van rebellen, hoewel zij behoord hadden tot de raddraaiers van de onlusten in Berbice in 1763.

Vue du Poste de Devil's harwar sur la Cottica

Den 9en September 1773, te 4 uur v.m., werd Soribo verlaten en te 4 uur n.m. kwam de colonne weer te Devil's Harwar terug, bedekt met modder en bloed, het meerendeel zonder schoeisel. Hier trof Stedman den luitenant-kolonel der mariniers Westerloo aan, wiens detachement den volgenden dag zou aankomen.

Hij vernam tevens, dat kolonel Fourgeoud met het grootste gedeelte van zijn troepen Paramaribo had verlaten en hen bij gedeelten had doen legeren in Devil's Harwar, Rio Cottica, de plantage „Bellair" in Rio Pierica en de plantages „Clarenbeek" en „Cravassibo" in Rio Commewijne. Hij had het voornemen, ~~om~~ tezamen met de Societeitstroepen op zoek te gaan naar de rebellen. Ook de „Jagers" zouden bij deze troepenmacht worden ingedeeld. De gewapende vaartuigen werden buiten dienst gesteld en de bemanningen aangewend tot versterking van de hiervoren genoemde posten, „a very wise and well planned regulation", merkt Stedman op.

Die speurtochten zouden echter vele offers eischen, want Fourgeoud stond hier voor een taak, welke reeds lang voor onuitvoerbaar was gehouden. Voor een stelselmatige insluiting der oproerlingen was de kans reeds verkeken. Het kon hem moeilijk tot verwijt strekken. Het te verkennen gebied was uitgestrekt en leverde voor de tegenpartij maar al te veel schuilhoeken op, die niet dan na langdurige zware marschen en dan nog ten koste van vele offers konden worden verkend en benaderd. Daar kwam nog bij, dat de vele uitvallers wegens overlijden en ziekte, wier aantal met den dag aangroeide, niet tijdig werden vervangen als gevolg van de in die dagen langdurige reizen tusschen de kolonie en het vaderland en het geharrewar en de langgerekte deliberatiën tusschen de stad Amsterdam, de Ridderschap, de Gedeputeerden der Provinciën en de Staten-Generaal, waarbij vooral Amsterdam een houding aannam, wel zeer tegenstrijdig met die in het rampjaar 1672.[1])

[1]) Zie bijlagen 4 t/m 10.

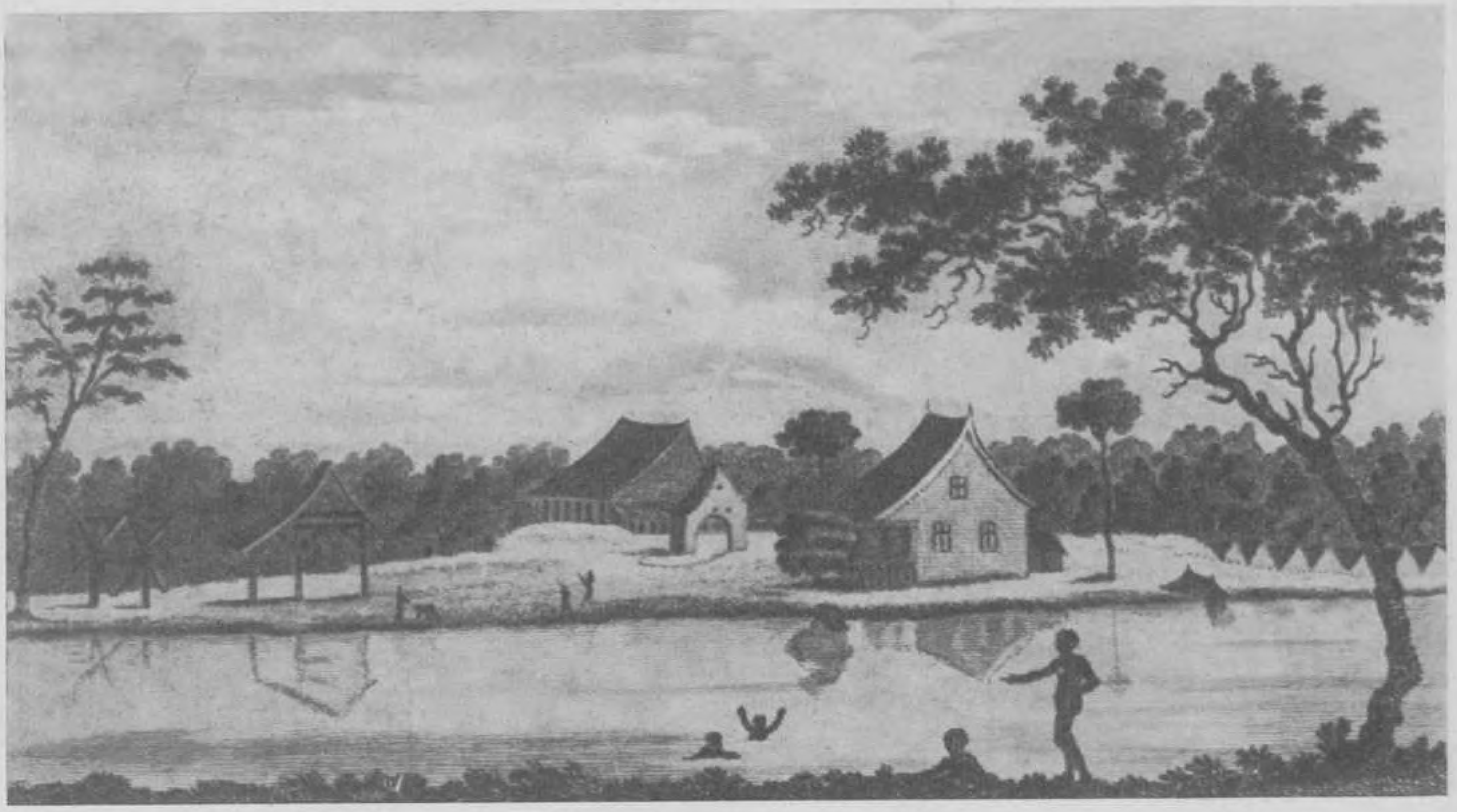

Vue de la Plantation de Clarembeek sur la Comewine.

Zoolang Fourgeoud echter nog een handvol valide manschappen over had, zette hij onvermoeid zijn speurtochten voort, wel begrijpend, dat stilstand achteruitgang beteekent. Voor hem bleef immers geen andere taktiek over, dan stelselmatig het te zuiveren gebied af te patrouilleeren, den vijand dàn hier, dàn daar onverwachts te verontrusten, zijn nederzettingen en kostgronden met den grond gelijk te maken en zijn voorraden te verbranden, totdat hij eindelijk, door honger en ellende gedreven, zijn actie zou staken en de kolonie met rust laten. Deze taktiek — Fourgeoud had zich daaromtrent geen andere illusie gemaakt — beteekende voor de troepen een lange lijdensweg, maar zeker niet in 't minst voor den dapperen en voortvarenden aanvoerder, die evenmin zichzelf spaarde om zijn doel te bereiken. Hij had echter geen keus. Aan zijn krachtige leiding is het te danken geweest, dat na dezen jarenlangen lijdensweg ook de rust in de kolonie is hersteld. Zijn voorbeeld bezielde het schamele overblijfsel aan gezonde manschappen tot bovenmenschelijke prestaties.

„The brave Fourgeoud is like fire," zegt Stedman, „he is to the colony an excellent servant, but I think to both you and myself but a roughish master . . ." Met dat al was het een geluk voor de kolonie dat de Regeering een man als Fourgeoud had gezonden, want de toestand was wel zoo benard, dat alleen een man van ijzeren wilskracht, die voor niets en niemand uit den weg ging, de kolonie kon redden van haar ondergang.

In October 1773 werd te Patamaca het bericht opgevangen, dat de rebellen boven „La Rochelle" de rivier waren overgestoken, wederom een plantage hadden verwoest en den eigenaar hadden vermoord. Fourgeoud had toen juist de plantage „Crawassibo" verlaten en was boven de plantage „Clarenbeek" de bosschen ingetrokken op weg naar de Wana-kreek, ten einde aanraking te zoeken met de rebellen. Zijn luitenant-kolonel Westerloo had getracht hem te vergezellen, doch werd reeds den 18en October wegens ziekte naar Paramaribo geëvacueerd. Dit zou Westerloo's eerste tocht worden, maar kort daarop moest hij naar Nederland terugkeeren.

Vue de trois Campements de la Wana-Crique

Het doel van Fourgeoud's tocht was, drie vijandelijke nederzettingen te veroveren, waar zich belangrijke voorraden rijst bevonden. Hij slaagde hierin, maar de rebellen, onder aanvoering van Bonni, namen tijdig de wijk naar elders, zoodat er voor Fourgeoud niets anders overbleef, dan de nederzettingen en de opslagplaatsen met den grond gelijk te maken. Gedurende dezen tocht waren de troepen verdeeld geweest in twee colonnes, welke op den 9en November zich weer vereenigden aan den noordelijken oever van de Wana-kreek, waar gebivakkeerd werd dicht bij de plaats, waar deze uitmondt in de Cormoetibo. Fourgeoud wilde nu de noordelijke banken van de Cormoetibo van vijanden zuiveren. Hij brak het bivak op en formeerde weer twee colonnes. Met de eerste trok hij zelf op marsch, de tweede werd aangevoerd door den majoor der mariniers Middelaer. Een sterke wacht werd achtergelaten bij de voorraden en zieken.
Een strenge marschtucht werd voorgeschreven; kalmte, soberheid, niet schieten dan op bevel op straffe des doods, de doodstraf voor wie zijn wapens in den steek laat of veronachtzaamt, zoomede voor hem, die plundert terwijl de troep het gevecht met den vijand aangaat, enz.
Het aantal officiersbedienden werd beperkt en een officier en een sergeant werden aangewezen, ~~om~~ ten allen tijde toezicht te houden op de verdeeling der victualiën. Daar het heel moeilijk was, ~~om~~ in 't dichte oerwoud onderling verband te houden, werden de officieren van een zak-kompas voorzien en werden bepaalde merkteekens vastgesteld, die op de boomen werden aangebracht, om de plaatsen aan te duiden, waar de met die teekens bedoelde troepenonderdeelen waren gepasseerd. In open terrein lieten zij kleine takjes vallen, samengebonden in den vorm van een kruis. Werd een bivak verlaten, dan werd een flesch achtergelaten, inhoudende eenige melding, dan wel, in geval er niets te vermelden viel, een vel blanco papier. Werden de colonnes gedurende den marsch aangevallen, dan moesten van de bagagekisten dekkingen voor de negerslaven worden gemaakt, die zich daarachter plat op den grond moesten neerleggen. Slechts de achterhoede mocht dan die stel-

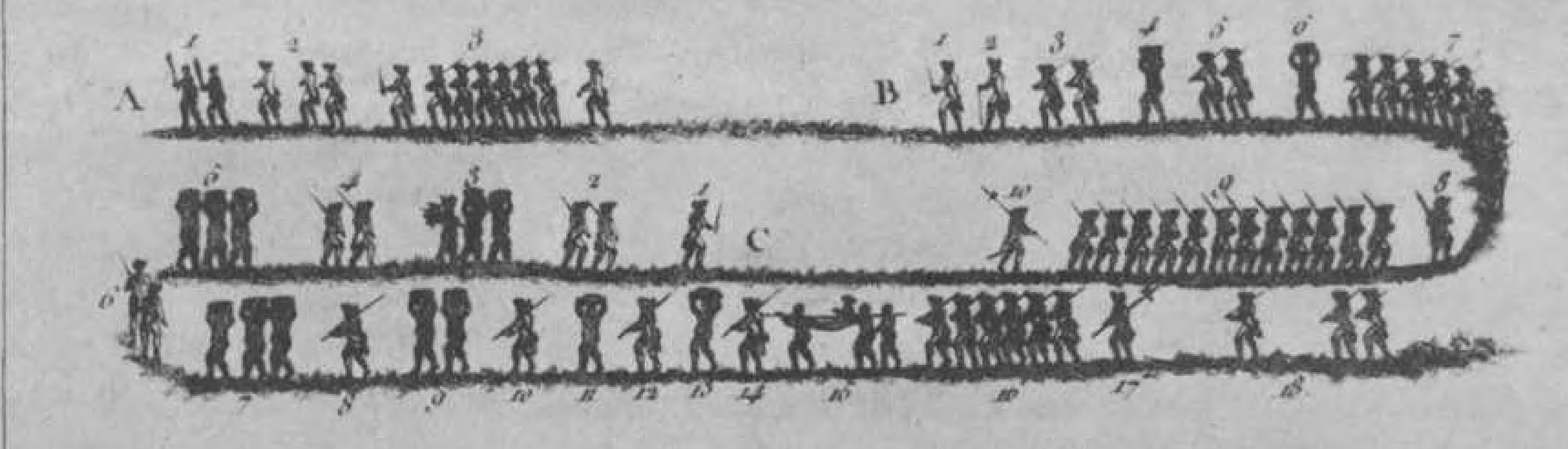

Renvois de la Marche ci-dessus.

A — Avant garde

1. Deux Nègres portant des Haches pour ouvrir un Chemin.
2. Un Caporal et deux Soldats qui couvrent l'avant-garde.
3. Un Officier subalterne, un Caporal et six Soldats.

B — Corps d'Armée

1. Le Capitaine, ou l'Officier Commandant.
2. Le Chirurgien.
3. Deux Soldats qui défendent la poudre.
4. Un Nègre chargé d'une Caisse de Cartouches.
5. Deux Soldats.
6. Un Nègre chargé d'une Caisse de Cartouches.
7. Huit Soldats.
8. Un Caporal.
9. Douze Soldats.
10. Un Sergent.

C — Arrière-garde ou Corps de reserve

1. Un Officier subalterne.
2. Deux Soldats.
3. Trois Nègres, chargés de Médicaments, de Chaudières, de Haches et de Bêches &c.
4. Deux Soldats.
5. Trois Nègres chargés de Bœuf et de Porcs salés, &c.
6. Deux Soldats.
7. Trois Nègres, chargés de Pain noir et de Biscuit.
8. Un Soldat.
9. Deux Nègres portant du Rhum.
10. Un Soldat.
11. Un Nègre chargé des provisions particulières du Capitaine.
12. Un Soldat.
13. Un Nègre chargé de provisions pour les deux Officiers subalternes.
14. Un Soldat.
15. Trois Nègres pour porter des Malades, des Blessés &c.
16. Six Soldats.
17. Un Sergent.
18. Un Caporal et deux Soldats pour couvrir l'avant-garde.

Marques que les Troupes gravoient sur les Arbres dans leur marche.

A ✝ — 1re Colonne du Colonel Fourgeoud, sous A.
B ‡ — 2e Colonne du même Corps, sous B.
C ‡ — 3e Colonne &c. sous C.
D # — 1re Colonne des Troupes de la Société sous D.
E # — 2me Colonne &c. sous E.
F # — 3e Colonne &c. sous F.

Marche Militaire dans les Forêts de Surinam.

Vue du Campement de Jerusalem

ling verdedigen. De overigen mochten zich in geen geval tot de verdediging bepalen, maar moesten met opgeplante bajonet, zonder zich aan 's vijands vuur te storen, krachtig op den vijand instormen. Aan al degenen, die levend gevangen werden genomen, of zich aan de troepen onderwierpen, moest op humane wijze kwartier worden verleend.

De tocht, die nu werd ondernomen, leidde dagen lang door dicht oerwoud en door moerassen in geforceerd marschtempo en onder zware tropische buien. Gebivakkeerd werd in de open lucht, de hangmatten opgehangen tusschen de boomen, onbeschut tegen regen en tegen de insecten. Bovendien was het onmogelijk, het kruit droog te houden en de levensmiddelen voor bederf te behoeden. Geen wonder dan ook, dat reeds den 14en November vijftig procent van de officieren en manschappen ziek waren. De lezer vindt in bijlage 10, cursief gedrukt, een opgaaf van de zware offers, welke deze expeditie in het moordend klimaat en het zware terrein kostte. In de bosschen was het water zelfs tot kniehoogte gerezen. Toen men dan eindelijk den post Jerusalem aan de monding van de Cormoetibo-kreek bereikte, merkte Stedman niet zonder bitterheid op, dat deze tocht geen enkel resultaat had opgeleverd. Hij laat er echter op volgen: „One thing is to be considered, that while the old gentleman himself went through all the above-mentioned hardships (to which he seemed as invulnerable as a machine of iron or brass), we had the less reason to complain of bad usage . . ."

Den 20en November gingen een kapitein en 20 mariniers en evenveel „jagers" op verkenning naar het door het detachement „Meyland" verwoeste dorp Boucou. Dienzelfden dag overleed een der commandanten van een colonne. Fourgeoud besloot nu zelf naar Boucou te gaan en kapitein Stedman met 400 man, blank en zwart, waarvan ongeveer de helft ziek in de hangmatten lag, achter te laten. Een dertigtal van de ernstigste patiënten werd naar 't hospitaal te Devil's Harwar gezonden. Den 26en November kwam Fourgeoud van Boucou terug met een paar gevangenen. Vier dagen later werd van Jerusalem opgebroken en de terugmarsch naar de Wana-kreek ondernomen, waar de troepen den 3en December aankwamen. Hier kwam den 6en het bericht binnen, dat de rebellen op ongeveer een mijl afstand het bivak waren gepasseerd. Zij werden aangevoerd door een zekeren „Arico". Den volgenden morgen te 5 uur rukte men weer uit.

De rebellen hadden dwars over de rivier een boom gelegd. Fourgeoud zocht hierachter een krijgslist om hem te misleiden omtrent de richting, waarin zij waren verdwenen. Jammer genoeg koos hij daarom de marschrichting oost, welke toevallig de verkeerde was. Het gevolg hiervan was, dat de troepen den 9en December onverrichterzake in het bivak aan de Wana-kreek terugkwamen. Fourgeoud nam echter geen rust en zette den volgenden dag onder een ondraaglijke hitte den tocht voort. Het droge seizoen heerschte toen en nergens was water te bekennen, zoodat den 12en December zelfs de ijzeren man uitgeput neerviel. Bij toeval ontdekte men tegen middernacht een bron, aan welke de troepen zich eindelijk konden verfrisschen. Den 13en December keerden de troepen terug naar de Wana-kreek. Twee dagen later werden twee kapiteins, twee luitenants en vijftig man naar de Marowijne-rivier op verkenning gezonden. De post Vredenburg aan die rivier bestond uit eenige huizen, omringd door een palissadeering en door eenig geschut verdedigd. Vier schildwachten bewaakten het fort.

De kapitein De Friedericy, die met 40 man naar Jerusalem was uitgezonden om te verkennen, keerde den 3en Januari 1774 met zijn detachement terug met den schralen oogst van één gevangene. De maand December had ondanks vele vermoeiende tochten geen resultaten opgeleverd, integendeel, ten gevolge van sterfgevallen, ziekten, voet-ongemakken en slijtage van de uitrusting der troepen had de gevechtswaarde veel ingeboet. Men moest het nu maar zonder schoeisel en zonder hoofdbedekking doen. „Colonel Fourgeoud walked a whole day barefooted himself to furnish an example of patience and perseverance, and to keep the few remaining troops from murmuring," zegt Stedman. Wat deze enkele regels beteekenen, de lezers die in betere tijden het binnenland van Suriname hebben bezocht, zullen zich hiervan wel eenige voorstelling kunnen maken. Hetgeen Fourgeoud van zichzelf en zijn troepen eischte, klinkt ongeloofelijk en dat hij het van zijn troepen gedaan kreeg, dankte hij geheel aan zijn voorbeeld.

Nog nam hij geen rust. Hij zond een troep van zestig man op verkenning naar den weg, die leidde naar Patamaca en liet den 4en Januari het bivak opbreken. De zieken werden naar Devil's Harwar gezonden. Na de Cormoetibo-kreek te zijn overgestoken, zette de troep den marsch in zuidelijke richting naar Patamaca voort. Den volgenden dag ging het over heuvels, dalen en steenachtigen bodem, waardoor vooral de lastdragers werden gehinderd, zoodat eenige deserties onder hen voorkwamen en verscheidene hunner met hun draaglast van een hoogte naar beneden kwamen te tuimelen.

Dien avond werd het bivak betrokken in de wigwams (hutten), die door Bonni en zijn aanhang waren verlaten, toen hun rijstvelden waren verwoest. Den 6en Januari hield men rust. Slechts de wakkere kapitein De Friedericy trok met enkele mannen op verkenning naar de Claas-kreek. Den 8en kwamen de troepen aan bij den Societeitspost La Rochelle.

Stedman beschrijft hun aanblik op dat moment: „such a display of meagre, starved, black burnt, and ragged tatterdemalions[1]), and mostly without shoes or hats . . ."

Hij trof er „a set of poor wretches" aan, die gereed stonden, ~~om~~ de bosschen in te trekken, die hij juist verlaten had, bestemd als zij waren, ~~om~~ hetzelfde lot te ondergaan. In verbitterde stemming verwijt hij zijn chef „not to regale his remaining soldiers with vegetables, and fresh beef or mutton besides providing them with hats, stockings, shoes etc." Fourgeoud antwoordde, dat Hannibal zijn leger bij Capua door te veel toegevendheid had verloren. Hij haalde zelfs Horatius aan „according to the advice given in a certain pamphlet: „Ibit eo quo vis qui Zonam perdidit . . ."[2]) en scheen volgens Stedman volkomen overtuigd te zijn, dat geen menschen zoo wanhopig zullen vechten als desperado's.

Den 11en Januari kwam de tweede colonne aan, die daags na de colonne-Fourgeoud het bivak aan de Wana-kreek had verlaten. Ook deze had niets waargenomen. Den 12en, toen kapitein Stedman met verlof naar Paramaribo vertrok, pikte hij onderweg bij Devil's Harwar een „cargo" op van „tea, coffee, biscuit, butter, sugar, lemons, rum, and twenty bottles of claret" door zijn vrienden naar La Rochelle gezonden. Niettegenstaande „the barbarous usage", welke hij had ondergaan van de zijde van zijn chef, gaf hij, met uitzondering van twaalf flesschen wijn, alles ten geschenke

[1]) Havelooze schooiers.

[2]) Wie alles verloren heeft, vecht het verwoedst.

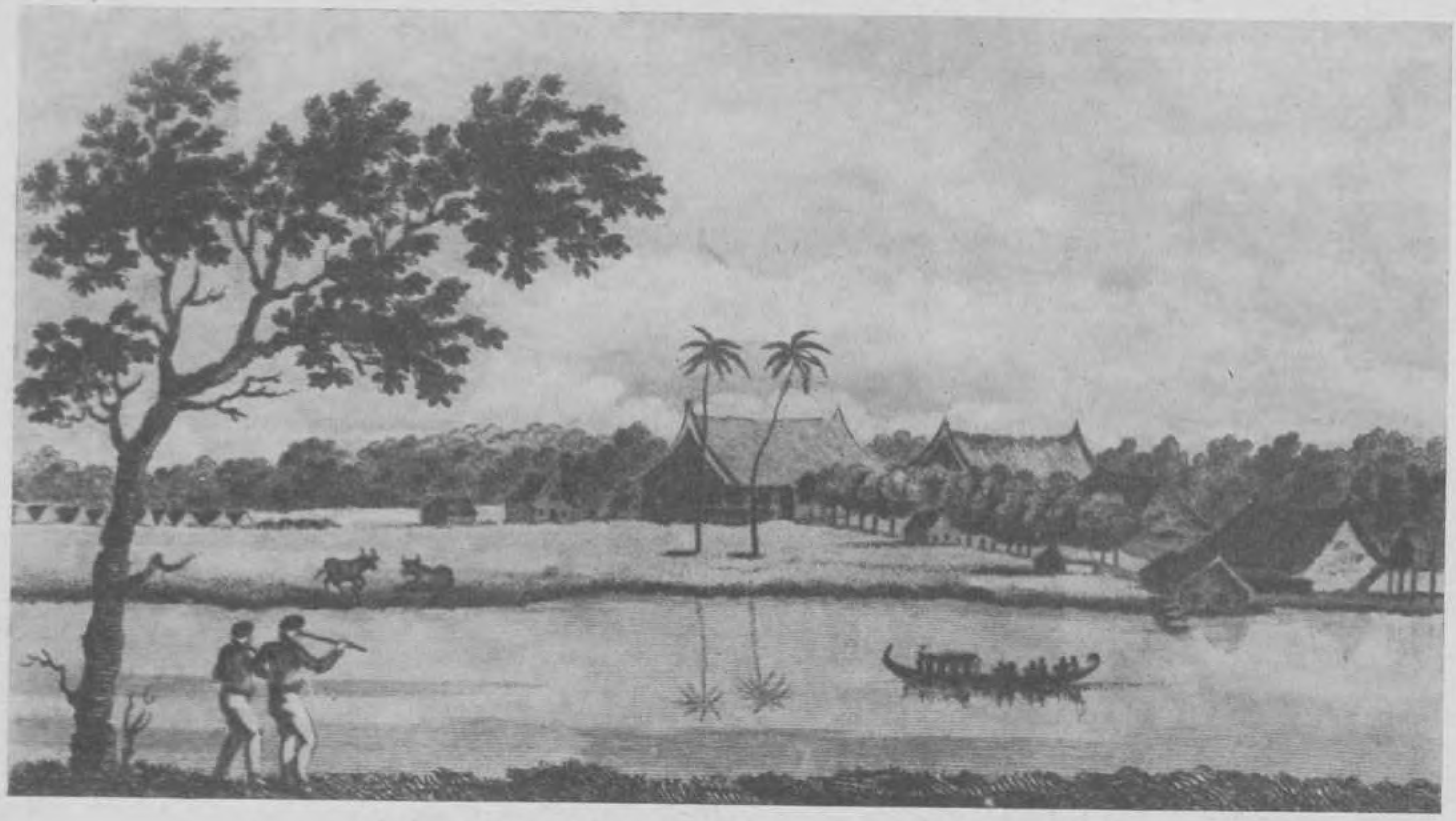

Vue du Poste de l'Espérance sur la Comewine.

aan „poor Fourgeoud", want, zegt hij, „nor could I help pitying Colonel Fourgeoud whose age, (being about sixty) and indefatigable exertions claimed the attention of the most indifferent, for during his trip, though but few rebels were taken, he had certainly scoured the forest from the Comewine to the mouth of the Wana-Creek, dispersed the enemy, and demolished their habitations, fields and gardens, and thus cut them off from all prospect of support . . ."

Den 16en Februari kwam te Paramaribo het bericht binnen, dat kolonel Fourgeoud, met de in het binnenland achtergebleven troepen op marsch zijnde van La Rochelle, door de rebellen was aangevallen en dat o.a. de kapitein De Fridericy een schot door beide dijbeenen had opgeloopen. Stedman werd tevens van Paramaribo opgeroepen, ~~om~~ zich naar „l'Espérance" te begeven, gelegen aan den bovenloop van de Commewijne-rivier, ten einde aldaar gedurende de afwezigheid van kolonel Fourgeoud het bevel over de bezettingen aan de geheele rivier op zich te nemen. Den 19en Februari kwam hij daar aan.

In den morgen van den 8en Maart werden minuutschoten gehoord uit de richting van de Pierica-rivier. Een officierspatrouille werd er heen gezonden. Zij keerde den volgenden dag terug met het bericht, dat de rebellen de onderneming „Kortenduur" hadden aangevallen en nadat zij eenig kruit hadden gestolen, waren teruggeslagen door de slaven, die door hun meesters van wapens waren voorzien.

Intusschen was een klein detachement van de colonne Fourgeoud den 11en Maart van de Wanakreek te l'Espérance aangekomen. Onder hen bevond zich de gevangen genomen neger September, die het verhaal deed, dat de rebellen kolonel Fourgeoud hadden aangeroepen, toen zij hem bevelen hadden hooren geven, niet op hen te schieten, maar te trachten hen levend in handen te krijgen. Den 13en Maart kwam van de Wana-kreek nog een luitenant met een vaartuig, volgeladen met manschappen en munitie. Hij deelde mede, dat de rest van de troepen naar Magdenberg aan de Boven-Commewijne was gemarcheerd, om daar de kwartieren te betrekken. Hier bevond zich den 14enMaart ook werkelijk de colonne Fourgeoud.

De officieren, manschappen en „jagers", ongeveer 200 man sterk, werden in vaartuigen uitgezonden, om verschillende posten aan de Pierica-rivier te betrekken.
Echter werden den 20en de kwartieren weder verlaten en trok de colonne Fourgeoud naar een hoofdkwartier, dat dichter bij 't hospitaal was gelegen, tusschen l'Espérance en het hospitaal. Er waren nl. weer talrijke zieken.
Als Stedman nu de poovere resultaten resumeert, erkent hij toch, dat „while he (Fourgeoud) killed his troops by scores, without making captures on the enemy, he nevertheless did the colony considerable service by disturbing, hunting and harassing the rebels, and destroying their fields". Ondanks alle ellende prijst hij zijn chef als „a man of patience and fortitude . . ." Juist, kapitein Stedman, aan „patience and fortitude" ontbrak het den krachtigen grijsaard zeker niet, want de zoo hoognoodige aanvulling van de verzwakte gelederen zou nog lang op zich laten wachten, al had Fourgeoud in zijn rapporten aan Zijne Hoogheid Prins Willem V herhaaldelijk te kennen gegeven, dat „hij met zijn noch overig manschap, die meest alle door ziekten en quallen veel souffreeren, de Colonie van weinig dienst zal kunnen zijn, indien dezelve niet worden gerenforceert . . ."[1])
Het getuigt van zijn juist inzicht in den toestand, dat hij met zijn weliswaar geringe troepenmacht de rebellen bleef vervolgen en harceleeren, waardoor zij werden afgeleid van de plantages.
Den 29en April vertrok de kolonel met eenige officieren voor een korte rustperiode naar Paramaribo, den kapitein Stedman met de noodige instructies achterlatend. In de dagen, die nu volgden, viel er niets bijzonders voor. Slechts de kapiteins De Fridericy en Stoelman van de Societeitstroepen waren de bosschen ingetrokken, waar zij eenige rebellen hadden neergelegd en een klein aantal gevangenen hadden gemaakt. Sedert Fourgeoud zoovele kostgronden en nederzettingen van den vijand had verwoest en, zonder zich rust te gunnen, hem voortdurend in de omringende bosschen had opgejaagd, werden van tijd tot tijd rebellen aangetroffen, die, uitgeput als zij waren van honger, geen tegenstand meer boden. Ook bij de Patamaca-kreek waren eenige rebellen neergelegd gedurende een poging, ~~om~~ een plantage af te loopen. De uitwerking van Fourgeoud's tactiek werd dus reeds merkbaar.
Den 9en Mei verscheen hij weer op het terrein der expeditie, thans op de onderneming Crawassibo. Den 21en zond hij aan kapitein Stedman vanaf deze tot hoofdkwartier ingerichte plaats het bevel, om alles, wat op l'Espérance aan provisie, ketels, bijlen en andere werktuigen kon worden gemist, op te zenden naar Crawassibo. Fourgeoud beschikte hier nog slechts over een honderdtal gezonde manschappen, waarmede hij den 11en September de bosschen introk. In den morgen van den 29en werden weer schoten gehoord uit de richting van de Cottica-rivier, waar de rebellen opnieuw door de trouwe slaven waren teruggeslagen van de plantage „Marseille". Den 8en October keerde Fourgeoud met zijn troepje terug op Magdenberg. Hij had weer een aantal kostgronden van de rebellen verwoest. Het bivak werd betrokken en de zieken werden naar l'Espérance gezonden. Met het nòg geringer overschot trok Fourgeoud den 26en weer naar de Wana-kreek. Nadat hij genoodzaakt was geweest, wegens gebrek aan manschappen de Joden-Savannah van troepen te ontblooten, hadden de rebellen weer een plantage aan de Suriname-rivier en verscheidene huizen aan de Casavinica-kreek geplunderd en verbrand. Een op hen afgezonden zwak detachement leed verliezen.
Den 11en December werd wederom een plantage aangevallen, maar ditmaal waren de rebellen door de militairen teruggeslagen.
Eindelijk, de nood was wel hoog gestegen, den 30en Januari 1775 kwam een suppletie-detachement van 120 mariniers per schip de „Maasstroom" te Paramaribo aan. Een gelijk aantal zou weldra volgen. Bij dit detachement bevond zich een hoofdofficier, de kolonel Syburg.[2])
Het uitzenden van dit „renfort" had in Nederland heel wat voeten in de aarde gehad. De „deliberatiën", neergelegd in de Notulen van „Hoog-Mogende en Edelmogende Heeren", de missives, aanteekeningen en contra-aanteekeningen over het al of niet zenden van dit renfort vullen boekdeelen. Den lezer, die er belang in stelt, moge ik verwijzen naar de bijlagen 5 t/m 11, ontleend aan de op het Algemeen Rijksarchief berustende verspreide Westindische stukken.

---

1) Zie bijlage 2. 5 Brief van den Prins van Oranje aan de Staten-Generaal, dd. 16 September 1774. St. Gen. No 5283.
1) Stedman's spelling is „Seyburgh". In de officieele resolutie, berustend in 't Rijksarchief, heet hij echter Syburg.

Hier en daar heb ik er in een voetnoot critische opmerkingen aan toegevoegd. Het is vooral interessant, om kennis te nemen van het hardnekkig verzet tegen de uitzending van dit „renfort" van de zijde der stad Amsterdam, welke nota bene het meest geïnteresseerd was bij deze „Amsterdamsche kolonie", een opvallende tegenstrijdigheid. De vroede vaderen van de hoofdstad hadden te veel gebouwd op de opgeblazen berichten van het Societeitsbestuur over Meyland's overwinning[1]) en waren ten hoogste gebelgd over de houding van H.Ho.Mog. en de Ridderschap, die zich aan hun oppositie niet stoorden. De genomen besluiten werden door Amsterdam als „informeel" en als „nulliteit" verklaard en het weigerde botweg zijn medewerking. Amsterdam was niet meer het fiere Amsterdam van 1672! Fourgeoud was nl. de „kurken zak" gelijk de oude zeemansterm luidt. Hij onderging de felle critiek van de welgedane dikbuikige regenten, die het aan hun lessenaar beter wisten, omdat hij niet in een handomdraai de kolonie zuiverde van het rooversgespuis. Europeesche troepen hadden naar hun meening geen nut in de kolonie, waren duur; vrije negerkorpsen waren veel doelmatiger en . . . wat bij de Amsterdamsche kooplieden niet licht woog, goedkoop! Zeker, zij hadden in zooverre gelijk, dat negers, mits . . . onder krachtige leiding van Europeanen, zeer bruikbaar waren, omdat zij physiek sterk en immuun tegen de klimaatsinvloeden waren. Zij zagen echter niet in, dat het onder de omstandigheden, waaronder de noodkreten in de kolonie waren opgegaan, in hoofdzaak ging om een krachtig en energiek man, die de teugels van het ondermijnd militair gezag in de kolonie in handen nam en dat men in kolonel Fourgeoud the right man on the right place had gevonden. Zij verspilden den kostbaren tijd met kibbelarij over de penningen en waagden zich aan krijgskundige beschouwingen op een gebied, dat zij nimmer betreden hadden, dit alles in statige en langdradige volzinnen, geschreven in de afschuwelijk verminkte Nederlandsche taal van die dagen van verval van Hollands glorie!

En dit alles, terwijl Fourgeoud met een schamel troepje bovenmenschelijke inspanning presteerde, om, zoolang zijn krachten hem nog niet begaven, dreigende calamiteiten af te wenden!

In de eerste week van Februari 1675 werd het suppletie-detachement tegelijk met het zich te Paramaribo voor een korte rustperiode bevindend gedeelte van het regiment mariniers, naar Magdenberg aan de Temptatie-kreek gezonden.

Den 17en Februari kwam er bericht, dat het schip „Maria Helena" met het volgende detachement mariniers onder bevel van den kapitein der mariniers Hamell den 14en van die maand te Paramaribo was aangekomen.

Alle beschikbare troepen werden nu den 5en Maart te Magdenberg samengetrokken. Een aanvulling van honderd negerslaven werd er aan toegevoegd. De expeditie zou nu door Fourgeoud in 't begin van April worden voortgezet, midden in het regenseizoen.

„The reason for chusing this season was," aldus Stedman, „that if he could now dislodge the rebels, they must starve for want, which could not be the case in the dry months, for then the forest abounds with fruits and roots of many kinds . . ."

Stedman verkondigt hier als zijn meening, dat dit „a false piece of generalship" was, en hij grondt deze meening op „the dreadful havock, which the wet weather must produce among his troops", (en hier slaat hij wel wat door) „of which he killed I suppose, at the rate of twenty to one rebel negroe . . ."

Stedman geeft echter geen antwoord op de vraag, althans geen logisch antwoord, wat dan wel „the true piece of generalship" zou zijn geweest. De lamlendigheid van de zwaarwichtig delibereerende en onderling kibbelende regenten had Fourgeoud maandenlang in zijn plannen gedwarsboomd. Toch had hij met een handvol soldaten voeling gehouden met de rebellen. Moest hij, nu hij 240 man versche troepen had, in een passieve houding het droge seizoen afwachten en daarbij kans loopen, dat de rebellen weer op verhaal kwamen? Er zijn in het krijgsbedrijf nu eenmaal omstandigheden, waaronder men kwade kansen moet riskeeren om het gestelde doel te kunnen bereiken. Stedman zelf, hoewel hij de geheele expeditie kranig heeft volgehouden, heeft nogal te lijden gehad van het klimaat, is zelfs op den rand van den dood geweest. Zijn chef was van een ijzeren constitutie, strekte den jongeren tot voorbeeld in uithoudingsvermogen en taaie volharding. Stedman's journaal

[1]) Ook de weinige harmonie tusschen den gouverneur en Fougeoud zal er wel toe bijgedragen hebben.

bevat vele ontboezemingen aan het adres van Fourgeoud, welke onder wisselende stemmingen zijn geschreven, maar waaruit men, naast een zekere bewondering, ook eenige naijver en antipathie tegen den persoon van zijn chef kan afleiden.
„Fourgeoud was himself of a very strong constitution," zoo zegt hij, „having been used to hunting and shooting the whole of his lifetime, to which he added temperance and the daily use of his beloved Ptisan" (een Zwitsersche drank, die zoo heet mogelijk wordt gedronken). De tenue, waarin Fourgeoud door oerwouden en moerassen trok, beschrijft Stedman aldus: „His dress consisted of nothing but a waistcoat, through one of the button-holes of which he wore his sword; on his head he wore a cotton night-cap, with a white beaver hat above it and in his hand a cane; but he seldom carried his musket or his pistols. I have seen him all in rags, and bare-footed like the meanest soldier . . ."

In den morgen van den 3en April 1775 te 6 uur waren twee colonnes voor den marsch gereed, respectievelijk onder bevel van de kolonels Fourgeoud en Syburg. Gemarcheerd werd in zuidoostelijke richting langs de Temptatie-kreek. Al spoedig waadden de troepen tot boven de knieën door de moerassen en de regen viel bij stroomen neer. De volgende dagen was het niet anders. Den 6en ging het in westelijke richting en later op den dag werd de marschrichting noord door heuvelachtig terrein. In den avond van den 7en trokken de troepen een zijarm van de Mapanie-kreek over en keerden naar Magdenberg terug.
In de weken, die nu volgden, werd het terrein tusschen laatstgenoemde plaats, La Rochelle en de Joden-Savannah stelselmatig afgepatrouilleerd. De omtrek van Magdenberg werd grondig gezuiverd, zoodat in dit gebied geen overvallen meer te duchten waren.
Den 13en vertrok een detachement naar La Rochelle en daags daarop werd een kapitein met eenige manschappen naar l'Espérance gezonden, om de ondernemingen aan de Commewijne te beschermen.
Den 17en keerde het detachement van La Rochelle terug, waar de militairen van de Societeitspost allen ziek lagen. Kolonel Fourgeoud was dien dag met ongeveer de helft van zijn troepen naar Patamaca gemarcheerd, terwijl kapitein Stedman het bevel over de achtergeblevenen waarnam; „by his constantly traversing the upper parts of the rivers, and scouring the skirts of the colony, he prevented many depredations on the states, which was undoubtedly a very essential service to the inhabitants," oordeelt Stedman, echter laat hij er op volgen: „ . . . though at a dreadful expense of blood and money . . ."[1])
De drukke patrouillegang en zuivering van het gebied om Magdenberg was noodzakelijk gebleken, omdat verscheidene Societeitsposten door de rebellen waren aangevallen om wapens en munitie te kunnen buitmaken, sommige posten waren zelfs tot den laatsten man uitgemoord. Met een troep, uitgeput van vermoeienis, keerde Fourgeoud den 23 Mei van Patamaca terug. Een groot aantal was in 't hospitaal te La Rochelle achtergebleven. Hoewel hij op zijn tocht niets van de rebellen had waargenomen, wanhoopte hij nooit en, aldus Stedman, „seemed as eager to discover the haunts of the rebels as he had been formerly in springing a covey of partridges, or discovering a nest of black badgers . . ."
Lang zou het niet meer duren, of deze hardnekkig volgehouden speurtochten zouden een groote vangst opleveren.
Den 14en Mei was bericht ingekomen, dat aan de zeezijde een nederzetting van de opstandelingen was ontdekt, dat kapitein Meyland met 140 man Societeitstroepen op zoek naar den vijand was gegaan, maar gedurende het doorwaden van een diep moeras was aangevallen, waarbij verscheidene verliezen aan dooden en gewonden waren geleden. Na de moerassen te hebben doorgetrokken, was het detachement, toen het de nederzetting wilde bestormen, door den vijand teruggeslagen. Nu besloot Fourgeoud een beslissenden slag te slaan. Hij verzamelde al zijn troepen, mariniers, Societeitstroepen en jagers.
Den 20en Augusutus zou hij met die gezamenlijke troepenmacht optrekken naar de verkende hoofdnederzetting, het dorp Gado Saby.[2]) Met de troepen, die hij bij zich had, trok hij naar Barbacoeba

[1]) Waar Stedman in zijn werk de gierigheid en soberheid van Fourgeoud becritiseert, lijkt het wat inkwonsekwent, dat hem nu plotseling de financiën ter harte gaan, hem als Engelschman!
[2]) Bij de negers beteekende deze naam: „God only knows me and none else."

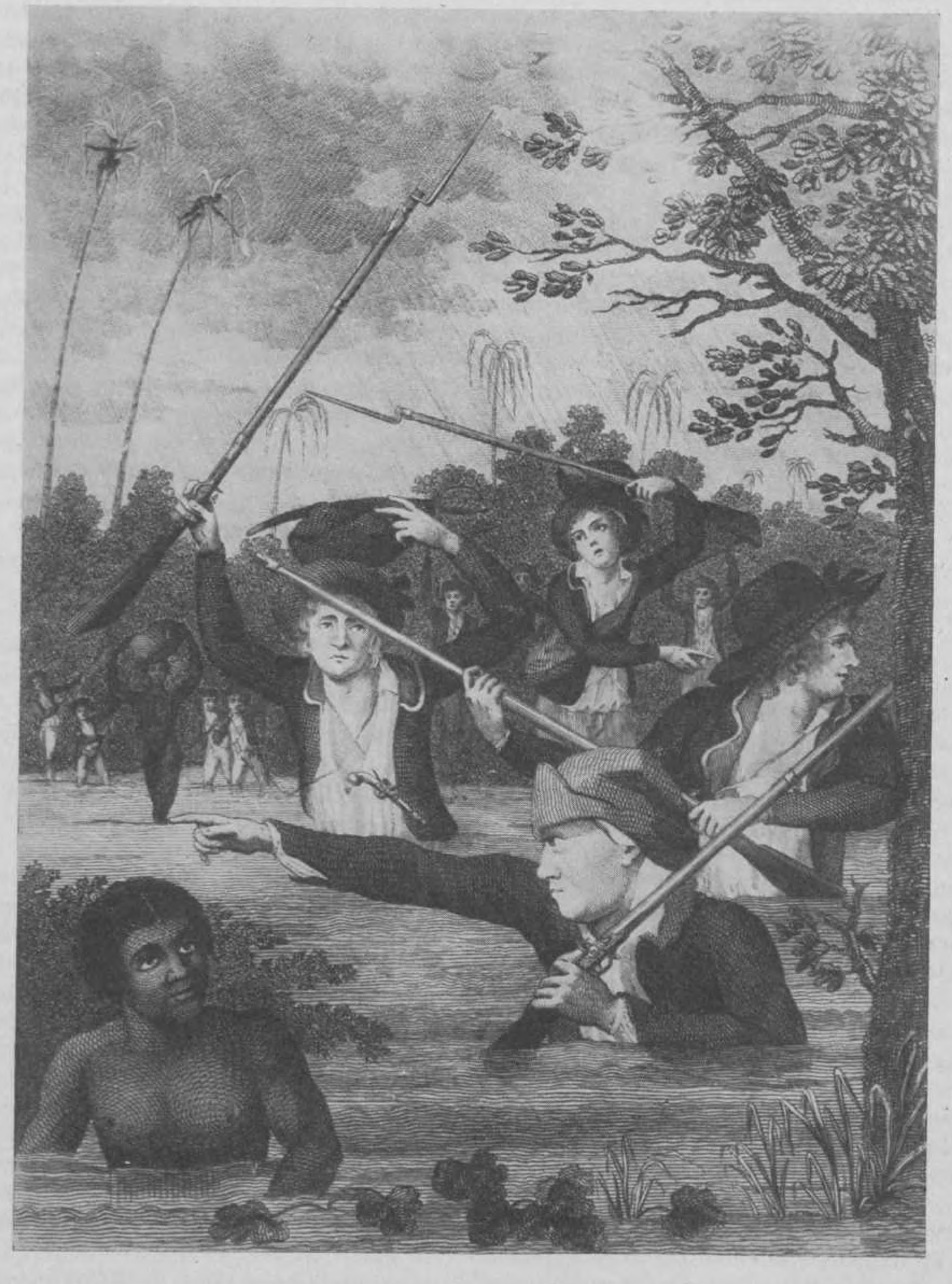

Marche à travers un Marais de la Guiane.

aan de Cottica-rivier, welke plaats hij als algemeen rendez-vous aanwees, vóórdat de groote aanval op de rebellen zou worden ondernomen.
De officieren en het meerendeel der mariniers, die den 14en April naar l'Espérance waren gezonden, waren intusschen overleden of ernstig ziek. Hun taak was geweest de beveiliging van de ondernemingen aan de Commewijne. Bovendien waren de rebellen na hun overwinning op kapitein Meyland weer overmoedig geworden. Zij begonnen Fourgeoud uit te dagen, staken de hutten van twee door zijn patrouilles verlaten bivaks in brand en gedroegen zich luidruchtig en arrogant. Hun geraas vulde den geheelen nacht het luchtruim. De toestand scheen dus weinig rooskleurig om een grooten aanval op hen te ondernemen. Dit alles kon een man als Fourgeoud slechts stijven in zijn voornemen om, kostte wat het wilde, met hen af te rekenen.
Den 16en Augustus was de troep voor den marsch gereed en trok onmiddellijk de bosschen in. De sterkte aan Europeanen bedroeg nog slechts circa 200 man, de overigen waren ziek, althans onbekwaam voor den dienst. De jagers, die verwacht werden, waren nog niet verschenen. Fourgeoud bepaalde, dat de marsch zoo geluidloos mogelijk moest plaats hebben. Alles moest voor dezen eisch wijken. Geen woord mocht worden gesproken. Wanneer gebivakkeerd werd, moesten sterke wachten rondom het bivak worden geplaatst.
Tot 17 Augustus 9 uur v.m. werd in oostelijke richting gemarcheerd, daarna ging de tocht verder door moerassen. Twee soldaten der Societeitstroepen verdronken hierbij. Den 19en werden de troepen gesplitst in drie colonnes, de mariniers in 't midden, de Societeitstroep op den rechter, de jagers op den linkervleugel. Zijn troepen beveiligden de flanken. De jagers hadden zich intusschen onder bevel van hun leider (door Stedman „Conductor Mr Vinsack" genoemd) in den morgen van den 19en bij Fourgeoud gemeld, zoodat de totale sterkte thans ca 300 man bedroeg.
Zoo trok men nu voorwaarts in de richting noord-oost door een diep moeras (biree-biree swamp) en passeerde in den namiddag twee oude cassavevelden, hetgeen al een aanwijzing was, dat men dicht bij een vijandelijke nederzetting was genaderd.
Gelukkig ontdekte men daarna aan de inkervingen op de boomen het pad, dat kapitein Meyland op zijn laatsten verkenningstocht had gevolgd. Hier werd het bivak betrokken, enkele mijlen van het moeras verwijderd, waar deze officier was teruggeslagen.
De kapitein van de jagers Hannibal[1]) gaf nu waardevolle inlichtingen omtrent de vechtwijze van de rebellen in de bosschen. Hij gaf tevens zijn vermoeden te kennen, dat men den volgenden dag aanraking zou krijgen met den vijand. Volgens hem zou zich de beruchte Bonni onder de rebellen ophouden, terwijl Baron onder het opperhoofd Bonni zou dienen.
Toen den 21en Augustus de marsch werd voortgezet, was de troep weldra tot boven het middel in een moeras geraakt. Een halve mijl ver werd er doorheen gebaggerd, toen beklommen de mariniers-grenadiers (handgranaatwerpers) vlug den oever, de vuursteensloten gespannen, de bajonetten opgeplant. Onmiddellijk daarop volgde de hoofdmacht. Men was gelukkig door het diepe moeras heengekomen, zonder door den vijand te worden gehinderd. Nu werd een soort van voetpad gevolgd, dat in westelijke richting leidde, totdat te 10 uur v.m. een kleine bende rebellen werd ontdekt, die groene korven op den rug droegen. Onmiddellijk lieten deze hun draaglast vallen en vluchtten naar hun dorp. Kort daarna werd een verlaten schuilplaats ontdekt, waarin zich een waarschuwingspost had bevonden, die echter op het naderen van onze troepen plotseling ontruimd was. Wilde er nu van een verrassing van Gado Saby nog iets terechtkomen, dan moest het marschtempo versneld worden. Dit geschiedde dan ook.
Des middags loste de vijand vanuit een vooruitgeschoven post enkele musketschoten. Onmiddellijk stormden de majoor der mariniers Middelaer en de kapitein Stedman met eenige manschappen van de voorhoede naar voren, totdat zij kwamen bij een mooi rijst- en korenveld. Jammer genoeg moesten zij daar halt houden, om de hoofdmacht in te wachten. Ten gevolge van de terreinmoeilijkheden en het versnelde marschtempo was nl. het verband verloren gegaan, de achterhoede was zelfs twee mijlen achter de hoofdmacht geraakt en het duurde ongeveer een half uur, vóórdat de onder-

[1]) Op elke 10 negerjagers was één negerkapitein, die het bevel over zulk een groep voerde.

deelen voldoende waren opgesloten. Nu kon de vijand nog tijdig de wijk nemen en redden, wat er te redden viel. Van een omsingeling en afsnijding kon derhalve geen sprake meer zijn. Er was te veel kostbare tijd verloren.

Nadat het verband was hersteld, moest de voorhoede zich een weg banen door een défilé van het bosch, toen plotseling van alle kanten een hevig vuur van den vijand losbarstte en deze terugtrok. Intusschen rukten de troepen steeds vooruit, zonder zich aan dit vuur te storen. Zij bereikten een prachtig rijstveld, vanwaar men het dorp Gado-Saby, dat zich als een amphitheater verhief, kon overzien. In dit veld hield het vuren onafgebroken gedurende een veertigtal minuten aan. Onze troepen leden eenige verliezen aan gewonden, van welke slechts enkelen doodelijk.

De vijand had dit rijstveld omringd en doorsneden met zware boomstammen en wortels, waardoor een hindernis werd gevormd, welke de nadering bemoeilijkte. Achter deze hindernis lagen de rebellen verscholen en gaven een hevig vuur af op onze troepen, wien het echter gelukte, de hindernissen te overwinnen en den rand van het dorp te bereiken.

De bestorming zou nu een aanvang nemen. Dit succes gunde de vijand Fourgeoud niet. Hij stak het dorp in brand, de vlammen grepen snel om zich heen en vormden een ondoordringbaar vuur- en rookscherm, dat onzen krijgslieden belette ~~om~~ den vijand met succes te achtervolgen. Want onder dekking van de vuur- en rookbarrière namen zij met hun vrouwen en kinderen de vlucht. Bij onderzoek in de rookende puinhoopen bevond men, dat Gado Saby had bestaan uit een honderdtal huizen en hutten, waaronder er eenige waren van twee verdiepingen.

In den omtrek werden op verscheidene plaatsen bloedsporen gevonden van door den vijand weggevoerde gesneuvelden en gewonden. Te ongeveer drie uur n.m., toen de troepen eenige rust hadden genomen, deed de vijand nog een uitval, maar toen hij onder vuur kwam, droop hij weer af. Fourgeoud was echter na dit onverwachte bezoek op zijn hoede. Er mocht geen vuur worden aangelegd en rondom het bivak werden dubbelposten geplaatst.

Hoewel met den aanval op Gado Saby de rebellen niet vernietigd waren, kwam de expeditie hiermee toch in een beslissende phase.

Was de vijand gedurende de eerste twee jaren onzichtbaar, inmiddels kans ziende vanuit zijn ontoegankelijke schuilplaatsen zijn roof- en moordtochten voort te zetten, zelfs zwakke Societeitsposten op te lichten, thans werd hij meer en meer in 't nauw gedreven en kreeg Fourgeoud meer vat op hem. Met eindeloos geduld en zonder zichzelf of zijn troepen te sparen, alle ellende van ziekten, zwaren regenval, gebrek aan uitrusting en kleeding enz. trotseerende, had hij hardnekkig doorgezet, eenmaal aanraking met den vijand verkregen, niet afgelaten, hem steeds opgejaagd en de door de rebellen in den steek gelaten nederzettingen en kostgronden stelselmatig verwoest. Dat hij hierbij een nuttig gebruik maakte van negergidsen en spionnen staat wel vast. De vijand begreep dit maar al te goed. Zijn verbittering en wraakzucht golden dan ook in de eerste plaats de eigen rasgenooten, die in het jagerkorps het gouvernement dienden, instede van zich bij hen aan te sluiten.

Den nacht na den aanval op Gado Saby vond een heftige woordenwisseling plaats tusschen deze twee partijen. De rebellen scholden de jagers uit voor lafaards en verraders van hun eigen landslieden. Zij daagden hen uit tot een gevecht van man tegen man en zwoeren, dat zij slechts den wensch hadden, om hun handen in het bloed van dergelijke schelmen te wasschen, die de hoofdaanleggers waren van de verwoesting van hun bloeiende nederzetting. De jagers antwoordden, dat zij (aldus de weergave van Stedman) „d-n'd the rebels for a parcel of pitiful skulking rascals, whom they would fight one to two in the open field, if they dared but to shew their ugly faces; swearing they had only deserted their masters because they were too lazy to work . . ." Daarna hieven beide partijen krijgsgezangen aan en weerklonk hoorngeschal, terwijl ook het schieten werd voortgezet, zoolang de nacht duurde. Eindelijk mengde zich Fourgeoud in het geraas. Hij beloofde den rebellen, dat hun leven en vrijheid veilig waren en dat zij levensmiddelen konden krijgen, indien zij zich onderwierpen. Ook dit aanbod werd met hoongelach afgewezen. Men riep Fourgeoud uitdagende woorden toe en voorspelde hem, dat weldra Bonni gouverneur van de kolonie zou zijn. Tegen zonsopkomst verdween de vijand.

De troepen waren zeer vermoeid. Hun verliezen waren echter gering. Het onderzoek bij de gewonden bracht aan het licht, dat de vijand zeer weinig looden kogels had gebruikt, maar veel schroot in

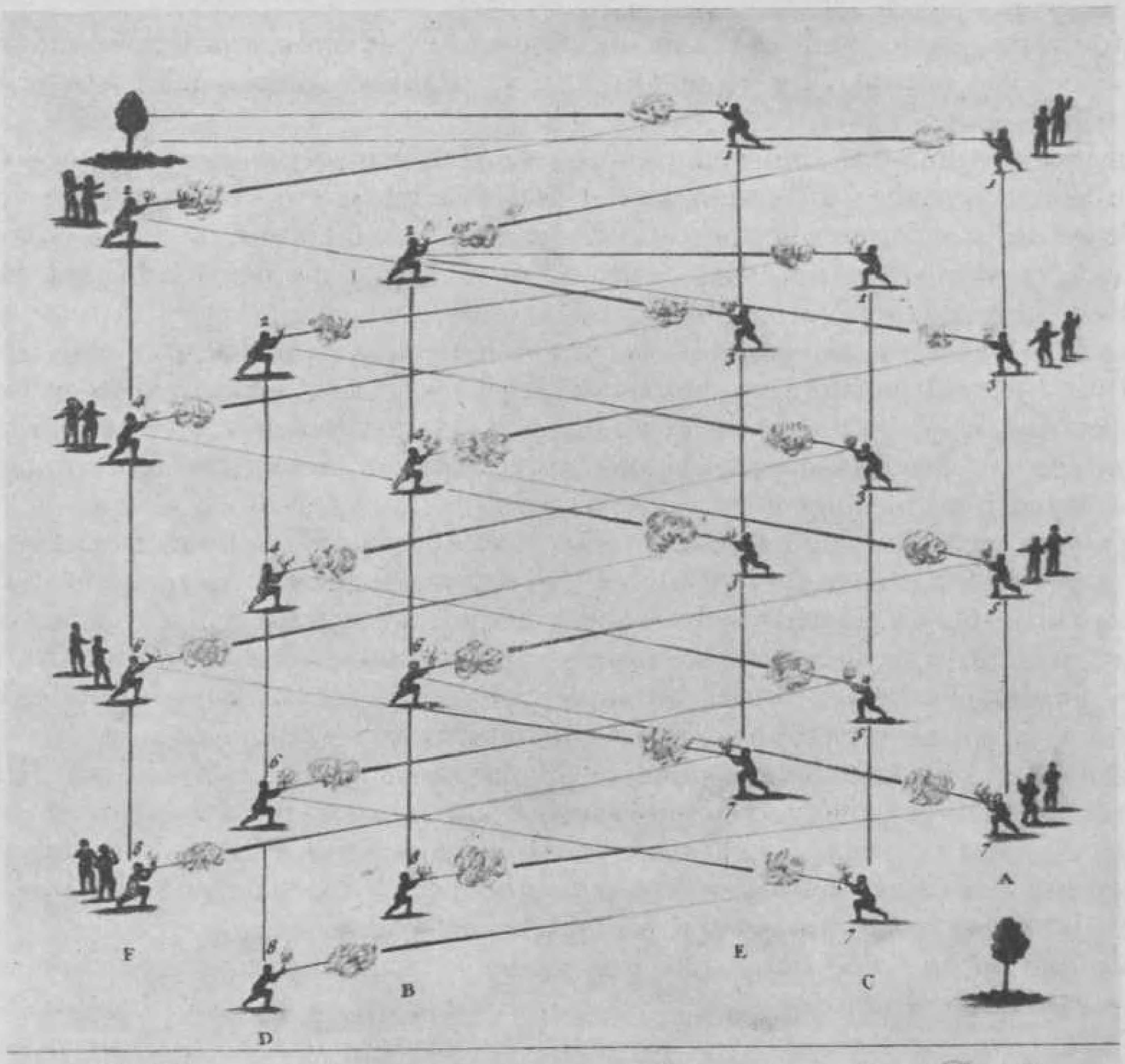

Manière dont combattent les Nègres, entre les Buissons.

Ontleend aan: „Narrative of a five years expedition against the revolted negroes of Surinam, etc." by Capt. J. G. Stedman.
(Illustratie: „Manner of Bush fighting by the African Negroes")
The two columns E and F are supposed to be first engaged, where No 1 in the column E commences the attack by firing at random in the opposite bushes; and instantly retires, by shifting his place to No 1 in the column C, where he reloads; while No 2 in the column F, having fired at the flash of his pan, advances in the same manner, shifting his station to re-load at No 2 in the column D; and at the flash of whose pan No 3 fires in E, and receives the fire of No 4 in F & C, &c.
Thus continuing through both lines, till No 8 has fired in F, when the whole have shifted their stations; and the same manoeuvre is continued with the columns C and D, beginning again with the identical numbers 1, 2, 3 &c. at the top; while these lines, having shifted their places, still the firing is repeated by the lines A and B, and thus ad infinitum, until by sounding the horn one of the parties gives way in flight, and the battle is over. I shall only add, that when the forest is thick, instead of lying on their bellies, each negro skulks behind a thick tree, which serves him as a bulwark, and from which he fires at his adversary with more certainty and less danger, usually resting his piece against the trunk, or in the forked branches, like the Shawanese and Delaware Indians.

allerlei vorm, zooals kiezelsteenen, knoopen en stukjes van zilveren munten, die weinig verder dan tot in de huid waren gedrongen. De meeste verwondingen waren opgeloopen gedurende den marsch naar Gado Saby.

Fourgeoud vatte nu het plan op, ~~om~~ den geheelen oogst van de rebellen te verwoesten. Het terrein achter het verbrande dorp werd verkend door den kapitein der mariniers Hamell met vijftig mariniers en dertig jagers. Fourgeoud wenschte nl. te weten te komen, hoe de rebellen door een schier bodemloos moeras heen en weer hadden kunnen trekken, zonder dat onze troepen in staat waren geweest, hen door dit moeras te achtervolgen.

Kapitein Hamell ontdekte een soort vlotbrug tusschen het riet, die zoodanig was ingericht, dat slechts een colonne met éénen er overheen kon trekken. Op die vlotbrug zaten schrijlings eenige rebellen, die dit communicatiemiddel moesten verdedigen. Zij begonnen op de nadering van Hamell en zijn mariniers onmiddellijk te schieten, maar namen kort daarna de vlucht, één hunner gesneuvelden medenemende. Nu gaf Fourgeoud in den morgen van den 22en Augustus bevel, ~~om~~ de vlotbrug over te gaan en verder op verkenning het terrein in te trekken. Kapitein Stedman had hierbij het bevel over de voorhoede. De vlotbrug werd genomen, zonder tegenstand te ontmoeten. Toen de troepen er overheen waren, kwamen zij weer aan bij een groot veld, beplant met cassave en broodwortels. Er stonden ongeveer een dertigtal verlaten huizen. Het bleek de nederzetting Cofaay te zijn. In dit veld werd de troep voor verdere verkenning in drieën gesplitst, één deel voor de verkenning in de richting noord, één in de richting noordwest en het derde in de richting west.

Al deze verkenningen leidden nu tot de oplossing van het raadsel, waarom de rebellen in den nacht van den 20en zoo geraaskald en geschoten hadden. Deze afleidingsmanoeuvre had geen ander doel gehad, dan den terugtocht van hun makkers te dekken, die onderwijl (mannen, vrouwen en kinderen) bezig waren hun levensmiddelen en voorraden in te pakken en weg te voeren.

„Colonel Fourgeoud, on finding himself thus foiled by a naked negro, was unable any longer to restrain his resentment, and swore aloud he would pursue Bonny to the world's end...," zegt Stedman. Echter... vervolgt hij, zijn munitie en zijn voorraden waren verbruikt, wat kon hij thans uitrichten? „To the surprise of most persons, our hero (aldus schampert hij verder) persevered in his impracticable project and dispatched Captain Bolts with one hundred men and thirty rangers (jagers), besides a number of slaves, to transport a quantity of shot and a week's provisions from Barbacoeba, and at the same time issued ordres for the troop, to subsist upon half allowance, desiring the men to supply the defficiency by picking rice, peas and cassave, and prepare them in the best way they could for their subsistence..."

Ik acht deze bladzijde uit Stedman's boek niet gelukkig. Al waren niet alle plannen van Fourgeoud verwezenlijkt, hij had den vijand een gevoeligen klap toegediend, welke hem nader had gebracht tot een beslissing. Voor het systeem van voeling blijven houden, den vijand steeds op de hielen zitten, hem geen rust gunnen en hem de gelegenheid ontnemen, ~~om~~ op verhaal te komen, was onder de gegeven omstandigheden alles te zeggen, ja het was zelfs de eenige manier, die kans gaf op een spoedige uitroeiing van het verzet, te meer, waar nu de rebellen ten gevolge van het verlies van Gado Saby en Cofaay tot vertwijfeling waren gekomen. Het was het systeem van durf en besluitvaardigheid, dat de kolonie al te lang had ontbeerd. Dat een mannetjesputter als Fourgeoud „le défaut de ses qualités" had en al te luchtig heenstapte over het gebrek aan uitrusting, munitie, levensmiddelen en personeel, ik neem dit op gezag van den ooggetuige Stedman aan. Maar het is en blijft een wet van Meden en Perzen, dat bevelhebbers van het kaliber Fourgeoud, schaarsch als zij zijn, heel wat meer bereiken dan de voorzichtige en bedachtzame schipperaars en treuzelaars. In dien tijd, toen er nog geen sprake was van malariabestrijding en assaineering, was een expeditie als deze een harde karwei, die onvermijdelijke zware offers eischte. Daaraan viel nu eenmaal niet te ontkomen. Van den grijzen Fourgeoud kan echter gezegd worden „qu'il a payé de sa personne".

Den 23en Augustus kwamen de jagers terug van een verkenningstocht. Zij hadden nog een rijstveld ontdekt en verwoest. Fourgeoud toonde zich hierover zeer voldaan. Toen de avond begon te vallen, werd hij door Stedman opmerkzaam gemaakt op de nadering van verscheidene gewapende negers. Fourgeoud riep toen: „Nous sommes perdus!" en alarmeerde het bivak.

Binnen eenige seconden waren de negers dicht genoeg genaderd om hen te kunnen onderschei-

den. Verscheidene hunner werden in hangmatten gedragen. Het incident was opgehelderd, terwijl de troep de wapens opnam.
Het was gebleken, dat kapitein Bolt met zijn mannen was teruggeslagen, toen zij zich bevonden in het noodlottig moeras, waar kapitein Meyland een nederlaag had geleden. Zonder één marinier te krenken, waren de rebellen op die plaats op de jagers losgeslagen en hadden onder hen een slachting aangericht, welke ook den dapperen negerkapitein Valentijn het leven had gekost.
Fourgeoud was nu van meening, dat de rebellen hun woord hadden gehouden, door zich op de jagers te wreken. Hij zag er in verband met den toestand, waarin zijn troepen verkeerden, nu geen heil in, de actie onmiddellijk voort te zetten. Nadat hij nog de velden bij de nederzetting Cofaay had laten verwoesten, nam hij den terugmarsch naar Barbacoeba aan, waar men in den middag van den 26en Augustus aankwam.
De conclusie van Stedman: „I might indeed pronounce our victory almost decisive", komt mij nu wel wat voorbarig voor. Zeker, de verwoesting van Gado Saby en Cofaay noodzaakte de rebellen, ~~om~~ dieper in het oerwoud een heenkomen te zoeken, zoodat de plantages veiliger waren en deserties van negerslaven afnamen, omdat deze hun rasgenooten niet meer konden bereiken, maar anderzijds was de gevechtswaarde van de troepen belangrijk verzwakt en zouden er nog vele tegenvallers komen, voordat Fourgeoud's taak was geëindigd.
Tot overmaat van ramp brak in het bivak te Barbacoeba een dysenterie-epidemie uit, naar aanleiding waarvan Fourgeoud de zieken van zijn regiment naar Magdenberg en die van de Societeitstroepen naar Vredenburg zond. Ook hij en kolonel Syburg werden door deze ziekte bezocht.
Den 5en September kwam van Magdenberg een versterking aan van honderd man en bijna evenveel van den Societeitspost Vredenburg. Tegelijk kwam echter het bericht binnen van het overlijden van een officier en een groot aantal mariniers, die hadden deelgenomen aan den aanval op Gado Saby.
Intusschen waren de uit Gado Saby en Cofaay gevluchte rebellen de Cottica-rivier beneden de Patamaca overgetrokken en bewogen zij zich in westelijke richting. Schijnbaar hadden zij niet veel goeds in den zin. Op dit bericht zond Fourgeoud een kapitein en vijftig man, om de omgeving van de Pinenburgkreek te verkennen. Den 8en September keerde dit detachement terug en bevestigde het bericht, dat nu wel heel ongelegen kwam. Er waren veel zieken, de slaven waren naar hun meesters teruggezonden, moesten hoognoodig door anderen worden vervangen. De aflossing was nog niet aangekomen. Fourgeoud moest dus wel zijn ongeduld beteugelen. Den 12en September kwamen de nieuwe dragers in het bivak aan en nu kon hij maatregelen treffen, om den volgenden dag op marsch te gaan. Den 13en September trok hij weer de bosschen in, aanvankelijk naar de plaats, die voorheen Jerusalem werd genoemd. Bagage en voorraden waren over het water daarheen gezonden, welk convooi werd begeleid door officieren en mariniers, die niet in staat waren aan den tocht deel te nemen. De nacht werd doorgebracht aan de Cassiporie-kreek. Den 14en werd de marsch in zuidwestelijke richting voortgezet. Hier meldde zich Mr Vinsack met de zeer welkome aanwinst van een honderdtal nieuwe jagers.
Hij had bericht ontvangen, dat de rebellen de Boven-Cottica waren gepasseerd. Na een dag rust te hebben gehouden, zond Fourgeoud twee sterke afdeelingen op verkenning, nl. den luitenant-kolonel De Borgnes met honderd man naar de Wana-kreek en den kolonel Syburg met een gelijk aantal naar de Pinenburg-kreek in de Boven-Cottica. Syburg keerde te ongeveer middernacht terug met twee kano's, welke hij had gevonden aan het strand aan den tegenovergestelden oever van de rivier beneden de monding van de Claas-kreek. Hieruit werd afgeleid, dat de rebellen in westelijke richting waren getrokken om te gaan plunderen en dat zij hun ledige kano's zoolang aan de Claas-kreek hadden achtergelaten, om ze later te gebruiken voor het transport van hun buit.
„Never did the old warrior display more vigour than on this occasion," zegt Stedman. Hij zwoer luide, dat hij zich nu coûte que coûte op de rebellen zou wreken.
Het was in den morgen van den 19en September, dat kolonel Syburg met honderd mariniers en veertig jagers uitrukte, de Cormoetibo-kreek overstak en in zuidwestelijke richting den marsch voortzette, totdat de Cottica-rivier werd bereikt, waar het bivak werd betrokken. Den volgenden morgen werd de marsch voortgezet langs de Cottica-rivier tot aan de Claas-kreek. Aan de monding van deze kreek ging kapitein Stedman met eenige mariniers in hinderlaag. Toen de duisternis inviel, was nog

niets omtrent de rebellen ontdekt. Van Fourgeoud kwam bericht, dat uit de richting van de Pierica-rivier minuutschoten waren gehoord. Onmiddelijk stak Syburg met zijn colonne over naar den westelijken oever van de Cottica-rivier en legde opnieuw een afdeeling mariniers en jagers in hinderlaag, hopende hiermede den terugtocht der rebellen te kunnen afsnijden.
Des middags werd een neger ontdekt, die een groene korf droeg. Toen een schot, op hem afgevuurd, jammer genoeg miste, liet hij zijn draaglast vallen en vluchtte. De korf bleek tafellinnen en anderen geroofden buit te bevatten. Nu stormden de jagers vooruit en kapitein Stedman vroeg aan zijn chef verlof, hen met een aantal vrijwilligers te volgen. De troep was in strijdlustige stemming. Kolonel Syburg gaf hem echter slechts vier vrijwilligers mede en met hen trok Stedman door het doornige struikgewas tot ongeveer een mijl van 't bivak het terrein in. Hij ontdekte een dertiental hutten, waarin de rebellen blijkbaar enkele nachten hadden vertoefd. Hij zond daarom een jager als ordonnans naar Syburg, om hem in overweging te geven onverwijld te doen optrekken naar Pierica. Kolonel Syburg antwoordde echter, dat Stedman weer op het bivak moest terugtrekken, waar toen juist van Jerusalem een versterking was aangekomen van zestig man, blank en zwart, met het positieve bevel van Fourgeoud, ~~om~~ op te breken en den marsch naar de Pierica-rivier vroeg in den morgen voort te zetten. Bij het aanbreken van den dag te zes uur was alles marschvaardig, jammer genoeg werd door allerlei vertraging het bivak eerst laat in den morgen verlaten. Middelerwijl kwam het bericht binnen, dat een kano was ontdekt, die de rivier overstak. Syburg had dus zijn kans voorbij laten gaan, hetgeen stellig niet in den geest van Fourgeoud kan zijn geweest.
Gedurende den marsch, die nu volgde, had Stedman het bevel over de voorhoede, waarbij de jagers waren ingedeeld. Den geheelen dag baggerde de troep door water en moeras en betrok om drie uur n.m. het bivak. Den volgenden dag werd de marsch voortgezet, eerst in westelijke en daarna in noordwestelijke richting. De regen viel bij stroomen neer. Thans had Stedman het bevel over de achterhoede. Weer trok men door een moeras. Drie uren lang moesten de dragers hun zware lasten er doorheen torsen. Toen de oever was bereikt, ontdekte men de lijken van verscheidene rebellen, van welke de rechterhanden waren afgehouwen. De lichamen waren nog warm, zoodat de gevolgtrekking werd gemaakt, dat deze rebellen waren gedood bij een samentreffen met de jagers, die aan de Pierica-rivier waren geposteerd.
Intusschen was ten gevolge van het zware terrein de afstand tusschen de hoofdmacht en de achterhoede zoo groot geworden, dat het verband verloren was gegaan. Tot zeven uur n.m. was men daar bezig, de negerslaven met hun draaglasten uit het moeras te trekken. Het kon nog een geluk genoemd worden, dat intusschen geen overval plaats had. Den 24en September werd zeer vroeg in den morgen het bivak opgebroken en ging het verder in zuidelijke richting, waarbij Pinenburg werd gepasseerd. Daags daarna in zuidwestelijke richting den marsch vervolgend, moest de colonne, na eerst in geforceerd tempo over harden grond te hebben gemarcheerd en daarbij zeer bezweet te zijn geraakt, een diep moeras doortrekken. Den 26en was de marschweg zelfs zoo slecht, dat de slaven hun draaglasten lieten vallen, hetgeen veel schade aan de provisie berokkende. Daags daarna kwam men aan de onderneming Soribo aan de Pierica-rivier. Hier kwam den 28en het bericht binnen, dat de ondernemingen „Schoonhove" en „Altona" door de rebellen, die van Gado Saby waren gevlucht, waren geplunderd, maar dat de slaven van de plantage „Poelwijk" hen hadden teruggeslagen. Ook werd bericht, dat de jagers, die geposteerd waren op de onderneming „Hagenbos", de rebellen op den 21en September hadden nagezeten, twee dagen later hadden ingehaald, verscheidene hunner gedood en den buit grootendeels hadden teruggehaald. De lezer zal wel kunnen nagaan, welk een volledig succes kolonel Syburg had gemist, door niet in te willen gaan op het voorstel van Stedman, de jagers onverwijld te volgen en met hen samen te werken.
Dienzelfden dag had een andere bende rebellen een poging gewaagd, het kruitmagazijn bij Hagenbos aan te vallen, maar een klein aantal dappere slaven sloeg hen terug.
De Pierica-rivier was nu wel ondanks Syburg's voorzichtige bewegingen, doch dank zij den wakkeren jagers, gezuiverd en de troepen braken op en kwamen den 1en October aan bij Devil's Harwar.
Onder die bedrijven bevond kolonel Fourgeoud zich bij de Wana-kreek in de plaats van den luitenant-kolonel De Borgnes, die wegens ziekte naar Paramaribo was geëvacueerd.

Den 5en October marcheerden de troepen naar Jerusalem, waar het hoofdkwartier was gevestigd. Ook Fourgeoud begaf zich daarheen.
De helft van zijn colonne aan de Wana-kreek werd geëvacueerd naar Devil's Harwar. De bewaking van de Pierica-rivier werd intusschen opgedragen aan de jagers onder den conductor Mr Vinsack. Gedurende zijn laatsten tocht had Fourgeoud een honderdtal verlaten hutten ontdekt en eenige rondzwervende rebellen, maar hij had er geen gevangen genomen.
Den 13en October volgden weer nieuwe berichten. Kapitein Stoelman had met eenige jagers een nieuwe nederzetting der rebellen ontdekt, doch nog geen aanval daarop gedaan. Kapitein De Fridericy was met een afdeeling jagers bezig de kuststrook beneden Paramaribo te zuiveren. Twaalf negerslaven van de goudmijn waren gevlucht en hadden zich bij de rebellen aangesloten.
Fourgeoud besloot nu de achtervolging voort te zetten. Den 15en October vroeg in den morgen trokken de troepen, wier aantal belangrijk was afgenomen, de bosschen in. Nadat zij dien nacht bij de Cassiporie-kreek hadden gebivakkeerd, zetten zij den 16en den marsch in noordoostelijke richting voort. Tegen den avond bereikte men de door Fourgeoud op zijn laatsten tocht ontdekte verlaten hutten. Het bleek slechts een tijdelijke nederzetting te zijn geweest, die de rebellen hadden opgericht, voordat zij te Gado Saby waren teruggeslagen. Zij hadden haar den naam gegeven van „Boossy Cray".[1]) Hier werd de nacht doorgebracht.
Den 17en October leidde de marsch in noordoostelijke richting. Daags daarna werd een platgetreden voetpad ontdekt, dat een verkeersweg scheen te vormen tusschen Gado Saby en Boossy Cray. Dit pad werd gedurende eenige uren in westelijke richting gevolgd, totdat men kwam aan een moeras waar gebivakkeerd werd. Den 19en werd opnieuw het voedpad gevolgd, totdat men weer te Gado-Saby aankwam. De rijst stond er weer in vollen bloei, doch Fourgeoud liet terstond den geheelen aanplant verwoesten. Den 20en werd doorgemarcheerd naar Cofaay. Hier werden eenige patrouilles uitgezonden om de omgeving te verkennen, terwijl de hoofdmacht in het westelijk gedeelte van Cofaay bivakkeerde. De patrouilles ontdekten vier prachtige velden, rijkelijk voorzien van cassave, broodwortels, bananen, pimpernoten, maïs, enz. Ook werden verscheidene menschelijke geraamten ontdekt, overblijfselen van het samentreffen met de rebellen in Augustus j.l. In den morgen van den 21en werden al deze velden verwoest en vervolgens keerden de troepen naar het laatst verlaten bivak terug, dat in vlammen gehuld werd aangetroffen. Er zat daarom niets anders op dan den marsch voort te zetten naar Jerusalem, waar de troepen den 24en aankwamen.
„Sickness and death now raged through the camp, and everything was in the utmost confusion," jammert nu Stedman. Ook de ijzeren kolonel lag nu ziek in zijn hangmat. Tot overmaat van ramp deserteerden 25 negerslaven en kwam den 3en November het bericht binnen, dat een vijftigtal rebellen de Cottica-rivier was overgezwommen op musketschotsafstand van Barbacoeba. Kolonel Syburg trok met een gering aantal manschappen er heen, echter zonder resultaat.
Den 15en November vertrok Fourgeoud naar Paramaribo. Toen vijf dagen later versche troepen, voorraden en slaven in het kamp aankwamen, trok de majoor Middelaer met 150 man op verkenning uit. Hij keerde den 3en December terug met een gevangen genomen negerin en haar achtjarig zoontje. De negerin deed het verhaal, dat Bonni gewond was en dat het bendehoofd Arico een nieuwe nederzetting had opgericht, genaamd Fissy-Hollo.
Den 11en December kwam er bericht, dat een aantal rebellen was waargenomen aan de overzijde van Devil's Harwar en dat zij op den terugtocht waren van de Commewijne-rivier, waar zij den 5en November te voren de woonhuizen van de plantage „Killestijn Nova" in brand hadden gestoken, 33 vrouwen deels gedood, deels weggevoerd en het been van een mulattenjongen hadden afgekapt. Zij werden achtervolgd door de jagers aan de Pierica-rivier. Dien dag kwam de kapitein De Fridericy aan, die van de Societeitstroepen in zijn rang was overgeplaatst bij het regiment mariniers.[2])

[1]) Volgens Stedman beteekent deze naam: „the woods lament".

[2]) Ik mag den lezer de merkwaardige loopbaan van dezen kapitein niet onthouden. Hij stond bij Fourgeoud hoog aangeschreven.
Jurriaen François de Fridericy, geboren den 7en December 1751 aan de Kaap, trok met zijn ouders in 1762 naar Suriname, waar hij na 9 maanden wees werd en in huis kwam bij den gouverneur-generaal Wigbold Crommelin. Op 17-jarigen leeftijd wordt hij vaandrig bij de militie en in 1771 2e luitenant. Hij komt aan het hoofd van een korps vrije negersoldaten. In De-

Het bericht omtrent de jagers van Pierica werd door hem bevestigd. Fourgeoud, die weer hersteld was van zijn buikziekte, gaf nu bevel, ~~om~~ het kamp te Jerusalem op te breken en opnieuw op marsch te gaan naar de Wana-kreek. De zieken werden naar 't hospitaal te Devil's Harwar gezonden, dat nu bijna vol was. Er kwamen vele buikklachten voor als gevolg van het dagelijks drinken van modderwater.

Den 22en December ontruimde men het bivak en leidde de marsch langs de Cormoetibo-kreek onder zware regenbuien en door een modderpoel. In den avond van den 23en betrok men het bivak nabij de Caymans- of Alligator-kreek. Weer ging het den volgenden dag onder stroomenden regen verder en werd gebivakkeerd bij de Yorica- of Devils-kreek. Ook den 25en waadden de troepen onder zware regenbuien door water en modder, waarna zij bij de Java-kreek, drie mijlen beneden de Wana-kreek, het bivak betrokken. Den volgenden dag verkende Stedman met een patrouille het oude kampement bij de Wana-kreek. Des avonds keerde deze patrouille zwemmend en door modder baggerende, zonder eenig resultaat te hebben bereikt, terug. Een andere patrouille was den 27en al niet gelukkiger.

Den 27en Januari 1776 ontving Fourgeoud, die juist bezig was de expeditie weer voort te zetten en reeds een patrouille op verkenning naar de Joden-Savannah had gezonden, brieven uit Den Haag, inhoudende den last, ~~om~~ de expeditie onmiddellijk stop te zetten en met het overgebleven gedeelte van zijn regiment te repatrieeren. Op den 15en Februari kwam de tegenorder, ~~om~~ het vertrek zes maanden uit te stellen.

Den 18en werden de troepen gezonden naar Magdenberg, terwijl een groot gedeelte achterbleef bij de Java-kreek.

Intusschen waren twee compagnieën vrije mulatten en twee compagnieën vrije negers opgericht. De rebellen schenen tot nieuwe excessen over te gaan en gevreesd werd, dat de Auca- en Saramaca-negers (de z.g. door het vernederend vredesverdrag bevredigde boschnegers) hierin de hand hadden. Een klein aantal rebellen was gesneuveld bij de Cassiwinica-kreek.

Fourgeoud hoopte nu de nieuwe nederzetting Fissy-Hollo te kunnen vernietigen. Bonni met zijn aanhang scheen in de bosschen gebrek te lijden, zoodat hij het niet lang meer zou kunnen uithouden. Al zou het hem den laatsten man kosten, Fourgeoud was nu vastbesloten dit bendehoofd tot onderwerping te dwingen, òf hem zoo lang op te jagen, totdat hij met zijn volgelingen, door honger en ellende gedreven, de kolonie zou verlaten.

In het begin van Maart 1776 waren bij de Wana-kreek slechts jagers geposteerd. Devil's Harwar had men eindelijk opgegeven.

De pas opgerichte compagnieën vrije mulatten en vrije negers hadden al eenige gevangenen gemaakt en een aantal rebellen gedood bij het Wanicapad nabij Paramaribo.

In de maand April zond Fourgeoud een schip met zieken naar Nederland. De sterkte was weer belangrijk afgenomen. De societeitstroepen werden nu naar de Pierica-rivier gezonden de overige troepen naar Magdenberg. Zij werden verdeeld over „l'Espérance" en „Clarenbeek". Geen dag verzuimde men nu ~~om~~ te patrouilleeren.

Eind April berichtte Mr Vinsack, dat hij met zijn jagers verscheidene rebellen had gedood en elf gevangenen had gemaakt, maar dat een andere afdeeling jagers door den vijand was verrast, terwijl zij in bivak lagen. Verscheidene hunner waren in hun hangmatten doodgeschoten.

In het begin van Mei zond Fourgeoud een aanvulling van troepen met provisie naar „l'Espérance".

---

cember 1775 wordt hij benoemd tot kapitein der mariniers, als hoedanig hij onder Fourgeoud uitmuntende diensten heeft bewezen. In 1778 is hij gerepatrieerd met het regiment mariniers, maar de garnizoenssleur in Nederland lag hem niet en in 1779 neemt hij zijn ontslag en keert naar Suriname terug, waar hij opnieuw in dienst komt bij de Societeitstroepen. Onder de negersoldaten was hij zeer gezien en hij kon onbeperkt op hun trouw en aanhankelijkheid rekenen. In snel tempo doorloopt hij de hoofdofficiersrangen en wordt in 1790 tot kolonel bevorderd.

Van 15 Juni 1790 tot 24 Augustus 1792 is hij waarnemend gouverneur; op laatstgenoemden datum gouverneur-generaal. In December 1798 wordt hij bovendien in rang bevorderd tot generaal-majoor. Hij bestuurt de kolonie tot 17 Augustus 1799, op welken datum de Engelschen haar overnemen, echter De Friderici handhaven in zijn functie. Als bij den Vrede van Amiëns Suriname aan Nederland terugkomt, wordt hij den 4en December 1802 door den benoemden gouverneur Blois van Treslong geschorst. Tot zijn dood blijft hij echter in de kolonie, legt daar nieuwe plantages aan en brengt er als burger zeer veel voor de welvaart van de kolonie tot stand. Den 11en October 1812 is hij te Paramaribo overleden en met alle eerbetoon aan zijn voormaligen hoogen rang begraven. In de geschiedenis van Surinames gouverneurs vormt zijn nagedachtenis als uitmuntend en dapper officier, als beleidvol bewindsman en als degelijk en humaan planter een der mooiste bladzijden.

Den 23en Juni kwamen er opnieuw bevelen, ~~om~~ met alle troepen op 15 Juli gereed te zijn en naar Paramaribo te vertrekken, ten einde zich daar in te schepen voor de thuisreis van het regiment. Op dien datum verlieten de mariniers „l'Espérance", na te zijn afgelost door de Societeitstroepen. Ook de andere deelen van het regiment, die te Magdenberg en aan de Cottica-rivier lagen, trok men den 18 Juli te Paramaribo samen, waar zij den 24en d.a.v. embarkeerden. Op het tijdstip van vertrek kwam juist een schip de rivier opvaren met bevelen aan boord voor het regiment mariniers, om de expeditie onmiddellijk weer voort te zetten en in de kolonie te blijven, totdat een aflossing uit Nederland zou zijn aangekomen. Het bevel ging gepaard met den dank van Zijne Hoogheid den Prins van Oranje voor het gedrag van het regiment, dat zoo langen tijd aan zoovele ongemakken en ontberingen zonder weerga had blootgestaan. Het effect van deze tevredenheidsbetuiging ging echter verloren onder de teleurgestelde en verbitterde stemming, welke de herhaalde orders en tegenorders bij de mariniers hadden teweeggebracht. Zij weigerden, ~~om~~ na voorlezing van de Prinselijke dagorder het gebruikelijke gejoel aan te heffen. Na bedreiging met wapengeweld, moesten de detachementscommandanten op de schepen, om erger te voorkomen, genoegen nemen met een onwillig en zwak gemompel, dat uit den troep opsteeg.
Anders was de stemming in de kolonie bij de bevolking. „If our disembarkation distressed the troops, it afforded joy to most of the colonists; as indeed a petition[1]), signed by the principal inhabitants had been presented to colonel F. but two days before, praying that our regiment might stay some time longer, and give the finishing stroke to the rebels, as we had so gloriously begun, and persevered in routing and harassing them," aldus Stedman.
Hoewel het verblijf van het regiment mariniers andermaal was verlengd, kon dit toch tot weinig nut voor de kolonie meer strekken, zoolang de groote gaten in het personeel niet waren gestopt. Op den 1en Augustus werden nl. weer 9 officieren, onder wie de majoor Middelaer, en circa 160 mariniers wegens ziekte naar Nederland teruggezonden.[2])
Den 12en Augustus kwam te Paramaribo het bericht, dat, niettegenstaande de opeenvolgende nederlagen, die de rebellen hadden geleden en den nood, waarin zij verkeerden, zij de plantage „Berg en Dal", ook genoemd de „Berg Parnassus" in het hooger gedeelte van de Suriname-rivier hadden aangevallen en alle negerinnen hadden weggevoerd, hoewel er zich een militaire Societeitspost in de nabijheid bevond. In afwijking van hun gewoonte, hadden zij geen wreedheden begaan. Onmiddellijk werd te hunner achtervolging een afdeeling jagers op hen afgezonden. Omstreeks dezen tijd werd een begin gemaakt met het reeds te voren geprojecteerde plan van verdediging van het in cultuur gebrachte gebied, dat omringd zou worden door een omwalling, voorzien van de noodige militaire posten. Men wilde hierdoor invallen van buiten, zoowel als deserties van binnen het omwald gebied voorkomen.
In dit tijdvak werden de overgebleven troepen van het mariniersregiment van nieuwe kleeding en wapens voorzien. Stedman zegt — het klinkt ongeloofelijk, maar tevens beschamend — dat dit de eerste vernieuwing was sedert 1772!
De troepen werden nu naar de Cassiporie-kreek aan den bovenloop van de Cottica-rivier gezonden. Den 10en November waren zij daar in bivak. Onderweg daarheen ontmoetten zij den kolonel Texier[3]), die met een detachement van de Societeitstroepen van den post Vredenburg kwam. Deze gaf de verzekering, dat sedert den slag, die den rebellen bij Gado Saby was toegebracht, het meerendeel hunner de wijk had genomen naar Cayenne op Fransch gebied.[4])

---

1) Er is een request van de Surinaamsche planters aan „Gouverneur en Raaden" gericht geweest. Zie bijlage 9.

2) Zie brief van Prins Willem V aan de Staten-Generaal, dd. 28 October 1776 (St. Gen. No 5292), bijlage 11: „116 man onder de ordres van den maijor Middelaer op het schip „Paramaribo" en 65 man onder de ordres van capitein Tulling, op het schip „de Vrouw Anna Geertruy".

3) Texier was een der weinigen van het Surinaamsche hulpcorps in Berbice, die de expeditie in 1763 hadden overleefd. Kort na zijn terugkeer in Suriname (1764) werd hij Raad-Fiscaal, in 1772 commandant der Societeitstroepen en in 1779 gouverneur, welke waardigheid hij tot aan zijn dood op 23 September 1783 heeft bekleed. (Van Sypesteyn's: „Beschrijving van Suriname, Naamlijst der Gouverneurs.)

4) Naar aanleiding van de verdrijving der benden van Bonni over de Marowijne ontstond er in het begin van 1777 eenige wrijving met het Fransche bestuur van Cayenne, dat niet gesteld scheen te zijn op deze overloopers. In verband hiermede

Hij deelde bovendien mede, dat de nieuw opgerichte neger- en mulattenkorpsen de eer van hun vaandels, hun zoo plechtig door den gouverneur uitgereikt, hadden hooggehouden, door van het zeestrand nabij Paramaribo gevangenen mede te brengen. Zij waren hierbij geholpen door de Indianen, die vrijwillig hadden deelgenomen aan de bestrijding der rebellen en deze meer dan eens hadden verslagen.

Stedman besluit nu: „Thus everything promised fair to crown our endeavours with success, and finally to re-establish safety and tranquillity in the colony . . ."

Den 20en November ging een detachement van 2 officieren, 3 sergeants, 7 korporaals en 50 mariniers, benevens een chirurgijn, onder bevel van kapitein Stedman voor de derde maal naar Gado Saby, op welken tocht wederom verscheidene kostgronden werden verwoest. Gado Saby was thans in een wildernis herschapen.

Den 6en December kwam de langverwachte aflossing uit Nederland. In de missive van Prins Willem V aan de Staten-Generaal dd. 28 October 1776 (zie in extenso bijlage 11 laatste alinea) wordt de sterkte van het detachement op 362 man vermeld.

Tegelijkertijd kwam er bericht, dat de kapitein Jochem Meyer, die een aanzienlijke som gelds voor het regiment had meegebracht, door de Mooren was gevangen genomen en met zijn bemanning in slavernij naar Marokko was weggevoerd.

Bovendien kwam men nu te weten, dat het schip „Paramaribo" onder bevel van kapitein Spruyt[1]) één van de schepen, die de zieke mariniers in het begin van Augustus naar Nederland moesten overbrengen, schipbreuk had geleden en verloren was gegaan op de rotsen van Ouessant. De bemanning en de mariniers waren echter allen gered door Fransche visschers en naar Brest overgebracht, waar zij naar Texel waren ingescheept.

Den 29en November kwamen zes vaartuigen met aflossingstroepen voor het kampement ten anker. Vele onder hen hadden al ongemakken, als scheurbuik en andere ziekten. Kolonel Fourgeoud volgde kort daarop en trok den 12en December met zijn troepen weer op marsch naar de Marowijnerivier. Op dezen tocht werden 59 huizen en drie velden verwoest.

„This certainly," aldus Stedman, „gave the finishing blow to the rebel negroes, since, having no further supply on this side the water, they entirely abandoned it and went to settle in the French colony Cayenne . . ."

Hij resumeert dan, dat 21 nederzettingen en 200 velden met gewassen van allerlei soort waren verwoest, „that the negroes were to a man fled over the River Marawina, where they and their friends were settled and protected by the French colony of Cayenne, who not only gave them shelter, but supplied them with everything they wanted . . .".

Vermoedelijk paste het Fransche gouvernement deze welwillende tactiek toe om erger te voorkomen. Uit de aangehaalde voetnoot blijkt echter, dat de Surinaamsche rebellen bij het bestuur van Cayenne meer gevreesd dan welkom waren.

Kolonel Fourgeoud vertrok nu met kapitein Stedman en eenige officieren naar Paramaribo en verklaarde, dat, nu hij weer de bosschen in alle richtingen had doorzocht en de rebellen over de Marowijne waren gevlucht, hij besloten was, niet meer naar de bosschen terug te keeren en deze langdurige en zware expeditie te beëindigen.

Den 18en Maart 1777 kwamen de laatste troepen van het regiment mariniers van het kampement aan de Cassiporie-kreek te Paramaribo aan. Alles werd nu in gereedheid gebracht voor het vertrek naar het vaderland, dat den 29en Maart plaats vond. Fourgeoud zelf bleef nog korten tijd in de kolonie achter, vermoedelijk om de verdediging van het in cultuur gebrachte gebied voorgoed vast te leggen. Stedman, die overigens een en ander op Fourgeoud's karakter heeft aan te merken, prijst zijn ridderlijkheid tegenover den vijand, „he never deliberately put a rebel negro captive to death,

kwam de intendant Malouet in Juli 1777 in Suriname. In deel III van diens „Collection de mémoires et correspondances officielles sur l'administration des colonies" komt een uitvoerig verslag voor over zijn reis.
Zie ook bijlage 13: Brief van Directeuren der Societeit aan de Directeur-Generaal en Raden in Rio Essequebo en Commandeur en Raden in Rio Demerary van 16 October 1776. In deze kolonie scheen men ook niet vrij te zijn van dit rooversgespuis, doch tijdig voorzorgen te nemen.

[1]) Zie de missive van Prins Willem V aan de Staten-Generaal, dd. 28 October 1776 (bijlage 11) 4e alinea e.v.

nor even if he could avoid it, delivered them into the hands of justice". Hij vervolgde hen meedoogenloos tot in de ondoordringbare wildernis, maar was er zich van bewust, dat „nothing but the most barbarous usage and tyranny had driven these poor people to this last extremity . . ." Dit vormde zeker wel een tegenstelling met de wreede executies, die in de kolonie Berbice hadden plaats gevonden. Nooit heeft Stedman Fourgeoud's „unremitting severity" jegens hem en zijn officieren vergeven, noch de bovenmenschelijke eischen, die hij aan zijn troepen stelde. Hij prijst evenwel zijn voorbeeld en concludeert: „I myself . . . must do him justice to say, that he was indefatigable in doing his duty, and that, though confused, I believe him at bottom to have been an undaunted and very brave officer . . .". Ook Dr Ph. Fermin[1]) prijst kolonel Fourgeoud en zijn regiment als de redders van de kolonie.

Omtrent de later opgerichte jagerkorpsen vermeldt Fermin niets. De billijkheid eischt, dat ook zij in deze hulde worden betrokken. Ik geloof niet, dat Fourgeoud het zonder deze krachtige woudloopers, uitsluitend met zijn mariniers en Societeitstroepen had kunnen klaarspelen. Aanvoerders als De Fridericy waren hem daarbij van onschatbaren dienst.
Als zoovelen, die deze expeditie hadden meegemaakt, genoot Fourgeoud na zijn terugkeer in Nederland niet het voorrecht, zijn succes lang te overleven. Kort na zijn terugkomst met het laatste detachement mariniers, dat nog in de kolonie was achtergebleven, werd hij in den morgen van den 7en April 1779 dood op zijn bed gevonden, slechts bijgestaan door een negerbediende. Hij werd te 's-Gravenhage met militaire eer begraven den 12en April 1779.[2]) Bij zijn overlijden had hij den ouderdom van 61 jaar bereikt.
Kapitein Stedman keerde kort na zijn terugkomst in Nederland weer terug in Engelschen krijgsdienst en werd daarin achtereenvolgens tot majoor en luitenant-kolonel bij de Schotsche brigade bevorderd. Hij trad den 2en Februari 1783 in het huwelijk met Adriana Wierts van Coehoorn. De jonge slavin Johanna, een schoone, door hem in zijn boek geïdealiseerde mulattin, voor wier vrijmaking hij zich veel moeite had gegeven en met wie hij een liefdesverhouding had, was te voren, den 5en November 1782, te Paramaribo overleden. Zij had hem een zoon geschonken, die later in den zeedienst trad als adelborst en op jeugdigen leeftijd in de Caraïbische zee is gesneuveld.
Kolonel Fourgeoud werd als regimentscommandant opgevolgd door den kolonel der mariniers W. Bentinck, die den 22en Juni 1779 tot generaal-majoor werd bevorderd.
Het is hem niet gegeven geweest vóór zijn dood eenige onderscheiding voor zijn bovenmenschelijke prestaties en zelfverloochening te ontvangen, noch heb ik iets kunnen ontdekken, wat ten doel had, de nagedachtenis van deze heldenfiguur naar verdiensten te eeren.

In de Tamboers- en Pijpersschool van het Korps Mariniers komt nog voor de Fourgeoud-marsch, hetgeen de eenige aanwijzing vormt, dat zijn naam nog langen tijd in het korps heeft voortgeleefd. Slechts enkelen, die naar dien marsch hebben geluisterd, zullen hebben beseft, welke geschiedenis aan dien naam is verbonden.
In het Korps Mariniers geldt zijn nagedachtenis als die van een der krachtigste figuren en als lichtend voorbeeld van dapperheid, zelfverloochening en plichtsbetrachting in dienst van het vaderland. Naast Willem Joseph baron van Ghent en François Palm, wier namen zijn verbonden aan Chatham,

---

[1]) Dr Ph. Fermin: Tabl. Hist. etc., p. 387 & 199.
Zie bijlage 13.

[2]) In de impostregisters gem.archief 's-Gravenhage wordt vermeld, dat op 12 April 1779 *f* 30.— werd betaald voor Louis Henry Fourgeoud in de 1e klasse, 61 jaren oud, overleden aan verzwering in de long.
De Courant van 14 April vermeldt onder den datum van 13 April 1779: „Deezen voormiddag is het Lijk van den Heer Collonel Foergeoud, met militaire eereteekenen, in de Kloosterkerk alhier bijgezet".
Blijkens inlichtingen, welke de gemeente-archivaris te 's-Gravenhage welwillend heeft verstrekt, is kolonel Fourgeoud waarschijnlijk in een huurgraf ter aarde besteld, want indien hij een eigen graf had, zou dit uit de door Van der Muelen uitgegeven grafboeken, die alleen eigen graven noemen, moeten blijken. De impost van *f* 30.— wijst op gehuwden staat; Fourgeoud is echter niet in Den Haag getrouwd. Hij moet ook kinderen hebben nagelaten, want anders zou hij in de registers der collaterale successie moeten compareeren, hetgeen niet het geval is. Ook in het archief van de Weeskamer komt hij niet voor.

Solebay, Woerden, Naarden en Seneffe, is de naam Fourgeoud verbonden aan dien van West-Indië, welke in gulden letters op het Korpsvaandel prijkt.
Met dit fragment uit de korpsgeschiedenis hoop ik van harte, dat de nagedachtenis van deze heldenfiguur aan de vergetelheid moge worden ontrukt en dat ik er in geslaagd ben, hem de welverdiende hulde te hebben gebracht, welke hem tijdens zijn moeilijk, maar vruchtbaar leven al te veel is onthouden.

Bijlage 1

„PLAN OF THE PRINCIPAL FIELD OF ACTION BETWEEN THE RIVERS COTTICA AND MARAWINA WITH A SKETCH OF THE MANNER OF ENCAMPING IN THE WOODS OF SURINAM"

(Overgenomen uit: „Narrative of a five year's expedition against the revolted negroes of Surinam in Guiana on the wild Coast of South-America from the year 1772—1777", by John Gabriel Stedman.)

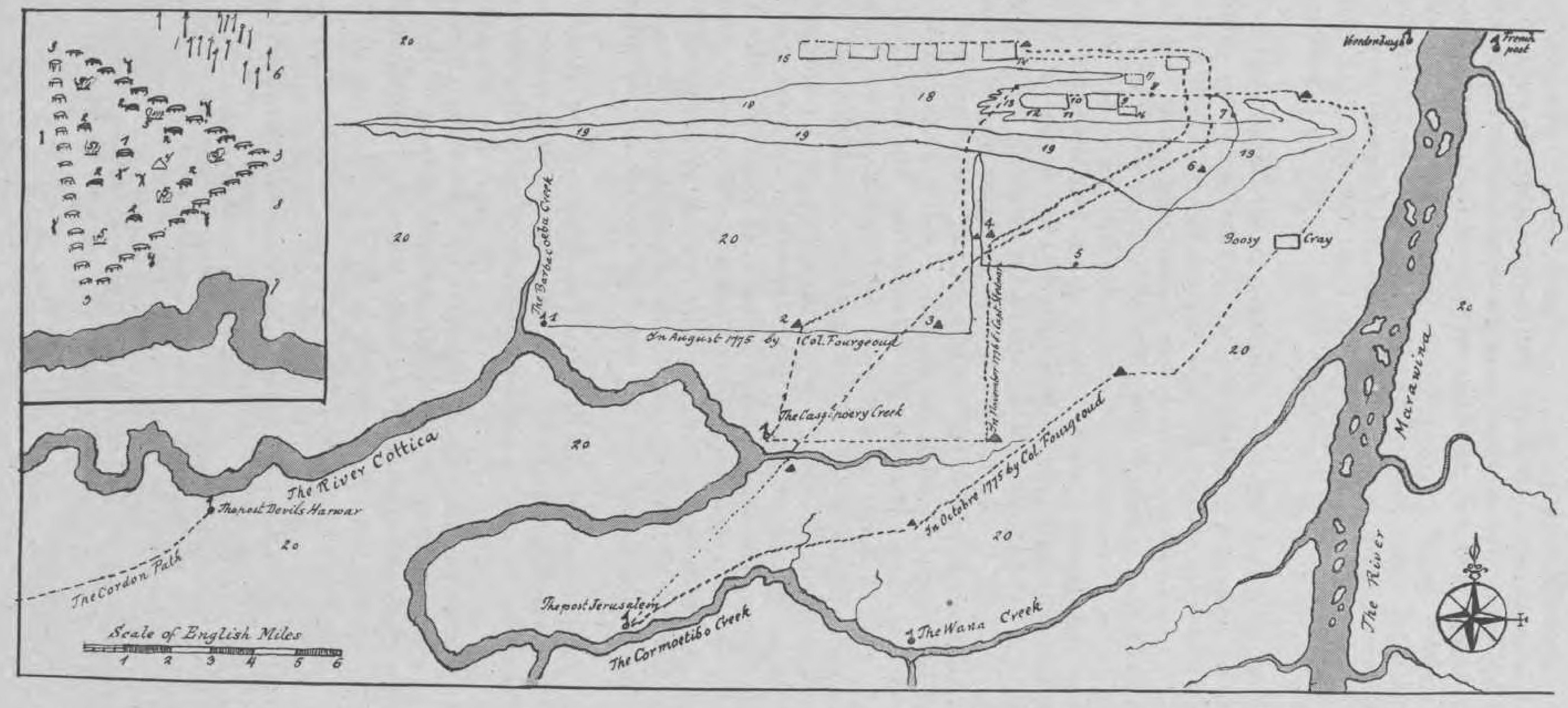

Nos 1, 2 and 3, are supposed to be the general rendez-vous at Barbacoeba, and the two succeeding nights encampment.
No 4. The spot where we heard the firing and shooting of the rebels on the night of the 17th.
No 5. The latitude where the troops were joined by the black corps or rangers.
No 6. The night's encampment previous to the engagement.
No 7. The beach on the opposite side of the marsh, where Capt. Meyland with his troops had been defeated.
No 8. The advanced post of the rebels, whence the first shot was fired at the troops.
No 9. The field with rice and Indian corn, entered without opposition.
No 10. The pass or defile in which the firing commenced.
No 11. The beautiful rice-field in which the action continued above forty minutes.
No 12. The town of Gado Saby in flames at a distance.
No 13. The spot whence the rebels fired on the camp and held the conversation on the night of the 20th.
No 14. The ground of the old settlement Cofaay, with the floating bridge, that covered the retreat of the rebels.
No 15. The fields with cassava, yams, and plantains that were at different times destroyed.
No 16. The field of rice discovered and demolished by Captain Stedman on the 21st.
No 17. A field demolished by the rangers on the 23rd.
No 18. The swamp or marsh which surrounded the settlement.
No 19. The quagmire or biree-biree, adjoining it.
No 20. The forest.

Encampment ▲

No 1. Is the hut or shed of Colonel Fourgeoud or the commanding officer in the center with a sentinel.
No 2. The huts of all the other officers in a small triangle, surrounding that of the commander in chief.
No 3. The angles of the outer triangle, formed by the huts of the privates in three divisions, viz. the main-body, the van, and the rear-guard, with sentinels at proper distances to cover the front of each.
No 4. Powderchests, provisions, and medicines, with a sentinel.
No 5. The fires in the rear of each division to dress the victuals, and round which the negroslaves are lodged upon the ground.
No 6. A coppice of manicole-trees, to erect the huts or sheds.
No 7. A rivulet or creek, to provide the troops with fresh water.
No 8. The surrounding forest.

Bijlage 2

MISSIVE VAN DEN PRINS VAN ORANJE AAN DE STATEN-GENERAAL DD. 16 SEPTEMBER 1774

(Staaten Generaal No 5283 — Derde Lias loopende 1774)

Hoog Mogende Heeren,

De Collonel Fourgeoud commandeerende de Troupes van den Staat die op verzoek van de Directeuren van de Societeit van Suriname en van de Gecommitteerden van verscheiden der voornaamste Ingezeetenen en geinteresseerden in de gemelde Colonie ingevolgen Uwer Hoog Mog. Resolutie van den 6 Nov. 1772 tot secours tegens de invasien der Boschneegers derwaerds zijn gezonden, heeft ons bij zijne Rapporten successivelijk bericht, dat het hem voorquam, dat er geen ander middel waere om de Colonie van Suriname teegens die invasien te dekken, en te bevrijden dan om door continueele en langdurige tochten in de bosschen die wegloopers te harceleeren, derzelver Dorpen en Kostgronden te ruineeren, hun te verstrooien en dus mogelijk met den tijd geheel uit te roeien: dat die Neegers in differente partijen verdeelt zijnde, zoo gevaarlijk niet zullen weezen, en minder in staat zullen zijn om groote onderneemingen te kunnen doen, die anderszins, wanneer zij zullen aangroeien en formidabeler worden, vroeg of laat de ruïne van de geheele Colonie zullen kunnen veroorzaken; dat zij van tijd tot tijd ontrust wordende, en geen vaste etablissementen kunnende maken, de slaeven der Plantagiën, die in 't vervolg zouden willen deserteren, niet gemakkelijk eenige schuilplaetsen zullen kunnen vinden; 't geen zeekerlijk de desertie zal moeten doen verminderen.
Dat hij Collonel op die wijze reeds verscheide kostgronden had gevonden en geruïneert welke op zijn aannaedering waren verlaten; doch dat de Troupes op die tochten die acht maanden lang geduurt hadden, aan oneindige fatigues waeren geexponeert geweest, als hebbende dagelijks door diepe Swampen en moerassen, in donkere bosschen, langs ongebaande weegen, over Stronken en doornen, moeten marcheeren, zonder ooit onder dak of tenten te kunnen komen, hebbende genoegzaam altijd met natte kleederen, in natte hangmatten, moeten slapen, zonder andere Spijs of Drank dan die zij hebben moeten meede draegen; hebbende hij Collonel ons teffens kennisse gegeeven, dat door die penible marchen en ongemakken, in een zoo heet klimaat, zijne Troupes zodanig waeren afgemat, en vermindert, dat hij, zonder een goed renfort, zich buiten staat zoude bevinden, die manier van oorlogen te kunnen continueeren:
Uit welk relaas men lichtelijk kan opmaeken, dat hij met zijn noch overige manschap, die meest alle door ziekten en qualen veel soufreeren, de Colonie van weinig dienst zal kunnen zijn, indien dezelve niet worden gerenforceert.
Wij geeven derhalven in bedenken, of niet de reeden en billijkheid eischen, dat men deeze Troupes, die reeds zoo veel hebben geleeden, zoo men ze niet geheel wil sacrificeeren, terug roepe. Wij wenschten gaerne zulks met alle gerustheid, tot menagement van volk en van kosten te kunnen doen, doch apprehendeerende, dat de Boschneegers, door het vertrek der Troupes van den Staat, stouter zouden kunnen worden, en mogelijk nieuwe onderneemingen kunnen doen, en dat dus dit Rappel der Troupes voor de Colonie van nadeelige gevolgen zoude kunnen zijn, indien dezelve niet door andere wierden geremplaceert, of dat de Troupes van de Societeit daar teegens niet sufficient mogten worden bevonden; zoo hebben wij nodig geoordeelt, zulks onder het oog van Uwe Hoog Mog. te moeten brengen met ernstig verzoek, dat Uwe Hoog. Mog. hieromtrent zodaenige heilzaeme Resolutie gelieven te neemen, als dezelve tot welweezen van den Staat, van die van de Colonie, en van zoo meenige Ingezeetenen en geinteresseerden in den welvaart derzelve, zullen oordeelen te behooren.

Waarmede
Hoog Mogende Heeren

wij Uwe Hoog Mog. beveelen in Gods heilige protectie.
Uwer Hoog Mog.
Gehoorzaeme Dienaar
w.g. W. Pr. v. Orange.

in 's Gravenhage
den 16en Sept. 1774.

Bijlage 3

MISSIVE VAN DEN PRINS VAN ORANJE AAN DE STATEN-GENERAAL, DD. 5 APRIL 1775

(Staten Generaal No 5286 — Tweede loopende Lias 1775)

Hoog Mogende Heeren,

Wij hebben met een schip, deezer daagen uit Surinaame in Tessel binnen gekoomen, brieven ontvangen van den Collonel Fourgeoud, commandeerende de Troupes van den Staat in de voorsz. Colonie, bij welke hij Collonel ons rapporteert dat hij op den 5en January deezes Jaars te Tempati zijnde, ontvangen had Uwer Hoog Mog. Resolutie van den 5en October 1774 bij welke Gouverneur en Raaden wierden gelast de concert het hem te raadpleegen over het vertrek of langer verblijf van de Troupes van den Staat in de voorsz. Colonie; dat hij zig daar op terstond naar Paramaribo had begeeven, om, ingevolge voorgemelde Resolutie met Gouverneur en Raaden desweegens te confereeren: dat hij bij missive aan Gouverneur en Raaden had verzogt, om ten einde voorsz. een dag te willen bepaalen; dat dien dag gesteld was op den 13 January; dat hij in het Gouvernement gekoomen zijnde door den Gouverneur aan hem Collonel was gevraagt, of hij van advis was, dat het langer verblijf der Troupes van den Staat voor de veiligheid van de Colonie en tot dekking derzelve teegens de onderneemingen der Boschneegers, volstrekt noodig was, dat hij Collonel daar op heeft geantwoort, dat hoe zeer de zaaken in de Colonie op een beeter voet stonden dan voorheen, dewijl de Boschneegers door de ingevoerde manier van oorloogen waaren gedecontenenceert en meer in het nauw gebragt, dan zij ooit te vooren waaren geweest, dat zij nu van de plantagiën waaren geëloigneert, daar zij te vooren alle momenten het gevaar van hunne nabijheid konden doen gevoelen, dat de plaatsen, die bevoorens voor de blanken ontoegankelijk waaren en als veilige schuilhoeken voor de neegers wierden aangemerkt, en ook zijn geweest, thans door meenigte paaden van communicatie waaren doorsneeden; dat daar door de apparentie sterk wierd verwijdert, dat zij weederom zouden onderneemen zig zoo digt bij de Colonie te nestelen; dat wel al hunne etablissementen, zoo oude als nieuwe, met hunne meenigte kostgronden door de continueele coursen van hem Collonel waaren gevonden en geruïneert, en de Neegers genoodzaakt geweest door verhaaste vlugten, die te moeten verlaaten, en tot berging van hun lijf en leeven gestaedig van het een quartier naar het ander te moeten loopen, zonder anders te eeten te hebben dan de Boschvrugten, dat die wel voor een tijd, maar niet op den duur toereikende konnen weezen, om hun het noodige voedsel te verschaffen, en dat zij dus onzeeker om op een plaats te konnen blijven, ongetwijffelt zeer zouden zijn afgemat; doch dat egter die vijand nog exteerde en altoos dezelve vijanden waaren, en in staat om als voorheen invallen te doen; dat het dus te vreezen was, dat, zoo men hun maar weinig tijds gerust liet, zij wel haast hersteld zouden zijn en weederom in volle fleur verschijnen; dat hij Collonel wijders oordeelde, dat het onvermijdelijk en volstrekt noodzakelijk was de manier van oorloogen, door hem ingevoert, al het eenigste middel tot behoud van de Colonie, en tot de uitroeying en vernieling der Boschneegers, te moeten vervolgen; dat hij derhalven, om alle de voorgem.e reedenen van advis was; dat de Troupes van den Staat volstrekt noodig waaren in de Colonie, zoo als hij zulks bij zijn arrivement reeds had gedeclareert;
Rapporteerende hij Collonel ons verder, dat de Gouverneur hem daarop hadden gezegt, dat hij Gouverneur alsmeede de Raaden van Politie en Crimineele Justitie van hetzelfde advis waaren, en dat zij reeds op den 4en January bevoorens met eenparigheid van stemmen eene Resolutie hadden genoomen, houdende, dat zij begreepen dat de colonie zig thans in zodanige critique omstandigheden bevond, dat de voorzigtigheid vereischte, dat men met dankbaarheid de gunstige Resolutie van Haar Hoog Mog. ter continuatie van het verblijf en suppleering der Troupes van den Staat behoorden te accepteeren. Wij hebben niet willen afzijn, dit onder het oog van Uwe Hoog Mog. te brengen tot bevestiging, dat de voorzorge van Uwe Hoog. Mog.e met het verzenden van een renfort Troupes, het geen gedeeltelijk op den 29 January jonstleeden zonder eenige zieken of dooden op de Rivier van Surinaame is gearriveert, niet nutteloos nog onnoodig zij geweest.

Waarmeede
Hoog Mogende Heeren
Wij Uwe Hoog Mog. beveelen in Gods heilige protectie.

Uwer Hoog Mog.e
gehoorzaame Dienaar,
w.g. W. Pr. v. Orange.

in 's Gravenhage
den 5 April 1775.

Bijlage 4

MISSIVE VAN BURGEMEESTER VAN AMSTERDAM AAN GECOMMITEERDE RAADEN MET COPIE DER BRIEF DOOR HAAR AAN HAAR HOOG MOGENDE GESCHREEVEN

(Uit: Algemeen Rijksarchief; Verspreide West-Indische stukken, gedr. No 714, blz. 12)

Edele Mogende Heeren,

Hier nevens hebben wij de eer Uwe Edele Mog., bij absentie van haar Edele Groot Mog., te doen gewórden Copie van eene Missive, door ons op heeden aan de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden gedepecheert. Teneinde Uwe Edele Mog. in staat te stellen om over het object daar inne voorkomende, en het geen wij vermeenen van het uiterste gewigt te zijn soodanig te kunnen delibereeren en resolveeren, als hoogstdezelve, ten meesten dienste van de Lande, van der selver hooge wijsheid, sullen oordeelen te behooren.
Waar meede wij Uwe Edele Mog. beveelen in de beschermінge Gods en blijven

Edele Mogende Heeren!
onder stond,
Uwer Edele Mogende dienst bereiden,
Burgemeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam.
Laager stond,
Ter ordonnantie van deselve
was geteekent
A. van Slingelandt.

Den 11 October 1774.

MISSIVE VAN AMSTERDAM AAN HAAR HOOG MOGENDE OVER VOORNOEMDE SUBJECT GESCHREEVEN

Hoog Mog. Heeren!

Wanneer ter Vergadering van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland gedelibereert is geworden over de Missive van Sijn Hoogheid op het subject van het al of niet rappeleeren van de Trouppes van den Staat, jegenswoordig in de Colonie van Surinaamen zijnde, welke Missive op den 16 September laatstleeden in U Hoog Mog. Vergadering commissoriaal is gemaakt, en door Heeren Gedeputeerden van Holland en Zeeland aangenoomen sig nader op deselve te verklaaren, is op den 29 September daar aan, in gemelde haar Edele Groot Mogende Vergadering bij die geleegentheid geproponeert, of de saak ter Generaliteit onder anderen daar heen niet behoorde te worden gedirigeert, dat, in afwagting van het Berigt, het welk van Gouverneur en Raaden van gemelde Colonie, de concert met den commandeerenden Officier van de voorsz. Trouppes van den Staat soude werden gerequireert aangaande den Staat van saaken in deselve Colonie, inmiddels een renfort van Trouppes derwaarts mogt worden gesonden, en een nieuwe Petitie gedaan, voor soo verre de kosten van dat renfort uit de voorige Petitien, niet soude kunnen worden gevonden.
Deese propositie, Hoog Mog. Heeren, is door de Heeren onse Gedeputeerden ter Dagvaart ten selven daage gedeclineert, en geweesen van de hand, omdat wij, welker stad voor de helft Eigenaar van gemelde Colonie is, en dus het allermeest in de conservatie van deselve Colonie geïnteresseert, mitsgaders in alle middelen, welke tot haare beveiliging te werk kunnen worden gesteld, vooral wanneer sulks buiten ons beswaar en ten kosten van den Lande soude geschieden, des onaangesien in gemoede waaren overtuigt, dat'er geene bekende reedenen waaren voor het senden van het voorsz. renfort, en voor het daar uit resulteerende beswaar van 'sLands Finantie met de kosten van dien, mitsgaders dat het meer als waarschijnlijk was, dat, bijaldien, buiten het weeten van onze Societeit (aan dewelke de voorziening ter beveiliging van meer gemelde Colonie nogtans competeert)[1]) en dus tegen alle gedagten aan, eens onderstelt wierd, dat om reedenen hier te Lande aan onze Societeit onbekent, de voorsz. Trouppes in deselve Colonie nog langer souden werden vereischt, en selfs souden behooren te worden gerenforceert, in dien gevalle, vooral in aanmerking van de meenigvuldige en facile correspondentie tusschen de gemelde Colonie en deese Landen, ten dien einde immers eenig Adres, het zij door eenige Planters of andere Geinteresseerden in de conservatie van deselve Colonie, aan U Hoog.Mog. soude zijn gedaan; sonder welke Adressen, volgens de Notulen van U Hoog. Mog. van den 11 October 1773, het een uitgemaakte saak is en blijft, dat al voor het arrivement van de gemelde Trouppes van den Staat in de Colonie, aldaar door Gouverneur en Raaden, met en benevens onze Societeit soodanige efficacieuse arrangementen reeds waaren gemaakt, dat daar door alleen de rust volkoomen is hersteld, en genoeg Trouppes aldaar gevonden worden, om daar meede, althans voor het tegenwoordige, deselve Colonie jegens de Wegloopers te beveiligen[2]), zijnde het laatstelijk dan ook een bekende saak, dat door de gemelde Trouppes van den Staat, gedurende

[1]) Het beroep op de competentie van het Societeitsbestuur lijkt mij wel wat zwak na de recente droevige ervaring van 1763, met het Bestuur van de Societeit Berbice, dat meer penny-wise dan krachtig is gebleken te zijn.

[2]) Na de vernietiging van het detachement van luitenant Lepper, die volgde kort na de hoog opgehemelde overwinning van kapitein Meyland, beiden van de Societeitstroepen, waren de Gouverneur en Raaden tot 't inzicht gekomen, dat zij aan de Regeering der Republiek al te optimistisch het succes der Societeitstroepen hadden afgeschilderd. Bovendien hervatten de rebellen toen hun rooftochten op groote schaal. Amsterdam schijnt nogal sterk beïnvloed te zijn door deze valsche voorstelling van Surinames Societeitsbestuur, dat hierdoor mede oorzaak is geweest van al het geharrewar der bestuursinstanties in Nederland.

al den tijd van hun verblijf aldaar, niets van eenig belang is verrigt en mitsdien geen reeden is om anders te denken, als dat, gelijk de saaken door de voornoemde geaugmenteerde Trouppes van de Colonie alleen in ordre zijn gebragt, door deselve alleen dan ook in ordre zullen kunnen werden gehouden.[3])
Nogtans sullen U Hoog Mog., en de geheele Waereld sig ten uitersten moeten verwonderen, dat daar het voorsz. geadviseerde van onse Gedeputeerdens ter Dagvaard, soo evidentelijk buiten alle oogmerken van eigen belang was gesteld, mitsgaders tot menage van 'sLands Penningen, en tot het praeveneeren van nieuwe Petitien ten laste van de Bondgenooten verstrekte niet te min eene seer groote meerderheid aan onse Societeit het voorsz. renfort Trouppes heeft getragt te obtrudeeren, en dat wel in eene Colonie, die aan deselve Societeit in vollen en vrijen eigendom toebehoord met eene onbepaalde directie van alle saaken, deselve Colonie specteerende (buiten het geen bij U Hoog Mog. Octroy van den jaare 1682 bij forme van Privilegie, in faveur van de Colonisten is gereguleert, dan waar over ten deesen geen quaestie is) sonder dat immer eenige Provincie, of Lid van deselve, aan onse Societeit deeze directie heeft gecontesteert, veel min sig aangematigt.
De saak is egter in welgemelde haar Edele Groot Mog. Vergadering soo verre gegaan. dat de voorsz. meerderheid dit Point tegen het Advis van onse Gedeputeerden op den 29 September voornoemt praetenselijk heeft geconcludeert, waar jegens deselve onse Gedeputeerdens, in consideratie, dat Conclusien van de meerderheid in de materie voor handen, tegen de Grondwetten van de Regeering van den Lande, en bijsonder ook van onse Provincie, mitsgaders tegen de vrijheid van de Besittingen van de Ingezeetenen deeser Landen in het generaal, directelijk strijdig zijn, sig genoodsaakt hebben gevonden, bij provisioneele Aanteekening daar jegens, ten selven daage te protesteeren van notoire nulliteit, en gedeclareert mitsdien aan deselve praetense Resolutie niet gehouden te zijn, met reserve van soodanige nadere Aanteekening, als wij souden oordeelen te behooren.
Nu werden wij geïnformeert, Hoog Mog. Heeren! dat Gedeputeerdens van onse Provincie ter Generaliteit wel niet geraaden hebben geoordeeld de voornoemde nulle Resolutie ter Vergadering van U Hoog Mog. uit te brengen, maar de saak daarheen schijnen te hebben helpen dirigeeren, dat een Rapport van het voornoemde Besogne door U Hoog Mog. op den 16 September laatstleeden gedecerneert, op den 5 October daaraan ter Vergadering van U Hoog Mog. is uitgebragt, hetwelk, voorzooveel betreft het senden van het voorsz. renfort, mitsgaders het doen van een Petitie tot verval van de kosten van hetselve ten laste van de Bondgenooten, hoofdsaakelijk van de voorsz. praetense Hollandsche Resolutie niet verschild.
Bij aldien wij nu van den staat der deliberatien van U Hoog Mog. over het soo evengemelde uitgebragte Rapport wel zijn geinformeert, zijn 'er vier Provincien, welkers Gedeputeerden alle de vrije deliberatien van de Heeren Staaten van deselve Provincien, ten minsten op het subject der voorsz. Petitie en het furneeren van hunne quote in deselve, hebben gereserveert, terwijl de Hollandsche Gedeputeerdens sig met het selve Rapport schijnen te hebben geconformeert, dog, soo als U Hoog Mog. nu verneemen, daartoe niet wettelijk gequalificeert zijnde geweest, soo als deselve ook schijnen begreepen te hebben met het niet uitbrengen der meergemelde Hollandsche Resolutie ter Vergadering van U Hoog Mog: soo dat'er dan, op zijn best genoomen, geen andere Gedeputeerdens, als alleenlijk van twee Provincien ter Generaliteit kunnen zijn geweest, die eenige voldoende last souden kunnen hebben gehad, om sig met voorsz. Rapport gaaf te mogen conformeeren.
Ondertusschen, Hoog Mog. Heeren! zijn wij door Directeuren van onse gemelde Societeit geïnformeert, dat het voorsz. Rapport alreeds in de gedaante van een formeele Resolutie van U Hoog. Mog. met betrekking tot alle Pointen daar in vervat, en als sonder resumtie praetenselijk geconcludeert, met praecipitance, ter versending na Surinaame, herwaarts is overgesonden, schoon wij niet kunnen begrijpen, hoe zulks, in den Staat van de voorsz. deliberatien, en onaangesien de voorsz. gereserveerde vrije deliberatien, heeft mogen geschieden, soo dat wij in deese soogenaamde Resolutie geen minder informaliteit, als in de voornoemde Conclusie met de meerderheid in haar Edele Groot Mog. Vergadering genoomen, meenen te ontdekken.
Wij hebben ons derhalven verpligt gevonden den geheelen toedragt deeser saake te communiceeren aan de Bondgenooten, en met de vereischte accuratesse hoogst deselve onder het oog te brengen, ten einde aldus omstandig geinformeert zijnde van de waare gesteltheid der saak, en van de nulliteit van gemelde Hollandsche Resolutie, hoogst deselve teffens, mogen begrijpen, dat onse Hollandsche Gedeputeerdens geen bevoegdheid hebben gehad, om het voorsz. Rapport ter Generaliteit te helpen brengen tot Conclusie, en vinden ons dan ook genoodsaakt deese hunne verrigting opentlijk bij deesen te desavoueeren, gelijk wij bij continuatie voorneemens zijn te doen daar, en soo dikwerf sulks sal worden vereischt, en wel met relatie tot alles, wat uit kragte van het voorsz. Rapport (op gemelde wijze in de gedaante van een Resolutie van U Hoog Mog. praetenselijk geconverteert) met opsigt tot het senden van het voornoemde renfort, met den aankleeve van dien, sal werden gedaan, en ondernoomen, protesteerende tegen alle het selve van nulliteit en ongehoudentheid, ons daar na te reguleeren, mitsgaders geen part of deel te sullen neemen in de kosten, dewelke, in gevolge van dien, sullen werden geimpendeert, terwijl wij U Hoog Mog. respectueuselijk in serieuse overweeging geeven, hoedanige gevolgen uit diergelijke wijze van delibereeren, concludeeren en depecheeren, voor het lieve Vaderland, en de Regeering van deesen vrijen Staat, te wagten zijn.
Wij hebben copie van deese onse Missive aan de Heeren Staaten der respective Provincien toegesonden, ten einde geleegentheid te verschaffen, om over een soo gewigtig object in den haaren rijpelijk te kunnen delibereeren, en vervolgens aan de Heeren hunne Gedeputeerden ter Generaliteit soodanige Instructein te kunnen doen geworden, als hoogst deselve zullen oordeelen te behooren tot conservatie van hunne vrije deliberatien en van de gronden van de Regeering deeser Landen.

Onder stond
Waar meede &c.,
Uwer Hoog Mogende dienstwillige
Burgemeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam.
Laager stond
Ter ordonnantie van deselve
was geteekent
A. van Slingelandt.

Den 11 October 1774.

[3]) Lees hierop na Fermin (reeds meer aangehaald), wat deze over de Societeitstroepen zegt.

Bijlage 5

CONTRA AANTEEKENING VAN DE RIDDERSCHAP EN SEVENTIEN ANDERE LIEDEN TEGENS DE AANTEEKENING VAN AMSTERDAM 29 SEPTEMBER 1774 GEDAAN OP DE RESOLUTIE VAN DIEN DAG OVER HET SENDEN VAN EEN RENFORT TROUPPES NA SURINAME

(Uit: Algemeen Rijksarchief; Verspreide West-Indische Stukken, No 714 (gedr.) blz. 17)

Woensdag den 16 November 1774

De Heere van de Ridderschap en Edele hebben, ingevolge van haare gemaakte reserve, om tegens de Aanteekening door de Heeren Gedeputeerden der Stad Amsterdam den 29 September laatstleeden gedaan tegens haar Edele Groot Mog. Resolutie van den selven datum over het senden van een modicq renfort tot versterking van het Corps Troupes in de Colonie van Suriname militeerende, te doen zoodanige contra-Aanteekening als te raade zouden worden overgegeeven de Contra-Aanteekening hier na volgende geïnfereert.

De Heeren van de Ridderschap en Edelen, gebruik maakende van de gereserveerde faculteit met betrekking tot de Aanteekening van de Heeren Gedeputeerden der Stad Amsterdam tegens de Resolutie van den 29 September deezes jaars, concerneerende het zenden van een modicq Renfort tot versterking van het Corps Troupes in de Colonie van Suriname militeerende, hebben, bij forme van Contra-Aanteekening, in de Registers doen insereeren.

Dat gelijk het voorname onderwerp der deliberatien in het groot Besogne op den voorsz. 29 September laatstleeden en ten zelven dage ter Staats-Vergadering gehouden en gevallen, eeniglijk, heeft bestaan in de Vraag, of het Corps Troupes van den Staat in den jaare 1772 tot dekking en beveiliging van de voornoemde Colonie teegens de invasien en depraedatien der Boschneegers, ter requisitie en op de herhaalde instantien van de Regeering der Stad Amsterdam derwaards afgezonden, als nu van daar gerappelleert, dan wel bij provisie aldaar gelaaten, en door een modicq renfort tot het langer verblijf ten dienste van de Colonie in staat gesteld behoorde te worden, het zo ook van zelfs spreekt, dat bij de discussie van deeze Vraag geene andere reedenen of motiven in aanmerking hebben moeten komen, dan de zodaanige, welke tot de waare gesteltheid der Zaaken in de Colonie betrekkelijk zijnde, genoegzaam gronden konden opleeveren, om over het belang van deeze, voor de Navigeerende en Commercieerende Ingezeetenen van den Staat zoo importante besitting, in de verdere continuatie van het bevoorens reeds verleende Secours, na behooren, te oordeelen, en des aangaande een welberaade en met de reegels van prudentie overeenkomstig besluit te neemen.

Dat Zijn Hoogheid met die waaksaamheid en ijver, waar mede Hoogst deselve voor het algemeen welzijn in het generaal, en voor alle de takken der publicque welvaart in het bijzonder, is aangedaan, bij Zijne Missive aan Hun Hoog Mog., welke tot de voorsz. deliberatien aanleiding heeft gegeven, ten klaarsten getoond heeft, niet buiten regtmatige apprehensie te zijn omtrent de nadeelige gevolgen, welke uit het rappelleeren der Troupes te dugten waaren; en dat ook de laatste Rapporten van den Commandeerenden Officier, die bij Zijne Hoogheid van tijd tot tijd op het noodige renfort van desselfs onderhebbende Manschap had geïnsisteerd, geenzins van dien aart bevonden wierden, dat daar op met eenige gerustheid tot dat Rapport geresolveerd konde worden.

Dat, om vervolgens die gerustheid te konnen erlangen, geen ander nog beeter middel voor handen was, als dat Gouverneur en Raaden van Politie en Crimineele Justitie in de voorseide Colonie wierden aangeschreeven, en gelast, om de concert met den Officier, de Troupes van den Staat commandeerende, ten spoedigste te dienen van een gedetailleerd Rapport noopens den staat, waar in de Colonie zig althans ten aanzien van de excursien en depraedatien der Boschneegers was bevindende, daar bij speciaal berigtende, of de omstandigheeden zouden kunnen permitteeren, dat de voornoemde Troupes de Colonie kwamen te verlaaten, en of Gouverneur en Raaden voornoemt zouden oordeelen, dat de Troupes van de Societeit alleen, en zonder ander secours, sufficient en in staat zouden zijn, om de Colonie teegens verdere excursien en invasien der Neegers te beveiligen.

Dan dat deeze Aanschrijving, hoe nuttig en noodzakelijk, egter alleen, en op zig zelfs aan het oogmerk eener gepaste voorzorge van den Souverain tot securiteit van deeze zoo voordeelige bezitting in een verafgelegen Gewest weinig konde beantwoorden, indien daar bij teffens niet wierden geadhibeerd de middelen welke strekken moesten tot voorkoming, dat intusschen en geduurende het aanmerkelijk interval van tijd, het welk noodwendig moest verloopen, alvoorens het voorz. Berigt met moogelijkheid verwagt konde worden, de zaaken in de Colonie niet buiten haar geheel mogten geraaken, waar toe dan ten hoogsten noodig was, dat het meergemelde Corps door een convenabel Renfort, tot remplacement, des afgestorven en door ondergaane fatigues verzwakte Manschap, ten prompsten wierde gerenforceerd en versterkt, dewijl ander zins, en bij agterlaatinge van zoodanige voorziening een totaale extinctie van dit gantsche Corps het onvermijdelijk en noodlottig gevolg der negatieve determinatie op dit respect zijn moest.

Dat de Heeren van de Ridderschap, om deeze, en geen andere reedenen of motiven, van gedagten zijn geweest, dat Zijn Hoogheid behoorde te worden versogt, tot conservatie en standhouding van het voorzeide Corps, door het afzenden van een modicq renfort, de noodige voorzieninge te doen, en dat, vermits de kosten daar toe vereischt wordende, uit de reeds gedaane, en bij deeze Provincie geconsenteerde Petitie niet zouden kunnen vervallen, de Raad van Staate zoude kunnen worden verzogt, eene suppletoire Petitie ten voorsz. einde te formeeren.

Dat de Heeren van de Ridderschap wel hebben gehad het genoegen dat dit hun gevoelen bij zeventien Lieden is geamplecteerd en gevolgt, dog dat te gelijk met leedweezen hebben moeten ondervinden, dat de Heeren Gedeputeerden der Stad Amsterdam in een geopposeert begrip staande, de gedaane voorslag, tot het afzenden van een convenabel Renfort, volstrekt hebben gedeclineert en afgeweezen, terwijl het aan welgemelde Heeren verder behaagd heeft, bij hun declinatoir Advis te persisteeren, niet tegenstaande, voor het formeeren der Conclusie, waar toe op eene wijze geprocedeerd is, welke van geene precipitance geïncolpeerd kan worden, instantelijk verzogt zijn geworden, van zig nader, en met uitstel van eenige dagen, te willen beraaden.

Dat de Heeren van de Ridderschap zig nimmer zouden hebben kunnen praefigureeren, dat haar voorsz. geadviseerde, zo zeer

geschikt na de belangens, en ter bezorging der meeste veiligheid van eene Colonie, waar in de Stad van Amsterdam zo notabel is geinteresseerd, door die Stad bejegent zoude zijn geworden met een afwijzing, geenzints steunende op eenige nieuwlijks ingekomen Informatien, welke de aangename en gewenschte tijding der herstelde rust in de Colonie zoude aanbrengen, en nog minder gegrond op de moreele zeekerheid, dat Gouverneur en Raaden bij hun Berigt zig tegens het langer verblijf der Troupes, als geheel inutiel en onnoodig, zouden verklaaren: neen maar, dat het zo ver van daar is, dat welgemelde Heeren Gedeputeerden een zo gunstig denkbeeld noopens de situatie der zaaken in de Colonie gevoed of voor hunne Meede-Leeden bij de gehoudene deliberatien geopenbaard zouden hebben, in hoedanig geval, de Heeren van de Ridderschap terstond gereed en volveerdig zouden zijn geweest, om met die Heeren tot het rappel te concurreeren, dat deselve, daarentegen hun Advis tot het t'huis roepen der Troupes in dier voegen goedgevonden hebben te clausuleeren, te modificeeren, en te limiteeren, dat aan Gouverneur en Raaden bij de te doene Aanschrijving zoude werden gegeeven de faculteit, om, bij aldien zij mogten begrijpen, dat het langer verblijf der Troupes volstrekt noodig, en hun vertrek aan een reeël gevaar voor de Colonie onderhevig zijn zoude, de reedenen daar toe dienende bij hun Berigt op te geeven, en de Troupes aldaar provisioneelijk te doen verblijven.

Dat hieruit ten vollen evident is, dat welgemelde Heeren Gedeputeerden bij dit geclausuleerd Advis niet slegts hebben geadmitteerd en erkend de onzeekerheid, die 'er was, hoedanig het berigt van Gouverneur en Raaden omtrent het al of niet continueeren van het secours, zoude uitvallen, maar dat daar bij zelfs is geadvoueerd de moogelijkheid, dat zij zig voor de affirmative kwamen te verklaaren.

Dat het bovendien eene bijzondere reflectie meriteert, dat, wanneer de sentimenten van de Heeren Directeuren der Societeit over het rappel of verblijf der Troupes in de maand July van dit jaar, door of van weegens Zijne Hoogheid onder de hand zijn gefondeerd geworden, het Antwoord daar op, in substantie, is uitgekomen, dat uit de berigten, zo omtrent de vrugtelooze poogingen van den Commandeerenden Officier, als omtrent de noodige Efforts teegens een binnenlandschen Vijand, het wel zoude schijnen, dat het grootste nut niet kan worden getrokken van in Europa gedisciplineerde Troupes, maar alleen van continueele harseleeringen, om dezelve door de tijd zodaanig af te matten en ze vooral buiten kostgronden te houden, dat ze eindelijk als van zelfs vergaan, en dat de magt der Colonie daar toe sufficient zoude zijn geweest, dog dat zij Directeuren niet durfden bepaalen, in hoe verre of deeze berigten konnen of moeten aangenoomen worden, ook daarom, dat niet konde worden nagegaan, welke Evenementen sedert de voorsz. berigten mogten zijn voorgevallen, en het verblijf der Troupes noodzaakelijk zouden maaken.

Dat de Heeren van de Ridderschap zig niet kunnen dispenseeren, hier bij te wegen, dat het ook in der daad zodaanig met de zaak geleegen is, dat men niet weinig misleid soude worden, en van de waarheid te ver soude afwijken, als men de Missive van Gouverneur en Raaden onder de Notulen van haar Hoog Mog. van den 11 October 1772 geinsereert, zig soude laaten obtrudeeren, als een legaal en wettig bewijs, dat door de gemaakte arrangementen, voor het arrivement van de gemelde Troupes van den Staat in de Colonie, de rust aldaar volkoomen zoude zijn hersteld, dat de Troupes van de Societeit sufficient zijn zouden, om deselve Colonie jegens de Wegloopers te beveiligen, en dat er geen reeden zoude zijn om anders te denken, als dat, gelijk de zaaken door de Troupes van de Societeit alleen in ordre zijn gebragt, door dezelve alleen dan ook in ordre zullen kunnen worden gehouden; want dat uit zeekere twee Resolutien, bij den Hove van Policie en Crimineele Justitie op den 15 en 16 Juny 1773 genoomen, en dus posterieur aan de bovengemelde Missive gedateert op den 8 der zelve maand, beide aan den Commandeerenden Officier der Troupes van den Staat van weegens Gouverneur en Raaden ter hand gesteld, en door den zelven aan Zijne Hoogheid overgezonden, ten klaarste zal kunnen constateeren, dat op het ingekoomen Rapport van een Attaque door een aanzienlijk getal Boschneegers op een Detachement van de Troupes van de Societeit, bestaande uit een Officier, een Sergeant en dertig Man[1]), den 10 daar bevoorens, boven Patamaca voorgevallen, en waar bij den Officier, dat detachement commandeerende beneevens drie soldaaten, gesneuvelt, en tien à twaalf Man geblesseert waaren geworden, bij den voornoemden Hove goedgevonden is den Collonel Fourgeoud de Troupes van den Staat aldaar commandeerende, te verzoeken, het vertrek der Troupes bij provisie tot het toen aanstaande jaar te willen uitstellen en te willen concurreeren tot het neemen van zoodaanige maatregelen, die in deeze geoordeelt zouden worden ten besten van de Colonie en van de Ingezeetenen in het werk gesteld te moeten worden: dat de voornoemde Collonel hier op bij rescriptie aan den Hove, in sustantie heeft gerepraesenteert, dat, de arrangementen tot het vertrek der Troupes reeds gemaakt zijnde, niet convenabel zoude schijnen, het zelve uit hoofde van eene consternatie over het gepasseerde, waar van de berigten als nog confus waaren, te staaken, en dat hij derhalven zig genoodzaakt vond, alvoorens te verzoeken, dat Gouverneur en Raaden in positive termen zouden gelieven te declareeren, of de Troupes van den Staat tot zeekerheid van de Colonie teegens de weggeloope Neegers noodig hadden of niet, opdat hij gevolglijk de noodige mesures tot deeze zekerheid volgens zijne Instructie zoude kunnen neemen,) en dat op dit Antwoord, bij den Hove genoomen is een Resolutie waarvan het dispositief woordelijk inhoud, dat geoordeeld is de zaaken thans door gemelde geval zodaanig gesteld te zijn, dat de Troupes van den Staat noodig geagt worden teegens de Wegloopers.

Dat de Heeren van de Ridderschap na deeze expositie van omstandigheden, en gebeurtenissen, waar uit op het duidelijkst werd geëvinceert, zo al niet een hooge graad van waarschijnlijkheid, ten minsten de allenthalve mogelijkheid, van dat de Regeering van de Colonie, bij een berigt ter requisitie van den Souverain, zig op het langer verblijf of rappel der Troupes moetende verklaaren, van hun, invoegen voorsz. laatst gedeclareert begrip niet merkelijk zullen devieeren, als nu wederkeerende ter beschouwing van den Staat der deliberatiën, waar uit althans door de Heeren Gedeputeerden der Stad Amsterdam zo heevig geoppugneerde Resolutie van haar Edele Groot Mog. is geproflueert, weinig woorden zullen behoeven te gebruiken tot betoog van de regtmaatigheid, billijkheid en prudentie, welke de motiven, en teffens de vaste grondslagen van dat besluit zijn geweest .... enz. ....

---

[1]) Detachement van luitenant Lepper.

[2]) Inderdaad, Fourgeoud was hier volkomen to the point, tegenover de weifelende heeren van het Societeitsbestuur.

Bijlage 6

NADERE AANTEEKENING VAN HEEREN GEDEPUTEERDEN DER STAD AMSTERDAM, INGEVOLGE VAN HUNNE RESERVE VAN DE 29 SEPTEMBER 1774

(Uit het: „Extract uit de Resolutiën van de Vroedschap der Stad Amsterdam". Den 15en November 1774)

....

Dat, om nogtans, hoe zeer ten overvloede, alle mogelijke twijfeling af te snijden of de belangen van meergedagte Colonie
(het zij dan zo verre gezogt als men wil) inderdaad zoude kunnen vorderen, het zenden van een renfort Europeaanen der-
waards; men alleenlijk met den anderen heeft te confronteeren den inhoud van de Missives van den Commandeerenden
Officier Fourgeoud, uit de voornoemde Colonie geschreeven, voor zo verre dezelve zijn gecommuniceert, aan de eene; met
de Missives van meergemelde Gouverneur en Raaden, geschreeven uit dezelve Colonie, en gementioneert onder de Notulen
van haar Hoog Mog. van den 11 November voornoemd, aan de andere zijde; — zullende daaruit, evidentelijk blijken, dat
zelfs in de onderstelling, dat, bij het vertrek van de voorsz. Troupes van den Staat uit meergedagte Colonie de Wegloopers
op nieuws beweegingen zouden kunnen maaken; waar jegens de Troupes van de Colonie nu minder als te vooren, sterk ge-
noeg zouden zijn; 't welk om bovengemelde redenen gantsch niet apparent is, en bovendien welgemelde Colonel Fourgeoud
op zijn best als een gebeurlijke zaak, en zonder allegatie van redenen, bij zijne gemelde Missives schijnt op te geeven) — dan
nog, om zelfs in deeze suppositie voor de Colonie de meeste gerustheid te bekomen, geen renfort van Europeaanen derwaards
zoude moeten worden gezonden: Want dat de ondervinding zo in deeze, als in de naburige Coloniën van andere Mogend-
heden (gelijk in de voorsz. Notulen blijkt) geleert heeft, dat de gemelde Wegloopers, met geen bestendig succes door Euro-
peaanen kunnen werden beoorloogt of geharceleert, (welke wijze om hen te beoorloogen de voornoemde Collonel Fourgeoud
zelve zegt de beste te zijn) maar dat daar toe vrije gemaakte Negers alleen op eene efficacieuse wijze geëmployeert kunnen
worden; mitsgaders dat tot dien einde, dan ook op het voorbeeld van gemelde nabuurige Colonien een Corps van drie hondert
vrije gemaakte Negers, door Gouverneur en Raaden voornoemt, is opgerecht; en volgens eene Verklaaring op den 2 July
1774 voor den Hove van Politie en Crimineele Justitie van meergemelde Colonie gepasseert en beëedigt, door de Gouver-
neur aan Directeuren der bovengemelde Societeit, met de jongste Brieven overgezonden, tegen de voorsz. Wegloopers bij
continuatie met effect worden gebruikt.

Derhalven bij aldien de Heeren Committenten met welgemelde Collonel Fourgeoud, dan ook al eens in twijffel zoude kunnen
trekken, of de Troupes van meergedagte Colonie, in voege voorsz. geaugmenteert des onaangezien nog wel sterk genoeg
zouden zijn,[1]) om dezelve Colonie bij continuatie tegen de voornoemde Wegloopers te beveiligen, alsdan deeze hunne twijffe-
ling nog zouden moeten bepaalen tot het voorsz. Corps vrije gemaakte Negers alleen; want, dat nog de Heeren Committenten,
nog welgedagte Collonel Fourgeoud, tegen de ondervinding, zo van onze eigene, als van vreemde Coloniën aan, met reden
meer in twijffel kunnen trekken, of tot gemelde harceleeringen der Wegloopers een renfort van Europeaanen van wezenlijk
nut of bestendig succes zoude kunnen zijn:

Zo dat in allen gevalle, bij aldien men mogt begrijpen, dat, zonder eenige bijzondere redenen te kunnen bijbrengen; nogtans
om de meeste gerustheid te bekoomen, dat de voorsz. Colonie in een volkomene Staat van defensie tegen gemelde Weg-
loopers, bij continuatie zoude zijn en blijven gestelt; dan vooral niet zoude behooren te werden geadviseert voor een renfort
van Europeaanen, maar, met veel meer effect en met veel minder bezwaar voor 's Lands Financie, aan meergemelde Gouver-
neur en Raaden eenige Penningen zouden kunnen werden geaccordeert om Slaaven vrije te koopen, en daar mede het ge-
melde Corps vrije gemaakt Negers te versterken: Waar door de kostbare Transporten van Troupes uit deeze Landen, waar
voor bij de voorsz. Petitie van den Raad van Staate van den 8 Augusty laatstleeden alleen en behalven de Ligtervragten
en andere onkosten, dewelke nog notable sommen importeeren; is uitgetrokken en een somma van vijf en zeventig duizend
guldens; niet alleen zouden werden afgesneeden, maar ook voorgekomen het wegsmelten van dezelve Troupes door de on-
gemakken zo van de reis als van het climaat, waar door zij alreeds, op zig zelfs, buiten staat werden gesteld, om tegen de
voorsz. Wegloopers efficacieuselijk te kunnen werden geëmployeert.

Dat derhalven bij aldien deeze consideratiën als nog de Leden van haar Edele Groot Mog. Vergadering niet kunnen over-
tuigen van de volstrekte nutteloosheid (in allen gevalle) van het zenden van een renfort van Euopeaanen, naar meergemelde
Colonie van Suriname: — De Heeren Committenten dan, onder reverentie, meenen wel vast te mogen stellen, dat het in
deezen niet ontbreekt aan kragt en klaarheid van redenen, van hunne zijde, tot dien einde bijgebragt; mitsgaders dat niet
wel zal kunnen werden gesustineert, dat men tot overstemming in dezen zoude zijn genecessiteert geweest door eenige
praetense noodzaakelijkheid of door eenig beredeneert gevaar voor den Lande; tot weering van welk, de Leden zig zouden
kunnen genoodzaakt vinden, op eene zo singuliere, en met 'sLands Grondwetten strijdende wijze te werk te gaan: zullende,
daar en tegen, zig niemant kunnen verwonderen, dat de Heeren Committenten zig genoodzaakt vinden op het nadrukke-
lijkst te protesteeren, tegen het bezwaaren van 'sLands Financie met de kosten van zodanig noodeloos renfort........

.... enz. ....

[1]) De Heeren van de Vroedschap hadden den toestand in Suriname niet door. — In de benarde omstandigheden waarin de kolonie was gebracht door het slappe bestuur, was een *man* noodig, die over bureaucratie en geharrewar heenstapte en krachtig de leiding in handen nam om de veiligheid van de kolonie eens en voorgoed te verzekeren. Daar ging het alleen om, — evenals later voor Van Heutsz en Swart in Atjeh.

Bijlage 7

MISSIVE VAN DEN PRINS VAN ORANJE AAN DE STATEN-GENERAAL, DD. 17 MEI 1776

(Staten Generaal No 5290 — Tweede Lias Loopende 1776)

Hoog Mogende Heeren,

Uw Hoog. Mog. bij derzelver Resolutie, op voorleden Maendagh genoomen, hebbende goedgevonden, dat het retour der Troupes van den Staat, die zich tegenswoordig in de Colonie van Surinamen bevinden, zoude worden uitgestelt tot den 1en Aug: van het aenstaende Jaer 1777; zoo hebben Wij, ter voldoening aan het verzoek, ons, bij gem: Resolutie gedaen, onze ordres aan den Commandeerenden officier der voorsz. Troupes reets laeten afgaen, en hem gelast zijn vertrek uit de Colonie, bij provisie uit te stellen; doch Uw Hoog Mog: ons teffens hebbende verzocht en geauthoriseert zodanige arrangementen te maeken en in het werk te stellen, als Wij, tot behoorlijk renfort, en des noots tot remplacement van gemelde Troupes, meest dienstig zullen oordeelen, vinden Wij ons verplicht Uw Hoog Mog: te moeten erinneren, dat Wij reets bij onze Missive van den 16 September 1774 aan Uw Hoog Mog. hebben voorgedragen de zwakke toestant, in welke de voorgem. Troupes toen ter tijt zich reets bevonden, en Wij hebben teffens aen Uw Hoog. Mog. in bedenken gegeeven, of niet die Troupes, die reets zoo veel geleden hadden, door anderen behoorden te worden geremplaceert, indien die van de Societeit niet sufficient mogten worden bevonden om de Colonie te beveiligen.
Het behaegde Uw Hoog Mog: op die repraesentatiën een modicq renfort derwaerts te zenden.
Doch de tochten, die bij continuatie in de Bosschen zijn gedaen, geduurende welke negentien differente etablissementen der Boschnegers zijn gevonden en met derzelver Kostgronden zijn geruineert: en de Negers verstrooit, en tot de uiterste miserie door gebrek aan alles zijn gebragt geworden, zoo zijn de Troupes, zoo die van de eerste verzending als die van het Renfort, door sterfte, door ziektens en door fatigues zodanigh vermindert, verzwakt en afgemat, dat men in het ongezont en heet Climaat der Colonie van Surinamen zich weinig dienst van de overgebleven kan belooven. *Zijnde van dezelve reets meer dan twee hondert en veertigh man, waeronder veertien officieren gestorven en meer dan zestigh om ziekten en onherstelbare Quaelen na het vaderlant terughgezonden.*[1]) van meest alle zoo niet alle de overige, waer onder veele convalescenten zijn en die niet dan door de reis en door de verandering van een gezonder lucht herstelt konnen werden, is de tijt van dienst en van engagement geexpireert.
Wij meenen derhalven, dat de reden, de billijkheit en de menschlieventheit, ja zelfs de goede trouw vordert, dat men die Luiden, die zich trouw en eerlijk van hun plicht hebben gekweeten, en den tijt van hunne Engagementen hebben uitgedient, aflosse en dat het eene groote hardigheit zoude zijn, die Luiden tegens hun zin en wil tot langer dienst te dwingen en in de Colonie te houden.
Dit alles verplicht ons Uw Hoog Mog. in consideratie te moeten geeven, of niet nootzaekelijk zij, zoo men de Colonie van Surinamen behoorlijk wil assisteeren, dat men deeze afgematte Luiden door andere versche Troupes laet aflossen en remplaceeren.
Wij vinden ons te meer verplicht deze voorstelling aan Uw Hoog Mog: te moeten doen, wanneer Wij considereeren, dat zeer onzeker is, of deeze Uw Hoog Mg. Resolutie en onze ordres tijdigh genoeg in Surinamen zullen arriveeren, zijnde het aen de eene kant niet apparent, dat de Collonel Fourgeod, die ingevolge Uw Hoog Mog: Resolutie van den 20 December 1775 bepaelde ordre heeft om voor den 1 Aug. deezes jaers met de Troupes van den Staet uit de Colonie te moeten vertrekken, juist tot den laetsten dagh zal hebben gewacht. En aen de andere kant; zoo kan de expeditie en vertrek deezer ordre door tegenwinden en door stilte, waer door de Schepen na de West Indiën doorgaens in het tegenswoordigh Jaersaisoen lange reizen hebben, noch lang werden opgehouden.
Wij oordeelen derhalven, dat; om de Colonie te helpen, en om aen de intentie van het verzoek der Directeuren van de Societeit van Surinamen te voldoen, de voorzichtigheit vereischt, dat'er, zoo spoedigh doenlijk, een ander Corps Troupes van 250 à 300 man derwaerts werde gezonden, om de Troupes van den Staet, onder de ordres van den Collonel Fourgeod, indien die daer noch mogten zijn, af te lossen, of, zoo die reets mogten vertrokken weezen, te remplaceeren.
Wij meenen wijders, dat zulks gevoeglijk zal konnen werden in 't werk gestelt met het Regiment van gem.e Collonel op de spoedigste wijze doenlijk verder te completeeren, en zullen terstont de noodige ordres stellen op het huuren van de Schepen, op het bestellen der Vivres, der klederen, der geweeren en op al het verdere benoodigde, om zoo ras doenlijk de voorgem. 250 à 300 man na Surinamen te konnen laeten transporteeren.
Waer van Wij noodigh geoordeelt hebben Uw Hoog Mog: kennisse te geeven, en verzoeken Uw Hoog Mog. de Raet van Staete daer van te informeeren, opdat zij des te beter in staet zij tot het formeeren der Petitie vereischt tot goedmakingen der kosten.

Waer mede
Hoog Moogende Heeren
Wij Uw Hoog Mog: beveelen in Godts Heilige Protectie

Uwer Hoog Mog. gehoorzaem Dienaer
w.g. W. Pr. v. Orange

's Gravenhage
den 17en Mei 1776.

---

[1]) Ik cursiveer. D.

Bijlage 8

CONCEPT-RAPORT RESOLUTIE EN DECLARATOIR VAN AMSTELDAM

(ingediend toen in 1776 andermaal de vraag aan de orde was gesteld, of het regiment mariniers al of niet zou worden teruggeroepen of aangevuld)

(Uit: Nieuwe Nederlandsche Jaerboeken 1776, blz. 673 e.v.) [1])

....

Maar dat egter aan de andere kant met genoegen hadden gezien, dat daar bij gevoegd waren de Consideratiën, welke aan haar Gecommitteerden waren voorgekomen voor en tegens het rappel der Troupes te militeeren, dat die geene, welke het verblijf der Troupes van den Staat scheenen aan te raaden, waren de grootere magt, die daar in de Colonie was, de sterkere Detachementen, die gebruikt konden worden, de onvermoeide ijver van den Collonel Fourgeoud, de opinie van het Publicq en de impressie, die het vertrek van voorn. Troupes zouden konnen doen op de Wegloopers en de bevreedigde Bosch-Negers.[2]) Dat daarentegens voor het rappel militeerden de zwaare kosten, die de Colonie moest dragen, zo door de betaaling van de groote quantiteit Lastdraagers, als andersints; de tweejaerige vrugtelooze Expeditiën; de oneenigheid die'er was tusschen den Collonel en de Regeering, welke zij met leedwezen moesten zeggen, dat van beide zijden even zo sterk gesoveerd wierden; de omverwerping van een Unité de Systéme, welke in alle Regeeringen zo hoog nodig was; de vermindering van het getal der Wegloopers; de mogelijkheid om hun verder te harceleeren en te ruineeren door de magt van de Colonie en Corps vrije Negers; de hoop, dat de Vrede met de Bosch-Negers[2]) niet zoude worden gebrooken, *en dat de Collonel Fourgeoud door zijn pouvoir, dat hij op dat volk had gekreegen, hen tot hun pligt en vereischte eerbied voor de regeering, welke zij thans scheenen verlooren te hebben, zoude weder brengen.*[3])

....

Dat bij dit alles zij Gecommitteerdens verder hadden verklaard (met gereïtereerde herhaaling nogtans van zig bezwaard te vinden om haar op deze redenen finaal te determineeren, en het voor een bepaald Advis te doen doorgaan) haar te vlijen dat'er mogelijkheid was, om dit alles te concilieeren en de nodige securiteit aan de Colonie te versorgen, door de executie van den Voorslag, welke zij in de eerste Conferentie hadden gedaan, om te doen formeeren een zeker Cordon van defensie, hetwelk bezet met de Troupes van de Colonie de Plantagien in de regentijd zoude dekken tegens de invasien der Wegloopers en Bosch-Negers, en uit het welk gedurende den droogen tijd, de nodige harceleeringen en excursien tegens het overschot der Wegloopers zouden konnen worden gedaan, om hun geen rust te laaten, dezelve te ruineeren, en door de vernieling van hunne kostgronden van miserie te doen omkomen.

....

Dat zij Heeren Gedeputeerden met eene scrupuleuse attentie alle de voorschreeve Consideratiën overwogen hebbende, wel niet hadden konnen vinden, dat de redenen tegens het rappel bijgebragt, ten eenemaal van fundament ontbloot waren, immers, dat de omstandigheden, waar in de Colonie zig thans scheen te bevinden, zig zo gunstig lieten aanzien, dat zij daar op haar Hoog Mog. zouden durven aanraden, om de Troupes van den Staat daadelijk te doen terugkomen, zonder eene meer dan gewoone voorsorg te gebruiken...

....

Maar dat, egter de Consideratien, welke men voor de onnoodzaakelijkheid, om de Troupes langer te doen verblijven, hadde geallegueerd, *hoe zeer men ook andersints moest loueeren, de ijverige pogingen van den Collonel Fourgeoud, en alle redenen had tot overtuiging, dat zijne welberaamde schikkingen en de onvermoeyde togten van de Troupes van den Staat van een wezentlijk nut waren geweest*[4]), van geen minder gewigt aan haar waren voorgekomen, ja zelfs eene meerdere reflectie scheenen te meriteeren, wanneer men het oog vestigde op deze zes voornaame pointen...

Ik geef deze zes punten hier verkort weer:

1e. Het getal wegloopers was zeer verminderd (dank zij Fourgeoud).

2e. De rapporten van de regeering en van kolonel F. stemden in zooverre overeen, dat een goed deel van hun dorpen en kostgronden verwoest waren en zij „in de Bosschen errant en vagabondeerende" waren (dus nog niet onschadelijk).

3e. Dat volgens het laatste rapport van F. bij zijn Missive van 12 Mei 1776 aan Zijne Hoogheid gedaan, geen sporen van de wegloopers meer door de detachementen waren gevonden en dat het scheen, dat een groot deel der wegloopers „zig na de kant van Cayenne geretireert en aldaar bij de Creeq Couron een Etablissement hadden tragten te formeeren".

4e. Dat het waarschijnlijk niet mogelijk zou zijn de wegloopers geheel te vernietigen.

5e. Dat de hoop, om den vrede met de Bosch-Negers, zoowel van Auca als van Saramaca te zullen behouden, gegrond was op het eigenbelang, dat dezen daarbij hadden.

6e. Dat het gebrek aan eensgezindheid en gemeenschappelijk overleg tusschen de Regeering en den Kolonel F. zeer het voordeel verminderde, 't welk men van de expeditie mocht verwachten.

Tot besluit wordt dan geadviseerd:

..........„dat er een behoorlijk Cordon van defensie, ten spoedigste zouden behooren te worden geformeert .... en wordt er bij Directeuren van de Societeit van Suriname op aangedrongen, om ten spoedigste met een ontwerp en begrooting der kosten voor den dag te komen en dat tegen het voorjaar (1777) „wanneer het voormelde Cordon tot volkomenheid en in de Staat van defensie zal moeten zijn gebragt, de Troupes van den Staat gerapelleerd en Zijne Hoogheid van nu af aan zoude konnen worden verzogt, daar toe de nodige voorzieningen te doen"..........

[1]) Het stuk is langdradig, evenals alle officieele stukken uit dien tijd; ik haal slechts de merkwaardigste passages aan.

[2]) Van Auca en Saramacca, met wie destijds het voor het Gouvernement zoo vernederende vredesverdrag was gesloten.

[3]) Ik cursiveer deze erkenning, dat de aanwezigheid van Fourgeoud en zijn pouvoir tot nut strekte, nl. dat hij de „bevredigde Bosch-Negers van Auca en Saramacca" in bedwang hield, bij welke het Gouvernement zijn prestige verspeeld had.

[4]) Ik cursiveer deze passage, omdat daaruit blijkt, dat deze Gedeputeerden eindelijk hebben moeten toegeven, dat de „Troupes van den Staat" wel degelijk van nut voor de kolonie zijn geweest.

Bijlage 9

REQUEST VAN DE SURINAAMSCHE PLANTERS AAN GOUVERNEUR EN RADEN VAN SURINAME

(Uit: Nieuwe Nederlandsche Jaerboeken 1776, blz. 1376 e.v.) [1]

....

zo de supplianten geïnformeerd worden, alhier zijn ingekomen, dat het secours Troupes onder een zo geëxperimenteerd als dapper Opperhooft, door den Souverain tot beveyliging en bewaaring deeser Colonie gratieuslijk gesonden, wederom staat te repatrieeren, en dus in een tijd dat deselve zo seer dan alhier benoodigt zijn, en dus zig verpligt agten aan Uw Edelen Gestr. en Edele Achtbaare Heeren voor te draagen, met de alleruiterste submissie, of het niet ten alleruiterste noodzaakelijk sij, zig aan hunne Hoog Mog. te adresseeren, met dankbetuyging voor haare soo genereuse als vaderlijke bescherming, en teffens omme van deselve te soliciteeren en te smeeken zodanig Renfort van Troupes als Hoogdeselve volgens derselver vooruitziende voorzorg zullen noodig oordeelen tot soutien, en maintein deezer Colonie dienstig te sijn..................

[1]) Ik haal hier het voornaamste uit aan.

Bijlage 10

MISSIVE AAN DIR. GEN. EN RADEN IN RIO ESSEQUEBO EN MUTATIS MUTANDIS AAN COMM.N. EN RADEN IN RIO DEMERARY

(West-Indische Compagnie No 66)

Erntfeste &a,

Dewijl ons uyt particuliere berigten is voorgekomen dat op de zeekust tusschen Demerary en Essequebo, en op de kust tussen de Oosthoek der Rivier en de Berbice na de Maheyka Creeq, verscheyde Weglopers niet alleen huijzen bouwen en gronden bedelven en beplanten, maar zelfs zij niet ontzien bij de Plantages te komen, om zo uyt de gronden als huijzingen de provisien te steelen, en zig teegens de blanken aankanten. Hebben wij geoordeeld zulks met den allergrootste spoed moet werden in den beginne te keer gegaan, *daar wij in deeze reden genoeg hebben, om ons aan het voorbeeld van Suriname te spiegelen, en niet af te wagten, dat deeze samenrottingen wel is waar in den beginne van weinig aanbelang, met er tijd grooter wordende, nadeelige gevolgen na zig sleepen.*[1])
Omme deeze reeden is het dat wij UEd. bij deeze gelasten de nodige informatien desaangaande te neemen, en ons te berigten in hoe verre het hier bovengem.e der waarheid conform is.
Intusschen na rugspraak tusschen de regeering der twee rivieren, gesamentlijke kragten aan te spannen, hetzij door een corps vrije Indianen daar toe met geld en goede woorden te engageeren, met eenige blanken aan 't hoofd, deselve in de bosschen te gaan opzoeken, en uyt te roeyen of op te vangen of op welke andere wijzen als meest dienstig zullen oordeelen, ten einde dit erge kwaad, in den aanvang werde geextirpeerd.
Wij recommandeeren en gelasten UEd. op het allerserieuste dit werk zonder versuym ter harte te neemen, en met alle vigilantie te zorgen voor de veyligheid eener Colonie welks bestier aan UEd toezigt is opgedragen.

Waarmede

(get.) J. Graafland Pietersz.
(get.) J. Hop.

Amst. 16 Oct. 1776

---

[1]) Ik cursiveer. D.

Bijlage 11

MISSIVE VAN DEN PRINS VAN ORANJE AAN DE STATEN-GENERAAL, DD. 28 OCTOBER 1776

(Staten Generaal No 5292 — vierde Lias Loopende 1776)

Hoog Mogende Heeren

Het heeft Uw Hoog Mogende behaagdt gehad den 20en december van het jaar 1775 te resolveeren dat Collonel Fourgeoud, commandeerende de Troepes van den Staet in Suriname uiterlijk voor den eersten Augustus van het lopende Jaer uit de gemelde Colonie met de voorschreve Troepes zoude moeten vertrekken.[1])
Wij hebben onze ordres dien conform gegeven, en ter obedientie aan dezelven, heeft hij Collonel alle zijne posten ingetrokken, en drie scheepen gehuurd gehad; dezelve van de nodige vivres voorzien en de verder schikkingen gemaekt gehad om met alle de Troepes den 26 July de Rivier van Suriname af te zakken, ten einde voor den bovengemelden bepaelden tijd de Colonie te kunnen quiteeren doch daags voor den gefixeerden dag van zijn vertrek namentlijk op den 25 July heeft hij ontvangen Uw Hoog Mogende resolutie van den 13 May deezes Jaers bij welke Uw Hoog Mogende hebben gelieven goed te vinden het verblijf der meergenoemde Troepes nog voor den tijd van een Jaer, en dus tot den eersten Augustus 1777 te prolongeeren.
Ter voldoening aen deeze ordres heeft hij Collonel de terug reise na het Vaderland moeten uytstellen, doch ten eynde alle de kosten en moeite, tot die reyze gemaekt en aangewend, niet te vergeefsch zouden zijn, heeft hij geresolveert de zieken en Impotenten die zig onder de Troepes bevonden en van de welken hij niet dan last en geen de minste dienst te wachten had, na het Vaderland terug te zenden: het getal derzelven bestond volgens de door de Chirurgijn mayors gecertificeerde, en door ons ingesonden lijsten in een hondert en tachtig man.
Deezen heeft hij Collonel op twee der bovengemelde Scheepen doen embarqueeren; namentlijk 116 man onder de ordres van den maijor Middelaer op het Schip Paramaribo, en 65 mann, onder de ordres van den Capitein Tulling, op het Schip de Vrouw Anna Geertruy.
Deeze twee scheepen door onstuymig weer den 22 September van malkander zijnde geraekt, is het laetst genoemde den 9e dezer maand gelukkig in Tessel binnen gekoomen van waer hij capitein Tulling met zijn onderhebbende manschap na 'sHertogenbosch is getransporteert, doch het Schip Paramaribo gevoerd door schipper Arij Spruit, heeft het ongeluk gehad den 27 September op de klippen bij Ouessant te stoten en kort daarna te zinken. De omstandigheden van die schipbreuk uit het journael van den Major Middelaer; door den Ambassadeur Berkenrode aan Uw Hoog Mog. reeds bekend zijnde refereeren wij ons aen deszelfs inhoud, alleen hier bijvoegende, dat gemelde Mayor na alle hulp en bijstand gekreegen te hebben en na alle blijken van menschlievendheid, zo bij de Commandeerende Officier te Brest, als bij alle de Inwoonders van de kust ontmoet te hebben, met zijn volk op een schip 't geen hij te Brest voornoemd had gehuurt op den 20n dezer te Dordregt is gearriveert, van waar hij zig, mede met zijn bijhebbende Manschap terstond naer 'sHertogenbosch heeft begeeven zijnde gedurende de reis niet meer dan vier man overleeden.
Wij vinden ons verpligt den deerniswaerdigen toestand van de officieren en Gemeenen die zig op het voorgemelde Schip Paramaribo hebben bevonden, aen Uwe Hoog Mog. te moeten voordraegen, hebbende deeze luiden, na oneindige fatigues, ziekten en moeylijkheden gedurende hun verblijf in de Colonie te hebben doorgestaen, en na zo veele levens gevaeren op zee ontkomen te zijn, alle hunne goederen verlooren, en niets dan hun lijff en leeven kunnen sauveeren.
Wij neemen de Vrijheid dezelven aen de mededogenheid van Uwe Hoog Mog. te recommandeeren, en aen Hoogstderselver over te laeten, of de billijkheid niet vordere, dat hun eenig dedomagement uit de somme, gedestineert tot de kosten van de expeditie naer Suriname, worde toegelegt.
Wij neemen deze gelegenheid waer om Uwe Hoog Mog. wijders kennis te geeven, dat de Troepes welke moeten dienen, om deze voorgemelde manschap te remplaceeren en om die, welke met den Collonel Fourgeoud in de Colonie zijn gebleven, af te lossen den 1.n dezer maend, sterk 362 man, alle tot het Regiment van voorgemelden Collonel behoorende, de reis naar Suriname hebben aangenomen.

Waer mede
Hoog Mogende Heeren
Wij Uw Hoog Mog. beveelen in Gods Heilige Protectie

Uwer Hoog Mog. Gehoorzaeme Dienaer
w.g. W. Pr. v. Orange.

in 's Gravenhage den
28 October 1776.

---

[1]) Dit vertrek is intusschen uitgesteld op aandrang van het Societeitsbestuur en van de notabele ingezetenen.

Bijlage 12

AANHALING BETREFFENDE HET GEHALTE DER SOCIETEITSTROEPEN VÓÓR DE AANKOMST VAN HET REGIMENT MARINIERS ONDER DEN KOLONEL FOURGEOUD

Uit „Tableau historique et politique de l'état ancien et actuel de la colonie de Surinam et des causes de sa décadence, par Dr Philip Fermin". Maestricht J. E. Dufour et Ph. Roux 1778, haal ik een uitlating aan omtrent het gehalte der Societeitstroepen vóór de aankomst van het regiment mariniers onder den kolonel Fourgeoud:

„Quand l'occasion se présentoit de livrer bataille, les commandants de troupes commençoient par convoquer un Conseil de guerre pour délibérer, si l'on attaqueroit ou non les ennemis. Les Officiers qui ne manquoient point de bravoure, se déclaroient pour l'affirmative, mais la plupart des autres pour la négative. Toutes ces délibérations ne tendoient qu'à donner aux Nègres marons le temps de prendre la fuite, parce que les Commandants, craignant pour leur vie, ne vouloient point les attaquer, tandis qu'ils auroient pu remporter sur eux des victoires complètes. La saison de la séchesse propre à ces sortes d'expéditions, s'écoulant, les vivres manquoient bientôt, et les soldats, exténués par la faim autant que par les fatigues, tombant malades, ou mourant les uns après les autres, il falloit bien alors rappeler tout le corps, sans avoir retiré le moindre avantage de sa campagne.

Au retour des troupes, le Gouvernement examinoit la conduite des Officiers commandants, les uns convaincus de désobéissance à leurs instructions, étoient condamnés par le Conseil de guerre à être cassés et renvoyés en Europe, comme incapables de servir jamais la Societé et d'autres étoient absous, parce qu'ils se trouvoient moins coupables.

Le Gouverneur, au lieu de mettre en exécution les sentences, rendues contre les coupables, suivant la rigueur des loix, se laissant fléchir en leur faveur, les réhabilitoit en vertu de son autorité suprême, parce qu'il étoit trop sensible au malheur de ses protégés" . . .

Bijlage 13

AANHALING GETUIGEND, DAT ZONDER DE EXPEDITIE DOOR KOLONEL FOURGEOUD MET ZIJN REGIMENT MARINIERS, DE KOLONIE IN DE MACHT VAN DE REBELLEN ZOU ZIJN GEKOMEN

Uit: „Tableau historique et politique... etc. van Dr Ph. Fermin. Zie p. 387 en p. 199)

„L'expérience a démontré, que le défaut d'une défense convenable, a mis plusieurs fois la Colonie à deux doigts de sa perte. *Sans le secours des troupes de l'état dans les dernières révoltes, elle seroit déjà tombée au pouvoir des rebelles.*[1])
Peu avant l'arrivée de ces troupes le Gouvernement ne s'étoit-il pas vu réduit à la dure nécessité de lever un corps de 350 Esclaves volontaires à la charge des habitants, parce qu'on a été forcé pour engager ces Nègres à combattre leurs semblables, de les affranchir du joug de la servitude, en leur promettant des récompenses proportionnées à leur mérite"..........
....

„Sans le dernier secours de troupes que l'Etat a envoyé pour harceler et détruire les Nègres marons, qui ravagent continuellement le Pays, où sont placées les fortunes de tant de sujets de la République, ses habitants auroient déjà succombé par cette misérable guerre; elle n'a jamais eu autant de succès pour les habitants que depuis que les troupes sont sous les ordres d'un aussi digne chef que le Colonel Fourgeoud, Officier le plus propre que l'on auroit pu choisir pour la conduite d'une guerre que l'on est obligé de faire, la plupart du temps dans d'épaisses forêts, à travers de marais profonds, sans chemins ouverts, souvent sans retraites assurées, et sans possibilité de camper sous des tentes ni de se procurer d'autre nourriture que celle que l'on prend avec soi"..........

[1]) Ik cursiveer. D.

De Mariniers gedurende de oorlogsjaren 1940—1945

DEEL IV

INLEIDING

„There is a continuous record of instances in our national history where the Army could not move at all, or could not move soon enough to satisfy the needs of situation. This is not offered in criticism of our Army, but as a factual statement of basic functional differences."

General Alexander A. Vandegrift U.S.M.C.
before the Senate Naval Affairs Committee
Hearings on S 2044.

Van de geallieerde zeemogendheden zijn het gedurende den laatsten wereldoorlog vooral de Vereenigde Staten van Amerika geweest, die het juiste begrip hebben getoond omtrent de onmisbaarheid en het gebruik van een krachtig orgaan amphibiestrijdkrachten.[1]) „The strength of that Fleet Marine-organisation," aldus de bovenaangehaalde deskundige, „lies in its status as organic element of our fighting Fleet; prepared *at any time and on short notice*[2]), to extend the will of the naval commander ashore in the seizure of objectives which are vital to prosecution of a naval campaign or in the protection of American interests abroad."
Hiermede is de doelstelling van amphibiestrijdkrachten, d.z. mariniers, in korte woorden duidelijk omschreven. Hetgeen betrekking heeft op U.S.A., geldt voor elke zeemogendheid, ongeacht het charter van haar zeemacht. „This is the demonstrated value of the Fleet-Marine-Force," zegt zeer terecht dezelfde schrijver, „a powerful source of ready strength to the nation, both in war and peace." Een moderne vloot moet een harmonisch geheel vormen van elkaar aanvullende zee-, lucht- en amphibiestrijdkrachten.
Aan paraatheid heeft het bij de Nederlandsche mariniers niet ontbroken, hun verleden legt er wel voldoende getuigenis van af. Echter wel aan getalsterkte, aan krachtige bewapening en aan een doelmatige organisatie. Bovendien — in dl I schetste ik reeds het droevige beeld — is bij alle z.g. reorganisaties, waaraan het korps in tijden van allesbeheerschende penny-wisdom heeft blootgestaan, nagenoeg geen sprake geweest van het volgen van een vaste konsequente lijn, zijn te veel concessies gedaan tegenover den roep om bezuiniging, dan dat de voor de hand liggende bestemming van het korps in het oog is gehouden. In 1940 was dit trouwens een fractie van de huidige formatie. „Leider für Sie, dass Sie nicht zehntausend von jenen Schwarzen Teufeln hatten," merkte de Duitsche commandant van het Armeekorps te Rotterdam op tegenover den chef der Nederlandsche zeesoldaten. Hetzelfde gold ook ten opzichte van het korpsgedeelte, dat in Nederlandsch Oost-Indië vertoefde, toen de oorlog met Japan uitbrak. Het was versnipperd in kleine detachementen, die ieder voor zich weinig gewicht in de schaal konden leggen, hoezeer hun militaire bekwaamheid en moreel hoog stonden aangeschreven. De krachtig bewapende en in U.S.A. modern geoefende en uitgeruste brigade mariniers, in sterkte reeds een veelvoud van het Korps 1940, bestond toen nog niet.
Ook Engeland, al vormden daar de „Royal Marines" een belangrijk sterker organisatie, gebruikte hen niet steeds voor het doel, waarvoor zij bestemd zijn. De schrijver van de hierboven aangehaalde brochure illustreert dit met een duidelijk voorbeeld: „It will be remembered, that the German resources in northern Norway were, for a time badly overextended, and that the British Home Fleet was able to steam with impunity into Trondjem Fiord and shell the lightly held city." Echter . . . „the Home Fleet" ontbeerde een voldoend krachtig orgaan amphibiestrijdkrachten, onmisbaar

[1]) A guide to naval strategy by Bernard Brodie, Pinceton University Press 1944, p. 172: „The term „triphibious" has also lately come into use by those who feel the older terms do not sufficiently cover the use of air-bornetroops."
[2]) Ik cursiveer. D.

voor een landing en de bezetting van een strategisch punt.[1]) De mariniers werden ook daar (tout comme chez nous) voor allerlei jobs van ondergeschikt belang gebruikt, zoodat de „Home Fleet" hen niet in voldoenden getale kon inzetten ten tijde dat en ter plaatse waar zij zoo noodig waren. De Amerikanen hebben in dit opzicht een vooruitzienden blik getoond. De afrekening met Japan zou anders niet zoo vlot verloopen zijn.

„Had we been without a vigourous and effective Marine-Corps at the outset of the war the United States would find itself in the hapless position of the British, who for the want of a small professional landing-force, suffered a disastrous strategic defeat in Norway," zoo oordeelt de Amerikaansche deskundige.

De ervaring in den wereldoorlog opgedaan is de les geworden voor de overige zeemogendheden, Nederland heeft zich het Amerikaansche voorbeeld in zooverre ter harte genomen, dat met de Brigade Mariniers een gevechtseenheid is gevormd, die beantwoordt aan de amphibische taak van het korps. Het is te hopen, dat, gelet op de sombere vooruitzichten omtrent den wereldtoestand, de les niet voor de zooveelste maal wordt vergeten en de breede, vooruitziende blik der regeerders niet wordt beneveld door vlootplannen, welker *eenige* verdienste is, dat zij goedkoop zijn.

Na dit betoog zal het duidelijk zijn, dat de krijgsverrichtingen van onze mariniers gedurende den afgeloopen oorlog haar beteekenis geenszins ontleenen aan het potentieel aan troepen en bewapening, dat het Korps in die jaren heeft kunnen bijdragen. Die beteekenis moet uitsluitend gezien worden in de wijze, waarop het Korps zijn eeuwenoude traditie heeft voortgezet.

In dit deel zal ik mij bepalen tot de beschrijving van de voornaamste wapenfeiten van de mariniers gedurende de jaren 1940—1945, omdat hierop reeds licht is gevallen, dat een publicatie wettigt.

[1]) Zie ook: A guide to naval strategy, by Bernard Brodie, p. 178—179. „When a small British army was landed north of Trondheim in April 1940, a single German destroyer which had remained undetected in Trondheim Fjord was able to wreak havoc upon its communications by shell fire. In the ensuing debate on the Norway fiasco in the House of Commons, no item in the campaign caused more bitterness than the fact that this destroyer had shelled the British land forces with impunity."

DE VERDEDIGING VAN ROTTERDAM VAN 10—14 MEI 1940

Op Vrijdag 10 Mei 1940, toen de verraderlijke inval van Hitlers krijgshorden in ons land plaats had, beschikte de Afdeeling Mariniers te Rotterdam over ca 100 goed geoefende mariniers 1e klasse, ongeveer evenveel mariniers 3e klasse met 7 maanden dienst en een gelijk aantal recruten met 3 maanden dienst.[1]) Voorts waren in het Marine-Depôt 150 mariniers, waarvan 90 recruten en ca 600 nog weinig geoefende zeemiliciens van verschillende lichtingen aanwezig. De luitenant-kolonel der mariniers F. Lugt voerde het bevel over de Afdeeling Mariniers, de kapitein der mariniers J. J. A. Keuchenius over het Marine-Depôt, terwijl de commandant van het Korps Mariniers, de kolonel der mariniers H. F. J. M. A. von Frijtag Drabbe tevens commandant Maritieme middelen te Rotterdam was (C.M.M.). Bevelhebber van de te Rotterdam geplaatste onderdeelen der Koninklijke Landmacht was de kolonel der genie P. Scharroo.
In de instructie van den commandant Maritieme middelen (C.M.M.) kwam o.m. voor, om met de Koninklijke Landmacht samen te werken bij de bewaking, beveiliging en verdediging van Rotterdam, echter voorzoover naar het oordeel van den C.M.M. de onder zijn bevelen staande onderdeelen voldoende geoefend waren, om de door den kantonnementscommandant (K.C.) gevraagde diensten te presteeren. Deze laatste had onder zijn bevelen:

1. Het kantonnementscommando (K.Co), bestaande uit den commandant van het Depôt Genietroepen (C.Dep.G.Tr.), den kapitein plaatselijk adjudant en een luitenant voor algemeenen dienst (juridische zaken).
2. III-39 R.I.[2]), bestemd voor bewaking van magazijnen en voor het leveren van wachten. Van dit bataljon bevond zich één compagnie te Pernis en één dito op het Afrikaanderplein (Rotterdam-Zuid). Voor de verdediging van Rotterdam-Noord bleven van dit bataljon slechts over een M.Cie (mitrailleurcompagnie) en één T.Cie (tirailleurcompagnie), voor zoover het daarbij ingedeelde personeel niet op wacht stond.
3. De VIe Bewakingscompagnie, bestemd voor de bewaking van de rijks- en de gemeentetelefooncentrales te Rotterdam en van de telefooncentrale te Maassluis.
4. Het Dep.G.Tr. (Depôt Genietroepen), bestaande uit:
   a. De staf.
   b. Het IIe bataljon (verbindingstroepen) met een sterkte aan manschappen van 200 koppen, die ongeveer 6 maanden voor eerste oefening onder de wapenen waren, zoomede 360 man, die vier dagen te voren voor eerste oefening waren opgekomen.
   c. Het IIIe bataljon (verlichtingstroepen) met een sterkte aan manschappen van 280 koppen, die ongeveer $3^1/_2$ maand voor eerste oefening onder de wapenen waren, en 380 man, die 4 dagen

[1]) De opleiding van den marinier duurde vóór 1940 een jaar, daarna, naar de overzeesche gebiedsdeelen vertrekkende, werd die opleiding gedurende ± 6 maanden voortgezet in 't Indisch terrein, vóórdat de marinier op de vloot kwam te dienen. Hij was dan als infanterist all-round.

[2]) 3e Bataljon 39e Regiment Infanterie.

te voren voor eerste oefening waren opgekomen, zoomede ± 200 man van oudere lichtingen.

d. Het IVe bataljon (spoorwegtroepen) met een sterkte aan manschappen van 80 man, die ongeveer 4 maanden voor eerste oefening onder de wapenen waren.

5. Het Depôt Luchtstrijdkrachten, bestaande uit den staf en eenige compagnieën ter gezamenlijke sterkte aan manschappen van ca 300 koppen, allen voor eerste oefening onder de wapenen.
6. Het Depôt Vaartuigendienst, ter sterkte aan manschappen van ca 400 man marinetroepen en ca 300 als militair vrijwel ongeoefende, met revolver gewapende soldaten van het Vrijwillig Landstormkorps Vaartuigendienst.
7. Het Etappencommando, de etappen-intendant en de etappen-paardenarts.
8. De Roode-Kruiscompagnie.
9. De staf van den Luchtverdedigingskring Rotterdam—'s-Gravenhage.
10. De Luchtwachtgroep Rotterdam.
11. De Luchtafweerdienst.[1])

Gedurende de mobilisatie waren van hoogerhand geen bepaalde bevelen of richtlijnen betreffende een eventueele verdediging van Rotterdam verstrekt. Rotterdam vormde geen versterkte basis. Toen de overval op de stad plaats vond, werden de eerste maatregelen van alarmeering bij de verschillende onderdeelen dan ook zelfstandig genomen.[2])

Na deze opsomming ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat, waar mede met het oog op het gevaar van parachutisten het meerendeel der beschikbare troepen reeds werd opgeslokt door de bewaking van de vele vitale objecten in het uitgestrekte rayon, dat bovendien weinig overzichtelijk was, er — althans vóór de aankomst van versterkingen — voor de eigenlijke verdediging van bruggen en toegangswegen en voor de zuivering van reeds door vijanden bezette huizen en andere objecten, te weinig geoefend personeel overbleef, zoodat de mariniers en de genietroepen den eersten stoot moesten opvangen.

In den vroegen ochtend van den 10en Mei te ± 4 uur kwamen reeds van verschillende zijden alarmeerende berichten binnen op het kantonnementsbureau op de Veemarkt. Ook de radio in de Marinierskazerne op het Oostplein werd in spanning beluisterd:

„De Duitschers hebben het vliegveld Waalhaven overvallen, de gebouwen staan in brand. Een tiental watervliegtuigen is op de Maas neergestreken. In rubberbootjes roeit de bemanning naar de oevers. Duitsche troepen bevinden zich reeds op de spoorwegstations Maas, Delftsche Poort en Beurs, op de spoorlijn tusschen de twee laatsten en op den Zuid- en Noordoever van de Maas (Oosterkade en Boompjes)."

In de Marinierskazerne wordt alarm gemaakt. De mariniers worden fluks voor den afmarsch gereed gesteld. Na overleg met den K.C. nemen zij voor hun rekening: de zuivering van de spoorbaan tusschen de stations Beurs en D.P., de versterking van de bezetting van het Witte Huis, de afsluiting van den weg naar het Kralingsche Veer nabij het Pompstation, de versterking van de bezettingen van Beurs- en D.P.-stations, de zuivering van de Boompjes en de huizen aan deze straat tusschen Reederijstraat en Willemsbrug en de afsluiting van den oostrand van Schiedam.

De Etappencommandant heeft reeds één compagnie (M.C. III-39 R.I.) naar de Maasbruggen gezonden. Ook is een compagnie van het Depôt Luchtstrijdkrachten op weg naar de Maas, terwijl op het K.Co de noodige bevelen worden gegeven aan de naar de bedreigde plaatsen uit te zenden troepenonderdeelen der Koninklijke Landmacht. Met gezwinden pas doorkruisen nu de verschillende troepende stad en nemen hun stellingen in.

„Het ging alles zoo rustig en zeker," schreef kolonel Von Frijtag Drabbe mij kort na de capitulatie, „dat men zich bij een vredesoefening waande. Alleen het mortier- en zware-mitrailleurvuur hielp je uit dezen droom."

Uit ingekomen berichten en door de verkenningen, waarbij de kapitein der genie H. van der Sluys zwaar gewond wordt, kan te ongeveer 12 uur de analyse van den toestand als volgt worden vast-

[1]) Rapport van kolonel Scharroo en aanteekeningen van kolonel der mariniers Von Frijtag Drabbe.

[2]) Rapport Scharroo.

Boven: De Generaal-majoor der Mariniers H. F. J. M. A. von Frijtag Drabbe, Commandant van het Korps Mariniers, die gedurende de verdediging van Rotterdam Commandant Maritieme Middelen ter plaatse was.

Rechts: Luitenant-Kolonel der Mariniers F. Lugt, Commandant der Afdeeling Mariniers Mei 1937—14 Mei 1940.

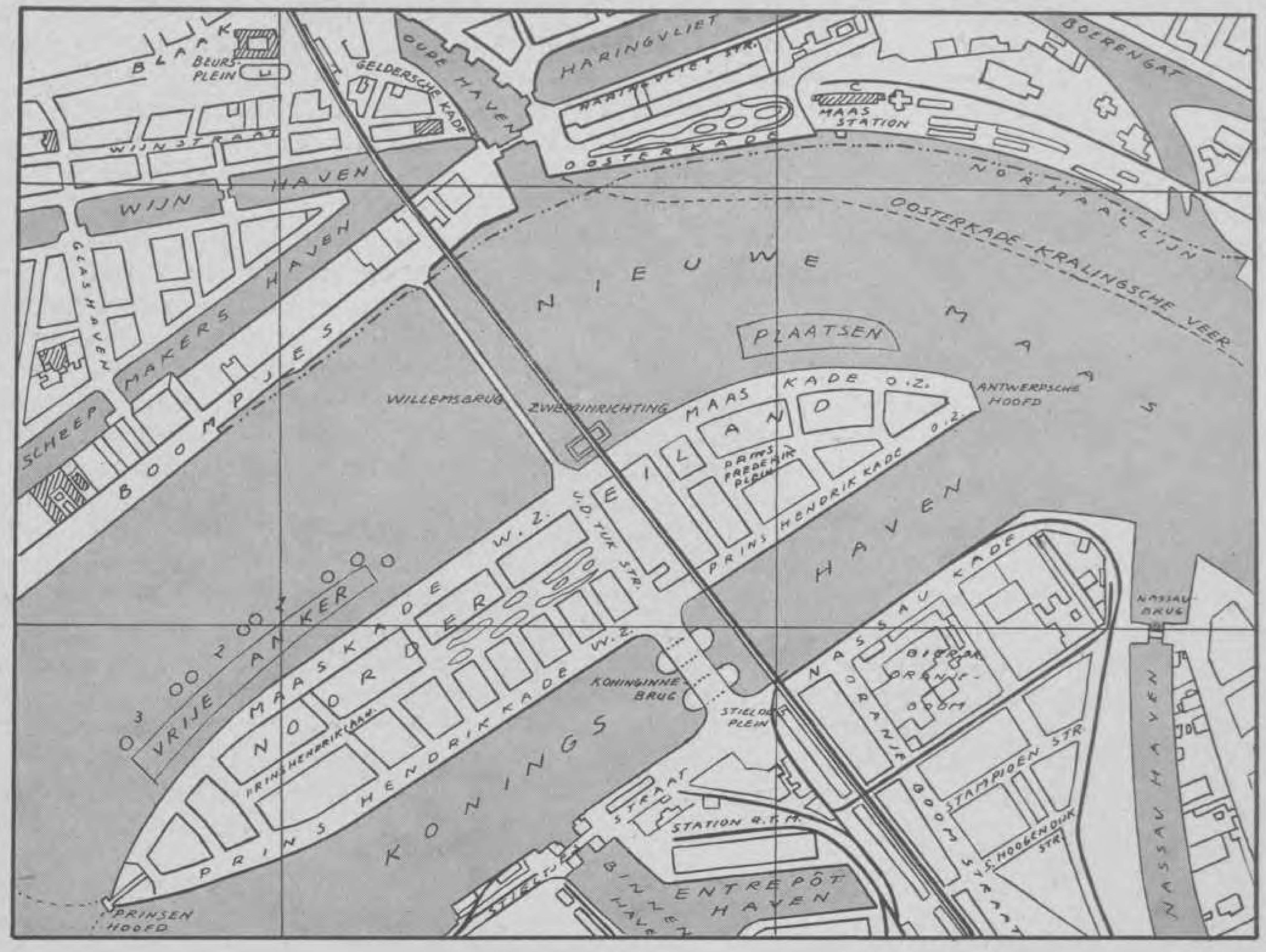

gesteld. Op den noordelijken oever bezetten Duitsche troepen aanvankelijk de Boompjes en het Bolwerk met de hieraan gelegen huizen vanaf hoek Boompjes—Reederijstraat tot en met de westzijde van de Vierleeuwenbrug over de Oudehaven. Zij hebben er mitrailleurs in stelling gebracht. Ook hebben zij de spoorlijn tot even ten noorden van het station Beurs bezet, zoomede de Regentessebrug over de Wijnhaven en de brug over de Scheepmakershaven bij de Pottebakkersteeg. De zich elders o.a. op het Maasstation bevindende Duitsche militairen verzamelen zich uit eigen beweging in deze opstelling. In den loop van den morgen wordt de vijand teruggedrongen tot de noordelijke toegang van de Willemsbrug en de hieronder loopende kade, het huis op den oostelijken hoek van het Bolwerk, het gebouw van de Nationale Levensverzekering Maatschappij en het Maashotel.
De luitenant der mariniers P. Nanninga is met zijn sectie mariniers de eerste, die achtereenvolgens op het Maas- en Beursstation aankomt. Ten koste van enkele dooden en gewonden verdrijft hij daaruit de noodige Duitschers. Hij laat op beide stations een patrouille achter en vervolgt zijn weg, komt echter bij het „Plan C." onder vuur van de uit de Hoofdsteeg oprukkende Genietroepen, die de mariniers klaarblijkelijk voor Duitschers houden. Het loopt gelukkig goed af. Hij versterkt nu de aankomende geniebezetting van het Beursstation met enkele mitrailleurs en plaatst een mitrailleurpost op de spoorbaan ten zuiden van het station.[1]) Met de rest van zijn sectie meldt hij zich daarna overeenkomstig de opdracht van den C.M.M. bij den majoor Becking op het station D.P. De kapitein der mariniers W. Schuiling begeeft zich met een compagnie Marinetroepen naar de Boompjes. Daar, in 't brandpunt van den strijd, wacht hem een zware taak, de zuivering van de huizen tusschen de

[1]) Deze post heeft daar tot de capitulatie stand gehouden.

Reederijstraat en Willemsbrug en omgeving, waar zich overal vijanden hebben genesteld en het bezetten van het noordelijk hoofd van de Maasbrug. Oprukken langs de Boompjes blijkt onuitvoerbaar, daar men onder vuur komt, voornamelijk uit mortieren en mitrailleurs van een Duitsche afdeeling, welke opgesteld is op de Maaskade (zuidelijk van de Maasbrug) en van zware mitrailleurs, opgesteld in 't gebouw van de Nationale Levensverzekering Maatschappij aan de Boompjes, vlak tegenover den oprit van de Maasbrug. Schuiling rukt nu met zijn compagnie op langs de Scheepmakershaven. Hij trekt onder vijandelijk geweervuur het water over en dringt de huizen aan de Boompjes van de achterzijde binnen. Hij werkt zich door en over de huizen naar de Maasbrug, en dit, terwijl deze huizen door vliegtuigen worden beschoten en er enkele brandbommen vallen. Een dier vliegtuigen leidt bovendien het mortiervuur. Verder oprukken is nu onmogelijk. De compagnie is slechts met geweren en eenige lichte mitrailleurs bewapend. Nu stelt Schuiling haar op in de vuurlijn en wel zoodanig, dat zijn mannen gedekt zijn tegen het vuur. Hij heeft aan zijn opdracht voldaan, de Boompjes zijn gezuiverd. Hij ziet echter geen kans, om het gebouw der Nationale Levensverzekering Maatschappij, waar de vijandelijke zware mitrailleurs zijn opgesteld, te veroveren. Zijn eigen mitrailleurs bestrijken de Maasbrug zoodanig, dat de vijand er geen voet op waagt te zetten. Gedurende een vol etmaal houdt hij deze stelling onafgebroken vast en zijn prachtig voorbeeld houdt er den strijdgeest bij zijn mannen in. Den 11en Mei wordt zijn compagnie afgelost. De aflossing blijkt de stelling niet te kunnen houden. Een poging, in 't werk gesteld door troepen van de Kon. Landmacht, om het Noorderhoofd te heroveren, mislukt. Hier komt derhalve een teruggetrokken opstelling.
De luitenant der mariniers E. H. J. Menger heeft opdracht, ~~om~~ de bezetting van het Witte Huis te versterken. Dit mooie observatiepunt is echter reeds in vijands handen. Een gelijke opdracht hebben een cadet-vaandrig der genie met 40 man van III Dep.G.Tr. en de sergeant-majoor der mariniers Sinke met twee groepen mariniers. Menger komt het eerst bij het Witte Huis aan en neemt de later volgende troepen in zijn aanvalsplan op. Een onmiddellijke bestorming van dezen Rotterdamschen wolkenkrabber zou tot mislukking gedoemd zijn. De vijand dwingt onze troepen voortdurend om dekking te zoeken. De kans moet worden afgewacht, terwijl onderwijl de bezetting van het Bolwerk op het noodige vuur wordt onthaald.
De luitenant ter zee C. L. J. F. Douw van der Krap versterkt met 110 man van het Marine-Depôt de bezetting van het Beursstation. De reserve-luitenant der mariniers Mr C. de Jong moet met 45 man van dit depôt den oostrand van Schiedam afsluiten.
Ook het bescheiden deel van onze oorlogsvloot, dat te Rotterdam aanwezig is, is paraat. De oude torpedoboot Hr.Ms. „Z 5" is reeds in actie gekomen en legt haar vuur op de Maasbruggen en de havenkaden, ten einde die van vijanden schoon te houden. De torpedobootjager Hr.Ms. „Van Galen", pas uit Nederlandsch Oost-Indië gerepatrieerd, doet zijn naam eer aan en weert zich dapper onder zijn commandant, den kapitein-luitenant ter zee A. S. Pinke. Het schip staat echter bloot aan de aanvallen van de Luftwaffe, als gevolg waarvan het te ongeveer 15 uur tot zinken wordt gebracht, nadat de commandant nog kans heeft gezien het schip model te meren in de Oostpijp aan de Merwehaven, een mooi staaltje van koelbloedigheid, dat commandant en bemanning tot eer strekt. Terstond meldt zich de geredde bemanning bij den C.M.M. om de mariniers en marinetroepen aan den wal bij te staan. Ten slotte verricht het marinevaartuig de „25" nuttig werk met het onklaar schieten van de spoorbrug „in open stand", zoodat die brug niet meer kan worden gesloten, hetgeen de verdediging van de spoorbrug in hooge mate heeft vergemakkelijkt.[1])
Dit „cleen hoopske" van de Koninklijke Marine heeft dus wel haar mooie tradities hoog gehouden. Met groote intervallen wegens den beperkten munitievoorraad, opent te ± 12 u. 50 een batterij van 10 R.A. het vuur op het vliegveld Waalhaven.
Het zou nog lang duren, vóórdat steun zou worden verkregen van de eigen of geallieerde luchtmacht. Het beloofde „hevige bombardement op Waalhaven" heeft te ongeveer 23 uur plaats, maar wordt een groote teleurstelling. Het zijn vliegtuigen van de Royal Air Force. De aanval is echter zwak en heeft weinig uitwerking.
Intusschen zijn de mariniers verdeeld over de sleutelposities, waar het vrij hevig toegaat. Zij weten

1) Aanteekeningen van kolonel Von Frijtag Drabbe.

goed gebruik te maken van de plaatselijke kennis en van het terrein. „Het is wonderbaarlijk, zoo weinig verliezen er geleden zijn," schrijft later hun opperste chef, „niettegenstaande juist de Marine doorloopend in 't vuur is geweest."

Een mooi staaltje van het moreel van de jonge mariniers, ontleend aan een brief van een ooggetuige, een sergeant-majoor der mariniers, is het volgende:

„Ik werd ingedeeld als sectiecdt van een sectie matrozen zeemiliciens van de oudste lichting, welke pas 3 dagen onder de wapenen waren. Dus met recht burgers in een matrozenpakje, waarbij ingedeeld 2 lichte mitrailleurs[1]) met als bediening 4 mariniers (recruten), verder geen kader. Mijn eerste opdracht op Zaterdag 11 Mei was de Ringbaan vanaf den 's-Gravenweg tot Woudensteyn te bezetten tegen het eventueel oprukken van valschermtroepen. Den daaropvolgenden Zondagmiddag werden onze stellingen overgenomen door de landmacht en rukten wij vandaar op naar de Oude Plantage bij den Watertoren. Aan den Maasoever hebben wij, toen zelf versterkt tot een compagnie, ook zware mitrailleurs met marinierskader onder leiding van een zeeofficier, een compagnie zeemiliciens afgelost, die ongeveer 36 uur onder vrij hevig granaatvuur had gelegen en hierdoor vrij sterk gedemoraliseerd was. Mijn opdracht was nu met de 2 mitrailleurs een stelling te bezetten en den vijand recht tegenover ons in een scheepswerf gelegerd, onder vuur te houden; van de overzijde ontvingen ook wij granaatvuur (kaliber ± 3,5 cm brisantgranaten met vrij groote scherfwerking). Vóór de scheepswerf lag een vrij groote sleepboot onder stoom, kennelijk met het doel troepen naar onze zijde over te brengen; dit moest tot elken prijs belet worden, onder geen voorwaarde terugtrekken, zoo luidde de opdracht.[2]) Ook hier hebben wij stand kunnen houden tot het moment, dat de wapens neergelegd moesten worden. De zeemiliciens hebben zich ook uitstekend gedragen, met het volste vertrouwen in de leiding van het Korps; ook van hen zijn er gesneuveld en gewond, waarvan wij den laatst gesneuvelde achter onze linie zelf moesten begraven, daar er geen verbinding met de stad meer was. De jonge mariniers(-recruten) bediening mitrailleur verdienen bijzondere lof. Ik lag 5 meter achter den mitrailleur, toen een voltreffer een zandzak bij den schouder van den mitr.-schutter totaal verpulverde; hij ging rustig door met vuren; nog geen tien minuten later bij denzelfden mitrailleur een treffer boven op den schoorsteen[3]), met als resultaat schoorsteen en mondstuk totaal aan flarden, dus de mitrailleur onbruikbaar; nog bleef hij op zijn post en zei: „Majoor, ik kan niet meer vuren, wat moet ik doen?" Dat was kranig en het Korps waardig!" Tot zoover dit ooggetuigeverslag over een recruut-marinier, die den vuurdoop onderging.

En zoo zijn er vele onbekende helden, die onopgemerkt zijn gebleven en te midden van de verwarring bij straatgevechten blijken van moed, beleid en trouw hebben gegeven. „Helaas is de onoverzichtelijkheid, inhaerent aan straatgevechten, oorzaak, dat menige heldendaad niet bekend werd of voldoende geverifieerd kon worden," schreef kolonel Von Frijtag Drabbe kort na de capitulatie.

In de omgeving van het Witte Huis en het „Plan C" leveren onze zeesoldaten ook staaltjes van durf en fighting spirit. Roekeloos gaan zij niet te werk. Hoe kort hun opleiding ook heeft geduurd, zij hebben gehoorzaamheid en tucht geleerd, geen kadaverdiscipline, verre van dien. Bij de oefeningen is luidruchtigheid en gesnauw streng verboden, alles moet rustig en zoo geruischloos mogelijk in zijn werk gaan, een ieder moet nevens gehoorzaamheid aan de bevelen van zijn meerderen ook gezond verstand aan den dag leggen en dit laten overwegen, als hij zich op een oogenblik, dat het verband in de knel raakt, zelfstandig tegenover een gevechtstaak bevindt. Beter handelen dan aarzelen. Hindernissen zijn er, om te overwinnen. Staat het niet ergens in hun Indisch reglement: Waar een inlander doorheen kan, daar blijft geen marinier voor stilstaan?

Een staaltje van deze opvattingen levert de mariniierssectie onder den luitenant der mariniers T. Jonkman, die op dien eersten oorlogsdag tot het door den vijand bezette Maashotel doordringt. Het is ongeveer 18 uur en de jongens hebben al een aardig tippeltje achter den rug, terwijl de versterking van den inwendigen mensch in de hel, waarin zij zich bevinden, verre van 100% is. Over

---

[1]) Mitr. No 4 l.k. (Lewis).

[2]) De bevelen voor het personeel van de Marine gingen uit van den kolonel der mariniers Von Frijtag Drabbe, commandant Maritieme Middelen.

[3]) Is een onderdeel van Mitr. No 4 l.k.

daken van huizen en over tuinheggen en schuttingen zijn zij bij hun doel aangekomen. Een cross-country op zijn best! Dan dringt het troepje onvervaard het Maashotel binnen.
„Da kommen so wahr die verdammten Schwarzen Teufel," roept een moffenstem en de vijand vlucht voor hen uit. Is het eigenlijk anders dan in 't rampjaar 1672, toen zij in de Hollandsche waterlinie bij Woerden, Oudewater en Bodegraven de schrik van den Fransoos waren en heel het Fransche garnizoen van Utrecht alarm maakte, toen een handvol zeesoldaten de poorten naderde, om iederen vijand, die het waagde buiten de stadswallen te komen, aan het bloote mes te rijgen? Nu bijna drie eeuwen later? Nu doorzoeken zij 't Maashotel. In een der kamers op de benedenverdieping zitten vier politieagenten opgesloten en in een lift zijn eenige burgers gekooid. Gelukkig kunnen zij nog tijdig door de mariniers worden bevrijd, want $1^1/_2$ uur later moet 't hotel worden prijsgegeven, nadat het door voltreffers in brand is geschoten.
Te ± 21 uur komt de eerste versterking te Rotterdam aan, nl. IV-10 R.I. Dit bezet het vak Maasstation-Drinkwaterleiding, het Beursstation, de toegangen tot de Maasbruggen en het vak Leuvehaven—St Jobshaven en lost tegelijkertijd de geniebezettingen van Maas- en Beursstation af. Reeds in den vroegen ochtend is de luitenant ter zee Douw van der Krap met een compagnie marinetroepen door den C.M.M. naar het Beursstation gezonden. Als daar de 2-IV-10 R.I.[1]) aankomt, merkt de bataljons-commandant op, dat de bezetting „in een zak zit". Hij geeft daarom bevel tot ontruiming, waardoor eenige verwarring ontstaat. Douw van der Krap toont echter aan, dat er geen sprake is van „in een zak zitten", waarop alle onderdeelen weer op hun posten terugkeeren. Een uur later legt de vijand met behulp van vliegtuigen enkele mijnen in de Maas.
Op Zaterdag 11 Mei te ± 1 u. 30 komt een regiment infanterie onder bevel van den luitenant-kolonel Reeser te Rotterdam aan. Het is 11 R.I., bestaande uit 3 T.Cn[2]), 1 M.C.[3]) en 2 sectiën Pag[4]), zoomede de staf.
1 Cie met 1 s.z.m.[5]) bezet 't vak Jobshaven—Timmerfabriek Van Stolk.
1 Cie met 1 s.z.m. en 1 s.pag bezet 't vak Leuvehaven—Maasbrug.
1 Cie met 1 s.z.m. en 1 s.pag stellen zich als reserve op noord van Beursstation.
1 M.Cie met 1 s.z.m. versterkt Maasstation.
Bovendien lost het regiment de in de vakken aanwezige troepen af, behalve het Vaartuigendepôt.[6])
Het front van alle troepen wordt zuid. Overste Reeser neemt het bevel over van alle onderdeelen der Infanterie en wordt ingedeeld bij den staf van het K.Co.
Te ± 2 u. 45 richt een afdeeling van 10 R.A.[7]) een waarnemingspost op in den ventilatietoren van de tunnelwerken, vanwaar de uitwerking op Waalhaven kan worden waargenomen.
Te ± 3 uur zijn de bevolen opstellingen ingenomen. Een uur later komt weer een versterking aan, nl. een bataljon van 21 R.I., bestaande uit den staf, 2 T.Cieën en 1 M.Cie onder bevel van den majoor Six Dijkstra. Dit bataljon wordt bestemd voor aflossing en versterking.
Gedurende den nacht van Zaterdag op Zondag wordt door onze troepen druk gepatrouilleerd door de stad, naar aanleiding van geruchten over vijanden, die zich zouden ophouden op den Coolsingel, het Park, de Oude Plantage en nabij den Kralingschen Plas. Later bleek, dat deze geruchten valsch waren.
Te ± 6 uur bestookt de vijand het Maasstation met brandprojectielen. Ongeveer een kwartier later meldt zich een kapitein der infanterie aan 't hoofd van zijn compagnie van 15 R.I. Hij is de colonne van IV-15 R.I. vooruitgereden. Zijn compagnie wordt naar Pernis gezonden, om daar 1-III-39 R.I. te versterken, welke om hulp heeft verzocht.
Te 8 uur wordt deze colonne bij Vlaardingen uit vliegtuigen bestookt. Ongeveer de helft keert terug naar Rotterdam. Met ca 30 man komt de kapitein te ± 13 u. 30 te Pernis aan.

[1]) 2e Compagnie, 4e bataljon, 10e Regiment Infanterie.
[2]) Tirailleurcompagnieën.
[3]) Mitrailleurcompagnie.
[4]) Pantserafweergeschut.
[5]) Sectie zware mitrailleurs.
[6]) Niet te verwarren met het Marine-depôt.
[7]) Regiment Artillerie.

Te ± 7 uur ontvangt de 11e Cie Mortieren opdracht, om stellingen in te nemen nabij de Boompjes in het vak van 1-III-11 R.I. en de vijandelijke vuurorganen op den noordelijken oever van het Noordereiland en eventueel op daarlangs gemeerd liggende schepen te bestrijden.
Tusschen 9 en 11uur staan de in voorste lijn opgestelde troepen bloot aan hevig vijandelijk vuur uit mitrailleurs, mortieren en pantserafweergeschut. 1-III-11 R.I. begint nu van de Boompjes te retireeren, doch de reserve onder persoonlijke aanvoering van overste Reeser (3-I-11 R.I.) begeeft zich naar den Schiedamschen Dijk, vangt de terugtrekkende Cie weer op en voert haar terug in de stelling. 2 sectiën van 2-IV-10 R.I. worden nu uit de voorste lijn (omgeving Bolwerk—Witte Huis—Hotel Weimar) teruggenomen naar het station Beurs.
Intusschen ligt het station Maas onder vijandelijk vuur uit pag en mitrailleurs. Eigen mitrailleurs worden nu opgesteld achter het Maasstation, om het vuur te beantwoorden, waarop de Duitsche mortieren spoedig tot zwijgen worden gebracht en het pag wordt verplaatst.
Een nieuw bataljon, nl. IV-15 R.I., bestaande uit 2 T.Cieën en 3 stukken pag komt te ± 9 uur te Rotterdam aan. Hiervan lossen 2 sectiën tirailleurs en 1 stuk pag de bewaking af van den commandopost, 1 sectie wordt naar de Drinkwaterleiding gezonden, een andere sectie met 2 stukken pag moet de mariniers onder kapitein Keuchenius (oostrand Rotterdam) versterken, waarbij de stukken pag eventueele overgangspogingen bij Kralingsche Veer moeten beletten. Ten slotte wordt één Cie bestemd voor aflossing van IV Dep.G.Tr. en dekking van I-10 R.A.[1]) aan den Kralingschen Plas.
Het is nu Zaterdag 11 Mei 1940.
Kapitein Keuchenius, die zich met zijn compagnie bevindt aan den oostrand van Rotterdam, neemt nu tevens de 2 stukken pag in zijn stelling op. De commandant van deze afdeeling pantserafweergeschut bevindt zich meer achterwaarts in den politiepost aan de Hoflaan. Het 3e stuk pag staat daar voor den ingang.
Het duurt eenige tijd, vóórdat IV-15 R.I. de bevolen opstellingen heeft ingenomen. Dit houdt verband met de opdracht, welke de bataljonscommandant heeft ontvangen, om, naar aanleiding van de berichten, dat Duitsche troepen zich zouden bevinden op Coolsingel, Schiedamschen Singel en Witte de Withstraat, alvorens aan de bevolen bezetting en aflossing gevolg te geven, een zuiveringsactie in te zetten in de genoemde straten en omgeving en eventueel pag op te stellen op het Hofplein en in de Meent naast het hoofdpostkantoor.
De C.M.M. had reeds soortgelijke maatregelen getroffen en den kapitein der mariniers P. J. van Gijn met 70 mariniers de zuivering van een vak opgedragen evenwijdig aan en ten zuiden van het zuiveringsrayon van dit bataljon.
„De dooreenmenging van troepenverbanden," aldus de K.C., „was het gevolg van het feit, dat van den beginne af aan de verdediging moest worden geïmproviseerd. Versterkingen kwamen druppelsgewijs en veelal belangrijk later dan was toegezegd binnen, in den regel bij volslagen duisternis en in uiterst vermoeiden toestand. Aflossingen en plannen opgemaakt op den grondslag van de te verwachten troepenaanvulling moesten daardoor telkens worden gewijzigd." Waar deze autoriteit bovendien vermeldt, „dat de bezetting van zijn staf ten eenenmale onvoldoende was, om de voortdurende reeks bevelen, berichten en meldingen te verwerken", ligt de mogelijkheid voor de hand, dat onjuistheden zijn geslopen in de chronologie der verschillende handelingen, een bijkomstigheid, welke overigens geen inbreuk maakt op het algemeen beeld, dat de verdediging in die dagen heeft opgeleverd.
Dat bij uiterst vermoeide troepen, waaronder vele dienstplichtigen, die eerst kort te voren onder de wapenen waren gekomen, na aankomst op een gecompliceerd en weinig overzichtelijk gevechtsterrein, gelijk Rotterdam in die dagen bood, wel enkele teekenen van „breakdown" zijn waargenomen, kan wel als een natuurlijk gevolg van de ongunstige omstandigheden worden aangemerkt, behoeft overigens niets af te doen aan de algemeene waardeering, waarop de verdedigers van Rotterdam ongetwijfeld recht hebben.
Te ± 11 u. 45 brengt een ordonnansofficier van het Vaartuigendepôt per race-boot een geheime order

[1]) 1e Afdeeling, 10e Regiment Artillerie.

over van den O.L.Z.[1]) naar Pernis. Deze order heeft betrekking op vernielingsvoorbereidingen van de petroleuminstallaties aldaar, door officieren van de Britsche Royal Engineers.
Te 13 u. 25 werpen twee Duitsche vliegtuigen bommen af nabij de Maas in het oude stadscentrum, ten gevolge waarvan branden uitbreken aan de Boompjes en in de omgeving van de Wijnhaven. Een poging, te ± 14 uur ondernomen door twee tirailleurcompagnieën, 1 sectie z.m. en 1 sectie pag, om het noorderbruggehoofd weer in bezit te krijgen, mislukt. Enkele sectiën blijven echter meer vooruitgeschoven punten bezetten in de omgeving Oosterkade en Gelderschekade. De Boompjes blijven in onze handen, met uitzondering van het gebouw der Nationale Levensverzekering Maatschappij. Te 16 uur krijgt 2-I-10 R.A.[2]) opdracht, om stelling te nemen oost van den Kralingschen Plas.
Naar aanleiding van geruchten, dat de vijand via de Oosterkade de stad is binnengedrongen, voeren de mariniers een verkenning uit in de richting van het Maasstation. Deze heeft plaats te ± 19 uur. Een uur later komt te Rotterdam aan een bataljon van 32 R.I., dat naar aanleiding van de geruchten opdracht ontvangt, om een stelling in te nemen vanaf het Oostplein langs de Admiraliteitskade tot de Oude Plantage en een gewapende verkenning uit te voeren naar de Maas. Hoewel later blijkt, dat de geruchten valsch zijn geweest, duiken zij kort daarna opnieuw op, als eenige secties van IV-10-R.I. van het Maasstation terugtrekken. Een verkenning, uitgevoerd door overste Lugt met een afdeeling mariniers, leidt echter tot de conclusie, dat het Maasstation nog van vijanden vrij is, doch dat de toestand van oververmoeidheid van de bezetting aflossing wenschelijk maakt.
1-IV-10 R.I. wordt nu afgelost door 1-II-32 R.I.
2-IV-10 R.I. op de Oosterkade door 3-II-32 R.I., terwijl de rest van II-32 R.I. op de Admiraliteitskade blijft.

Laat in den avond verplaatst de commandant van den Luchtverdedigingskring Rotterdam—'s-Gravenhage zijn commandopost naar Den Haag. Hierdoor worden de militaire lijnen naar de hoofdsteden in 't centrum des lands een tijdlang gestoord, welke storingen echter door de Genie en den Gemeentelijken Telefoondienst worden opgeheven.
Op Zondag 12 Mei te ± 7 u. 30 komt II-25 R.I. aan. Het bataljon bestaat uit 3 T.Cieën. De vakken Keilehaven—Schiemond, Parkhaven—Schiemond en Park-, Wester- en Willemskade worden het ter bezetting aangewezen.
Te ± 11 uur verschijnt een aantal Duitsche duikbommenwerpers boven Oostplein, Wijnhaven en Veemarkt. Hier bestoken zij den commandopost van het Kantonnementscommando met mitrailleurvuur. Op Noordblaak en Oostplein breken branden uit. Ook de Marinierskazerne wordt een prooi der vlammen. De zich daarbinnen bevindende militairen hebben zich nog bijtijds in veiligheid kunnen brengen. Een onvervangbaar monument van eeuwenoude traditie, welke dateert van de Admiraliteit van de Maze is verloren gegaan. Weliswaar was een nieuwe kazerne in aanbouw, maar erger nog dan het verlies van het op de monumentenlijst prijkende oude gebouw, was het verlies van het korpsarchief, de korpsbibliotheek en een kostbare verzameling wapens, schilderijen enz., behoorende tot het korpsmuseum, welke ons in staat stelde terug te grijpen in het merkwaardig korpsverleden.
Het K.Co wordt nu verplaatst naar een gebouw aan den Statenweg.
Te ± 11 u. 30 wordt het station D.P. gebombardeerd. Op dit oogenblik bevinden zich te Rotterdam, behalve de reeds vanaf het begin der vijandelijkheden aanwezige troepen van marine en landmacht, zes min of meer volledige infanteriebataljons, waarvan er drie het Maasfront hebben bezet. De overige drie sluiten in het westen, noorden en oosten de stad af. Tusschen deze bataljons bevinden zich plaatselijke afdeelingen van de genietroepen.
Te ± 12 u. 15 komen op den nieuwen commandopost aan en worden ingedeeld bij den staf van het K.Co de luitenant-kolonel van den Generalen Staf J. J. C. P. Wilson met een kapitein van dezen staf en een ritmeester, welke laatste drie pantserwagens aanvoert. Overste Wilson treedt van stonde af aan op als chef staf.

Aan den commandant van de Vesting Holland wordt nu een versch bataljon troepen onder een voortvarenden en bekwamen commandant verzocht, ten einde eindelijk het plan tot uitvoering te kunnen

[1]) Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht.
[2]) 2e Batterij v. d. 1e Afdeeling, 10e Regiment Artillerie.

brengen, om een overgang over de Maas te forceeren en de zuidelijke landhoofden van de bruggen te veroveren.
Dit bataljon komt echter eerst den 13en Mei te ± 6 uur in volkomen uitgeputten toestand aan, zoodat het niet onmiddellijk kan worden ingezet.
Te ± 23 uur ontvangt de commandant van 2-II E Paw[1]) de opdracht, om via Overschie door te stooten naar Delft en te rapporteeren omtrent de sterkte van de in het complex Overschie aanwezige vijandelijke strijdmacht. Eén der pantserwagens ziet kans, door te stooten, de beide andere blijven achter bij de ophaalbrug over de Schie aan den Rijksweg Rotterdam—Den Haag, waar zij schade van beteekenis toebrengen aan de Duitsche bezetting. De sterkte van die bezetting blijkt gering te zijn. Het desbetreffend bericht wordt nu doorgezonden naar den commandant der Ie Divisie, die opdracht heeft van den commandant Vesting Holland, zijn troepen aan te zetten voor een aanval op Overschie in de richting van Delft.
Te ± 14 u. 13 wordt bericht ontvangen, dat de majoor Six Dijkstra zwaar gewond naar 't ziekenhuis te Rotterdam is vervoerd en kort daarna is overleden.
Te ± 16 u. 07 ziet men aan 't K.Co den algemeenen toestand nog gunstig in. Op den rechter Maasoever zouden zich nog slechts zwakke vijandelijke afdeelingen bevinden bij den kop van de spoorbrug; te Overschie nog slechts zwakke vijand, overigens is de weg tusschen Overschie en Delft nog vrij. Alle Zuidhollandsche plaatsen beoosten de lijn Overschie—Delft zouden zich nog vast in onze handen bevinden. Onze troepen zouden oprukken uit Delft en uit de richting Hoek van Holland naar Rotterdam, om de laatste resten van weerstand op te ruimen. Bovendien zijn na 12 uur geen vijandelijke vliegtuigen meer op Waalhaven geland, terwijl het vliegveld aldaar door ons goed gericht artillerievuur onbruikbaar zou zijn gemaakt. Helaas zou dit optimisme spoedig de bodem worden ingeslagen. De Duitsche Generale Staf had er immers op gerekend de zwakke Nederlandsche weermacht binnen een etmaal „über den Haufen" te loopen. De nazi-tyrannen in Berlijn trappelden van ongeduld, waren woedend over dit onvoorziene oponthoud in hun Blitzkrieg, dat het kleine Nederland veroorzaakte. Als dat nog langer duurde, zouden de steden met den grond gelijk gemaakt worden door de Luftwaffe.
Den geheelen dag houdt de stroom van valsche berichten aan, die z.g. afkomstig zijn van troepen en politie uit Feyenoord, in 't bijzonder van den politiepost Sandelingeplein. Hierdoor zijn drie berichtentoestellen doorloopend bezet. Het blijkt nu ondoenlijk te zijn, het door de officieren van den Generalen Staf aangelegde bevelen- en meldingenregister bij te houden. Bovendien is de overtuiging opgedaan, dat de telefoongesprekken voortdurend worden afgeluisterd.
In den loop van den namiddag zendt de commandant Vesting-Holland het telefonisch bericht, dat, ten einde Rotterdam te ontzetten, de Lichte Divisie een aanval zal ondernemen op 't vliegveld Waalhaven; dat een pantserdivisie oprukt uit 't zuiden en dat twee Engelsche bataljons, die te Hoek van Holland zijn geland, uit 't westen zullen oprukken. De commandant dezer Engelsche troepenmacht heeft opdracht, zich te stellen onder de bevelen van den K.C.
Intusschen is de toestand, die nog pas zoo hoopvol werd ingezien, er niet op verbeterd. Wel hebben de mariniers weer een stout stukje uitgehaald, door het Witte Huis van vijanden te zuiveren, maar dit is toch niet van zoodanige beteekenis, dat het geheele gevechtsbeeld er belangrijk door wordt verbeterd. Immers, de beloofde hulp van de Ie Divisie, de Fransche pantserdivisie en de Engelsche bataljons is nog niet komen opdagen en dit, terwijl de verdedigers van Rotterdam gaandeweg door oververmoeidheid aan 't einde van hun krachten zijn. Het is er heet toegegaan in de omgeving van het Witte Huis. Twee dagen en nachten bevinden zich de troepen reeds in die hel.
Aan rusten en aflossing valt niet te denken. Onder de brieven, die ik kort na de capitulatie ontving, vond ik het eenvoudige verhaal van een sergeant-majoor der mariniers, dat den toestand in die omgeving eenigszins illustreert:
„13 Mei ± 3 u. 30 order gekregen met een sectie naar de omgeving van het Witte Huis te gaan, van vijanden te zuiveren en door te stooten naar de Maasbrug. Daar er in die omgeving nogal schoten vielen en mijn sectie hoofdzakelijk uit mariniers (recruten) der jongste klasse bestond, die voor het

---

[1]) E = Eskadron, Paw = Pantserwagens.

eerst in het vuur gebracht werden, mede de aanblik van gesneuvelde Duitschers in die omgeving, deed me besluiten, na mijn sectie onder het Plan C en Gelderschekade dekking te hebben laten nemen, zelf met een ordonnans naar voren te gaan, ten einde een goed beeld van den toestand te krijgen. Na eenig vuur te hebben ontvangen uit de huizen, genaderd op de Jan Kuitenbrug bij het brugwachtershuisje. Ik lag plat op de brug waar te nemen, de ordonnans ± 4 meter achter me. Plotseling lag ik onder mitrailleurvuur, dat even over mij heenging. De scherven van het steen door den aanslag drongen in mijn lichaam, maar ik bleef liggen, totdat het vuur ophield. Ik heb toen kruipende getracht de Hertekade te bereiken, toen ik getroffen werd, viel plat neder, begon hevig te bloeden. Mijn ordonnans werd tegelijkertijd in de zijde getroffen, maar kon nog wegkruipen. Ik verloor het bewustzijn niet en toen de eerste schok voorbij was, kreeg ik hulp van een marinier 3e kl., die bij de afdeeling aan de Vierleeuwenbrug was en die niettegenstaande het vuur mij te hulp kwam en mij in een portiek sleepte op de Hertekade. Hij is toen hulp gaan halen, waarna een burger een noodverband aanlegde en de ambulance voor ons opbelde."

Op dien Zondagavond stormt een troepje mariniers als een wervelwind los op Rotterdams eersten wolkenkrabber. Nu of nooit! Hun geduld is al te lang op de proef gesteld. Nu zullen zij hun kans waarnemen. Want, of we nu teruggaan in de mariniershistorie naar den tijd, toen hun voorgangers nog de snaphaan, het musket en de enterpiek hanteerden, of den up to date zeesoldaat gadeslaan, als het gaat, om het meer sportieve deel van het oorlogvoeren, het gevecht van man tegen man, dan is de marinier marinier gebleven. De eerste étage van het Witte Huis hebben ze al bereikt. Fluks er een mitrailleurpost opgericht. En nu weer voorwaarts. Zij zien den vijand al hooger en hooger kruipen. Door trappenhuis en liftgangen ketsen de kogels af; zij rekenen grondig met den vijand af. Het Witte Huis is weer in onze handen.

In den nacht van Zondag op Maandag te ± 0 u. 30 telefoneert de Chef Staf bij het Opperbevel, dat vijandelijke troepen door de Langstraat naar den Moerdijk oprukken. De K.C. moet nu trachten het Noordelijk landhoofd van de bruggen te veroveren, zoo mogelijk ladingen aan de bruggen aan te brengen en verschillende bruggen in de stad ter vernieling voor te bereiden. Dit laatste wordt terstond ter hand genomen. Den commandant I Dep.G.Tr. te Schoonhoven wordt opgedragen ten spoedigste het personeel ter beschikking te stellen. Op eigen gezag wordt nu het viaduct ten noorden van het Beursstation ter vernieling voorbereid.

Dienzelfden nacht besluit de C.M.M. op verzoek van den K.C. door de mariniers het noorderbruggenhoofd te doen hernemen. Feitelijk zijn zij te uitgeput voor een dergelijke zware onderneming. Onafgebroken zijn zij in 't gevecht geweest en na het afbranden van de Marinierskazerne is de verpleging van al die verspreide detachementen een onoplosbaar probleem geworden, zoodat de verpleging veel te wenschen overlaat. Toch . . . op het lichtpunt, dat in het lange mariniersverleden ondanks zooveel ondervonden narigheid nooit gedoofd is, op tucht en strijdvaardigheid, valt nog te rekenen. Kolonel Scharroo verwacht nog succes van hen. De opdracht luidt: „Het noorderhoofd hernemen en zoodanig bezetten, dat de bruggen door mitrailleurs worden bestreken." Pantserafweergeschut wordt opgesteld bij de Leeuwenbrug en de Wijnhaven. I-10 R.A. bereidt vuur voor op den noordrand van het Noordereiland ter weerszijden van de bruggen. Aan den luitenant-kolonel der mariniers F. Lugt valt de opdracht ten deel. Hij zet 3 secties onder bevel van den kapitein der mariniers W. Schuiling ten aanval in aan de oostzijde van het bruggenhoofd en 4 secties onder bevel van den kapitein der mariniers J. J. A. Keuchenius aan de westzijde. Pantserwagens zullen den aanval ondersteunen. Bij deze actie onderscheidde zich wederom de kapitein der mariniers W. Schuiling. Ondanks heftig mortier- en mitrailleurvuur bracht hij zijn compagnie zonder overmatige verliezen naar voren en slaagde er in met één sectie het Bolwerk te bezetten. Verder oprukken is echter onmogelijk wegens het hevig mitrailleurvuur, dat op de sectie losbrandt. Nu wordt een pantserwagen aangetrokken, doch voordat deze vuur kan brengen op het door den vijand bezette gebouw van de Nationale Levensverzekering Maatschappij, ontvangt hij treffers, die bestuurder en schutter buiten gevecht stellen. Schuiling waagt toch nog een aanval op dit gebouw en brengt zijn mannen tot op 50 m afstand vooruit. Het is echter ondoenlijk, verder voorwaarts te gaan. De troep is te uitgeput om een stormloop te ondernemen. De voorgroep wordt nu op de sectie teruggenomen en de mitrailleurs ter bestrijking van beide bruggen over de Maas worden opgesteld.

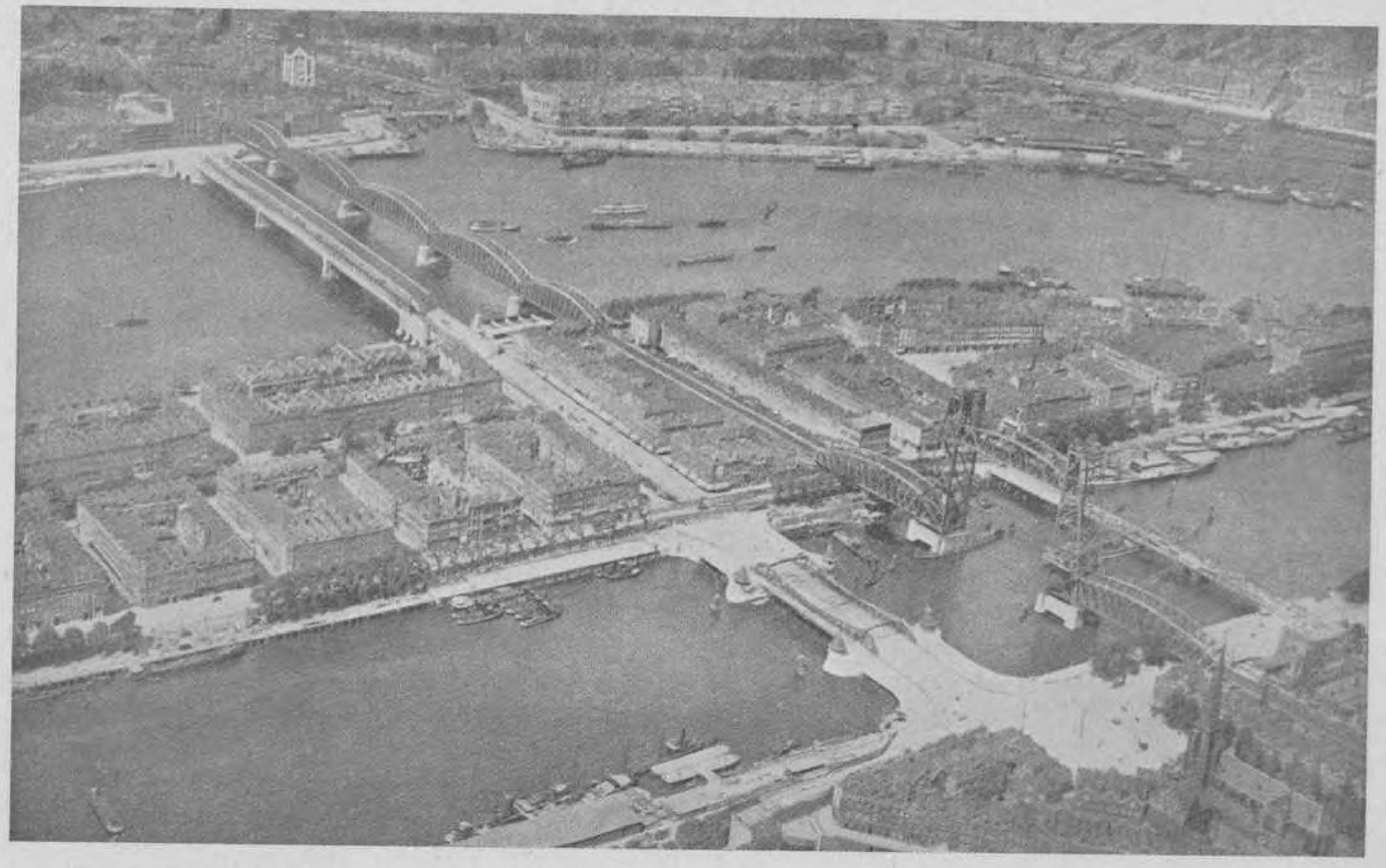

Het brandpunt van den strijd om Rotterdam, waarin de Mariniers van 10—14 Mei 1940 hardnekkig hebben stand gehouden.

Inmiddels is de compagnie-Keuchenius sprongsgewijs vooruitgekomen over de Boompjes. Nu verschijnen echter vijandelijke vliegtuigen boven dit onderdeel. De compagnie komt onder mortiervuur. De vliegtuigen geven met lichtseinen de plaats van de compagnie aan, die verliezen lijdt en den aanval niet kan doorzetten zonder gevaar te loopen vernietigd te worden. Zij blijft echter de Boompjes, hoek Reederijstraat en hoek Bolwerk bezet houden. Aan de opdracht is voldaan. Geen Duitscher waagt het over de Maasbruggen te komen.
In den loop van den nacht en den volgenden dag worden de ladingen aan de bruggen in de stad en aan het viaduct bij het Beursstation aangebracht.
Te ± 6 uur komt II R.J.[1]) te Rotterdam aan. De troep is oververmoeid, kan niet in 't gevecht worden gebracht, houdt daarom rust op den Goudschen Singel. Intusschen zijn er berichten ingekomen van eigen waarnemers, die in telefonische verbinding staan met den commandant van I-10 R.A., dat het vuur van deze batterijen op het vliegveld Waalhaven tot het succes heeft geleid, dat 32 van de 54 gelande Duitsche vliegtuigen zijn vernield.
Nog steeds blijft de beloofde hulp uit. De troepen zijn volkomen uitgeput; onder het eten vallen de mannen in slaap.
Het Depôt Luchtstrijdkrachten, versterkt met de beide pantserwagens, een compagnie mortieren en één sectie M.C. III-39 R.I., zal nu een aanval ondernemen op Overschie. Zij verdrijven den vijand uit het zuidoosten van die plaats. In het noordwesten bevinden zich naar schatting nog ca 300 parachutisten. De aanval op hen komt echter geleidelijk tot stilstand, ontaardt in een vuurgevecht.
In den loop van den middag komt het bericht, dat een Duitsche pantsertrein Dordrecht is gepasseerd.

[1]) 2e Bataljon Regiment Jagers.

dat op doorstooten van de Lichte Divisie in noordwestelijke richting niet meer mag worden gerekend, dat de Fransche troepen vanuit Breda in zuidelijke richting zijn teruggedrongen en dat de Engelsche bataljons zich nog steeds te Hoek van Holland bevinden. Het ziet er nu voor Rotterdam wel hopeloos uit. De O.L.Z. draagt den K.C. op: „In weerwil van het uitblijven van steun, desnoods tot den laatsten man stand blijven houden en het optrekken van Duitsche troepen over de Maasbruggen en in noordelijke richting tot elken prijs te beletten." Grimmig en verbeten houden onze mariniers nog altijd deze sleutelpositie vast. „Zoolang wij hier staan, komt geen mof over de Maasbrug," dat staat op ieders gelaatstrekken te lezen.

„Ik zou er niet één kunnen noemen, over wien ik mij zou moeten schamen," schreef mij hun hoogste chef na de spannende dagen.

De bataljons der Koninklijke Landmacht worden nu samengetrokken in alarmkwartieren en den commandant II R.J. wordt opgedragen, voorbereidende maatregelen te treffen, om na een eventueele opdracht onmiddellijk met zijn bataljon gereed te zijn voor den afmarsch. De troepen van het leger kunnen nu de zoo hoog noodige rust krijgen, terwijl er reserves worden gevormd, die kunnen worden ingezet bij een vijandelijken rivierovergang. Voorts wordt bij tusschenpoozen vuur gelegd op de zuidelijke landhoofden van de bruggen. Gedurende deze actie wordt het m.s. „Statendam" van de Holland—Amerika-lijn in brand geschoten en een Zweedsch schip met voor den vijand nuttige lading tot zinken gebracht.

Te ± 10 u. 30 komt op den commandopost van den K.C., Statenweg 147, een Duitsche parlementair met het verzoek, te capituleeren. Antwoord wordt verwacht vóór 12 u. 30. Na telefonisch overleg met den O.L.Z. wordt geantwoord, dat het overhandigde stuk niet is onderteekend, noch eenige vermelding inhoudt omtrent den afzender en de capitulatievoorwaarden. Verzocht wordt een nieuw en volledig ultimatum. Aan den burgemeester van Rotterdam is een gelijkluidend stuk overhandigd. Deze magistraat is tijdens de bespreking op den commandopost aanwezig.

Te ± 11 u. 45 wordt de Burgerwacht ontwapend, om te voorkomen, dat dit personeel bij het binnenrukken van Duitsche troepen zal worden behandeld als franc-tireurs.

Te ± 12 uur marcheert II R.J. in opdracht van den K.C. af in de richting Capelle a/d IJssel, ten einde oostelijk van het terrein der Drinkwaterleiding den linkervleugel te verlengen en overgangspogingen van den vijand te beletten.

Ongeveer een kwartier later komt de Nederlandsche parlementair met het antwoord op het ultimatum aan bij de Duitsche troepen op het Noordereiland bij de Koningsbrug. Na aankomst ter plaatse van den commandant van het Armeekorps, general-leutnant Schmitt, vindt een onderhoud plaats, waarbij ook tegenwoordig zijn de general-major, commandant van een Duitsche divisie, de general-major Student, commandant van de parachutisten, en eenige stafofficieren. General-leutnant Schmitt schrijft eigenhandig in Duitsche letters de voorwaarden tot capitulatie op het door onzen parlementair overgebrachte antwoord en deelt mede, dat de capitulatie vóór 16 u. 20 Nederl. tijd moet plaats vinden. Hij verzoekt den Nederlandschen parlementair, ~~om~~ den commandant te Rotterdam te verzoeken daarbij zelf tegenwoordig te zijn en geeft hem te 13 u. 20 twee Duitsche officieren mee als geleide tot het noordelijk einde van de brug. Vlak daarop wordt op last van general-leutnant Schmitt een roode lichtkogel afgeschoten op het moment, dat een Duitsch vliegtuigeskader Rotterdam nadert. Bij het passeeren van het zuidelijk bruggenhoofd van de Willemsbrug wordt op last van een der den Nederlandschen parlementair begeleidende Duitsche officieren wederom een roode lichtkogel afgeschoten. — Enkele minuten later vallen de eerste bommen op Rotterdam-Oost. Op dit oogenblik nemen, midden op de Willemsbrug aangekomen, beide Duitsche officieren afscheid van den Nederlandschen parlementair. Het bombardement gaat nu voort, zet een groot gedeelte van de binnenstad in lichtelaaie, richt dood en verwoesting aan onder de weerlooze bevolking. In een rustpauze van dit bombardement wordt op bevel van den K.C. het viaduct ten noorden van het Beursstation vernield. Intusschen woeden de branden voort, zoodat de troepen moeten terugtrekken en de barricades moeten worden ontruimd.

Na terugkeer van onzen parlementair op het K.Co worden de capitulatievoorwaarden vertaald. De telefoonverbinding naar Den Haag is echter ten gevolge van het bombardement, dat tot ongeveer 14 u. 45 voortduurt, verbroken, zoodat overleg met den O.L.Z. uitgesloten is.

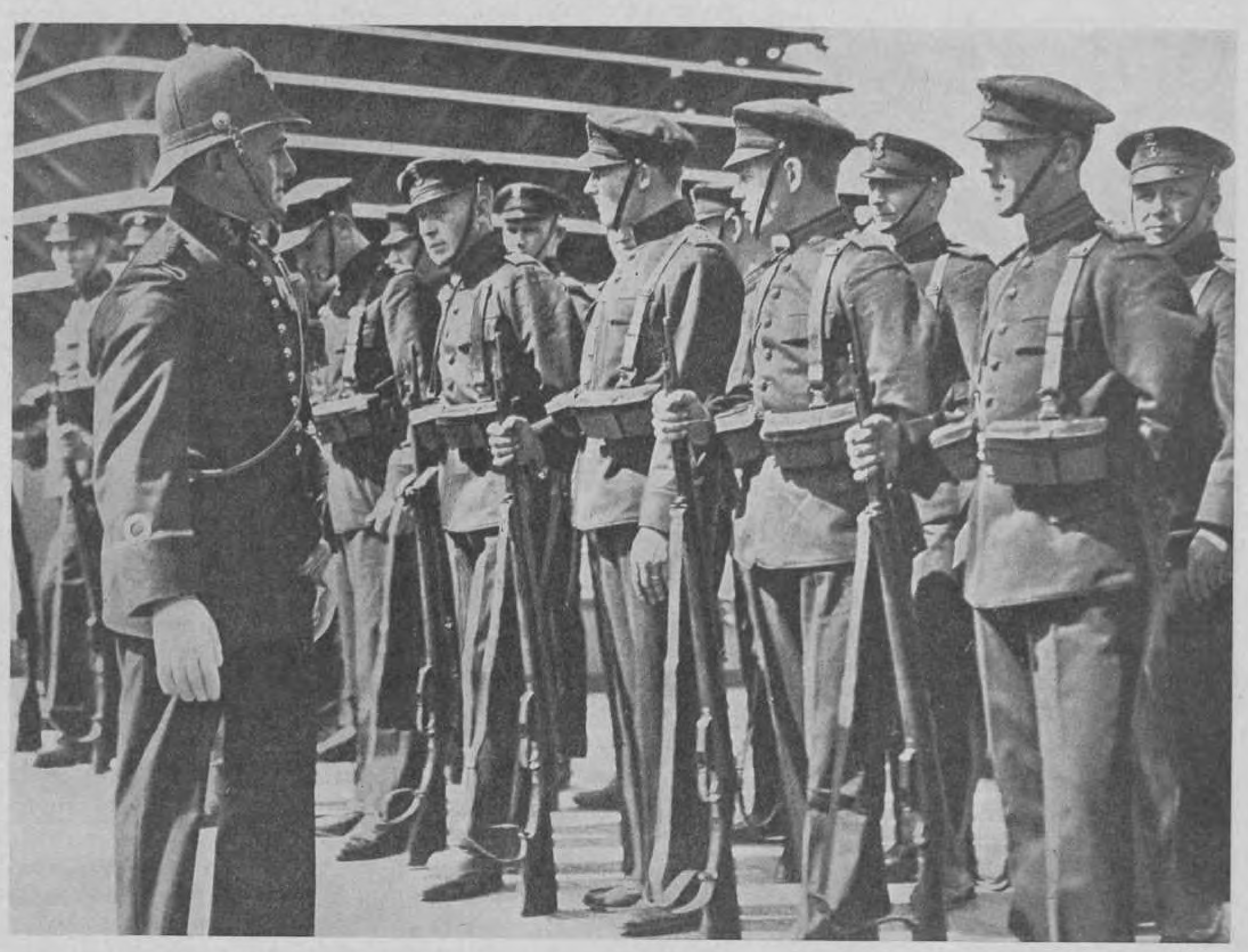

Kapitein der Mariniers W. Schuiling, Ridder 4e klasse der Militaire Willemsorde

De toestand is echter van dien aard, dat zonder hulp van buiten de verdediging met uitgeputte troepen, die bovendien den steun van de eigen luchtmacht moeten ontberen, niet langer kan worden volgehouden. Bovendien lag het in 't voornemen van de Duitschers, om Den Haag, Amsterdam, Haarlem en Utrecht hetzelfde lot te doen ondergaan als het brandend Rotterdam. Op hulp van buiten valt niet meer te rekenen. De bevelhebber te Rotterdam neemt daarom het besluit, de capitulatievoorwaarden te aanvaarden. De luitenant-kolonel Wilson deelt hem mede, dat hij met uitgebreide volmacht van den O.L.Z. naar Rotterdam is gezonden en namens den opperbevelhebber kan verklaren, dat met dit besluit zal worden ingestemd. Overste Wilson ontvangt nu de opdracht, zich onverwijld met den O.L.Z. in verbinding te stellen om hem het bericht omtrent de capitulatie over te brengen. In den loop van den middag keert de kapitein van den Generalen Staf Paters uit Den Haag terug met de mededeeling, dat de O.L.Z. het door den K.C. genomen besluit heeft goedgekeurd. Aan alle troepen is intusschen bevolen het vuren te staken en nadere bevelen af te wachten. Zoo was dan het einde gekomen aan de dappere en hardnekkige verdediging van Rotterdam.
Zoowel de K.C. als de C.M.M. prijzen in hun rapporten den grooten moed en de zelfopoffering van de mariniers, die daaraan hebben deelgenomen. Aan de bezetting, het vasthouden en het herbezetten van de sleutelpositie, de Maasbrug, hebben zij het leeuwenaandeel gehad, terwijl zij zich

voorts bijzonder hebben onderscheiden bij de actie op het Maashotel en het Witte Huis. En zulks, ondanks de omstandigheid, dat zij niet uit eigen middelen konden worden afgelost en na den ondergang der Marinierskazerne voeding, legering en verpleging in het gedrang kwamen. Practisch zijn zij gedurende vier etmalen onafgebroken in 't gevecht geweest. Ook de overige marine-schepelingen, waaronder vele zeemiliciens, die in hoofzaak in den oostelijken stadsrand in actie zijn geweest nabij de Oude Plantage, hebben zich volgens het rapport van den C.M.M. en de verklaringen van ooggetuigen uitstekend gedragen. Kolonel Von Frijtag Drabbe geeft daarin tevens uiting aan zijn bewondering niet alleen voor de individueele staaltjes van moed door de Koninklijke Landmacht betoond, doch ook voor het optreden van sommige onderdeelen, o.m. afdeelingen van het Depôt Genietroepen, welke te zamen met de mariniers en de marinetroepen den eersten stoot hebben opgevangen.
Een dag na de capitulatie sprak de Duitsche bevelhebber zijn bijzondere achting uit voor den tegenstand, speciaal door de mariniers aan zijn troepen geboden. Zes maanden later bezocht de Duitsche officier, die het gebouw der Nationale Verzekering Mij had bezet, den kolonel Von Frijtag Drabbe in verband met de opstelling der gevechtsrapporten. Bij die gelegenheid deelde hij den kolonel mede, dat de aanval van kapitein Schuiling zoo goed en efficiënt was geweest, dat hij eenerzijds door het groote aantal dooden en gewonden, waarmede hij geen raad wist, en anderszijds meenende, het toch niet meer te kunnen houden, zich van zijn opstellingsplaats naar binnen begaf, om de witte vlag te halen. Terugkeerende zag hij juist, dat de groep mariniers werd teruggenomen.
Een eeresaluut aan dezen dapperen officier, die onder de ongunstigst denkbare omstandigheden, door zijn voorbeeld zijn mannen heeft bezield en er den strijdgeest heeft ingehouden tot hun laatste krachten, is hier zeker op zijn plaats.
Helaas is deze uitmuntende officier, die door zijn nobel karakter bij hoog en laag bemind was, gedurende zijn krijgsgevangenschap in Duitschland overleden.
Door de verdediging van de Maasbruggen te Rotterdam is een schitterende bladzijde aan de korpsannalen der mariniers toegevoegd. De nagedachtenis van Schuiling en zijn compagnie zal steeds verbonden blijven aan den naam „Rotterdam", welke bij Koninklijk besluit aan het Korpsvaandel is gevoegd bij de namen der wapenfeiten, waardoor de korpstraditie wordt geschraagd.
De 2e luitenant der mariniers P. Nanninga werd gedurende de bezettingsjaren gevangen genomen en gefusilleerd wegens verdenking aan ondergrondsche verzetsactie. Ook in hem heeft het Korps een officier verloren, die, hoewel hij nog aan 't begin van zijn loopbaan stond, zich met hart en ziel aan zijn taak heeft gegeven. Op de Rotterdamsche begraafplaats Crooswijk rusten naast die van hun kameraden van leger en vloot in een eenvoudig soldatenkerkhof de stoffelijke resten van de mariniers, die bij de verdediging van Rotterdam het offer van hun leven hebben gebracht.
Hulde zij op deze plaats aan aller nagedachtenis gebracht. Rotterdam, de stad, waaraan het Korps met zoovele oude banden is gehecht, zal hen zeker niet vergeten.

DE MARINIERS IN DE OVERZEESCHE GEBIEDSDEELEN VAN 1940—1945

Nederlandsch Oost-Indië

Toen Nederland in 1939 mobiliseerde, bevonden zich drie Duitsche schepen in de haven van Soerabaia, die werden bewaakt door een detachement mariniers ter sterkte van ± 100 man in verband met een eventueelen oorlog met Duitschland. Den 10en Mei 1940 werden deze schepen bij verrassing genomen en werd er justitieel beslag op gelegd. Gebleken is, dat daden van sabotage, kennelijk door de Duitschers voorbereid, hierdoor tijdig werden voorkomen. Ook in andere Nederlandsch-Indische havens werden door leger en vloot, meerendeels door marinelandingsdivisies, Duitsche schepen, in totaal 19 (waarvan slechts één is gezonken) bij verrassing genomen. Toen de oorlog met Japan uitbrak, waren de ± 400 mariniers, die zich in Nederlandsch Indië bevonden, als volgt verdeeld:

1. Een detachement in de Marinekazerne Goebeng te Soerabaia, ter sterkte van twee compagnieën elk van 125 man, die gemotoriseerd werden en ter beschikking waren als mobiele reserve ter bestrijding van parachutisten. Deze mariniers vormden tevens het instructiekader van een groote opleiding dienstplichtigen voor de vloot.
   Zij waren bij elken luchtaanval of te verwachten luchtactie geheel gereed om uit te rukken. Ook hebben de mariniers na 10 Mei 1940 in een zestal gevallen het gewapend geleide gevormd van op transport gestelde Duitschers met uiteindelijke bestemming Sumatra.
2. De Marine-Bewakings-Afdeeling (M.B.A.), ter sterkte van een bataljon onder bevel van den kapitein der mariniers J. A. J. de Bruyn. De kaderkern van dit bataljon bestond uit personeel van het Korps Mariniers, de manschappen bestonden uit zeemiliciens, die door dit kader voor bewakingsdiensten waren opgeleid.
   Deze M.B.A. bewaakte en had in staat van verdediging gebracht:
   a. het Marine-etablissement te Soerabaia;
   b. de havens ter plaatse;
   c. het Marine vliegkamp „Morokrembangan".
3. De detachementen mariniers aan boord van Hr.Ms. schepen, die werden te werk gesteld in de batterij en munitiebergplaatsen, bij den luchtafweer en in de landingsdivisie. Deze mariniers hebben aan boord van de schepen de verschillende zeeslagen medegemaakt.
4. De mariniers, die te werk werden gesteld bij den Marine-Luchtvaartdienst en diverse inrichtingen der Koninklijke Marine, waar zij als kader en als instructeur dienst deden.

Uit bovenstaande opsomming blijkt wel, hoe veelzijdig de taak was, welke aan de mariniers in Nederlandsch Oost-Indië was opgelegd. Hoewel het nog niet mogelijk is, mij in dit bestek te begeven in alle bijzonderheden over hun verrichtingen gedurende het meest actueele tijdvak 1940—1945, heb ik het toch van belang geacht een slotdeel aan mijn korpsgeschiedenis toe te voegen, dat een, zij het nog niet volledig, dan toch algemeen beeld verschaft over de activiteit, welke gedurende het bewuste tijdvak door een betrekkelijk klein aantal mariniers van het oude korps is ontplooid.
Nu de M.B.A. de bewaking van de maritieme inrichtingen geheel op zich had genomen, kon het

Boven: J. A. J. de Bruyn, Kapitein derMariniers (thans luitenant-kolonel)

Rechts: Luitenant-kolonel W. A. J. Roelofsen (thans kolonel)

overige Marinepersoneel te Soerabaia zich geheel aan zijn eigen taak wijden. Gevechten heeft dit onderdeel vóór zijn indeeling bij de IIIe Divisie van het K.N.I.-Leger niet geleverd, wel echter is het weken lang onder bombardementen van Japansche vliegtuigen geweest en heeft het in verschillende gevallen daden van sabotage en andere moeilijkheden kunnen voorkomen.
Toen op 1 Maart 1942 het bevel tot vernieling van verschillende objecten op het Marine-etablissement en het Marine-vliegkamp zoomede op de Pyrotechnische werkplaats op Madoera werd gegeven, werd de uitvoering van de daartoe noodige werkzaamheden gedekt door de M.B.A. Hierna is deze gesplitst in twee gemotoriseerde compagnieën onder bevel van den kapitein J. A. J. de Bruyn, die werden ingedeeld bij het Marinebataljon onder bevel van den luitenant-kolonel der mariniers W. A. J. Roelofsen en één compagnie onder bevel van den 1en luitenant der mariniers Schouten, welke laatste heeft deelgenomen aan de verdediging van Soerabaia.
Den 21en Januari 1942 was uit Soerabaia een detachement mariniers onder bevel van den 1en luitenant der mariniers H. P. Arends naar Suriname vertrokken als geleide van een transport gevaarlijke N.S.B.ers. Dit detachement is te zamen met de detachementen mariniers, welke bij het uitbreken van den oorlog garnizoen hielden in de Westindische gebiedsdeelen, de kern geworden van de tijdens den oorlog in de Vereenigde Staten van Amerika opgerichte Brigade Mariniers.
Over de mariniers, die hebben gediend aan boord van koopvaardijschepen, onderzeebooten en op vliegtuigen, zijn de gegevens nog niet volledig verzameld. Wel staat vast, dat verscheidene hunner zijn gesneuveld en dat meerdere hunner wegens hun optreden Koninklijk zijn onderscheiden.[1]) Aan boord van Hr.Ms. „Tromp", welk schip na de capitulatie uit Nederlandsch Indië is ontsnapt, bevond zich een detachement van ± 30 mariniers, dat gedurende den geheelen oorlog alle acties aan boord van dezen bodem heeft meegemaakt. Ook van dit detachement zijn verscheidene mariniers met een Koninklijke onderscheiding beloond.

[1]) Tot aanvulling van bijlage 13 van dl I met de aan de in de gebiedsdeelen over zee gediend hebbende mariniers uitgereikte Koninklijke eerbelooningen acht ik het niet gewenscht over te gaan, vóórdat hieraan volledige bekendheid is gegeven.

IN MEMORIAM

Kapitein der mariniers G. Wilhelmy Damsté. Gesneuveld als eskader-officier der mariniers en Commandant van het detachement mariniers aan boord van Hr. Ms. „De Ruyter" in den slag in de Javazee 27 Februari 1942

Gedurende den strijd op Oost-Java, den slag in de Javazee en de harde jaren van krijgsgevangenschap hebben zeer vele leden van het korps het offer van hun leven aan het vaderland gebracht. Hoe kon het ook anders? Als het om de hoogste belangen van ons gemeenebest ging, stonden de mariniers waar ter wereld ook gedurende bijna drie eeuwen in de voorste fronten. Van de ± 400 mariniers, die zich bij het uitbreken der vijandelijkheden in Nederlandsch Indië bevonden, zijn er 130 op zee en te land gesneuveld, waaronder gerekend de detachementen aan boord van het Nederlandsch-Indisch eskader onder bevel van den schout-bij-nacht K. Doorman. Deze detachementen stonden respectievelijk onder bevel van den kapitein der mariniers G. Wilhelmy Damsté en den 1en luitenant der mariniers R. H. M. C. von Frijtag Drabbe. Slechts enkelen van beide detachementen hebben er het leven afgebracht. Hun commandanten zijn gesneuveld.
In den nacht van 19 op 20 Februari 1942, toen een verrassende aanval werd ondernomen op het Japansche convooi, dat ten anker lag in Straat Badoeng (Z.O.kust van Bali), sneuvelde een marinier in de batterij aan boord van Hr.Ms. „Tromp" en werden twee anderen, die eveneens de stukken bedienden, zwaar gewond. Beide laatsten zijn later aan hun verwondingen bezweken.[1])
Naderhand zijn nog ± 60 leden van het korps, die den oorlog tegen Japan hebben medegemaakt, overleden. Een eeresaluut zij op deze plaats gebracht aan al deze gevallenen, die met een zekeren ondergang voor oogen hun korpsdevies „Je Maintiendrai" hebben hoog gehouden.
Wat het aandeel betreft van de mariniers aan den strijd tegen de Japanners in Oost-Java, dank zij de welwillende medewerking van den commandant van het Korps Mariniers, den generaal-majoor der mariniers H. F. J. M. A. von Frijtag Drabbe, ben ik in staat gesteld het rapport over deze krijgsverrichting van den luitenant-kolonel der mariniers W. A. J. Roelofsen te raadplegen en een onder-

---

[1]) Het toeval heeft gewild, dat deze drie gevallenen denzelfden naam dragen, nl. „Jansen".

↑

IN MEMORIAM

Ie luitenant der Mariniers R. H. M. C. von Frijtag Drabbe, gesneuveld den 27en Februari 1942 in den slag in de Javazee, als Commandant van het detachement mariniers aan boord van Hr. Ms. „Java"

houd te hebben met verschillende ooggetuigen, zoodat ik, zonder in te veel bijzonderheden af te dalen, het juiste licht heb kunnen laten vallen op dit aandeel. De geachte lezers mogen van meening verschillen over de belangrijkheid van dit aandeel voor de geschiedenis. Evenals de verdediging van Rotterdam van 10—14 Mei 1940 heeft die van Oost-Java van 1 t/m 9 Maart 1942 slechts eenige dagen geduurd. Evenmin als zulks echter voor Rotterdam een maatstaf voor de belangrijkheid vormt, is dit het geval voor Oost-Java. Voor mijn studie over de korpsgeschiedenis is — ik moge wel zeggen vanzelfsprekend — van belang, in hoeverre de mariniers bij elk wapenfeit, waarvan melding wordt gemaakt, hun militaire waarde hebben getoond en in hoeverre er uit de ervaring leering kan worden getrokken voor de toekomstige organisatie, opleiding, bewapening en uitrusting in verband met de bestemming, welke voor het korps in de moderne zeemacht zal worden vastgelegd.

Oost-Java

Den 4en Maart 1942 was het Marine-bataljon te Soerabaia onder bevel van overste Roelofsen ingedeeld bij de 3e Divisie van het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger onder bevel van den generaal-majoor Ilgen en bestemd, om de verdediging van Oost-Java tegen de Japanners voort te zetten.

Analyse van den toestand op Oost-Java op den 4en Maart 1942

Den 27en Februari had de slag in de Javazee plaats gehad. Daags daarna waren de Japanners op verschillende plaatsen op Java geland, nl. ten noordwesten van Bantam bij Merak (later ook in de Bantambaai), ten westen van Indramajoe bij Bobos en ten oosten van Rembang tusschen Tg. Bendoh en Tg. Awar Awar. Den 1en Maart hadden zij Tjepoe bezet, waar de olie-installaties vooraf door de Nederlanders waren vernield. Na den slag in de Javazee was de zeemacht voor de verdediging van Java uitgeschakeld. Het marinepersoneel werd op laatstgenoemden datum afgevoerd naar Tjilatjap, om naar Australië en Ceylon te evacueeren. Den 2en Maart waren op het Marine-etablissement, het Marinevliegkamp en op de Pyrotechnische werkplaats op Madoera de noodige vernielingen uitgevoerd. Ook de in de koopvaardijhaven Tandjong Perak liggende schepen werden tot zinken gebracht. De vice-admiraal C. E. L. Helfrich had den 1en Maart het bevel over de geallieerde strijdkrachten neergelegd en was per vliegtuig naar Ceylon vertrokken. Buiten de door Japan beheerschte Indische wateren zou onze zeemacht te zamen met de groote bondgenooten den oorlog tegen dit rijk voortzetten. Slechts het Marinebataljon, inclusief de M.B.A., bleef achter, als opgeofferde achterhoede, of, zoo men wil, als golfbreker tegen den Japanschen vloed, die met alle middelen moest worden opgehouden, ten einde tijd te winnen en Australië voor een Japansche invasie te behoeden.[1]) De vijand had reeds alle strategische punten van de eilanden buiten Java, welke voor de verdediging van den archipel van belang waren, bezet met uitzondering van Nieuw Guinea en eenige kleine eilandengroepen in den Oosthoek.
Java was nu zoo goed als afgesloten van de buitenwereld.
Behalve de zeemacht had ook de luchtmacht schitterend werk verricht, een hoog moreel en een krachtigen offensieven geest aan den dag gelegd. Vooral de onderzeebooten en de Glen Martin bommenwerpers hadden heel wat schade aan de Japansche oorlogs- en transportvloot toegebracht. De inzet voor elke veroveringsactie der Japanners was echter in materieel opzicht quantitatief en qualitatief zoo superieur aan het weinige, wat wij daar tegenover konden stellen, dat de kans op een mislukking voor hen practisch was uitgesloten.
De steun van onze bondgenooten bij de verdediging van onze gebiedsdeelen in Oost Azië was wel zeer gering gebleken.[2]) In hoeverre zulks is te wijten geweest aan een hiaat in de coördinatie der politieke en strategische oorlogsvoorbereiding, wellicht zullen latere geschiedschrijvers het volle licht hierop laten schijnen, als alle gegevens aan de openbaarheid zijn prijs gegeven, minder om daaruit achteraf verwijten te distilleeren, dan om er de les uit te trekken. Over de toepassing

[1]) Ondank is 's werelds loon. Deze spreuk is zeker wel van toepassing op de houding van Australië tegenover Nederlandsch Indië na de capitulatie van Japan.

[2]) U.S.Navy Report covering combat operations up to March I 1944, p. 33—35 The Java Sea Campaign.

JAVA ZEE
JAVA SEA
STRAAT MADOERA
(Straits of Madura)
INDISCHE OCEAAN
INDIAN OCEAN
STRAAT BALI
BALI
SOERABAJA
SIDOARDJO
PASOEROEAN
PROBOLINGGO
BANGKALAN
SAMPANG
PAMEKASAN
SOEMENEP
BANJOEWANGI
BONDOWOSO
SITOEBONDO
DJEMBER
LOEMADJANG
MALANG
KEDIRI
BLITAR
MADIOEN
NGAWI
BODJONEGORO
TOEBAN
REMBANG
BLORA
LAMONGAN
GRISSE
MODJOKERTO
DJOMBANG
PONOROGO
TRENGGALEK
TOELOENGAGOENG
PATJITAN
SRAGEN
MAGETAN
G. LAWOE
G. LIMAN
WILIS GEB.
G. KELOET
KAWI GEB.
G. ARDJOENA
TENGGER GEB.
G. SEMEROE
G. LAMONGAN
G. ARGAPOERA
IJANG GEB.
G. RAOENG
IDJEN GEB.
G. MERAPI
G. BALOERAN
GILI RADJA
GILI GENTING
P. SAPOEDI
P. RAAS
P. KETAPANG
P. SEMPOE
N. BAROENG
P. BANDIALIT
P. MOESTAKA
SCHIEREILAND BLAMBANGAN
SCHAAL 1:1,000,000
SCALE
UITGEGEVEN DOOR HET
OFFICIEELE TOERISTENBUREAU
VAN NEDERLANDSCH-INDIË
15 RIJSWIJK, BATAVIA-C., JAVA
OOST-JAVA
H Hotel
P Pasanggrahan (Rest House)
Spoorwegen (Railways)
Luchtlijnen (Air Lines)
Hoofdverbindingswegen (Main Roads)
Andere voor auto's berijdbare wegen (Other motor roads)
Karrewegen (Cart tracks)
Bootverbinding (Ferry)
Vliegvelden (Landing fields)
Ranoe (R), Sitoe (S), Telaga (T)= meer (lake)
Goenoeng (G) berg (mountain)
Kawah: krater (crater)

van de Regeling op den Staat van Oorlog en Beleg (Indisch Staatsblad 1939/582), welke op 10 Mei 1940 was ingetreden, rijst onwillekeurig de vraag, of de ambtelijke onbewogenheid — immers een zich in onze geheele historie manifesteerende karaktertrek — het oorlogsbeleid niet te veel parten heeft gespeeld, zelfs toen de oorlog reeds voor de deur stond; of de overschakeling van bevoegdheden naar het militaire gezag wel is geschied in het tempo, door den noodtoestand vereischt, of er niet te veel z.g. „heilige huisjes" in den weg zijn blijven staan, of de ontelbare adviezen, welke zich onder de ambtelijke loodjes hebben opgestapeld, wel voldoende tot positieve beslissingen zijn verwerkt, zoodat de militaire maatregelen niet werden vertraagd. Achter dit alles moet nog een groot vraagteeken worden gesteld.

Wel kan worden vastgesteld, dat de zee- en luchtstrijdkrachten in Nederlandsch Indië in niet onbelangrijke mate hulp hebben verleend bij de verdediging van Malakka en dat de conclusie gewettigd is, dat in het kader van de algemeene strategie, de weermacht in Nederlandsch Indië met haar bescheiden middelen tot een bepaalde hoogte aan haar doel heeft beantwoord, omdat zij den vijand tot inzet van belangrijke strijdkrachten heeft genoopt en hem zware verliezen heeft toegebracht, zoodat zijn opmarsch aanzienlijk is vertraagd. Die vertraging is zelfs een niet te onderschatten factor geweest, die mede moet worden gewogen in de kansberekening van het strategisch offensief, dat uiteindelijk heeft geleid tot de ineenstorting van het Rijk van de Rijzende Zon.[1])

Of de prijs, die Nederland voor dit belangrijke aandeel aan de geallieerde oorlogvoering in het Verre Oosten heeft betaald, opweegt tegen de contra-prestaties van onze bondgenooten gedurende de verdediging van Nederlandsch Indië en na de capitulatie van Japan met betrekking tot de ontwapening van de Japanners, die geen gevolg hebben gegeven aan het bevel van den Tenno, hierover bestaat wel gegronde twijfel. Gelet echter op de verrassend snelle wending, welke de atoombom in den toestand heeft gebracht en wellicht nog meer belemmerende omstandigheden, welke daaruit voortvloeiden, dient nog eenig voorbehoud in acht genomen te worden en een positief oordeel aan de latere, volledig gefundeerde geschiedenis te worden overgelaten. Dat ik aan den algemeenen toestand op het oogenblik, dat het Koninklijk Nederlandsch Indische Leger zich alleen bevond tegenover de kanslooze taak, Java te verdedigen, een uitvoerige beschouwing heb gewijd, is noodig geweest, om den lezer een indruk te geven van de omstandigheden, waaronder dit leger moest vechten.

In snel tempo had Japan het meesterschap ter zee en in de lucht veroverd, toen den 1en Maart 1942 de troepenlandingen op Java plaats hadden. Bovendien was de verhouding in getalsterkte ongeveer 1 tegen 6 à 8. De Japansche infanterie was agressief, haar tactiek onderscheidde zich door zeer mobiel optreden; met betrekkelijk kleine afdeelingen met een hoog moreel[2]) en sobere verpleging (op den man slechts voor eenige dagen leeftocht) omtrokken zij de vleugels van onze stellingen en speculeerden op infiltratie door de zwakke plekken van de weerstandstrooken, vaak verrassend snel en geen acht slaande op de achterwaartsche verbindingen. De Japansche infanterie kleefde niet aan haar legertros. Was onze infanterie op die taktiek ingesteld? Een uitgave in opdracht van Sectie XV M.G. Overzeesche gebiedsdeelen, handelende over „Het Kon. Nederl. Ind. Leger (blz. 41) in den strijd tegen Japan" geeft hierop het antwoord:

„Stellen wij eerst vast, dat ons leger absoluut onwetend was van de Japansche gevechtsmethode, dat financieele bekrompenheid ons leger verstoken had doen blijven van militaire waarnemers, die op ruime schaal, b.v. in China, gegevens van de grootste waarde hadden kunnen en moeten verzamelen. Geen voorschrift voorzag in de zoo noodige inlichtingen omtrent de Japansche taktiek, uitrusting en vechtwijze. Hoe eenvoudig wellicht deze methoden in opzet waren, een tegenstander, die zooals wij door de methoden verrast werd, was onmiddellijk in 't nadeel. Hierbij gevoegd onze numerieke en vooral materieele achterstand, zoo was er voor de verdediging weinig hoop."

De strijd op Oost-Java

Vóórdat de afmarsch van het Marinebataljon plaats had, zouden de mariniers nog moeten optreden om de rust onder een deel der bevolking te herstellen. Er waren nl. onlusten uitgebroken onder de

[1]) Zie: Neerland's Zeemacht in Oorlog, door A. Kroese, kapitein-luitenant ter zee, 1944 en hoofdartikel van „Onze Vloot", 2e jaargang, No 2, Febr. 1946. In het laatste wordt beknopt en duidelijk de beteekenis van die vertraging weergegeven.
[2]) Krijgsmansgeest. Hun moraal was in vele gevallen min of meer barbaarsch.

bevolking van de streek ten noordoosten van Grisseh. Eenige inlanders, waaronder de wedono (inlandsch bestuursambtenaar) waren vermoord en het volk liep in groote drommen te hoop. Op last van den divisiecommandant, generaal-majoor Ilgen, zond overste Roelofsen een sectie mariniers onder bevel van den 1en luitenant W. A. van Heuven naar den assistent-resident van Lamongan vóor militairen bijstand. De sectie was gemotoriseerd op motorrijwielen met zijspan.[1]) Na de bevolking te hebben verspreid, de streek te hebben afgepatrouilleerd en, na overleg met den assistent-resident, een tiental belhamels te hebben gefusilleerd, keerde de rust terug. Van Heuven voerde daarna nog een verkenning uit in westelijke richting en bracht de gezinnen van de vermoorde inlandsche ambtenaren in veiligheid. Hiermede had hij aan zijn opdracht voldaan en keerde het detachement weer terug naar de Marinekazerne Goebeng.

Den 4en Maart werd het Marinebataljon ingedeeld bij een Zuid-colonne onder bevel van den kolonel der artillerie K.N.I.L. Van Dijk.[2])

Deze colonne bestond uit:

a. het Marinebataljon;

b. twee compagnieën van het Legioen Mangko Negoro;

c. één compagnie kort-verband-Javanen;

d. het halve III-eskadron cavalerie (½ III esk cav.) (gemotoriseerd);

e. de 10e compagnie van het 6e Regiment Infanterie (10-6 R.I.) (gemotoriseerd).

De Noord-colonne bestond uit het VIIIe en het XIIIe bataljon infanterie en eenige lichte troepen. Het IIIe-bataljon infanterie, dat oorspronkelijk was ingedeeld bij de Zuid-colonne, bleef te Soerabaia, om zoo noodig op te treden tegen parachutisten. Hierdoor verloor deze colonne niet alleen drie compagnieën infanterie, maar tevens de daarbij behoorende mitrailleurs en mortieren.

Nu zij zooveel zwakker was geworden besloot de divisiecommandant, de generaal-majoor Ilgen, om het bevel op te dragen aan overste Roelofsen, die nu in tegenwoordigheid van den chef en de officieren van den divisiestaf het volgende mondelinge bevel ontving:

1. Vijand: Heeft een brug geslagen over de Kali[3]) Solo bij Tjepoe. Niet meer dan ongeveer 350 man zijn de rivier overgestoken.
2. Eigen toestand en voornemens: Een Noord-colonne onder kolonel Kuylenburg, bestaande uit VIIIe en XIIIe bataljon infanterie marcheert over Babat-Bodjonegoro naar Tjepoe, om de daar geslagen brug te vernielen.
   ½ III esk. cav. + 10-6 R.I., beide gemotoriseerd, bevinden zich vermoedelijk te Tjaroeban.
3. Opdracht voor de Zuid-colonne:
   a. In den nacht van 4 op 5 Maart formeeren te Djombang; het Marinebataljon marcheert op 4 Maart 20 u. 30 af uit Soerabaia; twee compagnieën van het Legioen Mangko Negoro + één compagnie Kort-verband-Javanen arriveeren in den nacht per trein te Djombang;
   ½ III esk. cav. + 10-6 R.I. bevinden zich vermoedelijk te Tjaroeban.
   De commandant van het Marinebataljon, de luitenant-kolonel der mariniers Roelofsen, is colonne-commandant.
   b. Verband opnemen met de vooruitzijnde lichte troepen; overdag verkennen; 's nachts verplaatsen; in drie nachtmarschen naar Tjepoe, om de daar door den vijand geslagen brug te vernielen.
4. Toegevoegd aan den colonnecommandant:
   a. de kapitein van den Generalen Staf Pruymboom;
   b. de onderluitenant van den Motordienst Cannoo.
5. Een ambulance-afdeeling en een afdeeling radio-auto's zullen alsnog naar Djombang worden gezonden ter beschikking van den colonnecommandant.

---

[1]) Op den terugweg naar Soerabaia had een noodlottig ongeval plaats. Een der chauffeurs, die oververmoeid was, reed nl. tegen een paaltje, waardoor een marinier 3e klasse om het leven kwam en een korporaal der mariniers ernstig werd gewond.

[2]) De gegevens zijn ontleend aan het reeds aangehaalde Rapport-Roelofsen.

[3]) Kali = rivier.

1e luitenant der Mariniers J. G. M. Nass (thans tijdelijk luitenant-kolonel).
Bij Koninklijk Besluit dd. 1 Febr. 1947 is hem de „Bronzen Leeuw" toegekend wegens: het bedrijven van bijzonder moedige en beleidvolle daden in den strijd tegenover den vijand, door op 5 Maart 1942 als commandant van een gemotoriseerde verkennings-afdeeling nabij Ngandjoek en later bij Kertosono (Oost-Java) op overmachtige vijandelijke afdeelingen gestooten zijnde, op zeer bekwame, rustige en moedige wijze het gevecht aan te gaan en nadat omsingeling door overmachtige vijandelijke krachten plaats vond of dreigde, zich in het eerste geval op koelbloedige en doortastende wijze daar doorheen weten te slaan en in het tweede geval, geen gevaar voor zijn persoon schuwend, door zijn persoonlijk voorbeeld en beleidvol optreden zich weten los te maken van den vijand.
Daarbij zeer waardevolle gegevens weten te verzamelen en, waar dit mogelijk was, op doeltreffende wijze aan zijn commandant te doen toekomen.

1e luitenant der Mariniers K. M. R. W. A. van Heuven (thans majoor).
Bij Koninklijk Besluit dd. 1 Febr. 1947 No. 73 is hem het „Bronzen Kruis" toegekend wegens: het zich door moedig optreden tegenover den vijand onderscheiden, door op 2 en 3 Maart 1942 nabij Grissee en te Lamongan (Oost-Java) als commandant van een patrouille mariniers ter sterkte van een sectie op zeer krachtige wijze in zeer korten tijd de ernstige onlusten onder de inheemsche bevolking te bedwingen en daarbij persoonlijken moed te betoonen.
Voorts door in reeds opgegeven gebied nabestaanden van vermoorde Inheemsche Bestuursambtenaren te begeleiden en in veiligheid te brengen.
Vervolgens een hem gelijktijdig opgedragen verkenning door zijn onverdroten volhouden en doorzetten tot een goed einde weten te brengen.

Te ± 19 uur vertrekt kapitein Pruymboom naar Djombang, om voor zooveel noodig de legering en de ontvangst van de aldaar per trein verwachte troepen voor te bereiden.
Het Marinebataljon marcheert opvolgend in echelons af. Het laatste echelon is de trein. Deze ondervindt echter aanzienlijke vertraging, doordat de door den divisiestaf beloofde chauffeurs uitblijven. Tegen 22 uur beschikt de onderluitenant Cannoo over een aantal chauffeurs van het Vrijwillig automobielcorps (Vaubec), allen Javanen, die echter kans zien, om met den auto, welke hen van Goenoeng Sari naar de M.K.G. bracht, in 't verduisterde Soerabaia te eclipseeren. Wederom grepen de mariniers hier in en haalden een aantal Vaubec-chauffeurs op uit de kampong. Door dit oponthoud kon de trein eerst te ± 01 u. 30 afmarcheeren.
Te Djombang aangekomen, blijkt de legering niet te zijn voorbereid, noch zijn de drie compagnieën Javanen aangekomen. Het Marinebataljon wordt nu gelegerd in scholen, de trein in de Societeit, de staf in 't hotel. Van de Zuid-colonne bevindt zich nu slechts het Marinebataljon op de in het divisiebevel bestemde verzamelplaats Djombang.
In den loop van dienzelfden nacht ontvangt de 1e luitenant der mariniers J. G. M. Nass de opdracht om zich met een detachement, bestaande uit één sectie mariniers, twee overvalwagens van de M.B.A., een groep mariniers op twee jeeps en een kleine radiowagen te begeven naar Ngandjoek en vandaaruit verband op te nemen met de lichte troepen te Tjaroeban, die opdracht zullen krijgen den weg Ngandjoek—Ngawi vrij te houden en naar Ngawi op te rukken. Mochten de lichte troepen terugvallen, dan met hen samenwerken in vertragend gevecht en zoo mogelijk den weg Ngandjoek—Kediri vrij houden. De Zuid-colonne zal in den komenden nacht naar Ngawi marcheeren.
Het detachement-Nass neemt een kleinen radio-auto mede, om die ter beschikking te stellen van den commandant der lichte troepen.
Inmiddels zijn te Djombang aangekomen één groote radio-auto voor verbinding met den divisiestaf en drie kleine radio-auto's voor de verbinding met de onderdeelen der colonne.
Te ongeveer 01 uur meldt zich op den commandopost van overste Roelofsen een opperwachtmeester der cavalerie met de mededeeling, dat zijn peloton tusschen Bodjonegoro en Padangan op 4 Maart door den vijand is uiteengeslagen. Hij heeft toen te voet Djombang kunnen bereiken. Uit zijn mededeelingen trekt de commandant Zuid-colonne de conclusie, dat de vijand belangrijk verder is opgerukt en belangrijk sterker is, dan bij den divisiestaf bekend was op het oogenblik, dat de opdracht in ontvangst werd genomen.
Een uur later komt uit Ngandjoek een telefonisch bericht binnen van een adjudant-onderofficier van $^{1}/_{2}$ III esk cav. Een motorordonnans, afgezonden door den commandant der lichte troepen te Tjaroeban, had nl. namens dezen ritmeester gerapporteerd, dat de lichte troepen vanuit Madioen hevige aanvallen hadden te doorstaan, in verband waarmede nadere bevelen worden gevraagd. Overste Roelofsen antwoordt hierop met het bevel: „Handel naar uw beste weten en kunnen; indien gij voor 's vijands druk moet wijken, in geen geval verder dan Ngandjoek. Tegen dag worden zal een detachement mariniers verband met u opnemen."
Intusschen vernam de commandant Zuid-colonne van den kapitein Pruymboom, dat zich zoowel te Plosso als te Kertosono een bataljon bevond, beide met verdedigende opdracht. Hij wist niet, welke bataljons dit waren. Later is deze kwestie opgehelderd. De luitenant-kolonel K.N.I.L. Rodenburg was nl. den 3en Maart met één compagnie van het Legioen Mangko Negoro van Bali te Soerabaia aangekomen. Daar kreeg hij opdracht, om een ongemotoriseerd bataljon te formeeren met nog een legioencompagnie en de compagnie kort-verband-Javanen. In den voormiddag van den 4en Maart is hij te Djombang hiermede gereed en ontvangt het bevel, om met het aldus gevormde bataljon de brug bij Kertosono open te houden. Hem wordt een stelling aangewezen ten oosten van de rivier. Hij komt onder de bevelen van den kolonel Van Dijk, commandant der Zuid-colonne. Van wijziging in de samenstelling dier Zuid-colonne en van het commando over deze legerafdeeling is hij echter niet in kennis gesteld.[1])
De nieuw opgedane gegevens worden nu aan luitenant Nass medegedeeld vóór afmarsch van zijn

[1]) Overste Roelofsen treft dus te Djombang de Javaansche compagnieën niet aan, die tot zijn colonne behoorden, doch ingedeeld werden bij 't bataljon Rodenburg, dat reeds naar Kertosono was afgemarcheerd.

detachement. Als dit te Ngandjoek aankomt, zendt luitenant Nass den luitenant der mariniers Veenhuys met een patrouille naar voren, om contact op te nemen met de lichte troepen. Deze blijken in een hevig gevecht met den vijand te zijn gewikkeld te Wilangan, ongeveer 8 km westelijk van Ngandjoek, en bezig zich van den vijand los te maken. Ongeveer $^1/_2$ uur, nadat de groep Veenhuys is uitgezonden, trekken de lichte troepen terug door Ngandjoek. Zij zijn in uiterst vermoeiden toestand. Als laatste komt de commandant, vergezeld door luitenant Veenhuys. Hij deelt Nass mede, dat zijn troepen niet in staat zijn na de reeds geleverde twee zware gevechten, opnieuw slag te leveren. Nass besluit nu de verkenning voort te zetten en laat een en ander door luitenant Veenhuys telefonisch aan overste Roelofsen rapporteeren.
Onmiddellijk na het vertrek der lichte troepen uit Ngandjoek over den weg naar Kertosono trekken de Japanners met hun lichte patrouilles te voet Ngandjoek binnen. Zij worden echter onmiddellijk teruggewezen door het vuur der mariniers, die zich in het dichtbegroeide terrein in den westrand van Ngandjoek achter een kleine brug hebben opgesteld. Intusschen blijkt al spoedig, dat het detachement Nass wordt overvleugeld en dat de Japanners het trachten te omsingelen. Vijandelijke patrouilles worden nl. reeds waargenomen nabij den telefoonpost waarlangs Nass zijn berichten uitzendt. Die post bevindt zich ongeveer 600 m meer achterwaarts. Een poging derhalve tot afsnijden van den weg en de verbinding met den commandopost. Bovendien ontvangt Nass het bericht, dat komt van den linkervleugel van zijn stelling (ongeveer 200 à 300 m aan de spoorlijn links van den weg) dat een compagnie Japanners in gevechtsformatie Ngandjoek binnenrukt aan de andere zijde van de spoorlijn. Het gevecht bij de brug bepaalt zich tot een vuurgevecht op korten afstand en wordt door den vijand volgehouden, kennelijk, totdat hij de omsingeling heeft voltooid. Er zit nu voor Nass niets anders op, dan met zijn kleine afdeeling zich al vechtend een doortocht te banen over een anderen weg, dan de vijand verwacht. Deze heeft nl. door een watervliegtuig, dat constant over den troep heencirkelt, den terugtocht der lichte troepen over den weg naar Kertosono doen waarnemen en bombardeeren en verwacht nu het terugtrekken van het detachement-Nass langs denzelfden weg. Als dit detachement echter den weg Ngandjoek—Lotjeret inslaat, worden de Japansche patrouilles, welke zich langs dien weg bevinden, verrast en uiteengeslagen. Tot zoover heeft Nass ondanks het terugtrekken der lichte troepen aan zijn opdracht kunnen voldoen. Het rapport Roelofsen luidt hierover: „Nass heeft hier verkend, zoolang maar eenigszins mogelijk was, ik kon door de telefoon het geweervuur hooren. Nass heeft zich vechtend een doortocht gebaand naar Lotjeret en daar den weg naar Kediri afgesloten. De Japanners stootten door naar Kertosono."
Hun troepenmacht wordt geschat op een bataljon. Het bericht, dat een bataljon van den vijand in opmarsch is, van Ngandjoek naar Kertosono, brengt nu den commandant Zuid-colonne, overste Roelofsen, tot het volgende besluit: „De toestand is geheel anders, dan den vorigen dag werd vermoed. Dit Japansche bataljon is vermoedelijk een op zichzelf ageerende troep. Ik ben sterk genoeg, om dat bataljon aan te grijpen. Ik verlies daarmee geen tijd met betrekking tot de uitvoering van mijn opdracht, maak de uitvoering wellicht gemakkelijker." Hij draagt kapitein Pruymboom op, om het commando over te nemen van $^1/_2$ III esk cav. + 10-6 R.I. + eventueel het detachement-Nass en den vijand in westelijke richting te binden. De 1e luitenant der mariniers H. S. den Hartog krijgt bevel, om met de 2e compagnie mariniers + de sectie mitrailleurs over Kertosono naar Kediri te marcheeren en vandaaruit een flankaanval op den vijand in noordelijke of noordwestelijke richting te ondernemen, de kapitein der mariniers J. A. J. de Bruyn, om met de twee compagnieën M.B.A. naar Kediri te marcheeren en zoo mogelijk een aanval in flank en rug van den vijand te ondernemen. De 1e compagnie mariniers (min één sectie) onder bevel van den 1en luitenant der mariniers W. A. van Heuven naar Kertosono, vormen met de drie compagnieën Javanen de reserve. Overste Roelofsen behoudt zijn commandopost te Djombang. Hij rapporteert nu zijn besluit en de door hem getroffen maatregelen aan den divisiecommandant, die hem kort daarna beveelt: „Aanvallen uit Kertosono in westelijke richting, Marinebataljon in voorste lijn; bataljon Rodenburg (te Kertosono) in tweede lijn". Op dat oogenblik is, voorzoover betreft de aan kapitein Pruymboom en luitenant Den Hartog gegeven opdrachten reeds een begin met de uitvoering van het aanvalsplan Roelofsen gemaakt.
Overste Roelofsen ging hier uit van de veronderstelling, dat de oprukkende vijand bestond uit een

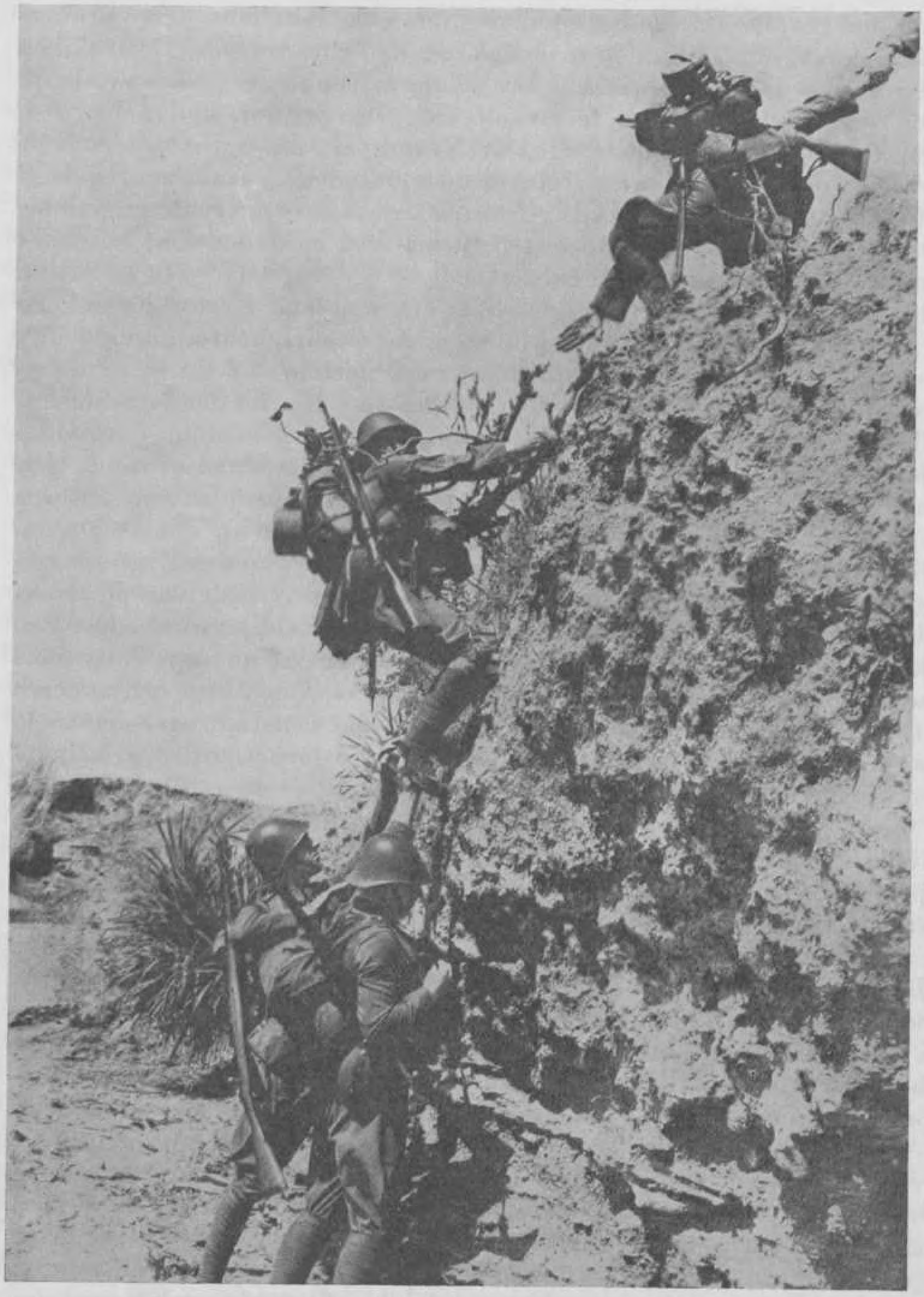

Nederlandsche Mariniers op Java

op zichzelf ageerend bataljon en dat hij sterk genoeg was, om dit aan te vallen. Uit zijn bevelen blijkt duidelijk, dat hij 's vijands rechtervleugel wilde omtrekken, om daarna in zijn flank en rug te vallen. Ten gevolge van de gewijzigde bevelen van den divisiecommandant, ziet hij zich nu de gunstige kans voor een aanval, het benutten van de nog beschikbare tactische ruimte voor de voorgenomen vleugelomvatting, ontglippen. Als hij zich met zijn staf naar Kertosono begeeft, om den toestand te verkennen, deelt een per rijwiel passeerend sergeant mede, dat hij de brug bij Kertosono gaat opblazen. R. tracht dit nog te voorkomen — het opblazen van de brug is immers in strijd met het laatst door hem ontvangen bevel tot een aanval vanuit Kertosono — doch hij kan geen verbinding krijgen met het divisiekwartier en kort daarop springt de brug. Klaarblijkelijk is dus het offensief uit de bevelen geschrapt en worden aanstalten gemaakt tot den terugtocht naar hooger gelegen

streek. Voor Kertosono treft overste Roelofsen ook kolonel Van Dijk en overste Rodenburg aan en een tweetal kilometers ten oosten van deze plaats kapitein Pruymboom, die hem rapporteert, ten westen van Kertosono op vijand te zijn gestooten (waarbij zijn chauffeur werd gewond) en geen lichte troepen te hebben gezien. Geweer- en mitrailleurvuur wordt gehoord en Javaansche legionnairs trekken terug. Geen Japanner is echter nog over de rivier.

Overste Roelofsen geeft nu bevel aan overste Rodenburg, om met zijn bataljon stand te houden en wil nu zelf via een door kolonel Van Dijk aangewezen doorwaadbare plaats ten noordoosten van Kertosono de rivier overtrekken en den vijand met het restant van het Marinebataljon aanvallen. Hij deelt dit besluit mede aan overste Rodenburg, doch kan geen radioverbinding krijgen met kapitein De Bruyn, wien hij wil opdragen via de doorwaadbare plaats den vijand aan te vallen. Hij begeeft zich daarom per auto naar hem toe.

„Er heerschte op den weg Kertosono—Djombang en in Djombang een onbeschrijfelijke verkeerschaos," aldus overste Roelofsen. „Het was duidelijk, dat een snelle terugtocht plaats vond . . ."

Op zijn terugweg naar Kertosono treft hij tusschen Djombang en deze plaats een ongecamoufleerde batterij artillerie aan, die wordt aangevallen door twee Japansche watervliegtuigen, welke reeds den geheelen morgen in actie zijn en o.a. het station Djombang hebben bestookt. De batterij vuurt in de richting Kertosono, maar aan haar werkzaamheid komt spoedig een einde. Ook passeert overste Roelofsen een sectie mitrailleurs onder bevel van een 2en luitenant K.N.I.L. Zij geeft een goed en rustig geleid vuur af en schiet een der Japansche watervliegtuigen aan, dat langzaam daalt en ongetwijfeld hetzelfde is, dat luitenant Nass in het terrein bij Kertosono als een uitgebrand wrak heeft waargenomen. Een aantal Javaansche soldaten heeft een autobus gevonden, is daarin gestegen en wil wegrijden als overste Roelofsen hen ontdekt en ingrijpt. Hij laat hen uitstijgen en zendt hen naar voren naar het bataljon Rodenburg. Hiervan zijn echter nog slechts overgebleven één Javaansche

Mariniers in actie op Java.

kapitein, één Javaansche luitenant en één brigade van het Legioen van Manko Negoro. De rest is verdwenen. Ongeveer 2 km vóór Kertosono achter een waterleiding ligt luitenant Van Heuven met 2 secties mariniers in stelling. Bij aankomst van overste Roelofsen ter plaatse gaan juist twee verkenningspatrouilles het voorterrein in. Zelf gaat de overste met een groep als dekking het voorterrein verkennen. De compagnie Van Heuven ligt onder vuur van Japansch licht geschut of mortieren. Gelukkig is de uitwerking gering, slechts drie gewonden. Van alle kanten vallen zoo nu en dan geweerschoten.

De verkenningen leiden echter nog niet tot een positief resultaat. Op den weg en in de kampongs worden onbeheerde bagagekarren, volledig bepakt en bespannen, aangetroffen. Overste Roelofsen verzamelt nu de drie verkenningspatrouilles en rijdt met haar terug op een in een kampong aangetroffen verlaten vrachtauto. Hij neemt de compagnie Van Heuven terug naar Djombang en hoopt gedurende den nacht met de Zuid-colonne alsnog over Kediri naar Tjepoe te kunnen gaan. Geen enkele verbinding werkt echter meer. Van luitenant Nass komen geen berichten meer, omdat de lijntelefoon niet meer werkt. Ook zijn radio-auto kan de verbinding niet tot stand brengen. Evenmin komen er berichten van luitenant Den Hartog. Van de lichte troepen geen spoor te bekennen.
„De situatie was onverklaarbaar, onbegrijpelijk," aldus overste Roelofsen. Het laatst door hem ontvangen bevel had immers geluid: „Aanvallen uit Kertosono in westelijke richting; Marinebataljon in voorste lijn, bataljon Rodenburg (te Kertosono) in tweede lijn." Het kon zijn, dat de algemeene gevechtstoestand het opperbevel er toe had gebracht het bevel tot den terugtocht te geven of het loslaten van Soerabaia en het voortzetten van den guerilla-oorlog in minder toegankelijke streken van 't bergland; dat de omstandigheid, dat de verbinding met den divisiestaf niet meer tot stand kon komen, oorzaak was, dat overste Roelofsen geen kennis droeg van gewijzigde bevelen.[1])
Persoonlijk zag hij nog geen aanleiding, om terug te trekken, zag hij nog een gunstige aanvalskans op den vijand.
Er vielen over en weer schoten en de Japansche luchtmacht en artillerie waren actief, doch in het mariniersfront waren geen teekenen van break-down te bespeuren.
Wat was inmiddels gebeurd met de troepen van de luitenants Nass en Den Hartog?
Eerstgenoemde heeft vanuit Lotjeret — waar wij hem even hebben verlaten, om ons naar den commandopost Zuid-colonne te begeven — een verkenning uitgevoerd in de richting van Ngandjoek. Naar aanleiding hiervan stelt Nass vast, dat de Japanners op dat oogenblik uitsluitend in de richting Kertosono marcheeren. Hij zendt hiervan bericht naar den commandopost, waar de kapitein der mariniers J. A. J. de Bruyn hem order geeft, zich bij den commandant Zuid-colonne te Kertosono aan te sluiten. Tusschen Kediri en Kertosono ontmoet hij terugtrekkende troepen van het leger. Bij Kertosono gekomen, ruimt hij een versperring op. Hij voelt nu wel, dat hij aan de grens van de eigen en de vijandelijke zone is gekomen. Zijn opdracht luidt: „verkennen", is beperkt, hetgeen overigens overeenstemt met de geringe sterkte van zijn troep. Hij is echter van gevoelen, dat hij nog niet ten volle zijn opdracht heeft uitgevoerd en wenscht de verkenning nog voort te zetten, om precies uit te vorschen, waar de vijand zich bevindt en waar de eigen troepen zijn gebleven, die hij te Kertosono heeft verwacht. Hij ziet hierbij tegelijkertijd kans, om den vijand in een verrassenden aanval verliezen toe te brengen. Want bij de brug van Kertosono stuit zijn detachement op den op den weg verzamelden en over den weg opmarcheerenden vijand. Onmiddellijk opent de voorste wagen van zijn colonne met kanon van 3.7 cm en zwaren mitrailleur het vuur op de ongedekte Japanners, die door den aanval zijn verrast, met het gevolg, dat zij worden uiteengeslagen. Dàn duiken er meer nieuwe vijandelijke groepen uit het dichtbegroeide terrein op, die, ziende hoe gering het aantal wagens is van het detachement-Nass, trachten dit te omsingelen. De patrouilles van de colonne-Nass, die bij Ngandjoek dezelfde ervaring hebben opgedaan omtrent de Japansche taktiek, vangen echter tijdig de aanvallen op, zoodat Nass stand kan houden. Hij heeft het voordeel van de hoogere opstelling van het kanon van 3.7 cm en den zwaren mitrailleur, zoodat de vijand genoodzaakt wordt de

---

[1]) De legersterkte was te gering; weliswaar waren de voornaamste overgangen over de Solo-Bengawan-rivier bezet, doch de bezettingen vormden geen aaneengesloten front, zoodat de kansen van infiltratie en omsingeling door 's vijands overmacht groot waren.

omvatting in een zeer wijden boog uit te voeren. Hierdoor is het mogelijk de wagens op den smallen weg onder dekking van eigen vuur en patrouilles in het zijterrein te keeren. Gedurende dit gevecht in het zijterrein meldt zich bij de colonne-Nass een Javaansch soldaat, die mededeelt, dat zijn compagnie is uiteengeslagen en verdwenen. Hier neemt Nass het uitgebrande watervliegtuig van den vijand waar.

Hij heeft nu voldoende gegevens opgedaan en keert met zijn colonne terug naar den commandopost te Djombang, na te voren te Kediri zijn laatste berichten aan de landstormafdeeling aldaar te hebben medegedeeld.

Minder gelukkig komt de compagnie onder bevel van den 1en luitenant der mariniers Den Hartog er af. Deze had order, ~~om~~ over Kertosono naar Kediri te marcheeren. Vóór Kertosono gekomen, vraagt hij inlichtingen over den vijand aan een zich daar bevindenden post van het leger, die hem mededeelt, dat zich in die plaats geen vijand ophoudt. Op deze inlichting, welke spoedig blijkt onjuist te zijn geweest, vervolgt de compagnie den marsch. Als zij in dekking ligt voor de Japansche vliegtuigen, welke haar bedreigen, vallen overmachtige Japansche afdeelingen vanuit een hinderlaag de colonne Den Hartog, die zich in een uiterst ongunstige formatie hiertegenover bevindt (marschcolonne), van alle kanten aan, met het gevolg, dat zij uiteengeslagen wordt. Klaarblijkelijk was dit hetzelfde Japansche bataljon, dat door Nass is waargenomen, oprukkende van Ngandjoek naar Kertosono.

De brug achter de colonne Den Hartog werd opgeblazen en langs allerlei zijwegen en paden konden de verspreide deelen der colonne ontkomen, sommige na twee dagen. Twee adelborsten, een sergeant, een korporaal, een zestal mariniers en een drietal milicien-chauffeurs vielen den vijand als krijgsgevangenen in handen. De onderofficieren werden door een Japanschen officier mishandeld, gemarteld en met den dood bedreigd, ten einde hun inlichtingen af te persen. Geen hunner heeft echter eén mond opengedaan. Daags daarna werden zij gedwongen toe te zien bij het op beestachtige wijze met bajonetten afmaken van de aan handen en voeten gebonden manschappen, hun medekrijgsgevangenen.[1])

Middelerwijl — vervolgend op het aanvalsplan Roelofsen — had de opdracht voor kapitein De Bruyn, ~~om~~ met de beide M.B.A.-compagnieën via een doorwaadbare plaats op te rukken en aan te vallen, dezen officier bereikt door tusschenkomst van den kapitein Pruymboom. Op dat oogenblik was kapitein De Bruyn bezig met de M.B.A.-compagnieën — die reeds in stelling lagen in den rand van Djombang, om de wegen naar Kertosono en Kediri af te sluiten — zij lagen à cheval van den weg komende van Kertosono en van dien, komende van Kediri, en hadden opdracht, om eventueel terugvloeiende eigen patrouilles op te vangen en infiltratie door vijandelijke patrouilles tegen te gaan. De te Djombang inmiddels ingetreden eenigszins verwarde toestand had de Bruyn tot dit wijs besluit gebracht. Met den gevechtstoestand op dat oogenblik voor oogen lag deze maatregel overigens voor de hand. Toen overste Roelofsen kort daarop zelf ter plaatse aankwam, trok hij de opdracht van kapitein De Bruyn dan ook in. Ten gevolge van den terugtocht der legeronderdeelen van de Zuidcolonne was deze in feite ontbonden, bleef daarvan slechts het Marinebataljon over, dat nu werd ingedeeld bij de colonne Van Dijk, die verder was samengesteld uit een landstormbataljon en de te Djombang samengestelde resten van het bataljon Javanen. De colonne Van Dijk legerde te Djombang. De door kapitein De Bruyn geplaatste voorposten van de M.B.A. bleven gehandhaafd, terwijl op eenigen afstand west van Djombang door een compagnie landstorm uit Malang een vooruitgeschoven opstelling werd ingenomen. Te ± 22 uur komt deze compagnie in contact met den vijand, juist op 't moment, dat de bataljonscommandant, de luitenant-kolonel der infanterie K. Drost, de voorste lijn inspecteert. Onmiddellijk neemt deze hoofdofficier persoonlijk de leiding in handen, om nu een vertragend gevecht te voeren totdat de compagnie terugvalt op Djombang. Ook in 't front van de Marinevoorposten duiken Japansche verkenningspatrouilles op. Gedurende de gevechtsaanraking, welke aldus ontstaat, komt het bevel binnen, terug te trekken op Modjokerto.

Het IIIe bataljon Infanterie (uit Soerabaia) zou ergens tusschen deze stad en Djombang een opnamestelling innemen. Het Marinebataljon vormt de achterhoede. Te Modjokerto wordt overnacht. Daarna marcheert de colonne Van Dijk naar Pandaän (Kasri). Blijkbaar heeft het IIIe bataljon

---

[1]) Deze aangelegenheid is door overste Roelofsen zoowel te Batavia als te Singapore aanhangig gemaakt.

zijn stelling niet kunnen handhaven. Op den weg van Modjokerto naar Pandaän vliegen gedurende den geheelen marsch twee Japansche vliegtuigen boven de colonne. Te Pandaän aangekomen, betrekt het Marinebataljon eigener beweging de kantonnementswachten.
In den namiddag roept kolonel Van Dijk zijn bataljonscommandanten bijeen voor de volgende mededeeling: „De georganiseerde weerstand van het Koninklijk Nederlandsch-Indische leger heeft opgehouden. Men zal na twee rustdagen elders guerillastrijd voeren in de bergen. De colonne Van Dijk gaat naar Dampit. Voorraden zullen hier en daar worden opgeslagen. Een geheime seincode wordt vastgesteld. Geen mededeelingen mogen worden gedaan aan ondercommandanten of aan troepen vóór 8 Maart. Afmarsch 17 uur; parachutisten te Lawang. Marinebataljon wordt voorhoede."
Kapitein De Bruyn stelt nu de voorhoede op, de mariniers als voorspits. De kantonnementswachten worden ingetrokken. Middelerwijl komt een motorordonnans aanrijden, die roept: „Daar komen de Jappen met tanks uit Porrong!" Bij den terugtocht, die nu volgt, vormen de mariniers de achterhoede. Overste Roelofsen besluit, om in elk geval Kasri van vijand vrij te houden, totdat de overige troepen zijn afgemarcheerd. Hij verspert den weg met zijn staf en een overvalwagen en neemt een opstelling in ter verdediging van deze hindernis. Twee achtereenvolgende verkenningen per motorrijwiel wijzen uit, dat uit de richting Porrong geen vijandelijke tanks te verwachten zijn, waarop overste Roelofsen zich weer bij de colonne aansluit.
Te Dampit betrekt het Marinebataljon wederom de kantonnementswachten. Hier verzamelt overste Roelofsen zijn officieren, licht hen in omtrent den toestand en stelt een onderzoek in naar een gunstige plaats, van waaruit het Marinebataljon — en ditmaal zelfstandig — zich nog eens, wellicht voor 't laatst, met den vijand kan meten. Hij spreekt de troepen in hun kwartieren toe en besluit naar Pasirian aan de zuidkust te gaan. Van daaruit bestaat nog kans, om te ageeren tegen Passoeroean en Probolingo. De Zuid-Smeroeweg biedt overigens vrijwel op elke 500 m gelegenheid voor de meest uitgezochte hinderlagen. Den 9en Maart heeft de afmarsch van het Marinebataljon plaats. Bij aankomst te Pasirian verneemt overste Roelofsen van een zich aldaar bevindende verbindingsafdeeling van den staf der IIIe divisie de capitulatie. Den 10en Maart volgt het officieele bericht, dat het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger heeft gecapituleerd met inbegrip van het personeel der Koninklijke[1]) en Gouvernements-Marine.
Mariniers en M.B.A. legeren nu in twee afzonderlijke kwartieren te Pasirian tot 19 Maart. Pogingen in 't werk gesteld, om scheepsgelegenheid te vinden voor evacuatie van allen te zamen, hebben geen succes.
„En zoo kwam op 19 Maart 1942," aldus overste Roelofsen, „voor officieren, onderofficieren en manschappen de bitterste dag van hun leven, de daadwerkelijke overgave aan de Japanners, het begin van jarenlange knechting."
Uit mededeelingen van den Japanschen bevelvoerenden generaal later gedaan aan den commandant der IIIe Divisie is gebleken, dat ook de Japanners zich bij Kertosono onzeker hebben gevoeld en verliezen hebben geleden.[2]) Volgens denzelfden zegsman zijn hun verliezen hier het zwaarst geweest. Van een voortzetting van den guerillastrijd na de capitulatie moest om verschillende redenen worden afgezien.
Ik wees hiervoor reeds op de slechte kansen, welke voor het leger op Java openstonden, toen dit eiland van de buitenwereld was afgesneden en het alleen stond tegenover een aanzienlijke overmacht. Het spreekt dan ook vanzelf, dat op het moreel der troepen een heel wat zwaarder wissel werd getrokken, dan op degenen, die het voorrecht hadden zich buiten dit hopelooze operatiegebied bij machtige bondgenooten te mogen aansluiten, om te zamen met hen den strijd met aanmerkelijk beter kansen voort te zetten.
Plaatsen wij de beteekenis van het optreden van het Marinebataljon nu in 't licht der krijgsgeschiedenis, dan dient die hoofdzakelijk gezien te worden in het feit, dat onder de meest demoraliseerende omstandigheden in dit onderdeel de tucht en de strijdvaardigheid bleven gehandhaafd. Ongetwijfeld

---

[1]) nl. het personeel, dat niet naar Australië of Ceylon had kunnen evacueeren.

[2]) Hier is naderhand door de Japanners een gedenkteeken opgericht, hetgeen wel een aanwijzing inhoudt omtrent verliezen van eenige beteekenis.

is dit te danken geweest aan de bijzondere verbondenheid en de juiste discipline, welke heerschten bij officieren, onderofficieren en manschappen, onmisbare eigenschappen, welke, in keurkorpsen tot een hoog peil opgevoerd, deze door alle tijden heen zullen stempelen tot hoeksteenen der weermacht.

Suriname — Het detachement Mariniers vanaf begin Augustus 1940 tot 11 September 1943

Sinds kolonel L. H. Fourgeoud in 1777 met zijn Regiment Zeesoldaten, de Surinaamsche vrijnegers (redi-moesoe) en de Societeitstroepen de kolonie Suriname tot rust en orde had teruggebracht, zijn er geen mariniers meer gestationneerd geweest, behoudens dan voor korten tijd een compagnie onder bevel van den kapitein Tuning als preventieve maatregel tegen rustverstoring, toen de afschaffing der slavernij bijna een eeuw later zou worden afgekondigd.

Eind Juli, begin Augustus 1940 werd een detachement mariniers, afkomstig van het Curaçaosche contingent, naar Suriname gezonden. Het kwam begin Augustus te Paramaribo aan. Het bestond uit ± 50 man onder bevel van den 1en luitenant der mariniers Groenewegen. Ook nu was deze uitzending bedoeld als preventieve maatregel; men verwachtte er onder de gegeven oorlogsomstandigheden ongeregeldheden. Deze bleven echter gelukkig uit. Het detachement bleef nu gehandhaafd als het „Detachement Mariniers in Suriname". De dienst bestond voornamelijk uit garnizoensdienst, terwijl de beveiliging van de goudtransporten langs de Suriname-rivier van binnenland naar kust — in het eerste jaar geregeld — bovendien aan dit detachement was opgedragen.

Van het Koninklijk Nederlandsch-Indische leger bevond zich slechts een klein troepencontingent in Suriname.

De reactie, welke volgde op den val van Nederlandsch Oost-Indië, kwam in dit gebiedsdeel tot uiting in het verlangen, om aan de bevrijding van het door de Japanners veroverde gebied van den Indischen archipel deel te nemen. Voorbereidingen werden getroffen tot het vormen van een expeditiekorps. Uit de Surinaamsche bevolking zouden de infanterie, artillerie en zware wapens worden geformeerd, de z.g. schutters, geëncadreerd door leden van de K.N.B. „Prinses Irene", het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger en de Koninklijke Landmacht.

Ondertusschen was het Surinaamsche mariniersdetachement met 1 officier en 29 onderofficieren en manschappen versterkt, nl. door luitenant H. P. Arends, die met zijn onderhebbend detachement uit Oost-Indië was aangekomen als geleider van een transport N.S.B.ers. Toen dit gebiedsdeel viel, kwam het geheele marinierscontingent onder het commando van luitenant Arends.

Aan het nu versterkte detachement viel de opdracht ten deel, om, aangevuld met schutters en leden van de „Prinses Irene Brigade" een Vechtwagenbataljon te formeeren, dat bij de expeditionnaire macht zou worden ingedeeld. De mariniers zouden hierbij de kern vormen. De detachementscommandant, als toekomstig commandant van dit Vechtwagenbataljon, was tot dit doel in de gelegenheid gesteld een cursus te volgen met een zijner officieren, een onderofficier der mariniers en een marinier in U. S. A.

Omstreeks Mei 1942 begon het detachement met de uitvoering van zijn voor het Korps Mariniers wel geheel nieuwe opdracht.

Het materieel bestond uit tanks, die in Amerika voor Nederlandsch Indië waren gebouwd, doch wegens de oorlogsomstandigheden aldaar niet meer konden worden afgeleverd. Het waren de zeer lichte 7.5 tons tanks, die reeds den eersten dag na terugkeer van de reeds genoemde cursisten uit Amerika te Paramaribo aankwamen. Later volgden de lichte 13 tons en middelzware 22 tons. Ten slotte waren in totaal 28 7.5-tonners, 26 13-tonners en 20 22-tonners met bijbehoorend materieel (trucks, jeeps, trailers, etc.) aanwezig.

In den beginne had men met groote moeilijkheden te kampen, gebrek aan een voldoend aantal instructeurs en nagenoeg geen accommodatie. Tot Mei 1942 was het detachement gelegerd in een voormalige Chineesche Club te Paramaribo. Uitbreiding was nu noodzakelijk. Ligging en afmetingen van het kampementterrein begunstigden deze uitbreiding, waaraan nu met bekwamen spoed werd begonnen. Medio 1943 beschikte het Vechtwagenbataljon over legeringsruimte voor 400 man in Paramaribo, 800 man in een boschkampement en de noodige garages, radiowerkplaats, monteurswerkplaats, wapenmagazijnen, onderdeelenmagazijnen, enz.

Boven: De eerste tanks van het Surinaamsche Vechtwagenbataljon (7,5 tonners), gereed voor den afmarsch.

Hiernaast: Lichte tanks (7,5 ton) van het vechtwagenbataljon in Suriname.

Een lichte 13-tonner van het Surinaamsche Vechtwagenbataljon tijdens een defilé voor Z.K.H. Prins Bernard bij zijn bezoek aan Suriname.

Intusschen was ook door het personeel flink aangepakt en kon van het eerste half-bataljon getuigd worden, dat het de finishing touch nog slechts van noode had. Wegens personeelsgebrek kon aan de vorming van het tweede half-bataljon nog niet worden begonnen.
11 September vertrok het detachement naar Amerika om daar in Camp Lejeune te worden opgeleid voor de eerste Mariniers-Brigade.
Het Vechtwagenbataljon is niet ingezet voor de taak, waarvoor het was gevormd en getraind.
Het vertrek van het detachement mariniers naar Amerika was een teleurstelling zoowel voor de mariniers als voor Suriname, omdat de kern nu aan het eerste half-bataljon vechtwagens ontviel. Dit is nadien dan ook wegens gebrek aan personeel niet verder gevormd en getraind. De mariniers van dit onderdeel, die in Suriname op tankgebied waren gespecialiseerd, werden in de Mariniers-Brigade wederom bij de Tank-Afdeeling ingedeeld, waar hun opleiding werd voortgezet. Zij vormden ook van deze afdeeling de kern.

Curaçao [1])

Sedert de „Urbinabeschaming" waren op Curaçao en Aruba, de wegens hun grootindustrie belangrijkste eilanden van de Benedenwindsche Nederlandsche Antillen, z.g. waldetachementen mariniers geplaatst. Het detachement-Curaçao, dat onder bevel stond van den kapitein der mariniers L. Langeveld, was gelegerd in 't Waterfort. Het detachement-Aruba, dat onder bevel stond van den kapitein der mariniers G. H. van der Spek, was gelegerd in een kampement toebehoorende aan de „Lago", een Amerikaansche Petroleumindustriemaatschappij.
De gouverneur van Curaçao beschikte bovendien aan militaire machtsmiddelen nog over het op Curaçao gestationneerde oorlogsschip, over het detachement Militaire Politie, over het Vrijwilligerskorps Curaçao en over de Burgerwacht Aruba. Het stationschip was vaak afwezig, omdat het ook de overige Westindische gebiedsdeelen moest bezoeken. De Militaire Politietroepen verrichtten uitsluitend civiele politiediensten; het Vrijwilligerskorps Curaçao en de Burgerwacht Aruba waren vrijwillige weerbaarheidskorpsen, welker leden de verplichting hadden aangegaan, om in tijd van oorlog of onder buitengewone omstandigheden onder de wapenen te komen. De oefeningen dezer vrijwilligers werden geleid door instructeurs der mariniers. De commandanten van de detachementen mariniers traden elk op zijn eiland op als plaatselijk militair commandant. Ten behoeve van hun operatieve taak ontvingen zij hun orders rechtstreeks van den gouverneur, c.q. gezaghebber (Aruba); administratief stonden zij onder de bevelen van den commandant van het stationschip, die den titel voerde van oudstaanwezend zeeofficier (O.A.Z.). Reeds in April 1939, toen de Italianen Albanië binnenvielen, voorzag de gouverneur internationale verwikkelingen. Wegens het groot belang van de op Curaçao en Aruba gevestigde petroleumindustrieën, verlangde hij uitgebreide maatregelen ter voorkoming van sabotage bij deze ondernemingen.
De detachementen mariniers en de militaire politie werden met de uitvoering van deze preventieve maatregelen belast en aangezien de personeelssterkte niet was berekend op den omvang van de bewakingsdiensten, werd op het physieke en moreele uithoudingsvermogen van de mariniers een zware wissel getrokken. In September 1939 werden eenige dienstplichtigen en reserveplichtigen gemobiliseerd. Al deze troepen kwamen onder de bevelen van de plaatselijke militaire commandanten.
Vele Duitsche handelsschepen kozen Curaçao en Aruba als vluchthavens, van welke schepen op 10 Mei 1940 het meerendeel nog aanwezig was. Men kan nagaan, welke eischen gesteld werden aan de geringe militaire macht, toen nevens de bewaking van de olie-industrieën, die van de Duitsche — nu vijandelijke — schepen, havens en baaien aan haar taak werd toegevoegd. Van rust was practisch geen sprake meer.
In dit verband zij opgemerkt, dat de Engelsche regeering omstreeks dezen tijd haar bezorgdheid uitte over de doelmatigheid van de bewaking van de voor de geallieerde oorlogvoering zoo belangrijke, daarentegen zoo kwetsbare olie-industrieën. De Nederlandsche regeering sloot zich bij die bezorgdheid aan, toen een Duitsch schip, waarop justitieel beslag was gelegd, kans had gezien uit de Caracasbaai te ontsnappen. Echter konden uit Nederland uiteraard geen troepenversterkingen worden verwacht. Uit dezen tijd dateeren de plannen tot invoering van den dienstplicht voor de Curaçaosche bevolking. Deze plannen werden eerst einde 1940 verwezenlijkt. Hoewel intusschen de werving van vrijwilligers voor de weerbaarheidskorpsen tot een succes werden, kon wegens gebrek aan wapenen hiervan niet ten volle profijt worden getrokken.
Einde 1939 werd een begin gemaakt met den aanleg van twee groote kustbatterijen, respectievelijk op Curaçao en Aruba. Op Curaçao werd bovendien voor den haveningang een torpedobatterij op lichters opgesteld.
In Januari 1940 werd de waakzaamheid verscherpt naar aanleiding van de Duitsche invalsbedreiging, waardoor de uit Europa komende berichtenatmosfeer was bezwangerd. Plannen werden ontworpen ten aanzien van de zich op Curaçao en Aruba bevindende Duitsche schepen en voor de interneering van de in het gebiedsdeel Curaçao wonende Duitsche onderdanen, voor het geval van een oorlog met Duitschland.
Op 3 Mei werden alle troepen in het gebiedsdeel geconsigneerd.

[1]) De gegevens zijn ontleend aan een rapport van den luitenant-kolonel der mariniers L. Langeveld.

Op 10 Mei 1940 te 01 uur kwam het bericht binnen dat Nederland in oorlog was met Duitschland. De uitvoering der eerst noodige maatregelen verliep ordelijk en snel. Toen de Curaçaosche bevolking des morgens ontwaakte, waren de Duitsche schepen reeds genomen en deszelfs bemanningen, zoomede de Duitsche onderdanen in voorloopige interneeringskampen opgesloten. Op Curaçao bevonden zich op dien dag nog zeven Duitsche schepen. Twee ervan werden genomen door Hr.Ms. „Van Kinsbergen" en de landingsdivisie van dezen bodem, de overige vijf door de mariniers. Een dezer schepen, door de mariniers vanaf den wal met lichte vaartuigen genomen, was door de bemanning in zinkenden toestand gebracht; een ander in brand gestoken. Door doortastend optreden der mariniers, hierin bijgestaan door technisch personeel van Hr.Ms. „Van Kinsbergen", konden deze twee schepen echter behouden worden. Gewapende tegenstand werd hierbij door de mariniers niet ondervonden, wel werd aan boord van de schepen een aantal vuurwapens gevonden. Het op denzelfden dag voor Aruba liggende Duitsche schip ging verloren.

Op 12 Mei 1940 had de landing plaats van het eerste contingent hulptroepen van onze nieuwe bondgenooten, nl. Engelsche lichte troepen, die met torpedojagers waren aangevoerd uit Jamaica, zoomede Fransche troepen, die waren gedebarkeerd van het slagschip „Jeanne d'Arc". De taken konden nu worden verdeeld. De bondgenooten bewaakten de olie-industrieterreinen, de Nederlanders de baaien en havens.

Na de capitulatie van Frankrijk werden de Fransche troepen vervangen door Engelsche. In Augustus 1940 werden Curaçao en Aruba marinebases onder bevel van den oudstaanwezend zeeofficier. Deze functie was nu niet meer verbonden aan die van commandant van 't stationschip, doch werd opgedragen aan een uit Engeland aangekomen zeeofficier, die nu het bevel kreeg over al het personeel en materieel, de Engelsche inbegrepen. De detachementscommandanten der mariniers op Curaçao en Aruba werden eervol ontheven van hun functie als plaatselijk militaire commandanten en benoemd tot commandanten der Nederlandsche troepen resp. van Curaçao en Aruba. In hoofdzaak waren deze functies van taktischen aard.

In 't najaar van 1940 vertrok een detachement mariniers ter sterkte van 50 man naar Suriname. De kustbatterijen werden o.a. door mariniers bemand; van elk wapen of dienst vormden zij de kern. De kustwacht werd nu weer geperfectionneerd. Met twee Fokkervliegtuigen der Koninklijke Luchtvaart Maatschappij werd een luchtwapen gevormd. Dit werd later nog aangevuld met twee Piper-Cups. Ook bij dit wapen werden mariniers te werk gesteld. Op 1 December kwam de eerste lichting van de Curaçaosche militie onder de wapenen.

In 1941 werden 50 mariniers naar Engeland gezonden. Van detachementen was nu nauwelijks meer sprake, verspreid als de mariniers nu waren over talrijke wapens en diensten. Zij vormden nu een gering percentage van de zich gestadig uitbreidende Curaçaosche weermacht, waartoe zij den grondslag hadden gelegd en waarin, — wij mogen het hopen —, zij hun stempel onuitwischbaar gedrukt hebben.

In Februari 1942 verschenen voor het eerst Duitsche onderzeebooten in de Caraïbische Zee. Zij vormden tot het einde van den oorlog een ernstige bedreiging van de scheepvaart in dit gebied. Vele schepen gingen in 't zicht van de kusten van Curaçao en Aruba verloren.

Bij den eersten onderzeebootaanval werden o.a. in één nacht vóór Aruba zeven schepen getorpedeerd; dienzelfden nacht bovendien één schip voor de haven van Curaçao. De olie-installaties op Aruba werden gedurende deze actie met licht onderzeebootgeschut bestookt, zonder dat echter veel schade werd aangericht. Eenige Duitsche torpedo's van een nieuw type liepen op de kusten. Enkelen dezer wapens kwamen niet tot ontploffing. Bij het demonteeren van één der torpedo's kwamen op Aruba drie militairen om het leven, onder wie twee mariniers.

Bij een andere gelegenheid werden olie-installaties op Curaçao vanuit zee beschoten. Door het kordaat optreden van een der mariniers, behoorende tot het piket van een der kleine kustbatterijen, die op eigen initiatief het vuur opende, werd aan deze beschieting een einde gemaakt, zoodat veel schade aan de installaties werd voorkomen.

Medio 1941 werden de Engelsche troepen afgelost door Amerikaansche. De samenwerking en oefening met Amerikaansche en Engelsche troepen hebben de in het Westindische gebiedsdeel overgebleven mariniers bekend gemaakt met de Angelsaksische sfeer, welke van nut is geweest bij hun scholing in de moderne amphibische oorlogvoering in de United States. In October 1943 verlieten de mariniers Curaçao en Aruba, ten einde te worden ingedeeld bij de aldaar op te richten Brigade Mariniers.

HET DETACHEMENT MARINIERS INGEDEELD BIJ DE K.N.B. „PRINSES IRENE" GEDURENDE DE CAMPAGNE IN NOORD-FRANKRIJK, BELGIË EN NEDERLAND

Inleiding

Het zal velen lezers onbekend zijn, dat ook een detachement Nederlandsche mariniers is ingedeeld geweest bij de K.N.B. „Prinses Irene" gedurende de campagne van het geallieerde leger in Noord-Frankrijk, België en Nederland van 6 Augustus 1944 tot 1 April 1945, en evenmin weet men welk aandeel het Korps Mariniers heeft gehad in de totstandkoming van deze brigade. Sedert het einde van 1943 was de opleiding van de in de Vereenigde Staten van Amerika opgerichte Brigade Mariniers (onderdeel van het Korps Mariniers) gericht op de taak, welke van haar straks in Amerikaansch verband van amphibie-strijdkrachten in 't Verre Oosten was weggelegd. Vóórdat de kolonel der mariniers M. R. de Bruyne met het bevel over deze mariniersbrigade werd belast, bekleedde hij in Engeland de betrekking van inspecteur der Nederlandsche troepen. Als zoodanig heeft hij de hand gehad in de totstandkoming van het Nederlandsch contingent troepen, dat aan de invasie zou deelnemen. Zelfs was hij aanvankelijk bestemd als commandant van dit contingent, totdat zijn vertrek naar Amerika, om daar 't bevel over de Brigade Mariniers over te nemen, dringend werd vereischt. De K.N.B. „Prinses Irene" bestond uit een verkenningsorgaan, een afdeeling artillerie en drie gevechtsgroepen, welke laatste waren uitgerust voor zelfstandig optreden. Behalve over drie infanteriepeletons, beschikten deze over gemotoriseerde transportmiddelen, zware wapens, een quartermasterafdeeling, kortom al wat te velde in het moderne gevecht onontbeerlijk is. Eén der gevechtsgroepen was echter ontbonden en haar personeel over de twee anderen verdeeld, om deze op sterkte te kunnen houden. Toen nu in 't begin van 1944 de laatste voorbereidingen werden getroffen voor de landing op het vasteland van Europa, was het de wensch van de Nederlandsche regeering, dat ook een onderdeel van haar landstrijdkrachten aan deze operatie zou deelnemen. Het eenige onderdeel, dat de opleiding hiervoor in Engelsch verband had doorloopen, derhalve voor die deelname in aanmerking kwam, was de K.N.B. „Prinses Irene". De Engelsche leiding stelde echter als voorwaarde, dat de Brigade zou beschikken over drie volledige gevechtsgroepen. Aan die voorwaarde werd op dat oogenblik niet voldaan, omdat de 2e gevechtsgroep immers was ontbonden. De tijd ontbrak overigens, ~~om~~ nog een derde gevechtsgroep op te leiden. Op uitdrukkelijken wensch van veldmaarschalk Montgomery, dat de Brigade tot de vereischte sterkte zou worden aangevuld met Nederlandsche mariniers, wist kolonel De Bruyne nu te bewerken, dat per eerste gelegenheid een detachement mariniers uit Amerika overkwam, om de deelname van de K.N.B. „Prinses Irene" aan de grootsche campagne mogelijk te maken. Dit detachement ter sterkte van 102 koppen onder bevel van den kapitein der mariniers H. P. Arends, verliet den 17en April 1944 het „Camp Lejeune", in U.S.A., waar de Brigade Mariniers werd gevormd, en vertrok drie dagen later per „Queen Elisabeth" naar New York. Den 26en April kwam het aan te Gourock (Schotland) en twee dagen later in 't kamp van de Koninklijke Landmacht te Wolverhampton, welkom geheeten door kolonel De Bruyne. Den 3en Mei werd het detachement officieel opgenomen in de 2e gevechtsgroep, waarvan het sedertdien de kern is geworden. Het ontving instructie in de Engelsche bewapening en in het optreden in Engelsch verband. Zoo heeft het toeval gewild, dat ook een Nederlandsch detachement mariniers heeft deelgenomen aan „the largest amphibious operation ever undertaken", gelijk de „Supreme

Kolonel der Mariniers M. R. de Bruyne, Commandant van de „Brigade Mariniers" (thans generaal-majoor der mariniers, commandant A divisie Soerabaia)

1e luitenant der Mariniers (thans majoor) H. P. Arends, Commandant van de 2e Gevechtsgroep in hoofdzaak gevormd uit mariniers van de K.N.B. „Prinses Irene", welke heeft deelgenomen aan de invasiecampagne der geallieerden in West-Europa.

Commander D. I. Eisenhower" die noemt.[1]) Op zichzelf beschouwd, als schakeltje in het verband van een millioenenleger, dat Europa van de nazi-tyrannie zou gaan bevrijden, nauwelijks de vermelding waard, maar toch voor de Nederlandsche krijgsgeschiedenis — en daarmede vanzelfsprekend voor de korpsannalen der mariniers — van beteekenis, omdat de toevoeging van dit detachement per saldo den doorslag heeft gegeven tot de deelname ook van Nederlandsche landstrijdkrachten aan de invasie, een gebeurtenis, waarvan de politieke en moreele beteekenis uiteraard ver uitgaat boven die van het bescheiden aandeel aan troepen en oorlogsmateriaal.
Den 27en Juni oefende de K.N.B. „Prinses Irene" in haar geheel in de omgeving van Harwich en werd tevens ingeschakeld in de verdediging van de zuidoostkust van Engeland. Een gedeelte van de mariniers vertrok als „Advance Party" naar Norford, om kwartier te maken in de area, welke aan de brigade als laatste oefenterrein was aangewezen. Tusschen laatstgenoemden datum en 2 Augustus hadden de laatste oefeningen in groot verband — waarbij ook de Belgische Brigade — plaats. Op laatstgenoemden datum had het vertrek plaats naar de „Marshalling area" bij Londen. Commandant van de 2e gevechtsgroep, waarbij de mariniers waren ingedeeld, was de majoor-waarnemer F. Molenaar. Second in Command, de kapitein der mariniers H. P. Arends.

De strijd in Normandië[2])

Den 6en Augustus 1944 heeft de landing van de Brigade „Prinses Irene" bij Arromanches in de Seine-baai plaats in den sector Cold Beach. Op dat oogenblik staan de kansen der geallieerden er niet ongunstig voor. Vanaf D-day (6 Juni 1944) hebben zij schier onoverkomelijke moeilijkheden moeten overwinnen. Hun meesterschap ter zee en in de lucht is echter een voldongen feit, hetgeen aanvoer van troepen en materieel en andere supplies uit de home-ports begunstigt, terwijl de vijand ten gevolge van de hevige luchtaanvallen op zijn verbindingen, industriecentra enz. enz., slechts langzaam en langs groote omwegen zijn reserves naar het bedreigde punt van de Atlantic Wall kan aanvoeren. De Duitsche strategen hadden de landing der geallieerden verwacht aan de Pas de Calais, omdat zulks rationeel scheen wegens de kortste opmarschroute naar de Duitsche grens. Het gros van hun weerstand was in deze zone samengetrokken.
De geallieerde strategie had hen door schijnmanoeuvres in dat geloof gesterkt. Als gevolg hiervan was de landing op de Normandische kust in de Cotentin-Calvados-area een strategische verrassing geworden en werden daarbij percentsgewijs zeer weinig verliezen geleden. De vijand kon gedurende die beslissende phase geen vuist maken, krachtig genoeg, ~~om~~ de geallieerden, die nog samengedrongen stonden op een te smal bruggehoofd, in zee terug te werpen. Nòg was de vijand door de verrrassing, welke hij niet wilde bekennen, zoo van streek, dat hij dacht aan een diversie. Hoe zijn aanvoer werd vertraagd, een treffend staaltje levert het Supreme Commander's Report: „while the men of the 16th G. A. F. Division having left the Hague by train on 18 June, were forced to make a grand tour of Holland, Belgium, the Rhineland and Eastern France before they eventually reached the fronta on 3 Juli."[3])
Er bleven echter ook voor de geallieerden netelige problemen op te lossen. „The problem of supply to the armies on the far shore," aldus de Supreme Commander, „entailed an organisation of unprecedented magnitude and complexity."[4])
De weersgesteldheid was vaak ongunstig voor zee- en luchtactie, de invloed hiervan deed zich veelal gelden op kritieke oogenblikken, waarin men in hooge mate op den steun van zee- en luchtmacht was aangewezen. Ten slotte was 's vijands tegenstand nog zoo krachtig, dat het geruimen tijd duurde, voordat de geallieerde legers den noodigen armslag hadden verkregen en hun opmarsch in blitztempo konden voortzetten.
De opperbevelhebber achtte het onder deze omstandigheden ongewenscht, sterke onderdeelen van

---

[1]) Supreme Commander's Report. H.M. Stationery Office. On the operations in Europe of the Allied Expeditionary Force.
[2]) Gegevens ontleend aan het Rapport over de verrichtingen van het Detachement Mariniers, bovendien mondeling toegelicht door den commandant van dit detachement.
[3]) Supreme Commander's Report, p. 36.
[4]) Supreme Commander's Report, p. 65.

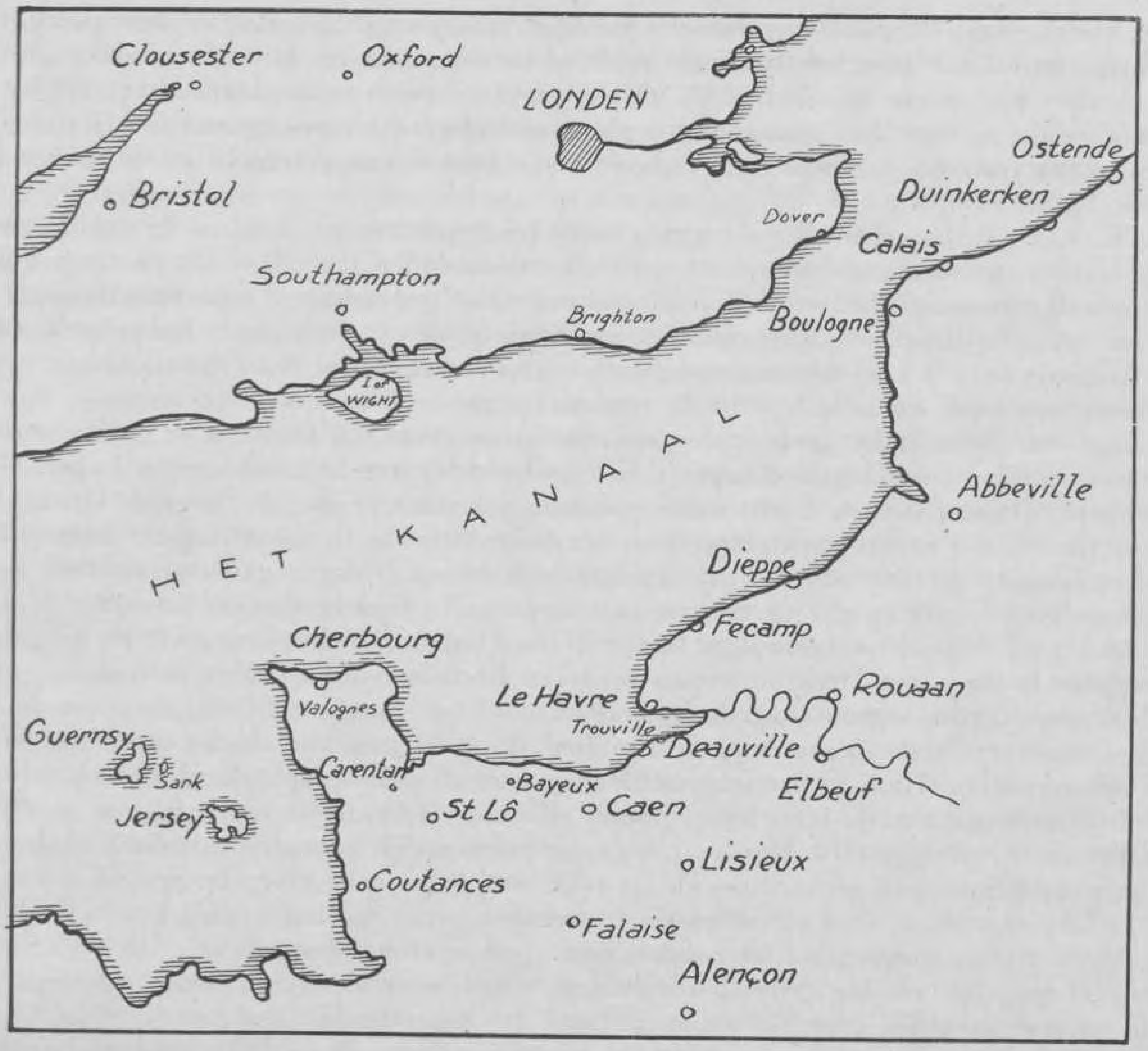

de geallieerde strijdkrachten af te zonderen, ten einde de sterk verdedigde z.g. „Britanny ports" Brest, St Nazaire, Cherbourg, St Malo en Lorient te veroveren, hoezeer de nood drong naar 't bezit van een goed geoutilleerde haven als hoofdaanvoerbasis.

„Our tactics must again be adapted to take advantage of the enemy's reactions. The encirclement and destruction of these armies would afford us complete freedom of action throughout France[1]), aldus de opperbevelhebber. Door te ageeren tegen 's vijands achterhoede in Normandië achtte hij de kansen gunstig voor een omsingeling, gevolgd door een „knock out blow".

Het gemis aan groote havens in de „invasion-area" vormde een ernstige hinderpaal, maar deze werd tot een bepaalde hoogte overwonnen door twee z.g. „artificial harbours" aan te voeren. De geallieerden hielden consequent hun hoofddoel in het oog: „the operations aimed at the heart of Germany and the destruction of her armed forces".[2]) De Duitsche strategie tegen een invasie op West-Europa was daarentegen geheel gebouwd op Rommel's cordonverdediging langs de kust, welker weerstandsvermogen zij overschatte. Zij heeft de mogelijkheid over 't hoofd gezien, dat de geallieerden het een tijd zonder havens zouden kunnen stellen tijdens het vormen van een bruggenhoofd, van waaruit zij in staat zouden zijn de doorbraak te forceeren. Haar z.g. „port strategy", d.i. de verdediging tot het uiterste van de „Britanny ports", kwam feitelijk neer op nuttelooze krachtverspilling. De Duitschers waren niet voorbereid op de verschrikkelijke verwoestingen, welke de geallieerde luchtmacht aan-

[1]) Supreme Commander's Report, p. 53.
[2]) Richtlijn welke Eisenhower ontving na de Conferentie van Caïro.

richtte op hun steden, hun oorlogsproductie en hun transportwezen, dat er door werd verlamd. „The Wehrmacht officers now loudly blame most of these moves on Hitler's amateur „intuition". Yet, just as they had never failed through all the previous years to applaud and profit by Hitler's intuitive successes, so now they endorsed his plans and obeyed his orders and fed German life and strenght into the furnaces of these final failures", zoo heet het zeer terecht in de nabeschouwing van Walter Millis.[1])

Als nu de K.N.B. „Prinses Irene" voet aan wal zet bij Arromanches, hebben de geallieerden reeds heel wat plaatsen in Normandië veroverd, op welke twee dagen later Bayeux en Caen volgen. De tegenstand, welke generaal Patton's vliegende colonnes hebben ontmoet, toen deze doorstootten tot de Loire en tot nabij Brest, was van minder beteekenis geweest. 's Vijands linkerflank was ineengestort. Hiermede is in 't kort de toestand geschetst op den dag, dat het Nederlandsche contingent landstrijdkrachten werd ingeschakeld in de verdere operaties.

Den 8en Augustus bevindt het zich in de „concentration area" bij Delivrande en Cresserons. Vier dagen later wordt het in zijn geheel ingezet en ingedeeld bij het 1e Canadeesche Leger. Het bezet de lijn bewesten Ouisterham en Caen, welke plaatsen gelegen zijn aan de rivier de Orne. De 2e gevechtsgroep (mariniers) neemt een stelling over van de 1e Airborne Division[2]) bij het kasteel St Comé. Deze stelling maakt deel uit van het verdedigingstelsel, dat na D-day is gevormd rondom Cresserons en Delivrande ter beveiliging van de troepenaanvoerarea. Zij heet in den soldatenmond „hell fire's corner", omdat zij vrijwel onafgebroken wordt bestookt door geschut- en mortiervuur, dat onder de troepen der 1e Airborne Division zware verliezen heeft aangericht. Het terrein is betrekkelijk vlak en doorsneden, voor 't grootste gedeelte bedekt met boomgaarden, die zijn omgeven door leemen wallen van ongeveer 50 à 75 cm hoogte. Rondom de stellingen van de 2e gevechtsgroep liggen Duitsche mijnenvelden. Haar zware wapenafdeeling is in tweeën gesplitst, nl. de mitrailleurs voor rechtstreekschen steun aan de infanterie, mobiel gehouden op carriers, en de 81 mm mortieren, die meer achterwaarts zijn opgesteld. Hun vuur is in een gezamenlijk vuurplan met dat van de mortieren der overige gevechtsgroepen gecoördineerd. De taak van de gevechtsgroep is: den vijand te beletten de frontlijn door tegenaanvallen of infiltratie te wijzigen, waarvan het gevolg zou zijn, dat achterwaarts gelegen troepen onvoorbereid zouden zijn op den komenden aanval. Door patrouillegang wordt zooveel mogelijk voeling gehouden met den vijand, wien overigens door geconcentreerd storingsvuur zooveel mogelijk afbreuk wordt gedaan. Er bevinden zich nl. nog sterke vijandelijke troepenconcentraties, gesteund door geschut- en mortiervuur, tusschen de rivier de Orne en de eigen stelling, terwijl de afstand tot den vijand slechts ± 400 m bedraagt. Gedurende het inrichten van de stelling laat de vijand onze troepen met rust. Het weer is gunstig. Te 16 u. 30 valt plotseling een geschutsalvo midden in de stelling van de 2e sectie. Op dat oogenblik is de dekking nog onvoldoende, zoodat er wat gewonden vallen. Ook de pelotonscommandant, de luitenant der mariniers Van Aller, wordt zwaar gewond naar achteren gevoerd, evenals een aantal onderofficieren en manschappen. In totaal zijn zeven man van het peloton buiten gevecht gesteld, terwijl een aantal lichtgewonden niet meer ten volle voor den dienst te velde geschikt bevonden wordt. Dienzelfden avond worden de verliezen uit de aanvullingseenheid der Koninklijke Landmacht aangevuld. Gedurende den nacht van 20 tot 6 uur bevindt zich in 't voorterrein op ongeveer 150 m van den vijand een staande patrouille, 8 man sterk, die als luisterpost optreedt, bewapend is met mitrailleur, handgranaten en een 2 inch-mortier met rookgranaten, zoomede de noodige handvuurwapens. Zij is telefonisch verbonden met de centrale van het gevechtsgroephoofdkwartier. De nacht van 12 op 13 Augustus verloopt rustig. Een half uur vóór het aanbreken van den dag worden alle posten in de stelling bezet. De daarop volgende dagen ligt deze nagenoeg onafgebroken onder vuur. Eigen mortieren en geschut concentreeren nu hun vuur op de vijandelijke opstellingen, als gevolg waarvan 's vijands vuur geleidelijk verzwakt, totdat tegen 19 uur het weer in hevigheid toeneemt. De patrouille, die op 't punt staat het voorterrein in te gaan, bevindt zich ongelukkigerwijs in de kern van den vuurbundel. Ook

---

[1]) Biennial Report of the Chief of Staff, p. 30, 32.
The last phase, by Walter Millis, p. 89.

[2]) Valschermjagers of parachutisten.

de commandant van de 2e gevechtsgroep, de majoor J. F. Molenaar, wordt zwaar gewond achter de lijn afgevoerd. De kapitein der mariniers H. P. Arends volgt hem op en blijft, zoolang zijn mariniers aan den veldtocht deelnemen, het commando behouden. Als op een nacht de patrouille in 't voorterrein dreigt te worden aangevallen, legt deze een rookscherm, waarachter zij zich op een achtergelegen voorpost terugtrekt. Bij later oprukken blijkt, dat een aantal Duitsche snipers[1]) door ons geweer- en mitrailleurvuur zijn opgeruimd en dat ons geschutvuur een voltreffer heeft behaald op een vijandelijk hoofdkwartier, waardoor een generaal-majoor is gedood.[2])

Den 17en Augustus rukt de K.N.B. „Prinses Irene" op naar Ouisterham. Hier bezet de 2e gevechtsgroep de sluizen ter plaatse waar het kanaal in zee uitmondt en bewaakt de brug bij Benouville. Het plaatsje Ouisterham is reeds eenigen tijd in geallieerde handen. Het is hier, dat Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernard de 2e gevechtsgroep met Zijn bezoek vereert.

De door den vijand zwaar bezette Falaise-Argentan-area vormde a.h.w. een wig tusschen de Amerikanen eenerzijds en de Britten en Canadeezen anderzijds. Zijn opzet was duidelijk. Hij trachtte de wig te verlengen tot over Mortain naar Avranches.[3]) Het 1e Canadeesche, het 1e Amerikaansche en het 2e Britsche Leger zouden dan worden afgesneden, zoomede de aanvoer ten behoeve van het 3e Amerikaansche Leger, welke op zichzelf reeds een probleem vormde. Wel was den 26en Juni de haven van Cherbourg in handen der geallieerden, maar de aanvoer moest plaats hebben van de landingshoofden en Cherbourg door de nog zeer nauwe corridor bij Avranches. Toen de geallieerden ten westen van St Lo waren doorgebroken, had de vijand nog juist een onmiddellijke ineenstorting van zijn front kunnen voorkomen, omdat einde Juli infanterieversterkingen waren aangekomen in de Caen-sector. Deze hadden hem in staat gesteld een belangrijke troepenmacht in beweging te zetten in de richting van de rivier de Vire. Deze vijandelijke macht was nu geconcentreerd in de Mortain-area met het kennelijk oogmerk, via Avranches naar de kust door te stooten en zoodoende het U.S. 3e Leger[4]) van zijn aanvoerbasis af te snijden. De aldus versterkte infanterie, gesteund door keurtroepen van de Duitsche pantserdivisies, vormden een krachtige „striking force" van het traditioneele pantsertype.

Van de geallieerden houdt zich slechts het VIIIe Legerkorps van het 3e Leger bezig met de Britanny-ports, de rest van de troepen, gesteund door een maximum inzet van luchtstrijdkrachten wordt geconcentreerd op de vernietiging van 's vijands hoofdmacht.

Het XVe Legerkorps van het 3e Leger, dat den 6en Augustus de steden Mayenne en Laval had veroverd, rukt nu in oostelijke richting op, ondersteund door het XIIe en XXe Legerkorps. Het plan is, ~~om~~ een „spearhead" (spits) naar 't noorden te doen ombuigen via Alençon naar Argentan. Aan 't Canadeesche Leger, waarbij de K.N.B. „Prinses Irena" is ingedeeld, valt de taak ten deel, ~~om~~ de druk op Falaise voort te zetten ter bevordering van de aansluiting bij de Amerikanen bij Argentan. „This pincers movement created the Falaise pocket," aldus generaal George C. Marshall.[5]) Om dien zak wordt op deze wijze een ring gesmeed, welke straks zal worden voltooid door het Britsche 2e Leger vanuit het noorden en van het U.S. 1e Leger vanuit het westen, anders gezegd de geallieerde strategie maakt zich gereed, om de Duitsche hoofdmacht in de tang te sluiten.

Op 7 Augustus begint de aanval. Bij Vire voeren onderdeelen van het 7e Leger een tegenaanval uit, ten einde de vleugels van de aanvalstroepen te beveiligen. Van het 7e Legerkorps zijn 3 infanteriedivisies en één tankdivisie, zoomede een gedeelte van een tweede tankdivisie genaderd tot Mortain. In een hardnekkige verdediging onder generaal Bradley weerstaan deze divisies de verwoede aanvallen van 's vijands beste pantserdivisies, hierbij met succes gesteund door het raketvuur van de Typhoon-planes van de „Second Tactical Force". Het resultaat is, dat 's vijands aanval tot staan komt en hij zware verliezen heeft geleden. Hij geeft echter zijn pogingen, ~~om~~ tot Avranches door te dringen, niet op, zoodat de veldslag nog eenige dagen blijft voortwoeden. Nieuwe Duitsche pantser-

---

[1]) Sluipschutters.

[2]) Op gezag van den ooggetuige, den luitenant der mariniers Budelman.

[3]) Aan de Golf van St Malo.

[4]) Het bevatte 13 infanterie- en 5 pantserdivisies.

[5]) Biennial Report, p. 35.

wapens komen in 't gevecht, de vijand zet alles op alles, om het offensief te handhaven. Hevig wordt de slag rondom de heuvels van Mortain, vanwaar de vijand uitzicht heeft op de vlakte, welke hem nog van Avranches scheidt.
Den 10en Augustus is op een samenkomst op 't hoofdkwartier van generaal Bradley besloten, om nu de gelegenheid te benutten en de voorgenomen insluiting van 's vijands hoofdmacht uit te voeren. Het XVe Legerkorps van het 3e U.S.Leger is reeds voortgerukt en heeft daags te voren Le Mans veroverd. Van deze plaats uit heeft het een zwenking uitgevoerd in noordelijke richting, om de achterhoede van 's vijands pantserdivisies bij Mortain in 't nauw te drijven. Den 12en Augustus zijn er teekenen merkbaar, dat de vijand de onmogelijkheid gaat inzien, om zijn doel te bereiken. De nazi-leiders hebben te veel op een kaart gezet, hun fanatisme overstemt de waarschuwingen der beroepsstrategen. „As on former occasions," aldus de opperbevelhebber, „the fanatical tenacity of the Nazi-leaders and the ingrained toughness of their men had led the Germans to cling too long to a position from which military wisdom would have dictated an earlier retreat."[1])
Terwijl het XVe Legerkorps naar 't noorden afbuigt, rukt het XXe voorbij Châteaubriant op naar de Loire en verovert den 10en Augustus Angers. Hierdoor is het zuidelijk gedeelte van den ring, die om de Duitsche hoofdmacht wordt gelegd, beveiligd. Daags daarna bevindt het XVe Legerkorps zich ten noorden van den „Sées Carrouges"-weg. In den nacht van 12 Augustus bereikt de U.S. 5e tankdivisie de buitenwijken van Argentan, de Fransche 2e tankdivisie, gesteund door twee infanteriedivisies Ecouches. Ondertusschen stoot het U.S. 1e Leger door naar 't zuiden en komt ondanks 's vijands hardnekkigen tegenstand ten zuidwesten van Vire.[2]) Het Britsche 2e Leger verdrijft den vijand uit zijn domineerende stelling op Mont-Pinçon, zuidelijk van Aunay-sur-Odon. Den 13en Augustus bezet het Thury-Harcourt. Beneden dit plaatsje heeft het zes dagen te voren een bruggehoofd gevormd over de Orne bij Grimbosq. Hierdoor is een saillant gevormd, welke steun kan verleenen aan den druk van 't 1e Canadeesche Leger op den weg Caen—Falaise.
De Caen-sector blijft nog het meest kwetsbare deel van het noordelijk geallieerd gevechtsfront. Hier vorderen de geallieerden langzaam en ten koste van zware verliezen. Hier staan zij tegenover de krachtigste verdedigingsstelsels van de geheele campagne. Ook de Nederlandsche Brigade bevindt zich nog in deze gevaarlijke zone, die door het 5e Pantserleger van den vijand wordt verdedigd.
Na het bombardement van de geallieerden op 7 Augustus was de vijand teruggevallen op een stelling tusschen Potigny en Maizières. Hier gelukt het hem de Canadeezen verscheidene dagen op te houden. Eerst den 14en Augustus heeft de doorbraak plaats, gevolgd door een hevigen luchtaanval. Drie dagen later wordt Falaise veroverd. Hier hebben de geallieerden de zwaarste verliezen van de geheele campagne geleden.[3]) Omtrent dezen veldslag getuigt de opperbevelhebber: „Without the great sacrifices made here by the Anglo-Canadian Armies in the series of brutal, slugging battles, first for Caen and then for Falaise, the spectacular advances made elsewhere by the Allied force could never have come about."[4])
Het hoogtepunt van den strijd is thans genaderd. De vijand tracht zijn troepen uit 't westen vrij te maken. Vanaf 13 Augustus is de terugtrekkende beweging van Mortain in oostelijke richting naar Argentan aan den gang. In allerijl worden infanterieversterkingen over de Seine gevoerd, echter te laat om aan de nederlaag te ontkomen. Tegenover de Canadeezen bij Falaise vormen de 12e S.S. Panzer en de 21e Panzer-Division van Pantzergruppe West een formidabele barrière, met behulp waarvan de vijand tracht de klauwen van de tang om de Argentan—Falaise-Pocket zoo lang mogelijk open te houden, om althans zijn keurtroepen gelegenheid te geven, nog tijdig aan de omsingeling te ontkomen. Inderdaad gelukt dit aan een aanzienlijk deel van acht pantserdivisies, die echter een grooten buit moeten achterlaten. Ruim zeven infanteriedivisies en deelen van twee pantserdivisies zitten echter in de val. In de „Falaise pocket" 100.000 enemy troops were captured, thousands more were

---

1) Supreme Commander's Report, p. 54.
2) Supreme Commander's Report, p. 56.
3) Battle of the Falaise—Argentan Pocket.
Supreme Commander's Report, p. 56.
4) Biennial Report, p. 35

killed or wounded and thousands more thrown into disorder as they escaped toward the Seine through the „Falaise—Argentan Corridor", held open by desperate German resistance," aldus generaal G. C. Marshall.[1])

Tot 17 Augustus blijft de trek van Duitschers door de steeds nauwer wordende corridor gestadig aanhouden, totdat plotseling het vijandelijk front ineenstort. Met de ordelijkheid, welke tot dusverre den terugtocht heeft gekenmerkt, is 't gedaan. Het wordt nu een „sauve qui peut". De 12e Panzer Division moet haar poging, ~~om~~ door een tegenaanval van buiten den ring den toestand te redden, opgeven, als zij gewaar wordt, dat de tang spoedig dicht zal slaan en haar eigen veiligheid gevaar loopt. Want het 3e U.S.Leger, dat de Seine nadert, bereidt haar reeds een nieuwe val. Als de verdedigers van de Argentan—Falaise-pocket zich een weg trachten te banen door de steeds nauwer wordende opening bij Trun,[2]) stijgt de verwarring ten top. Het wordt een wilde, ordelooze vlucht, gemotoriseerde colonnes werpen alle verkeersdiscipline overboord en storten zich in razende vaart in 't open terrein, om de door de geallieerden geblokkeerde wegen te mijden. Zij worden met succes bestookt door de geallieerde luchtmacht.[3])

Van de Luftwaffe is intusschen niets meer te bespeuren. Sic transit . . .! Nu het U.S. 3e Leger de Seine reeds heeft bereikt, is Herman Goerings eens zoo grootsche schepping genoodzaakt terug te trekken naar vliegvelden in Oost-Frankrijk, uiteraard te ver van 't front verwijderd, om onder de gegeven omstandigheden steun te kunnen verleenen aan de grondtroepen in Normandië. De SS vecht binnen de omsingeling nog door, totdat zij practisch in de pan is gehakt, de gewone infanterie geeft zich echter in steeds toenemenden getale over, verbitterd, dat zij aan haar lot werd overgelaten. Den 20en Augustus wordt nabij Chambois de ring gesloten. Twee dagen later is het lot van de Argentan—Falaise-pocket ten gunste van de geallieerden bezegeld met een schitterende overwinning.

De opmarsch door West-Europa

Nu staat de deur naar Europa wijd open voor de geallieerde legers. De toeleg der Duitschers, die er alles op hadden gezet, ~~om~~ het aanvoerprobleem der geallieerden in de war te sturen, door de Britanny ports zwaar bezet te houden en zijn beste troepen te verspillen, was mislukt. „Despite these obstructions, by 5 September (D+90) 2.086.000 Allied troops and 3.446.000 tons of stores had been put ashore in France," zegt generaal G. C. Marshall, de chef van den Staf U.S. Army.[4]) Straks zal Von Rundstedt nog een wanhoopsuitval doen, die even een kritieke situatie zal scheppen, maar met den val van Normandië is de sleutel tot de eindoverwinning veroverd. Zonder kans op ontzet zijn nu ook de Britanny-ports geïsoleerd.[5])

Terwijl Fransch-Amerikaansche legers hun weg banen van 't zuiden uit door het Rhônedal, trekken de Anglo-Amerikanen op door Noord-Frankrijk en België. Zij vallen nu a.h.w. in een weerstandsvacuum en rukken in blitz-tempo voort.

Sedert Mei 1940 zijn de rollen wel omgekeerd!

Het zou mij te ver voeren, indien ik de verdere gebeurtenissen, die hebben geleid tot de onvoorwaardelijke capitulatie van Duitschland, met dezelfde uitvoerigheid beschreef als den strijd in Normandië. Dat ik op deze eerste phase van de grootste amphibische onderneming in de krijgsgeschiedenis, wat dieper ben ingegaan, vindt zijn oorzaak in de beslissende beteekenis[5]) van deze onderneming voor het verdere verloop van den oorlog, zoowel als in het amphibisch karakter, belangwekkend te meer voor het Korps Mariniers, dat mede de eer heeft gehad met een detachement aan dezen strijd deel te mogen nemen.

---

[1]) The last Phase — Allied Victory in Western Europe, p. 37, by Walter Millis. „On the 19th (August) a junction was reported between Canadian and American units at Trun, in the mouth of the pocket."

[2]) Second Report of the Commanding General of the U.S. Army Air Forces to the Secretary of War, p. 11 e.v. His Majesty's Stationery Office, London 1945.

[3]) „The Germans had suffered at least 400.000 casualties, of which more than 200.000 were prisoners of war." Biennial Report of Gen. G. C. Marshall, p. 37.

[4]) Biennial Report of Gen. G. C. Marshall, p. 37.

[5]) Ten Chapters 1942 to 1945 by Field Marshall B. L. Montgomery. Chapter VII „The Supreme Battle of Normandy Carried with it the Liberation of France. The Conquest of Germany remains."

Den 27en Augustus 1944, drie weken na haar landing bij Arromanches, rukt de K.N.B. „Prinses Irene" met het 1e Canadeesche Leger op naar het noorden. De 2e gevechtsgroep (mariniers) passeert achtereenvolgens Troarn, Dozulé, Pont l'Evèque, Beuzeville, Pont Audomer en trekt den 3en September de Seine over bij Pont de l'Arche. Zij wordt gedurende deze phase niet ingezet voor een speciale actie. De opmarsch gaat voort via Rouen, Airaines, Doulens, Arras naar Leeuw St Pierre ten zuiden van Brussel. Vanaf den overtocht over de Seine tot den aanval van het luchtlandingsleger op den 17en September bij Arnhem, etc., vordert de opmarsch der geallieerden in snel tempo. Den 30en Augustus is het 1e Canadeesche Leger vanaf het Elboeuf bruggenhoofd aan de Seine boven Rouen en vanaf dat beneden deze stad begonnen langs de kanaalkust op te rukken. Den 1en September worden Rouen en Dieppe veroverd, Le Havre wordt afgesneden en capituleert 10 dagen later. Intusschen veroveren andere onderdeelen van dit leger de kleine havens Fécamp, St Valery-en-Caux, Le Tréport en Abbeville. Den 4en September wordt Etaples bezet en overschrijdt het leger de Somme. Calais wordt omsingeld en den 6en September worden de buitenwijken van Boulogne bereikt.[1]) Twee dagen later valt Ostende en daags daarna trekken patrouilles de stad Brugge in. Middelerwijl zijn andere troepen van het Canadeesche 2e Legerkorps opgerukt naar Duinkerken, dat den 11en September wordt ingesloten. Denzelfden dag wordt Blankenberghe tusschen Ostende en Zeebrugge door de 4e Canadeesche Tankdivisie veroverd. Nauwelijks twee weken na den overtocht over de Seine waren voor de Canadeezen noodig geweest, om deze resultaten te bereiken, bovendien een groot gedeelte van de „flying bomb coast"[2]) te zuiveren.
Den 6en September trekt de K.N.B. „Prinses Irene" door Brussel. Hierna gaat de marsch in oostelijke richting. Op haar weg wordt zij nabij Diest aangevallen door een kleine Duitsche afdeeling, welke door enkele Tijgertanks wordt gesteund. Een aantal voertuigen, niet behoorende tot de 2e gevechtsgroep, wordt in brand geschoten. Hierdoor komt de colonne tot staan. De noodige gegevens omtrent den vijand moeten nu worden vastgesteld.
De 2e gevechtsgroep, die zich aan den staart der colonne bevindt, krijgt nu opdracht, het terrein zijwaarts van de colonne in te gaan, om voeling te verkrijgen met den vijand. Met haar mortiervuur brengt zij den vijand verliezen toe. Deze heeft zich daarop snel teruggetrokken.
Den 7en September worden bij Diest voorbereidende maatregelen getroffen, om het Albertkanaal over te steken en het hiervoor te vormen bruggenhoofd te bezetten. Met deze laatste taak wordt de 2e gevechtsgroep belast. Engelsche engineers hebben een z.g. Bailey-Bridge over het kanaal geslagen. welke echter doorloopend onder vijandelijk geschut- en mortiervuur ligt. Een afdeeling tanks van de Guards Armoured Division[3]) is tot voor het kanaal opgerukt, gevolgd door de drie gevechtsgroepen van de K.N.B. „Prinses Irene" en haar artillerie-afdeeling. Een gevechtsgroep en de artillerie nemen stelling voor het kanaal, om den overtocht van de overige twee gevechtsgroepen te dekken. Aan de 2e gevechtsgroep wordt een stelling aangewezen in het bruggenhoofd ten oosten van Schaffen-Beeringen, die den toegangsweg uit het oosten bestrijkt. Aan weerszijden van dezen weg komen respectievelijk de 2e en 3e sectie, de 1e neemt een stelling in in de directe omgeving van den weg. Alle secties worden versterkt met mitrailleurs en zware mortieren. De vijand geeft gedurende den nacht hoofdzakelijk storingsvuur af met geschut en mortieren. Het wordt echter slecht gericht en brengt geen verliezen teweeg.
Den volgenden ochtend komt het bericht, dat de vijand vanuit het noorden een tegenaanval is begonnen, welke de 1e gevechtsgroep bedreigt. De aanval komt niet verrassend, omdat er aan is voorafgegaan een aanval op geparkeerde Engelsche trucks van een benzinetransport, welke een prooi der vlammen wordt. De 1e gevechtsgroep slaagt erin, den aanval af te slaan, zij lijdt daarbij eenige verliezen, die door de 2e gevechtsgroep worden aangevuld, om den vijand te kunnen achtervolgen. De terreinstrook, waarin die achtervolging plaats moet vinden, is echter grootendeels bebooscht en wordt onder zwaar geschutvuur genomen. Vrijwel alle vijandelijke elementen worden hierin uitgeroeid.

---

[1]) Supreme Commander's Report, p. 78—79.
Boulogne capituleerde eerst den 23en September en Calais den 30en d.a.v.

[2]) Startbanen V 1 en V 2.

[3]) Een Armoured Division is een tankdisivie.

Tegen den middag bereikt de 2e gevechtsgroep een boschrand, waar stelling wordt genomen. Een poging van de 1e sectie van deze groep, ~~om~~ contact op te nemen, mislukt, omdat de 2e gevechtsgroep zich heeft verplaatst en hiervan geen bericht is doorgekomen. Tegen 1 u. 30 komt het bevel, dat het voorterrein moet worden gezuiverd, waarbij de sectie, die tijdelijk de 1e gevechtsgroep heeft versterkt, weer naar zijn eigen onderdeel (2e gevechtsgroep) terugkeert. Het te zuiveren terrein is beboscht met hier en daar open plekken. In het bevel is geen tijdstip aangegeven, waarop de zuivering een aanvang moet nemen (z.g. „uur U"). Dit tijdstip zou nader per radio worden bekend gemaakt. De radioverbinding komt evenwel niet tot stand. Eerst tegen 3 u. 30 wordt per ordonnans contact met de Brigade verkregen. Daarbij is gebleken, dat deze in haar geheel reeds om 2 uur is begonnen met de zuivering van het voorterrein. Op last van den brigadecommandant neemt nu de 1e sectie van de 2e gevechtsgroep aan de zuivering van de voor haar liggende terreinstrook deel. Tijdens het overtrekken van een open vak wordt zij door mitrailleurvuur bestookt. Het mitrailleurnest wordt echter spoedig opgeruimd. Veel steun ondervindt de sectie van de Belgische ondergrondsche verzetsbeweging. Deze maakt het den mannen al heel gemakkelijk, door o.m. alle door de Duitschers versterkte punten in het terrein aan te wijzen, die nu door de mariniers worden onderzocht en zoo noodig gezuiverd.
Tegen 5 u. 30 sluit de sectie zich weer bij de 2e gevechtsgroep aan. Zij krijgt een stelling aangewezen ten noorden van Beeringen-mijnen. Ook de overige secties dezer gevechtsgroep hebben deelgenomen aan zuiveringsacties in een ander gedeelte van het bosch. In de nieuwe stelling blijkt, dat de 2e gevechtsgroep vrijwel niet gesteund, noch aangeleund is. Een tegenaanval van Duitsche tanks in den laten avond wordt door sterke Engelsche tankpatrouilles afgewezen. De vijandelijke tanks worden ver van de voorste lijn gehouden. De gezuiverde boschstrook is ongeveer 1 à $1^1/_2$ km breed en 4 km diep. Op 11 September heeft de opmarsch plaats naar Houthalen (België), waar een z.g. „concentration area" is gevestigd. Hier wordt het operatieplan voor de komende dagen bekend gemaakt.
De K.N.B. „Prinses Irene" wordt nu ingedeeld bij een Engelsche tankdivisie (Guards Armoured Division), die de allesbehalve gemakkelijke taak krijgt, door te stooten via Eindhoven, Grave, Nijmegen en Arnhem naar Apeldoorn en aldaar de verbindingslijnen te bezetten. Airborne troops zullen worden geland ten noorden van Eindhoven, bij Arnhem en Nijmegen. Het strategisch doel is door te stooten tot de Zuiderzee en zoodoende het Duitsche bezettingsleger in West-Holland af te snijden.[1]) Een stoute onderneming! Omdat, aldus de opperbevelhebber, „the land operation, known as Garden, was to take place on a very narrow front with only one road as a line of communication for a considerable part of the way."
Den 20en September te 22 u. 30 overschrijdt de 2e gevechtsgroep in brigadeverband de Nederlandsche grens nabij Valkenswaard. Volgens het operatieplan gaat de opmarsch voort via Eindhoven en Grave in de richting Nijmegen. Dan neemt echter 's vijands tegenstand aanmerkelijk toe. Ten noorden van Eindhoven breekt hij door, zoodat het contact tusschen de eenheden ten noorden en ten zuiden van de hierdoor ontstane wig verloren gaat. Daags daarna ontvangt de 2e gevechtsgroep het bevel, ~~om~~ op Grave terug te trekken, de toegangswegen naar deze plaats af te sluiten en de verdediging van de aldaar geslagen nood-pontonbrug op zich te nemen.
Intusschen heeft op den 17en September de landing van de Airborne-troepen plaats gehad, voorafgegaan door zware bombardementen door de R.A.F. en de U.S. Eight Air Force op de vliegvelden, gelegen nabij de „dropping zones", zoomede op de stellingen van 's vijands luchtdoelartillerie. „This was the largest airborne operation ever attempted, requiring the employment on the first two days of 2800 planes and over 1600 gliders", aldus generaal G. C. Marshall.[2]) De slechte weersgesteldheid, de verbreking van het contact tusschen de uit het zuiden oprukkende troepen met de bij Arnhem gelande parachutisten, zoodat deze van aanvoer van versterkingen verstoken bleven, de onmogelijkheid, om snel en afdoend de nauwe corridor te verbreeden, al deze ongunstige factoren

[1]) Supreme Commander's Report, p. 83: „The British Airborne Division was to be dropped arthest Nord in the Arnhem area, the U.S. 82nd Airborne Division in the Nijmegen area and the U.S. 101st Division in the St. Oedenrode-area north of Eindhoven. In rapid support of the airborne troops, armor and infantry of the British Second Army were to advance northward from the general line of the Albert and Escant Canals."

[2]) Biennial Report of the Chief of Staff of the U.S. Army, p. 39.

waren oorzaak, dat de geallieerden niet tijdig genoeg de noodige strijdkrachten op het vitale punt konden bijeenbrengen en de vijand in staat werd gesteld zijn troepen voornamelijk bij het bruggenhoofd over den Rijn samen te trekken. Maar al heeft deze grootsche operatie niet aan de verwachtingen beantwoord, tot zekere hoogte heeft zij haar nut gehad. Het bericht van 9 September van generaal Eisenhower luidde: „The hostile occupation in force of the Dutch Islands at the mouth of the Schelde is certain to delay the utilization of Antwerp as a port and this will vitally influence the full development of our strategy." Het gebruik van de haven van Antwerpen als hoofdaanvoerbasis was de vitale voorwaarde voor het welslagen van den aanval op Duitschland. Den 21en d.a.v. schreef de generaal: „All along the line maintenance is in a bad state — reminiscent of the early days in Tunisia." Maar — zoo laat hij er op volgen, als wij Antwerpen als haven veilig kunnen benutten, zal het effect dat van een bloedtranfusie zijn.[1]) Hadden de geallieerden verzuimd naar het noorden en oosten door te stooten, om de Maas- en Waallinie ten noorden van Antwerpen stevig in handen te krijgen, dan zou de haven van deze stad in voortdurend gevaar hebben verkeerd, niet slechts wegens het tegenoffensief in de Ardennen, maar evengoed ten gevolge van aanvallen vanuit Holland op die haven.[2])

Voor Nederland was echter het tijdperk van de allerzwaarste beproeving ingeluid.

Den 7en October neemt de 2e gevechtsgroep de verdedigingsstelling bij de bruggen van Neerbosch van de Polen over. Hier valt niets van beteekenis voor. Den 18en d.a.v. heeft de opmarsch plaats naar het westen. Een stelling wordt ingenomen om de Oirschotsche Heide, om het doordringen van Duitschers over het Wilhelminakanaal te beletten. Deze stelling ligt onafgebroken onder artillerie- en mortiervuur. In den kerktoren van Oirschot bevindt zich een Duitsche waarnemingspost, die uitzicht heeft over een groot gedeelte van onze stelling. De stelling der 2e gevechtsgroep is 3 km breed. Verdediging in de diepte wordt van minder belang geacht, omdat zich tusschen den vijand en de stelling het kanaal bevindt, waarachter de vijand is teruggetrokken. Ongeveer 400 m ten zuiden van het kanaal komen de secties in stelling. Voor deze lijn houden zich verkenningspatrouilles van geringe sterkte op. De frontbreedte der secties en haar onderlinge tusschenruimte is ± 250 m. Het hoofdkwartier van de gevechtsgroep bevindt zich op den linkervleugel, waar ook de afdeelingen zware mitrailleurs in stelling komen. Het weer is guur, de bodem is modderig, de stellingen zijn aanvankelijk uiterst primitief, worden voortdurend bestookt door geschut- en mortiervuur. Het lot der bezetting is dus allesbehalve te benijden. Fluks gaat men echter over tot het aanleggen van uitgebreide veldversterkingen. Reeds aan 't einde van den eersten dag heeft iedere man een opstelling annex woon- en slaapverblijf. Sommige stellingen, o.a. voor mitrailleurs worden zelfs tot in de perfectie ingericht. „Hieraan is het waarschijnlijk te danken," zegt de commandant der 2e gevechtsgroep (kapitein der mariniers H. P. Arends), „dat het aantal dooden en gewonden zeer gering was." De korporaal der mariniers Meywaard is door een mortiergranaat op slag gedood, terwijl onder de mariniers eenige gewonden zijn ten gevolge van het vuur van mortieren en snipers. Als extra beveiliging zijn vóór de stellingen z.g. „flares"[3]) met struikeldraden aangebracht, waaraan tevens handgranaten zijn bevestigd. De actie in de stelling op de Oirschotsche Heide heeft zich vrijwel uitsluitend bepaald tot het over en weer uitzenden van patrouilles en het bestoken van den tegenstander met mortiervuur. De vijand verkeerde vermoedelijk in de meening, dat onze troepen gedurende den nacht een poging zouden doen, ~~om~~ het kanaal over te steken en zijn stellingen aan te vallen. Gedurende de donkere uren werd nl. het voorterrein doorloopend met korte tusschenpoozen verlicht door lichtgranaten, verbonden aan parachutes. Dit maakte de taak van onze patrouilles al heel moeilijk. Herhaaldelijk kwamen zij onder mitrailleurvuur. Van 18 tot 24 October wordt in deze

---

[1]) Biennial Report, etc., p. 38.

[2]) Supreme Commander's Report, p. 85.
The Last Phase, by Walter Millis, p. 46 en 47.
„The Arnhem drop had been made too far beyond the available ground support . . ."
„The operation as a whole had been almost, but not quite successful — and in war that „not quite" usually makes all the difference."

[3]) Doen dienst als waarschuwingssein of alarmsignaal. Er zijn verschillende toepassingen. Bij aanraking der draden vat de „flare" vlam en werkt als fakkel—lichtsignaal, dan wel er gaat een vuurpijl de lucht in.

stelling doorgebracht. Des nachts is de helft der bezetting op wacht en patrouille. Overdag komt er al evenmin veel van rusten. Als den 24en October Engelsche troepen de stelling op de Oirschotsche Heide komen overnemen, heeft de 2e gevechtsgroep een afmattende week achter den rug. Dienzelfden dag wordt opgerukt naar Hilvarenbeek. De 2e gevechtsgroep maakt zich nu gereed, om met steun van Engelsche tanks den aanval op Tilburg in te zetten. De opdracht luidt: „Tilburg aanvallen en een kruispunt te Broekhoven (Zuid-Tilburg) bezetten." Op 25 October heeft de aanval plaats vanaf Hilvarenbeek, dat ± 7 km zuidelijk van Tilburg ligt.
Vóór de colonne uit gaat een gedeelte van het verkenningsorgaan ter sterkte van ± 40 man. De 1e en 2e sectie rukken op ter weerszijden van den weg, elk gesteund door drie tanks, de 3e sectie volgt als reserve en de afdeeling zware wapens blijft ter beschikking.
Te ± 8 uur begint de opmarsch. Omtrent den vijand tast men vrijwel in 't duister. Tot ± 4 km ten zuiden van Tilburg gaat 't goed, vrijwel geen tegenstand. Te ongeveer 11 uur krijgen de vooruitgeschoven organen contact met den vijand. In 't voorterrein zijn nl. enkele snipers en vooruitgeschoven posten verkend, die nu achtereenvolgens werden opgeruimd. De secties ontplooien zich over het terrein, doch actie van beteekenis heeft nog niet plaats. Al spoedig komt Broekhoven in zicht. Het terrein, dat onze troepen thans nog van Tilburg scheidt, is na het verlaten van het bosch, vlak en heeft een diepte van ongeveer 2 km. De zuidrand van Broekhoven bestaat uit boschterrein, hetgeen onze waarneming bemoeilijkt en den vijand het voordeel van het omgekeerde verschaft. Het nog te doorschrijden terrein biedt nl. geen enkele dekking, behoudens een enkele ondiepe sloot. Al spoedig zijn de gevolgen merkbaar. Zwaar mortiervuur noopt onze troepen dekking te zoeken en brengt hen tot staan. Verplaatsing met zeer kleine sprongen voorwaarts is slechts mogelijk gedurende de vuurpauzen. Dank zij den drassigen bodem is de uitwerking van 't mortiervuur zeer gering. Meer hinder wordt ondervonden van de mitrailleurs en pantservuisten. Al spoedig vragen de tankcommandanten dan ook bescherming door infanterie, terwijl zij op hun beurt zullen trachten de mitrailleurnesten uit te roeien. Deze samenwerking verloopt succesvol, zij het dan ten koste van eenige gewonden in de linkersectie, waaronder de sergeant der mariniers Buytelaar, die spoedig aan zijn verwonding bezwijkt. De rechtersectie kan de voorwaartsche beweging niet langer volhouden, omdat eigenmortiervuur vlak voor haar lijn valt en het vijandelijk vlak daarachter. Zij loopt dus gevaar in letterlijken zin de dubbele laag te krijgen. Bovendien kan zij het contact naar achteren niet tot stand brengen, waardoor het eigen vuur verlegd zou kunnen worden. De commandant van de gevechtsgroep geeft nu order, ~~om~~ zich voorloopig in te graven. Te ± 4 u. 30 ontvangen de vooruitgeschoven secties het bevel, voorwaarts te gaan. Beide secties bereiken het riviertje ten zuiden van Broekhoven. De brug over dit riviertje is opgeblazen. Daar 't geheele vak onder zwaar mitrailleurvuur ligt, blijkt de overtocht onmogelijk. Nu komt het bevel van den brigadecommandant ~~om~~ den opmarsch voort te zetten. Tegen het invallen van de duisternis trekt nu de 3e sectie tusschen de 1e en 2e door, waarachter de 2e moet volgen, terwijl de 1e achterhoede wordt. De tanks kunnen wegens de duisternis nu geen steun verleenen en worden ingetrokken. Intusschen komt de 3e sectie aan bij de vernielde brug en slaagt er met veel moeite in den overkant te bereiken. Achter haar volgt de 2e sectie. Beide secties komen nu in een hevig kruisvuur terecht, dat haar noopt dekking te zoeken. De commandant der gevechtsgroep ziet nu wel in, dat verder oprukken der secties deze aan vernietiging zou blootstellen en dat de brigadecommandant niet op de hoogte is van de hachelijke situatie van de gevechtsgroep. Hij laat daarom de secties terugtrekken en in stelling komen ongeveer 200 m ten zuiden van het riviertje. Het aantal gewonden is intusschen gestegen. Ook de vijand heeft behoorlijke verliezen geleden, terwijl een aantal gevangenen door de gevechtsgroep is binnengebracht. Eén hunner, een Oberfeldwebel, bleek in 't bezit te zijn van een volledig vuurplan van Tilburg[1]), waaruit viel af te leiden, dat de bezettende macht minstens 3000 koppen telde.
Den volgenden morgen worden de 1e en 3e gevechtsgroep voor dezelfde taak aangewezen als te voren de 2e gevechtsgroep, die nu als reserve in haar stelling blijft. Zij slagen er echter evenmin in het gevechtsdoel te bereiken, krijgen bovendien een groot aantal gewonden. Nu wordt de Engelsche divisiecommandant geraadpleegd. Na een inleidende artilleriebeschieting neemt deze het besluit

[1]) Op gezag van den ooggetuige, luitenant der mariniers Budelman.

Broekhoven aan te vallen met een sterke afdeeling gemotoriseerde infanterie, gesteund door een groot aantal tanks. Een dezer voert een brug mede. De aanval zou den volgenden morgen plaats hebben. De stad wordt echter in den nacht door den vijand ontruimd, waarop de Britten in triomph de stad binnenrukken. De K.N.B. „Prinses Irene" trekt terug op de Belgische grens (Straatakkers), om er eenige uren van welverdiende rust te genieten.

Den 28en October bevindt de 2e gevechtsgroep zich te Rijen (N.Br.). Zij sluit den hoofdweg Tilburg—Breda af bij 't kruispunt aan 't vliegveld. Hier wordt een intensieve patrouillegang onderhouden. Den 4en November wordt een nacht rust gehouden te Dongen, waarna naar Waalwijk wordt opgerukt. In de Langstraat wordt een stelling ingenomen evenwijdig aan de Bergsche Maas, om het doordringen van vijanden tegen te gaan. Ook hier wordt een intensieve patrouillegang onderhouden. De vijand bestookt de stelling druk met S.P.'s (self-propelled guns). Den 11en November wordt een week-end rust gehouden te Wustwezel (België).

Den 14en November vertrekt de 2e gevechtsgroep naar het eiland Walcheren. Onderafdeelingen worden gestationneerd te Veere, Vrouwenpolder, Middelburg en Sloedam. Den 3en December wordt de gevechtsgroep geconcentreerd tusschen Vrouwenpolder en Domburg. De infanteriepelotons worden verdeeld over Domburg, Acht Hoogten, Oranjezon en Vrouwenpolder. Deze detacheering op Walcheren houdt verband met het volgende: Omstreeks medio December heeft de doorbraak in de Ardennen plaats, Von Rundstedts laatste strategische stuiptrekking, waartoe hij alle beschikbare reserves had ingezet.

„The enemy's general plan, as we initially analysed it and as events subsequently confirmed", aldus de opperbevelhebber, „was to break through our line of defenses in a sudden blitz drive to the Meuse in the Liége—Namur area."[1]) Eenmaal in 't bezit van Luik zijnde, hoopte de vijand met een zoo sterk mogelijke macht in snel tempo naar Antwerpen, de groote aanvoerhaven der geallieerden te kunnen oprukken. Door Antwerpen vervolgens te heroveren of te vernielen, zou hij de aanvoerpositie voor de geallieerden onhoudbaar maken en tegelijkertijd de splitsing tot stand brengen van de Britsche legers, het Amerikaansche 9e Leger en deelen van het 1e in 't noorden van de Amerikaansche en Fransche legers in het zuiden. Van Nederland uit en door middel van zijn „striking force" in België achtte de vijand het afzonderlijk verslaan van de aldus geïsoleerde legers mogelijk. De aanval op Antwerpen zou dan waarschijnlijk gepaard gaan met een beleg door valschermjagers en infanterie uit Holland. Hiermede hield verband de door de Duitschers voorgenomen invasie op Walcheren vanuit Schouwen-Duiveland, waar ± 6000 man waren samengetrokken[2]), zoodra de doorbraak van Von Rundstedt zou zijn gelukt. Op Walcheren stonden nu een honderdtal marniers, gesteund door mortieren, anti-tankkanons en zware mitrailleurs, klaar om hen op te vangen. Aanvoer van versterkingen hadden zij, althans niet op korten termijn, te wachten. Zij zouden i.c. hoogstens een vertragend gevecht kunnen voeren. De stellingen waren met behulp van mijnen en buitgemaakte mitrailleurs zoo sterk mogelijk gemaakt. De 1e sectie beschikte bovendien over een buitgemaakte Oerlikon van 20 mm, die met behulp van een tweede exemplaar van dit wapen in bruikbaren staat werd gebracht.

In den morgen van den 1en Kerstdag verschijnen voor Domburg tusschen 10 u. 30 en 11 u. 30 drie eenmans U-booten, kennelijk bestemd tegen Antwerpen. Dank zij het zeer heldere zicht en een spiegelgladde zee zijn deze doelen duidelijk zichtbaar. Zij zijn echter klein en laag en bieden weinig trefkans. Onze zeesoldaten komen nu weer eens recht in hun element. De buitgemaakte Oerlikon komt hun van pas. No 1 van 't drietal wordt al gauw lek geschoten, zinkt onmiddellijk, No 2 wordt opgeblazen en No 3 spoelt later, na te zijn lekgeschoten, bij Westkapelle aan. Voorwaar, een waardig slot van de deelname der mariniers aan de campagne!

[1]) Supreme Commander's Report, p. 92.

[2]) Von Runstedts grootsch plan is intusschen op een nederlaag uitgeloopen. „The German's gained an initial tactical success and imposed a delay of about six weeks on the main Allied offensive in the north, but failed to seize their primary objectives of Liege and Namur. They lost 220.000 men, including 110.000 prisoners, and more than 1400 tanks and assault guns."
Biennial Report, p. 44.

In Januari 1945 bezetten de overige twee gevechtsgroepen der K.N.B. „Prinses Irene" de noordkust van Walcheren.
Den 7en Februari heeft het vertrek van de mariniers der Brigade naar Vlissingen plaats in afwachting van hun terugkeer naar de Koninklijke Marine. Hun taak in de K.N.B. „Prinses Irene" eindigt op 1 April 1945.
Vier dagen later zijn zij op weg naar Engeland, waar zij aankomen in Camp Roseneath in Schotland.

Bijlage No 1

MARINE-BATALJON OOST-JAVA IN MAART 1942 — ORGANISATIE VAN HET BATALJON

Commandant: luitenant-kolonel der mariniers W. A. J. Roelofsen.

Staf: eerste officier: kapitein der mariniers J. A. J. de Bruyn.
adjudant: 1e luitenant der mariniers K.M.R.[1]) Strijbosch.
voertuigen: 1e luitenant der mariniers K.M.R. Kranenburg.
sectie mitrailleurs: sergeant-konstabel W. Schik.

Marinierscommando:

1e Compagnie mariniers: 1e luitenant der mariniers K.M.R. W. A. van Heuven
2e Compagnie mariniers: 1e luitenant der mariniers H. S. den Hartog
} 1e luitenant der mariniers J. G. M. Nass.

Marinebewakingsdetachement:

1e Compagnie M.B.A.: 1e luitenant der mariniers K.M.R. Kaub.
2e Compagnie M.B.A.: 1e luitenant der mariniers K.M.R. Vorst.
Sectie overvalwagens (kanon van 3.7 cm): 1e luitenant der mariniers K.M.R. Veenhuys.

Trein:

Verplegingsofficier: officier van administratie der 2e klasse Kon. Marine Van de Wall met verplegingspersoneel.

Ambulance: officier van gezondheid der 2e klasse Mets met ziekenverplegingspersoneel.

Totale personeelssterkte: ± 400 koppen.

---

[1]) K.M.R. = Koninklijke Marine Reserve.

Mijn manuscript was reeds ter perse, toen op 10 December 1946 krachtens het Besluit van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina dd. 4 December 1946 No. 51 het Ordeteeken van Ridder der 4e klasse der Militaire Willemsorde werd toegekend aan het Korps Mariniers wegens:
„Na zich sedert zijn oprichting in 1665 reeds bij verschillende gelegenheden, zoowel in als buiten Europa, schitterend te hebben onderscheiden door plichtsbetrachting en strenge discipline, zooals bij den beroemden tocht naar Chatham, den tweedaagschen Zeeslag, de zeeslagen bij Solebay, Kijkduin en Doggersbank, de bestorming en verovering van de vesting Gibraltar, den veldslag bij Seneffe, het dempen van opstanden in West-Indië enz., heeft het Korps Mariniers, ook na de stichting van de Militaire Willemsorde, optredende in Algiers, in België en in talrijke gebieden van den Nederlandsch-Indischen Archipel, ook deelnemende aan de vele expedities van het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger — zijn traditie getrouw — in den strijd uitgemunt door uitstekende daden van moed, beleid en trouw van officieren, onderofficieren, korporaals en mariniers, waarom in de jaren 1816 tot en met 1906, 67 onderscheidingen in de Militaire Willemsorde aan hen konden worden toegekend.[1])
Wederom hebben onderdeelen van het Korps zich onderscheiden tijdens den Tweeden Wereldoorlog, met name in brandpunten van den strijd: in Mei 1940 te Rotterdam, bij de gevechten in Oost-Java in Maart 1942 en in het bijzonder bij het, met de verdere bemanning van Onze oorlogsbodems in den slag in de Javazee, hooghouden van 's Lands vlag."
„Aan genoemd Korps toestemming te verleenen aan de namen in zijn vaandel toe te voegen:

ROTTERDAM 1940, JAVA-ZEE 1942."

Den 10en December 1946 werd door den bevelhebber der zeestrijdkrachten, den luitenant-admiraal C. E. L. Helfrich, namens Hare Majesteit de Koningin op plechtige wijze het Ordeteeken der Militaire Willemsorde aan het vaandel gehecht. Dit had plaats vóór het raadhuis te Rotterdam op den Coolsingel, in tegenwoordigheid van de Leden van het Kapittel en dragers der Militaire Willemsorde en tal van civiele en militaire autoriteiten en genoodigden, terwijl het bataljon mariniers, dat zijn intocht in Rotterdam had gehouden na $6^1/_2$ jaar afwezigheid, onder bevel van den luitenant-kolonel der mariniers J. G. M. Nass met ingedeeld vaandel in orde van parade was opgesteld en de Mariniers-Kapel en de traditioneele tamboers en pijpers de plechtigheid opluisterden.
Nevens de feillooze uitvoering van het ceremonieel en de kernachtige redevoeringen van den vlootvoogd en den korpscommandant, den generaal-majoor der mariniers H. F. J. M. A. von Frijtag Drabbe, vormde de gloedvolle rede, waarin de burgemeester Mr P. J. Oud de gevoelens van de

---

[1]) Zie deel I Bijlage 13. Hierin komen ook voor de eervolle vermeldingen en andere Koninklijke Onderscheidingen, na krijgsverrichtingen aan leden van het Korps toegekend.

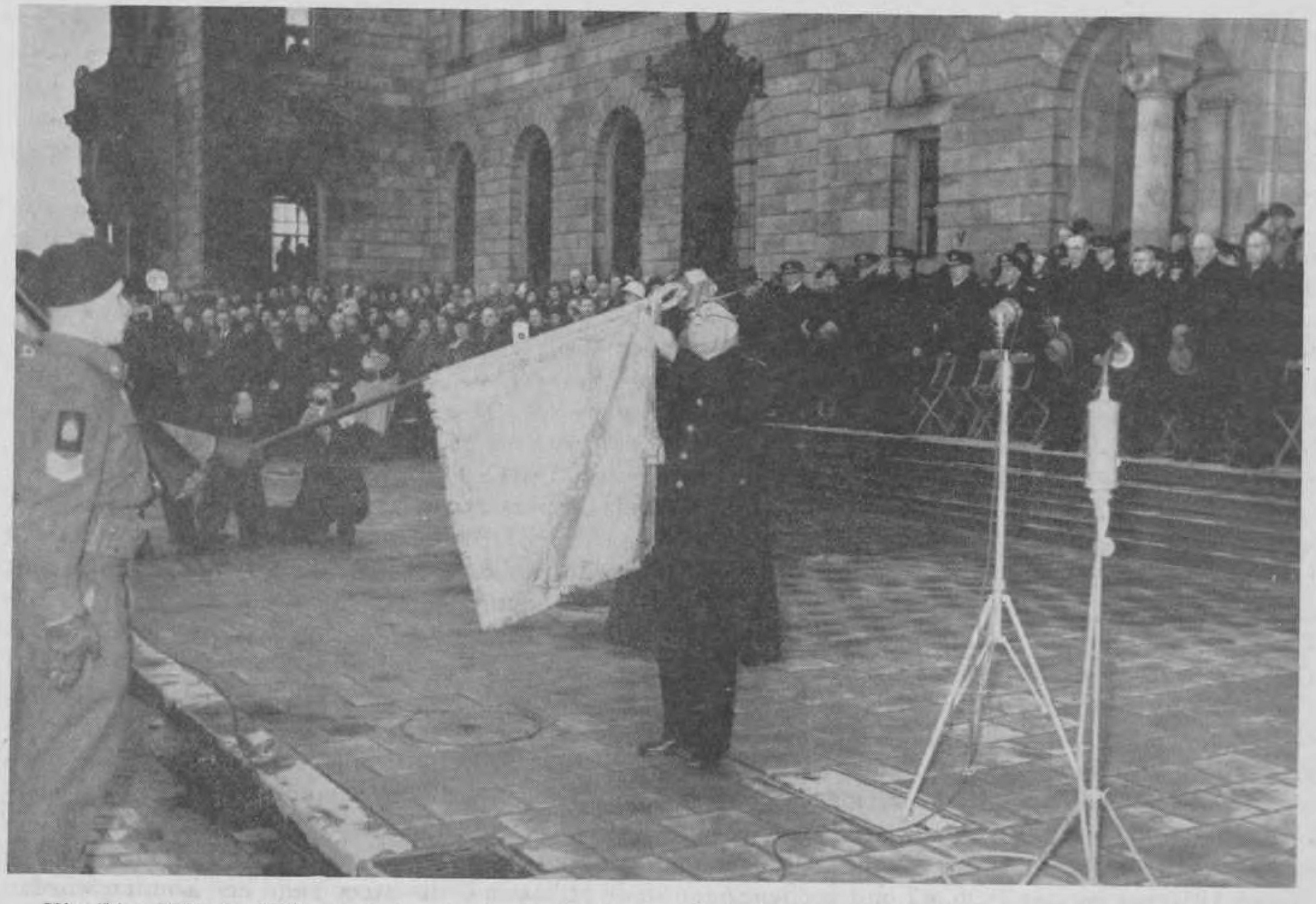

Uitreiking Militaire Willemsorde door den bevelhebber der zeestrijdkrachten, den Luitenant-Admiraal C. E. L. Helfrich.

Rotterdamsche burgerij jegens haar mariniers vertolkte, een onvergetelijk moment. Dat Zijn Hoogedelachtbare geen ijdele woorden heeft gesproken, is wel overduidelijk gebleken uit het geestdriftig onthaal, dat aan de mariniers bij hun wederintocht in hun stad is te beurt gevallen. Immers, op hetzelfde oogenblik, dat te Rotterdam het korpsvaandel werd gedecoreerd, dat op het brandpunt van den strijd om Rotterdam in Mei 1940, nl. bij de Maasbruggen, een sobere, doch indrukwekkende herdenking plaats vond, nadat vroeg in den morgen op het soldatenkerkhof op Crooswijk de nagedachtenis geëerd was van hen, die in dien strijd het offer van hun leven hadden gebracht, op dat historische oogenblik werd de nieuwe marinierskazerne aan het Toepad in dienst gesteld, welke den naam draagt van „Van Ghent", den eersten kolonel der mariniers in 1665. Op dat oogenblik hield de Afdeeling Mariniers Rotterdam onder bevel van den luitenant-kolonel der mariniers J. A. J. de Bruyn zijn intocht in Rotterdam. Waarde lezers, is het nu te verwonderen, dat heel Rotterdam vlagde en jubelde? Dat de feestelijke stemming, onopgeschroefd en uit 't hart komend als zij was, door alle lagen der burgerij werd gedeeld? In Mei 1940, na de hardnekkige verdediging van de Maasbruggen, nam zij afscheid van haar mariniers. Maar deze herinnering bleef in de Rotterdammers voortleven. Zij zijn een slag van kooplieden, reeders en harde werkers, de militaire sfeer lokt hen niet, laat hen koud; heeft men hun respect en sympathie verdiend, dan kan men ook op hen bouwen. De band tusschen hen en de mariniers — „onze mariniers", gelijk de Rotterdammers plegen te zeggen — is een oude band, hecht en beproefd door de tijden gesmeed. De nieuwe zinspreuk van het korps „Qua Patet Orbis" (Zoo wijd de wereld strekt) kan men ook van toepassing achten op de grootsche havenstad Rotterdam. Wederkeerig heeft men dat aangevoeld. De marinier deed er be-

scheiden en goed zijn plicht, gaf zich niet voor meer uit dan hij was, maar als hij op de bres werd geroepen, dan was zijn consigne zijn consigne, viel er met hem niet te transigeeren; generaal Von Frijtag Drabbe heeft het op dien morgen van den 10en December zoo raak gezegd en daarmee de juiste snaar bij de Rotterdammers getroffen. Maar bovenal zijn zij getroffen door den naam „Rotterdam" in het vaandel der mariniers. Zij zien daarin de bekroning van den hechten band van hun stad met de mariniers.
Er is nog een tweede reden, waarom het korps eerbiedigen dank verschuldigd is aan Hare Majesteit de Koningin. Want bij Hoogstdezelver Besluit is aan het korps de zinspreuk verleend: „Qua Patet Orbis".[1]) Dat dit devies allesbehalve zinledig is, blijkt wel uit zijn oorsprong. Het is nl. de wapenspreuk van Johan Maurits van Nassau, bijgenaamd „de Braziliaan", die geleefd heeft van 1604—1679, dus ten tijde van de oprichting van het korps en zijn krijgsverrichtingen in het roemrijke tijdvak 1672—1678. Onder de bevelen van dezen telg uit ons Vorstenhuis hebben de mariniers in de Hollandsche Waterlinie gevochten (1672—1673) en in den veldslag bij Seneffe (1674).[2])
Is de symbolische beteekenis van het devies op zichzelf beschouwd reeds toepasselijk op het korps, welks optreden zich tot in de verste uithoeken der wereld uitstrekt, zij legt tevens den klemtoon op den band van het oude korps met ons Vorstenhuis. Toen, in de dagen van Prins Johan Maurits van Nassau en van zijn doorluchtigen neef, den Prins van Oranje (Willem III), was de Republiek der Zeven Vereenigde Provinciën in nood. Is de toestand van het Koninkrijk der Nederlanden, terwijl ik dit neerschrijf, minder kritiek? . . .
Tijdens een voordracht over de korpsgeschiedenis, welke ik den 11en December 1935 in het Capitol-Theater te Rotterdam heb gehouden, zinspeelde ik op het aandeel der mariniers aan het militair Volkenbondsorgaan — toen een novum in de wereldgeschiedenis —, hetwelk had zorg te dragen, dat de volksstemming in het Saargebied tot geen ongeregeldheden zou leiden. Toen waren er nog optimisten, die het oog op Genève hadden gericht. Ik vroeg mij toen af, of Genève binnen afzienbaren tijd het wonder, nl. de samenwerking tusschen de volkeren, zou brengen en of die samenwerking in de toekomst zooveel gezag èn kracht zou verkrijgen, dat de oplossing en vervloeiing der belangen-tegenstellingen tusschen de volkeren onder bereik van den Volkenbond komt en de schender van het hooge Volkenrecht op de bank der beklaagden. De Volkenbond was toen nog een internationaal praat-college, niet universeel, een bond van geallieerden zonder machtsorgaan, dat den schender van de heiligste rechten kan terechtstellen. Thans, na den gruwelijksten wereldoorlog, dien het menschdom ooit heeft beleefd, worden ernstige pogingen aangewend, ~~om~~ den oorlog uit te bannen. — Maar hoever voelen wij ons desondanks nog van de verwezenlijking van dit ideaal verwijderd, zoolang de teekenen er nog op wijzen, dat wantrouwen, hebzucht en door hypokriete leuzen bemanteld imperialisme als van ouds de wereldpolitiek beheerschen?
Toen ik te Rotterdam de vaandelplechtigheid bijwoonde, gingen mijn gedachten onwillekeurig uit naar onze overzeesche gebiedsdeelen, in 't bijzonder naar de Brigade Mariniers, die onder de bekwame leiding van den generaal-majoor der mariniers M. R. de Bruyne tot een élite-korps is gevormd. — Nimmer in de korpsgeschiedenis, welke hier beschreven is, werden aan eenig onderdeel van het korps zulke bijzondere eischen gesteld, eischen, die feitelijk neerkomen op een compromis, waarbij de hoogste graad van paraatheid en tucht samen moet gaan met geduld, takt en uiterste zelfbeheersching en zelfbeperking. En zulks, terwijl men dag en nacht blootstaat aan sluipmoord en verraderlijke overvallen van door Japanners gevormde en aangevoerde rooverbenden, die geen enkel gezag erkennen, noch gehoorzamen, doch leven ten koste van hun eigen rasgenooten, op wie zij hun lusten en roofzucht botvieren.
In de hachelijkste oogenblikken van ons volksbestaan waren het de daden van onze vlootvoogden, die het volk uit zijn moedeloosheid opbeurden en het zijn zelfvertrouwen hergaven, als het zijn bestaansrecht aan alle kanten zag belaagd. Die vreesden geen overmacht, bleven fier en sterk op

---

[1]) De Amerikaansche Mariniers (U.S. Marine-Corps) „Semper Fideles" („Altijd getrouw"), de Engelsche (Royal Marines) het devies „Per Mare per Terram („ter zee, te land").

[2]) Zie Deel II.

hun post, ook al dreigde de ondergang, wekten de wankelmoedigen op tot geestdrift voor „Hollants Saeck". In hun voorbeeld heeft de Nederlandsche marinier zijn bezieling, zijn credo gevonden. In 1940 en 1942 en 1944/45 was het niet anders dan eeuwen geleden. En welke gebeurtenissen zich in de toekomst in ons Vaderland, in onze overzeesche gebiedsdeelen of in den vreemde mogen afspelen, het Korps Mariniers zal, verplicht aan zijn verleden, met gepast zelfrespect zijn eeuwenoude traditie handhaven, waar ter wereld het moge worden geroepen, om voor de hoogste rechten van ons volk op de bres te staan.

DE SCHRIJVER

LIJST DER AFBEELDINGEN

Deel I

Korpswapen . . . . op den band
Korpsvaandel 2
Raadpensionaris Johan de Witt 4
Oprichtingsstatuut der Nederlandsche Mariniers, 10 December 1665 (fragment) 6
Het inschepen der zeesoldaten ter reede van Texel, 1671 8
Willem Joseph baron van Ghent, luitenant-admiraal, eerste kolonel der mariniers 10
Schets van de positie der Nederlandsche vloot te Sheerness en bij Chatham, 20—23 Juni 1667 12
Tocht naar Chatham en Rochester (Kopergravuren) 14
Schets van het gevecht op het eiland Tobago op 3 Maart 1677 22
Koning-Stadhouder Willem III 28
De Hollandsch-Engelsche vloot in de baai van Vigos op 24 October 1702 33
Uniformen omstreeks 1700; veldtenue, scheepstenue, tamboer 36
Philip de St. Amand 42
De Marinierskazerne aan het Kadijksplein te Amsterdam 1768 44
Frontplaat van de muts van den marinier-grenadier (1740) 45
's Lands Schip van Oorlog „Utrecht", onder bevel van den commandeur J. P. van Braam 1784 49
Mariniers in de uniform van ca. 1806 55
Mariniers in de uniform van omstreeks 1817 („Hoedjesman") 57
Het bombardement van Algiers door een Hollandsch-Engelsch eskader, op 27 Augustus 1816 60
De tocht naar Palembang, Juni 1821 64
Uniformen 1817—1830 71
Uniformen 1830, 1843 76
Zr. Ms. „Medusa", de Straat van Simonoseki forceerende, 11 Juli 1863 87
Kaart van Groot Atjeh 92
Bivaks op Groot Atjeh 94
Schets v. Missigit en Kraton op Groot Atjeh 96
Uniform en uitrusting der mariniers in Indië en hier te lande, ten tijde van de Atjeh-expeditiën (1873—1876) 98
Uniformen: sergeant 1880, tamboer 1896 111
„Het uitreiken van de Militaire Willemsorde"; Uniformen van omstreeks 1890 112
Bereden mariniers van de Gezantschapswacht te Peking (1904). Uniform van het jaar 1897 124
Mariniers in debarkementstenue, uitrukkend uit de Marinekazerne „Goebeng" te Soerabaja, met tamboers, pijpers en klaroenblazers 125
De Marinierskazerne te Rotterdam 126
Tamboers, pijpers en klaroenblazers 127
Inspectie van het Saardetachement door den Korpschef 130

Deel II

Borstbeeld Van Ghent 176
Lt.-Adm. Mich. de Ruyter, door K. du Jardin 180
Praalgraf van Van Ghent 186
De oorlog van 1672; kaart van de onderwaterzetting in Holland 200
(Uit: „Geschiedkundige Atlas van Nederland", door Dr A. A. Beekman)
Naauwkeurige Kaart van Holland, Utrecht, en een Gedeelte van Gelderland, benevens der Zelver Posten en Vastigheden welke gemaakt zijn sedert het jaar 1672 210
(Uit: „Historiën onzes tijds", door L. Sylvius; dl I)
Kaart van Woerden en omgeving (1670) 217
Victorieus zee gevecht der Nederlanders tegens de Franse en Engelse vloot der 21 Augusti Ao: 1673 (Kijkduin) . . . 240
(Uit: „Historiën onzes tijds", door L. Sylvius; dl I)
Het afzonderlijk gevecht van Cornelis Tromp, bevelhebber van het 3e eskader, met Sir Edward Spragg, aanvoerder van het Engelsche eskader (21 Augustus 1673) 242
(Schilderij van Willem van de Velde den Jongen in het Rijksmuseum te Amsterdam)

Belegeringe der Stadt Naerden 245
(Uit: „Historiën onzes tijds", door L. Sylvius; dl I)

Bataille de Seneff, dans le Brabant Hollandois sur les Frontieres du Hainaut, gagné par les Troupes Françoises aux ordres de S.A.S. Mgr. le P. ce de Condé, sur celles des Confédérés aux ordres de S.A.S. Mgr. le Pce. D'Orange; le 11 Aoust 1674 261
Kaart van de opstellingen der troepen rond Seneffe.
(Uit: „Histoire de la Campagne de M. le Prince de Condé en Flandre en 1674", par Chevalier de Beaurain; Paris MDCCLXXIV)

Batalien bij Senef. Tafereel uit den strijd 265
(Uit: „Historiën onzes tijds", door L. Sylvius, dl I)

Deel III

Kaart van Essequebo, Demerara en Berbice 292
(Door P. M. Netscher 1887)

Schets van Rio de Berbice ten tijde van den negeropstand in 1763 326
(Uit: „Beschrijving van Guiana of de Wilde Kust in Zuid-Amerika", door Mr J. J. Hartsinck, 1770)

Kolonel L. W. Fourgeoud 328

Schets van kolonel Fourgeoud's expeditieterrein 1773—1778. 330

Surinaamsche neger-jager (Naar Stedman) 332

Mariniers van Fourgeoud. 334

Gewapende verkenningsvaartuigen onder bevel van kapitein Stedman 336

De post „Devil's Harwar" aan de Cottica 337

De plantage „Clarenbeek", aan de Commewijne 338

De bivaks aan de Wana-kreek 339

Marschbevel uit het najaar van 1773 340

De post „Jerusalem" 341

De post „l'Espérance" aan de Commewijne 343

Kolonel Fourgeoud, aan het hoofd van zijn troepen, wadend door een moeras, op weg naar Gado Saby; Augustus 1775 347
(Naar een gravure voorkomende in het werk van Stedman)

„Manner of bush fighting by the African Negroes" (Naar Stedman) 350

„Plan of the principal Field of action between the rivers Cottica and Marawina with a Sketch of the manner of encamping in the Woods of Surinam" (Naar Stedman) 360

Deel IV

Generaal-Majoor der Mariniers H. F J. M. A. von Frijtag Drabbe 381

Kolonel der Mariniers b.d. F. Lugt 381

Schets van het brandpunt van den strijd om de Maasbruggen 382

Luchtfoto van de Maasbruggen 390

Wijlen Kapitein der Mariniers W. Schuiling. 392

Luitenant-Kolonel der Mariniers J. A. J. der Bruyn 395

Kolonel der Mariniers W. A. J. Roelofsen 395

Wijlen Kapitein der Mariniers G. Wilhelmy Damsté 396

Wijlen 1e Luitenant der Mariniers R. H. M. C. von Frijtag Drabbe 397

Kaart Oost-Java . . . . tusschen 398 en 399

Tijdel. Luitenant-Kolonel der Mariniers J. G. M. Nass 401

Majoor der Mariniers W. A. van Heuven 401

Nederlandsche Mariniers op Java 404

Mariniers in actie op Java 405

De eerste tanks van het Surinaamsche Vechtwagenbataljon. 410

Een lichte 13-tonner van het Surinaamsche Vechtwagenbataljon 411

Generaal-Majoor der Mariniers M. R. de Bruyne 415

Majoor der Mariniers H. P. Arends 415

Schets van het invasiegebied in Normandië 417

Uitreiking der Militaire Willemsorde aan het Vaandel van Korps Mariniers 430

GERAADPLEEGDE BRONNEN

Deel I

Aitzema: Saken van Staat en Oorlog.
Dr R. Fruin: Brieven van de Witt. Historisch Genootschap, 3e Serie, No. 44.
Constantijn Huygens den zoon: Register op de Journalen van ....
Jhr Mr J. H. Hora Siccama: Aanteekeningen en verbeteringen op het in 1906 door het Historisch Genootschap uitgegeven register op de journalen van Constantijn Huygens den zoon.
J. C. M. Warnsinck: Luitenant-Admiraal Willem Joseph baron van Ghent. Marineblad, afl. 1, jaarg. 1934.
Idem: De Retourvloot van Pieter de Bitter.
G. Brandt: Het leven en bedrijf van den Heere Michiel de Ruyter.
Jhr Mr J. C. de Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen. Zwolle 1869.
J. J. Backer Dirks: De Nederlandsche Zeemacht in hare verschillende tijdperken geschetst.
Dr H. Colenbrander: Bescheiden uit vreemde archieven omtrent de groote Nederlandsche zee-oorlogen (1652—1676). Dl II (1667—1676).
Wm. Laird Clowes: The Royal Navy.
Dr N. Japikse: Brieven aan de Witt.
Idem: Notulen, gehouden ter Staten Vergadering van Holland door Cornelis Hop en Nicolaas Viviën (1671–1675).
L. Sylvius: Historiën onzes tijds.
J. H. J. Hamelberg: Tobago, een vergeten Nederlandsche kolonie, voorkomende in 't vierde jaarlijksch verslag van het Geschied-, Taal-, Land- en Volkenkundig Genootschap te Willemstad. Curaçao 1900.
H. I. Woodcock: A History of Tobago.
C. J. Gonnet: Briefwisseling tusschen de Gebroeders van der Goes (1659—1673), uitgeg. door C. J. Gonnet, Tweede Deel. Amsterdam, Johannes Müller 1909.
Dr Johanna K. Oudendijk: Johan de Witt en de Zeemacht.
P. A. Leupe: Iets naders betreffende den Vierdaagschen Zeeslag 1666. (Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht, 8ste jaargang, 2e serie.) Utrecht 1852.
Hollandtze Mercurius: 1677.
Eugène Sue: Histoire de la Marine Française.
Archief Heinsius: I, No. 2376, fol. 312—313.
Algemeen Rijksarchief: Gedrukte Resolutiën No. 661.
J. Bosscha: Neêrlands Heldendaden te land. Dl II.
P. A. Leupe en F. A. van Braam Houckgeest: De Geschiedenis der Mariniers van het jaar 1665 tot 1867. Nieuwediep 1867.
F. A. van Braam Houckgeest: De expeditie naar de kust van Guinea.
J. R. J. P. Cambier: De Nederlandsche Mariniers van 1665 tot 1900.
J. Wagenaar: Vaderlandsche Historie Deel XVII.
Europeesche Mercurius: 1702—1705.
Idem: 1707 en 1711.
C. P. de Vooght van Rijnevelt: Historie van den Oorlog in Spanje en Portugal van 1704—1713.
Dr I. H. Gosses en Dr N. Japikse: Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis van Nederland. 's-Gravenhage 1920.
J. Brouwer: Dl III, De Zeemacht in de oorlogen in verbond met Engeland tegen Frankrijk.
Rear-Admiral Ch. Ekins: Naval Battles from 1744 to the peace in 1814, critical reviewed and illustrated. Vol. I.
Nieuwe en nauwkeurige bijzonderheden aangaande het gevecht op de Doggersbank voorgevallen den 5 Augustus 1781. Te Amsterdam bij Johann Christoph de Roeder boekverkooper in de Moolensteeg tusschen de Zeedijk en Ouden-Zijds Agterburgwal.
Journalen van den Kommandeur J. P. van Braam en van den Luitenant de Marine H. van Boom, gehouden gedurende de expeditie naar Malacca in 1784.
W. R. Menkman: De Nederlanders in het Caraïbische zeegebied. Amsterdam, P. N. van Kampen & Zn. 1942.
Q. M. R. Verhuell: Herinneringen van eene reis naar Oost-Indiën. MDCCCXXXV.
P. Troost, Eerste Luitenant bij het Corps Mariniers: Aanteekeningen gehouden op eene reis om de wereld met het Fregat de „Maria Reigersberg" en de Korvet „Pollux" in de jaren 1824, 1825 en 1826.
Vice-Admiraal J. Boelen Jzn (bewerkt door Kapt. J. Oderwald): Het merkwaardige dagboek van een Nederlandsch zeeman (1795—1860).
W. A. van Rees: Wachia, Taykong en Amir, of het Nederlandsch-Indische leger in 1850.
Gep. Kapt. t/zee J. M. Brevet: De expeditie van Reteh door de Marine in 1858.
S. A. Roos: Rapport door hem ingeleverd in zijne hoedanigheid van Luitenant-Adjudant bij de landingsdivisie gedurende den Eersten Bonischen Veldtogt in het jaar 1859.
J. J. de Rochemont: De tweede Bonische veldtogt in het jaar 1859 en 1860.
Mededeelingen van het Zeewezen: XIX, XX. Zie Supplement, dat uitvoeriger is.
M. F. Meyer: Atjeh van 26 December 1875 tot 4 September 1876.
Verslagen der Marine-Vereeniging: III, 1889—1890 — *J. R. J. P. Cambier*, De mariniers te Atjeh van 26 December 1875 tot 7 Februari 1876.
Marineblad 1890—1891: Gedetailleerd verslag van de krijgsverrichtingen eener marine-landingsdivisie door *J. C. Schraver*.
Idem: Verrichtingen der landingsdivisie in Edi door *J. Kluit*.
Jaarboek van de Kon. Ned. Zeemacht: 1892—1893.
Idem: 1897—1898. Verslag van den luitenant ter zee 1e klasse P. G. J. graaf van Hogendorp.
Idem: 1897—1898. Verslag van den luitenant ter zee 1e klasse S. F. Nolst Trenité.
Rijksarchief: Holland 2762 en 2856 VI. Brieven van den commandeur Binckes aan den Prins van Oranje.
Marineblad 31 Aug. 1898 (Oranjenummer).

The Royal Marines by Frank C. Bowen in „The King's Navy".
Groot Plakkaatboek, 4e deel.
Algemeen Rijksarchief — Admiraliteit No. 2985.
Idem. No. 105. Resolutiën van de Staten van Holland en Westfriesland.
Panflet Knuttel 9490. Derde en naerder missive van den Heer Cornelis de Witt, gedeputeerde en gevolmachtigde van de Ho. Mog. Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden op 's Lands Vloot geschreven in 't Schip d'Agata den 23 Junii 1667 Leggende ten Ancker op de Reviere van Chattam 1667.
Net verhaal van 't verlies van 't Eyland en 't fort Tobago gecontrateert uyt de Journalen van de Heer Commies Flammingk en Capiteyn Schoen door E.V.H. D.
Dr J. Brouwer: De verzonken zilvervloot van Vigo. W. J. Thieme & Cie, Zutphen 1940.
Journael of dagelyxe annotitie vant gene ontrend de vredehandel tot Utrecht de Heeren daer toe den 16 Dec. 1711 van Stadswege gecommitteert, is voorgekomen, van Mr Everard Harskamp, Secretaris der Stad Utrecht; in de Berigten v./h. Historisch Genootschap te Utrecht, derde deel, tweede stuk 1851, medegedeeld door Dr P. N. Visscher.
Secreet Besluit der Tweede Kamer van 3 Maart 1801.
Mededeelingen van het Zeewezen *XIX*. Rapport van den 1en luitenant der marniers J. B. Verhey betreffende de verrichtingen der mariniers op Sumatra van Juli 1874 tot Febr. 1876.
Mededeelingen van het Zeewezen. *XX*. Rapport van den kapitein 1e klasse J. J. Korndörffer aan Z.E. den Minister van Marine over de reis van Nederland via Batavia naer Atjeh.
De derde militaire expeditie naar het eiland Bali in 1849 door den kapitein A. W. P. Weitzel. Te Gorinchem bij J. Noorduyn, 2 Januari 1859.
J. J. de Rochemont: De tweede Bonische veldtogt in het jaar 1859 en 1860.
Atjeh van 26 Dec. 1875 tot 4 Sept. 1876 door *M. F. Meyer*, kolonel v. d. Generalen Staf v. h. Indische leger.
J. C. Koopman: Zijner Majesteits zeemagt om Antwerpen. 1830—1832. Utrecht, C. Bielevelt 1853.
Algemeen Rijksarchief: Verspreide West-Indische Stukken No. 714.
Petrus Zaunslifer: Dagverhaal eener Seer aanmerkelijke reyse naar Spanje en Vigos op het Schip de Zeven Provinciën gevoerd door den Vice-Admiraal van der Goes. 1702.

Deel II

Mr Abr. de Wicquefort: Mémoires sur la guerre faite aux Provinces Unies en l'année 1672. Berigten van het Historisch Genootschap, 6e Deel, Eerste stuk 1837.
Idem: Histoire des Provinces Unies des Pays-Bas, publié au nom de la Société d'Histoire à Utrecht par C. A. Chais van Buren, Amsterdam 1874.
Gilbert Burnet: History of his own time.
M. Mignet: Négociations Relatives à la Succession d'Espagne sous Louis XIV (behoorende tot de Collection de documents inédits sur l'histoire de France.
Marquis de Feuquières: Mémoires Historiques et Militaires.
W. Temple: Mémoires, Fransche vertaling.
Eugène Sue: Histoire de la Marine Française.
Voltaire: Siècle de Louis XIV.
Ch. Sevin, Marquis de Quincy: Histoire militaire du règne de Louis le Grand. Paris 1726.
Chevalier de Beaurain: Histoire de la Campagne de M. le Prince de Condé en Flandre en 1674. Paris MDCCLXXIV.
De Guiches: Mémoires du Comte.
Ch. de la Roncière: Histoire de la Marine Française.
Daniel: Journal de Louis XIV.
C. Rousset: Histoire de Louvois et de son administration politique et militaire jusqu'à la paix de Nimègue.
De Neufville: Histoire de Hollande.
Samson: Histoire de Guillaume III.
(Dumoulin) Campagne de Hollande en MDCLXXII sous les ordres de M. le Duc de Luxembourg. A la Haye chez Pierre de Hondt. MDCCLIX.
Guillaume Luine: Relation de tout ce qui s'est passé pendant le siège de Grave en l'année 1674. Paris chez Rollin Fils MDCCLIII.
Histoire de la guerre de Hollande où l'on voit ce qui est arrivé de plus remarquable depuis l'année 1672 jusques en 1677. A la Haye chez Henri van Bulderen.
Avis fidelle aux véritables Hollandois, touchant ce qui s'est passé dans les villages de Bodegrave et Swammerdam et les cruautés inouïes que les François ont exercées, avec un mémoire à la dernière marche de l'armée du roy de France en Brabant et en Flandre. (Leyde 1729).
G. E. Manwaring: A Bibliography of British Naval History by G. E. Manwaring.
Julian Corbett: A note on the drawings in the possession of the Earl of Dartmouth illustrating the battle of Sole Bay, etc.
Laird Clowes: The Royal Navy History.
A. T. Mahan: The Influence of Sea-Power upon History.
Knuttel: Pamflet 10.775, A narrative of the Late Engagement Between His Majesties Fleet and the Dutch on Wednesday the 28th of May 1673.
Pamflet 10.773, Extract uyt een Brief van de Heer Vice-Admiraal de Liefde, enz. 's-Gravenhage 1673.
Pamflet 10.809, An exact Relation of the Several Engagements and Actions of his Majesties Fleet. London 1673.
Pamflet 10.788, Attestatie hoe sich den Vice-Admiraal Isaac Sweers gequeten heeft in de Zee-slag op den 14 Juny 1673.
Pamflet 11.109, Journael, uyt 't Schip de Prins te Paert, van wegen het gepasseerde op 't Eylandt Martenique voorgevallen op den 20 July 1674. 't Amsterdam. Gedruckt bij Alexander Lintman 1674.

Jhr Mr J. C. de Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen.
Idem: Verhandelingen en onuitgegeven Stukken.
G. Brandt: Het leven en bedrijf van den Heere Michiel de Ruyter.
J. J. Backer Dirks: De Nederlandsche Zeemacht in hare verschillende tijdperken geschetst.
J. C. M. Warnsinck: Admiraal de Ruyter. De zeeslag op Schooneveld.
Idem: Willem Joseph baron van Ghent. Marineblad, afl. 1, jaargang 1934.
Geeraerdt Brandt: Historie der vermaerde Zee- en Koopstad Enkhuyzen. 2e Druk, met een vervolg, vermeerdert door Sebastiaan Centen.
R. Fruin: Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde. Nieuwe Reeks, Xe deel, 1880.
Idem: Brieven van de Witt. Werken van het Historisch Genootschap, 3e Serie, No 44.
Bernard Costerus: Historisch verhael, enz. van het voorgevallene in de jaeren 1672 en 1673 in ende omtrent de Steden Wourden en Oudewater, enz.
Journael ofte Dagh-Verhael van dat tot Uytrecht en Woerden bij de Franschen is voorgevallen. t'Amsterdam Bij Jan Claesz. ten Hoorn, 1674.
Aitzema: Saken van Staat en Oorlogh, dl V.
Petrus Valkenier: Verwerd Europa.
L. Sylvius: (Lambert van den Bos) Historiën onzes tijds, Vervolg op Aitzema, behelzende Saken van Staat en Oorlogh. 1685.
d'Ontroerde Leeuw.
Wagenaar: Vaderlandsche historie, dl XIV.
Dr P. Geyl: Bijdragen en mededeelingen. Historisch Genootschap, 38e Deel 1917.
A. Montanus: Wilhelm III.
G. R. Depping: Geschiedenis van den Oorlog der Munsterschen en Keulschen. Amsterdam 1841.
Dr H. T. Colenbrander: Bescheiden uit vreemde archieven omtrent de groote Nederlandsche zeeoorlogen (1652—1676). Deel II (1667—1676).
Resolutiën en Verbaal van Cornelis de Witt als Gedeputeerde van Hare Hoogmogenden op 's Lands Vloot. 9 Mei—22 Juni 1672. Archieven der Admiraliteitscolleges. Aanhangsel, XLVII, No 3, 4 en 5.
Hollandtze Mercurius; 23e Deel (1672 en 1673).
Sypesteyn en De Bordes: De verdediging van Nederland in 1672 en 1673.
W. J. Knoop: Krijgs- en geschiedkundige beschouwingen over Willem den Derde.
Van Domselaer: Het ontroerde Nederland door de wapenen des Konings van Vrankrijk enz. Amsterdam bij Markus Willemsz. Doornik. 1674.
Mr J. van Lennep: Eene vergadering der Staten van Holland in 1672. Holland-Almanak voor 1849.
J. F. Gebhard Jr: Amsterdamsche aanteekeningen uit 1672.
Dr I. H. Gosses en Dr N. Japikse: Staatkundige geschiedenis van Nederland.
Bosscha: Neêrlands heldendaden te land.
Journael of Daghregister van d'aenmerkelijkste Saken, voorgevallen in het seer strenge en gedenkwaerdige belegh der Stadt Grave, belegert den 27 Juli en door Sijn Hoogheydt gewonnen den 28 October 1674. (Pamflet 11.093) t'Amsterdam Gedruckt bij de Weduwe van Joseph Bruyning aen de Beurssluys.
Dr N. Japikse: Notulen gehouden ter Staten-Vergadering van Holland (1671—1675), door Cornelis Hop en Nicolaas Viviën.
Notulen der Admiraliteit van Zeeland 1677 en van H.Ho.Mog., deel I, bijlage XXVI.
Register Resolutiën H.H.M. van Secrete militaire Saken 1672.
Resolutiën van de Staten van Holland en Westfriesland 1672. (R.A.) 1666—1699.
Archives de la Maison d'Orange, T. V.
Archief Heinsius, No 2376. (R.A.).
Copieën van de brieven van Willem III aan Heinsius 1689—1702. (Samengesteld, toen de brieven van Willem III aan het Koninklijk Huisarchief zijn geschonken.)
Journaal en brieven van De Ruyter en van Cornelis de Witt.
Tooneel des Oorlogs, opgerecht in de Vereenigde Nederlanden, door de Wapenen van de Koningen van Vrankrijk en Engeland, Keulsche en Munstersche bisschoppen tegen de Staten der Vereenigde Nederlanden en hare geallieerden, door Lambert van den Bosch, t'Amsterdam bij Jacob van Meurs en Johannes van Someren, Boekverkoopers. In Compagnie. Anno 1675.

Deel III

P. M. Netscher: Geschiedenis van de Koloniën Essequebo, Demerary en Berbice 1888.
Marten Haringman: Journaal gehouden gedurende de Expeditie tegens de Rebellen Slaven der Colonie Berbice door den Kapitein ter zee Haringman (18 December 1763 — 1 Januari 1764). Rijksarchief Admiraliteit No 2985.
W. S. van Hoogenheim: Corte memorie vervattende een waaragtige en beknopte beschrijvinge van het gepasseerde in de Berbice in den jare 1763 met relatie tot de Revolte van de Negros-Slaven enz. door Wolfert Simon van Hoogenheim. Arnhem, dd. 18 Juni 1766.
Mr Jan Jacob Hartsinck: Beschrijving van Guiana of de Wilde Kust in Zuid-Amerika, verschenen in 1770 bij Gerrit Tielenburg.
W. S. van Hoogenheim: Journaal van Wolfert Simon van Hoogenheim, gouverneur van Berbice vanaf 28 Februari 1763 tot 31 December 1764.
Resolutiën der Staten van Holland en West-Friesland in 1763 (2e deel).
Commissieboek van den Raad van State 1749—1766. (Rijksarchief).
Nederlandsche Jaerboeken 1764.
John Gabriel Stedman: Narrative of a five year's expedition against the revolted negroes of Surinam in Guiana on the wild Coast of South-America from the year 1772—1777 by John Gabriel Stedman.

Dr Philip Fermin: Tableau historique et politique de l'état ancien et actuel de la colonie de Surinam et des causes de sa décadence. Maestricht J. E. Dufour et Ph. Roux 1778.
Surinaamsche Staatkundige Almanach voor den jare 1796.
Nieuwe Nederlandsche Jaerboeken 1772—1775—1776.
Dr H. D. Benjamins en Joh. F. Snelleman: Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië.
H. Coudreau: Chez nos Indiens.
Van Sypesteyn: Beschrijving van Suriname. Naamlijst der Gouverneurs.
Staaten-Generaal No 5283 (derde lias loopende 1774), No 5286 (tweede lias loopende 1775), No 5290 (tweede lias loopende 1776), No 5292 (vierde lias loopende 1776). Algemeen Rijksarchief.
Verspreide West-Indische stukken, gedr. No 714 Algemeen Rijksarchief. West-Indische Compagnie No 66.
Malouet: Collection de mémoires et correspondances officielles sur l'administration des Colonies. Deel III.

Deel IV

Rapport van den kolonel der genie P. Scharroo over de verdediging van Rotterdam van 10—14 Mei 1940.
Aanteekeningen over de verdediging van Rotterdam van 10—14 Mei 1940 van den kolonel der mariniers H. F. J. M. A. von Frijtag Drabbe.
Rapport van den luitenant-kolonel der mariniers W. A. J. Roelofsen over het Marine-Bataljon op Oost-Java van 1 t/m 9 Maart 1942.
Overzicht verrichtingen waldetachement Mariniers Curaçao-Periode 1938—1943, van den luitenant-kolonel der mariniers L. Langeveld.
Het Detachement Mariniers in Suriname van begin Augustus 1940 — 11 September 1943, door den majoor der mariniers H. P. Arends.
Het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger in den strijd tegen Japan. Uitgave N.V. Leiter-Nijpels. Maastricht, in opdracht van sectie XV M.G. Overzeesche gebiedsdeelen.
A guide to naval strategy by Bernard Brodie.
Report by the Supreme Commander to the Combined Chiefs of Staff on the operations in Europe of the Allied Expeditionary Force. H.M. Stationery Office, London.
Biennial Reports of the Chief of Staff of the U.S. Army. Gen. George C. Marshall to the Secretary of war. Reprinted by H.M. Stationery Office London.
The last Phase. Allied Victory in Western Europe, by Walter Millis.
United States Navy. Report covering Combat operations up to Marsch I 1944. Reprinted by H.M. Stationery Office, London 1944.
Second Report of the Commanding General of the U.S. Army Air Forces to the Secretary of War. Reprinted by His Majsety's Stationery Office, London 1945.
Rede van General Alexander A. Vandegrift U.S.M.C. before the Senate Naval Affairs Comittee.
Geraadpleegd een aantal ooggetuigen van de in deel IV beschreven krijgsverrichtingen.

ALGEMEEN NAAMREGISTER

A.

Deel I

Ackeren, W. J. van, 65, 149.
Adama, J., 78, 150.
Adjoen, 103.
Aerssen van Sommelsdijk, Fr. van, 35.
Ahn, M. N. E., 100, 103, 104, 106.
Aitzema, 3.
Akkermans, P. J., 109, 154.
Alphen, van, 82.
Algiers, 59.
Alicante, 37, 38.
Allirol, W., 114.
Almanza, 39.
Almonde, Philips van, 30, 31, 32, 34, 35.
Alting, 48.
Amant, Charles Maturin de St., 41.
Amant, Philippe Claude Touroud de St., 27, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42.
Amiens, Vrede van, 54.
Ampenau, 120.
Amsterdam, 46, 75, 86, 111.
Analaboe, 110.
Andrae, Johan Poppo van, 8.
Anjou, Philips van, 30, 38, 40, 42.
Anoema Atjenim, 89.
Anna, Koningin van Engeland, 31.
Antwerpen, 69, 71, 73.
Arckel, Pieter van, 139.
Aroë, 102.
Aroe Datoe, 66.
Aroe-eilanden, 112, 113.
Aroe Palakka, 84.
Aruba, 127.
Asperen, van, 113.
Assendelft, Hugo van, 13, 139.
Atjeh, 97, 110, 115.
Austerman, W. J. F., 152.

Deel II

Aa, Ter, 221.
Aardenburg, 194—197.
Abcoude, 199, 213, 214, 222.
Aerssen, 269.
Aguerto, D', 244—246.
Aken, vrede van, 165.
Alfen, 223, 225, 244.
Almelo, 174, 190.
Almonde, Philips van, 178, 182, 185.
Amerongen, 192.
Amersfoort, 199, 214, 247.
Ameyde, 199.
Amsterdam, 93, 198, 201, 202, 207, 213, 214, 224, 227.
Andernach, 223, 246.
Andries, St., 193.
Ankeveen, 215.
Archer, 274.
Ardens, Des, 232—237, 238—243.
Argenteau, 256, 257.
Arguennes, 258, 260.
Arlington, 166, 207.
Arnhem, 191, 193.
Ashley, 166.
Assendelft, Hugo van, 238.
Assentar, Markies D', 263, 265.
Ath, 189, 196.
Atjeh, 91, 121.
Austerman, 85, 152.
Aylva, H. W. van, 191, 205, 260—271.

Deel III

Abbary-Creek, 299.
Abbensets, 295, 296, 300.
Abercrombie, 305, 308, 309, 314.
Accabré, 306, 318, 320, 321.
Accara, 295, 297, 298, 301, 317, 318, 320, 322, 336.
Accoway, 293, 294, 295, 297.
Addabe-Creek, 316.
Aerssen, van, 335.
Alexandria, 311.
Aloekoe-negers, 331.
Altenklingen, 311.
Altona, 353.
Amsterdam (Fort en Stad), 295.
Andries, Fort St., 293, 296, 297, 298, 301, 305, 306, 307, 308, 309.
Anna Geertruy (de Vrouw), schip, 356.
Antonia, 295, 310, 311.
Araby-Kreek, 307.
Arend, 318.
Arico, 341, 354.
Atta, 301, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321.
Auca-negers, 331, 355.
Aucaners, 331.

Deel IV

Abbeville, 422.
Acht-Hoogten, 426.
Admiraliteitskade, 387.
Airaines, 422.
Airborne Division, 418, 423.
Albert-kanaal, 422.
Alençon, 419.
Aller, van, 418.
Angers, 420.
Antwerpen, 424, 426.
Apeldoorn, 423.
Ardennen, 424, 426.
Arends, H. P., 395, 409, 414—426.
Argentau, 419, 420, 421.
Arnhem, 174, 422, 423.
Arras, 422.
Arromanches, 416, 418, 422.
Aruba, 412, 413.
Atlantik Wall, 416.
Aunay sur Odon, 420.
Australië, 398.
Avranches, 419, 420.
Awar Awar Tg., 398.

B.

Deel I

Backer Dirks, 13, 37, 59, 64, 69, 73.
Bade, 80.
Badjoa, 66, 83, 119.
Bakker, 76.
Balandait, 120.
Bali, 75, 120, 88.
Balveren, F. J. W. G. baron van, 70.
Banckert, Adriaen, 7, 13, 139.
Bandjar, 88.
Bandjermasin, 84.
Barcelona, 34, 35, 37, 38.
Bart, Jean, 26.
Bath, 69.
Batoe Ilië, 119.
Batteké, H. A. J., 95, 99.
Bauduin, F., 120.
Becquard, Pieter, 19.
Beek, G. H. van der, 69, 70.
Beetjes, 62.
Belcastel, 41.
Belle-Isles, 17.
Bena, 119.
Benbow, 31.
Benoist, Jodocus Dominicus, 139.
Bentoenai, 80.
Beradin, 104, 105.
Berbice, Rio de, 43, 46.
Berchem, 43.
Bergen, 9.
Bergen op Zoom, 69.
Bernhard, Prins, Z. K. H. 130.
Besier, J. A., 70, 147.
Beveridge, Willem, 139.
Beugelink, 98, 153.
Beynen, M., 113.
Binkes, Jacob, 7, 17, 18, 19, 25.
Binkes (Atjeh 1873), 91, 93.
Bischoff, 63, 64, 65.
Bital, 104.
Bitter, Pieter de, 9.
Blaas, W., 98, 153.
Blanckvoort, Johan, 139.
Blang Kala, 104.
Blang Tjoet, 99.
Blien, J. J., 98, 153.
Blom, N. A. van der, 115, 154.
Blijker, W., 79, 151, 157.
Bobenhausen, F. van, 152.
Boekit Daroe, 107.
Boekit Seboen 105.
Boekit Toealang, 113.
Boeleleng, 76, 77.
Boelen, J., 63, 72, 73.
Boeloecomba, 66, 84.
Boentok (Soengei), 85.
Boer, Andries den, 30.
Boers, A., 98, 153.
Boni, 65, 66, 83. 119,
Bonto Bonto, 88.
Boom, H. van, 48.
Boon, J., 82, 152.

Boreel, 9.
Borneo, 79, 84.
Borselen, C. P. van, 148.
Bosch, E. B. van den, 76.
Bosch, P. ten, 89.
Bosman, P. J., 98, 153.
Bosscha, 31.
Boterkooper, IJsbrandt, 139.
Bouricius, 73, 77.
Bouvy, F. H., 66.
Bouwman, J. M., 84, 152.
Bovetius, Julius Caesar, 139.
Bowen, Frank C., 8.
Boxtel, Georgius, 139.
Braam, Jacob Pieter van, 48, 52.
Braam Houckgeest, F. A. van, 35, 46, 53, 54, 56, 60, 62, 67, 72, 73, 81, 86, 89, 90, 95, 97, 110, 111, 129, 147, 153.
Brabant, De, 88.
Bräckel, H. F., 85, 152.
Brakel, C. van, 31.
Brandenburg, C., 90, 153.
Brandt, G., 11, 13, 15.
Brauw, C. A. de, 77.
Breda, 16.
Brederode, 13.
Brevet, J. M., 82.
Brihuega, 40.
Brind, 129.
Broek, J. E., 78, 150.
Broeke Hoekstra, A. ten, 117, 118.
Broers, 115.
Bron de Vexela, 66, 80.
Bronsvelt, Dirck van, 139.
Brooke, James, 79.
Brouwer, C. H., 157.
Brouwer, Dr. J., 34.
Brouwer, Jan, 43.
Brouwers, François, 139.
Bruins, J. E., 78, 151.
Bruix, 54.
Bruyne, M. R. de, 129.
Bruyne, W. J. de, 129.
Brunswijk Wolfenbüttel, Hertog van, 43.
Brusse, H. L., 59, 65, 149.
Brussel, 69, 73.
Bunnik, K. C., 82, 95.
Bunt, H. J. van der, 97, 153.
Buschkens, 67.
Buuren, M. van, 110, 154.
Buys, 66.
Buyskes, 62.
Bijlsma, B. T., 149.
Bijsterveld, G. P. C., 101, 153, 154.

Deel II

Backer Dirks, J. J., 250, 251.
Bamphield, 189.
Banckert, Adriaen, 182, 232—237, 238—243, 250.
Baptist, Jan, 238.
Barnwell, 273.
Beaumont, 273.
Beaurain, Chevalier de, 172, 193, 198, 229, 230, 256, 257—271.
Beekman, Elias, 195—197.
Beekman, Dr. A. A., 199.
Bellefonds, De, 248, 256, 257.
Belle-Isle, 250.
Bellingwolderschans, 205.
Bentinck, 260—271.
Bergen op Zoom, 174, 194, 223, 275.
Beuningen, van, 207.
Beverningh, van, 171, 173, 188, 192, 200, 202, 207, 212, 213, 279.
Beylerschans, 205.
Bilsen, 189.
Binck, 223, 260, 272.
Binckes, Jacob, 249.
Birac, De, 254.
Blankenham, 205.
Blankevoort, 270.
Blok, Dr. P. J., 180, 254, 255.
Blokzijl, 205, 226.
Bodegraven, 197, 212, 216, 219, 224, 225, 227.
Bois, Du, 168.
Bokhoven, 197.
Bommel, 194, 247, 248.
Bonn, 189, 223, 246, 247, 257.
Bontemantel, 207, 213.
Boot, 271.
Borculo, 174, 190.
Bordes, J. P. de, 192, 193, 199.
Boreel, 167, 168, 170.
Bosch, Lambert van den, 169, 195.
Bosscha, 269.
Boterkooper, IJsbrandt, 219.
Botshol, 221, 222.
Bouchain, 272.
Bournonville, 256.
Bouwman, 214.
Bosmeer, 271.
Boxtel, 193, 207.
Brakel, Jan van, 182—188, 201, 243.
Brandenburg, keurvorst van, 170, 171, 173, 190, 223, 226, 273.
Brandt, G., 177, 185, 203, 219, 230, 235—237, 238—243, 253.
Breda, 174, 194, 197, 229.
Breda, vrede van, 169.
Brederode, Wolphert van, 165.
Bredevoort, 174, 190.
Breukel, 270.
Breukelen, 214, 221, 227.
Briel, Den, 207.
Bruggeschans, 205.
Brunswijk, Hertog van, 70.
Brussel, 228.
Buckingham, 166, 207.
Bullewijk, 202.
Burik, 173, 189, 190.
Buuren, 193.
Burnet, Gilbert, 165, 166, 167, 169, 193, 198, 206, 208, 247, 249, 264.
Bijleveltsche brug, 202, 221.

Deel III

Bambi, 331.
Barbacoeba, 346, 351, 352, 354.
Barkey, 298.
Baron, 331, 332, 348.
Baubé, 306, 316, 317, 319, 320.
Bellair, 337.
Benjamins, 335.
Bentinck, W., 358.
Berbice, 291—220.
Beresteyn, 312.
Berg en Dal, 356.
Bergeyk, 301.
Betgen, 298.
Betsy, 298.
Beutler, 331.
Bisdom, Evert, 302, 308, 309, 310, 313, 316.
Blank, 303, 319, 322.
Bolt, 351, 352.
Bonné, 331, 339, 342, 348, 351, 354, 355.
Boossy-Cray, 354.
Boreas, 329.
Borgnes, De, 319, 352.
Boucou, 331, 341.
Braam, Jacob Pieter, 303.
Brakel, D. W. H. baron van, 303, 319.
Brandwacht-Post, 293.
Brauw, Cornelis de, 303, 315, 316, 317, 318, 320.
Brunswijk Wolfenbüttel, Hertog van, 302, 303, 322.
Buckmaster, George, 298.
Burggraeff, Jan, Willem, 303.

Deel IV

Babat, 400.
Badoeng, 396.
Bantam, 398.
Bantambaai, 398.
Bayeux, 418.
Becking, 382.
Beeringen-mijnen, 423.
Bendoh Tg, 398.
Benouville, 419.
Bergsche Maas, 426.
Bernhard, Z. K. H. Prins, 419.
Beursstation, 380, 382, 383, 385, 386, 390.
Beuzeville, 422.
Blankenberghe, 422.
Bobos, 398.
Bodjonegoro, 400, 402.
Bolwerk, 382, 383, 386, 389, 390.
Boompjes, 380, 382, 383, 386, 387, 389, 390.
Boulogne, 422.
Bradley, 419, 420.
Breda, 426.
Brest, 417, 418.
Britanny-ports, 417—427.
Brodie, B., 377, 378.
Broekhoven, 425, 426.
Brugge, 422.
Brussel, 422.
Bruyn, J. A. J. de, 394—409.
Bruyne, M. R. de, 414, 415.
Budelman, 419, 425.
Buytelaar, 425.

C.

Deel I

Cadet, J. L., 95, 99, 101, 153, 154.
Cadet, H. L., 89.
Cadix, 31, 32.
Callenburgh, Gerard, 30, 31, 34,35.
Cambier, J. R. J. P., 38, 53, 67, 69, 81, 82, 88, 89, 93, 100, 101, 103, 107, 108, 147.
Camp, M., 89, 90, 147.
Cantzlaar, P. R., 56, 58, 60, 147.
Capellen, van, 59.
Carbet, Gerrit, 139.
Carthagena, 37.
Casembroot, Jhr. F. de, 86, 87, 129.
Castilië, 40.
Catalonië, 37.
Catherine, St. (fort), 32.
Cayenne, 17, 20.
Chappey, 13.
Chassé, baron, 70, 71.
Château Renault, F. L. de, 32, 33.
Chatham, 13, 14.
Clifford Kock van Breugel, 85, 97, 101, 153, 154.
Coenraets, Adriaen, 139.
Coevens, De, 100.
Cohen Stuart, 110.
Colombon, P., 56, 65, 149.
Colve Anthony, 7, 17, 20, 139.
Commenda, 89.
Constant Rebecque, W. baron de, 78.
Copenhage, Wernard, Mathijsz. van, 139.
Copius Peereboom, 114.
Corunha, 31, 32.
Courier dit Dubekart, 81.
Cramer, J. C., 59, 149.
Cramer von Baumgarten, W. L. C. F., 100, 101, 102, 103, 104, 109, 154.
Crescinsky, 74, 149.
Crynssen, Abraham, 7, 20.
Curaçao, 124, 125, 127.

Deel II

Cabal-ministerie, 166.
Cadzand, 196, 207.
Calvo, De, 273.
Carbet, Gerrit, 238.
Cassiopijn, 263.
Casteau, 279.
Chamilly, Graaf de, 189, 190, 193, 197, 226, 271, 272.
Charleroi, 189, 223, 247, 248, 258, 275.
Chavagnac, 267.
Chickelay, John, 238—243.
Chimay, 258.
Claas-Dollen, 202.
Clifford, 166, 167.
Clooster, 273.
Coehoorn, 274.
Coevorden, 205, 226.
Colbert, 182, 183.
Colbert de Croissy, 183, 209, 241.
Colenbrander, Dr. H. T., 175, 180, 187, 206, 207, 230.
Coleman, 178.
Colve, Anthony, 249.
Condé, Prins van, 172, 189—194, 198, 215, 223, 226, 228, 229, 233, 250, 251, 256, 257—271.
Copenhage, Wernard Mathijsz. van 238.
Corbett, Julian, 178, 183, 188, 243.
Costerus, B., 208, 212, 213, 216—222, 226.
Cox, Sir John, 183.
Crevecoeur, 174, 193, 194, 247.
Crequi, Maarschalk de, 172, 189.
Cruyp-in, 221.
Cul de Sac, 253.
Cuyck, J. M., 187.

Deel III

Canje, 294.
Carlos, Don, 306, 307.
Casavinica-Creek, 344, 355.
Cassiporie-Creek, 352, 354, 356.
Catharinenburg, 307.
Cayenne, 356, 357.
Caymans-Creek, 355.
Chambon, 294.
Christina Maria, 321.
Cimbia-Creek, 311, 316.
Claas-Creek, 342, 352.
Clarenbeek, 337, 338, 355.
Cock, 294, 295, 296, 297, 298.
Cofaay, 351, 352, 354.
Cofty, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 302.
Commewijne, 333, 337, 346, 354.
Copename, 327.
Corantijn, 294, 298, 302, 306, 308, 309, 314.
Cormantijn Kodjo, 331.
Cormoetibo, 339, 341, 342, 352, 355.
Cornelia-Jacoba, 311, 312, 313, 315, 319.
Cottica, 331, 333, 335, 336, 348, 352, 356.
Cottica-negers, 331.
Coudreau, H., 331.
Cras, David Hendrik, 329.
Cravassibo, 337, 338, 344.
Croix, La, 303, 319.
Crommelin, Wigbold, 296, 298.
Crijnssen, Abraham, 327.
Curaçao, 321, 322.

Deel IV

Caen, 418, 419, 420.
Calais, 422.
Calvados, 416.
Camp Lejeune, 411, 414.
Cannoo, 400, 402.
Caracasbaai, 412.
Ceylon, 398.
Chambois, 421.
Châteaubriant, 420.
Cherbourg, 417, 419.
Cold Beach, 416.
Comé, St., 418.
Coolsingel, 385, 386.
Cotentin, 416.
Cresserons, 418.
Crooswijck, 393.
Curaçao, 412.

D.

Deel I

Daroe, 106, 107.
Demak, 67.
Demerary, 46.
Dempit, 67.
Denain, 41.
Dendermonde, 69, 70.
Dewa Agoeng, 121.
Dibbetz, P., 100.
Diepenheim, 106, 108.
Dipo Negoro, 66.
Dindin Pappan, 85.
Djaga Raga, 76, 77.
Djambi, 81.
Djempit, 102, 103, 104, 106, 107.
Djentarek, 88.
Dobo, 113.
Doel, Den, 73.
Does, Jan van der, 139.
Doggersbank, 47.
Dolman, 3, 13.
Dompselaer , Boudewijn, 139.
Dongen, Johan van, 17, 139.
Donselaar, 103.
Doorman, Karel, 131.
Dorp, van, 1.
Dorren, C. J. O., 124, 148.
Douglas, R., 44, 53.
Drost, Coenraet, 139.
Duins, 11, 30.
Dumouriez, 53.
Duopré, 59, 149.
Dulkenraad, P. van, 150.
Dijk, van, 114.
Dijk, J. van, 90, 153.
Dijkhuis, 116.
Dijkman, J., 71.

Deel II

Daalsche Dijk, 192
Daniel, 269
Decker, Pieter Claasz, 204
Delden, 174, 190
Demmerik, 221
Denis St:, 279, 280
Denemarken, 170, 171
Depping, G.R., 173
Deutecom (Doetinchem), 174,190
Deventer, 173, 174, 190
Diest, 246
Digby, Francis, 186
Dinant, 258, 272
Doedes, Star Enno, 239
Does, Jonker Johan van der, 187
Doesburg, 174, 193, 247
Dohna, graaf van 165
Doornik, 256
Dover, 177
Downing, 167

Droost, 277
Drummelaers, 204
Duinkerken, 179
Duins, 177
Dupas, 245
Dutel, 274
Duquesne, 276
Düren, 257
Duras, graaf de, 223

Deel III

Dageraad, 296, 297, 298, 300, 301, 305, 306, 307, 308, 309, 315, 318, 319
Dantzig, 310
Dell, 298
Demerary, 295, 299, 308, 312, 316
Demerary's Welvaren, 301
Devil's Harwar, 335, 336, 337, 341, 342, 353, 354, 355
Dolphijn, 302, 308, 309
Don Carlos, 306, 307
Doornroos, 312, 313
Douglas, H., 303
Douglas, R., 303, 318,319

Deel IV

Dampit, 408
Delft, 388
Delftsche Poort, 380, 382, 387
Delivrante, 418
Dieppe, 422
Diest, 422
Djombang, 400, 402, 403, 405, 407
Domburg, 426
Dongen, 426
Doorman, Karel, 396
Doulens, 422
Douw van der Krap, C. L. J. F., 383, 385
Dozulé, 422
Drinkwaterleiding, 385, 386
Drost, K., 407
Duinkerken, 422
Dijk, van, 400, 402, 405, 407, 408

E.

Deel I

Ecke, Gerardus van, 139
Edi, 112, 117
Ekins, Ch., 47
Ellinghuyzen, 62
Ellis, 122
Elout, 67
Elseneur, 30
Engel, 102, 104, 106
Enslie, 72, 76
Ernst, gend v. Sievert L. A., 70, 71, 77, 78, 150
Ernste, 102
Erp Taalman Kip, van, 99
Essequebo, 20
Estrées, D', 20, 25
Eustatius, St., 19, 46
Evertsen, Cornelis, 7, 17
Evertsen, Johan, 3
Evertsz, Cornelis, 139
Eynsbergen, C. van, 150
Exmouth, Lord, 59

Deel II

Elburg, 174, 190, 247
Elderschans, 195
Elten, Laag, 191
Emmerik, 173, 190
Empel, 193
Ende, van den, 250
Engelen, 174, 247
Enghien, Duc D',
Enkhuizerzand, 204
Enschedé, 174, 190
Erpach, 260—271
Esclainvilliers, D',
Estrades, D', 272, 273
Estrées, Graaf Jan D', 108, 182—188, 232—237, 238—243
Evertsen, Cornelis, 178—232—237, 238—243, 252
Evertsen de Jonge, Cornelis, 249
Evertsen, Karel, 270, 277
Eybergen, 269

Deel III

Eenzaamheid, 316
Engadin, 312
Engelenburg, 319
Espérance, L', 343, 344, 346, 348, 355, 356
Essequebo, 299, 308, 316
Eustatius, St., 298, 299, 300, 307, 309, 312, 313, 316, 321
Ewijk, van, 305

Deel IV

Ecouches, 420
Eindhoven, 423
Eisenhower, D. I., 416—427
Elboeuf, 422
Etaples, 422

F.

Deel I

Faassen, G., 115
Fagel, 60, 147
Fallot, P. J., 81, 151
Farinaux, P. E. P., 73, 149
Fèbre, Pieter La, 139
Fetler, W., 71, 149
Flammingk, Willem, 24
Flores, 79, 81, 110
Fontaine, La, 65
Fort de Kock, 95, 97, 99, 100
Fourgeoud, L. H. 44, 45
Frantzen, Johan Engelbert, 47, 48
Fruin, A., 3
Frijtag Drabbe, N. F. J. M. A. von, 148
Frijtag Drabbe, (luitenant), 131

Deel II

Fagel, 225, 226, 235, 254
Fay, 264—271
Famille à Roeulx, 260
Fariaux, Jacques de, 228, 263
Fenweck, 273
Feuquières, Marquis de, 166, 272, 275
Fontaine, l'Evêque, 258
Fourilles, Marquis de, 260—272
Franche, Comté, 165, 280
Friessche Schans, 205
Friesheim, baron de, 270
Fruin, Dr. R., 209, 213, 214, 237

Deel III

Faurié, André, 294
Fermin, Dr. Ph., 327, 329, 335, 358, 373, 374
Fisbach, J. J., 303
Fissy-Hollo, 354, 355
Fortuin, 321
Fourgeoud, Louis Henry, 293, 303, 318, 322, 327—359
Frederiksburg, 298
Fridericy, De, 332, 342, 343, 344, 354, 355, 358

Deel IV

Falaise, 419, 420, 421
Fécamp, 422
Frijtag Drabbe, H. F. J. M. A. von, 279—393
Frijtag Drabbe, R. H. M. C. von, 396, 397

G.

Deel I

Gabaret, 21
Gaerthé, R. J., 79, 80, 81, 151
Galloway, Lord, 39, 40
Gata, 78
Gauw, J., 119, 154
Gebong, 80
Geen, van, 66, 67
Geerling, 80
Geertruidenberg, 16, 69
Gelder, H. W. de, 100, 108, 147
Gelgel, 120
Gennep, W. K. van, 83
Gent, De, 3
Gerven, van, 73
Ghent, Jozef, Willem baron van, 3, 9, 11, 13, 15
Ghijsen, Herman, 3
Gianjar, 120, 121
Gibraltar, 34, 35, 42, 59
Giessen, W. C., 74, 149
Gilse, Jan, Fluid van, 139
Gironna, 37, 38
Gisberti, Carel, 139
Gitjiel, 100, 102
Glarges, Jonker Pieter de Montigny de, 13, 17, 19, 25, 139
Glé Meulinteuëng, 116
Glé Poetoes, 119
Glé Raja of Parangebergte, 104
Glé Siblah, 117
Glitaroem, 105, 106
Goa, 66
Godon, 67
Goede, H. de, 81

Gogh, van, 95
Goejanverwellensluis, 16
Goens, van, 88
Goeree, 16
Goes, Philip van der, 31, 33, 34
Goetz, 69, 70
Gombora, 63, 65
Goppel, 82
Gorges, 38
Gorinchem, 16, 46, 69
Gosse, Dr. I. H., 41, 42, 72
Gotskens, Hendrik, 11
Graaf, van der, 17, 139
Grandmaison, De la, 17
Gravesand, 13
Groen, P. S., 148
Groen, P. W., 150
Groven, Otto, Lodewijk van der, 139
Gruschke, J. G., 116, 118, 119
Guinea (Afrika), 89
Guiot, H. D., 111
Gunst, P. Q. van, 84, 152

Deel II

Gebhard Jr., J. F., 207, 213, 214
Geertruidenberg, 229
Gelder, Jan van, 243
Gemappe, 258
Gembloux, 258
Genlis, De, 216—222
Gennep, Huis te, 174
Gent, 193, 278
Gent, Odijk van, 206
Géran, graaf de St., 171
Germain, 207
Germain, St., 194
Geuse, Sloot, 202
Geyl, Dr. P., 175
Ghent, Willem, Joseph baron van, 166, 175—188
Ginkel, 260—271
Glarges, Jonker Pieter de Montigny de, 238
Gockinga, 207
Goejanverwellensluis, 197, 199, 202, 202, 211
Goeree, 207
Goes, Junius van der, 278
Goes, Philips van der, 270, 278
Gogolin, 183, 188
Gonnet, C. J., 167, 191
Goor, 174, 190
Gorinchem, 197, 199, 212, 213
Gosselies, 258
Gosses, Dr. J. H., 208, 249, 251, 256
Gouda, 223, 224, 225
Gouw, Ter, 214
Gouy, 260, 263, 267
Grancey, Marquis de, 184, 232—237
Grand, Maison La, 252—255
Grave, 174, 193, 196, 229, 244, 271, 272
Graveland, 's-, 215, 216, 244
Gravenhage, 's-, 224, 235, 236
Gravesand, 177
Gremonville, 223
Groelart, 278
Groene, Jonker, 202
Grol (Groenlo), 174, 190
Groningen, 205, 226
Groot, De, 168, 206, 207
Grovenbrug, 216
Guérin, 184
Guiches, A. de Gramont, graaf de, 173, 191
Guillotin, 241

Deel III

Gado, Saby, 346, 348, 349, 350, 352, 354, 357
Geertruid, 295, 310
Gennes, De, 307
George, 296
Gezusters, De, 302
Gillissen, 295, 300
Goede Hoop, 310
Goed Land en Goed Fortuin, 293, 315, 316, 317
Gouffarie, 306, 317, 320, 322, 336
Gouvernementskreek, 308
Graaf, De, 309
Guitarzenburg, 307

Deel IV

Galen, Hr Ms van, 383
Geldersche kade, 387, 389
Goenoeng Sari, 402
Goering, Herman, 421
Grave, 423
Gravenweg, 's-, 384
Grimbosq, 420
Grisseh, 400
Groenewegen, 409
Guards Armoured Division, 422
Gijn, P. J. van, 386

H.

Deel I

Haan, J. de, 79, 151.
Haen, Jelle de 11.
Hamelberg, J. H. J., 19.
Hamell, Anthony, 48, 52.
Hanselman, A., 84, 152.
Hanssen, P. K., 74, 82, 149.
Harderwijck, Allart van, 139.
Haringhcarspel, Dirck, 139.
Haringman, 43.
Haringvliet, 69.
Harinxman George van, 11.
Harlingen, 7.
Harris, Johan, 139.
Hart, J. de, 87.
Harwich, 11.
Haze, Jacob de, 7, 139.
Hazegras, 73.
Heemskerk, van, 88.
Heg, R. G. M. A., 120, 154.
Hegge, Spies van der, 113.
Heilbron, E., 113, 154.
Heim, van der, 43.
Heinsius, 27, 31, 41.
Helder, Den, 58, 68.
Hellevoetsluis, 16, 53, 54, 58, 75, 110, 86.
Hemert tot Dingshof, H. baron van, 124.
Hendrik, Prins, 129.
Henke, A. F., 65, 149.
Henry, P. L., 54
Herfkens, S., 79, 151.
Hessen Darmstadt, Prins von, 31, 34, 35.
Heusden, 16.
Heutsz, J. B. van, 79, 115, 116, 117, 118, 119.
Heymans, H., 79, 151.
Hinderdam, 16.
Hingman, W., 88.
Hinlopen, 79.
Hodes, A., 150.
Höchstadt, 41.
Hoedjesmannen, 69.
Hoeve, L. van, 150.
Hogensdorp, P. G. J. graaf van, 115, 116, 118.
Hogendorp, van, 51.
Hooft, F. A. J. 't, 66, 149.
Hoogenheim Wolfert, Simon van, 44.
Honoré Naber, S. P. L.', 79.
Hoop, van der, 52.
Hoorn, Johan Belgicus graaf van, 5, 9, 11, 15, 17, 139.
Hoorn (stad), 56.
Hopson, 33.
Hora Siccama, J. C., 5, 27, 41.
Hora Siccama, J. C. (adelborst), 89
Hornborstel, F. G. H., 86.
Hosdorft, A., 65, 149.
Houck, 80.
Hudde, 27.
Hudig, F. W., 89, 90.
Huybrecht, Pieter de, 19.
Huygens, Constantijn (den zoon), 5, 41.
Hyde, Pasker, 47.
Hyères, 40.

Deel II

Haen, Jan den, 184, 235, 238—243
Haese, De, 168.
Halewijn, 206.
Hannover, Hertog van, 170.
Harderwijk, 174, 190, 214, 228, 247.
Harderwijk, Allart van, 238, 270.
Haringhcarspel, Dirck, 238, 270.
Harman, John, 182—188, 238—243.
Harmelen, 218.
Hasselt, 190.
Hattem, 174, 190, 247.
Heerenveen, 205.
Heeswijck, van, 260—271.
Hein, Oomen, Vaart, 202.
Heeswijck, (tractaat van), 207.
Heide, 211.
Hekendorp, Huis te, 211.
Hellevoetsluis, 201.
Herenthals, 246, 247.

Hertogenbosch, 's, 174, 193, 194, 197, 199, 229.
Hestre, Le, 266.
Heusden, 174, 193.
Hinderdam, 193, 199, 215, 221, 227.
Hoeft, 202.
Hoenkoop, 211.
Hoey, 189, 247, 272.
Holmes, Robert, 168, 169, 184.
Hoorn, Johan Belgicus graaf van, 176, 177, 204, 211, 252—255, 274.
Hoorn, Willem graaf van, 197, 201, 211, 216—222, 248, 250, 251, 277, 279.
Hop, C., 171, 207.
Hora Siccama, J. C., 220, 270, 273.
Houtdijken, 218.
Huizen, 190.
Huygens, Constantijn (de zoon), 220, 269, 270, 273.
Hume, 169, 187.
Humières, D', 278.

Deel III

Hagenbos, 353.
Hamell, Anthony, 303, 316, 317, 345. 351.
Hanewinkel, 318.
Hannibel, 348.
Hardenbroek, 313, 314, 315, 316, 319.
Harkenroth, 294, 296.
Hartsinck, Mr. J. J., 291, 302, 306.
Hattinga, 294, 296, 298, 305.
Haringman, Maarten, 291—320.
Helvetia, 321.
Hercules, 309.
Herstelling, De, 306.
Hofwaal, Johan Carel, 314.
Hollandia, 295, 297, 308, 311.
Hoogenheim, 291—323.
Holphert, Simon van, 291—315.
Hoop, De, 306, 308, 309.
Horstenburg, 307, 308.
Huygens, 311, 314.

Deel IV.

Hartog, H. S. den, 403, 407.
Harwich, 416.
Havre, Le, 422.
Helfrich, C. E. L., 398.
Hellfire's Corner, 418.
Hertekade, 389.
Heuven, W. A. van, 394—409.
Hilvarenbeek, 425.
Hitler, Adolf, 418.
Hoek van Holland, 388, 391.
Hoflaan, 386.
Hofplein, 386.
Houthalen, 423.

I. J.

Deel I

Ida Madé Rahi, 88.
Idenburg, 128.
Isselmuyden, Gerlach van, 139, 177.

Jacob, F. B. 's, 71, 72, 73, 74, 149.
Jacobus II, 31.
Jager, Mr. J. C., 124.
Jansen, E, 110, 154.
Jansen, J. C., 111.
Jansen, M. H., 79.
Jansen van Afferden, 113.
Jansma, 99, 101, 153, 154.
Janssen, A. J. H., 98, 153.
Japikse, Dr. N., 13, 15, 16, 41, 42, 72.
Jancourt de Villarnoul, 35.
Johr, 79.
Jonge, Jhr. Mr. J. C. de, 5, 11, 13, 19, 25, 30, 31, 37.
Jonge Oudraat, L. de, 148.
Joost, J. M. C. B., 89.
Juckema van Burmania, Gerold, 8.
Juliana, Prinses, 129.

Deel II

Ingelby, 274.
Isselmuyden, Gerlach van, 168, 169, 187, 269.
Jaagpad, 221.
Japikse, Dr. N., 171, 201, 207, 208, 249, 251, 256.
Jonge, Mr. J. C. de, 170, 177, 179, 185, 188, 192, 209, 249, 252, 254.
Jordan, 182—188.
Jutphaas, 212.

Deel III

Jagerkorps, 333, 337, 358.
Jakkada-Creek, 307.
Java-Creek, 355.
Jerusalem, 341, 352, 353, 354, 355.
Joden-Savannah, 344, 346, 355.
Johanna (plantage), 310, 316, 317, 319.
Joli-Coeur, 331.
Joly, 294.
Juliana, 295, 311.

Deel IV

Irene-Brigade, Kon., 409, 414—426.
Indramajoe, 398.
Ilgen, 398, 400.

Jan Kuitenbrug, 389.
Java-zee, 396, 398.
Jeanne d'Arc, 413.
Jobshaven, St., 385.
Jong, Mr. C. de, 383.
Jonkman, T., 384.

K.

Deel I

Kajoe-leh, 108
Kalatoea, 79
Kali Anget, 88
Kamerbeek, J., 90, 153
Kamperduin, 54
Kangean, 79
Karaeng Bonto Bonto, 88
Karang Asem, 76, 77, 120, 121
Karel II (v. Engeland), 11, 19
Karel van Oostenrijk, 30, 31, 34, 35, 37, 38, 40, 41
Karrau (Goengei), 85
Kassoemba, 77, 78
Keeten, 69
Keja, 85
Kellerman, 83
Kerti, 117
Kesiman, 120
Ketapang Doewa, 102, 104
Keumala, 99, 116
Keumala Dalam, 116
Keumala Raja, 116
Keumala Reuloh, 116
Keuvel, Pieter, Isaec, 139
Kiels, A. C., 88
Kievit, Carel Sybrandt, 139
Kil, 69
Kimball, F. A., 120, 154
Kindt, P. E., 77, 78, 79, 150
Kinsbergen, van, 47, 52, 53
Kintz, C. van, 80, 151
Kley, H. van der, 82, 152
Kloek, J. A., 89
Kloenkoeng, 78, 120, 121
Kloosterhuis, H. J. L., 81, 152
Kluit, J. M. P., 112, 113
Knoppert, Ernst, 139
Kock, baron de, 63, 64, 66
Koderitsch, J. C., 74, 150
Koeboe, 79
Koëh, 106
Koen, J. J. G., 98, 153
Koenland, Jacob, Hertog van, 19
Koeverden, W. van, 86
Köhler, 91, 93, 95
Koopman, J. C. (Belg. opstand 1830), 69, 71, 73, 74
Koopman (Atjeh), 91
Koops, A. N. L., 84
Kop van 't Land, 69
Koper, H. A., 88, 153
Korndörffer, J. J., 100, 101, 153, 154
Kota-Radja, 99, 101, 108
Krammer, 69
Kroef, A. J., 82, 84
Kroemoel, 113, 114
Kroeng-Raba, 105
Kroeng Tiro, 117
Kroesen, 81
Kruys, 122
Krijger, J. A., 73, 149
Kurz, J. K., 85, 152
Kwak, 54
Kwassie, Krom, 89
Kijkduin, 238—243

Deel II
Kamerijk (Belg.), 280
Kamerijk (Camerick), 212, 218, 221
Kampen, 174, 190
Kamperduin, 239
Karel II, 165—174, 180, 203, 206, 249
Kempthorne, 182—188, 238—243
Kéroualle, L. R. de Penancoët de, 166
Keulen, 190, 257
Keulen, Keurvorst van, 170, 189, 246, 247
Kindt, Michiel, 183—188
Knodsenburg, 173, 193
Knoop, 204, 228, 229, 259—271, 274
Knuttel, 237
Koningsdiep (King's Channel), 178
Koningsmarck, 225, 226, 245
Kroonenburg, 214
Kuik, 271
Kuilenburg, 193
Kuinderschans, 205
Kijkduin, 17, 188

Deel III
Kamp, 302, 308, 309
Killestijn, Nova, 354
Knollaert, 298, 305
Koroknyai Adam, 303, 322
Kortenduur, 343
Kraay, 302, 308, 309
Krabben-eiland, 297
Kunckler, Laurens, 293

Deel IV
Kasri, 407, 408
Kediri, 402, 403, 406, 407
Keilehaven, 387
Kertosono, 402—409
Keuchenius, J. J. A., 379—394
Kinsbergen, Hr. Ms. van, 413
Kralingsche Pas, 385, 386, 387
Kralingsche Veer, 380, 386
Kroese, A., 399
Kuylenburg, 400

L.

Deel I
Lamara, Oeleiloe, 99, 100, 101
Lambaroe, 108
Lambert, B. H., 78, 150
Lambooy, 128
Lamhasan, 103
Lamie, L. A. H., 89, 90
Lampen, D., 70
Lampoe-Oek, 105
Lampsins, Gebr. 19, 20
Lamsweerde Trier, A. A. van, 70
Lanckvelt, Daniel van, 139
Laucourt, Johan Jacob de, 139
Langen, J. de, 151, 152
Langga, 116
Langkroek, 99
Lans, W. A., 72
Laoni, 83
Las Palmas, 59
Laucourt, De, 13, 139
Lawang Olanda, 78
Leake, 38
Lebih, 120
Leefdael, Lodewijk baron de, 38, 39, 41, 43
Leeuwen, J. van, 82, 152
Lega, J. B. de, 54
Lemboeg, 99, 100
Leopold, Prins van Saksen Coburg, 72
Lepong, 115
Lerida, 38, 39
Lery, De, 17, 20
Leupe, P. A., 9, 35, 46, 53, 54, 56, 60, 62, 67, 70, 72, 73, 81, 129
Leuven, 73
Lewe van Aduard, 63, 64, 71
Liefkenshoek, 73
Linckers, G. A., 148
Livorno, 34
Lissabon, 34
Lodder, Caspar, 139
Lodewijk XIV, 20, 30, 31, 37, 41
Lodewijk Napoleon, 55
Loëh, 99
Loevestein, 16
Loewoe, 119, 120
Lohong, 100, 102
Lolla Kotta, 81
Lombok, 115
Longbatah, 99, 108
Longbatah-merigit, 99, 108
Lotsy, 85
Lourense, J. 84, 152
Louvestein, Hanning van, 139
Lowestoft, 3
Lucas, H. P., 54, 83, 83, 152
Ludwig, C. G. W., 79, 151
Lugt, F., 45
Luyt, J. M., 56

Deel II
Laird Clowes, 180, 182, 183, 184, 187, 188
Lanakén, 274, 275
Landerdale, 166
Langakkerschans, 205, 226
Lechenich, 257
Leerdam, 212
Leeuwen, 278
Leiden, 224, 225
Lennep, Mr. J. van, 207
Leopold, Keizer, 171, 173, 223, 246
Lichtenberg, 256
Liefde, Jan de, 238—243
Lier, 246
Limburg, 257, 272
Lingen, 190
Linschoten, 219
Lippeschans, 190
Lobs, Jacob, 204
Lodewijk XIV, 165—174, 189—198, 206, 207, 222, 223, 228, 278
Loenersloot, 214
Longueville, Hertog de, 191
Loosdrecht, 244
Lorge, De, 228
Lotharingen, Hertog van, 171, 246
Louvignies, Markies de, 197, 201, 215, 273
Louvies, 198, 199, 207, 219, 224, 226, 229, 270, 274, 279, 280
Luik, 189
Luine, G., 245, 271, 272
Luxemburg, Duc de, 172, 189—194, 198, 199—222, 223, 224, 225, 229, 244—246, 247, 248, 250, 251, 258—271, 276—280
Lije van Wijenhorst, Frederik, 238

Deel III
Landskroon, 312, 319
Laurensen, 295, 297
Leliënburg, 295, 311
Lentzing, W. van, 295, 296, 298
Lepper, 334
Lutteke, H. F., 303

Deel IV
Lago, 412
Lamongan, 400
Langeveld, L., 412
Langstraat, 389, 426
Laval, 419
Lawang, 408
Leeuw, St. Pierre, 422
Lejeune, Camp, 411, 414
Leuvehaven, 385
Lo, St., 419
Loire, 418, 420
Lorient, 417
Lotjeret, 403, 406
Lugt, F., 379—394
Luik, 426

M.

Deel I
Machielsen, J. P., 76
Mackay, J. H., 79, 81, 151
Madioen, 67, 68
Madrid, 38, 40
Mahieu, J. L. Le, 77, 78, 150
Mahmoed Badar Oedien, 63
Majorca, 38
Malaga, 35
Malacca, 48, 50
Maldeghem, van, 73
Man, J. E. de, 87
Mangarabombang, 66
Mantroë, 116
Mantroë Garöt, 118
Marapalm, 65
Marcelis, J., 84, 152
Maria, G., 32
Marie, Fort St., 72
Mars, 51
Martin, St., 19
Martinique, 17
Matagordo, Fort, 32
Matak, Fontein D., 89
Matthijsen, 83
Matulesia, Thomas, 63
Medway, 11, 13
Meeteren, van, 3

Mekern, B., 107, 108
Mekern, F., 102
Melaboeh, 119
Menangkabau, 65
Melvill van Carnbée, J. A. H. L. baron, 116, 117, 118
Menkman, W. R., 58
Mensert, 115
Mentallat (Soengei), 85
Merdoe, 110
Mey, E. J., 59, 149
Meyer, M. F., 102, 105
Meyerhoven, J., 85
Mibouw, 100, 101, 102
Michiels, A. V., 76, 77
Milo, Prof. Dr. T. H., 54
Minas, Markies del, 39
Mintering, 67
Mirandolle, G. C., 100, 101, 103, 105, 106, 107, 108
IV Moekins, 104, 105
VI Moekins, 104
IX Moekins 105, 106, 108
Moekims Keumangan, 117
Mohamed Ali, 50, 51
Moleman, J., 65, 149
Molembaix, Nicolaes de, 139
Monte Jouy, 35
Montrado, 80
Moreau, 53
Morres, Johan, 139
Muiden, 16
Mundy, 31
Musquetier, 70, 147

Deel II

Maarsseveen, 215
Maastricht, 169, 171, 173, 189, 190, 223, 228, 247, 256, 271, 272, 273, 280
Mahan, 175, 231, 238—243
Marche, 247
Marck, De la, 216—222
Marimont, 269
Martel, Marquis de, 238—243
Martinique, 252—255
Maseyck, 189, 190, 223, 271
Maze, 177
Mathijsz., Jan, 204
Meerman, 167, 168, 213
Méhaigne, 257, 258, 295
Mélac, De, 218, 224
Merkes, W., 228
Mézières, 247
Middelweert, 271
Mignet, 166, 170
Mollema, J. C., 167
Mompouillan, De, 260—271
Monmouth, Hertog van, 280
Mons, 258, 278, 279
Mont, Du, 171
Montague, Edw. graaf von Sandwich, 182—188
Montal, 228, 260—271, 279
Montanus, A., 214, 270
Montbas, De, 190, 191, 211
Mont-Cassel, 275—280
Montecuculi, Raymond, graaf de, 223, 246, 247
Monterey, graaf van, 171, 173, 194, 249
Montfoort, 209, 210, 247
Mook, 271
Morres, Johan, 238
Morton, Camus de, 215
Moussy, 268
Moye, Huyse, 202
Muiden, 193, 197, 198, 199, 201, 202, 212, 213, 214, 216, 221, 227, 229, 244
Munnik, De, 185
Munster, 165
Munster, bisschop van, 170, 190, 247
Mijdrecht, 202, 221, 224

Deel III

Magdalenenburg, 294, 301, 306, 307
Magdenberg, 343, 344, 345, 346, 352, 355, 356
Malouet, 357
Mangemeister, 301, 302
Mapaniecreek, 346
Marchant, 308
Maria, 300
Maria Agnes, 310, 320
Maria Helena, 345
Markey, 312, 313, 318, 319
Marrowijne, 331, 342, 357
Marrons, 327—359
Marseille, 344
Martensdijk, St., 302, 306, 307. 308, 309
Martin, St., 321
Maurignault, 309
Meybeaum, 303, 319
Meyer, Jochem, 357
Meyland, 334, 346, 352
Middelaer, 339, 354, 356
Monchy, J. M. de, 303
Motte-creek, 333
Muller, 298

Deel IV

Maas, 379—394
Maas- en Waallinie, 424
Maasbruggen, 379—394
Maashôtel, 384, 385, 393
Maaskade, 383
Maassluis, 379
Maasstation, 380, 382, 385, 386, 387
Maizières, 420
Malakka, 399
Malang, 407
Malo, St., 417
Marine-etablissement, 394, 396, 398
Marinekazerne Goebeng, 394
Mariniers Kazerne Oostplein, 380, 387
Mans, Le, 420
Marshall, George C., 419, 421, 423
Mayenne, 419
Meentstraat, 386
Merak, 398
Menger, E. H. J., 383
Merwehaven, 383
Meywaard, 424
Middelburg, 426
Millis, Walter, 418, 421, 424
Modjokerto, 407, 408
Moerdijk, 389
Molenaar ,F., 416, 419
Montgomery, 414, 421
Mont-Pinçon, 420
Morokrembangan, 394, 395, 398
Mortain, 419, 420

N.

Deel I

Naarden, 16, 17
Nabal, C. M., 147
Nanning, 48
Napoleon Bonaparte, 55, 58
Neel, Jean de, 139
Neve, De, 100
New-York, 17
Ngawie, 67
Nieling, 67
Nievelt, Otto van, 139
Nieupoort, 13
Nieuwenhuis, F. B., 78, 150
Nieuwpoort, 16
Nispen, Hendrick Anthony van, 8, 13
Nja, Makam, 114
Noirmoutiers, 17, 251
Nolst Trenité, S. F., 118, 119
Noord, Voorland, 179, 11
Noordam, H., 78, 151
Noordeloos, H., 74, 149
Notebos, P. A., 99, 101, 153
Nussen, J., 85, 152
Nijmegen, 26, 69

Deel II

Naarden, 199, 214, 215, 216, 244—246
Namen, 278
Nancre, Marquis de, 190, 194, 195—197
Nassau, Johan Maurits van, 193, 197, 213, 214, 215, 221, 225, 226, 227, 244, 260—271
Nassau, graaf Willem Maurits, 260—271, 272, 277
Nassau Zuilenstein, graaf Frederik van, 197, 216—222
Navagne, 256, 257
Navailles, 260—271
Nes, Aert Jansse van, 184, 185, 186, 230, 238—243, 250
Nes, Jan Jansse van, 178, 186, 232—237
Nes, Jan Jacobse van, 169
Neuburg, Hertog van, 170, 273
Neufville, De, 207
New-York, 249
Nicolas aux Bois St., 263—271
Niecoops, Coy, 202

Nieuwerbrug, 197, 199, 201, 202, 212, 213, 216, 225
Nieuwersluis, 214, 227
Nieuwkoop, 202, 224
Nieuwpoort, 227
Nievelt, Otto van, 238
Nivelles, 258, 273
Noorden, 202
Nuys, 170
Nijmegen, 173, 190, 193, 202, 272, 278, 280

Deel III

Nassau, Fort, 293, 294, 295, 296, 297, 302, 306, 307, 309
Nepveu, Jean, 318, 331—359
Netscher, P. M., 291, 293, 306
Niese, De, 301
Nieuw-Amsterdam, 293, 295, 296, 297, 310, 311, 315, 317

Deel IV

Namen, 426
Nanninga, P., 382, 393
Narford, 416
Nass, J. G. M., 394—409
Nationale Levensverz. Mij, Gebouw), 382, 383, 387, 389, 393
Nazaire, St., 417
Neerbosch, 424
Ngandjoek, 402, 403, 406
Ngawi, 402
Noordblaak, 387
Noordereiland, 386, 389
Noorderhoofd, 383, 389
Normandië, 416—421
Nijmegen, 423

O.

Deel I

Obbes, 114.
Oderwald, J., 62, 72.
Oedjong, Rimba, 117.
Oem Daniel, 139.
Oele, J, 148.
Oldenhof, Severin van, 139.
Oleh-leh, 105, 115.
Oleh-Soesoe, 107.
Ommeren, Jacob van, 139.
Oordt, van 97.
Oostburg, 70.
Opoe Patoenraë, 120.
Oppen, A., 81, 151.
Oprel, J., 71, 149.
Oranje, Prins van (Willem II), 73.
Ormond, Hertog van, 31, 32, 33.
Oudewater, 16.

Deel I

Oldenhoff, Severein van, 238.
Oldenzaal, 174, 190.
Olpherness, 178.
Omer, St., 275, 276, 278, 280.
Ommerschans, 174, 190.
Ootmarsum, 190.
Oranje, Prins van (Willem III), 165—280.
Orleans, Hertog van, 193, 228, 277, 278.
Orsoy, 173, 190.
Osnabruck, bisschop van, 170, 273.
Ossery, baron D', 190.
Ossery, graaf D', 238—243.
Ostende, 179.
Oudenaarden, 271.
Oudenbosch, 223.
Oudendijk, J. K., 176.
Ouderkerk, 199, 202, 222.
Oudewater, 211, 216, 222, 227.
Ouwerkerk, 260.

Deel III

Olleron, 306, 307.
Oosterlee, 295, 319, 320.
Oostermeer, 310.
Oyapoe, 331.
Oyen, Ludolf Hendrik van, 302, 308, 309, 310, 311, 312, 316.

Deel IV

Oirschot, 424.
Oosterkade, 380, 387.
Oost-Java, 394—409.
Oostplein, 380, 387.
Oostplein, 380, 387.
Oostpijp, 383.
Oranjezon, 426.
Orne, 418.
Ostende, 422.
Oude Plantage, 384, 385, 387, 393.
Ouisterham, 418, 419.
Overschie, 388, 390.

P.

Deel I

Pabeau, Samoer, 120.
Pabst, W. B., 78, 150.
Padang, 95, 97, 100.
Padange, 67.
Padang Cove, 77, 78.
Padtburgh, Hendrick van, 139.
Paehlig, W. F., 95.
Pagar Roejong, 65.
Paja Gadja, 117.
Pajar Ajer, 108.
Pakau Badak, 104, 106.
Pakoe (Soengei), 85.
Palembang, 63, 64.
Palm, Adam, 37, 38.
Palm, François, 5, 9, 11, 13, 15, 16, 139.
Palm, Jacob, 41.
Palm, Jacob Hardomee, 41.
Palm, Johan, 29, 34, 37.
Paloppo, 120.
Pametjoetan, 120.
Pampenoea, 84, 120.
Panawahan, 67.
Pandjalaë, 120.
Pangkadjene, 88.
Panglima Polim, 116.
Panghuys, Simon van, 13, 139.
Paniboengan, 80.
Parittie, 81.
Parker, Hyde, 47.
Pauw, 13.
Pasar Den, 120, 121.
Pasoeh, 103.
Patiro, 119.
Pavias, W., 78, 150.
Pedawa Pondong, 112, 113.
Pedir, 97, 110, 115.
Peking, 124.
Pel, 103, 104, 105, 106, 108.
Pels, Rijcken, 86.
Pelt, van, 66.
Penajoeng, 97.
Penders, M., 150.
Pemangkat, 79.
Pentjarat, 102.
Peppel, D. van de, 115, 154.
Peterborough, Lord, 35, 37, 38.
Petit, AE. A. G. de, 100, 101, 103, 105, 108, 109.
Philippine, 72.
Phitzinger, 67.
Pieffers, 117.
Pieterson, Anthony, 31.
Pilaar, 99.
Poeloe Bras, 97, 99.
Poerwodadie, 67.
Pois, Laurens du, 139.
Pol, van de, 114.
Pompe, Cornelis, 13, 139.
Pons, Du, 38.
Pontianak, 79, 80.
Port Real, 32.
Portsmouth, 30, 31.
Pos, J., 120, 154.
Prins van Oranje (Willem V), 47.
Prins, C., 84, 152.
Puntal, 32.
Putter, C. F., 150.
Pijp Tabak (militaire post), 73.

Deel II

Padbergh, Hendrik, 211.
Paderborn, bisschop van, 170.
Pain et Vin, 225, 226.
Palm, François, 176, 182, 185, 186, 201, 204, 211, 216—222, 225, 227, 228, 230, 238, 244—246, 248, 259—271.
Palm, Johan, 270.
Paltz, Prins Robert van de, 209, 230, 232—237, 238—243.
Pampus, 201.
Panhuys, Simon van 185, 186, 197, 238.
Pannehuys, 202.
Pepys, Samuël, 167.
Petten, 239.
Piennes, 276, 277.
Pietersberg, St., 256, 274.
Piéton, 258—271.
Poederoyen, 213.
Poitou, 251.
Polanen, 216.
Poperinghen, 277.
Portsmouth, 177—178.

Prins van Oranje (Willem III), 165—280.

Deel III

Paramaribo, 329, 331, 333, 335, 343, 344, 345, 354, 356, 409—411.
Patamaca-rivier, 335, 338, 342, 344, 346.
Patience, La, 307.
Peereboom, 295, 296, 312, 319.
Perrin de Salleneuve, 303, 315, 317, 322.
Petite Bretagne, 307.
Petronella, Jacoba, 312.
Philipsburg, 312.
Pierica, 332, 336, 343, 344, 353, 354, 355.
Pinenburgcreek, 336, 352.
Pinneburgh, 336, 352.
Poelwijk, 353.
Postcreek, 307.
Pronk, 296, 305.
Prosperiteyt, 311, 312.
Providence, 294.
Pusch, Casper, Christiaan 303, 315, 317, 322.
Pijnappel, 295, 297, 298.

Deel IV

Padangan, 402.
Pandaäan, 407, 408.
Park, 385, 387.
Pas de Calais, 416.
Pasirian, 408.
Passoeroean, 408.
Paters, 392.
Patton, 418—427.
Pernis, 379, 385, 387.
Pinke, A. S., 383.
Plan, C., 382, 384, 389.
Plosso, 402.
Pont Audomer, 422.
Pont de l'Arche, 422.
Pont l'Evèque, 422.
Porrong, 408.
Potigny, 420.
Pottebakkersteeg, 382.
Porbolinggo, 408.
Pruymboom, 400, 402, 403, 405, 407.
Pyrotechnische Werkplaatsen (Madoera), 398.

Q.

Deel I

Quarles de Quarles, L. J. A. baron, 77, 78, 150.
Quispel, H., 89.

Deel II

Quatre Bras, 258.
Quesne, Du, 184, 239.
Quiévrain, 271.
Quincy, Marquis De, 172, 189, 268, 269, 272, 277, 279.

Deel III

Quabi, 319.
Quaco, 306, 316, 317.

Deel IV

Queen Elisabeth, 414.

R.

Deel I

Raaff, 65.
Radya Ali, 51, 52.
Radya Hadge, 48, 49, 50.
Ramillies, 41.
Rammelman, Johan, 139.
Rante, 32.
Reck van Mulhuyzen, 35.
Redondella, 33.
Reeder, 66.
Rees, R. P. A. van, 84, 95.
Rees, W. A. van, 80.
Rembang, 67.
Reteh, 82.
Reusch, Ph., 73, 149.
Reyers, W., 74, 149.
Reynst, 52.
Rhijn, van, 79.
Reze, Jan Baptist Bernard, Soeur de, 139.
Rigas, 118, 119.
Riouw, 51.
Robenhausen, F. van, 82.
Rochemont, J. J. de, 84, 93.
Rochester, 13, 14.
Roëll, Jhr. J. A., 122.
Roelofs, C. A., 109, 154.
Roemer Vlag, 21.
Rokx, J. G., 81, 151.
Rombouw, 48.
Romijn, C., 78, 150.
Roncière, Ch. de la, 32.
Rood, 93.
Roodklipbaai (Rockly bay), 19.
Rooke, 30, 31, 32, 33, 34, 35.
Roos, G. A., 84, 152.
Rossum, Merten van, 3.
Rota, 32.
Rotterdam, 61, 68, 75, 111, 123, 131.
Rupelmonde, 73.
Ruytenburgh van Vlaardingen, Aelbrecht, 5, 139, 187.
Ruyter, Michiel Adr.z.n de, 3, 8, 9, 13, 15, 16, 17.
Rijswijk, 31.

Deel II

Rabenhaupt, 205, 226, 271, 272.
Rabesnière, Treillebois de la, 187.
Rammelman, Johan, 238, 270.
Ravestein, 174, 196, 271.
Reede, Godard Adriaan van, 171.
Reek, 197.
Rees, 173, 190.
Renissart, 262, 263.
Reze, Bernard, Sieur de, 238.
Rhees, 177.
Rheinbach, 246.
Rhenen, 192, 247.
Robert, 215, 219.
Robert, Prins. Zie Paltz.
Rochefort, Marquis de, 193.
Roeulx, 258, 266, 267, 269.
Rohan, Louis de, 250.
Roncières, Ch. de la, 180, 182, 183, 234 — 237, 238—243, 250, 252 —255.
Roozendaal, 246.
Rousset, 191, 196, 198, 247, 257—271, 272, 273, 274, 275, 279, 280.
Rumpf, C. C., 169, 172.
Ruytenburgh van Vlaardingen, Aelbrecht van, 270, 278.
Ruyter, Engel de, 182, 187, 252—255.
Ruyter, Michiel Adriaansz. de, 174, 175—188, 201, 203, 223, 228, 230, 232—237, 238—243, 250, 252—255, 276.
Rijn, Jan Danielsz. van de, 182, 186.
Rijnberk, 173, 189, 190, 247.
Rijngraaf, 173, 245, 273, 274.

Deel III

Ramelo, 295, 297, 298.
Ramring, 296, 298, 312.
Redi-moeroe, 332.
Rees, 300, 314.
Renaud, Jean, 301, 302, 314.
Reynet, 301.
Rio Cottica, 337.
Rio Pierica, 337.
Robberts, Richard, 302.
Rochelle, La, 336, 338, 342, 346.
Rosendael, 310.
Rijssel, van, 298, 300, 305, 310.

Deel IV

Reederijstraat, 380, 382, 390.
Reeser, 385, 386.
Regentessebrug, 382.
Rembang, 398.
Ringbaan, 384.
Rodenburg, 402—409.
Roelofsen, W. A., 394—409.
Roseneath, Camp, 427.
Rotterdam, 379—393.
Rouen, 422.
Rundstedt, von, 421, 426.
Ruyter, Hs. Ms. de, 396.
Rijen, 426.

S.

Deel I

Sage, Le, 85, 152.
Sakseu-Weimar, Hertog van, 71.
Salangore, 48, 50, 51.
Saljoesoe, 85.
Saloe Saloe, 88.
Salve, Jan Marius de, 44.
Sama Indra, 116, 118.
Samalangan, 110, 119.
Sambas, 79, 80.
Samoer, 120.
Sangsit Loear, 77.
Sangsit ravijn, 77.

Santen, van, 3.
Saparoea, 62.
Saribanoa, 82.
Sas van Gent, 16, 72.
Satria, 120, 121.
Schaap, M., 150.
Scheltinga, Livius van, 8.
Schenk, A., 78, 150.
Schlamilch, F. C. H., 151, 181.
Schmauder, F., 65, 149.
Schoen, 24.
Scholter, H. R., 74, 149.
Schooneveld, 30, 31.
Schoufour, J. S., 84, 152.
Schratenbogh, Willem Frederik, baron van, 35, 41.
Schraver, J. C., 112, 113, 154.
Schubert, von, 70.
Schuiling, Willem, 154.
Schuurman, 88.
Sedouw-rivier, 79.
Segli, 110, 116, 117, 118.
Selimoen-colonne, 115.
Semarang, 66, 67, 68.
Seneffe, 16, 17.
Sepora, 82.
Serang, 66, 67, 68.
Serawak, 79.
Seroeway, 114.
Serres, P. L. C., 64, 65, 149.
Sevenaer, Bernhard van, 8.
Sheerness, Fort, 13.
Shovell, 34, 35.
Siedenburg, 80.
Signy, 84.
Simmermacher, G. C. C., 105.
Simonoseki, 87.
Simpang-Olim, 110.
Sinangri, 104.
Singa-Radja, 76, 77, 88.
Sitter, R. de 56, 70, 147.
Sixti, Johan, 139.
Slagman, W. J., 85, 152.
Slemmer, H., 82, 152.
Sloe, 69.
Sloof, G., 97, 153.
Sloot, J. van der, 150.
Sloots, J. P. A., 152.
Sluis, 44.
Sluyter, H., 151, 152.
Smeehuysen, K., 78, 151.
Smit, A., 115.
Smit van den Broeke (zeeofficier), 76.
Smit van den Broeke (minister van Marine), 85.
Smith, J. P., 95, 97.
Snijders, J., 78, 150.
Soeloong, 82.
Soemenap, 103.
Soenla Lawas, 77, 78.
Soepa, 65, 66.
Soerabaia, 67, 124.
Soeraning Prang, R. A., 103.
Soerapati, 85.
Solebay, 16.
Solinger, B., 78, 150.
Sonnabait, 81.
Sorg, 79, 80.
Spanjaard, P., 88, 153.
Sparre, Carel Willem, baron de, 27, 31, 32, 41.
Speyk, J. C. J. van, 71.
Spoors, 54.
Sprang, J. van, 81, 152.
Stanhope, 40.
Staring, 84.
Starrenberg, van, 40.
Stavorinus, 48.
Stedman, J. G., 45.
Steelandt, 17.
Steeling, 58, 147.
Steffens, 84.
Steinmetz, 83.
Stenfert, B. H., 91, 97, 153.
Stengel, 147.
Sterkman, G. P., 81, 82, 151.
Stestrop, E., 78, 150.
Stieding, J. H. F. L., 78, 150.
Storm van 's Gravesande, 85.
Streur, A. A., 85, 153.
Stroom, A. van der, 97, 153.
Stuers, De, 65.
Sue, Eugène, 20, 23.
Suriname, 20, 45.
Sutherland, D. C. W., 87, 95, 97, 98, 99, 153.
Swansbel, Coert, Jan van, 27, 37.
Swieten, van, 77, 78, 83, 98, 99, 95.
Sylvius, 24.

Deel II

Samson, 166, 193.
Sas van Gent, 228.
Schenkenschans, 173, 174, 190.
Schomberg, 235, 248, 274.
Schooneveld, 188, 203, 232—237.
Schoonhoven, 197, 199, 201, 227, 244.
Schokland, 204.
Schouwen, 203.
Schram, 186.
Schwartzenburgh, 246, 260—271.
Sedan, 189.
Seneffe, 258—271.
Seymour, 207.
Sheerness, 177, 178.
Sheffield, John, 235.
Sluis, 207.
Smyrna (retourvloot), 168.
Snaets, Jan, 201.
Snellenbrug, 218.
Solebay, 179—188.
Solms, 260—271.
Solre sur Sambre, 271.
Souches, De, 257—271, 272.
Spelt, 221.
Spindler, 196.
Spragg, Edward, 168, 182—188, 232—237, 238—243.
Steelandt, 252—255.
Steenhuyzen, 260—271.
Steenvoorde, 277.
Steenwijk, 174.
Stegge, van der, 270.
Stirum, van, 274.
Stockheim, 215, 227.
Slangenburg, 274.
Sue, Eugène, 166, 182, 184, 232—237, 241, 243.
Suriname, 249.
Sweers, David, 187.
Sweers, Isaäc, 225, 238—243.
Sylvius, L., 172, 211, 212, 213, 214, 220, 226, 228, 245, 270, 277, 278.
Sylvius (staatsman), 207.
Sypestein, Jhr. J. W., 193, 199.
Syracuse, 276.

Deel III

Salve, Jan Marius de, 293, 303, 314—323.
Salvolani, 301, 302, 306, 307, 308.
Samson (Redoute), 306.
Saramacca, 327, 331.
Saramaccanegers, 355.
Savonette, 293, 295, 296, 297, 301, 308, 309, 312, 314, 315, 319.
Schermers vergenoegen, 295, 310.
Schirmeister, 300.
Schoonhove, 353.
Schook, 298, 300.
Schreuder, 316.
Sesseler, 319, 322.
Sluis, 322.
Smit, 307, 311, 312, 313, 314.
Smith, 308, 314.
Snelleman, 335.
Solitude, La, 296, 310.
Sollicofre, 318.
Soribo, 336, 337, 353.
Spruyt, Cornelis, 302, 357.
Standvastigheid, 297, 298, 300.
Stavorinus, 309, 310, 311, 312.
Stedman, John Gabriel, 327—359.
Stevensburg, 294, 307, 308, 309, 315, 319.
Stoelman, 336, 344, 354.
Storm van 's Gravezande, 299, 301.
Stubbeman, 318.
Suriname, 293, 298, 327—359.
Suriname-rivier, 331, 344.
Swarm, 303.
Syburg, 303, 315, 344, 346, 352, 353, 354.

Deel IV

Sandelingeplein, 388.
Schaffen-Beeringen, 422.
Scharroo, P., 379—394.
Scheepmakershaven, 382, 383.
Schiedam, 380, 383.
Schiedamsche Dijk, 386.
Schiedamsche Singel, 386.
Schiemond, 387.
Schmitt, 391.
Schouten, 395.
Schouwen-Duiveland, 426.
Schuiling, Willem, 379—394.
Sées, Carrouges, 420.
Seine, 420, 421, 422.
Sinke, P., 383.
Six Dijkstra, 385, 388.

Sloedam, 426.
Sluys, H. van der, 380.
Soerabaia, 394, 395, 398.
Solorivier, 400.
Spek, G. H. van der, 412.
Statendam, 391.
Statenweg, 387, 391.
Stolk, van, (timmerfabriek), 385.
Student, 391.
Suriname, 395, 409—411.

T.

Deel I

Tabanio, 84
Takaip, Fettor, 81
Tamiang, 114
Tanette, 65
Tapayang Batoe, 118
Taykong, 79
Teding, Berckhout, 139
Teeve, J. H., 152, 84
Tengkoe Tapa, 117, 118
Tenom, 119
Terneuzen, 44
Teweh (Soengei), 85
Texel, 34
Teyn, van, 113
Theems, 11
Theunissen, 67
Theuven, Daniel van, 139
Tholen, 69
Thijssen, A., 82, 149, 152
Timor, 81
Timmers, A. P., 148
Tindal, 69
Tindel, 17, 20
Tippoeloewe, 119
Tjabang, 106
Tjantjong, 85
Tjelong, 119
Tjinrana-rivier, 83, 84
Tjokorda Gelgel, 121
Tjot Moerong, 117
Tobago, 19, 25
Tobiasz, Thomas, 24
Toekoe Oemar, 115, 118, 119
Toengkob, 118
Toeroekapaya-gebergte, 88
Tol, P. F. van, 99, 101, 153
Toledo, 40
Tontali, 65
Torbay, 31
Tortosa, 38
Toulon, 34, 40
Travendahl, Vrede van, 30
Treuëng Poedeng, 116
Trojen, B. D. van, 89
Tromp, Cornelis, 11, 17
Troost, PCzn., 66, 67, 68, 70
Tuckerman, L. T., 82
Tuning, G., 86
Turijn, 41

Deel II

Tamine, 247
Tamminga, 226
Teding Berckhout, Jan, 238
Temple, William, 165, 166, 167, 174, 258, 269, 272, 277, 280
Texel, 176, 201, 204
Thouars, Marquis de, 263
Thuin, 271
Thijnen, Meindert van der, 226
Tiel, 193, 244
Tielenburg, G., 291
Tigchelaer, Willem, 208
Tilani, 227
Tobiasz. Thomas, 255
Tocht, S. van der, 197, 226
Tolhuis, 190, 191
Tonbrug, 221
Tongeren, 189, 223, 248
Torbay, 252
Tromp, Cornelis, 201, 230, 232—237, 238—243, 250, 251
Truyen, St., 189, 195
Tucker, Samuël, 175
Turenne, Maarschalk de, 173, 189, 190, 191, 193, 198, 223, 226, 228, 246, 250, 251, 256

Deel III

Temptatie-Creek, 345, 346
Terneuzen, 322
Texier, 298, 300, 305, 356
Thielen, 294, 296, 300, 307, 308, 312, 314
Tulling, 356

Deel IV

Tandjong-Perak, 398
Thury, Marcourt, 420
Tilburg, 425, 426
Tjaroeban, 400, 402
Tjepoe, 398, 400, 406
Tjilatjap, 398
Tréport, Le, 422
Troarn, 422
Tromp, Hr. Ms., 396
Trun, 421

U.

Deel I

Uhlenbeck, 79
Urbina, 124, 127
Utrecht, 42
Uyttenhove, 17

Deel II

Uitermeer, 199, 215, 229
Uithoorn, 199, 201, 202, 225, 227
Utreht, 192, 193, 198, 199, 212, 214, 215, 216, 246, 247.
Uyttenhove, 252—255.

V.

Deel I

Vaart, W. van der, 65, 149
Valencia, 37, 38, 39
Valkenburgh, George de Hertoge, Heer van, 5, 139
Vastenholt, W. J. G., 113, 114, 154
Veen, S. van, 98, 153
Velde, J. C. H. van de, 84, 85
Velden, J. A. van den, 65, 66, 67, 149, 150
Verhey, J. B., 100, 101, 102, 104, 106, 107, 108, 109, 154
Verhuell, Q. M. R., 62
Verhulle, P. J., 74, 149
Vermeulen, A., 95
Verspyck, 97
Vetter, W. Q. E., 101, 102
Viergever, 115
Vigos, 32, 33
Villers, W. Zoete de Lake van, 139
Vinchent, 65, 149
Viry, Dominicus de, 7, 139
Visser, C. J., 91, 93, 95, 97, 153
Visser, Jacob, 139
Visscher, Dr. P. R., 42
Vittoria, 40
Vlissingen, 16, 75, 86
Vloten, A. van, 72
Voet, A. J., 147
Vooght, Govert de, 32, 41
Vooght van Rijnevelt, C. P., 40
Voorst, van der, 35
Vos, J., 89
Vos, L., 81, 151
Vreedenberg, D., 90, 147
Vriennet, Drabbe, 89
Vries, Hidde, Sjoerds de, 26
Vugt, B. van, 84, 152
Vuuren, D. A. van, 88, 153
Vuurpijl, F. H., 84, 152

Deel II

Valbelle, Chevalier de, 232
Valckenier, 172, 193, 209, 212, 215, 220, 226, 246
Valenciennes, 275, 280
Valkenburg (Kasteel), 190, 223
Valkenburgh, George de Hertoge Heer van, 220, 246, 270, 277, 278
Vaneveld, 196
Vauban, 190, 259, 274
Vaudemont, Prins de, 247, 260—271
Venlo, 246
Verviers, 257
Villa Hermosa, 263
Villaumaire, La, 266
Villiers, Willem Zoete de Lake van, 211, 269
Violette, 221
Vinkeveen, 182
Vis, Pieter, 177
Vise, 189
Visser, Jacob, 219
Viviën, N., 171
Vlaanderen, 165, 228
Vlissingen, 207
Vlug, 186
Vlijmen, 197
Voetangel, 202, 222
Vollenhoven, 205
Voltaire, 166, 172, 191
Voorne (Schans), 193
Voorne, 207
Vreeswijk, 215, 216

Deel III

Valentijn, 352
Velde, Jacob, Andries van de, 329
Velde, De, 310
Vernesobre, 294
Veye, François, Samuel de, 303, 315
Vigilante, 297, 298, 300, 306, 307, 308, 309, 310
Vinsack, 348, 352, 354, 355
Vlissingen (plantage), 311
Vredenburg, 352, 356
Vrijnegers, 332

Deel IV

Valery-en-Caux St., 422
Valkenswaard, 423
Vandegrift, A., 377
Veemarkt, 380, 387
Veenhuys, 403
Veere, 426
Vierleeuwenbrug, 382, 389
Vire, 419, 420
Vlaardingen, 385
Vlissingen, 427
Vrouwenpolder, 426

W.

Deel I

Wagenaar, 37.
Waleson, 83.
Waning, W. J. P. van, 115.
Warnsinck, Prof. J. C. M., 9, 11.
Wassenaer, J. G. baron van, 31, 34, 35, 38.
Watering, A. van de, 119, 154.
Watoelei, 113, 114.
Weede, George Johan, vrijheer van, 5, 15, 139.
Weesp, 16.
Weitzel, A. W. P., 76, 77, 78.
Wely, J. H. van, 90, 147.
Wendt, A. R. de, 95.
Werf, van der, 93.
Westenberg, A., 65, 71, 149.
Westerhout, C. P., 83, 84, 152.
Westerloo, L. L., 45, 53.
Westerouen van Meeteren, J. J., 84.
Westminster, vrede van, 17.
Weyler, H. F., 71.
Wichers, 79.
Wildt, Hiob de, 27.
Wilhelmina, H. M. Koningin, 128, 129.
Wilhelmy Damsté, 131.
Willem I, Koning, 56, 69, 71, 72, 73, 74.
Willem III, Koning-Stadhouder, 26, 31, 42.
Willem III, Koning, 104, 111.
Willem V, Stadhouder, 43, 45, 46.
Willems, H. G., 116.
Willemsoord, 75, 86, 111.
Willemstad, 58, 69.
Willinck, J. P. M., 85.
Winssen, N. van, 78, 151.
Winter, J. W. de, 54.
Wisscher, Jan George, 48, 50, 51.
With, De, 51, 52.
Witt, Cornelis de (kapitein der mariniers), 13, 17, 18.
Witt, Cornelis de (Ruwaard), 11, 13, 15.
Witt, Johan de (raadpensionaris), 3. 9, 11, 13, 20.
Witt, Johan de (kapitein), 139.
Witte, Jan de, 13.
Witzen, Nicolaas, 27.
Witzen, Cornelis, 139.
Woerden, 16, 17.
Woerden, A. van, 151, 152.
Wolf, L. H., 74, 149.
Wolterbeek, 63.
Wolterbeek Muller, 86.
Woodcock, H. J., 19.
Workum, 16.
Wijck, C. van, 98, 153.
Wijck, Jhr. H. M. van der, 111.
Wijck, van der, 76.
Wijenhorst, Frederick, Lije van, 139.

Deel II

Wagenaar, 171, 206, 207.
Wageningen, 247.
Walcheren, 179, 203, 207.
Waldeck, 244, 247, 260—271, 277.
Walenburg, George Johan, vrijheer van Weede van, 174, 196, 197, 230, 245, 248, 259—271, 272, 274, 277.
Waremme, 295.
Warignies, Markies de, 245.
Warnsinck, J. C. M., 166, 183, 230, 232—237, 250.
Waverveen, 221, 222.
Wedde, Huis ter, 205.
Weede van Dijkvelt, 206, 207, 276, 279.
Weesp, 199, 213, 216, 227.
Welderen, van, 193.
Werkendam, 199, 244.
Wesel, 170, 173, 189, 190.
Westkapelle, 201.
Westminster, 249.
Weybrunn, 260—271.
Wight, 168, 177.
Wicquefort, A. de, 165—169, 175, 206, 209, 220, 271, 272, 274.
Wielingen, 177, 203.
Wiericken, 202, 224, 227.
Willem II (Stadhouder), 165.
Williamson, 207.
Wilnis, 221.
Winschoten, 205.
Winschoterschans, 205.
Winschoterzijl, 205.
Wistz, 191, 197, 199, 213, 228.
Witzen, Cornelis, 213, 214, 238.
Witzen, Nicolaas, 214.
Witt, Cornelis de, 176—208.
Witt, Johan de, 165—208.
Witte, Johan de, 246.
Woerden, 209, 211, 212, 213, 215, 216—222, 225, 247.
Woerdensche Verlaat, 199, 202, 227.
Wolfenbüttel, Hertog van, 170.
Wijenhorst, Frederik Lije van, 238.
Wijk bij Duurstede, 192, 247.
Wijnbergen, 186.

Deel III

Wanacreek, 338, 339, 341, 342, 343, 344, 352, 354, 355.
Wanica-pad, 355.
Westerloo, 337, 338.
Weststellingwerff, 329.
West-Souburg, 311.
Wikkie-Creek, 308, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319.
Willem V, 302, 327, 344, 356, 357.
Wind, De, 299, 301, 321.
Wironje-Creek, 311, 312, 313, 319.
Wyburg, 306.
Wijs, 294, 296.

Deel IV

Waalhaven (vliegveld), 380, 383, 388, 390.
Waalwijk, 426.
Walcheren, 426, 427.
Watertoren, 384.
Weimat (Hôtel), 386.
Westerkade, 387.
Westkapelle, 426.
Wilangan, 403.
Wilhelminakanaal, 424.
Wilhelmy Damsté, G., 396.
Willemsbrug, 380, 382, 391.
Willemskade, 387.
Wilson, J. J. C. P., 387, 392.
Witte de Withstraat, 386.
Witte Huis, 380, 383, 384, 386, 388, 389, 393.
Woudestein, 384.
Wolverhampton, 414.
Wustwezel, 426.
Wijnhave, 382, 387.

Y.

Deel I

Yvica, 38

Deel II

York, Hertog van, 182—188
Yperen, 275, 278, 280
Ysselinie, 173, 174
Ysseloost, 174, 190, 193
Ysselstein, 212
Yvoy, D', 274

Deel III

Yorica of Devilscreek, 355

Z.

Deel I

Zadelhoff, J. A. van, 120
Zaragoza, 38, 39, 40

Zaunslifer, Petrus, 34
Zeeman, J. H., 115
Zegers Veeckens, F., 89, 90
Zentler, J. H., 85
Zeylemaker, L. A. J. H., 71
Zierikzee, 69
Ziervogel, C. G. (Korpscomm.t.), 68, 70, 147
Ziervogel, C. G. (luitenant), 77, 78, 150
Zoomers, F., 86
Zoutman, 47
Zoutman, G. C., 147
Zuytland, Justus, 7, 139
Zwan, P. J. van der, 152, 84
Zijpe, 69

Deel II

Zegveld, 222, 224
Zeist, 193, 211, 244
Zell, Hertog van, 170
Zuilenstein, graaf Frederik van Nassau. Zie Nassau.
Zutphen, 173, 174, 193
Zwammerdam, 224, 225
Zwartsluis, 174, 190, 205
Zweden, 170, 278
Zwol (Zwolle), 174, 190

Deel III

Zeelandia, 295, 297, 308, 311
Zephyr, 302, 308, 309
Zeven Provinciën, 299, 300, 307, 309, 310, 311, 312, 314
Zonnestijn, 309
Zubli, 296
Zubli's lust, 295, 310

Deel IV

Zeebrugge, 422
Z 5, Hr. Ms., 383
Zuiderzee, 423